

SÜSBD
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sinop University
Journal of Social Sciences

Cilt (Volume): 7 Sayı (Issue): 1 Yıl (Year): 2023

Sinop Üniversitesinin 53. Bilimsel Yayımıdır.

ISSN 2547-989X

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
SINOP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt (Volume): 7 Sayı (Issue): 1 Yıl (Year): 2023

ISSN 2547-989X

Yayın Türü | Publication Type
Sürelili Yayın | Periodical

Sahibi | Publisher
Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Nihat DALGIN
Rektör | Rector

Baş Editör | Editor in Chief
Prof. Dr. Serkan YAZICI

Editörler | Editors
Doç. Dr. Cenk DEMİR- Doç. Dr. Nuriye ÇELİK

Doç. Dr. Hülya KARAÇALI TAZE

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor
Dr. Öğr. Üyesi Mehtap DEMİRTÜRK

Mizanpaj Editörü | Layout Editor
Arş. Gör. Yusuf KILIÇ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Şimşek	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ceylan Gazi Uçkun	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş Şahin	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Dominique Kassab Tezgör	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr.ERCÜMEND ERSANLI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Gökmen Özmenteş	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Yavuz Atar	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Şirin	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Krzysztof Boroda	Bialystok University
Prof. Dr. M. Öcal Oğuz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. R. Pars Şahbaz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan Güzel	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit Kılıç	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Irene Strazzeri	Salento University
Doç. Dr. Süleyman Tekir	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Yağmur Sağlam Liman	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Döne Ayhan	KTO Karatay Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Karaman	Sinop Üniversitesi
Dr. Burcu Başaran	Selçuk Üniversitesi
Dr. Hülya Anakız Ertürk	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Philipp Wirtz	SOAS University of London

Alan Editörleri | Section Editors

Prof. Dr. Özgür Sarı	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Aziz Erkan	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Kibar Aktın	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Semra Uçar	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem Orakçı	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğan Fırıncı	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Erataş Sönmez	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Kan Şahin	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Barlak	Sinop Üniversitesi

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Bayram Dalkılıç	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Kaya	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Conevery Bolton Valencius	Boston College
Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Gülbadi Alan	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Hanefi Palabıyık	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Kutay Oktay	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Yavuz Eler	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Kadioğlu	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Roberta L. Wollons	University of Massachusetts Boston
Prof. Dr. Saffet Köse	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Servet Karabağ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Takaoğlu	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar Düzenli	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ferhat Akdemir	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Keskin	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Vafa Savaşkan	Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Hazar Kaba	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim Karabela Şermet	Sinop Üniversitesi

Sayı Hakemleri | Referees on This Issue

Prof. Dr. Ahmet Aksın	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hakkı Turabi	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Aslı Gönenc	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Celil Uğur Özgöker	İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Cenk Reyhan	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ferdi Koç	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Güven Necati Büyükbaykal	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Kutluk Kağan Sümer	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Nevin Akkaya	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman Sadi Seferoğlu	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan Kaçar	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Vehbi Bayhan	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel Öztürk	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynel Abidin Kılınç	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Abdülsemet Yaman	Ardahan Üniversitesi
Doç. Dr. Ajda Şenol Sakin	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu Kalkanoğlu	Trabzon Üniversitesi
Doç. Dr. Cengiz Sunay	Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Çağlar Karamaşa	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Ejder Ayçin	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Evren Küçük	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Gülçin Güreşçi	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Hande Albayrak	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail Dursunoğlu	Bayburt Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Çetin	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Evren	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Muharrem Turp	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Nuran Başoğlu	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Doç. Dr. Nurdan Sevim	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Nurhak Cem Dedeali	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Oytun Boran Sezgin	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan Erhan Güllü	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf Özkubat	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Zeynep İskefiyeli	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Sili Kalem	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilara Uslu	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ebru Korkmaz	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferdi Karaönçel	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gizem Yıldız	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hilal Öztay Çağan	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlhami Tekin Cinemre	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Yılmaz	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat Genç	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat Gök	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nuray Çalışkan Dedeoğlu	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Osman Bağdat	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sema Aktaş Sarı	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sümeyya Akyol Kahveci	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şeyda Koçak Kurt	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şeyda Özcan	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yahya Han Erbaş	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yakup Öz	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yiğit Karabulut	Batman Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Kayhan Ahmetoğulları	Bursa Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Nurullah Aykaç	Dicle Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Bahar İzmir	Ankara Üniversitesi

Dizinler | Indexes and Platforms

	Ulakbim TR DİZİN
	Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)
	İdeal Online
	Crossref Metadata Search (Crossref)
	The Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD)
	TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
	Journal Abstracting and Indexing Service (ROOTINDEXING)
	Academic Resource Index (ResearchBib)
	Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
	Google Scholar

Redaksiyon | Redaction

Arş. Gör. Emrah MARAL

Arş. Gör. Fırat KÜSKÜ

Arş. Gör. Muazzez GÜNDÜZ OĞUL

Baskı Yeri ve Tarihi | Publication Place and Date

Sinop, Mayıs 2023

Baskı | Printing

Şimal Ajans / Camikebir Mah. Karantina Sk. No:7/B Sinop

Sertifika No: 21439

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (SÜSBD), yılda iki kez matbu ve elektronik olarak yayımlanan hakemli, bilimsel ve süreli bir yayın organıdır. Makaleler, ithenticate programı ile intihal taramasına tabi tutulur. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

İletişim | Communication

Korucuk Köyü Trafo Mahallesi No: 36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE

Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763

<http://dergipark.gov.tr/sinopusd> | e-posta: sbd@sinop.edu.tr

İÇİNDEKİLER | CONTENT

Makaleler | Articles

Uğur İNAN Araştırma Makalesi
Emperyalizmin Gölgesinde Anadolu’da Ermeniler ve Misyonerlik Faaliyetleri
Armenians and Missionary Activities in Anatolia in the Shadow of Imperialism
1-48

Tuğçe ÜNVER Araştırma Makalesi
İmparator Diocletianus’un Politik İradesi
The Political Will of Emperor Diocletian
49-85

Mehmet YILDIZ & Mustafa AKINCI Araştırma Makalesi
Ortaokul Matematik Ders Kitaplarındaki Metin ve Metin Dışı Öğelerin Değerler
Açısından İncelenmesi
*A Study on the Text and Non-Text Items in Secondary School Mathematics Text-
books in Terms of Values*
86-116

Gülümser DURHAN Araştırma Makalesi
Rousseau’nun Aydınlanmacı Akıl Eleştirisi
Rousseau's Critique Of Mind
117-141

Öznur YILMAZ ALTUN Araştırma Makalesi
Gündelik Hayat ve Gündelik Hayatın Sosyolojisi: Bir Literatür Çalışması
Everyday Life and Everyday Life Sociology: The Literature Review
142-172

Batuhan MEDETOĞLU, Yusuf Bahadır KAVAS & Mahmut
ÖZTÜRK Araştırma Makalesi

Financial Performance Determination with Copras and Moora Methods: An Application in Bist Paper and Paper Products Printing Sector

COPRAS ve MOORA Yöntemleri ile Finansal Performans Tespiti: BIST Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri Basım Sektöründe Bir Uygulama 173-196

Seda DEMİR & Çağrı ERKOÇ Araştırma Makalesi

A Galance At Bilingualism As A Social, Linguistic and Educational Matter in Turkey

Türkiye'de Sosyal, Dilsel ve Eğitimsel Bir Mesele Olarak İki Dilliliğe Bakış

197-221

Funda İNCE BAKI Araştırma Makalesi

Üniversite Öğrencilerinin Gözünden Yeni Dönem Kanaat Önderleri Sosyal Medya Fenomenleri Araştırması-Sinop Üniversitesi Örneği

New Term Opinion Leaders Social Media Phenomenes Research from the Perspectives of University Students-Sinop University Case 222-261

Sarper DAĞTEKİN Araştırma Makalesi

Giovanni Zamboni'nin Archlute Sonatlarından Gitar İçin En Uygun Olanın Belirlenmesi ve Gitar Transkripsiyonu

The Evaluation of Giovanni Zamboni's Sonatas in Terms of Suitability to the Guitar and the Transcription of the Sonata Number 9 262-305

Nadir ATEŞOĞLU Araştırma Makalesi

Öğretimde Değişen Mekân ve Yeni Yatay Ontoloji

Changing Environment in Teaching and New Horizontal Ontology 306-322

İbrahim Halil TANIK & Elif PARMAKSIZ Araştırma Makalesi

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kalkınma Döneminde Türkiye'nin Çekoslovakya ile Ticari İlişkileri (1945-1950)

Commercial Relations of Turkey with Czechoslovakia in the Post-World War Second Development Period (1945-1950) 323-362

-
- Cumhur ŞAHİN Araştırma Makalesi
Mevduat Faiz Oranlarının Arıma Yöntemi ile Tahmini: 2010-2022 Dönemi Türkiye Uygulaması
Forecasting The Deposit Interest Rates with The ARIMA Method: Turkish Application for The Period 2010-2022 363-384
-
- Dinçer SARAL Araştırma Makalesi
“Öğretimin Yolu Oyundan Geçer”: Otizm Spektrum Bozukluğunda Oyun Becerilerine Yönelik Nitel Bir İnceleme
“Path of Teaching is Play”: A Qualitative Investigation of Play Skills in Autism Spectrum Disorder 385-419
-
- Eda NERGİZ & Şirin AKBULUT DEMİRCİ Araştırma Makalesi
Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Piyano Eğitiminde Türk Kadın Besteciler
Turkish Women Composers in Piano Education According to the Opinions of Instructors 420-460
-
- Murat Can DİBER & Cemal KARABAŞOĞLU Araştırma Makalesi
Mehterhâne-i Hümayun'dan Mûzikâ-yı Hümayun'a Osmanlı Müzik Kurumlarında Batılılaşma Temâyülü
The Westernization Tendency in Ottoman Music Institutions from Mehterhâne-i Hümayun to Mûzikâ-yı Hümayun 461-478
-
- Selim DAĞLIOĞLU & Uğur Emre BEKTAŞ Araştırma Makalesi
Comparative Analysis of Practices of Family Benefits in Eu Member States
AB Üyesi Ülkelerdeki Aile Yardımı Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi 479-507
-
- Kader DEMİR Araştırma Makalesi
Osmanlı Kadınının Ceza Hukukundaki Yeri ve Şikâyet Hakkını Kullanımı (1785-1810)
-

The Place of the Ottoman Woman in Criminal Law and the Use of the Right to Complain (1785-1810) 508-535

Onur İZMİR Araştırma Makalesi

From Marketing As A Thought to Marketing As A Science: The Scope, Properties and Methodology of Marketing Science

Bir Düşünce Olarak Pazarlamadan Bilim Olarak Pazarlamaya: Pazarlama Biliminin Kapsamı, Özellikleri ve Yöntemi 536-569

Katibe AKYOL & Abdullah YILMAZ Araştırma Makalesi

Ruhsal Zekânın Kariyer Uyum Yeteneği Üzerindeki Etkisi: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma

The Effect of Spiritual Intelligence on Career Adaptability: A Research on Academics 570-603

Sinan VARDAR Araştırma Makalesi

Sosyo-Tarihsel Ve Düşünsel Kökenleri Bağlamında Frédéric Le Play'nin Görüşlerinde Sosyal Reform, Sosyal Barış, Aile Ve Birey Kavramları

Concepts of Social Reform, Social Peace, Family and Individual in the Views of Frédéric Le Play and Their Socio-Historical and Intellectual Basis 604-642

Nurgül ERDAL, Mustafa FİLİZ & Olkan BUDAK Araştırma Makalesi

Kişilik Özelliklerinin Siber Güvenlik Algısı Üzerine Etkisi: Z Kuşağı Örneği

The Effect of Personality Features on Perception of Cyber Security: Generation Z Example 643-670

Bahadır GÜLDEN & Ömer AYHAN Araştırma Makalesi

Okul Sözlüklerinin Nitelik Ve Nicelikleri Üzerine 7. Sınıf Seviyesi Çerçevesinde Bir İnceleme

On the Quality and Quantities of School Dictionaries A Review in the Framework of 7th Grade Level 671-699

Handan BOYALI & Yıldız ATMACA Araştırma Makalesi

Kamuda Kurumsallaşma Olgusunun Kurumsal İtibar ve Etik Yönetim İlkeleri Perspektifinden Analizi

Analysis of Institutionalization from the Perspective of Corporate Reputation and Ethical Management Principles 700-731

Fikriye ERKUL Araştırma Makalesi

Osmanlı Devleti'nde Hukukun Kökeni: Örfi Hukuk, Kanunname ve Dini Hukuk (Şer')

The Origin Of Law In The Ottoman State: The Concept Of Custom Law And Religious Law 732-751

Mehtap TAŞTEPE & Selçuk ALKAN Araştırma Makalesi

Matematik Öğretmenlerinin Matematik Derslerinde Teknoloji Kullanımına Yönelik Algıları

Perceptions of Mathematics Teachers on the Use of Technology in Mathematics Lessons 752-781

Ömür Bilsay KUL & Umut ÇEVİK Araştırma Makalesi

Osmanlı Eğitim Sisteminde Bir Nepotizm Örneği: Beşik Ulemalığı

An Example Of Nepotism In The Ottoman Education System: Cradle Ulema 782-802

İlker KÖMÜRCÜ Araştırma Makalesi

Üniversite Öğrencilerinin Sanatsal Etkinliklere Katılma Düzeyinin Psikolojik İyi Oluş ve Yaşam Doyumunu Yordama Gücü

The Predictive Power of University Students' Participation in Artistic Activities on Their Psychological Well-Being and Satisfaction with Life 803-822

Başak ÖZARSLAN DOĞAN, Alfred WILLIAMS & Adedolapo WILLIAMS Araştırma Makalesi

Economic Policy Uncertainty and Renewable Energy- is There A Relation? Case - Study G7

Ekonomi Politikası Belirsizliği ve Yenilenebilir Enerji Yatırımları İlişkisi, G7 Örneği 823-843

Kitap Değerlendirmesi | Book Reviews

Şevket AKYILDIZ

The Stopping Places: A Journey Through Gypsy Britain 844-848

Şevket AKYILDIZ

The Expectation Effect: How Your Mindset Can Transform Your Life 849-853

Özkan KERİMOĞLU

İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri 854-859

EMPERYALİZMİN GÖLGESİNDE ANADOLU'DA ERMENİLER VE MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

Uğur İNAN*

Öz

19. yüzyılda mali ve askeri açıdan zayıf durumda olan Osmanlı Devleti, jeopolitik ve jeostatejik açıdan büyük öneme haiz Ortadoğu ve Anadolu'yu elinde bulunduruyordu. Dönemin güçlü devletleri İngiltere, Fransa, Rusya Osmanlı egemenliğindeki bu toprakları ele geçirmek veya bölgede nüfuz alanı oluşturmak için dini, siyasi, mali, kültürel bütün argümanları kullanmaktaydılar.

Hz. İsa ve havarilerinin yaşadığı, Hıristiyanlığın yayıldığı bölge olması hasebiyle Osmanlı Devleti misyonerlerin en çok ilgi duydukları ve en yoğun faaliyet gösterdikleri coğrafya olmuştur. Misyoner örgütleri kurdukları “misyon”lar yanında ilkokuldan yüksekokula kadar açtıkları eğitim kurumları, yetimhane, hastane matbaa, vb yardım kurumlarıyla çok yönlü bir misyonerlik faaliyetlerine girişmişlerdir. Ancak misyonerlik faaliyetleri Müslüman ve Yahudiler arasında etkili olmayınca faaliyetlerini Hıristiyan unsurları kendi mezheplerine kazandırmak üzerine yoğunlaştırdılar. Bu noktada Hıristiyan unsurları kullanarak bölgede nüfuz sahibi olmayı hedefleyen dönemin güçlü devletlerinden büyük yardım gördüler. Misyonerler Hıristiyan unsurları bir yandan kendi mezheplerine kazandırmaya çalışırken diğer yandan da verdikleri eğitimle millî duygularını uyandırarak Osmanlı'dan koparmak ve himayesinde oldukları devletin nüfuzu altına almak için uğraştılar. Bu Hıristiyan topluluklarının başında da Ermeniler gelmekteydi. Osmanlı Devleti Fransa'nın baskısı ile 1830'da Katolik Ermenilerini ayrı bir cemaat olarak tanımıştır. Amerika ve İngiltere'nin baskısı ile 1850 yılında Protestan Ermeniler de ayrı millet statüsünü elde etmiştir. Ortodoks Ermeni cemaati de Rusya tarafından desteklenmiştir.

Çalışmamızda; Ermeni meselesinin doğuşu ve tehcire kadar olan süreci, dönemin güçlü devletlerinin süreçte oynadıkları roller üzerinden değerlendirilecek, yine bu güçlü devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki hedefleri ve bu hedeflere ulaşmada Ermenilerden nasıl faydalandıkları, Ermenilerle ilişkilerinde temel aktör olarak kullandıkları ve himaye ettikleri misyoner örgütlerinin faaliyetlerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Ermeniler, Düvel-i Muazzama, Misyoner.

* Millî Eğitim Bakanlığı, ugurnan77@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0513-3550>

Armenians and Missionary Activities in Anatolia in the Shadow of Imperialism

Abstract

In the 19th century, the Ottoman Empire, which was in a weak state financially and militarily, held important regions such as Anatolia, the Straits, the Middle East, the Mediterranean environment and Macedonia and these regions had great geopolitical and geostrategic importance. The powerful states of the period, England, France and Russia, used all religious, political, financial and cultural arguments to seize these lands under the Ottoman rule or to create a sphere of influence in the region.

Since it is the land where Jesus and his apostles lived, the Ottoman State was the geography where missionaries were most interested and most active. In addition to the "missions" they have established, missionary organizations have engaged in multi-faceted missionary activities with schools, printing houses, hospitals and aid institutions they have opened at primary, secondary and higher levels. However, when their missionary activities could not be effective between Muslims and Jews, they focused their activities on bringing Christian minorities into their own sects. At this point, they received great help from the powerful states of the period, which aimed to influence the region by using Christian minorities. While the missionaries were trying to bring the minorities into their own sects, on the other hand, they tried to arouse their national feelings with the education they gave, to break them off from the Ottoman Empire and to bring them under the influence of the state they were under. Armenians were at the forefront of these Christian minorities.

The Ottoman Empire recognized the Catholic Armenians as a separate community in 1830 with the pressure of France. With the pressure of America and England, Protestant Armenians gained the status of a separate nation in 1850. The Orthodox Armenian community was also supported by Russia.

In this study; the birth of the Armenian Question and its process until the deportation will be evaluated through the roles played by the powerful states of the period, and the objectives of these powerful states on the Ottoman Empire and how they benefited from the Armenians in achieving these goals, the activities of the missionary organizations that they used and protected as the main actors in their relations with the Armenians.

Keywords, Ottoman State, Armenians, Duvel-i Muazzama, Missionary

Giriş

Osmanlı hakimiyeti altında yüzyıllarca barış ve huzur ortamında yaşayan gayrimüslim topluluklar, 1789 Fransız İhtilali ile kurulmaya başlanan yeni dünya düzeninden etkilenerek bağımsız devletlerini kurmak amacıyla Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettiler. Balkanlarda başlayıp zamanla Osmanlı Coğrafyasının diğer bölgelerine yayılan bu isyanların fitilini Sırp ve Yunan isyanları ateşlemiştir (Kayıran, 2019, s.93-94). 19. yüzyılda ekonomik, askeri ve siyasi olarak eski gücünden uzak olan Osmanlı Devleti, isyanlar karşısında yeterli reaksiyonu gösteremedi. Jeopolitik konum olarak büyük önem arz eden, aynı zamanda dönemin güçlü devletlerince

hammadde deposu olarak da görülen Osmanlı Devleti'nin, bünyesindeki gayrimüslim unsurların ayaklanmaları yanında, yaşadığı diğer iç karışıklar ve savaşlar karşısında zayıf düşmesi Düvel-i Muazzama'nın iştahını kabartmış, Balkanlarda Sırp ve Yunanlılar vasıtası ile olduğu gibi Anadolu'da da nüfuz edebilecekleri ve menfaatleri doğrultusunda kullanabilecekleri gayrimüslim unsur olarak Ermenileri görmüşlerdir. Ermenilere yapılacak ıslahatlarla yeni haklar ve nihayet bağımsızlık vaat ederek onlarla yakın temas içerisine girmişlerdir. Dönemin bu güçlü emperyalist devletleri (Fransa, Rusya, İngiltere) Ermeniler üzerinde nüfuz elde etmek, onlar arasından kendi yandaşlarını yetiştirmek amacıyla hamisi oldukları misyoner örgütleri vasıtasıyla Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde hastaneler, okullar, sağlık ocakları, yetimhaneler vb. kurumlar açmışlar basın yayın faaliyetlerinde bulunmuşlardır (Yavuz, 2019, s.2067). Eğitime öncelik vererek, başta Ermenilerin yaşadığı olmak üzere, Osmanlı Coğrafyasının en ücra köşelerinde ücretsiz eğitim kurumları açmışlar, İncil'i Ermenice ve Türkçe'ye çevirerek hem açtıkları okullarda okutmuşlar hem de Ermenilere dağıtmışlardır. Ermeni kimliğini, Hıristiyanlık bilincini ve İslam düşmanlığını gerek bu okullarda gerekse halk arasındaki ateşli vaazlarında sık sık vurgulayarak Osmanlı Devleti'ne karşı ihtilal fikrini aşılamışlardır (İskefiyeli, 2007, s.247). Ermenilere aşılana milli bilinç ve yakılan isyan ateşi Ermeni Meselesinin ortaya çıkmasında en önemli etken olacaktır.

1. Ermeni Meselesi ve Düvel-i Muazzama

Anadolu'ya MÖ 4. yy da gelen Ermeniler, bölgede sırasıyla Pers, Makedonya, Roma, İran, Bizans, Arap ve Türk devletlerinin hâkimiyeti altında yaşadılar (Yinanç, 1983, s.67; Süslü, Kırzıoğlu, Yinanç, ve Halaçoğlu, 1995, s.68-69). Osmanlı Devleti'nce İstanbul'un fethedilmesinin ardından Fatih Sultan Mehmet'in 1461'de Ermenilerin ruhani ve dünyevi işlerini yönetmek üzere İstanbul'da Ermeni Patrikhanesi'ni kurması ile birlikte Osmanlı Devleti Ermeniler için cazibe merkezi

olmuş, İran, Kafkasya, Balkanlardan Anadolu'ya Ermeni göçleri başlamıştır (İskefiyeli, 2007, s.239-240; Erdemir ve Erdemir, 2009, s.307). Osmanlı Devleti, Ermenileri “millet” olarak tanımış, kendi aralarındaki dini, cezai ve hukuki işlerin yürütülmesi için de Patriği yetkili kılmıştır. (Kılıç, 2000a, s.41-43). Ermeni toplumu, kısa bir süre içerisinde Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı ve hayat tarzına adapte olarak sadık millet statüsünü kazanmış, kendisine gösterilen geniş tolerans sayesinde, hızla gelişmiş ve refaha kavuşmuş, kamu hizmetlerinde de önemli mevkiiler elde etmiştir (Çalık, 2000, s.12-13).

Fransız İhtilali ve bunun paralelinde gelen milliyetçilik ve özgürlük kavramlarının etkisiyle farklı milletlerden teşekkül eden Osmanlı Devleti'nin içerisinde yaşayan gayrimüslimler arasında kıpırdanmalar başlamıştır. Bu süreçte eski gücünü kaybetmiş olan Osmanlı Devleti iç güvenliğini ve düzeni tesis etme noktasında yetersiz kalmıştır. Bu durumu lehlerine kullanma arzusu ile Osmanlı bünyesindeki gayrimüslimler bir yandan sahip oldukları hakların genişletilmesini talep ederken diğer yandan da kendi devletlerini kurmak amacıyla isyan etmişlerdir. Yaklaşık bir asır sürecek olan bu hareketlilikte önemli pay sahibi olan gayrimüslim topluluklardan bir tanesi de Ermeniler olacaktır.

Batılı devletler gayrimüslimlerin ayaklanmalarını fırsat bilerek Osmanlı Devleti bünyesindeki Hıristiyan tebaanın haklarını koruma bahanesi ile emperyalist hedeflerine hizmet edecek nüfuz alanları oluşturmak için harekete geçtiler (Gürün, 1985, s.64). Doğal olarak hedef kitleleri Ermenilerdi. Fransa Katoliklerin, Rusya Ortodoksların, İngiltere Protestanların hamisi vasfıyla Osmanlı coğrafyasındaki Ermeniler arasında etki alanları oluşturma mücadelesine giriştiler (İskefiyeli, 2007, s.245). Osmanlı Devleti, 1839 Tanzimat Fermanı'nı ilan ederek bütün tebaasına eşit haklar vermek suretiyle hem Avrupa Devletlerinin Osmanlıların işlerine karışmasını önlemeyi hem de gayrimüslim tebaanın ve Avrupa Devletlerinin sempatisini kazanmayı hedeflediyse de Ferman gayrimüslimlere cesaret vererek daha fazla haklar elde etme mücadelesine girmelerinden öteye geçmemiştir. Avrupalı devletler gayrimüslim halkı yanlarına çekmek amacıyla, Tanzimat Fermanı ile gayrimüslimlerin

haklarının yeterince iyileştirilmediğini savunarak genişletilmesi için çaba gösterdiler (Özçelik, 2005, s.42-43). Kırım Savaşı'ndan sonra gayrimüslimlere daha geniş haklar verilmesi konusunda Avrupalı devletlerin artan baskıları sonucunda, 28 Şubat 1856'da Islahat Fermanı yayınlandı. Vilayet ve sancak meclislerinde Müslüman ve Hıristiyan temsilcilerin yer alması, gayrimüslimlerin kendi meclislerini oluşturmaları, aralarındaki özel hukuku ilgilendiren davaların patrikhane tarafından görülmesi fermanın getirdiği yeniliklerden bazılarıydı (Eryılmaz, 1988, s.136-138).

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının gayrimüslim unsurlar için getirmiş olduğu bu haklardan en çok Ermeniler yararlanmıştı. Bu yeniliklerle birlikte Ermenilerde ulusallaşma süreci hızlanmış, artık bir ulus olabilmeleri için eksik olan tek şeyin toprak olduğu fikri oluşmaya başlamıştır (Özçelik, 2005, s.42). 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nın sonucunda imzalanan Berlin Anlaşması'nın Ermenilerle ilgili olan 61. maddesine göre Osmanlı Hükümeti, halkı Ermeni olan illerde lüzum görülen ıslahatları yapmak, Ermenilerin huzur ve güvenliklerini temin etmek, alınan tedbir ve yapılan ıslahatı ilgili devletlere bildirmekle sorumlu kılınmıştır. Anlaşma ile Ermeni Meselesi Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olmaktan çıkarak Avrupa meselesine dönüşmüştür (Uras, 1983, s.250-251).

Berlin Anlaşması ile Avrupalı devletlerin desteğini alan Ermeniler, bu durumu bağımsızlık yolunda büyük bir fırsat olarak görerek cemiyetler kurup teşkilatlı hareket etmeye başladılar. Bağımsız bir Ermenistan kurmak için terörü yegâne hedef seçen bu oluşumlar kısa süre içerisinde Amasya, Çorum, Ankara, Yozgat, Diyarbakır'da tedhiş ve isyanlar başlattılar. Bu isyanlar kısa sürede Anadolu'nun çeşitli vilayetlerine yayıldı (İlter, 1995a, s.27-28; Aydın, 2006, s.104).

Ayıklanmaların Devlet tarafından bastırılması girişimi ve Türk halkının olaylara gösterdiği mukavemet, başta Ermeniler olmak üzere, Avrupalı devletlerin büyükelçileri, konsolosları ve misyonerleri tarafından Ermenilere katliam yapılmakta olduğu şeklinde sunulmak suretiyle Avrupa kamuoyunda büyük gürültü koparıldı. Bütün bunlara batı basınının aynı paraleldeki yayınları da eklenince, Hıristiyan kamuoyunda Ermeni isyanları "Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında cereyan

eden bir çatışma ve vahşi Müslümanların, masum Hristiyanları katletmesi” olarak algılandı (<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale8.html>).

Bu dönemde, Ermenilerin meskûn oldukları mahallerde ıslahat yapılması konusunda İngiltere, Rusya ve Fransa devletleri arasında da birlik söz konusuydu (Yazıcı, 2006, s.258). Bu devletlerin her biri bölgede yapılacak olan ıslahatlar konusunda projeler hazırlamakta birbiriyle yarışmaktaydılar. Daha doğrusu Ermenileri kendi menfaatleri için kullanabilmek amacıyla planlar hazırlıyorlar, Osmanlı Devleti’ne bu doğrultuda diplomatik notalar veriyorlardı (Mazıcı, 1987, s.55-56; Bilgi, 1999, s.13).

II. Meşrutiyet’in ilanı (23 Temmuz 1908) ile birlikte Ermeniler de dahil olmak üzere çeşitli etnik unsurları içerisine alan temelleri geniş bir siyasi hareket oluşturulmuştu. Ermenilerin bağımsızlık düşüncelerinin demokratik ortamda çözülebileceği düşüncesiyle seçim ittifaklarıyla kendilerine Mebusan Meclisi’nde geniş temsil hakkı tanımıştır (Ahmad, 1971, s.229). Devlet yönetiminde söz hakkı verilen Ermenilerin isyan süreci sona erecek, Ermeni Meselesi yeni bir boyut kazanacaktır (Bilgi, 1999, s.12). Meşrutiyetin ilanını büyük bir coşkuyla karşılayan Ermeniler her ne kadar devlete bağlılıklarını bildirseler de bağımsızlık fikrinden vazgeçmemişlerdi (Uras, 1983, s.571-574). Trablusgarp Savaşı, ardından Balkan Savaşlarının çıkması akabinde Rumeli’de büyük toprak kayıplarının yaşanması Osmanlı Devleti’ni hayli sarstı. Osmanlı Devleti’nin düştüğü bu güç durumu muhtariyet yolunda büyük bir fırsat olarak değerlendiren Ermeniler ıslahat meselesini yeniden Avrupa gündemine taşıdılar (Mazıcı, 1987, s.55-56; Bilgi, 1999, s.13).

Rusya’nın öncülüğünde hazırlanan, İngiltere, Fransa ve Almanya’nın da onay verdiği yeni ıslahat projesi anlaşması Sadrazam Halim Paşa ile Rus temsilcisi Goulkevitch arasında 8 Şubat 1914’te imzalandı (Sarıay, 2008, s.88-89). Anlaşmaya göre Doğu Anadolu’da, Erzurum, Trabzon ve Sivas; Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır olmak üzere iki bölge oluşturulacak, bunların başına iki yabancı müfettiş atanacaktı. Böylece buralarda Ermenilere bağımsızlığa yakın özerklik verilmesi

onaylanmış oldu. Kısa bir süre sonra Avrupa, biri Norveçli diğeri de Hollandalı olmak üzere iki müfettiş görevlendirmiş, 25 Mayıs 1914'te Osmanlı Hükümeti müfettişlerle bir sözleşme imzalayarak tayinlerini yapmıştır. I. Dünya Savaşı'nın çıkması, akabinde Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olması nedeniyle müfettişlerin görevlerine son verilerek İslahat Anlaşması uygulamadan kaldırıldı. 1912-1914 arası Osmanlı diplomasisinin en büyük sorunu haline gelmiş olan ıslahat meselesi de böylece sona ermiş oldu (Bayur, 1983, s.145-186).

Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin savaşta Almanya'nın yanında yer alması Ermenilerin bağımsızlığa olan inançlarının eskiye oranla çok daha artmasına sebep oldu. Zira Ermeniler, bu savaştan İttifak güçlerinin galibiyetle ayrılacaklarına kesin gözüyle bakıyorlardı. Böylece zaten zayıf olan Osmanlı Devleti parçalanacak ve Rusya ile İngiltere'nin yıllardır kendilerine vaat ettiği Doğu Anadolu'da bir Ermeni devletinin kurulması için hiçbir engel kalmayacaktı (Halaçoğlu, 2001, s.13).

Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilan etmesi (2 Ağustos 1914) ile birlikte Ermeni komiteleri de kendilerini bağımsızlığa götüreceklerini düşündükleri Rusya lehine olarak Osmanlı Devleti'ne karşı eylemlere giriştiler. Askerlik şubelerini basarak buralardaki silahlara el koydular. Ermeni ve misyoner okullarında ve kiliselerde saklanan silâhlar Ermeni halkına dağıtıldı. Askere çağrılanlar emre riayet etmedi, daha önce katılmış olanlar da ordudan çalabildikleri malzemeler ve silahlarıyla beraber firar etti. Bir kısım Ermeniler sınırı geçerek Rus ordusuna dahil olurken bir kısmı da Osmanlı Devleti'nde kalıp çeteler kurarak köyleri yağmaladılar. Osmanlı askeri birliklerine saldırılar düzenlediler. İkmal yollarını kestiler, ulaşımı engellemek için köprü ve yolları tahrip ettiler, ayaklanmalar çıkararak büyük bir kaos ortamı oluşturdular (Konukçu, 2000, 66). Adana, Kayseri, İzmir, Bitlis, Erzurum, Mamuratülaziz, Diyarbakir, Sivas, Zeytun, Trabzon, Ankara, Van, Adapazarı, Halep, Hüdavendigâr ve İzmi'te isyanlar çıkardılar (Süslü vd., 1995, s.70; Gürün, 1985, s.262).

Dönemin güçlü devletleriyle dört bir yanda savaşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti bu isyan ve tedhiş hareketlerini engellemek amacıyla, Ermeni Patrikhanesi, Ermeni milletvekilleri ve Ermeni komitelerinin ileri gelenleri ile görüşmeler gerçekleştirdiyse de bir netice elde edemedi (Süslü vd., 1995, s.106-108).

Alınan tedbirlerden de sonuç alınamayınca 27 Mayıs 1915'te "Vakt-i Seferde İcraat-ı Kükümete Karşı Gelenler için Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedbir Hakkında Kanun-ı Muvakkat" kabul edilerek 1 Haziran 1915'te *Takvim-i Vekayi*'de yayımlandı. Böylece "Tehcir" olarak ünlenen geçici sevk ve iskan kanunu bir kanun hükmü niteliği kazanmış oldu (Öke, 1996, s.147-148).

Tehcir ile Anadolu'da bulunan Ermenilerin büyük bir kısmı, Kerkük sancağına, Musul Vilayeti'nin güney ve batı kısımlarına, Halep Vilayeti'nin doğu ve batı kısmına, Suriye Vilayeti'nin Havran ve Kerek Sancakları'na bağlı yerleşim yerlerine Müslüman ahalinin nüfusunun % 10 oranını geçmeyecek şekilde dağıtıldı (Bilgi, 1999, s.319; Akgündüz, Öztürk ve Kara, 2008, s.319).

Tehcir Anadolu'daki Ermenilerin tamamına uygulanmadı. Protestan ve Katolikler (Halaçoğlu, 2001, s.62-63) ile İstanbul ve İzmir'de yaşayan Ermenilerin büyük bir kısmı tehcir dışı tutulurken, Osmanlı ordusunda sıhhiye sınıfında ve subay olarak hizmet gören Ermeniler ile Osmanlı Bankası şubelerinde, Anadolu Demiryolları, Duyun-ı Umumiye, Reji İdaresi ve bazı konsolosluklarda çalışan Ermeniler tehcir tabi tutulmamışlardır. Yine bazı illerdeki değişik kesimler de sevkten istisna tutuldular. Bunlar genelde iş ve güçleriyle uğraşan tüccarlar, memurlar ve işçilerdir. Öte yandan, hasta ve yaşlılar, engelliler, dul kadınlar ve yetim çocuklar da tehcir dışı tutulmuş, kendilerine barınma hizmeti sağlanarak koruma altına alınmışlar, ihtiyaçları da devletçe, Göçmen Ödeneği'nden karşılanmıştır (Karacakaya, 2005, s.262-263; Çiçek, 2010, s.6; Uras, 1983, s.200).

Tehcir ile birlikte, barınma ve iaişe yardımından yoksun kalan Ermeni isyancıların zararlı faaliyetleri büyük oranda engellenmiş ve Osmanlı Devleti içerde rahat bir nefes almıştır. Dönemin şartları gereği verilecek en doğru karar olan tehcir ya da göç ettirme, yine dönemin şartları doğrultusunda en iyi şekilde uygulanmış olmasına

rağmen, Avrupa tarafından bir katliam olarak algılanmış, daha doğrusu katliam olarak algılanmak istenmiştir. Nasıl ki Avrupa Ermenileri Osmanlı aleyhine bir tehdit olarak kullandıysa günümüzde de Ermeni tehirci çarpıtılarak Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı çeşitli vesilelerle bir tehdit olarak kullanılmaya devam etmektedir.

2. Ermeni Meselesinin Dış Boyutlarıyla Değerlendirilmesi

2.1. Rusya ve Ermeniler

Çar I. Petro zamanında topraklarını genişletmek için yayılcı bir politika izlemeye başlayan Rusya'nın bu kapsamda öncelikli hedefi sıcak denizlere inmek olmuştur. Çar I. Petro ile ortaya çıkan ve Petro'dan sonra gelen bütün çarların dış politikadaki öncelikli hedefleri arasında olan bu hayal doğrultusunda Kafkaslar ve Anadolu Rusya için ayrı bir önem teşkil etmekteydi (Saray, 1984, s.4-5; Gürün, 1985, s.79; Kaya, 2013, s.173). Amacına ulaşmak için kendisine yardımcı unsur olarak da, Rusya ile Akdeniz arasında kalan Anadolu güzergâhı üzerindeki en kalabalık Hıristiyan unsur olan Ermenileri görmekteydi. Üstelik Ermeniler, Rusya'nın sıcak denizlere inmek için geliştirdiği bir başka proje olan Kafkaslar-İran'ın batısı-Basra Körfezi güzergâhında da en kalabalık Hıristiyan unsuru oluşturmaktaydılar (Dede-yev, 2009, s.339).

Edirne Anlaşması (1829) ile sonuçlanan Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ermenilerden Rusya'ya gönüllü asker yazılanlar olduğu gibi Ermeniler Erzurum'un Rus kuvvetlerinin eline geçmesinde de etkili olmuşlardır (Sarınay, 2008, s.73; Kaya, 2013, s.173). Kırım Savaşı ve ardından imzalanan Paris Anlaşması (1856) sonrası Rusya Doğu Anadolu için Ermenistan ifadesini kullanmaya başlamıştır. 1877 Osmanlı Rus Savaşı'nda Osmanlı Ermenilerinden büyük yardım gören Rusya, galip geldiği savaşın sonunda imzalanan Berlin Anlaşması'na (1878) Ermenilerle ilgili bir madde koydurdu (Kaya, 2013, s.174). Anlaşmaya konulan 61. Maddeye göre Ermenilerin yaşadığı yerlerde ıslahat yapılacak, Ermeni halkı Kürt ve Çerkezlerle karşı korunacaktı (Sarınay, 2008, s.78).

Bu vesileyle Ermeniler üzerinde nüfuz sahibi olan Rusya, Ermenileri isyana teşvik etmek için ajanlarını ve isyanlara liderlik etmeleri için subaylarını Anadolu'ya gönderdi. Emeni çetecilerine silahlı eğitim verip Osmanlı Devleti'ne karşı yaptıkları isyanlarda onlara gerekli cephaneyi tedarik etti. Diplomatik temsilcileri ve Büyükelçiliği vasıtasıyla da ifsad hareketinde bulunan ve karışıklık çıkaran Ermenileri korduru (Sarınay, 2008, s.79-81). Rusya'da yaşayan Ermenilerden de Ermeni birlikleri oluşturdu. Özellikle onlara bağımsızlık vaat etti.

Ancak Ermenilere verdiği Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan sözü Ermenilerin bu hayalle bütün güçlerini kullanarak Osmanlı Devleti'ne verebilecekleri en büyük zararı vermeleri için söylenmiş bir yalandan başka bir şey değildi. Bölgede bir Ermeni Devleti'nin kurulması Rusya'nın o dönemde isteyeceği en son şeylerden bir tanesiydi. Zira Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kurulacak bağımsız bir Ermeni Devleti Rusya'nın bünyesindeki Ermenilerin de bağımsızlık fikrini tetikleyebilir böylece Rusya'da da Ermeni isyanları baş gösterebilirdi. Üstelik Akdeniz'e bir koridor açmak yerine bir Ermeni Devleti kurulması ile bu güzergâha kendi elleri ile bir sette çekmiş olabilirdi. Rusya'nın Osmanlı Ermenileri üzerindeki nihai hedefi, Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulmasını sağlamak değil, Onları himaye ederek Rusya'ya Basra ve Akdeniz koridorunu açmaktı (Kocabaş, 1992, s.84; Şahin, 1988, s.99-108). Bu hedefle Rusya Ermenilerle ilişkilerini onları himaye etmek suretiyle Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etme, ayaklanmalarında silah desteği sağlama, kendi hizmetlerinde kullanmak gibi çeşitli alanlarda sürdürmüştür (Sarınay, 2008, s.92-101; Aslan, 2009, s.493).

2. 1. 1. Rus Misyonerlerin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti topraklarını doğal gelişme alanı olarak gören Rusya, Küçük Kaynarca Anlaşması (1774) ile Osmanlı sınırları içerisindeki Ortodoksların hamiliğini elde ederek Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmeye başlamıştı (Ölmez, 2009, s.115-116; Kaya, 2013, s.173). Büyük çoğunluğunu Rumların oluşturduğu Ortodoks mezhebine, diğer millet ve cemaatlerden ne kadar çok üye kazandırılırsa doğal olarak Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etme imkanı o kadar

artacağından, Rusya Gregoryen Ermenileri Ortodokslastırma faaliyetine girişti (Banoğlu, 1976, s.85). Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan sonra Anadolu'ya gelmeye başlayan Rus misyonerlerden (Kaya, 2013, s.163) özellikle Rus İncil Cemiyeti 1813 yılından itibaren Ermeniler arasında misyonerlik faaliyeti yürütmeye başladı. Cemiyet 1815'te Petersburg'da 15 bin adet Ermenice İncil bastırdı. Osmanlı Ermenilerinin çoğunun Türkçe konuşmalarından dolayı 1822'de de Türkçe İncil bastırıp Ermenilere dağıttı (Banoğlu, 1976, s.85).

Ancak misyoner faaliyetlerinde istenen ölçüde başarı sağlanmayınca, Çar III. Aleksandr öncelikle kendi ülkesindeki Ermenileri Ortodokslastırmak için çaba harcadı. Rusya'da kuvvetli bir Ermeni Ortodoks cemaati kurmayı hedefliyordu. Bunu gerçekleştirmek için de başlangıç olarak Eçmiyazın Katogigosluğu'nu etkisiz hale getirmek gerekiyordu. Bu hedef doğrultusunda Ermeni mekteplerini Eçmiyazın Katogigosu'nun elinden alarak, Rus Hükümeti'nin denetimine aldı. Okullarda eğitim Rusça verilmeye başlandı. Ermeniler arasından memur olmak isteyenlere Ortodoks Mezhebi'nden olma şartı getirdi. Mevcut memurlardan Ortodoksluğu kabul etmeyenlerin işine son verildi. Gregoryen Ermeni öğrencilerini Rus üniversitelerinden attı (Ölmez, 2009, s.122; Sarıay, 2008, s.82).

Ancak Çarın Ermenileri Ortodokslastırma girişimlerinin Ermeniler tarafından tepkiyle karşılanması üzerine bu uygulamadan vazgeçilerek, Katogigos'un Rus yanlıları arasından atanması ve Eçmiyazın Katogigosluğu'nun Rus menfaatleri doğrultusunda kullanması yoluna gidilmiştir.

2. 2. İngiltere ve Ermeniler

19. yüzyılda Avrupa siyasetinin en etkin devleti olup büyük bir sömürge imparatorluğu kurmuş olan İngiltere, en önemli sömürgesi Hindistan'a giden yolun Akdeniz-Süveyş Kanalı-Kızıldeniz güzergâhı olması hasebiyle bu trafikte en kritik yer olan Süveyş Kanalı'nın güvenliğine çok önem veriyordu (Kılıç, 2000a, s.100-102). Rusya'nın Ermeniler vasıtasıyla Doğu Anadolu'dan bir koridor oluşturarak Akde-

niz'e inmesi demek, kısa bir süre sonra Doğu Akdeniz'de Rus hâkimiyetinin başlaması ve Süveyş Kanalı'nın kontrolünün Ruslara geçmesi anlamına geliyordu (Avşar, 2004, s.172). 19. yüzyılın ilk yarısı ve öncesinde, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunarak Rusların Akdeniz'e inme girişimlerini engelleme politikası takip etmişken, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nin yakın bir gelecekte yıkılacağını öngörerek, bölgede himayesi altında Rusya'nın yayılmacı politikasına engel olacak bir Ermeni devleti kurma yönünde politika geliştirecektir (İlter, 1995b, s.161-162).

Berlin Anlaşması'ndan sonra Rusya'nın Ermenilerin hamiliğini elde etme yolunda önemli bir adım attığını gören İngiltere de Ermenilerin himayesi noktasında faaliyet göstermiş böylece Osmanlı Devleti'ndeki Ermeniler üzerinden iki devlet arasında ciddi anlamda rekabet başlamıştır (Bilgin, 2009, s.316). Bağımsız bir Ermenistan fikrini savunmakla birlikte İngiltere Ermeni halkının Devlet bürokrasisinde yetişmiş yeterince personelinin olmaması nedeniyle Ermenilerin henüz böyle bir devletin kurulmasına hazır olmadığı görüşündeydi. Ermeni Devleti kurulsa bile kısa ömürlü olacağını düşünüyordu (Bilgin, 2009, s.321). Çözüm ise kurulacak olan Ermeni devletinin İngiliz himayesinde olmasıydı. Böylece kendi etkisi altında teşekkül edecek bir Ermeni devleti sayesinde Rusya'nın Akdeniz'e inmesini engelleyecek çok önemli bir tampon bölgesi oluşturulacaktı. Lakin dönemin şartları gereği bu durumun diğer devletler tarafından kabullenilmesi imkânsızdı (Bilgin, 2009, s.329). Gerek Ermenilerin bir devlet teşekkül edecek olgunluğa erişmeleri gerekse kurulacak olan bu devletin İngiliz himayesi altına girmesini diğer devletlerin kabullenmesi için gerekli altyapının oluşmasında zamana ihtiyaç vardı. İngiltere, Osmanlı Devleti'ne dayatılan Ermenilerle meskun mahallerde yapılacak ıslahatları hem bu altyapının oluşması hem de Ermenilerle gerekli yakınlaşmanın sağlanması açısından önemli bir fırsat olarak değerlendirmekteydi.

Takip ettiği politika doğrultusunda Konsolosları ve misyonerleri vasıtasıyla Ermenileri bağımsızlık için kışkırtmaya ve isyana teşvik etmeye başlayan İngiltere, özellikle 1880'de "Türk düşmanı" Gladston'lu Liberal Parti'nin iktidara gelmesiyle

bu yoldaki faaliyetlerini arttırdı (İlter, 1995b, s.168-169). Kışkırtmalar sonucunda ülkenin çeşitli yerlerinde Ermeni tedhiş hareketleri baş gösterdi. Olaylarda Ermeni komitacılar İngiliz konsolosları ile devamlı temas halindeydiler. Konsoloslar komitacılara ve isyan eden halka sığınma hakkı veriyor, Osmanlı Devleti'nin tevkif ettiği isyancıların da cezalandırılmalarını engellemeye çalışıyorlardı (Palmer, 1993, s.197; BOA, A.MKT.MHM., 749/5). Osmanlı Devleti makamları da İngiltere tabiiyetine geçen zararlı faaliyette bulunan Ermenileri yakaladıklarında gerek devletler arası anlaşmalar gerekse ikili ilişkilerin bozulmaması sebebiyle bu Ermeniler'e gerekli cezayı vermekten imtina ediyorlardı (BOA, Y.PRK.DH. 5/15). Osmanlı coğrafyasındaki Protestan Ermenilerin hamiliği için mücadele eden İngiltere, İstanbul Ermeni Patriği ve Osmanlı Devleti'ne karşı bu topluluğu da cansiperane korumaktaydı. Örneğin 1846 tarihinde misyonerlerin faaliyetleri sonucunda Gregoryan Ermeniler arasından Protestanlık mezhebine geçişlerin artması üzerine İstanbul Ermeni Patriği'nin bazı ileri gelen Protestan Ermenileri Osmanlı Hükümeti vasıtasıyla hapsedirmesi, kendi mensuplarına Protestan Ermeniler ile ticareti yasaklaması, işlerinden attırma gibi caydırıcı tedbirlere başvurması üzerine İngiliz Büyükelçisi, Hariciye Nazırı Reşit Paşa'dan Ermeni Patriği ile görüşerek bu uygulamalardan vazgeçirmesini istedi. Reşit Paşa Patrik ile görüşerek bu sert tutumuna son vermeye davet etti. Hapsedilen Protestan Ermenilerin de serbest bırakılmasını sağladı. Yine İngiltere Büyükelçisi Canning'in başvurusu üzerine Reşit Paşa Protestan Ermenilerin eski işlerine dönebileceklerine ve sivil haklarının da garanti altına alınacağına dair söz verip, Sadrazam imzasıyla uygulamaya geçirdi. 1 Temmuz 1846 tarihinde açılan Protestan Ermeni Kilisesi'nin üyelerinin Ermeni cemaatinden ayrılıp diğer cemaatler gibi kendilerine berat verilmesinde de İngiliz Büyükelçiliği aracı olmuştur. Nihayet yine İngiltere Büyükelçisi Canning'in girişimleriyle 27 Kasım 1850 tarihinde yayınlanan fermanla Protestanlar ayrı bir millet olarak tanınmıştır. Protestanlığı kabul ettikten sonra Gregoryan Ermenileri aşağılayan ve onlara hakaretler eden Garabed Mirikalem ölünce, Gregoryan Ermeni Kilisesi'nin mülkü olan mezarlığa gömülmek isten-

mişti. Kilise mensupları bu duruma şiddetle karşı çıkınca sorunu çözmesi için Babı-ali'ye giden gurubun başında yine İngiliz diplomat bulunuyordu. Sorun umulduğu gibi çözülmeyp defin işlemi mezarlık dışında başka bir yere yapılınca Osmanlı Hükümeti'nin Protestan Ermeniler için ayrı bir mezarlık tahsisi edilmesi kararı alınmasında başrolü yine İngiltere Büyükelçiliği oynamıştır. Burada ele alınan bir kaç örnek dışında İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği ve Anadolu'daki İngiliz konsolosları Protestanlara daima sahip çıktılar. Osmanlı Hükümeti'nden Patrikhane'ye ve diğer hasımlarına karşı Protestanlar lehine karar alması yönünde baskı yaptılar (Turan, 2009, s.430-434). Ayrıca konsolosluk çalışanlarını Ermeniler arasından seçtikleri gibi Ermenileri konsolos vekili gibi önemli görevlere de getirdiler. Bunun karşısında Ermeniler, hamileri olarak gördükleri için şikayetlerini devlet makamlarına konsoloslar yoluyla iletmeye başladılar (Yazıcı, 2008, s.735).

Bunun yanı sıra İngiltere Ermenileri sempatik göstermek için mitingler düzenliyor ve Ermenilerin katledildiği şayialarını yayıp ilginin Ermeniler üzerinde kalmasını sağlıyorlardı. Hatta bu amaçla Liverpool'da düzenlen mitinge bizzat başbakan da katılmıştır (Öke, 1996, s.449).

İngiltere uyguladığı bu politika ile Ermenilerin Rus nüfuzuna girmelerini engellemeyi başarmış ve Rusların Ermeniler üzerinden uyguladığı politikalarda istediği neticeleri almalarına engel olmuştur. 8 Şubat 1914'te Ermenilere özerklik verilmesi anlamına gelen bir anlaşmanın imzalanmasına ön ayak olarak bağımsız bir Ermeni devletinin de ilk adımını atmış, ancak tam bu sırada çıkan I. Dünya Savaşı bir anlamda Osmanlı Devleti'nin imdadına yetişmiştir (Günay, 2015, s.63).

2. 2. 1. İngiliz Misyonerlerin Ermeniler Arasında Faaliyetleri

Fransa ve Rusya örneğinden yola çıkarak dinin etkili bir politik enstrüman olarak kullanılabileceğini kavrayan İngiltere, Osmanlı Devleti üzerindeki idari ve siyasi etkisini güçlendirmek amacıyla dini yönden üzerinde nüfuz sahibi olabileceği bir Protestan cemaati oluşturma gayreti içerisine girdi. Bu amaçla 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'ne Protestan misyonerleri gönderdi (Richter, 1910, s.106; İskefiyeli, 2007, s.245).

Osmanlı Devleti'ne gelen ilk Protestan misyonerleri de İngilizlerdir. Bu harekete öncülük eden de *Brethren's Society for the Furtherance of the Gospel Among the Heathern* adlı misyoner örgütü olmakla birlikte Osmanlı coğrafyasında Protestan misyoner faaliyetleri 1815 yılından sonra *Church of Missionary Society* adlı misyoner örgütünün bölgeye misyoner yollaması ile başlamıştır (Turan, 2002, s.1547-1548). Daha sonra bir çok İngiliz misyoner örgütü bölgeye gelmeye başlamış, özellikle 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları ile sağlanan serbestiyet misyonerlere daha rahat faaliyette bulunma ortamı sağlamış, misyoner örgütleri Osmanlı Coğrafyasına daha fazla misyoner yollayarak çalışma alanlarını genişletmişlerdir (İskefiyeli, 2007, s.245,249; Kocabaşoğlu, 1989, s.71, 79). Müslüman ve Yahudiler arasında yapılan misyonerlik faaliyetlerinden bir sonuç alamayınca, Osmanlı Coğrafyasına ilk ayak bastıklarından beri yakın ilişkiler kurdukları, bölgede kendilerine rehberlik eden, batıl inançlı ve sahte azizlere ibadet ettiklerini düşündükleri Ermeniler üzerine odaklandılar (Kocabaşoğlu, 1989, s.76; İskefiyeli, 2007, s.245). Ermeniler arasında en yoğun ve dikkat çekici çalışmalar British and Foreign Bible Society tarafından yürütülmüştür (Aydın, 2006, s.80-81). Örgüt Ermenice ve Türkçe çok sayıda İncil bastırarak bunları Ermenilere dağıtmıştır (Richter, 1910, s.106).

Okullar vasıtasıyla yürütülecek olan misyonerlik faaliyetleri de Protestanlığı kabul etmiş iki Ermeni din adamınının 1824 yılında ilk Protestan misyoner okulunu açması ile başlatılmıştır (Çetin, 2009, s.464). Hızla artan okul sayısı 1856 yılında 10'a, 1869'da 30'a 1905 yılında da 95'e ulaşacaktır (Mutlu, 2005, s.238-239).

Okulların yanı sıra açtıkları hastaneler ve çeşitli yardım kurumları ile yeterli güce erişmesini sağladıkları Protestan cemaatinin ayrı millet olarak tanınması için harekete geçen İngiltere, sefiri Canning'in girişimleri sayesinde, 1850'de amacına ulaşarak Osmanlı Devleti'nin Protestanları ayrı bir millet olarak tanınmasını sağladı. Böylece Protestan Ermeni cemaati Gregoryen Ermeni cemaatinden ayrıldı (C. Küçük, 1984, s.23; Tuğlacı, 1991, s.315).

Yapılan çalışmalar dini nitelikte gibi görülmele beraber gerçek hedef İngiltere'nin Osmanlı ülkesinde, Fransa ve Rusya'ya karşı kullanabileceği ve himaye edebileceği Protestan cemaati oluşturmaktı. Zira misyonerler açtıkları bütün kurumlarda İngiltere'yi ön plana çıkarmakta ve gücünü övmekte, Protestanlığı kabul ettikleri taktirde İngiltere'nin resmi himayesini vaat etmekte ve konsolosların da yardımıyla bol miktarda para yardımında bulunmaktaydı. Bununla birlikte Ermenilerden zeki ve önde gelen kişileri eğitim amacıyla İngiltere'ye göndererek onları tam bir İngiliz hayranı olarak yetiştirilmesini sağlamaktaydılar (Çetin, 2009, s.468-469; İskefiyeli, 2007, s.247).

Doğu Anadolu'da, nüfuzu altında bir Ermeni Devleti kurarak Rusya'nın Akdeniz'e ulaşmasını engellemek için bir tampon bölge oluşturmayı hedefleyen İngiltere'ye bu konuda da en çok yardımcı olan unsur yine misyonerleriydi. Misyonerler açtıkları okullarda verdikleri eğitimlerde Ermenice'ye ve Ermeni tarihine büyük önem vermekteydiler. Aldıkları eğitim sayesinde bu okullardan koyu bir Protestan, Ermeni milliyetçisi ve Osmanlı düşmanı olarak mezun olan Ermeniler, bağımsız bir Ermeni devleti kurmak için bütün güçleriyle mücadele ediyorlardı. 1888-94 yılları arasında Ermeni Patriği olan Khoren Aşıkyan, İngiliz misyonerlerinin faaliyetlerinden etkilenen Ermenilerin durumunu şu şekilde ifade etmektedir.

“Türkiye'nin değişik bölgelerine dağılmış bulunan pek çok Ermeni Protestan misyonerleri, Ermeni halkı içinde yabancı meslektaşlarının görev ve faaliyetlerini geliştirmeyi ve yaygınlaştırmayı sürdürüyorlardı. Özellikle İngilizlerin gücünü ve insani duygularını övüyorlar, onların yardımıyla da Ermenilerin istiklal ve Ermenistan'ın muhtariyet çanlarının pek yakında çalacağını kiliselerde vaaz ediyorlardı” (Çetin, 2009, 468-469).

Misyonerler İngiliz kamuoyunda Ermeniler lehine hava oluşturmak amacıyla basın yayın organlarını da etkili kullanıyorlardı. İslamiyet ve Osmanlı

aleyhtarı kitap, dergi, gazete gibi yayınlar bastırıyorlardı. Gazetelere Osmanlı Devleti’ni zalim Ermenileri mağdur olarak niteleyen makale ve Ermenilerin eziyet gördüklerini ve katliama uğradıklarına dair trajik hikayeler içeren mektuplar göndererek bunların basında yayınlanmasını sağlıyor, çözümün İngiltere’nin bölgeye müdahalesi ile mümkün olacağını özellikle vurguluyor, bu gazete ve diğer yayınları da yine gizlice Osmanlı coğrafyasına sokarak Ermenilere dağıtmak suretiyle İngiltere’de Ermeni propagandası, Ermeniler arasında da İngiltere propagandası yapıyorlardı (Aydın, 2006, s.112).

Sonuç olarak; siyasi menfaatleri gereği, Osmanlı Devleti’nde kendi kontrolünde bir Protestan milleti oluşturmayı hedefleyen İngiltere 1850 yılında bu hedefine ulaşmıştı (İskefiyeli, 2007, s.247). Daha sonra, Rusya’nın Akdeniz’e inmesini engellemek için nüfuzu altında bir Ermeni Devleti kurmayı hedefleyerek, bu amaçla Ermeniler arasında milliyetçilik fikrinin yayılması için çaba sarf etmiştir. Protestan Milletinin oluşmasında olduğu gibi, bu konuda da kendisine yardım eden en önemli unsur misyonerler olmuştur. İngiltere tarafından yönlendirilen misyonerlerin Ermenilere yönelik faaliyetleri sonucu eski Ermeni kültürü canlanmış, böylece Ermeni milliyetçiliğine zemin hazırlanmış ve nihayet sonraki aşamada da Ermeni isyanları başgöstermiştir.

2. 3. Amerika ve Ermeniler

1770’lere kadar İngiltere’nin bir sömürgesi olan Amerika 1783 yılında bağımsızlığını kazanmış, bundan sonra siyasî ve ekonomik olarak yeni yerler elde etme ve genişleme politikası gütmüştür (Açıkses, 2002, s.542). Ancak 1823 yılında ilan ettiği “Monroe Doktrini” (Amerika’nın Avrupa diplomasisinden ve karmaşık politik ilişkiler açısından uzak durarak Avrupa ile ilişkilerini sadece ticari düzeyde sürdürme politikası) ile siyasî anlaşmalar ve sömürge elde etme mücadelesi yerine ticari ilişkiler kurma politikası takip etmiştir (Armaoğlu, 1991, s.708-714). Bu yüzden Amerika ile Osmanlı Devleti arasındaki ikili ilişkiler ticari yönden gelişme gös-

termiştir (Büyükkarcı, s.2004, 4). Uzun bir süre Osmanlı ile ticari faaliyetlerini İngiltere aracılığı ile yürüten Amerika 1830 yılında Osmanlı Devleti ile bir ticaret anlaşması imzalamış, antlaşmayla, Osmanlı topraklarında bütün din ve milletlerden aracılar kullanabilme hakkını elde etmiştir (Armaoğlu, 1991, s.5; Kocabaşoğlu, 1989, s.10-11).

Amerikalı tüccarlar kendilerine verilen serbest aracı kullanma hakkını Ermenilerden yana kullanmışlar ve Ermeniler Amerikalıların İzmir'e getirdikleri malları Anadolu'nun içlerine kadar dağıtılması işini yürütmüşlerdir. Bu sayede de Amerika-Ermeni yakınlaşması meydana gelmiş, zamanla Ermeni tüccarlarla Amerikalı tüccarlar arasında ortaklıklar kurulmaya başlanmıştır (Küçük, 2005, s.46).

Birleşik Devletler Başkanı George Washington ve James Monroe tarafından çerçevesi çizilen izolasyon politikası (Monroe Doktrini) sebebiyle Amerika her ne kadar görünürde Ermenilerle siyasi bir ilişki içerisinde yer almamışsa da, Ermeni isyanlarına destek veren ve bu sebepten dolayı sık sık Osmanlı makamları ve yerli halkla karşı karşıya gelen misyonerlerini korumak vasıtasıyla, dolaylı da olsa Ermeni sorununa müdahil olmak durumunda kalmıştır. Ermeni isyanları ve tedhiş hareketleri esnasında olayın yaşandığı bölgelerde yaşanan karışıklık sonucu misyoner kurumları da zarar görmüş, misyonerlere de saldırılar yaşanmış bu esnada misyonerlerden yaralanan hatta ölenler olmuştur. Ticari faaliyetler haricinde Osmanlı iç işlerine müdahalede bulunmayan Amerikan diplomasisi Osmanlı coğrafyasında yaşayan vatandaşlarına karşı yapılan bu saldırılar neticesinde sert tepkiler vermiş, sonuçta bu durum ikili ilişkilerde ciddi gerilimlere neden olmuştur (Yavuz, 2015, s.649).

Örneğin 1893 yılından sonraki Ermeni ayaklanmaları sırasında Merzifon, Harput, Maraş gibi şehirlerde misyonerlerin varlıklarının zarar görmesi üzerine Amerika 100 000 dolar olarak belirlediği zararı Osmanlı Devleti'nden talep etmiş, Osmanlı Devleti'nin sorumluluğu kabul etmeyerek olumsuz yanıt vermesi üzerine bu gelişme iki hükümet arasında krize neden olmuştur. Dönemin Amerikan Başkanı Cleveland kayıpların karşılanması ve Osmanlı Coğrafyasında bulunan vatan-

daşlarının can güvenliğinin sağlanması gerekçesiyle savaş gemilerinin Osmanlı karasularına gönderilmesi emrini vermiştir. İlişkilerin gerilmesini istemeyen Osmanlı Devleti 1901 yılında söz konusu tazminatı ödemiştir. Yine 1904 yılında tedhiş ve isyan hareketleri içerisinde yer almış olan Amerikan tabiiyetindeki Ermenilerin tutuklanması ve Ermeni asilerle iltisaklı olduğu tespit edilen Amerikan okullarının kapatılmasına tepki olarak Amerika, bir filosunu İzmir Limanı'na göndermiş, tutuklanan Ermenilerin serbest bırakılmasını, kapatılan okulların açılmasını talep ederek aksi halde şehri bombalamakla tehdit etmiştir. Asiler serbest bırakılırken okullar tekrar açılmıştır (Aydın, 2006, s.116). Amerika'nın hamiliği gölgesinde Osmanlı Coğrafyasındaki faaliyetlerinde geniş bir serbestiyet kazanan misyonerler bu serbestiyeti ABD'nin Osmanlı Devleti'ndeki çıkarlarını ve Ermenileri korumak için kullanmışlar, yardım, sağlık, eğitim gibi alanlarda kurumlar açmışlardır. Açtıkları okullar sayesinde Ermenilerde millet bilincinin oluşması ve Ermeni isyanlarının çıkmasında İngiltere ve Rusya'dan sonra en aktif rolü oynamışlardı (Alan, 2008, s.18-19).

I.Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında tarafsızlığını koruyan Amerika, bu sayede savaş zamanında da açık kalan Osmanlı Devleti'ndeki misyonerleri ve resmi temsilcilikleri sayesinde Ermenilerle temas halinde olmaya devam etmiştir. 1915 yılında İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau Washington'a gönderdiği bir telgrafta Ermenilerin hızla yok edildiğini, Ermeniler için bir yardım komitesi kurulmasına ihtiyaç duyulduğunu yazmıştır. Morgenthau'nun bu çağrısı üzerine 16 Eylül 1915'te Ermeni Yardım Komitesi (The Armenian Relief Committee) adıyla kurulan yardım kuruluşu, Ermenilere sağlık, eğitim, yetimhane, tarım, gıda, teknolojik ürünler gibi çok geniş alanda kapsamlı yardımda bulunacaktır. Yardım bölgeleri olarak belirlenen şehirlerin de Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı yerler olmasının yanı sıra Amerika'nın ticari faaliyetlerde bulunduğu veya Amerika için stratejik öneme sahip alanlar olması da dikkat çekicidir. 1930 yılında Yakın Doğu Vakfı (Near East Foundation, NEF) ismini alan kuruluş günümüzde de çeşitli alanlarda faaliyet yürütmektedir (Demir, 2016b, s.269-270).

2.3.1. Amerikan Misyonerlerin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri

Amerika'nın Osmanlı topraklarındaki ticari çıkarlarını gerçekleştirmesine Ermenilerin aracılık etmesinde Amerikan misyonerleri önemli bir rol oynamıştır. Amerika'nın iktisadi emperyalizmi misyonerler tarafından Anadolu'ya getirilmiş ve yine misyonerlerin bağlantı kurduğu Protestan Ermeniler tarafından Anadolu topraklarında yayılmıştır (Kopar, 2009, s.161-163).

Osmanlı coğrafyasında misyonerlik faaliyeti yürüten en büyük ve en önemli Amerikan Protestan misyon örgütü American Board of Commissioners for Foreign Missions'dur. 1820 yılının Ocak ayında Osmanlı Devleti'ne gelerek önce İzmir ardından da Suriye ve Filistin'de çalışmalar yürüten örgütün iki misyoneri Fisk ve Parsons bölgeye bir çok Amerikan misyonerinin gelmesine öncülük etmişlerdir (Alan, 2008, s.22-23; Aydın, 2006, s.81-82; Yavuz, 2019, s.2068-2069; Kocabaşoğlu, 1989, s.16, 29; Saryıldız, 2013, s.250; Turan, 2009, s.408; Demir, 2016a, s.18-19).

Osmanlı topraklarına gelen Amerikan misyonerleri, Anadolu'da faaliyet gösteren diğer devletlerin misyoner örgütleri gibi öncelikli hedef kitle olarak Ermenileri seçtiler (Yavuz, 2019, s.2069; Akgün, 1988, s.6). Ermenileri daha yakından tanımak amacıyla Elia Smith ve H.C.O Dwight adlı iki misyoner, Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeleri gezerek onların ekonomik, sosyal, kültürel yönleri ve eğitim durumları hakkında rapor yazmak için görevlendirdi. 1830 yılının Mayıs ayında yola çıkan iki misyoner İstanbul, Tokat, Kars, Tiflis, Nahçıvan, Eçmiyazin ve Tebriz'i gezerek elde ettikleri bilgileri *Christian Researches in Armenia* adlı kitapla bölgede misyonerlik faaliyeti yürüteceklerin istifadesine sundular (Kocabaşoğlu, 1989, s.38-39; Saryıldız, 2013, s.251; Turan, 2009, s.409). Alt yapı çalışmalarını tamamladıktan sonra Anadolu'ya hızla yayılan misyonerler gittikleri bölgelerde Amerika lehine propanda yaptıkları gibi aynı zamanda elde ettikleri bilgileri rapor halinde Amerikan makamlarına da sunarak casusluk faaliyetlerinde de bulundular (BOA, DH.EUM.5.Şb., 30/1). Anadolu'nun çeşitli yerlerinde okullar ve klinikler açarak misyonerlik faaliyetleri yürüttüler. 1860 yılında Anadolu'yu, Batı, Doğu ve

Merkezi Türkiye misyonu olarak üç parçaya ayırdılar (Alan, 2008, s.25-26; Sarıyıldız, 2013, s.252; Demir, 2016a, s.19-20).

Erkeklerin kadınlarla diyalog kurup onlar arasında misyonerlik faaliyeti yürütemeyecekleri göz önüne alınarak başlangıçta sadece erkeklerden oluşan misyonerlerin yanı sıra bölgeye kadın misyonerler de gönderilmeye başlandı. Böylece modern ve eğitilmiş kadını temsil eden bayan misyonerlerin Osmanlı Coğrafyasındaki kadınlara rol model olması amaçlanmaktaydı. Ayrıca erkek misyonerler kahvelerde sadece erkeklerle diyalog kurabiliyorken kadın misyonerler hem kahvelerde erkeklerle hem de kapı kapı dolaşarak evlerde kadınlarla rahatça diyalog kurabiliyorlardı. Misyonerler yerli kadınları kendi evlerinde misafir edebiliyor ev toplantıları düzenleyebiliyor, el işi dersleri gibi çeşitli alanlarda eğitim hizmeti veriyorlardı. Bunun yanı sıra kız okulları da açarak geleceğin anneleri olacak kız çocuklarına verilecek eğitim sayesinde sonraki nesillerin aile yapısını şekillendirme ve misyonerlere daha sıcak bakmalarına ortam sağlamayı planlamışlardır (Narin, 2018, s.249-252).

19. yüzyılın üçüncü çeyreğine girerken açtıkları eğitim, yetimhane, hastane, matbaa vb. kurumlar (Kantarıcı, 2001, s.145), halkın arasında dolaşarak verdikleri vaazlar, basıp dağıttıkları İnciller ve Protestanlıkla ilgili kitap, risale, broşürler (Yavuz, 2019, s.2071-2074, 2080; Sarıyıldız, 2013, s. 255; Turan, 2009, s.418-419), Amerikan uygarlığını, Batı fikir ve teknolojilerini yaymaları, İncil okuryazarlığını arttırmak için yaptıkları dil çalışmalarıyla (İskefiyeli, 2019, s.17; Narin, 2018, s.251; Kocabaşoğlu, 1989, s.50-51) Ermeniler arasında en kapsamlı faaliyeti Amerikan misyonerleri yürütmekteydi. Rusya Erkanı Harb Miralaylarından Potiyata'nın araştırmasına göre 1890 yılında Osmanlı Asyası'nda Amerikan misyoner örgütlerinin bünyesinde 177 misyoner, 791 misyoner yardımcısı görev yapmaktaydı. 764 İlkokul, 5 kolej, 44 yüksek okul seviyesinde olmak üzere toplam 813 okul bulunuyordu. Bu okullarda çoğunluğunu Ermeni çocuklarının oluşturduğu 16990 öğrenci eğitim görmekteydi (BOA, Y.PRK.TKM, 36 / 27; Aydın, 2006, s.85). I. Dünya Savaşı'na

girenken Amerika'nın Osmanlı topraklarında 9 hastanesi, 426 okulu, bu okullarda okuyan 25.000'den fazla öğrencisi bulunmaktaydı (Sezer, 1999, s.183).

Amerikalı misyonerlerin Ermeniler arasındaki etkili faaliyetleri Gergoryan Ermeni Patrik ve papazlarının tepkisini çekmiş, bu durum 1843 yılında Erzurum'daki Ermeni papazları tarafından Osmanlı makamlarına şikayet konusu olmuştur. Hariciye Nezareti, ABD Büyükelçiliğinden Erzurum, Bursa ve Trabzon'da sürdürülen misyonerlik faaliyetlerin huzursuzluğa neden olduğunu ve mani olunmasını istemiştir (BOA, HR. MKT, 4/18; Turan, 2009, s.421-422). Ancak bu istek ABD Büyükelçiliği nezdinde ilgililere gerekli tenbihatlarda bulunulduğu belirtilerek geçiştirilmiştir (BOA. C.DH. 30/1485). 1844 yılında Patrik seçilen Mateos papazlara Rumeli'den Kayseri'ye kadar olan Osmanlı Coğrafyasında kaç kişinin Protestanlığa geçtiğine dair bir araştırma yapmalarını istemiş, yapılan incelemede 8 bin Ermeni Protestan tespit edilmiştir (Sarıyıldız, 2013, s.257). Mezhep değiştirenlere geri dönmeleri hususunda telkinlerde bulunulmuş, kabul etmeyenler darp edilmiş, hakarete uğramış, işlerinden atılmış, esnafılık yapanlarla alış veriş kesilmiştir (BOA, İ.MSM. 34/967). 1846 yılında dönemin İstanbul Patriği Protestan mezhebine girenlerin affroz edildiğini bunların Ermeni Milletinden sayılmayacaklarına dair resmi bir bildiri yayınlayarak diğer Ermenilerin bunlarla münasebitini yasakladı (İskefiyeli, 2007, s.248-249; Demir, 2016a, s.21). Bunun karşısında Amerikan misyonerlerin öncülüğünde 1 Temmuz 1846'da İstanbul'da Anadolu'nun ilk Protestan Kilisesi açıldı. Ardından İzmit, Bursa, Adapazarı, Erzurum ve Trabzon'da da Protestan Kiliseleri açıldı. Kilise mensuplarının tamamına yakını Ermenilerden oluşmaktaydı (Narin, 2018, s.259-260; Sarıyıldız, 2013, s.256, 264; Turan, 2009, s.431-432; Demir, 2016a, s.22).

Baskılara rağmen faaliyetlerine devam eden Amerikalılar, misyonerlik faaliyetlerinde daha da ileri giderek Ermeniler arasında misyonerlik faaliyetlerini en iyi şekilde yine Ermenilerin yapacağı düşüncesi ile Ermeni misyoner yetiştirmeye önem vermişlerdir. 1893 yılında Osmanlı Devleti'nde, Amerikan misyoner örgütle-

rinde çalışan 1317 misyonerin 223'ü Amerika'dan gelmiş, diğer 1094'ü ise Ermenilerden seçilip yetiştirilmişti (Kopar, 2009, s.161-163; Yavuz, 2019, s.2080-2081).

Amerikalı misyonerlerin destekleri sayesinde Osmanlı topraklarında Ermeni kilise ve okullarının sayısında ciddi artışlar yaşanmıştır. Okullar sayesinde Ermenilerde milli bir kimliğin oluşması sağlanmış bu sayede Osmanlı toplumundaki Ermeniler arasında bağımsızlık duygusunun doğmasında ve gelişmesinde etkili rol oynamışlar, özellikle Erzurum, Maraş, Mamuratülaziz, Van, Bitlis gibi Ermenilerin yoğun olduğu vilayetlerde asayiş bozucu ve Osmanlı Devleti aleyhine propagandalar yaparak tedhiş ve ayaklanmaların yaşanmasına katkıda bulunmuşlardır (BOA, A.MKT.MHM., 657/45; BOA, HR.SYS., 54/4). Hatta zaman zaman Ermenilere silah tedarik etmek suretiyle terör faaliyetlerinin destekleyicisi ve bu tür hadiselerin bizzat aktörü olmuşlardır (BOA, İ.HUS., 8/31-1310B-36; BOA, HR.SYS., 30/26). Müfsid faaliyetleri Osmanlı makamlarınca tespit edildiğinde ise vatandaşı oldukları Amerika'nın koruması altında olmaları, Osmanlı Devleti'nin de ikili ilişkilere hael gelmesinden çekinerek gerekli cezai müeyyideleri uygulamaktan imtina etmesi sebebiyle aldıkları en ağır ceza sınır dışı edilmek gibi basit bir uygulama olmuştur (Aydın, 2006, s.104). Tanzimattan sonra Amerika'nın Osmanlı Coğrafyasının bir çok şehrinde konsolosluk açması, misyonerlerin Osmanlı makamları ve Osmanlı vatandaşları ile karşılaştıkları sorunlara daha kısa sürede müdahale edilerek misyonerler lehine çözümlenmesine olanak sağlamış bu sayede misyonerlerlik faaliyetlerinin daha etkili yürütülmesinin önü açılmıştır (Yavuz, 2019, s.2081).

I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve Osmanlı Devleti'nin Savaşta Almanya'nın yanında yer almasının ardından İtilaf Devletlerinin (Fransa, Rusya ve İngiltere) misyonerleri Osmanlı Devleti tarafından sınır dışı edilirken Amerika'nın tarafsızlığından dolayı Anadolu'da kalmasına izin verilen Amerikan misyonerleri (Narin 2018, s.276) Ermeni isyanlarını desteklemişler, onların silahlarını saklamışlar ve tamamen düşman devletlerinin bir parçası gibi hareket etmişlerdir. Kurtuluş Savaşı

döneminde ise gerek Ermeniler gerekse işgal kuvvetleri ile işbirliği içerisinde hareket etmişlerdir (Kopar, 2009, s.172-173).

2.4. Fransa ve Ermeniler

İngiltere ile birlikte 19. yüzyıl Avrupa'sının en güçlü devleti olan Fransa'nın Osmanlı Devleti ile ilişkileri bu çalışmada ele alınan diğer devletlere oranla çok daha eskilere dayanmaktadır. İkili ilişkiler Osmanlı Devleti'nin 1535 de Fransa'ya verdiği kapitülasyonlarla başlamış yine Kapitülasyonlarla birlikte verilen Osmanlı topraklarındaki Katoliklerin korunması hakkı bölgeyi yakından tanıma imkanı bulan Fransa'nın kolayca bir doğu politikası oluşturmasında etkili olmuştur (Keser, 2009, s.255-256). 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan dönemde Fransa'da Ermenilerle ilgili 200'ün üzerinde kitap basılması Fransa'nın ve Fransız kamuoyunun Ermenilere çok da yabancı olmadıklarına işaret etmektedir (Yazıcı, 2006, s.256).

İngiltere ve Rusya genel anlamda Doğu Anadolu bölgesindeki Ermenileri hedef alırken, Fransa uzun süre yoğun ticaret yaptığı güney bölgesindeki Çukurova ve Doğu Akdeniz yöresindeki Ermenilerle ilgilenmiş 17. yüzyıldan itibaren bu coğrafyadaki Katolik propagandalarına ağırlık vererek bölgede, hastaneler, okullar ve yetimhaneler açmıştır (Armaoğlu, 1991, s.575; Yazıcı, 2006, s.257). Katolik propagandası o dönemde daha meyvelerini vermeye başlamıştır ki Helep Ermeni Piskoposu'nun Kral Louis'e (1643-1702) yazdığı mektupta "Ermenistan Fransızların en kudretli kralı tarafından kurulacaktır" ifadesi bölgedeki Fransız etkisini açıkça ortaya koymaktadır (Kılıç, 2000b, s.139).

Özellikle 1740 tarihinde Kapitülasyonların kapsamının genişletilmesiyle Fransa'nın Ermeniler üzerindeki etkisi daha da artacaktır. Zira Osmanlı Devleti'nde görev yapan Fransız diplomatlarına tanınan vergi muafiyetinden diplomatlara hizmet eden Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin de faydalanmasına izin verildi. Bu durum zamanla gayrimüslimlerin hukuki ve cezai işlemlerde de diplomatlarla aynı imtiyazlardan yararlanmaya başlamalarına kadar ileri gidecektir. Hal böyle olunca Ermeniler de imtiyazlardan yararlanmak adına Katolik Mezhebi'ne geçerek Fransız himayesine girmekte eskiye oranla çok daha istekli olacaklardır (Kılıç, 2000b, s.140-141).

Ancak Osmanlı Devleti açısından bakıldığında bir Ermeninin Katolik Mezhebi’ni seçmesi Fransa’nın himayesine girmesi anlamına gelmekteydi ki bu Osmanlı Devleti açısından kabul edilebilir bir durum değildi. Nihayet Gregoryan Ermenilerin şikayeti üzerine harekete geçen Osmanlı Devleti, Katolik Mezhebi’ne geçmiş olan Ermenileri tespit ederek sürgüne gönderdi, önderlerinden bir kısmını ölüm cezasına çarptırdı, mallarını müsadere etti. Fransa hemen gelişmeleri Babiali nezdinde protesto ederek Osmanlı Devleti’nin bu tavrını Katolik Mezhebi’ne düşmanlık olarak addettiğini resmi olarak sert bir şekilde bildirdi. Sürgüne gönderilenlerin geri gelmesine izin verilmesi, mallarının iade edilmesi, Katolik Ermenilerin ayrı bir cemaat olarak tanınması için Büyükelçilik nezdinde girişimlerde bulundu. Aynı dönemde Rusya ile savaş durumunda olunması nedeniyle Osmanlı Devleti Fransa’yı da karşısına almamak adına geri atmak durumunda kaldı. Bu sırada sürgüne gönderilen Katolik Ermenilerin Ruslara karşı Osmanlı yanında kahramanca savaşarak Devlete karşı sadakatlarını kanıtlamaları da lehlerine kararlar alınmasına yardımcı oldu. Dönemin Padişahı II Mahmut çıkardığı fermanla sürgüne gönderilen Ermenilerin İstanbul’a geri dönmelerine izin verdi. Aynı zamanda yayınladığı bir fermanla Katolik Ermeni cemaatinin ayrı bir “Millet” olarak kabul edildiğini ilan etti (Kılıç, 2000b, s.143-145; Sarıay, 2002, s.57). 1830 yılında ilan edilen bu fermanla Fransa Osmanlı Coğrafyasındaki hayalini gerçekleştirerek himayesi altında bir topluluk meydana getirmiş oldu (Kılıç, 2000b, s.146). Bu topluluğu genişletmek adına çok daha fazla sayıda Fransisken ve Cizvit misyonerlerini Osmanlı Coğrafyasına gönderdi (Taşcıoğlu, 2018, s.714). Fransa misyonerlerine gerekli para ve siyasi destek sağlıyor, misyonerler de Anadolu’da Ermeni odaklı bir Katolik cemaati meydana getirmek için yoğun faaliyette bulunuyorlardı (Kurak, 2009, s.480). Uzun dönem Ermenilerle ilişkilerini ağırlıklı olarak misyonerler üzerinden yürüten Fransa, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ermeni politikasını değiştirecektir. Özellikle Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Doğu Anadolu şehirlerinde konsolosluklar açmak suretiyle resmi olarak da Ermenilere ve diğer Hıristiyan unsurlara yakinen tesir ve temas edecek, Ermenileri tahrik ve Osmanlı Devleti’ne karşı isyana teşvik ederken

olaylar çıktığında da Osmanlı makamlarına karşı Ermenileri koruyup himaye edecektir (Yazıcı, 2006, s.258; Taşcıoğlu, 2018, s.714; BOA, A.MKT.MHM. 673/25). Örneğin 1895 yılında Diyarbakır'da çıkan Ermeni olaylarında Fransız Konsolosluk tercümanının Ermeni komiteleri ile ilişkili olduğu, şahsın tutuklanarak Osmanlı makamlarına teslimi talep edilmesine karşılık, Fransız konsolosluğu şahsı teslim etmediği gibi bazı isteklerde bulunarak, Ermenilerin ve Konsolosluğun isteklerinin kabul edilmemesi halinde olayların önünün alınamayacağı tehdidinde bulunmuş, dönemin Valisi Enis Paşa'nın azlini isteyerek aksi halde mesuliyetin tamamen Babıali'de olacağını belirtmiştir. Olayları çıkaranların bariz olarak Ermeniler olmasına rağmen yine de Osmanlı makamlarını suçlamıştır. Her iki taraftan da yüzün üzerinde ölümün yaşandığı olaylardan sonra yapılan tahkikatta olayların Fransız Konsolosluğu'ndan yayılan altı vilayetin Ermenistan olması ile ilgili söylentiler sonucu bölgeye dikkat çekmek amacıyla çıktığı anlaşılmıştır (Yazıcı, 2008, s.737-738, 741-742, 745). Bu ve benzeri olaylar karşısında Fransa'nın zararlı faaliyet içerisindeki Ermenileri korumadaki verdiği siyasi destek Osmanlı Devleti'nin isyanlar ve aleyhinde yapılan eylemlere karşı sert tedbirler almasını engelledi. Bu durumda gerek Ermenilerin gerek ise Ermenileri kışkırtan misyonerlerin Osmanlı makamlarını hiçe sayarak zararlı faaliyetlerine devam etmelerine sebep oldu (Kılıç, 2000b, s.140) Fransa'nın Anadolu'da konsolosluklar açmasının temel sebebi ise Rusya ve İngiltere'nin Doğu Anadolu'da kendi nüfuzları altında bir Ermeni Devleti kurmaya çok yakın olduklarını görmesidir. Anadolu'nun güney bölgesi ve Doğu Akdeniz civarında büyük yatırımları olan Fransa, Doğu Anadolu'da İngiltere veya Rusya güdümünde kurulacak Ermeni Devleti'nin nüfuz alanını zamanla yatırımlarının olduğu bölgeye kadar genişletebileceğini düşünmekteydi. Zaten Rusya'nın oluşturmak istediği Kafkasya-Anadolu-Akdeniz koridoru Fransa'nın yatırımlarının olduğu bölgeden geçiyordu (Keser, 2009, s.279).

Fransa'nın Osmanlı Coğrafyasındaki en önem verdiği bölge, sanayisi için pamuk hammaddesini sağladığı, 1864 yılında pamuk fabrikası kurduğu, Kilikya (Antalya, Alanya göller yöresi (Isparta, Burdur), Mersin, Adana ve Maraş'ın batı

yörelere içine alan ve bugün Orta Toroslar diye adlandırılan bölgeye denilmektedir.) diye tabir edilen bölge ile Suriye idi. Doğu Akdeniz ticaretini de ele geçirmeyi hedefleyen Fransa bölgede kendi güdümünde Ermeni Devleti kurmak amacıyla “Kilikya Ermenileri” diye tabir edilen Anadolu'nun güneyinde yaşayan Ermeniler üzerinde yoğun bir himaye politikası gütmüştür. 1850'li yıllardan itibaren Ermeni dili, tarihi ve kültürü üzerine inceleme ve araştırmalar yaptırmış, seyyah ve misyonerleri vasıtasıyla bölgede yaşayan Ermeniler hakkında raporlar hazırlamış, bu amaçla Paris'te Doğu Diller Okulunu kurmuştur (Taşcıoğlu, 2018, s.715; Sarımay, 2002, s.57). Fransa bu bölgede meydana gelen Ermeni ayaklanmalarını desteklemiş, göç yoluyla bölgedeki Ermeni nüfusunu arttırmaya çalışmıştır (Budak, 2006, s.281). Özellikle Islahat Fermanı'nın uygulamaya konulmasından sonra daha özgür bir ortam bulan Fransız misyoner ve konsoloslarının kışkırtmaları sayesinde Ermeniler yıllarca devam edecek isyanlar başlatmışlardır. İsyanlar sırasında elçilik ve konsoloslukları vasıtasıyla Osmanlı makamları nezdinde teşebbüslerde bulunarak, isyancılar üzerine düzenlenecek askeri harekati durdurmak, yakalanan isyancıların affedilerek serbest bırakılmasını sağlamak, onlara sığınma hakkı tanımak gibi müdahalelerle bölge Ermenilerini koruyup himaye etmişlerdir (Taşcıoğlu, 2018, s.715; BOA, HR.SYS. 2749/12; Y.PRK.ASK. 110/18).

I. Dünya Savaşı'nda Fransa'nın girişimiyle Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak üzere Ermenilerden Doğu Lejyon Birliği kurulmuş, bu birlik çeşitli cephelerde Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmıştır (Yazıcı, 2006, s.264-267). Ayrıca yine savaş esnasında bölgedeki Ermenileri casusluk faaliyetlerinde kullanan Fransa, işgal ettiği Antep, Urfa ve Maraş'ta güvenliği sağlamak amacıyla Fransız askeri üniforması giydirdiği Doğu Lejyon Birliği'nde görev yapan Ermenileri kullanmıştır (Yazıcı, 2006, s.273; Tosun, 2004, s.150-151).

2.4.1. Fransız Misyonerlerin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri;

Osmanlı Devleti'ne gelen ilk misyonerler Fransa himayesindeki Katolikler olmuştur. Vatikan ve Katolik devletler, misyonerleri vasıtasıyla Hristiyanları Katolikleştirip, Osmanlı Devleti ile bağlarını keserek himaye edebilecekleri ve gerektiğinde haklarını savunmak bahanesi ile bu Katolik unsuru Osmanlı Devleti'ne karşı baskı aracı olarak kullanabilecekleri bir topluluk oluşturmak amacındaydılar. Papa V. Sikst Fransa'nın da desteğini almak suretiyle 1587 tarihinde Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelere takviye misyonerler göndererek, misyonerlere "Papa için gönül, Fransa Kralı için kul kazanmak" amacıyla Ermenilerin Katolikleştirilmesi noktasında seferberlik ilan ettiğini duyurdu. 1604'de Kapitülasyonların yenilenmesiyle Fransa'ya Katoliklerin himayesi hakkı verilmesi üzerine Katolik misyonerleri daha rahat bir faaliyet ortamına kavuşarak Ermeniler üzerindeki Katolik propagandasını arttırdılar (Sarınyay, 2002, s.56). Ermenilere Katolikliği kabul etmeleri halinde Fransa'nın her türlü himayesine kavuşacaklarını vaat ettiler. Bu faaliyetlerden rahatsız olan İstanbul Ermeni Patriği'nin şikayeti üzerine Osmanlı Hükümeti Katolik mezhebini kabul eden Ermenilerin toplandığı Azra ve Yahya Kiliselerini kapattı. Bununla birlikte Fransa'nın arzusu üzerine misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Cizvit Papazların Galata'da ikametine izin verildi (Kılıç, 2000b, s.135-138).

1643 yılında Fransa tahtına outran XIV. Louis (1643-1715) Osmanlı coğrafyasındaki Ermeni Katolikleri himaye etme noktasındaki çalışmalara ağırlık verdi. Louis'e göre Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyan halk, özellikle de Ermeniler Fransa'nın doğudaki halkı olabilirlerdi. Bu yüzden Osmanlı Devleti'ndeki misyonerlik faaliyetlerinde özellikle Ermeniler üzerinde durulmalıydı (Bozkuş, 2009, s.315-353). Fransa'nın bu yönlendirmesiyle faaliyetlerini Ermeniler üzerinde yoğunlaştıran Cizvit misyonerler şikayet üzerine misyonerlik faaliyetleri ve Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyetlerde bulunmak suçlamasıyla Divan-ı Hümayun'a çağrıldılar. Ancak Fransız Elçisi Breves'in girişimleri sonucu serbest kalınca, bu durum misyonerlerin dokunulmazlık noktasında özgüvenlerinin artmasına ve Osmanlı

Devleti aleyhinde daha fütursuzca propaganda yapmalarına ve misyonerlik faaliyetlerine hız vermelerine yol açtı (Kılıç, 2000b, s.139). Misyonerlerin etkili çalışmaları sonucu 1668-1702 yılları arasında çok sayıda Ermeni, Katolik mezhebini kabul etmiştir. 1830 yılında ise Osmanlı Devleti, Fransa'nın baskısıyla Katolik Ermenileri ayrı bir millet olarak kabul edince, Osmanlı Devleti'ndeki Katolik Ermenilerin hamiliğini üstlenmiş olan Fransa, böylece Anadolu'da izleyeceği emperyalist politikada kendine etkili bir unsur elde etmiş oldu (Kurak, 2009, s.481).

Fransa, ticari çıkarlarının Anadolu'nun güneyinde olması hasebiyle misyonerlerini ağırlıklı olarak bu bölgede faaliyette bulunmaya yönlendirmiştir. Bu sebeple, İngiltere ve Rusya Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Ermeniler arasında faaliyette bulunurken Fransız misyonerler faaliyetlerini Kilikya bölgesinde yoğunlaştırmışlardır. Misyonerler vasıtasıyla Ermeni halkını kışkırtarak isyana teşvik eden Fransa, bu sayede bölgede kendi himayesinde bir Ermeni Devleti kurma arzusu ve bölgede nüfuz alanını genişletmek amacıyla eğitim kurumları, yetimhaneler ve hastaneler açmıştır (Taşcıoğlu, 2018, s.715). Yine aynı bölgede Fransız misyonerler tarafından açılan Ermeni okullarında yapılan aramalarda top, silah ve savaş malzemeleri bulunması misyoner faaliyetlerinin amacını daha net ifade etmektedir (Bozkuş, 2009, s.331-332; Taşcıoğlu, 2018, s.714).

Katolikler, Ermeniler arasındaki misyonerlik faaliyetlerini, diğer mezhep mensubu misyoner örgütlerinin yaptığı gibi, Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde açtıkları okul, hastane, manastır gibi kurumlar vasıtasıyla yürütmekteydiler. Özellikle okullarda yürütülen misyonerlik faaliyetlerinde Ermenilere kendi dil, tarih ve kültürlerini öğretmekle beraber aynı zamanda bağımsızlık fikirlerini aşılayarak onları isyana teşvik etmişleridir. Bunlar arasından zeki olanlarını tespit ederek Fransa'ya göndermişler, burada Fransız Devrimi'nin etkisi altında ve Lamartine, Victor Hugo, Augusto Comte'un fikirleri ile yetişen öğrenciler ateşli birer Ermeni milliyetçisi ve Fransa hayranı olarak geri dönerek, burada edindikleri fikirleri kendi toplumları içerisinde yaymaya başlamışlardır (Kurak, 2009, s.482-483).

I. Dünya Savaşı'nın arifesinde Fransız Katolik misyonerlerinin siyasi işlerle ilgili faaliyetlerinin had safhaya çıkığı görülmektedir. İki Fransız misyonerin Suriye dolaylarında dolaşarak yaptıkları ve aşağıda belirtilen propaganda faaliyetleri bu duruma iyi bir örnektir. Rahipler

“Osmanlı İmparatorluğu mahvolmuştur. On gün sonra Osmanlı Hükümeti yoktur. Fransa Osmanlı Hükümeti'nden alacağı olan üç buçuk milyar Frank'a karşılık Suriye'yi satın almıştır. Bundan böyle Suriye Fransa'nındır. Biz her tarafa okul açmaya geldik. Bundan sonra sizde Osmanlı Hükümeti memurlarını tanımayınız, vergi isterlerse vermeyiniz, arazi satmayınız. Çünkü Fransa Hükümeti bu satışları onaylamaz”

diyerek, Hıristiyanlığı yaymak olan dini görevlerinin çok dışında ve tamamen Fransız siyasi çıkarları doğrultusunda halkın Osmanlı Devleti'ne itaat etmemesini sağlamaya çalışmıştır (Bozkuş, 2009, s.333-334).

Osmanlı arşiv belgelerinde onlarca benzer örneğe rastlamak mümkündür. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'ndeki Katoliklerin hamisi Fransa, misyonerleri vasıtasıyla Ermenilere nüfuz ederek, onları bölgedeki siyasal, ekonomik, dini ve kültürel yayılcılığının piyonu olarak kullanmıştır.

2.5. Almanya ve Ermeniler

1871 yılında Alman Birliğini sağlayan Prusya, gerek iç dinamiklerin tamamen kontrol altına alınması gerekse uluslararası arenada ekonomik olarak güçlü bir devlet haline gelebilme sürecinde dış politikasını barışın korunması üzerine kurmuştur. Bu nedenle Ermeniler meselesinde tarafsız politika izlemiştir (Çalık, 2009, s.493-495; Ortaylı, 1998, s.172-173).

Barışçıl politika, II. Wilhelm'in tahta çıkmasının ardından yerini yayılcı politikaya bırakacaktır (Armaoğlu, 2003, s.383-385). İmparator Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün desteklenmesi ve Osmanlı ile yakın ilişkiler kurulması yönünde politika takip edecektir. Bu politika ile Osmanlı Devleti'ni himaye edebileceğini, bir yandan hammadde kaynaklarından faydalanacağı gibi diğer yandan

Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na kadar olan toprakları kontrol ederek İngiliz İmparatorluğu'nun sömürge yollarını kontrol altına alabileceğini düşünüyordu (Rathmann, 1982, s.70-71).

Barışçıl ilişkiler geliştirmek amacıyla tahta çıkışının hemen ardından ilk ülke dışı ziyaretini 1889'da Osmanlı Devleti'ne yaptı (Gencer, 2002, s.37; Mantran, 1995, s.201-202). Siyasi ve ticari anlamda beklenenden daha büyük kazanımlar elde eden Wilhelm "Barışçıl Yayılma" üzerine kurduğu Doğu politikasını pekiştirmek amacıyla 1898 Osmanlı Devleti'ne bir ziyaret daha gerçekleştirdi (Çalık, 2009, s.497).

Ermeniler lehine ıslahat yapılması yönünde Osmanlı Devleti'ne baskı yapan İngiltere, Rusya ve Fransa'nın aslında emperyalist düşüncelerine Ermenileri alet ederek bu sayede bölgede nüfuz edebilecekleri bir devlet teşkil etmek isteklerinin bilincinde olan Almanya (Çalık, 2000, s.63-64; Bütüner, 2009, s.421), bu devletlerin Ermeniler lehine ıslahatlar yapılması yönündeki baskıları karşısında Osmanlı Devleti'nin yanında tavır sergilemiştir (Çalık, 2009, s.497).

1890'lı yıllarda meydana gelen ve gittikçe şiddetini arttırarak devam eden Ermeni isyanları sürecinde öldürülen Ermenileri, Avrupa kamuoyu Türkler Ermenileri katlediyor olarak yansıtmaktaydı. Bu durumda İmparator ve çevresi olayı; isyanlar sırasında meydana gelen çatışmalar ve doğal olarak yaşanan ölümler olarak, Alman halkı ise Anadolu'da bir Hıristiyan-Müslüman çatışması ve zayıf olan Hıristiyanların (Ermeni) katledilmesi olarak değerlendirmekteydi.

1897 yılında Ermeni ileri gelenlerinin yardım çağrılarını üzerine Almanya'nın İstanbul büyükelçisi; Devletin Ermeni meselesine müdahil olması halinde Osmanlı Devleti lehine tavır alacağını ifade etmiştir. Yine Alman Sosyal Demokrat Partisi (SDP), Ermeni sorununun Rus ve diğer büyük devlet elçileri tarafından tırmandırıldığını, bunların Osmanlı topraklarından çıkarıldıkları taktirde Türk-Ermeni çatışmasının hemen son bulacağını ifade ederek meselenin tek sorumlusu olarak büyük devletleri göstermiştir (Çalık, 2000, s.65-66).

Ancak, 1905 yılında Rusya'nın Japonya'ya yenilmesinden sonra bütün dikkatini Kafkaslara ve Anadolu Ermenilerinin üzerine yoğunlaştırması üzerine, Almanya mevcut politikasında değişikliğe gitti. Yeni anlayışa göre; Ermenilerin Anadolu'da bir devlet kurma girişimleri desteklenemezdi. Ancak Osmanlı Devleti ile Ermeniler arasında bir denge politikası güdülmeliydi. Buna göre Ermenilerin mantıklı taleplerini Osmanlı Devleti ile görüşerek yapılacak reformlar vasıtasıyla yerine getirecek, böylece başta Rusya olmak üzere bölgedeki İngiltere ve Fransa'nın Ermeniler üzerindeki nüfuzları kırılmış olacaktı. Osmanlı Devleti'nin yıkılması halinde ise Osmanlı Ermenileri, reformlara verdiği destek sayesinde Almanya'nın yanında olacağından, Anadolu'daki Alman menfaatlerinin devam etmesi açısından Ermeniler önemli bir destek unsuru olacaklardı.

Yeni politika büyükelçi ve konsoloslar nezdinde hızla uygulamaya konuldu. Örneğin; Paris Alman Büyükelçisi Schoen, Ermeni ileri gelenlerinden Bogos Nubar Paşa'nın görüşme teklifini kabul ederek kendisine büyük ilgi göstermiştir. Paşa görüşmede, Kilikya Bölgesi'nde Ermeniler lehine yapılacak reformlar konusunda verilecek destek sayesinde Almanya'nın bölgede hem nüfuz olarak güçleneceğini hem de ekonomik olarak menfaat sağlayacağını ifade ederek yardım istemiştir. Schoen, diğer devletlerin de desteklemesi halinde Almanya'nın da bu bölgede Ermeniler lehine yapılacak reformlarda yer alabileceğini belirtmiştir (Soy, 2008, s.120-125).

Ermeniler üzerinde nüfuz kazanmak amacıyla yapılan diğer önemli bir girişim de, 16 Haziran 1914'te, maddi desteğini Alman Dışişleri Bakanlığı'nın sağladığı, başkanlığını Alman Doğu Misyonu "Deutsche Orient Mission" (DOM) adlı misyoner örgütünün kurucusu Lepsius'un üstlendiği Alman-Ermeni Cemiyeti'nin "Deutsch-Armenische Gesellschaft" kurulmasıdır (Kieser, 2011, s.32). Berlin merkezli kurulan Derneğin temel amacı; Ermenilerin yaşam tarzlarını, kültürel ve finansal durumlarını tetkik ederek Almanya'nın Ermenilere nasıl nüfuz edebileceğini araştırmak; Almanlarla Ermeniler arasında ekonomik, siyasi ve kültürel

ilişkileri arttırmaktı. Ayrıca Dernek, bölgede meydana gelebilecek bir savaşta Ermenilerin Ruslara karşı Almanya'nın yanında çarpışması adına gerekli altyapıyı yapması için çalışmalar yürütecekti (Soy, 2008, s.125). Derneğin yönetim kurulunda, dönemin ileri gelen hukukçu, tarihçi, politikacı, gazeteci, siyasetçi, yazar ve profesörleri de yer alıyorlardı (Schafer, 1932, s.84; Meißner & Rades, 2010, s.199).

Almanya'yı özellikle Kilikya bölgesinde Ermenilere yaklaştıran önemli bir etken de Berlin-Bağdat demiryolu projesiydi. Bu hat tamamlandığında Almanlar nüfuzları altına aldıkları Ermeni ticaret erbabının, demiryolu hattındaki ekonomik faaliyetleri canlandıracaklarını umuyorlardı (Soy, 2008, s.126).

I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile birlikte Almanya'nın Osmanlı Devleti ile aynı safta mücadele etmesi, bağımsızlık hayali kuran Ermenilerin Rusya'nın güdümüne girmesi, Almanya'nın Ermeniler üzerinde nüfuz politikasının sonu oldu. Konsolosluk raporlarında da ifade edildiği gibi, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı tebaası Ermenilerin Rusya tarafında yer alarak Türkleri arkadan vurmaları Ermenilerin bölgeden uzaklaştırılmalarını zorunlu kılmıştı. Alman diplomat, devlet yönetimi ve askeriyesi de bölgedeki Ermenilerin tehcire tabi tutulması konusunda Osmanlı yetkilileriyle hemfikirdi (Kılıç, 2007, s.41-74; Yavi, 2001, s.289-290; Bacınoğlu ve Bacınoğlu, 2001, s.200-201).

2.5.1. Alman Misyonerlerin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri;

Almanya'nın Anadolu'da misyonerleri ile ilişkileri Fransa, İngiltere ve Rusya'dan daha farklı bir seyir izlemiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere Almanya Ermeni ıslahatları ve isyanları konusunda müttefiki Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır. Hükümete bağlı devlet kiliseleri de Ermeniler için yürütülen yardım kampanyalarına destek vermemiştir (Meißner & Rades, 2010, s.36).

Anadolu'da Ermeniler arasındaki faaliyetleriyle öne çıkan Hüfsbund ve Deutsche Orient Mission'un (DOM) Ermenilere yardım için Almanya'da düzenledikleri yardım faaliyetleri ve konferanslar tamamen yasaklanmamakla birlikte polis tarafından yakından takip edildi. Bağış toplanmasına sınırlamalar getirildi. Dernek

çalışanları da sürekli olarak gözetim altındaydı (Feigel, 1989, s.75-76). Alman Hükümeti Anadolu'ya seyahat etmek isteyen misyonerlerine de koruma sağlamayı reddederek başlarına gelebilecek olumsuzluklardan tamamen kendilerinin sorumlu olduklarını kabul ettiklerine dair de yazılı belge almaktaydı. Faaliyetlerine kısıtlama getirmek ve hareketlerini yakından takip etmekle birlikte Ermeniler arasında misyonerlik faaliyetleri yürüten örgütlerini kapatma yoluna gitmeyen Almanya, bununla birlikte Ermeni isyanları sonrasında Ermenilere yardımda bulunan örgütlerinden faaliyetlerine son vererek Ermenilerle irtibatlarını sonlandırmalarını istediği gibi onlara yapmakta olduğu yardımı da kesmiştir (Kieser, 2005, s.230-232, 501-501, 707). Alman basını da Hükümet politikası doğrultusunda hareket ederek Ermeni meselesinde tarafsız bir politika sergilemekteydi. Örneğin; DOM misyonerlerinden Ferdinand Brockes'in 1899 yılında Anadolu'yu dolaşarak Ermenileri isyana teşvik eden konuşmalar yapması üzerine Osmanlı Devleti tarafından sınır dışı edilmesi, DOM misyoner örgütünün Alman basınında eleştiri odağı olmasına sebep olmuştur. Alman basını, bu tür faaliyetlerin Almanya'nın ticari ve siyasi olarak büyük çıkarlar elde ettiği Osmanlı Devleti ile arasındaki yakın ilişkilere ciddi zararlar verdiğini, bu yüzden Anadolu'da Alman misyoner örgütlerinin misyonerlik faaliyetlerine son verilmesi, yardım organizasyonlarının da Osmanlı Devleti vasıtasıyla yapılması gerektiğini belirtmekteydi (Schafer, 1932, s.26).

Alman Protestan misyonerleri ise Devlet politikasının aksine Doğu Anadolu'da kurdukları okul, hastane ve yetimhanelerde, Ermenileri milli ve dini açıdan kışkırtarak zaten var olan isyan girişimlerine zemin hazırlamışlardır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasının ardından Fransa, İngiltere ve Rusya misyoner örgütlerinin sınır dışı edilmeleri ile birlikte Alman misyonerler bölgede çok geniş bir faaliyet alanına kavuşmuşlardır. Bu yetimhanelerde kalan Ermeni çocuklarını Osmanlı Devleti'ne düşman olarak yetiştirdikleri gibi isyancıları evlerinde ve açmış oldukları kurumlarında saklayarak ve çeşitli vesilelerle Osmanlı makamlarına karşı korumaya çalışarak kendi devletlerinin politikasına karşı gelmişlerdir. Bu süreçte Almanya'nın İstanbul elçisi Alman misyonerlerinden yetimhanelerine çocukların

yanı sıra yetişkin Ermenileri de aldıklarının tespit edildiğini, bu tutumlarından derhal vaz geçmeleri gerektiğini bildirmişdir. Emre itaat etmeyen ve evinde Ermenileri saklayan Hülfsbund misyoneri Kathe Eherhold'dan evinde sakladığı Ermenileri askerî makamlara teslim etmesi istenmesi üzerine, Eherhold emri veren Alman konsolosunun talimatına uymayı reddetmiştir (Kantarıcı, 2002, s.138-167).

Almanya Ermeni meselesinde Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasına rağmen tehirden sonra Avrupa'da yapılan propagandaların ardından Ermeni Meselesinin kontrolden çıkmaya başlaması ile birlikte tehird edilmelerinde büyük pay sahibi olduğu Ermenilere sempatik görünmek ve Avrupa kamuoyuna Ermenileri koruyor mesajı vermek adına Anadolu'da Ermeniler arasında faaliyet göstermelerine olumsuz bakmakta olduğu misyoner örgütlerine karşı uyguladığı politikayı kısmi olarak değiştirerek onları Alman Devleti'nin çıkarına olabilecek durumlarda maddi ve politik yönden desteklemeye başlamıştır (BOA, DH. ŞFR, 55 / 62; BOA, DH. EUM. 2Şb, 10 / 18). Bu kapsamda Alman diplomatları büyükelçilikler ve konsolosluklar nezdinde Osmanlı makamlarına başvurarak Alman misyoner örgütlerine bağlı Ermeniler arasında yetimlerin bakımı, eğitim ve sağlık alanlarında faaliyet göstermesi için izin verilmesini, bu kurumlarda çalışan Ermenilerin de tehirden muaf olmasını sağlamışlardır (BOA, DH. ŞFR., 56 / 157).

Özellikle de 1916 ve 1917 yıllarında Ermeni meselesi konusunda İtilaf kuvvetlerinin basın yayın yoluyla Almanlara yüklenmeye başlayarak, Almanya'yı Avrupa'da tamamen yalnızlaştırma politikası sonucu, gelecekte çok büyük bir sorunla karşı karşıya kalacağını öngören Almanya, kendini Ermeni meselesinde aklamak için Ermenilerle iyi ilişkilere sahip misyoner örgütlerini kullanmıştır. Bu konuda, Alman Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı'ndan Osmanlı Devleti'nde özellikle Ermeniler arasında okul, hastane, yetimhane gibi pek çok kurum açmak ve yardım kampanyaları düzenlemek suretiyle misyonerlik faaliyeti yürütmekte olan Hülfsbund misyoner örgütünün Merkez Komitesi Başkanı Schuchardt'ta yazılan bir mektup konuyu daha net anlatmaktadır,

“Sevgili Direktör Schuchardt,

Gizli

Egoist siyasi amaçlar uğruna, düşmanlarımız tarafından bize karşı yürütülen Ermeni zulmü ile ilgili propagandaların yakın geçmişte biraz da olsa kesildiğini, eminim biliyorsunuzdur. Bu propaganda bize karşı bir kez daha tekrar kullanılabilir. Bern temsilcimiz, Ermeniler için İsviçre Yardım Örgütü'nde bulunan İsviçreli vatandaşların veya yabancıların, zulümler konusunda detaya girmeden, Alman kamu görevlileri ve diğer Almanların acı çeken Ermenilere karşı sıcak sempatisini ve yardımseverliğini ifade eden, (basın organlarında) makaleler veya mektuplar şeklinde yorumlar yayınlamasını sağladığınız takdirde size yardımcı olmaktan büyük mutluluk duyacaktır. Düşmanlarımız yorumlar karşısında tamamen çaresiz kalmalıdır. Kısa bir süre önce bu konu hakkında görüştüğüm Direktör Axenfeld, elindeki uygun materyallerle beni desteklemeyi kabul etti. Eğer yanılmıyorsam yardım organizasyonunuzun içerisinde, İsviçre ve diğer tarafsız ülkelerden çalışanlar bulunmaktadır. Bu amacımız ile ilgili uygun materyal sağlayabilerseniz bende özellikle minnettar olacağım. Talihsiz Ermenilere yardımcı olmak adına - resmi ve özel- Almanlar tarafından bölgesel olarak neler yaptığının özellikle farkındayız...

En derin saygı ve en iyi dileklerle

Goppert”

(Der Legationsrat im Auswärtigen Amt Göppert an den Direktor des Deutschen Hülfsbundes für christliches Liebeswerk im Orient Friedrich Schuchardt, Berlin, den 10. August 1917, 1917-08-10-DE-001, PA-AA/R14097.)

Almanya'nın Ermeni meselesinde misyonerler üzerinden kendini aklama girişimleri I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinin ardından hız kazandı. Almanya, Avrupa kamuoyu tarafından, Ermeni olayları karşısında Osmanlı Devleti'nin yanında tavır alması ve Ermeni Tehciri'ne destek vermesi ile ilgili olarak suçlanacağını farkındaydı. "Hıristiyan bir halkı kıran Hıristiyan bir Avrupalı devlet" yaftası yememek için de 1918 yılının Kasım ayında İtilaf Devletleri ile imzaladığı Ateşkes

Anlaşması'ndan bir ay sonra yıllardır Anadolu'da Ermeniler lehine yaptığı çalışmalar yüzünden Almanya'nın Anadolu'daki çıkarlarına aykırı hareket ettiği gerekçesi ile dışlamış olduğu DOM misyoner örgütünün kurucusu Lepsius'u Alman Dışişleri Bakanlığına davet etmiştir. Lepsius ile bizzat Dışişleri Bakanı Dr. Solf görüşmüş ve Lepsius'tan Ermeni meselesinden Almanya'yı aklamasını istemiş, konu ile ilgili bütün bilgi belgeleri incelemesine olanak tanımıştır. Görevi; Anadolu'da Ermenilerin Türkler tarafından katledildiğini, o dönemde bölgede görev yapan bütün Alman unsurlarının katliamı önlemek için büyük mücadele vermelerine rağmen engelleyemediklerini ispatlayarak, Almanya'yı temize çıkarmak olan Lepsius, çalışmaları sırasında Almanya'yı masum gösterecek belgelere yer vermiş, Tehcir'de Almanya'nın sorumlu olduğunu ispatlayan bazı belgelere kitabında özellikle yer vermediği gibi bazı belgeleri de tahrifat yaparak ele almıştır (Kılıç, 2000a, s.83-84). Lepsius'un Almanya'yı masum göstermek için yaptığı bu çalışma, Mayıs 1919'da kitap haline getirilmiş, günümüzde sözde Ermeni Soykırımına delil olarak kullanılan temel kaynaklar arasında önemli bir yer teşkil etmektedir.

Sonuç

1789 Fransız İhtilali'nin ardından, Avrupa başta olmak üzere dünyanın diğer coğrafyalarında olduğu gibi Osmanlı Devleti egemenliğinde yaşayan bazı etnik gruplar da ihtilalin getirdiği milliyetçilik ve özgürlük hareketlerinden etkilenerek bağımsız devletlerini kurma mücadelesine girmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde öncelikli olarak Balkanlarda etkili olan milliyetçilik ve özgürlük fikirleri 19. yüzyılın ilk yarısında Yunan ve Sırp isyanları ile bağımsızlık ateşine dönüşmüştür. Milliyetçilik ve özgürlük fikirleri Anadolu'da en çok Ermeniler arasında etkili olmuştur. Bu fikirlerin Ermeniler arasında yayılması ve 1890 yılından sonra isyanlara dönüşmesinde en önemli rolü Ermeniler vasıtasıyla Osmanlı Devleti topraklarında nüfuz alanları oluşturmak veya uydu devletler kurmak isteyen dönemin güçlü devletleri Fransa, İngiltere ve Rusya ile onların himayelerinde Ermenilerle meskun bölgelerde faaliyet gösteren misyoner örgütleri oynamıştır.

Sanayi devriminin gerisinde kalarak 19. yüzyılda ekonomik, askeri ve siyasi yönden eski gücünden uzak olan Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu coğrafya Jeopolitik, jeostratejik ve ekonomik olarak Düvel-i Muazzama için büyük önem arz ediyordu. Tek başlarına bölgeye hakim olamayacaklarının da farkında olmaları hasebiyle bu topraklarda etki alanı oluşturmak için bölgenin en güçlü gayrimüslim topluluğu Ermenilerle yakın ilişki kurma siyaseti gütmüşlerdir.

Fransa Katolik, Rusya Ortodoks, İngiltere ve Amerika ise Protestan Ermenilerin hamiliğine soyunmuş, himaye ettikleri toplulukların haklarını koruma bahanesi ile Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmişlerdir. Padişah II. Mahmut Fransa'nın girişimleriyle 1830 tarihinde Ermeni Katolikleri millet olarak tanımıştır. Amerikan misyonerlerinin ve İngiliz Büyükelçiliğinin girişimleriyle 1846 yılında İstanbul'da Protestan Ermeni Kilisesi kurulmuş ve İngiliz Büyükelçisi Canning'in diplomatik baskıları sonucu 1850'de Protestanlara da millet statüsü verilmiştir.

Düveli Muazzama etki alanlarını genişletmek adına himaye ettikleri mezhebe Ermenilerin dahil olması noktasında çaba sarf etmişler, bu noktada en büyük desteği de açtıkları eğitim kurumları, yetimhaneler sağlık ocağı, hastane vs kurumlarla Ermenileri yakından tanıyan misyonerlerden almışlardır. Misyonerler açtıkları kurumlarda bağlı oldukları devletlerin propagandasını yapmak, bölge ile ilgili bilgi toplayıp himayesinde olduğu devlet yetkililerine sunmak, Ermeni milliyetçiliğini aşılıyarak onları bağımsızlık için kıskırtmak, Ermeni isyancılar ile onlara ait silah ve cephaneleri saklamak, zararlı basın ve yayın faaliyetlerini yürütmek gibi çok yönlü faaliyette bulunmuşlardır. Düveli Muazzama aynı zamanda Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerde açtıkları konsolosluklar aracılığı ile de Misyoner ve Ermenilerin diğer cemaatler ve Osmanlı makamları ile yaşadıkları anlaşmazlıklara diplomasi yoluyla müdahale etmişlerdir.

Almanya ve ABD'nin Ermenilere yaklaşımı diğer devletlere nazaran farklı seyretmiştir. Amerika Monroe Doktrini kapsamında Osmanlı coğrafyasında ticari amaçla bulunmuş, bölgedeki ticaretini de misyonerler vasıtasıyla bağlantı kurduğu

Ermeniler üzerinden yürütmüştür. Bununla birlikte vatandaşı olan misyonerler Anadolu'da açtıkları kurumlar vasıtasıyla Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalarında önemli bir rol oynamışlardır. Amerika bu noktada Osmanlı Devleti'ni karşısına alma pahasına misyonerleri ve ticari ortakları olan Ermenileri cansiperane korumuş, bu uğurda Osmanlı Devleti'ni, karasularına savaş gemisi göndermekle dahi tehdit etmiştir. ABD-Osmanlı ilişkilerinin gerilmesine sebep olan Amerika'nın bu tutumunda, misyonerlerin Amerikan basınında yer bulan Osmanlı'da Ermenilerin zulme uğradığına dair yanlı yazılarından etkilenen ve "din kardeşleri" Ermeniler lehinde olan Amerikan kamuoyunun baskısı da etkili olmuştur.

Almanya'nın Ermenilere yaklaşımı diğer Avrupa ülkelerinden ve Amerika'dan çok farklı bir noktadadır. Diğer devletlerin aksine menfaatlerini Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünde gören, politikasını da Osmanlı ile yakın ilişkiler kurmak üzerine kurgulayan Almanya, bu nedenle Osmanlı Devleti'ndeki etnik ve dini unsurları nüfuz alanı olarak kullanmamış, Ermenilerle ilgili konularda Osmanlı Devleti yanlısı bir tutum sergilemiş, Ermeniler arasında misyonerlik faaliyeti yürüten vatandaşlarına da destek vermemiştir.

Sonuç olarak Düvel-i Muazzama Ermeniler sayesinde Anadolu'da menfaatleri doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale edebilecekleri bir enstrümana sahip olmuşlar. Misyonerler Gregoryen Ermeniler arasında kendi mezheplerini yaymışlardır. Osmanlı Devleti ekonomik ve siyasi arenada zaten zor durumda olduğu bir dönemde Ermenilerin ifsad hareketleri de uğraşmak zorunda kalmış, günümüze kadar gelen Ermeni Sorunu da yine o günlerde yaşananların sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne miras kalmıştır. Ermeniler ise Düveli Muazzama ve misyonerlerin vaatlerini kendi menfaatleri olarak algılamışlar, bağımsızlık hayaliyle yüzlerce yıl barış içerisinde yaşadıkları Osmanlı Devleti'ne isyan etmişler ve birlikte yaşadıkları halkla çatışmaya girmişler, bedelini de canlarıyla ve bin yıldan uzun süredir yaşadıkları topraklardan sürgün edilerek ödemişlerdir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

A1917-08-10-DE-001, DE/PA-AA/R14097 1917-A-19500 <http://www.armenocide.net>, Ağustos 2012.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi (BOA):

Cevdet Dahiliye (C. DH.), 30/1485

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 2. Şube (DH. EUM. 2. Şb.), 10/18.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. Şube (DH. EUM. 5. Şb.), 30/1.

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) 55/62; 56/157.

Hariciye Mektubi (HR. MKT.), 4/18.

Hariciye Siyasi (HR.SYS.), 54/4; 2749/12.

İrade Hususi (İ.Hus.), 8/31-1310B-36.

İrade Mesail-i Mühimme, (İ.MSM.), 34/967.

Sadaret, Mühime Kalemi Evrakı (A.}MKT.MHM.), 657/45; 749/5; 673/25.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Akeri Maruzat (Y.PRK.ASK.), 110/18.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH.), 5/15.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM.), 36/27.

Araştırma İnceleme Eserler

Ahmad, F. (1971). *İttihat ve Terakki (1908-1914)*. Sander Yayınları.

Açıkses, E. (2002). Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi. *Türkler Dergisi*, 13, 542-557.

Akgün, S. (1988). Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü. *Atatürk Yolu Dergisi*, 1(1), 1-12.

Akgündüz, A., Öztürk, S. ve Kara, R. (2008). *Sorularla Ermeni Meselesi*. Osmanlı Araştırma Vakfı Yayınları.

Alan, G. (2008). *Osmanlı'da Protestan Okulları*. Meydan Yayıncılık.

Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Armaoğlu, F. (2003). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aslan, D. S. (2009). Rusya'ya göçen Ermeniler Sorunu ve Bu Sorunun Ermeni Milliyetçilik Hareketleri Üzerindeki Etkileri. *Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler*. M. Hülagü, Ş. Batmaz ve G. Alan (Yay. Haz.) Erciyes Üniversitesi-Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [EUSAS-II], C.1, (s. 487-500). Erciyes Üniversitesi Yayını.

Avşar, S. (2004). *I. Dünya Savaşında İngiliz Propagandası*. Kim Yayınları.

Aydın, M. (2006). Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi. *OTAM*, 19 (19), 79-122. DOI: 10.1501/OTAM_0000000377

Bacınoğlu, T., Bacınoğlu A., (2001). *Modern Alman Oryantalizmi-Alman Yayıncılığının Türkiye Tablosu*. ASAM Yayınları.

Banoğlu, N. A. (1976). *Ermeni'nin Ermeni'ye Zulmü*. Gündüz Matbaacılık.

Bayur, Y. H. (1983). *Türk İnkılabı Tarihi*. Cilt 2, Bölüm III, Türk Tarih Kurumu.

Bilgi, N. (1999). *Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'in Yargılanması*. KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı.

- Bilgin, M. S. (2009). Ermeni Meselesi Üzerinde Osmanlı-İngiliz Diplomatik Mücadelesi (1878-1894). *Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*. Erciyes Üniversitesi-Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu [EUSAS-III], C. 1, (s. 309-333). Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Bozkuş, Y. D. (2009). Yayınlanmamış Olan Osmanlı Arşiv Belgelerinde Ermeni Fransız İlişkileri (1879-1918). *Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*. M. Hülagü, Ş. Batmaz ve G. Alan (Yay. Haz.), Erciyes Üniversitesi-Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [EUSAS-II], C. 4, (s. 315-353). Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Budak, Ö. (2006). *Türkiye'nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya'daki Yeri*. Bilge Yayınları.
- Bütüner, Z. (2009). Tarihte Türklere Karşı Soykırım İddialarının Mimarı Portreler-Bir Alman Din Adamı Dr. Johannes Lepsius, *Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*. M. Hülagü, Ş. Batmaz ve G. Alan (Yay. Haz.), Erciyes Üniversitesi-Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [EUSAS-II], C. 4, (s. 417-435). Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Büyükkarcı, S. (2004). *Türkiye'de Amerikan Okulları*. Yelken Yayınları.
- Çalık, R. (2000). *Alman Kaynaklarına Göre II. Abdülhamid Döneminde Ermeni Olayları*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çalık, R. (2009). Almanya'nın Abdülhamit Dönemi'ndeki Ermeni Olaylarına Yaklaşımı. *Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*. M. Hülagü, Ş. Batmaz ve G. Alan (Yay. Haz.), Erciyes Üniversitesi-Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [EUSAS-II], C. 3, (s. 491-501). Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Çetin, İ. (2009). İngiliz Misyonerlik Faaliyetlerinin Ermeni Milliyetçiliğine Etkisi ve Gregoryen-Protestan Ermeni Çatışması. *Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*. M. Hülagü, Ş. Batmaz ve G. Alan (Yay. Haz.), Erciyes Üniversitesi-Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [EUSAS-II], C. 2, (s. 457-475). Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Çiçek, K. (2010). Osmanlı Ermenilerinin 1915'teki Tehciri, Bir Değerlendirme. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 3(6), 1-14.
- Dedeyev, B. (2009). 19. Yüzyıl Ermeni Milliyetçiliği'nin Yapılanmasında Rusya'nın Rolü, *Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*. M. Hülagü, Ş. Batmaz ve G. Alan (Yay. Haz.), Erciyes Üniversitesi-Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [EUSAS-II], C. 1, (s. 335-351). Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Demir, C. (2016a). Amerikan Board ve Talas Amerikan Hastanesi. H. Eşberk (Ed.), *Talas Amerikan Koleji Klinik Tarihinden Bir Kesit*, 16-44, Tiydem Yayıncılık.
- Demir, C. (2016b). Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin Samsun'daki Faaliyetleri, 1919-1922 (Yetimhane, Hastane, Aşevi ve Diğer Yardım Çalışmaları). O. Köse (Ed.), *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk - I*, (s. 269-284). Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Erdemir, H. P. ve Erdemir, H. (2009). Uluslararası Politikalarda 'Ütopya Armenia'', *Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*. M. Hülagü, Ş. Batmaz ve G. Alan (Yay. Haz.), Erciyes Üniversitesi-Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [EUSAS-II], C. 2, (s. 299-321). Erciyes Üniversitesi Yayınları.

- Eryılmaz, B. (1988). *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anun Yönetimi*. Güçbirliği Yayınları.
- Feigel, U. (1989). *Das evangelische Deutschland und Armenien, die Armenierhilfe deutscher evangelischer Christen seit dem Ende des 19. Jahrhunderts im Kontext der deutsch-türkischen Beziehungen*, Vandenhoeck & Ruprecht.
- Gencer, M. (2002). Osmanlı-Alman Münasebetleri Çerçevesinde Şark Meselesi. *Türkler*, 13, 34-39, Yeni Türkiye Yayınları.
- Günay, N. (2015). Yeniköy Anlaşması'nın Ermeniler Üzerindeki Etkileri ve Birinci Dünya Savaşı'nda Rus-Ermeni İşbirliği. *Gazi Akademik Bakış*, 8 (16), 63-93. DOI: 10.19060/gav.61535
- Gürün, K. (1985). *Ermeni Dosyası*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2001). *Ermeni Tehciri ve Gerçekler*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İlter, E. (1995a). *Türkiye'de Sosyalist Ermeniler ve Silahlanma Faaliyetleri (1890-1923)*. Turan Yayıncılık.
- İlter, E. (1995b). Ermeni Meselesi'nin Doğuşunda Ve Gelişmesinde İngiltere'nin Rolü. *OTAM*, 6, 155-171.
- İskefiyeli, Z. (2007). Ermeni Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü: Hıristiyanlık, Kilise ve Misyonerler. *Akademik İncelemeler Dergisi* 2 (1), 231-255.
- İskefiyeli, Z. (2019). Amerika'da "Büyük Uyanış" ve Amerikan Board (Abcfm) Misyoner Teşkilatı'nın Kuruluşu. S. Yıldırım (ed.), *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (UBAK), Bildiri Tam Metin Kitabı*, Sosyal Bilimler 5, (s. 15-31). Doğuhan Yayıncılık.
- Kantarıcı, Ş. (2001). Ermeni Lobisi, ABD' de Ermeni Diasporasının Oluşması ve Lobi Faaliyetleri. *Ermeni Araştırmaları*, 1(1), 139-169.
- Kantarıcı, Ş. (2002). Van'da Ermeni İsyanı. *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 5, 138-167.
- Karacakaya, R. (2005). *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Kaya, M. (2013). Rusya'nın Ermeni meselesindeki yeri ve önemi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 103(205), 155 - 182.
- Kayıran, M. (2019). Milliyetçilik Akımının Balkanlar'daki Gayrimüslim Unsurlar Üzerindeki Etkisi (1789 – 1875). *Türk Dünyası Uygulama Ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 3(5) , 71-97 . Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Ya-kintarih/Issue/49664/636805>.
- Keser, U. (2009). Uluslararası Petrol Rekabeti Bağlamında Fransa'nın Ortadoğu Politikası ve Ermeni Yaklaşımı. *Hoşgörürden Yol Ayrımına Ermeniler*, M. Hülügü, Ş. Batmaz ve G. Alan (Yay. Haz.), Erciyes Üniversitesi-Neşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [EUSAS-II], (C. 4), (s. 249-291). Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Kılıç, D. (2000a). *Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dini ve Siyasi Mücadeleler*. ASAM Yayınları.
- Kılıç, D. (2000b). Osmanli Ermenileri Arasında Katolik Kilisesi'nin Kuruluş Faaliyetleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 135-147.
- Kılıç, S. (2007). *Ermeni Sorunu ve Almanya, Türk Alman Arşiv Belgeleriyle*. Kaynak Yayınları.
- Kieser, H. L. (2005). *İskalanmış Barış, Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet (1839-1938)*. 2. Baskı, İletişim Yayınları.
- Kieser, H. L. (2011). Germany and the Armenian Genocide of 1915-17, J. C. Friedman (ed.) *The Routledge History of the Holocaust*. (s.30-45). Taylor & Francis Group.
- Kocabaş, S. (1992). *Osmanlı İsyânlarında Yabancı Parmağı*. Vatan Yayınları.

- Kocabaşoğlu, U. (1989). *Anadolu'daki Amerika-Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*. Arba Yayınları.
- Konukçu, E. (2000). Osmanlılar ve Millet-i Sâdıkadın Ermeniler. H.C.Güzel (ed.), *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*. (s.59-73), Yeni Türkiye Yayınları.
- Kopar, M. (2009). Amerika ve Amerikan Misyonerlerinin Bu Sorundaki Rollerini", *Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler*. M. Hülâgü, Ş. Batmaz ve G. Alan (Yay. Haz.), Erciyes Üniversitesi-Neşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [EUSAS-II], C. 3, (s. 159-176). Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Kurak, K. (2009). XIX. Yüzyılda Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşunda Fransa'nın Rolü ve Pierre Loti'nin Mücadelesi, *Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler*, M. Hülâgü, Ş. Batmaz ve G. Alan (Yay. Haz.), Erciyes Üniversitesi-Neşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [EUSAS-II], C. 2, (s. 477-490), Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Küçük, C. (1984). *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı. 1878-1897*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Küçük, M. A. (2005). *Ermeniler Arasında Protestanlığın Yayılışı ve Protestan Ermeniler (Türkiye Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Mantran, R. (1995). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, Cem Yayınevi.
- Mazıcı, N. (1987). *Belgelerle Uluslararası Rekabette Ermeni Sorununun Kökeni (1878-1919)*, Der Yayınevi.
- Meißner, A. & Rades, M. (2010). "Christliche Welt" und Armenien, Bausteine für eine internationale Ethik des Protestantismus, LIT Verlag.
- Mutlu, Ş. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*. Gökkuşbu Yayınları.
- Narin, R. (2018). Amerikan Board'un Kadın Misyonerleri ve Adapazarı Ermeni Kız Okulu. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı, 249-286. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vakanuvis/issue/39776/471434>
- Ortaylı, İ. (1998). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. İletişim Yayınları.
- Öke, M. K. (1996). *Ermeni Sorunu*. İz Yayınları.
- Ölmez, A. (2009). Rusya ile Eçmiyazın Katogigosluğu'nun İlişkilerinin Osmanlı Ermenilerine Etkileri. M. Hülâgü, Ş. Batmaz ve G. Alan (Yay. Haz.), *Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler*, Erciyes Üniversitesi-Neşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [EUSAS-II], C. 1, (s. 113-129), Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Özçelik, İ. (2005). *Ermeni Sorunu ve Gerçekler*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Palmer, A. (1993). *Osmanlı imparatorluğu, Bir Çoküşün Yeni Tarihi*, (Çev. B. Ç. Dişbudak). Sabah Kitapları.
- Rathmann, L. (1982). *Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, (Çev. R Zarakolu). Belge Yayınları.
- Richter, J. (1910). *A History of Protestant Missions in the Near East*. Oliphant, Anderson & Ferlier Press.
- Saray, M. (1984). *Rusların Orta Asya'yı Ele Geçirmeleri* (Çev. E. Göktañ). ODTÜ Asya-Afrika Araştırmaları Grubu.
- Sarıñay, Y. (2002). Fransa'nın Ermenilere Yönelik Politikasının Tarihi Temelleri (1878-1918). *Ermeni Araştırmaları*, 7, 55-70.

- Sarınay, Y. (2008). Rusya'nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918). *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 1(2), 69-105.
- Sarıyıldız, G. (2013). Osmanlı Devleti'nde Protestan Ermeni Milleti ve Kilisesinin Tamamlanması. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* (2), 249-267, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/954/10753>
- Schafer, R. (1932). *Geschichte der Deutschen Orient Mission*. Missionshandlung und Verlag Lepsius Fleischmann und Grauer.
- Sezer, A. (1999). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyonerlerin Türkiye'de Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Osmanlı Devleti'nin 700. Yılı Özel Sayısı, 169-183.
- Soy, B. (2008). Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivine Göre II. Wilhelm Döneminde Almanya'nın Osmanlı Ermenilerine Yaklaşımı. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 5(19), 115-128.
- Süslü, A., Kırzioğlu, F., Yinanç, R., ve Halaçoğlu, Y. (1995). *Türk Tarihinde Ermeniler*, Kars Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü Yayını.
- Şahin, R. (1988). *Tarih Boyunca Türk idarelerinin Ermeni Politikaları*. Ötügen Yayınları.
- Taşcıoğlu, Ö. L. (2018). Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Faaliyetleri, *Social Sciences Studies Journal*, 4(15). 713-719.
- Tosun, R. (2004). Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 14, 143-163.
- Tuğlacı, P. (1991). *İstanbul Ermeni Kiliseleri*. Pars Yayınevi.
- Turan, Ö. (2002). 19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri. *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri Kitabı*, C. 3, (s. 1547-1564). Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Turan, Ö. (2009). Amerikan Misyonerlerine Ermeni Patrikhanesi'nin Tepkisi, M. Hülagü, Ş. Batmaz ve G. Alan (Yay. Haz.), *Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler*. Erciyes Üniversitesi-Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [EUSAS-II], C. 3, (s. 405-438). Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Uras, E. (1983). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. Belge Yayınları.
- Yavi, E. (2001). *1856-1923 Emperyalizm Kıskaçında Türkler, Ermeniler, Kürtler*. Yazıcı Yayınevi.
- Yavuz, F. (2015). Osmanlı Amerika İlişkilerinde Bir Krizin Analizi: Anna Melton Hadisesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, 648-664.
- Yavuz, F. (2019), Amerikan Protestan Misyonerliği'nin Anadolu'da Teşkilatlanmasına Bir Örnek: Antep Misyonu'nun Kuruluşu (1848). *History Studies*, 11(6), 2067-2085.
- Yazıcı, S. (2006). Fransa'nın Birinci Dünya Savaşından Günümüze Uzanan Ermeni Siyaseti, H. Selvi (ed.) *Geçmişten Günümüze Ermeni Sorunu ve Avrupa*, (s. 255-287), Sakarya Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Yayını,
- Yazıcı, S. (2008). 1895 Diyarbakır Ermeni Olayları. B. Yediyıldız ve K. Tomenendal (Ed.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, Cilt 3, (s.733-750), Diyarbakır Valiliği Yayını.
- Yinanç, R. (1983). Selçuklular ve Osmanlıların İlk Dönemlerinde Ermeniler, *Türk Tarihinde Ermeni Sempozyumu, Tebliğler ve Panel Konuşmaları*, 67-74.

Extended Abstract

While France and England provided their interests in the East with peaceful diplomacy and trade until the end of the 18th century, Russia gained influence over the Ottoman Empire after long wars. After the defeat in the II Vienna siege in 1683, the Ottoman Empire was accepted to lose its former power and the 16-year series of wars between the "Holy Alliance", which was established by some European states under the leadership of the Pope, and the Ottoman Empire, resulted in the victory of the Holy Alliance and the Karlowitz agreement was signed in 1699. This 16-year war period, which reveals the weakness of the Ottoman Empire, constitutes the starting point for the powerful states of Europe to engage in the struggle to take land from the Ottoman Empire and have influence over Ottoman Empire. With the lands and privileges gained from the Ottoman Empire with the Pasarowca (1718), Küçük Kaynarca (1774) and Yaş (1792) Agreements, Russia also became an important power that could not be ignored in the eyes of the European great powers.

England and France followed a policy to protect the Ottoman Empire against Russia. Germany and America followed a completely neutral policy in this regard. While America and Germany continued to maintain their neutrality with the 1877-78 Ottoman-Russian War and the Berlin Congress that followed, Britain and France abandoned the protection policy they followed and began to seek a share in the plunder of the Empire, like Russia. They tried to increase their political and commercial power in the region. For this purpose, they established colonies in the Ottoman geography. They supported their missionaries operating in the region with great financial means. They sought to establish spheres of influence by controlling the minorities and by assuming the patronage of the Orthodox, Catholic and Protestant communities through their missionaries.

As a result of the Ottoman-French relations that developed during the Kanuni period, with the capitulations given to France with the agreement signed in 1536, France first gained commercial and diplomatic privileges in the Ottoman Empire, and then, with the renewed capitulation agreements, it gained the protection of the Catholics within the borders of the Ottoman Empire. Thanks to the protection, which means important commercial, legal and diplomatic privileges, France gained influence over an important minority element, especially the Armenians, within the borders of the Ottoman Empire. Claiming that all Orthodox Christians in the Ottoman Empire had the right to protect with Article 7 of the Küçük Kaynarca Agreement in 1774, Russia had the opportunity to establish a sphere of influence by using the Orthodox minorities living within the borders of the Ottoman Empire. France had the right to protect the Catholics and Russia the Orthodox. England, also aimed to obtain protection right on Protestants. For this purpose, England enabled the opening of a Protestant Church in Jerusalem in 1842. With the help and patronage of the British Embassy, the "Protestant Community Administrative Committee" was established in Istanbul in 1846. Afterwards, England put pressure on the Ottoman Government, with an edict, the "Armenian Protestant Nation" was officially recognized in 1850.

By directing Protestant activities, England both balanced the work of Tsarist Russia and France in the empire, and also had the opportunity to create an intermediary group in order to get the lion's share in case of any international sharing. The young German Empire, which completed its union in 1871 and entered colonialism later than other industrialized Western European countries, was also seeking to establish spheres of influence outside Germany. It seemed difficult to realize this through minorities in Ottoman geography. Protestants were patronized by England and Catholics by France. German-origin missionary were also operating in cooperation with these states. First of all, Germany aimed to control the German-

origin missionary organizations operating in the Ottoman Empire and then to have influence in the region by protecting the Protestant and Catholic minorities in the Ottoman Empire through his missionaries. In this direction, the construction of a Protestant Church called the "Church of the Redeemer" in Jerusalem during the visit of Emperor Wilhelm II to the Ottoman State was an important opportunity for Germany.

This church would completely liberate the German Protestants from English patronage. In addition, land in Jerusalem would be bought and donated to German Catholics, thereby breaking the French protectorate over them. German Emperor II. Wilhelm would go to the Ottoman country twice, in 1889 and 1898, in order to assume the full patronage of the Protestants and Catholics in the Ottoman Empire and to visit the Ottoman Empire in a difficult situation to gain confidence. When we look at the situation, it is clear that the missionaries in the region, which mainly operate on the minorities in the Ottoman Empire, cannot operate as institutions that are completely independent of the states they belong to and work for religious purposes.

The imperialist states saw the missionary organizations they had under their protection as the vanguard of their imperialist goals. Undoubtedly, when the missionaries came to Anatolia, they did not have in mind only to serve the political purposes of the states under their protection. According to the universal view of the Christian churches, the missionaries' first goal was to enable people of other religions to find the right path, that is, to accept their own religion. Known as the "Key to Asia" in terms of missionary activities and where people considered holy by Christians lived and referred to as "The Land of the Bible", Anatolia had a unique religious charm for missionaries and should have been under the dominion of its "true owners", namely Christians. The Muslims who seize these lands with the force of the sword will either be removed from the region by the force of the sword in the same way, or they will follow the right path with the suggestions of the missionaries! So they would choose Christianity. In any case, Anatolia would be completely free of Muslims and would come under the rule of Christianity.

They were also very pleased that the imperialist states, who were the power protections of the missionary organizations that came to Anatolia with these thoughts, were interested in Ottoman geography. Because they both received much more financial support than before, and the political extensions of the state under their protection in the Ottoman Empire were more closely interested in the problems they faced than in the past. In return for this interest, the missionaries voluntarily contributed to the colonial policies of the countries that were their benefactors, as well as their religious aims.

This cooperation, which continued with the mutual satisfaction of the parties, started to develop in favor of the politicians, especially from the second half of the 19th century. Missionaries were now in a position to serve the imperialist interests of the states under their protection rather than fighting for their religious activities. Even as the states under the auspices of the missionary conflicted with each other, they also engaged in the struggle among themselves and made various attempts to prevent or at least undermine the activities of other Christian churches and the states that support them.

The relations of great states such as America, England, France, Russia and missionary organizations affiliated to these states with Armenians date back to the 1830s. Parallel to the change in the political and economic balances in Europe, the powerful states of the period, which entered into a struggle for power and colonialism outside their own lands, struggled to take on the role of patronage of minorities in the Ottoman Empire, as mentioned, in order to create a sphere of influence of their own in Anatolia. In this direction, they tried to establish

close relations with the Armenians, who were the most populous minority people in the region, and even encouraged them to revolt against the Ottomans in order to establish an independent Armenian state in the region under their control.

The first provocations began to come from Russia. Losing against the Ottoman, French and British forces in the Crimean War, Russia turned its direction to Asia and saw the Armenians, the most concentrated Christian minority, as an auxiliary element in Anatolia to descend to the Mediterranean via Anatolia. Russia, by putting pressure on the Ottoman Empire, attempted to attract Armenians by promising to improve their rights and help them establish an Armenian State in Eastern Anatolia. On the other hand, Gregorians supported the missionary organizations operating in the region financially in order to orthodox the Armenians. These attempts by Russia prompted the British and the French to be more interested in the Armenians. England took action to establish a buffer Armenian State in the region against Russia under its auspices. First, England rapidly increased the number of British Consulates in Eastern Anatolia in order to take care of the Armenians and attract them to his side. Afterwards, in order to raise British sympathizers, England opened schools, hospitals and orphanages, and then sent many Protestant missionaries to the region. Attempts to establish an Armenian State under the auspices of Russia and England disturbed France, which had investments in the Southern Anatolian Region. Because these investments were located on the corridor that Russia wanted to open in the region in order to descend from the Caucasus to the Mediterranean, and in the buffer zone that England wanted to establish in order to prevent this corridor. In order to protect its interests in the region, France encouraged the Armenians to revolt in order to take the protection of the Armenians living in the south of Anatolia, known as the Cilician Armenians, and to establish an Armenian State in the region under their own control. In order to spread the French influence in the region through the institutions to be opened, it used its missionaries, who are the most effective power in this sense, like every other state. After Russia started an intense propaganda activity on the Armenians, Germany abandoned the policy of neutrality that it had been following for years in the Armenian Question, in order not to harm the peaceful policy it was following with the Ottoman Empire and attempted to gain influence over the Armenians. In this regard, he saw his missionaries as the greatest helper.

The attitude of America toward Armenian policy was different from other states. With the Monroe Doctrine, America, which decided to stay away from the complicated political relations of Europe and continue its relations with Europe on a commercial level, developed relations with the Ottoman Empire only in the commercial field. In this direction, a trade agreement was signed between the United States and the Ottoman Empire in 1830. In line with this agreement, American merchants distributed their products to the Ottoman markets through Armenians, thus the American-Armenian rapprochement occurred. Thanks to this rapprochement in trade, the first target audience of the American missionaries who came to the Ottoman Empire was Armenians due to this close relationship. American missionary organizations, which work much more systematically than other missionary organizations, carried out the most comprehensive and most effective work among Armenians and opened many schools, orphanages and health institutions. Although they seem to follow a peaceful policy, thanks to the schools they opened, they became the most influential factor after England and Russia in the formation of national consciousness in Armenians, the emergence of a sense of independence, and in parallel with the outbreak of Armenian revolts.

In addition to the guidance of the states under their protection, there were important reasons why the missionaries concentrated their activities on the Armenians. The attempts of

the missionaries who came to Anatolia to Christianize the Muslims failed from the first moment due to the Ottoman laws not allowing it and the reaction of the Muslims. After this failure, the missionaries turned to the minorities with the encouragement of the states under the protection. They saw the Armenians as the minority to carry out the most lucrative missionary activity in every way. After the Armenians, the strongest minority in Anatolia was the Rums. However, operating among Orthodox Rums was not very attractive as it could cause problems with Russia, which was the protecting power of Orthodoxy in the Ottoman Empire. However, Gregorian Armenians had no protecting power and it was much easier to attract them to their own denominations than Orthodox, Catholic or Protestants. Another feature of the Armenians that attracted the missionaries was that they were considered the oldest Christian people in the region. This enabled Armenians to have a special place and importance in the eyes of the missionaries. Acting with these thoughts, the Missionaries settled in the regions of Anatolia where Armenians were densely populated and undertook the task of acting as the actors of the policies of the state under their auspices on the Armenians.

This interest of imperialist states and missionary organizations toward Armenians caused an explosion in the missionary institutions opened in the regions where Armenians lived. England, France, America and Russia provided large amounts of financial aid to the missionary organizations that were under their auspices and were carrying out missionary activities among the Armenians, and enabled the missionaries to open missionary institutions even among the Armenian communities in the most remote corners.

Missionaries enabled widows and orphans to earn their living in the workshops they opened in the geography where they settled. In addition, they took care of their health in hospitals, and they raised them as generations hostile to the Ottoman Empire, thanks to the national consciousness they gave in orphanages and schools, and the destructive and provocative ideas they instilled. These activities, which lasted for decades, finally gave results, and by the 1890s, Armenian revolts began to break out all over Anatolia. The attempts to suppress the rebellions by the Ottoman forces also reflected the the world's public opinion as "Muslims are killing Christians" by the diplomatic and consular representatives of the great states, especially the missionaries, and the Armenian problem gradually turned into an international problem on a wider scale.

In the First World War that started in 1914, the Ottoman Empire drove the British, French and Russian missionary organizations away from Anatolia because their benefactors were on the side of the enemy states. The range of movement of American missionaries was also restricted. Thus, the German missionary organizations, which had no rivals, continued their missionary activities among the Armenians more comfortably. However, Germany, which was on the same side with the Ottoman Empire, agreed with the Ottoman authorities that the Armenians should be removed from the region as soon as possible due to their harmful activities. With the "Deportation Law" enacted in 1915, most of the Armenians were expelled from Anatolia. Therefore, they lost their interest as they lost their qualification as an argument for the imperialist states to penetrate the region.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 49-85

Geliş Tarihi:16.12.2022 Kabul Tarihi:26.12.2022

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

10.30561/sinopusd.1219969

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

İMPARATOR DIOCLETIANUS'UN POLİTİK İRADESİ

Tuğçe ÜNVER*

Öz

Geç Roma İmparatorluk tarihinin değişim-dönüşüm aşamalarını içine alan Diocletianus dönemi, Roma İmparatorluk tarihi çalışmalarının temel konularından birisi olmuştur. İmparator Diocletianus'un hükümdarlık yıllarında yaşanan süreçler konuya ilişkin modern araştırmaların ana başlıklarını oluşturmuşlardır. Bu başlıklar, imparatorluğun iç ve dış tehlikelere maruz kaldığı "III. Yüzyıl Krizi" (235-284), Diocletianus tarafından krize çözüm olarak sunulan "Tetrarşi" ve aynı dönemde artan Hıristiyan nüfusa karşı uygulana "Büyük Zulüm" sürecidir. Diocletianus'un askeri, ekonomik, dini ve idari reformlarının etkisi kendisinden sonra da devam etmiş ve başarısı literatüre geçmiştir. Tasarladığı dörtler erki ile askeri anarşi, iç savaş, barbar tehlikesi ve veraset sorununa aynı anda çözüm arayan Diocletianus'un en dikkat çeken eylemi tahttan feragat etmesidir. Antik yazarların benzersiz bulduğu emeklilik kararının nedenleri modern tarihçilerin araştırma konusu haline gelmiş ve sürece etkisi tartışılmıştır. Kaynaklarda büyük zulmü kışkırtan ve imparatoru feragat zorlayan kişi olarak *caesar* Galerius'un gösterilmesi, Diocletianus'un karar mekanizmasının sorgulanmasını gerektirmiştir. Bu çalışmada Diocletianus'un karakter portresi karşılaştırmalı analiz yöntemiyle değerlendirilerek Galerius'un imparatorun kritik meselelere dair tutumu üzerindeki etkisi ve muhtemel baskısı araştırılmıştır. Bu bağlamda antik kaynaklar ve modern literatürdeki yaklaşımlara karşılık olarak özellikle tahttan feragat kararı odağında Diocletianus'un politik iradesini kullanabilme potansiyeli vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geç Roma İmparatorluğu, Diocletianus, Politik İrade, Tetrarşi, Tahttan Feragat.

The Political Will of Emperor Diocletian

Abstract

The reign of Diocletian includes the transformation stages of the late Roman Imperial history and has been one of the main subjects of Roman Imperial history studies. The processes experienced during the reign of Emperor Diocletian have formed the main topics of modern research on the subject. These titles are "Third Century Crisis" (235-284) and the "Tetrarchy" presented by Diocletian as a solution to the crisis and the "Great Persecution" applied against

*Dr., tugce_unver@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5870-3935>

the growing Christian population in the same period. The effect of Diocletian's military, economic, religious, and administrative reforms continued after him and his success was recorded in the literature. The most striking act of Diocletian, who sought a solution to the military anarchy, civil war, barbarian danger, and succession problem at the same time with the power of the four he designed, is his abdication. The reasons for the retirement decision, which ancient writers found unique, have become the subject of research by modern historians and its effect on the process has been discussed. The fact that *caesar Galerius was cited* as the person who provoked great persecution and forced the emperor to abdicate in the sources necessitated the questioning of Diocletian's decision mechanism. In this study, Diocletian's character portrait was evaluated with the comparative analysis method and the influence and possible pressure of Galerius on the emperor's attitude toward critical issues were investigated. In this context, the potential to use Diocletian's political will has been emphasized, especially in the focus on the abdication decision, in response to the approaches in ancient sources and modern literature.

Keywords: Late Roman Empire, Diocletian, Political Will, Tetrarchy, Abdication.

Giriş

Diocletianus'un egemenlik yılları (284-305) Roma İmparatorluğu'nda dünya tarihi açısından oldukça önemli olayların yaşandığı bir dönemi kapsamaktadır. Söz konusu zaman diliminde yaşananlar imparatorluğun kritik periyodları olarak modern literatürde belli başlıklar altında incelenmeye değer bulunmuştur: İmparatorluğun iç savaşlar ve dış düşmanlarla aynı anda mücadele ettiği "III. yüzyıl Krizi" (235-284), Diocletianus'un genişleyen imparatorluk sınırlarını dış tehlikelerden korumak ve veraset sorunlarının önüne geçmek için tasarladığı tetraşi (*tetrarchia*) rejimi ve artan Hıristiyan nüfusa karşı alınan bir önlem olarak "Büyük Zulüm" süreci (303). Modern literatürde üçüncü yüzyıl krizi olarak anılan dönem Diocletianus'un hükümdarlığından önce başlamış ve devam etmiştir. Siyasi ve askeri alanda yaşanmış gibi görünen krizin sonuçları imparatorluğu sosyo-ekonomik, kültürel ve dini anlamda da etkilemiştir. İmparatorluğun krize doğru sürüklenmesindeki temel unsur Atlas Okyanusu'ndan başlayıp Mezopotamya'ya kadar uzanan sınırlarda III. yüzyıla gelindiğinde eskisinden çok daha fazla barbar tehdidi ile karşı karşıya gelinmesidir. Maruz kalınan bu tehdidin orduda yarattığı kaygı, kısa süre içinde yerini kaosa bırakmış ve imparatorlukta askeri anarşi kaçınılmaz olmuştur. Yaşanan kargaşa döne-

minde yönetim yetkisi artık imparator olarak uygun görülen senatörlere değil ordu-
dan seçilen asker imparatorlara verilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla sınırlardaki teh-
likelerle mücadelesi süren imparatorluğun yeni problemi veraset meselesi olmuş, im-
paratorluk taht kavgaları ve iç savaflara sahne olmuştur. Nihayet yaşanan karışıklık
sırasında Diocletianus'un 284 yılında askerler tarafından imparator ilan edilmesiyle
Roma İmparatorluk tarihinde yeni bir döneme tanıklık edilecektir. Uyguladığı re-
formların yanı sıra özellikle dörtler erki olarak tasarladığı yeni yönetim biçimi ve
düzeni sağladığına inandığı anda emekliye ayrılması, Diocletianus'u kendinden ön-
ceki ve sonraki hükümdarlardan ayıran özellikler arasında yer almaktadır. Nitekim
artık iki *augustus* ve iki *caesar* ile yönetilen Roma İmparatorluğu'nda Diocletia-
nus'un eylemleri sayesinde her alanda dikkate değer bir değişim süreci yaşanacaktır.

Diocletianus kurduğu tetraşi sisteminin mutlak hâkimi olarak yeni düzenin
temellerini eski imparatorluk kültüründeki gibi imparatorun tanrısallaştırılması ilke-
sine dayandırarak devlet idaresi ile kendi kutsallığını garantilemek istemiştir. Hü-
kümdarının gücünün kaynağı kutsallık olan Roma İmparatorluğu siyasi ve askeri
krizleri atlattırırken dini anlamda da kritik değişim-dönüşüm evrelerinden
geçmiştir. Diocletianus ve ortak imparatorlarının taht kavgalarıyla ilgilendiği sıra-
larda Hıristiyan nüfusun Roma'daki gelişimi politikanın yönünü değiştirmiştir. Pa-
gan imparatorun askeri anarşi ve iç savaş meselesi için getirdiği tetraşi çözümü gibi,
tanrılara kurban sunmayı reddeden Hıristiyanların yarattığı kriz için de bir önlem al-
ması gerekecektir. Pagan tanrılar için gerekli ritüelleri gerçekleştirilmeyen Hıristiyan-
ların ikinci yüzyıldan beri karşılaştıkları tutumdan daha sert bu dönemde görülecek-
tir. Diocletianus döneminde yeniden uygulanmaya başlanan bu işkence periyodu
modern araştırmacılar tarafından "Büyük Zulüm" başlığıyla anılmaktadır. Kilisele-
rin birçoğunun yıkıldığı, kutsal metinlerin yakıldığı ve Hıristiyanların inançlarından
uzaklaştırıldığı süreç, bazen hafifletilip bazen de sıklaştırılan takibatlar ile I. Con-
stantinus zamanındaki hoşgörü ilanına kadar devam etmiştir. Böylece tetraşi rejimi
ile imparatorluğun genişleyen sınırlarının korunduğuna, ortak imparatorluk sistemi
ile veraset sorununun ortadan kaldırıldığına ve alınan önlemlerle Hıristiyan cemaati

kontrol altına alarak imparatorluğun güvenliğinin sağladığına inanan Diocletianus, tarihçilerin görüşlerine göre değişen sebeplerle 305 yılında emekliliğini ilan etmiştir. İmparatorluğun Diocletianus'un tahta çıkışı öncesinde ve tahttan ayrılması sonrasında bambaşka bir şekilde bürünmesi, hükümdarlığı boyunca bizzat uyguladığı politikanın doğal bir sonucudur. Hükümdarlık yılları boyunca siyasi hamleleri hem antik yazarlar hem de modern araştırmacılar tarafından ilgiyle karşılanan Diocletianus'un eylemleri çoğunlukla “sıra dışı” bulunmuş ve dikkatle incelenmiştir.

Gibbon'un askeri, politik, ekonomik alanlardaki çabaları ve başarıları sebebiyle övgüyle bahsettiği Diocletianus ünlü tarihçi tarafından “yeni imparatorluğun” kurucusu olarak betimlenmiştir. Daha sonraki yıllarda Diocletianus'un hükümdarlık tahtına oturduğu ve Roma dünyası için kritik bir geçiş dönemi sayılan 284 yılı literatürde aynı zamanda Geç Antik Çağ'ın da başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Gibbon, 2019; Leadbetter, 2009, s.1). Örneğin A.H.M. Jones “Geç Roma İmparatorluğu” adlı çalışmasında 284 yılını kronolojisinin başlangıç tarihi olarak belirlemiş ve daha sonraki yıllarda da çoğu araştırmacı bu tarihi, söz konusu sınırlamak için kullanmıştır (Jones, 1964; Kaçar, 2018). Geç Roma İmparatorluk tarihi üzerine yapılan özellikle Diocletianus dönemini inceleyen Alman tarihçi Frank Kolb'un 284-305 yıllarını içeren *Diocletian und die erste Tetrarchie: Improvisation oder Experiment in der Organisation der monarchischer Herrschaft?* (1987) çalışması, Fransızca literatür için André Chastagnol'un araştırmaları dışında William Seston'un *Diocletien et la Tétrarchie* (1946) başlıklı yayını ve G. Costa'nın İtalyanca olarak kaleme aldığı *Diocletianus, Dizionario Epigrafico* (1926) çalışması kayda değer araştırmalar arasında yer almaktadır. Ek olarak T.D. Barnes'in bilimsel araştırmaları özellikle *The New Empire of Diocletian and Constantine* (1982) adlı kitabı daha çok imparator Constantinus odaklı olsa da İngilizce literatürde Diocletianus dönemine dair temel bilginin sağlanması açısından önemli kaynaklardandır. Daha yakın tarihlerde ise Corcoran'ın *The Empire of the Tetrarchs_ Imperial Pronouncements and Government, AD 284-324* (1996), Stephen Williams'ın *Diocletian and the Roman Recovery* (1997), Roger Rees, *Diocletian and the Tetrarchy* (2004) ve bilhassa W.L.

Leadbetter'in *Galerius and the Will of Diocletian* (2009) başlıklı araştırma eserleri konuya ilişkin modern literatürü oluşturan başlıca çalışmalardır. Daha çok Diocletianus'un askeri, siyasi ve ekonomik reformlarının ele alındığı bu çalışmalarda tetarşi, büyük zulüm ve tahttan feragat konularının üzerinde durulmuştur. Özellikle Diocletianus'un kurduğu dörtler erkinin ortak imparatorları arasındaki ilişkiler dönemin yönetim mekanizmasının ve sonraki yıllara etkisinin kavranabilmesi açısından incelemeye değerdir. Hükümdarlığı boyunca imparatorluğun güvenliği için aldığı radikal kararlar ve uygulamalar Diocletianus'un "sıra dışı" karakterinin yansımaları olarak yorumlanmıştır. Araştırmalarda Diocletianus'un eylemlerinin sonuçları değerlendirilirken imparatorun kişisel özelliklerinin analizi antik kaynaklar sayesinde mümkün olmuştur. Zira modern tarihçiler imparatorun kritik seçimlerinin sebeplerini çağdaş yazarların kendi perspektiflerinden sunduğu betimlemelerle açıklamaya çalışmış ve eski tarihçilerin anlaşılmasız bulduğu bazı tutumlar karşılaştırmalı analizlerle gözden geçirilmiştir.

Dönemin pagan tarih yazarlarından olan Eutropius Diocletianus'u çalışkanlığı ve çabası konusunda övse de kişiliğine dair kullandığı ifadeler imparatorun hükümdarlığı boyunca gösterdiği tavrı farklı boyutlardan ele almamız için de ipuçları sunmaktadır:

*Diocletianus yaratılıştan kurnaz, zeki ve hiçbir ayrıntıyı gözden kaçırmayan bir kişilikti. Acımasızlığını başkalarını töhmet altında bırakacak şekilde kullanmaktan hiç çekinmezdi. Buna rağmen çok faal ve yetenekli bir yöneticiydi; hatta ilk kez kendisi Roma'nın özgürlüğünden çok krallık yönetimine uygun düşen bazı adetleri Roma İmparatorluğu'na dahil etti ve kendisinden önceki imparatorlar sadece selamlanırken Diocletianus kendisine tapılmasını emretti. Mücevherlerle süslü elbiseler ve ayakka-bılar giydi. Oysa önceden imparatorluğun ayırt edici nişanı sadece erguvan renkli giysiydi; bunun dışındaki alışkanlıklarının başkalarından pek farkı yoktu (Eutropius, *Breviarium*, 9.26).*

Eutropius'un kurduğu cümleler yazarın dini bakış açısına rağmen Diocletianus'un yönetimde uyguladığı tutumu sert bulduğunu açıklar niteliktedir. Her şeye rağmen imparatorun yöneticiliğinden memnun olduğunu aktaran Eutropius gibi pagan yazar

Zosimus da Diocletianus'un reformlarından övgüyle söz etmiş ve onu "gerçek bir Romalı" olarak nitelendirmiştir. Nitekim Zosimus için Diocletianus tam bir Romalı gibi imparatorluğunun huzurunu düşündüğü için dini ve politik bağlamda uyguladığı reformlarla Geç Roma İmparatorluk tarihindeki en büyük imparatorlardan biri olarak kayıtlara geçmiştir. Öte yandan mevcut kayıtlara bakıldığında dönemin Hıristiyan yazarlarının imparator için çizdiği karakter portresinin daha çok olumsuz öğeler içerdiği görülmektedir. Örneğin çağdaş yazarlar Eusebius ve Lactantius aralarındaki bazı nüanslar haricinde anlatımlarında benzer bir yol izlemişlerdir. Her ikisi için de Diocletianus öncelikle uyguladığı din politikası sebebiyle nefretle anılmaya layık bir imparatorudur. Özellikle Lactantius, Diocletianus ve Hıristiyanlık karşıtı diğer imparatorların ölüm şekillerini yazdığı *De Mortibus Persecutorum* (Zalimlerin Ölümleri Üzerine, *DMP*) adlı eserinde verdiği bilgilerle modern araştırmacıların vaz geçilmez kaynaklarından olmuştur. Diocletianus'un döneminde yaşayan ve imparator tarafından retorik öğretmenliği yapması için Nicomedia'ya (İzmit) davet edildiğini bildiğimiz yazar, verdiği detaylar sebebiyle diğer antik tarihçilerden ayrılmaktadır (Dihle, 1994, s.398; Hazel, 2001, s.160; Ünver, 2012, s.58). İzlediği kronoloji diğer kaynaklardan aynı şekilde takip edilse de yeniden anlattığı *tetrarchia* rejimi, Büyük Zulüm süreci, Diocletianus'un tahttan feragati, ortak imparator Maximianus'un feragate direnmesi, Galerius'un yönetime etkisi, tutumu, hastalığı ve I.Constantinus çağının başlangıcına dair eksik bilgimiz Lactantius sayesinde tamamlanmaktadır. Antik yazarlar ve modern araştırmacılar için incelemeye değer bulunan dönemin ana karakteri Diocletianus'un en dikkat çekici eylemleri Hıristiyanlara yönelik zulüm emri ve tahttan feragati olmuştur. Taraflı görüşleri sebebiyle güvenilirliği tartışmalı olsa da bilhassa Diocletianus'un *augustusluğunun* son dönemlerinde uyguladığı politika ve aldığı kararların analizi için Lactantius'un anlatımı oldukça değerlidir.

Çağdaş kaynaklar ve modern literatürde Diocletianus'un yönetiminde izlediği yol ve sergilediği tutuma ilişkin yorumlar büyük zulüm politikası ve tahttan feragat etme kararı üzerinde yoğunlaşmıştır. Antik kaynaklarda yer alan, imparatorun bu iki

süreçte aldığı kararlarda ortak imparatorlardan etkilendiği bilgisi her zaman tartışmaya açık olmuştur. Her iki konuda da antik yazarlar Galerius'a odaklanmış ve Diocletianus'un anlaşılmaz kabul edilen feragat eyleminin bir baskı sonucu gerçekleştiği öne sürülmüştür. Özellikle Lactantius, Galerius'u zulüm sürecinin ve feragat kararının baş kahramanı olarak işaretlemiş ve bu yaklaşımı ile modern araştırmaların başlangıç noktası haline gelmiştir. Lactantius'a göre kendinden evvelki kaynaklarda açıklanması zor olarak nitelendirilen iki eylemin sorumlusu da açık bir şekilde Galerius'tur (Lactantius, *DMP*, 14.1-7, 18.2). Roma İmparatorluğu'nda üçüncü yüzyılın sonları ve dördüncü yüzyılın başlarındaki siyasi dünyanın anlaşılır olması tetraşi sistemi odağındaki incelemelerle mümkün olacaktır. Diocletianus'un askeri, ekonomik, dini ve idari reformlarının değerlendirildiği pek çok çalışma bulunduğundan bu araştırma ile imparatorun aldığı kararlardaki özgünlüğünün ayrıca incelenerek söz konusu dönemin dinamiklerinin anlaşılması için literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.. Zira üçüncü yüzyılda yaşanan krizin yarattığı olumsuz etkilerin iyileştirilmesi ve Roma İmparatorluğu'nun edindiği yeni biçim, Diocletianus ile Constantinus'un hüküm sürdüğü 284-337 yıllarını kapsayan dönemde iç ve dış politikadaki sorunların giderilmesi için yapılan düzenlemeler sayesinde mümkün olmuştur. Bu noktada Diocletianus'un askeri anarşi, iç savaş ve veraset krizine bulunduğu tetraşi çözümü ekseninde dini otoritesinin sarsılacağı kaygısıyla aldığı büyük zulüm önlemi ve daha sonra her şeyin yoluna girmesiyle devreye soktuğu emeklilik düşüncesi konusundaki karar mekanizmasının sorgulanması gerekli görülmüştür. Bu bağlamda Lactantius'un öne sürdüğü büyük zulmü kışkırtması ve tahttan ayrılma meselesindeki muhtemel baskısı ile Galerius'un Diocletianus'un istenci üzerindeki rolünün araştırılması çalışmanın amaçlarından biridir. Ayrıca bu çalışmada Diocletianus'un antik yazarlar tarafından benzersiz bulunan ve modern literatürde altında yatan sebeplerin incelendiği feragat eylemi odağında kararlarının özgünlüğü yeniden tartışılacak ve imparatorun politik iradesinin gücü vurgulanacaktır.

1. Diocletianus'un Tahta Çıkışı ve Tetraşi Tasarısı

283 yılında İmparator Carus ölmüş, ordu oğlu Numerianus'u imparator olarak kabul ettikten hemen sonra suikaste kurban gittiğinde 20 Kasım 284 tarihinde Nicomedia'da askerler Valerius Diocles'i yani Diocletianus'u yeni *augustus*ları olarak kabul etmişlerdir (Barnes, 1981, s.5; Williams, 1997, s.38.). Bu durum, o sırada Carus'un batı yakasının hakimiyetine sahip olan oğlu Carinus tarafından düşmanca karşılanmış ve Diocletianus'a cephe almasına sebep olmuştur (Barnes, 1981, s.5). İki imparatorun ordusu 286 yılında karşı karşıya gelmiş, savaşın sonunda Carinus hayatını kaybetmiş ve her iki ordu da Diocletianus'u *augustus* olarak kabul etmiştir (Barnes, 1981, s.5; Williams, 1997, s.38; Bowman, 2008, s.6; Odahl, 2004, s.40). Senato tarafından tüm yetki ve unvanlarını alan Diocletianus artık Roma İmparatorluğu'nun tek hâkimi olmuştur (*Sicriptores Historiae Augustae*, 8.2-9.3; Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus*, 38.3; Eutropius, *Breviarium Historiae Romanae*, 9.18-20; Rufius Festus, *Breviarium rerum gestarum populi Romani*, 24).

Diocletianus'un tahta geçmesi ile birlikte Roma İmparatorluğu'nun sınırları ile ilgili alınan kararlarda bir bütünlük sağlanması için ciddi adımlar atılmış ve İS 235 yılı itibariyle hala imparatorluğu etkisi altına almaya devam eden askeri anarşi periyodunun Diocletianus'un uyguladığı kararlarla çözüme ulaşması, dönemin önemli gelişmelerinden olmuştur (Mitchell, 2016, s.77). Roma İmparatorluk tarihinde tanık olunan iç isyanlar, taht çatışmaları ve kuzey ve doğu sınırlarındaki dış baskı imparatorluk idaresini en çok etkileyen unsurlardır. Bu dönemde imparatorların hem iç savaşlarla mücadele etmesi hem de dış baskıları engellemek için seferlere bizzat katılması dönemin belirgin özelliklerinden olmuştur. Ardı arkası kesilmeyen iç isyanlar, taht kavgaları ve sınırlardaki düşman tehdidi imparatorluk idaresinin tek başına bir imparator tarafından ele alınmasının mümkün olmayacağını ön gören Diocletianus devlet yönetiminde daha sağlıklı ve yeni bir düzene geçilmesi gerektiğine karar vermiştir.

Diocletianus, imparatorluğun edineceği yeni yönetim şekli ile özellikle aynı anda birden fazla kişinin hükümdar olma çabası ve imparatorluğa kuzey ve doğudan

gelen saldırıların kontrol altına alınabilmesi için çözüm bulmaya çalışmıştır. Diocletianus'un kararı ile imparatorluğun ilk yıllarından beri *princeps* unvanının kullanıldığı ve imparatorun tüm yetkilere sahip olduğu *principatus* yönetim biçimi yerine *dominatus* adı verilen yönetim biçimi getirilmiştir. Monarşik bir yapıya sahip gibi görünen ve hükümdarın egemenliğini her şeyin üstünde tutulmasını gerektiren bu yeni düzende Diocletianus tüm yetkiyi elde etmiş olması ile birlikte ordu ve imparatorluğun kontrolünü sağlamanın tek başına mümkün olmayacağını düşünmüştür (Barnes, 1981, s.6; Southern, 2001, s.136). Bu nedenle Diocletianus 285 yılında, yükünü hafifletmek ve sorumluluğu paylaşmak üzere eski dostlarından biri olan Maximianus'u (250-310) *caesar* olarak atamıştır (Eutropius, *Breviarium*, 9.10; Barnes, 1981, s.6; 1982, s.4; Williams, 1997, s.43-45; Bowman, 2008, s.68-70). Bu şekilde Diocletianus Tuna, Armenia, Mısır ve Mezopotamya'daki dış sorunları çözmeye çalışırken; *caesarı* Maximianus da bir anda çıkan bir halk isyanına son vermek ve Germen saldırılarına karşı mücadele için Gallia'ya gitmiştir (Barnes, 1981, s.5-6). Görevlendirildiği bölgede başarı elde eden Maximianus'a 1 Nisan 286 tarihinde *augustusluk* unvanı verilmiştir (Barnes, 1981, s.7; Southern, 2001, s.141-142; Potter, 2004, s.282). Ancak bir süre sonra Britanya'da bulunan ordu komutanı Carausius'un isyan çıkararak kendisini imparator ilan etmesi (287) Diocletianus'un imparatorluğu korumak için iki hükümdarın dahi yeterli olmadığını düşünmesine sebep olmuş ve benzer olayların önüne geçmek amacıyla yönetici sayısını arttırarak dörtlü yönetim şekline geçmeye karar vermiştir (Barnes, 1981, s.6-9). Yeni sisteme göre, Diocletianus her zamanki gibi egemenliği elinde tutan tek kişi olacak ancak idari görevlerini eş *augustus* ve iki yardımcı *caesar* ile paylaşacaktır. Augustusların görevi tamamlandığında *caesarlar* *augustusluk* unvanını alacak ve kendileri için birer *caesar* seçeceklerdir. Bu şekilde dört yönetici sayesinde imparatorluk toprakları korunacak ve hanedanın devamı için ortaya çıkan veraset sorunu son bulacaktır.

İmparatorluğun edindiği bu yeni düzende en yüksek yetkiye sahip olan Diocletianus *caesar* olarak Galerius'u (305-311), Maximianus ise Constantius Cholorus'u ilan etmiştir (Barnes, 1981, s.8; Williams, 1997, s.64-65; Southern, 2001,

s.146; Potter, 2004, s.288). İlk başta coğrafi olarak dörde bölünmüş gibi görünse de bu sistemle imparatorluk farklı yerlerde güç sahibi olan imparatorların aldığı ortak kararlarla korunacaktır. Böylece Diocletianus'un yetkisinin üstünlüğü ile imparatorların ilgilendikleri bölgelerde birbirlerine danışarak aldıkları kararlar tüm imparatorlukta uygulanarak devlet gücünün bütünlüğü sağlanacaktır. İmparatorluğun devlet işlerinden de ayrıca sorumlu olan imparatorların sorumluluğunu aldığı bölgeler şöyledir: Diocletianus'a Balkanlar ve Anadolu, Maximianus'a İtalya ve Afrika, Galerius'a Tuna eyaletleri ve Constantius Cholorus'a ise Britanya ve Galya verilmiştir (Barnes, 1981, s.8-9; 1982, s.36-37; Freeman, 2010, s.554). Hiçbirinin Roma'da iktidarı etmediği bilinen hükümdarların kendilerine ait sarayları, kendi iradeleriyle belirledikleri bir yönetim şekli ve ordu yapısı vardır. Gücünün temelini imparatorların bu ortaklık içinde birbirleriyle olan sıkı dayanışmasından alan imparatorlukta, iktidarı kuvvetlendirmenin bir diğer yolu olarak da evlilik bağı kullanılmıştır. Bu sebeple Diocletianus'un kızı ile Galerius, Maximianus'un kızı ile de Constantius'un evliliğine karar verilmiş ve böylece sistemin sağlamlaştırılacağına inanılmıştır (Barnes, 1981, s.8-9; Barnes, 1982, s.36-37; Frakes, 2006, s.92).

Diocletianus'un imparatorun birliğini vurgulayarak ve eş yöneticilerle birlikte hareket edeceği bir ortaklığa dayanan ve modern literatürde *tetrarşi* olarak adlandırılan yeni yönetim tasarısı için kullanılan bu tanım ilk olarak 19. yüzyılda karşımıza çıkmış ve 20. yüzyıl tarihçileri tarafından popüler hale getirilerek modern literatüre kazandırılmıştır (Nappo, 2018, s.481). İmparatorluğun Diocletianus ile aldığı bu yeni düzen özellikle Lactantius gibi Hıristiyan yazarlar tarafından "dörde bölmek" fiili ile karşılanmıştır: "*Diocletianus gerçekten dünyayı dört parçaya bölerek ve orduları çoğaltarak üç adamı hükümdarlığının ortağı yaptı, zira bunların her biri daha önceki imparatorların devleti yalnız yönetirken sahip olduklarından daha fazla askeri birliğe sahip olmak için çabaladılar.*" (Lactantius, *DMP*, 7.1).

Antik kaynaklarda sadece "bölme, parçalama, paylaşırma" gibi ifadelerle açıklanan terim modern araştırmaların da çoğunda *tetrarchia* olarak tanımlanmamıştır. Hatta Diocletianus'un hükümdarlık yıllarını "yeni imparatorluk" olarak ilk kez

tanımlayan Edward Gibbon bile “tetraşî” terimini kullanmamıştır. Literatürde bu terimin kullanımına ilk kez 1887 yılında Herman Schiller tarafından Roma İmparatorluğu üzerine iki ciltlik bir el kitabında “*Diokletianische Tetrarchie*” şeklinde rastlanmıştır (Nappo, 2018, s.481) Ancak Otto Seeck'e (1897) kadar kullanılmamaya devam etmiş ve birçok önümüzdeki yıllarda da bilim adamları tarafından benimse-nememiştir. Nihayet 1946 yılına gelindiğinde terimin yazar Seston tarafından kullanılmasıyla tetraşî Diocletianus'un yönetim sistemini tanımlamanın standart yolu haline gelmiş ve günümüz araştırmalarında da kullanılmaya devam emiştir.

Ek olarak Diocletianus'un tetraşî sistemini tasarlaması ile ilgili de literatürde fikir ayrılıkları mevcuttur: Bazı araştırmacılar imparatoru tahta geçtiği andan itibaren tetraşîyi planladığını öne sürerken (Burckhardt, 1949; Straub, 1939, s.86-92; Marotta, 2010, s.170-188) diğerleri ise onun yönetimi paylaşmak gibi bir niyeti olmadığını ancak Maximianus tarafından buna zorlandığını savunmaktadır (König 1974, s.567-576). Ancak dönemin mevcut politik koşulları dikkate alındığında Diocletianus'un adım adım dörtler erkine doğru sürüklenmiş olduğunu düşünmek makul bir yaklaşımdır (Kornemann, 1930; Seston, 1946; Barnes, 1982; Kolb 1987, s.65-67; Kolb, 1995; Williams, 1997, s.61-62; Leadbetter, 2009). Ayrıca bu yaklaşım Diocletianus'un imparatorun birliğini temel alarak tasarladığı dörtler erkinin doğasına çok daha uygun görünmektedir. Kaldı ki Roma İmparatorluğu'nda daha evvel de yönetimin birden fazla imparatorla paylaşıldığı ortaklıklar vardır. Bu örnekler Marcus Aurelius ve Lucius Verus dönemlerine kadar tarihlenmekte ve daha üçüncü yüzyıla gelindiğinde de birçok imparatorun aynı durumu deneyimlediği bilinmektedir (Rees, 2004, s.72-73). Diocletianus'un zaten öncellerinden bildiği bir modeli uygulamayı planlamış olduğu ancak özellikle iç sorunlar gibi mevcut koşullar sebebiyle yönetici sayısını arttırmanın daha iyi sonuç vereceğini düşündüğü açıktır. Böylece 293 yılındaki kargaşa sebebiyle acil bir ihtiyacı karşılamaya yönelik oluşturulan tetraşîk sistem 1 Mayıs 305 yılına gelindiğinde imparatorluğun varislerinin belirlenmesi konusundaki karışıklığa çare olma konusunda farklı bir ihtiyacı karşılayacak gibidir (Corcoran, 2008, s.228-254).

2. Diocletianus'un Din Politikası: İmparatorun Yüceliği Fikri

Diocletianus iktidarda olduğu süre boyunca imparatorluğun en iyi şekilde yönetilmesi için hırsıyla çalışmıştır. Yönetim anlayışının temel ilkesinin imparatorun yüceltilmesi olan bu dönemde I. ve II. yüzyıllardan farklı olarak hükümdar unvanlarının da değişime uğramasının ideolojik bir sebebi vardır. *Principatus* dönemine geçildiğinde imparatorun aldığı yeni sıfatlar ve hitaplarla halkla arasındaki mesafeyi arttıran Diocletianus, halka yasaklı eflatun renkteki elbisesini ve değerli taşlarla bezeli hükümdarlık tacını giyerek halkı önünde eğilmeye zorlamış; bazı durumlarda bazı insanlara kaftanını öptürmüş ve kendisine ancak protokol sayesinde ulaşılabilmesini mümkün kılmıştır (İznic, 2009, s.56). Halktan uzak bir konumda bulunan gösterili sarayında ikamet eden imparatorun asıl arzusunun kendisine bir tanrı gibi davranılması olduğu açıktır. Nitekim kendisine ait olan her şeyle birlikte bizzat kutsal sayılmayı istemiş ve doğudan görüp benimsediği çeşitli törenlerin düzenlenmesini emretmiştir. Diocletianus için bu törenler halkın imparatorun önemini algılaması için vazgeçilmez unsurlar olarak zorunlu kılınmıştır. Kutsal olduğunu iddia ederek adeta bir tanrı gibi davranan Diocletianus kendisinin bizzat *Iuppiter* (Zeus) ile Maximianus'un ise *Hercules* (Herakles) ile bir tutulmasını emretmiştir (Bowman, 2008, s.70-71, Williams, 1997, s.58-59). Roma İmparatorluk tarihinde hükümdarın tanrısallaştırılması Roma imparatorluk kültürünün bir özelliği olup Diocletianus'un da eski imparatorlara özenerek oldukça bağlı olduğu geleneksel tanrılarla özdeşleştirilmek istediği görülmektedir (Barnes, 1981, s.20). İmparatorluğun bu yeni *Dominatus* döneminde de otoritesini geleneksel tanrılarla bir tutulduğu ritüellerle sağlamlaştırılmayı uman Diocletianus, kutsallık ilkesini yerine getirmeyenlere karşı sert davranmıştır (Barnes,1982, s.20).

İktidarını imparatorun tanrılara eş tutulmasıyla ve yüceliği fikriyle güçlendirmeye çalışan Diocletianus bir yandan da askeri meselelerle meşgul olduğundan ilk başlarda imparatorluk içinde yaşayan Hıristiyanları görmezden gelmiştir. Ancak bir süre sonra artan Hıristiyan nüfus karşısında, sağlamaya çalıştığı dini birliğin zarar göreceği endişesiyle önlem almaya karar vermiştir. O sırada zaten sorumlu olduğu

bölgelerdeki Hıristiyanlara karşı birtakım yaptırımlar uygulamaya başlayan Galerius, Hıristiyan kaynaklarda gelecekteki zulümlerin kışkırtıcısı olarak gösterilmektedir (Lactantius, *DMP*, 10.6, 31.1, Eusebius, *Historia Ecclesiastica*, 8.3.2). Bu noktadan sonra 3 Şubat 303 yılında *augustus* ve *caesarı* tarihe geçecek bir fermanla dini ritüellere katılmayan Hıristiyanlara karşı işkence politikası uygulamaya başlamışlardır (Rees, 2004, s.60). Bu ferman kiliselerin yıkılmasını, Hıristiyanlara ait kitaplar ve kutsal metinlerin yakılmasını, ruhban sınıfa mensup insanların tutuklanmasını, belli makamlardan Hıristiyanların alınmasını ve halk tarafından tüm Hıristiyanların işkencelere maruz bırakılacağını emretmektedir (Ste Croix, 1963, s.26). Sonuç olarak imparatora tapmayı ve törenlere katılmayı reddeden Hıristiyanlara karşı uygulanan bu baskı politikasını içeren dönem modern literatüre “Büyük Zulüm” başıyla geçmiştir (Croix, 1954; Barnes, 1981, s.21; Potter, 2004, s.338; Corcoran, 2000, s.179; Ertekin, 2011). Büyük Zulüm sürecinde Hıristiyanlar ya emirlere boyun eğerek inançlarından vazgeçmek zorunda bırakılmış ya da işkencelerle canından olmuştur.

Sürecin önemli karakteri, katliamlarda etkin rol oynayan ve özellikle Hıristiyan kaynaklarda zulmün kışkırtıcısı olarak betimlenen Galerius'tur. Zira Eusebius ve Lactantius başlangıçta hafif görünen önlemlerin Galerius'un işkenceleriyle şiddetlendiğinin altını çizmekte ve sadece resmi görevlerden men edilmelerini öneren Diocletianus'a yine Galerius'un zulüm politikası için baskı yaptığını vurgulamaktadırlar (Eusebius, *HE*, 8.3.2, Barnes, 1981, s.19). Bu kaynakların iddialarının en büyük dayanağı Diocletianus'un bir süre sonra zulümleri hafifletmesine rağmen Galerius'un baskıcı politikaya devam etmesidir. 303 yılının ortalarına gelindiğinde Diocletianus'un Tuna sınırında Hıristiyan takibatını yoğunlaştırmaya yönelik ikinci fermanı ilan ettiği bilinmektedir (Ste Croix, 1954, s.76). Galerius'un uzağında yayınlanan bu ferman Diocletianus'un Hıristiyanlara yönelik politikasını bizzat kendi kararlarıyla uyguladığına kanıt niteliğindedir. Ancak Baynes, 304 yılında yayınlanan dördüncü ferman ile yeniden yoğunlaştırılarak sürdürülen zulüm sürecinden Gale-

rius'u sorumlu tutmuştur (Baynes, 1924, s.189-93). Baynes'in, Diocletianus'un o sırada ciddi bir hastalıktan mustarip olması sebebiyle hükmedemediği için tüm sorumluluğun Galerius'a ait olduğuna dair iddiası Ste Croix ve Davies tarafından eleştirilmiştir (Ste Croix, 1954; Davies, 1989, s.74). Zira Ste Croix ve Davies'e göre Diocletianus 304 yılında sağlıklı bir şekilde emperyal aktivitelerini sürdürmektedir. Bunun üzerine, Galerius'un Diocletianus'un kararları üzerindeki etkileri ile ilgili yaptığı çalışmada Leadbetter 304 yılında Diocletianus'un gerçekten de hasta olduğunu ancak hastalığı akut hale gelmeden hemen önce fermanı ilan ettiğini hatırlatarak tüm sorumluluğun Galerius'a ait olmadığı görüşünü ileri sürmüştür (Leadbetter, 2009, s.134). Gerçekten de Diocletianus'un zihnindeki ideal dünyada din ve siyasetin ayrılmaz bir bütün olduğu göz önünde tutulduğunda imparatorun ve imparatorluğun kutsallığının reddedilmesi kabul edilemez görünmektedir. Bütünün ve tetraşinin bir parçası olan Galerius'un da uygulanan bu din politikasının planlama ve yönetimine katkıda bulunmasını, hatta pagan bir imparator olarak takibatla bizzat ilgilenmesini ideolojinin doğal bir sonucu olarak görmek ve zulüm politikasının bizzat Diocletianus'un kararlarıyla uygulandığını kabul etmek gerekmektedir.

3. Diocletianus'un Tahttan Fragatine Galerius Etkisi

Diocletianus 1 Mayıs 305 tarihinde hükümdarlığının yirminci yılını (*vicennalia*) kutlayacağı tarihte imparatorluğu kargaşaya sürükleyen veraset sorununu çözdüğüne inanarak yirmi yılı aşkın süredir kesintisiz olarak elinde tuttuğu emperyal gücünden vazgeçtiğinin kararını bildirmiştir. Tahttan feragat haberini 284 yılında imparator ilan edildiği yerde (Nicomedia'ya üç mil uzaklıktaki bir tepede) duygusal bir konuşma yaparak vermiş, yerine *augustus*luğa yükselttiği Galerius da *caesar* olarak Maximinus Daia'yı uygun görmüştür (Potter, 2004, s.342). Kaynaklara göre Diocletianus kendi iradesiyle seçtiği emekli olma fikrini daha evvel yaptıkları bir anlaşmaya istinaden Maximianus'a dikte etmiştir (*Panegyrici Latini*, 7.15.4-6; 6.9.2; Mitchell, 2016, s.89). Böylece Diocletianus'n tahttan feragatine eş zamanlı olarak Milano'da diğer *augustus* Maximianus da benzer bir törenle emekliliğini ilan

etmiş ve *augustus* olarak Constantius Chlorus'a seçmesiyle *caesar*lık görevinin yeni ismi Severus olmuştur. Yüce gücün gönüllü olarak bırakılması Roma İmparatorluk tarihinde daha evvel örneğine rastlanmamış bir durum olduğu için, bu olay antik tarihçiler tarafından şaşkınlıkla karşılanmış ve Diocletianus'u istifaya zorlayan koşullara odaklanılmıştır (Kolb, 1987, s.128-131). İlk olarak Lactantius hikayesinin kötü adamı olarak belirlediği Galerius'u bu olaydan da sorumlu tutmuş ve Diocletianus'u feragate zorladığını iddia etmiştir (*DMP*, 18-19). Eutropius ve diğer yazarlar Diocletianus'un 304 yılında geçirdiği ciddi hastalık sebebiyle yorgun düştüğünü ve dinlenmeye çekilmek istediğini düşünmüşlerdir (Lactantius, *DMP*, 16-17; Eutropius, *Breviarium*, 9.27; Aurelius Victor, *Liber De Caesaribus*, 39.48; *Epitome De Caesaribus* 39.5-7). Eusebius da emeklilik sebebinin hastalık sürecinde arayanlardan olmuş ancak makul bir açıklama bulamayınca pes ettiğini kaydetmiştir (Eusebius, *HE*, 8.13.11). Constantinus'un ise söylevlerinde Diocletianus'un büyük zulüm sürecinde yaşananlar sebebiyle girdiği suçluluk psikolojisi ile şüursuzca bir karar aldığını ileri sürdüğü bilinmektedir (Leadbetter, 2009, s.134). Daha sonra bu görüş Zonaras tarafından benimsenmiş ve hatta Eusebius'a atfedilmiştir (Zonaras *Historiae*, 12.33).

Görüldüğü üzere antik kaynaklarda Diocletianus'un olağanüstü emeklilik kararı için farklı sebepler öne sürülmüş ve kararın ardındaki motivasyonlar modern araştırmacılar tarafından tartışma konusu olmuştur. Edward Gibbon modern bilim dünyasında konuyu ele alan ilk kişi olmuştur. Gibbon'a göre imparator kendi hür iradesiyle emekli olmayı seçmiştir:

Diocletianus hükümdarlığının yirmi birinci yılında tahttan çekilme konusunda hafızalardan silinmeyecek olan erdemli bir karar verdi; bu eylemin süper gücü elde etme ya da uygulama konusunda felsefi eğitim almamış bir hükümdardan ziyade daha yaşlı veya daha genç bir Antoninus'un gerçekleştirmesi olağan karşılanabilirdi. Diocletianus, kendinden sonra da benzerine pek rastlanmayan bir vazgeçişinin dünyadaki ilk örneğini sunarak ayrı bir ün kazandı (Gibbon, 2019, s.503).

Gibbon ayrıca faaliyet dönemi boyunca her alanda üstün çaba sarf eden ve başarı elde eden Diocletianus'un tüm bu uğraşlar; emperyal kaygılar, seferler, ticari önlemler sebebiyle erken yaşlandığını ve henüz altmış yaşına varmadan sağlığının

bozulduğunu eklemiştir. Elbette ki Gibbon, Lactantius'un Diocletianus'un kararı üzerindeki Galerius baskısına ilişkin görüşünden ve yine Lactantius'un eserinde geçen imparatorun hastalığını öne sürdüğü emeklilik konuşmasından haberdar olmalıdır. Ancak ona göre, esasen yaşlansa ve hastalansa dahi, tüm düşmanları yenmeden ve tüm planlarını gerçekleştirmeden emekliye ayrılmak gibi ciddi bir düşünceye sahip olmayan Diocletianus yorgun düşmeye başladığı sırada “bilgeliği sayesinde özgürce” bir karar vermiştir (Gibbon, 2019, s.503). Gibbon'dan sonra Burckhardt da Diocletianus'un emperyal gücü bırakma isteğinden övgüyle söz etmiş ve bu kararı imparatorun ahlaki yapısıyla ilişkilendirmiştir (Burckhardt, 1949, s.259). Diocletianus'un tahttan feragati konusuna ilk değinen iki araştırmacının da özellikle imparatorun manevi yönü ve dinsel bağlılığına odaklanması ilgi çekicidir. Ayrıca bu iki ismin imparatorun hür iradesiyle emekliliği tercih ettiği iddiası daha sonraki araştırmacıların birçoğu tarafından kabul görmemiştir. Nappo'ya göre antik kaynaklarda Diocletianus'u tahtı bırakmaya, içinde bulunduğu koşulların ittiği ya da imparatorun başka biri tarafından bu eyleme zorlandığı fikri hâkim olduğundan Gibbon ve Burckhardt'dan sonra çoğu bilim insanının tahttan çekilmenin Diocletianus'un özgür iradesinin bir sonucu olduğu hipotezini takip etmemeleri şaşırıcı değildir (Nappo, 2018, s.474).

Modern literatürde Gibbon ve Burckhardt'dan sonra konuyla ilgili çalışan araştırmacıların savundukları tezlerle gruplara ayrıldıkları görülmektedir. Kimileri tahttan çekilme eyleminin üzerine düşünülmüş bilinçli bir hamle olduğunu düşünürken kimileri ise imparatorun içinde bulunduğu koşullar sebebiyle böyle bir karar vermek zorunda kaldığını varsaymaktadır. Lactantius'un Galerius'u hikâyenin kötü karakteri olarak betimlediği anlatıyı kabul eden ya da diğer antik yazarların Diocletianus'un hastalığını sebep olarak gösterdiği açıklamayı takip eden araştırmacılar da mevcuttur (Baynes, 1924, s.189-94; Lietzmann, 1954, s.67; Jones, 1948, s.56). Öte yandan bu varsayımlardan farklı olarak Diocletianus'un zaten başından beri feragati planladığı görüşünü savunan hatta daha sonraki yıllarda hastalığı sebebiyle planını

ertelediğini söyleyen araştırmacılar da vardır (Williams, 1997, s.189). Henri Gregoire 1964 yılında yaptığı çalışmada Galerius'un imparatoru feragate zorladığını öne sürerek Lactantius'un görüşünü tekrarlamıştır (Gregoire, 1964, s.78-80). Yardımcılıktan baş imparatorluğa yükselen ve *caesar*lar olarak da güvendiği insanların (yeğeni Maximinus Daia, arkadaşı Severus) atandığı Galerius, Diocletianus'un tahttan çekilmesinden en çok faydalanan kişi olduğu için olay üzerindeki etkisini sorgulamak kaçınılmazdır. Bu noktada feragatten Galerius'un sorumlu olduğu bilgisi kabul edildiği taktirde Diocletianus'un Maximianus'u da feragate davet etmesinin altındaki nedenler de ayrıca araştırılmalıdır. Gregoire, Galerius'un suçlandığı ilk iddiayı kabul ederek tartışmayı yeniden başlangıç noktasına; Lactantius'a getirmiş ve tüm bu soruların cevabını burada aramıştır (Gregoire, 1964, s.78-80).

Her ne kadar verdiği bilgiler Hıristiyan propagandası yaptığı düşünüldüğü için sorunlu bulunsa da Diocletianus'un tahttan ayrılması anlatısıyla başka hiçbir kaynaktan elde edemeyeceğimiz bilgileri bize sunması sebebiyle Lactantius tartışmanın ana kaynağıdır. Esasen konuya ilişkin bir fikir edinebilmek için Lactantius'a kıyasla daha kısa bilgi sunan Eusebius ile Constantinus taraftarlığı ile dikkat çeken ve benzer bir kronolojiyi takip eden başka Hıristiyan kaynaklar da mevcuttur (Eusebius, *Vita Constantini*, 1.18; *Origo Constantini*, 2.2-3.5). Yine de Diocletianus'un neden bu kararı verdiği ve Maximianus'u neden aynı kararı almaya zorladığına dair bilgi edinmek için Lactantius'un anlatısındaki ayrıntılara ihtiyacımız olduğu açıktır. Lactantius'a göre feragatin sebebi 303 yılında Roma'da gerçekleşen *vicennalia* kutlamalarından sonraki olaylar silsilesidir. Kaynaklar aynı kronolojiyi takip etmektedir: 303 yılında Diocletianus *consullüğü* Roma'da kutlanır (*DMP*, 17.1), aynı yılın sonunda Capitolinum'da Maximianus'tan kendisi istediği zaman feragat edeceği yeminini alır (*Pan. Lat.* 7. 15. 4-6; 6.9.2), Diocletianus daha sonra Roma'dan ayrılarak Balkan eyaletlerini ziyaret eder, seyahat sırasında ciddi şekilde hastalanır ve Nicomedia'ya dönmeleri neredeyse bir yıl sürer (*DMP*, 17.4.), hayatından umut kesilmişken 1 Mart 305'te iyileştiği gözlemlenir (*DMP*, 17.8), 1 Mayıs 305'te mor kaftanını çıkarır ve yeniden Diocles adını alır (*DMP*, 19.6), Maximianus da eş zamanlı olarak

Milano’da aynı eylemi gerçekleştirir (*DMP*, 18.12; *Origo Constantini*, 3.5, 4.9; Eutropius, *Breviarium*, 10.9.1; Aurelius Victor, *de Caesaribus*, 40.1; Zosimus, 2.8.).

Lactantius’un anlattıklarına bakıldığında bir noktaya kadar feragati Diocletianus’un hastalığına bağladığı görülmektedir:

Consullüğe Ravenna’da değil de Roma’da başlayabilmesi için gerekli olan on üç gün daha beklemeye tahammül edemedi; fakat karakışta yola çıkıp soğuk ve fırtınalarla kamçilandıktan sonra hafif ama kronik bir hastalığa tutuldu, bütün yolculuk boyunca rahatsızdı ve çoğunlukla bir tahtrevanda taşındı. Böylece Danube kıyısını dolaşarak yazı geçirdikten sonra artan hastalığıyla Nicomedia’ya geldi; çanların kendisi için çaldığını fark etmesine rağmen inşa etmiş olduğu yarış alanını tamamlamak için *vicenali*adan sonra bütün bir yıl kendisini kamu işlerine verdi. Bundan sonra, bitkinlik onu öyle bir yendi ki, onun yaşamı için bütün tanrılar arasında çare arandı, en sonunda 13 Aralık’ta aniden sarayda bir yas belirdi, devlet yetkililerinde keder ve göz yaşı, kentte endişeli bir sessizlik hakimdi. Birdenbire ertesi sabah onun yaşıyor olduğu söylentisi yayıldığında, insanlar İmparator’un öldüğünü ve çoktan defnedildiğini konuşmaya başlamıştı ve sayar halkının ve devlet yetkililerinin tavırları çabucak değişti. *Caesar* gelene kadar askeri birlikler ayaklanmasın diye, onun ölümünün gizlendiğinden şüphelenen insanlar da yok değildi. Bu kuşku öyle etkin oldu ki o 1 Mart’ta (*kalendaris martiis*) ortaya çıkmadan hiç kimse onun canlı olduğuna inanmadı, elbette neredeyse bütün bir yıl hastalıkla zayıf düşmüş olduğundan güçlkle tanınabildi. Ve 13 Aralık’ta ölü gibi uyuduktan sonra tamamen olmasa da yeniden canlandı. Zira aklen dengesiz hale geldi; öyle ki bazı zamanlarda deliriyor, diğer zamanlarda ise kendine geliyordu. (*DMP*, 17.3-9).

Diocletianus’un neredeyse 304 boyunca Tuna eyaletlerini gezerken yakalandığı yıpratıcı hastalığının tarihçiler ve araştırmacılar tarafından tahttan çekilmesindeki etkin faktör olarak kabul edilmesi normaldir ancak imparatorun hastalanmadan evvel (muhtemelen Kasım 303) Maximianus’tan emeklilik yemini aldığını hatırlamak gerekmektedir (Kolb, 1987, s.128–31; Barnes, 1996, s.544–6). Dahası dikkatli bir okuma sonucunda Diocletianus’un iyileşme sürecine girdiğinde emeklilik konuşması yaptığı anlaşılmaktadır. Nitekim Kasım 304 ile Mart 305 arasında ağır hasta olan imparatorun 1 Mayıs 305 tarihindeki törende sağlıklı olması bizi bu fikirden

uzaklaştırmıştır. Yine de yukarıdaki pasajdan yola çıkarak Nappo, Lactantius'un 304 yılında Diocletianus'un durumunun iyice ağırlaşmasıyla imparatorun emekliye ayrılma zamanının geldiğine ikna olduğunu öne sürmüştür (Nappo, 2018, s.475).

Söylediğimiz gibi bu görüş pek çok modern araştırmacı tarafından makul bulunmuştur ancak Lactantius'un eserin devamındaki Galerius'un feragat hususundaki etkisine dair iddiaları tartışmanın yönünü yeniden değiştirmiştir. Lactantius'a göre Hıristiyan inanca Diocletianus'tan çok daha düşman olan Galerius kötü bir adam olarak Diocletianus'un zayıf durumundan istifade ederek onu feragat zorlamıştır (*DMP*, 18.1). Lactantius'un aktardığına göre bir yandan Diocletianus'u yaşlılığı ve hastalığı sebebiyle imparatorluk için yetersiz olduğu konusunda ikna etmeye çalışan Galerius diğer yandan da Maximianus'un gözünü aynı kararı uygulaması için iç savaşla korkutmaktadır (Lactantius, *DMP*, 18.1-7). İlgili bölümdeki olayların bu kadar detaylı anlatımı herhangi bir kaynakta bulunmamasıyla birlikte görüldüğü üzere Lactantius feragat konusunda diğer tarihçilerden farklı yorumlar türetmiştir. İmparatorun sağlık durumunu fırsat bilerek baskı kurmaya çalışan Galerius etkeni ile Lactantius'un iddiası dışında Diocletianus'un gönüllü feragatini savunanlar; Aurelius Victor (*Liber De Caesaribus*, 39.48), *Epitome De Caesaribus* (39.5-7), Eutropius (*Breviarium Historiae Romanae*, 9.2)'dir. Başka bir görüş olarak durumun iki tarafın anlaşması sonucunda meydana gelmesi ise *Panegyrici Latini* (7.9.2 ve 6.15.6)'de sunulmuştur (Mackay, 1999, s.198-209; Ünver, 2021, dn. 192). Hükümdarın kendi isteğiyle emperyal güçten vazgeçmesinin çağın yazarları tarafından anlaşılabilir bulunması ve sebep arayışı normal karşılanmalıdır. Çünkü Diocletianus'tan önce hükmeden imparatorlar öldüklerinde yaşça ondan büyüklerdir ve bu imparatorlar için emperyal gücün son nefeslerine kadar ellerinde olmalıdır. Örneğin Augustus öldüğünde yetmiş beş, Tiberius muhtemelen Augustus'tan daha büyük ve elli sekiz yaşında iktidara gelen Vespasianus ise öldüğünde altmış dokuz yaşındadır (Suetonius, *Augustus*, 100.1; *Tiberius*, 73.1; *Vespasianus*, 24). Dolayısıyla bu isimlerle kıyaslandığında Diocletianus'un aldığı kararla istifa ederek tarihe geçtiğini söylemek dışında bir açıklama yapmak mümkün olmayacaktır. Tarih yazımında bu eşi benzeri görülmemiş olayın

ardındaki motivasyon için “gönüllü feragat” ve “yaşlılık sebebiyle yorgun düşme” gibi iddialardan başka bazı görüşler de mevcuttur. Hıristiyan yazarlar tarafından imparatorun Hıristiyanlara karşı verdiği mücadelenin başarısız sonuçlarından sebep, bir tür delilikten mustarip olduğu algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Bu iddia, Lactantius’un Diocletianus hakkındaki olumsuz yorumlarından sonra Eusebius, Zonaras ve Theophanes tarafından kolayca kabul görmüştür (Eusebius, *HE*, 8,13,11; Zonaras, *Historiae*, 12,13; Theophanes, *Chronicon*, 5796). Nitekim, Hıristiyan topluluk içinde kötü bir itibara sahip olan pagan bir imparatora dair tanrının cezası olarak verilen bir akıl hastalığı bu yazarlar için tatmin edici bir sonuç gibidir. Pagan tarih yazarlarının anlatılarındaki emekliliği tercih etme sebebi olarak hastalık yerine yaşlılık ve yorgunluk vurgusu; Eutropius, *Panegyrici Latini*, İmparator Iulianus ve Casiodorus’un kayıtlarının ortak paydası olarak kendini göstermektedir (Nappo, 2018 s.479). Ek olarak akla gelen diğer pagan yazarlar Aurelius Victor ve Zosimus ise feragat konusunun nedenlerine değinmemişlerdir (Aurelius Victor, *de caesaribus*, 39; *Epitom de Caesaribus*, 40.20 Zosimus, *Historia Nova*, 2.10.5). Burada küçük bir ayırım olarak Zosimus Maximianus’un emekliliğe direndiği sırada Diocletianus’u da *augustus* kalması konusunda ikna etme çabasına girdiğini ancak imparatorun bu ısrar karşısında sakin bir yaşam tarzının cazibesinden vazgeçemediği iddiasında bulunmuştur. Böylelikle Diocletianus’un bir sebeple kendi isteğiyle tahttan çekildiği fikrinin antik kaynakların genelinde kabul gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Sadece Lactantius genel kabulden farklı olarak bir süre sonra eylemin başka birinin imparatora baskı yapmasıyla gerçekleşebileceğini öne sürerek Galerius’a odaklanmıştır. Burada Lactantius’un açıklamasını hatırlamakta fayda vardır: Galerius beden ve zihnen zayıf düşmüş Diocletianus’u istifaya zorlamış, Maximianus’u da uysalca boyun eğmezse savaşla tehdit etmiştir.

Lactantius’un konuyla ilgili olarak Galerius’a dair yaptığı yorumlar modern literatürde eleştirilmesine sebep olmuştur. Eleştirilerin odak noktası Lactantius’un 1 Mayıs 305 yılında Nicomedia’da gerçekleşecek olan tahttan çekilme töreni esna-

sında Diocletianus'un söylediğini aktardığı cümlelerdir: “*Orada yaşlı adamın askerlere gözyaşlarıyla hitap ettiği bir ordu toplantısı düzenlendi. Gücsüz olduğunu, emeklerinden sonra dinginlik istediğini, imparatorluğu daha sağlıklı adamlara devrettiğini ve ardıl olarak başka caesarlar önerdiğini söyledi.*” (DMP, 19.3). Lactantius bu pasajda açık ve net ifadelerle emekliliğin sebebini Diocletianus'un dilinden yorgunluğuna ve yaşlılığına bağlamıştır. Bu açıklama o zamanlar altmışlı yaşlarda olan imparatorun dinlenmeye çekilmek istemesinin anlaşılabilir olması sebebiyle makul görünmektedir ancak Lactantius'un bir diğer sebep olarak Galerius'un zorbalığını öne sürmesi konuyu karmaşık hale getirmiştir. Leadbetter'a göre Galerius'un planı kendi yakınlarını *caesar* olarak yerleştirerek imparatorluğun kendisiyle birlikte ailesi ve arkadaşları tarafından yönetilmesini sağlamak olmalıdır (Leadbetter, 2009, s.137). Araştırmacıya göre Lactantius'un bu yorumu ciddiye alınamayacak kadar tutarsızlıklarla doludur. Leadbetter'in argümanının en önemli dayanağı Galerius'un Maximianus'u emekli olmaya zorlamak için etkisi olsa bile Diocletianus'a karşı herhangi bir yaptırım uygulayabilecek güçte olmamasıdır. Ayrıca Leadbetter, askeri darbenin mümkün olamayacağını çünkü orduların Diocletianus'a bağlı olduğunu da ekleyerek iddiasını sürdürmüştür (Leadbetter, 2009, s.137-138). Nappo da imparatorun aldığı bu karardan asıl yararlananın Galerius olduğunu kabul etse de kendisine atfedilen yeni rolle hikâyenin bu kısmının abartılı ya da kurgu olduğunu düşündüğünü belirtir (Nappo, 2008, s.477). Lactantius'un önce imparatorun aniden hastalanıp zayıf düştüğü için emekli olmaya karar verdiğini öne sürdüğü daha sonra ise Galerius'un imparatoru zorlama hikayesini araya iliştirdiği açıklamaları bazı araştırmacılar tarafından mantıksız bulunmuştur. Örneğin Nappo, bu hikâye örgüsünde Galerius'un zorbalığının devre dışı bırakıldığı taktirde anlatının daha tutarlı olacağını söylemektedir (Nappo, 2018, s.478). Nappo'nun iddiasına göre Galerius'un bu kıssadaki rolü yeni *caesar*ları önermekle sınırlı kalmalıdır. Bu konuda modern literatürde bir fikir birliği yoktur ancak Lactantius'un Galerius'u kendi çevresinden *caesar*lar seçtiği, Diocletianus'u Constantinus'u verasetten uzak tutmaya ikna ettiği için suçladığı açıktır ve Eusebius da bu konuda Lactantius ile hemfikirdir (Eusebius, *Vita*

Constantini, 1.18; Thomas, 1973, s.229-247; Corcoran, 2012, s.3-15). Sonuç olarak altmış yaşını geçen imparatorun Lactantius tarafından aktarılan konuşmasında kendi ağzından yaşlı ve yorgun olması sebebiyle imparatorluğu bırakmak istediğini söylemesi dışında onu bu karara iten sürece dair başka herhangi bir “gerçek” açıklamaya rastlanmamıştır. Ancak öncellerinin tahta çıktıklarındaki yaşları dikkate alındığında Diocletianus’un imparatorluk tarihi için yaşlı kabul edilemeyecek bir yaşta olduğunu söylemek gerekmektedir. Zira Nerva tahta çıktığında muhtemelen Diocletianus’tan bir yaş büyük, Pertinax altmış yedi yaşında, Tacitus ise yetmişlerindedir (Dio Cassius, 68.4.2; Eutropius, *Breviarium*, 8.1, 8.16; Zonaras, *Historiae*, 12.28). Burada, her ne kadar antik yazarlar tarafından benzersizliği sebebiyle anlaşılmasın kabul edilse de Diocletianus’un bu kararı *augustusluğunu* kutlamak için Roma’da düzenlenen resmi *vicennalia* törenlerinden hemen önce ve tek başına aldığı kabul edilmesi için makul sebepler bulunduğunu söylemek yerinde olacaktır (Kolb, 1987, s.143-150; Kuhoff, 2001, s.306-307; Rees, 2004, s.79). Yukarıda, kaynaklarda iki augustus arasında yemin ederek yaptıkları bir anlaşmanın varlığından söz edilmiştir. Diocletianus’un Maximianus ile birlikte Iuppiter Tapınağı’nın bulunduğu Capitolium tepesine giderek emperyal bağın koruyucusu olan yüce tanrının önünde çekilme niyetini açıklaması ve bu konuda isteksiz olan Maximianus’tan da aynısını yapmasını istemesi eyleminin planlı olduğuna dair bir kanıt gibidir. İkinci önemli sebep ise Maximianus’un bir yıl önce başladığı imparatorluk görevinin henüz Diocletianus gibi yirminci yılını doldurmasına bir yıl olduğu halde *vicennalia* kutlamaları için her iki imparatorun da hizmet yıllarının eşitlenmiş olduğu bilgisidir (Chastagnol 1967, s.76; Roberto 2016, s.176-177). Daha önce kutlanan *quinquennalia* ve *decannalia* için aynı uygulama yoluna gidilmemiş olması her iki imparatorun da *vicennalia* için eşit şartlarda olma hazırlığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Nappo, 2018, s.480). Nitekim iki *augustus* da dönemin propagandasına uygun şekilde güçlerini dengeleyecek ve yirminci yıllarında aynı anda feragat yeminlerini yerine getireceklerdir. Nappo’ya göre Diocletianus’un 303 yılında Maximianus ile birlikte emekliliği

planladığı fikri dikkate alındığında bu kararı 304 yılında oluşacak bir hastalıkla ilişkilendirmek anlamsız bir yaklaşım olacaktır. Nappo burada, Leadbetter'in hastalığın tahttan ayrılma kararına sebep olmaktan ziyade önceden tasarlanmış bir planı geciktirebileceği iddiasını tekrarlamıştır (Leadbetter, 2009, s.136-137 ve 146; Nappo, 2018, s.480). Her iki araştırmacı da Diocletianus'un hasta bir şekilde bir yıl geçirdiğini, hatta iktidardan vazgeçtiğinde sağlığının iyiye gittiğini vurgulayarak gelenekte kabul gören feragatin asıl sebebinin hastalık olduğuna ilişkin görüşe karşılık kararını uygulamak için neden tamamen iyileşmeyi beklediği sorusuna odaklanmıştır (Leadbetter, 2009, s.137; Nappo, 2018, s.480). Yolculuğu sırasında hasta olduğu halde eyaletlerin durumunu kontrol ettiği bilinen Diocletianus'un karakterine tam da iyileştiği dönem istifa etmek yerine devlet işlerine kaldığı yerden devam etmek daha uygun gibidir. Ayrıca yaş, yorgunluk ya da hastalık kişisel durumlar olup hiçbir sağlık sorunu olmayan Maximianus'un da istifasını istediğini hatırlayacak olursak, Diocletianus'un emekli olma konusundaki isteği daha net anlaşılmaktadır. Ayrıca imparatorun eş *augustus* ile birlikte yönetimi bırakma arzusunu, ortaklık ideolojisine dayanan tetraşi rejimi ile açıklamak mümkündür. Diocletianus'un zihninde emekliye ayrılma niyetinin tam olarak ne zaman belirlediği bilinmemekle birlikte feragati, imparatorluk tahtını gasıplardan ve iç savaştan koruduğuna inandığı bir zamanda gerçekleştirmiş olduğu düşünülmektedir. Nitekim kurduğu yeni tetraşi düzeniyle imparatorluğun güvenliğini sağladığından emin olmak, muhtemelen Diocletianus için emekliliğe adım atma konusunda en büyük motivasyon unsuru olmuştur. Sonuç olarak antik kaynaklarda öne sürülen baskı etkisi ve modern litüratürde belirlenen nedenler incelendiğinde Diocletianus'un başından beri feragati planladığı hatta tetraşi sistemini dahi emeklilik kararını uygulamak için tasarladığı düşünülmektedir.

4. Feragatten Sonrası ve Ölüm

Tetraşi ile Roma İmparatorluğu'nda asla çözülememiş olan ardıllık sorununa bir çare aranmıştır ve sisteme göre göre her *augustus* kendi *caesarını* seçecek

daha sonra bu *caesarlar augustuslar* olarak yine kendi *caesar*larını belirleyeceklerdir. Ancak devletin diğer mevkilerindeki görevlere gelecek kişiler de önceden sorunsuz biçimde belirlenirken *caesar*lığa atanma sorunu hala devam etmektedir. Bunu gören Diocletianus iktidarı bırakmadan evvel *caesar*ları da seçme eğilimde olmuştur. Planlı bir feragat eylemi, yeni *augustuslar* ve *caesarlar* arasındaki uyumun da garantilenmesi için uygun bir hamle olabilirdi. Diocletianus'un bu son derece bilinçli hamlesi çağdaşı yazarlar tarafından sıradan vatandaşlık hayatına dönme, özel yaşama çekilme arzusu olarak tanımlanmış özellikle Eutropius gibi pagan yazarlarca olumlu bir sonuç gibi yorumlanmıştır (Eutropius, *Breviarium*, 9.28). Diocletianus'un imparatorluk tahtından vazgeçtiği bir gerçektir ancak durumun, antik yazarlar tarafından tamamen bir geri çekilme olarak algılanması eylemin tam olarak anlaşılmadığını göstermektedir. Zira dikkatli bir okuma sonucunda Diocletianus'un 305 yılındaki feragat ilanından sonra yönetimde kendisi ile birlikte altı kişinin bulunduğu fark edilmektedir. Feragatten sonra Diocletianus ve Maximianus artık “*senior*” imparatorlar olarak anılacak, *caesarlar* Severus ve Maximinus Daia, *augustuslar* ise Galerius ve Constantius olacaktır (Bowman, 2008, s.87-88). Resmi olarak “*seniores augusti*” unvanı Diocletianus ve Maximianus'un kıdemli imparatorlar olarak emperyal ortaklıktan ayrılmadıklarının bir göstergesidir. Nitekim her ikisi de artık aktif olarak imparatorluğu yönetmiyor olsalar da yönetim heyetinin bir parçası olmaya devam etmişlerdir. Kıdemli imparatorlar askeri alandaki egemenliklerinden vaz geçecekler ancak bazı resmi eylemler için gerekli olan yasal güçleri ve otoriteleri, hatta dini alanda Diocletianus'a atfedilen “imparatorluk hanesinin babası” algısı dahi varlığını koruyacaktır (Nappo, 2018, s.482). Bu tanımlama, 312-313 yıllarında Licinius tarafından yayınlanan bir yasada bulunan “*Dominus, parens, Senior Augustus: sub domino et parente nostro Diocletiano, seniore Augusto*” ibarede geçmektedir (*Codex Theodosianus*, 13.10.2). Ayrıca Sutherland'in yaptığı nüvizmatik çalışmanın verilerine göre Lyonda bulunan ve 305-307 yıllarına ait olduğu düşünülen iki sikkenin ön yüzünde “*D(omino) N(ostro) Diocletiano Aeter(no) Aug(usto)*” yazılıdır (Sutherland, 1957, s.67-70). Buradaki ifadelerden açıkça Diocletianus'un hala bir *augustus*

olduğu ve sonsuza kadar öyle kalacağı, emperyal ortaklığın en önemli üyesi olduğu ve gücünün diğerlerinden üstün olduğu anlaşılmaktadır.

Nappo'nun çalışmasında Diocletianus'un feragatinin aslında gerçek bir geri çekilme olmadığını ileri sürdüğünü ve savını kanıtlamak için de imparatorun 305 yılından sonraki tutumunu değerlendirdiğini görmekteyiz. Nappo, burada Diocletianus'un eylemini “sözde feragat” şeklinde nitelendirmiş, “tahttan çekilme ve emeklilik” terimlerinin kullanımını mercek altına almış ve 305 yılından sonraya tarihlenen yazıtlar ve belgeler ışığında geleneksel feragat görüşünün hatalı olduğu sonucuna varmıştır (Nappo, 2018, s.483-486). İki *augustus*un tahttan çekildikten sonra yani Mayıs 305 sonrasında basılan sikkeler incelendiğinde Diocletianus ve Maximianus'un *seniores augusti* (kıdemli *augustuslar*) olarak anıldıkları görülmektedir (RIC VI, 208, Trier, 364-365, Roma, 623-625, Antakya). Bu bağlamda Nappo, Diocletianus'un feragat konuşmasına dile getirdiği gibi bir dinlenme haline geçtikleri için imparatorların “emekli *augustuslar*” olarak değil “pasif *augustuslar*” olarak tanımlanmasını önermiştir (Nappo, 2018, s.486). Her iki imparator da kıdemli *augustuslar* olarak imparatorluğun aktif yönetimini bıraktıklarından, onlar için artık ordu komutasında barbarlarla bizzat mücadele de sona ermiş ve bu tip sorumluluklar kendilerinden daha genç yöneticilere devredilmiştir. Sonuç olarak yukarıda da belirttiğimiz gibi kıdemli *augustuslar* askeri komutanlığı da içine alan egemenliklerinden vazgeçseler de imparatorluğu ilgilendiren önemli olaylarda 305 yılından sonra da söz sahibi olmaya devam etmişlerdir (Marotta 2010, s.170-188). Hatta 308 yılından evvel hali hazırda *consul* seçilmesi (Corcoran, 2008, s.250) ve daha sonra hanedan içinde yaşanan bir kargaşa sebebiyle Carnuntum'da gerçekleştirilen toplantıdaki rolü, Diocletianus'un devlet işlerinden tamamen çekilmediğinin bir göstergesi gibidir.

Diocletianus ve Maximianus'un tahttan ayrıldıklarında tetraşi sisteminin sürdürülebilmesi için yeni *augustuslar* olarak yerlerine Constantius ve Galerius'u geçmiş, onların *caesarları* olarak da Severus ve Maximinus Daia uygun görülmüştür (Zosimus, *Historia Nova*, 2. 8; Potter, 2004, s.342, 344). Bu ikinci dörtler erki yöne-

timinde imparatorluğun batısı Constantius ve *caesarı* Severus'un doğusu ise Galerius ve *caesarı* Maximinus Daia'nın hakimiyeti altındadır. Yeni düzende imparatorluğun güvenliğinin yeniden sağlandığı düşünülmüş ancak 306 yılında Constantius'un ani ölümünden sonra oğlu Constantinus'un askeri birlikler tarafından imparator ilan edilmesiyle bir dizi karışıklık meydana gelmiştir (*Anonymus Valesianus*, 2.4; Zosimus, *Historia Nova*, 2.9; Potter, 2004, s. 346; Mitchell, 2016, s.89). Maximianus'un oğlu Maxentius durumdan haberdar olduğunda, *praetorian* muhafızlarının desteğiyle kendisini imparator ilan etmiştir. Aynı zamanda babasının da yeniden *augustus* olmasını isteyen Maxentius bu şekilde gücünü garantiye alacağını düşünmüş ancak tekrar arzuladığı *augustusluğa* kavuşan Maximianus derhal Maxentius'un egemenliğine son vermeye çalışsa da başarı elde edememiştir (Barnes, 1981, s.30-32; Lenski, 2006, s.64). Zaten bırakmak istemediği ettiği emperyal gücü yeniden elde etmiş olan Maximianus'un hırsları açığa çıkmış ve Maxentius'a karşı harekete geçmeye karar verdiğinde türlü entrikayı içeren taht mücadelesi kaçınılmaz olmuştur (Eusebius, *Vita Constantini*, 1.20; Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus*, 40.1-2; *Anonymus Valesianus*, 2.7-10; Eutropius, *Breviarium*, 9.3; Zosimus, *Historia Nova*, 2.10). Galerius karışıklığa bir son vermek için Carnuntum'da bir toplantı düzenlemiştir (Zosimus, *Historia Nova*, 2.10-2.11; Mitchell, 2016, s.89-90). Toplantının amacı yeni dörtler erkinin belirlenmesi olup, tetrarşi sisteminin din ve siyaset bütünlüğündeki önemi vurgulanmıştır. Kıdemli *augustuslar* olarak Diocletianus ve Maximianus'un da katıldığı bu toplantıda alınan kararla Maximianus ve Maxentius'un imparatorluklarına son verilerek sistemin dışında bırakılmıştır. Böylece yapılan son düzenleme ile *augustus* Galerius *caesarı* Maximinus Daia ile imparatorluğun doğusunu, *augustus* Licinius *caesarı* Constantinus ile batısını yönetecektir (Zosimus, *Historia Nova*, 2.10-11; Barnes, 1981, s.32-34 Potter, 2004, s.349-350; Lenski, 2006, s.65). Bu kararlarda Diocletianus'un etkisi dikkate değerdir, zira Maximianus'un hükümdarlığını engelleyerek eski dostu Licinius'un *augustusluğa* seçilmesini bizzat talep etmiştir. Ayrıca toplantıda Diocletianus'a vazgeçtiği emperyal gücü yeniden ele alması teklifi sunulmuş ancak Diocletianus teklifi red etmenin

yanı sıra bir kez daha Maximianus'u *imperium*dan uzak tutmuştur (Aururelius Victor, caes., 39, 6.; Leadbetter 2009, s.200-205; Kolb, 1987, s.143). Böylece Diocletianus tasarladığı ortak imparatorluk düzeninin umduğu kadar uzun olamasa da bir süre için varlığını sürdürmesini hedeflemiştir. Tahttan çekilme eyleminden sonraki dönemde yaşananlar Diocletianus'un korumayı amaçladığı imparatorluk birliğinin başarısızlıkla sonuçlandığını göstermektedir. Yine de *tetrarchia* tasarısı veraset sorununu uzun vadede çözememiş olsa da sonraki yıllar için uygulanabilir bir model olarak örnek teşkil edecektir (Nappo, 2018, s. 488; Pilevneli, 2020, s.5). Zira Diocletianus'un imparatorluğun yönetim biçimini yeni bir aşamaya taşıdığı gerçeğini ve bazı açılardan umduğu kadar başarılı olamasa da yarattığı sistemin 395 yılına kadar gelen hükümdarlar üzerindeki etkisini kabul etmek uygun olacaktır (Rees, 2004, s.79-80).

305 yılında tahttan ayrıldıktan sonra Spalatum'daki (Split) sarayına çekilmiş olan Diocletianus'un inzivasına dair çok az şey bilinmektedir. İmparatorun karakteri ve eylemleri ile ilgili yorumlar kaynaklara göre değişkenlik göstermekte olup son günlerindeki durumu, pagan ve Hıristiyan tarih yazarları tarafından farklı şekillerden yorumlanmıştır. Örneğin Lactantius, imparatora Hıristiyanlara uyguladığı zulüm politikası sebebiyle mutsuz bir hayatı ve acı dolu bir ölümü yakıştırmışken pagan tarih yazarı Eutropius'a göre son günlerini sakin geçiren Diocletianus için huzurlu bir ölüm layık görülmüştür:

Diocletianus sade bir vatandaş olarak Salona'dan çok uzak olmayan kendi malikanesinde geç yaşına kadar huzurlu bir ömür sürdü ve sıra dışı bir yaşam sergiledi; çünkü Roma İmparatorluğu'nun kuruluşundan bu yana gelip geçen bunca imparatorlar arasında bir tek kendisi o kadar saygın bir mevkiden sivil hayatın yaşam biçimine ve vatandaşlığa isteyerek geri döndü. Bu yüzden insanoğlu var olduğundan beri kimseye kısmet olmayan ona kısmet oldu, sade bir vatandaş olarak öldüğü halde tanrılar arasına katılma onuruna ulaştı (Eutropius, 9.28).

Diocletianus tarafından uyguladığı politika ve kurduğu yeni sistemle imparatorluğu parçalamakla suçlanarak her türlü olumsuzluğun sebebi olarak gösterilmiş ve ona göre imparator kurduğu düzenin bozulmaya başladığını fark ettiğinde zihnen hasta

bir hal almıştır (*DMP*, 17.9). Buradaki anlatıma göre Constantinus'un yükselişi ile *tetrarchiannın* iyice zedelendiğini görerek zaten aklını yitirmiş olan Diocletianus öfke nöbetleri geçirip kendini aç bırakmış ve ölüme sürüklenmiştir (Barnes, 1981, s.41).

Diocletianus, suçların mucidi ve kötülükler mühendisiydi; her şeyi tahrip etti ve elle-rini Tanrı'ya karşı bile zapt edemedi. O aynı anda hem ihtirası hem de vesvesesiyle dünyayı altüst etti (*DMP*, 7.1-2).

Bu sırada, Constantinus'un emirleri üzerine büyük Maximianus'un heykelleri yıkılı-yordu ve onun resmedildiği her tasvir kaldırılıyordu. Ve bu iki yaşlı adam çoğunlukla aynı anda resmedilmiş olduğu için, her ikisinin tasvirleri de aynı anda yok ediliyordu. Böylelikle, Diocletianus yaşarken, başka hiçbir imparatorun başına gelmemiş olanı gördüğünde iki kat acıya maruz kalıp, kendisinin ölmesi gerektiğine karar verdi. Kalbi kederle yandığı için ne uyuyabiliyor ne yiyebiliyordu, kendisini oraya buraya atı-yordu. Yoğun gözyaşlarıyla iç çekerek ve inleyerek kâh yatakta kâh toprakta debele-niyordu. Böylece, yirmi yıl boyunca en talihli olan imparator, Tanrı tarafından sefil bir yaşama atılıp hem haksızlıklarla ezildi hem de nefret verici bir hayata getirildi, sonunda açlık ve ıstırap tarafından tüketildi (*DMP*, 42.1-3).

Emeklilik hayatı ve son günleri ile ilgili bilgimizin detayları Lactantius'un aktardıklarıyla sınırlı olan Diocletianus'un hasta ve acı içinde kendisini aç bırakarak intihara sürüklediği görünmektedir. Ancak Lactantius imparatorun ölümünü Gale-rius ve Maximianus'un ölümleri arasında bir zamana yerleştirmiş ve 13 Aralık gü-nünü kaydetmiştir. Buna göre 311 ya da 312 yılında olduğu düşünülen ölüm tarihi olarak Barnes, Aralık 311'i önermiştir (Barnes, 1978, s.32-35). Barnes'tan öncesi ve sonrası birçok modern araştırmacı konuyu mercek altına almış ve imparatorun ölüm tarihi için 311 sonu 312 yılının başına odaklanmıştır (Seeck, 1919, s.165; Nakamura, 2003, s.287-188; Corcoran, 1996, s.145-146). Nihayet Corcoran'ın daha sonraki ça-lışmasında Lactantius'un anlattıklarından yola çıkarak belirlediği 3 Aralık 312 tarihi modern literatürde genel olarak kabul görmüştür (Corcoran, 2008, s.252). Ölümün-den yedi yıl önce sağlığında ciddi problemler yaşamaya başlayan Diocletianus'un ölüm nedeni ve şekli de kaynaklarda farklı betimlenmektedir; keder, aşığılanma, de-lilik, intihar. Ölüm tarihi, şekli ve nedeni ne olursa olsun Diocletianus tahtta kaldığı

süre boyunca imparatorluğun güvenliğini sağlamak için aktif olarak çalışmış ve edindiği başarı ile tarihe geçmiştir.

Sonuç

Diocletianus'un üçüncü yüzyıl krizi sırasında yaşanan karışıklıklara son vermek ve en önemlisi veraset problemine uzun vadede bir çözüm önerisi olarak getirdiği tetrarşinin başarılı sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkündür. Pek çok Roma imparatorunun taht için öldürüldüğü dönemde Diocletianus, ortak imparatorluk sistemini getirerek halefiyeti garanti altına alma noktasındaki hamlesi ile bir süre için istikrarı sağlamış gibi görünmektedir. İmparatorluğun eş imparatorlar ve yardımcılarının ortak kararları ile yönetildiği sistemde Diocletianus mutlak gücün asıl sahibidir. Ancak kritik durumlarda aldığı bazı kararlar çağdaş yazarlar tarafından sorgulanan Diocletianus'un hür iradesi konusunda şüpheler oluşmuştur. Özellikle Hıristiyanlara uygulanan şiddet politikası ve tahttan vazgeçmesi ile "sıra dışı" olarak nitelendirilen Diocletianus'un kararları çağdaşları tarafından şaşkınlıkla karşılanmış ve Lactantius'un iddiası üzerine konu ile ilgili olarak Galerius'un etkisi tartışmaya açılmıştır. Tartışmanın odağında Diocletianus'un her şeyin yoluna girdiğine inandığı sırada emeklilik kararını ilan etmesi vardır. Antik yazarlarca anlaşılmasız bulunan eylemin nedenleri ve sonuçları, döneme ilişkin modern tarihçilerin araştırma konularından birisi haline gelmiştir. Örneğin konuyu ele alan ilk araştırmacılardan Gibbon ve Burckhardt, Diocletianus'un ahlaki bütünlüğüne vurgu yaparak yönetimi boyunca imparatorluğun yararı için çabalaması konusunda onu övmüş ve görevini tamamladığını düşündüğü bir zamanda özgürce tahtı bırakma kararı aldığını öne sürmüşlerdir. Bu görüş, Lactantius'un Galerius'un baskısını vurguladığı iddiasına rağmen daha sonraki bilim adamlarının bir kısmı tarafından da takip edilmiştir.

Nitekim 303-305 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nda yaşananları hatırlayacak olursak Diocletianus'un feragat etme eğiliminin bizzat hür iradesi tarafından gerçekleştiği fikrinin kabul edilmesi makul görünmektedir. Bu yıllar arasında

ciddi bir sağlık sorunu yaşayan imparatorun hastalığına rağmen imparatorluğun güvenliğini kontrol etmesi ve emekliliği planlansa dahi çalışmaya devam etmesi dikkat çekicidir. Diocletianus'un geçirdiği bu hastalık sürecinin emeklilik kararındaki rolü ayrıca incelenmiş ve imparatorun hastalığının karar alma sürecinde hiçbir etkisi olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca Diocletianus'un zihninde tahttan çekilme fikri 304 yılındaki hastalığından önce belirmiş ve imparatorun sağlık durumunun kötüye gitmesi feragate neden olmak yerine eylemi geciktirmiştir. Buna göre Diocletianus, 305 yılındaki *vicennalia* kutlamalarından önce tahttan çekilmeye bizzat karar vermiş ve eş *augustus* Maximianus'un da bu karar uymasını istemiştir. Ortak imparatorların uyumuna bağlı olan yeni sistemi kurduktan sonra dinlenmeye çekilmeyi tercih eden Diocletianus'un görevden ayrılmasının en anlaşılır sebebi tetraşik yapının yeni bir düzenlemeyle yeniden kurulabildiğini görmesi olmalıdır. Zira Constantius'un ölümünün ardından yaşanan bir dizi karışıklık sırasında Carnuntum'da (308) düzenlenen toplantının sonuçları tahttan feragat sonrasında bile Diocletianus'un karar mekanizmasının etkinliğini ve dörtler erki tasarısının hala düzeni sağlayabildiğini göstermiştir. Bu toplantıda Diocletianus'un tasarladığı sisteminin iki *augustus*, iki *caesar* ve iki kıdemli *augustus*tan oluşan bir ortaklıkla yönetimi şeklinde devam ettiği görülmüştür. Yani Diocletianus her zaman yönetimin en etkin üyesi olarak gücünün varlığını sürdürmüş ve kararları diğer hükümdarlar üzerinde etkili olmaya devam etmiştir. Böylece eş imparatoru ile birlikte kıdemli *augustus*lar olarak dinlenmeye çekilseler bile 308 yılında olduğu gibi herhangi bir krize müdahale etme yetkileri açıktır.

Diocletianus'un tetraşi sistemini kurma amacının dahi tahttan çekilme konusunda özgür davranabilmek olduğunu düşünmek gerçekçi bir yaklaşımdır. Ayrıca planlı bir tahttan çekilmenin gerçekleşmesi ancak ardılığı organize etmekle mümkün olacaktır. Bu noktada başından beri *augustus*lar tarafından yönetime dahil edilecek olan *caesar*ların belirlenmesi ise veraset sorunun ortadan kalkması hedeflenmiştir. Diocletianus'un bu hamlesindeki başarısı, feragat sonrası yaşanan krizin taht kavgasına dönüşmesine rağmen göz arda edilmemelidir. Diocletianus çağında ilk

defa deneyimlenen yönetim sistemi daha sonraki yıllar için imparatorluk idaresinin temellerini oluşturmuştur. Diocletianus, esasen öncellerinde gördüğü bir modeli örnek alarak ön görüleriyle güçlendirdiği tasarısı dönemin ihtiyaçlarına ve sorunlarına hizmet etmenin dışında imparatorluğu farkında olmadan yeni bir aşamaya taşımıştır. Planladığı emeklilikten sonra yaşanan krizdeki aktif rolüyle bir süre için yeniden istikrarı sağlamış olsa da Constaninus'un mutlak gücü elde etmesi, Diocletianus'un oluşturduğu rejimin işlevini yitirdiğini düşündürebilir. Bu durum imparatorun nihai amacına ulaşamamış izlenimi yaratsa da bahsi geçen dönemde uygulanan politikanın izleri yıllar boyunca Roma İmparatorluğu'nda var olacaktır. Nitekim Constantinus'un görünürde tek başına yönettiği imparatorlukta din siyaseti dışında pek çok alanda uyguladığı reformların temeli Diocletianus'un girişimlerine dayanmaktadır. Bu bağlamda benimsediği politikanın etkisinin, feragat konuşmasını yaptığı tarihten itibaren neredeyse doksan yıl boyunca varlığını sürdürmüş olduğu gerçeği kabul edilmelidir (305-395). Sonuç olarak Diocletianus'un sarfettiği çaba, imparatorun politik iradesinin bir sonucu olarak modern araştırmacıların övgüyle bahsettiği "yeni imparatorluk" ifadesinde karşılık bulmuştur.

Kaynakça

- Anonymus Valesianus (2008). *Valesius Seçkileri*. (çev. Turhan Kaçar). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Aurelius Victor (1994). *Liber De Caesaribus*. (çev. H.W. Bird). Liverpool: Liverpool University Press.
- Barnes, T. D. (1978). *The Sources of the Historia Augusta*. Brussels: Latomus.
- Barnes, T. D. (1981). *Constantine and Eusebius*. London: Harvard University Press,
- Barnes, T. D. (1982). *The New Empire of Diocletian and Constantine*. Cambridge: Harvard University Press.
- Barnes, T. D. (1996). Emperors, Panegyrics, Prefects, Provinces and Palaces. *Journal of Roman Archaeology* (9), 532- 552.
- Baynes, N. H. (1924). Two Notes on the Great Persecution. *The Classical Quarterly* (18), 189-194.
- Bowman, A. (2008). Diocletian and the First Tetrarch, *Cambridge Ancient History XII* (s.67-89). (ed. A.K. Bowman, P.Garnsey, A.Cameron). Cambridge: Cambridge University Press.
- Burckhardt, J. (1949). *The Age of Constantine the Great*, New York: Routledge.
- Chastagnol, A. (1967). Les années regnales de Maximien Hercule en Egypte et les fêtes vicennales du 20 Novembre 303. *Revue Numismatique* (9), 54-81.

- Codex Theodosianus (1952). *The Theodosian Code and Novels and the Sirmonidian Constitutions*. (çev. C. Pharr). Newyork: Princeton University Press.
- Corcoran, S. (1996). *The Empire of the Tetrarchs: Imperial Pronouncements and Government AD 284-324*. Oxford: Clarendon Press.
- Corcoran, S. (2008). Diocletian. *Lives of the Caesars* (s.228-254). (ed. A. Barrett). Oxford: Malden.
- Corcoran, S. (2012). Grappling with the Hydra: Co-ordination and Conflict in the Management of Tetrarchic succession. *Munera* (35), 3-15.
- Costa, G. (1926). *Dizionario Epigrafico di Antichità Romaine* (II). Roma: Pasqualucci.
- Davies, P. S. (1989). The Origin and Purpose of the Great Persecution, *The Journal of Theological Studies* (40), 66-94.
- Dihle, A. (1994). *Greek and Latin Literature of the Roman Empire: From Augustus to Justinian*. London: Routledge.
- Dio Cassius (1925). *Roman History*. (çev. E. Cary). London: Harvard University Press.
- Epitome De Caesaribus, <http://www.thelatinlibrary.com/victor.caes2.html>.
- Ertekin, E. (2011). Roma Devletinin Hıristiyanlığı Kaldırmaya Yönelik Son Hamlesi: Büyük Takibat (303-311), *Seleucia Ad Calycadnum* (1), 91-109.
- Eusebius (1999). *Vita Constantini*. (çev. A. Cameron ve S. G. Hall). Oxford: Calerandon Press.
- Eusebius (1926 ve 1932). *Historia Ecclesiastica*, (çev. K. Lake ve J. E. L. Oulton). London: Harvard University Press, Londra.
- Eutropius (2007). *Breviarium Historiae Romanae*. (çev. Ç. Menzilioğlu). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Frakes, R. M. (2006). Dynasty of the Constantine Down to 363. *The Cambridge Companion to the Age of Constantine* (s.59-90). (ed. N. Lenski). Cambridge: Cambridge University Press.
- Freeman, C. (2010). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*. (çev. S. K. Angı). İstanbul: Dost Kitabevi.
- Gibbon, E. (2019). *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi 1*. (çev. asım Baltacıgil, İstanbul: İndie Yayınları.
- Gregoire, H. (1964). *Les Persécutions dans l' Empire Romain*. Bruxelles: Palais des Académies.
- Hazel, J. (2001). *Who is Who in The Roman World*, London: Routledge.
- İznic, E. (2009). Pagan Bir İmparatorluğun Hıristiyan İmparatorluğa Dönüşümü: Geç Antikçağ'da Roma İmparatorluğu, *Doğu Batı Düşünce Dergisi* (49), 41-76.
- Jones, A. H. M. (1948). *Constantine and the Conversion of Europe*. London: Hodder and Stoughton.
- Jones, A. H. M. (1964). *The Later Roman Empire 284-602: A Social, Economic and Administrative Survey*. Oxford: Basil Blackwell.
- Kaçar, T. (2018). Geç Antik Çağ Nedir. *Geç Antik Çağ'da Lykos Vadisi ve Çevresi* (s. 3-13). (ed. C. Şimşek ve T. Kaçar). İstanbul: Ege Yayınları.
- Kolb, F. (1987). *Diocletian und die erste Tetrarchie: Improvisation oder Experiment in der Organisation der monarchischer Herrschaft?*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kolb, F. (1995). Chronologie und Ideologie der Tetrarchie. *Antiquité Tardive* (3), 21-31.
- Kornemann, E. (1930). *Doppelprinzipat und Reichsteilung im Imperium Romanum*, Berlin: Leipzig.
- König, I. (1974). Die Berufung des Constantius Chlorus und Galerius zu Caesaren: Gedanken zur Entstehung der Ersten Tetrarchie. *Chiron* (4), 567-576.

- Kuhoff, W. (2001). *Diokletian und die Epoche der Tetrarchie: das römische Reich*. Frankfurt: P. Lang.
- Lactantius (1984). *De Mortibus Persecutorum*. (çev. J. L. Creed). Oxford: Clarendon Press.
- Lactantius (2021). Zalimlerin Ölümleri Üzerine. (çev. T. Ünver). Ankara: Doğu Batı Yayınevi.
- Leadbetter, W. (2009). *Galerius and the Will of Diocletian*. Newyork: Routledge.
- Lenski, N. (2006). The Reign of Constantine, *The Cambridge Companion to the Age of Constantine* (s. 59-90). (ed. N. Lenski). Cambridge: Cambridge University Press.
- Marotta, V. (2010). Gli dei governano il mondo. La trasmissione del potere in età tetrarchica. *Studi interdisciplinari sul mondo antico* (3), 170-188.
- Mitchell, S. (2016). *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi: M.S. 284-641*. (çev. T. Kaçar). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Nakamura, J. B. (2003). When did Diocletian die? New evidence for an old problem, *Classical Philology* (98/3), 283-289.
- Nappo, D. (2018). On Diocletian's So Called Abdication. *KOINΩNIA* (42), s.473-490.
- Panegyrici Latini (1874). (ed. Aemilius Baehrens). Newyork: Oxford University Press.
- Panegyrici Latini (1994). *In Praise of Later Roman Emperors: The Panegyrici Latini*. (çev. C. E. V. Nixon ve B.S. Rodgers). Berkeley: University of California Press.
- Potter, D. S. (2004). *The Roman Empire At The Bay AD 180-39*. London: Routledge.
- Odahl, C. M. (2004). *Constantine and the Christian Empire*. Newyork: Routledge.
- Pilevneli, C. (2020). Geç Roma Tarih Yazımında 395 Yılı ve İmparatorluğun Birliği İdeolojisi. *Cedrus* (8), 563-579.
- Potter, D. S. (2004). *The Roman Empire at Bay AD. 180- 295*. Londra: Routledge.
- Rees, R. (2004). *Diocletian and the Tetrarchia*, Edinburg: Edinburg University Press.
- Roberto, U. (2016). *Diocleziano*. Roma: Salerno Editrice.
- Festus, R. (1967). *Breviarium Rerum Gestarum Populi Romani*. (çev.ed. W. John Eadie). London: The Athlone Press.
- Scriptores Historiae Augustae (1991-1998). (çev. David Magie). London: Harvard University Press.
- Seeck, O. (1897). *Geschichte des Untergangs der Antiken Welt*, Berlin: Siemenroth & Troschel.
- Seeck, O. (1919). *Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr.: Vorarbeit zu einer Prosopographie der christlichen Kaiserzeit*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Seston, W. (1946). *Diocletien et la Tétrarchie*. Paris: E. de Boccard.
- Southern, P. (2001). *The Roman Empire from Severus to Constantine*, Newyork: Routledge.
- Ste-Croix, G. E. M. (1963). Why were the Early Christians Persecuted?. *Past & Present* (26), 6-38.
- Stephen, W. (1985). *Diocletian and the Roman Recovery*. London: Routledge.
- Straub, J. A. (1939). *Vom Herrscherideal in der Spätantike*. Stuttgart: W. Kohlhammer.
- Suetonius (2008). *Vitae Caesaris*, (çev. F. Telattar ve G. Özaktürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sutherland, C. H. V. ve Carson, R. A. G. (1967). *Roman Imperial Coinage VI*. (ed. C. H. V. Sutherland ve R. A. G. Carson). London: Routledge.
- Sutherland, C. H. V. (1957). Diocletian as 'Aeternus Augustus'. *Bulletin of the American Numismatic Society* (7), 67-70.
- Theophanes (1997). *Chronicon: The Chronicle of Theophanes Confessor*. (çev. C. Mango and R. Scott). Oxford: Clarendon Press.
- Thomas, G. R. S. (1973). *L'abdication de Diocletien*. *Byzantion* (43), 229-247.

- Ünver, T. (2012). *Lactantius ve De Mortibus Persecutorum*. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Williams, S. (1997). *Diocletian and the Roman Recovery*. Newyork: Routledge.
- Zonaras (2009). *The History of Zonaras: From Alexander Severus to the Death of Theodosius the Great (Epitome Historiarum)*. (çev. T. M. Banchich ve E. N. Lane). London: Routledge.

Extended Abstract

The crisis process that started in the third century of the Roman Empire continued after the death of Emperor Aurelianus (275 AD). The crisis has manifested itself both in the military and political fields as well as in the economic and social fields. By the third century, the empire was the scene of non-stop civil wars and fights for the throne. The biggest problem in this period is who will be the owner of the imperial throne. This problem became more serious when the soldiers chose the emperor among themselves and the soldier emperors came to power. In this way, it has been observed that the Roman Empire, which was already shaken militarily and politically, experienced many changes in the religious field. Because the rulers were struggling for the throne, Christianity started to develop in Rome in the second century. This development in the empire dominated by pagan beliefs would not be tolerated by most of the emperors. The belief was that the power of the empire would be shaken by the refusal of Christians to offer sacrifices to pagan gods. At this point, Christians who did not fulfill the rituals were subjected to various tortures. Especially in the period of Diocletian (284-305), this tortured process, which was applied most severely, was recorded in the history books as the "Great Persecution". All the military, political, religious, economic, and social negativities experienced in the third century were a period of turmoil that coincided with the reign of Diocletian.

After the death of Aurelian, until the reign of Diocletian, the emperors were Tacitus (275-276), Florianus (276), Probus (276-282), Carus (282-283), Carinus (283-285), and Numerianus (283-284) ascended the throne. However, Diocletian's accession to the throne was after the death of Emperor Carus. When Carus died in 284, officers in the East declared Diocletian as emperor. Dissatisfied with this news, Carinus attempted a war against Diocletian and the armies of the two emperors came face to face in the territory of Moesia. In the war in 286, Carinus died and Diocletian was proclaimed emperor by the soldiers of the two armies. As the new the sole ruler of the imperial throne, Diocletian came to Rome and took all his powers and titles from the senate. From the moment Diocletian came to the throne, the subject that he made the most effort on was the protection of the empire from external dangers and the civil wars due to the struggle for the throne. The uprisings before him, the proclamation of more than one emperor at the same time, and the barbarian attacks on the empire from the north and south are the biggest visible negativities. Diocletian will first put an end to the applied form of government and then put his plans into action. In line with this purpose, he brought the form of government called " *Dominatus* " instead of the form of government called " *Principate* ", in which the emperor had all the powers. This new form of government adopted by Diocletian was a regime that tended to monarchy and accepted the sovereignty of

the emperor unconditionally. Diocletian, who was the absolute ruler of the empire, took all kinds of authority with this form of government. However, he began to think that the army and the empire could not control it alone. For this reason, Diocletian in 285 sent Maximianus, one of his old friends, whom he thought might share his position. He became *caesar*. While Diocletian was trying to regain the former power of the empire in Danube, Armenia, Egypt, and Mesopotamia, he sent Maximianus, whom he declared *caesar*, to Gaul to put an end to a rebellion among the peasants and to suppress the attacks of the Germans. Having completed both these missions, Maximianus was expelled from *Caesarea* on April 1, 286. He was elevated to the rank of *augustus*. Meanwhile, the fact that Carausius, who was the commander of the Roman navy in Britannia, declared himself emperor in Britain with the rebellion (AD 287) led Diocletian to think that the dual form of government was insufficient to protect the emperor's lands. Diocletian, until the year 293 of Carausius; that is, he learned from the fact that he ruled Britain until his death. And probably to prevent similar events, he established the power of four called " *Tetrarchia* ". According to this new form of government, Diocletian is still the only responsible person, but the administration will be shared by a common emperor, *augustus*, and two co-emperors, namely *caesars*. The *caesars* would later become *augustus* and they would choose another *caesar* to continue the dynasty. Thus, the imperial lands were put under strict protection and a solution was found to the succession issue, which had caused great problems for a long time.

As a result, the empire is now ruled in a whole new order. In this new administration, Diocletian and his partner Maximian are in the highest rank. In 293, while Diocletian chose Galerius from the Danube as his *caesar*, Maximianus declared Constantius Chorus, who was also a Danube, as his *caesar*. With this system, although the empire seems to be geographically divided, the integrity of its power is preserved. Although each emperor had power in different places, the main factor that kept the empire together was the superiority of Diocletian's powers. Emperors enforce the laws they make in their own regions throughout the empire, and each emperor has to consult the other. Emperors take decisions in consultation with each other and support by cooperating. Each of the emperors is held responsible for state affairs in a part of the empire. Diocletian took the Balkans and Anatolia, Maximianus took Italy and Africa, Galerius the Danube provinces, and Constantius took Britannia and Gallia. None of the emperors resided in Rome, and each had its palace, its form of government, and its military structure. In addition, the empire derives its strength from the solidarity of all emperors against internal conflicts and external dangers. Another way to strengthen power was thought to be marriage. Galerius was married to Valeria, Diocletian's daughter and Constantius were married to Maximianus' daughter, Theodora. Diocletian believed that in this way the system was placed on a solid foundation. Based on a partnership in which Diocletian would act with co-rulers, emphasizing the unity of the emperor, and has been called *tetrarch in modern literature*. The definition of "tetrarchy" for Diocletian's new government plan was first used in the 19th century and was popularized by 20th-century historians and brought into modern literature. This new order, which the empire took with Diocletian, was met with the verb "to divide into four" by Christian writers such as Lactantius.

In this period *princeps*, the leader of the people and the senate, was now replaced by the use of *dominus*, which means the master of the nation. With these titles, Diocletian tried to keep the distance between himself and the people. At the same time, he wore purple dresses, which were forbidden to the public, and a royal crown decorated with precious stones. He forced the people to bow before him; In some cases, he made some people kiss his

robe and made it possible to reach him only through protocol. He resided in his ostentatious palace, far from the public, and wanted to be treated like a god. For this reason, he considered everything that belonged to him holy and ordered the sacred ceremonies he received from the east to be arranged for him. Diocletian, who claimed to be holy and acted like a god, wanted to equate himself with *Iuppiter* and Maximianus with *Hercules*. The deification of the ruler in Roman imperial history was a feature of the Roman imperial cult, and Diocletian, like the former emperors, sought to be identified with the traditional gods to whom he was attached. In this new period of Dominatus, Diocletian identified himself with the traditional gods, believed that he would reinforce his authority with rituals, and acted harshly against those who did not fulfill the principle of holiness. He thought that the Christian population, which he did not care about at first, would harm the religious unity he was trying to establish after a while. Thereupon, the process of torture began on 3 February 303 for Christians who refused to practice religious rituals. Churches were destroyed, Christian books and scriptures were burned, the clergy was arrested, Christians in high positions were expelled, and people who rejected all pagan rituals were ordered to be tortured. As a result, the period that included this policy of oppression against the Christians who refused to worship the emperor and participate in the ceremonies has passed into modern literature with the title of "Great Persecution". During the Great Persecution, Christians were either forced to give up their beliefs by obeying orders or were killed by torture. In ancient sources, Galerius is shown as responsible for the process. Galerius has been accused of being an instigator of persecution, especially by Christian writers such as Lactantius and Eusebius. According to these sources, Galerius continued his harsh attitude until 311, when he was on his deathbed, even if Diocletian eased the tortures. At this point, the influence of Galerius on Diocletian's religious policy has been the subject of discussion in modern literature. Considering that religion and politics are an inseparable whole in the ideal world in Diocletian's mind, the rejection of the sanctity of the emperor and the empire seems unacceptable. It should be accepted as a natural result of the ideology that Galerius, who is a part of the whole and the tetrarchy, also contributed to the planning and management of this religious policy, and even as a pagan emperor, he personally involved in the prosecution.

Diocletian protected the empire from internal and external negativities with his tetrarchy system and ensured religious integrity with his persecution policy, Diocletian announced his decision to abdicate in 305. According to research, Diocletian, who was supposed to retire from the very beginning, while arranging the tetrarchy bill, together with his co-*augustus*. He also wanted Maximianus to abdicate. Although the co-emperor resisted, both *augustus* declared that they gave up their imperial power on May 1, 305. According to Lactantius, this action, which surprised the ancient writers, took place under the pressure of Galerius. Pagan or Christian writers other than Lactantius sought reasons for this unprecedented decision. Because there was no witness to the retirement of any emperor before, Diocletian's renunciation of his own free will was found incomprehensible. Thereupon, different reasons are presented in the sources for the abdication of the emperor: old age, fatigue, sickness, insanity. However, the discussion focused on the disease element. The effect of the health problem he experienced between 303-305 on his decision to retire was examined and it was seen that the emperor worked for the security of the empire even during his illness in these years. It is understood that the illness of the emperor, who continued to work even though he planned to retire, did not affect the decision-making process. Presumably, Diocletian's request to abdicate began before 304, and the disease prolonged this period. Accordingly,

Diocletian must have personally decided to abdicate before the twentieth-century ceremonies that took place in 305. The biggest motivation for Diocletian to abdicate should be the guarantee of the security of the empire. In this context, seeing that order can be re-established even in the new crisis environment that started on the following dates increased his motivation. Diocletian and Maximianus, as senior emperors, had the authority to decide on the internal turmoil that occurred with the death of Constantius after their abdication in 305. After the Carnuntum meeting in 308, in which Diocletian's decisions were taken into account, the order was restored. It must be admitted that Diocletian, who had the necessary influence as senior emperor in his seclusion even after the announcement of his retirement, planned the retirement from the beginning.

As a result, in the year Diocletian celebrated his *vicennalia* when he saw that he had brought the empire to the level he wanted and that there were enough people to succeed him, he decided to leave the throne. He informed Maximian of this decision. They had previously agreed that Maximian would accept unconditionally when it came to his abdication. However, it was not easy to convince Maximianus despite this. Finally, on May 1, 305, both emperors took off their imperial clothes and took the first step into their new lives as ordinary citizens. According to Eutropius, the reason Diocletian took this decision was that he found himself old for state affairs and thought that someone younger and more dynamic should take over. After Diocletian abdicated, he retired to his palace in Spalatum. We know very little about what Diocletian's solitary days at court were like. According to pagan writers, he started a happy life and died well. In our study, the influence of Galerius on Diocletian's decisions was examined in the light of ancient sources and with the support of modern literature. At this point, assumptions were made on the axis of Diocletian's character portrait as a result of the comparative analyzes made. Discussions in the modern literature on the subject were evaluated and the evidence obtained from ancient sources was tried to be interpreted by bringing it together. In the light of all these data, it was accepted that Diocletian had been planning retirement from the very beginning and he renounced the throne of his own free will.

ORTAOKUL MATEMATİK DERS KİTAPLARINDAKİ METİN VE METİN DIŞI ÖĞELERİN DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Mustafa AKINCI*

Mehmet YILDIZ†

Öz

Bu araştırmada, Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onaylanmış 5, 6, 7 ve 8. sınıf düzeyinde dört adet matematik ders kitabında bulunan metin ve görseller değerler açısından incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında değer inceleme formu oluşturulmuştur. Bu formda adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, bilimsellik, estetik, esneklik, eşitlik, özgürlük, tasarruf, rasyonellik, iletişim ve bağlantı kurma değerlerine yer verilmiştir. Bu çerçevede değerlerin ders kitaplarındaki durumu, hazırlanan form dikkate alınarak incelenmiştir. Metin ve görsellerde yer alan değer içerikli ifadeler tespit edilmiştir. Elde edilen veriler kodlanarak sınıflandırılmıştır. Analiz işlemi MAXQDA 12 programı kullanılarak yapılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, incelenen matematik ders kitaplarından beşinci sınıf düzeyinde en çok yer alan değer vatanseverlik değeridir ve matematiksel değerlere değinilmemiştir. Altıncı sınıf düzeyinde en çok yer alan değer bağlantı kurma olup matematiksel bir değerdir. Yedinci sınıf düzeyinde en çok yer alan değer dürüstlük, sorumluluk ve yardımseverlik değeri iken bu sınıfta matematiksel değerlere değinilmemiştir. Sekizinci sınıf düzeyinde matematiksel değerlere daha fazla yer verildiği görülmüştür. Bu sınıfta en çok yer alan değer bağlantı kurma, eşitlik ve yardımseverlik değerleridir. İncelenen ders kitaplarının hepsi dikkate alındığında en sık rastlanan değerlerin sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Matematik öğretimi, matematik ders kitapları, metin ve metin dışı öğeler, değerler.

* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, mustafa.akinci@beun.edu.tr <http://orcid.org/0000-0003-2096-7617>

† Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, mehmettyildiz@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-6140-6608>

A Study on the Text and Non-Text Items in Secondary School Mathematics Textbooks in Terms of Values

Abstract

In this study, the texts and images in four mathematics textbooks intended for 5th, 6th, 7th, and 8th-grade levels and approved by the Turkish Education Board are examined in terms of values. Document analysis, one of the qualitative research methods, is used in the study. The value examination form is designed by researchers. This form includes the values of justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism, benevolence, scientificity, aesthetics, flexibility, equality, freedom, thrift, rationality, communication and connection. Within this framework, the status of the values in the textbooks is examined by considering this form. The value-containing expressions in the texts and images are identified. These are classified by coding the acquired data. The analysis process is realized by using MAXQDA 12 software. According to the outcome of this study, the most frequent value at the fifth-grade level is patriotism while the mathematical values are not addressed. The most frequent value at the sixth-grade level is establishing the connection, which is a mathematical value. The most frequent values at the seventh-grade level are righteousness, responsibility, and helpfulness while mathematical values are not addressed at this grade. It is observed that the mathematical values are stressed more at the eighth-grade level. At this grade, the values that are stressed the most are establishing the connection, equality, and helpfulness. When all the textbooks examined are taken into consideration, it is revealed that the most frequent values are responsibility, patriotism, and helpfulness.

Keywords: Mathematics teaching, secondary school mathematics textbooks, text and non-text items, values.

Giriş

Değerler bir toplumun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel öğretilerini içine alan öğelerin bütünü olarak tanımlanırken (Türk Dil Kurumu [TDK], 2022), insanın yaşadığı toplumda davranışlarına şekil veren düşünce sistemleri veya rehberleri olarak görülür (Raths & Harmin, 1966; Tezcan, 2018). Davranışları oluşturmada önemli rol üstlenen değerlerin, eğitim sürecine dâhil edilmesiyle gelecek nesillere aktarılması, kültürel devamlılık açısından önemlidir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2017). Özdemir (2009) öğretim programlarının amaçları arasında kültürel değerleri korumanın ve geliştirmenin yer aldığını belirtmektedir. Aksi bir durumda topluma mal edilmiş değerlerde aşınma hatta kaybolma riski mevcuttur (Esmer, 1998).

Eğitim, toplumsal değerlerin bireylere kazandırılmasında önemli bir yere sahiptir (Taşdemir, 2009). Bireylerin akademik gelişimini ilerletmeyi amaçlayan öğretim programları diğer taraftan onların geçmişten günümüze gelen iyi değerlere sahip olmalarını da amaçlamaktadır (Jacobs & Jacobs-Spencer, 2001). Türk eğitim sistemi, bilgi ve beceri yetkinliklerinin yanı sıra temel amaçları arasında milli değerlere sahip bireyler yetiştirmektir (MEB, 2018). Nitekim son on yılda programlarda yapılan değişikliklerle değer öğretimi sadece belirli derslerin ilgi alanı olmaktan çıkmış bütün derslere entegre edilmiştir. 2013 ortaokul matematik dersi öğretim programı incelendiğinde matematiksel değerlerin baskın olduğu göze çarparken, 2017 matematik dersi öğretim programında ise matematiksel ve toplumsal değerlerin vurgulandığını, 2018 matematik öğretim programında ise toplumsal (kök) değerlere daha fazla yer verildiği görülmektedir. Ders kitaplarının hazırlanmasında ilgili dersin eğitim ve öğretim programı esas alınmaktadır (T.C. Resmi Gazete, 14 Ekim 2021, sayı: 31628). 2017 ve 2018 matematik dersi ilkökul ve ortaokul öğretim programlarında değerler eğitimine vurgu yapılmaktadır. Bu durumda yeni matematik öğretim programlarının uygulanmasında programda bulunan değerlere vurgu yapan ders kitapları önemli rol alacaktır. Çünkü ders kitapları öğrencilerin hangi konuları ne kadar öğreneceğini, öğretmenlerin öğretim sürecini planlamasında ve yürütmesinde nasıl bir yöntem uygulanacağını bağlamında yol gösterici bir kaynaktır (Atmaca Ertok, 2006). Bundan ayrı olarak Kılıç ve Seven (2011) okullarda öğretim programlarına göre hazırlanmış ders kitaplarının öğretmenler tarafından en çok kullanılan öğretim materyali olduğunu belirtmektedirler. Aydın ve Gürler (2014) ise öğrencilerin öğretim sürecinde kazandıkları değerlerin etkisinin bu derslerde öğrendikleri bilgilerin etkisine göre daha uzun süreli olduğunu belirtmişlerdir.

Akbaba Altun (2003) eğitimin amaçlarından birisinin hazırlanan programlar yardımıyla topluma mal edilmiş değerlerin bir sonraki nesle aktarmak olduğunu belirtmektedir. Bazı öğretim programlarında değerlere açık bir şekilde vurgu yapılırken bazı programlarda örtük bir şekilde vurgu yapılmaktadır (Kart & Şimşek, 2020). Ül-

kemizde 2005 yılından itibaren öğretim programlarında değerler eğitimi önem verilmeye başlanılmış özellikle son yıllarda bu önem daha belirgin hale gelmiştir (Yıldız, 2019). Güncel öğretim programları incelendiğinde değerler eğitimi önceden belirlenmiş bazı dersler (Hayat Bilgisi, Türkçe, Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi vb.) ve bu derslere ait programlarda yer alan kazanımların konusu olmaktadır. 2018 ilköğretim ve ortaokul matematik dersi öğretim programında kazanım bazında değerlere yer verilmemesi “Öğretim Programlarının Perspektifi” başlığı altında değerlendirilmiştir. Öğretim programını esas alarak hazırlanan matematik ders kitaplarında değerlere ne derece yer verildiği araştırmaya değer bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Ortaya konulacak bu çalışma ile değerlerle matematiksel metin ve metin dışı öğelerin nasıl ilişkilendirildiğini ortaya koymak adına alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda 2017 ve 2018 yıllarında yayınlanan Matematik Dersi Öğretim Programında bulunan sosyal değerler ile literatürde öne çıkan matematiksel değerler olmak üzere toplamda on dokuz değer esas alınmıştır. Bu değerler; adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, bilimsellik, estetik, esneklik, eşitlik, özgürlük, tasarruf, rasyonellik, iletişim, bağlantı kurma değerleridir. Bu bakış açısı altında ortaokul matematik öğretim programında bulunan matematik ve sosyal değerleri yansıtmaya araçları Talim Terbiye Kurulu tarafından onayı alınan ders kitaplarıdır. Bu ders kitaplarının matematik öğretim programlarında örtük bir şekilde (kazanım olarak verilmeyen) verilen matematik, matematik eğitimi ve sosyal değerlere yönelik hedeflere yönelik içeriklerinin incelenmesi bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Matematik ders kitaplarının değerler açısından incelenmesi sosyal ve matematiğe ait değerlere vurgu yapmak için önemlidir. Değer öğretimi matematik dersinin bir çalışma alanı görülmesi de son yıllarda ders kitapları ve sınıf uygulamaları üzerine yapılan bu çalışmalar bu yargıyı kırıma eğilimi göstermektedir (Aktaş & Argün, 2018; Çetin vd., 2021; Kılcan, 2020; Kirez, 2018; Mutlubaş, 2021; Özkaya & Duru, 2020; Sayın vd., 2019 Şahin & Tuğrul, 2020; Uzunkol & Karaca, 2019). Bu çalışmalar incelendiğinde odak noktalarının

sosyal değerler veya matematiğe ait değerler olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışma ile ortaokul matematik öğretmenlerine sosyal değerler ve matematiğin kendine ait değerleri hakkında farkındalık oluşturacağı, matematik dersinin sadece bilişsel kazanımlardan ibaret olmadığı hakkında farkındalık oluşturacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte yapılan bu çalışma ile matematik ders kitapları hazırlanırken belirlenen ölçütlere ilave olarak gerek sosyal değerler gerek matematik ve matematik eğitime ait değerler bağlamında içeriklerin bulunması bağlamında ders kitabı yazarlarına fikir verebilir. Bu bağlamda ortaokul matematik ders kitaplarında kullanılan metin (konu anlatımları, örnekler, etkinlikler, alıştırmalar vb.) ve bunlara eşlik eden metin dışı öğelerde (resimler, fotoğraflar, grafikler, tablolar vb.) sosyal ve matematiğe ait değerlere sınıf bazında ne kadar sıklıkla yer verildiğinin araştırılması matematik eğitiminde ilgili literatüre katkı sağlayacağı ve farkındalık ortaya koyacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Ortaokul matematik ders kitaplarında yer alan metin ve metin dışı öğeleri derinlemesine irdeleyerek bunların sahip olduğu matematik ve sosyal değerleri araştırmayı amaçlayan bu çalışma bir durum çalışmasıdır. Eğitim araştırmalarında yaygın olarak kullanılan durum çalışması, belirlenen bir konu, bir bölüm ya da bir ünitenin derinlemesine analiz edilmesinden oluşabilir (Noor, 2008). Bu yöntemde yer alan durumlar; birey davranışları, kişiler, topluluklar, öğretim programları, dokümanlar ve kitaplar olabilir (Creswell, 2013; Yin, 2015).

Çalışma Grubu

Araştırmaya dâhil edilen ders kitapları Talim Terbiye Kurulu'nun onaylamış olduğu kamu ve özel yayınevleri tarafından yazılan dört ortaokul matematik ders kitabıdır. Bu ders kitaplarının sınıf seviyeleri ve yayınevi bilgileri Tablo 1 'de belirtilmiştir.

Tablo 1: *Ders Kitapları Sınıf Düzeyleri ve Ait Oldukları Yayınevi*

Sınıf Düzeyi	Yayınevi
5. Sınıf Matematik Ders Kitabı	Dikey Yayıncılık
6. Sınıf Matematik Ders Kitabı	Berkay Yayıncılık
7. Sınıf Matematik Ders Kitabı	Koza Yayın
8. Sınıf Matematik Ders Kitabı	MEB Yayınları

Verilerin toplanmasında çalışmanın amacı doğrultusunda ortaokullarda okutulmakta olan dört tane matematik ders kitabının belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme esas nokta seçimi yapılan durumların bilgi verme açısından zengin olması iken (Marshall, 1996) temel özellik, bazı ölçütlerin dikkate alınmasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu çalışmada ise ders kitapları belirlenirken öncelikle Talim Terbiye Kurulu tarafından kabul edilmiş olması ve ortaokul sınıflarında yaygın olarak okutuluyor olması, içeriğinde görsellere yer verilmesi bir ölçüt olduğundan çalışmanın örneklem seçimi ölçüt örnekleme yöntemi olarak belirlenmiştir.

Verilerin Analizi

Belirlenen ortaokul beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf ders kitaplarının incelenmesinden elde edilen veriler, araştırmacılar tarafından oluşturulan değer inceleme formuna göre analiz edilmiştir. Değer inceleme formu, 2017 ve 2018 matematik dersi öğretim programlarında vurgu yapılan değerler incelenerek sosyal değerler tespit edilmiştir. Matematik ve matematik eğitime ait değerlerin incelendiği araştırmalar esas alınarak bilimsellik, estetik, esneklik, rasyonellik, bağlantı kurma gibi değerler değer inceleme formuna dâhil edilmiştir (Aktaş & Argün, 2018; Bishop, 1989; Dede, 2007). Oluşturulan değer inceleme formu Tablo 2 'de sunulmuştur. Matematik ders kitaplarında metin ve metin dışı öğelerde değer eğitimi amacı taşıyan konu anlatımları, örnekler, etkinlikler, alıştırmalar ve bunlara eşlik eden görseller tespit edildikten sonra değer inceleme formuna göre çalışmanın bulgular kısmında doğrudan sunulmuştur.

Tablo 2: Değer İnceleme Formu

Değerler	Kodlar
----------	--------

Mustafa AKINCI & Mehmet YILDIZ, Ortaokul Matematik Ders Kitaplarındaki
Metin ve Metin Dışı Öğelerin Değerler Açısından İncelenmesi

Adalet	Oy, oylama, vergi, seçme ve seçilme, seçim, vatandaşlık görevi
Dostluk	Arkadaşça, yakın arkadaş
Dürüstlük	Sorumluluk, kanun, vatandaşlık görevi, vergi
Özdenetim	Sağlıklı yaşam, yaşam kalitesi, gelir ve gider, harçlık, zamanı kullanma, okul ihtiyaçları, olumlu davranış, bilgilendirmek, trafiği düzene sokmak, az harcama
Sabır	Özen, özveri, azimle çalışmak
Sevgi	Ağacın çevreye kazandırılması, orman yangını, ağaç (fidan) dikme, doğa sevgisi, milli birlik, 23 Nisan Çocuk Bayramı, ziyaret, geri dönüşüm, bayram ziyareti, çevreye kazandırma
Sorumluluk	Sorumluluk, bilgilendirmek, sorun çözme, geri dönüşüm, ödevleri zamanında yapma, trafik kuralları, orman yangınına müdahale, çevreye kazandırma, olumlu davranışlar, trafiği düzene sokma, bağış, tekerlekli sandalye, paramızı değerli kılma, planlı olma, zamanı kullanma, özveri, özen, okul ihtiyaçları, temiz okul projesi.
Vatanseverlik	Çanakkale Savaşı, anma, şehitler için bağış, ülkeye faydalı olma, vatan sevgisi, Türk lirasını değerli kılma, vatandaşlık görevi, şehit, milli birlik, kahraman Türk Milleti, saygı duruşu.
Yardımseverlik	Yardım, Kızılay, kermes, duyarsız kalmama, hastaya yardım, sorun çözme, bağış, engelliler için düzenleme, kimsesiz çocuklar, yardım kuruluşu, yardımlaşma,
Bilimsellik	Matematik sabiti, radar, matematik sanat ilişkisi, meridyen, ekvator, Fibonacci, algoritma, bilgi ve iletişim, teknoloji, gökdelen, yüksek katlı, plazma teknolojisi, elektronik ürün, veri toplama, doğru bilgi, istatistik, yardımcı araç.
Estetik	Mimari kod, matematik sanat ilişkisi
Esneklik	Farklı yöntem, diğer bir yol
Eşitlik	Eşit, eşitlik, seçme ve seçilme, kadınlara oy verme hakkı
Özgürlük	Seçme ve seçilme hakkı, kadınlara seçme ve seçilme özgürlüğü, özgür seçim yapabilme
Tasarruf	Tutum, tasarruf, harçlığından arttırmak
Rasyonellik	İspat aşamaları ve görsel tekniklerle formülün verilmesi
İletişim	İş birliği, sınıfça, arkadaşlar ile birlikte, arkadaşlarla beraber, hep birlikte
Bağlantı Kurma	Geometri ve gözlemlerden yararlanma, matematik müzik ilişkisi, negatif sayı borç veya zarar ilişkisi, geometrik ve sayısal oran bağıntısı, pi sembolünün alfabedeki yeri.

Verilerin analiz edilmesinde içerik analizi yöntemi esas alınmıştır. Bu yöntemde amaç, araştırma verilerini açıklayabilecek ilişkilere ve kavramlara ulaşmaktır.

İçerik analizi ile veriler tanımlanmaya, verilerin içinde saklı olabilecek ifadeler ortaya çıkarılmaya ve anlaşılır olmasına çalışılır. İçerik analizinde esas yapılan işlem, birbiriyle benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde buluşturmak ve bunları düzenli hale getirerek yorumlamaktır (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Ortaokul matematik ders kitaplarının pdf formları MAXQDA 12 programına aktarılmış ve değer inceleme formunda bulunan on dokuz değeri ifade eden kodlar dört uzman tarafından ders kitapları incelenerek programa aktarılmıştır. Dört uzmanın uyum içinde olduğu kodlar programa aktarılmıştır. Oluşturulan değer inceleme formunda bulunan değerler, bu değerlere işlenen kodlar ve kodlara atılan cümleler, kelimeler, kelime grupları ve metin dışı öğeler analiz edilerek frekans ve yüzde sonuçları program yardımıyla elde edilmiştir.

Geçerlilik ve Güvenirlik

Geçerlilik ve Güvenirlik kapsamında araştırmada oluşturulan kodlar ilköğretim matematik öğretmenliği ve sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programlarında görevli iki öğretim üyesi ve araştırmacıların dâhil olduğu dört kişilik bir uzman grup tarafından ortak bir fikir doğrultusunda oluşturulmuş ve çerçeveyi oluşturacak değerleri yansıtan kelimeler belirlenmiştir. Özellikle de adalet ve eşitlik gibi değerlerin ayrımı yapılırken kod kelime belirlemede daha net ayrım yapılmasına ve değeri belirgin bir şekilde yansıtılmasına dikkat edilmiştir. Ortak görüşe ulaşılamayan matematiksel değerler ve bu değerleri işaret eden kodlara çalışmada yer verilmemiştir. Bu yüzden matematik eğitimi literatürde farklı ele alınan matematiksel değerler sınırlı sayıda tutulmuş, kavramsal çerçeveye dâhil edilmemiştir. İncelenen değerlerin geçerliliği açısından özellikle de MEB tarafından değerlere yapılan atıflardan yola çıkarak, değerlerin kazanım ile ilişkisini ortaya koyacak şekilde kodlar oluşturulmuş ardından metin ve metin dışı öğelerin kodlara dönüşümü gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın güvenirliliği için ortaokul matematik ders kitapları MAXQDA 12 programına yüklenmiştir. Daha önce uzmanlar tarafından incelenerek çerçevede belirtilen değerler boyutunda belirlenen kod kelimeler program üzerinde tek tek işaretlenerek yüklenen kitapların metin ve görsellerinde ilgili kod ile eşleştirilmiştir.

Daha sonra analiz edilerek frekans ve yüzde sonuçları program yardımıyla elde edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde araştırmaya dâhil edilen ortaokul matematik ders kitaplarında yer alan metin ve metin dışı öğeler araştırmacılar tarafından belirlenen değerlere göre içerik analizi yapılarak oluşturulan kodlara göre bulgular sunulmuştur. Analize ait nicel bulgular sınıf düzeyinde aşağıda Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Matematik Ders Kitaplarında Yer Alan Değerlerin Frekans ve Yüzdeler Değerleri

Değerler	5. Sınıf Matematik Ders Kitabı		6. Sınıf Matematik Ders Kitabı		7. Sınıf Matematik Ders Kitabı		8. Sınıf Matematik Ders Kitabı		Toplam	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
	Sorumluluk	12	14	9	19	4	15	5	12	30
Vatanseverlik	13	15	5	10	3	11	2	5	23	11
Yardımseverlik	9	10	4	8	4	15	6	14	23	11
Öz denetim	11	13	2	4	3	11	4	9	20	10
Eşitlik	11	13	3	6	0	0	6	14	20	10
Bilimsellik	12	14	7	15	0	0	0	0	19	9
Bağlantı Kurma	0	0	10	21	0	0	6	14	16	8
Sevgi	4	5	4	8	3	11	1	2	12	6
Saygı	4	5	2	4	3	11	1	2	10	5
Dürüstlük	4	5	1	2	4	15	0	0	9	4
Adalet	1	1	0	0	1	4	2	5	4	2
Rasyonellik	0	0	0	0	0	0	4	9	4	2
Sabır	2	2	0	0	1	4	0	0	3	1
Özgürlük	2	2	0	0	0	0	0	0	2	1
Estetik	1	1	1	2	0	0	0	0	2	1
Esneklik	0	0	0	0	0	0	2	5	2	1
Dostluk	0	0	0	0	0	0	2	5	2	1
İletişim	0	0	0	0	0	0	2	5	2	1
Tasarruf	0	0	0	0	1	4	0	0	1	0
Toplam	86	100	48	100	27	100	43	100	204	100

Ortaokul matematik ders kitaplarının incelenmesi sonucunda elde edilen ve Tablo 3’te belirtilen her bir değere ilişkin görsel veya metin analizleri aşağıda sırayla verilmiştir.

Sorumluluk Değeri: Tablo 3’te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden beşinci sınıfta 12, altıncı sınıfta 9, yedinci sınıfta 4 ve sekizinci sınıfta 5 etkinlik sorumluluk değeriyle ilişkilendirilmiştir. Beşinci sınıfta yer alan sorumluluk değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

TAM SAYILI KESİRLER VE BİLEŞİK KESİRLER

Alışverişlerde büyük tutarlar için kâğıt para kullanılır. Ülkemizin para birimi, Türk lirasıdır. Türk lirasının, diğer ülkelerin para birimleri karşısında değer kazanması için yatırımlarımızı kendi para birimimiz üzerinden yapmalıyız.

Yapılan alışverişlerde kâğıt paranın yanında küçük tutarlar için madeni paralar da kullanılır. Alışverişlerde, para iadelerinde kullanılan bu paralara bozuk para da denilmektedir.

Ülkemizde 1 Türk lirasının altındaki tutarlar kuruş ile ifade edilmektedir.

Fotoğrafta verilen ortası eskiden kullanılan delikli kuruşların üzerindeki sayıları okuyunuz. Bu sayılar neyi ifade etmektedir? Açıklayınız.

1 Türk lirası kaç kuruştur? Bu değeri kesir olarak nasıl ifade edebilirsiniz? Açıklayınız.

Şekil 1. Sorumluluk Değeri (5. Sınıf Matematik Ders Kitabı, Dikey Yayıncılık, S. 87)

Beşinci sınıf matematik ders kitabında kesirler ve kesirlerle işlemler ünitesinde, konu ile ilgili bir metinde Türk lirasının, diğer ülkelerin para birimleri karşısında değer kazanması için yatırımların kendi paramız üzerinden yapılmasının öneminden bahsedilmektedir. Türk para birimlerinin tanıtıldığı ve Türk lirasının korunmasının öneminden bahsedildiği bu metin kapsamında vatandaş olarak üzerimize düşen sorumluluklardan bahsedildiğini söyleyebiliriz.

Vatanseverlik Değeri: Tablo 3’te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden beşinci sınıfta 13, altıncı sınıfta 5, yedinci sınıfta 3 ve sekizinci sınıfta 2 etkinlik vatanseverlik değeriyle ilişkilendirilmiştir. Beşinci sınıfta yer alan vatanseverlik değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

15 Temmuz 2016 tarihinde ülkemizde hain bir darbe girişiminde bulunulmuştur. 04 Mart 1974 tarihinde doğan vatansever Astsubay Kıdemli Başçavuş Ömer Halisdemir, bu hain darbe girişiminde ülkemiz adına büyük kahramanlık göstermiş şehitlerimizden biridir.

Ömer Halisdemir'in 15 Temmuz 2016 tarihinde kaç yaşında şehit olduğunu bulalım.

Şekil 2. Vatanseverlik Değeri (5. Sınıf Matematik Ders Kitabı, Dikey Yayıncılık, S. 247)

Beşinci sınıf matematik ders kitabında yer alan bir örnekte, 15 Temmuz 2016'da yapılan darbe girişiminden ve Başçavuş Ömer Halis Demir'in göstermiş olduğu vatanseverlik ve kahramanlıktan bahsedilmektedir. Bu örnekte vurgulanan vatanseverlik ve vatani koruma gayreti; vatana duyulan sevgi, saygı ve sorumluluk değerleriyle de ilişkilendirilebilir.

Yardımseverlik Değeri: Tablo 3'te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden beşinci sınıfta 9, altıncı sınıfta 4, yedinci sınıfta 4 ve sekizinci sınıfta 6 etkinlik yardımseverlik değeriyle ilişkilendirilmiştir. Beşinci sınıfta yer alan yardımseverlik değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

3) Aşağıdaki tabloda bir okuldaki 5. sınıf öğrencilerinin, engelli bir vatandaşa tekerlekli sandalye alabilmek için topladıkları plastik kapak sayıları yer almaktadır. Tablodaki verileri kullanarak sütun grafiği çiziniz.

Tablo: Toplanan plastik kapak sayısı

Sınıflar	Toplanan Kapak Sayısı (adet)
5A	150
5B	130
5C	180
5D	230

Şekil 3. Yardımseverlik Değeri (5. Sınıf Matematik Ders Kitabı, Dikey Yayıncılık, S. 224)

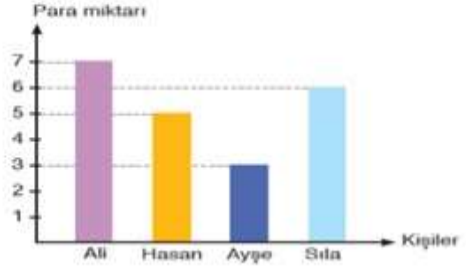
Beşinci sınıf veri toplama ve değerlendirme ünitesinde yer alan bir örnekte, engelli bireyler için gerçekleştirilen bir yardım kampanyasına vurgu yapılmaktadır. Engelli bireylere tekerlekli sandalye alınabilmesi için toplanan plastik kapakların sayıları üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda bu örnek çalışmayı, yardımseverlik değeriyle ilişkilendirebiliriz. Diğer taraftan, içinde yaşadığımız toplumun engelli bireylerine karşı gösterilen bir sorumluluktan da söz etmek mümkündür.

Özdenetim Değeri: Tablo 3'te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden beşinci sınıfta 11, altıncı sınıfta 2, yedinci sınıfta 3 ve sekizinci sınıfta 4 etkinlik özdenetim değeriyle ilişkilendirilmiştir. Beşinci sınıfta yer alan özdenetim değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

Bir babanın 4 çocuğu vardır. Baba hafta başında her bir çocuğuna 15 TL harçlık veriyor. Hafta sonunda çocukların ellerinde kalan paralar aşağıdaki grafikte belirtilmiştir. Grafiği yorumlayalım.

Grafik: Kardeşlerin kalan paraları

Grafiğe göre en az harcama yapan Ali'dir. Ayşe en az paraya sahiptir. Ayşe'nin belirlenen haftadaki ihtiyaçları fazla olabilir. Hasan ve Sıla, Ali'ye göre daha çok, Ayşe'ye göre daha az harcama yapmışlardır.

Şekil 4. Özdenetim Değeri (5. Sınıf Matematik Ders Kitabı, Dikey Yayıncılık, S. 226)

Beşinci sınıf matematik ders kitabında veri toplama ve değerlendirme ünitesinde baba, çocuklarına günlük değil haftalık harçlık vererek, kendi harcama planlarını kendilerini oluşturmalarına fırsat vermektedir. Çocukların haftalık harcama planlarına göre kalan paraları grafikte gösterilmektedir. Çocukların harçlıklarıyla ilgili bu hesaplama örneğini özdenetim değeriyle ilişkilendirebiliriz.

Eşitlik Değeri: Tablo 3'te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden beşinci sınıfta beşinci sınıfta 11, altıncı sınıfta 3 ve sekizinci sınıfta 6 etkinlik eşitlik değeriyle ilişkilendirilirken yedinci sınıfta hiçbir etkinlik eşitlik değeriyle ilişkilendirilmemiştir. 5. sınıfta yer alan eşitlik değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

Şekil 5. Eşitlik Değeri (6. Sınıf Matematik Ders Kitabı, Berkay Yayıncılık, S. 144)

Altıncı sınıf matematik ders kitabında ondalık gösterim ünitesinde kesir konusunun bölme işlemi ile ilişkilendirilebilmesi ile ilgili örnek yer almaktadır. Metinde eşitlik değeri eşit paylaşım ilkesi gözetilerek ele alınmıştır.

Bilimsellik Değeri: Tablo 3'te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden beşinci sınıfta 12, altıncı sınıfta 7 etkinlik bilimsellik değeriyle ilişkilendirilirken yedinci ve sekizinci sınıfta hiçbir etkinlik bilimsellik değeriyle ilişkilendirilmemiştir. Altıncı sınıfta yer alan bilimsellik değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- Tam sayıları ve sayı doğrusunda göstermeyi,
- Tam sayıları karşılaştırmayı ve sıralamayı,
- Bir tam sayının mutlak değerini belirlemeyi ve anlamlandırmayı öğreneceğiz.

Terimler ve Semboller

• tam sayı	• Z
• pozitif tam sayı	• Z^+
• negatif tam sayı	• Z^-
• mutlak değer	• $ a $

Negatif sayılar, ilk kez MÖ 100 ile 50 yılları arasında Çin'de görülmüştür. Hindistan'da Brahmagupta'nın 628'de yayınladığı Brahmasphuta Siddhanta adlı eserinde borç anlamına gelmek üzere negatif sayılardan bahsettiği görülür. Orta Doğu'da muhasebe kayıtlarında borç veya zarar yerine negatif sayıların kullanılması da aynı zamanlara rastlamaktadır. Avrupa'da negatif sayılar ilk kez Fibonacci'nin Liber Abaci'sinde görüyoruz. 1202 yılında yayımlanan bu eser, Arap matematiğini Avrupa'ya taşımakta öncülük etmiştir. Negatif tam sayıların Avrupa matematiğinde tam olarak yerleşmesi ise 18. yüzyılı bulur.

http://www.bilimtekniis.tu.istanbul.gov.tr/system/files/bilimtek_arsiv/5-532-87.pdf sayfasından düzenlenmiştir.

Şekil 6. Bilimsellik Değeri (6. Sınıf Matematik Ders Kitabı, Berkay Yayıncılık, S. 82)

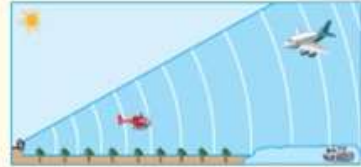
Altıncı sınıf matematik ders kitabında tamsayılar ünitesi kapsamında verilen bilgi notunda, negatif sayıların tarihte ilk defa Çin'de kullanılmaya başlandığından, Hindistan'da negatif sayıların kullanıldığı eserler olduğundan, Ortadoğu'da ve Avrupa'da negatif sayıların kullanımından bahsedilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde matematik biliminin konu edildiği bu metin bilimsellik değeriyle ilişkilendirilebilir.

Bağlantı Kurma Değeri: Tablo 3'te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden altıncı sınıfta 10 etkinlik ve sekizinci sınıfta 6 etkinlik bağlantı kurma değeriyle ilişkilendirilmiştir. Altıncı sınıfta yer alan iletişim değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

Radar; cisimlerin mesafe, istikamet veya yükseklikleri hakkında bilgi sağlayan hedef bulma cihazıdır.

Radar sistemleri, cisimlerin radar istasyonuna olan mesafelerini ve konumlarını, radarlardan çıkan sinyallerin cisme çarpıp geri dönmesindeki hızını hesaplayarak bulur.

Yukarıdaki resimde bir radar istasyonunun yaydığı sinyallerle oluşturduğu bölgeler gösterilmiştir. Görüş açısına göre radar, bu varlıklardan hangilerini tespit edebilir?

Şekil 7. Bağlantı Kurma Değeri (6. Sınıf Matematik Ders Kitabı, Berkay Yayıncılık, S.236)

Altıncı sınıf ders kitabında açılı gösterimi ve çizimi ile ilgili konuda verilen metinde radar sistemleri ve işlevsel tanımlarının yanı sıra paylaşılan görselle öğrencilerin konuyla ilgili bağlantı kurmaları amaçlanmaktadır. Yukarıda belirtilen metin ve görselle bağlantı kurma değerine değinildiğini söyleyebiliriz.

Sevgi Değeri: Tablo 3'te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden beşinci sınıfta 4, altıncı sınıfta 4, yedinci sınıfta 3 ve sekizinci sınıfta 1 etkinlik sevgi değeriyle ilişkilendirilmiştir. Yedinci sınıfta yer alan sevgi değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

Deniz, hastanede yatan ilkökul öğretmenini ziyaret etmek için hastanenin giriş katından asansöre binerek 3. kattaki dâhiliye bölümüne çıktı. Ziyaretini tamamlayıp asansöre binerek 5 kat aşağıdaki otoparka indi. Otoparkın hastanenin kaçınıcı katında olduğunu bulalım.

$$\begin{aligned} (+3) - (+5) &= (+3) + (-5) \\ &= -2 \text{ olur.} \\ \text{Hastanenin otoparkı } &-2. \text{ kattadır.} \end{aligned}$$

Şekil 8. Sevgi Değeri (7. Sınıf Matematik Ders Kitabı, Koza Yayın, S. 14)

Yedinci sınıf matematik ders kitabında tam sayılarla işlemler ünitesinde yer alan problemde, Deniz isimli bir öğrencinin hastanede yatan öğretmenini ziyaretinden bahsedilmektedir. Bu örnekte, öğrencinin öğretmenine duyduğu sevgi değerinden bahsedebiliriz. Öğrencinin, öğretmenini ziyarete gitmesine saygı değeriyle de ilişkilendirebiliriz.

Saygı Değeri: Tablo 3'te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden beşinci sınıfta 4, altıncı sınıfta 2, yedinci sınıfta 3 ve sekizinci sınıfta 1 etkinlik saygı değeriyle ilişkilendirilmiştir. 8. sınıfta yer alan saygı değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

tazeliğini kontrol etmeleri gibi davranışlardan söz edilerek dürüstlük değerine değinilmektedir. Bu örnek metinde, aşçının işini iyi bir şekilde yapmaya çalışmasını sorumluluk ve özdenetim değerleriyle de ilişkilendirebiliriz.

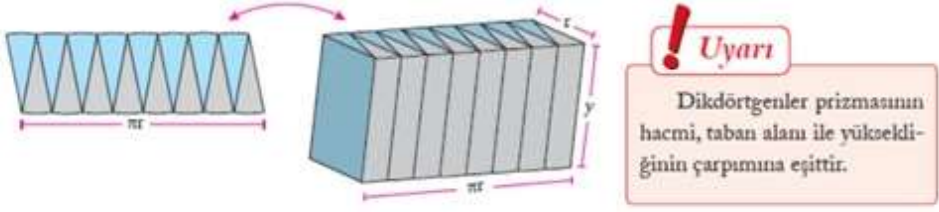
Adalet Değeri: Tablo 3’te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden beşinci ve yedinci sınıflarda birer kere, sekizinci sınıfta 2 etkinlik adalet değeriyle ilişkilendirilmiştir. 8. sınıfta yer alan adalet değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

Sevinç ve arkadaşları, hafta sonu sinemaya mı yoksa tiyatroya mı gidecekleri konusunda karar verememişlerdir. Sevinç, oylama yapmayı önermiştir. Oylama sonucunda sinemaya gidelim diyenlerin sayısının 3 katının 2 eksiği, arkadaş grubunun sayısından fazladır. Grupta 4 kişi olduğuna göre sinemaya mı yoksa tiyatroya mı gidilmiştir?

Şekil 11. Adalet Değeri (8. Sınıf Matematik Ders Kitabı, MEB Yayınları, S. 208)

Sekizinci sınıf matematik ders kitabı ünite değerlendirme sorularında yer alan bir problemde, arkadaşların sinema ya da tiyatroya gitme konusunda oylama yapmalarına birbirlerinin isteklerine ve kararlarına saygı duyma, adil davranma hakkıyla ilişkilendirebiliriz. Bu problem cümlesindeki adil davranma fikrini, adalet değeri olarak belirtebiliriz.

Rasyonellik Değeri: Tablo 3’te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden beşinci sınıfta sadece sekizinci sınıfta 4 etkinlik *rasyonellik* değeriyle ilişkilendirilmiştir. Sekizinci sınıfta yer alan rasyonellik değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

Dikkat edilirse silindir parçalarının sayısı arttıkça parçaların birleştirilmesiyle oluşan cismin tabanı giderek dikdörtgene benzer. Cismin tabanını kenar uzunlukları r ve πr olan dikdörtgen olarak kabul edelim. Bu durumda silindirin hacmini dikdörtgenler prizmasının hacminden hareketle

$$\underbrace{\pi r^2}_{\text{Taban alanı}} \cdot \underbrace{y}_{\text{Yükseklik}} = \pi r^2 y$$

olarak tahmin edebiliriz.

Şekil 12. Rasyonellik Değeri (8. Sınıf Matematik Ders Kitabı, MEB Yayınları, S. 335)

Sekizinci sınıf matematik ders kitabında, geometrik cisimlerin hacmi konusunda, sözel ve görsel ifadelerle bilginin akılcı bir şekilde oluşturulmasına çalışılarak rasyonellik değerine başvurulmuştur.

Sabır Değeri: Tablo 3'te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden beşinci sınıfta 2 ve yedinci sınıfta 1 etkinlik sabır değeriyle ilişkilendirilirken altıncı ve sekizinci sınıfta hiçbir etkinlik sabır değeriyle ilişkilendirilmemiştir. Beşinci sınıfta yer alan sabır değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

Problem

Elif'in dedesi dört yıl önce tarlasının $\frac{1}{3}$ 'üne portakal, $\frac{1}{4}$ 'üne mandalina ve $\frac{4}{12}$ 'sine ise limon ağacı dikiyor. Özveri ve özenle baktıkları ağaçlar dört yılın sonunda ilk meyvelerini vermiştir. Elif ve dedesi bu durumdan çok mutlu olmuştur. Bu tarlanın ağaç dikilmeyen kaçta kaçlık bölümü kaldığını bulalım.

Şekil 13. Sabır Değeri (5. Sınıf Matematik Ders Kitabı, Dikey Yayıncılık, S. 111)

Beşinci sınıf matematik ders kitabında kesirler ve kesirlerle işlemler ünitesinde Elif'in dedesinin diktiği ağaçlar ve zamanla bu ağaçların meyvelerini vermeye

başlamasından söz edilmektedir. Zamanla, emekle, özveriyle ve sabırla ağaçların büyümesi ve olgunlaşması bağlamında bu problem cümlesinde sabır değerine değinildiğini söyleyebiliriz.

Özgürlük Değeri: Tablo 3'te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden sadece beşinci sınıfta 2 etkinlik özgürlük değeriyle ilişkilendirilmiştir. 5. sınıfta yer alan özgürlük değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

5 Aralık 1934 tarihinde kabul edilen kanunla Türk kadınlarına milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı. Ülkemizin ilk kadın başbakanı ise 25 Haziran 1993 tarihinde görevine başladı. İki tarih arasında geçen süreyi hesaplayalım.

Problemi Anlayalım: 5 Aralık 1934 tarihinde Türk kadınlarına seçme seçilme hakkı tanındı. 25 Haziran 1993 tarihinde ise ilk kadın başbakanımız görevine başladı. Verilen iki tarih arasındaki farkı bulacağız.

Çözümü Planlayalım: Yeni tarih üstte, eski tarih altta olacak şekilde tarihleri yıl, ay, gün şeklinde yazacağız. Önce gün, sonra ay, sonra da yıl bölümünde çıkarma işlemi yapacağız.

Şekil 14. Özgürlük Değeri (5. Sınıf Matematik Ders Kitabı, Dikey Yayıncılık, S. 248)

Beşinci sınıf matematik ders kitabında zaman ölçme konusunu içeren bölümde, tarihsel hesaplama gerektiren çözümlü problemde kadınlara seçme ve seçilme hakkının verildiği tarihe atıfta bulunarak özgürlük değerine vurgu yapılmış ve metin dışı öge ile desteklenmiştir.

Estetik Değeri: Tablo 3'te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden beşinci ve altıncı sınıfta birer etkinlik estetik değeriyle ilişkilendirilirken yedinci ve sekizinci sınıfta hiçbir etkinlik estetik değeriyle ilişkilendirilmemiştir. Beşinci sınıfta yer alan estetik değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

SAYI VE ŞEKİL ÖRÜNTÜLERİ

Genellikle tarihî yapılarda, halı ve kilim desenlerinde, seramik ve çini işlemlerinde belirli bir düzen ve sayıda geometrik şekiller kullanılmıştır. Tarihî ve kültürel eserlerimizde bu geometrik şekillere fazlaca rastlamak mümkündür.

Şekil 15. Estetik Değeri (5. Sınıf Matematik Ders Kitabı, Dikey Yayıncılık, S. 21)

Beşinci sınıf ders kitabında örüntüler ile ilgili konuda tarihi ve kültürel eserlerimizden bahsedilmesini estetik değeriyle ilişkilendirilebilir.

Esneklik Değeri: Tablo 3'te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden sadece sekizinci sınıfta 2 etkinlik esneklik değeriyle ilişkilendirilmiştir. Sekizinci sınıfta yer alan esneklik değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

Hava sıcaklığındaki değişimi inceleyen bir meteoroloji uzmanı, 5 saatlik süre içinde hava sıcaklıklarını ölçerek yandaki tabloyu hazırlamıştır. Tablodaki verilerin gösterimi için en uygun grafik türünü belirleyerek çizelim.

Süre	Sıcaklık
Başlangıç	2 °C
1. saat	10 °C
2. saat	8 °C
3. saat	4 °C
4. saat	-2 °C
5. saat	-4 °C

Şekil 16. Esneklik Değeri (8. Sınıf Matematik Ders Kitabı, MEB Yayınları, S. 88)

Sekizinci Sınıf Matematik Ders Kitabında veri işleme konusunda, hava sıcaklığı değişimi ile ilgili verilen bilgilere dayanılarak öğrencilerin en uygun grafik türünü oluşturmalarının istenmesini esneklik değeri olarak değerlendirebiliriz.

Dostluk Değeri: Tablo 3'te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden sadece sekizinci sınıfta 2 etkinlik dostluk değeriyle ilişkilendirilmiştir. Sekizinci sınıfta yer alan dostluk değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

Merve, hastalandığı için 1 hafta okula gidememiştir. Merve'nin en yakın sınıf arkadaşı olan Ayşe, okul çıkışında okulu ile evi arasındaki mesafenin 3 katının 150 m eksikliği kadar yolu yürüyerek Merve'yi evinde ziyaret etmiş ve ona eksik kaldığı ders konularını anlatmıştır. Merve'nin evi ile okulu arası mesafe 1,5 km'den fazla olduğuna göre Ayşe'nin evi ile okulu arasındaki mesafenin en küçük tam sayı değeri kaç metre olur?

- A) 551 B) 550
C) 549 D) 545

Şekil 17. Dostluk Değeri (8. Sınıf Matematik Ders, Kitabı, MEB Yayınları, S. 208)

Sekizinci sınıf matematik ders kitabında yer alan ünite değerlendirme sorularından, yukarıda belirtilen problem kapsamında bir öğrenci, hasta bir arkadaşının evine giderek onu ziyaret etmekte ve ona ders konularını anlatmaktadır. Ziyarete giden öğrencinin, okuldan kendi evine uzak mesafede olan arkadaşının evine yürüyerek gitmesi de önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, hasta arkadaşını ziyarete giden öğrencinin davranışını dostluk değeriyle ilişkilendirebiliriz. Bu örnekte, dostluk değerinin yanı sıra sevgi ve yardımseverlik değerlerinin de belirginleştiğini söyleyebiliriz.

İletişim Değeri: Tablo 3'te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden sadece sekizinci sınıfta 2 etkinlik iletişim değeriyle ilişkilendirilmiştir. Sekizinci sınıfta yer alan iletişim değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

1) Yandaki çarpma işlemine ait tabloyu inceleyerek verilmeyen sayıları bulunuz.	.		$\sqrt{3}$		$\sqrt{7}$
2) Verilmeyen sayıları bulmak için hangi işlemlerin yapılması gerektiğini söyleyiniz.	$\sqrt{2}$	$\sqrt{4}$	$\sqrt{6}$	$\sqrt{10}$	$\sqrt{14}$
3) Kareköklü ifadelerle bölme işlemi yapılırken nasıl bir yöntem kullanılacağına arkadaşlarınızla beraber karar veriniz.		$\sqrt{6}$	$\sqrt{9}$	$\sqrt{15}$	$\sqrt{21}$
	$\sqrt{5}$	$\sqrt{10}$	$\sqrt{15}$	$\sqrt{25}$	$\sqrt{35}$
		$\sqrt{14}$	$\sqrt{21}$	$\sqrt{35}$	$\sqrt{49}$

Şekil 18. İletişim Değeri (8. Sınıf Matematik Ders Kitabı, MEB Yayınları, S. 69)

Sekizinci sınıf matematik ders kitabında, kareköklü sayılar konusunda yukarıda belirtilen etkinlikte öğrencilerin problemi çözerken, birbirleriyle iletişim kurarak karar vermesi istenmekte ve iletişim değeri öne çıkmaktadır.

Tasarruf Değeri: Tablo 3’te belirtildiği üzere ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan metin ve metin dışı öğelerden sadece yedinci sınıfta 1 etkinlik tasarruf değeriyle ilişkilendirilmiştir. Yedinci sınıfta yer alan tasarruf değeriyle ilgili örneklerden birisi şöyledir:

Şekil 19. Tasarruf Değeri (7. Sınıf Matematik Ders Kitabı, Koza Yayın, S. 13)

Yedinci sınıf matematik ders kitabında sayılar ve işlemler ünitesinde Arif isimli bir çocuğun harçlığından para artırıp biriktirmesini tasarruf değeriyle ilişkilendirebiliriz. Arif’in Kızılay’ın pullarından satın alması ayrıca yardımseverlik değeri olarak yorumlanabilir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda incelenen dört matematik ders kitabında metin ve metin dışı öğeler incelenmiş toplam 204 değere rastlanırken bu değerlerden en fazla yer alan değer sorumluluk değeri olmuştur.

Dört farklı matematik ders kitabındaki metin ve metin dışı öğelerin incelendiği bu çalışma sonucunda en çok (30, %15) sorumluluk değerine rastlanılmıştır. Kılcan (2020) 5, 6, 7 ve 8. sınıf matematik ders kitaplarında on kök değerden en çok (34, %30) rastlanan kök değerinin sorumluluk değeri olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Şahin ve Başgül (2018) 5, 6, 7 ve 8. sınıf matematik ders kitaplarında sekiz

değerden en çok (208, %33) rastlanılan değer sorumluluk değeri olduğunu belirtmişlerdir. Diğer taraftan Çetin vd. (2021) yapmış oldukları araştırmada sorumluluk değeri (11, %20), yardımlaşma değerinden sonra en çok rastlanılan değer olarak ortaya çıkarken, Sayın vd. (2019) kök değerlerin araştırıldığı 5. sınıf matematik ders kitabında sorumluluk değerinin (4, %11) öz denetim, adalet, yardımseverlik değerlerinden sonra en çok rastlanan kök değer olduğunu saptamışlardır. Benzer olarak yapılan bir diğer çalışmada Şahin ve Tuğrul (2020) sorumluluk değerinin (321, %13) sevgi ve yardımlaşma sosyal değerlerinden sonra en sık rastlanılan sosyal değer olduğunu belirlemişlerdir. Ancak Uzunkol ve Karaca (2019) 3. ve 4. sınıf matematik ders kitaplarında bulunan değerleri araştırdıkları çalışmada sorumluluk değerinin en az (1, %2) rastlanan değerlerden biri olduğunu bulmuşlardır.

Bu çalışmada vatanseverlik değeri sorumluluk değerinden sonra en sık rastlanan değer (23, %11) olmuştur. Çalışmadan elde edilen sonuçlar ile Çetin vd. (2021) ve Uzunkol ve Karaca (2019) elde ettikleri bulgular yüzdelik değer olarak benzerlik göstermektedir. Çetin vd. (2021), on kök değer araştırıldığı dokuzuncu sınıf matematik ders kitaplarında, vatanseverlik değerinin yardımseverlik ve sorumluluk değerlerinden sonra en sık rastlanılan (7, %13) değer olarak tespit ederken, Uzunkol ve Karaca (2019), on bir değer araştırıldığı 3. ve 4. sınıf matematik ders kitaplarında, vatanseverlik değerinin tutumluluk değerinden sonra en çok tekrar eden (8, %14) değer olduğunu belirlemişlerdir. Sayın vd. (2019) 'nin 5. sınıf matematik ders kitabında kök değerler üzerine yapmış olduğu çalışmadan elde ettiği bulgular bu çalışmanın aksine vatanseverlik değerinin en az (2, %5) tekrar eden değerler arasında olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Kılcan (2020) ortaokul matematik ders kitaplarında vatanseverlik değerinin en az (5, %4) rastlanan değerler arasında olduğunu tespit etmiştir. Yardımseverlik kök değeri vatanseverlik kök değeri gibi en sık rastlanılan (23, %11) ikinci değer olmuştur. Yardımseverlik değeri Çetin vd. (2021) ve Şahin ve Tuğrul (2020) tarafından yapılan çalışmalarda en çok görülen değer olmuştur. Çetin vd. yapmış olduğu çalışmada yardımseverlik değeri 14 (%26) defa

görülürken, Şahin ve Tuğrul (2020) tarafından yapılan çalışmada yardımseverlik değeri 648 (%27) defa rastlanılmıştır. Bununla birlikte Sayın vd. (2019) ve Kılcan (2020) tarafından yapılan çalışmalarda yardımseverlik değeri en çok rastlanılan üçüncü değer olarak ortaya çıkmıştır. Sayın vd. tarafından yapılan çalışmada bu değer 6 (% 16) iken Kılcan'ın yapmış olduğu çalışmada yardımseverlik değeri 16 (%14) defa görülmüştür. Bu dört çalışmada yardımseverlik değerine ait yüzdelik sonuçlar bu çalışmadan elde edilen sonuçların üzerinde iken Uzunkol ve Karaca (2019) ve Şahin ve Başgül (2018) tarafından yapılan çalışmalardan elde edilen yüzdelik sonuçların daha az olduğu tespit edilmiştir.

Öz denetim değeri Kılcan (2020) ve Çetin vd. (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda analiz yapılan kitaplarda az görülen kök değerlerdendir. Kılcan (2020) yapmış olduğu çalışmada öz denetim kök değeri 4 (%3) defa görülürken, Çetin vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada öz denetim değeri 2 (%4) defa rastlanılmıştır. Buna karşılık Sayın vd. (2019) beşinci sınıf matematik ders kitabında en çok rastlanılan (12, %32) değer öz denetim değeri olduğunu bulmuşlardır. Uzunkol ve Karaca (2019) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarıyla bu araştırmanın sonuçları benzerlik göstermektedir. Yapılan bu çalışmada öz denetim değeri 20 (%10) defa görülmüştür. Yapılan bu çalışmada eşitlik değeri öz denetim değeri gibi aynı frekansa 20 (%10) sahip incelenen ders kitaplarında en sık rastlanan üçüncü değer olmuştur. Yine Özkaya ve Duru (2020) matematik ders kitapları üzerine yapmış olduğu çalışmada eşitlik değeri en çok rastlanılan (176, %61) değer olarak ortaya çıkmıştır. Deniz (2018) bu durumun matematiğin doğasından kaynaklanan bir durum olmasının yanı sıra bu değer hem 2017 hem 2018 matematik öğretim programlarında yer almasına bağlamaktadır.

Yapılan analizler sonucunda bilimsellik değeri, analizi yapılan ortaokul ders kitaplarında 19 (% 9) defa rastlanılmış ve en sık görülen altıncı değer olarak ortaya çıkmıştır. Özkaya ve Duru (2020) tarafından yapılan benzer çalışmada bilimsellik değeriyle 37 (%13) defa karşılaşılmış, bu değer en sık görülen üçüncü değer olmuş-

tur. Diğer taraftan Dede (2006a) ve Özenç (2019) ortaokul matematik ders kitaplarında yer alan matematiksel ve matematik eğitime ait değerlerin araştırıldığı çalışmalarda teorik bilgi ve uygunluk değer çiftleri birlikte analiz edilmiştir. Yapılan bu iki çalışmada teorik bilgi değeri içerik olarak bu çalışmada ki bilimsellik değeri ile örtüşürken uygunluk değeri ise bağlantı kurma değeri ile örtüşmektedir. Dede (2006a) altı 6. sınıf matematik ders kitabı, dört 7. sınıf ders kitabı üzerinde yaptığı çalışma sonucunda 3253 (%81) defa teorik bilgi değeri içeren durum ile karşılaşırken 760 (%19) defa uygunluk değeri içeren durum tespiti yapmıştır. Benzer bir çalışmada Özenç (2019) teorik bilgi değeri ile uygunluk değerinin ders kitaplarında yer alma frekansının birbirine yakın değerler olduğunu tespit etmiştir. Yapmış olduğumuz bu çalışmada bağlantı kurma değeri 16 (%8) defa görülmüştür. Bu değerlerin sahip olduğu yüzdelik değer Özenç (2019) ve Dede (2006a) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlarla tutarlı değildir.

Ortaokul matematik ders kitaplarının incelendiği bu çalışmanın sonucunda sevgi kök değerine toplamda 12 (% 6) defa rastlanılmıştır. Yapılan benzer çalışmalarda sevgi kök değerine ait bulgular yüzdelik değer olarak Sayın vd. (2019) ve Çetin vd. (2021) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla örtüşürken Kılcan (2020), Şahin ve Başgül (2018), Şahin ve Tuğrul (2020) ve Uzunkol ve Karaca (2019) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla farklılık göstermektedir. Yapılan bu çalışmalarda sevgi kök değerine ait yüzdelik değerler % 6 dan daha fazla olduğu görülmüştür. Saygı kök değeri bu çalışmada sevgi kök değerinden sonra en çok rastlanılan 10 (%5) değer olmuştur. Değer üzerine yapılan benzer çalışmalarda saygı kök değerine ait bulgular yüzdelik değer olarak Sayın vd. (2019) yapmış olduğu çalışmayla örtüşürken Uzunkol ve Karaca (2019) ve Kılcan (2020) tarafından yapılan çalışmalarda saygı kök değerinin %5'den daha az, Şahin ve Tuğrul (2020), Şahin ve Başgül (2018), ve Çetin vd. (2021) tarafından yapılan çalışmalarda ise saygı kök değerinin %5'ten daha fazla olduğu görülmüştür. Dürüstlük kök değeri araştırmaya dâhil olan ortaokul ders kitaplarında toplamda 9 (% 4) defa görülmüştür. Yapılan

benzer araştırmalarda dürüstlük kök değeri bu araştırma da olduğu gibi düşük frekans ve yüzdelerik değere sahiptir (Sayın vd., 2019; Kılcan, 2020; Çetin vd., 2021). Bu çalışmada adalet kök değeri incelenen ders kitaplarında 4 (% 2) defa görölmüştür. Literatürde yapılan araştırmaların bulguları ile karşılaştırıldığında adalet kök değerine ait frekans ve yüzdelerik değerlerinin daha fazla olduğu yani bu araştırmanın sonuçları ile farklılık gösterdiği görölmüştür (Sayın vd., 2019; Kılcan, 2020; Özkaya & Duru, 2020; Çetin vd., 2021).

Matematiğin kuramsal değerlerinden biri olan *rasyonellik* değeri incelemesi yapılan eserlerde 4 (%2) sefer tespit edilmiştir. Dede (2006b) tarafından yapılan çalışmada dört adet dokuzuncu sınıf matematik ders kitabında matematik ve matematik eğitimine değerlerin araştırılması yapılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda rasyonellik değerinin toplamda 2305 defa görölmüştür. Özenç (2019) tarafından yapılan benzer araştırmada ortaokul matematik ders kitaplarında rasyonellik değerine 924 defa rastlanılmıştır. Bu iki çalışmada da rasyonellik değerinin yüksek frekansa sahip olması her iki çalışmada rasyonellik değerinin daha kapsamlı ele alınmasından dolayı olabilir. Matematik eğitiminin örtülü değerlerinden ve güncel programda belirtilen kök değerlerden biri olan sabır değeri araştırmaya dâhil olan ortaokul ders kitaplarında toplamda 9 (%4) defa görölmüştür. Yapılan benzer araştırmalarda sabır kök değeri bu araştırma da olduğu gibi düşük bir frekans değerine ve yüzdelerik değere sahip iken (Kılcan, 2020; Çetin vd., 2021), Sayın vd. (2019) yapılan çalışmada sabır kök değerine rastlanılmamıştır.

İletişim ve özgürlük değerleri yapılan bu çalışmada 2 (%1) defa rastlanılmıştır. Matematik ders kitaplarında değer araştırması yapılan çalışmalarda iletişim ve özgürlük değerlerinin araştırmalarda yer almadığı görölmüştür. Estetiklik ve esneklik değerleri araştırmaya dâhil edilen ortaokul ders kitaplarında 2 (%1) kere görölmüştür. Alan yazın incelendiğinde bu iki değerin sadece Özkaya ve Duru (2020) tarafından yapılan çalışmada araştırıldığı görölmektedir. Estetik değerinin düşük bir frekans ve yüzdelerik değere sahip olduğu görölmürken, esneklik değerinin çok daha yüksek bir frekans ve yüzdelerik değere (52, %18) sahip olduğu görölmektedir. MEB

(2017, 2018) programlarında yer alan dostluk kök değeri, gerçekleştirilen bu çalışmada 2 (%1) defa tekrar etmiştir. Matematik ders kitapları üzerine yapılan benzer araştırmalarda dostluk kök değerine ait bulgular frekans olarak Sayın vd. (2019) tarafından yapılan çalışmanın sonucuyla örtüşmektedir. Ancak Çetin vd. (2021) ve Kılcan (2020) tarafından yapılan çalışmalarda dostluk değerine ait bulgular hem frekans hem yüzdelik değer olarak bu çalışmadan elde edilen verilerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

İncelenen ilköğretim matematik ders kitaplarında tasarruf değeri 1 (%0,5) kere görülmüştür. Matematik ders kitapları üzerine yapılan değer araştırmalarında sadece Özkaya ve Duru (2020) tarafından yapılan araştırmada tasarruf değerine rastlanılmıştır ve bu çalışmada da sadece 1 (%0,7) kere bu değer bulduğu problem durumuna rastlanılmıştır.

Matematik ders kitaplarında kök değerler üzerine yapılan güncel çalışmalar incelendiğinde bu değerleri çağrışım yapan metin ve metin dışı öğelere ders kitaplarında yer verildiği görülmektedir (Yıldız Mutlubaş, 2021). Yine matematik ders kitapları üzerine yapılan güncel araştırmalar ders kitaplarında matematik eğitim değerlerine ve matematiksel değerlere yer verildiğini göstermekte (Özenç, 2019; Bakırcı, 2020) iken sınıf içi gözlemlerde öğretmenlerin matematiğe ait değerleri öğrenciye yansıtmada problem yaşadıklarını göstermektedir (Aktaş & Argün, 2018; Kirez, 2018). Matematik ders kitaplarında sosyal değerlere ve matematiğe ait değerlere metin ve metin dışı öğelerde daha fazla yer verilmeye başlanması MEB (2017, 2018) programlarda değerlere atfedilen başlıklar ve değerlerin önemine yapılan vurguların bir sonucu olarak düşünülebilir. Bu sonuçlar ise matematiğin değer barındırmayan bir alan olduğu düşüncesini çürüten aksine matematiğinde diğer disiplinlerde olduğu gibi değerler taşıdığını göstermektedir (Dede, 2007). Ancak değerlerin matematik, fen ve diğer disiplinler öğretim programlarına girmesine rağmen örtük bir şekilde var oldukları görülmektedir (Atweh & Wee, 2008). Nitekim Kart ve Şimşek (2020) Matematik Dersi Öğretim Programı'nda 444 kazanımdan sadece 1 kazanımda değer ifadesinin geçtiğini belirtmektedir. Bu ise çoğu zaman matematik derslerinde değer

öğretimini Sosyal Bilgiler dersinde olduğu gibi doğrudan değil dolaylı olarak yer verilmesine sebep olmaktadır. Bu durum ise ilköğretim ve ortaöğretim matematik ders kitaplarında değer dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim ders kitaplarında değerler üzerine yapılan araştırmalar ders kitaplarındaki değer dağılımlarının asimetrik olduğunu göstermektedir (Çetin vd., 2021; Kılcan, 2020; Sayın vd., 2019; Şahin & Tuğrul, 2020; Uzunkol & Karaca, 2019). Bu ise ders kitaplarının hazırlanması aşamasında değerlere yönelik bir yönergenin veya bir standartın olmadığını göstermektedir. Ders kitabı hazırlık aşamasında değerlerin dengeli bir şekilde sunulması değerlerin öğrencilere kazandırılması yönünde önem arz edebilir.

Kaynakça

- Akbaba Altun, S. (2003). Eğitim yönetimi ve değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi* 1 (1): 7-18.
- Aktas, F., & Argün, Z. (2018). Examination of mathematical values in classroom practices: A case study of secondary mathematics teachers. *Eğitim ve Bilim*, 43 (193).
- Atmaca Ertok, A. (2006). İlköğretim ders kitaplarında görsel tasarım ve resimleme. *Milli eğitim*, 35 (171), 318-328.
- Atweh, B., & Wee, T. S. (2008). Theorising values and their study in mathematics education. In *Proceedings of the 2007 AARE Conference*. Association for Research in Education (AARE).
- Aydın, M. Z., & Gürler, Ş. A. (2014). *Okulda değerler eğitimi*. Ankara: Nobel.
- Bakırcı, D. C. (2020). *Ortaöğretim matematik ders kitaplarında matematiksel değerler ve matematik eğitimi değerleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu.
- Bishop, A. J. (1989). Mathematical enculturation: A cultural perspective on mathematics education. *Journal for Research in Mathematics Education*, 20 (4), 367-70.
- Creswell, J. W. (2013). *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th Ed). Pearson Publications, Inc.
- Çetin, İ., Mutluoğlu, A., Yazlık, D. Ö., & Erdoğan, A. (2021). Ortaöğretim dokuzuncu sınıf matematik ders kitaplarının kök değerler çerçevesinde incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, 35 (2), 715-732.
- Dede, Y. (2006a). Mathematical values conveyed by high school mathematics textbooks. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 6 (1), 118-132.
- Dede, Y. (2006b). Values in Turkish middle school mathematics textbooks. *Quality and Quantity*, 40 (3), 331-359.
- Dede, Y. (2007). Matematik öğretiminde değerlerin yeri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 12-25.
- Deniz, D. (2018). Matematik öğretim programında yer alan değerler eğitimine yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9 (16), 1-28.

- Esmer, Y. (1998). Ahlâkî değerler ve toplumsal değişme. *Türkiye'de bunalım ve demokratik çıkış yolları*. Ankara: TÜBA Yayınları.
- Jacobs, D. T., & Jacobs-Spencer, J. (2001). Teaching virtues: *Building character across the curriculum*. Scarecrow Press.
- Kart, M., & Şimşek, H. (2020). Türk eğitim sisteminde değer arayışı: yenilenen (2017) ilköğretim programları hangi değerleri kazandırıyor? *Değerler Eğitim Dergisi*, 18 (40).
- Kılcan, T. (2020). Ortaokul ve imam hatip ortaokulları matematik ders kitaplarında yer alan kök değerlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi (IJONASS)*, 4 (2), 248-266.
- Kılıç, A., & Seven, S. (2011). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*, 8. Basım. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kirez, B. (2018). *Öğrenci, öğretmen ve öğretim programı açısından matematik eğitimi değerlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Hacettepe Üniversitesi.
- Marshall, M. N. (1996). Sampling For Qualitative Research. *Family Practice*, 13(6), 522-526.
- MEB (2017). *Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. <http://mufredat.meb.gov.tr> adresinden 28.07.2017 tarihinde erişilmiştir.
- MEB (2018). *Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx> adresinden 16 Haziran 2019 tarihinde erişilmiştir.
- MEB DKEAY, Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği. *Resmî Gazete* 31628 (14 Ekim 2021). Erişim 14 Temmuz 2022.
- Noor, K. B. M. (2008). Case study: A strategic research methodology. *American journal of applied sciences*, 5 (11), 1602-1604.
- Özdemir, S. M. (2009). Eğitimde program değerlendirme ve Türkiye’de eğitim programlarını değerlendirme çalışmalarının incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 126-149.
- Özenç, A. (2019). *Ortaokul Matematik ders kitaplarında yer alan matematiksel değerlerin ve matematik eğitimi değerlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Dicle Üniversitesi.
- Özkaya, F., & Duru, A. (2020). Ortaokul matematik ders kitaplarında değerler eğitimi kapsamındaki değerlerin yer alma durumlarının incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 43-67.
- Raths, L. E., & Harmin, M. (1966). Values and teaching: Working with values in the classroom. *Merrills international education series*.
- Sayın, V., Orbay, K., & Şam, E. A. (2019). 5. Sınıf matematik ders kitabının değerlerimiz açısından incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, Ekim 2019 Özel Sayısı*, 161-171. DOI: 10.21733/ibad.605040
- Şahin, Ö., & Başgöl, M. (2018). Ortaokul matematik ders kitaplarında sosyal değerler. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* (34), 90-104.
- Şahin, Ö., & Tuğrul, K. (2020). İlkokul Matematik Ders Kitaplarında Sosyal Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18 (39), 173-208.
- Taşdemir, M. (2009). İlköğretimde değerler eğitimi ve bu değerlerin Alevî-Bektaşî değerleri ile ilişkililiği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı (51).
- Tezcan, M. (2018). Değerler eğitimi sosyolojik yaklaşım. *Ankara: Anı Yayıncılık*.
- Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

- Uzunkol, E., & Karaca, D. (2019). İlkokul Matematik Ders Kitaplarının İçerdiği Değerler Bakımından İncelenmesi. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 5 (2), 55-71.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, M. (2019). *Ortaokul matematik ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Yıldız Mutlubas, S. (2021). *Beşinci sınıf matematik ders kitaplarındaki temsillerin öğretim programındaki kök değerler bağlamında incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Pamukkale Üniversitesi.
- Yin, R. K. (2015). *Qualitative research from start to finish*. Guilford publications.

Extended Abstract

Values are defined as the entirety of the elements that comprise the social, cultural, economic, and scientific teachings of a society (Turkish Language Association), while it is considered to be the thought systems or guides that shape the behaviors of people in their society (Raths et al., 1966; Tezcan, 2018). In terms of cultural continuity, it is important for the values that play an important role in creating behaviors to be included in the education process and to be transferred to new generations (MEB, 2017). Özdemir (2009) notes that protecting and developing cultural values are among the goals of curricula. On the contrary case, there is a risk of erosion and even loss of values that have been attributed to society (Esmer, 1998).

Education has an important place in providing individuals with social values (Taşdemir, 2009). Curricula aim to contribute to the academic development of students, while they also aim to provide students with good values (Jacobs & Jacobs-Spencer, 2001). The Turkish education system aims to raise individuals having national values along with knowledge and skill competencies (MEB, 2018).

Akbaba Altun (2003) notes that one of the goals of education is to transfer the values that have been attributed to society to the next generation with the support of the curricula prepared. Values are explicitly emphasized in some curricula, while they are tacitly emphasized in others (Kart & Şimşek, 2020). The importance of values education, which has been included in curricula in our country since 2005, has become more evident particularly in recent years, whereas it becomes more palpable that values education is a crying need. Values education has ceased to be the subject of predetermined courses and the achievements in the curricula of these courses, whereas it has become a fact in the curricula of all disciplines. Values are mentioned under the title of "Perspective of Curricula", while values based on achievement are not included in the primary education mathematics curriculum. The extent to which values are included in the mathematics textbooks prepared based on the curriculum emerges as a subject that is worth researching. The idea is that this study will contribute to the field from the point of revealing how values are associated with mathematical text and non-text items.

This study, in which the values in secondary school 5th, 6th, 7th, and 8th-grade textbooks are examined, is a case study. A case study, which is widely used in educational research, may consist of an in-depth analysis of a specific topic, chapter, or unit (Noor, 2008). In the study, secondary school mathematics textbooks of MEB and private publishing houses are analyzed through the value examination form designed by the researchers. In the analysis process, value-containing expressions in the texts and images in the textbooks are determined. Among these value-containing expressions, the ones aimed at value education are

identified and indicated as percentages and frequencies. The respective literature is used in the preparation of the value examination form and 20 values are taken as a basis. These values are fairness, friendship, righteousness, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism, helpfulness, being scientific, aesthetics, sharing, flexibility, equality, freedom, saving, rationality, communication, and establishing the connection.

As a result of the analysis of text and non-text items in secondary school mathematics textbooks according to the value examination form, the values of responsibility, patriotism, helpfulness, self-control, equality, and being scientific bear high percentages. Equality and being scientific values among these values are found at every grade level, while the value of being scientific is not detected at the 8th-grade level and the equality value at the 7th-grade level.

In this study, the texts and images in the secondary school mathematics textbooks suggested by the Turkish Education Board are examined in terms of values, and an effort is made to identify to what extent they are involved in different grade levels. As a result of the study, the texts and images in four mathematics textbooks are examined and 204 values are detected, whereas the most frequent value among all is responsibility while sharing is not addressed at all.

When the recent studies on root values in mathematics textbooks are examined, it can be observed that the text and non-text items that evoke these values are given a place in textbooks (Yıldız Mutlubaş, 2021). Current studies on mathematics textbooks show that mathematical values are included in textbooks (Özenç, 2019; Bakırcı, 2020). In addition, in-class observations show that teachers have problems in reflecting the values of mathematics to the students (Aktaş & Argün, 2018; Kirez, 2018). Giving more place to social values and mathematical values in text and non-text items in mathematics textbooks MEB (2017, 2018) may be considered to be a result of the emphasis in the curricula that is laid on the importance of values and headings attributed to values. These results, however, confute the opinion claiming that mathematics is a field that does not contain values and reveals that mathematics also carries values like other disciplines (Dede, 2007). However, even though they are introduced in the curricula of mathematics, science, and other disciplines, it is observed that the values tacitly exist (Atwen & Wee, 2008). Kart and Şimsek (2020) note that the expression "value" is mentioned in only 1 achievement out of 444 in Mathematics Curriculum. This, therefore, causes the value-teaching in mathematics classes to be given place indirectly rather than directly as in social sciences classes. The studies conducted reveal that some values are more dominant compared to others in textbooks. This, however, shows that there is no directive or standard intended for values at the textbook preparation stage. Presentation of values in a balanced manner at the textbook preparation stage may be of importance in terms of providing pupils with each root value.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), s. 117-141

Geliş Tarihi:12.01.2023 Kabul Tarihi:23.02.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

10.30561/sinopUSD.1232957

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

ROUSSEAU’NUN AYDINLANMACI AKIL ELEŞTİRİSİ

Gülümser DURHAN*

Öz

Aydınlanma Dönemi düşünürü olan Jean-Jacques Rousseau, kendi döneminin düşünce anlayışına karşı olan negatif tutumuyla, aydınlanmaya, kendi döneminin filozoflarına, düşünce zincirine karşı olan ağır eleştirileriyle karşımıza çıkmaktadır. Aydınlanmayla birlikte, doğal halde bulunan insanın bozulduğuna, yozlaştığına, duygularını göz ardı ettiğine, tutsaklığına bilim sanat veya eğitim gibi kurumlarının etkisi nedeniyle kendine yabancılaştığına vurgu yapan Rousseau, bu tutum ve sert eleştiriyi dönemin aykırı sesi olarak dikkat çekmektedir.

Aklın ön plana çıktığı aydınlanma dönemi, aklını dayanak alan, kendi akıl gücünün farkındalığına varan, kendi davranışlarının sorumluluğunu üstelenen, başkasının kendisini yönlendirmesine olanak tanımayan ve aklını kiraya vermemiş bir insan modelini salık vermektedir. İnsanın hayatına anlam katan ve yapıp etmelerini düzene koyan evrensel bir akıl gücüdür. Eğer insan akıllı, bağımlı düşüncelerden, bağınazlıktan, makul veya mantıklı temeli olmayan gelenek görenek, töre gibi örf ve adetlerden kurtulursa o insanın kendisi de kurtuluşa ermiş demektir. Dolayısıyla aydınlanma düşüncesinde akıl, insanı düşmüş olduğu kötü durumlardan kurtaracak, hata yapmasını engelleyecek temel bir yol göstericidir.

Rousseau’ya göre böylesi bir insan anlayışı öne sürmek, insanın bencilleşmesine, doğal haldeki insanın bozulmasına, insanın tabiatı gereği iyi olan yapısına yabancılaşmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumda yabancılaşan insanın yapıp etmelerinde ve hayatında bozulmalar olmaktadır. Zira böyle bir durumda özgürlük ortadan kalkmış ve eşitsizlikler doğmuştur. Bu şekildeki bir toplumda mülkiyet fikri ve iş bölümü ayrımı gibi hususlar da ortaya çıkmıştır. Tüm bu sebeplerin esas temeli, duygulardan ziyade akla verilen önemden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple Rousseau, aklın yüceltilmesi ve duyguların bir kenara bırakılmasıyla insanın özünden kopuş yaşadığını savunmakta ve aydınlanmayı; özelinde akli eleştirmektedir. Dolayısıyla çalışmamızın amacı, Rousseau’nun insan aklına olan insani ve toplumsal boyuttaki olumsuz tavrına dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, İnsan, Rousseau, Akıl.

* Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Felsefe Bölümü, g.durhan@alparslan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9639-9620>

Rousseau's Critique Of Mind

Abstract

Rousseau, who is a thinker of the Enlightenment Period, confronts us with his negative attitude towards the mentality of his own period, with his heavy criticisms against the Enlightenment, the philosophers of his own period, and the chain of thought. Rousseau, who emphasized that with the Enlightenment, the human being in his natural state deteriorated, degenerated, ignored his feelings, and alienated himself from his captivity due to the influence of institutions such as science, art or education, draws attention to the contradictory voice of the period with this attitude and harsh criticism.

The enlightenment period, in which the mind came to the fore, recommends a model of a person who takes his mind as a basis, realizes his own power of reason, takes responsibility for his own actions, does not allow others to direct him, and does not let his mind go. It is the universal mind power that gives meaning to people's lives and regulates their actions. If the human mind gets rid of relative thoughts, bigotry, customs and traditions that have no reasonable or logical basis, then that person himself/herself has achieved salvation. Therefore, in the thought of enlightenment, the mind is a basic guide that will save people from bad situations and prevent them from making mistakes.

According to Rousseau, suggesting such a human understanding causes human selfishness, deterioration of the human in the natural state, and alienation of the human being from self nature. There will be a deterioration in the actions and life of the alienated person. Because in such a situation, freedom has disappeared and inequalities have arisen. The main basis of all these reasons stems from the importance given to the mind rather than the emotions. For this reason, Rousseau argues that with the exaltation of the mind and leaving the emotions aside, the human being is detached from his essence and enlightenment; specifically criticizing the mind. Therefore, our study aims to draw attention to Rousseau's negative attitude toward the human mind in human and social dimensions.

Keywords: Enlightenment, Human, Rousseau, Mind.

Giriş

Aydınlanma, insan ve insanlık tarihine farklı fikirler sunan, akıl çağı olarak nitelendirilen XVIII. yüzyıl ile bütünleşmiş bir kavramdır. Aklı insan hayatının zorunlu yöneticisi ve yol göstericisi olarak gören aydınlanma anlayışı, insan zihnini bilimsel-rasyonel bilgi ile aydınlatma düsturu üzerinde şekillenmektedir. Akılın yol göstericiliğinde elde edilen kesin doğru veya bilgilere dayanan bu anlayış, insanı geleneğin kısılcısından kurtarmak ve ona özgürlük ve mutluluk sunma ideali taşımaktadır. Zira hem düşünsel hem de toplumsal anlamda ilerleme ancak bu idealle mümkün olacaktır. Bu anlayışın insanı, ne yapmalıyım, neyi nasıl yapmalıyım ve

neden yapmalıyım gibi sorularla karşılaştığında geleneğe başvurmak yerine aklın ürünü olan bilgilere dayanarak çözüm üretmeyi kendine ilke edinmesi gerekliliği bulunmaktadır. Bu nedenle Aydınlanma'nın en temel dayanağı, bilgiyi olabildiğince kapsamlı hale getirmeye büyük önem vermesidir.

Bu bağlamda Aydınlanma felsefesi bilgiyi, her zaman eylemle yakın ilişki içinde ele almaktadır. Ancak bu felsefe insan pratiğini (*Praxis*), hem doğa üzerindeki etkileri hem de toplumsal ve tarihsel sonuçları bakımından, bireysel eylem veya çok sayıda bireylerin eşzamanlı eylemi ve zekâ tarafından edinilen bilginin uygulanması olarak almaktadır. Aydınlanmacı anlayış da ister doğaya ister topluma ilişkin olsun bilgi, bireysel eylemdir. Onun varlığı ve kapsamı, bireyin pratik deneyimine bağlıdır; ancak içeriği insanlığın tarihteki kolektif eylemi tarafından belirlenen bir şey olarak görülmez (Goldmann, 1973: s.2). Dolayısıyla Aydınlanmacı anlayış, gelenekçi bir felsefe değildir; aksine "gerçeğe -özellikle insan gerçeğine- akılla -ve aklın gerci olan deneyle- yönelme; bütün konuları akılla 'aydınlatma'yı isteme, bu yüzyıl felsefesinin ana tutumudur" (Gökberk, 1997: s.24) Bu anlayışta insan pratiği, bugüne dünle değil akıl çizgisi üzerinden yine bugünden bakma eğilimindedir.

Aydınlanmada olması gereken zorunlu şey, aklını her bakımdan veya herkesin önünde kullanma özgürlüğüdür. Bu özgürlüklerin en zararsız ve insan için, kendisini var kılma açısından, en değerli olanıdır. Bilginin genişlemesi, uygarlığın ilerlemesi, insanın yanıltmalardan kurtulabilmesi ancak bu sayede mümkündür. Buna aykırı bir sözleşme yapmak ya da bu durumu engelleyici herhangi bir girişimlerde bulunmak insan varoluşunu kökten bitirmek, insanı insan kılan ayrıcalığı ortadan kaldırmak olacaktır.

Aydınlanmacı anlayışa göre akıl, evreni anlayabilir ve bu durumda evren, insanın ihtiyaçlarının kölesi olur. Evreni dize getiren akıl, aydınlanmacı anlayışın kutsal ögesi konumundadır. Aydınlanmacılar deney ve gözlem, dolayısıyla akılla örülü yeni bir dünya düzeni kurmayı hedeflemişlerdir. Akıl düzeneği ile işleyen bu süreç, aydınlanma anlayışının en önemli amacı haline gelmiştir.

Akıl ve dolayısıyla bilime önem veren aydınlanmacı anlayış, tüm yönleri ile sosyal yaşamı incelemiştir; siyasi, dini, ahlaki ve sosyal kurumları irrasyonel ve rasyonel yönleri ile ele alıp analiz etmiş ve rasyonalite ile uygunluk taşımayan durumlarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Bu anlayışa göre, geleneksel ve irrasyonel olan kurumlar gelişmeye, ilerlemeye ve dolayısıyla bilkuvve insanı anlamaya engeldirler ve eleştiriyi hak etmektedirler. Bu yüzden aydınlanmayla birlikte bu kurumlara ve irrasyonele karşı eleştirel bir mücadele başlatılmıştır. Bu vesileyle sansür, batıl inanç, hoşgörüsüzlük, bağınazlık sayılan şeylere, feodal sınıfın imtiyazlarına karşı savaş açılarak düşünce özgürlüğü zaferi kazanmak amaç edinilmiştir. Bu saldırılarla birlikte ahlak sekularize edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca dönemin filozofları eleştirel, şüpheci ve manastır bir düzenin parçası değillerdi. Onları iyimser, insancıl, başarılı, kendinden emin, kendini bilen bir hale getiren aklın ve bilimin ışığında yol almalarıydı (Zeitlin, 2002: s.229).

Aydınlanmacı anlayışın eleştirel tutumu, her şeyin üzerine düşünme ve her şeyi eleştirme hakkını kendinde buluyordu. Geleneksel anlayışta ise akıl, salt insana özgü olan Tanrısal aklın bir parçası ve insanın düşünme etkinliğinin bir yetisiydi. Ne var ki bu anlayış birey olarak insanı Tanrısal akla tabi kılarak edilgin duruma sokuyordu. Buna karşın Aydınlanmacı anlayış etkin, aktif, bağımsız ve değişmeye açık ve en önemlisi kullanılması gereken bir akıl anlayışı ortaya koydu (Duman, 2006: s.134). İşte bu akıl anlayışına karşı çıkan filozof, aydınlanma eleştirmeni Rousseau olmuştur.

1. Rousseau ve Akıl

Rousseau'ya göre insan doğuştan tertemizdir ancak ne zaman ki bu akıl anlayışı hüküm sürmeye başlamış insan bozulmaya başlamıştır (Rousseau, 2002: s.24). Başka bir ifadeyle o, “insanın tertemiz doğduğunu, daha sonra bozulduğunu” (Timuçin & Helvacıoğlu, 2008: s.16) öne sürmektedir. Doğal haldeki insanın dışına çıkan ya da kendini aşan insan modeli tasarlayan aydınlanmacı görüşün aksine

Rousseau, toplumsallaşmayla birlikte gündelik hayatın artan yabancılaşmasını ve şeyleşmesini gözler önüne sermektedir.

Rousseau için toplumsal yaşam öncesi insanın kendi özüyle veya kendi doğasıyla kurduğu ilişki, mantıksal olarak ifade etmek gerekirse, özdeşlik ilişkisidir. Ne zaman ki insanla doğa arasına akıl girmiş bu özdeşlik ilişkisi tahribata uğramıştır. Başka bir ifadeyle insan ile özü arasına akıl girdiği zaman insan, kendi özüne karşı yabancılaşmakta, özdeşlik ortadan kalkmaktadır. Zira insan özünde iyidir ve bu özle çatışmak, onu kendinden ayrı bir şey görüp yenilmesi gereken ya da ötelenmesi gereken bir şey olarak görmek yerine, onu ortaya çıkarmak ve zenginleştirmek gerekmektedir. Ayrıca insan ile özü arasında bozulan bu ilişkinin tekrar onarılması için bir takım çözüm yollarına başvurmak icap etmektedir.

Aydınlanmacı anlayışla birlikte insan aklına duyulan güvenin, insanın akıl yoluyla kendini, doğayı ve çevreyi kontrol altına alacağına, hatta bu kontrol altına almanın yetmeyeceğini, onu yok edebilir veya öldürülebilir bir forma sokacağına inanılmaktadır. Ne var ki Rousseau'ya göre insanın doğasında ya da doğal haldeki insanda çok doğal bir biçimde bulunan bir merhamet duygusu, aklın ortaya çıkmasıyla ya da aklın bu kadar yüceltilmesiyle ortadan kalkmaktadır. Zira merhamet Rousseau için, toplum tarafından oburlaştırılan ve zalimleştirilen insanların mahrum olduğu bir erdemdir (Hocutt, 2013: s.157). Öyle ki her insan doğuştan merhamet sahibidir, ancak toplum tarafından yozlaştırılmışlardır. Merhamet, kişiyi acı çeken bir başkasının yerine koyan bir duygudur ve bu duygu doğa durumundaki insanda karanlık ve canlı iken aklın egemen olduğu insanda gelişmiş ancak zayıf bir duygudur. Seyirci konumundaki kişi, acı çeken kişi ile ne kadar özdeşleşirse merhamet de o kadar kuvvetli olur. Bu özdeşleşme, doğal halde, akıl haldekine göre çok daha fazla yakındır. Akıl, insanın kendisini sevmesini doğurmakta ve bu sevgi (*amour de soi*) muhakeme ile güçlenmektedir (Rousseau, 2002: s.121). Güçlenen ben sevgisi (özsevgi), merhameti dışarda bırakmakta ve acı çekenin yerine kendini koymak yerine başkalarının varlığının sona ermesi arzusunu taşımaktadır. Ne var ki kendini sevme duygusu gerçek ihtiyaçlarımızı giderdiğimizde hoşnut

olmakta ve bir sorun oluşturmamakla birlikte bir de hiçbir zaman hoşnut olmayan ve sorun teşkil eden doğal olan kendini sevme duygusundan ziyade yapay olan özsaygı (*amour propre*) duygusu söz konusudur. Nitekim Rousseau'ya göre bu özsaygı insanlar arasındaki rekabetin ve kıyaslamanın nedeni olmaktadır. Şöyle ki ihtiyaçları karşılandığında sevgi dolu ve yumuşak olan özsevginin yerini öfke, intikam ve kin dolu bir merhametsizlik olan özsaygı almaktadır (Rousseau, 2009: s.338). Oysa merhamet, kişinin kendine karşı duyduğu sevgisini azaltıp, seyrelterek tüm insanların karşılıklı olarak kendisini korumasına yardım etmektedir (Rousseau, 2002: s.123). Bu noktada akıl da insan doğasına aykırı olan duygu veya durumları gün yüzüne çıkararak, insanın kendi doğası ile bir ve bütün olmasını engelleyen bir yeti olarak karşımızda durmaktadır. Dolayısıyla toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan kötülüklerin kaynağında akıl bulunmaktadır.

Rousseau'ya göre her şeyin temel dayanağı duygudur. İnsan düşünen bir varlık haline gelmeden önce duyumsayan bir varlıktır. Rousseau burada doğal kanunların varoluşunu kabul etmektedir, ancak bunu, akıldan önce gelen merhamet üzerine oturtma girişiminde bulunmaktadır. Bu nedenle Rousseau için doğa yasalarına uymayı sağlayan akıl değil, doğal haldeki insanın duyarlılığıdır (Rousseau, 2002: s.83). Buradan Rousseau'ya göre insanın akli bir varlık olmadığı düşüncesi çıkarılmamalıdır. Onun için insanın akli olma durumu birincil özelliği değildir. Başka bir ifadeyle akıl, insanın doğal bir yetisi değildir (Karakaya, 2016: s.16). Zira insan, akli bir varlık olmaktan önce duyar bir varlıktır. Bu nedenle Rousseau için, doğal durumda insanın taşıdığı belirleyici unsur akıl değil duygulardır ki bu duyguların başında da merhamet duygusu gelmektedir. Merhamet, insanı diğer türlerden ayırt eden bir duygudur. Bu noktada Rousseau'nun akla değil duygulara öncelik verdiği anlaşılmaktadır. Ona göre insanın ahlaki yanı, duygulara sahip olmasıdır. Rousseau için duygular insanda akıldan/mantıktan önce gelmektedir. Akıl yalnızca, duygular sayesinde gelişmektedir. Zira Rousseau'ya göre insan, istemediği ya da hissiyatını yaşamadığı şey hakkında mantık yürütemez. “Zekâ duyuları bozar; irade ise doğa sustuğu zaman bile konuşmakta devam eder” (Rousseau,

2002: s.102-103). O nedenle duygular akli önceler ve insan iradesinin yönlendirici gücü duygulardır. Nitekim kişinin diğer kişilere ya da diğer insanların acısına ve düştükleri olumsuz bir duruma duyarlı olmasını savunan Rousseau için, bu duyarlılığın sağlayıcı unsuru merhamet duygusudur. Ne zaman ki akıl merhametin önüne geçti o vakit, insanın özüne olan bir ve bütünlüğü sekteye uğramış demektir, yani doğal hali bozulmuştur. Rousseau için insan doğası, insanın özünü olan bir ve bütünlüğü veya kendi doğasıyla kurduğu özdeşliği övülmeye değer bir şey iken, bu özdeşliği bozan akıl, nerdeyse her türlü kötülüğün kaynağında bulunmaktadır.

Doğa durumunda, insanın aklıyla vicdanı kol kola gitmekte ve ona doğal bir düzen kazandırmaktadır. İnsanlar, doğal haldeyken özgür ve mutludurlar. İnsanın doğa durumundaki hali, gökyüzünde süzülen bir martının durumu gibidir (Çaha, 2013: s.106). Dolayısıyla Rousseau'ya göre insan, tabiatı gereği iyi ve mutlu doğmaktadır, ancak; toplumsallaşması veya kendi doğasından uzaklaşması onu kötü, sefil ve mutsuz etmektedir (Rousseau, 2002: s.144). İnsan, doğa durumundan uzaklaşmasıyla insan olmağını yitirmektedir. Öyleyse insan olunacaksa mutlaka insanın kendi doğasıyla bütünlük kurması gerekmektedir.

Rousseau için insan, doğallıkla iyidir (Russell, 2004: s.306). İnsan doğal haldeyken bencil, kibirli, sömürgeci değildir, başkalarına zarar vermez, aklın ürettiği savaş, çatışma gibi kavramlara da sahip değildir. Öyle ki insanın “doğa hali, bizim kendi varlığımızı korumak için gösterdiğimiz özenin başkalarına en az zarar verdiği durum olduğu için barışa ve insan türüne en elverişli olan durumdur” (Rousseau, 2002: s.118). İnsan, doğal halde başkalarıyla bir araya gelmemektedir; yalnız, bağımsız, kimseye ve hiçbir şeye bağımlı olmadan özgür ve doğal bir yaşam sürmektedir. Bu nedenle doğal halde bulunan insanın “evi, kulübesi, hiçbir türden hiçbir malı mülkü olmadığı için herkes rast-gele, bir tek gece için seçilmiş yerlerde yatıp uyurdu-, erkekler ile dişiler, rastgele, rastlantıya ve isteğe göre birbirlerine söyleyecekleri şeylere sözler çok gerekli bir tercüman olmadan, birleşirlerdi; aynı kolaylıkla da birbirlerinden ayrılırlardı” (Rousseau, 2002: s.109). Dolayısıyla bu insanın, toplumsal ağı kuracak aile bireyleri bulunmamaktadır. İnsan

böyle bir yaşam koşulunda kötülük yapamaz. Zira toplumsal bir ortam olmadığı ve başkalarıyla ilişkiye girmediği için onlarda kötülük diye bir kavram yoktur. O halde Rousseau da doğal insan, toplumsallaştığı ölçüde kötüleşmiştir (Çelik, 2012: s.155). Toplumsal yaşam öncesi doğa durumunda insan iyiye ve iyiliğe meyillidir. Öyle ki böyle bir ortamda iyiliği engelleyecek savaş ve çatışma gibi durumlar yaşanmamaktadır. Rousseau'ya göre doğa durumunda insanlar birbirleriyle hiçbir tür ilişkide bulunmamaktadırlar. Erkek ve kadın arasındaki aşk ilişkisi bile bilinmemektedir. Doğal erkek sadece çiftleşmeyle ilgilenmekte, her kadın onun amacına eşit şekilde cevap vermektedir ve bir erkek kendi çocuklarını bile bilmemektedir (Hocutt, 2003: s.168). Bu doğal insan doğadan gereksinimlerini, ihtiyaç olduğu kadarıyla karşılamakta ve tekrar doğal yalnız yaşamına dönmektedir. Keza bu insan, herhangi bir şey keşfettiğinde, bu keşfini paylaşacak kimse de yoktur. Zira yalnız yaşamaktadır. Ne var ki paylaşacak çocuğu olsaydı dahi çocuğunu bile tanımamaktadır. Çünkü karşılaştığı başka insanlarla sadece türün devamı için bir araya gelmekte ve sonra ayrılmaktadır. Dolayısıyla çocuğuna tanıyacağı bir toplumsal ortamda bulunmamaktadır.

Doğal yaşamın tersine dönmesi ile birlikte, yani toplumsal hayata geçmeyle birlikte merhamet zayıflamıştır. Merhametin kaybolması durumunu Rousseau, bir insan bir başkasının yardımına muhtaç olmaya başladığı andan itibaren, güçlüler zayıflara hizmet etmek için boyun eğdi, her insan kârını/kazancını/menfaatini diğerinin talihsizliğinde buldu şeklinde ifade etmektedir. Merhametin/acımanın yerini doyumsuz hırs ve emir verme zevki almıştır. Kısacası, uysal orangutan, onu daha ılımlı hale getirmek için sivil kurumlara ihtiyaç duyan açgözlü bir canavara dönüşmüştür (Hocutt, 2003: s.168). Başka bir ifadeyle Rousseau için, merhamet duygusunun zayıflaması ile başkalarının acıları, mutsuzluğu üzerine kurulan bir yaşam biçimi doğmuştur. Buna sebep olan ise, insanlarda akıl ile birlikte oluşan mülkiyet fikridir. Rousseau için uygarlık hali olarak görülen mülkiyetin ortaya çıkması bir felakettir (Rousseau, 2002: s.53). Zira insan, uygarlık öncesi doğal halde birtakım eşyalara sahip ise de sahiplik fikrine sahip değildir; eşyalara, sahip

olmak için değil yararlanmak maksadıyla yaşamaktadır. Doğal haldeki insanın tanımadığı bu sahiplik kavramı, aklın muhakemesi ile birlikte mülkiyet kavramı temsilinde gün yüzüne çıkmıştır.

Rousseau için toplumsal yaşama doğan insan köledir ve köle olarak ölür. Kendi ifadeleriyle “Uygar insan doğar, yaşar ve kölelik içinde ölür: doğduğunda bir kundak dikilir ona; öldüğünde de bir tabutun içine çivilenir: insan şeklini korudukça, kurumlarımızca zincirlenmiştir” (Rousseau, 2009: s.116). Başka bir deyişle toplumsal yaşama doğan uygar insan, kurumlarca hapsedilmiş ve onların kriterlerinin dışına çıkamayan köle insandır. “...Bilim, edebiyat ve sanatlar insanları bağlayan zincirleri çiçeklerle örter; özgür yaşamak için doğmuş görünen insanların damarlarında taşıdıkları özgürlük duygusunu söndürür. Onlara kölelik hayatını sever; onları uygar milletler dediğimiz topluluklar durumuna sokar” (Rousseau, 1987: s.8). Böylece uygar insan, köleliğinin farkındalığına sahip olmadan köle bir yaşam sürmektedir, Yaşamı, içini bilmeksizin sadece dışının süsünü gördüğü süslü bir ambalajdır. Dolayısıyla toplum durumunda özgür doğan insan, kendini her yerde farkında olmadığı zincirler içinde bulmaktadır. İnsanların zincirlere vurulmasının nedeni ise mülkiyet fikrinin ortaya çıkmasıdır (Weischedel, 1993: s.232); akıl ve çeşitli kurumlar, bilim ve sanat gibi tetikleyiciler de buna kılıf hazırlamışlardır. Başka bir ifadeyle toplumsal yaşam; akıl, bilim ve sanatlarla kişiyi büyüleyerek ona, eşitlik ve özgürlük maskesi takmakta, doğal ilişkileri de tahrip etmekte ve böylece eşitsizliği ve köleliği kamufle etmektedir. Anlıyoruz ki buradaki temel tetikleyici akıldır. Zira akıl olmaksızın bilim ve sanatların veya kurumların işleyişi olanaksızdır. Söz gelimi aklını işleyen kişi, kıvrak zekâsı sayesinde başkalarının uzun sürede yapabileceği bir işi, daha kolay ve daha kısa sürede yapabilmektedir. Bu, onun diğerlerine göre daha kolay ve daha hızlı kazanç elde etmesini sağlamaktadır; bu vesileyle insanlar arasındaki eşitsizliğin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. O nedenle akıl, Rousseau felsefesinde, ambalajın içini göstermeyen, dışarıdan onu güzel gösteren süstür, eşitsizliğin ve köleliğin maskeleyicisidir.

Toplumsal yaşamda ve ondan doğan toplumsal eşitsizliklerin kökeninde de özel mülkiyet bulunmaktadır. Rousseau'nun bu düşüncesi Russell'ın aktarımıyla şu şekilde desteklenmektedir: “Bir toprak parçasını çeviren ilk insan kendisinin 'bu benim' dediğini düşündü. Halkı buna inanacak denli safdil sayan ilk insan, uygar toplumun kurucusudur” (Russell, 2004: s.307). Başka bir ifadeyle bir insan belirli bir toprak alanının başına geçer ve orayı bir çitle çevirdikten sonra burası benimdir der ve orasının onun olduğunu kabullenen başka insanlar olduğunda mülkiyet fikri ortaya çıkar (Hocutt, 2003: s.169). Mülkiyet fikrinin ortaya çıktığı an, insanın doğasının bozulmaya başladığı ilk andır. Zira mülkiyet fikrinin oluşması ile birlikte insanlar arasındaki ilişki ortaya çıkmakta, insan başka insanlarla karşılaşmaya başlamakta, insan başka insanlardan benimdir dediği yer üzerine ikna olmalarını istemektedir. Oysa insan, başkasını ikna için kullandığı aklını bertaraf edebilse mantıksız hiçbir öğretiye inanmayacaktır. Başka bir ifadeyle onayı, başkalarının bakışlarında değil kendi kalbinden alan insan mantıklıdır; fazla bilgeliği bırakan insan kendisinden çok şey öğrenilen insandır. (Rousseau, 2021: s.485-486). Dolayısıyla başkasının onayını isteyen akıl, mülkiyet fikrini körüklemektedir. Öyle ki kişi, benim dediği yer için orasının onun olduğuna inanan insanlar bulduğunda mülkiyet fikri belirlemektedir. O zaman mülkiyetle birlikte zorunlu olarak, başkasını dikkate alma, başkasını fark etme ve başkası ile ilişki kurma başlamaktadır. İşte tam bu noktada insanlar arasındaki eşitsizlik baş göstermektedir. Bu eşitsizlik hep başkasının zararına oluşturulmuş bir eşitliktir. Eşitsizliğin kaynağında bulunan, hep başkasının zararına olacak ayrıcalıklardır. Kişi bu durumda, başkasının üzerinde egemenlik kurmak, başkasını ezmek, hep başkasının zararına bazı ayrıcalıklar edinmek istemektedir. Mülkiyet yoluyla bunlar edinildikten sonra, insanlar arasında eşitsizlik de ortaya çıkmış olmaktadır.

Rousseau modernliği eleştirel olarak analiz ederek, modern topluma eşitsizlik bakmıştır. Zira modern toplum ona göre, eşitsizliğin hüküm sürdüğü yerdir. Toplumda iki tür eşitsizlik vardır: İlki fiziksel eşitsizlik olarak bilinen doğal eşitsiz-

lik, diğeri ise, politik eşitsizlik de denilen manevi eşitsizliktir (Kızılcelik, 2005: s.13). Bu eşitsizlikleri Rousseau şu şekilde açıklamaktadır:

“Biri, doğa tarafından meydana getirildiği ve yaş, sağlık, bedendeki güçler ve zekâ ya da ruh nitelikleri arasındaki farklardan oluştuğu için, buna doğal ya da fiziki eşitsizlik diyorum. Öteki bir çeşit uzlaşmaya dayandığı ve insanların onaması ile kurulmuş, ya da hiç değilse onlarca kabul edilmiş olduğu için, buna manevi veya politik eşitsizlik adı verilebilir. Bu ikincisi kimilerinin başkalarının zararına yararlandığı, örneğin onlardan daha zengin, daha itibarlı olmak ya da onlara boyun eğdirmiş olmak gibi ayrıcalıklardan ibarettir” (Rousseau, 2002: s.86).

Dolayısıyla mülkiyet fikri ile birlikte gelişen eşitsizliği Rousseau, manevi eşitsizlik olarak addetmektedir. Ne var ki mülkiyet fikrinden önce de doğal yaşamda eşitsizlik söz konusudur ki Rousseau bu eşitsizliği de doğal eşitsizlik olarak adlandırmaktadır. Doğal eşitsizlik durumunda insan, doğal yaşadığı için bu eşitsizliklerin farkında değildir ve onu olağan olarak görmektedir. Bu olağan durumlar, yaşlı-genç, bedensel gücü daha fazla olan- daha az olan, daha becerikli olan-daha az becerikli olan, ruhu daha inceltmiş olan-barbar olan arasında var olan doğal eşitsizliklerdir. Doğal insan, başkası ile yaşamadığı ve dolayısıyla toplumsal bir düzenek olmadığı için bu eşitsizlerin farkında değildir. Eşitsizliğin farkındalığı, burası benimdir diyen o ilk insanın doğa ile arasına mesafe koymasıyla başlamaktadır. Başka bir ifadeyle eşitsizlik, toplumsallaşmanın bir ürünüdür (Ağaoğulları,1986: s.236). İnsan ayrıcalık edinmek için doğayı işlemeye başlamakta ve böylece doğa ile arasına mesafe girmektedir. O halde Rousseau için mülkiyet eşitsizliği körüklemektedir veya eşitsizliğin kaynağında esasında mülkiyet vardır.

Mülkiyet fikri, doğal haldeki insanın doğal niteliklerini bozan bir sahiplik idesidir. İnsan doğayı işlediğinde, insanın doğayla bir ve bütün olma hali bozulmakta ya da insan ve doğa karşı karşıya gelecek şekilde konumlanmaktadır. İnsan bu noktada yeni eşitsizlikler, yeni ayrıcalıklar edinmek ve hayatta kalabilmek için sürekli doğayı işlemeye devam etmektedir. Doğa, doğal hayattaki insan için, hayatta kalmasını sağlayacak ihtiyaçlarını giderip geri çekildiği bir alanken; toplumsal

durumdaki insan için bir sömürü aracı olmaktadır. Aslında ilk başta kimi ayrıcalıkları edinmek için doğayı dönüştürmektedir. Fakat bu dönüştürme diyalektik bir şekilde son bulmaktadır. Sadece insan doğayı sömürmemekte, bir süre sonra insan doğadan edindiklerinin esiri olmaktadır. İnsan bu ayrıcalıkların; yani doğayı işlemek yoluyla edindiği güç, para, itibar gibi ayrıcalıkların esiri olmaya başlamaktadır. Aslında insanın hayatta kalmak için dönüştürmek durumunda olduğu doğa, bu tip ayrıcalıkları edinmek için hunharca işlenen bir duruma düşmekte, yani tüketilen bir hale gelmektedir. Bu durumda insanın doğayla ilişkisinde tahakküm, bu sefer doğanın eline geçmektedir. Böylece doğa, insanı yönetmeye ve esir almaya başlamakta ve insan, kendi ürettiklerinin esiri olmaktadır. Tam bu noktada insanla doğa ilişkisinde bir yabancılaşmaya ortaya çıkmaktadır; bu üretime insan yabancılaşmaktadır. Sonra üretimin kendisinin dışında ürettiklerine de yabancılaşmaktadır. Dolayısıyla doğa ile insan arasındaki o bir ve bütünlük hali bozulmuş, karşı karşıya konumlanma hali ortaya çıkmıştır.

Oysa doğa durumundaki insanın doğayla böyle bir karşı karşıyalık ilişkisi yoktur. Doğa durumunda insan, bir meşe ağacının altında ve onun meyvesiyle karınını doyuran, ilk rastladığı dere den suyunu içen ve kendisine yemeğini sağlamış olan aynı ağacın dibinde yatıp uyuyan bir insandır. Böylece onun tüm gereksinimleri kolaylıkla doğadan giderilmiştir (Rousseau, 2002: s.93). Başka bir ifadeyle doğa durumundaki insan, ihtiyaçlarını doğadan ihtiyacı olduğu kadarıyla karşıladıktan sonra herhangi bir ağacın altına uzanmakta ve orada yatmaktadır. Ne var ki doğayı işlemeye başlayan insan, bir ağacın altında yatmak, bir mağaraya çekilmek gibi ilkel bir yaşam tarzına sahip değildir. Zira o artık doğayı dönüştürmüştür. Taş ve sopayı kullanarak sert ve kesici bir tür balta yapmış, baltayla ağacı kesmiş, toprağı kazmış, ağaç dallarından kulübeler yapmıştır. Daha sonra bu kulübeleri çamur ve balçıkla sıvamış ve kulübelerde yaşamaya başlamış, ardından aile kurumuyula karşılaşmıştır. Aile kurumu, mülkiyetin meydana getirdiği ilk devrimdir. Artık insan aileyle yaşama ve dolayısıyla başkalarıyla birlikte yaşamak durumunda kal-

mıştır. Mülkiyetin ortaya çıkardığı bu düzen beraberinde birçok kavgalar ve çatışmaların da doğmasına sebep olmuştur (Rousseau, 2002: s.139).

Doğayı dönüştürme sadece bu aşamada kalmamıştır. İnsanlar doğanın esiri oldukça kendi ürettiklerinin esiri olmuşlar, ürettiklerine yabancılaştıkça doğadan daha fazla yararlanmak için tarım ve sanayiye keşfetmişlerdir. Rousseau için tarım ve sanayi bir sanattır. Bu sanatlarla birlikte doğadan kopuş zirve yapmış, doğa ile insan arasındaki uçurum büyümüştür. Dolayısıyla Rousseau için sanatlar ve bilimler övülen bir şey olmayıp işsizlikten doğup işsizliği besleyen (Rousseau, 1987: s.20) kötülük üreticileridir. Bütün bu kötülükler; bilim ve sanatsal değerlerin yükselmesi, ahlaki değerlerin alçalması ile birlikte ortaya çıkan eşitsizlik belasından doğmuşlardır (Rousseau, 1987: s.28). Bu nedenle bilim ve sanatlar geliştikçe insan ruhu bozulmuştur (Rousseau, 1987: s.11). Görülüyor ki Rousseau, bilimlerin ve sanatların tamamıyla boş vakitten ve insanların başka insanlarla yaşamaya başladıktan sonra oluşan eşitsizlikler yüzünden üretildiğini düşünmektedir. Bunun yanı sıra Rousseau; astronomi, boş inançtan; fizik, boş meraktan; geometri, cimrilikten; ahlakın, insanın kendini beğenmesinden kaynaklandığını; hukukun, haksızlıklar nedeniyle türediğini; retorik, yalancılıktan, kinden, dalkavukluktan, hırstan, riyakârlıktan doğduğunu düşünmektedir ve ona göre bu gibi tüm eğitim, bilim ve sanatların temelinde insanların kötü yanları bulunmaktadır. Zira ona göre eğer bu bilimler, insanların iyi yanlarından türeselerdi onların meziyetlerinden daha az şüphe ederdik (Rousseau, 1987: s.19). Dolayısıyla Rousseau, insanların akla verdiği önceliği sayesinde ortaya çıkan bilim ve sanatların kökenini, onların doğalarından uzaklaşmalarına ve kendi özüne yabancılaşmalarına bağlamaktadır. Öyle ki insanın doğal halinden kopuş, beraberinde kötülüğü ve kötü olmayı getirmektedir ki bu yolla doğan tüm sanat veya kurumlar kişileri aklın efendiliğine boyun eğdirmekte, başkalarının denetime altına sokmaktadır. Rousseau, bilim, felsefe, sanat ve akılla ortaya çıkmış bütün kurumların ve gelişmelerin insanı bozduğuna ve yozlaştırdığına, yapay bir kendilik bilinci oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Bu nedenle 'kendi aklının farkına var' düsturunu taşıyan aydınlanma anlayışı Rousseau'da

'kendi doğanın farkına var', 'kendi özünle barışık ol' anlayışı çerçevesinde şekillenmektedir.

Sanatlar, davranışlarımızı ve eylemlerimizi bir kalıba sokmakta, duygularımıza yapma bir anlatım vermekte, insanları doğallıktan uzaklaştırmaktadır. Doğa durumunda insanların birbirinden farklı olan eylemlerine bakınca onların karakterleri arasındaki ayırım ya da fark kolayca anlaşılabilen iken bilim ve sanatlarla birlikte artık endişesiz bir hayat mümkün görünmemektedir. Kimin iyi kimin kötü olduğunun anlaşılmadığı bu güvensizlik durumu, içten olmayan dostluk, gerçek olmayan saygı, sadakatsizlik, şüphe, korku, nefret, soğukluk, çekingenlik, ihanet, içten olmayan gülümsemeler, mutsuzluk, yapmacık hareketler gibi kötülükler doğurmakta, erdemi ve ahlaki değerleri temelden yok etmektedir. Rousseau'ya göre tüm bunları, uygarlık adı verilen yüzyılımızın kendi emelleri doğrultusunda kullananların bilim ve sanat anlayışına ya da aklın işlenmesine, toplumsal yaşama borçluyuz! (Rousseau, 1987: s.9-10). İnsanı insana köle yapan bu yaşam biçimini Rousseau, "İhtiyacın doğurduğu kral tahtlarını bilim ve sanatlar güçlendirmiştir= Ey dünyanın egemenleri! Sanata yeteneği olanları sevin, sanat için çalışanları koruyun. Ey uygar milletler! Bilimleri ve sanatları besleyin. Ey mutlu köleler!" (Rousseau, 1987: s.8) şeklinde imalı bir tonda dillendirmektedir. Ona göre insan uygarlaştıkça bütün yetenekleri gelişti ise de doğa durumunda mevcut bulunan özgür ve mutlu halini kaybetmiş ve giderek diğer insanların kölesi düzeyine inmiştir (Göze, 1998: s.198). İnsanın doğal halinden uzaklaşması, bilim ve sanat gibi yapay gereksinimlere köleliği ve başkalarının denetimi altına girmeyi gerektirmektedir. Oysa doğa, insanı özgür kılmıştır. Bu durumda insanın köleliği toplumsal yaşam ile ortaya çıkmıştır.

Rousseau'ya göre kölelik, insanların birbirlerine olan bağımlılıklarından, karşılıklı gereksinmelerin onları bir araya getirmesinden meydana gelmektedir. Hâlbuki doğa durumundan böyle bir bağımlılık veya insanın insana gereksinmesi yoktur. Ne zaman ki insan, başka insandan vazgeçemeyecek duruma gelmiş o zaman insanın köleliği ortaya çıkmıştır. İnsanı diğer bir insandan vazgeçemeyecek

duruma getirmeden onu kul köle etmek imkânsızdır. Öyle bir durum doğa durumunda hiç olmadığı için herkes boyunduruklarından azadedir ve bu durum birinin gücü elinde bulundurması ve bu güçlünün de hükmetmesini sağlayıcı yasal düzeni de boşa çıkarmaktadır (Rousseau, 2002: s.130-131). Rousseau'nun savunduğu ve olması gereken insanın doğal durumu budur.

Bilim ve sanatlar yoluyla veya akıl halinde insanın ruhu bozulmuştur. Rousseau için bu bozulmanın düzeltilmesi mümkündür. Toplumsal yaşam öncesinde veya doğal halde bulunan insanın iyi ve mutlu olduğu öne süren Rousseau, toplumsallaşmayla birlikte insanın gereksinmelerinin çoğaldığını ve çeşitlendiğini ve bununla paralel olarak mülkiyetin meydana getirdiği bozulmaya ve yine bu duruma eşlik eden insanlardaki hırsın, açgözlülüğün, çekişmenin geldiği boyutu göstermeye çalışmıştır. Ona göre bu bozulmasının giderilmesinin yolu eğitim ve yasal bir düzendir (Timuçin & Helvacıoğlu, 2008: s.23).

Rousseau, doğanın efendi olduğuna inanıyordu. Ona göre çocuklar bu gerçeği belki de çoğu yetişkinden daha iyi kabul etmektedirler. Doğa, insanlığa hayat vermekte ve insanlara hayatta kalmak için gerekli araçları sağlamaktadır. Doğa, bebekken bile çocuğu beslenmesi için çığlık atmaya teşvik etmektedir. Çocuklar olarak insanlar efendilerine güvenirlere. Onların insan doğasına direnme fikri yoktur. İnsanların çocuk kalması doğal olmadığı gibi, insanların doğaya direnmesi de doğal değildir. Ne var ki çocuk yetişkinliğe doğru olgunlaştıkça, sosyal koşullar insanları kandırarak kontrolün insanlığın elinde olduğunu düşündürmektedir. Doğanın çağrısına kulak verme ve kişinin kendini doğal beslenmeyle yerine getirme dürtüsü bastırılmakta ve yerini kontrol yanılması almaktadır. İnsanların, onları daha fazla bir şey için aç bırakan, kontrolün doğal olmayan desteğiyle beslenmeye yönelik bu girişimidir. İnsanların açıklarını dindirmeleri için doğanın çağrısına kulak vermeleri gerekmektedir. İnsanlara varlıklarının doğasıyla bağlantı kurmalarına izin verilmelidir. Modern toplum, örgün eğitim yoluyla bu bağlantıyı bozmaktadır. Modern eğitim, kişinin varlığının doğasıyla bağlantı kurmakla ilgili değil, bireysel ekonomik kazanç sağlamak için hem kişinin doğal dürtülerini hem de do-

ğal çevreyi manipüle ederek geleceği kontrol etme girişimi ile ilgilidir. Tek bir insan için bu kontrol yanılması, kişinin eylemlerinin manipülasyonuna dayanır. Bir insan toplumu için geleceği kontrol etmek, tüm üyelerin öngörülebilir bir çevrede öngörülebilir bir modelde hareket etmesini gerektirmektedir. Rousseau, uygun bir eğitimin, diğer insanları kontrol etmek amacıyla insanlar tarafından yaratılan yapıları içermeyen bir eğitim olduğunu savunmaktadır. Uygun bir eğitim, doğanın insanlara doğalarına göre öğretmesine izin veren bir eğitimidir (Peckover, 2012: s.84). Doğa bir öğreticidir ve bu nedenle kişi veya öğrenci derslerini insandan değil doğadan almaktadır (Rousseau, 2009: s.55-56). O halde doğada mevcut bulunan bir düzen vardır ve bu düzene uyum sağlar bir eğitim, en doğru eğitimidir.

İnsanlar doğal durumda yaşamakta zorluk çekiyor ve sürdürüyorlarsa bu durumda toplumsal sözleşmeyle güçlerini tek bir hareket ettiricinin (genel iradenin) elinde toplayabilirler (Rousseau, 1999: s.45). Bu durumda sözleşme ile kayıt altına alınan yasalara uymak ve bu yasalarının gereğini yapmak zorunluluğu doğmaktadır (Can, 2005: s.195). Burada amaç, aklın işlerlik kazanması sonucu ortaya çıkan veya medeniyetin doğurduğu kötülüklerin engellenmesi için bir önlem almaktır. Böylece toplum sözleşmesi ile bireyler doğal özgürlüklerini ve isteyip elde edecekleri şeyler üzerindeki sınırsız haklarını kaybetmişlerdir. Toplumsal durumla bireylerin kazançları ise, yurttaşlık hakkı ve benim dediği alan üzerindeki sahiplik hakkıdır (Rousseau 1999: s.53). Şunu da belirtmek gerekir ki kişiler, toplumsallık durumunda ve toplumsal sözleşmenin getirdiği yasal düzenle özgürlükleri kaybetmiş ve zorunlulukla çevrilmiş gibi gözükebilirler. Ancak Rousseau için özgürlük, istediğini yapmak değil, istemediğini yapmamaktır (Rousseau 1995: s.119). Dolayısıyla yasal düzenin insanlara sunduğu bu noktada içsel veya ahlaki özgürlüktür. İnsanı kendi kendisinin efendisi yapan işte bu özgürlük türüdür. Ne var ki Rousseau natüralist özgürlük düşüncesinden vazgeçmemektedir. Bu nedenle o, doğal olanla bezenmiş bir özgürlük anlayışı betimlemektedir ya da en azından ona en yakın olan tercih edilmelidir. Bu bağlamda yurttaşlar, iş birliği içinde üzerlerine düşeni yaptığında özgürlük sorunu oluşmayacaktır. Bu da ancak iyi bir yurttaş olmakla sağla-

nabilir. İyi bir yurttaş olmayı sağlamak ve insanda muhteşem bir kişilik yaratmak eğitimle mümkündür (Rosenow, 1980: s.213).

Eğitiminin temel amacı kişiyi, birey ve toplum arasındaki ilişkilere adapte etmek ve bu ilişkinin meydana getirdiği hak ve sorumlulukların bilincini aşılmasıdır (Altunya, 2003: s.4). Rousseau için eğitim, doğuştan getirilmeyen ancak yaşamda öğrenilmesi gereken davranışlardır. Eğitimin amacı, kişinin bir meslek sahibi olmasını sağlamak değil, iyi bir yurttaş olmasını sağlamaktır. Kendisinin efendisi olacak, kendi kararlarını kendisi verecek, hayatın zorluklarına katlanacak, kendisi olan, kendisine yeterli olmayı bilen ve en önemlisi topluma uyum sağlayacak bireyler yetiştirmektir (Rousseau 2009: s.31). Başka bir ifadeyle eğitimin amacı, genel iradenin çıkarlarını kendi çıkarları olarak gören ve bu iradenin uygulamaya koyduğu kurallara uymak suretiyle kendi aklına göre hareket eden vatandaşlar yetiştirmektir. Bireyin çıkarları ortak aklın çıkarlarına tekabül ediyorsa kişi kendi aklının denetimini eline almış demektir. Eğitimin amacı, bu tekabüliyeti bireyin bilincinde içselleştirmektir.

Toplumsal düzenin, hak ve özgürlüklerin tanınmasının yolu eğitimden geçmektedir. Zira ne yapmanın gerektiğini veya neyin hak ve haksızlık olduğunu, toplumsal boyutta sınırını bilmemek topluma adapte olmamak demektir. O nedenle mademki uygarlık denen bu toplumsal düzene geçildi, o zaman o düzende nasıl hayatta kalınacağını da bilmek gerekmektedir. Rousseau'nun buradaki temel dayanak noktası özgürlük ve eşitliktir. Başka bir ifadeyle o, toplumsal durumda kişi nasıl özgür ve eşit yaşam sürebileceği üzerinde durmaktadır. İşte eğitim, bu özgürlük ve eşitlik kıstaslarını karşılar şekilde olursa iyi bir yurttaş yetiştirilebilir.

Gelinen bu noktada Rousseau felsefesinin özünü, insanın doğal yaşama dönemindeki özellikleri, özgürlüğü, eşitliği ve sonra da köleliğe geçişi oluşturmaktadır (Göze,1998: s.193). Ona göre insanı, arada herhangi bir otorite olmadan, iyi ve mutlu kılan, onun iç dünyasında taşıdığı doğallığı, kendi olma bilinci ve duygusallığıdır. İnsan doğallığını kaybettiği zaman kötülükler baş göstermeye başlamaktadır. Bunda aklın rolü büyüktür. Zira insan zihni geliştikçe, iyi, mutlu, düzenli bir

yaşam sürecine inanılır. Bu nedenle çocuklukla birlikte kişiler bilim, sanat, felsefe gibi kişinin kişisel gelişimine kaynaklık edecek araçlara yönlendirilir. Ne var ki bu durum Rousseau için, insanın kendi öz doğasından kopuşa kendi bilincini geliştirmek pahasına yapay bir kendilik oluşturmaya sebebiyet vermektedir. Yapay kendilikle; ihtiyaçları az olan, mutlu, özgür ve eşit olan insanın gereksinimleri çoğalmış, insanlara olan bağlılığı artmış ve böylece özgür yaşamı farkında olmaksızın köleliğe dönüşmüştür. Söz gelimi “burası benim” diyebilmek için dahi başkasının onamasına muhtaç olan insan, artık başkalarının kölesi olmuş demektir. Aklına işlerlik kazandırmasıyla elde ettiği ile yetinmeyen insanoğlu hep daha fazlasına ihtiyaç duymuş, ihtiyaçları artıkça kendi özünden uzaklaşmıştır. İnsanlarla ilişkiyi salık veren bu uzaklaşma, toplumsal bir yaşamın kurulmasına ön ayak olmuştur. Toplumsal yaşamda ise savaşlar, kavgalar, çıkar çatışmaları vs. gibi kötülükler doğmuştur. Doğal halde bulunmayan kötülüklerin aklın gelişmesi ve toplumsal yaşamla ortaya çıkmasını Rousseau, “Tanrı her şeyi iyi yapar; ama insanlar bu her şeyle uğraşırlar, her şeye burnunu sokarlar ve her şey kötü olur” (Rousseau, 2007: s.11) şeklinde dillendirerek insan aklının her şeye olan müdahalesinin doğal düzeni bozduğuna ve kötülükleri ortaya çıkardığına vurgu yapmaktadır.

Toplumsal yaşamla birlikte ortaya çıkan kötülükleri önlenmesi, böyle bir düzen var ve bu düzenin daha iyi sürdürülmesi adına Rousseau, her bireyin gücünün bir erkte toplandığı ve bu erkin buyruklarının bireyin kendi çıkarı olarak görüldüğü bir toplum sözleşmesini çıkış yolu olarak öne sürmektedir. Bu sözleşmeyle, bireylerin özgürlük ve eşitliği yasalarla garanti altına alınmaya çalışılmaktadır. Bu yasal düzenin korunması, bireylerin hak ve hukuklarının bilincinde olması da eğitim yoluyla sağlanmaktadır. Burada eğitimin amacı artık kişinin kendisi olması değil, toplumun oluşturucu ögesi olarak yurttaş olması, iyi bir vatandaş olmasının sağlanmasıdır. Rousseau tüm kurumlara, bilimlere, sanatlara karşı iken bir hukuk ve eğitim kurumundan bahsetmesi çelişki gibi algılanabilir; ancak bu çelişki, Rousseau'nun toplumsal yaşamı savunmadığı göz önüne alındığında ortadan kalkacaktır. O savunmasa dahi bir toplum durumu oluşmuştur ve aklın gelişmesi ile kötü-

lükler de gelişmiştir. Rousseau'nun yasal düzen ve eğitimi bu duruma bir çözüm yolu olarak sunduğunu anlayabiliriz. Çalışmamız açısından üzerinde durulması gereken, insanın bu noktaya gelmesindeki körükleyici gücün akıl olduğunun bilincine vardırmasıdır. Son söz olarak Rousseau, aydınlanmacı anlayışın aksine akla değil duygular önem vermektedir. Duygular insanın ruhunu besleyen doğal özelliği, önceliği iken akıl, insanı yozlaştıran, güvenilmez yapan, vahşi kılan, kişiyi diğer kişiye karşı kurt konumuna sokan, kötülük üreticisi ve kötülük besleyicisidir. Bu nedenle akıl, insanın köle olmasına sebep olması ile tüm eşitsizliklerin kaynağında bulunmaktadır. Dolayısıyla Rousseau, savunusunu üstlendiği doğa durumundan kendine yabancılaşan, mutluluk maskesi takan köle konumuna geçişin arka planında aklın işlerlik kazanması olduğunu altını çizmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Rousseau'da, insan doğal özünü duygularda bulurken; Aydınlanmacı anlayış tam aksine, akılı odak noktası seçmektedir. Onun için insan, akıl ve duygulara sahip olan ve doğal yaşamında duygularının akılı öncelediği bir varlıktır. İnsanı insan yapan, kendi özüyle barışık, bir ve bütün kılan duygularıdır. Doğa durumunda bu insanı, kendi özüyle bir ve bütün kılan en temel duygusu ise merhamettir. İnsanı kendi özüyle özdeş kuran merhamet, doğa durumundaki insanı eşit, özgür ve mutlu etmesi dolayısıyla pozitif değer yüklüdür. Hiç düşünmeden başkasının yardımına koşturan, başkasının yerine kendini koyduran, insanın vahşileşmesini perçinleyen ve bencilliği ortadan kaldıran merhamet duygusudur. Diğer yandan insan, akıl varlığı olması nedeniyle zamanla zihinsel yetilerini geliştirmektedir. Zihinsel yetilerinin gelişmesi merhameti ortadan kaldırmakta, kişinin kendi çıkarları ön plana geçmektedir. Dolayısıyla zihinsel yönlerinin gelişmesi, insanda negatif sonuçlar doğurmaktadır. Zira insan akılı değişmeye, ilerlemeye, gelişmeye müsait olması özgürlüğün, eşitliğin ve insan mutluluğunun da yok olmasına kapı aralamaktadır. Bu noktada Rousseau'nun aydınlanma penceresinden gelişen insan akılı, başka insanları o insanın çıkarları için araçsallaştırmaktadır.

Rousseau için akıl, kişinin istek ve çıkarlarına göre işlerlik kazanmaktadır. O nedenle aklın işlerlik kazanması demek birtakım ayrıcalıkların veya ayrıcalıklı kesimin ortaya çıkması da demektir. Bu durumda Rousseau için akıl, toplumda var olan eşitsizliğin kaynağı olmaktadır. Böylece filozof aklın, toplumsal eşitsizliği ortaya çıkardığını ve aklın işlenmesi ile oluşan toplumsal kurumların da bu eşitsizliği körüklediğini düşünmektedir. Ayrıca aklın işlerlik kazanması insanların özgürlüğünü de kaybetmelerine sebep olmaktadır. Zira Rousseau için zihinsel yetilerin gelişmesi, insanların masumiyetlerini yitirmelerine, oldukları gibi davranmamalarına, yapay bir kendilik oluşturmalarına, doğallıklarından uzaklaşmalarına ve yozlaşmalarına neden olmuştur. Eş deyişle akıl, insanların köle durumuna düşmelerine yol açmaktadır. Dolayısıyla Rousseau için aklın gelişmesi ile özgürlük birbiri ile doğru orantılı değildir.

Eşitsizlik insanları çatışmalara, savaşlara ve kargaşalara götürmektedir. Zira insan, mal mülk edinmek için hak iddiasında bulunur. Oysa bu hakka sahip olmak, toplumsal durumun getirdiği olumsuz sonuçlardan biridir. Zira burada insanların kişisel istekleri ve çıkarları doğrultusunda akıl, bireysel çıkarları karşılamak ister ve hep daha fazlasını talep ederek bencilliği ortaya çıkarır ve insan vahşileşir. Bu durum insanları birbirine muhtaç hale getirir ve biri, diğer bir başkasının kölesi durumuna düşer. İnsan kendi istek ve arzularını karşılayabilmek için isteyerek olmasa da köle olmak mecburiyetinde kalır. Zira insan ne zaman başkasına muhtaç oldu, işte o zaman onun köleliği başlamaktadır.

Bu bağlamda Rousseau'nun olmasını istediği doğa durumu insanlığın altın çağıdır. Doğa durumunda eşitsizliği artıran bir durum yoktur, insanların fiziksel olarak üstün olması dahi herhangi bir eşitsizlik durumu olarak algılanmamaktadır. Ne var ki insan aklının yetkinleşmesi ile birlikte, insanlar doğa durumundan doğal olmayan duruma, bireysellikten toplumsallığa evrilmiştir. Bu durum ise insanın, özgürlüğünün, eşitliğinin, mutluluğunun, değerlerinin kaybolması ile sonuçlanmıştır. Bu sonuçlarla birlikte insan ve insanlık bozulmuş, çürümüş ve yozlaşmıştır. Başka bir ifadeyle insanın toplumsallığa geçişi, doğal insanın tahribatıyla sonuçlanmıştır.

Rousseau insanı köleleştiren bu durumdan korumak için herkesçe olumlanan toplum sözleşmesini çözüm yolu olarak sunmuştur. Zira ona göre, insanların unuttuğu ve kaybettiği, insanca yaşamayı veya insanın doğal kendilik bilincine sahip olmalarını sağlayan, özgür, eşit ve mutlu bir yaşam haklarını yeniden kazanmaları toplum sözleşmesi ile mümkündür. Nihai olarak, güvenilir bir toplumda yaşamak herkesin hakkıdır.

Gelinen bu noktada güvenilir bir yaşam için eşitlik ve özgürlüğü temel prensip sayan Rousseau, ayrıcalıklara dayalı her türlü yaşam biçimini reddetmektedir. Bunun için akıl doğayı kendisine idol olarak seçmeli ve doğayla uyum içinde olmalıdır. Zira Rousseau için en büyük öğretici, doğadır. Akıl ne zaman ki doğanın sesini duymaktan uzaklaşmış o zaman insanın doğaya, kendisine yabancılaşması başlamıştır. Bununla birlikte bilimleri, sanatları, felsefeyi uğraşı haline getiren insanoğlu için hiyerarşik düzenler doğmuştur. Artık eşitlik ortadan kalkmış, kendine yabancılaşan insan kendi aklı ile başkasının kölesi haline gelmiştir. Tüm bunlar savaşları, çatışmaları, kaosu da beraberinden getirmiştir. İşte tüm bunların veya bütün kötülüklerin kaynağı akıldır. Aydınlanmacı görüşün aksine akıl hiç de masum değildir. Akıl yetkinleşmesi, insanın canavarlaşmasıyla doğru orantılıdır. Akıl geliştikçe insani duygular yerini insanlık dışı duygulara bırakmaktadır: Merhametli, vicdanlı, ben sevgisi olan insan artık bencil, canı, acımasız, güvenilirmez, doyumsuz bir hale bürünmektedir. Örneğin doğa durumunda eylemlerine ya da konuşmalarına bakarak bir insanın karakterini belirleyebiliyorken, akıl durumunda insan farklı durumlara farklı tavırlar göstermesi, söylediği ile eylediğinin aynı olmaması nedeniyle, güvenilirmez bir portre çizmektedir. Çünkü o artık bencil; aklını çıkarlarına teslim etmiş bir varlıktır. Bu nedenle Rousseau, akli eleştirmekte ve çağının görüşüne aykırı bir tutum sergilemektedir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (1986). *Siyasi Düşünceler Tarihi Ders Notları II*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Altunya, N. (2003). *Vatandaşlık Bilgisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Can, N. (2005). *Siyaset Felsefesi Problemleri*, Ankara: Elis Yay.
- Çaha, Ö. (2013). *Siyasi Düşüncelere Giriş*. İstanbul: Değerler Merkezi Yayınları.

- Çelik, S. (2012). *Modern Felsefe I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Duman, F. (2006). Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız Aydınlanması versus İskoç Aydınlanması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61 (1), 118-151.
- Goldmann, L. (1973). *The Philosophy of the Enlightenment The Christian Burgess and the Enlightenment* (H. Maas, Trans.). Routledge & Kegan Paul London.
- Gökberk, M. (1997). *Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Göze, A. (1998). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Hocutt, M. (2003). Compassion Without Charity, Freedom Without Liberty: The Political Fantasies of Jean-Jacques Rousseau. *The Independent Review*, VIII (2), 165 – 191.
- Hocutt, M. (2013). Hayırseverliksiz Merhamet, Hürriyetsiz Özgürlük Jean-Jacques Rousseau'nun Siyasal Fantezileri (A. Yayla, Çev.). *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl 18, Sayı 69-70, 157-189.
- Karakaya, C. (2016). *Jean Jacques Rousseau-Toplumsal Sözleşme veya Siyasal Hukukun Prensipleri*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kızılçelik, S. (2005). *Batı Barbarlığı 1: Rousseau, Marx ve Nietzsche Üzerine*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Peckover, C. (2012). Realizing The Natural Self: Rousseau And The Current System Of Education, Ohio Valley Philosophy of Education Society, *Philosophical Studies in Education* 43, 84-94.
- Rosenow, E. (1980). Rousseau's Emile, an Anti-Utopia, *British Journal of Educational Studies*, 28 (3), 212-224.
- Rouessau, J. J. (2021). *Julie ya da Yeni Heloise* (A. Kadir Paksoy, Çev.). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Rouessau, J. J. (2002). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma* (R. N. İleri, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (1995). *Yalnız Gezenin Düşleri* (E. Yanarocak, Çev.). İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları.
- Rousseau, J. J. (1999). *Toplum Sözleşmesi* (A. Erenuluğ, Çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Rousseau, J. J. (1987). *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev* (S. Eyüboğlu, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Rousseau, J.-J. (2009). *Rousseau, Emile ya da Eğitim Üzerine*, (İ. Yerguz, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2007). *Emile or On Education*, (B. Foxley, Trans.). Sioux Falls, SD: Nu-Vision Publications.
- Russell, B. (2004). *Batı Felsefesi Tarihi III*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Timuçin, A., Timuçin, A. ve Helvacıoğlu, E. (2008). Aydınlanma Nedir?, *Bilim ve Gelecek Dergisi Arşivi*, sayı 50.
- Weischedel, W. (1993). *Felsefenin Arka Merdiveni*. (S. Umran, Çev.) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Zeritlin, I. M. (2002). Aydınlanma: Felsefi Temeller, (M. Tekin, Çev). *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (13), 229- 235.

Extended Abstract

Enlightenment philosophy is a rational worldview. The necessity of enlightenment is to create a worldview that the human mind will determine itself. For this reason, with the enlightenment of the 18th century, the mind was redefined, so to speak, and its dignity was restored. Because, the thing that has the mind thinks and the thinking person is not fixed, but always in search. This search manifested itself in all fields during the Enlightenment period. Man has been in a constant search in the universe, therefore in science, by questioning his existence in philosophy and the universe with his self-directed thinking. Here, Enlightenment is the manifestation of this search of man. The enlightenment is a concept identified in the 18th century, offering different ideas about humans and humanity. In this understanding, both the person who wants to be enlightened and the thing that is wanted to be enlightened are the meaning and order of human life. In addition, Enlightenment is the search for the mysteries and unknowns of the universe. The means of their realization is the mind. Because the mind is a universal power and it gives meaning and order to human life. The Enlightenment tried to bring a universal dimension to the mind, and this is valid for all peoples, nations, periods and cultures. The mind is the only criterion to distinguish between truth and wrong and to reach universal principles. Therefore, the mind is in the position of absolute authority in the Enlightenment period.

It can be said that in the 18th century, concepts such as reason, progress, development, freedom, justice, brotherhood, dynamics and being active came to the fore regarding the concept of change. In this period, we come across a human model that is based on reason and tries to draw its own path without relying on anything else. The mind is a universal power that gives meaning and order to human life. If the existing mind is freed from the beliefs and traditions of previous centuries, human life will also be saved. Although a new social life, state, religion, tradition, culture, art, science, education and morality envisaged by the Enlightenment offer examples of people's recovery from the bad situation they have fallen into, it is seen through the critics of this period that it contains controversial content.

Rousseau, who emphasizes emotions rather than reason, asserts that man, who is free and good in nature, is enslaved, "chained" and morally corrupted by the influence of sciences and arts, exhibits an anti-Enlightenment attitude with these views and differs from his contemporaries at this point. Jean-Jacques Rousseau, who is a thinker of the Enlightenment Period, confronts us with his negative attitude towards the mentality of his own period, with his heavy criticisms against the Enlightenment, the philosophers of his own period, and the chain of thought. Rousseau, who emphasized that with the Enlightenment, the human being in his natural state deteriorated, degenerated, ignored his feelings, and alienated himself from his captivity due to the influence of institutions such as science, art or education, draws attention to the contradictory voice of the period with this attitude and harsh criticism.

According to Rousseau, who criticizes the Enlightenment through the mind, a man leads a primitive life in nature when he comes to existence. This primitiveness is a condition that makes a man free, at the same time equality prevails in this nature. In this nature, where freedom and equality dominate, one does not exploit the other, human morality has not deteriorated, existence is primitive existence, man continues to exist alone, and even the physical superiority of people does not cause any inequality. In this way of life, man is a pure, clean, self-sufficient being, he has no chains because he is born free, and freedom is

the source of his happiness. The basic needs of a human being of this nature, first, is the need for food and shelter. Later, with the competence of man, his demands change and great differences occur in man. This change forms the basis of Rousseau's enlightened critique of the mind.

Before the change, a unique being with different qualities and characteristics encountered the human being. This being, that is, man, does not live in a community; he lives daily and is not a selfish being because he is not interested in science and art. In this way of life, human desires are limited; there is not even war because of the dominance of compassion and mercy. Man's passions cannot go beyond his physical needs, so there is no reason for a man to be unhappy or miserable. A person with such a lifestyle is in a "state of nature". Rousseau's state of nature is seen as the golden age of humanity. The state of man in this state of nature is described as "savage". If we make a definition of the called savage, that is, the human being living in the state of nature, in terms of Rousseau: In the state of nature, man is a compassionate being who does not act on the basis of mind, but rather acts with his instincts and emotions.

In this context, man is a being who has the unity of instinct, emotion and mind, and acts with instinct and emotions in his primitive life. During this period, the most dominant emotions of human beings are compassion and mercy. Compassion has a much more positive value in determining the equality and happiness of man in his primitive life. In another aspect, the human being who has a mind, develops this faculty over time. The development of mental faculties, on the other hand, becomes the cause of many negative consequences and situations. Because the structure of the human mind, which is open to change and development, is an open door to the loss of freedom, equality and morality. At this point, Rousseau presents a new depiction of an existing human being. According to Rousseau, suggesting such a human understanding causes human selfishness, deterioration of the human in the natural state, and alienation of the human being from self nature. There will be a deterioration in the actions and life of the alienated person. Because in such a situation, freedom has disappeared and inequalities have arisen. According to this, the development of human mental faculties is the reason for the loss of innocence, loss of naturalness and corruption. The mind leads to the enslavement of people. For this reason, Rousseau argues that with the exaltation of the mind and leaving the emotions aside, the human being is detached from his essence and enlightenment; specifically criticizing the mind. Because the progress of the human mind is inversely proportional to freedom, and the desire of man to acquire knowledge is inversely proportional to wanting morality, slavery and luxury.

When Rousseau talks about the Enlightenment, he builds his thoughts on human history, that is, on the evolution of humanity. According to him, saying 'this is mine' and becoming a society has caused a change in the basic feelings inherent in human nature. Because with the development of civilization, humans will have also changed. The human model that thinks only of itself has emerged. In addition, man has moved away from nature, in fact, this means that he has moved away from his essence or nature. Thus, the nature of man has also gone through the process of deterioration. There will be disorders in the life and actions of the deteriorated person. Because freedom has disappeared, inequality has emerged. In a society where there is a slave and master relationship, a distinction between private property and division of labor has also occurred. All these reasons have affected the fields such as society, state (politics), religion, culture, education, science, art and morality, with which man and humanity have come in contact, at the last point.

One of the situations that arise with the development of the mental faculties of the human being when the transition from a man in the state of nature or a savage person to a person who takes his mind into the foreground continues, is that besides putting himself in chains, there is something to hold on to with these chains. Therefore, human progresses on the way to becoming social human being and the situation that turns into a structure in the form of 'human, society and social life' rather than 'human, nature and human life' is evaluated and criticized by Rousseau. Along with these criticisms, he also reveals a new human imagination while dealing with the qualities, characteristics, life, change and transformation of the existing human being. What is wanted to be done in this study is to understand how the Enlightenment thought and mind brought by civilization, the social life contents of the Enlightenment period were evaluated by Rousseau. Because Rousseau is one of the thinkers who did not see the Enlightenment as 'Enlightenment' and lived in the Enlightenment period. His views are extremely important in that they contain the views that will end the Enlightenment. Therefore, This study aims to reveal a new human depiction through Rousseau's enlightened critique of the mind.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), s. 142-172

Geliş Tarihi:03.01.2023 Kabul Tarihi:28.02.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1228885>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

GÜNDELİK HAYAT VE GÜNDELİK HAYATIN SOSYOLOJİSİ: BİR Lİ- TERATÜR ÇALIŞMASI

Öznur YILMAZ ALTUN*

Öz

Gündelik, sıradan olanın rutin akışı içinde, sosyal yapının ve aktörün doğrudan etkileşimi ve ilişkisi içinde yeniden ve yeniden üretilir. Bir etkileşim alanı olarak gündelik hayat, diyalektik bir sürece işaret eder: Sosyal gerçeği yaratan ve sosyal gerçeklik tarafından yaratılan. Failin kim olduğu ve yapı ile ilişkinin neliği üzerine yoğun tartışma, bu diyalektik süreci anlamının araçlarından biridir. Gündelik hayat, muğlak, sınırları net olmayan bir olgudur. Gündelik hayatın bu muğlaklığı, heterojen bir yapısı olmasından kaynaklanır. Homojen olmayan bu etkileşim alanı, çoğullukların izlenmesine kapı aralar. Faillerin benliklerini ortaya koymasına zemin oluşturur. Bu açıdan gündelik hayat ve gündelik hayatın sosyolojisi, toplumsal ilişkilerin görünürlüğünde önemli bir kaynak haline gelir. Çalışmada yanıt aranan sorulardan birkaçı şöyle sıralanabilir: Gündelik nedir? Gündelik hayatın sınırları nelerdir? Gündelik hayatın sosyolojisi muğlaklığına rağmen mümkün müdür? Bu sorulara yanıt ararken gündelik hayat sosyolojisindeki öncü kavrama yaklaşımları ile gündelik hayat sosyolojisinde öne çıkan diğer isimlerin değerlendirmeleri incelenmiştir. Bu yaklaşımlardan hareketle gündelik hayat tanımlanmış ve gündelik hayat sosyolojisinde öne çıkan kavramlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gündelik, Gündelik Hayat, Gündelik Hayat Sosyolojisi.

Everyday Life And Everyday Life Sociology: The Literature Review

Abstract

The everyday is reproduced in the routine flow of the ordinary, in the direct interaction and relationship of the social structure and the actor. Everyday life as a field of interaction points to a dialectical process that creates social reality and is created by social reality. Discussing who the agent is and what the relationship is with structure is one of the means of understanding this dialectical process. Everyday life is a phenomenon whose boundaries are not clear. This ambiguity of daily life is due to its heterogeneous structure. This heterogeneous field of interaction opens the door to the monitoring of pluralities. In this respect, everyday life and the sociology of everyday life become an important source in the visibility of social

* Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, oznur.yilmaz@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-2392-4463>

relations. A few of the questions sought to be answered in the study can be listed as follows: What is everyday? What are the limits of everyday life? Is the sociology of everyday life possible despite its ambiguity? While seeking answers to these questions, pioneering approaches in the sociology of everyday life and the evaluations of other important names in the sociology of everyday life were evaluated. Based on these approaches, everyday life was defined and prominent concepts in everyday life sociology were examined.

Keywords: Everyday Life, Everyday Life Sociology, Sociology Of Everyday Life.

Giriş

Gündelik kavramının tanımlanması, belirsiz sınırlar nedeniyle oldukça güçtür. Kavramın anlaşılması disiplinler arası ilişkiye başvuran Henri Lefebvre için gündelik hayatın sınırları felsefe içindedir: “Bu kavram, felsefe için ve felsefe tarafından, felsefi olmayı belirtir. Gündelik kavramı, gündelik hayattan gelmez; gündelik hayatı yansıtmaz; daha ziyade, felsefe adına, onun, olanaklı kabul edilen dönüşümünü ifade eder” (Lefebvre, 2016, s. 23). Sadece bu tanımdan hareketle bile müstakil bir düşünsel sürecin ögesi olabilecek durumdaki bu kavramı, yalnızca gündelik hayatı anlamak için değerlendirmek eksik kalır. Gündelik olan “‘çok-boyutludur’; akışkandır, değişkendir, kırılmalıdır” (Gardiner, 2016, s. 21). Ancak kavramın sınırlarının genişliğine ve akışkanlığına karşın, üzerinde mutabık olunacak bir kullanıma kavuşturmak adına birkaç yaklaşımdan söz etmek yerinde olacaktır. Cambridge Sözlüğünde günlük (everyday life) kavramı şöyle tanımlanır: “Günlük terimi, on yedinci yüzyılın başlarında İngilizce kullanımında, iş rutinleri ve kişilerarası davranış gibi sıradan veya devam eden yaşam biçimlerinin yanı sıra giyim ve dekor gibi maddi kültür öğelerine atıfta bulunmak için kullanıldı” (Turner, 2006, s. 180).

Sosyal bilimlerde gündelik kavramı nereye konulabilir? Gündelik kavramı, kategorik olarak, yirminci yüzyıl ile ilişkili biçimde düşünülebilir; yirminci yüzyılda yaşanan büyük dönüşümlerle ilişkilidir. David Chaney (2002, s. 26), Roberts’in bu büyük değişiklikleri şöyle sıraladığını aktarır: “...hızlı sanayileşme, klasik kültürün derinleşen krizi, Rus devriminin başarısı, psikanaliz vasıtasıyla cinselliğin gizli dünyasının konuşulmaya başlanması”. Chaney, bu değişimlerin sosyal teoride birtakım kapıları araladığı ve gündeliğin böylece olgu olarak değerlendirilmeye başladığını

ileri sürer. Gündelik hayat, sosyolojik bir olgu olarak düşünüldüğünde, toplumsal yapıdaki dönüşümlerden doğan kategorilerin aşılmasına zemin hazırlar.

Kesin sınırları çizilmiş bir “gündelik” tanımı yapılamayacağı aşıkardır. O halde en geniş anlamıyla gündelik olan “şimdi ve burada” olandır. Gündelik, “şu an” ile ilişkilidir; yani kuşaklar arası, kökleşmiş bir aktarımdan söz edilemez: “Gündelik, bize her gün verilen (ya da payımıza düşen), bizi her gün sıkıştıran ve hatta, şimdiki zamanın baskısı nedeniyle ezendir. (...) Gündelik bizi içeriden sıkı sıkıya yönetendir” (DeCerteau vd., 2009, s. 25). Gündelik olana bireylerin, hayatlarını sürdürmek için gereken her şeyi içerir. Peki gündelik hayat nedir, neleri içerir?

1. Gündelik Hayat

Gündelik üzerine düşünmek insanın, sosyal varlığı üzerine düşünmesinin önemli bir parçasıdır. Gündelik ve gündelik hayat arasındaki ilişkiye dair Henri Lefebvre’in yaklaşımı bir bağlamı ortaya koyar: Gündelik ona göre “sosyal dönüşüm ve sınıf direnişi”nin mekanı, gündelik hayatsa bu dönüşüm ve eleştirinin mekânıdır (Roberts, 2013, s. 92-93). Öyleyse bu dönüşümün mekânı olan gündelik hayatın neliği incelenmeye başlanabilir. Gündelik hayatının incelenmesi, gündelik hayatın içeriği, özellikler, işlevi, unsurları vb. açılardan farklılaşır. Gündelik hayatın kavramsal olarak sınırlarının çizilmesi ve net bir tanımının yapılması güçtür; en geniş anlamıyla gündelik hayat, sıradan ve önemsiz görünen ayrıntıların bütünüdür: “Gündelik hayat düzen içerisindeki düzensizliği ve farklılıkları içerir. Bu yüzden sınırları, hangi özellikleriyle tanımlanacağı açık değildir” (Esgin, 2018, s. 29).

Gündelik hayat kavramını ele alan isimlerden biri olan Piotr Sztompka gündelik hayat kavramını tanımlamaya çalışır. Sztompka’ya göre gündelik hayat toplumsal ilişkilerin içinde izlenir. Tekrarlar gündelik hayatta oldukça önemlidir; gündelik hayat rutinlerinin izi bu tekrarlarda sürülür. Sztompka gündelik hayatın döngüsel olabileceğini ileri sürer. Ona göre gündelik yaşam, “vücudumuzu tüm gücü ve kırılganlıkları, potansiyeli ve sınırlamaları ile meşgul eder” (2008, s. 32). Yerel dinamiklerin altını çizen Sztompka, bir “yer”de ortaya çıkan gündelik hayatta yerelin

özelliklerinin, sosyal olayların “karakterini, stilini, biçimini ve içeriğini” belirlediğini ifade eder. Gündelik yaşamdaki sosyal olayların gerçekleşme zamanının uzunluğu ya da kısalığı, bu olayların karakterinin oluşumunda belirleyicidir. Sztompka’ya göre gündelik hayatın akışında aktörlerin farkındalığı yoktur.

Sanayi öncesi toplumlarda gündelik hayat, çalışma hayatından ayrı ele alınabilir değildir; gündelik hayat ve çalışma hayatının birbirinden ayrılığının olmaması, üretimin toprağa bağlı olmasıyla açıklanır. Toprak aracılığıyla kurulan üretim ilişkilerinde, özgür emekten söz edilememesi, serfin yaşadığı yer ve çalıştığı yerin aynı mekânda sınırlanmasına neden olur. Serf, işlediği toprak üzerinde veya yakınında hayatını sürdürür ve sabahın ilk ışıklarından güneş batana dek burada mevcudiyet gösterir. Sanayi sonrası üretim ilişkilerinde ise, özgür emeğin sahibi olan kişi, emek gücünü satmak için bir iş yerine gitmek durumundadır. Yani yaşadığı yer ile çalıştığı yer birbirinden ayrıdır; iş yerinden çıktığı andan itibaren bir serbest zamanının varlığından söz edilebilir hale gelir. Modern öncesi toplumda sosyal ve kolektif süreçler dışında bir zaman ve mekandan söz etmek mümkün olmadığından, gündelik hayattan sosyolojik bir olgu olarak söz etmek de mümkün değildir. Modern burjuva toplumunda ise, “emek gittikçe parçalanır, düzene sokulur ve uzmanlaşır; aile hayatı ve boş zaman işten ayrılır” (Gardiner, 2016, s. 114). Modern toplumla birlikte gündelik hayat kategorik olarak mümkün hale gelmiştir. Boş zamanın oluşması gündelik hayatın varlığını kastetmez; burada söz konusu olan toplumsal kurumların birbiri ile ilişkisindeki dönüşümdür.

Serbest zaman ve gündelik hayat kavramları birbiri yerine kullanılamazlar: Çalışma zamanı ve çalışma zamanı dışı şeklinde yapılacak bir ayırım, gündelik hayat ile serbest zaman arasındaki farklılığa işaret eder: “... boş vakit gündelik olanın içinde gündelik-olmayan olarak ortaya çıkar” (Lefebvre, 2012, s. 46). Gündelik hayat ile serbest/boş zaman-çalışma zamanı arasında görüldüğünden daha karmaşık bir ilişki vardır: Gündelik hayat ikisini de kapsar, ancak gündelik hayat çalışma zamanı+serbest zaman olarak formüle edilemez:

“Bu iki terim arasında hem birlik hem de çelişki (dolayısıyla diyalektik bir ilişki) vardır. Bu ilişki, zaman içinde ‘pazar’ ile dışsal ve yalnızca farklı olarak temsil edilen ‘her gün’ arasındaki basit ilişkiye indirgenemez. Boş vakit -kavramı burada incelemeden kabul edelim- çalışmadan ayrılamaz” (Lefebvre, 2012, s. 35).

Lefebvre’in vurguladığı üzere, boş ya da serbest zaman, tanımlanması için kendisinden başkaca bir kavrama ihtiyaç duyar: Çalışma zamanı. Serbest zaman, kabaca çalışma zamanı dışında kalan şekilde tanımlanabilir. Lefebvre’e göre “Boş vakit -kavramı burada incelemeden kabul edelim- çalışmadan ayrılamaz. Aynı insan çalışmadan sonra dinlenir, gevşer ya da kendince bir şeylerle meşgul olur” (2012, s. 35). Lefebvre, boş zaman yaratmak için çalışmak ve yaratılan boş zamanda çalışmadan uzaklaşmak şeklinde süren “bir kısır döngü” betimler. Ona göre: “Boş zaman faaliyetlerinin metalaşması, savaş sonrası kapitalizmde üretimden tüketime kayışın asli bileşenlerinden biridir. Boş zaman, ‘gündelik hayatın diğer veçhelerinden ayırt edilmesi zor, farklılaşmamış küresel bir faaliyete’ dönüşür” (Lefebvre, 1991a, s. 32’den aktaran Gardiner, 2016, s. 123).

Gündelik hayat kavramı muğlak ve karmaşıktır. Gündelik hayatın ne olduğu açıklanmaya başlanmadan önce ne olmadığı netleştirilmelidir: Gündelik hayat, boş zaman değildir, ““(ç)alışma+aile hayatı+boş vakit” şeklindeki aritmetik toplamla tanımlanamaz. Bu üç kesim arasında bölünen ve bu evrelerden geçen tek ve aynı insandır, aynı gündelik hayat varlığıdır. Orada hem aynıdır hem de tamamen aynı değildir” (Lefebvre, 2013, s. 60). Gündelik hayat bunları içerirken aynı zamanda bunlardan ibaret değildir, o halde nedir?

Gündelik hayat sıradan insanın, sıradan faaliyetlerinin alanıdır, “şimdi ve burada”dır, yani modern olandır. Gündelik hayatın “buradalığı”, deneyimlenmesine olanak sağlar. Birey gündelik hayatta, “bedenen ulaşılabilirliği” doğrultusunda deneyim kazanır. O halde modern olan gündelik hayatın analizi, Lefebvre’e göre modernliğin niteliklerinin tespiti ile mümkün olacaktır. Lefebvre’in gündelik hayat eleştirisini bir modernizm eleştirisi olarak görmek mümkündür; Lefebvre’in gündelik

hayat ile modernite arasında kurduğu bağ, “insanın özgürleşmesi” umudunu barındırır.

Gündelik hayat çalışmalarının önemli isimlerinden Henri Lefebvre, gündelik hayatı çeşitli yönleriyle ele alır; gündelik hayat kavramını ayrıntılı bir şekilde tarif edip çerçevesinin belirlenmesinde önemli bir role sahiptir. Gündelik hayat ona göre, “(n)e bir düşünüş yönüdür, ne bir engelleyici ya da durdurucudur; aynı anda hem bir alan hem de bir ara istasyondur, bir aşamadır ve bir atlama tahtasıdır, anlardan (gereksinimler, iş, zevk; ürünler ve yapıtlar; edilgenlik ve yaratıcılık; araçlar ve amaçlar, vs.) oluşan bir andır, olanaklı olanı (olanaklar bütünü) gerçekleştirmek için kendisinden yola çıkmanın kaçınılmaz olduğu diyalektik bir etkileşimdir” (2016, s. 24). Gündelik hayat üzerine yoğun çalışmalar yapan Lefebvre, çalışmaları boyunca var olan “gerçek” dünyayı görmezden gelemez ve oluş halindeki dünyayı da takip ederek, her yeni çalışmasında kavrama yaklaşımını derinleştirir. Bu nedenle Lefebvre’in gündelik hayat tanımları çok ve çeşitlidir. Ancak kavramın kendisine dair ifade biçimi değişse de özü itibarıyla kökten bir değişimden söz edilemez.

Lefebvre, gündelik hayatın tanımlanabilmesi için birkaç özellik sıralar: Bunlardan ilki, zamanın ve mekânın sahiplenilmesi sorunsalıdır: “Yine de gündelik hayat, hem zihinsel zaman ve mekândan hem de doğal zaman ve mekândan farklı bir zaman ve mekân içinde cereyan edip oluşur” (Lefebvre, 2015, s. 17). Lefebvre’e göre bir başka özellik ise, yaşantı ve gündelik hayatın birbirinden farkının ortaya konmasıdır; bu ikisinin birbirinden farkını, gündelik hayatın dışında bir yaşantının varlığıdır. Lefebvre’e göre, gündelik hayat “hem ürün hem de tortu”dur. Ona göre gündelik yaşam, “üretim tarzlarının ürünü”dür. Lefebvre’in sıraladığı özelliklerin bir diğeri zamanın algılanışıdır: “Gündelik hayat, döngüsel süreç ve zamanlar ile doğrusal süreç ve zamanlar arasındaki, yani tekrarlananın çok farklı iki kipliği arasındaki iç içe geçmelerin de bir sonucudur” (Lefebvre, 2015, s. 18). Lefebvre, gündelik hayatın kullanım değeri ve mübadele değeri arasındaki çatışma ilişkisiyle açıklanabilirliğini bir başka özellik olarak ortaya koyar. Ona göre, “mübadelelerin mutlak üs-

tünlüğü yoktur, mübadele içinde kullanım yok olmaz, kullanım değeri mübadele değerinin taşıyıcısı rolüne indirgenemez” (Lefebvre, 2015, s. 19). Lefebvre, gündelik hayatın “ihtiyaç, arzu ve haz” arasındaki diyalektik hareketin mekânı olarak da anlaşılabilirliğini öne sürer. Bir başka özellik ise bedenün gündelik hayattaki konumlanması üzerinedir: Ona göre bedenlerin birbiri ile ilişkisi, bedenün zaman ve ilişkisini de içerecek şekilde var olur.

Lefebvre, gündelik hayatı bütünlükçü bir anlayışla okumayı önerir. Daha önce de ifade edildiği üzere gündelik hayat birçok bileşeni içeren bir kavramdır. Bu açıdan da bir bütün olarak ele alınmalıdır. Lefebvre (2013, s. 39), gündelik hayatın kuşatıcılığını bu bütünlük anlayışı üzerinden anlamayı dener:

“Gündelik hayat mefhumunun bir bütünlük anlamı vardır; ama diyalektik bir bütünlük anlayışı içinde. Herhangi bir şeye denk düşmesi için, bütünlüğün (global toplum, toplumsal yapı, kültür, vb.) düzeyler (ya da ‘dereceler’ veya ‘kademeler’) varsayması, bunları kapsamaması gerekli ve yeterlidir. Bu mefhum, bütünlük içindeki toplumsal pratiğin bir düzeyi olarak ya da, daha az nankör ve daha şiirsel bir dille konuşursak, az çok yüzüstü bırakılmış bir fragman olarak tanımlanır.”

Gündelik kavramında olduğu gibi, gündelik hayat kavramına da felsefeden hareketle yaklaşmayı öneren Lefebvre, bunun gündelik hayatın özünde bulunan yaratıcı etkinliği ortaya çıkaracağını belirtir. Ona göre gündelik hayat örtük bir biçimde akıl tarafından şekillendirilir. Bu akılcılığı marksizme başvurarak açıklar: “Akıl pratikten, emekten ve emeğin örgütlenmesinden, üretimden ve tüm genişliği içinde alınan yaratıcı etkinliğin özünde bulunan düşünceden doğar” (Lefebvre, 2016, s. 25).

Lefebvre’e göre gündelik hayat “sosyal ve deneyimsel bir mekân”dır: “Burası, kültürel formun araçsal-olmayan olasılıklarının test edilebildiği ve savunulabildiği yerdir” (Roberts, 2013, s. 25). Gündelik hayatı “basit ve bariz” bulan Lefebvre, aynı zamanda gündelik hayatın “kavranamaz ve belirlenemez” olduğunu da öne sürer. Bu belirlenemezlik vurgusundan hareketle gündelik hayatın muğlaklığı soruna değinir: “Bir anlamda gündelik hayat, en basit, en bariz şeyin olduğu yerdir. ...

en kavranamaz, çerçevesinin çizilmesi ve belirlenmesi en güç olan şeydir. Bir anlamda, bundan daha yüzeysel bir şey yoktur: Bayağılıktır, kabalıktır, tekrarlanan şeydir. Diğer anlamda, bundan daha derin bir şey yoktur. Bu, spekülasyon olarak aktarılmamış, açığa çıkmış varoluş ve ‘yaşantı’dır: Değiştirilmesi gereken ve değiştirilmesi en güç olan şeydir” (Lefebvre, 2013, s. 55). Lefebvre’in gündelik hayatın muğlaklığında altını çizdiği şey, muğlaklığın yarattığı sonsuzluk yanılmasıdır. Ona göre muğlaklığı aşmanın en önemli aracı, gündelik hayatın eleştirisidir. Gündelik hayatın eleştirinin teorik ve pratik olarak “eylem” olduğunu ifade eden Lefebvre, gündelik hayatı incelemeyi, gündelik hayatın kendisini değiştirici ve dönüştürücü bir araç olarak önerir. Gündelik hayatın doğrusal ve döngüsel iki özelliği olduğunu ifade eden Lefebvre’ye göre zamanın bu algılanışı, ait olunan sosyal tabakayla ilişkilidir. “Yukarıda” ve “aşağıda” zaman farklıdır. Yukarıdaki doğrusal zaman, aşağıda döngüsel bir hal alır:

“‘Aşağıda’, döngüsel zamanı, kendileri de döngülere tabi olan temel ihtiyaç ve görevlerin karşılanması işgal eder. Nispi toplumsal mekân, yani konut ve çevre, tıpkı zaman gibi, temel olan şeye ayrılmıştır. ... Bu mekânın dışında çok az ‘ilişki’ ya da ‘tanıdık’ vardır. ... ‘Yukarıda’, daha fazla macera, açıklık ve oyun vardır; ama kendini yitirme riski hep vardır. Kimileri soyutun içinde, kimileri yapaylığın, kimileri ise incelikli ve rafine gereksizliğin içinde yitip gider” (Lefebvre, 2013, s. 63).

Lefebvre, gündelik hayatın ne “yukarı” ne de “aşağı” sınıflar tarafından değil, orta sınıflar tarafından, “orta sınıfın ortasında” oluşturulduğunu ileri sürer. Bu açıdan Lefebvre’e göre, gündelik hayat bir yaşam tarzı üretir; bu yaşam tarzı da hegemonik olana uygun olarak belirlenir. Dolayısıyla hegemonik olanın “iktidar ilişkilerini haklılaştırır ve yeniden üretir” (Coşkun, 2017, s. 42).

Lefebvre’den bir süre önce yaşamış, gündelik hayat üzerine bilgi üretmiş ancak çalışmalarının odağına gündelik hayatı koymaması nedeniyle, bu alanda adına sık rastlanmayan Walter Benjamin, imajlar üzerinden bir anlayış geliştirmiştir. Lefebvre gibi Benjamin de gündelik hayata bir etkileşim mekânı olması bağlamında

yaklaşır: “Benjamin için günlük yaşam, Lefebvre’in erken çalışmalarında karşılaşıldığı gibi sadece politikanın kültürel politika haline geldiği yer değil, insanlar ile teknoloji arasındaki duyumsal ve duygusal bağlantının yeni formlarının mekânıdır. Yani günlük yaşam, teknolojinin aracılığından ve dolayısıyla da yakınlık, uzaklık, yinelenme ve düzensizlik deneyimlerinden ayrılamaz bir şeydir” (Roberts, 2013, s. 66). Ancak Benjamin’in bunun dışındaki, gündelik, gündelik hayat ve gündelik hayatın en önemli öğelerinden olan tekrar ile ilgili fikirleri, Lefebvre’in görüşlerinden ayrılır:

“... Benjamin’in ‘günlük yaşam’ı ‘gündeliklik’ten ve ‘tekrar’ı ‘tekrarlılık’tan ayırdığı yerde Lefebvre, ‘gündeliklik’i tarihsel olarak gerçekleştirilmiş türsel-varlığın mekânı olarak ele alarak bu ayrımı sistemli duruma getirmektedir. Bundan dolayı günlük yaşam sadece bir eleştirel deşifre ve kurtarma mekânı değil, aynı zamanda gündeliklik ile aktif bir fikir ayrılığının var olduğu bir mekândır” (Roberts, 2013, s. 92).

Benjamin’in (2014, s. 129-160) gündelik hayat anlayışı, *flaneur* kavramıyla da ilişkilidir. Flaneur kavramı Benjamin’de, diğer kullanımlarından farklı olarak zaman deneyimini içermesidir. Benjamin’in flaneur’u politik bir figürdür. İnsanların gündelik hayat içindeki koşturmasına karşı bir duruş geliştirir. Benjamin ve Lefebvre’in gündelik hayata ilişkin çalışmalarındaki en temel farklılık gündelik hayatı çalışmanın esas meselesi halinde ele alıp almamaktır. Lefebvre’in, gündelik hayat kavramına yaklaşımı ve gündelik hayatın eleştirisi, onun merkezi sorunu olarak belirlenebilir, ancak Benjamin için her biri birbirinden ayrı ve tekil anlamlara sahip olan “gündelik olan”, “gündelik yaşam”, “günlük yaşam” ve “günlük olan” kavramları, analizinin mantıksal çıkarımlarını oluşturan araçlardır (Roberts, 2013). Roberts, Benjamin’in gündelik yaşam yaklaşımının üçlü bir yapıdan oluştuğunu ifade eder: “(1) bir sosyal müdahale ve muhtemel devrimci dönüştürme mekânı; (2) yabancılaştırılmış bir semptom; ve (3) ütöpik bir gösterge” (2013: 87). Yabancılaştırılmış bir semptom anlayışı, Frankfurt Okulu üyesi olan Benjamin’in, gündelik hayatı “tarihsel” bir okuma yapmasına olanak sağlar. Benjamin’e göre gündelik hayat “sadece

insan eyleminin (performans) arenası değil, aynı zamanda insan düşüncesinin de kalbi”dir (Kalekin-Fisherman, 2011, s. 2). Gündelik hayatın eleştirisi, sanatın gündelik hayatın bir parçası olması ve temsil-tarihsellik meseleleri, Benjamin’in gündelik hayatla ilgili odağına aldığı temaların başında gelir.

Gündelik hayat kavramının tanımlanmasına ilişkin önemli isimlerden bir diğeri olan Agnes Heller’in, *Everyday Life* (1984) isimli çalışması, gündelik hayat üzerine yapılmış erken ve temel çalışmalardan biridir. Heller, Georg Lukács’ın öğrencilerindedir ve Marksist bir yaklaşıma sahiptir. Gündelik hayatı evrensel bir olgu olarak değerlendirir. Ona göre, gündelik hayat tarihsel olarak değişim ve dönüşüme uğrasa da her dönemde her toplumda izlenebilir durumdadır. Heller’e göre gündelik hayat “topyekûn bir nesnelleştirme süreci”dir (Şahin ve Balta, 2001). Gündelik hayatı anlamak için üç kategorili bir analiz aracı geliştirmiştir. Bu üç kategori şunlardır; “kendi içinde nesnelleşme”, “kendisi için nesnelleşme” ve “kendisi için ve kendi içinde nesnelleşme”. “Bizim için olma” olarak adlandırdığı bir başka kategoriden de söz eder ancak bunun nesnelleştirmenin bir türü olmadığını belirtir. “Nesnelleştirme herkes için uygun olabilir ancak herkesi aynı seviyede etkilemez” diyen Heller’e göre buradaki farklılık, kendi içinde nesnelleştirme ya da kendi için nesnelleştirme arasındadır (1987, s. 118-119).

Kendi içinde nesnelleşme: Heller, sosyal varlığın tanımlanmasındaki ilk faktörün “kendi içinde olmak” olduğunu belirtir. Bu olmazsa toplum ya hiç olmazdı ya da bir toplumsal yapıdan bahsedilemezdi. Kendi içinde oluş, Heller’e göre “insan aktivitesinin ön koşulu”dur. Bu nesnelleştirme sahasının üç bileşenini şöyle sıralar: araçlar ve ürünler, görenek ve dil. Bu üçünün birbiri arasında bir hiyerarşi yoktur; biri diğerinden daha değerli değildir. “‘Kendinde’ nesnelleştirme alanının mülkiyeti, onu harekete geçiren ve değiştiren insanların teleolojik faaliyeti olmasına rağmen, yine de, ‘kişi’ ile ‘verili’ olarak karşılaşan bir düzen olarak ortaya çıkmaktadır” (Heller, 1987, s. 118). Kendisi için nesnelleştirme: Heller’e göre “ontolojik olarak ikincildir” (1987, s. 119). Ona göre sosyalleşmede “gerekli” değildir, birçok sosyal yapı

kendisi için nesnelleştirme olmaksızın sürekliliğe sahiptir. Heller, bunu felsefe üzerinden örneklendirmektedir: Atina şehrinin “klasik bileşenlerinden biri” olmasına rağmen Sparta’da ya da başka birçok şehirde felsefe ile karşılaşmaz. Heller’e göre kendisi için nesnelleştirme insan özgürlüğü ve özgürlüğün derecesiyle ilişkilidir:

“‘Kendisi için nesnelleştirme’, kendilerine yönelik ve onlara yönelik bilinçli insan niyeti yerine başka bir şekilde işlev göremez. ... Bununla birlikte, kendi özel yasalarına göre ilerleyen belirli bir gelişme kapasitesi sergilerler. ... bu kapasite doğada ikincil ve göreceli olmaktan daha fazla değildir, çünkü bu nesnelleştirmeler esasen toplum geliştikçe atılan sorulara bir yanittir ya da en azından bu soruların tür temelli bir düşüncesidir. Aynı zamanda, her türün ‘kendisi için’ temel nesnelleştirmesi, kendiliği içinde yapısal homojenliğe sahiptir” (Heller, 1987, s. 119).

Heller’in nesnelleştirme biçimlerinin gündelik olan ve olmayana tekabül edişini inceleyen Michael Sheringham’a (2006) göre Heller’in “kendi içinde” ve “kendi başına” kategorileri “özel ve birey” kategorisinin karşılığıdır. Ayrıca “kendi içinde” ve “kendi için” arasındaki fark, gündelik olan ve gündelik olmayan arasındaki ayrıma tekabül eder. Heller, kendi içinde ve kendisi için nesnelleştirme kategorilerinin toplumsal sistemler içindeki öğelerine “hukuk ve politik yapı”yı örnek verir. Ona göre bir toplumsal sistemde kendi içinde ya da kendisi için nesnelleştirmenin baskınlığını “yabancılaşmanın türü ve derecesi” belirler (1987, s. 120). Heller, gündelik hayatı heterojen yani tüm insanların parçası olduğu bir şey olarak tanımlar. Ancak Heller’e göre, gündelik hayatın homojenleşmesinin imkanı da nesnelleşmeyle mümkün olabilir: “Homojenlik ve heterojenlik arasındaki karşılıklı ilişki, kişinin yetenekleri, eğilimleri ve tutkularıyla ilişkilidir, ve birbirleriyle karşılaştırıldığında heterojendir” (Heller, 1987, s. 57). Tüm insanların parçası olduğu gündelik hayat, bu heterojenlik olmadan “yeniden üretilemez”.

Heller gündelik hayatın tarihsel bir dönüşüm gösterdiğini hatırlatır. Heller’in gündelik hayat kavramına yaklaşımında toplumsal ilişkilerin önemli bir yeri vardır. Ona göre, her insan bir sınıfa aittir. Ancak gündelik yaşamda, çoğu durumda, kişi

sınıfla doğrudan ilişkili değildir: Kişi bu tür bir doğrudan ilişkide sınıfı tarafından oluşturulan sınıf kuralları, sınıf istekleri ya da sınıfı tarafından konulan sınırlara uymak zorunda değildir. Maddi gruplar, baskın yüz yüze ilişkilerin olduğu birimlerdir (Heller, 1987, s. 30). Heller'e göre gündelik hayat kişi ve yakın çevresiyle ilişkilidir. Gündelik hayat, "toplumsal yeniden üretimleri eşit oranda mümkün kılan bireysel yeniden üretim etkenlerinin toplamı"dır (Heller, 1987, s. 3).

Gündelik hayat üzerine çalışmalarıyla öne çıkan bir başka isim de Michel de Certeau'dur. De Certeau'nun Gündelik Hayatın Keşfi (1980) isimli çalışmasında öncelikli olarak gündelik hayatın nasıl anlaşılacağına ilişkin girişimlerinden söz edilebilir. Eserin ikinci cildinde ise, de Certeau'nun ölümünü takiben Luce Giard ve Pierre Mayol, gündelik hayatın taktikler ve stratejiler ışığında nasıl anlaşılacağına örneklendiren çalışmayı tamamlamışlardır. De Certeau gündelik hayat çalışmasının amacının "tek olmayan bir kültürün yaratım modellerini açığa çıkarmak" olarak ifade eder (2008, s. 44).

De Certeau, gündelik hayatın tanımlanmasıyla ilgili özellikle bir girişimde bulunmaz. Ona göre "bir tasavvurun ortaya çıkışı ve yayılışı" onu kullanacaklar üzerinde etkili değildir; bu tasavvurun ortaya çıkışındaki ögeler yerine, tasavvurun kullanımını incelenmelidir: "... algılayabileceğimiz sadece, imgenin ilk üretimi ile bu üretimin kullanım süreçlerinin ardında gizlenen ikinci üretimi arasındaki ayrım ya da benzerliktir" (de Certeau, 2008, s. 46). De Certeau gündelik hayatın eleştirisini bu ayrımında inşa eder:

"... de Certeau için gündelik hayat, belirli yaşam projelerini gerçekleştirmek için ortaya konulan bireysel çabaların ortak ürünü, içerisinde dinamik mücadelelerin yer bulduğu bir alandır. Önceden dayatılan ideolojinin ve sonucunda ortaya çıkan yanlış bilincin alanı olarak sorunsallaştırılmadan değerlendirilen gündelik olanın kültürel dokusu, içerisinde dünyanın sürekli tanımlandığı ve yeniden tanımlandığı çatışan söylemler ve eylemler dizisi olarak tekrardan şekillendirilmiştir" (Bennett, 2018, s. 95).

Marksist bir birikime yaslanmasına karşın de Certeau'nun marksizmin temel öğelerinden olan üretim ilişkileri üzerine yaklaşımı Marksist ana akım eğilimden farklıdır. Ona göre kişinin kimliğini belirleyen üretim sürecindeki konumu değil, tüketim pratikleridir. De Certeau, bireyin gündelik hayattaki konumunu tüketim süreciyle ilişkili olarak değerlendirir. Gardiner, de Certeau'nun gündelik hayatı anlamak için aldığı konumun kendisinden öncekilerden farkına işaret eder: “De Certeau, seleflerini özellikle, gündelikle ilgili idealleştirilmiş kavramsallaştırmaların aksine, gündelik hayatın tüketim kültürü bağlamında gerçekten nasıl deneyimlendiğini anlayamamakla eleştirdi” (Gardiner, 2016, s. 224). De Certeau'nun çalışmasının odağında, tüketim süreci ve bireylerin buna bağlı olarak edindikleri sosyo-ekonomik konumun gündelik hayatla ilişkisini anlama çabası vardır. Sheringham, de Certeau'nun yaklaşımında tüketimin “aktif ve üretken” olduğunu belirtir: “Tüketiciler, görüntüler ve temsillerle ‘uğraştıklarından’ manipülasyona maruz kalırlarsa aldıkları malzemeyi de manipüle ederler” (Sheringham, 2006, s. 213). Bu görüntülerin, yeniden üretime dönüşmeden önce kullanımından doğan değişikliğin ne olduğunu sormak gerektiğini hatırlatan Sheringham, de Certeau'da tüketimin kayıtsız olamayacağını ifade eder.

De Certeau'nun gündelik hayatı anlamadaki temel kavramları strateji ve taktiktir. Çalışmasında bu kavramları çok kez tanımlamış ve altını defaten çizmiştir. De Certeau'ye göre strateji için ilk olarak, “bir aidiyet etrafında çerçevesi çizilen bir alan” gereklidir. Strateji, “ bir istek öznesi ile bir erk öznesi” etrafında çizilen bu alanın yarattığı iktidarın değerlendirilmesidir. Taktik ise karşıt bir yerden tanımlanır:

“... ne bir aidiyet üzerinden, ne de ötekinin, görünür bir bütünlük olarak ayırt edilmesini sağlayan bir sınır üzerinden yapılan hesaplama. Taktik, uygulama alanı olarak sadece ötekinin alanına sahiptir. Taktikler, ötekinin alanına, bu alanı bütünüyle kapsamadan, bu alana belirli bir mesafede kalmayı da başaramadan yavaş yavaş, parça parça sızar. Taktik sahip olduğu avantajları toparlayabileceği, daha fazla yayılmak için kendini ayarlayabi-

leceği, koşullardan bağımsız bir hale gelebileceği bir merkezden, bir zemin-den yoksundur. 'Aidiyet', mekânın zamana karşı zaferidir. Aksine, taktik, mekânsız olduğu için, zamana bağımlıdır ve kendi çıkarına kullanabileceği olasılıkları yakalamak için de sürekli tetiktedir. Taktik, kazançlarını muhafaza edemez. Sürekli olarak olaylarla oynamak ve bunları 'fırsatlara' çevirmek durumundadır. Sonuç olarak, zayıf olan, kendisine yabancı, kendinden olmayan güçlerden çıkar sağlamak için hep çabalayandır. Zayıf olan, birbirinden ayrışık olan öğeleri bir araya getirerek, elverişli anlar yaratır ve bu güçlerden gerekli çıkarı sağlamaya çalışır" (de Certeau, 2008, s. 54-55).

De Certeau'nün strateji ve taktik kavramları birbirinden farklı açılardan değerlendirme imkanı verir: Stratejiler "güç ilişkileri", iktidar üzerine yani makro ile ilişkililikten taktikler "anlık, gelip geçici" olandır:

"...stratejiler zaman ve hafızayı, bunları gözlemlenebilir ve okunaklı bir sistemin öğelerine indirgemek suretiyle yadsır. Bunun aksine taktikler dağınık, saklı ve gelip geçicidir ve eldeki durumun somut taleplerine doğaçlama yanıtları içerir. Taktikler aynı zamanda doğaları gereği geçicidir ve kolektif hafıza sanatına, çok eski zamanlardan beri nesilden nesle aktarılan popüler direniş ve isyan geleneğine dayanır" (Gardiner, 2016, s. 234).

De Certeau, taktiklerin anlık ve geçici olmasından dolayı parçalı olduğunu ve bu parçalılığın taktikleri çoğalttığını belirtir. Ona göre gündelik yaşantımızdaki tutumlarımız ve pratiklerimiz taktiktir. De Certeau'nun taktik tanımı, güç ilişkilerindeki tarafların mücadelesinde, gücün sahibini yenmeye yönelik gerçekleştirilen oyunları/eylemleri de kapsar (2008, s. 55).

Gündelik hayat kavramına ilişkin temel yaklaşımlar, kavramın en önemli özelliklerinden biri olan muğlaklığa rağmen oldukça çeşitli dönemlerden ve birbirinden farklı düşünsel geleneklerden gelen isimlerin, gündelik hayatı kavramaya dönük yaklaşımları incelenmiştir. Bu farklılaşmalar gündelik hayatın sosyolojisini çoklu okumaya olanak sağlar.. Gündelik hayat kavramı üzerine düşünceler, analizler ve eleştiriler, gündelik hayat sosyolojisini mümkün kılan yolu açmıştır.

2. Gündelik Hayat Sosyolojisi

“Gündelik hayat, insanların yarattığı sosyal dünyanın bütün karmaşıklığını içinde barındıran ve bu dünyayı çok yönlü olarak betimleyen bir etkileşimler alanıdır. O halde gündelik hayatı oluşturan bu türden karmaşık etkileşimlerin görünüşleri ve anlamları ile bu anlamların nasıl üretildiği ve hangi biçimlerde tezahür ettiği sorularına açıklık getirmek sosyolojinin yöneldiği sosyal gerçekliği ifşa etme çabası açısından hayati önemdedir” (Esgin, 2018, s. 28-29).

Gündelik hayatın nitel çalışmalarının 20. yüzyılın ikinci yarısında üç teorik eğilimden etkilendiğini belirten Piotr Sztompka, bunları şöyle sıralar: Talcott Parsons’ın yapısal-işlevselci yaklaşımı, postmodern sosyoloji ve feminist sosyal eleştiri. Sosyoloji Sözlüğü’nde “gündelik yaşam sosyolojileri” başlığında Gordon Marshall, yaklaşımları dört başlıkta değerlendirir (1999, s. 288):

“Erving Goffman’ın, insanların gündelik yaşamda kendilerini nasıl sunduklarını analiz etmeye yarayan teatral bir metaforu yansıtan dramaturjik çalışması; Harold Garfinkel’in insanların gündelik yaşamlarını sürdürdüğü prosedürlerde odaklanan etnometodolojisi; gündelik bilincin analizi ve oluşturulmasına felsefi bir temel bulan Alfred Schutz, Thomas Luckmann ile diğerlerinin fenomenolojisi, Henri Lefebvre’in kapitalizmdeki gündelik yaşamın baskıcı çelişkilerini irdeleyen eleştirel kuramı.”

Gündelik hayat sosyolojisinin müstakil bir alan olarak ele alınması, oldukça geç bir dönemde gerçekleşmiştir. Gündelik hayat sosyolojisinin bir alt alan oluşu, sosyolojide bir anlayış değişikliğine işaret eder. Toplumunu anlama çabasındaki bu dönüşüm makrodan mikroya doğrudur. Klasik sosyolojinin yapıyı önceleyen anlayışına karşılık, yakın dönem sosyolojisi küçüğü görmeyi önemser. Ancak sosyolojinin inceleme nesnesinin topyekûn değiştiği anlamına gelmeyen bu değişim, makro yapıların incelenmesinin yanında mikro süreçlerin de inceleme nesnesi haline gelmesi demektir. Yani, makrodan tamamen vazgeçiş söz konusu olmadığı gibi mikro süreçlerin de toplumu her açıdan açıklayacağı iddiasından söz edilemez.

“Mikro-sosyolojik yaklaşımlar için, gündelik hayatı merkeze almak gündelik hayatın üreticisi olan kişileri aktif varlıklar olarak kavramaktır. ...insanlar gündelik etkileşimler içerisinde sosyalleşmenin yanı sıra, etkileşimin niteliğini de be-

lirleyecek içsel özelliklere sahiplerdir. ... Mikro-sosyolojik yaklaşımlar toplumsal yapının ve toplumsal düzenin faillerin gündelik etkileşimleriyle oluştuğunu ve faillerden bağımsız onlara dışsal bir şekilde ele alınmaması gerektiğini düşünenler” (Binici ve Tatlıcan, 2018, s. 214-215).

Ali Esgin, gündelik hayatın “anaakım sosyoloji” tarafından inceleme nesnesi olarak ele alınmasının tek nedeninin, gündelik olanı kontrol etmenin bir aracı olarak değerlendirmesi olduğunu belirtir: “Bu nedenle sosyoloji, bilimsellik ve düzen odaklı bakışı ekseninde uzun süre nesnelliğin inşa edilemeyeceğini düşündüğü gündelik hayat alanına sırtını döndü” (2018, s. 15). Esgin’e göre gündelik hayatın incelenmesi, “yapı ve failin karşılıklı etkileşimlerini” ve “toplumsal olanın karmaşıklığını çok boyutlu bir biçimde anlama”ya hizmet edecektir (2018, s. 27-28).

Gündelik hayatın mikro-makro düzeylerde biçimleri ve bu mikro-makro düzeylerin birbiri ile ilişkisi ortaya konmalıdır. Mikro düzey, “(k)endiliğindenlik, pratiği ve kültürü bu düzeyde besler; toplumsalın canlı kökü buradadır” (Lefebvre, 2013, s. 152). Mikro düzey, yakın ilişkiler düzeyidir. Bu yakınlık, “birbirinden farklı unsurlar”ın birbiriyle ilişkilenebilmesine sebep olur. Makro düzey ise, “toplumsal işbölüm”, “normlar ve imgeler”in oluşturduğu düzeydir. Makro düzey, mikro düzeyi kapsar. Lefebvre, makroyu, “mikronun globale entegrasyonu” olarak değerlendirir. Aynı zamanda mikroya çeşitli “düzenlemeler” ile dahil olur, “onun sınırlarını hem kullanır hem suistimal eder”. Mikro düzey, muğlaklıklar düzeyidir. Makroya da bu muğlaklıklar sayesinde tamamen entegre olmaz. Gündelik hayat, mikro düzeydeki doğrudan ilişkiler üzerinde inşa olur:

“Bunlar dolaysız bağlılık ve rekabet bağlarıyla (karı- koca, baba-çocuk, patron-hizmetçi) karmaşılaşır; aynı ölçüde dolaysız olan isyanlar da bunlara eşlik eder. Makro-sosyolojik düzeyde bu dolaysız bağlar ve bu tabi oluşlar, arkaik (kan, toprak bağı) ya da feodal (tabi olma, vasallık) ilişkileri sürdüren kalıntılardır. Bu ‘makro’ düzeyde ilişkiler dolayımlanmış; şeyleştirici ve şeyleşmiş, yabancılaştırıcı ve yabancılaşmış ‘şey’den –meta, para, dil- geçerek meydana gelirler. Bunun sonucunda ‘mikro’ düzey muğlak, ‘makro’ düzey ise soyut kalır. ... Muğlak olan ‘mikro’ düzey aynı zamanda sahicilik sorununun anlam taşıdığı

düzydr. Dolaysız olan, ya kendiliğindenlik içinde ya hakikat içinde sahici olabilir ... Soyut olan 'makro' düzey de bütün ağırlığında mevcuttur" (Lefebvre, 2013, s. 150-151).

Gündelik hayatın sosyolojik kavranışı gündelik hayat pratiklerini değerlendirmekle sınırlı değildir ancak bunu da içerir. Gündelik hayatın rutinleri üzerinden bir mikro kavrayış mümkündür. Aynı zamanda buradan hareketle derin yapılar ve ilişki örüntülerini anlamak da olanaklı hale gelir:

"... günlük yaşamın daha derin anlamlarını anlamak, farklı günlük yaşam deneyimlerinin gerçekleştiği sosyal bağlamların sosyolojik olarak anlaşılmasını gerektirir; sosyolojik anlayış genellikle belirli kişilerin bakış açılarını ve algılarını aşmaya, 'daha derin' ve toplumsal yapı ve organizasyonun gizli yönlerinden daha fazlasını elde etmeye çalışır. Diğer yandan tıpkı gündelik hayatın bize toplum hakkında çok şey söyleyebileceği gibi, gündelik hayatın çalışmasının sosyoloğa belirli toplumların ve bu toplumların belirli yönlerinin nasıl işlediğini öğretecek çok şey olduğunu söyler. Sosyoloji, gündelik hayatın sosyolojik bilgiyi zenginleştirebileceği, genel fikirleri ve teorileri zengin ayrıntılar ve özgülüklerle ortaya çıkarabileceği gibi bizi gündelik hayat hakkında bilgilendirebilir" (Inglis, 2005, s. 3).

Gündelik hayat, sosyolojik bir kavramsallaştırma olarak ele alındığında tanımlanması oldukça güçtür. Bu belirsizliğe rağmen üzerinde mutabık olunan ilkelerden söz edilebilir. Mike Featherstone'a (1997, s. 55) göre bu ilkelerin ilki, gündelik hayatın "rutin, tekrarlanan, hafife alınan deneyimler, inançlar ve uygulamalar üzerine" vurgusudur. İkincisi, gündelik hayatın, "temel faaliyetlerin büyük ölçüde kadınlar tarafından gerçekleştirildiği" bir "yeniden üretim alanı" olarak ele alınmasıdır. Üçüncüsü, "şimdiki zaman" üzerindeki mutabakattır. "Dördüncüsü, gündelik hayatta spontane ortak faaliyetler dışındaki birlikte olma duygusunu somutlaştıran bir şekilde bireysel olmayana vurgu söz konusudur" (Esgin, 2018, s. 31). Beşincisi ise, heterojen bilgiye yöneliktir. Aynı zamanda dilin "düzensizliği"den de bu maddede bahseden Featherstone (1997, s. 55)'a göre, konuşma ve "seslerin sihirli dünyası" "yazmanın doğrusallığı" üzerinde bir değere sahiptir.

Patricia A. Adler, Peter Adler ve Andrea Fontana'ya göre (1987, s. 217-18), gündelik hayat sosyolojisinin bir şemsiye kavram olduğunu söylerler: Birbiriyle bağlantılı olan sembolik etkileşimcilik, dramaturji, etiketleme teorisi, fenomenoloji, etnometodoloji ve varoluşsal sosyolojiyle ilişkilidir. Gündelik hayat sosyolojisinin olguya yaklaşırken kullandığı dört kategoriden söz ederler: Makro sosyolojinin eleştirisi, bağlamsallık, aktörün modeli ve toplumsal yapı (Adler, Adler, Fortana 1987, s. 219). Adler vd. gündelik hayat sosyolojisini oluşturan temel dürtünün, 20. Yüzyılın ortalarında büyüyen makro sosyal düşünceden memnuniyetsizlik olduğunu belirtirler. Gündelik hayat sosyologlarının doğal fenomenleri “mutlakiyetçi” bir anlayışla yorumlamasını eleştirirler. İkincil olarak da “nesne-özne düalizmi”ni reddederler. Onlara göre bu ayırım “bilinen ve bilen” arasında olmalıdır. Son olarak incelenen olayların bütünlüğünün garanti altına alınmasını önemserler. Adler vd., bağlamsallığın en önemli vurgu olduğunu ifade ederler. Onlara göre “meydana gelen etkileşim toplumun tüm anlayışının temelini oluşturur” ve bağlamsallık bu noktada analiz aracı haline gelir. Adler vd., gündelik hayatın bir etkileşimler mekânı olarak analizinin sosyolojide merkezi bir rol oynadığını belirtirler. Onlara göre gündelik hayatı analiz eden sosyologlara göre etkileşim iki yönlüdür. İlki, aktör modeli olarak adlandırıldıkları eğilim, ikincisi de sosyal yapıdır. Aktör modeli “daha içsel, bilince doğru, insanların günlük yaşam tutum ve davranışlarına dayanarak bir aktör model” sosyal yapıya “etkileşimden kaynaklanan ve aynı zamanda onunla karşılıklı bir ilişki ile karakterize” edilir. Adler vd., sosyal yapı etkileşimde bulunan insanlardan azade ele alınamaz: “... Böylece yarattıkları ritüeller ve kurumlar, beklentileri ve verdikleri mikro sosyal normlar yoluyla davranışlarının karakterini etkilerler (Goffman, 1967). Bu nedenle etkileşim, bu refleksivite nedeniyle hem gönüllü hem de yapılandırılmıştır (ancak tam olarak belirlenmemiştir)” (Adler vd., 1987, s. 219). Adler vd., “söyleşi (conversation)” analizinin gündelik hayat çalışmalarındaki önemine değinirler. Onlara göre görüşmelerde sübjektifliklerin bağlamsallığına yönelmek bu analiz biçimiyle ilgili soruları ortadan kaldırmaya yetecektir.

Gündelik hayat sosyolojisinin önemli bazı kavramları şunlardır: Rutinler, sağduyu ve bağlama gönderimlik, söylem. Rutinler gündelik hayat içindeki en önemli kategoridir. Sıradan insanın gündelik hayatının inşası bu rutinler aracılığıyla gerçekleşir. Alışkanlıklar, insanın kendini güvende hissetmesine yardımcı olur. “Rutinler konfor ve aşinalık sağlar, bu yüzden onları takip etmemiz önlenirse endişeli/kaygılı hissederiz” (Scott, 2009, s. 28). Bu rutinlerin bozulması bireysel güvenlik ihtiyacının sarsılmasına neden olur. Sağduyu kavramı da gündelik hayat sosyolojisinin öne çıkan kavramlarından bir diğeridir: “Gündelik yaşamımızı belirleyen söz konusu kabuller sağduyu bilgisi olarak nitelenmektedir” (Esgin, 2016, s. 163). Karşılıklı etkileşimin sürdürülebilmesi için gündelik hayatta sağduyu bilgisine ihtiyaç vardır. Sağduyu bilgisi, rastlantısal olarak açığa çıkar ve gündelik hayatın sürdürülebilmesi için gerekli pratiklerin sergilenmesinde rol oynar. Etnometodolojinin kavramlarından biri olan bağlama gönderimlik, Ensar Çetin (2017) tarafından gündelik hayat sosyolojisinin önemli kavramlarından biri olarak değerlendirilir:

“Bağlama gönderimlik her bir kelimenin kullanıldığı bağlama göre anlam kazandığını, hatta kelimeyi söyleyenin kimliğinin o kelimenin anlaşılmasında oldukça etkili olduğuna vurgu yapar. Yani dinlenen veya okunan metnin yorumlanmasında ve anlaşılmasında, o metnin kim veya kimler tarafından hangi şartlarda oluşturulduğu önemlidir” (Çetin, 2017, s. 62-63).

Bir diğer önemli kavram söylemdir. “Söylem ve gündelik hayat, toplumun iskeleti olan yapısal ilişkilerin acımazlığını ve sertliğini, cılız ama yumuşak bir deriyle örter” (Lefebvre, 2015, s. 72). Gündelik söylemin üzerindeki örtü, “güç, otorite ve iktidar, bağımlılık, kudret ve servet eşitsizliği ilişkileri”ni de saklar. Lefebvre’e göre “söylem” ile “gündelik hayatın bilgisinin söylemi” arasındaki farkı ortaya koymak gerekir: “Gündelik söylem ile gündelik hayatın bilgisinin söylemi arasındaki ilişki, tiyatro dili ile yaygın kullanılan dil arasındaki ilişkiye benzer: Aynı ama farklı; aynı, ama başka bir üslupla” (Lefebvre, 2015, s. 74).

Andy Bennett, gündelik hayatın kültür aracılığıyla inşa edildiğini öne sürer. “Eski” homojen topluluklarla kıyaslandığında küreselleşen dünyanın heterojenliği

bu inşa sürecine doğrudan müdahale eder. Homojen topluluklardaki “tekil” anlayışa kıyasla bugün gündelik hayat “çoğul ve çekişmelidir” (Bennett, 2018, s. 16). Ona göre bu değişimin iki nedeni vardır: “Bunlardan birincisi, modernitenin çöküşüyle birlikte sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk ve meslek tabanlı modernist kimlik kavrayışlarının önemini yitirmesiydi. İkincisiyse, medya ve kültür endüstrilerinin artan önemi idi” (2018, s. 15). Bennett, kültür endüstrisinin öneminin artması ve modernist kimlik anlayışının çözülmesiyle kültürün “çoğul ve parçalı” bir biçime sahip olduğunu belirtir: “... geç modernitenin kültürel değişimleri, çerçevelerini ve ufuklarını genişleterek günlük yaşamın yapılarını ve biçimlerini değiştiriyor” (Chaney, 2002, s. 69). Gündelik hayat ve kültür arasındaki ilişki iki yönlüdür:

“Toplumsal hayattaki işaret, sembol, eylem ve niyetler doğal bir süreklilik içinde kendilerini yansıtmakta ve ancak gündelik hayat içinde anlam bulmaktadır. Kendisini oluşturan nesnelere, mekânlar ve simgesel anlamlar, kültürden bağımsız değildir. Kültür ise insanların gündelik hayat karşısında geliştirdikleri ve semboller olarak aktardıkları anlamlar bütünüdür. Anlamlandırma sistemi, bir yandan mevcut semboller aracılığıyla sosyal hayatı inşa ederken, bir yandan da bu sembolleri toplumun üyelerine gerçeklik olarak sunmaktadır. Böylece belirli bir hayat tarzı ile gerçeklik arasındaki ilişkileri dengeleyen kültür, sembol oluşturma süreçlerinden ortaya çıkan gelenekler aracılığıyla varlığını devam ettirir” (Çetin, 2013, s. 29).

Gündelik hayatın sosyolojik incelemesinin müstakil bir alan olarak değerlendirilmesine Lefebvre itiraz eder. Ona göre toplumsal meseleler parçalı olarak anlaşılabilir, dolayısıyla gündelik hayatın anlaşılması da bütünlüklü bir eleştiriyle mümkündür. Lefebvre’e göre gündelik hayatı bilmek toplumu eleştirmektir. Toplumun bilmenin koşullarından biri gündelik hayatı eleştirmektir. “... bütün olarak toplumu bilmeden gündelik hayat bilinemez” (Lefebvre, 2013, s. 19).

Heller ve Lefebvre, gündelik hayatı Marksist bir yerden ele alan iki kuramcı olmasına rağmen yaklaşımları oldukça farklıdır. Bu farklılaşmanın başlıklarından biri gündelik hayatın sosyokültürel devrime kaynaklık edebilecek kültüre sahip olup olmadığıdır. Lefebvre’e göre gündelik hayat kendiliğinden bir kültüre sahip olsa da

bu kültür toplumsal dönüşümün bir kaynağı olarak ele alınamaz. Ona göre “gündelik hayat aşırı derecede kırılgan ve gelip geçicidir, meta biçiminin yayılmacılığına karşı son derece savunmasızdır” (Gardiner, 2016, s. 223). Heller ise gündelik hayat pratiklerinin oluşumunun ve dönüşümünün toplumsal ve tarihsel dönüşümlerden bağımsız olmadığını ifade eder. Heller, bireyin yabancılaşmanın farkına varmasıyla, gündelik hayatını kişisel çıkarlarından daha önemli olduğunu fark ettiği değerlere göre şekillendirdiğini ifade eder. Heller ile Lefebvre arasındaki farklılıklardan bir diğeri kapitalizm koşullarında gündelik hayatın konumudur. Lefebvre, neo-kapitalizm koşullarından söz eder. Ona göre neo-kapitalizmin öne çıkan özelliklerinden biri denetimdir. Kapitalizmin iç denetimini önceleyen bu duruma rağmen, toplumsal hareketlerin sönmüldüğünü söylemek güçtür. Lefebvre, neo-kapitalizm koşullarında gündelik hayattan umudunu kaybetmez: “... gündelik hayatın, alışkanlık hâline gelmiş ve itibarsızlaşmış ‘ölü zamandan’, insani potansiyelle dolu ve kendini gerçekleştirmeye yönelik bir mekân/zamana dönüştürülmesi, Lefebvre’in kuramsal evreninde merkezî bir yer tutar” (Gardiner, 2016, s. 143). Heller ise gündelik hayatın incelenmesinin kapitalizmin güncel koşullarında ve verili üretim ilişkileri bağlamında, yabancılaşmayı en net şekilde ortaya koyması açısından önemli olduğunu vurgular. “... Heller, günümüzde yalnızca potansiyel olarak –yani ütopyacı bir hayal gücünü gerektiren, bastırılmış ya da çarpıtılmış bir biçimde- var olan temel insani değerleri ve eğilimleri kavramak için, kapitalizmdeki şeyleşmiş gündelik hayat görünümünün ötesine geçecek eleştirel bir düşüncenin gerekliliğini teyit eder” (Gardiner, 2016, s. 211). Michael Gardiner’e göre Lefebvre, Heller, de Certeau gibi isimler gündelik hayata yaklaşımlarını ütopyacı bir anlayışla ortaya koyar. Ancak Gardiner, Heller’in konumunu diğerlerinden ayırır: “... kendi başına ütopyacı dürtünün, modernizmin ‘büyük anlatılar’ inşa etme tercihiyle özdeş olduğu yönündeki postmodernist konumu reddeder.” Ona göre Heller, “ütopyanın ‘karşı-olgusal’ veya fetişleşmeyi ortadan kaldıracı rolünden kaçınırken bazı postmodernistlerin, alternatif

toplumsal yaşam vizyonları geliştirmek yönündeki her türlü çabayı tümünden reddet- tiklerini ve bu yolla her türlü radikal toplumsal eleştiri bahanesini ortadan kaldırdık- larını açıkça belirtir” (Gardiner, 2016, s. 207).

Heller gündelik hayat analizinin merkezine sınıf olgusunu koyar. Ona göre gündelik hayattaki pratiklerimiz, ait olduğumuz sınıfa göre şekillenir. Bu aidiyetler ve aidiyetlere göre şekillenen pratikler arasında bir hiyerarşi vardır. Heller’e göre, “(e)meğin sosyal bölüşümü, insanların, verili toplumlarda çok farklı gündelik ya- şamlara yol açması demektir. ... ne burada ne de genel nesnelleşen toplumda, gün- delik yaşamların toplamından daha fazla hiçbir şey temsil edilemez” (1987, s. 54). Heller (1987, s. 53-54), “gündelik hayat ve düşüncenin verili dönemde sosyal yapı ve ikinci olarak, insan ırkının genel gelişiminde yapıyı temsil eden aşamayı ayırt ederek okumak mümkün müdür?” sorusunu sorar. Gündelik hayat pratiklerinin olu- şumunda temel faktörün toplumsal gruplar olduğunu öne süren Heller’e göre, eğer toplumsal gruplar görevlerini yerine getiremezse, bireyin gündelik hayata hazırlan- ması imkânsız hale gelir. Ona göre bireyin gündelik hayata hazır hale gelmesini sağ- layacak başka bir güç yoktur.

“Yemek yeme biçimimizden, giyim tarzımızdan, ev içinde kullandığımız eşyalar- dan tutun da ayakkabı ya da mobilya alırken ki tercihlerimize kadar gündelik hayatta yapıp ettiklerimizin bütünü, var olan toplumsal sistemin temel aldığı de- ğerlerin, normların kabulüne yönelik düzenlenmiştir” (Coşkun, 2017, s. 41).

Lefebvre’in gündelik hayat konusundaki fikirlerini bazı anlayışları eleştir- mek üzerinden de inşa ettiği bilinmektedir. Eleştirdiği yaklaşımlardan biri Frankfurt Okulu’nun gündelik hayat konusunda bıraktığı mirastır. Frankfurt Okulu’nun en te- mel tezlerinden biri olan kitle kültürü eleştirisi, Okul mensuplarının gündelik hayata yaklaşımını belirler. Özellikle Adorno ve Horkheimer’in kitle kültürü eleştirisinde vü- cut bulan yaklaşım, kapitalizmin kitleleri pasifize etmek için “boş zaman”ı kullandı- ğını ileri sürer. Onlara göre, “boş zaman” iş dışında “özgür” bir alana işaret etmez, aksine iş dışındaki yaşamı kontrol etmenin bir aracıdır: “...(G)ündelik yaşamın aman

vermez ve sistematik biçimde sonu gelmez ürün reklamlarıyla doldurulması, boş zaman ve eğlencenin bütünüyle fetişleştirilmesidir” (Bennett, 2018, s. 33). Lefebvre, Frankfurt Okulu’nun bireyin “yaşamları üzerinde var olan kapitalist sistemden habersiz bir yaşam dünyasında var olmaya yazgılı” olduğu anlayışına karşı çıkar: “... Lefebvre, bireylerin faillik yetisine sahip olduğuna ve bunun son tahlilde geç kapitalist kültür endüstrileri tarafından sunulan yanlış gündelik hayat temsilinin reddedilmesi yoluyla toplumsal değişim yaratmak için kullanılabileceğine inanır” (Bennett, 2018, s. 39).

Lefebvre, gündelik hayatın pasifize edici kitle kültürü ilişkisine şerh düşer ve reklamların kitleleri pasifize etmenin bir aracı olarak değerlendirilmesine karşı çıkar: “Tüketim kültürüyle kuşatılmış birey için reklam, gündelik hayatın kılavuzu gibidir”. Reklamın sadece pasifize edici ve kapitalizmin tektipleştirme aracı olarak değerlendirilmesi eksiktir ve hatta Lefebvre’e göre bu doğru da değildir. Ona göre “... reklamı sadece bireyleri ikna eden bir araç olmanın ötesinde gündelik yaşamın her alanında; toplumsal alan, kültürel alan, özgürlük hatta demokrasi üzerindeki etkisini dikkate alan bir perspektiften irdelemek zorunlu olmaktadır (Lefebvre, 1998, s. 93’den aktaran Çetin, 2017, s. 149). Lefebvre’in Frankfurt Okulu’nun yaklaşımından farklılaştığı bir diğer nokta, gündelik hayatın baskıcı niteliğine yapılan vurgudur. Lefebvre, gündelik hayatın baskıcı niteliğini yok saymaz ama aynı zamanda özgürleştirici niteliğinin de varlığını vurgular. Lefebvre’e göre bu ikisi gündelik hayatta bir arada bulunur: “... gündelik yaşam dünyası telafi edilemez biçimde yozlaşmış değildir ve değişime açık olmayı sürdürür” (Gardiner, 2016, s. 187).

Frankfurt Okulu’nun bu yaklaşımına itiraz eden tek isim Lefebvre değildir; Birmingham Kültürel Çalışmalar Ekolü’nün yaklaşımı da Frankfurt Okulu’nun tezine bir eleştiridir. Kültürel Çalışmalar ekolünün önemli isimlerinden Tony Bennett, Frankfurt Okulu’nun tartışma başlıklarından biri olan popüler kültürün otoriter olduğu tezine itiraz eder: “Bennett popüler kültürün gündelik hayatta daha yüksek düzeyde bir çoğulculuğu olanaklı hale getirdiği, sınıflar arasındaki hegemonik mücadeledenin ise azalmaktan ziyade daha belirgin hale geldiğini iddia etti” (Bennett, 2018,

s. 49). Kültürel Çalışmalar Ekolü yaklaşımına göre kültür ve gündelik hayat arasında kopmaz bir bağ vardır: “Kültür gündelik hayatımızın temel malzemesidir, olağan bilgi ve kavrayışlarımızın tuğla ve çimentosudur. Giydiklerimiz, duyduklarımız, izlediklerimiz ve yediklerimiz; kendimizi diğerlerine nazaran nasıl gördüğümüz, yemek pişirme ve alışveriş yapma gibi gündelik faaliyetlerimizin işlevleri: Tüm bunlar kültürel çalışmalarının ilgi alanlarına girmiştir” (Turner, 2016, s. 10). Popüler kültür, gündelik hayat içindeki kültürün bu öğelerinin biçimleniş şeklini anlamının bir aracıdır. Yani “(p)opüler kültür gündelik hayatın inşasının gözlemlenebileceği bir alandır” (2016, s. 15). Gündelik hayatın inşası kültüre bağlıdır ve popüler kültür aracılığıyla incelenebilir. Kültürel Çalışmalar Ekolü, bu ilişki ağının içinde aktörün rolünü öne çıkarır. Gündelik hayatı bir mücadele alanı olarak ele alır. Ancak Roberts’e göre bu “ıslah edici” bir yaklaşımdır ve bu sorunlu yaklaşım 1980’lerde de Certeau’nun yaklaşımıyla buluşana dek sürer (Roberts, 2013, s. 11).

Laura Bovone (1989), gündelik hayat olgusuna yaklaşımları sınıflandırır: Ona göre ilk yaklaşım “neo-Marksist akım”dır. Bu yaklaşımın en temel özelliği, gündelik hayatı Marx’ın kavramlarından hareketle anlama çabasıdır. Neo-marksist yaklaşımın ilk kolu Frankfurt Okulu’nun kitle kültürü eleştirisi ile başlayıp, Habermas’ın marksizmi fenomenoloji ve dilbilim ile ilişkilendirmesiyle sürer. Neo-marksist yaklaşımın bir diğer koluysa Lukács’ın ve Heller’in yaklaşımlarıyla tarif edilebilir. Bovone tarafından gündelik hayat çalışmalarındaki ikinci yaklaşım, fenomenolojik yaklaşımdır. Bu yaklaşımın temelinde Edmund Husserl’in gündelik yaşam dünyasının bilgisine verdiği önem vardır: Husserl, mantıksal sorgulamaya öncelik vermiştir. Fenomeneolojik yaklaşımın bir başka önemli ismi Schutz için gündelik hayat, “öznel arası, sosyal olarak yapılandırılmış ve ‘tipik’ olarak algıladığımız, önceden oluşturulmuş bir bilgi sistemidir” (Bovone, 1989, s. 44). Bovone, bu yaklaşımın daha sonraki takipçilerinin Berger ve Luckmann olduğunu ifade eder. Bovone’un gündelik hayat çalışmalarında ele aldığı son yaklaşım, “Kuzey Amerikan mikro-sosyolojisi”dir. Ona göre Kuzey Amerikan mikro sosyolojisini tanımlayıcı kavram “radikal

empirisizm”dir. Yüz yüze ilişkiler bu yaklaşımın en önemli veri kaynağıdır. Amerikan mikro sosyolojisinde iki eğilimden söz edilebilir: Bunların George Herbert Mead’e dayanan “sembolik etkileşim” ikincisi de Garfinkel’in ortaya attığı etnometodoloji yaklaşımıdır (Bovone, 1989, s. 42-47). Mikro sosyolojinin etkisi altındaki isimlerden olan Michel Maffesoli, Bovone (1989) tarafından gündelik hayatın spontane olduğu fikrinin ortaya koyulduğunu ileri sürer. Maffesoli (1988), neo-tribe kavramını kullanarak gündelik yaşamın analizini yapmak niyetindedir. Ona göre neo-kabilelerin özü “onların kaçınılmaz kırılğanlığındadır” ve yine Maffesoli’ye göre “post modern toplumsal toplanmaların ve onların toplumsal aurasının değişen doğasının anlaşılması için neo-kabile kavramının önemi tam da burada yatar” (Bennett, 2018, s. 77).

Gündelik hayat incelemelerinin sosyoloji içinde yeni bir arayış olduğunu düşünen Sztompka “sosyal varoluş (social existence)”, “faillik (social agency)” ve “sosyal oluş (social becoming)” kavramlarını ortaya atar: “Günlük yaşamdaki sosyal pratiklerin inşa ettiği sosyal varlık, sosyal oluş sürecini, toplumun failer tarafından kendi kendini dönüştürmesini teşvik eder” (2008, s. 26). Sztompka, gündelik hayat sosyolojisinde kullanılabilecek iki yoldan söz eder: Birincisi “sosyal durumların fotoğraflarını çekmek” ve ikincisi “mevcut fotoğrafik görüntüleri yorumlamak”. Sztompka’nın fotoğraf metaforu şöyle özetlenebilir: Fotoğraf çekmek için ilk olarak fotoğrafı çekilecek nesneye ya da alana odaklanmak ve devamında da odaklanılan alanın sınırlarını kadraja sığdırmak ve odaklanılan nesneyi, diğerlerinden ayırmak için alan derinliğini kullanmak gerekmektedir. Sztompka’ya göre gündelik hayat, sosyal varlığın kendini en net şekilde ortaya koyduğu alandır: “Gündelik hayatın son derece zengin görsel, dışsal olarak gözlemlenebilir yüzü, günlük yaşamı açıklamak ve analiz etmek –ve böylece toplumsal varoluşun sırlarını çözmek- için stratejik bir araştırma kaynağı sağlar” (2008, s. 30-31).

Garfinkel, gündelik hayatın, sosyolojik bir olgu olarak ele alınması noktasında ısrarcıdır: “Onun sosyolojisi özü itibarıyla bir gündelik hayat sosyolojisidir”

(Orhan, 2018, s. 215). Ancak sosyologların gündelik hayatı odağa aldıkları bir çalışma alanları olmasına rağmen, gündelik hayatı bir olgu olarak ele almakta yavaş davrandıklarını ifade eder:

“Sosyologlar, toplumsal olarak yapılanan gündelik hayat ortamlarını hareket noktası olarak almalarına rağmen, bu sağduyusal [gündelik] dünyanın nasıl mümkün olduğu sorusunu nadiren sosyolojik araştırmanın özel konusu olarak görürler. Aksine, gündelik dünyanın nasıl mümkün olduğu ya sadece teorik düzeyde konumlandırılır ya da mümkün olduğunu varsaymakla yetinilir. Sosyolojik araştırmaların bir konusu ve metodolojik temeli olarak sağduyusal gündelik hayat dünyasının tanımı, gerçekte uygun bir sosyolojik araştırma projesi olmasına rağmen ihmal edilmiştir” (Garfinkel, 2014, s. 60).

Garfinkel’e göre sosyolojinin özü gündelik hayatsa, gündelik hayatın incelediği şey nedir? Sosyal hayatta anlamların ortaya çıkışını ve insanlar arasında paylaşım sürecini ilgi çekici bulan Garfinkel’e göre bu iki süreç “gündelik hayattaki etkileşimlerin önemli unsurları”dır. Garfinkel’in altını çizdiği anlamın inşasının ve insanların etkileşimlerinin, bir dizi “etkinlik içerisinde” gerçekleştiğini ifade eden Binici ve Tatlıcan’a göre, “Garfinkel’in temel önerisi, bu etkinliklerin ‘nasıl’ veya ‘hangi’ metotlarla gerçekleştiğinin ayrıntılı olarak incelenmesidir” (2018, s. 215-216).

Sonuç Yerine

Gündelik hayat sosyolojisi, sıradanın sosyolojisidir. Gündelik hayat bireylerin birbiriyle etkileşimleri aracılığıyla incelenebilir hale gelir. Gündelik hayatın odağındaki rutinler, etkileşim aracılığıyla oluşur ve toplumsal ilişkilerin açığa çıkmasında önemli bir rol oynar. Giddens, gündelik hayattaki etkileşimlerin, sosyal sistemlerin sosyal kurumlarla kurduğu ilişkiyi aydınlatacağını ifade eder. Her toplumsal grubun, koşulları grup tarafından belirlenen bir yaşam tarzı vardır. Yaşam tarzını var eden ait olunan grubun karakteristik özellikleridir; her grubun belli biçimde düşünme ve davranma yolları vardır, gruba ait olan her üyenin bu özellikleri o ya da bu

şekilde taşıdığı gözlemlenebilir. Peki tüm bu aidiyetin gündelik hayatla ilişkisi nedir? Bu aidiyetin varlığı, bireylerin gündelik hayattaki etkileşimlerinin kaynaklarından biri olarak değerlendirilebilir. Yaşam tarzı, bireye bu etkileşimleri başlatıcı ya da kolaylaştırıcı birtakım davranış kalıpları sunar.

Aşına olunanın bilinebileceğine dair bir yönelim olarak gündelik hayat sosyolojisi, toplumsal etkileşim ve ilişkileri anlamlandırmada önemli bir alan açmaktadır. Hem toplumsal yapının bir yansımasını hem de faili açıkça görünür kılan bu alandan hareketle sosyolojik bilgi üretilebilir. Gündelik hayatın sosyolojisi, yalnızca mikro sosyolojik bir bakış sunmaz; aksine toplumsal yapının toplumsal aktör ile ilişkisinin izlenebileceği bir alan olarak bir imkan sağlamaktadır.

Türkçe literatürde geç bir dönemde ilgi çekmeye başlayan gündelik hayat sosyolojisinin çeşitli yönleri ele alınmıştır. Bu çalışmada gündelik hayat kavramı ayrıntılı biçimde değerlendirilmiş ve gündelik hayat sosyolojisinin yaslandığı mefhum ortaya konmaya çalışılmıştır. Gündelik hayat sosyolojisinin sınırları belirsiz bu mefhumdan hareketle ele alınmaktadır; bu nedenle kavramın incelenmesinde çeşitli yaklaşımların değerlendirmelerine başvurulmuştur. Son olarak gündelik hayat sosyolojisinin sınırları, mutabık olunan ilkeleri ve temel kavramları incelenmiştir. “Gündelik hayat sosyolojisi nedir/neleri içerir?” sorusuna yanıt aranmıştır.

Kaynakça

- Adler, P. A., Adler, P., Fontana, A. (1987). *Everyday Life Sociology*. *Annual Review of Sociology*, 13, (s. 217–235).
- Benjamin, W. (2014). *Pasajlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bennett, A. (2018). *Kültür ve Gündelik Hayat*. Ankara: Phoenix.
- Berger, P. L., ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi*. İstanbul: Paradigma.
- Binici, U. ve Tatlıcan, Ü.(2018) Harold Garfinkel’in Etnometodolojisinde Gündelik Hayat. *Gündelik Hayat Sosyolojisi içinde* (s. 213-234) Ankara: Phoneix
- Bovone, L. (1989). *Theories Of Everyday Life: A Search For Meaning Or A Negation Of Meaning?*. *Current Sociology*, 37(1), (s.41-59).
- Buchanan, I. (2000). *Michel de Certeau: Cultural Theorist*. Sage.
- Chaney, D. C. (2002). *Cultural Change and Everyday Life*. Palgrave.
- Coşkun, M. K. (2017). İşçi Sınıfı Kültürü, Deneyim ve Gündelik Hayat. *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 8(11). (s. 41-54)

- Çetin, E. (2013). *Gündelik Hayat Sosyolojisi: Türkiye’de Modernleşme ve Gündelik Hayat*. İstanbul: Rağbet.
- Çetin, E. (2017). *Gündelik Hayata Sosyolojik Bakmak*. Ankara: Siyasal.
- De Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life*. University of California Press.
- De Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. Ankara: Dost.
- De Certeau, M., Giard, L., ve Mayol, P. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi II: Konut, Mutfak İşleri*. Ankara: Dost.
- Esgin, A. (2016). *Sosyolojik Soruşturmalar*. Ankara: Siyasal.
- Esgin, A. (2018). *Gündelik Hayat Sosyolojisi: Tarihsel Süreç ve Temel İlkeler. Gündelik Hayat Sosyolojisi: Temalar, Sorunsallar Ve Güzergahlar içinde (s. 13–35)*. Ankara: Phoenix.
- Featherstone, M. (1997). *Undoing Culture: Globalization, Postmodernism and Identity*. Sage.
- Gardiner, M. (2016) *Gündelik Hayat Eleştirileri*. Ankara: Heretik.
- Garfinkel, H. (2014). *Etnometodolojide Araştırmalar*. Ankara: Heretik.
- Heller, A. (1987). *Everyday Life*. Routledge.
- Inglis, D. (2005). *Culture and Everyday Life*. Routledge.
- Kalekin-Fishman, D. (2013). *Sociology Of Everyday Life*. *Current Sociology*, 61(5–6), s. 714–732.
- King, A. D. (1997). *Culture, Globalization and the World-System Contemporary Conditions for the Representation of Identity*. University of Minnesota Press.
- Lefebvre, H. (2012). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. İstanbul: Sel.
- Lefebvre, H. (2013). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri*. İstanbul: Sel.
- Lefebvre, H. (2015) *Gündelik hayatın eleştirisi III: Moderniteden modernizme (Gündelik Hayatın Meta-Felsefesi)*. İstanbul: Sel.
- Lefebvre, H. (2016). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. İstanbul: Metis.
- Maffesoli, M. (1988). *The Time Of The Tribes: The Decline Of Individualism In Mass Society*. Sage.
- Moran, J. (2005). *Reading the Everyday*. Routledge.
- Orhan, Cem (2018), *Avamperestane Vehmedilenin Kurnazlığı: Erving Goffman. Gündelik Hayat Sosyolojisi içinde (s. 191-212)* Ankara: Phoneix.
- Paterson, M. (2005). *Consumption and Everyday Life*. Routledge.
- Roberts, J. (2013). *Gündelik Hayatın Felsefesi*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Scott, S. (2009). *Making Sense of Everyday Life*. Polity.
- Sheringham, M. (2006). *Everyday Life - Theories and Practices from Surrealism to the Present*. Oxford.
- Stokes, M. (2012). *Aşk Cumhuriyeti: Türk Popüler Müziğinde Kültürel Mahrem*. İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Sztompka, P. (2008). *The Focus on Everyday Life: a New Turn in Sociology*. *European Review*, 16(1), (s. 23–37).
- Şahin, Ö. ve Balta, E. (2001). *Gündelik yaşamı dönüştürmek ve Marksist düşünce*. *Praksis* (4), (s. 185-217).
- Turner, B. S. (2006). *The Cambridge Dictionary Of Sociology*. Cambridge University Press.
- Turner, G. (2016). *İngiliz kültürel çalışmaları*. Ankara: Heretik.
- y Gasset, J. O (2014). *İnsan ve Herkes*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Yücebaş, H. (2016). *Yerli Ve Milli Gündelik Hayat*. İstanbul: İletişim.

Extended Abstract

Everyday life has begun to be evaluated as an object of sociology through French sociology. In this study, the approaches of Henri Lefebvre Michel de Certeau and Agnes Heller, who are among the sources who evaluate their everyday life as a research topic in sociology, are discussed. In the study, daily and daily life and the sociology of daily life were evaluated as separate titles. There are ambiguities in the definition of the everyday. These ambiguities lead to various approaches to defining everyday and everyday life. In this study, various approaches to the definition of everyday life are examined. Lefebvre's approach is discussed on themes such as the issue of daily life, the difference between daily life and leisure time, the fact that daily life is a phenomenon of "here and now", and daily life as an "experiential space". Lefebvre made many definitions of daily life in his works. Before explaining hat everyday life is, it should be clarified what it is not: Everyday life is not leisure time, "it cannot be defined by the arithmetic sum of 'work+family life+leisure'. It is the same person, the same daily life entity, divided between these three segments and passing through these phases. There it is both the same and not completely the same" (Lefebvre, 2013, p. 60). Everyday life includes and is not all about them, so what is it? Everyday life is the domain of ordinary man's ordinary activities, the "here and now", that is, the modern: "The reality of everyday life is organized around the 'here' of my body and the 'now' of my presence. 'here and now' is the focus of my attention towards the reality of everyday life" (Berger and Luckman, 2008, p. 35). In the definition of the concept, objectification, and objectification, which are the basic concepts in Agnes Heller's approach, were evaluated and the relationship between these forms was discussed. Heller is a student of Georg Lukács and has a Marxist approach. She evaluates daily life as a universal phenomenon. According to her, although daily life has undergone changes and transformations historically, it can be observed in every society in every period. According to Heller, everyday life is a total objectification process. Starting from Michel de Certeau, another important figure in the definition of the concept of daily life, the question of how everyday life can be understood in the light of "tactics and strategies" was asked. These two basic concepts of De Certeau were discussed and his approach to daily life in the context of these concepts was revealed. Despite relying on a Marxist background, de Certeau's approach to relations of production, which is one of the basic elements of Marxism, is different from the Marxist mainstream trend. According to him, it is not his position in the production process that determines a person's identity, but his consumption practices. De Certeau evaluates the position of the individual in daily life concerning the consumption process. In the focus of De Certeau's work, there is an effort to understand the consumption process and the relationship of the socio-economic position that individuals acquire accordingly with daily life. Despite the ambiguity, which is one of the most important features of the concept, the basic approaches to the concept of daily life, the approaches of the names coming from various periods, and different intellectual traditions to comprehend everyday life have been examined. These differentiations allow the sociology of everyday life to be read multiple times. Thoughts analysis and criticisms on the concept of everyday life have paved the way that makes the sociology of everyday life possible. The handling of the sociology of everyday life as an independent field took place quite late. The fact that the sociology of everyday life is a sub-field indicates a change in understanding of sociology. This transformation in the effort to understand society is from macro to micro.

Contrary to the understanding of classical sociology that prioritizes structure, recent sociology cares about seeing the small. However, this change, which does not mean that the object of study of sociology has changed altogether, means that micro processes have become the object of study as well as the analysis of macrostructures. In other words, there is no question of abandoning the macro completely, and it is not possible to talk about the claim that micro processes will explain society in every aspect. Based on the ambiguity of the notion of everyday life, it is difficult to draw the boundaries of the sociology of everyday life. Everyday life sociology has some agreed-upon principles. According to Featherstone, routines are the construction of daily life through women, the emphasis on the present and the emphasis on embodying the sense of togetherness, and the heterogeneity of everyday life. Some categories that the sociology of everyday life deals with its approach to the phenomenon can be mentioned, these are “The critique of macro sociology is contextuality, the model of the actor and the social structure” (Adler et al. 1987, p. 219). Finally, to mention the important concepts of the sociology of everyday life. These are routines, common sense, contextual reference, and discourse. Routines are the most important category in everyday life. The daily life of ordinary people is constructed through these routines. Habits help people feel safe. “Routines provide comfort and familiarity, so we feel anxious if we are prevented from following them” (Scott, 2009, p. 28). Disruption of these routines causes the individual need for security to be shaken. The concept of common sense is another prominent concept of the sociology of daily life: “The aforementioned assumptions that determine our daily life are described as common sense knowledge” (Esgin, 2016, p. 163). Common sense knowledge is needed in daily life to maintain mutual interaction. Common sense knowledge emerges randomly and plays a role in displaying the necessary practices for the continuation of daily life. Context referencing, which is one of the concepts of ethnomethodology, is one of the important concepts of the sociology of everyday life. Context referencing emphasizes that each word gains meaning according to the context in which it is used, and even that the identity of the person saying the word is quite effective in understanding that word. In other words, in interpreting and understanding the text listened or read, it is important to who or by whom the text was created and under what conditions” (Çetin, 2017, p. 62-63). Another important concept is discourse. “Discourse and everyday life cover the cruelty and rigidity of the structural relations, which are the skeleton of society, with a thin but soft skin” (Lefebvre, 2015, p. 72). The veil over the everyday discourse also hides “the relations of power, authority and power, dependency, power and wealth inequality”. According to Lefebvre, it is necessary to distinguish between “discourse” and “discourse of the knowledge of everyday life”: “The relationship between everyday discourse and the discourse of knowledge of everyday life is similar to the relationship between the language of the theater and the commonly used language: the same but different; same, but with a different style” (Lefebvre, 2015, p. 74). The sociology of everyday life is the sociology of the ordinary: “We are trying to develop a partial view of a case that is everything but seems like nothing and even takes its everything from this invisibility” (Yücebaşı, 2016, p. 8). Everyday life becomes to be studied through the interactions of individuals with each other. Routines in the focus of daily life are formed through interaction and play an important role in the unfolding of social relations. Giddens states that interactions in daily life will illuminate the relationship between social systems and social institutions. According to Inglis, every social group has a lifestyle, and this lifestyle is determined by the social conditions of the group. It is the characteristic features of the group to which the lifestyle is created; Every group has certain ways of thinking and behaving, and it can be observed that every member of the group has these characteristics in one way or another. What is the relation of all this belonging to daily life? According to Inglis, one's mind and body cannot be

considered separately: “How you think and how you behave physically is an expression of the cultural norms and habits of the group you are a part of” (2005, p. 21). From this point of view, Inglis argues that the reason why people interact in daily life can be explained. Daily life sociology, as an orientation towards knowing the familiar, opens an important field in making sense of social interaction and relations. Sociological knowledge can be produced from this field, which makes both a reflection of the social structure and the agent visible. The sociology of everyday life does not only offer a micro-sociological perspective; on the contrary, it provides an opportunity as an area where the relationship of the social structure with the social actor can be monitored. Various aspects of the sociology of daily life, which started to attract attention in Turkish literature in a late period, are discussed. In this study, the concept of daily life has been evaluated in detail and the notion that the sociology of daily life is based on has been tried to be revealed. The boundaries of the sociology of everyday life are discussed regarding this notion; For this reason, evaluations of various approaches have been applied in the examination of the concept. Finally, the boundaries agreed on principles, and basic concepts of the sociology of everyday life are examined. “What is/includes the sociology of everyday life?” search for an answer to the question.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 173-196

Geliş Tarihi:22.01.2023 Kabul Tarihi: 03.02.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1240554>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

FINANCIAL PERFORMANCE DETERMINATION WITH COPRAS AND MOORA METHODS: AN APPLICATION IN BIST PAPER AND PAPER PRODUCTS PRINTING SECTOR

Batuhan MEDETOĞLU*

Yusuf Bahadır KAVAS*

Mahmut ÖZTÜRK*

Abstract

Businesses, which provide the production and mediation of goods and services needed by society, are organizations that have goals such as growth, development, making a profit, establishing a sustainable structure, and realizing social responsibility projects. Businesses need to have a financially strong structure in order to achieve their goals. In order to establish a sustainable financial structure, analyzes are carried out with various methods using the historical data of the enterprise, and future decisions are taken with these analysis outputs. One of the financial sustainability measures for businesses is performance measurement. In many academic studies in the literature, it is observed that Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods are used for financial performance measurement. With MCDM methods, companies are compared financially within themselves, by years, and with the sector. This study was carried out to measure the financial performance of businesses operating in the BIST Paper and Paper Products Printing Sector. As a sample, the data of 9 companies operating in the BIST Paper and Paper Products Printing Sector were used. The financial ratios of the enterprises for the years 2016-2021 were obtained and the analysis was carried out with COPRAS and MOORA, which are MCDM methods. Using two analysis methods provides the opportunity to evaluate financial performance rankings from different perspectives. As a result of the study, the financial performance rankings of 9 companies in the sector were evaluated according to both methods.

Keywords: COPRAS, MOORA, BIST, Paper and Paper Products Printing, Financial Performance.

* Dr. Öğretim Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, bmedetoglu@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8400-1232>

* Dr. Öğretim Üyesi, Amasya Üniversitesi, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, yusuf.kavas@amasya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4838-7318>

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Bölümü, mahmutozturk41@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9440-4000>

COPRAS ve MOORA Yöntemleri ile Finansal Performans Tespiti: BIST

Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri Basım Sektöründe Bir Uygulama

Öz

İşletmeler, toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin üretimi ile aracılığını sağlayan; büyüme, gelişme, kâr sağlama, sürdürülebilir bir yapı kurma, sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirme gibi amaçlara sahip olan kuruluşlardır. İşletmelerin amaçlarına ulaşabilmeleri için finansal olarak güçlü bir yapıya sahip olmaları önem arz etmektedir. Sürdürülebilir finansal yapı kurulabilmesi amacıyla işletmeler, geçmiş verileri kullanılarak çeşitli yöntemlerle analizler gerçekleştirilmekte ve geleceğe yönelik kararlar bu analiz çıktılarıyla alınmaktadır. İşletmeler için finansal sürdürülebilirlik ölçülerinden biri de performans ölçümüdür. Literatürde gerçekleştirilen birçok akademik çalışmada, finansal performans ölçümü için Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinin kullanıldığı gözlemlenmektedir. ÇKKV yöntemleri ile işletmelerin finansal olarak kendi içerisinde, yıllar itibarıyla ve sektörle karşılaştırılması sağlanmaktadır. Bu çalışma, BIST Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri Basım Sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performansının ölçümünün sağlanması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Örneklem olarak BIST Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri Basım Sektöründe faaliyet gösteren 9 işletmenin verileri kullanılmıştır. İşletmelerin 2016-2021 yılları finansal oranları elde edilerek, ÇKKV yöntemlerinden olan COPRAS ve MOORA ile analiz gerçekleştirilmiştir. İki yöntem kullanılarak analiz yapılması, finansal performans sıralamalarını farklı bakış açıları ile değerlendirme imkânı sağlamaktadır. Çalışma sonucunda, sektörde yer alan 9 işletmenin finansal performans sıralaması her iki yönteme ve yıllara göre yapılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: COPRAS, MOORA, BIST, Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri Basım, Finansal Performans.

Introduction

Financial performance is the name given to the process carried out in order to statistically measure the activities of the enterprises in certain periods and to make future decisions based on the past data of the enterprise as a result of these measurements. In performance measurement, data obtained from financial statements such as balance sheets and income statements of enterprises are used. As a result of the calculations, the data obtained about the current status of the enterprise are compared with standard indicators and the resulting quantitative information is shared with managers, stakeholders and interested parties. Thanks to financial performance measurement, businesses are also protected from the risk of financial failure by making strong decisions for the future. In order to establish a sustainable

financial structure, financial performance measurement also enables the establishment of standard indicators by comparing the business with other businesses. (Mercan and Çetin, 2019, p.125).

Various methods are used for financial performance measurement. Today, it is not possible to measure the financial performance and success of businesses using only financial ratios. For this reason, it is important to use statistical methods developed to measure the financial performance of companies. In the measurement of financial performance, Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods are frequently used in the literature (Saldanlı and Sırma, 2014, p. 186). (MCDM) methods include very useful methods in terms of considering more than one alternative and making evaluations between criteria. MCDM methods determine the immeasurability and incomparability situations among the alternatives and provide a solution. MCDM methods, which enable decision-makers to make selection decisions by using multiple criteria, are also preferred due to their usefulness (Topak and Çanakçıoğlu, 2019, p. 110-111). When we look at the existing MCDM methods in the literature, it is seen that there are many methods created with different equations and perspectives. The most used of these methods can be listed as Analytical Hierarchy Process (AHP), Analytical Network Process (ANP), DEMATEL, TOPSIS, VIKOR, PROMETHEE, ELECTRE, COPRAS, Gray Relational Analysis (GRA) and MOORA. When the existing methods in the literature are examined, it is that after the determination of the criteria, the use of the most suitable model for the current assumptions is effective in deciding to make the selection most accurately. Each method has steps and after the applied steps, the most appropriate solution is obtained according to the methods (Dinçer and Yüksel, 2018, p. 2-3).

MCDM methods which were used in decision making are frequently preferred for financial performance measurement in the literature. The inadequacies in the use of financial ratios for performance measurement, the difficulties in making

decisions for the future based on the past data of the enterprises, and the inconsistencies arising from the differences in the methods have increased the frequency of the use of MCDM methods in the field of finance. This study was carried out in order to measure the financial performance of enterprises operating in the BIST Paper and Paper Products Printing Sector by using MCDM methods. In the literature, Akyüz et al. (2018), Akyüz and Yıldırım (2019), Yılmaz and Erdoğan (2020), Sel and Zengin (2020), Kurt et al. (2021), it is seen that the authors carried out studies for the sector and carried out financial performance measurement. In the studies, the situation of the enterprises in the sector was evaluated based on different years and methods. It is expected that this study will contribute to the literature in terms of including up-to-date data and a mutual evaluation of the two methods. It is expected that the study will contribute to the evaluation of the findings obtained from the study together. The content of the study consists of the literature review, the methodology of the study, analysis and findings, and conclusion and evaluation sections following the introduction. In the literature review section, there are academic studies carried out in order to reveal the financial performance and status of the enterprises in the relevant sector. In the methodology part of the study, COPRAS and MOORA methods are explained with equations. In the analysis and findings section, there are MCDM methods used in the study and the findings obtained as a result of the application of the methods. In the conclusion part, there are evaluations and suggestions in line with the findings.

1. Literature Review

Financial performance ensures that the right decisions are taken for the future based on the historical data of the enterprises. It is observed that Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods are frequently used in the measurement of financial performance. Academic studies carried out to determine the current situation by analyzing the financial status of enterprises operating in the BIST Paper and Paper Products Printing Sector are listed below.

Akyüz et al. (2017) conducted a study on the financial performance of enterprises operating in the BIST Paper and Paper Products sector. In the study, various tests were carried out with ratio analysis using the data of 7 enterprises operating between 2010-2015. As a result of the study, the financial performances of the enterprises were evaluated and interpreted in comparison with the standard indicators. It has been observed that the liquidity ratios of all companies decreased significantly in 2014-2015, the ratios were considerably higher than the sector average in 2010-2013, and the liquidity ratios remained below the average in 2014 and 2015. It has been determined that the financial leverage ratios of the companies are below the sector average and generally accepted averages for all years. When the activity ratios are analyzed, it is seen that the relationship between assets and sales tends to increase; therefore, it is stated that the companies use their assets efficiently.

Akyüz et al. (2018) conducted a study to determine the financial performance of enterprises in the BIST Paper and Paper Products Printing and Publishing sector. In the study, analysis was carried out with TOPSIS, PROMETHEE and COPRAS methods on 14 enterprises operating from 2012-2017. As a result of the study, financially successful and unsuccessful businesses were determined according to the methods and comparative evaluations were made. Within the framework of the determined ratios, it has been determined that the financial performances of the companies according to the TOPSIS method and the PROMETHEE method give similar results, while the COPRAS method shows different results from other methods between 2013 and 2017. In all three methods used in 2016, it was determined that the financial performance of the DGZTE company was the best and the HURGZ company was the worst. In all three methods used in 2016, it was determined that the financial performance of the DGZTE company was the best and the HURGZ company was the worst.

Akyüz and Yıldırım (2019) conducted a study to determine the relationship between the financial ratios and firm values of enterprises operating in the Paper and

Paper Products sector. In the study, data from 7 companies between 2012-2018 and panel data analysis were used. As a result of the study, financial ratios and statistical relations that have a significant effect on firm value were determined and evaluations were made. According to the results obtained, the liquidity ratios are 25.7%, activity rates are 38.3%, and financial structure ratios are 41.4%, on the other hand, it has been determined that the profitability ratios are explanatory of the firm value at the level of 33%. When all the ratios are evaluated together, the explanatory level of the firm value of these ratios is 82%.

Yılmaz and Erdoğan (2020) conducted a study to determine the financial performance of enterprises operating in the Forestry, Paper and Printing sectors. In the study, the analysis was carried out with the TOPSIS method, using the data for the period of 2014-2018. According to the findings, as a result of weighting with the ratio method, it was stated that the first 3 enterprises did not change in the 2014-2016 period, there were differences in other years and according to the equally weighted results, only the PRZMA enterprise remained in place.

Akyüz et al. (2020) conducted a study to evaluate the financial performance of enterprises operating in the paper and paper products sector. In the study, businesses in the relevant sector between the years 2012-2018 were examined with Dupont Analysis. Also, success ranking was made based on Dupont values and evaluations were made. As a result of the analysis made according to Dupont ratios, Alkim firm (0.414%) ranks first, Kartonsan firm ranks second (0.126%), and Tire Kutsan (0.096%) firm ranks third. Considering the average of seven years according to asset turnover and equity multiplier values, it is that Alkim company ranks first.

Apan and Öztel (2020) conducted a study on businesses traded in the BIST Forest Paper Printing Index. In the study, the Integrated Entropy-EDAS method was used and analysis was carried out with 12 financial ratios of 15 companies traded in the index between 2011-2018. As a result of the study, it was stated that KARTN enterprise was the most successful company except for 2015, while GENTS

enterprise took second place and SAMAT and HURGZ enterprises were also in the last place.

Sel and Zengin (2020) conducted a study to determine the financial performance of enterprises operating in the paper and paper products sector. In the study, the TOPSIS method was used and various tests were carried out with the data from 12 enterprises between 2014-2018. According to the findings, it was stated that Doğan and Prizma businesses were successful in terms of financial performance, while BAKAB and Olmuksan businesses were unsuccessful.

Kurt et al. (2021), carried out a study to measure the financial performance of enterprises operating in the paper products, forest products and furniture sectors. In the study, the analysis was carried out with the PROMETHEE method using data from 15 enterprises. As a result of the study, it was found that ALKA and SUMAS businesses showed the best performance before and after the pandemic.

Karadeniz et al. (2021), carried out a study to test the financial performance of enterprises in the paper and paper products sector. In the study, using the data between 2009-2019, analyzes were carried out with ratio analysis, Altman Z score and Springate models. As a result of the study, it has been found that the growth of the scale of the enterprises increases the liquidity, financial structure and profitability performances and reduces the risk of financial failure.

Akyüz and Yıldırım (2021) carried out a study to measure the financial performance of enterprises operating in the paper and paper products industry. In the study, analysis was carried out using the Tobin Q method with the data of 7 companies between the years 2012-2019. As a result of the study, it was stated that the relevant values of the 4 companies were above the standards and that the sector had financial success in general. Another finding obtained from the study is that the Paper and Paper Products industry sector has a suitable investment environment for investors, except for 2018.

Önem (2022) conducted a study to determine the cointegration and causality relationship between the BIST Forest Paper Printing index and various variables. In the study, Engle Granger cointegration and Granger causality tests were applied to the data between 2015-2021. As a result of the study, the cointegration and causality relations between the BIST Forest Paper Printing index and the variables were determined and interpreted. Engle Granger cointegration relationship was found with BIST Forest Paper Printing index and European forest-paper indices Helsinki Forestry & Paper and Stockholm Forestry & Paper indexes. At the same time, Engle Granger cointegration relationship was determined between BIST Forest Paper Printing index and Euro, Dollar and Sterling. However, a cointegration relationship with Futures Lumber Transactions could not be determined.

Kendirli and Çıtak (2022) conducted a study to determine the financial failures of businesses operating in the BIST Forest, Paper and Printing Index. In the study, the data between the years 2016-2020 and the Altman Z Score model were analyzed. As a result of the study, it was concluded that 7 of the 15 companies had a high risk of bankruptcy.

When the academic studies in the literature are evaluated in general, it is seen that the financial status and performance of the enterprises operating in the sector are evaluated with the information obtained from data sources such as the balance sheet and income statement of the enterprises operating in the BIST Paper and Paper Products Printing Sector. In the academic studies carried out, data from different years were used and mainly financial ratios were used. Considering the analysis types used in the studies, it is observed that methods such as TOPSIS, PROMETHEE, COPRAS, MOORA, Dupont Analysis, Altman Z Score Model, Tobin Q, and Springate S Score are used. When the results of the studies are examined, it is found that the financial performances of the enterprises are determined according to the methods used and evaluations and suggestions for the enterprises are made. When the results obtained from the studies are considered, it is observed that the companies with the best or the worst financial performance in

the studies vary according to the years. The reason for this situation can be explained as the determination of financial ratios and weights. The reason for the changes in the financial success of the companies is the strategies followed by the companies financially.

2. Methodology of the Study

Multi-Criteria Decision Making methods are frequently used in the measurement of financial performance. Among the MCDM methods, there are methods such as AHP, ANP, DEMATEL, TOPSIS, VIKOR, PROMETHEE, ELECTRE, COPRAS, GRA and MOORA. The methods differ in terms of calculation and the aim is to find the best alternative as a common feature.

In this study, COPRAS and MOORA from MCDM methods were used. The steps of the methods used are explained in this section. The COPRAS (Complex Proportional Assessment) method is a method developed by Zavadskas and Kaklauskas in 1996 and is used to evaluate criteria such as benefit and cost, to select the most appropriate alternative, or to measure performance as included in the study (Sarıçalı and Kundakcı, 2016). The application steps of the COPRAS method are as follows:

A_i : i. alternative, $i=1,2,3,\dots,m$

K_j : j. evaluation criteria, $j=1,2,3,\dots,n$

w_j : j. weight of evaluation criteria, $j=1,2,3,\dots,n$

x_{ij} : j. for evaluation criteria i. value of alternative

Stage 1: In the first stage, the decision matrix is created. Creating a decision matrix is included in Equation 1.

$$D = \begin{matrix} A_1 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} X_{11} & \cdots & X_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ X_{m1} & \cdots & X_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Stage 2: The second stage of the method creates a normalized decision matrix. Equation 2 contains the relevant calculation.

$$X_{ij}^* = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^m X_{ij}} \quad \forall j = 1, 2, 3, \dots, n \quad (2)$$

Stage 3: After the normalized decision matrix is created, the weighted decision matrix is created. The formula applied to create a weighted decision matrix is included in Equation 3.

$$D' = d_{ij} = X_{ij}^* \cdot w_j \quad (3)$$

Stage 4: Benefit and cost criteria in the method are shown as S_i^+ and S_i^- , and are calculated with the formulas in Equation 4 and Equation 5.

$$S_i^+ = \sum_{j=1}^k d_{ij} \quad j=1, 2, 3, \dots, k \text{ (utility)} \quad (4)$$

$$S_i^- = \sum_{j=k+1}^n d_{ij} \quad j=k+1, k+2, k+3, \dots, n \text{ (cost)} \quad (5)$$

Stage 5: Q_i values expressing the relative importance values are calculated as in Equation 6.

$$Q_i = S_i^+ + \frac{\sum_{i=1}^m S_i^-}{S_i^- \cdot \sum_{i=1}^m \frac{1}{S_i^-}} \quad (6)$$

Stage 6: Reaching the maximum value to choose between the calculated Q_i values or to perform performance ranking is done with the help of Equation 7.

$$Q_{\max} = \max \{Q_i\} \quad \forall i = 1, 2, 3, \dots, m \quad (7)$$

Stage 7: P_i values calculated to perform sorting among alternatives are calculated with the help of Equation 8.

$$P_i = \frac{Q_i}{Q_{\max}} \cdot 100\% \quad (8)$$

The COPRAS method is carried out with the 7 steps above and the necessary ranking or criteria can be selected. Another method used in the study, MOORA (Multi-Objective Optimization on the basis of Ratio Analysis), is the MCDM method, which was introduced to the literature by Brauers and Zavadskas (2006) and provides the opportunity to choose between different alternatives (Özbek and Erol, 2016). Although the MOORA method has different techniques, the ratio method was used in the study. The steps of the method are shown below through equations.

The first three stages of the MOORA method are the same as the COPRAS method, but the differential equation is shown below. After applying normalization and weighted normalization operations to the decision matrix according to the MOORA method, the benefit and cost values of the criteria, namely each other, are subjected to the formula in Equation 9. Relevant rankings are performed with the help of the values obtained as a result of the equation.

$$y_i^* = \sum_{j=1}^g X_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n X_{ij}^* \quad (9)$$

3. Analysis and Findings

This study was carried out to determine the financial status of businesses operating in the BIST Paper and Paper Products Printing Sector. There are 12 enterprises in the sector. Within the scope of the study, data between the years 2016-2021 were used. 3 of the enterprises in the Paper and Paper Products Printing sector were excluded from the sample due to the lack of data for the years 2016-2020. Businesses not included in the data set are *BARMA*, *TEZOL* and *KONKA*. In order to ensure integrity in the study and to handle the data in the same period, the study continued with 9 enterprises. The businesses in the BIST Paper and Paper Products Printing Sector are listed in Table 1:

Table 1. BIST Paper and Paper Products Printing Sector

Number	Company
1	ALKA
2	BAKAB
3	BARMA
4	DURDO
5	TEZOL
6	KAPLM
7	KARTN
8	KONKA
9	MNDTR
10	PRZMA
11	SAMAT
12	VKING

Source: (Public Disclosure Platform, 2022)

COPRAS and MOORA methods were used for financial performance measurement. The financial ratios for which MCDM methods were applied in the study are given in Table 2:

Table 2. Financial Ratios Used in the Study

Financial Ratios	Formulas	Code	Utility-Cost
Current Rate	Current Assets/ Short-Term Liabilities	FR1	Utility
Cash Ratio	Cash and Cash Equivalents/Short-Term Liabilities	FR2	Utility
Liquidity Rate	(Current Assets-Inventories) / Short-Term Liabilities	FR3	Utility
Assets Turnover Rate	Net Sales/Average Assets	FR4	Utility
Equity Profitability Ratio	Net Profit/ Average Equity	FR5	Utility
Inventories Turnover Rate	Cost of Sales/Average Stocks	FR6	Utility
Assets Profitability Ratio	Net Profit/ Average Assets	FR7	Utility
Leverage Ratio	Total Liabilities/Total Assets	FR8	Cost

The financial ratios and codes used in the COPRAS and MOORA methods applied for financial performance measurement are given in Table 2. The companies in the BIST Paper and Paper Products Printing Sector and used as samples in the study were analyzed by COPRAS and MOORA methods. The methods were applied to the data of 9 enterprises between the years 2016-2021. In the study, only the analysis results of the ALKA enterprise are shown separately in order to set an example for the two methods applied to 9 enterprises. The methods applied to the ALKA enterprise were also applied to other enterprises. At the end of the method applications, the financial performance results of all enterprises were reported. In the first stage of the study, the results of the COPRAS method are shown. The decision matrix of the ALKA enterprise with the COPRAS method is given in Table 3:

Table 3. Decision Matrix

Years	Utility							Cost
	FR1	FR2	FR3	FR4	FR5	FR6	FR7	FR8
2021	2,60	1,25	2,08	1,63	66,44	6,52	42,79	39,30
2020	3,63	1,51	2,82	1,50	45,07	6,24	31,47	28,39
2019	3,04	1,48	2,52	1,69	28,38	6,27	19,32	32,38
2018	3,03	1,03	1,99	1,78	33,9	5,45	23,87	31,42
2017	3,40	1,53	2,46	1,36	21,69	6,06	15,79	27,32
2016	3,58	1,78	2,93	1,04	21,45	5,86	15,63	27,12
Weight	0,13	0,13	0,13	0,13	0,05	0,13	0,05	0,25

When the financial ratios of the ALKA business are analyzed within the scope of the study, it is observed that the current ratio, cash ratio and liquidity ratio decreased in 2021 compared to 2016, but above the standard indicators. In 2021, there is a decrease in the asset turnover rate and an increase in the stock turnover rate compared to 2016. Again in 2021, it is seen that the equity and return on assets increased. This situation is also considered positive. The leverage ratio increased in 2021 compared to 2016.

Table 3 shows the decision matrix. The reason why the weights are not determined equally in creating the decision matrix, which is the first step of the method, is that it differentiates the effects of financial ratios. According to the COPRAS method, financial ratios were separated as benefits and costs, and the weights were made by considering this distinction. The results of normalizing the decision matrix, which is the second step of the method, are available in Table 4:

Table 4. Normalized Decision Matrix

Years	FR1	FR2	FR3	FR4	FR5	FR6	FR7	FR8
2021	0,134855	0,145688	0,140541	0,181111	0,306274	0,1791209	0,287432	0,21137
2020	0,188278	0,175991	0,190541	0,166667	0,207763	0,1714286	0,211392	0,152692
2019	0,157676	0,172494	0,17027	0,187778	0,130826	0,1722527	0,129778	0,174152
2018	0,157158	0,120047	0,134459	0,197778	0,156272	0,1497253	0,160341	0,168988
2017	0,176349	0,178322	0,166216	0,151111	0,099986	0,1664835	0,106066	0,146937
2016	0,185685	0,207459	0,197973	0,115556	0,09888	0,160989	0,104991	0,145861

Table 4 shows the normalized decision matrix. After the performed stage, the results of creating the weighted normalized decision matrix, which is the third stage of the COPRAS method, are given in Table 5:

Table 5. Weighted Normalized Decision Matrix

Years	FR1	FR2	FR3	FR4	FR5	FR6	FR7	FR8
2021	0,017531	0,018939	0,01827	0,023544	0,015314	0,0232857	0,014372	0,052842
2020	0,024476	0,022879	0,02477	0,021667	0,010388	0,0222857	0,01057	0,038173
2019	0,020498	0,022424	0,022135	0,024411	0,006541	0,0223929	0,006489	0,043538
2018	0,02043	0,015606	0,01748	0,025711	0,007814	0,0194643	0,008017	0,042247
2017	0,022925	0,023182	0,021608	0,019644	0,004999	0,0216429	0,005303	0,036734
2016	0,024139	0,02697	0,025736	0,015022	0,004944	0,0209286	0,00525	0,036465

Table 5 shows the results of applying the weighted normalized decision matrix, which is the third stage of the COPRAS method. The results of the S_i^+ and S_i^- values for the useful criteria and the cost criterion, which are the next stage of the COPRAS method, are given in Table 6:

Table 6. S_i^+ and S_i^- Values

Years	S_i^+	S_i^-
2021	0,131256	0,052842
2020	0,137035	0,038173
2019	0,124891	0,043538
2018	0,114522	0,042247
2017	0,119305	0,036734
2016	0,12299	0,036465

The calculation of the Q_i values, which is the next step of the method, is available in Table 7. Q_i values and relative importance values were calculated, and the results were reported in the table below:

Table 7. Q_i Values

Years	Q_i
2021	0,163571
2020	0,181768
2019	0,164112
2018	0,154941
2017	0,16579
2016	0,169817

The results of the relative importance values are given in Table 7. The calculation results of the P_i values, which express the performance index and are the other stage of the method, are given in Table 8:

Table 8. P_i Values

Years	P_i
2021	89,98872
2020	100
2019	90,28648
2018	85,24118
2017	91,20956
2016	93,42512

As a result of the calculations performed using the COPRAS method, the best and worst alternatives are decided among the alternatives in terms of performance. As a result of the analysis performed for the ALKA plant, the performance ranking by years is available in Table 9:

Table 9. Ranking of Financial Performance by Years

Years	Ranking
2021	5
2020	1
2019	4
2018	6
2017	3
2016	2

According to Table 9, the year in which the ALKA enterprise performed best was determined as 2020. According to the results of the analysis, the second-best year was 2016 and the third-best year was 2017. It is that the year in which the business performed the worst was 2018. The performance ranking obtained by applying the COPRAS method to 9 enterprises is given in Table 10:

Table 10. Financial Performance Ranking of Enterprises

Years	1st	2nd	3rd	4th	5th	6th	7th	8th	9th
2021	MNDTR	KAPLM	KARTN	BAKAB	ALKA	SAMAT	DURDO	PRZMA	VKING
2020	BAKAB	KARTN	ALKA	KAPLM	MNDTR	PRZMA	DURDO	SAMAT	VKING
2019	VKING	SAMAT	DURDO	KARTN	ALKA	BAKAB	KAPLM	MNDTR	PRZMA
2018	VKING	DURDO	KARTN	PRZMA	KAPLM	BAKAB	MNDTR	ALKA	SAMAT
2017	VKING	DURDO	PRZMA	KAPLM	ALKA	MNDTR	BAKAB	KARTN	SAMAT
2016	VKING	SAMAT	PRZMA	ALKA	MNDTR	BAKAB	KAPLM	KARTN	DURDO

The financial performance ranking obtained as a result of applying the COPRAS method to the data of 9 enterprises for the years 2016-2021 is available in Table 10. When Table 10 is examined, it is found that the VKING business performed the best between 2016-2019. In 2020 and 2021, it is observed that the performance of the VKING enterprise is in the 9th place. It is also obtained from the table that BAKAB enterprises in 2020 and MNDTR enterprises in 2021 show the best performance. The financial performance ranking of all enterprises according to the COPRAS method is reported in the table above.

In the study, the financial performances of the enterprises were tested by applying the COPRAS method and the MOORA method. The MOORA method was applied to the data of 9 enterprises between the years 2016-2021, as in the COPRAS method. In order to obtain integrity in terms of representation in the study, only the results of the ALKA enterprise are shown and the financial performances of all enterprises are included in the last table. The decision matrix created by applying the MOORA method to the ALKA enterprise is given in Table 11:

Table 11. Decision Matrix

Years	Utility							Cost
	FR1	FR2	FR3	FR4	FR5	FR6	FR7	FR8
2021	2,6	1,25	2,08	1,63	66,44	6,52	42,79	39,3
2020	3,63	1,51	2,82	1,5	45,07	6,24	31,47	28,39
2019	3,04	1,48	2,52	1,69	28,38	6,27	19,32	32,38
2018	3,03	1,03	1,99	1,78	33,9	5,45	23,87	31,42
2017	3,4	1,53	2,46	1,36	21,69	6,06	15,79	27,32
2016	3,58	1,78	2,93	1,04	21,45	5,86	15,63	27,12
Weight	0,13	0,13	0,13	0,13	0,05	0,13	0,05	0,25

The decision matrix of the ALKA enterprise is given in Table 11. Using the MOORA method, the squares of the financial ratios were taken, and the square root of the sum obtained by adding the squares was taken. The results are shown in Table 12:

Table 12. Results of Square Root and Addition Operations

Years	FR1	FR2	FR3	FR4	FR5	FR6	FR7	FR8
2021	6,76	1,5625	4,3264	2,6569	4414,274	42,5104	1830,984	1544,49
2020	13,1769	2,2801	7,9524	2,25	2031,305	38,9376	990,3609	805,9921
2019	9,2416	2,1904	6,3504	2,8561	805,4244	39,3129	373,2624	1048,464
2018	9,1809	1,0609	3,9601	3,1684	1149,21	29,7025	569,7769	987,2164
2017	11,56	2,3409	6,0516	1,8496	470,4561	36,7236	249,3241	746,3824
2016	12,8164	3,1684	8,5849	1,0816	460,1025	34,3396	244,2969	735,4944
	FR1	FR2	FR3	FR4	FR5	FR6	FR7	FR8
	7,920593	3,550099	6,101295	3,723251	96,59592	14,88377	65,25339	76,60313

The process of normalizing the decision matrix, which is the step of the MOORA method, is shown in Table 13. X_{ij} values were calculated in the normalization process:

Table 13. Normalized Decision Matrix

Years	FR1	FR2	FR3	FR4	FR5	FR6	FR7	FR8
2021	0,328258233	0,352102897	0,340911236	0,437789417	0,687813739	0,438061065	0,655751341	0,513033859
2020	0,458298995	0,4253403	0,462196964	0,402873696	0,46658286	0,419248627	0,482273772	0,370611483
2019	0,383809627	0,416889831	0,413027074	0,453904364	0,293801233	0,421264245	0,296076558	0,422698126
2018	0,382547095	0,290132788	0,326160269	0,478076786	0,350946505	0,366170676	0,365804733	0,410166001
2017	0,429260767	0,430973947	0,403193096	0,365272151	0,224543648	0,407154916	0,241979754	0,356643385
2016	0,451986337	0,501394526	0,480225924	0,279325763	0,222059071	0,39371746	0,239527774	0,354032526

After the normalization of the decision matrix, these values are multiplied by their weight ratios to form a weighted normalized decision matrix. Reporting results are given in Table 14:

Table 14. Weighted Normalized Decision Matrix

Years	FR1	FR2	FR3	FR4	FR5	FR6	FR7	FR8
2021	0,04267357	0,045773377	0,044318461	0,056912624	0,034390687	0,056947938	0,032787567	0,128258465
2020	0,059578869	0,055294239	0,060085605	0,052373581	0,023329143	0,054502321	0,024113689	0,092652871
2019	0,049895251	0,054195678	0,05369352	0,059007567	0,014690062	0,054764352	0,014803828	0,105674532
2018	0,049731122	0,037717262	0,042400835	0,062149982	0,017547325	0,047602188	0,018290237	0,1025415
2017	0,0558039	0,056026613	0,052415103	0,04748538	0,011227182	0,052930139	0,012098988	0,089160846
2016	0,058758224	0,065181288	0,06242937	0,036312349	0,011102954	0,05118327	0,011976389	0,088508131

The final stage of the MOORA method is to see the performance status by subtracting the sum of the benefit values from the cost values. The calculation results performed are shown in Table 15:

Table 15. Subtraction of Cost Values from Benefit Values

2021	0,185545759
2020	0,236624577
2019	0,195375726
2018	0,172897451
2017	0,198826458
2016	0,208435712

As a result of the application of the method, the financial performance ranking of the ALKA enterprise over the years has been realized. The ranking results performed are given in Table 16:

Table 16. Ranking of Financial Performance by Years

Years	Ranking
2021	5
2020	1
2019	4
2018	6
2017	3
2016	2

As a result of the application of the MOORA method, the financial performance ranking of the ALKA enterprise is shown in Table 12. As a result of the analysis, it was found that the year in which the enterprise performed best was 2020, and the year in which it performed the worst was 2018. The findings obtained as a result of the application of the MOORA method to 9 enterprises are given in Table 17:

Table 17. Financial Performance Ranking

Years	1st	2nd	3rd	4th	5th	6th	7th	8th	9th
2021	MNDTR	KAPLM	KARTN	BAKAB	ALKA	DURDO	VKING	SAMAT	PRZMA
2020	BAKAB	KARTN	ALKA	SAMAT	VKING	KAPLM	DURDO	MNDTR	PRZMA
2019	DURDO	KARTN	ALKA	BAKAB	KAPLM	MNDTR	PRZMA	VKING	SAMAT
2018	KARTN	PRZMA	KAPLM	BAKAB	DURDO	ALKA	MNDTR	VKING	SAMAT
2017	PRZMA	DURDO	ALKA	KAPLM	MNDTR	VKING	BAKAB	KARTN	SAMAT
2016	PRZMA	ALKA	SAMAT	VKING	MNDTR	BAKAB	KAPLM	DURDO	KARTN

The data obtained as a result of applying the MOORA method to the data of 9 enterprises for the years 2016-2021 are available in Table 17. When the table is examined, it is observed that PRZMA company showed the best performance in 2016 and 2017, and the best-performing companies in 2019, 2020, and 2021 have changed. It is seen that the SAMAT enterprise has the worst performance between 2017-2020 and the performance of the PRZMA enterprise in 2020 and 2021 is poor. The table also includes the performance order of other enterprises. When both methods are evaluated together, it is concluded that parallel results are obtained, but there are also changes in the rankings.

Conclusion and Evaluation

Businesses; are organizations with functions such as management, marketing, finance, production, public relations, accounting, and purposes such as making profit, growth, development, meeting the need for goods and services. For businesses to achieve their goals, all functions must work in synergy and have an

open system. The financial objectives of the businesses are to maximize the market value and the wealth of the partners. Businesses can reach their financial goals by analyzing the information obtained from data sources such as balance sheets and income statements with various methods and making future-oriented decisions. Thanks to the information obtained from the data sources of the enterprises, decisions can be made on issues such as financial failure, financial performance, efficiency and productivity, and the current situation is determined. The concept of financial performance, which is the subject of the study, is a measurement method that is an indicator for businesses and gives information about the financial situation of businesses. Financial performance measurement can be performed with Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods, as is frequently mentioned in the literature. With this measurement, the years of the enterprises, their status with other enterprises and their position in the sector can be compared.

When the situation of the paper and paper products industry is analyzed, it is that Turkey's exports of paper and paper products in 2021 are \$2.2 billion and the import volume is \$4.08 billion. Import countries are Germany, Finland and Sweden. It is among the forecasts that the demand for pulp, paper, timber and textile will increase with urbanization and population growth. Considering the paper recovery rates, it is stated that the rate is around 70-75% in Europe and 40-45% in Turkey. It is observed that paper and paper products are also affected by the Covid-19 pandemic, like every sector, and the differentiation trend among sub-sectors is accelerating. It is foreseen that the demand for the sector will increase with the emerging needs.

As a result of the study, financial performance rankings were obtained by analyzing with COPRAS and MOORA methods. When the findings are examined, it is that the results of the analysis performed with the COPRAS and MOORA methods show parallelism, but there are also changes in the ranking of the enterprises. As a result of the COPRAS method with a general evaluation, it is

observed that the VKING business has been successful for 4 consecutive years. Again, according to the same method, it was concluded that the VKING business performed poorly in the last two years. According to the MOORA method, the PRZMA enterprise showed the best performance for two consecutive years, and the KARTN, DURDO, BAKAB and MNDTR enterprises were among the best-performing enterprises in different years. According to the MOORA method, the worst-performing enterprises in different years were determined as KARTN, SAMAT and PRZMA.

BAKAB and MNDTR enterprises were determined as the best-performing enterprises in the same year in both methods. According to the COPRAS and MOORA methods, it was concluded that the worst-performing joint venture in the same years was SAMAT. According to both methods, the existence of businesses in the same years and ranking is another determination. It is important to determine that similar results are obtained in the case of differences in methods, but the ranking of some enterprises has changed. The contribution of the study to the literature is expressed as the financial performance ranking with current data and two different methods, and we recommend that valuable researchers perform analysis by applying different methods and comparing the results of the study.

References

- Akyüz, F., Yeşil, T., Kara, İ., & Ersoy, G. (12-14 Eylül 2018). BİST' te işlem gören Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri Basım ve Yayın işletmelerinin TOPSİS, PROMETHEE ve COPRAS yöntemleriyle finansal performanslarının belirlenmesi. *Business and Organization Research* (International Conference) . Safranbolu/Karabük.
- Akyüz F., Yeşil T. & Kara İ. & Ersoy G. (2018). BİST'de işlem gören Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri Basım ve Yayın işletmelerinin TOPSİS, PROMETHEE ve COPRAS yöntemleriyle finansal performanslarının belirlenmesi, *BMIJ*, 6 (3), 293-314
- Akyüz, K. C., Yıldırım, İ. , Akyüz, İ. & Tugay, T. (2017). Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren kağıt ve kağıt ürünleri sektöründe yer alan firmaların finansal performanslarının incelenmesi. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 102-114. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/duzceitbd/issue/33124/363260>
- Akyüz, K. C. & Yıldırım, İ. (2019). Finansal oranlar ve firma değeri ilişkisi; Kağıt ve Kağıt Ürünleri Sanayi Sektöründe bir uygulama. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 7 (3), 1778-1792.
- Akyüz, K. C. , Yıldırım, İ. & Akyüz, İ. (2020). Birleşik Oran Analizi (Dupont) yöntemi ile Kağıt ve Kağıt Ürünleri Sanayi Sektöründe performans ölçümü. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 22 (1), 164-169. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/barofd/issue/50650/687611>
- Akyüz, K. C. & Yıldırım, İ. (2021). Kağıt ve Kağıt Ürünleri Sanayinde Tobin Q oranı ile performans ölçümü. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 298-305. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/dubited/issue/62574/864520>
- Apan, M. & Öztel, A. (2020). Bütünleşik entropi-EDAS yöntemi ile nakit akım odaklı finansal performans analizi: BİST Orman, Kâğıt, Basım Endeksi'nde işlem gören firmaların 2011-2018 dönem verisinden kanıtlar. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi* , 22 (1), 170-184.
- Brauers, W. K. M. & Zavadskas, E. K., (2006), The MOORA method and its application to privatization in a transition economy, *Control and Cybernetics*, 35(2), s. 445
- Ceylan, A., & Korkmaz, T. (2017). İşletmelerde Finansal Yönetim. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Dinçer, H. & Yüksel, S. (2018). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin finans sektöründeki uygulamasına yönelik yapılmış çalışmaların analizi. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 1-16.
- Fintables (2022), Financial Ratios. Fintables. Retrieved from <https://fintables.com>
- Kaklauskas, A., Zavadskas, E.K., Naimavicienė, J., Krutinis, M., Plakys, V. & Venskus, D. (2010). *Model for a complex analysis of intelligent built environment*. Automation in Construction, 19: 326–340
- Kendirli, S. & Çıtak, F. (2022). Altman modeli ile finansal başarısızlık tahmini: BİST Orman, Kağıt ve Basım Endeksinde faaliyet gösteren şirketlerde bir uygulama. *Econder International Academic Journal*, 6 (1), 86-97.
- Karadeniz, E. , İskenderoğlu, Ö. & Öcek, C. (2021). Kağıt ve Kağıt Ürünleri imalat sektörünün finansal performansının ölçek temelinde analizi: Türkiye Cumhuriyet

- Merkez Bankası sektör bilançolarında bir araştırma. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 160-171.
- Kurt, R., İmren, E. & Karayılmazlar, S. (2021). Türkiye Orman Endüstri Sektörü altında faaliyet gösteren Kağıt, Orman ve Mobilya firmalarının finansal performanslarının entropi temelli PROMETHEE yöntemiyle analizi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 545-554.
- Mercan, Y. & Çetin, O. (2019). COPRAS ve VIKOR yöntemleri ile BIST Elektrik Endeksindeki firmalarının finansal performans analizi. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5 (9), 123-139.
- Ministry of Industry and Technology (2022). Paper Industry Report, General Directorate of Industry
- Önem, H. B. (2022). BIST Orman Kağıt Basım Endeksi ile bazı değişkenler arasındaki eşbütünlük ve nedensellik ilişkileri. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 24 (1), 133-144.
- Özbek, A. & Erol, E. (2016). COPRAS ve MOORA yöntemlerinin depo yeri seçim probleminde uygulanması. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2 (1), 23-42.
- Public Disclosure Platform (2022, December 10). Sectors. Public Disclosure Platform: <https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler>
- Saldanlı, A. & Sırma, İ. (2014). TOPSIS yönteminin finansal performans göstergesi olarak kullanılabilirliği. *Öneri Dergisi*, 11 (41), 185-202. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruoneri/issue/17902/187855>
- Sarıçalı, G. & Kundakçı, N. (2016). AHP ve COPRAS yöntemleri ile otel alternatiflerinin değerlendirilmesi. *International Review of Economics and Management*, 4 (1), 45-66.
- Sel, A. & Zengin, N. (2020). Bist'te işlem gören kağıtsektöründeki firmaların finansal performanslarının incelenmesi: 2014-2018. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(49), 90-101.
- Topak M. & Çanakçıoğlu M. (2019). Banka performansının Entropi ve COPRAS yöntemi ile değerlendirilmesi: Türk Bankacılık sektörü üzerine bir araştırma. *Mali Çözüm*, 29(154), 107-132.
- Yıldız, B. & Erdoğan, M. (2020). Orman, Kâğıt ve Basım Sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarının ölçülmesi: Borsa İstanbul'da bir TOPSİS uygulaması, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (1), 938-954.
- Zavadskas, E. K. & Kaklauskas, A. (1996). *Systemotechnical evaluation of buildings* (Pastatu sistemotechninis įvertinimas). Vilnius: Technika, 280.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 197-221
Geliş Tarihi: 08.01.2023 Kabul Tarihi: 09.03.2023
Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 31.05.2023
<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1231045>
<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

A GALANCE AT BILINGUALISM AS A SOCIAL, LINGUISTIC AND EDUCATIONAL MATTER IN TURKEY

Seda DEMİR*

Çağrı ERKOÇ*

Abstract

The purpose of this study is to highlight the versatility of bilingualism types in past and present times in Turkey and to examine the extent to which the concept of bilingualism finds its place in the related Turkish literature. The study also focuses on the status of immigrants considering the related sociological bilingualism elements in Turkish society and ethnicity. The data includes the books and articles in Turkish-related literature and the theses available at the Higher Education Council Thesis Center. Thus, the study was carried out in a style close to meta-synthesis form, it doesn't constitute a literature review. The study serves to close the gap for a general reference article about the academic studies on bilingualism in Turkey by enabling readers to look at the bilingualism forms in Turkey from different perspectives.

Keywords: Bilingualism in Turkey, Bilingualism among immigrants in Turkey, Multiculturalism in Turkey, Bilingualism in academic studies in Turkey

Türkiye'de Sosyal, Dilsel ve Eğitimsel Bir Mesele Olarak İki Dilliliğe Bakış

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de geçmişte ve günümüzde iki dillilik türlerinin çok yönlülüğünü vurgulamak ve iki dillilik kavramının ilgili Türk literatüründe ne ölçüde yer bulduğunu incelemektir. Çalışma aynı zamanda Türk toplumu ve etnisitesindeki ilgili sosyolojik iki dillilik unsurlarını dikkate alarak göçmenlerin durumuna da odaklanmaktadır. Veriler, Türkçe ile ilgili literatürdeki kitap ve makaleleri ve YÖK Tez Merkezi'nde bulunan tezleri içermektedir. Bu nedenle çalışma meta-sentez biçimine yakın bir şekilde gerçekleştirilmiştir, literatür taraması niteliğinde değildir. Çalışma, okuyucuların Türkiye'deki iki dillilik biçimlerine farklı açılardan bakmalarını sağlayarak, Türkiye'de iki dillilik üzerine yapılan akademik çalışmalara ilişkin genel bir referans makalesi açığını kapatma amacına hizmet etmektedir.

* Dr., Serdivan Anadolu Lisesi, serkoc_16@hotmail.com

* Öğr. Gör., Yalova Üniversitesi, cagrierkoc1989@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1238-2865>

Anahtar Kelimeler: Türkiye’de iki dillilik, Türkiye’de göçmenler arasında iki dillilik, Türkiye’de çok kültürlülük, Türkiye’de akademik çalışmalarda iki dillilik

Introduction

Bilingualism has a very broad scale of research in modern-day language teaching and linguistics internationally. The matter hasn’t been a major topic of study in academic studies and academic publications in Turkey not until the last decade roughly and it is somehow related to the socioeconomic policies of many countries. However, raising bilingual children has become more important for countries’ educational policies in modern-day circumstances including Turkey.

As a country that receives a lot of immigration and has millions of citizens living abroad, it is difficult to say that academic studies in Turkey are sufficient in number or informative for educators and academicians in general. The study focuses on literature production on bilingualism in Turkish literature and in which aspects bilingualism signifies educational matters that are held through academic publications.

The study includes a meta-synthesis approach especially in its handling the academic studies on bilingualism. “In the simplest terms, the meta-synthesis method includes qualitative research on a specific subject, synthesizing and interpreting within the framework of a qualitative understanding.” (Gümüş, 2018, p. 21).

1. Bilingualism as a Sociological Element in Turkey

Today, Turkish identity is two-staged. The first is the identity of the great majority, who consider themselves Turkish in terms of ancestry, language, history and culture constituting almost 85% of the total population while the second one is the political, legal and social identity (Buran, 2012). In this sense, Turkish was taken as the official language in the constitution as well. In Turkey’s constitution, it is clearly stated that its official language is Turkish. The status for any language in a country can be listed as follows:

1. Official language status in bilingualism

2. Bilingual or monolingual national language status - Strategically bilingual

3. Legal autonomy status (Saydı, 2013, p. 275).

Since the establishment of the Republic of Turkey, a monolingual policy has been followed despite the existence of social groups speaking different languages in the country. With measures taken, mother tongues other than Turkish were prevented from entering the public sphere and the public sphere was homogenized linguistically. This process, which continued until the 1990s, has been broken by several changes made at the legal level (Kubilay, 2004, p. 55). In Turkey, some parts of the country are strategically bilingual which means that the languages of small groups are entitled to various limited rights. It is not the constitutional right of the majority, but it keeps its place in the official language practices of the country. “It does not provide equality with the official language, but it ensures the coexistence of the official majority language and the language of the minority community” (Saydı, 2013, p. 275).

Although the Turks' relationship with Anatolia dates back to ancient times, their definitive and uninterrupted dominance in known history began with the Battle of Manzikert in 1071. When the Turks came to Anatolia, although there was not a large population in Anatolia, Greek, Armenian, and Syriac tribes were living in the region. After the Turks dominated Anatolia, some of the Kurds, Arabs, Laz, and all the Zazas had the opportunity to live in Anatolia together with the Turks (Yüksel, 2011, p. 4). In addition to the Oghuz Turks, Kipchak, Pechenek, Kyrgyz, Tatar, Uyghur, Kazakh, Kumuk, Nogay, Karachay-Balkar, Uzbek, etc. Turkish elements came to Anatolia over time. Apart from these elements of Turkish origin, various ethnic elements such as Circassians, Georgians, Albanians, Bulgarians, Serbians, Croats, and Pomaks, who were denied the right to live in the Caucasus and the Balkans, came to Anatolia, especially since the 19th century (Yüksel, 2011, p. 4).

“Later on, in the Ottoman Period, there used to be more than sixty religious and ethnic groups in the multicultural structure of the Ottoman Empire” after which

the Turkish Republic was established (Karpas, 1974, p.2). This would hint at the multi-cultural and multi-linguistic as well as a multi-dialectic structure. “It has been observed that non-Muslims (especially Greeks and Armenians) in the regions where Turks are the majority in Anatolia and Rumeli forget their mother tongue and use Turkish as a spoken language” (Koloğlu, 1993, p. 75).

In the following centuries, for instance, as a result of the 93 War the Balkan Wars and the Turkish-Greek Population Exchange, hundreds of thousands of Muslims from the Balkans and the Caucasus flocked to Anatolia. Among these Muslim immigrants who immigrated to Anatolia in the 19th century, there are also many communities whose mother tongues are languages other than Turkish. Immigrants speaking Circassian dialects, Chechen and Georgian languages came from the Caucasus, as well as Bosnian and Albanian-speaking people from the Balkans.

It is possible to classify the languages living in Turkey as official/state languages, local languages, and minority languages. Apart from these languages, people of different nationalities living in Turkey also have mother tongues. However, these languages are in the "guest languages" position. Along with Turkish, the main languages spoken in Turkey as a mother tongue are Turkish, Arabic, Albanian, Bosnian, Armenian, Circassian, Georgian, Hemshin, Kurdish, Laz, Pomak, Romani, Greek, Syriac, Jewish, Zazaki (Yüksel, 2011). But, also, in some previous studies, some researchers used different criteria from each other and accepted belief or tribe groups as separate ethnic groups. For example, belief and tribe groups such as Muhacir, Christian, Yörük have been considered as separate ethnicities by some researchers (Buran, 2012).

To have a glance at the ethnicities, communities, nationalities, tribes, or in short, cultural groups in Turkey chronologically such a table could be helpful to hint at the scale at large:

Table 1. *Cultural or Ethnic Inhabitants of Anatolia through Time*

Before Manzikert	After Manzikert	Beyliks Period	Ottoman Period	Modern Day Turkey

Greek, Armenian, Syriac tribes	Kurds, Arabs, Laz, and all of the Zazas	Oghuz Turks, Kipchak, Pechenek, Kyrgyz, Tatar, Uyghur, Kazakh, Kumuk, Nogay, Karachay-Balkar, Uzbek, etc.	Muslims from Balkans and Caucasus with Circassian dialects, Chechens and Georgians from Caucasus, as well as Bosnian-speaking people from Balkans and Albanian-speaking Albanians	Turkish, Arabic, Albanian, Bosnian, Circassian, Abazin, Armenian, Georgian, Hemşin, Kurdish, Laza, Pomak, Romani, Greek, Syriac, Jewish, Zazaki ¹
--------------------------------	---	---	---	--

As mentioned above, Turkey has had a rich scale of ethnicities which was named “the country of cultural mosaic” in the related spheres. But it is important to note that minorities or ethnic groups in Turkey especially in the Eastern and South-eastern parts of Turkey have seemed more disadvantaged in sense of language, climate, life standards, political and social welfare, etc. The first language of families in these regions, especially those living in rural areas or villages is Kurdish and many of these regions’ first languages are Arabic (especially in southern parts) and Zaza which makes them multicultural and consequently, bilingual or multi-lingual as well. But according to some views “it should be noted that bilingual students in rural areas (Eastern and Southeastern Anatolia regions) of Turkey are official citizens of the Republic of Turkey; that is, they are not a minority” (Yakışır, 2009). “Citizens who

¹Kurdish and Zazaki are not completely separable concepts in terms of philological aspects, as in the related literature, one of which (Zazaki) is a subdialect of the other (Kurdish). But it was individually included in the study by its name considering its prevalence on the geography. “Kurdish has some dialects the four main of which are Northern Kurdish ‘Kurmanji’, Central Kurdish ‘Sorani’, Southern Kurdish and Zazaki-Gorani. In addition, mutual understanding would change among them because of some non-linguistic factors” (See. Khalid, H. S. (2020). Kurdish language, its family and dialects. *Kurdiname*, (2), 133-146.)

speak the minority language enjoy some of the rights granted to them: they can use their own language in official proceedings, legal affairs, schools, educational institutions, media organs, all or some of these” (Saydı, 2013, p. 275).

2. Bilingualism Types among the Immigrants in Turkey

Various phenomena in the world in the past century have caused people to leave their country of origin and migrate. One result of migration movements is multiculturalism, and naturally the other will be multilingualism. While problems such as adapting to the society they live in and being able to communicate directly affect their lives, factors such as their circumstances to receive education, the change in their socio-economic and socio-psychological life (the affective perception of whether they are welcomed in the target country or not) also affect immigrants and their children indirectly. At the top of these problems they encounter, comes the language barrier.

In addition to being a fundamental necessity and human right, the education of immigrant children is very important in terms of their adaptation to social, economic, and cultural life and so is the duty of states to provide education to all children. Thus, this has been one of the topics Turkish educational authorities have talked about for almost 15 years mostly, as a result of the difficulty of regular and irregular immigrants’ integration into formal education process in public and other schools. Because, at the beginning of the migration, Turkey mainly focused on the issues such as their sheltering, safety, food supply, etc. but it became clear that the Syrians would not return to their country immediately.

As Turkey stands on a strategically and geo-strategically important transit point from Asian and European countries it turned out to be an immigrant-accepting country while “it started to the population to European countries in the beginning of 60s” (Dinçer & Muratoğlu, 2014, p.4). Immigration to Turkey is, in a general sense, a two-sided factor. The first way is open to the public through legal means, such as work/occupation and residence, and it deals with the relocation of those who have

been allowed to settle and engage in the public domain of Turkey legally. This category produces regular immigrants. The other category consists of irregular migration, which includes refugees and asylum seekers and is carried out illegally, mostly in mass (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, p. 223). Turkey advocates facilitating access to justice, education, and health opportunities for regular migrants as well as irregular migrants. However, it is not possible to talk about the existence of an official policy or study for the language teaching of irregular migrants other than those under temporary protection.

During the Iranian Revolution in 1979, most Iranians used Turkey as a transit country and in 1989. The arrival of Northern Iraqis, whose number reached 500,000, from Iraq to Turkey, followed by the former Yugoslavia civil war and the Kosovo crisis, experienced intense migration to Turkey (Emin, 2019).

Turkey was exposed to the influx of approximately 350,000 immigrants of Turkish origin from Bulgaria before. “The Communist regime of Bulgaria caused over 300 thousand Pomaks and Turks to migrate to Turkey in 1989. Then Saddam Huseyin’s persecution of Kurds created a similar migration wave towards Turkey with the number of half a million people” (Tanrıkulu, 2018, p. 2586).

Apart from the immigrant Turkish families living in various European countries which resulted in bilingual individuals for over 50 years and several bilingual generations, the outbreak of the Syrian civil war (2011) caused roughly 3.8 million Syrians have migrated to Turkey and the number of bilingual individuals has started to increase with Syrian children born and started to grow/live in Turkey. Turkey was exposed to the influx of approximately 350,000 immigrants of Turkish origin from Bulgaria before (Tanrıkulu, 2018, p. 2586).

In this respect, there are roughly three types of bilingualism that can be classified in Turkey:

The first bilingual group can be categorized as citizens of different ethnic origins but most notably the languages are Kurdish, Georgian, Circassian, Hebrew, Greek, Arabic, Albanian, Syriac, Abkhazian, Armenian, Bosnian, Macedonian, Laza

and some others as mentioned earlier. Most of the people from these origins and nationalities are exposed to their first language before Turkish as their second language, and they need to communicate in Turkish not so often, not until they start their formal education. “Especially in the Eastern and Southeastern Anatolia regions, there are many bilingual individuals whose mother tongue is Zazaki and who have started to learn Turkish since school age” (Kesmez, 2015, p. 158). And as mentioned above this is the group that covers Turkish citizens, and they are the most vulnerable part to the language barrier. The ones living in villages are not usually exposed to Turkish which they meet in the very first years of their K12 education.

The second group consists of the immigrant (regular and irregular) families’ children who immigrated to Turkey at different times among which are Afghanistan, African countries, and Turkic republics to lead a better life, especially those who fled the war and took refuge in our country in recent years, such as Syria and Iraq.

The third group is the children of wealthy and well-off families who study two languages at the same time in the schools they attend, and from the foreign nannies hired for them from an early age to help them learn the foreign language better, which the related literature mentions as "enrichment education".

2.1. Bilingualism in Syrian Immigrants

While a significant part of the Syrians living together with the Turks in the city centers, some of them still live in the temporary accommodation centers prepared for them. Those living in these centers, where only Syrians live interact with Turks limitedly, they have less Turkish knowledge and skills. They do not have much interaction with Turkish apart from the Turkish lessons given in the schools opened. But the situation of Syrians living in city centers is different. “They must speak Turkish with the majority in society on the street, at school or work. Therefore, it is possible to speculate that learning Turkish as a second language and its effect is mostly valid for Syrians living in city centers” (Biçer& Alan, 2018, p. 348).

While some children born in Turkey have simultaneous bilingual elements, most of them experience sequential bilingualism. Thus, bilingualism seen in Syrians

in Turkey has generally a dual structure. The first type can be defined as simultaneous because children with Turkish and Arab parents are exposed to Turkish and Arabic at the same time. While some “others are only exposed to Arabic more at home, the process of acquiring Turkish, which starts from the age of 3-4, makes a great progress with school” (Biçer & Alan, 2018, p. 348).

The other type is ‘sequential’, which occurs when the children speak Arabic until they go to preschool or primary school. Adults experience late sequential bilingualism as they interact with Turkish in later times because along with the age the importance and crucially of learning Turkish is becoming clear for Syrians living in Turkey. It is especially felt in socio-cultural phenomena like in marriages, trade, professions, social life and education in the life outside.

Another group of immigrants living in Turkey which has a considerable population are the Afghans. After the collapse of USSR and consequently its withdrawal from the country in 1989 a serious civil war started. Taliban got over the regime in such a political turmoil, but this would, again, refresh the tendency of Afghan people to immigrate to survive. In the period following the US intervention in 2001 and up to the present day, internal peace could be achieved, and conflicts have gone on to intensify (Barfield, 2010). In present day, there are many groups of Afghan people that have entered the country illegally and have no record of citizenship or membership to a legal practice they can benefit from which makes irregular immigrants. In present day in Turkey, temporary protection status is only provided to Syrians. This does not apply to Afghans or other foreigners making their integration into educational system even harder.

3. Bilingualism in Educational Contexts in Turkey

Education Opportunities and Turkish Education Practices for Bilinguals in Turkey -Irregular & Regular Immigrants: Different pedagogical methods should be applied in the school, or Turkish courses where immigrants attend in order to ensure that they receive education in psychologically secure educational environments. For this reason, separated environments were prepared in Turkish teaching activities for

immigrant and refugee children from different ethnic origins and whose mother tongue is different, and Turkish education was tried to be realized by taking some precautions in this direction.

Educational attempts such as supportive language courses, the appointment of new teachers with this purpose or increasing the qualifications of current teachers with online education or seminars in person could be given as examples of those and actions the Turkish Ministry of Education have taken. The access of foreigners to education in Turkey is handled in the general legislation of the Ministry of National Education by

- law No. 6458 on Foreigners and International Protection, which entered into force in April 2014,
- regulation on the Education of Children of Migrant Workers dated 2002,
- temporary Protection Regulation published in October 2014,
- MoNE Equivalency Regulation (2004) on 23.09.2014 within the framework of the circular on "Educational Services for Foreigners" numbered 2014/21.
- Also, regarding the access of foreign children to education in Turkey, the MEB 2015-2019 Strategic Plan was included in the theme of access to education (Turkish Ministry of Education, 2015, p. 35).

Many institutions and organizations, especially the Ministry of National Education, have activities for Syrians to learn Turkish. The language of instruction in the Temporary Education Centers affiliated with the National Education, primary, secondary and high schools for Syrians is Arabic. In these schools, language skills are tried to be improved by giving Turkish lessons. But seemingly, a regular structure regarding the Turkish teaching processes of Syrians has not yet been formed (Biçerve Alan, 2018, p. 349).

Bilingualism in Education for Turkish Children as an Enrichment Education: As mentioned above the official language stated in its constitution is Turkish

in Turkey. But due to the cosmopolitan nature of the country, which houses various cultures together, different languages (Kurdish, Arabic, Laz language, and Zaza language) are spoken as well (Karataş & Ayaz, 2017, p. 146). There are many nations whose mother tongues are different in Turkey. Today, educating children whose mother tongue and official language are different is the basis of some problems. It is observed that in the case of education is performed just with the official language, the children whose mother tongue is different than the official language are strained and they face serious social problems in the first years of school (Karataş & Ayaz, 2017, p. 146).

Also in Turkey, a special value is attributed to English language knowledge so much that Turkish–English bilingualism is associated with a privileged social position, even for young children (Şenaydın & Dikilitaş, 2019). This group, according to Güzel (2014, p. 82) can be named as elite bilinguals, who has decided to be bilingual by their own special talents and wishes or have been directed to be bilingual by their parents, not by chance.

This group, as in Turkey, might include children of high/middle-class families, and students who have lived abroad for a long time with different duties. They are mostly the children of academics, diplomats, and international government officials, etc. Also included in this group are those who had a nanny or a caregiver in the past who spoke a different language, and young people who took a vacation in a foreign country in the summer and attended foreign language courses personally. But in present-day Turkey raising children is held much more consciously by the working class as well. So many families speaking a foreign language (mostly English) prefer and pay effort to raise their children bilingual.

Elite bilingualism is mostly represented by children and youth who have never had serious sociological or economic problems. As mentioned above, it is generally thought of as something positive, elegant, and uplifting. And there has been a high school culture that started in the recent times of the Ottoman Empire providing a multicultural structure of language education. However, it should be kept in mind

that according to some international academic definitions and assumptions, it is difficult to show an institution that meets the concept of a bilingual school in Turkey. Most of the schools that are thought to be bilingual schools or that are tried to be included in the bilingual school category because they provide bilingual education, teach certain courses in the foreign language of the country of origin and certain courses in Turkish (Demir & Demiriz, 2021, p. 228). Below a table can be seen with certain information on minority schools most of which are accepted bilingual in many aspects (the duality of the multiplicity of languages other than Turkish, cultural atmospheres the culture of the target language in question creates, institutional breeding related to the language teaching, etc.). But these institutions should not be confused with dual-language education.

Table 2. *Bilingual Schools in Turkey According to Their Origins²*

Bilingual Schools of According to Their Origins	Diploma Opportunities	Language of Instruction
Schools of European (German-Italian- French) Origin	Abitur Diploma Dual Country Diplomas (like Turkish-Italian/ Turkish or French Di- ploma equivalent to the French Baccalaureate	Dual or multiple language use in in- struction (one of which is Turkish) in addition to one or more optional or compulsory European language in for- eign language status
Schools of Romanian, Hebrew and Arme- nian Origin	<i>*Check footnote 1.</i>	Greek and Turkish for Instruction (English as foreign language)

²There is no clear information about the qualifications of the diplomas provided by the Greek-origin foreign schools.

Schools of American Origin	IB Diploma Program or AP (Advanced Program)	English-Turkish in addition to one or more optional or compulsory European language in foreign language status
----------------------------	---	--

IB (International Baccalaureate), French Baccalaureate, Abitur Diploma and AP (Advanced Program) programs enable the students to receive high school diplomas valid in the origin countries of the minorities established them. This way, students can continue without any exemption, course completion, or provide any kind of equivalency for the universities in the related countries. But details and applications, criteria, etc. might vary. These schools provide a third or fourth language as compulsory or optional, in addition to the education they provide in two languages. While most of the above-mentioned foreign schools are known as prestigious educational institutions by the Turkish community with their European, American, Greek, and Armenian origin examples, most of them date back to the last periods of the Ottoman Empire when they were named “minority schools”.

There are also bilingual schools established for the minority communities’ children that have recently migrated from the Arabian Peninsula and the Middle East rising the number of international schools in Turkey. Thus, “the number of international bilingual private education institutions that started to operate after obtaining permission from the Ministry of National Education based on the provisions of Law No. 5580. It is known that the number of international or foreign schools in Turkey provides education with the education curriculum used by countries such as Palestine, Iraq, Yemen, Libya, Saudi Arabia, and Sudan” (Demir & Demiriz, 2021, p. 228).

4. The Concept of Bilingualism in Scholarly Studies in Turkey

As stated above the study largely concentrates on academic studies in Turkey focusing on the literature production on bilingualism in Turkish academia and the aspects of bilingualism along with sociological matters that are held through academic writings and imprints. Below can be found some cumulative data on the thesis, academic books, and articles that studied bilingualism in Turkey.

4.1. Thesis on Bilingualism

Depending on the data available on the Higher Education Council Thesis Center (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) it is seen that the most frequently studied topics about bilingualism relate to language acquisition/learning, language teaching, language skills and linguistic pedagogy at large (31 theses at total) followed by linguistic fields at general (15 theses).

Table 4. *The Distribution of Thesis According to Some Topics Studied with Bilingualism*

Category of thesis on bilingualism	Frequency	Doctoral Dissertation (DD) or Master's Thesis (MT)
Academic problems at large related to bilingualism	4	3 Master Theses 1 Doctoral Dissertation
Bilingualism and language acquisition/learning	31	26 Master Theses 5 Doctoral Dissertation
Bilingualism and language teaching/linguistic pedagogy/linguistic skills at large		
Attitudes, beliefs, views and concerns about bilinguals and bilingualism	10	9 Master Theses 1 Doctoral Dissertation
Bilingualism and linguistics (including linguistic skills, discourse, language outlook, code-switching, linguistic ardition, translanguaging, fluency,	15	12 Master Theses 3 Doctoral Dissertation

articulation or pronunciation, fluency, etc.)		
Socio-cultural and ethnographic studies with bilinguals/bilingual groups or bilingualism in a certain city/country/group, etc.	10	8 Master Theses 2 Doctoral Dissertation
Bilingualism and academic success / cognitive capacity/social development	4	4 Master Theses No Doctoral Dissertation
Bilingualism and lexicography, idioms and metaphors	6	4 Master Theses 2 Doctoral Dissertation
Bilingualism and dialects	1	1 Master Theses No Doctoral Dissertation
Bilingualism and error analysis	2	2 Master Theses No Doctoral Dissertation
Bilingualism and media/media tools	1	1 Master Theses No Doctoral Dissertation
Bilingualism and pre-school studies	6	4 Master Theses 2 Doctoral Dissertation

4.2. Books

Looking at the related Turkish literature, it is seen that the scarcity of academic books is considerable. As the concept of bilingualism is fairly recent in academic studies in Turkish academia it is no surprise to come across books written on bilingualism in general. Some of the books' names accessed are as follows:

Table 5. Books Available on Bilingualism Published in Turkey

Name of the Book	Related Topic
İkidillilik ve İkidilli Çocukların Eğitimi (“Bilingualism and The Education of Bilingual Children”)	<i>pedagogical knowledge -academic reference book-</i>
İkidillilere Türkçe Öğretimi (“Turkish Education for Bilinguals”)	<i>pedagogical knowledge -academic reference book-</i>
İki Dilli Toplumlarda Değininim-Kaynaklı Dil Aşınması: İran'da Türkçe-Farsça İki Dilliliği Üzerine (“Linguistic Attrition in Bilingual Societies Resulting from Adversion: On Turkish-Persian Bilinugalism in Iran”)	<i>Linguistics, linguistic pedagogy</i>
İki Dillilik ve Dil Edinimi (Almanya’daTürkçe-Almanca İki Dilli Büyüyen Çocuklar Üzerine Bir İnceleme) (“Bilingualism and Language Acquisition- A Research on Children Growing up Turkish-German Bilingual in Germany”)	<i>pedagogical knowledge -academic reference book-</i>
Alanya Örneğinden Almanca -Türkçe İkiDillilik- Ses, Yapı ve Anlam Bilimi Açısından-Toplum Dilbilimsel Bir İnceleme	<i>Linguistics, sociolinguistics</i>
İki Dilli Türk Çocuklarına Türkçe Öğretimi (“Teaching Turkish to Bilingual Turkish Children”) (two different books from two different authors)	<i>pedagogical knowledge -academic reference book-</i>
	<i>linguistics, sociolinguistics</i>

İki dillilik ve Çokdillilik (“Bilingualism and Multilingualism”)	
Çok Dilli Çocuklarda Dil Bozukluğu Nasıl Anlaşılır (“How to Detect Linguistic Defect in Multilingual Children”)	<i>pedagogical knowledge -academic reference book-</i>
Çok Kültürlülük ve Çok Dillilik (“Multiculturalism and Multilingualism”)	<i>linguistics, sociolinguistics</i>
Göç Ve Çok Dillilik Bağlamında Okullarda Okur Yazarlık Eğitimi	<i>pedagogical knowledge -academic reference book-</i>
Bir Çocuk İki Dil Çift Diploma (“One Child Two Languages and Two Diplomas”)	<i>pedagogical knowledge -academic reference book-</i>
Romanya Türk Toplulukları Örneğinde İkiDillilik (“Bilingualism in Turkish Communities in Romania”)	<i>linugistics, sociolinguistics</i>
Translated Books about Bilingualism	Related Topic
İki Dilli Eğitim Anne Babalar ve Öğretmenler İçin Rehber (A Parents’ and Teachers’ Guide to Bilingualism by Colin Baker)	<i>pedagogical knowledge -academic reference book-</i>
Dil Hakkı Azınlık Dilleri ve Çok Dilli Yaşam (“Language Right, Minority Languages and Multilingual Life”)	<i>Sociolinguistics</i>

When the name of the books available in Turkey studied on bilingualism the prominent contents held in these books are seemingly,

1. *Pedagogical knowledge -academic reference book-*,
2. *Linguistics, linguistic pedagogy*
3. and *sociolinguistics*.

4.3. Articles

Analyzing the bilingualism-related literature in Turkish, it can be seen that bilingualism in Turkish academia has started to expand prominently among other

linguistic concepts within 10-15 years and it has become respectively prevalent in Turkish academia during recent years.

According to Avcı and Kurudayıoğlu (2002, p. 262), the distribution of publications in the field of bilingualism by years when analyzed (in SSCI, AHCI, ESCI), a significant increase- quite late, though -is observed in the number of publications after 2014 and this must be resulting from the Labor Agreement with Europe in 1961 and the labor migration continued until the 1980s. They add that the keyword network of studies in the field of bilingualism includes elements such as bilingualism, second language acquisition, vocabulary teaching, Turkish immigrants, foreign language acquisition, multilingualism, borrowing, acquisition and Germany, Holland and Turkey are the mostly frequent country names included.

According to Bican, in the literature, there is a need to reveal the diversity in the criteria used in the definition of bilingualism and the similar and contradictory aspects of these criteria. It is an important deficiency that the basic framework of bilingualism studies, which spread over a wide area, has not found enough space in the Turkish literature (2017, p. 356). Again, according to Akkaya and İşçi (2016, p. 339), all the participants in their study stated that the studies on this subject are insufficient. Participants attribute this inadequacy to the lack of academicians working on this subject, academics' careers, social and economic reservations, and political reasons.

Demirdöven (2016, p. 95), has stated that all the participants in his study group see bilingualism as an advantage. These advantages are, while they might vary in different terms, 'linguistic/communicative skills, cultural elements, mental functions and economic values'.

Günaydın (2020), in his study on 75 Turkish articles about bilingualism published between 2010 and 2020 in terms of various variables found a concentration in the articles between the years 2015-2020, that most frequented samples are of primary and secondary school students, mostly the case patterns of the qualitative research approach were adopted while communication anxiety came to the fore as the

subject. Also, Turkish-Arabic was the most common couple of languages studied in the country while abroad, they were mostly conducted about Turkish- German languages.

Pekgenç and Yılmaz in their study on the opinions of classroom teachers about the mother tongue of bilingual students are examined; they found that teachers (1) see the mother tongue as a communication tool. This data is in line with other two studies investigating instructor views on bilingualism (Keleş and Sabuncuoğlu, 2020, Bal, Tona & Akman, 2021), (2) that they see bilingualism as a gain and think that it improves intelligence. But some teachers, who find bilingualism normal (3) stated that bilingualism can cause problems in the classroom, on the other hand, stating that bilingual education develops the capacity of the brain and should be applied. (4) The most recent problem communication reported was the communication problems and the difficulty in expressing themselves and not understanding what they read. Also, (5) teachers who speak the mother tongue of the students in bilingual classrooms see themselves as competent, advantageous and lucky. But classroom teachers, who do not know the native language of the students, stated that they see themselves as inadequate, troubled, trying to cope, and foreign language teaching. (6) They proposed a structural solution stating that students should receive education in both their mother tongue and official language together as education in their mother tongue is necessary. (7) Other problems were recorded as were the students' low academic achievement, lack of self-confidence and introversion. Similar results were found in another study on the mother tongue and primary school students' problems according to the experiences of classroom teachers. The study shows that students whose mother tongue is different face various problems when they start school. Problems such as not being able to communicate and experiencing introversion, self-confidence problem, socialization problem, and academic failure are expressed as the problems that come to the fore (Yılmaz & Şekerci, 2016, p. 57). According to the findings of Akkaya and İşçi, the positive opinion of the majority of the participants may mean that bilingualism is accepted in the academic environment in our

country and also bilingualism is perceived as a gain in the explanations of the participants (2016, p. 339).

There are also various studies concentrating on the views and attitudes of immigrant parents of bilingual children who find learning Turkish is crucial in adapting to life in Turkey and desire that their children learn Turkish which makes them bilingual (Ünal & Taşkaya & Ersoy, 2018; Nimer, 2019; Özger & Akansel, 2019; Şahin & Moralı & Göçer, 2021). The findings from research on the views of parents and teachers of bilingual children about bilingualism show that parents and teachers are aware of the importance of bilingualism in early childhood; they support the second language, and its effects are positive (Banko Bal, Ketenci Tona and Akman, 2020, p. 1722).

Table 6. *Mostly Encountered Elements about Bilingualism in Articles in Turkey*

Negative Judgements or hindrances about bilingualism	Positive Judgements about bilingualism	Target Groups/Communities Researched
There is a lack of academic study on bilingualism in Turkey.	Bilingualism is a gain for raising up qualified individuals.	Immigrants in Turkey (especially Syrians) mostly school children and university students.
Bilingualism causes communicative problems when children start to school if the school is not bilingual.	Improves cognitive capacity.	Turkish people living European countries (Germany and Holland most) who are bilingual
Bilingualism causes low academic performance, low self-esteem and isolation.	Bilingualism provides culturally rich elements.	Turkish people of different ethnic origins like Zazaki, Kurdish, Georgian, Circassian, Hebrew, Greek, Arabic, Albanian, Syriac, Circassian, Abkhazian, Hebrew,

Teachers have problems about managing classes which include bilingual students.	Immigrant families consider their children's' learning Turkish and becoming bilingual as a must for adapting to the life outside.	Greek, Armenian, Bosnian, Macedonian, Laza. Teachers or instructors who teach in classes with bilingual students.
---	---	--

Conclusion and Suggestions

- The official language status of Turkish in the constitution, according to a part of the Turkish academia, results in language barrier problems experienced in Eastern, Southern and Southeastern parts of Turkey and it is claimed to be leading to certain kinds of adaptation problems in Turkish children with different ethnicities when they first start to school. There have been times when discussions took place about education in the first language for the ethnicities in Turkey and the issue of bilingual education has long been an important political debate in many countries as well. Some thoughts frequently emphasize that bilingual education puts the unified form of the national elements at risk and that it might cause wasting public resources as well as hindering the integration of minorities somehow. In this regard, when discussing bilingualism in education in Turkey, it should be considered and evaluated in terms of social and cultural dimensions as well as pedagogical ones. All the cons and pros must be evaluated in detail and scrutiny taking the unique socioeconomic, ethical and national characteristics of Turkish people. Any probable risks, potential problems and probable educational planning should be considered carefully if any planning becomes evident and comes into question about bilingual education on behalf of the Turkish Ministry of Education. Although there has been a very evident shift towards

bilingual education around the world since the 60s and 70s (especially in Latin America, the USA and Canada), it should be kept in mind that each country is unique with its own ethnic, national and cultural dynamics when it comes to planning bilingual school systems and moderating the society and socio-political factors accordingly.

- Turkey is concerned with three very different types of bilingualism in contrast to the countries dealing with bilingualism in Europe and other parts of the world. With the changing political status as a result of wars in neighboring countries, the number and diversity of immigrants living in Turkey differs from time to time. With the change in number and type of bilinguals, this situation may create difficulty for decision makers to prepare practicable legislation and curriculum which has a vital place in education.
- Although a great many numbers of articles have been produced over the last 10-15 years of time, the scarcity in the production of academic books on bilingualism is highly visible. When the related books in Turkey are analyzed, it is seen that the socio-linguistic content can be given more place due to its being a country receiving significant numbers of immigration. It shouldn't be forgotten that immigrants will not only learn the structures of the languages but will also shape their lives around bilingualism and use them in the social domains in person. So more academic books with pedagogical as well as social context on teaching bilinguals must be written. Almost no instructional pedagogical books are found for teaching bilingual children in Eastern and Southeastern parts of Turkey for teachers experiencing language barrier in their classes and it is important for the teachers to be aware of the pedagogy on bilingual kids of different ethnicity especially while they are having culture shock themselves at the same time.
- Turkish universities should be more open to including classes about bilingualism in each program dealing with pedagogy in each branch and each

level from pre-school education to high school education, creating awareness on future teachers about bilingual students not only for bilinguals living the Eastern and Southeastern parts of Turkey but for any kind of bilingual students they are likely to teach. It must be integrated into the philosophy of education in Turkey because many scientific studies are hinting at the positive effect of bilingualism on the cognitive processes and mental development of young people.

- The topics mostly studied in articles and books are largely dealing with immigrants and bilingual Turks of a different ethnicity which concentrates on problematic aspects of bilingualism in educational settings. And the articles seem to be the most prevalent academic genre in Turkish bilingualism literature, therefore, more academic attempts are required to enlarge the related literature.
- Very serious novelty should be added to the present practices in the integration of irregular immigrants as well as regular immigrants in areas like material production, physical and logistic domains of education, the education of instructors as well as arranging the needs analysis. For example, looking at the numbers and the sociological happenings lately, it is highly urgent and crucial that young immigrants enroll in schools to their age and learn Turkish to integrate into the community in proper ways keeping them away from crime.
- Schools belonging to minorities from the early times of the Republic and even from the latest times of the Ottoman Period can be evaluated as centers of enrichment kind of bilingual education, but the prevalence is low and a great many of these schools have been located in big and cosmopolite cities like İstanbul, İzmir and Ankara. The number of bilingual high schools and kinds of schools must be increased in other cities and diploma qualifications

as well as enrollment opportunities must be amplified while the present surviving schools of this kind should be supported physically and financially by the state as well.

References

- Akkaya, N., & C. İşçi. (2016). Akademik çevrenin iki dillilik kavramı hakkındaki görüşleri. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 5(2), 328-343.
- Avcı, M. & Kurdayıoğlu, M. (2022). Türkçede iki dillilik çalışmalarının bibliyometrik analizi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 10(1), 252-265.
- Bal, Ç. B., Ketenci, M., & Akman, B. (2020). Okul öncesi dönemdeki iki dilli çocukların ebeveynlerinin ve öğretmenlerinin iki dillilik ile ilgili görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 1695-1725.
- Bal, Ç. B., Tona, F., & Akman, B. (2020). The views of parents and teachers of bilingual children about bilingualism. *Journal of Kırşehir Education Faculty*, 21(3).
- Barfield, T. J. (2010). *Afghanistan: a cultural and political history*. Princeton: Princeton University Press.
- Bican, G. (2017). İki dilliliğin tanımlanması: Kuramsal tartışmalar ve güncel dilbilimsel yaklaşımlar. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(2), 353-366.
- Bıçer, N., & Alan, Y. (2018). İki dillilik bağlamında Suriyeliler üzerinde Türkçenin etkisi. *Yeni Türkiye, Yeni Türk Dili Özel Sayısı- II*, 100, 346-352.
- Buran, A. & Çak, B. Y. (2012). *Türkiye’de diller ve etnik gruplar*, Ankara: Akçağ Yayınları
- Demirdöven, G. H. (2016). *Duisburg/Essen Üniversitesi’nde öğrenim gören Türkçe öğretmen adaylarının iki dillilik olgusuna yönelik görüşleri (Yüksek Lisans Tezi)*, Sakarya Üniversitesi.
- Dinçer, G., & Muratoğlu, Y. (2014). *Türkiye’den OECD ülkelerine geçiş sürecinin çöküm modeli ile analizi*.
https://mpr.ub.uni-muenchen.de/62201/1/MPRA_paper_62201.pdf
- Emin, M. N. (2019). *Türkiye’deki Suriyeli çocukların eğitimi (Vol. 48)*. SET Vakfı İktisadi İşletmesi.
- Demir, S. & Demiriz, H. N. (2021). *Türkiye’de iki dilli okullar – dün ve bugün*. Güleç, İ., İnce, B. & Demiriz, H. N. (Ed.). *İkidiilli Çocukların Eğitimi içinde*. İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Gümüş, S. (2018). *Nitel araştırmaların sistematik derlemesi: Meta-sentez*. *Eğitim Yönetiminde Araştırma*, 533-552.
- Günaydın, Y. (2020). İki dillilik ile ilgili yayımlanan makalelerin incelenmesi (2010-2020). *International Journal of Language Academy*. 8(5), 352-365.
- İçduygu, A., Erder, S., & Gençkaya, Ö. F. (2014). *Türkiye’nin uluslararası göç politikaları: 1923-2023*. İstanbul: Tübitak & Mirekoç.
- Karoğlu, H., & Çoban, A. E. (2019). *Türkiye’de okul öncesi eğitimde dil gelişimi ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi*. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 211-229.
- Karpat, K. H. (Ed.). (1974). *The Ottoman State and Its Place in World History: Introduction (Vol. 11)*. Brill.

- Karatas, K., & Ayaz, M. F. (2017). Bilingualism and bilingual educational model suggestion for Turkey. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*, 3(1), 142-149.
- Keleş, N. A., & Sabuncuoğlu, O. The impacts of bilingualism on pre-schoolers. *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 191-208.
- Kesmez, A. (2015). İki dillilik, Zazaca-Türkçe iki dilli akademisyenlerde dil kullanımı ve tercihler. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 157-165.
- Koloğlu, O. (1998). Arap harflerini kullanmayan milletlerdeki dil sorunlarının Osmanlı'nın son yüzyıldaki iç gerginliklere katkısı, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar" I. Uluslararası Tarih Kongresi (24-26 Mayıs 1993) Kongre Kitabı, Ankara: TarihVakfı Yurt Yayınları. s.73 (72-90).
- Kubilay, Ç. (2004). Türkiye'de ana dillere yönelik düzenlemeler ve kamusal alan: ana dil ve resmi dil eşitlemesinin kırılması. *İletişim Araştırmaları*, 2(2), 35-33, 55-86.
- Nimer, M. (2019). Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin Türkçe dil eğitimi deneyimleri ve kurumsal yapılar. *İstanbul Politikalar Merkezi Sabancı Üniversitesi Stiftung Mecra-tor Girişimi*.
- Özger, B. Y., & Akansel, A. (2019). Okul öncesi sınıftaki Suriyeli çocuklar ve aileleri üzerine bir etnografik durum çalışması: Bu sınıfta biz de varız! *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 942-966.
- Saydı, T. (2013). Avrupa birliği vizyonu ile iki dillilik, çok dillilik ve eğitimi. *Journal of International Social Research*, 6(28).
- Senaydin, F., & Dikilitas, K. (2019). Action research for self-evaluation of teaching. *The European Journal of Applied Linguistics and Tefl*, 8(2), 61-76.
- Şahin, K., Moralı, G., & Göçer, A. (2021). Mülteci çocukların türkçe öğrenme durumları üzerine ailelerinin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(1), 95-122.
- Tanrıkulu, F. (2018). Suriye krizi sonrası Türkiye'deki sığınmacıların ve göçmenlerin eğitimi: Geçmiş, bugün ve gelecek perspektifleri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Ünal, K., Taşkaya, S. M., & Ersoy, G. (2018). Problems encountered by Syrian immigrants while learning Turkish as a foreign language and solution suggestions. *Ahi Evran University Journal of Social Sciences Institute*, 4(2), 134-149.
- Yakışır, A. N. (2009). Bir modern olgu olarak çok kültürlülük (Master's thesis, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Yılmaz, F., & Şekerci, H. (2016). Ana dil sorunsalı: Sınıf öğretmenlerinin deneyimlerine göre ilkokul öğrencilerinin yaşadıkları sorunlar. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 47-63.
- Yüksel, B. (2011). Türkiye'de diller /Languages in Turkey. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 222-261

Geliş Tarihi: 22.02.2023 Kabul Tarihi: 27.03.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1255031>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GÖZÜNDEN YENİ DÖNEM KANAAT ÖNDERLERİ SOSYAL MEDYA FENOMENLERİ ARAŞTIRMASI-SİNOP ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Funda İNCE BAKİ*

Öz

21. yüzyılın kanaat önderleri olarak kabul edilen sosyal medya fenomenlerinin söyledikleri, yaptıkları, önerdikleri kendilerini takip edenler tarafından dikkate alınmakta ve kararlar üzerinde etkili olabilmektedir. Bu araştırma kapsamında da Sinop Üniversitesi öğrencilerinin sosyal medya ve sosyal medya fenomenleri ile ilişkisi ele alınmıştır. Araştırmanın amacı; üniversite öğrencilerinin karar alırken sosyal medya fenomenlerini ne kadar dikkate aldıklarını tespit etmek olup, cinsiyet, yaş, bölüm gibi değişkenlere göre inceleme yapılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını Sinop Üniversitesinde öğrenim gören 402 öğrenci oluşturmaktadır. 402 öğrenciye uygulanan anket sonucunda elde edilen veriler SPSS 22 istatistik programında analize tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarından elde edilen bulgulara göre; her yaş grubunda öğrencilerin sosyal medyayı her gün kullandığı, en sık kullanılan sosyal medya araçları arasında instagramın birinci sırada yer aldığı, öğrencilerin sosyal medya araçlarını öncelikli kullanma amaçlarının eğlenmek olduğu ve beklenilenin aksine karar aşamalarında sosyal medya fenomenlerinden ziyade ailelerinin etkili olduğu sonuçlarına varılmıştır. Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre; öğrencilerin en sık takip ettiği ve en güvenilir bulduğu sosyal medya fenomeninin Oğuzhan Uğur olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Kanaat önderliği, Sosyal medya fenomenleri, Sosyal medya kullanım sıklığı ve amaçları

Abstract

Considered 21st century opinion leaders, what social media influencers say, do and suggestions are taken into consideration by their followers and can have an impact on decisions. Within the scope of this research, the relationship between Sinop University students and social media and social media influencers is discussed. The research aims to determine how many university students consider social media influencers when making decisions, and the research was examined according to variables such as gender, age, and department. The par-

* İstanbul Üniversitesi Doktora Öğrencisi, Gazetecilik Anabilim Dalı Doktora Programı, fundaince85@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-9959-2066>

Participants of the study consisted of 402 students studying at Sinop University. The data obtained as a result of the questionnaire applied to 402 students were subjected to analysis in SPSS 22 statistical program. According to the findings obtained from the analysis results; it was concluded that students in all age groups use social media every day, Instagram ranks first among the most frequently used social media tools and the primary purpose of using social media tools is to have fun, and contrary to what is expected, their families are influential in their decision-making stages rather than social media influencers. According to another finding of the research, it was determined that the social media phenomenon that students follow most frequently and find the most reliable is Oğuzhan Uğur.

Keywords: Social media, Opinion leadership, Social media influencers, Frequency and purposes of social media use

Giriş

Gelişen teknoloji, toplumların sosyalleşme biçimlerini kökten değiştirirken, bireyleri birbirine yaklaştırarak kitlesel iletişimi mümkün kılmıştır. Dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte ise kitlesel iletişim düzeyinden bireylerin kendi kabuklarına çekildikleri ekran başı yaşam biçimi ortaya çıkmıştır. Zamandan ve mekandan tamamen bağımsızlaşan iletişim olgusu, insanların hemen her işlerini ekran başında halledebildikleri, hızlı tüketimle tanıştıkları, istenilen her an her yerden, istenilen herkese ve her türlü bilgiye ulaşılabilen bir atmosfer yaratmıştır.

Profesyonel iş yaşamından, tüketim alışkanlıklarına, özel hayattan, toplumsal olan her alana dair yeniden bir kurulumun söz konusu olduğu dijital dünyada, ekran başından sadece işaret parmağınız yardımıyla her şeyi yakalayabilmek mümkün hale gelmiştir. Kişisel olandan kitlesel olana varana kadar hemen her şey değişime ve dönüşüme uğramıştır. Dijital teknoloji, kendi toplumsal yapısını ve kendi kültürünü oluşturmaktadır.

Geleneksel medyanın sunduğu tek taraflı, pasif iletişimin yerini, bireyin aktif katılım gösterdiği, hemen herkesin kendini özgürce ifade edebilme olanağı yakaladığı bir iletişim biçimi almıştır. Yeni medya düzeninde birey artık hem üretici hem de tüketici halini almıştır. Artık üreten ile tüketen, etkileyen ve etkilenen birbirinin içinde erimiştir. Geleneksel medyanın aksine yeni medya ile birlikte herkes kendi içeriğini üretmekte ve kendi kitlelerini oluşturmaktadır.

21. yüzyılda hız ve tüketim, hayatın her alanını özetleyen temel kavramlar haline gelmiştir. İnsanın var olduğu günden bu yana tüketim olgusu hep vardı, ama bugün tüketimin gereklilikleri, amaçları, araçları tamamen değişikliğe uğramıştır. Değişen tüketim davranışları, zira hemen her türlü tüketim kastedilmektedir, bireyi ve akabinde toplumu yeni baştan yaratmıştır. Birey, yüz yüze iletişimden hızla uzaklaşmakta, dahası buna ihtiyaç dahi duymamakta, hiç tanımadığı kalabalıklarla farklı bir sosyallik ağına dahil olmakta, ama bunu yaparken gerçek anlamda sosyal hayat-tan, ilişkilerden uzaklaştığını fark etmemektedir. Her üretici farklılık savıyla yola çıkarken ve her tüketici de farklı olana ulaşma hevesiyle hareket ederken, gitgide herkes ve her şey birbirinin kötü birer kopyası haline gelmektedir.

Yapılan çalışma öncesinde detaylı literatür araştırması yapılmıştır. Literatür taraması kapsamında, lisansüstü tezler, ulusal ve uluslararası hakemli dergiler, raporlar ve konuya ilişkin kitaplar irdelenmiştir. İncelenen çalışmalarda, son dönemde sosyal medya fenomenlerinin kanaat önderliği rolünü üstlenmesi ve her türlü alanda kitle oluşturma becerileri üzerinde durulmaktadır. Son dönemin kanaat önderleri olarak sosyal medya fenomenlerinin değerlendirildiği; (Güz ve Demirtaş, 2021; Tam, 2020; Boran, 2022; Özdemir, 2019; Sabuncuoğlu ve Gülay, 2014; Tam (Gümüşhane Üniversitesi), 2020; Yıldırım ve Eldeniz, 2022; Sezgin ve Çetin, 2022; Değer ve Sine Nazlı, 2022; Şeker, 2022; Keskin, 2022; Zeren ve Kapukaya, 2021; Tokay ve Akın, 2021; Yaman ve Çakın, 2021; Yaman, F., 2021; Kıran ve diğerleri, 2019; Bilginer Halefoğlu ve Otay Demir, 2022; Paslanmaz ve Narmanlıoğlu, 2020) birçok çalışma irdelenmiştir. Kitaplar ayrıca kaynakçada verilmiştir. Çalışmalar içerisinde Üniversite öğrencileri nezdinde sosyal medya fenomenlerine yaklaşıma dair herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Yapılan çalışmada; Sinop Üniversitesi öğrencilerinin sosyal medyayla ve sosyal medya fenomenleriyle olan ilişkisine bakılmıştır. Bu bağlamda yapılan anket çalışmasıyla; öğrencilerin sosyal medyayı kullanım sıklığı, amaçları, sıklıkla takip ettikleri içerik türleri, düzenli olarak takip ettikleri ve güvenilir buldukları sosyal medya fenomenleri, karar alırken kimi ya da kimleri dikkate aldıkları ve kimi ya da

kimleri güvenilir buldukları gibi noktalara bakılmıştır. Sinop Üniversitesi öğrencilerinin kararlarını alırken yeni dönem kanaat önderleri olarak kabul edilen sosyal medya fenomenlerini ne kadar dikkate aldıkları incelenmiştir.

1. Kanaat Önderliği

Kanaat önderliği nedir? Kanaat önderi kime denir? Gibi sorulara karşılık vererek başlamak gerekirse; büyük ya da küçük sayısı değişken olan her türlü kitle nezdinde yaptıkları, söyledikleri, önerdikleri önem arz eden, gösterdiği yol dikkate alınan ve belirttikleri yönlendirici olan kişiye kanaat önderi denilmektedir. Hitabet ve ikna gücü yüksek olan, bulunduğu ortamda güven duyulan kişidir kanaat önderi. Yerelden kitlesel mecralara, hemen her alanda kanaat önderleriyle karşılaşmak mümkündür. Toplumun en küçük ve temel yapı taşı olan aileden başlamak üzere, birden fazla kişinin bulunduğu hemen her alanda kanaat önderi olarak adlandırılan kişiler bulunmaktadır. Lazarsfeld ve Katz, kanaat önderlerinin toplumun her tabakasında bulunduğunu ifade etmişlerdir. (Lazarsfeld ve Katz'tan aktaran Tokgöz, 2015, s. 150-151)

Katz ve Lazarsfeld'e göre, beklenilenin aksine kanaat önderleri, kendileriyle benzerlik gösteren kişileri etkilerken, sözlerine itibar edenlerden karakter olarak ayrışmakta ve kitle iletişim araçlarını yakından takip edip, aldıkları iletileri topluma aktif olarak aktarmakta, bunu yaparken de aktardıklarını kendi görüşleri olarak yansıtmaktadırlar. (Lazarsfeld ve Katz'tan aktaran Tokgöz, 2015, s. 151-152.)

Toplumun içinden çıkan kanaat önderlerinin önemi ilk kez Amerika'da 1940 yılı başkanlık seçimleri sırasında gerçekleştirilen Halkın Tercih araştırmasında fark edilirken, kanaat önderlerinin kim olduğu sorusunun karşılığı ise, toplum içerisinde güven duyulan, fikirleri, yaklaşımları dikkate alınan, saygı duyulan, bir nevi referans noktası olarak kabul edilen kişiler olarak açıklanmaktadır. En önemli toplumsal meselelerde dahi fikirlerine danışılan kanaat önderleri, seçim süreçlerinde oy verme pratiklerine de etki etmektedirler. (Güngör, 2016, s. 372) Toplumsal hayatın sürdürülmesinde, ortaya çıkan problemlerin çözüme ulaştırılmasında, türlü kafa karışıklığının netleştirilmesinde, gündelik akışın sağlanabilmesinde kanaat önderleri topluma

rehberlik etmektedirler. Her yapı kendi kanaat önderini doğurmaktadır. İhtiyaçlara, önceliklere, değerlere göre kanaat önderine yüklenen misyon-anlam değişmektedir. Kanaat önderi olarak belirlenen kişi ağa, şeyh, bir aşiret lideri gibi kişiler olabileceği gibi, özellikle küçük yörelerde öğretmen, imam gibi görevliler de olabilmektedir (Ulutaş, 2016, s. 70). Aile içinde sözü dinlenen kişi her kimse, iş yerinde, sosyal hayatta, arkadaş çevresinde, mahallede, yaşadığımız şehrimizde, yani çerçeveyi genişlettiğimiz takdirde değişen ama sözü dinlenen kişi her kimse o'dur kanaat önderi. Ulutaş kanaat önderinin önemini şöyle anlatmaktadır (2016):

(...)Kanaat önderi toplumdaki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Toplumsal ilişkilerde, gerek sorun çözmeye gerekse bilginin yayılması ve aktarılmasında tampon mekanizma görevi gördüklerini teslim etmek lazım. Din, siyaset, ekonomi gibi pek çok alanda söz sahibi olan bu kişiler, toplumsal ilişkilerde önemli bir mevki, sorunlarda da önemli bir merci olmaktadırlar. (s. 70)

Kanaat önderleri, toplumda yol gösterici olarak kabul edilen, kişi ve kitleler üzerinde etki oluşturma gücüne sahip, fikirleri değiştirici ve yönlendirici olabilen kişilerdir. Sosyal medyanın tüm iletişim yol ve yöntemlerini koordine ettiği günümüzde, kanaat önderlerinin kim olduğu da değişikliğe uğramıştır. Ünlüler, siyasetçiler, gazeteciler, bilim insanları, yazarlar vs. kitlesel bazda en çok sözüne itibar edilen kategorileri oluştururken 21. yüzyılda kanaatlere yön veren yeni bir meslek var ki o da sosyal medya fenomenliği. Milyonluk takipçi sayılarıyla özellikle genç nüfusun düzenli olarak takip ettiği sosyal medya fenomenleri, günlük alışkanlıklardan, toplumsal meselelere tüketim hızına ve gerekliliklerine kadar hemen her alanda bireylerin hayatlarını yönlendirmekte, toplumlara, kültürel yapıya yön vermektedir.

Değişen iletişim ve sosyalleşme algısı, sözüne itibar edilen kişilerin kim olduğunu da değiştirmiş, sosyal medya fenomenlerinin istenilen anda ulaşılabilen ve karşılıklı paylaşımda bulunulabilen kişiler olması tüketiciler nezdinde onların takip ve tercih edilir olmalarını sağlamıştır. Özellikle genç jenerasyonun sosyal medyayla olan sıkı bağı, onların kanaatlerini geliştirirken sosyal medyanın uzantılarına dikkat kesilmelerine, sosyal medya fenomenlerinin yönlendirmelerine açık olmalarına neden olmaktadır.

2. Sosyal Medya

Teknolojinin hayatlarımızı çepeçevre sarmasıyla birlikte artık yeni bir gerçekliğimiz var o da sosyal medya. Hayatımızın her alanına şekil vermeye başlayan sosyal medya, kararlarımız aşamasında da kendini belirgin olarak hissettirmekte. Günlük rutinlerden, alışkanlıklara, tüketim tavrından, siyasi kararlara varana kadar sosyal medyanın yönlendirmesinden nasibini almayan hiçbir nokta yok denebilir.

Kitle iletişim araçlarının, ama bilhassa da son yıllarda sosyal medyanın yaşamlarımız üzerinde şekillendirici bir güce sahip olduğu, karar alırken referans alındığı, ilk haber ve bilgi alma kaynağı olarak kullanıldığı tartışılmaz bir gerçektir.

Vardarlıer'e göre sosyal ağ (2021):

(...)Güvenilir ağ, sanal topluluk ya da çevrimiçi topluluk, çevrimiçi ağlar, bloglar, yorumlar, paylaşımlar, check-in'ler, değerlendirmeler yoluyla etkileşime giren ve sosyal, profesyonel ve eğitim amacıyla mesaj, ses dosyası, fotoğraf ve video kullanan bir grup insan demektir. Sosyal ağın hedefi oradaki toplulukta güven duygusu yaratmaktır. Bu facebook'ta güncellemeler göndermek ve yorum yapmaktan, tweet paylaşımından, bir bloga yorum etiketleme yapmaktan ya da takipçilerle nerede ve kiminle olduğu ve ne yapıldığı bilgisini paylaşmak için check-in yapmaktan, instagram'da fotoğraf paylaşmaktan, youtube'da komik videoları seyretmeye kadar çeşitlilik göstermektedir. (s. 64-65)

Castells, internet kültürünün internet kullanıcılarının kültürü olduğunu belirtmekte (Castells, 2020, s. 71-72), Tuncer ise sosyal medyayı, insanların karanlığa haykırıp, birilerinin duymasını beklediği yer olarak tanımlamakta ve en temel özelliğinin de etkileşimli bir kurgu oluşturmak olduğunu vurgulamaktadır (Tuncer, 2014, s. 15). Sosyal medyanın üretim ve tüketim öncelikleri, koşulları, gereklilikleri şahsi olduğu kadar toplumsal olarak da ayrılmakta iken, standart bir yapıdan bahsetmek imkansızdır. Sosyal medya kullanımında hemen her alanda toplumsal yapının ve kültürün etkilerini görmek mümkündür (Babacan, 2017, s. 84).

Geleneksel medyanın ifade alanlarını sınırlamasının aksine sosyal medyanın her türlü görüşe ve bu görüşlerin paylaşılmasına olanak tanınması birey özgürlüğünü parlatan bir sonuca götürmüştür. Kendisine ve düşündüklerine, paylaşmak istediklerine geleneksel medya araçlarında yer bulamayanların yanı sıra, sosyal medya araçları hemen herkesin katılım ve paylaşım noktasında hevesli olmasını sağlamıştır.

Her ne kadar sonucun ne kadar demokratik olduğu tartışmaya açık olsa da sosyal medyanın bireylerin hayatını kolaylaştıran ve özgürlüklere destek veren bir yapı olduğu aşıkardır. Van Dijk ise bireylerin ifade gücünün artmasının aksine, yeni medyanın pasif halden aktif hale geçiş noktasında kolaylıklar ve fırsatlar sunuyor olmasına rağmen, birçok sosyal medya kullanıcısının sadece takip etmekle yetindiğini, üretime katkıda bulunmadığını, bulunamadığını vurgulamaktadır (Dijk, 2016, s. 34)

Aslında sosyal medya söz konusu olduğunda anahtar kavram “paylaşmak”tır. Az ya da çok bireylerin asli kullanım amacının paylaşım olduğu sosyal medya, hem bireysel hem de kitlesel iletişimin temel mecrası haline gelmiştir. Artık en yakınımızdakiyle dahi iletişim kurmak için öncelikle sosyal medyayı kullanmakta, aynı zamanda tanımadığımız insanlarla, topluluklarla kontak kurmak da bu vasıta ile kolaylaşmaktadır.

Günümüzde birçok kavramın olduğu gibi sosyalleşme kavramının da algılanma, tecrübe edilme biçimi değişikliğe uğramıştır. Artık insan içine karışarak değil, bilgisayar başında profiller üzerinden arkadaş edinmek, ilişki kurmak, kanaat geliştirmek tercih edilmektedir. Birçok sosyal medya kullanıcısı için herhangi bir karşılık bulup bulmadığına bakılmaksızın sadece hissettiklerini, düşündüklerini, tecrübe ettiklerini paylaşmak yeterlidir, ama önemli bir kesim için ise durum belirtilenin tam aksidir. Atılan her taşın karşılığının da gelmesi beklenmekte, yani sosyal medya araçları üzerinden paylaşılan içerik her ne ise muhakkak bir geribildirim alınmak istenmektedir.

Teknolojinin hızla gelişimi her geçen gün sosyal medya araçlarının çeşitliliğini de artırmaktadır. Bireylerin her türlü ihtiyacına hitap eden, sıkılmadan keyifle tüm günü ekran karşısında geçirmelerini sağlayacak metinsel, görsel türlü içerik sunulmaktadır. Bu çeşitlilik içerisinde en çok kendisine hitap edeni bularak ve üretilen içerikleri tüketirken bir yandan da aktif olarak katılım göstererek kendisi de içerik üreterek sosyal ağın sürekliliğini sağlamaktadır birey. Geleneksel medya araçlarının olanakları ve sundukları dolayısıyla sadece tüketici konumunda bulunan birey, artık sosyal medya araçlarının baskınlık kazanmasıyla birlikte tüketimin yanı sıra

üretim de yapmaktadır. Hatta zaman zaman tükettiğinden fazlasını üreten birey için “üre-tüketici” kavramı kullanılmaktadır. Üre-tüketici kavramının yanı sıra yeni bir kavram daha kullanımdadır artık, o da “dijital yerliler”.

Dijital yerliler kavramının, dijital teknolojiyle büyümüş 1990’lardan sonra doğan gençler için kullanıldığını belirten Van Dijk, teknolojinin neredeyse doğdukları andan itibaren tüm gündelik hayatlarının içine işlediğini ve dijital teknolojiyi en doğal şekilde öğrenerek bir dizi ortak motifi olan bir gençlik kültürü geliştirdiklerini belirtmiştir (Dijk, 2016, s. 307). Sosyal medya ile birlikte bireyler, ama bilhassa da genç kitle, zamandan ve mekandan bağımsız bir iletişim ağı ve bağı kurmaktadır. Gitgide tüm zamanını bilgisayar ekranına kilitli vaziyette, sosyal ağlar üzerinde üretilen içeriklere maruz kalarak ve yeri geldiğinde de içerik üreterek geçiren genç bir kitle ortaya çıkmaktadır.

Sosyal medya, kendi özgün kurallarını belirlemekte ve bunu yaparken de sınır tanımamaktadır. Kendi kurallarını belirlemesinin yanı sıra kendi dilini, üslubunu, tavrını ve sosyalleşme becerilerini de oluşturmakta ve geliştirmektedir. Bu yeni sistem ve üslup sadece biçimsel bir değişikliğe neden olmamakta, aynı zamanda takipçilerin kişilikleri üzerinde de dönüştürücü ve yönlendirici bir etkiye sahip olmaktadır. Birey için her an her yerde bakabileceği ekran, hayatındaki birçok şeyden daha fazla anlam ve değer kazanmaktadır.

Medya, sunduklarıyla nefes alacak alan bırakmaksızın her an her yerde üretilen içerikler vasıtasıyla karşımıza çıkmakta, bazen de farkına dahi varmadan zihnimize yerleşmekte ve algılarımızı yönlendirir hale gelmektedir. Bireyin günlük rutinlerini oluştururken, kararlar alırken, seçimler yaparken, kanaat geliştirirken medyanın gücü ve manipülatif etkisi karşısında direnç göstermesi her geçen gün zorlaşmaktadır. Medyanın, son dönemde de bilhassa sosyal medyanın kapsama alanının dışında kalmak, kalabilmek neredeyse imkansız hale gelmiştir. Toplumun önemli bir kısmının günlük rutinlerinin başında gelen sosyal medya kullanımı, zaman zaman kontrolsüz ve sınırsız bir hal almaktadır.

Birey için sosyal medyanın cezbedici birçok yanı bulunmaktadır, bunların en önemlilerinden biri de bireyin aradığı aramadığı her şeye bu aracılıkla ulaşabilmesinin kolaylığıdır. Hem karşıt fikirlere dair haberdar olmak hem de fikrinin onanmasına alan bulmak sosyal medyada mümkündür. Sizin gibi düşünen, sizin gibi yaşayan, hayatı sizin gibi algılayan birey ya da topluluklara ulaşmak bir tık ötenizededir. Düşüncelerinin desteklendiğini görmek, savunusuna ortak bulmak insanlar için hayatın her alanında önemli ve gereklidir, işte tam da bu ihtiyacına karşılık olarak sosyal medyada fikirlerini pekiştirebileceği, doğru düşündüğüne, doğru yaşadığına dair ikna olabileceği içeriklerle karşılaşmak, yani yankı odası diye tabir edilen düşündüğünün tam karşılığını duyabileceği zemine ulaşmak kolay ve çekicidir. Akla gelebilecek hemen her konuda bireyin yalnız olmadığını ve doğru yolda olduğunu hissetmesine olanak tanımaktadır sosyal medya.

Peki, sosyal medya denilince akla ne gelmektedir? Aslında bu sorunun cevabı net olmakla birlikte sosyal medya kullanıcıları için tanım değişiklik gösterebilmektedir. Kimileri için sosyal medya sadece facebook ya da instagram gibi platformlardan oluşurken, gerçek anlamıyla baktığımızda; facebook, twitter, instagram, youtube, linkedIn vs. gibi mecraların hepsi sosyal medya platformlarıdır. Tüm bu platformlar yeni bir düzen, yeni bir dil, yeni bir iletişim biçimi, yeni bir sosyalleşme algısı ve ihtiyacı doğurmuştur. Aynı zamanda bu yapılar; sosyal medya fenomeni, influencer, youtuber, instagrammer vs. gibi yeni kavramları ve meslekleri de hayatımıza katmıştır.

Sosyal medya, geleneksel medyanın tam olarak yerini almasa da alanından pay çalarak insan hayatında çok önemli bir noktaya yerleşmiştir. Bilhassa 90'lı yıllar itibarıyla televizyon hem birey üzerinde hem de toplum üzerinde büyük bir yönlendirici haline gelmiştir. Televizyonun renkli dünyasından yansıyanlar, alışkanlıkları, kararları, düşünce biçimlerini ve daha birçok şeyi etki alanına almıştır. Televizyonun hem görsel hem işitsel güce sahip olması bireyin algısına direk nüfuz etmektedir. Son yıllarda ise internet teknolojisi ve özellikle de sosyal medya, televizyonu tahtından edemese de ve televizyon halen iktidarını koruyorsa da sosyal medyanın bu güce

büyük bir darbe indirdiği aşıkardır. Televizyonun yaş aralığı tanımaksızın ve herhangi bir beceri gerektirmeksizin her an tüketilebiliyor olması bir avantaj iken, sosyal medyanın kullanılabilmesi için en asgari düzeyde de olsa, bilgisayar ya da telefon kullanabiliyor olmak, okuma-yazma bilmek ve karşılaştığını idrak edebilme becerisi gerektirmesi birer dezavantajdır, ama bunun yanı sıra zamana ve mekana bağlı kalmaksızın her an her yerden, üstelik de herhangi bir denetime ve sınıra tabi olmaksızın özgürce ulaşılabilir olmak sosyal medya için önemli avantajlardır. Üstelik geleneksel medya araçlarının tek yönlü içerik iletimine karşılık, sosyal medya aracılığıyla sadece pasif halde tüketen değil, aynı zamanda istediği her türlü içeriği metinsel-işitsel ve görsel olarak üretebilen bir kitle doğmuştur.

Yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik durum, yetişme koşulları, algılama düzeyi vs. gibi daha birçok faktöre bağlı olarak bireylerin hangi sosyal medya platformlarını kullanıp, hangi içerikleri tüketecekleri değişmekte, ne kadar etki altında kalacakları tamamen farklılaşmaktadır. İki farklı kişinin aynı iletiye aynı reaksiyonu vermesini beklemek inandırıcı değildir. Alguların yönetilmesi demek, bireyin tüm hayatını kapsayan hemen her alanda ne düşüneceğinden, nasıl davranacağına kadar daha evvelinde hazırlıklı hale getirildikleri kontrol alanıdır (Çağıl, 2017, s. 131).

Amacı daha çok takipçiye ulaşmak, daha çok beğeni almak, ürettiği içeriklerin daha çok kişi tarafından paylaşılmasını sağlamak olan sosyal medya fenomenleri için ağları yönetmek ve yönlendirmek profesyonel bir iştir. Her takipçi elde tutulması gereken, başka bir hesaba kaçıp gitmemesi için mücadele verilen, bir nevi müşteridir. Sosyal medya fenomenleri, duygulara, düşünelere, alışkanlıklara hitap etmekte, kısaca tüm hayat biçimimizi şekillendirmeye talip olmaktadır. Burada sadece birey bazında bir etki oluşturma mücadelesinden değil, kitle oluşturma çabasından bahsetmek gerekmektedir. İnsanların sosyal medyayı kullanma amaçları ve sıklıkları değişiklik göstermektedir. Kimisi akraba ve arkadaşlarıyla iletişim kurmak, kimisi yeni arkadaşlıklar edinmek, kimisi habere-bilgiye ulaşmak, kimisi sadece vakit doldurmak, yani can sıkıntısından, eğlence arayışından, kimisi de sosyal medya

dünyası denilen bu yeni ve bambaşka sosyal alemin dışında kalmamak için sosyal medyayı kullanmaktadır.

Kullanım sıklığına ve alanımıza göre maruz kaldıklarımız ve hayatlarımıza yansıma biçimleri de değişiklik göstermektedir. Her birey için etki gücünün farklılaştığı aşikar olmakla birlikte, tüm kullanıcıların hayatını geri dönüşsüz bir şekilde değiştirdiği muhakkaktır. Değer yargıları, öncelikler, rutinler, doğru ve yanlış kabul edilenler baştan aşağı değişikliğe uğramıştır.

Sosyal medya bireyi bir yandan özgür ve görünür kılarken, diğer yandan da yalnızlaştırmakta, bazen farkına dahi varmadan bazen de bilinçli olarak gerçek anlamda sosyal hayattan, yüz yüze ilişkilerden uzaklaştırmaktadır. Olumlu mu olumsuz mu göreceli hale gelen bir durum da sosyal medyanın gerçeğe, gerçekliğe ihtiyaç duymamasıdır. Oluşturduğunuz profilin, hakkınızda verdiğiniz bilgilerin, düşündüğünüzü ifade ettiklerinizin gerçeğe bağlantıya ihtiyacı yoktur sosyal medyada, zira artık var olan gerçek kişiliklerden değil, kurgulanmış profillerden bahsetmek uygundur. Bu noktada çalışmamızın da temel dinamiğini oluşturan sosyal medya fenomenlerinin profilleri, düşündükleri, yansıttıkları, güvenilir adı altında sundukları ne kadar gerçektir kestirmek pek de mümkün görünmemektedir. Aslında danışıklı bir hal olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır, zira üreten de tüketen de zaten gerçeğe ulaşma maksadıyla hareket etmemektedir. Beklenti neyse üretim de o yönde ilerlemektedir.

Kurgulanmış profillerimiz üzerinden istediğimiz an, istediğimiz kadarını paylaşmak tamamen bizim kontrolümüzdedir. Bu durum suni bir alan oluşturmakta, ama bunun yanı sıra yüz yüze iletişimde kendini, düşündüklerini, hissettiklerini rahatlıkla ifade etmekte güçlük yaşayan birey için kurtarıcı bir zemin oluşturmaktadır. Sosyal medya sayesinde ulaşamaz, erişilemez sandığımız neredeyse hemen her şey artık bir tık ötededir. Tanımak istediklerimize ulaşmak, öğrenmek istediğimiz, görmek istediğimiz, tecrübe etmek istediğimiz her ne ise imkan dahilindedir.

Sosyal medyanın faydaları da zararları da neden olduğu değişiklikler de çok çeşitlidir. Çağıl özellikle zararları “asosyallik, kişisel hakların saldırıya uğraması,

özel hayatın ortaya serilmesi, dolandırıcılıkların artması, bilgi kirliliği ve provokasyon.” (Çağıl, 2017, s.191) şeklinde sıralamıştır.

İlgilerin ve algıların, akabinde de kanaatlerin yönlendirilebilmesi noktasında sosyal medyada kimin, neyi, ne kadar paylaştığı aslında kilit nokta haline gelmiştir. İçerik üreticisi, takipçilerinin neyi ne yönde bilmelerini istiyorsa o kadarıyla iletilemini sunmaktadır, tüketici ise; yaş, cinsiyet, eğitim, sosyo-ekonomik düzey vs. gibi birçok farklı faktöre bağlı olarak bir hesabı yani sosyal medya fenomenini takip etmeyi tercih etmekte ve sunduklarının ikna ediciliğine göre de kanaat geliştirmektedir. Bireyi ve dolayısıyla toplumu yönetmek ve yönlendirmek hem kolay hem de bir o kadar zordur. Sosyal medya=kurgulanmış bir dünya/kurgulanmış hayatlar demektir, dolayısıyla da gerçekliği, geçerliliği olmayan birçok yalan, yanlış, yanlış bilgi dolaşıma girmekte, çok kısa sürede çok geniş kitleler üzerinde etkili olabilmektedir. Gerçekle olan bağın kestirilemediği, suni bir dünyanın içinde bireyleri manipüle etmek temel amaçtır. Bazen tüm ülkeyi ilgilendiren siyasi kararlarda, bazen tüketim alışkanlıklarında, bazen toplumsal meselelerde, bazen de insani değerlerde sosyal medyanın, sosyal medya fenomenlerinin ürettiklerinin olumlu ya da olumsuz etkilerini aşikar olarak görmek mümkündür. Bilhassa henüz hayatı yeteri kadar tanımayan, ne bugününe ne de geleceğe dair net fikri olmayan ve özellikle de çok okumayan, izlemeyen, gözlemlemeyen, dinlemeyen genç kuşak için sosyal medya birçok konuda temel referans noktası haline gelmiştir. Yani internet, yeni kimliklerin inşa edildiği yeni bir sosyal ilişkiler mekanına dönüşmüştür. (Ed: Kara ve Özgen, 2012, s. 74-75)

Singer, sosyal medya kullanıcılarının, başkalarının ne okuması gerektiği ve neleri görmezden gelebileceği, neyin değerli ve neyin o kadar da değerli olmadığı hakkındaki esasen editoryal olan değerlendirmeleri yapma ve uygulama imkanı olduğunu belirtmektedir (Ed: Hülür ve Yaşın, 2016, s. 137). Sosyal medyada görünür olmak, hem üretenler hem de tüketenler için en önemli kullanım sebeplerinin başında

gelmektedir. Bir sosyal medya fenomeni için en önemli olan; takipçi sayısının fazlalığı ve ürettiği içeriklerin beğeni alması ve geniş bir kitle tarafından paylaşılarak dolaşıma sokulmasıdır.

Sosyal medyanın birey ve toplum hayatında ne kadar önemli bir yer teşkil ettiğini ifade eden Gündüz ve Pembecioğlu:

(...)Artık toplum yapısını belirleyen, kutuplaşmalara, ayrışmalara zemin hazırlayabildiği kadar birleşmeleri ve uzlaşmaları da sağlayabilen bir sihirli değnek durumundadır. Sosyal medya bir yandan bireylere kendini ifade olanağı tanırken, bir diğer yandan da onların inanırlılıklarını ve güvenilirliklerini ellerinden almakta, onları nesneleştirip değersizleştirebilmektedir (Ed: Demir, 2013, s. 333-334).

Türkiye’de sosyal medyaya baktığımızda, genel adıyla sosyal medya fenomeni olarak adlandırılan yeni dönemin kanaat önderlerinin ürettikleri içerikler; mizah, makyaj, moda, bilim, yemek, gezi gibi alanlardan oluşmaktadır. Daha ziyade suya sabuna dokunmayan, siyasi ve toplumsal meselelere dair içerik ve fikir üretmekten imtina eden bir üretici kitle mevcuttur. Tabii bu durumun temel bazı sebepleri vardır: Takipçi kaybetme korkusu, linç yeme korkusu, yanlış anlaşılma endişesi gibi. Haliyle çalışmamızın temelini oluşturan bireyin, özellikle de genç bireylerin kanaat geliştirip herhangi bir konuda karar verirken artık sosyal medya fenomenlerinin fikirlerine önem verdiği, hatta zaman zaman sorgulamaksızın kabul ettiği görüşü bağlamında değerlendirildiğinde, gençlerin etki altında kaldığı açık olmakla birlikte, genellikle siyasi ve toplumsal meseleler dışında, daha şahsi kararlarına yansıtacak hesapları takip ettikleri görülmektedir.

Türkiye, gündemin çok hızlı aktığı bir ülke, tabii bu duruma bir de sosyal medyanın yol açtığı hayatı son sürat yaşama zorunluluğu eklenince, hiçbir içerik çok uzun süre göz önünde kalmamakta, üzerine konuşulmamaktadır. Haliyle bu hızlı akış sosyal medya fenomenlerinin ürettiklerinin kanaatleri etkileyebilme, özellikle de sürekli kılma başarısını olumsuz olarak etkilemektedir. Günün gerekliliğine bağlı olarak tüketici de hesaplar arasında hızla gezinmekte, beğendiği, önemli bulduğu ve nihayetinde de üzerinde kanaat geliştirdiği nokta üzerinde uzun süre durmamaktadır.

Yoğun ileti bombardımanı altında birey, doğru-yanlış, yalan-gerçek, yanlı-tarafsız gibi ayrımları yakalayamamaktadır. Güçdemir sosyal medyanın etki gücünü ifade derken, her geçen gün çok daha fazla sayıda insanın sosyal medyayı düşüncelerini yaygınlaştırmak maksadıyla kullandığını ve tüketicilerin alacaklarına, düşüneceklerine, tecrübe edeceklerine etki ettiğini belirtmektedir (Güçdemir, 2017, s. 123).

Peltekoğlu oluşan yeni sosyalleşme algısına dair şunları söylemektedir:

(...)Sosyal medya kanalıyla, insanlar hiç karşılaşmadıkları kişilerle arkadaşlıklar kurabiliyor, attıkları twitlerle dünyanın her yerinden milyonlarca kişiye aynı anda seslerini duyurabiliyor, üretim sürecine katılan tüketiciler doğuyor, işbirlikleri artıyor, herkes kendi gazetesinin yazarı olabiliyor, eşik bekçilerini aşmak, ünlü olmak kolaylaşıyor ve maliyetler düşüyor (Ed: Kara ve Özgen, 2012, s. 6).

3. Sosyal Medya Fenomeni Kimdir?

Sosyal medya araçları üzerinden ürettiği içerikleri en geniş kitleye ulaştırmaya ve bu kitlenin beğenisini toplamaya, nihayetinde de ilgiyi ve algıyı yönlendirmeye çalışan kişidir sosyal medya fenomeni. Bor ve Erten çağımızın yeni mesleği olan ve aynı zamanda kanaat önderi olarak kabul edilen sosyal medya fenomeni-influencer kavramını şöyle açıklamışlardır (2019):

(...)Kelime anlamı etkileyici olan influencer kavramı sosyal medyada ürettiği içeriklerle kanaat önderi haline gelmiş, kitleleri etkileme gücüne sahip, yorumları ile satın alma kararlarında yönlendirici, yüksek takipçi kitlesine sahip kişileri ifade eder. Her influencer farklı kategoride ve farklı hedef kitlelere uygun olarak içerik üretir. Örneğin evinde hazırladığı yemek tariflerini takipçileriyle paylaşan influencer yeme-içme kategorisiyle, araba ve sürüş deneyimleri üzerine içeri üreten bir youtuber otomotiv kategorisiyle eşleşir. Kategorisiyle özdeşleşmiş influencerlar olduğu gibi geniş konu yelpazesinde özgün içerik üreten ve life style (yaşam tarzı) olarak adlandırılan, hayatın farklı noktalarına değinen influencerlar da mevcuttur (s. 16).

Her ne kadar sosyal medyada hayat hızlı akıyor ve içerikler hızla tüketiliyorsa da, o içerikler aynı hızla üretilememekte; en güncel, en ilgi çekici, en uzun süre etki bırakıp hafızalarda yer edecek içeriği üretmek influencerların hayli uzun zamanını almaktadır. En vasat bulunan içerik dahi belli bir mesai ve emek gerektirmektedir. Sosyal medyada içerik üreten herkes sosyal medya fenomeni midir, yoksa her mecra da içerik üretenler için kullanılacak kavramlar değişmekte midir? Bu nokta ne üreticiler ne de özellikle tüketiciler nezdinde netlik kazanmamıştır. İnternette bir hesap

altında içerik üreten kişiye blogger denirken, instagramda düzenli olarak paylaşım yapan, ama buna rağmen kitle üzerinde henüz bir etki bırakamamış olan kişiye instagrammer denmektedir. Herhangi bir sosyal medya platformunda takipçi sayısı fazla olan ve paylaşımlarına güven duyulan, yönlendirme gücü olan kişilere influencer; çok sayıda takipçisi olan ve yaptıkları, söyledikleri, önerdikleri tartışmasız kabul edilen, her adımı izlenip yönlendirici olan kişilere fenomen; mecranın gerektirdiği ve takipçilerin de beklediği zamana uygun olarak Youtube’da içerik üreten kişilere de youtuber denmektedir (Sevinç, 2017).

Hızla ve kolaylıkla talep edilene ulaşılmak istenilen günümüzde, bu taleplerin karşılanmasından ve herhangi bir karar alınmasından önce sosyal medyayı kullanan her tüketici düzenli takip ettiği, güvenilir bulduğu influencerların paylaşımlarına bir göz atmakta, direk kabullenirse de fikir almaktadır. Toplumun önemli bir kısmı sosyal medyayı kullanmakta ve aktif kullanıcı olarak içerik üretmekte iken herkes bir influencer olamamaktadır. Influencer olabilmenin ve olamamanın çeşitli faktörleri ve sebepleri bulunmaktadır. Kısa sürede ilgiyi yakalayabilmek, günceli takip etmek, kendine has olmak, düzenli olarak ve güven telkin ederek içerik üretmek gerekmektedir. Influencer adayının söylemi, tavrı, duruşu, görsellerin ilgi çekici ve nitelikli olması ve ürettiği içerikleri sosyal medyanın gerekliliklerine uygun olarak hazırlaması en önemli noktalar olarak durmaktadır. (Bor-Erten 2019, s.28.)

4. Alan Çalışması

4.1. Alan Çalışmasının Amacı ve Hipotezler

Bu araştırmanın amacı, cinsiyet, yaş, bölüm gibi değişkenlere göre üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı kullanım sıklığını, amaçlarını, sıklıkla takip ettikleri içerik türlerini, düzenli olarak takip ettikleri ve güvenilir buldukları sosyal medya fenomenlerini, karar alırken kimi ya da kimleri dikkate aldıklarını ve kimi ya da kimleri güvenilir bulduklarını incelemektir. Son yıllarda sosyal medyanın kazandığı güç ile birlikte sosyal medya fenomenlerinin etki alanlarını ne kadar genişlettikleri aşikârdır. Hem bireysel hem toplumsal kararlarda bireyin ve toplumun algısını yönlendiren, verilen kararlarda etkili olan yerelden genele değişmek üzere kanaat

önderi olarak adlandırılan kişi ya da kişiler bulunmaktadır. Sosyal medyanın hayatlarımızı çepeçevre sarması ile yeni dönemin kanaat önderleri de değişmeye başlamış, sosyal medya fenomenleri özellikle genç nesil üzerinde ciddi bir etki gücüne sahip olmuştur. Çalışma kapsamında, sosyal medya fenomenlerinin manipülasyon gücü üniversite öğrencilerinin gözünden değerlendirilmiştir. 21. yüzyılda sosyal medya fenomenleri yeni kanaat önderleri olarak kabul edilmektedir. Takipçi kitlelerinin sayısının fazlalığı etki güçlerini de belirlemektedir. Örneklem grubunu oluşturan üniversite öğrencilerinin bu etkiye ne kadar maruz kaldıkları ve sosyal medya fenomenlerini karar mercii olarak görüp görmedikleri çalışma kapsamında incelenmiştir.

Çalışmanın hipotezleri;

H1 Üniversite öğrencileri sosyal medya araçlarını en çok “eğlenmek” amacıyla kullanılmaktadırlar.

H2 Üniversite öğrencileri sosyal medyada takip ettikleri kişileri sıklıkla “eğlence” amacıyla takip etmektedirler.

H3 Üniversite öğrencileri kararlarını alırken en çok sosyal medya fenomenlerinden etkilenmektedirler.

H4 Üniversite öğrencileri en çok sosyal medya fenomenlerini güvenilir bulmaktadırlar.

H5 Üniversite öğrencileri sıklıkla içerik türü olarak “eğlence”yi tercih etmektedirler.

H6 Üniversite öğrencilerinin takip ettikleri içerik türleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H7 Üniversite öğrencilerinin takip ettikleri sosyal medya fenomenleri okudukları bölümlere göre farklılık göstermektedir.

H8 Üniversite öğrencilerinin güvenilir buldukları sosyal medya fenomenleri okudukları bölümlere göre farklılık göstermektedir.

H9 Üniversite öğrencilerinin takip ettikleri ve güvenilir buldukları sosyal medya fenomenleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H10 Cinsiyet ile sosyal medyada geçirilen süre arasında ilişki yoktur.

H11 Yaş ile sosyal medyada geçirilen süre arasında ilişki yoktur.

4.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Sinop Üniversitesinin çeşitli bölümlerinde öğrenimlerine devam eden 402 katılımcı oluşturmaktadır. Ankete katılan 5 öğrenci sosyal medya araçlarını kullanmadığını belirttiğinden anketi yanıtlamadan sonlandırmıştır. Bu nedenle analiz, sosyal medya araçlarını kullanan 397 öğrenci üzerinden yürütülmüştür. Araştırmaya katılan öğrencilerin %63,98'i erkek, %36,02'si kadındır. Çoğunluğun yaşları 18-23 arasındadır (%93,7). Araştırmaya yoğunluk olarak Bilgisayar Programcılığı Bölümü öğrencileri katılmıştır.

Anket çalışması, İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 26.12.2022 tarih ve 11 sayılı toplantısında görüşülerek etik yönden uygun bulunmuştur.

4.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmanın hedefi, sosyal medya fenomenlerinden etkilendikleri düşünülen üniversite öğrencileridir. Anket soruları, çalışmanın amacına uygun olarak literatür taraması yapıldıktan sonra belirlenen kavramlara ve açıklığa kavuşturulması gereken noktalara dayanarak hazırlanmıştır. Son dönemin karar mekanizması olarak kabul edilen sosyal medya fenomenlerinin üniversite öğrencilerinin gözünden nasıl değerlendirildiğini ve onların kanaatlerini, karar alma süreçlerini ne kadar etkilediklerini ortaya koymak temel amacına dayanarak sorular tayin edilmiştir. Sosyal medya fenomenlerinin tüketicilerin kararları üzerinde etkili olduğu varsayımından yola çıkılarak hazırlanan anket soruları iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, demografik sorulardan, ikinci kısım genel bilgilerden oluşmaktadır.

4.4. Verilerin Analizi

Araştırma nihayetinde elde edilen veriler SPSS 22 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

4.5. Bulgular

Araştırma bulguları araştırmaya katılan 397 öğrencinin verdiği yanıtlara dayanarak elde edilmiştir. Araştırma kapsamında 402 öğrenciye anket yüz yüze uygulanmış olup, 5 öğrencinin sosyal medya kullanmadıklarını belirtmeleri sebebiyle

kendileriyle ankete devam edilmemiştir. Bu bölümde, araştırma nihayetinde elde edilen bulgular aktarılmıştır.

Katılımcıların Demografik Bilgileri:

Tablo 1: Öğrencilerin Cinsiyetlerine, Yaşlarına ve Öğrenim Görülen Bölüme Göre Dağılım Sonuçları

	Sıklık	Yüzde	
Cinsiyet	Kadın	143	36,02
	Erkek	254	63,98
Yaş	18-20	224	56,42
	21-23	148	37,28
	24+	25	6,3
	Bölüm		
Aşçılık	13	3,23	
Bankacılık ve Sigortacılık	71	17,66	
Bilgisayar Prog.	14	3,73	
Bilgisayar Programcılığı	79	19,90	
Bilgisayar Teknolojileri	3	0,75	
Deniz ve Liman İşletmeciliği	39	9,95	
Elektrik	41	10,20	
İşletme	2	0,50	
Mimari Restorasyon	36	8,96	
Sağlık Bilgi Sistemleri	8	1,99	
Sağlık Bilgi Sistemleri Teknikerliği	27	6,72	
Tekstil Teknolojisi	14	3,48	
Turizm Rehberliği	25	6,72	
Turizm ve Otel İşletmeciliği	24	5,97	
Yazılım	1	0,25	

Araştırmaya katılan öğrencilerin %63,98'i erkek, %36,02'si kadındır. Çoğunluğun yaşları 18-23 arasındadır (%93,7). Araştırmaya en çok Bilgisayar Programcılığı Bölümü öğrencileri katılmıştır.

Öğrencilerin %94,5'i sosyal medya araçlarını her gün kullanmaktadır. Öğrencilerin sosyal medya araçlarını kullanma sıklığı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Sosyal Medya Araçlarını Kullanma Sıklığı

Kullanma sıklığı	Sıklık	Yüzde
Her gün	375	94,5
Haftada birkaç kez	11	2,8
Haftada 1 kez	4	1
Ayda birkaç kez	2	0,5
Ayda 1 ve daha seyrek	5	1,3
Toplam	397	100

Öğrencilerin yaşa göre internet kullanma sıklıkları Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3: Yaşa Göre Sosyal Medya Araçlarını Kullanma Sıklıkları

Yaş	Ayda 1 ve daha seyrek	Ayda birkaç kez	Haftada 1 kez	Haftada birkaç kez	Her gün	Toplam
18-20	3	1	1	7	212	224
21-23	1	1	2	4	140	148
24+	1	0	1	0	23	25
Toplam	5	2	4	11	375	397

Her yaş grubunda öğrenciler sosyal medya araçlarını her gün kullanmaktadırlar.

Öğrenciler kullanma sıklıklarına göre sosyal medya araçlarını sıralamış, sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Kullanma Sıklıklarına Göre Sosyal Medya Araçları Sıralaması

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	İşaretli	İşaretsiz	Toplam
Facebook	Sıklık	5	11	44	32	3	2	0	0	1	2	100	297	397
	Yüzde	1,26	2,7	11,08	8,06	0,76	0,50	0,00	0,00	0,25	0,50	25,19	74,81	100,0
Twitter	Sıklık	26	53	115	22	0	1	0	2	1	0	220	177	397
	Yüzde	6,55	13,35	28,97	5,54	0,00	0,25	0,00	0,50	0,25	0,00	55,42	44,58	100,0
Instagram	Sıklık	290	67	6	0	0	0	0	0	1	0	364	33	397
	Yüzde	73,05	16,88	1,51	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,25	0,00	91,69	8,31	100,0
YouTube	Sıklık	72	215	49	5	2	0	1	0	0	1	345	52	397
	Yüzde	18,14	54,16	12,34	1,26	0,50	0,00	0,25	0,00	0,00	0,25	86,90	13,10	100,0
Linkedin	Sıklık	1	1	5	7	8	3	1	3	0	0	29	368	397

	Yüzde	0,25	0,2 5	1,2 6	1,7 6	2,0 2	0,7 6	0,2 5	0,7 6	0,0 0	0,0 0	7,30	92,70	100
Four-square	Sıklık	0	1	2	0	3	5	4	1	2	0	18	379	397
	Yüzde	0,00	0,2 5	0,5 0	0,0 0	0,7 6	1,2 6	1,0 1	0,2 5	0,5 0	0,0 0	4,53	95,47	100,0
Friend-Feed	Sıklık	1	0	0	0	0	3	6	3	0	1	14	383	397
	Yüzde	0,25	0,0 0	0,0 0	0,0 0	0,0 0	0,7 6	1,5 1	0,7 6	0,0 0	0,2 5	3,53	96,47	100,0
Blogger	Sıklık	0	2	0	1	3	0	3	4	3	0	16	381	397
	Yüzde	0,00	0,5 0	0,0 0	0,2 5	0,7 6	0,0 0	0,7 6	1,0 1	0,7 6	0,0 0	4,03	95,97	100,0
Tumblr	Sıklık	0	1	1	4	6	2	0	2	5	0	21	376	397
	Yüzde	0,00	0,2 5	0,2 5	1,0 1	1,5 1	0,5 0	0,0 0	0,5 0	1,2 6	0,0 0	5,29	94,71	100,0
Badoo	Sıklık	2	0	2	2	0	1	0	0	2	8	17	380	397
	Yüzde	0,50	0,0 0	0,5 0	0,5 0	0,0 0	0,2 5	0,0 0	0,0 0	0,5 0	2,0 2	4,28	95,72	100,0

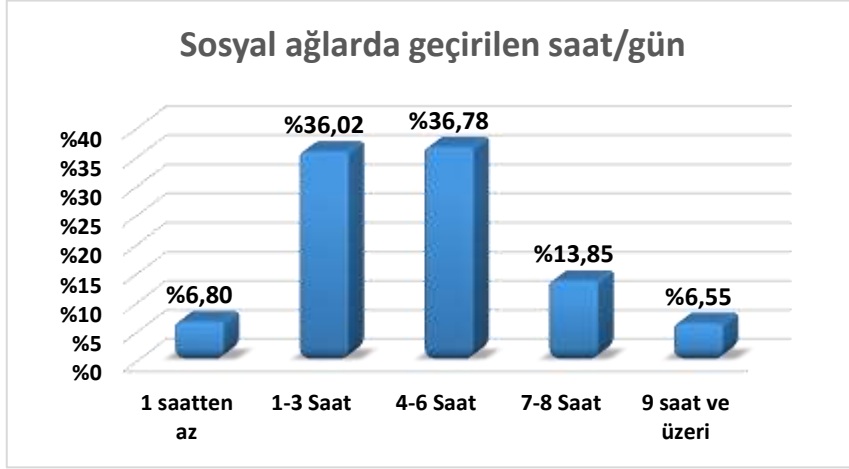
Öğrencilerin en çok kullandıkları sosyal medya araçları YouTube, Instagram, Twitter ve Facebook olarak görülmektedir. En fazla işaretlenen sosyal medya aracı ise Instagram'dır.

Öğrencilerin sosyal medya araçlarını en çok hangi amaçla kullandıklarına ait sıralamaları Tablo 5'te verildiği gibidir.

Tablo 5: Öğrenciler Sosyal Medya Araçlarını En Çok Hangi Amaçla Kullanıyor?

		1	2	3	4	5	İşaretli	İşaretsiz	Toplam
Eğlenmek	Sıklık	264	37	21	10	9	341	56	397
	Yüzde	66,50	9,32	5,29	2,52	2,27	85,89	14,11	100,00
Bilgi	Sıklık	46	101	115	25	4	291	106	397
	Yüzde	11,59	25,44	28,97	6,30	1,01	73,30	26,70	100,00
Sosyalleşme	Sıklık	34	122	54	24	8	242	155	397
	Yüzde	8,56	30,73	13,60	6,05	2,02	60,96	39,04	100,00
Gündem	Sıklık	54	66	83	110	7	320	77	397
	Yüzde	13,60	16,62	20,91	27,71	1,76	80,60	19,40	100,00
Ödev	Sıklık	1	9	18	39	94	161	236	397
	Yüzde	0,25	2,27	4,53	9,82	23,68	40,55	59,45	100,00

Öğrencilerin sosyal medya araçlarını en çok eğlenmek için kullandığı görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya araçlarını en çok “eğlenmek” amacıyla kullandığı hipotezi doğrulanmıştır.

Şekil 1: Öğrencilerin Sosyal Ağlarda Günde Harcadığı Ortalama Saat

Öğrencilerin %72,8'i günde ortalama 1-6 saatini sosyal medyada geçirmektedir. 9 saat ve üzeri vakit geçirenlerin yüzdesi %6,55'tir.

Öğrencilerin arkadaşlarıyla iletişim kurarken en çok kullandıkları yöntemleri nasıl sıraladığı Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Arkadaşlarla İletişimde En Çok Kullanılan Yöntemler

		1	2	3	4	5	6	İşaretli	İşaretsiz	Toplam
Whatsapp Sohbet	Sıklık	167	71	53	7	4	2	304	93	397
	Yüzde	42,07	17,88	13,35	1,76	1,01	0,50	76,57	23,43	100,00
Facebook	Sıklık	6	6	9	3	13	29	66	331	397
	Yüzde	1,51	1,51	2,27	0,76	3,27	7,30	16,62	83,38	100
Instagram	Sıklık	37	93	73	60	12	0	275	122	397
	Yüzde	9,32	23,43	18,39	15,11	3,02	0,00	69,27	30,73	100
Telefon	Sıklık	81	119	75	25	4	0	304	93	397
	Yüzde	20,40	29,97	18,89	6,30	1,01	0,00	76,57	23,43	100
Kısa mesaj	Sıklık	6	14	41	44	46	7	158	239	397
	Yüzde	1,51	3,53	10,33	11,08	11,59	1,76	39,80	60,20	100

	Sıklık	100	30	31	50	26	5	242	155	397
Yüz yüze	Yüzde	25,19	7,56	7,81	12,59	6,55	1,26	60,96	39,04	100

En çok kullanılan iletişim yöntemi whatsapp üzerinden sohbet ve telefondur. Üçüncü sırada ise Instagram yer almaktadır.

Öğrencilerin sosyal medya üzerinden en çok kimlerle iletişim kurduğu Tablo 7'de verilmektedir.

Tablo 7: Sosyal Medya Üzerinden Sıklıkla İletişim Kurulan Kişiler

İletişim kurulan kişiler	Sıklık	Yüzde
Arkadaşlarımla	364	59,97
Ailemle	175	28,83
Öğretmenlerimle	22	3,62
Ünlü kişilerle	16	2,64
İş yaşamından insanlarla	30	4,94
	607*	100
*:Çoklu yanıt verilebildiğinden n sayısı örneklem genişliğini geçmektedir.		

Öğrenciler sosyal medya üzerinden en çok arkadaşlarıyla ve aileleriyle iletişim kurmaktadır.

Öğrencilerin sosyal medyada kişileri ne sebeple takip ettiklerine dair yüzde dağılımı Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Öğrencilerin Sosyal Medyada Kişileri Takip Etme Sebepleri

Takip etme sebebi	Sıklık	Yüzde
Eğlence	267	27,81
Arkadaşlık	282	29,38
Gündem takibi	217	22,60
Kişisel merak	128	13,33
Onaylanma ihtiyacı	18	1,88
Takipçi Sayısının Fazlalığı	15	1,56
Sosyal çevremin takip ediyor olması	33	3,44
	960*	100,00
*:Çoklu yanıt verilebildiğinden n sayısı örneklem genişliğini geçmektedir.		

Öğrenciler sosyal medyada kişileri en çok arkadaşlık kurmak (%29,38), eğlenmek (%27,81) ve gündemi takip etmek (%22,6) amacıyla takip etmektedirler. Birden fazla yanıtın verilebildiği soruya dayanarak Üniversite öğrencilerinin sosyal medyada takip ettikleri kişileri sıklıkla eğlence amacıyla takip ettikleri söylenebilmektedir.

Öğrencilerin kararlarını alırken kimden/kimlerden etkilendiklerine dair sıklık çizelgesi Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9: Öğrencilerin Kararlarını Alırken Kimden/Kimlerden Etkilendikleri

		1	2	3	4	5	İşaretili	İşaretsiz	Toplam
Aile	Sıklık	334	31	0	0	2	367	30	397
	Yüzde	84,13	7,81	0,00	0,00	0,50	92,44	7,56	100,00
Arkadaşlar	Sıklık	52	197	1	2	0	252	145	397
	Yüzde	13,10	49,62	0,25	0,50	0,00	63,48	36,52	100,00
Siyasiler	Sıklık	3	1	34	9	24	71	326	397
	Yüzde	0,76	0,25	8,56	2,27	6,05	17,88	82,12	100,00
Ünlü kişiler	Sıklık	1	3	22	35	7	68	329	397
	Yüzde	0,25	0,76	5,54	8,82	1,76	17,13	82,87	100,00
Fenomenler	Sıklık	1	3	19	16	27	66	331	397
	Yüzde	0,25	0,76	4,79	4,03	6,80	16,62	83,38	100,00

Öğrencilerin kararları üzerinde en çok etkisi olanlar aileleri (%84,13) ve arkadaşlarıdır (%49,62). Tahmin edilenin aksine sosyal medya fenomenlerinin öğrencilerin kararları üzerinde belirgin bir etkisi bulunmamaktadır. Hatta sosyal medya fenomenleri sıralamada en sonda yer almaktadır (%6,80). Dolayısıyla “Üniversite öğrencilerinin kararlarını alırken en çok sosyal medya fenomenlerinden etkilendiği” hipotezi doğrulanmamıştır.

Öğrencilerin güvenilir buldukları kişilere dair sıklık dağılımı Tablo 10’da gösterilmektedir.

Tablo 10: Öğrencilerin Kimi/Kimleri Güvenilir Bulduklarına Dair Sıklık Dağılımı

		1	2	3	4	5	6	İşaretili	İşaretsiz	Toplam
Aile üyeleri	Sıklık	363	16	0	0	2	2	383	14	397

	Yüzde	91,44	4,03	0,00	0,00	0,50	0,50	96,47	3,53	100
Arkadaşlar	Sıklık	24	229	1	3	1	0	258	139	397
	Yüzde	6,05	57,68	0,25	0,76	0,25	0,00	64,99	35,01	100
Siyasiler	Sıklık	1	5	22	18	13	14	73	324	397
	Yüzde	0,25	1,26	5,54	4,53	3,27	3,53	18,39	81,61	100
Gazeteciler	Sıklık	4	3	30	23	15	7	82	315	397
	Yüzde	1,01	0,76	7,56	5,79	3,78	1,76	20,65	79,35	100
Fenomen-ler	Sıklık	1	2	23	15	20	12	73	324	397
	Yüzde	0,25	0,50	5,79	3,78	5,04	3,02	18,39	81,61	100
Ünlüler	Sıklık	2	1	11	13	15	13	55	342	397
	Yüzde	0,50	0,25	2,77	3,27	3,78	3,27	13,85	86,15	100

Öğrenciler en çok aile üyeleri (%91,44) ve arkadaşlarını (%57,68) güvenilir bulmaktadır. Güvenilirlik sıralamasında da sosyal medya fenomenleri sonlarda yer almaktadır. Bu durumda H4 reddedilmiştir.

Öğrencilerden en sık takip ettikleri 3 Türk sosyal medya fenomenini yazmaları istenmiş ve 564 yanıt alınmıştır. Öne çıkan isimler Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11: *En Sık Takip Edilen Türk Sosyal Medya Fenomeni*

En sık takip edilen fenomen	Sıklık	Yüzde
Oğuzhan Uğur	45	7,98
Elraen (Tuğkan Gönültaş)	37	6,56
Aykut Elmas	25	4,43
Danla Bilic	24	4,26
Barış Özcan	14	2,48
Ünal Turan	11	1,95
Jahreïn (Ahmet Sonuç)	9	1,60
Reynmen	8	1,42
Ruhi Çenet	8	1,42
Toplam	564	32,09

Oğuzhan Uğur (%7,98), Elraen-Tuğkan Gönültaş (%6,56), Aykut Elmas (%4,43) ve Danla Bilic (%4,26) en sık takip edilen fenomenler arasındadır.

Öğrencilere en güvenilir buldukları üç Türk sosyal medya fenomeni de sorulmuş ve 361 yanıt alınmıştır. Öne çıkan isimler Tablo 12’de verildiği gibidir. Öğrencilerin en sık takip ettikleri isimler ile en güvenilir buldukları isimler örtüşmektedir.

Tablo 12: *Güvenilir Bulunan Türk Sosyal Medya Fenomenleri*

Güvenilir Bulunan Fenomenler	Sıklık	Yüzde
Oğuzhan Uğur	41	11,36
Elraen (Tuğkan Gönültaş)	30	8,31
Barış Özcan	19	5,26
Aykut Elmas	14	3,88
Danla Blic	12	3,32
Ceyda Kasabalı	8	2,22
Ruhi Çenet	8	2,22
Toplam yanıt	361	40,44

Öğrencilerin düzenli olarak takip ettikleri fenomen sayıları Tablo 13’ten görülebilir.

Tablo 13: *Düzenli Olarak Takip Edilen Fenomen Sayısı*

Takip edilen fenomen sayısı	Sıklık	Yüzde
10 ve üzeri	19	5
1-5 arası	207	52
5-10 arası	32	8
Sadece Tek Fenomen	59	15
Kayıp	80	20
Toplam	397	100

Öğrencilerin %52’si 1-5 arası sosyal medya fenomenini takip etmektedir.

Öğrencilerin düzenli olarak takip ettikleri içerik türleri Tablo 14’te verildiği gibidir.

Tablo 14: *Düzenli Olarak Takip Edilen İçerik Türleri*

Takip edilen içerik	Sıklık	Yüzde
Eğlence	333	32,91

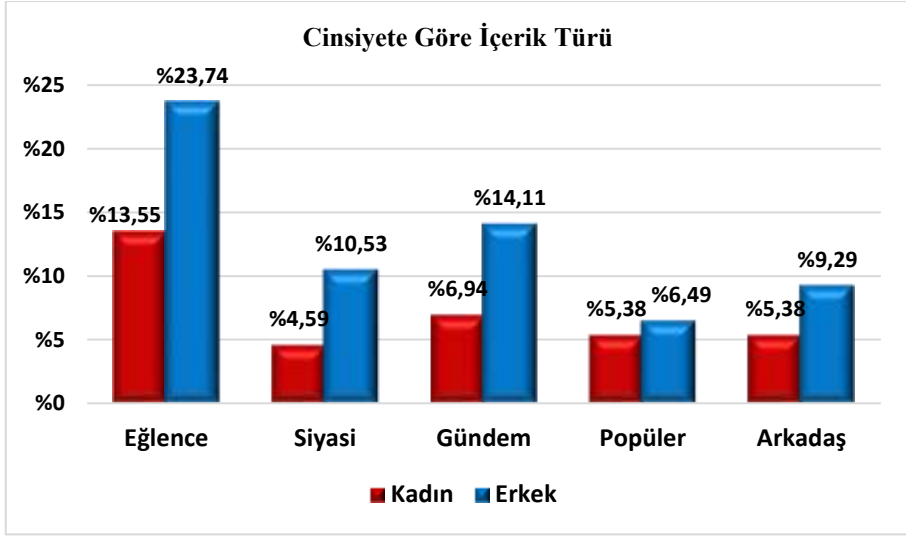
Siyasi	135	13,34
Gündem	188	18,58
Popüler	106	10,47
Arkadaş	131	12,94
Bilimsel yayın	119	11,76
Toplam	1012*	100
*:Çoklu yanıt verilebildiğinden n sayısı örneklem genişliğini geçmektedir.		

Öğrenciler en çok “eğlence” amaçlı içerikleri takip etmektedir. “H5 Üniversite öğrencileri sıklıkla içerik türü olarak “eğlence”yi tercih etmektedirler.” hipotezi kabul edilmiştir.

Cinsiyet ve içerik türü arasındaki çapraz tablo, Tablo 15’te, bileşik oranların (cinsiyet ve içeriğin genel toplam içindeki yüzdesi) grafik gösterimi Şekil 2’de verilmiştir.

Tablo 15: Cinsiyet ve İçerik Türü Arasındaki Çapraz Tablo

Cinsiyet	İçerik türü					Toplam
	Eğlence	Siyasi	Gündem	Popüler	Arkadaş	
Kadın	121	41	62	48	48	320
Erkek	212	94	126	58	83	573
Toplam	333	135	188	106	131	893*
*:Çoklu yanıt verilebildiğinden n sayısı örneklem genişliğini geçmektedir.						

Şekil 2: Cinsiyete göre içerik türü

Erkeklerin içinde eğlence içeriklerini tercih edenlerin oranı $((212/573) \cdot 100 = \%36,9)$ %36,9, kadınların içinde %37,8'dir. Erkeklerin içinde gündem içeriğini tercih edenlerin oranı %21,98, kadınların içinde %19,37'dir. Eğlenceyi tercih edenlerin içinde kadınların oranı %36,3, erkeklerin oranı %63,6'dır. Erkek ve kız öğrencilerin en sık tercih ettikleri içerik türleri ve oranları birbiriyle uyumlu olduğu için "H6 Üniversite öğrencilerinin takip ettikleri içerik türleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır." hipotezi reddedilmiştir.

Takip edilen fenomenler ile güvenilir bulunan fenomenler bölümlere göre incelenmiş ve düşük sıklıktaki (2'den küçük) dikkate alınmamıştır. Sonuçlar Tablo 16'da gösterildiği gibidir.

Tablo 16: Bölümlere Göre Takip Edilen ve Güvenilir Bulunan Fenomenler

Takip Edilen Fenomenler			Güvenilir Bulunan Fenomenler		
Bilgisayarla İlgili Bölümler	Sıklık	Yüzde	Bilgisayarla İlgili Bölümler	Sıklık	Yüzde
Aykut Elmas	10	3,55	Elraen (Tuğkan Gönültaş)	18	11,61
Elraen (Tuğkan Gönültaş)	23	8,16	Barış Özcan	13	8,39
Oğuzhan Uğur	18	6,38	Oğuzhan Uğur	10	6,45
Toplam	282	18,09	Aykut Elmas	5	3,23

			Toplam 155 29,68		
Bankacılık ve Sigortacılık	Sıklık	Yüzde	Bankacılık ve Sigortacılık	Sıklık	Yüzde
Elraen (Tuğkan Gönültaş)	6	7,41	Oğuzhan Uğur	6	12,77
Oğuzhan Uğur	11	13,58	Elraen (Tuğkan Gönültaş)	4	8,51
Toplam	81	20,99	Danla Bilic	3	6,38
			Aykut Elmas	3	6,38
			Toplam	47	34,04
Elektrik	Sıklık	Yüzde	Elektrik	Sıklık	Yüzde
Tanju Akdoğan	9	12,5	Oğuzhan Uğur	9	24,32
Ünal Turan	7	9,72	Elraen (Tuğkan Gönültaş)	3	8,11
Oğuzhan Uğur	6	8,33	Toplam	37	32,43
Toplam	72	30,56			
Mimari Restorasyon	Sıklık	Yüzde	Sağlıkla İlgili Bölümler	Sıklık	Yüzde
Oğuzhan Uğur	4	12,90	Oğuzhan Uğur	4	11,43
Elraen (Tuğkan Gönültaş)	2	6,45	Danla Bilic	3	8,57
Toplam	31	19,35	Toplam	35	20
Aşçılık	Sıklık	Yüzde	Turizm İle İlgili Bölümler	Sıklık	Yüzde
Elraen (Tuğkan Gönültaş)	3	18,75	Oğuzhan Uğur	3	9,38
Toplam	16	18,75	Barış Özcan	3	9,38
			Toplam	32	18,75
Deniz ve Liman İşletmeciliği	Sıklık	Yüzde			
Oğuzhan Uğur	2	8			
Aykut Elmas	3	12			
Toplam	25	20			
Turizm İle İlgili Bölümler	Sıklık	Yüzde			
Aykut Elmas	7	10,94			
Danla Bilic	4	6,25			
Elraen (Tuğkan Gönültaş)	2	3,13			
Toplam	64	20,31			

Bölgümlere göre güvenilir bulunan sosyal medya fenomenine bakıldığında Bilgisayar Bölümü (Elraen) haricindeki tüm bölümlerde Oğuzhan Uğur ismi karşımıza çıkarken, sıklıkla takip edilen sıralamasında ise tercih edilen isimler değişiklik

göstermekle birlikte Oğuzhan Uğur, Aykut Elmas ve Elraen isimleri öne çıkmaktadır. Yani bölümler arasında bazı değişiklikler olmakla birlikte bölümler farklılaşsa da Üniversite öğrencilerinin sıklıkla takip ettikleri ve güvenilir buldukları sosyal medya fenomenleri benzerdir. Bulunan benzerlik dolayısıyla H7 ve H8 reddedilmiştir.

Takip edilen fenomenler ile güvenilir bulunan fenomenler cinsiyete göre incelenmiş ve sonuçlar sırasıyla Tablo17 ve 18’de verilmiştir.

Tablo 17: *Cinsiyete Göre Takip Edilen Fenomenler*

Takip Edilen Fenomenler					
Erkek	Sıklık	Yüzde	Kadın	Sıklık	Yüzde
Oğuzhan Uğur	37	10,19	Danla Bilic	16	7,96
Elraen (Tuğkan Gönültaş)	27	7,44	Elraen (Tuğkan Gönültaş)	10	4,98
Aykut Elmas	21	5,79	Oğuzhan Uğur	8	3,98
Tanju Akdoğan	10	2,75	Toplam	201	16,92*
Jahreim (Ahmet Sonuç)	9	2,48			
Ünal Turan	8	2,20			
Toplam	363	30,85*			

*: En çok yazılan isimler seçildiği için toplam 100 olmamaktadır.

Cinsiyete göre sıklıkla takip edilen sosyal medya fenomenleri değişiklik göstermekle birlikte, her iki grupta da ilk üç içerisinde Oğuzhan Uğur ve Elraen yer almaktadır.

Tablo 18: *Cinsiyete Göre Güvenilir Bulunan Fenomenler*

Güvenilir Bulunan Fenomenler					
Erkek	Sıklık	Yüzde	Kadın	Sıklık	Yüzde
Oğuzhan Uğur	35	14,40	Elraen (Tuğkan Gönültaş)	9	7,63
Elraen (Tuğkan Gönültaş)	21	8,64	Danla Bilic	7	5,93
Barış Özcan	14	5,76	Ceyda Kasabalı	7	5,93
Aykut Elmas	12	4,94	Oğuzhan Uğur	6	5,08
Toplam	243	33,74*	Toplam	118	24,58*

*: En çok yazılan isimler seçildiği için toplam 100 olmamaktadır.

Cinsiyete göre güvenilir bulunan sosyal medya fenomenleri değişiklik göstermekle birlikte, her iki grupta da ilk dört isim içerisinde Oğuzhan Uğur ve Elraen yer almaktadır. Cinsiyete göre takip edilen ve güvenilir bulunan sosyal medya fenomenleri sıralama olarak değişiklik göstermekle birlikte, isimler birbiriyle örtüşmektedir. Yapılan sıralamaya bakılarak değerlendirmek gerekirse H9 doğrulanmıştır.

Takip edilen fenomenler ile güvenilir bulunan fenomenler yaşa göre incelenmiş ve sonuçlar sırasıyla Tablo19 ve 20’de gösterilmiştir. Bu tablolar alınırken, büyük yaşlardaki gözlem azlığından dolayı, yaş değişkeni 2 düzeye indirgenmiştir.

Tablo 19: Yaşa Göre Takip Edilen Fenomenler

Yaş	Takip edilen fenomenler	Sıklık	Yüzde
18-21	Oğuzhan Uğur	27	6,08
	Elraen (Tuğkan Gönültaş)	31	6,98
	Danla Bilic	21	4,73
	Barış Özcan	11	2,48
	Aykut Elmas	19	4,28
	Toplam	444	24,55
21 ve üstü	Oğuzhan Uğur	18	15,00
	Elraen (Tuğkan Gönültaş)	6	5,00
	Aykut Elmas	6	5,00
	Toplam	120	25,00

Yaşa göre sıklıkla takip edilen sosyal medya fenomenlerine bakıldığında her iki grupta da Oğuzhan Uğur ilk sırada yer almakta, ardından da Elraen gelmektedir.

Tablo 20: Yaşa Göre Güvenilir Bulunan Fenomenler

Yaş	Güvenilir bulunan fenomenler	Sıklık	Yüzde
18-21	Oğuzhan Uğur	28	10,22
	Elraen (Tuğkan Gönültaş)	25	9,12
	Barış Özcan	17	6,20
	Aykut Elmas	11	4,01
	Toplam	274	29,56
21 ve üstü	Oğuzhan Uğur	13	14,94

	Barış Özcan	6	6,90
	Danla Bilic	5	5,75
	Elraen (Tuğkan Gönültaş)	5	5,75
	Toplam	87	33,33

Yaşa göre güvenilir bulunan sosyal medya fenomenlerine bakıldığında her iki grupta da Oğuzhan Uğur ilk sırada yer almaktadır.

Cinsiyet ile sosyal medyada geçirilen süre çapraz tablosu ilişki yönünden araştırılmış, H10: Cinsiyet ile sosyal medyada geçirilen süre arasında ilişki yoktur hipotezi kabul edilmiştir ($p=0,078$).

Yaş ile sosyal medyada geçirilen süre çapraz tablosu incelendiğinde, H11: Yaş ile sosyal medyada geçirilen süre arasında ilişki yoktur” hipotezi, Tablo 21’den görülebileceği gibi reddedilmiştir ($p=0,017$).

Tablo 21: Yaş ile Sosyal Medyada Geçirilen Süre Çapraz Tablosu χ^2 Testi

	Value	df	p
Pearson Chi-Square	6,860 ^a	4	,143
Likelihood Ratio	6,592	4	,159
Linear-by-Linear Association	5,719	1	,017*
N of Valid Cases	397		

İlişki katsayısı değeri, $\tau\text{-c} = -0,11$ ve $p=0,019$ ’dur. İlişki katsayısı önemli olduğundan az da olsa negatif yönde bir ilişkidir söz edilebilmektedir. Dolayısıyla yaş arttıkça sosyal medyada geçirilen süre azalmaktadır.

Sonuç

Bu araştırma; cinsiyet, yaş, bölüm gibi değişkenlere göre Sinop Üniversitesi öğrencilerinin sosyal medyayı kullanım sıklığını, amaçlarını, sıklıkla takip ettikleri içerik türlerini, düzenli olarak takip ettikleri ve güvenilir buldukları sosyal medya fenomenlerini, karar alırken kimi ya da kimleri dikkate aldıklarını ve kimi ya da kimleri güvenilir bulduklarını incelemek amacıyla yapılmıştır.

Sosyal medya günümüzde insan hayatı için bir vazgeçilmez haline gelmiş, bununla birlikte hem bireysel hem de toplumsal anlamda yönlendirici olmuştur. Çalışma kapsamında, sosyal medya fenomenlerinin manipülasyon gücü üniversite öğrencilerinin gözünden değerlendirilmiştir. 21. yüzyılda sosyal medya fenomenleri yeni kanaat önderleri olarak kabul edilmektedir. Takipçi kitlelerinin sayısının fazlalığı etki güçlerini de belirlemektedir. Örneklem grubunu oluşturan üniversite öğrencilerinin bu etkiye ne kadar maruz kaldıkları ve sosyal medya fenomenlerini karar mercii olarak görüp görmedikleri çalışma kapsamında incelenmiştir.

Sosyal medya araçlarını kullanan 397 öğrenci üzerinden yürütülen araştırma sonuçlarına göre; incelenen her yaş grubunda öğrenciler sosyal medya araçlarını her gün kullanmaktadırlar. Genel olarak bakıldığında sosyal medya günlük rutin sıralamasında başı çekmekte ve üniversite öğrencilerinin zamanlarının önemli bir kısmını doldurmaktadır.

Sinop Üniversitesi öğrencilerine en sık kullandıkları sosyal medya araçları da sorulmuş ve YouTube, Instagram, Twitter ve Facebook kullanımının yaygın olduğu görülmüştür. Belirtilen bu farklı sosyal mecralar arasında en fazla işaretlenen sosyal medya aracı ise Instagram'dır. Instagram'ın yoğun görsel barındırıyor olması ve metin düzeyinin minimum olması, renkli içeriklere en hızlı ulaşmanın mümkünatı gibi faktörler dolayısıyla Instagram üniversite öğrencilerinin ilk başvurdukları sosyal medya aracı olarak görünmektedir.

Yapılan araştırmaya göre; öğrenciler sosyal medya araçlarını en çok “eğlenmek” amacıyla kullandıklarını ifade ederlerken bir diğer sebep olarak “sosyalleşmek” belirtilmiştir. Teknoloji olgusunun hayatımızın merkezine yerleşmesiyle birlikte birçok kavrama yüklenen anlam değişikliğe uğrarken, sosyalleşme anlayışımız da kökten değişmiştir. Çalışmanın sonuçlarından da anlaşılacağı üzere öğrenciler sosyalleşmek ve eğlenmek için sosyal medya araçlarını kullanmaktadırlar. Mekandan ve zamandan bağımsız olarak ulaşmak istedikleri kişilerle paylaşmak istedikleri kadarıyla iletişim kurarak sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Sosyalleşmek için sosyal medya araçlarını aktif olarak kullanan öğrenciler günün önemli bir

kısmını ekran başında geçirmektedirler. Anket sonuçlarına göre öğrencilerin %72,8'i günde ortalama 1-6 saatini sosyal medyada geçirirken, 9 saat ve üzeri vakit geçirenlerin yüzdesi ise %6,55'tir. Günlük akış içerisinde sosyal medyada geçirilen süreler öğrenciler için hayli uzundur. Her öğrencinin sosyal medyada geçirdiği süre ve amaç değişmekle birlikte ortaya çıkan sonuç, sosyal medyanın günlük temel gereksinimler arasına girdiği ve sosyalleşme ve eğlenme ihtiyacının karşılandığı yer haline geldiğidir.

Sinop Üniversitesi öğrencileri, iletişim kurmak için yüz yüze gelmeyi öncelikli olarak tercih etmemekte, en çok kullanılan iletişim yöntemi olarak Whatsapp üzerinden sohbet ve telefon ile görüşme ortaya çıkmakta, akabinde ise Instagram gelmektedir. Üniversite öğrencileri için fiziken aynı ortamı paylaşmak iletişim kurmanın ön koşulu değildir. Bunun yanı sıra sosyal medya üzerinden aileleri ve arkadaşları ile düzenli iletişim kurmaktadır.

Çalışmanın temel dinamiğini oluşturan öğrencilerin kararlarını alırken kimden/kimlerden etkilendikleri, kimleri güvenilir buldukları noktasında tahmin edilemenin aksine sosyal medya fenomenlerinin herhangi bir etkisi görünmemektedir. Daha ziyade öğrenciler kararlarını alırken öncelikle ailelerinden ve arkadaşlarından etkilenmekte ve yine aynı şekilde ailelerini ve arkadaşlarını güvenilir bulmaktadır. Öğrencilerin çok uzun zamanlarını sosyal medyada geçiriyor olmaları, birçoğunun birden fazla sosyal medya fenomenini takip ediyor olması ve bu sosyal medya fenomenlerinin milyonları bulan takipçi sayılarının olması öğrenciler üzerinde kanaat geliştirebilme gücüne sahip oldukları algısını oluşturmaktadır. Fakat çalışmaya göre, Sinop Üniversitesi öğrencilerinin birçoğunun birden fazla sosyal medya fenomenini takip ettikleri bu takip ettikleri isimler arasında güvenilir buldukları sosyal medya fenomenlerinin olduğu, fakat kararlarını alırken takip ettikleri isimleri dikkate almadıkları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Sinop Üniversitesi öğrencilerine en sık takip ettikleri ve güvenilir buldukları sosyal medya fenomenleri de sorulmuş ve birçok farklı isim cevaben verilmiştir. Bölüme, yaşa, cinsiyete bağlı olarak en sık takip edilen ve en güvenilir bulunan sosyal

medya fenomenleri değişmekle birlikte sıralamada Oğuzhan Uğur, Elraen (Tuğkan Gönültaş), Aykut Elmas, Barış Özcan ve Danla Bilic ilk sıralarda yer almaktadırlar. Sonuçlara göre öğrencilerin sıklıkla takip ettikleri isimler ile en güvenilir buldukları isimler örtüşmektedir. Hem en sık takip edilen hem de en güvenilir bulunan sosyal medya fenomeni Oğuzhan Uğur'un Instagram'da 5,1 milyon takipçisi bulunmakta, aynı zamanda Youtube'da Babala Tv isimli bir kanalı bulunmakta ve bu kanalda Pinç ve Mevzular gibi programlar yapılmaktadır. Programlarda birçok siyasetçi dahil olmak üzere farklı kesimlerden isimleri görmek mümkünken, kanal eğlence türünde içerik üretmektedir. Yani ele alınan konular ve yer verilen konuklar ironik bir dille aktarılmaktadır. Ardından gelen Elraen (Tuğkan Gönültaş) Instagram'da 2,1 milyon takipçiye sahipken Youtube'da eğlenceli içerikler üretmektedir.

Instagram'da 6,7 milyon takipçisi olan Aykut Elmas da hem bu mecrada hem de Youtube'da eğlenceli skeçlerle takip edenlere hitap etmektedir. Cinsiyete göre bakıldığında kadınların en sık takip ettiği sosyal medya fenomeni olan ve Youtube'da eğlenceli makyaj videoları çeken Danla Bilic'in Instagram'da 6 milyon takipçisi bulunmaktadır. İlk sıralarda bulunan isimlere bakıldığında hepsi ürettikleri eğlenceli içeriklerle takipçilerine ulaşırken, sadece Barış Özcan Youtube'da sanat, tasarım, teknoloji, eğitim ve felsefe üzerine içerikler üretmekte ve kendisinin Instagram'da 1,3 milyon takipçisi bulunmaktadır.

Takip edilen ve güven duyulan sosyal medya fenomenlerine bakıldığında aslında Üniversite öğrencilerinin sosyal medyadan beklentilerinin eğlence ihtiyaçlarını gidermek olduğu anlaşılmaktadır. Belki de gündelik hayat içerisinde çok da mümkün olmayan ya da imkan bulunamayan eğlenme ihtiyacı böylelikle karşılanmaktadır. Barış Özcan dışında belirtilen sosyal medya fenomenlerinin tamamı eğlenceli içerikler üretmektedirler.

Bölgelere göre takip edilen ve güvenilir bulunan sosyal medya fenomenlerine bakıldığında; sıralama değişebilmekle birlikte belirtilen isimler birbirleriyle paraleldir. Yani bölgelere göre sık takip edilen ve güvenilir bulunan isimler değişmemekte, sadece sıralama değişmektedir. Bölgelere göre güvenilir bulunan sosyal

medya fenomenine bakıldığında Bilgisayar Bölümü (Elraen) haricindeki tüm bölümlerde Oğuzhan Uğur ismi karşımıza çıkarken, sıklıkla takip edilen sıralamasında ise tercih edilen isimler değişiklik göstermekle birlikte Oğuzhan Uğur, Aykut Elmas ve Elraen isimleri öne çıkmaktadır. Yaşa göre sıklıkla takip edilen sosyal medya fenomenlerine bakıldığında her iki grupta da Oğuzhan Uğur ilk sırada yer almakta, ardından da Elraen gelmektedir. Yaşa göre güvenilir bulunan sosyal medya fenomenlerinde ise her iki grupta da Oğuzhan Uğur ilk sırada yer almaktadır.

Düzenli olarak takip edilen içerik türleri sıralaması; eğlence, gündem, siyasi içerik şeklinde ilerlemektedir. Cinsiyet ile takip edilen içerik türü ilişkisine bakıldığında da hem kız hem erkek öğrenciler için yine ilk sırada eğlence gelmektedir. Araştırmaya göre cinsiyet ile sosyal medyada geçirilen süre arasında ilişki bulunmamakta ama yaş arttıkça sosyal medyada geçirilen süre azalmaktadır.

Araştırmaya göre; Sinop Üniversitesi öğrencilerinin günlük alışkanlıkları içerisinde sosyal medyada vakit geçirmek mühim bir alanı kaplamakta ve geçirilen bu zaman zarfında da eğlenceli içerikler tercih edilmektedir. Hem sosyal medyayı kullanma amaçlarından, hem takip ettikleri içerik türlerinden hem de takipçisi oldukları sosyal medya fenomenlerinin ürettikleri içerik türlerinden anlaşıldığı üzere Sinop Üniversitesi öğrencileri için sosyal medya araçları birer eğlence mecrasıdır. Araştırmanın temelini oluşturan Üniversite öğrencilerinin kararlarını alırken sosyal medya fenomenlerinin etki alanında oldukları varsayımı, varılan sonuca göre doğrulanamamıştır. Her ne kadar Sinop Üniversitesi öğrencileri düzenli olarak sosyal medya fenomenlerini takip ediyorlarsa da bu durum kararları üzerinde belirgin bir etki oluşturmamaktadır. Düzenli olarak takip edilen içeriklerin ve kişilerin takipçilerin ilgisi ve algısı üzerinde yönlendirici bir etkisi olabileceği gerçeğini yadsılamakla birlikte araştırmanın örneklem grubunu oluşturan öğrenciler için sosyal medya fenomenleri birer kanaat önderi olarak görülmemektedir.

Kaynakça

- Babacan, M. E. (2017). *Sosyal medya ve gençlik*. İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Balta Peltekoğlu, F. (2012). Sosyal medya sosyal değişim. Kara, T. ve Özgen, E. (Ed.). *Sosyal medya akademi* (s. 6). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Bilginer Halefoğlu, S. & Otay Demir, F. (2022). How are instagram influencers perceived by different generations? *International Journal of Arts and Social Studies*, 5 (8) , 101-123 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asstud-ies/issue/72311/1132544>
- Bor, H. M. ve Erten, A. (2019). *Dijital çağın mesleği nasıl influencer olunur?* İstanbul: Hürriyet Kitap.
- Boran, T. (2022). Dijital kanal youtube'un ünlüleri ve youtuber'ların takip edilme gerekçelerini anlamaya yönelik bir araştırma . *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi* , (17) , 48-65. DOI: 10.56118/euifydhed.1110133
- Büyükaşlan, A. ve Kırık, A. M. (Ed.). (2013). "Sosyalleşen birey" sosyal medya araştırmaları 1. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Büyüköztürk, Ş. (2001). *Deneyisel desenler öntest-sontest kontrol grubu desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. ve Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2010). (6. Baskı.) *Sosyal bilimler için istatistik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2020). (28. Baskı). *Sosyal bilimler için veri analizi kitabı-istatistik, araştırma deseni, spss uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem Akademi.
- Castells, M. (2020). 2. Bölüm: İnternet Kültürü. *İnternet galaksisi internet, iş dünyası ve toplum üzerine düşünceler* (s. 71-72.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Çağıl, A. (2017). *Sosyal medya ile dijital pazarlama*. İstanbul: Dikeyksen Yayın Dağıtım.
- Değer, B. E. & Sine Nazlı, R. (2022). Sosyal medyada influencer etkisi bağlamında benlik sunumu . *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 15 (2) , 25-45 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/74678/1210396>
- Güçdemir, Y. (2017). *Sosyal medya halkla ilişkiler, reklam ve pazarlama*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Güngör, N. (2016). *İletişim kuramlar ve yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Güz, N. & Demirtaş, Z. G. (2021). Yeni Medyada Kaynağa Güven ve Kanaat Önderleri . *Selçuk İletişim* , 14 (1) , 189-215 . DOI: 10.18094/josc.817659
- Irak, D. ve Yazıcıoğlu, O. (2012). *Türkiye ve sosyal medya*. İstanbul: Okuyan Us Yayın.
- Keskin, D. (2022). Influencer sözleşmesi . İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , 13 (1) , 129-147 . DOI: 10.21492/inuhfd.1023884
- Kıran, S. , Yılmaz, C. & Emre, İ. (2019). Instagram'daki influencer'ların takipçiler üzerindeki etkisi . *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi* , 3 (2) , 100-111 . DOI: 10.33461/uybisbbd.637155
- Lovink, G. (2017). *Sosyal medyanın dipsiz kuyusu*. İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Özdemir, S. (2019). Sosyal medya ünlüleri üzerine bir inceleme: türkiye'de twitter mikro ünlüsü olmak . *Moment Dergi* , Medya ve Katılım , 406-427 . DOI: 10.17572//mj2019.2.406427
- Paslanmaz, İ. & Narmanlıoğlu, H. (2020). Instagram Hikayelerinde Benliğin Sunumu: Influencer'lar Üzerine Bir Araştırma . *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 10 (39) , 23-51 . DOI: 10.5824/ajit-e.2019.04.002
- Pembecioğlu, N. ve İldem, S. (2020). 4. Bölüm 21. yüzyılda bilgi ve belge paylaşımı. *Dijital çağın okuryazar bireyleri "dijital araçlarla donanmış yeni bir çağa hazır mısınız?"*

- proje kitabı (Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü)* (s. 165). Konya: Aybil Dijital Baskı Reklam.
- Rigel, N. ve Batuş, G. ve Yücedoğan, G. ve Çoban, B. (Haz.). (2005). *Kadife karanlık 21. yüzyıl iletişim çağını aydınlatan kuramcılar*. İstanbul: Su Yayınevi.
- Sabuncuoğlu, A. & Gülay, G. (2014). Sosyal Medyadaki Yeni Kanaat Önderlerinin Birer Reklam Aracı Olarak Kullanımı: Twitter Fenomenleri Üzerine Bir Araştırma . İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi , 2014 (38) , 1-23 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ikad/issue/67964/994948>
- Sezgin, M. & Çetin, H. (2022). Tüketicilerin sosyal medya fenomenlerine hangi ölçütlere göre güvendiğine dair bir araştırma . Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi , 6 (14) , 90-103 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joecopol/issue/71381/1132667>
- Singer, Jane, B. (2016). Kullanıcı-türevli görünürlük-ortak medya alanında ikincil eşik bekciliği. Hülür, H. ve Yaşın, C. (Ed.). *Yeni medya kullanıcının yükselişi* (s. 137). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Şeker, A. (2022). Influencerların tüketici satın alma tutum ve davranışlarına etkileri üzerine nitel bir araştırma . Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi , 22 (1) , 19-42 . DOI: 10.24889/ifede.934155
- Tam, M. S. (2020). Takipçiler Nezdinde Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği Ölçeği . İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , (23) , 481-502 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/igdirsosbilder/issue/66830/1045246>
- Tam, M. S. (2020). Sosyal medya etkileycilerinin kanaat önderliği rolü . Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi , 8 (2) , 1325-1351 . DOI: 10.19145/e-gifder.726057
- Taşdemir, E. ve Aslan, E. Ş. (Ed.). (2017). *Sosyal medya iletişimi*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Tokay, S. B. & Akın, M. Ş. (2021). Influencer Takip Etme ve Bırakma Kararına Yönelik Kullanıcı Deneyimleri . Erciyes İletişim Dergisi , 8 (2) , 911-929 . DOI: 10.17680/erciyesiletisim.885499
- Tokgöz, O. (2015). *İletişim kuramlarına anlam vermek başlangıcından günümüze Anglo-Amerikan iletişim kuramı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tuncer, E. (2014). *Sosyal medya imparatorluğu patron*. İstanbul: Akis Yayınları.
- Ulutaş, E. (2016). *Kanaat önderi bir liderlik fenomenolojisi*. İstanbul: Açılımkitap.
- Van Dijk, J. (2016). *Ağ toplumu*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Vardarlier, P. (2021). (2. Basım). *Sosyal medya stratejisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yaman, D. & Çakın, Ö. (2021). Investigation of the Relationship between Influencers and Generation Z in the Context of Uses and Gratifications Theory . Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi , 12 (31) , 955-971 . DOI: 10.21076/vizyoner.883032
- Yaman, F. (2021). Tüketici Davranışında Bir Fikir Lideri Olarak Influencerlar . Alanya Akademik Bakış , 5 (2) , 953-970 . DOI: 10.29023/alanyaakademik.881073
- Yıldırım, L. & Eldeniz, L. (2022). Sosyal Medya Ünlülerinin, Takipçi Davranışlarına Etkisi . Yeni Medya , 2022 (13) , 401-417 . DOI: 10.55609/yenimedya.1122914
- Zeren, D. & Kapukaya, N. (2021). Whose voice is louder? Influencer and celebrity endorsement on Instagram. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14 (3) , 1038-1050 . DOI: 10.25287/ohuiibf.815713
- Sevinç, S. S. (2018). *Blogger, influencer, fenomen, instagrammer, youtuber, celebrity nedir? Ne işe yarar? Nasıl istifade edilir?* <http://salihseckinsevinc.com/blogger-influencer-fenomen-instagrammer-youtuber-celebrity-nedir-ne-ise-yarar-nasil-istifade-edilir/>

Extended Abstract

While developing, not only has technology changed the way societies communicate radically but also it has made mass communication easier by bringing people closer to each other and with the development of digital technologies, a screen lifestyle in which individuals withdraw into their shells has emerged from the level of mass communication. The communication phenomenon which has become completely independent from time and place created an atmosphere in which people can do almost everything on their screen, meet fast consumption and could get in touch with anyone and get any information any time regardless of where they are.

In the digital world where there is a re-establishment from professional business life to consumption habits, private life and every area that is communal has become possible to catch with just the help of your index finger from the screen. Almost everything from personal to mass has undergone a change and transformation. Digital technology creates its own social structure and own culture.

A communication type in which individuals are actively participating and almost every people get a chance to represent themselves freely has overtaken the passive type where traditional media represents one-sided. Individuals have become both producers and consumers in the new media order. Now producer and consumer, influencer and the influenced have become one within. With the new media, everyone produces their own content and creates their own mass, unlike the traditional media.

Speed and consumption have become basic terms that summarize every field of life in the 21st century. The phenomenon of consumption has always been there since the existence of humans but today the necessity aims and means to it have completely changed. Change in consumption behavior in almost every type of consumption changed the people and therefore re-established the society. People are rapidly moving away from face-to-face communications moreover they don't even feel the need for it while they are getting involved in a different social network with a bunch of people but while doing so they don't realize that they are becoming distant from social life and relationships. While every producer is driven by the assertion of difference and every consumer is driven by the desire to be different, everyone and everything is becoming a bad copy of each other.

In this study, the relationship of Sinop University students with social media and social media influencers was examined. With the questionnaire study conducted in this context, the frequency of students' use of social media, their purposes, the types of content they frequently follow, the social media influencers they follow regularly and find reliable, who or whom they consider when making decisions and who or whom they find reliable were examined. The extent to which Sinop University students consider social media influencers, who are accepted as new-era opinion leaders when making their decisions were examined.

This study was conducted to examine the frequency of social media use of Sinop University students according to variables such as gender, age, and department, their purposes, the types of content they frequently follow, the social media influencers they regularly follow and find trustworthy, who or whom they consider when making decisions, and who or whom they find trustworthy.

The study group of the research consists of 402 participants who continue their education in various departments of Sinop University. Five students who participated in the survey stated that they did not use social media tools and ended the survey without answering. Therefore, the analysis was conducted on 397 students using social media tools. Of the students participating in the study, 63.98% were male and 36.02% were female. The majority

were aged between 18-23 (93.7%). The majority of the students who participated in the study were from the Department of Computer Programming.

According to the results of the research conducted on 397 students who use social media tools, students in every age group examined use social media tools every day. In general, social media takes the lead in the daily routine and fills a significant portion of university students' time.

Sinop University students were also asked about the social media tools they use most frequently, and it was observed that YouTube, Instagram, Twitter and Facebook were commonly used. Among these different social media tools, Instagram was the most frequently selected social media tool. Instagram seems to be the first social media tool used by university students due to factors such as intense visuals, the minimum level of text, and the possibility of accessing colorful content the fastest.

According to the research, students stated that they use social media tools mostly for "having fun", while "socializing" was stated as another reason. While the meaning attributed to many concepts has changed with the placement of the phenomenon of technology at the center of our lives, our understanding of socialization has also changed radically. As can be understood from the results of the study, students use social media tools for socializing and having fun. They meet their socialization needs by communicating with the people they want to reach, regardless of space and time, as much as they want to share. Students who actively use social media tools for socializing spend a significant part of the day in front of the screen. According to the survey results, 72.8% of students spend an average of 1-6 hours a day on social media, while the percentage of those who spend 9 hours or more is 6.55%. The time spent on social media in the daily flow is quite long for students. Although the duration and purpose of each student's time spent on social media vary the result is that social media has become one of the basic daily needs and has become a place where the need for socialization and entertainment is met.

Sinop University students do not prefer to communicate face-to-face; the most commonly used communication methods are chatting on Whatsapp and phone calls, followed by Instagram. For university students, physically sharing the same environment is not a prerequisite for communication. In addition, they regularly communicate with their families and friends through social media.

Contrary to expectations, social media phenomena do not seem to have any effect on who/whom students are influenced by and who they find trustworthy when making their decisions, which constitutes the main dynamic of the study. Rather, students are primarily influenced by their families and friends when making their decisions, and they find their families and friends trustworthy in the same way. The fact that students spend a lot of time on social media, that many of them follow more than one social media influencer and that these social media influencers have millions of followers creates the perception that they have the power to form opinions on students. However, according to the study, it is concluded that most of the Sinop University students follow more than one social media influencer and that there are social media influencers they find trustworthy among these names they follow, but they do not consider the names they follow when making their decisions.

Sinop University students were also asked about the social media influencers they follow most frequently and find trustworthy, and many different names were given in response. Although the most frequently followed and trusted social media influencers vary depending on the department, age and gender, Oğuzhan Uğur, Elraen (Tuğkan Gönültaş), Aykut Elmas, Barış Özcan and Danla Bilic rank first in the ranking. According to the results, the names that students frequently follow and the names they find most trustworthy overlap.

Oğuzhan Uğur, who is both the most frequently followed and the most trusted social media influencer has 5.1 million followers on Instagram and also has a channel called Babala Tv on YouTube, where he hosts programs such as Pinç and Mevzular. While it is possible to see names from different walks of life, including many politicians, in the programs, the channel produces content in the entertainment genre. In other words, the topics discussed and the guests featured are conveyed ironically. Elraen (Tuğkan Gönültaş) has 2.1 million followers on Instagram and produces entertaining content on YouTube.

Aykut Elmas, who has 6.7 million followers on Instagram, appeals to followers with entertaining skits both on this medium and on YouTube. In terms of gender, Danla Bilic, who is the most frequently followed social media influencer by women and who makes entertaining makeup videos on YouTube, has 6 million followers on Instagram. When we look at the names in the first ranks, while all of them reach their followers with entertaining content, only Barış Özcan produces content on art, design, technology, education and philosophy on YouTube and has 1.3 million followers on Instagram.

When we look at the social media influencers who are followed and trusted, it is understood that university students from social media expect are to fulfill their entertainment needs. Perhaps, the need for entertainment, which is not possible or possible in daily life, is met in this way. All of the social media influencers except Barış Özcan produce entertaining content.

When we look at the social media influencers who are followed and found trustworthy according to the departments, although the ranking may change, the names mentioned are parallel to each other. In other words, the names that are frequently followed and considered trustworthy do not change according to the departments, only the ranking changes. When we look at the social media influencers found to be trustworthy according to departments, the name Oğuzhan Uğur appears in all departments except the Computer Department (Elraen), while in the frequently followed ranking, the names Oğuzhan Uğur, Aykut Elmas and Elraen come to the fore, although the preferred names vary. When we look at the frequently followed social media influencers by age, Oğuzhan Uğur ranks first in both groups, followed by Elraen. In terms of social media influencers who are trusted by age, Oğuzhan Uğur ranks first in both groups.

The ranking of the types of content followed regularly is as follows: entertainment, agenda and political content. When the relationship between gender and the type of content followed is analyzed, entertainment comes first for both male and female students. According to the research, there is no relationship between gender and the time spent on social media, but as age increases, the time spent on social media decreases.

According to the research, spending time on social media occupies a significant area in the daily habits of Sinop University students and entertaining content is preferred during this time. As it is understood from both the purposes of using social media, the types of content they follow and the types of content produced by social media influencers they follow, social media tools are entertainment channels for Sinop University students. The assumption that university students are in the sphere of influence of social media influencers while making their decisions, which forms the basis of the research, could not be confirmed according to the results. Although Sinop University students regularly follow social media influencers, this does not have a significant impact on their decisions. Although we do not deny the fact that the content and people followed regularly may have a guiding effect on the interest and perception of the followers, social media influencers are not seen as opinion leaders for the students who constitute the sample group of the study.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 262-305

Geliş Tarihi:04.03.2023 Kabul Tarihi:05.04.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1260165>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

GIOVANNI ZAMBONI'NİN SONATLARININ GİTARA UYGUNLUĞU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE 9 NUMARALI SONATININ TRANSKRİPSİYONU

Sarper DAĞTEKİN*

Öz

Bu çalışma, özü itibarıyla Giovanni Zamboni'nin archlute sonatları arasında gitar için en uygun olanın belirlenmesi ve transkripsiyonunun gerçekleştirilmesinden ibarettir. Bu amaç doğrultusunda besteciye ve müzik yazısına ilişkin kavramsal çerçeveye yer verilmiş olup, archlute ve gitar yapısal özellikleri bakımından kıyaslanarak archlute sonatlarının gitar için uygunluk kriteri belirlenmiştir. Ardından doküman analizi yöntemi ile bestecinin eserleri incelenmiştir. Analiz sonucunda ulaşılan gitar için en uygun Giovanni Zamboni archlute sonatının gitar için transkripsiyonu yapılmış, transkripsiyon süreci ayrıntıları ile açıklanmıştır. Sonuç olarak repertuvara gitar ile seslendirmeye en uygun Giovanni Zamboni sonatının özgün bir transkripsiyonu kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Giovanni, Zamboni, Barok, Lavta, Gitar, Transkripsiyon

THE EVALUATION OF GIOVANNI ZAMBONI'S SONATAS IN TERMS OF SUITABILITY TO THE GUITAR AND THE TRANSCRIPTION OF THE SONATA NUMBER 9

Abstract

In essence, this study consists of determining the most suitable one for guitar among Giovanni Zamboni's archlute sonatas and its transcription process for the guitar. To do that, the conceptual framework of the composer has been included, the structural features of the archlute and the guitar have been compared and the suitability criteria of archlute sonatas for the guitar have been determined. Afterwards the works of the composer were examined with the method of document analysis. As a result of the analysis, the most suitable Giovanni Zamboni archlute sonata for the guitar was determined and transcribed for the guitar. The transcription process was explained in detail. As a result, original transcription of the Giovanni Zamboni

* Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü, sarperdagtekin@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-3244-1591>

sonata, which is most suitable for vocalization with the guitar, has been added to the repertoire.

Keywords: Giovanni, Zamboni, Baroque, Lute, Guitar, Transcription

Giriş

Klasik gitar repertuarı, orijinal birçok eserin yanında farklı çalgılardan transkripsiyonu veya uyarlaması yapılmış çeşitli eserleri içermektedir. Günümüz klasik gitar sanatçıları için 16. yüzyılda yayınlanmış Petrucci'nin tablatur kitaplarındaki fantazyalar, Weiss ve J.S.Bach'ın lavta sütleri, Scarlatti'nin tek bölümlü klavye sonatları, Granados'un piyano eserleri ve hatta Chopin'in noktürnleri konser programlarının doğal parçası olarak görülmekte olup, transkripsiyon ve uyarlama eserlerin gitaristler için oldukça önemli bir noktada bulunduğu gözlenmektedir.

Gitarın kendine özgü seslendirme biçimi, birçok transkripsiyon eser için müzikal denemeyecek zorluklar oluşturmakta olup, kimi eserler için performansı tam anlamıyla imkânsız kılmaktadır. Özellikle Barok Dönem söz konusu olduğunda klasik gitar sanatçılarının, öğrencilerinin ve öğretim elemanlarının 18. yüzyıl Alman barok lavtası eserlerini repertuarlarına dahil ettikleri görülmektedir.

1. Fransız-Alman Akort Sistemi ve Archlute

Barok dönemde lavta, Avrupa müziğinde önemli bir yer tutmuştur. Günümüzde J.S. Bach'ın lavta sütleri gitaristlerce sıklıkla seslendirilmektedir. Aynı zamanda J.S. Bach ile aynı dönemde yaşamış S.L. Weiss dönemin en önemli lavta bestecilerinden kabul edilmektedir (Serdoura, 2017, s. 45). Gitaristlerce en sık seslendirilen bestecilerden olmasına karşın Weiss'ın kullandığı re minöre akortlu lavta günümüz klasik gitarından oldukça farklı biçimde, tablo 1'de görülen şekilde akort edilmektedir (The Lute Society, n.d.).

Tablo 1: Re Minör Akortlu 13 Sıra Tellî Barok Lavta Akort Sistemi

Tel	1	2	3	4	5	6	7
Nota	F4	D4	A3	F3	D3	A2	G2
Tel	8	9	10	11	12	13	
Nota	F2	E2	D2	C2	B1	A1	

Almanya'da ve Fransa'da kullanılan re minör akortlu barok lavtaya karşın İtalya'da 17. yũzyılın başından itibaren archlute isimli bir tũr uzun saplı barok lavta kullanılmıştır (Smith, 2002, s. 82). Archlute akort sistemi tablo 2'de yer almaktadır (The Lute Society, n.d.). Kimi istisnalar hariç tutulmak üzere ilk altı sırada yer alanlar dışında kalan tel sıralarının uzun sapa bağlı ahenk telleri olduğu ve boş biçimde seslendirildiği bilinmektedir. Ahenk telleri dışında kalan ilk altı sıra telin akort dizilimlerinin gitar ile neredeyse aynı olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 2: 14 Sıra Telli Archlute Akort Sistemi

Tel	1	2	3	4	5	6	7
Nota	G4	D4	A3	F3	C3	G2	F2
Tel	8	9	10	11	12	13	14
Nota	E2	D2	C2	Bb1	A1	G1	F1

Archlute daha çok sũrekli bas eşliği yapmak için kullanılmış olmasına karşın Piccinini, Mellii, Kapsberger, Zamboni gibi besteciler archlute için solo eserler bestelemiş, eser koleksiyonlarını içeren kitaplar yayınlamıştır.

2. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, Giovanni Zamboni'nin Sonate d'intavolatura di leuto isimli kitabında yer alan 12 sonatı arasında klasik gitar ile performans en uygun eserin belirlenmesi ve klasik gitara transkripsiyonunun yapılmasıdır. Çalışma öncesinde yapılan literatũr taramasında bestecinin archlute için tũm eserlerinin Monica Paolini tarafından gitar için uyarlandığı belirlenmiştir (1998). Paolini bestecinin tũm sonatlarını 3'lũ pes tona transpoze ederek ve 3. teli archlute benzeri yarım ses peleştiren scordatura kullanarak tablaturdan modern notasyona geçirmiştir. Paolini aynı zamanda tablatur notasında açık biçimde belirtilmemesine karşın notasyonunda seslerin partilerini ayırmıştır. Paolini'nin ahenk tellerinde seslendirilen notaları transkripsiyon üzerinde göstermiş olduğu grũlmektedir. Váša'nın 9 numaralı do minör archlute sonatını gitar için uyarlamış olduğu belirlenmiştir (2019). Váša da

Paolini'ye benzer biçimde transpozisyon yoluna gitmiştir. Yazar sadece tablatur notasını dizek notasına geçirmekle yetinmiş, partileri ayrı biçimde kâğıda dökmemiştir. Ahenk tellerinde seslendirilen notalar transkripsiyonda belirtilmemiştir. Her iki çalışmada da bestecinin hangi eserinin gitar için uygun olacağına ilişkin bilgiye yer verilmediği gözlenmiştir.

Çalışmada öncelikle transkripsiyonun yapılabilmesi için besteciye ve müzik yazısına ilişkin kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. Ardından modern klasik gitar ve archlute'un yapısal olarak kıyaslanması suretiyle bestecinin eserlerinin gitara uygunluk durumuna ilişkin bir kriter belirlenmesi amacı güdülmüştür.

Belirlenen kritere göre bestecinin eserleri analiz edilmiştir. Analiz sonucunda gitar için en uyumlu olduğu sonucuna ulaşılan eserin gitar için transkripsiyon süreci açıklanmıştır. Bestecinin günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonunun görselleri bilgisayar yazılımları yardımıyla düzenlenerek transkripsiyonu yapılmış modern notasyonla hizalanacak biçimde çalışmaya dahil edilmiştir. Bu şekilde okuyucunun transkripsiyon sürecini daha net incelemesi ve yapılan değişiklikleri görebilmesi amaçlanmıştır. Süreçlerin tamamında doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çepniye göre doküman analizi yöntemi (2012),

“Yapılacak olan çalışma ile ilgili mevcut kayıt ve belgeleri toplayıp belirli norm ve sisteme göre kodlayıp inceleme işlemine doküman analizi denir. Doküman analizi belgesel gözlem, ya da belgesel tarama olarak da tanımlanmaktadır. Doküman analizi sürecinde, bir araştırmacı öncelikle amacına yönelik mevcut kaynakları bulur, her bir kaynağı dikkatlice okur ve gerekli bilgileri not alır ve aldığı notlardan yola çıkarak bazı değerlendirme işlemleri yapar. Bu süreçte en önemli konu araştırmacının kaynaklardaki bilgileri, kaynaktan anlatılmak istenen anlamda anlaması ve o doğrultuda kullanmasıdır. Doküman analizi yoluyla yapılan sentezler, o alanda yapılmış bütün eserleri belirli özelliklere göre sınıflandırabilme özelliğine sahiptir. Bu işlemin sonucunda yeni bir bilgiye ulaşılması veya bu yolla bir keşif yapılması zor görülmeyle birlikte, daha çok yapılanlardan yola çıkılarak, genel eğilimlerin, alternatif düşünce ve fikirlerin varlıkları biraz daha netleşmiş olur. (s.74-75)”

3. Giovanni Zamboni ve İtalyan Tablaturu

Giovanni Zamboni İtalyan lavta geleneğinin son temsilcilerinden biridir. İtalyan tablaturu kullanarak notaya aldığı, bu çalışmanın ana araştırma konusu oluşturan eserlerini 1718 yılında İtalya'nın kuzeyinde yer alan Lucca şehrinde yayınlamıştır. İsmının sonekinin *Romano* olması sebebiyle Roma ile bağlantısı olduğu değerlendirilmektedir. Lavta eserlerinin yanı sıra günümüze kontrpuantal biçimde yazılmış madrigalleri de ulaşmıştır.

Bestecinin İtalyan Operasını galant üsluba taşıyan 17. yüzyıl madrigal yazma stili ile ilişkili olduğu yorumu yapılmaktadır ve döneminin ünlü bazı teorisyen ve bestecilerinden sanatına ilişkin övgüler aldığı bilinmektedir (Ensemble Faenza, n. d.).

2004 yılında keşfedilmiş Avusturya, Schloss Rohrau'da Harrach ailesine ait bir el yazmasında, bestecinin dört numaralı sonatından bazı bölümlerin yer aldığı ve Alman barok lavta bestecisi Silvius Leopold Weiss'in eserleriyle birlikte kopyalanmış olduğu, 2007 yılında Freimuth ve Crawford tarafından ağığa çıkarılmıştır (Crawford, 2007, s. 5). Bu bilginin işığında bestecinin eserlerinin İtalya sınırları dışında da beğenilerek repertuvara dahil olduğu yorumunun yapılmasında bir sakınca görülmemektedir.

Giovanni Zamboni yaşadığı dönemdeki İtalyan lavta sanatçılarına benzer biçimde tablatur notasyonu kullanarak eserlerini kâğıda aktarmıştır. Tablatur, Sözer'e göre (1986),

“Orta çağ ile Rönesans arasındaki dönemde, ses ve çalgı müzikleri için uygulanan notalama yöntemi. Bir tür metot kitabı. Latince yazı tahtası anlamına gelen bu kitaplarda, notalar, anahtarlar, sayılar, çeşitli işaretler ve kısaltmalar kullanılırdı. Ses için yazılmış parçaların, çalgılara nasıl uyarlanacağı belirtilirdi. Üfleme çalgılarda, hangi parmağın hangi deliğe geleceğini gösteren çizelgelere de tablatura denirdi. İlk tablaturalar lavta için düzenlendi. Sonraları org, klavsen vd. çalgılar için de tablaturalar oluşturuldu. Lavta tablaturalarında işaretler, çalgının tellerine eşit sayıdaki çizgiler üstüne yazılırdı (s.755).”

Zamboni'nin eserlerini İtalyan lavta tablaturu kullanarak aktardığı görülmektedir. Rakamsal ifadeler kullanılarak yazılan İtalyan lavta tablaturunu Uluocak şu şekilde açıklamaktadır (2011):

“İtalyan lavta tablaturunda teller yatay çizgilerle, perdeler ise rakamlarla ifade edilmektedir. Tablaturun en alt çizgisi, lavtanın en tiz telini göstermektedir. (...) Bu tablaturda “0” boş teli; “1” rakamı birinci perdeyi, “2” rakamı ikinci perdeyi temsil etmekte ve sistem bu şekilde devam etmektedir. (...) İtalyan lavta tablaturunda kullanılan ritmik değerler, portenin üzerine yazılan nota sapları ile belirtilmektedir. (s. 49-50)”

4. Archlute – Gitar Kıyaslaması ve Gitarda Seslendirmeye Uygunluk Kriterinin Belirlenmesi

Lavta eserlerinin gitar için uyarlanması sürecinde karşılaşılan en büyük güçlüğü akort dizilimleri oluşturmaktadır. Her ikisi de telli çalgılar olan gitar ve archlute halihazırda çalım tekniği açısından büyük oranda benzeşmektedir. En tiz 6 sıra telin akort sistemi incelendiğinde 3. tel hariç akort diziliminin aynı aralıkları oluşturduğu görülmektedir. İki çalgı arasındaki bu farklılık gitarda 3. teli yarım ses pesleştirerek scordatura uygulanması yöntemiyle kolaylıkla çözüme ulaştırılabilmektedir.

Bunun yanında archlute'un gitara kıyasla daha tiz akort edildiği görülmektedir. Dolayısı ile Zamboni eserlerinin gitar transkripsiyonları hazırlanırken eserlerin üçlü pes biçimde transpoze edilmesi tınısal ve teknik açıdan gitar ile performans söz konusu olduğunda daha doğal bir sonuç üretecektir. Eserlerin orijinal tonalitesinde seslendirilmek istenmesi halinde çalgının üçüncü perdesine bar kapo takılması yeterli olacaktır.

Gitar ile seslendirme bakımından en büyük problemi ses genişliği bakımından archlute'un klasik gitardan daha geniş bir ses aralığına sahip olması yaratmaktadır. Tablo 2'de Archlute ile üretilebilen en tiz sesin, en tiz telin boş biçimde çalınmasıyla üretilen G4 olduğu görülürken (12 perdeli archlute'lar G5'e kadar tiz ses üretebilmektedir), scordatura kullanılmadan üretilebilen en pes ses F1'dir. Çalgı bu geniş ses aralığını büyük oranda uzun sapı boyunca uzanan ve yalnızca boş olarak tek nota üretebilen ahenk tellerine borçlu bulunmaktadır. Klasik gitarın ses aralığı

en kalın telinde E2 olmak üzere -kimi zaman değişiklik göstermekle birlikte- çoğu modern klasik gitar için en tiz perdede B5'tir. Klasik gitarda yalnızca 6 sıra tel bulunmakta olup archlute'un üretebildiği bas sesleri ancak daha tiz bir oktavdan seslendirebilmektedir. Bu durumda sol el pozisyonu da değişiklik göstermek durumunda kaldığı için çoğunlukla eserlerin performansında müzikal denilemeyecek zorluklar ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak Giovanni Zamboni sonatları içinde en az ahenk teli kullanılan eserinin gitar ile seslendirilmesinin en iyi neticeyi vereceği kanısına varılmıştır. En az ahenk teli kullanılmış sonatın belirlenmesi için her sonattaki toplam ahenk tellerinin toplam nota sayısına oranının bulunması yoluyla "gitar ile seslendirmeye en uygun Giovanni Zamboni sonatı hangisidir?" sorusuna cevap aranacaktır. Oransal ifadeler yüzdelik biçimde ve yaklaşık olarak belirlenecektir.

5.1. 1 Numaralı Sonat

1 numaralı sonat Preludio, Alemanda, Currente, Sarabanda, Minuet bölümlerinden oluşmaktadır. Preludio bölümü 24 tanesi ahenk telinde olmak üzere 334 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar preludio bölümünün %~7'sini oluşturmaktadır. Alemanda bölümü 33 tanesi ahenk telinde olmak üzere 497 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar alemanda bölümünün %~7'sini oluşturmaktadır. Currente bölümü 16 tanesi ahenk telinde olmak üzere 406 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar current bölümünün %~4'ünü oluşturmaktadır. Sarabanda bölümü 23 tanesi ahenk telinde olmak üzere 210 nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen sarabanda bölümünün %~11'ini oluşturmaktadır. Minuet bölümü 9 tanesi ahenk telinde olmak üzere 98 nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar minuet bölümünün %~9'unu oluşturmaktadır. 1 numaralı sonatın bütünü 105 tanesi ahenk telinde olmak üzere 1545 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sonatın %~7'sini oluşturmaktadır.

Tablo 3: 1 Numaralı Sonata İlişkin Veriler

Bölüm İsmi	Preludio	Alemanda	Currente	Sarabanda	Minuet	Toplam
Toplam Nota	334	497	406	210	98	1545
Ahenk Teli	24	33	16	23	9	105
Ahenk Teli Yüzdesi	%~7	%~7	%~4	%~11	%~9	%~7

5.2. 2 Numaralı Sonat

2 numaralı sonat Alemanda, Current, Sarabanda, Giga bölümlerinden oluşmaktadır. Alemanda bölümü 26 tanesi ahenk telinde olmak üzere 337 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar alemanda bölümünün %~8'ini oluşturmaktadır. Current bölümü 15 tanesi ahenk telinde olmak üzere 271 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar current bölümünün %~6'sını oluşturmaktadır. Sarabanda bölümü 5 tanesi ahenk telinde olmak üzere 133 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen sarabanda bölümünün %~4'ünü oluşturmaktadır. Giga bölümü 21 tanesi ahenk telinde olmak üzere 324 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen giga bölümünün %~6'sını oluşturmaktadır. 2 numaralı sonatın bütünü 67 tanesi ahenk telinde olmak üzere 1065 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sonatın %~6'sını oluşturmaktadır.

Tablo 4: İki Numaralı Sonata İlişkin Veriler

Bölüm İsmi	Alemanda	Current	Sarabanda	Giga	Toplam
Toplam Nota	337	271	133	324	1065
Ahenk Teli	26	15	5	21	67
Ahenk Teli Yüzdesi	%~8	%~6	%~4	%~6	%~6

5.3. 3 Numaralı Sonat

3 numaralı sonat Alem. (Alemanda), Giga, Sarabanda, Fuga bölümlerinden oluşmaktadır. Alemanda bölümü 39 tanesi ahenk telinde olmak üzere 384 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar alemanda bölümünün %~10'unu oluşturmaktadır. Giga bölümü 41 tanesi ahenk telinde olmak üzere 418 adet nota

içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen gıga bölümünün %~10'unu oluşturmaktadır. Sarabanda bölümü 19 tanesi ahenk telinde olmak üzere 306 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sarabanda bölümünün %~6'sını oluşturmaktadır. Fuga bölümü 45 tanesi ahenk telinde olmak üzere 866 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen fuga bölümünün %~5'ini oluşturmaktadır. 3 numaralı sonatın bütünü 144 tanesi ahenk telinde olmak üzere 1974 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sonatın %~7'sini oluşturmaktadır.

Tablo 5: 3 Numaralı Sonata İlişkin Veriler

Bölüm İsmi	Alemanda	Gıga	Sarabanda	Fuga	Toplam
Toplam Nota	384	418	306	866	1974
Ahenk Teli	39	41	19	45	144
Ahenk Teli Yüzdesi	%~10	%~10	%~6	%~5	%~7

5.4. 4 Numaralı Sonat

4 numaralı sonat Alemanda, Current, Sarabanda, Minuet bölümlerinden oluşmaktadır. Alemanda bölümü 17 tanesi ahenk telinde olmak üzere 333 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar alemanda bölümünün %~5'ini oluşturmaktadır. Current bölümü 16 tanesi ahenk telinde olmak üzere 366 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar current bölümünün %~4'ünü oluşturmaktadır. Sarabanda bölümü 13 tanesi ahenk telinde olmak üzere 258 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sarabanda bölümünün %~5'ini oluşturmaktadır. Minuet bölümü 8 tanesi ahenk telinde olmak üzere 100 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar minuet bölümünün %~8'ini oluşturmaktadır. 4 numaralı sonatın bütünü 54 tanesi ahenk telinde olmak üzere 1057 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sonatın %~5'ini oluşturmaktadır.

Tablo 6: 4 Numaralı Sonata İlişkin Veriler

Bölüm İsmi	Alemanda	Current	Sarabanda	Minuet	Toplam
Toplam Nota	333	366	258	100	1057
Ahenk Teli	17	16	13	8	54

Ahenk Teli Yüzdesi	%~5	%~4	%~5	%~8	%~5
-----------------------	-----	-----	-----	-----	-----

5.5. 5 Numaralı Sonat

5 numaralı sonat Alemanda, Current, Sarabanda, Minuet bölümlerinden oluşmaktadır. Alemanda bölümü 56 tanesi ahenk telinde olmak üzere 386 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar alemanda bölümünün %~15'ini oluşturmaktadır. Current bölümü 45 tanesi ahenk telinde olmak üzere 343 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar current bölümünün %~13'ünü oluşturmaktadır. Sarabanda bölümü 10 tanesi ahenk telinde olmak üzere 131 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sarabanda bölümünün %~8'ini oluşturmaktadır. Minuet bölümü 17 tanesi ahenk telinde olmak üzere 81 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar minuet bölümünün %~21'ini oluşturmaktadır. 5 numaralı sonatın bütünü 128 tanesi ahenk telinde olmak üzere 941 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sonatın %~14'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 7: 5 Numaralı Sonata İlişkin Veriler

Bölüm İsmi	Alemanda	Current	Sarabanda	Minuet	Toplam
Toplam Nota	386	343	131	81	941
Ahenk Teli	56	45	10	17	128
Ahenk Teli Yüzdesi	%~15	%~13	%~8	%~21	%~14

5.6. 6 Numaralı Sonat

6 numaralı sonat Alemanda, Giga, Sarabanda, Gavotta bölümlerinden oluşmaktadır. Alemanda bölümü 10 tanesi ahenk telinde olmak üzere 358 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar alemanda bölümünün %~3'ünü oluşturmaktadır. Giga bölümü 3 tanesi ahenk telinde olmak üzere 322 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar giga bölümünün %~1'ini oluşturmaktadır. Sarabanda bölümü 5 tanesi ahenk telinde olmak üzere 141 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sarabanda bölümünün %~4'ünü oluşturmaktadır.

maktadır. Gavotta bۆlümü 2 tanesi ahenk telinde olmak üzere 88 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar gavotta bۆlümünün %~2'sini oluşturmaktadır. 6 numaralı sonatın bütünü 20 tanesi ahenk telinde olmak üzere 909 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sonatın %~2'sini oluşturmaktadır.

Tablo 8: 6 Numaralı Sonata İlişkin Veriler

Bۆlüm İsmi	Alemanda	Giga	Sarabanda	Gavotta	Toplam
Toplam Nota	358	322	141	88	909
Ahenk Teli	10	3	5	2	20
Ahenk Teli Yüzdesi	%~3	%~1	%~4	%~2	%~2

5.7. 7 Numaralı Sonat

7 numaralı sonat Alem. (Alemanda), Giga, Sarabanda, Fuga bۆlümlerinden oluşmaktadır. Alemanda bۆlümü 28 tanesi ahenk telinde olmak üzere 358 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar alemanda bۆlümünün %~8'ini oluşturmaktadır. Giga bۆlümü 1 tanesi ahenk telinde olmak üzere 334 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar giga bۆlümünün %~0'ını oluşturmaktadır. Sarabanda bۆlümü 17 tanesi ahenk telinde olmak üzere 96 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sarabanda bۆlümünün %~18'ini oluşturmaktadır. Fuga bۆlümü 42 tanesi ahenk telinde olmak üzere 963 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar fuga bۆlümünün %~4'ünü oluşturmaktadır. 7 numaralı sonatın bütünü 88 tanesi ahenk telinde olmak üzere 1751 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sonatın %~5'ini oluşturmaktadır.

Tablo 9: 7 Numaralı Sonata İlişkin Veriler

Bۆlüm İsmi	Alemanda	Giga	Sarabanda	Fuga	Toplam
Toplam Nota	358	334	96	963	1751
Ahenk Teli	28	1	17	42	88
Ahenk Teli Yüzdesi	%~8	%~0	%~18	%~4	%~5

5.8. 8 Numaralı Sonat

8 numaralı sonat Arpeggio, Alemanda, Giga, Sarabanda, Minuet bölümlerinden oluşmaktadır. Arpeggio bölümü 17 tanesi ahenk telinde olmak üzere 161 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar arpeggio bölümünün %~11'ini oluşturmaktadır. Alemanda bölümü 34 tanesi ahenk telinde olmak üzere 409 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar alemanda bölümünün %~8'ini oluşturmaktadır. Giga bölümü 27 tanesi ahenk telinde olmak üzere 407 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar giga bölümünün %~7'sini oluşturmaktadır. Sarabanda bölümü 17 tanesi ahenk telinde olmak üzere 237 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sarabanda bölümünün %~7'sini oluşturmaktadır. Minuet bölümü 5 tanesi ahenk telinde olmak üzere 92 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar minuet bölümünün %~5'ini oluşturmaktadır. 8 numaralı sonatın bütünü 100 tanesi ahenk telinde olmak üzere 1306 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sonatın %~8'ini oluşturmaktadır.

Tablo 10: 8 Numaralı Sonata İlişkin Veriler

Bölüm İsmi	Arpeggio	Alemanda	Giga	Sarabanda	Minuet	Toplam
Toplam Nota	161	409	407	237	92	1306
Ahenk Teli	17	34	27	17	5	100
Ahenk Teli Yüzdesi	%~11	%~8	%~7	%~7	%~5	%~8

5.9. 9 Numaralı Sonat

9 numaralı sonat Preludio, Alemanda, Giga, Sarabanda, Gavotta bölümlerinden oluşmaktadır. Preludio bölümü 2 tanesi ahenk telinde olmak üzere 228 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar preludio bölümünün %~1'ini oluşturmaktadır. Alemanda bölümü 1 tanesi ahenk telinde olmak üzere 359 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar alemanda bölümünün %~0'ını oluşturmaktadır. Giga bölümü 7 tanesi ahenk telinde olmak üzere 445 adet

nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar gıga bölümünün %~2'sini oluşturmaktadır. Sarabanda bölümü 110 adet nota içermektedir ve hiçbir ahenk telinde bulunmamaktadır. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sarabanda bölümünün %~0'ını oluşturmaktadır. Gavotta bölümü 1 tanesi ahenk telinde olmak üzere 107 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar gavotta bölümünün %~1'ini oluşturmaktadır. 9 numaralı sonatın bütünü 11 tanesi ahenk telinde olmak üzere 1249 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sonatın %~1'ini oluşturmaktadır.

Tablo 11: 9 Numaralı Sonata İlişkin Veriler

Bölüm İsmi	Preludio	Alemanda	Gıga	Sarabanda	Gavotta	Toplam
Toplam Nota	228	359	445	110	107	1249
Ahenk Teli	2	1	7	0	1	11
Ahenk Teli Yüzdesi	%~1	%~0	%~2	%~0	%~1	%~1

5.10. 10 Numaralı Sonat

10 numaralı sonat Alem. (Alemanda), Current, Sarabanda, Burre bölümlerinden oluşmaktadır. Alemanda bölümü 48 tanesi ahenk telinde olmak üzere 359 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar alemanda bölümünün %~13'ünü oluşturmaktadır. Current bölümü 24 tanesi ahenk telinde olmak üzere 371 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar current bölümünün %~6'sını oluşturmaktadır. Sarabanda bölümü 18 tanesi ahenk telinde olmak üzere 206 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sarabanda bölümünün %~9'unu oluşturmaktadır. Burre bölümü 2 tanesi ahenk telinde olmak üzere 79 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar burre bölümünün %~3'ünü oluşturmaktadır. 10 numaralı sonatın bütünü 92 tanesi ahenk telinde olmak üzere 1015 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sonatın %~9'unu oluşturmaktadır.

Tablo 12: 10 Numaralı Sonata İlişkin Veriler

Bölüm İsmi	Alemanda	Current	Sarabanda	Burre	Toplam
Toplam Nota	359	371	206	79	1015
Ahenk Teli	48	24	18	2	92
Ahenk Teli Yüzdesi	%~13	%~6	%~9	%~3	%~9

5.11. 11 Numaralı Sonat

11 numaralı sonat Grave, Current, Sarabanda, Minuet bölümlerinden oluşmaktadır. Grave bölümü 37 tanesi ahenk telinde olmak üzere 387 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar grave bölümünün %~10'unu oluşturmaktadır. Current bölümü 23 tanesi ahenk telinde olmak üzere 408 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar current bölümünün %~6'sını oluşturmaktadır. Sarabanda bölümü 16 tanesi ahenk telinde olmak üzere 279 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sarabanda bölümünün %~6'sını oluşturmaktadır. Minuet bölümü 6 tanesi ahenk telinde olmak üzere 100 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar minuet bölümünün %~6'sını oluşturmaktadır. 11 numaralı sonatın bütünü 82 tanesi ahenk telinde olmak üzere 1174 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sonatın %~7'sini oluşturmaktadır.

Tablo 13: 11 Numaralı Sonata İlişkin Veriler

Bölüm İsmi	Grave	Current	Sarabanda	Minuet	Toplam
Toplam Nota	387	408	279	100	1174
Ahenk Teli	37	23	16	6	82
Ahenk Teli Yüzdesi	%~10	%~6	%~6	%~6	%~7

5.12. 12 Numaralı Sonat

12 numaralı sonat Ceccona bölümünden oluşmaktadır. Ceccona bölümü 66 tanesi ahenk telinde olmak üzere 859 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar ceccona bölümünün %~8'ini oluşturmaktadır. 12 numaralı sonatın bütünü 66 tanesi ahenk telinde olmak üzere 859 adet nota içermektedir. Ahenk telleri ile seslendirilen notalar sonatın %~8'ini oluşturmaktadır.

Tablo 14: 12 Numaralı Sonata İlişkin Veriler

Bölüm İsmi	Ceccona	Toplam
Toplam Nota	859	859
Ahenk Teli	66	66
Ahenk Teli Yüzdesi	%~8	%~8

6. Analiz Sonucu

Yapılan analiz sonucunda 1 numaralı sonatta %~7 oranında, 2 numaralı sonatta %~6 oranında, 3 numaralı sonatta %~7 oranında, dört numaralı sonatta %~5 oranında, beş numaralı sonatta %~14 oranında, altı numaralı sonatta %~2 oranında, yedi numaralı sonatta %~5 oranında, sekiz numaralı sonatta %~8 oranında, dokuz numaralı sonatta %~1 oranında, on numaralı sonatta %~9 oranında, on bir numaralı sonatta %~7 oranında ve 12 numaralı sonatta %~8 oranında ahenk teli kullanıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla dokuz numaralı sonatın gitar ile seslendirmeye en uygun Giovanni Zamboni sonatı olduğu belirlenmiş ve gitar için transkripsiyonu yapılmış, transkripsiyon süreci 7. bölümde açıklanmıştır.

7.1. 9 Numaralı Sonatın Preludio Bölümünün Gitar İçin Transkripsiyon Süreci

Şekil 1: 9 Numaralı Sonat, Preludio Bölümü, 1-4 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 2: 9 Numaralı, Sonat Preludio Bölümü, 1-4 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

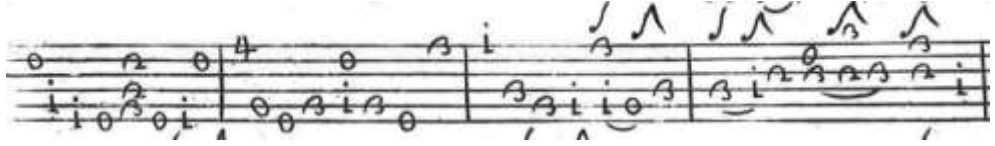

Şekil 1'de 9 numaralı sonatın preludio bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 2'de şekil 1'de yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Gitar transkripsiyonlarını gösteren kesitlerde kalın oktavda yer

alan bas sesler için *8va* ifadesi ilgili notaların altına not düşülmüştür. Ahenk telinde seslendirilmesi gereken notaya birinci ölçünün ikinci zamanında rastlanmaktadır. Eserin gitar ile seslendirilmesi durumunda müzikal ifadenin bestecinin istediği biçimde oluşması için birinci zamanda yer alan bas sesin seslendirilmemesi önerilerek nota parantez içine alınmıştır.

Tablatur notasyonunda partileri ve hangi sesin ne kadar süre ile devam edeceğini anlamak mümkün değildir. Kimi besteciler uzatılması gereken sesleri çeşitli simgelerle tablatur üzerinde göstermeyi tercih etmiş olmalarına karşın Zamboni'nin bu yola gitmediği görülmektedir. Buna karşın büyük oranda tonal ve monodik bir müzik biçimini benimsediği görülen bestecinin melodi partisini ve eşlik partisini ayırmak çoğu durumda net biçimde yapılabilmektedir. Yine de transkripsiyonda görülen partilerin yazarın müzikal yorumundan oluştuğunun belirtilmesinde fayda görülmektedir.

Şekil 3: 9 Numaralı Sonat, Preludio Bölümü, 5-8 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 4: 9 Numaralı Sonat, Preludio Bölümü, 5-8 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 3'te 9 numaralı sonatın preludio bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 4'te şekil 3'te yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 5: 9 Numaralı Sonat, Preludio Bölümü, 9-13 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

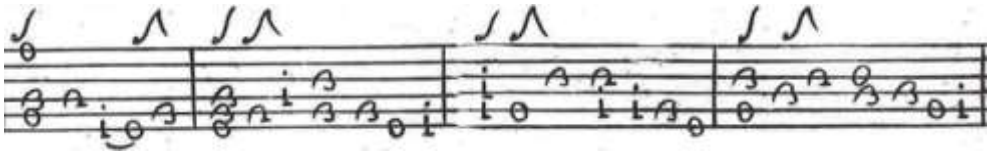

Şekil 6: 9 Numaralı Sonat, Preludio Bölümü, 9-13 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu Notasyonu

Şekil 5'te 9 numaralı sonatın preludio bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 6'da şekil 5'te yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin küçük süslemeler için *t*: benzeri bir tür şekil kullandığı görülmektedir. Bu türden açık yazılmamış süslemeler bağlamına göre icracı tarafından farklı şekillerde çalınmaktadır. Sol el pozisyonu sebebiyle 9 ve 10 numaralı ölçülerde süsleme notaları için trill, 11 numaralı ölçüde süsleme notası için mordent tercihi yapılmıştır. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 7: 9 Numaralı Sonat, Preludio Bölümü, 14-17 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

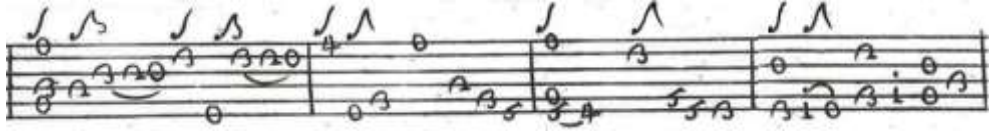

Şekil 8: 9 Numaralı Sonat, Preludio Bölümü, 14-17 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 7’de 9 numaralı sonatın preludio bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 8’de şekil 7’de yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3’lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 9: 9 Numaralı Sonat, Preludio Bölümü, 18-21 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

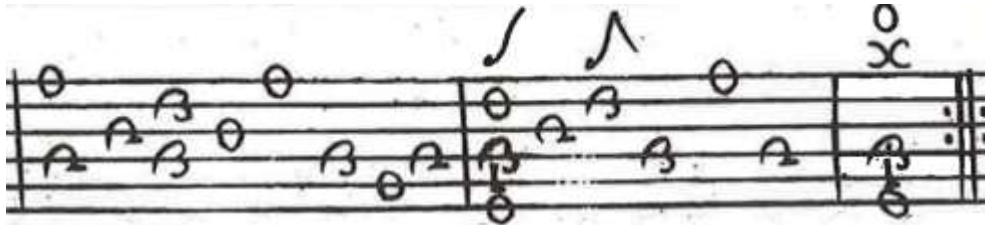

Şekil 10: 9 Numaralı Sonat, Preludio Bölümü, 18-21 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 9’da 9 numaralı sonatın preludio bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 10’da şekil 9’da yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3’lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 11: 9 Numaralı Sonat, Preludio Bölümü, 22-24 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

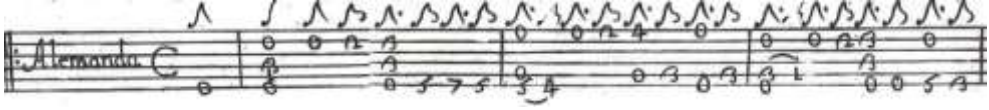
Şekil 12: 9 Numaralı Sonat, Preludio Bölümü, 22-24 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 11'de 9 numaralı sonatın preludio bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 12'de şekil 11'de yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin yalnızca son ölçüde ahenk teli kullanan bir sese yer verdiği görülmektedir. Bu sesin aynı zamanda parçanın karar sesi olduğu, dolayısıyla karar akorunun kök sesini oluşturduğu belirlenmiştir. Önceki ölçü bağlamında değerlendirildiğinde bir oktav tizden seslendirilmesinin müzikal ifadeyi deformasyona uğratmadığı düşünülmüştür.

7.2. 9 Numaralı Sonatın Alemanda Bölümünün Gitar İçin Transkripsiyon Süreci

Şekil 13: 9 Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 1-3 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 14: 9 Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 1-3 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 13'te 9 numaralı sonatın alemanda bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 14'te şekil 13'te yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 15: 9 Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 4-6 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 16: 9 Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 4-6 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 15'te 9 numaralı sonatın alemanda bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 16'da şekil 15'te yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 17: 9 Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 7-10 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 18: 9 Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 7-10 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 17'de 9 numaralı sonatın alemanda bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 18'de şekil 17'de yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle

scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir. 10 numaralı ölçüde yer verilmiş küçük süsleme için trill tercih edilmesi gerektiği değerlendirilmiştir.

Şekil 19: 9. Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 8-15 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 20: 9 Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 8-15 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 19'da 9 numaralı sonatın alemanda bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 20'de şekil 19'da yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Tablatur notası doğası gereği parmak numaralarını da ifade etmekte, bu biçimiyle klasik gitar notasyonundan farklılık göstermektedir. Eserin birçok bölümü scordatura uygulaması ile gitar için tamamiyle uyum göstermekte ve parmak numarasına ihtiyaç duymamaktadır. Şekil 19'da yer alan son ölçü bu bakımdan farklılık göstermektedir. Bestecinin sol el pozisyonu değiştirdiği ve unison seslere yer verdiği görülmektedir. Bu durumun transkripsiyonda ifadesi için şekil 20'de son ölçüye görülen parmak numaraları yazılmıştır. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 21: 9 Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 16-18 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

yer verdiği görülmektedir. Bu notanın gitarda seslendirilmesi için bir oktav tizden alınması gerekmiştir. Bu durumda melodik çizginin tutarlılığını korumak adına ahenk telini takip eden notaların da bağlamı içinde değerlendirilmesinin gerektiği düşünülmüş, şekil 24'te görülen kırmızı ile işaretlenmiş sesler de benzer biçimde bir oktav tizden seslendirilmiştir.

Şekil 25: 9 Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 23-26 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 26: 9 Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 23-26 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 25'te 9 numaralı sonatın alemanda bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 26'da şekil 25'te yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir. 24 numaralı ölçüdeki süsleme için trill tercihi yapılmış, icranın ne şekilde yapılması gerektiğinin parmak numarası yazarak açıklanması gerektiği düşünülmüştür.

Şekil 27: 9 Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 27-30 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 28: 9 Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 27-30 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 27’de 9 numaralı sonatın alemanda bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 28’de şekil 27’de yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. 29 numaralı ölçüde yer alan küçük süsleme için trill değerlendirilmesi yapılmıştır.

Şekil 29: 9 Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 21-33 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 30: 9 Numaralı Sonat, Alemanda Bölümü, 21-33 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 29’da 9 numaralı sonatın alemanda bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 30’da şekil 29’da yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. 31 numaralı ölçüde yer alan küçük süsleme için trill tercihi yapılmıştır. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3’lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

7.3. 9 Numaralı Sonatın Giga Bölümünün Gitar İçin Transkripsiyon Süreci

Şekil 31: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 1-6 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 32: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 1-6 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 31'de 9 numaralı sonatın giga bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 32'de şekil 31'de yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. 4 numaralı ölçü için tablaturda yer verilmiş biçimde çalım pozisyonunu gösterecek parmak numaralarına ihtiyaç duyulmuştur. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 33: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 7-13 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 34: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 7-13 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 33'te 9 numaralı sonatın giga bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 34'te şekil 33'te yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. 8 numaralı ölçüde ahenk teli ile seslendirilmesi gereken bir notaya yer verildiği görülmektedir ve notanın gitarda seslendirilmesinin yalnızca bir oktav tizden mümkün olabileceği görülmektedir. Ancak bu biçimde yapılacak performansın müzikal ifadeyi bozmadığı düşünülmektedir.

Şekil 35: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 14-20 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

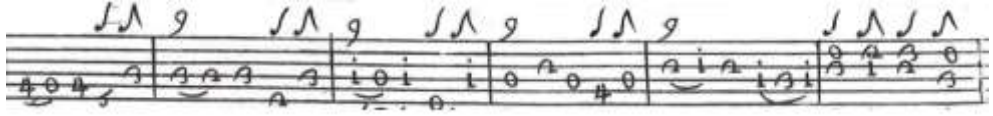

Şekil 36: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 14-20 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 35'te 9 numaralı sonatın giga bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 36'da şekil 35'te yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. 17 numaralı ölçüdeki küçük süsleme için trill tercih edilmiştir. 20 numaralı ölçüde ahenk teli kullanıldığı görülmektedir ve gitarda bir oktav tizden seslendirilmesi mümkün olmaktadır. Bu durum sol el pozisyonunu değiştirdiği için parmak numaralarına yer verilmesi uygun görülmüştür.

Şekil 37: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 21-26 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 38: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 21-26 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 37'de 9 numaralı sonatın giga bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 38'de şekil 37'de yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. 22-25 numaralı ölçülerin tümünde kullanılan ahenk teli sesleri gitar ile performansta bir oktav tizden seslendirilmek zorunda kalacağı için sol el pozisyonunu açıklayacak parmak numaralarına yer verilmiştir.

Şekil 39: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 27-33 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 40: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 27-33 Numaralı Ölçülerin Gıtar Notasyonu

Şekil 39'da 9 numaralı sonatın giga bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 40'ta şekil 39'da yer alan kesitin gıtar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. 27 numaralı ölçüde yer alan ahenk telinin gıtarıda bir oktav tizde seslendirilmesi mümkündür. Ölçünün kalanında bas partide tekrara sebep olmasına karşın daha anlamlı bir çözüm yolu bulunmadığı değerlendirilmiştir. 31 ve 33 numaralı ölçülerdeki süslemeler için trill tercih edilmiştir.

Şekil 41: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 34-40 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 42: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 34-40 Numaralı Ölçülerin Gıtar Transkripsiyonu

Şekil 41'de 9 numaralı sonatın giga bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 42'de şekil 41'de yer alan kesitin gıtar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. 35 numaralı ölçüde yer alan süsleme için trill tercihi yapılmıştır. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 43: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 41-48 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 44: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 41-48 Numaralı Ölçülerin Gıtar Transkripsiyonu

Şekil 43'te 9 numaralı sonatın giga bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 44'te şekil 43'te yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. 43 numaralı ölçüde gitar transkripsiyonun tablaturu tam anlamıyla ifade etmesini sağlamak amacıyla parmak numarasına yer verilmesi ihtiyacı duyulmuştur. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 45: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 49-56 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

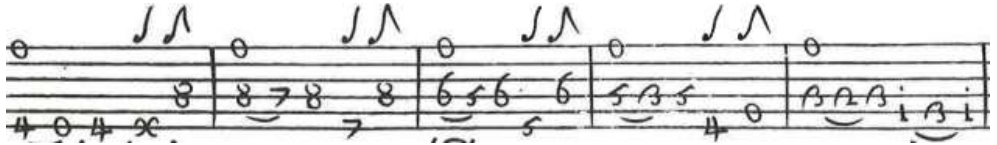

Şekil 46: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 49-56 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 45'te 9 numaralı sonatın giga bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 46'da şekil 45'te yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 47: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 57-61 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 48: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 57-61 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 47'de 9 numaralı sonatın giga bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur

notasyonuna, şekil 48'de şekil 47'de yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Tablaturda ifade edilen sol el pozisyonlarının gitar transkripsiyonuna bütünüyle aktarımını sağlamak için parmak numaralarına yer verilmesi gerektiği değerlendirilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 49: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 62-66 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 50: 9 Numaralı Sonat, Giga Bölümü, 62-66 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 49'da 9 numaralı sonatın giga bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 50'de şekil 49'da yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

7.4. 9 Numaralı Sonatın Sarabanda Bölümünün Gitar İçin Transkripsiyon Süreci

Şekil 51: 9 Numaralı Sonat, Sarabanda Bölümü, 1-4 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 52: 9 Numaralı Sonat, Sarabanda Bölümü, 1-4 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 51’de 9 numaralı sonatın sarabanda bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 52’de şekil 51’de yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. 3 numaralı ölçüde yer verilen süsleme için trill tercih edilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3’lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 53: 9 Numaralı Sonat, Sarabanda Bölümü, 5-8 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 54: 9 Numaralı Sonat, Sarabanda Bölümü, 5-8 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 53’te 9 numaralı sonatın sarabanda bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 54’te şekil 53’te yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3’lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 55: 9 Numaralı Sonat, Sarabanda Bölümü, 9-13 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 56: 9 Numaralı Sonat, Sarabanda Bölümü, 9-13 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 55'te 9 numaralı sonatın sarabanda bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 56'da şekil 55'te yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 56: 9 Numaralı Sonat, Sarabanda Bölümü, 14-18 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 57: 9 Numaralı Sonat, Sarabanda Bölümü, 14-18 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 56'da 9 numaralı sonatın sarabanda bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 57'de şekil 56'da yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. 17 numaralı ölçüde yer alan süsleme için trill, 18 numaralı ölçüde yer alan süsleme için mordent tercih edilmiştir. Bestecinin bu kesitte

ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

7.5. 9 Numaralı Sonatın Gavotta Bölümünün Gitar İçin Transkripsiyon Süreci

Şekil 58: 9 Numaralı Sonat, Gavotta Bölümü, 1-6 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 59: 9 Numaralı Sonat, Gavotta Bölümü, 1-6 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 58'de 9 numaralı sonatın gavotta bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 59'da şekil 58'de yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 60: 9 Numaralı Sonat, Gavotta Bölümü, 7-13 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

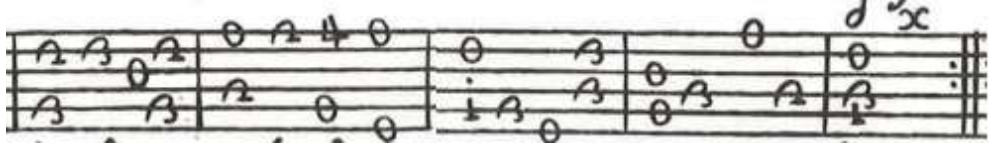

Şekil 61: 9 Numaralı Sonat, Gavotta Bölümü, 7-13 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 60'ta 9 numaralı sonatın gavotta bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 61'de şekil 60'ta yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin bu kesitte ahenk teli kullanmaması sebebiyle scordatura uygulaması ve eserin 3'lü pes sese modülasyonu dışında herhangi bir değişiklik yapılması gerekli görülmemiştir.

Şekil 62: 9 Numaralı Sonat, Gavotta Bölümü, 14-18 Numaralı Ölçülerin Tablatur Notasyonu

Şekil 63: 9 Numaralı Sonat, Gavotta Bölümü, 14-18 Numaralı Ölçülerin Gitar Transkripsiyonu

Şekil 62'de 9 numaralı sonatın gavotta bölümünün günümüze ulaşan orijinal tablatur notasyonuna, şekil 63'te şekil 62'de yer alan kesitin gitar için yapılmış transkripsiyonuna yer verilmiştir. Bestecinin son ölçüde ahenk telinde yer alan bir ses kullandığı belirlenmiştir. Bağlamı içinde değerlendirildiğinde bas partideki notanın tekrar etmemesi ve orijinalindeki benzer biçimde bir oktavlık atlama yapması için gitar transkripsiyonunda ilk ses parantez içine alınarak çalınmaması önerisi yapılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Giovanni Zamboni'nin Sonate d'intavolatura di leuto, Op.1 kitabında yer alan archlute sonatlarının klasik gitar ile seslendirmeye en uygun olan sonatının belirlenmesi ve transkripsiyonunun yapılması amacı güdülmüştür. Bu amaç doğrultusunda öncelikle archlute ile gitar arasındaki farklılıkların sırasıyla şunlar olduğu belirlenmiştir:

1. Archlute çalgısında en tiz 6 telinin gitara kıyasla üçlü aralık oluşturacak biçimde tiz akort edilmesi,

2. Archlute çalgısında 3. sıradaki telinin gitara kıyasla yarım perde pes olması,
3. Archlute çalgısında 8 tane ahenk teli olması.

1 numaralı farklılık eserlerin transpoze edilmesi ile aşılmıştır. 2 numaralı farklılık gitarın 3. sıradaki telinin *f#* notasına akort edilerek scordatura uygulanması ile aşılmıştır.

Archlute ile klasik gitar arasındaki en büyük farklılığın ahenk telleri olduğu belirlenmiştir. Dolayısı ile Giovanni Zamboni'nin *Sonate d'intavolatura di leuto, Op.1* içinde en az ahenk teli kullanılmış sonatın gitar ile seslendirmeye en uygun sonat olacağı değerlendirilmiştir. En az ahenk teli kullanılmış sonatın belirlenmesi için bestecinin tüm sonatlarındaki notalar ve bu notalar içinde ahenk tellerinde çalınması gerekenler yüzdeler olarak belirlenmiş, %~1'lik ahenk teli kullanım oranıyla 9 numaralı sonatın en az ahenk teli kullanılmış sonat olduğu, dolayısıyla gitar ile seslendirmeye en uygun sonat olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak bestecinin kullandığı tablatur notası günümüz klasik gitar notasına do minör olan orijinal tonundan la minör olan üçlü pes tona transpozisyonu yapılarak yazılmıştır.

Bestecinin 9 numaralı sonatının daha önceden Vladimir Váša (2019) ve Monica Paolini (1998) tarafından gitar için transkripsiyonlarının yapıldığı görülmektedir. Váša'nın transkripsiyonu yalnızca tablaturun notasyona aktarılmasından ibaret olup partiler belirlenmemiş, ahenk telleri ile seslendirilmesi gereken notalara transkripsiyonda yer verilmemiş, parmak numaraları önerilmemiştir. Paolini'nin transkripsiyonunda partiler ve ahenk telleri ile seslendirilecek notalar işaretlenmiş olmasına karşın gitarla seslendirmeye yönelik öneriler bulunmamaktadır. Bu çalışmada yapılmış olan transkripsiyonda partiler belirlenmiş, ahenk telleri transkripsiyonda işaretlenmiş ve gitar ile seslendirme için önerilerde bulunulmuştur. Aynı zamanda tablatur notasyonu ile transkripsiyon kesitlerinin yan yana verilmesi suretiyle okuyucuya orijinal notasyon ile kıyaslama yapma imkânı sunulmuştur.

Kuşkusuz Zamboni'nin diğer tüm sonatları da çeşitli şekillerde gitar için uyarlanabilecektir. Bu çalışmanın Zamboni'nin müziğinin gitaristler tarafından yeniden keşfedilmesi ve yeni transkripsiyonlarının yapılmasıyla birlikte repertuvaya daha sık dahil edilmesi umulmaktadır.

Kaynakça

- Crawford, T. (2007) The Harrach Lute Manuscripts and the Complete Works of S. L. Weiss. *Journal of the Lute Society of America*, 1-43.
- Çepni, S. (2012). Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Ensemble Faenza. (n. d.) Zamboni: le Monteverdi du XVIIIe siècle. Erişim: 01.03.2023. <http://www.faenza.fr/sites/faenza.fr/files/dossiers/Dossier%~20Presse%~20Zamboni.pdf>
- Paolini, M. (1998). Giovanni Zamboni Romano, 12 Sonate per Chitarra. Bologna: Ut Orpheus.
- Serdoura, M. (2017). Method for the Baroque Lute. İtalya: Ut Orpheus.
- Smith, D.A. (2002). A History of the Lute from Antiquity to the Renaissance. Kanada: Lute Society of America.
- Sözer, V. (1986). Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi. İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş. Yayınları.
- The Lute Society. (n. d.). Lute Tuning. The Lute Society. Erişim: 02.03.2023. <https://www.lutesociety.org/pages/lute-tuning>
- Uluocak, S. (2011). Klasik Gitar Tarihi – I, Rönesans Döneminde Gitar (1536-1600). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Váša, V. (2019). Sonata 9:a Erişim: 02.03.2023. https://s9.imslp.org/files/imglnks/usimg/f/f0/IMSLP558732-PMLP605352-Sonata_9_guitar_arr_-_std_notation.pdf
- Zamboni, G. (1718). Sonate d'intavolatura di leuto, Op.1. Lucca: Marescandoli.

Extended Abstract

The modern classical guitar repertoire consists of original works and transcription works. Today's classical guitarists perform works composed in a wide period from 1500 to the present day. Works included in the repertoire include various genres such as Renaissance lute pieces, baroque lute suites, harpsichord sonatas, and piano nocturnes. Transcription and adaptation works are seen at an important point in the guitar repertoire today. Although transcription works occupy an important place in the repertoire, it is known that some pieces simply do not work well on the guitar. Especially when the "Baroque Period" is in question, it is seen that most guitarists try to play 18th-century German baroque lute Works.

It is known that composers such as J.S. Bach and S. L. Weiss composed works for the baroque lute in the 18th century. These works are often included in the repertoire of guitarists. However, the tuning system of the instrument is quite different from the modern guitar. On the other hand, another type of baroque lute called the archlute was used in Italy in the same period. The Archlute is tuned more like the modern guitar than the German baroque lute. Often used for figured bass accompaniment, the archlute also had a rich solo repertoire that survived today, freely, and easily accessible online. Giovanni Zamboni is one of the most important composers of the Archlute. His book consisting of 12 sonatas published in 1718 is one of the last examples of archlute music. All of the composer's works have been adapted for guitar by Paolini. It has been determined that Váša adapted the Zamboni sonata number 9 for guitar. However, there is no study on which archlute sonata of the composer is suitable

to be played with the guitar. This study aims to determine the most suitable sonata of the composer to be played with the guitar by the method of document analysis and then to make an original guitar transcription of it.

In the study, first of all, the necessary concepts for transcription are given. In this way, the information necessary for the transcription of the notation used by the composer to the modern guitar notation of the Italian tablature was provided. Then, the criteria for determining the composer's sonata that would be suitable for playing on the guitar were investigated. For this purpose, the guitar and archlute were compared structurally, and the diapason strings of the archlute were determined as the biggest difference between the two instruments. As a result, it has been evaluated that the Zamboni sonata, which uses the least diapason strings, will be the most suitable for playing on the guitar.

All archlute sonatas of the composer were analyzed numerically to determine the archlute sonata with the diapason string usage. For this purpose, the notes included in all archlute sonatas have been determined. In the process that followed, a number of the notes played on the diapason strings in all archlute sonatas were determined. Then, an answer was sought to the question of how much the diapason string notes occupy among the total notes, from the percentage form. The determined numerical ratios are indicated in the text and tables by creating a separate title for each sonata. The results achieved are as follows:

Sonata number 1 consists of Preludio, Alemanda, Currente, Sarabanda and Minuet sections. The 1st sonata contains 1545 notes, 105 of which are on the diapason strings. Notes on the diapason strings make up 7%~ of the sonata. Sonata number 2 consists of Alemanda, Current, Sarabanda and Giga parts. Sonata number 2 contains 1065 notes, 67 of which are on the diapason strings. Notes sung on the diapason strings make up 6%~ of the sonata. Sonata No. 3, Alem. (Alemanda), Giga, Sarabanda, and Fuga consist of sections. Sonata number 3 contains 1974 notes, 144 of which are on the diapason strings. The notes sung on the diapason strings make up 7%~ of the sonata. Sonata number 4 consists of Alemanda, Current, Sarabanda and Minuet parts. The number 4 sonata contains 1057 notes, 54 of which are on the diapason strings. Notes sung with on the diapason strings make up 5%~ of the sonata. Sonata number 5 consists of Alemanda, Current, Sarabanda and Minuet parts. Sonata number 5 contains 941 notes, 128 of which are on the diapason strings. Notes on the diapason strings make up 14%~ of the sonata. Sonata number 6 consists of Alemanda, Giga, Sarabanda and Gavotta parts. Sonata number 6 contains 909 notes, 20 of which are on the diapason strings. Notes on the diapason strings make up 2%~ of the sonata. Sonata number 7, Alem. (Alemanda), Giga, Sarabanda, and Fuga consist of sections. The sonata number 7 contains 1751 notes, 88 of which are on the diapason strings. Notes on the diapason strings make up 5%~ of the sonata. Sonata number 8 consists of Arpeggio, Alemanda, Giga, Sarabanda and Minuet parts. The 8th sonata contains 1306 notes, 100 of which are on the diapason strings. The notes on the diapason strings make up 8%~ of the sonata. Sonata number 9 consists of Preludio, Alemanda, Giga, Sarabanda and Gavotta sections. The 9th sonata contains 1249 notes, 11 of which are on the diapason strings. Notes on the diapason strings make up 1%~ of the sonata. Sonata number 10, Alem. (Alemanda), Current, Sarabanda, Burre sections. Sonata number 10 contains 1015 notes, 92 of which are on the diapason strings. Notes on the diapason strings make up 9%~ of the sonata. Sonata number 11 consists of Grave, Current, Sarabanda and Minuet parts. The entire sonata number 11 contains 1174 notes, 82 of which are on the diapason strings. The notes on the diapason strings make up 7%~ of the sonata. Sonata number 12 consists of the Ceccona part. The Ceccona section contains 859 notes, 66 of which are on the diapason strings. Notes on the diapason strings make up 8%~ of the Ceccona part. Sonata

number 12 contains 859 notes, 66 of which are on the diapason strings. The notes on the diapason strings make up 8%~ of the sonata.

As a result of the numerical analysis, it was determined that the composer's 9th sonata was the most suitable archlute sonata for the guitar. In the following section, where the transcription process is explained in detail, sections of Italian tablature notation and modern guitar notation are included in the study to be aligned with the help of visual editing tools. Musical parties not specified in tablature notation are indicated in modern notation. Suggestions were made for the difficulties to be experienced during the performance with the guitar. The left-hand finger numbers specified in tablature notation were transferred to modern notation in a way that remained faithful to the original.

In the first section where the transcription is explained, information about the Preludio section is given. Trill is preferred for the first two ornament symbols. Mordent preference was made for the third ornament symbol. In order to make the performance of the diapason string note, which is in the first bar, more suitable with the guitar, suggestions for change are given and it is explained with visuals. No change has been made for the diapason string note in the last measure. Fingerings are written for some notes on the guitar notation in the transcription process explanation section of the Alemanda section. The reason behind this is that the performing positions shown in the archlute tablature are fully transferred to modern notation. In the giga section, similar to the alemanda section, it was necessary to write finger numbers on some measures in order to transfer the playing positions, which were shown with archlute tablature, to the modern guitar notation. In all finger number preferences, the transfer was ensured by sticking to the positions written in the original text. In the sarabanda section, it was determined that the composer did not use any notes on the diapason strings. Therefore, the sarabanda section can be performed by being completely faithful to the original text. In the Sarabanda section, the mordent was chosen for the ornament symbol in the last bar, and the trill was chosen for the ornament symbol just before it. In the gavotta section, it has been determined that the only the diapason string note used by the composer is in the last measure. At the same time, it was determined that the note on the diapason string for the gavotta section is the tonic level of the piece. As a result, playing the note from an octave higher would not change the musical expression as long as it is the lowest voice of the chord. Despite being on the diapason strings, all the sounds transferred to the guitar notation in an octave higher are marked by writing the expression 8va.

After the transcription was carried out, the composer's most suitable archlute sonata for the guitar was determined and it is thought that an original transcription piece was added to the classical guitar repertoire. Different from previous transcriptions, part writing and finger numbers are included in the transcription. It is aimed and hoped that the archlute repertoire of Giovanni Zamboni, which is thought to reflect the characteristics of the baroque period as much as Bach's lute sonatas, will be performed more frequently by the guitarists' discovery and new transcriptions.

Ek 1. Giovanni Zamboni, 9 Numaralı Sonat, Gitar Transkripsiyonu

Sonata IX

Sonate d'intavolatura di leuto, Op.1

Preludio

Giovanni Zamboni Romano
Gitar için Transkripsiyon: Sarper DAĞTEKİN

3. tel F#

8va

5

9

14

18

22

8va

Alemanda

The musical score for 'Alemanda' is written in 4/4 time and features a treble clef. The piece consists of several staves of music. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The music is characterized by a mix of eighth and sixteenth notes, often grouped in pairs or triplets. A trill (tr) is indicated above a note in the fourth measure. The score includes various musical notations such as slurs, accents, and fingerings (e.g., 3, 1, 3). The piece is divided into sections, with measures 14, 18, 21, 25, and 29 marked. The notation includes a variety of rhythmic patterns and melodic lines, typical of a traditional dance tune. The score concludes with a double bar line and repeat dots.

2

44

49

54

59

65

CVII CV III

The musical score is presented in five systems. The first system (measures 44-48) begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). It features a melodic line with eighth and sixteenth notes, and a bass line with dotted half notes and quarter notes. A circled '2' is placed above the first measure. The second system (measures 49-53) continues the melodic and bass lines with similar rhythmic patterns. The third system (measures 54-58) includes a circled '2' above the final measure. The fourth system (measures 59-64) is marked with 'CVII', 'CV', and 'III' above the first three measures, indicating specific ornaments or techniques. The fifth system (measures 65-68) concludes with a final cadence, including a double bar line and repeat signs.

Sarabanda

The musical score for "Sarabanda" is presented in four staves. The first staff (measures 1-4) begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody starts with a quarter note G4, followed by a quarter note A4, a quarter note B4, and a quarter note C5. The guitar accompaniment consists of chords: F#4, G4, A4, and B4. The second staff (measures 5-8) continues the melody with a quarter note D5, a quarter note E5, a quarter note F#5, and a quarter note G5. The guitar accompaniment includes chords: C5, D5, E5, and F#5. The third staff (measures 9-12) features a quarter note A5, a quarter note B5, a quarter note C6, and a quarter note D6. The guitar accompaniment includes chords: G5, A5, B5, and C6. The fourth staff (measures 13-16) concludes the piece with a quarter note E6, a quarter note F#6, a quarter note G6, and a quarter note A6. The guitar accompaniment includes chords: D6, E6, F#6, and G6. The score includes various musical notations such as slurs, accents, and a trill (tr) in the final measure.

Gavotta

Allegro

7

15

8va

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 306-322

Geliş Tarihi:08.01.2023 Kabul Tarihi:05.04.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1231132>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

ÖĞRETİMDE DEĞİŞEN MEKÂN VE YENİ YATAY ONTOLOJİ

Nadir ATEŞOĞLU*

Öz

Mekâna sahip olmak bir etkileşim biçiminde temel öğelerden biridir. Öğretim mekânının yüz yüze veya uzaktan-dijital bir biçimde kullanımı akademisyen ve öğrenciler arasındaki iktidar ilişkisini derinden etkilemektedir. Halihazırda yüz yüze öğretimde kullanılan derslik ve amfiler -yapısı gereği- kapatma, gözetleme ve denetlemeye elverişli mekânlardır. Öğretimde mekân bu şekilde kullanıldığında taraflar arasındaki ilişkiyi zorunlu olarak ve belirli bir ölçüde hiyerarşik bir biçime dönüşmektedir. Öte yandan günümüzde öğretim mekânı sanal bir yöne doğru evrilmektedir. Dijitalleşme ve onun beraberinde getirdiği bağlantısallık, sahip olduğu sanallık ve somut bir mekân tanımlanmazlık nedeniyle yapısı gereği hiyerarşik ilişki biçimine uygun değildir. Bu durum bir taraftan eskisine göre çok daha yatay ve bağlantısal bir öğrenme anlamına gelmekte ve diğer taraftan öğrenci ve akademisyenler arasındaki ilişki biçimini yeniden yapılandırmaktadır. Bu çalışmada öğretimin sanallaşmasıyla, üniversitelerde öğrenci ve akademisyenler arasındaki iktidar ilişkisini nasıl değişebileceği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğretim Mekânı, Dijital Öğretim, İktidar ilişkileri, Üniversite

Changing Environment in Teaching and New Horizontal Ontology

Abstract

Owning space is a fundamental element in any form of interaction. The face-to-face or remote-digital use of the teaching space deeply affects the power relationship between academics and students. Classrooms and lecture halls currently used in face-to-face teaching are - due to their structure- suitable places for closure, surveillance and inspection. When space is used in this way in education, the relationship between the parties is necessary and to a certain extent turns into a hierarchical form. On the other hand, today's teaching space is evolving in a virtual direction. Due to digitalization and the connectivity it brings, its virtuality and lack of a concrete place, it is not suitable for hierarchical relationship form by its nature. On the one hand, this means much more horizontal and connective learning than before, and on the other hand, it restructures the relationship between students and academics. In this study, it

* Dr., Sinop Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, natesoglu@sinop.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-0561-3562>

is discussed how the power relationship between students and academicians in universities can change with the virtualization of teaching.

Keywords: Teaching medium, Digital teaching, Power relations, University

Giriş

Modern öğretim kurumları olarak üniversiteler belirli bir bürokratik işleyişe sahiptirler. Genellikle dikey bir ilişki biçimine dayanan bu bürokrasinin temel nedeni üniversitelerin belirli hedeflere ulaşma çabasına dayanmaktadır. Modern kurumlar olarak Üniversiteler mevcut bürokrasilerini özellikle klasik örgün öğretim yeri olan derslik ve amfilerde kolaylıkla uygulamaya koyabilmektedirler. Bu mekânın merkezde olduğu sınırlandırıcı bir bürokrasidir. Mekânla bütünleşmiş ve ondan güç alan bu bürokrasi, öğrencileri hem mekânsal -sınıfta olma- olarak ve hemde zamansal - zamanınsa orada olma- açısından denetlemeye imkan vermektedir. Bu bir tür denetleyici gözetime imkân vermek anlamına gelir (Gatto, 2019, s. 43). Örgün öğretimin mekâna içkin mevcut bu yapısı; ders işlenen mekânların akademik iktidar odaklı olarak dikey bir biçimde düzenlenmesi ve öğrencilerin bir alana konumlandırılması - sıkıştırılması- şeklinde ete kemiğe bürünmektedir.

Öğretim mekânı, bu çalışmada öğrenmeye aracılık eden ortam anlamında kullanılmaktadır. Öğrenme ortamı somut derslikler gibi bir mekân olabileceği gibi öğrenci ve akademisyenlerin birbirlerini uzaktan dijital araçlarla görebildikleri veya sadece duyabildikleri sanal dijital mekânlar da olabilir. Covid - 19 pandemisinin de zorlamasıyla tüm dünyada deneyimlenen uzaktan öğretim sürecinin birçok sonuçları oldu. Örneğin, eğitim olanaklarına eşitsiz erişim, gerçek öğrenmenin sağlanamaması, (Ülger, 2021) ezber ve kopyaya yönelme ve bunları önlemede Üniversitelerin yetersiz kalması (Tüzün & Yörük-Toraman, 2021) gibi birçok sorun ortaya çıktı. Ancak aynı sürecin öğrenci ve akademisyenler arasındaki etkileşimi de dönüştürdüğü ve onu yeniden yapılandığı da görülmektedir. Dijital uzaktan öğrenme, öğrencilerle akademisyenler arasındaki iktidar ilişkilerinin öğrenci lehine değişmesine ve eskisine göre çok daha yatay bir ilişki biçiminin hüküm sürmesine neden oldu (Ateşoğlu, 2022, s. 130). Bu yeni durum, öğretimin kalitesinde bir azalmaya neden

olup olmaması paranteze alınır, basit bir iletişim biçimi değişikliği olmanın çok ötesinde sonuçlar doğurabilir.

McLuhan (1967) “Asıl mesaj araçtır” derken iletişimin meydana geldiği ortamın sadece iletilmek istenen mesajı iletmediği fakat o aynı zamanda mesajın alan ve verenlere örtük başkaca direktiflerde verdiğini anlatmak istemektedir. Benzer şekilde Tina Besley, daha yatay ve özgürlükçü öğrenme ortamının öğrenciler için daha az baskı ve dolayısıyla kendini daha rahat ifade edebilme imkânı anlamına geldiğini belirtmektedir (2005, s. 87). Böylece iktidar ilişkisinden arınmış yatay bir etkileşim sadece yatay bir ilişki biçimini imlememekte o aynı zamanda öğrencilerin etik davranış biçimine yönelmelerinin de zeminini hazırlamaktadır. Bu bireylerin özgür düşünme, özgür ifade ve özgür tercihlerde bulunma eylemlerini mümkün kılan bir pratik eyleme biçimidir. Foucault’a göre etik, özgürlüğün düşünülerek yapılan bir pratiği ve özgürlük de etğin ontolojik ön koşuludur (2016, s. 23). Dolayısıyla öğretimde uzaktan dijital ortam, hiyerarşiye dayanmadığı varsayımı altında öğrencilerin etik davranış biçimlerine ve sisteme gönüllü katılımlarına imkân veren bir öğrenme biçimi anlamına gelebilir. Bununla birlikte bu sürecin etkileşim biçimini değiştirdiği ölçüde yeni davranış biçimleri için bir başlangıç noktası oluşturduğunu uzaktan öğretime geçilir geçilmez tüm öğrenilmiş davranış kalıplarının hızlıca değişeceğini de beklememek gerekir.

Yöntem

Bu çalışmanın yöntemi kitap, tez ve makale gibi verilerden elde edilen bilgileri içeren literatür taramasına dayanmaktadır. Var olan kaynak ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya literatür taraması denir. Ayrıntılı ve kapsamlı bilgiler elde etmek için nitel araştırmalarda sıklıkla tercih edilmektedir. Tarama ile yazılı belgelerin içeriği titizlikle ve sistematik bir biçimde analiz edilebilir (Wach, 2013). Bu araştırma kapsamında sırasıyla dokümana ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, belgeleri anlama, analiz süreci ve veriyi kullanma aşamaları (Kıral, 2020) takip edilmiştir.

Öğretim Mekânları ve Değişimin Yönü

Öğrenciler ve akademisyenler arasındaki iktidar ilişkisinde “mekân” temel unsurlardan biridir. Tüm iktidar uygulamaları mekâna içkindir. Çünkü mekâna sahip olanlar iktidar sahibi egemenlerdir. Böylece iktidar sahipleri tüm kazanımlarını depolayabilirken ona tabi olanlar bu imkândan yoksun kalırlar (De Certeau, 2009, s. 54). İktidara tabi olanların -bu çalışmada öğrenciler- kolay bir şekilde denetlenebilmeleri için onların kendilerine ait olmayan belirli bir mekâna sevk edilmeleri gerekir (De Landa, 2018, s. 130). Derslik ve amfilerin yapısı ile öğrencilere karşı akademisyenin konumlanması dikey bir hiyerarşi barındırmaktadır ve bu panopticon’a benzer bir gözetlenme hissi verecek bir mekân dizaynı anlamına gelir. Gözetlenen özne olarak öğrencilerin davranışı bu nedenle genellikle doğallıktan uzaklaşma eğilimde olmaktadır. Bu öğrenciler açısından bir tür kendini sınırlandırma ve farklı gösterme durumudur.

Bunun nedeni öğrencilerin mekâna sahip olan akademik iktidarın “normallerini” merkeze alarak kendi tepkilerini buna göre belirlemek istemeleridir. Burada öğrenciler -en azından belirli bir süre- kendi şahsi düşüncelerini bastırmakta veya farklı görünmeyi tercih etmektedirler (Ateşoğlu, 2022). Öğrenciler bu tür bir karar alma sürecinde değerlerini -en azından belirli bir süre- askıya alarak araçsal bir rasyonaliteyi devreye sokarlar ve formel bir neden-sonuç analizi yaparlar. Burada yapılan analizin sonunda ortaya çıkan düşünceye uygun bir davranış biçimi tercih edilmekte ve onun faydasına odaklanılmaktadır (Nozick, 1993, s. 133). Dolayısıyla bu durum akademisyenler ve öğrenciler arasındaki iletişimin doğallığına zarar verir ve iktidar içeren bir ilişki biçimine dönüşür. Öğrenciler açısından durum, değerleri paranteze alma ve mezun olmaya odaklanma şeklinde somutlaşmaktadır. Doğal olarak iktidar içeren bu ilişki ve etkileşim biçimi, öğrencilerde etik sayılamayacak bir davranış biçimine neden olmaktadır.

Bununla birlikte pandeminin ivme kazandırdığı somut mekânın olmadığı dijital bir öğrenme, tüm bu ilişkileri değiştirmiş ve yeniden biçimlendirmiş görünmektedir. En basit anlamıyla dijital öğrenme, dijital olarak oluşturulmuş bilgilerin kullanıldığı öğrenmedir (Fawns, 2019, s. 144). Dijital öğrenmenin bu denli yaygınlaştığı

bir noktada doğal olarak akademisyenler ve öğrenciler arasındaki ilişkiler de değişmeye başlamıştır. Fawns'ın (2019) Ward ve Dreyfus'a atf yaparak ileri sürdüğü üzere günümüzde öğrenme, yüz yüze ve çevrimiçi, eş zamansız ve eş zamanlı, bedensel ve bilişsel biçimleri harmanlayarak sınıfın ve bilgisayarın ötesine taşmaktadır (s. 136). Öğrenme artık diğerleri ile ilişkide sınıf içinde ve dışında diğer insanlarla etkileşim içindeyken veya dijital bir ağ kullanarak karşılıklı veya tekil bir biçimde tüm bunların orantısız bir birleşimiyle hibrit bir şekilde ve sürekli olarak- gerçekleşmektedir.

Bu tespitler bize dijital öğrenmenin yaygınlaşmasıyla birlikte öğrenmede zaman ve mekân algısının da önemli ölçüde değişmeye başladığını göstermektedir. Öğretim aracındaki bu değişiklik, McLuhan'ın (1967) kehanetini haklı çıkarırcasına, öğretim sürecindeki tüm ilişki biçimini yeniden yapılandırmaya başlamıştır. Öğretim aracı (ortamı) değiştiğinde buna bağlı olarak tüm iletişim ve etkileşim de değişerek önceki iletişim ortamının imlediği tüm örtük mesajlar yerini yeni öğretim ortamının örtük mesajlarına bırakmıştır. Kısaca iletişim aracı değiştiğinde sadece basit bir iletişim kanalı değişikliği olmamakta yeni iletişim aracının kendi kurallarını koyduğu bir bağlam değişikliği de olmaktadır.

George Siemens ve Stephen Downes'in ileri sürdüğü "bağlantıcılık" yaklaşımına göre öğrenme ağlar üzerinden gerçekleşir ve bilgiye ulaşmayı sağlayan kanalları oluşturan bu ağlar bilginin kendisinden çok daha önemlidir (aktaran Bozkurt, 2019, s. 603). Dijital ağları her zaman kullanıma açık dev bir sinir ağı gibi düşündüğümüzde bu ağlardan istenildiği kadar bilgi istenilen herhangi bir amaç için çekilebilir. Ağların sınırı, öğrenenlerin ağlar üzerinde ne kadar, hangi yöne ve hangi amaçlar için ilerlemek istediğiyle ilgilidir (Bozkurt, 2019, s. 603). Hızlı dijital ağlar sayesinde hem bilgiye ulaşma hem de öğrenciler arasındaki etkileşimdeki bu hız öğrenci ve akademisyen arasındaki iktidar ilişkisinde öğrencileri daha güçlü bir pozisyona itmektedir.

Bağlantısal öğrenme, günümüzün dijital bilgi çağında ağlar üzerinde öğrenmeyi açıklayan bir öğrenme kuramıdır (Bozkurt, 2019, s. 601). Bugün yükseköğretimde sosyal medya uygulamalarını ve dijital araçları daha yaygın ve etkin kullandıkları ölçüde öğrenciler belirli bir konum kazanmış gibi görünmektedir. Çünkü öğretim aracı artık her an bağlantıda kalmaya ve diğerleriyle anlık iletişime şimdi çok daha müsaittir. Bu durum mekâna sıkışmış eski öğretime göre çok daha ağlara dayalı ve yatay bir öğrenme şekli anlamına gelebilir. Dijital öğrenmenin beraberinde getirdiği bu kavram “bağlantısal öğrenme” yaklaşımıdır.

Dijital öğrenmenin bir sonucu olan bağlantısal öğrenmenin yaygınlaşması, öğrenme sürecindeki etkileşim biçimini değiştirdiği ölçüde mevcut iktidar ilişkisini yeniden biçimlendirmektedir. Bu durum tüm değişim anlarında olduğu gibi bir belirsizliğe de neden olmaktadır. Jandrić ve arkadaşlarına göre (2018) mevcut dijital gelişme kimsenin üzerinde fazla düşünmediği ancak mevcut öğretimin resmi sınırlarını aşan bir nitelik kazanmıştır ve bu durum öğretimde ucu açık bir belirsizliğe neden olmaktadır (s. 896). Bu nedenle akademisyenler henüz tam olarak denetlenemeyen ve nereye gideceği öngörülemeyen bu yeni yaklaşımlara mesafelidirler. Genellikle dijital öğrenmenin negatif yönleri -veriye erişimde adaletsizlik, denetimin zorluğu ve öğrenmenin gerçekleşmemesi vb.- üzerinde durulur. Ancak Feenberg (2017) ve Rose’ un (2017) da belirttiği üzere temel sorun, dijital teknolojinin kendisinden veya onun etkin kullanılmayışından kaynaklanmaz. Sorun daha çok yeni teknolojileri ve uygulamaları mevcut eğitim ekolojilerine geleneksel akademik uygulamalara ve değerlere saygı duyacak ve uygun olduğu yerde koruyacak şekilde entegre etmedeki başarısızlıktan kaynaklanır (aktaran, Fawns, 2019, s. 138). Bu nedenle öğrenmenin dijital hale gelmesi, yeterli denetim mekanizmaları oluşturulmadığında akademik iktidarlar tarafından kolayca onaylanmaz. Bu anlaşılabilir çünkü yeni uzaktan ve dijital öğrenme biçimi mevcut sistemin kontrol mekanizmalarına, ilişki ve iletişim biçimlerine bir tür meydan okumaktadır.

Hollander’ a (2021) göre günümüzde kampüslerde yürütülen yüz yüze öğretime tamamıyla geri dönülemez. Çünkü artık öğrenciler online dijital öğrenmenin

konforunu deneyimlemişlerdir. Öğrencilerin online öğretimin konforundan memnun oldukları görüşüne katılmakla birlikte buna neden olan faktörün sadece etkin zaman kullanımı ve aileye daha fazla zaman ayırmakla ilgili olmadığı bunun aynı zamanda okulun bürokratik mekânsal ve zamansal kısıtlamalarından kurtulmakla da -maruz kalınan iktidar baskısıyla- ilgili olduğunu ileri süreceğim. Çünkü sanal ağ ortamları genellikle yatay iletişimi destekleyen dijital bir yapıya sahiptirler. Dijital öğretim, aktarmaya ve aktardığını istemeye dayanan bir sistem yerine bireyin katılımını merkeze alan ve öğrenen ve öğretmenin aktif iletişimine odaklanan bağlantısal bir sistemi zorunlu kılmaktadır (Kop, 2011, s. 20).

Bu zorunlu olarak artık iki yönlü hatta çok yönlü bir süreçtir. Dijital eğitim ilericidir ve o geleneksel olmayan yenilikçi bir duruşu temsil etme eğilimindedir. Geleneksel yaklaşımın aksine dijital eğitim, kendisini özgün ve ana akım eğitim projesinden farklı bir şekilde konumlandırmaktadır (Knox, 2019, s. 364). Diğer yandan dijital dönemde araçsal dijital teknolojiler, hayatın her alanına o kadar nüfus etmiştir ki artık onlar sadece egemenlerin değil egemen güce tabi olanların da rahatlıkla kullanabileceği araçlardır. Artık amfi ve dersliklerin yerini dijital araçlar almakta tabir yerindeyse artık taraflar bir tür yuvarlak masa etrafında toplanmaktadırlar. Bu yeni ve yatay bir ontolojidir.

Birchall'e göre günümüzde dijitalleşmeyle birlikte gözetim de ortaklaşmaktadır (2017). Bugün artık önemli olan dijital aracın yönüdür ve müşterek gözetimin konusu, verilerle aynı anda çalışanlar ve verilerin kimin üzerinde çalıştığıdır. Tüm veriler ders dokümanları ve ders videoları kayıt altındadır. Bu nedenle artık gözetleyen ve gözetlenenler gibi kavramlar önemini yitirmektedir. Çünkü artık herkes hem gözetleyen hem de gözetlenen konumundadır. Dokümanlara istenildiği yerden ve istenildiği zaman erişilebilir. Sürekli herkesin birbirini gözetlenmesine imkân veren kayıt altındaki bir sitemde ve hiç muğlak -takdir hakkı- bırakılmayan bir yönetim alanında artık akademik otoritelerin öğrencileri denetlemesi zorlaşmaktadır (Ateşoğlu, 2022, s. 165). Tüm bu gelişmelerin öğrencilerin lehine olup olmaması bir yana

gelişmelerin mevcut seyrinin üniversitelerdeki Ortodoks öğretim yaklaşımlarını aşındırdığı net biçimde görülmektedir.

Öğretimde İktidar Kullanımı ve Gönüllü Katılım

Foucault, disiplinci iktidar yaklaşımı çerçevesinde modern bir kurum olarak üniversiteleri eleştirmektedir. Ona göre her yerde olduğu gibi üniversitelerde de bir iktidar -güç- ilişkisi bulunur. Üniversite öğretimi çerçevesinde yükseköğretim sistemine dahil olan öğrenciler belirli bir bürokrasiye dahil olduklarında onunla birlikte bir denetim ve gözetim alanının da parçası haline gelmektedirler (2016, s. 77). Bir tarafta kural koyan ve onu uygulatan akademik otoritelere karşın diğer yanda kurallara uymak zorunda olan öğrenciler bulunur. Akademisyenlerin ders anlatımı dışında sınıf düzenini sağlama, kimin ne kadar konuşacağına karar verme ve kimin ne kadar öğrenip öğrenmediğini denetlemek için sınavlar yapma gibi görevleri vardır. Değerlendirme yapma yetisine sahip olmak iktidarı sürdürmenin önemli bir aracıdır. Değerlendirmeyi sağlayan sınavlar bu anlamda denetim alanının bir enstrümanına dönüşür (Foucault 2019, s. 280). Buna karşın öğrenciler mevcut kurallara uymak durumundadırlar.

Foucault (2019) böylece eğitim sistemini öğrencileri çeşitli teknikler kullanarak denetleyen, onları bir düalizmin öteki tarafı olarak kodlayan bir araç olarak görür (s. 278). Eğitim sistemi bu işi bilginin gücünü kullanarak yapmaktadır. Çünkü ona göre bilgi ve iktidar birbirinden ayrılmaz (Foucault, 2016, s. 77). Üniversitelerde bir yanda bilgiyi temsil edenler diğer yanda öğrenmek durumunda olanlar bulunur. Bu durum doğası gereği bir iktidar ilişkisini zorunlu kılmıştır. Diğer taraftan Foucault (2016) iktidar ilişkisinin olduğu her yerde doğal olarak bir direniş de bulunduğunu ileri sürmektedir (s. 50). Tüm bu görüşler, akademik otoritelerin yaptıkları her düzenleyici işleme karşı öğrencilerde -ister ilk bakışta net bir biçimde görünün ister görünmesin- bazı karşı tepkisel davranışların geliştiğini göstermektedir (Ateşoğlu, 2022). Bu karşılıklı düalist durum amfi ve sınıflarda verilen eğitimlerde iktidar ilişkisinin sürekli yeniden üretimine neden olan bir döngüye dönüşmektedir.

Elbette Foucault iktidar analizlerinde sadece mekân kullanımına odaklanmamaktadır. Ancak o iktidarın her yerde -mekânda- olduğunu iddia ettiğine göre bu bizi zorunlu olarak gözetleme ve bir mekâna kapatılma olgularına götürmektedir. Diğer bir değişle mekân unsurunu dışarıda bırakarak iktidar ilişkilerini analiz etmek imkânsız görünmektedir.

Apple “Eğitim ve İktidar” isimli çalışmasında eğitim sistemindeki hiyerarşiye odaklanarak eğitim sistemine içkin bir hiyerarşinin olduğunu ve bunun sınıf ortamındaki iletişim biçiminden kaynaklandığını ileri sürmektedir (2012, s. 65). Ona göre bilgiye sahip olan taraf olarak öğretenlerin sınıfta kurdukları, demokratik olmayan iletişim biçimi, otoriterliğin temel sebebidir. Öğrenciler ve öğretenler arasındaki iletişimin biçiminin etkisi sanıldığından çok daha yüksek olabilir (s.27).

Mevcut öğretim sisteminin yapısal olarak aktarmacı olduğunu ve bu durumun öğrencileri pasifize ederek sinikleştirdiğini ileri süren görüşler de bulunmaktadır (Freire, 2019, s. 90). Aktarma ve onu aynen geri isteme bürokratik bir sınav sistemiyle hayata geçer. Freire’e göre böyle bir sistem sorundur. Çünkü -gerçek bir öğrenmenin aktarmacılığa dayalı olarak gerçekleşip gerçekleşmemesi bir yana- öğrencileri doldurulması gereken boş kaplar gibi gören böyle bir öğretim ve değerlendirme sistemi ister istemez belirli oranda bir otoriterlik içerir. Bunun nedeni mevcut öğretim sisteminin zihnindeki ideal öğrenci tipinin anlatılanı aynen geri veren, uysal bir öğrenci profili olmasıdır. Diğer taraftan mevcut öğretim sistemi klasik yapısıyla öğrencileri sinikleştirmekte ve pasifize etmektedir (Gatto, 2020, s. 199). Öğrenciler bu anlamda öğrenme eylemine geçtikleri an -o paketin içerisinde- disipline edilmeyi de deneyimlemiş olurlar.

Foucault ve takipçilerine göre mevcut öğretim sistemi gözetleyip denetlemeye, katılımsız ve etkileşimsiz aktarmaya ve sınıf/amfi ortamlarındaki iletişimin biçiminin beraberinde getirdiği bir hiyerarşiye dayanmaktadır. Ancak hiyerarşi içeren tüm bu yapısal unsurlar özellikle belirli somut mekânı kapsayan alanlarda yani derslik ve amfilerde uygulama alanı bulabilir. Deleuze’un da belirttiği üzere disiplin

toplumlarının kapatma merkezlerine ihtiyacı vardır (2021). Okullar öğrencilerin belirli bir süre kalmak zorunda olduğu mekanlardır ve bu yönüyle onlar bir tür disiplin mekanlarına dönüşmüşlerdir (Foucault, 2016, s. 151). Öğrencileri saymak -devam zorunlulukları gibi- sınıflandırmak -başarılı / başarısız- gibi unsurlar disiplin toplumunun mekânın belirleyiciliğine ilişkin önemli unsurları arasındadır. Dolayısıyla mekân odaklı geleneksel öğretim sisteminin doğal sonucu diye iletişim biçimidir.

Mekânın kullanımı üzerinden kurulan otorite (Foucault), demokratik olmayan iletişim biçimi (Apple) veya aktarmaya dayanan (Freire) ve öğrencileri pasifize eden (Gatto) öğretim sistemi uzaktan dijital öğrenme araçlarının kullanılmasıyla etkisizleşmektedir. İlk olarak eski somut mekân ve onun ilişki biçimi yok olmuştur. İkinci olarak aktarma ve aktardığını geri istemeye dönük sınav sistemi artık işlevsizleşmiştir. Derslerden geçmek kolaylaşmış artık kayıtlı dersler istenildiği yerden ve istenildiği kadar tekrar izlenebilmektedir. Devamsızlık, dersi kaçırma, konuyu anlayamama, sınavlardan kalma ve bunlar üzerinden oluşabilecek tüm akademik otoriteler etkisizleşmektedir.

Üniversite öğrencilerinin büyük bir kısmı, derslerde söz almadıklarını ve bu durumun uzaktan öğretim döneminde de aynen devam ettiğini belirtmektedirler. Öğrencilerin sadece ders geçmeye odaklandıkları görülmektedir (Ateşoğlu, 2022, s. 109). Akademik sistem bugün özellikle dijital öğrenmede öğrencileri yerli yurtlulaştırmak için onların olabildiğince derslere katılımına odaklanmak durumundadır. Pandeminin ardından yaklaşık üç yıl geçtikten sonra -etkisi bugün azalmış olsa da- dijital öğrenmenin hız kazandığı ve öğretim sisteminin mekânı, kavramları ve iletişim biçimini esaslı bir şekilde değiştirdiği söylenebilir. Mekân ve hatta zamandan bağımsız online/offline derslerin işlenebilmesi, öğrencilerin tüm bu deneyimleri yaşamaları, onların artık eskisi kadar kolay kontrol edilemeyeceği anlamına gelmektedir.

Günümüzde mekân ve zaman sınırlayan kurumlara ihtiyaç yoktur çünkü bilgi, bu kurumlar olmadan da karşı tarafın rızasıyla çok kolay aktarılabilir. Bugün

birilerinin kontrol edilmesi için onların iktidarın mevcut sistemine dahil olmaları yeterlidir. Çünkü bilgi iktidarla öylesine bütünleşmiştir ki bireylerin herhangi bir kanal üzerinden bilgiye ulaşmaları onların bir talimatı da otomatik olarak alacakları anlamına gelmektedir (Deleuze, 2021). Ancak bugün -en azından uzaktan öğretim verildiği süreçte- belirli bir mekâna kapatılanların almak zorunda oldukları bir enformasyondan değil kendi mekanlarından kendi arzularıyla sisteme dahil olmak isteyen veya istemeyenlerin enformasyonlarından söz edilmektedir. Bu ise öğrencilerin kendi rızalarını zorunlu kılan ve bunu yaptığı ölçüde onları etik davranışlara yönlendiren yeni bir mekanizma demektir.

Diğer taraftan bugünün dijital dünyasında bilgiyi tamamıyla belirli bir iktidar odağının kontrol edebilmesi hemen hemen imkansızdır. Üstelik artık bilgi tek bir kaynaktan gelmemektedir ve o artık herkese eşit mesafededir¹ (Clinton & Logan, 2011, s. 168). Bu nedenle günümüzde gönüllü katılım eskisinden çok daha önemli hale gelmiştir. Gönüllü katılım, iktidar eden ve ona muhatap olan olarak ortaya çıkan karşılıklı bir düalizm yerine her iki tarafın eşitlendiği daha yatay bir süreci imlemektedir. Klasik sınıf mekanlarında doğrudan veya online kanallar aracılığıyla bir bilgi transfer edildiğinde öğrencilerin bu bilginin içeriğine dahil olmaları, derslere aktif katılım göstermeleri beklenir. Oysa öğrenciler genellikle kendilerine faydalı olduğunu düşündükleri ölçüde derslere odaklanma eğilimdedirler (Ateşoğlu, 2022, s. 109). Bu durumda “gönüllü katılım” yapısı gereği bir tarafın diğeri üzerindeki beklentileriyle değil, ancak her iki tarafın rızasıyla uygulama alanı bulabilir. Karşılıklı rızaya dayanan her ilişki biçiminde -sözleşmede- olduğu gibi bu tarafların eşit olduğu bir ilişki biçimini imler.

¹ Bununla birlikte online ve offline uzaktan öğretim derslerine teknik ve maddi imkânsızlıklar yüzünden öğrencilerin adil bir şekilde erişemedikleri durumlar da vardır ve bu çalışmada bu durum çalışmanın ana hedefleri doğrultusunda paranteze alınmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Eğitim sisteminin yapısı gereği iktidar uygulayan buyurgan ve denetleyici bir yapıya sahip olması (Foucault 2016, s. 151), başkasının mekânında bulunan bireyin değişen davranışları (De Certeau, 2009, s. 55), kişileri belirli bir mekâna sevk etmenin iktidar denetimini kolaylaştırdığı (De Landa, 2018, s. 130) görüşleri düşünüldüğünde öğretim verilen ortam ve araçların değişmesi ile yükseköğretimde var olan ilişki ve etkileşim biçimlerinin de değiştiği görülmektedir. Ancak günümüzde dijitalleşme hayatın her alanında beklenmedik bir biçimde nüfuz ettiğinden artık dijital araçları iktidar edenlerin diğerleri üzerinde kullandığı dikey bir enstrüman yerine herkesin kendi konumunu kuvvetlendirmek için kullandığı daha yatay bir enstrüman gibi düşünmek gerekmektedir. Dolayısıyla dijital öğrenme yöntemi bugün öğrencilerin sınıflandırılması, kıyaslanması ve değerlendirilmesine hizmet eden bir teknoloji değildir. O bugün daha ziyade akademisyen ve öğrencileri eşitleyen bir araca dönüşmektedir. Bu durum Ortodoks eğitime göre yeni ve daha yatay bir yaklaşımdır.

Dijital artık hayatın her yerindedir. Öğrenciler her zaman çevrimiçidir. Bu müthiş bir hızla iletişim ve sürekli bağlantısallık anlamına gelir. Çünkü artık herkes kendi mekanındadır ve mekâna sahip olanın diğerlerinin davranışlarını belirleyebilmesi ilkesi artık geçerli değildir. Diğer yandan kayıt altına alınma, gözetleme mekanizmaları artık çift yönlü çalışmaktadır. Tüm bu gelişmeler yükseköğretimde artık iktidar ilişkilerinin değişmeye başladığı göstermektedir. Üstelik tüm bu gelişmeler örgün öğretimin başlamasıyla tamamıyla son bulmaz. Çünkü artık cin şişeden çıkmış ve yeni öğretim yöntemi deneyimlenmiştir.

Modern öğretim kurumu olarak üniversiteler değişen mekân ve iletişim biçimine uygun bir formda kendilerini yeniden üretmek zorundadırlar. Belki bir çözüm önerisi olarak, öğrencilerin sisteme gönüllü katılımlarını teşvik etmek en öncelikli mesele olmalıdır. “Gönüllü katılım” bir yandan daha yatay ve eşitlikçi bir uygulama biçimi anlamına gelirken öbür taraftan mevcut sistemin kendisini yenileyebilmesi için de önemli bir fırsattır. Üstelik gönüllü ve aktif katılım, örgün öğretimde olanın

tersine iktidar içirmeden öğrenme sağlayabilecek bir mekanizmadır. Böylece mevcut öğretim sistemi statik ve geleneksel durumundan kurtularak bağlantısal ve dijital öğrenme ortamına ve yeni yatay ontolojiye uygun bir tarzda kendisini yenileyebilir. Bunun için akademik otoritelerin uzaktan öğretimin dijital mekanına odaklanarak, mevcut devamsızlık ve kısa süreye sıkıştırılmış sınav uygulamalarından vazgeçmeleri ve öğrencilerin sisteme aktif ve gönüllü katılımlarına odaklanmaları gerekmektedir.

Bununla birlikte tam tersi olarak dijital araçlar akademik iktidarın elinde beklendiğinden çok farklı sonuç verecek bir biçimde, örneğin şu anda denetlenemeyen tüm özel alanların da -dijital araçlarla- denetlenmesini içine alacak şekilde genişlerse bu durum öğretim sistemini çok daha hiyerarşik bir yapıya da büründürülebilir. Bu panopticonun tüm öğretim sisteminin merkezine yerleşmesi anlamına gelecektir. Doğal olarak bu olduğunda -gözetlenen tüm öznelerde olduğu gibi- öğrenci davranışlarında da sahteleşme ve otoriteye karşı sinikleşme oluşabilir. Kendi gücünü sınırlandırmayan bir iktidar öğrencilerde etik dışı davranışlara mı neden olacak yoksa dijitalleşme ve daha yatay bir ontolojiyle birlikte öğrencilerde etik bir davranış zemini mi oluşacak? Öğretim sistemine hangi unsur hâkim olacak? Zorunluluk mu rıza mı? Zorlama mı yoksa gönüllü katılım mı? Yeni uzaktan öğrenme ortamları gerçekten yatay bir etkileşime neden olacak mı? Bu soruların cevabını yeni enformasyon teknolojilerine karşı, tarafların göstereceği demokratik veya otokratik tepkiler verecektir.

Kaynakça

- Apple, W.M. (2012). *Eğitim ve İktidar*. (E. Bulut, Çev.) Kalkedon Yayınları.
- Ateşoğlu, N. (2022). *Mikro Direnişler: Eleştirel Bir Pedagoji İncelemesi*. Kriter Yayınevi.
- Besley, T. (2005). Foucault, truth telling and Technologies of the self in schools. *Journal of Educational Enquiry*, 6, 1, 76-89.
- Birchall, C. (2017). Shareveillance: the dangers of openly sharing and covertly collecting data. *University of Minnesota Press*.
- Bozkurt, A. (2019). Ağ toplumu ve öğrenme: Bağlantıcılık. *Akademik Bilişim*. (S. 601-606).
- Clinton, G., Lee, E., & Logan, R. (2011). Connectivism as a Framework for Creative Productivity in Instructional Technology. *In Advanced Learning Technologies (ICALT)*, 2011 11th IEEE International Conference on (pp. 166-170). IEEE.
- De Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I, Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (L.A. Özcan, Çev.) Dost Kitabevi Yayınları.
- De Landa, M. (2018). *Yeni Bir Toplum Felsefesi*. (S. Çalıcı, Çev.) Kolektif Kitap.
- Deleuze G. (2021). Kontrol toplumunu, sanat ve direnme eylemi. <https://www.youtube.com/watch?v=JgMOjjOdNmU&t=55s>. Accessed 1 October 2020.
- Downes, S. (2011). 'Connectivism' and Connective Knowledge. http://www.huffingtonpost.com/stephen-downes/connectivism-and-connecti_b_804653.html
- Fawns, T. (2019). Postdigital Education in Design and Practice. *Postdigit Sci Educ* 1, 132–145. <https://doi.org/10.1007/s42438-018-0021-8>
- Feenberg, A. (2017). The online education controversy and the future of the university. *Foundations of Science*, 22(2), 363–371. <https://doi.org/10.1007/s10699-015-9444-9>.
- Freire, P. (2019). *Ezilenlerin Pedagojisi*. (D. Hattatoğlu ve E. Özbek Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus. Collige De France Dersleri (1977-1978)*, (F. Taylan, Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Özne ve İktidar*. (I. Ergüden, O. Akınbay, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2019). *Hapishanelerin Doğuşu*. (M.A. Kılıçbay, Çev.) İmge Kitapevi.
- Gatto, J.T. (2019). *Aptallaştırılan Eğitim*. (S. Behçet, Çev.) Pedagoji Yayınları.
- Gatto, J.T. (2020). *Eğitim: Bir Kitle İmha Silahı, Zorunlu Eğitimin Karanlık Dünyasında Bir Yolculuk*. (M.A. Özkan, Çev.) Edam Yayınları.
- Hollander, J. B. (2021). The pandemic is taking higher education back to school. *University World News*, 23 January.
- Jandrić, P., Knox J., Besley T., Ryberg, T., Suoranta, J. & Hayes, S. (2018) Postdigital science and education, *Educational Philosophy and Theory*, 50:10, 893-899, DOI: 10.1080/00131857.2018.1454000
- Knox, J. (2019). What Does the 'Postdigital' Mean for Education? Three Critical Perspectives on the Digital, with Implications for Educational Research and Practice. *Postdigit SciEduc* 1, 357-370 (2019).
- Kop, R. (2011). The challenges to connectivist learning on open online networks: Learning experiences during a massive open online course. *The International Review of Research in Open and Distance Learning*, 12 (3), 19-38. <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/882/1689>
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170–189. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1156348>
- McLuhan, M. (1967). *The Medium is The Message, The Extensions of Man*. McGraw-Hill Paperback

- Nozick, R. (1993). *The nature of rationality*, Princeton University Press.
- Rose, E. (2017). Cause for optimism: engaging in a vital conversation about online learning. *Foundations of Science*, 22(2), 373-376. <https://doi.org/10.1007/s10699-015-9445-8>.
- Siemens, G. (2004). Connectivism: A learning theory for the digital age. <http://www.elearnspace.org/Articles/connectivism.htm>.
- Tüzün, F., & Yörük-Toraman, N. (2021). Pandemi döneminde uzaktan eğitim memnuniyetini etkileyen faktörler. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 822–845.
- Ülger, K. (2021). Uzaktan eğitim modelinde karşılaşılan sorunlar-fırsatlar ve çözüm önerileri. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 393-412.
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. <https://open-docs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/2989/PP%20In-Brief%2013%20QDA%20FINAL2.pdf?sequence=4>

Extended Abstract

In this study, it is discussed how the power relationship between students and academicians in universities can change with the virtualization of the learning environment. In this study, the teaching space is used to mean the environment that mediates learning. The learning environment can be a place such as concrete classrooms, or it can be virtual digital spaces where students and academicians can see or only hear each other remotely through digital tools. The distance education process experienced all over the world, with the force of the Covid-19 pandemic, has had many consequences. For example, many problems emerged such as unequal access to educational opportunities, the inability to provide real learning (Ülger, 2021), the tendency to memorization and cheating and the inadequacy of universities to prevent them (Tüzün & Yörük-Toraman, 2021). However, it is seen that the same process also transforms and restructures the interaction between students and academics. Online learning caused the power relations between students and academicians to change in favor of students and a much more horizontal relationship style to prevail compared to the past (Ateşoğlu, 2022, p. 130). Whether or not this new situation causes a reduction in the quality of teaching, bracketed out, may have consequences beyond simply a change of communication style.

When McLuhan says, “Medium is the message”, he wants to explain that the medium in which the communication takes place not only conveys the message to be conveyed but also implicitly gives other directives to those who receive and give the message. “Space/Medium” is one of the basic elements in power relations. All power practices are immanent in space. Because those who own space-medium are sovereigns who have power. Thus, while those in power can store all their gains, those who are subject to it are deprived of this opportunity (De Certeau, 2009, p. 54). Those who are subject to power - students in this study - need to be sent to a certain place that does not belong to them so that they can be easily supervised (De Landa, 2018, p. 130). The structure of the classrooms and lecture halls and the position of the academician against the students have a vertical hierarchy, and this means a space design that will give a sense of surveillance similar to the panopticon. The behavior of the students as the observed subject, therefore, often tends to become unnatural. For students, this is a kind of self-limitation and difference.

The reason for this is that the students want to determine their own reactions by putting the "normals" of the academic power that owns the place in the center. Here, students -at least for a certain period of time- suppress their personal thoughts or prefer to appear different (Ateşoğlu, 2022). In such a decision-making process, students put an instrumental rationality into action by suspending their values - at least for a certain period - and performing a formal cause-effect analysis. At the end of the analysis made here, a suitable behavior style is preferred, and its benefit is focused on (Nozick, 1993, p. 133). Therefore, this situation harms the naturalness of communication between academicians and students and turns into a relationship that includes power. For students, the situation is embodied in bracketing values and focusing on graduation. This form of relationship and interaction, which naturally includes power, causes unethical behavior in students.

However, online learning which the pandemic accelerated, seems to have changed and reshaped all these relationships. In its simplest sense, digital learning is learning using digitally created information (Fawns, 2019, p. 144). At a point where digital learning has become so widespread, naturally the relations between academics and students have begun to change. As Fawns (2019) argues about Ward and Dreyfus, today learning goes beyond the classroom and the computer, blending face-to-face and online, asynchronous and simultaneous, bodily and cognitive forms (p. 136). Learning now takes place with others, interacting with other people inside and outside the classroom, or using a digital network, either singularly or reciprocally – a disproportionate combination of all this, in a hybrid and continuous way.

These findings show us that with the spread of digital learning, the perception of time and space in learning has begun to change significantly. Justifying McLuhan's (1967) prophecy, this change in the teaching tool has begun to reconstruct the whole form of relationship in the teaching process. When the teaching medium (environment) changes, all communication and interaction change accordingly, and all the implicit messages marked by the previous communication environment are replaced by the implicit messages of the new teaching environment. In short, when the communication tool is changed, it is not only a simple communication channel change but also a context change in which the new communication tool sets its own rules.

According to Foucault and his followers, the current education system is based on surveillance, unattended and non-interactive transmission, and a hierarchy brought about by the form of communication in classroom/amphitheater environments. However, all these structural elements containing hierarchies can find application especially in areas that cover a certain concrete space, namely in classrooms and lecture halls. As Deleuze states, disciplinary societies need closure centers (2021). Schools are places where students have to stay for a certain period and in this respect, they have turned into a kind of disciplinary space (Foucault, 2016, p. 151). Factors such as counting the students -like attendance requirements- classifying them -successful and unsuccessful- are among the important elements of the disciplinary society regarding the determination of the place. Therefore, the natural result of the traditional space-oriented education system is the vertical communication form.

The authority established over the use of space (Foucault), the undemocratic communication style (Apple) or the teaching system based on transfer (Freire) and pacifying students (Gatto) are rendered ineffective by the use of distance digital learning tools. First of all, the old concrete space and its relationship form disappeared. Secondly, the examination system for transferring and asking back what is transferred is now dysfunctional. It has become easier to pass the courses, and now the recorded courses can be watched from anywhere and

as many times as desired. Attendance, missing a lesson, not understanding the subject, failing the exams and all academic authorities that can be formed through these become ineffective.

Today, digitalization has permeated unexpectedly in all areas of life, so it is necessary to think of digital tools as a more horizontal instrument that everyone uses to strengthen their own position, rather than a vertical instrument used by those who have power over others. Therefore, the digital learning method is not a technology that serves to classify, compare and evaluate students today. Today, it turns into a tool that equates academics and students. This is a new and more horizontal approach to traditional orthodox education.

Digital is now everywhere in life. Students are always online. This means blazing fast communication and constant connectivity. Because now everyone is in their own space and the principle that the owner of the space can determine the behaviour of others is no longer valid. On the other hand, recording and surveillance mechanisms now work bi-directionally. All these developments show that the power relations in higher education have begun to change. Moreover, all these developments do not come to an end with the beginning of formal education. Because now the genie is out of the bottle and the new teaching method has been experienced.

As a modern education institution, universities have to reproduce themselves in a form suitable for the changing space and communication style. Perhaps as a solution proposal, encouraging students' voluntary participation in the system should be the top priority. While "Voluntary participation" means a more horizontal and egalitarian form of practice, it is also an important opportunity for the existing system to renew itself. Moreover, voluntary and active participation is a mechanism that can provide learning without power, unlike in formal education. Thus, the current teaching system can get rid of its static and traditional situation and renew itself in a way suitable for the connective and digital learning environment and the new horizontal ontology. Academic authorities should now focus on the digital space of distance education and the active and voluntary participation of students in the system, and abandon practices such as absenteeism and short-term exam system.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 323-362

Geliş Tarihi:17.01.2023 Kabul Tarihi:14.04.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1238140>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI KALKINMA DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN ÇEKOSLOVAKYA İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ (1945-1950)

İbrahim Halil TANIK*

Elif PARMAKSIZ*

Öz

Devletlerin uluslararası kamuoyunda var olma çabasında siyaset kadar ekonomi de önemlidir. Böylece ülkede iç ve dış ticaret ağı gelişir, pek çok yönden kalkınma hamleleri hızlanır. Uzun bir dönem bağımsızlık savaşının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti dış politikada, diplomasi olduğu kadar ekonomiye de önem vermiş ve dünya ticaret sistemine dâhil olmuştur. Özellikle 1929 krizini müteakip Merkez Bankasının kurulmasıyla başka ülkelerle daha sağlam ticari bağlar tesis etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden kurtulmak amacıyla Türkiye, bu bağları güçlendirmek için daha çok enerji harcamıştır. Bunda Truman doktrini ve Marshall yardımlarının etkileri söz konusudur. Türkiye'nin önceki yıllarda olan ticaretini 1945-1950 yılları arası geliştirdiği ülkelere birisi Çekoslovakya'dır. Osmanlı'dan kalan iyi ilişkilerin cumhuriyet döneminde gelişmesi, dostluk anlaşması imzalanması ve kültürel etkileşimin katkılarıyla Türkiye, Çekoslovakya ile bu dönemde karşılıklı ticaret yapmıştır. Türkiye'nin 1945-1950 yılları arası Çekoslovakya ile ticari münasebetleri bu çalışmanın çerçevesini oluşturur. Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin uygulandığı bu çalışmaya; Türkiye devlet arşivleri, istatistik kurumu verileri, basın arşivi ve telif eserler kaynak olmuştur. Türkiye Çekoslovakya'ya en çok hububat ürünleri, ham madenler ve deniz canlıları ihraç ederken, ağır sanayi, işlenmiş tekstil ürünleri ve tarım makinelerini bu ülkeden ithal etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Çekoslovakya Ticari İlişkileri, Dış Ticaret, Kliring, Modüs Vivendi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Tarih Bölümü, ihaliltanik@harran.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1614-3279>

* Y. Lisans Mezunu, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, elifparmaksiz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9151-1310>

Commercial Relations of Turkey with Czechoslovakia in the Post-World War Second Development Period (1945-1950)

Abstract

The Economy is as important as politics in the efforts of states to exist in international public opinion. Thus, the country's domestic and foreign trade network develops, and development moves accelerate in many ways. The Republic of Turkey, which was established after a long-term war of independence, gave importance to the economy as well as politics in foreign policy and was included in the world trade system. Especially with the establishment of the central bank following the 1929 crisis, established stronger commercial ties with other countries. In order to recover from the devastating effects of the Second World War, Turkey spent more energy strengthening these ties. There are positive reflections of Truman doctrine and Marshall aids in this. Czechoslovakia is one of the countries with which Turkey developed commercial relations between 1945 and 1950. With the development of good relations with the Ottoman Empire in the Republic period, the signing of a friendship agreement and the contribution of cultural interaction, Turkey made mutual trade with Czechoslovakia in this period. Turkey's commercial relations with Czechoslovakia between 1945-1950 constitute the limitation of this study. In this study, in which quantitative and qualitative research methods were applied; Turkish state archives, statistics institution data, press archives and copyrighted works have been the source. While Turkey mostly exports cereals, raw minerals and sea creatures to Czechoslovakia, it imported heavy industry, processed textile products and agricultural machinery from this country.

Keywords: Turkey-Czechoslovakia Commercial Relations, Foreign Trade, Clearing, Modus Vivendi.

Giriş

Savaş sonrası diplomasi, kalıcı barış ve huzurun tesisi için önemlidir. Ayrıca kötü ekonomik koşulların iyileştirilmesi ve bunda uygulanan yöntemler, ülkelerin iç ve dış politikalarının önemli bir kısmıdır. Birinci Dünya Savaşı sonrası tarafların uzlaşmaları uzun soluklu bir çözüm üretememiştir. Avrupa'da, Almanya'nın memnuniyetsizliği ile başlayan çatışma ortamı, İtalya ve Japonya'nın da maksimalist tutumları ile artarak devam etmiştir. Çekoslovakya ve nihayetinde 1 Eylül 1939'da Polonya'nın Almanya tarafından işgali ile gelişen süreç, 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa'nın da Almanya'ya savaş ilan etmeleri ile İkinci Dünya Savaşına dönüşmüştür (Hobsbawn, 1996, s. 173-174). Savaşa dâhil olan ülkeler, iki savaş arası dönemde teknolojik gelişmelere önem vermişlerdir. Ülkede ulaşımda motorlu taşıtlara geçilmiş, tank gücü ve hava savunma sistemi önem kazanmış, savaş

teçhizatlarının sayılarından çok işlevselliği ön plana çıkmıştır (Black, 2003, s. 138-139). Bu durum ateş hattının daha geniş bir alana yayılmasını tetiklemiştir.

Almanya'nın Stalingrad savaşını kaybetmesi, Pasifik'teki Japon ilerlemesinin ABD tarafından durdurulması ise savaşta dengeleri müttefikler lehine çevirmiştir (Mandel, 1995, s. 168). Bu gelişmelerle birlikte Türkiye'nin stratejik konumu dolayısıyla silahlandırılarak askerî hareketlilik sahasına katılması hususunda mihver cephesi baskı kurmuştur. Sonra müttefik cephesinin baskısı ve 1943 yılından itibaren yapılan birtakım toplantı ve konferanslar başlamıştır (Armaoğlu, 2017, s. 370-371). Ancak Türkiye'nin savaş dışı kalma tavrı bütün süreç boyunca ön plandadır (Deringil, 1994, s. 98).

İkinci Dünya Savaşı sürecinde izlediği “Denge Politikası” sayesinde savaşa fiili olarak katılmayan Türkiye, hem müttefik hem Mihver Devletlerinin savaş boyunca, kendi yanına çekme çaba ve baskılarına maruz kalmıştır. Bu süreçte ekonomik, sosyal, askerî ve jeopolitik sebeplerden dolayı ise Mihver Devletlere savaş ilan ederek Batılı devletlerin yanında yer almıştır (Akdan, 2020, s. 231-235). Bu tercihin sonucunda Türkiye, bir tarafın desteğini alırken, diğer tarafın tehdidine maruz kalmıştır.

Sovyet Rusya'nın 10 Şubat 1945 Yalta Konferansında dile getirmesi ile oluşan Türkiye üzerindeki Rus tehdidi, bu tarihten sonra Türkiye'ye iletilen notalar ile devam etmiştir. Bunların ilki 19 Mart 1945'te Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov arasında gerçekleşen toplantıda bildirilen 25 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmasının günün koşullarına uymadığı gerekçesiyle taraflarınca feshedildiğini bildiren notadır (Zürcher, 2015, s. 306; Yakut, 2013, s. 172-174).

1945 sonrasında yaşanan gelişmeler ile iki süper güç olarak dünya sahnesine çıkan Sovyetler Birliği ve ABD karşısında Türkiye, tercihini Batı bloğundan yana kullanmıştır. Bu tercih Türkiye'nin dış politikasının temel unsurları olmuştur (Özgöker-İba, 2010, s. 84.). ABD merkezli politikada, Türkiye'ye 100 milyon dolar

yardımı içeren (Ekincikli, 2010, s. 139-141), 12 Temmuz 1947 tarihli Truman Doktrini önemlidir. Bu gelişmenin arından ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'dan adını alan yardım Türkiye'yi de kapsamıştır (Gönlübol vd. 2014, s. 220). Yardımın yapılması amacıyla Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur (Armaoğlu, 2017, s. 398-399).

Tek parti döneminde, Türk ekonomisinin dışa kapanarak millî sanayileşme yoluna gitmesi ile devleti ekonomide yatırımcı ve üretici olarak öne çıkaran “Devletçiliği” iktisat politikası olarak belirlemiştir (Boratav, 2006, s. 58-59). Türkiye, planlamacı-müdahaleci politikası ile Batı'dan bağımsız kendi kaynaklarını kullanarak millî sanayileşme hamleleri yapıp, modern işletmeler kurarak devlet öncülüğünde 1932-1939 yılları arasında “Devletçilik” ile gelişmeye ve kalkınmaya başlamıştır (Boratav, 2006, s. 157-161).

Kalkınmayı sağlayan üretim kolları ise memleketleri ve ürünleri itibariyle; Malatya, Kayseri, Ereğli, Nazilli ve Bursa'da merinos dokuma fabrikaları, Gemlik'te ipek, Paşabahçe'de cam, Beykoz'da deri, İzmit'te kâğıt, Karabük'te demir-çelik, Eskişehir'de şeker, Kayseri'de uçak fabrikalarının kurulması ile olmuştur (Akşin, 2019, s. 251). Bu gelişimde erkeklerden başka kadınlarında da sektöre katkıları gerçekleşmişti. Genelde tarım ve tekstil, kimyevi ürünler, yiyecek ve içecek sektörlerinde kadınlar yer almışlardır (Quataert-Zürcher, 2017, s. 161).

İkinci Dünya Savaşı ise Türkiye'nin ihracatında büyük bir azalmaya yol açmıştır. 1938'de 724 milyon TL olan ihracat 1944'te 277 milyon TL'ye düşmüş ve ihracatın Gayri Safi Milli Hasıla'ya oranı 1930'lu yıllarda 0,09 oranından savaş yıllarında 0,05'e gerilemiştir. (Tezel, 2002, s. 135-138).

1946 İvedili Sanayi Planının ABD'li yatırımcılara uymadığı gerekçesi ile ret edilmesi üzerine hazırlanan 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, dış kaynak ve özel sektöre dayalı, ayrıca sanayi yerine tarım kesimine ağırlık verilerek hazırlanmıştır. ABD'nin yardımlarından faydalanmak için yine ABD'nin yönlendirmelerine göre hazırlanan planda, Türkiye'nin hammaddelerini dış pazara

ulaştırmasında kolaylık sağlamak üzere ulaşıma da büyük bir önem atfedilmektedir (Tekeli-İlkin, 2009, s. 7).

Savaş sonrası Dünya ekonomisinin temellerinin atıldığı Bretton Woods Konferansı ise 44 ülkenin katılımıyla Temmuz 1944 yılında toplanmış, Dünya Bankası ve IMF serbest piyasa koşulları altında uluslararası ekonomik işbirliği ve istikrar sağlamayı amaç edinen Birleşmiş Milletlere bağlı iki kuruluş olarak kurulmuştur. Konferans sonrası yeni para sistemi kabul edilmiş ve ABD doları, altına konvertibilitesi¹ olan tek para olarak kalmış, 35 dolar 1 ons altına denkleştirilmiş ve ABD doları altın karşılığı basılmaya devam etmiştir (Akşin, 2019, s. 280). Uluslararası ticarete önemli bir yeri olan para biriminin belirginleşmesi Türkiye’yi dış ticarete daha aktif hale getirmiştir. Dış ticaret hacmini geliştirdiği ülkelerden birisi Çekoslovakya’dır.

Çekler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda girişikleri bağımsızlık hareketinin zafer ile sonuçlanmasının ardından 28 Ekim 1918 tarihinde bağımsız Çekoslovakya Cumhuriyetini kurmuşlar (Öncü, 2014, s. 162), 1948’de ise bu yapı “Halk Cumhuriyeti”ne dönüşmüştür (Kıp, 2016, s. 74). Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun ardından Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. İki ülkenin ortak gerçeklerinden birisi Birinci Dünya Savaşı sonrası ortamında imparatorluk topraklarında mücadele ile devletin kuruluşlarıdır. Ayrıca cumhuriyet rejimine geçişleri iki ülkenin ortak kaderi olmuştur. Bu kader ise iki ülkeyi birçok alanda ortak paydada buluşturmuştur.

İki ülke arası ilişkilerde, 11 Ekim 1924 tarihinde dostluk anlaşması imzalanması ile ilk somut adım atılmıştır. 20 Nisan 1925 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan anlaşma (Resmi Gazete, 13 Nisan 1924, sayı: 609), Türkiye Cumhuriyeti adına Hariciye Vekâleti Müsteşarı Tefik Kâmil Bey ile Çekoslovak delegesi Dr. Mösyö Rodolf Svetlik tarafından iki nüsha olarak Ankara’da imzalanmıştır. Anlaşma ile samimi ve daimi dostluğun mevcudiyeti, ticaret,

¹ Konvertibilite: milli paranın diğer paralara ve altına hiçbir sınırlamaya bağlı olmaksızın dönüştürülebilmesi işlemine verilen addır. Özen (2008, s. 59)

konsolosluk, iskân ve ikamet gibi konularda uluslararası hukuka uygun hareket edileceği kararlaştırılmıştır (TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: 2/ Cilt: 17, 1976, s. 336-337). Bu gelişmeyi müteakip taraflar karşılıklı elçi tayin etmişlerdir.

Dostluk anlaşması imzalandıktan sonra Maarif eski Vekili Vasıf (Çınar) Bey, 13 Mayıs 1925 tarihinde Prag'a murahhas ve Orta Elçi olarak tayin edilirken (BCA, 30.18.1.1/13.29.11), Prag yönetimi de Miloš Kobr'u olağanüstü temsilci ve Orta Elçi olarak Ankara'ya göndermiştir (Şimşir, 1993, s.571-575). Türkiye, 18 Haziran 1929 tarihinde babası Sultan II. Abdülhamid'in Mabeyn Başkâtibi olan Ali Cevat Beyin oğlu Mehmed Cevad (Açıkalın)'ı Prag daimi maslahatgüzarlığına atamıştır (Arslan, 2020a, s. 383). Daha sonra 1935-1939 yılları arası Yakup Kadri Karaosmanoğlu Çekoslovakya'ya elçilikle vazifelendirilmiştir (Karaosmanoğlu, 1967, 84.). Böylece Türkiye'nin ikili ilişkileri geliştirmek için çabaları artmıştır.

Dostluk anlaşması sonrası siyasî ve kültürel ilişkilerin gelişmesi, iktisadî alana da yansımış ve iki ülke arasında ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. Bir anlaşmaya varılincaya kadar ilk olarak geçici anlaşmalar (modüs-vivendi) ile yürütülmeye çalışılan ticarî ilişkiler için 21 Ağustos 1925 tarihinde ilk adım atılmıştır (Öncü, 2014, s. 167). 5 Haziran 1927 tarihinde Çekoslovakya'nın da aralarında bulunduğu pek çok ülkeyle konsolosluk, suçluların iadesi ve adli yardımlaşma müzakerelerini yürütmek üzere Ali Şevki Bey murahhas tayin edilmiştir (TDA, 501/33875.132120.1). Sonrasında karşılıklı bir ticaret anlaşmasının imzalanması için görüşmeler devam etmiştir. Ükelere ait ithal ve ihraç ürün listelerini ve ticari usulün uygulanışını içeren ilki 1927 yılında imzalanan ticaret anlaşmaları, 1938 yılına kadar süresi doldukça yenisi imzalanmış veya dönemin şartlarına göre güncellenmiştir.

Temsil seviyesinin üst düzeye çıkması, kültürel etkileşimi de hızlandırmıştır. Çekoslovakya'nın başkenti Prag'da yapılacak olan müzik şenliklerine Türkiye'den katılım gerçekleşmiştir. Devlet konservatuarı piyano öğretmeni Ulvi Cemal Erkin'i eseri olan senfoninin icrasını idare etmek üzere Çekoslovakya hükümeti davet etmiştir. Şenlikler sonrası Erkin, uluslararası kültür ilişkileri kurma ve geliştirmek

üzere bir süre daha görevlendirilmiştir (BCA, 30-18-1-2/113-24-10). Çekoslovak hükümetinin 1947 yılında yapılan müzik bestecileri ve tenkitçileri kongresine Türkiye’den davet ettiği bir diğer isim ise Gazi Terbiye Enstitüsü müzik öğretmeni Halil Bedii Yönetken’dir. Milletlerarası kültür münasebetlerini geliştirme amacıyla Yönetken’in incelemelerde bulunması için 17 gün süreyle Çekoslovakya’da kalması kararlaştırılmıştır (BCA, 30-18-1-2/114-50-6).

Türkiye ile Çekoslovakya arasındaki iyi ilişkiler Çekoslovakya’nın Almanya tarafından işgaline kadar devam etmiştir. (Karaosmanoğlu, 1967, s. 127-128). İşgal öncesinde imzalanmış olan 7 Nisan 1938 tarihli son ticaret anlaşmasının hükümleri işgal sebebi ile uygulanamamış ve yürürlükten kaldırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde askıya alınan ilişkiler, savaş sonrası yerini yeni ilişkilere ve ticarî anlaşmalara bırakmıştır (Arslan, 2020b, s. 165-166). Bu dönemde Türkiye’nin silah ithal ettiği ülkelerden birisi Çekoslovakya’dır (Haytoğlu, 2018, s. 78) ve silah üretimi bu ülkenin ekonomik yapısının önemli bir parçasıdır (Hladík-Ječný, 2019, s. 146).

Doğu Avrupa ülkeleri arasında gelişmiş bir ekonomiye sahip olan Çekoslovakya savaş sonrası komünist yönetimle sanayi kuruluşlarını devletleştirmiş ve mülkiyet hakkı devlet elinde toplanmıştır. Beş yıllık planlarla yönetilen ülke ekonomisinde başlıca sanayi üretim alanları otomotiv, elektrik, elektronik, demir-çelik, kimya, porselen, ayakkabı, mobilya olmuştur. Gelişmiş sanayiye karşın tarımda geri olan ve yer altı madenleri yeterli olmayan Çekoslovakya, bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla Türkiye ile ticarete önem vermiştir (Erdil, 1993, s. 253). Türkiye’nin Çekoslovakya ile dış ticaret hacmini geliştirmek istemesinde, İkinci Dünya Savaşı öncesi savaş ensdüstürisinin gelişmiş olması (Karaosmanoğlu, 1967, s. 54) etkili olmuştur. Ayrıca Türkiye, Çekoslovakya, Romanya SSCB ve Yugoslavya arasında Briand-Kellog Paktı’ndan hareketle uluslararası sınır ihlallerine ve saldırganlığa karşı durmayı amaçlaya bir anlaşma imzalamıştır (TDA, 571/35603.140276.11). Savaş sonrası dönemde SSCB’nin iki ülke arasındaki ticareti geliştirmek amacıyla Çekoslovakya ile müzakereleri de Türkiye’nin bu ülke ile

ticaret yapmasına engel olmamıştır (TDA, 571/35030.138263.19). 1948'de Çekoslovakya'da komünistlerin yönetime hakim olduğu dönemde de (TDA, 534/37581.150999.14) ticari ilişkiler devam etmiştir.

İki ülke ilişkilerinin gelişimi çerçevesinde yalnızca ticaret anlaşmaları imzalanmamıştır. Çekoslovakya Türkiye'de demiryolalrındaki gelişmeleri de takip etmiş (TDA, 501/31963.130406.11), sonuçta bu sektörde bir ticaret gerçekleşmişti. Örneğin anlaşmada yer alan ihracat-ithalat listelerinde Türkiye, Çekoslovakya'dan 1949 yılında toplam 6.073.358 kilogram ağırlıklı lokomotif ithal etmiştir. Lokomotiflerin imalat ve inşaatında kullanılan malzemelerin kontrolünün sağlanması ve teknik tecrübelerinden faydalanılması adına Devlet Demiryolları Eskişehir cer müfettişi yüksek mühendis Orhan Gümüş Çekoslovakya'ya gönderilmiştir. Bu gelişme Türkiye'nin lokomotif alanında alacağı bilgilere ve ithal edilen ürünün ülke içinde kullanımı noktasında fayda sağlamıştır (BCA, 30-18-1-2/119-32-12).

Yukarıda izah edilen, siyasî, iktisadî ve kültürel gelişmelerin yanında iki ülke arasında 1945'e kadar beş ticaret anlaşması imzalanmıştır;

31 Mayıs 1927 tarihli Ticaret Mukavelesnamesi, Ankara'da iki nüsha olarak imzalanmıştır. 13 maddeden ve imza mazbatasından oluşmaktadır. (TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem:3, Cilt: 2, t.y., s. 42-45). 17 Ocak 1931 tarihli Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması, imzalandığı tarihten bir ay sonra yürürlüğe girerek 2 sene süresince yürürlükte kalacaktır. Ankara'da Fransızca iki nüsha olarak imzalanan 15 maddelik ticaret anlaşması ve ona ek imza protokolü ile ihraç malları listelerini içermektedir (TBMM ZC, D: 3, C: 26, 1931, s. 156-158). 12 Mayıs 1936 tarihli Ticaret Anlaşması 1 Haziran 1936 tarihinde yürürlüğe girmiş, Prag'da imzalanmıştır (TBMM ZC, D:5, C: 16, 1937, s. 145-148). 18 Ocak 1938 tarihli 12 Mayıs 1936 Ticaret Anlaşmasına Ek Protokol, Ankara'da iki nüsha olarak imzalanan 4 maddelik protokol ile 12 Mayıs 1936 anlaşmasına bağlı ihraç malları listelerinde değişiklikler yapılmıştır (TBMM ZC, D: 5, C: 24, 1938, s. 71-72). 7 Nisan 1938 Ticaret anlaşması 1 Mayıs 1938 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Ankara'da imzalanan anlaşma,

ek protokol ve mektup anlaşmalarından oluşmaktadır (TBMM ZC, D: 5, C:26, 1938, s. 176-178).

Literatür Taraması

Türkiye'nin erken cumhuriyet döneminde Çekoslovakya ile ilişkilerini konu edinen çalışmalar mevcuttur. Başlıkları çerçevesinde alana katkı sağlayan bu eserler, yeni araştırmalara ilham kaynağı olmaktadır. Bunlardan bazılarının başlıkları şunlardır: "Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)" (Haytoğlu, 2018); "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye - Çekoslovakya İlişkilerine Genel Bir Bakış" (Öncü, 2014); "Prag Maslahatgüzarı Mehmed Cevad (Açıkalın)'ın Raporu'na Göre Çekoslovakya siyasi Partileri" (Arslan, 2020a); Türk Arşiv Belgelerine Göre Türkiye-Çekoslovakya Ticari Münasebetleri (1923-1940)" (Arslan, 2020b); İslam Ansiklopedisi'nin "Çekoslovakya" maddesi (Erdil, 1983); "The Importance of Arms Expenditure and Arms Production In The Czechoslovak Economy" (Hladik- Ječný, 2019). Literatür taraması safhasında tespit edilen eserlerden farklı olarak bu çalışma, 1945-1950 yılları arası Türkiye-Çekoslovakya ekonomik ilişkilerini konu edinerek alan katkı sağlamayı hedefler.

Yöntem

Çalışmanın oluşumunda nitel ve nicel araştırma yöntemleri uygulanmıştır. Nitel içerik analiziyle arşiv belgeleri, TBMM tutanakları, Resmi Gazete, basın kaynakları ve telif eserler incelenmiştir. Nicel araştırma yöntemi çalışmanın önemli bir kısmını teşkil etmiştir. Özellikle bu kısımda Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret Yıllıkları'ndan faydalanılarak yıllara dair sayısal veriler tespit edilmiştir. Ancak sayfa aralıkları çok yoğun olduğu için tablolarda TÜİK kaynaklarının sayfa numarası belirtilmemiş, çalışmanın kaynakça kısmında tam künyeleri verilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Çalışma yaklaşık altı yıllık bir dönemde Türkiye'nin Çekoslovakya ile olan ticaretine dair teorik katkı sunmayı hedefler. Burada ithal ve ihraç kalemleri her iki ülkeyi temsil eder. Ürün kalemleri çok zengin olduğu için üç ana başlıkta toplanmıştır: gıda, tekstil ve sanayi. Türkiye savaş sonrası dönemde bu ülke ile

yoğun bir ekonomik işbirliği yapmıştır. Bunda, savaş döneminde işgale maruz kalması, para politikaları, savunma ve tarım sanayisini iyileştirme çabaları çok etkili olmuştur. Türkiye'nin askeri malzeme alma girişimleri 1930'larda başlamıştı (TDA, 540/44799.21682.7). 1950' yılına kadar Çekoslovakya Türkiye'nin dış ticaretinin %4 ila %8'lik kısmını oluşturmuştur. Daha çok gıda ürünleri ve işlenmemiş mamulleri ihraç ederken; işlenmiş dayanıklı sanayi ve tekstil ürünleri, bunların içerisinde özellikle tarım makineleri ve ulaşım araçları ithal etmiştir. Böylece tarımda 1950'lerle kazanılan ivmenin arka planına dair izlenimler, okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca ulaşım alanında demiryolunda kullanılan teçhizatın da Çekoslovakya'dan temin edildiği çalışmanın önemli bulgularındandır.

Türkiye bu ülkeyle olan ticaretini merkez bankaları aracılığıyla karşılıklı ödeme anlaşmalarıyla bir disiplin kazandırmıştır. Bundan başka 1950 yılındaki Tütün Satış Protokolü ile bazı tarım ürünlerin takas unsuru olarak kullanılmıştır. Bu protokol Türkiye'de üretilen ve dış pazarda karşılığı olan tarım ürünlerinin teşvik edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

1. 22 Haziran 1945 Tarihli Türkiye-Çekoslovakya Ticaret ve Ödeme Anlaşması

İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Türkiye ile Çekoslovakya ticaret ilişkileri devam etmiştir. Savaş öncesi imzalanan 7 Nisan 1938 tarihli son anlaşma dönemin şartlarına uymaması nedeni ile geçerliliğini yitirmiştir. Bunun yerine 30 Nisan 1934'de imzalanan "modus vivendi"yi uygulayarak iki ülke yeni bir anlaşma sağlamışlardır. Ankara'da iki nüsha olarak Fransızca kaleme alınan anlaşma, TBMM'de kabul edilmiş (TBMM ZC, D:7/C:21, 1946, s. 51-59) 10 Temmuz 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir (BCA, 30-18-1-2/109-51-3).

Türkiye adına Ticarî ve Malî Anlaşmalar Müzakere Heyeti Başkanı Burhan Zihni Sanus, Çekoslovakya hükümeti adına Richard Pech tarafından imzalanan anlaşmada iki ülke, ekonomik ilişkilerinde en fazla izne tabii millet olarak kabul edilmiştir. Anlaşmanın özel takas usulü ile uygulanması kararlaştırılmıştır (Cumhuriyet, 24.06.1945, sayı: 7489). Savaş ile birlikte üretim imkânını önemli

ölçüde kaybeden Çekoslovakya'dan Türkiye'ye mamul mal ihracı hemen sağlanamasa da savaştan önce yapılan ticaretten kalan bloke paralarla Türkiye'den Çekoslovakya'ya hammadde ihracı sağlanabilmiştir. Anlaşmadan bir süre sonra Çekoslovakya'dan ucuz fiyata şeker ithal etme imkânı doğmuş, böylece Türkiye'de şeker fiyatlarında indirim sağlanabilmiştir. Ayrıca Çekoslovakya'dan sınai mamuller, makine ve teknik parçaların ithalinin önü açılmıştır (Son Posta, 25.06.1945, sayı: 5348).

2. 7 Haziran 1946 Tarihli Türkiye-Çekoslovakya Takas Anlaşması

İki ülke arasında ticari faaliyetleri arttırmak için Türkiye ile Çekoslovakya arasında mektuplaşmak suretiyle 7 Haziran 1946'da genel ticaret rejimine uygun özel takas usulü ile anlaşma sağlanmış (Ulus, 12.06.1946), Bu anlaşmaya göre Türkiye, 8 milyon liralık tütün ve 1 milyon liralık kuru meyve ihraç edebilir, karşılığında mamul ve ağır sanayi maddeleri ithal edebilirdi (BCA, 30-18-1-2/111-45-10). Çekoslovakya'nın 24 Temmuz 1945 tarihinde Türkiye hükümetinden agreman² istemiştir. Talep üzerine ekonomi ve tarım endüstrisi uzmanı Jindřich Kolowrat-Krakowský, 7 Haziran 1946'da Çekoslovakya'nın bazı şartlar dahilinde bir anlaşmaya varmak istediğini Türkiye'ye bildirmiştir (BCA, 30-10-0-0/ 131-940-21).

Bu şartlara göre, Türkiye ve Çekoslovakya'nın ürünlerine dair lisans verilmesini taahhüt etmesi ve Türkiye'ye ihraç edilecek mamullerin tutarının T.C. Merkez Bankasında bulunan "Çekoslovakya Tütün Takası" hesabına aktarılması gerekiyordu. Üzerinde mutabık kalınan ürünlerin dört ay içinde teslim edilmesi gerekiyordu. Çekoslovakya mamulleri için belirtilen para miktarı taraflar arasında anlaşma ile yükseltilebilir düşürülebilirdi. Ayrıca Çekoslovakya anlaşmanın 7 Haziran 1946 itibarıyla beş ay yürürlükte kalmasını Türkiye'ye teklif etmiştir (TBMM ZC, D: 8/C:3, 1947, s. 187-188).

²Agreman: Bir elçi tayin edilirken elçinin gideceği ülkenin izninin alınması. Kubbealtı Lugatı, "Agreman", Erişim Tarihi: 2 Kasım 2022, <http://www.lugatim.com/s/AGREMAN>.

Çekoslovakya'nın taleplerini içeren mektupların Türkiye'ye ulaşması ile Dışişleri Bakanı Hasan Saka mukabelede bulunmuş, anlaşma maddelerinin kabul edildiğini belirtmiştir. Anlaşmaya göre Çekoslovakya'dan alınacak ağır sanayi maddeleri; maden ve ağaç işlemek için makinalar, torna tezgâhları, bergman boruları, testere ve delme makinaları, otomatik telefon santralleri, sıhhi su ve hava gazı tesisleri, elektrik malzemeleri, yük el arabaları, beton demiri, kimyevi maddeler gibi sanayi ve teknoloji malzemeleriydi. Hasan Saka'nın Çekoslovakya'ya cevabının ardından Çek elçisi yeni bir mektup göndererek Türkiye'den 1 milyon Türk lirası kadar kuru meyve ve sair maddeleri ithal etmek istediklerini, ihraç olunacak malların bedelinin ise Çekoslovakya ağır sanayi özel hesabı adı altında T.C. Merkez Bankasında açılacak bir hesaba yatırılmasını talep etmiştir. Bu talebin kabulünün ardından, Çekoslovakya Türkiye'den kuru incir, kuru üzüm, fındık ve bağırsak debagat maddeleri ithal etmiştir. Çekoslovakya ile yapılan bu anlaşmanın tutarı yaklaşık 9 milyon lira olup, takas yöntemi uygulanmıştır (TBMM ZC, D: 8/C:3, 1947, s. 187-188).

3. 5 Aralık 1946 Tarihli Türkiye-Çekoslovakya Ticaret ve Ödeme Anlaşması ile Modüs Vivendiye Ek Anlaşma

Ticarî ilişkileri geliştirmek amacı ile 30 Nisan 1934 tarihli modüs vivendi esaslarına dayanarak 5 Aralık 1946 tarihinde Ankara'da Türkiye ve Çekoslovakya arasında yeni bir anlaşma imzalanmıştır (BCA, 30-10-0-0/163-142-1). Bu anlaşma ile ithalat ve ihracat her iki ülkenin politikalarına uygun olarak yapılacakken, ödemeler ise aynı tarihte imzalanan ödeme anlaşması gereğince düzenlenmiştir. Bu anlaşmada ürün menşei koşulu aranmıştır. Fakat belirlenen para miktarını aşmayan ihracatlar söz konusu belge istenmeyerek, prosedürün hafifleştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca anlaşmanın sona erdiği tarihte devam eden işlemler için, iki ülkenin yürürlükte olan genel politikaları esas alınmıştır. Anlaşmanın takibi için iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin düzeni ve geliştirilmesi amacıyla taraf ülke yetkililerinden oluşan bir karma komisyon kurulmuştur. Komisyonunda Türkiye'yi Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Başkan Yardımcısı Sedat Ezdinli

başkanlığında, Maliye Bakanlığından Nail Gidel, Ticaret Bakanlığı Müşavirlerinden Aziz Aksüyek ve Dışişleri Bakanlığında Mahmut Dikerdem temsil etmiştir (BCA, 30-18-1-2/114-46-15).

Aynı gün, ticaret anlaşmalarını kolaylaştırmak için bir de ödeme anlaşması imzalanmıştır. Buna göre; Çekoslovakya'dan Türkiye'ye yapılacak her türlü ödemeler Çekoslovakya Milli Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılan faizsiz bir hesaba para yatırılması suretiyle yapılacaktır. Aynı şekilde Türkiye'den de Çekoslovakya'ya yapılacak diğer her türlü ödemeler, faizsiz hesabın zimmeti ile yapılacaktır. Bu hükümlerle anlaşma sağlayan iki ülke de hak sahiplerine ödemelerin yapılmasını sağlamakta yükümlüdür. Ayrıca taraf kurumlar ödeme emirlerini günü gününe karşılıklı olarak birbirlerine bildireceklerdi. Aynı gün yapılan ticaret anlaşması yenilenmediği takdirde, anlaşmanın yürürlük süresi içinde onanmış olan işlemlere ait ödemeleri de hükümlere göre yapacaklarını taahhüt etmişlerdir. Anlaşmada, 30 Nisan 1934 tarihli modüs vivendi anlaşması baz alınmıştır (TBMM ZC, D: 8/C:4, 1947, s. 387-394).

Burhan Zihni Sanus ile Stanislav Minovsky, anlaşmanın imzalandığı gün ödeme anlaşmasının döviz kurunu belirlemeye yönelik 6. ve 8. maddesinin uygulanmasını da kararlaştırmışlardır. Buna göre Çekoslovakya, 8. maddenin uygulanması üzere Çekoslovak kronunun 1 ABD doları karşılığı belirlenmiştir. ABD hazinesince uygulanan 1 ons altının 35 ABD doları esasından hesap edilerek 1 kilogram saf altının 56.263.77 Çekoslovak kronu olarak tespit etmiştir. Türk hükümeti ise konu hakkındaki mutabakatlarını cevabi mektup ile aynı tarihte bildirmiştir. Çekoslovakya kronu kıymeti altına nispetle değişecek olursa, alacaklı veya borçlu bakiyesinine göre güncellenebilirdi (TBMM ZC, D: 8/C:4, 1947, s. 387-394).

Bir diğeri ise 6. maddenin uygulanmasıdır. Buna göre; Çekoslovakya 150 milyon Çekoslovak kronunun en az 100 milyonunu Türk tütününü satın almaya ayırdıklarını taahhüt etmiştir. Bu kararını 6 Aralık 1946 tarihli bir mektupla Türkiye'ye bildirmiştir. Türkiye, cevabi mektupta konu hakkındaki mutabakatını

bildirmiştir. Böylece 7 maddesi ticaret, 14 maddesi ödeme anlaşması, modüs vivendiye ek anlaşma ve anlaşmaya bağlı mektuplar ile 5 Aralık 1946 anlaşması kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 8/C:4, 1947, s. 411-414).

5 Aralık 1946 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Ticarî ve Malî Müzakereler Heyeti Başkanı Burhan Zihni Sanus ve Çekoslovak yetkilisi Stanislav Minovsky'in imzaladığı ticaret ve ödeme anlaşması ile ekleri, 15 Aralık'ta yürürlüğe girerek 1 Nisan 1948'e kadar uygulanacaktı. Sürenin bitiminden iki ay önce taraflardan biri feshetmediği sürece anlaşma kendiliğinden yenilenecekti. Takas usulü önlenmek amacıyla ödeme mekanizması geliştirilen anlaşmada, her iki ülkenin de ihtiyaçlarına göre belirlenen malların ticaret usulü ise ülkelerde yürürlükte olan genel ithalat-ihracat rejimlerine göre yapılması kararlaştırılmıştır (Ulus, 06.12.1946).

4. 5 Aralık 1946 Tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasının Sürelerinin Uzatılması

Taraf ülkeler arasında, 5 Aralık 1946 tarihli anlaşmanın uzatılmasıyla ilgili müzakereler yürütülmüştür. İlki bir yıl, sonrakiler daha kısa vadeli olarak ay bazında uzatılmıştır. Önceki anlaşmanın geçerlilik süresi 31 Mart 1948'de sona erecekti. Bu süreyi bir yıl uzatmak üzere (BCA, 30-18-1-2/119-31-18), Çekoslovakya Dışişleri Bakanı Vlado Clementis ile Türkiye Maslahatgüzarı Rıfat Ayanlar arasında mektuplaşmak suretiyle karar alınmıştır (TBMM ZC, D: 8/C: 22, 1950, s. 401-404). Yapılan birinci uzatma sonrası anlaşma ve eklerinin yürürlük süresinin 31 Mayıs 1949'a kadar bir ay daha uzatılması (BCA, 30-18-1-2/119-31-19), yine Çekoslovakya Dışişleri Bakanlığı ile Türkiye'nin Prag elçiliği arasında mektuplaşmak suretiyle kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 8/C: 22, 1950, s. 405-408). Söz konusu anlaşma üzerinde üçüncü bir uzatma da 30 Haziran 1949'a kadar yine bir aylık (BCA, 30-18-1-2/119-31-20) süreyle mektup anlaşması ile görüşülüp kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 8/C: 22, 1950, s. 409-412).

Mevcut anlaşmaların temdidi ileri tarihlerde yinelenmiştir. 30 Nisan 1934 tarihinde imzalanan modüs vivendi esaslarına dayanarak Türkiye ile Çekoslovakya arasında 9 Temmuz 1949 tarihinde Prag'da yeni bir anlaşma imzalanmıştır.

Anlaşmanın imzalanmasından önce yapılan özel takas ve serbest dövizli işlemler ise onandığı anda her iki ülkede de yürürlükte bulunan genel rejime göre yapılacaktır. 30 Haziran 1950 tarihine kadar yürürlükte olacak olan anlaşma taraflardan birinin feshetmemesi halinde kendiliğinden yenilenecektir (TBMM ZC, D: 8/C: 23, 1950, s. 26-29).

Uzatma esasına bağlı mektup anlaşması Türk Heyeti Başkanı Rıfat Ayanlar ile Çekoslovak Heyeti Başkanı Josef Vejvara arasında ticaret ve ödeme anlaşması ile aynı gün imzalanmıştır. Çekoslovak kronunun kıymetinin 1 ABD doları karşısında 50 kuron, 1 ons altının 35 ABD doları esasları üzerinden ise 1 kilogram saf altının 56.263.77 Çekoslovak kronu olarak belirlendiğini birinci mektupta görüşmüşlerdir (TBMM ZC, D: 8/C: 23, 1950, s. 26-29).

Aynı tarihli ikinci mektupta ise 5 Aralık 1946 ödeme anlaşmasında Çekoslovakya Milli Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılan hesabın kapatılarak, kalan bakiyenin 9 Temmuz ödeme anlaşması hükümleri uyarınca açılacak yeni bir hesaba aktarılması görüşülmüştür. Ayrıca 5 Aralık anlaşması ile başlamış ancak anlaşmanın bitiş tarihine kadar tamamlanamamış ticari uygulamalardan doğan ödeme ile anlaşmanın bitiş tarihine kadar yapılması planlanan ancak yapılamayan ödeme emirlerinin de 9 Temmuz ödeme anlaşması ile açılması planlanan banka hesabından yapılması müzakere edilmiştir. 9 Temmuz 1949 tarihinde Prag'da ticaret anlaşmasının imzalanmış, aynı gün beraberinde yürürlüğe giren ödeme anlaşması ile de ödemelerin kolaylaştırılması hedeflenmiştir (Zafer, 12.07.1949, sayı: 74).

6'sı ticaret, 14'ü ödeme maddelerinden oluşan, Çekoslovakya hükümeti adına Josef Vejvara'nın Türk hükümeti adına ise Rıfat Ayanlar'ın imzaladığı anlaşma, 4 Ocak 1950'de kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 8/C: 23, 1950, s. 26-29). 9 Temmuz 1949 tarihinde Türkiye ile Çekoslovakya arasında yapılan ticaret ve ödeme anlaşmasına bağlı mektuptaki listenin değiştirilmesi hakkında Çekoslovakya elçiliği ile mektuplaşmak suretiyle yapılan anlaşma da 31 Aralık 1949'da kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 8/C: 25, 1950, s. 102-105).

5. 10 Kasım 1950 Tarihli Tütün Satış Protokolü

Türkiye'nin Çekoslovakya'ya ihracatında tütün önemli bir ürün olmuştur. 9 Temmuz 1949 tarihli ticaret anlaşmasının ardından 10 Kasım 1950'ye kadar yapılan tütün ticaretinden elde edilen bakiyenin nasıl değerlendirileceği üzerine görüşme yapılmıştır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimini takip etmek ve yönetmek üzere kurulan karma komisyonun çalışmaları sonucunda bir karara varılmıştır. Protokol kapsamında, Türkiye 220 milyon kron değerinde tütünü Çekoslovakya'ya ihraç etmişti. Bu rakamdan 150 milyon krona tekabül eden miktarı Çekoslovak ürünü ithal edebilecektir. Kalan 70 milyon kronun ise tasfiyesinin şartları belirlenmiştir (TBMM ZC, D: 9/C: 8, 1951, s. 292-295).

Anlaşmanın içeriği Çekoslovakya lehinedir. Buna göre, kalan bakiyenin % 50'si karşılığında 22 milyon kron kıymetinde otomobil ve Türk dış ticaret genel ithalât listelerindeki ürün alımında kullanılabilir. Geri kalan % 50'nin karşılığında ise 5 milyon kron değerinde “*deri ve kösele mamulâtı, tekstil malzemeleri, plastik ve cam malzemelerden çeşitli eşyalar, petrol, elektrik, teshin sobaları, müzik aletleri*” gibi Çekoslovak malları ithal edilebilecektir. 9 Temmuz 1949 tarihli mektup gereğince satın alınmış olmakla beraber 70 milyon kron bakiyeye dâhil olmayan tütünler için de tasfiye anlaşması hükümleri uygulanmıştır (TBMM ZC, D: 9/C: 8, 1951, s. 292-295). Protokol anlaşması, aslında Türkiye'nin alacaklı olduğu 70 milyon korunun 27 milyonunu kullanmasıyla sınırlandırılrsa da tütünün borç takasında kullanılmasıyla döviz açığının engellenmesi söz konusudur.

Protokol anlaşmasında 1950-1951 mevsimine ait tütünün satış şartları da belirlenmiştir. Buna göre; Türkiye, Çekoslovakya'nın tütün satın alışı sağlamak için anlaşmaya ilişik verilen listede ve yukarıda sayılan Çekoslovak ürün gruplarından 1000-1500 ton arasındaki ilk kısım için, tütün kıymetinin % 25'i, 1500-3000 ton arasındaki kısım için tütün kıymetinin % 35'i, 3 bin tonu aşan kısmı için, tütün kıymetinin % 40'ını ithal edebilecektir. Bu ithaller ise Çekoslovakya tarafından alınan tütünün bedellerinin hesaba yatırılması ölçüsündedir. Tütüne karşılık gerçekleştirilen ithalat, izin dâhilinde yapılmış, protokolda belirlenen şartlar

haricinde ise yapılan ticarete, her iki ülkenin limanlarında teslim fiyatı esas alınmıştır. 10 Kasım 1950 tarihinde Ankara’da Fransızca iki nüsha olarak Çekoslovakya adına Hanus Hermann ile Türkiye Cumhuriyeti adına Rıfkı R. Pasin tarafından imzalanan anlaşmanın 30 Haziran 1951’e kadar yürürlükte kalması kararlaştırılmıştır (TBMM ZC, D: 9/C: 8, 1951, s. 173/292-295).

Türkiye’nin Çekoslovakya ile yaptığı ticari anlaşmalar ve maddeleri bu şekilde gelişmiştir. Bu süre zarfında Türkiye’nin Çekoslovakya’ya ihracatını gösterir veriler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1 1946-1950 Yılları Arası Türkiye’nin Çekoslovakya’ya Gıda Ürünleri İhracatı³

Ürün	1946		1947		1948		1949		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Deniz mahsulleri ve mamullatları	124.293	289.715	493.347	1.096.966	88.113	285.062	14.467	42.511		
Hububat ve baklagiller					2.549.843	1.173.962	3.742.612	834.510		
Meyveler (kuru)	449.502	125.818	1.042.848	374.324	8.302	9.971	1.688.130	2.228.134	151.214	180.996
Kuruyemişler	405.836	669.431	911.198	1.773.972					566.215	1.913.320
Tohumlar	41.214	38.400	30.000	51.240	17.651.432	9.997.227	20.858.711	10.995.272	1.927.870	820.050
Ayçiçek yağı					393.486	546.202	211.233	534.012		
Diğer yiyecek içecek maddeleri (zeytin, yumurta, defne)	24.865	19.301	159.000	192.590			1.131.752	538.463		

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistik Yıllıkları

³ Tablolardaki miktarların ağırlık birimi ton, para birimi Türk Lirasıdır.

Çekoslovakya bir tarım ülkesi olmadığı için bu türden ürünleri ithal ederken, daha çok mamul mallarını ihraç etme politikası uygulamıştır. Bu noktada Türkiye ile etkili bir ticaret gerçekleştirip ham madde ithal edip mamul malları ihraç etmiştir (Öncü, 2014, s. 162). Türkiye'nin Prag elçiliği 1946 yılında Çekoslovakya'nın tohum alımında dikkat ettiği hususları ayrıntılı bir rapor olarak Ankara'ya sunmuştur (TDA, 524, 21922.212720.18). Çekoslovakya'nın buğday ihtiyacını SSCB karşılamıştır (TDA, 571/35030.13826.13). Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kolektif tarıma geçerek, nitelikli çiftçi sayısında bir kayba uğramıştır. Bununla birlikte sınır bölgelerinde ve demografik yapıdaki değişiklikten dolayı 565 bin hektar tarım arazisi yok olmuştur (Orsillo, 2008, s. 17). Çekoslovakya'nın tarımda dezavantajlı olduğu dönemde 1945-1950 yılları arasında Türkiye ile yapılan ticaret anlaşmalarında yer alan ihracat ürünleri listeleri incelendiğinde, bu ürünlerinin hangi kalemlerden oluştuğu yukarıdaki tabloda belirtilmiştir. Ürünler üç kategoride toplanmıştır; bunlar gıda, tekstil ve sanayi ürünlerinden oluşmaktadır.

Tablo 1'e göre gıda ürünlerini ham ve mamul mallar olarak ayırınca hammaddeler arasında hububat ve baklagiller, balık türleri ve bazı kuru yemişler (kabuklu ceviz, badem, fındık) sayılabilir. Mamul mallar ise (minimum ve maksimum düzeyde işlenmiş) kuru meyveler, tohumlar, balık konserveleri, Ayçiçek yağı ve zeytindir. 1945 yılında Türkiye'nin gıda ürününe dair ihraç verilerine rastlanmamakla birlikte 1946'dan 1950'ye kadar yıl bazlı ihraç istikrarını koruyan ürünlerin başında meyveler ve tohumlar gelmektedir. Bu ürünleri sırasıyla deniz mahsulleri ve mamulleri, kuruyemişler ile diğer yiyecek ve içecek maddeleri, hububat-baklagiller, ayçiçeği yağı takip etmektedir. Miktar olarak en çok ihraç edilen ürün ise 1946-1950 yılları arasında 40.509.227 kilogram ile tohumlardır. Bunu, 1948-1949 yılları arasında 6.292.455 kilogram ile hububat ve baklagiller, 1946-1950 yılları arasındaysa 3.339.996 kilogram ihraç edilen meyveler takip etmiştir.

Tohumlar içerisinde kenevir tohumunun ihracatı 1946-1948 yılları arasında toplam miktarı 131.214 kilogram olurken, keten tohumunun 1948 ve 1950 yıllarında

toplam ihracatı 11.009.079 kilogramdır. Yalnızca 1948 yılında ihraç edilen ayçiçeği, kolza ve soya tohumları arasında keten tohumundan sonra en çok ihraç edilen tohum ise 6.724.171 kilogram ile ayçiçeği tohumudur. Yıllara göre dağılımında en çok tohum ihracatı 20.858.711 kilogram ile 1949 yılında yapılmıştır.

Hububat ve baklagiller kategorisi mısır, darı, fiğ, fasulye, bezelye, mercimek ve baklayı içermektedir. Bu başlıkta en çok ihraç edilen ürün 1948-1950 yıllarında 2.765.779 kilogram ile darı ve mısırdır. 1948 yılında 1.976.676 kilogram ile fiğ ve 1949 yılında 1 milyon 550 bin kilogram ile fasulye, bezelye, mercimek bu rakamları takip etmektedir. Hububat ve baklagiller 3.742.612 kilogram ile en çok 1949 yılında ihraç edilmiştir. Meyve ürünleri genellikle kuru olarak tercih edilmiştir. Kuru üzüm 1946-1948 yılları arası ve 1950’de toplam 312.814 kilogram ihraç edilirken, kuru incir 1946-1947 yıllarında 1.339.052 kilogram ihraç edilmiştir.

Tablo 1’de belirtilen süre zarfında hemen her yıl ihracat gerçekleşmiştir. 1949 yılına kadar artış gösteren rakamlar, sonraki yıl düşmüştür. İhracattın en çok tutarda gerçekleştiği yıl 1949 olurken, bir sonraki yıl düşüş yaşanmıştır.

Tablo 2 1946-1950 Yılları Arası Türkiye’nin Çekoslovakya’ya Tekstil Ürünleri İhracatı

Ürün	1946		1947		1948		1949		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Yünler ve diğer hayvan kılırları			16.000	25.021	12.188	17.289	28.000	78.485	25.462	140.840
Postlar (tavşansansar)			14.503	187.731	55.071	761.023	51.268	635.861	17.584	167.891
Pamuk (ham)					2.589.278	5.553.110	6.296.898	16.331.849	4.062.614	12.426.526
Anadolu halısı (yerli halı)	1.698	36.014	2.120	45.065						

(Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistik Yıllıkları)

Tablo 2’ye göre, tekstil ürünleri daha çok hammadde halinde ihraç edilmiştir. Bu kategoride ilgili 5 yıl süresince yıl bazlı ihraç ürünleri şu şekilde sıralanabilir; yün ve diğer hayvan kılırları, postlar, pamuk ve Anadolu halısı. Miktar

olarak en çok ihraç edilen ürün 1948-1950 yılları arasında 12.948.790 kilogram ile pamuk olmuştur. Bilhassa kürk imali için ihraç edilen tavşan ve sansar postları ise 1947-1950 yılları arasında 138.426 kilogram ihraç edilmiştir. Kışlık giysi, Çeklerin geleneksel kıyafetlerinin yapımında ve ev tekstil ürünleri yapımında kullanıldığı bilinen yünler ve diğer hayvan kılları Türkiye'den 1947-1950 yılları arasında 81.650 kilogram ihraç edilmiştir. Anadolu'da büyük öneme ve geleneksel çizgilere sahip, ev tekstil ürünü olan Anadolu halısı ise 3.818 adet ile 1946-1947 yıllarında ihraç ürünleri arasında yerini almıştır.

Türkiye'nin Çekoslovakya'ya tekstil ürünleri ihracatı hemen her yıl gerçekleşmiş, özellikle 1949 ve 1950 yıllarında önemli artışlar yaşanmıştır. 1949 yılında en üst seviyeye ulaşılırken, 1946'da en düşük rakamla Türkiye ihracat gerçekleştirmiştir.

Çekoslovakya'ya 12.948.790. kilogram ile Yunanistan, Belçika ve Finlandiya'ya 1945-1950 yılları arasında yapılan ihracattan daha fazla ihracat rakamına sahip olan pamuğun üretimi başta Adana olmak üzere Mersin, Antalya, Manisa, Aydın, Balıkesir, Antep, Maraş gibi illerden sağlanmıştır. Özellikle tekstil üretimi olmak üzere çeşitli kullanım alanlarına sahip olan, ticarî değeriyle ülkeye döviz girdisi sağlayan pamuğun 1940'ların başında Ege Bölgesi'nde rekoltesi 50 bin balya iken, sulu pamuk tarımının yaygınlaşmaya başlaması ile 1947'de 125 bin, 1950 yılında ise 150 bin balyayı aşmıştır (Yurtoğlu, 2020, s. 1835).

Pamuk ihracatını ham formda sağlayan Türkiye, sulu pamuk tarımının yaygınlaşmaya başladığı 1947 yıllarını takiben 1949 yılında ise miktarca en çok pamuğu 6.296.898 kilogram ile Çekoslovakya'ya ihraç etmiştir. 1949 yılında ihracatta %14,3'lük dilimde ABD, %12,3'lük dilimde ise İngiltere gibi büyük devletler pay sahibiyken %8'lik paya da Çekoslovakya sahiptir (T.C. Merkez Bankası, 1950 Yılı Raporu, s. 30).

Tablo 3 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya'ya Sanayi Ürünleri İhracatı

Ürün	1945		1946		1947		1948		1949		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Hayvan ve balık yağları (sanayide kullanılan)									787.965	977.970		
Debagatta kullanılan bitkisel maddeler	217.386	122.480	2.670.934	1.253.984	1.174.270	782.899	2.535.800	1.251.766	1.381.400	899.761		
Balmumu (külçe-yaprak)			17.996	57.588	24.765	93.722	11.650	43.272	210.833	194.197		
Deriler (ham, yaş-kuru)			149.380	287.107	1.251.886	3.788.812	630.247	1.748.344	796.954	2.700.545	364.868	1.591.033
Hayvansal maddeler (kemik döküntüleri, sakatatlar)			3.698	41.250	47.020	602.434	15.370	254.369	68.987	617.777	1.282.884	366.588
Tekel ürünleri (tütün)	140.660	419.167	507.579	1.910.243	4.921.058	21.625.234	2.122.184	9.635.017	3.280.364	12.187.825	2.184.421	8.896.932
Küspeler, tortular, posalar, hayvan yemleri ve kepek					13.016.119	4.024.667	13.673.724	3.484.200	1.929.683	4.105.627		
Reçine ve zamklar (afyon, kitre)					10.400	76.513					9.995	45.218
Kereste (ceviz)											247.488	278.804
Taşlar, topraklar, yapı malzemeleri					37.100	3.770	51.000	6.984	4.546	5.455		
Kimyasal maddeler					140.204	80.402	12.975	7.913	7.000	15.008		
Metalik madenler ve alaşımları					460.000	487.229	940.000	86.856	6.441.500	1.188.711	7.342.850	2.130.228
Mamul mallar (kağıt ve mukavva hurdaları, ip, halat)					10.000	10.265			1.330	1.856		
Müzik aleti (darbe ile çalınan)							80	3.472	107	3.139		
Şemsiye (Sapı ağaçtan veya kamıştan)					54	541						

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistik Yıllıkları (1945-1950)

Tablo 3' göre çeşitli kategorideki sanayi ürünleri ihracatında 1945-1950 yılları arasında yıl bazlı ihracat istikrarı yönünden tek el ürünleri ilk sırada olurken bunu 5 yıl süreyle ihraç edilen de bagatta kullanılan bitkisel maddeler, deri ve postlar ile hayvansal maddeler takip etmiştir. Balmumu ile metalik maden ve alaşımları, k üspe-tortu-posa ve hayvan yemleri ile yapı malzemeleri ve kimyasal maddeler, müzik aletleri ile mamul mallar, reçine ve zamklar, ş emsiye, kereste ve hayvan ve balık yağları yıllara göre ihraç edilen diğ er ürünler olmuştur. Ürün çatıları altında miktar olarak en çok ihraç edilen ürün ise, 1947-1949 yılları arasında 28.619.526 kilogram ile k üspe, tortu, posa ve hayvan yemleri olmuştur. Bunu 1947-1950 yılları arası 15.184.350 kilogram ile metalik madenler ve alaşımları ve 1945-1950 yılları arası 13.156.266 kilogram ihraç edilen tek el ürünleri takip etmiştir.

Genellikle hayvan yemi olarak kullanılan k üspe, tortu, posalar içerik olarak susam, çiğ it, haş haş küspeleri ile fabrika ve im biklerde oluş an bitkisel k üspe, posa ve tortulardan oluş maktadır. Bunlar arasında 1947-1948 yıllarında en fazla ihracatı gerçekleş en 11.970.883 kilogram ile bitki küspesi, tortu ve posası olmuştur. Devamında 10.878.010 kilogram ile 1947-1948 yıllarında çiğ it (pamuk tohumu küspesi) gelmektedir. 1949 yılı ise ürünleri ayırmadan kepek ve emsali hayvan yemlerini 1 milyon 250 bin kilogram ve 210 bin lira olarak gösterilmiştir. Toplamda en yüksek k üspe, tortu ve posa rakamına sahip ihracat yılı 13.673.724 kilogram ile 1948 yılı olmuştur.

K üspelerden sonra en çok ihraç edilen ürünler; metalik maden ve alaşımları, bakır, manganez ve kromu kapsamaktadır. Demir-ç elik sanayinde kullanılan manganez 1949 ve 1950 yılları arasında cevher formunda 12.169.350 kilogram ihraç edilirken, fiziksel ve kimyasal özellikleri ile pek çok alanda kullanılan bakır külçe halinde 1947 ve 1949 ile 1950 yılları arasında 1 milyon 815 bin kilogram ihraç edilmiştir. Bir diğ er metalik maden alaşımı olan ve döküm, metal-ç elik sanayi, otomotiv ve çeş itli endüstri alanlarında kullanılan krom ise 1948-1949 yılları arasında 1 milyon 190 bin kilogram ihraç edilmiştir.

Tekel ürünleri çatısında toplanan tütün, 1945'ten 1947 yılına kadar artarak, 1948'den 1950'ye kadar ise miktar ve fiyat olarak değişkenlik göstererek ihraç edilmiştir. Buna göre, 1945-1950 yılları arasında toplamda 13.156.258 kilogram tütünün ihracatı yapılmıştır. Miktar bazında en fazla ihracatın yapıldığı 1947 yılında ise rakamlar 4.921.055 kilograama ulaşmıştır.

Tablo 3'teki verilere göre Türkiye Çekoslovakya'ya hemen her yıl sanayi ürünleri ihraç etmiştir. 1945 yılında tutar az bir seviyede iken 1949'da en üst seviyeye çıkmıştır. Sonraki yıl yine önemli bir düşüş yaşanmıştır.

Türkiye'de erken cumhuriyet döneminden itibaren uygulanan tütün politikaları çerçevesinde tütün tohumunun korunup, ekiminin yaygınlaştırılması planlanmıştır. İsmet İnönü döneminden itibaren de Karadeniz, Marmara, Ege ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin bazı şehirlerinde yaygınlaşan tütün tarımı ile 1944'de 61 milyon kilogram olan tütün üretimi, 1945 yılında 69 milyon kilograama 1946 yılında ise 97 milyon kilograama ulaşmıştı. 1946 yılındaki bu rekor üretimin etkisiyle 1945-1950 yılları arasında Çekoslovakya'ya 1947 yılında miktarca en çok ihraç edilen ürünlerden olmuştur (Yurtoğlu, 2021, s. 143).

Türkiye'nin Çekoslovakya'ya ihraç ettiği ürünler ve miktarları yukarıda değerlendirilmiştir. Bu kısımda itibaren Türkiye'nin Çekoslovakya'dan ithalatı içeren veriler incelenmiştir.

Tablo 4 1950 Yılı Türkiye'nin Çekoslovakya'dan Gıda Ürünü İthalatı

Ürün	1950	
	Miktar	Tutar
Peynir mayası	2.546	9.470

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistik Yıllığı (1950)

Türkiye ile Çekoslovakya arasında imzalanan ticaret anlaşmaları incelendiğinde ihracat listeleri yanı sıra bir de ithalat listeleri bulunmaktadır. Bu listede yer alan ürünler ise dört ana kategoride incelenmiştir. Bunlar; gıda, tekstil, sanayi ve makinadır. Tablo 4'e göre Çekoslovakya'dan gıda maddesi olarak ise

yalnızca peynir üretiminin temelini teşkil eden peynir mayası 1950 yılında 2.546 kilogram olarak ithal edilmiştir.

Tablo 5 1946-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya'dan Tekstil Ürünleri İthalatı

Ürün	1946		1947		1948		1949		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Yünler ve diğer hayvan kolları							2.130	33.465		
Yünden ve diğer hayvan kollarından iplikler					41.735	654.249	50.531	1.069.318	36.180	586.384
Yün mensucat			15.927	449.934	35.251	1.251.178	125.263	1.975.854	104.057	1.109.826
Yün, keçe ve kıl mamulâtı					239	27.892			2.734	33.444
Pamuk iplikleri			2.854	29.133	18.761	226.078	70.752	903.160	141.611	1.440.924
Pamuklu mensucatlar			39.613	660.270	990.415	18.436.783	1.141.050	16.535.714	1.135.545	14.176.743
Pamuklu mensucattan mamulat			1.341	57.024	10.979	224.769	7.495	326.570	22.055	782.636
Ketenden, kendirden ve jütten mensucatlar ve mamulatlar			2.741	69.054	25.924	277.448	31.266	392.308	75.493	987.590
Fötr şapkalar ve şapka taslağı			285	4.798	8.495	87.511	22.060	224.911	14.175	127.077
İpek iplik, kumaş ve mamulatı	17.836	156.004	13.202	113.226	8.060	77.986	28.101	260.101		
Diğer her türlü mensucat							28.408	284.211		

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistik Yıllıkları (1945-1950)

Türkiye'nin Çekoslovakya'ya ihraç ettiği tekstil ürünleri genellikle hammadde halindeyken, ithal ettiği ürünler mamul mallardan oluşmaktadır. Tablo 5'e göre tekstil ürünlerinin ham maddesini yün, pamuk, keten ve ipek oluşturmuştur. Yıllara göre istikrar bakımından en fazla ithal edilen ürünler şunlardır: 1947-1950 yılları arasında yün mensucat, pamuk iplikleri, pamuklu mensucatlar, pamuklu

mensucattan mamulatlar, ketenden, kendirden ve jütten mensucatlar ve mamulatlar, fötr şapkalar ve şapka taslağı ile 1946-1949 yılları arasında ipek ipliğı, kumaşı ve mamulatlarıdır. 1948-1950 yılları arasında yünden ve diğer hayvan kıllarından iplikler, 1948 ve 1950 yıllarında yün, keçe ve kıl mamulatu, 1949 yılında ise yünler ve diğer hayvan kılları ile diğer her türlü mensucatlardır.

Miktar olarak en çok ithal edilen tekstil ürünleri ise; 1947-1950 yılları arası 3.306.623 kilogram ile pamuklu mensucatlar olmuştur. İçerik olarak boyalı, kareli, kasarlı-kasarsız⁴ özelliklere sahip ürünlerden oluşan mensucatlar belirli gram aralıklarında ve mensucatların iplik numaralarına göre sınıflandırılarak ithal edilmiştir (örneğin: 100-150 grama kadar 51-70 iplik). Yine 1947-1950 yılları arası en çok ithal edilen diğer ürünlerden ikisi, 280.498 kilogram ile yün mensucatlar ve 233.978 kilogram ile pamuk iplikleri olmuştur. İplikler de kendi içlerinde İngiliz numaralarına⁵ göre belirlenip kasarlı, glase veya merserize, boyalı, tek telli ve bükülmüş olarak sınıflandırılıp satışa hazır hale getirilip ithal edilmiştir.

Tablo 6 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya'dan Sanayi Ürünleri İthalatı

Ürün	1945		1946		1947		1948		1949		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Ömür otu (bira çiçeğı)			6. 720	33. 910	5. 280	33. 910	51.588	393.624	41. 279	361. 393	6.750	54. 424
Hayvansal maddeler (inci sedefi, sakatatlar, jelatin)			2. 306	37. 500	2. 799	58. 715	158	14. 666	222	5. 240	689	37. 798
Selüloit ve			71	560	2. 504	51. 187	3. 018	157.170	27. 977	106. 695	71. 378	199. 248

⁴ Kasar, beyaz olarak kullanılacak malları apreye, boyanacak veya basılacak malları boyama ve baskı işlemine hazırlayan pişirme ve ağartma adımlarından oluşan bir terbiye işlemidir.

⁵ Belirli bir ağırlığa düşen uzunluk miktarı ile hesaplanan numaralandırma şekli olan uzunluk numaralandırması; Metrik Numara (Nm), **İngiliz Pamuk İpliğı** (Ne), Fransız Numaralandırma Sistemi (Nf) İngiliz Ketten İpliğı (Ne L), İngiliz Kamgarn İpliğı (Ne K), İngiliz Straygarn İpliğı (Ne W) sistemlerine göre yapılmaktadır.

İbrahim Halil TANIK & Elif PARMAKSIZ, İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kalkınma
Döneminde Türkiye'nin Çekoslovakya İle Ticari İlişkileri (1945-1950)

Plastik maddelerden mamulat												
Orman ürünleri			10	75	17. 404	50. 830	5. 296. 492	1. 008. 356	5. 841. 496	1. 392. 879	2. 212. 935	742. 096
Mantar ve mamulâtı	10. 973	12. 672			19	10					110. 751	160. 789
Fırça ve süpürgeler					37	365	304	11. 232			3. 599	71. 613
Selüloz, kağıt, kağıt ve mukavva mamulâtı	460. 526	98. 199	536. 618	131. 155	1. 139. 014	791. 345	736. 952	830. 877	490. 099	476. 132	2. 066. 503	889. 865
Deri ve kösele mamulâtı			2	150	-	10	929	9. 715			94. 386	278. 347
Kauçuk, muşamba ve mamulâtı			27. 233	235. 555	79. 365	297. 828	108. 927	505. 838	328. 280	1. 391. 739	427. 843	1. 553. 700
Çimento, yapı malzemeleri ve endüstri hammaddeleri	1. 528	1.044			99. 944	81. 660	4. 604	16. 477	992. 939	123. 332	2. 192. 281	259. 542
Çini ve porselen mamulâtı			729. 421	896. 288	1. 445. 384	3. 058. 523	1. 520. 184	3. 251. 371	753. 041	3. 122. 000	1. 685. 807	1. 971. 830
Cam ve cam mamulâtı			877	3. 750	1. 429. 192	1. 263. 762	3. 729. 766	2. 551. 918	-91. 906	533. 197	2. 795. 259	2. 902. 754
Züccaciye eşyası			118. 329	359. 145	163. 101	612. 132	114. 425	580. 440			149. 869	790. 382
Metalik madenler, alaşımları ve mamulâtı	173. 532	142. 571	413. 637	702. 155	12. 191. 105	5. 308. 268	2. 301. 431	4. 467. 277	1. 750. 668	3. 542. 101	2. 272. 567	2. 726. 717
Ziraat aletleri ve diğer el aletleri			12. 820	128. 380	912. 866	776. 927	552. 451	579. 519	549. 219	634. 736	651. 849	646. 532
Saatler ve ölçüm, sayım aletleri, teraziler			2. 448	25. 013	11. 295	191. 207	22. 737	323. 278	47. 753	672. 620	65. 172	1. 142.

												897
Müzik aletleri, parçaları, gramafon iğneleri					2.328	7.088	640	5.394	310	18.075	926	30.014
Fotoğraf cihazı, dürbün, gözlük, sinematograf, projeksiyon			236	4.100	1.431	35.168	1.057	19.077			947	28.353
Cerrahi ve dişçilikte kullanılan ameliyathane eşyası (masa, sandalye)					162	949	1.088	8.943			7.270	28.615
Ateşli silahlar, fişek					1	6	240	13.259			2.794	164.876
Kurşun ve kömür kalemi, matbaa mürekkebi					75.729	733.532	18.068	191.717			43.673	308.323
Boyalar, vernikler, cilalar, linyit kömürü, naftalin, makine ve sanayide kullanılan yağ ve katran,	145.687	60.881	70.978	46.195	398.764	330.077	261.272	267.586	306.763	411.601	332.649	270.742
Kimyasal maddeler	86.100	48.725	4.899	17.228	411.995	141.995	14.347	18.965	85.588	78.106	1.114.130	207.909
Serum, aşılarda ve hazır ilaçlar					7.923	259.638					2.004	11.385
Çocuk oyuncakları									540	5.488	68.460	97.125
Şemsiye							87	473			1.754	10.652
Diğer tüm hammaddeler ve yarı mamuller									2.183.529	425.228		

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistik Yıllıkları (1945-1950)

Ülkenin kurucuları olan Tomáš Masaryk ile Edouard Beneš'in izlediği ekonomik politikalar ile Çekoslovakya bir endüstri ülkesi haline gelmiştir (Arslan,

2020, s. 152). Tablo 6'ya göre Türkiye'nin Çekoslovakya ile belirlenen yıllarda yapmış olduğu ithalatta geniş ürün yelpazesi ile en fazla ürün de sanayi alanıdır. Büyük oranda kullanıma hazır halde ithal edilen ürünler, ithalat istikrarı bakımından yıl bazlı olarak en fazla şu ürünler ile yapılmıştır; 1945-1950 yılları arası 6 yıl boyunca selüloz, kâğıt, kâğıt ve mukavva mamulâtı, metalik madenler ve alaşımları, boyalar-vernikler-cilalar-linyit kömürü-naftalin-makine ve sanayide kullanılan yağ ve katran, kimyasal maddeler.

1946-1950 yılları arası ömür otu, hayvansal maddeler, selüloit ve plastik maddelerden mamulat, orman ürünleri, kauçuk, muşamba ve mamulatları, çini ve porselen mamulâtı, cam ve cam mamulâtı, ziraat aletleri ve diğer el aletleri, saatler ve ölçüm, sayım aletleri, teraziler ithal edilmiştir. 1945 ve 1947-1950 yılları arası çimento, yapı malzemeleri ve endüstri hammaddeleri de bu listedeki önemli kalemlerdir.

1946-1948 ve 1950 yılları arasında 4 yıl boyunca deri ve kösele mamulâtı, züccaciye eşyaları, fotoğraf cihazı, dürbün, gözlük, sinematograf, projeksiyon ile 1947-1950 yıllarında müzik aletleri, parçaları ve gramofon iğneleri ithal edilmiştir. Yine fırça ve süpürgeler, cerrahi ve dişçilikte kullanılan ameliyathane eşyası, ateşli silahlar, kurşun ve kömür kalemi ile matbaa mürekkebi Çekoslovakya'dan alınmıştır. 1947 ve 1950 yıllarında serum ve aşılar, 1948 ve 1950 yıllarında şemsiyeler, 1949-1950 yılları arası çocuk oyuncakları ve 1949 yılında ise diğer tüm hammaddeler ve yarı mamuller ithal edilmiştir.

Ürünlerin yıllara göre ithalinde madenden mamul kalemler mevcuttur. Miktar olarak demir, çelik, bakır, alüminyum, pirinç, kurşun, çinko, malzemelerinden mamul malları barındıran 1945-1950 yılları arasında 19.102.940 kilogram ithal edilen metalik madenler ve alaşımları tirajı yüksek olan ürünlerdir. Bu ürünler, adı geçen malzemelerden sac levhaları, telleri, kabloları, zincirleri, çilingir, hırdavatçı ve bıçakçı eşyalarını, mutfak gereçlerini, gaz tenekelerini, sobaları ve her nevi mamul eşyaları içermektedir.

Miktar bazında en fazla ithal edilen bir diğer ürün 1946-1950 yılları arası 13.368.337 kilogram ile orman ürünleridir. Yarı işlenmiş ve mamul ürünlerden oluşan bu kategoride ağaçların türleri meşe, çam, köknar ve ladindir. Şekilleri ise daire, biçilmiş veya yarılmış olarak ithal ederken, mamul malları kontrplâk tahtası, ağaçtan sandıkçı mamulâtı, kasnak ve fiçı çemberleri, ağaçtan dokumacı silindiri, tarağı, iğne, masurası, mekiği, dokumacı tezgâhı, çıkırığı ve makarası, amelelere özel el aletlerinin sapları, ağaçtan kaşık, çatal, tepsi, ağaçtan aleti fenniye ürünleri olarak ithal edilmiştir.

İthal edilen ürünlerden bir diğeri de 8 milyon 47 bin kilogram ile cam ve cam ürünleridir. 1946-1950 yılları arasında ithal edilen cam ürünleri, çubuk ve boru formunda, cam damacana, şişe, kavanoz olarak, pencere camı için farklı ebatlarda ve kalınlıklarda, ayna ve mağaza camları, ampul, gözlük camları, camdan lamba karpuzu ve abajurları, düğme, boncuk, tespih boncukları, yapay göz ve dişler olarak ithal edilmiştir.

Türkiye'nin yıl bazlı ithalatı sürekli artış eğilimindedir. Henüz 1945'te yarım milyona yaklaşmış, sonraki yıl 2 milyon lirsını geçmiş ve 1950'ye kadar 10 milyon liraradan fazla olmuştur. En fazla rakama 1950'de ulaşılmıştır.

Tablo 7 1946-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya'dan Makina İthalatı

Ürün	1946		1947		1948		1949		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Telli-telsiz telefon makinesi ve parçaları			4.808	61.191	22.068	320.275			37.113	456.589
Bilim dallarına ilişkin cihaz ve aletler (fen, arazi, tıp)			8	1.251	522	22.440			18.726	169.780
Süpürge makinesi (elektrikli-elektriksiz)			789	18.610	239	5.254				

**İbrahim Halil TANIK & Elif PARMAKSIZ, İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kalkınma
Döneminde Türkiye'nin Çekoslovakya İle Ticari İlişkileri (1945-1950)**

Petrol ve benzin ile işleyen motorlar			75.271	293.431	186.694	838.697			92.943	410.511
Elektrik aletleri ve parçaları	8.346	22.960	57.427	168.786	92.295	215.885			28.298	53.344
Elektrik makineleri ve elektro teknik mamulâtı	25.336	80.937	85.306	443.771	184.808	901.224	303.887	1.639.137	287.961	1.069.804
Mensucat (dokuma) makineleri					33.346	52.849	217.450	253.029	15.255	51.094
Diğer her çeşit makineler			25.650	75.156	21.627	68.846	369.406	1.415.373	9.141	40.675
Torna ve tesviye makineleri	58.349	191.700	61.529	190.671	50.800	229.093			227.136	673.481
İmalat makinaları (cam, ayakkabı, örgü, dikiş ve matbaa makineleri ile malzemeleri			7.269	27.851	37.235	184.016			29.786	137.601
Ziraat makineleri ve parçaları	505.558	426.312	787.582	976.132	736.611	924.807	583.155	1.473.770	451.557	607.522
Gıda sanayi ve soğutucu makinaları					424	67			32.857	95.230
Tahmil, tahliye, makine ve teçhizatı									1.463	6.495
Makine aletleri, makine ve cihazların mekanik parçaları	3.184	15.474	5.082	11.766	45.934	139.226	70.999	288.850	34.230	239.963
Motorlu nakil vasıtaları ve yedek parçaları			2.046	45.604	17.169	298.263	231.344	1.042.530	287.556	873.137
Bisiklet (velespit, adet), çocuk arabaları	1.335	90.680	2.935	180.662	1.500	103.573	4.950	8.672	278	16.117
Lokomotifler, vagonlar,	600. 750	577. 500	13.201.385	15.751. 934	1.232.070	3.953.387	6.073.358	17.010.000	8.055	12.915

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistik Yıllıkları (1946-1950)

Tablo 7'ye göre yıl bazlı en çok ithal edilen makineler; elektrik makinaları, ziraat makine ve parçaları, makine aletleri ve cihazların mekanik parçaları, bisiklet ve çocuk arabaları, lokomotifler ve vagonlardır. Devamında elektrik aletleri ve parçaları, telli-telsiz telefon makinası ve parçaları, tıpta ve veterinerlikte kullanılan elektrikli alet ve cihazların, röntgen cihazının, otoklavın, laboratuvar ve bakteriyoloji etütlerinin yer aldığı bilim dallarına ilişkin cihaz ve aletlerdir. Diğer her çeşit makinalar, motorlu nakil vasıtaları ve yedek parçaları, torna ve tesviye makineleri, petrol ve benzin ile işleyen motorlar, dokuma makinası ve imalat makinaları, gıda sanayi ve soğutucu makinaları, süpürge makinesi ve tahmil, tahliye, makine ve teçhizatı ithal edilen makine çeşitleri olmuştur.

Yıllar içerisinde miktar bakımından en çok ithal edilen makinalar ise ilk olarak, buhar lokomotifleri ve furgonları, vagonları (yolcu, yük, atölye, vinçli vagon) içeren, 1946-1950 yılları arası 21.115.618 kilogram ile lokomotifler ve vagonlar olmuştur. 13.201.385 kilogram ile 1947 yılı en fazla ithal oranına sahip yıl olmuştur.

Tablo içerisindeki bir diğer yüksek ithalat oranına sahip olan, ziraat makina ve parçalarıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin tarım öncelikli ekonomi politikasında (Pamuk, 2018, s. 249) bu gelişme çok önemlidir. 1946-1950 yılları arasında 3.064.463 kilogram ithal edilmiştir. Ziraat makinaları; pulluk uç demiri, hafriyat aletleri, tarla tırmıkları, traktör (16-30 beygir kuvvetinde), orak makinesi (biçer, bağlar, çayır biçmeye mahsus), el orağı, kalbur makineleri, tokum eken ve diken makineler, tirpan, tulumbalar (pompa), ziraat aletleri yedek parçaları, traktörlerin yedek parçaları, el ile çalışan dışındaki makinalar ve diğer ziraat aletlerinden oluşmaktadır.

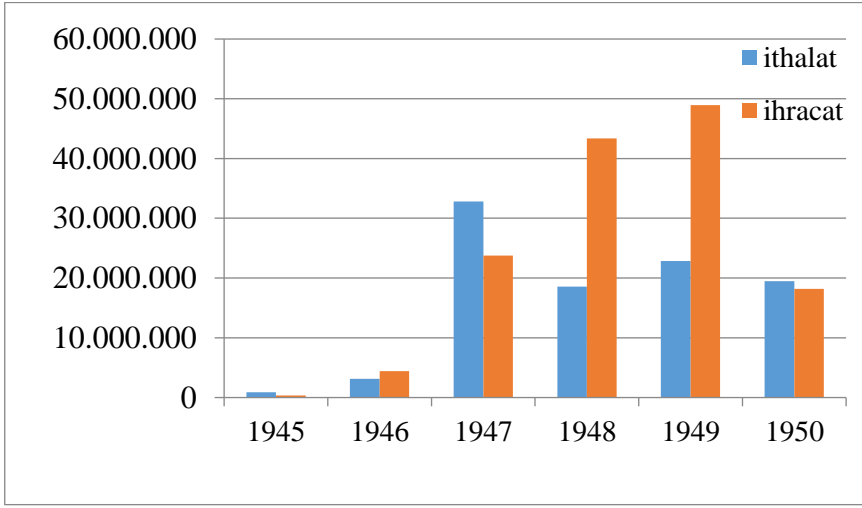
1945 yılına ait ziraat makinaları verilerine rastlanmamakla birlikte, 1946'dan itibaren hem fiyat hem de miktar oranlarında hareketlilik yaşanmıştır. İçerik olarak 1946'dan 1950'ye ürün çeşitliliğinde bir artış yaşanmış ancak bu artış önceki yıllara nazaran 1950 yılına ait miktar rakamlarında belirgin bir fark oluşturmamıştır. Bunun sebebi, çeşitliliğin artıp talep edilen miktarın artmamasının

ya da 1945-1949 yıllarında ithal edilmeyen makinanın belirlenen yıllarda ilk kez 1950 yılında ithal edilmesinden kaynaklanıyor olabilir.

1950 yılına yaklaştıkça tarımsal faaliyetlerde artan makineleşme ve makine çeşitliliği ile birlikte 1947 yılında temel geçim kaynağının tarımsal üretim olduğu ve nüfusunun 3 milyonunun çiftçilikle uğraştığı ülkede, 400 bin çeşitli pulluk, 2,5 milyon karabasanın Türkiye'de tarım sektöründe kullanılmıştır. Tarımda ekip, biçme ve tarımsal ürünün taşımacılığında önemli bir yere sahip olan traktör ise 1948 yılında 3 bin, 1949 yılında 3 bin 500, 1950 yılında ise bu sayı 6 bine ulaşmıştır (Evsile, 2018, s. 11). Diğer ülkelerden ithal edilenin yanında Çekoslovakya'dan ithal edilen ziraat aletleri içinde 1945 yılına ait pulluk verisine rastlanmamakla birlikte 1946-1948 ve 1950 yıllarında 1.892.421 adet pulluk ve uç demiri; 1948 ve 1950 yıllarında ise toplamda 51.550 adet traktör miktarı tespit edilmiştir.

1945-1950 yılları arası miktarı bakımından en çok ithal edilen bir diğer makine ise elektrik enerjisini mekanik enerjiye çeviren elektrik makinalarıdır. 887.298 kilogram ile 1946-1950 yılları arası ithal edilen elektrik makinaları; dinamo, elektrik motoru, manyeto, transformatör, rezistans, buji, bobin, konvertisör, komütatör, distribütör, akümülatör ve yedek plakları, elektrot ve elektroteknik mamulatından oluşmaktadır.

Türkiye'nin Çekoslovakya'dan ithalatı 1946 yılında düşük seyretse de sonraki yıllar sürekli artmıştır. Özellikle raylı ulaşım araçlarının bulunduğu kalemin de yüksek bir seviyede olduğu 1949 yılında 20 milyonu aşmıştır.

Şekil 1 Türkiye İle Çekoslovakya Arasındaki İthalat-İhracat Dengesi (Türk Lirası)

Türkiye, 1945 yılından itibaren Çekoslovakya ile ticari bağlarını geliştirmiştir. Anlaşmaların 1945'te imzalanması ve bunun bir zemin oluşturmasından dolayı 1946 ve özellikle 1947'den sonra ticaret hacmi büyümüştür. 1947'de ithalat ihracattan fazlayken sonraki yıllarda durum değişmiştir. 1948 ve 1949'da Türkiye'nin ihracatı, ithalatının iki katından fazladır. 1950'de ise ithalat ve ihracat birbirine yakın bir seviyede seyretmiştir.

Sonuç

Kuruluş yılları birbirine yakın devletler olan Türkiye ile Çekoslovakya diplomatik teması sağladıktan sonra dostluk anlaşmasıyla ilişkilerini her alanda güçlendirmiştir. Bu doğrultuda ve ihtiyaç duydukları ürünleri temin etmede açık pazar görevi noktasında iki ülke arasında 1945 yılından 1950 yılına kadar üç ticaret ve ödeme anlaşması ile bu anlaşmalardan bazılarının süresinin uzatılması talebinin yer aldığı iki mektup anlaşması ve bir de takas anlaşması imzalanmıştır.

Bu anlaşmalar genellikle özel takas usulüne ve iki ülkede yürürlükte bulunan ithalat-ihracat genel politikalarına göre yapılmış; ödemede ise Türk lirası, Çekoslovak kronu ve serbest döviz kullanılmıştır. Anlaşmalara ek belirtilen ithal ve ihraç ürünleri listelerine göre ticareti sağlanan ürünlerden, Türkiye'nin ithal ettikleri: yünlü ve pamuklu mensucat ve ipler ile bunlardan mamul ürünler. Selüloz, kâğıt ve

mamulları, çini, porselen, cam ve mamulları, metalik madenlerden mamul ürünler, kimyasal maddeler, elektrikli-elektriksiz üretime, ulaşım ve kullanıma hazır çeşitli makineler Türkiye'ye en çok ithal edilen ürünlerdendir.

Türkiye'nin ihraç ettikleri ürünler içerisinde farklı türleri içeren deniz canlıları, tarım ürünleri, farklı formlarda ve çeşitlerde kuru meyveler, hayvansal maddeler, Anadolu halısı, tekel ürünleri, ham bakır, krom ve manganezi içeren metalik madenlerdir. Çekoslovakya ağır sanayiye geliştirecek hammaddelerin alımında Türkiye'yi tercih etmiştir.

Türkiye'nin savaş süresinde uyguladığı dış politika, sonraki dönemde uzun müddet fayda sağlamıştır. Savaşın dışında kalarak, hem yakın çevresinde hem de dünyada barışın tesisi için çaba göstermiştir. Bu çabaları sonucu dış ticaret ağını geliştirmek ve aynı zamanda içte refah seviyesini yükseltmek adına olumlu geri dönüşlere muhatap olmuştur. Türkiye tarım ve hayvancılık eksenli ekonomisini büyütme için Çekoslovakya ile temasları söz konusudur.

Bu ticari gelişmelerin Çekoslovakya'ya da katkıları olmuştur. Savaş sonrası dönemde yapılanma, birtakım eksikliklerini gidermek amacıyla Türkiye ile önemli anlaşmalar imzalamıştır. Özellikle tarım ürünlerinde yaşanan problemlerin ortadan kaldırılmasında Türkiye ile dirsek teması, ülkesinde temel yaşam malzemelerinin tedarikinde Çeklere kolaylık sağlamıştır. Diğer tarafta, Çekoslovakya sanayi ürünleri üretiyordu. Bu kategoride ürünlerini ihraç edebileceği ülkeler arasında Türkiye önemli bir yer tutmuştur.

Türkiye, bu süreçte Çekoslovakya ile ticaretini çok ürettiğini ihraç etmiş, üretmediğini ithal etmiştir. Özellikle tarıma dayalı gelişmenin önem kazandığı dönemde Türkiye'nin Çekoslovakya'dan temin ettiği ürünler büyük yararlılık göstermiştir. 1950'li yıllardaki sektörel bazda etkileri de olumlu yansımıştır. Ödeme yöntem ve araçlarının artmasıyla hem uluslararası nitelikli ticaret gelişmiş hem de bazı ürünlerin takas usulüyle daha değerli kılınmasının önü açılmıştır. İlgili dönemde imzalanan tütüne dayalı takas anlaşması bu gelişmenin somut bir örneğidir.

Türkiye'nin ulaşım ağının gelişmesinde Çekoslovakya ile gerçekleşen ticaretin olumlu yansımaları olmuştur. Çekler Türkiye'de demiryolu yapımı işlerini takip etmiştir. Olası bir ticaret için ön bilgi mahiyetindeki bu çabaları ileride onlara ticari fayda sağlamıştır. Özellikle 1947'den önemli miktarda lokomotif ve vagonu Türkiye, Çekoslovakya'dan ithal etmiştir.

Kaynakça

Arşiv ve Resmi Yayınlar

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (TDA)
T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Türk Diplomatik Arşivi (BCA)
T. C. Resmi Gazete
T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, No:0132990, (1945). Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.
T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, No: 36, (1946). Ankara: Akın Matbaası.
T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, No: 0132974, (1948). Ankara.
T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, (1948). Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.
T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949 Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine Göre İthalat ve İhracat kısım:4, (1950). Ankara: Basım ve Ciltevi.
T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, No: 0134348, (1950). Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:2, Cilt:17, (1976). Ankara: TBMM Matbaası.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:2, (Tarih Yok). Ankara: TBMM Matbaası.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:26, (1931). Ankara: TBMM Matbaası.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:16, (1937). Ankara: TBMM Matbaası.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:24, (1938). Ankara: TBMM Matbaası.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:26, (1938). Ankara: TBMM Matbaası,
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:21, (1946). Ankara: TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, (1950). Ankara: TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:23, (1950). Ankara: TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:25, (1950). Ankara: TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:4, (Tarih Yok). Ankara: TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt:8, (1950). Ankara: TBMM Basımevi.
TBMM. Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:3, (1947). Ankara: TBMM Basımevi.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 27 Nisan 1950 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna sunulan 1949 Onsekizinci Hesap Yılı Hakkında İdareler Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı, (1950). Ankara.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet Gazetesi

Son Posta Gazetesi

Ulus Gazetesi

Zafer Gazetesi

Telif ve Tetkik Eserler

Akdan, T. (2020). *Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi*, İstanbul: Yordam Kitap.

Akşin, Ş. (2019). *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Armaoğlu F. (2017). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Arslan, R. Efe A. (Ed.) (2020b). "Türk Arşiv Belgelerine Göre Türkiye-Çekoslovakya Ticari Münasebetleri (1923-1940)", *Tarih Araştırmaları II*, Ankara: Akademisyen Kitabevi. 151-168.

Arslan, R. Mutlu Adak (Ed.) (2020a). "Prag Maslahatgüzarı Mehmed Cevad (Açıkalın)'ın Raporu'na Göre Çekoslovakya Siyasi Partileri", *Geçmişten Günümüze Tarih Araştırmaları*, Ankara: Gazi Kitabevi. 379-406.

Black, J. (2003). *Dretnot, Tank ve Uçak Modern Çağda Savaş Sanatı 1815-2000*, Yavuz Alogan (Çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi.

Boratav, K. (2006). *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara: İmge Kitabevi.

Deringil, S. (1994). *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ekincikli, M. (2010). *Türk Dış Siyaseti (İnönü- Bayar Dönemleri)*, Ankara: Berikan Yayınları.

Erdil, T. S. (1993). "Çekoslovakya", *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 255-258), İstanbul: TDV Yayınları.

Evsile, M. (2018). "Cumhuriyet Döneminde Ziraat ve Hayvancılık Alanında Meydana Gelen Gelişmeler (1923-1950)", *Kesit Akdemi Dergisi*, 4/14, 1-30.

Gönlübol, M. vd. (2014). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Haytoğlu, E.(2018). "Türkiye-Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)", *Asia Minor Studies*, Cilt: 6, AGP Özel Sayısı, 75-93.

Hladík, J. - Ječný, R. (2019). "The Importance of Arms Expenditure and Arms Production in the Czechoslovak Economy", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı V/1, 139-164.

Hobsbawn, E. (1996) *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, Yavuz Alogan (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Karaosmanoğlu, Y, K. (1967). *Zoraki Diplomat*, Ankara: Başnur Matbaası.

Kip, M. (2016). *SSCB'nin Doğu Avrupa (Macaristan ve Çekoslovakya) Müdahaleleri ve Türk Kamuoyu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Kubbealtı Lugatı, "Agreman", erişim: 2 Kasım 2022, <http://www.lugatim.com/s/AGREMAN>.

Quaartaert, D. - Zürcher, E. J. (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, Cahide Ekiz (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Mandel, E. (1995). *İkinci Dünya Savaşının Anlamı*, Bülent Tanatar (Çev.), İstanbul: Yazın Yayıncılık.

- Orsillo, N. P. (2008) *Agricultural Intensification in Communist Czechoslovakia and its Impact on the Environment*, Master's Thesis, Masaryk University, Faculty of Social Studies Department of Environmental Studies.
- Öncü, A. S. (2014). "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye - Çekoslovakya İlişkilerine Genel Bir Bakış", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9/2, 159-181.
- Özen, S. (2008). "Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye'deki Döviz Kuru Yönetimi", *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı: 107, 58-66.
- Özgöker, U- İba, S.- Çomak, H. (Ed.) (2010). "Uluslararası İlişkiler ve Türkiye'nin Yeni Dış Politikası", *21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi* içinde (s. 79-102) Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2018). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Şimşir, B. N. (1993). *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, Ankara: TTK Basımevi.
- Tekeli, İ. - İlkin, S. (2009). *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tezel, Y. S. (2002). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yurtoğlu, N. (2020). "İnönü Döneminde Türkiye'de Pamuk Üretimi ve Pamuk Politikası (1938-1950)", *Belgi Dergisi*, 2/19, 1830-1858.
- Yurtoğlu, N. (2021). "İnönü Döneminde Türkiye'de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1938-1950)", *Belgi Dergisi*, S: 21, 139-175.
- Zürcher, E. J (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yakut, K. (2013). "II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye Yönelik Talepleri ve Türk Basınının Tutumu", *Kebikeç*, Sayı: 35, 169-186.

Extended Abstract

The Bretton Woods Conference, in which the foundations of the post-war world economy were laid, convened in July 1944 with the participation of 44 countries, and the World Bank and the IMF were established as two organizations affiliated with the United Nations, aiming to provide international economic cooperation and stability under free market conditions. After the conference, the new monetary system was accepted and the US dollar remained the only currency with convertibility to gold, 35 dollars were equivalent to 1 ounce of gold and the US dollar continued to be minted against gold. One of the countries that should be evaluated within the framework of such international commercial relations developed by Turkey is Czechoslovakia.

After the victory of the independence movement they started in the Austro-Hungarian Empire, the Czechs established the independent Republic of Czechoslovakia on October 28, 1918, and this structure turned into the "People's Republic" in 1948. In the same period, the Republic of Turkey was established after the Ottoman Empire. Both the establishment of the state with the struggle in the imperial lands in the post-World War I environment, and their transition to the republic regime became the common destiny of the two countries. This fate brought the two countries together on a common ground in many fields, especially in friendship.

In this sense, the first concrete step was taken with the signing of the friendship agreement on October 11, 1924. The agreement, which was published on April 20, 1925, was signed by Tevfik Kamil Bey, the Undersecretary of the Ministry of Foreign Affairs on behalf of the Republic of Turkey, and the Czechoslovak delegate Dr. Signed by Monsieur Rodolf Svetlik in two copies in Ankara. With the agreement, it was decided that the existence of

sincere and permanent friendship, commercial, consular, settlement and residence issues will be acted by international law. Following this development, the parties appointed a mutual envoy.

After the friendship agreement was signed, the former Deputy of Education Vasıf (Çınar) Bey was appointed to Prague as the Managing Director and the Central Ambassador on 13 May 1925, while the Prague administration sent Miloş Kobr to Ankara as the Extraordinary Representative and Central Ambassador. Turkey, on June 18, 1929, his father, Sultan II. He made efforts to improve bilateral relations by appointing Mehmed Cevad Açıkalın, son of Ali Cevat Bey, who was Abdülhamid's Chief Clerk to the Mabeyn, as the permanent chargé d'affaires in Prague.

The high level of representation has also accelerated cultural interaction. Participation from Turkey in the music festivals to be held in Prague, the capital of Czechoslovakia, was realized. The government of Czechoslovakia invited the state conservatory piano teacher Ulvi Cemal Erkin to conduct the performance of his symphony. After the festivities, he was assigned for a while to establish and develop international cultural relations. Another name invited by the Czechoslovak government to the Congress of music composers and Critics held in 1947 from Turkey is Gazi Education Institute music teacher Halil Bedii Yönetimken. It was decided to stay in Czechoslovakia for 17 days to conduct investigations in order to develop international cultural relations.

The development of political and cultural relations after the friendship agreement was also reflected in the economic field and trade agreements were signed between the two countries. The first step was taken on 21 August 1925 for commercial relations, which were first tried to be carried out with temporary agreements (*modus-vivendi*) until an agreement was reached. Afterward, negotiations continued for the signing of a mutual trade agreement. The trade agreements, the first of which was signed in 1927, containing the import and export product lists of the countries and the implementation of the commercial procedure, were signed until 1938 or updated according to the conditions of the period.

Turkey, which did not actually participate in the Second World War, was exposed to pressure and threats from the Axis and Allied Powers during the war to pull them into the war on their side. Turkey, on the other hand, had to declare war on Germany and Japan in order to become a founding member of the United Nations, which was to be established to ensure world peace and order after the war. The Second World War, which caused material and moral losses by causing political, economic, military, financial and social destruction to the states participating in the war, also affected Turkey with its destruction, although it did not actually fight on the fronts. Keeping its army under arms due to threats to its territorial integrity and independence from the Axis and allies, and especially the Soviet Union, caused the young population to switch from a producer to a consumer position, which led to serious reductions in Turkey's production.

After establishing diplomatic cooperation with Turkey and Czechoslovakia, which were close to each other in their founding years, they strengthened their relations in every field with the friendship agreement. In line with this goal and in terms of open market duty in supplying the products they need, three trade and payment agreements between the two countries from 1945 to 1950, as well as two-letter agreements and a barter agreement, which included the request to extend the duration of some of these agreements. In the trade made as a result of these agreements, the product that Turkey exported the most in terms of quantity to Czechoslovakia during the 1945-1950 period was 40.509.227. Hemp, flax, sunflower, rapeseed and soybean seeds, which ranged in amount between 1946 and 1950, were the seeds of flax. Turkey, which generally exports raw or semi-finished products and imports finished

products, imported the most from Czechoslovakia in terms of quantity, between 1946 and 1950, 21,115,618 kilograms of imported steam locomotives, passenger wagons and railway materials consisting of freight, workshop and crane wagons.

The foreign policy implemented by Turkey during the war has been beneficial for a long time in the following period. By staying out of the war, he made efforts to establish peace in his immediate environment and in the world. As a result of these efforts, it has received positive feedback in order to improve its foreign trade network and at the same time increase the level of domestic welfare. Turkey has contacts with Czechoslovakia in order to expand its agriculture and livestock-oriented economy.

These commercial developments also contributed to Czechoslovakia. In the post-war period, the structuring signed important agreements with Turkey in order to eliminate some of its deficiencies. Especially in eliminating the problems experienced in agricultural products, contact with Turkey facilitated the Czechs in the supply of basic living materials in their country. On the other hand, Czechoslovakia was producing industrial products. In this category, Turkey has an important place among the countries to which it can export its products.

In this process, Turkey carried out its trade with Czechoslovakia by exporting what it produced and importing what it did not produce. Especially in the period when agriculture-based development gained importance, the products supplied by Turkey from Czechoslovakia showed great usefulness. Its effects on the sectoral basis in the 1950s were also reflected positively. With the increase in payment methods and instruments, both international trade has developed and some products have been made more valuable by the barter method. The tobacco-based swap agreement signed in the relevant period is a concrete example of this development.

Purpose

The aim of this study is to examine the commercial relations of Turkey, which faced the Soviet threat as well as many problems after the Second World War, with Czechoslovakia in the process of getting closer to the Western bloc, of which the USA was the pioneer, in the face of this post-war threat. Analyzing the content of the agreement texts in order to make commercial relations healthy is one of the aims of this study. Another aim of this study is to examine the payment agreements, which are complementary to the agreements.

Design and Methodology

Qualitative and quantitative research methods were used in the formation of the study. Regarding the content, archival documents, parliamentary minutes, Official Gazette, press sources and copyrighted works were examined with the qualitative method. The quantitative research method constituted an important part of the study. Especially in this part, the figures for the years have been determined by making use of the Statistical Institute Foreign Trade Annuals. However, since the page ranges are very dense, the page numbers of the sources of the Turkish Statistical Institute are not specified in the tables, and long tags are given in the bibliography section of the study.

Findings

The study presents data on Turkey's trade with Czechoslovakia for approximately six years. Here, import and export items represent the Turkish side. Since the product items are very rich, they are grouped under three main headings: food, textile and industry. Turkey has made intensive economic cooperation with this country in the post-war period. While exporting mostly grain products and unprocessed products; processed durable industrial and textile products, especially agricultural machinery. Thus, the impressions on the background of the acceleration gained in agriculture in the 1950s are presented to the reader. In addition,

it is an important finding that the equipment used in the railway in the field of transportation was also supplied from Czechoslovakia.

Turkey has brought discipline to its trade with this country through mutual payment agreements through central banks. Moreover, in the Tobacco Sales Protocol of 1950, some products can be used as valuable commodities. In particular, the promotion of the production of agricultural products, which are produced in Turkey and their counterparts in the foreign market, are of greater importance.

Research Limitations

The study is limited to only Czechoslovakia in Turkey's foreign trade. The year interval was determined as the beginning of 1945, when the Second World War ended, and the end of 1950 when the political transformation took place in Turkey.

Originality/Value

This study is original in that it handles the trade volume between Turkey and Czechoslovakia independently. What are the trade agreements examined within the framework of economic relations and the products imported and exported by Turkey in the post-war period? How many different species does it contain? Whether the products it supplies are outside the production system? Which products do you need the most? Which products are exported the most? some questions sought answers for the determined purpose.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 363-384

Geliş Tarihi:13.04.2023 Kabul Tarihi:25.04.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1282481>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

MEVDUAT FAİZ ORANLARININ ARİMA YÖNTEMİ İLE TAHMİNİ: 2010-2022 DÖNEMİ TÜRKİYE UYGULAMASI

Cumhur ŞAHİN*

Öz

Finansal verilerin en dikkate değer özelliklerinden biri zamana bağlı biçimde bir dizi teşkil etmeleridir. Bundan ötürü zaman serilerinin unsurları, söz konusu verilerin ifade ettiği ekonomik ve finansal parametreler hakkındaki bilgiyi de kapsamaktadır. Finans çalışmaları da değişkenlere ilişkin öngörü ya da tahmin hayati bir öneme sahiptir. Finansal değişkenlerin doğru, sağlıklı tahmin edilebilmesi, finansal piyasalardaki paydaşların açısından vazgeçilmez bir durumdur. Tahmin yapmada en sık kullanılan yöntemlerden birisi de ARİMA modelidir. Auto Regressive Integrated Moving Average (Otoregresif entegre hareketli ortalama) (ARIMA) modeli, tek değişkenli zaman serisi verilerini, transfer fonksiyonu verilerini ve ayrıca müdahale verilerini eşit şekilde dağıtan verilerde analiz ve tahminler için kullanılmaktadır. ARİMA yöntemi, ilk olarak Box ve Jenkins (1976) tarafından açıklanmıştır, bu nedenle ARİMA modelleri genellikle Box-Jenkins modelleri olarak anılmaktadır. Bu çalışmada 2010-2022 yılı arasındaki dönem itibarıyla Türkiye’de 1 yıl vadeli TL mevduat faiz oranları ARİMA yöntemi ile tahmin edilmeye çalışılmıştır. Analiz sonuçlarına göre çalışmada kullanılan Box-Jenkins (ARİMA) modelinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. ARİMA (1,1,1) modelinin hem model uyum düzeyi ve modelin açıklama gücü, hem de tahmin değerleri ile gerçek değerler, modelin tahminde kullanılabilecek en doğru sonuçları veren, sağlam ve güvenilir bir model olduğunu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: ARİMA, Tahmin, Mevduat faiz oranı, Türkiye

Forecasting The Deposit Interest Rates with The ARIMA Method: Turkish Application for The Period 2010-2022

Abstract

One of the most remarkable characteristics of financial data is that they form a series in a time-dependent manner. For this reason, the elements of the time series also include information on the economic and financial parameters expressed by the data in question. Fore-

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Programı, cumhur.sahin@bilecik.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-8790-5851>

casting variables has vital importance in finance studies. Accurate and healthy forecasting of financial variables is an indispensable condition for stakeholders in financial markets. One of the most frequently used methods in making predictions is the ARIMA Method. The Auto Regressive Integrated Moving Average (ARIMA) Method is used for the analysis and forecasting of data that evenly distributes univariate time series data, transfer function data, as well as intervention data. An ARIMA Model predicts a value in the response time series as a linear combination of its past values, errors or shocks, as well as the current and past values of other time series. The ARIMA Method was first described by Box and Jenkins (1976). For this reason, ARIMA Models are often referred to as Box-Jenkins Models. In the present study, 1-year TL deposit interest rates for the period between 2010 and 2022 in Turkey were predicted with the ARIMA Method. According to the results of the analysis, it was concluded that the Box-Jenkins (ARIMA) Model used in the study is valid. It was found that the ARIMA (1, 1, 1) Model is a robust and reliable model that yields the most accurate results that can be used in prediction, both the level of model fit and the explanatory power of the model, as well as the forecasting and actual values.

Keywords: ARIMA, Forecasting, Deposit interest rate, Turkey

Giriş

İstatistiksel analizde, öngöründe bulunma, karar verme sürecine yardımcı olduğu için önemli bir araç haline gelmiştir. Geçmişten beri, gelecekteki faiz oranları için doğru tahmin yapmanın, politika yapıcıların ekonomik fonksiyonları sorunsuz bir şekilde yürütmeleri için zamanında adımlar atmalarına yardımcı olduğu gerçeğiyle, öngöründe bulunmanın önemi yadsınamaz. Faiz oranlarının tahmini, finansal araştırmacıların ve sabit getirili piyasalara ilgi duyanların ilgi odağı olmuştur.

Makridakis ve Hibon'a (2000:451) göre Auto Regressive Integrated Moving Average (ARIMA), otoregresif süreç (geçmiş olayların hafızası), entegre bir süreç (verilerin sabit ve tahmin için erişilebilir tutulması ve hazırlanması) ve hareketli ortalamadan oluşan 3 parametrelili bir modelin birleşimidir (veriler ne kadar eskiyse, tahmin o kadar mükemmel olacaktır).

ARIMA modeli, zaman serileri analizinde ve çok değişkenli regresyonda daha çok tercih edilmektedir. Genellikle değerlerdeki gecikmeden dolayı problemler ortaya çıkmaktadır. ARIMA modeli, zaman serisi verileri için seri korelasyonda

modelleme için Otoresif modelin eklenmesidir. ARIMA modeli ve çok değişkenli regresyon analizi, sonuçları tanımlarken birbirine çok benzemektedir.

Kısa vadeli faiz oranları, diğer çeşitli makroekonomik faktörlerle birlikte, ekonominin düzgün ve verimli işleyişini etkileyen tek unsurdur ve bu oranların da çok sayıda etkisi bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, politika yapıcıların bu araştırmadan faydalanabilmesi için en iyi tahmin çıktısını veren tahmin modelinin bulunmasıdır. Bu nedenle bu araştırma ile Türkiye örneğinde, 1 yıl vadeli mevduat faiz oranları için ARMA ve Box-Jenkins (ARIMA) tahmin modellerinin performansı da değerlendirilecektir. Daha önceki araştırmacılar, kısa vadeli oranları tahmin etmek için çeşitli modeller uygulayarak farklı sonuçlar elde etmişlerdir. Bu araştırma aynı zamanda zaman serisi otoresif modellerin 1 yıl vadeli TL mevduat faiz oranlarını tahmin etmede iyi olduğuna dair kanıtlar sağlayacaktır. Mevduat faiz oranlarının tahmini üzerine çok az araştırma makalesi bulunmaktadır ve bu çalışmanın bu alandaki boşluğun doldurulmasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

1. Literatür Taraması

Dünyanın farklı yerlerinde enflasyon, petrol fiyatları ve faiz oranları gibi önemli makroekonomik değişkenleri otoresif modeller yardımıyla tahmin etmek için önemli miktarda literatür mevcuttur ve çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar, araştırma makalesi için son derece değerli ve yararlıdır.

Meyler vd. (1998), ARIMA zaman serisi modelini kullanarak İrlanda enflasyonunu tahmin etmişlerdir. Box Jenkins Yaklaşımı ve Nesnel Ceza Fonksiyonu yöntemi, örneklerde en iyi uyum seviyesini en üst düzeye çıkarmaya kıyasla örnek dışı tahmin hatasını en aza indirmeye odaklanması gereken gelecekteki performansı bulmak için alternatif bir yaklaşım olarak da kullanılmaktadır. Enflasyonun karşılaştırılması amacıyla Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları Endeksi de kullanılmaktadır. Araştırmanın bulguları, HICP serisi ile performansı tahmin etmek için ARIMA modelinin kullanılması gerektiği sonucuna varmıştır. Chinn vd. (2005:17), enerji emtia piyasasındaki varlıkların tahmininde ARİMA

yönteminden yararlandıkları çalışmalarında en doğru sonucu veren ARİMA modeli olarak ARİMA (1,1,1)'i tespit etmişlerdir. Ahoniemi (2006), tahmin yeteneği ve getiri hesaplamaları için VIX indeksi için en iyi modeli bulmuştur. Veriler Chicago Board Options Exchange'den alınmıştır ve 2 Ocak 1990'dan 31 Aralık 2004'e kadar on beş yıllık VIX oynaklık indeksi verilerinin günlük gözlemlerinden oluşmaktadır. İlave veriler S&P 500 indeksi, 3 aylık USD LIBOR faiz oranı, MSCI EAFE (Avrupa, Avustralasya, Uzak Doğu) indeksi, ABD 10 yıllık devlet tahvili getirisi ve vadeli kontratlardan ham petrol fiyatlarından alınmıştır. Araştırmacılar, VIX indeks zaman serisi verileri için ARFIMA modelinin uymadığı, GARCH ve ARIMA (1, 1, 1) modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varmıştır. Tahmin, GARCH hatalarıyla gelişmemekte ve tahminde iyileşme sağlamamaktadır. Ancak ARIMA modeli, VIX endeksinin yön değişimini, en iyi model tarafından doğru bir şekilde tahmin edilen işlem günü değişiminin yüzde 60'ını tahmin etme gücüne sahiptir.

İrfan vd., (2010:635), KIBOR tahminini ve volatilitisini araştırmışlar ve günlük gözlemleri kullanmışlardır; dönemleri bir ay, altı ay ve bir yıllık, KIBOR teklif oranları olmuştur. Araştırmacılar, KIBOR'u tahmin etmek için en iyi zaman serisi modelleri olarak ARMA, ARCH, GARCH ve E-GARCH'ı kullanmışlardır. Araştırmacılara göre, E-GARCH'ın (1, 1) KIBOR'un tüm dönem süresinde kaldıraç etkisini ortadan kaldırdığını bulmuşlardır. GARCH volatilitite varlığının üstesinden gelmiştir. Araştırmacılar ayrıca Ortalama Mutlak Hata (MAE) ve Kök Ortalama Kare Hata (RMSE) kriterlerini kullanarak en iyi tahmin süresini bulmak için bir aylık, altı aylık ve bir yıllık dönem sürelerini karşılaştırmışlardır. Bu karşılaştırmaya göre altı aylık zaman diliminde hatalar daha az olduğu için, tahmin için en iyi dönem altı aylık zaman süresi olmuştur.

Sehgal vd., (2011:49), Hindistan'da borç senedi market getirisinin zaman serisi modelinin tahminini görmeye çalışmışlardır. Araştırmacılar dört çeşit borç senedi kullanmışlardır; Nisan 1996'dan Mart 2010'a kadar olan kısa-vadede 364 günlük, orta-vadede 1 ila 5 yıllık ve uzun-vadede 6 ila 15 yıllık döneme ait, aylık

verim verilerini kullanmışlardır. Araştırmacılar iki zaman serisi modeli, ARIMA ve ESM (Üstel Düzleştirme Yöntemi) kullanmışlardır. Ayrıca çoklu-değişkenler için ekonomik faktörlere dayanan VAR modelini kullanmışlardır. Kısa vade için 3 aya kadar, uzun vade için 12 aya kadar olan aralığı kullanmışlardır. Araştırmanın bulguları, ESM'nin VAR ve ARIMA modellerine kıyasla uzun vadeli ve kısa vadeli tahmin verimleri için daha uygun olduğunu ortaya koymuştur. Yüksek faiz oranı ve volatilité döneminde, kısa vadeli tahminin, uzun vadeli tahminden daha iyi olduğunu belirtmişlerdir.

Balli ve Elsamadisy (2012:321) Katar devletinin ulusal parasının kısa dönemli tahmininde ARİMA modelinin sağlıklı sonuçlar verdiğini göstermişlerdir. Toor ve Ali (2013), farklı modeller kullanarak farklı sektörlerin mevduat oranlarının zaman serilerini tahmin etmişler ve analiz etmişlerdir. Pakistan'ın dört bankacılık sektörüne ait dört farklı faiz oranını tahmin etmek için, ARMA-GARCH, ARIMA ve ARMA-EGARCH modelleri kullanılmıştır. Veriler Pakistan'ın özel, yabancı, uzmanlaşmış ve kamu sektörlerinden alınmıştır. Mevduat oranları 2004 Ocak'tan 2013 Mart'a kadar aylık bazda alınmıştır. Çalışmanın bulguları, yabancı ve özel sektör için ARMA (1, 1), kamu sektörü için ARMA (2, 1), özel sektör için ARMA (0, 0) modelinin en uygun olduğunu ortaya koymaktadır. Modellere göre, kamu ve yabancı sektör tahminleri, yüksek faiz oranları sunmaktır. Yatırımcılar bu sektörlerle yatırım yaparlarsa daha iyi getiri elde edeceklerdir. Banerjee (2014), çalışmasında Hindistan menkul kıymet borsasının getirilerinin tahmininde 2007-2012 periyodu verilerinin kullanıldığı çalışmasında ARİMA modelinin çok faydalı sonuçlar verdiğini tespit etmiştir. Ahmed ve Shabri (2014:431) ABD'deki Batı Texas ham petrol fiyatlarının tahmininde 1 Ocak 1986-30 Eylül 2006 periyodundaki aylık veriler için ARİMA, GARCH ve SVM yöntemlerinden yararlanmış olup, tahminde en isabetli sonucu veren model olarak SVM yöntemini belirlemişlerdir. Jadevicius ve Huston (2015:135), Litvanya'daki konut fiyatlarının öngörüsünde ARİMA yönteminin çok doğru sonuçlar verdiği bulgusuna ulaşmışlardır.

Etuk (2016:11) Uganda ve Nijerya döviz kurlarının 22 Eylül 2015-16 Mart 2016 dönemindeki günlük verilerinden hareketle tahminlemede mevsimsel ARİMA (SARİMA) yönteminden yararlandığı çalışmasında SARİMA (1,1,0) x (1,1,0)⁷ modelinin en uygun sonucu verdiğini gözlemlemiştir. Ngan (2016:43-44) Vietnam parası ile ABD doları döviz kurlarının Ocak 2013-Aralık 2015 periyodundaki günlük verilerini kullanmak suretiyle tahmininde ARİMA modelinin kısa dönem için uygun olduğunu belirlemiştir. Guha ve Bandyopadhyay (2016:120), Hindistan'daki altın fiyatlarının tahmini için Kasım 2003-Ocak 2014 periyodu itibariyle ARİMA yöntemi kullanmışlar ve en uygun modelin ARİMA (1,1,1) olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Wang ve Guo (2020:220), Çin menkul kıymet borsasının volatilitésinin tahmininde DWT-ARIMA-GSXGB en doğru sonucu veren model olduğunu belirlemişlerdir. Abu Bakar ve Rosbi (2017:137), Bitcoin fiyatının tahmininde ARİMA yönteminden yararlanmış olup verilerin inceleme dönemi Ocak 2013-Ekim 2017 periyodundaki aylık değerler olup, en doğru sonucu veren modelin ARİMA (2,1,2) olduğu tespit edilmiştir.

Yıldıran ve Fettahoğlu (2017:8), ABD dolarının TL cinsinden döviz kuru tahmininde 3 Ocak 2005-8 Mart 2017 periyodundaki 3069 günlük verileri kullanmış oldukları çalışmalarında kısa dönem için ARİMA (2,1,0), uzun dönem için ise ARİMA (0,1,1) modelinin daha doğru sonuçlar verdiğini belirlemişlerdir. Mustafa vd. (2017:1) ABD Doları ve Malezya Ringgiti arasındaki döviz kurunun tahmininde ARİMA-GARCH ve hibrit ARİMA-EGARCH modellerinden yararlanmış olup, ARİMA-EGARCH modelinin en iyi performans gösteren model olduğuna karar vermişlerdir. Almasarweh ve Wadi (2018:311), Ürdün'deki Amman Menkul Kıymetler Borsasının 1993 ile 2017 günlük verilerinden hareketle tahmin çalışmasında ARİMA (1,1,2) modelinin kısa dönemde doğru sonuçlar verdiğini gözlemlemiştir. Al-Gounmecin ve İsmail (2020:39), Ürdün için Ürdün Dinarı ve ABD doları kurunun tahmininde Mart 2008- Temmuz 2019 dönemi aylık verilerini kullanmış olup en doğru sonucu veren model olarak mevsimsel ARİMA (1,0,1) modelini belirlemişlerdir. Bağcı (2021:537), ARIMA modeli ve GM (1,1)

modeli ile Türkiye’de enflasyon oranının tahmin çalışmasında, orijinal modeller ile yapılan tahminlemelerde ARIMA modelinin GM (1,1) modelinden daha başarılı olduğu görülmüştür.

ARİMA modellerinin finansal piyasalarda genellikle menkul kıymet borsa endeksleri, daha çok da hisse senetlerinin tahmininde kullanıldığı, buna karşın faiz oranlarının tahmininde daha az kullanıldığı göze çarpmaktadır. ARİMA modellerinin faiz oranlarının tahmininde kullanıldığı başlıca çalışmalar şunlardır:

Bilgili (2001:52), Türkiye’de Ocak 1994-Temmuz 2000 periyodu itibariyle tüfe, döviz ve faiz oranlarıyla ilgili olarak ARİMA ve VAR modellerinin tahmin başarılarının karşılaştırıldığı çalışmasında VAR sisteminin ARİMA modellerinden daha başarılı olduğu gözlenmiştir. Dua vd. (2004), 15-91 günlük hazine bonusu faiz oranları, bir, beş ve on yıl vadeli devlet menkul kıymet faiz oranları ve çağrı para faiz oranlarının uzun ve kısa vadeli oranlarını tahmin etmişlerdir. Bu çalışmada, çok değişkenli modeller (VAR, Bayesian VAR ve VECM) ve tek değişkenli modeller (ARCH/ GARCH, ARIMA) geliştirilmektedir. Haftalık veriler Nisan 1999’dan Aralık 2001’e ve Ocak 2002’den Eylül 2002’ye kadar alınmıştır; Örnek dışı tahmin için 36 haftalık veriler alınmıştır. Araştırma bulguları, 15 ila 91 gün arasındaki kısa ve uzun vadeli Hazine bonusu faiz oranı için LVAR modelinin en uygun model olduğu sonucuna varmıştır. 10 yıllık devlet tahvili tahmini için LVAR doğru bir model olmuştur, 5 yıllık devlet tahvili için VECHM iyi bir uyum göstermiştir ve uzun ve kısa vadeli kredi oranları için ARMA-GARCH en uygun model olmuştur.

Radha ve Thenmozhi (2005:1), ticari senet oranı, gecelik MIBOR oranı, çağrı parası oranı ve 91 günlük Hazine bonosunun örtülü getirisi için kısa vadeli faiz oranlarını tahmin etmek için tek değişkenli bir model geliştirmiştir. İncelenen modeller Random Walk, ARIMA, ARMA-GARCH ve ARMA-EGARCH’dır. Sonuçlar Random Walk ve ARIMA modellerinin kullanışlı olmadığını, ancak GARCH/E-GARCH’ın zaman serilerindeki kısa vadeli faiz oranlarının volatilité kümeleme etkisine sahip olduğunu göstermektedir. Böylece kurumsal yatırımcılar,

düzenleyiciler ve bankacılar ARIMA-GARCH modelini kullanabilirler. ARIMA-EGARCH modu, ticari senet oranını tahmin etmek için en uygun modeldir; ARIMA-GARCH modeli, gecelik MIBOR oranını, çağrı para oranını ve 91 günlük Hazine bonosunun örtülü getirisini tahmin etmek için kullanışlıdır. Dua vd. (2008:36) çalışmalarında Hindistan’da kısa ve uzun vadeli faiz oranlarının tahmininde ARİMA ve ARCH-GARCH gibi tek değişkenli zaman serileri verilerinin yanı sıra VAR, VECM ve Bayesien VAR gibi çok değişkenli modeller kullanmış olup, daha uzun dönemli tahminlerde çok değişkenli modellerin tek değişkenli modellerden daha iyi performans gösterdiğini, özellikle Bayesien VAR modelinin faiz oranları tahmininde en başarılı yöntem olduğu saptanmıştır.

Gough vd. (2014:309), 2007-2009 küresel kriz dönemini içeren zaman diliminde Almanya, Japonya, Birleşik Krallık ve ABD’de faiz oranlarının öngörüsü için ARİMA, ARFİMA ve Merton modelini kullandıkları çalışmalarında en uygun model olarak Merton modelini belirlemişlerdir. Omekara vd. (2016:33) Nijerya’da 2005-2015 dönemi için verilerin incelendiği çalışmalarında faiz oranlarının tahmininde en uygun modelin ARİMA (2,3,1) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mallick ve Mishra (2019:1) Hindistan’da kısa ve uzun vadeli faiz oranlarının tahmininde en doğru sonuçları veren modelin ARİMA (2,1,1) olduğunu ortaya koymuşlardır. Hage ve Mghames (2020:440), ABD faiz oranlarının öngörüsüyle ilgili olarak ARİMA ve Kalman Filter yöntemlerini kullandıkları çalışmalarında faiz oranı öngörüsünde ARİMA modelinin çok daha doğru sonuç verdiğini ispatlamışlardır. Dinh (2020:1001), Vietnam ve Çin ekonomilerindeki kredi genişlemesinin karşılaştırılması ve tahminini incelediği çalışmasında, ARİMA modelinden faydalanmıştır. İnceleme dönemi 1996-2017 periyodu olup, Vietnam için en uygun model ARİMA (2,3,1) iken Çin için en uygun model ARİMA (2,3,5) olarak belirlenmiştir.

2. Metodoloji

2.1. Veriler ve Değişkenler

Bu çalışmada Türkiye için 1 yıl vadeli Türk Lirası mevduat faiz oranları kullanılmış olup, veriler, 2010-2022 yılları arasındaki aylık verilerdir. Veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası veri tabanından temin edilmiştir.

3. Ampirik Çerçeve

Yapılan araştırmalarda verilerin özelliği zaman serileridir, bu nedenle Türkiye için 1 yıl vadeli mevduat faiz oranının tahmini için bu çalışmada ARMA ve Box-Jenkins (ARIMA) modelleri de kullanılmıştır.

ARMA Modeli

ARMA modeli, zaman serilerinde geleceğe yönelik değerleri tahmin etmek için kullanılmıştır. Model, AR (p) otoregresif ve MA (q) hareketli ortalama olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır:

Otoregresif Model, AR (p) modeli; p derecesi için aşağıdaki gibi yazılır:

$$X_t = c + \sum_{i=1}^p \varphi_i X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Hareketli Ortalama Model, MA (q) modeli; q derecesi için aşağıdaki gibi yazılır:

$$X_t = \mu + \varepsilon_t + \sum_{i=1}^q \theta_i \varepsilon_{t-i} \quad (2)$$

ARMA (p, q) modelini birleştirerek aşağıdaki denklem elde edilmektedir:

$$X_t = c + \varepsilon_t + \sum_{i=1}^p \varphi_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^q \theta_i \varepsilon_{t-i} \quad (3)$$

Hata terimlerinin ε_t genellikle sıfır ortalamalı bir normal dağılımdan örneklenen bağımsız, aynı şekilde dağılmış random değişkenler (i.i.d.) olduğu varsayılmaktadır: $\varepsilon_t \sim N(0, \sigma^2)$, burada σ^2 varyanstır.

ARIMA Modeli

ARMA modeli ailesindedir, ARMA'nın genelleştirilmiş bir halidir. Zaman serilerinde noktaları tahmin etmek için kullanılır. Eğer veriler durağan değilse bu modeller uygulanır, durağan-olmayan veri formunun azaltılmasına yardımcı olur. ARIMA, veri odaklı bir yaklaşım olduğu için verilerdeki otomatik düzeltmeleri bulur. Geçmiş gözlemin çizgi kombinasyonu ARIMA ile gözlemlenmektedir. Bazı metinlerde modeller Gecikme Operatörü L cinsinden belirtilmektedir. Bu terimlerde AR (p) modeli aşağıdaki gibi verilmektedir:

$$\varepsilon_t = \left(1 - \sum_{i=1}^p \varphi_i L^i\right) X_t = \varphi(L) X_t \quad (4)$$

Burada φ polinomu temsil etmektedir.

$$\varphi(L) = 1 - \sum_{i=1}^p \varphi_i L^i \quad (5)$$

MA (q) modeli aşağıdaki eşitlikle gösterilir:

$$X_t = \left(1 + \sum_{i=1}^q \theta_i L^i\right) \varepsilon_t = \theta(L) \varepsilon_t \quad (6)$$

Burada θ polinomu temsil etmektedir.

$$\theta(L) = 1 + \sum_{i=1}^q \theta_i L^i \quad (7)$$

Son olarak birleşik ARMA (p, q) modeli aşağıdaki eşitlikte gösterilmektedir:

$$\left(1 - \sum_{i=1}^p \varphi_i L^i\right) X_t = \left(1 + \sum_{i=1}^q \theta_i L^i\right) \varepsilon_t \quad (8)$$

Veya daha kısaca,

$$\varphi(L) X_t = \theta(L) \varepsilon_t \quad (9)$$

Veya

$$\frac{\varphi(L)}{\theta(L)} X_t = \varepsilon_t \quad (10)$$

Alternatif Notasyon Box-Jenkins

Box ve arkadaşları (1994) dahil olmak üzere bazı araştırmacılar, Otoregresyon Katsayıları için farklı bir konvensiyon kullanmışlardır. Bu konvensiyon, gecikme operatörünü içeren tüm polinomların baştan sona benzer bir formda görünmesini sağlamaktadır. Bu durumda ARMA modeli aşağıdaki formda yazılmaktadır:

$$\left(1 - \sum_{i=1}^p \varphi_i L^i\right) X_t = \left(1 + \sum_{i=1}^q \theta_i L^i\right) \varepsilon_t \quad (11)$$

Ayrıca, $\varphi_0 = \theta = 1$ olduğu durumlarda, daha güzel bir formülasyon elde edilmektedir:

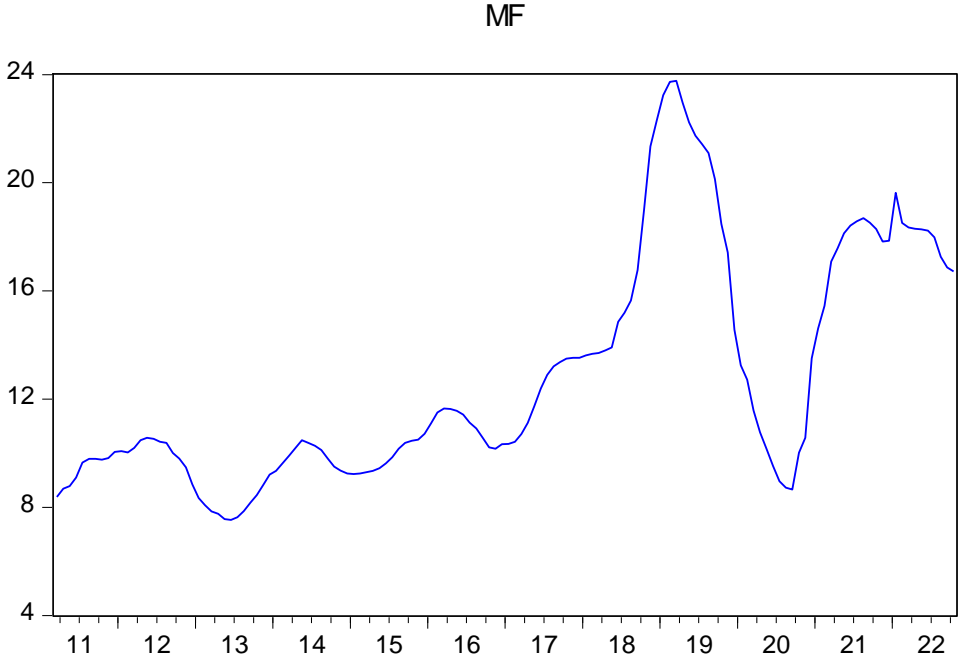
$$\sum_{i=0}^p \varphi_i L^i X_t = \sum_{i=0}^q \theta_i L^i \varepsilon_t \quad (12)$$

Box-Jenkins veya ARIMA (p, q, d) sezonluk olmayan bir modeldir, burada p, q, d negatif olmayan tam sayılardır ve aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$\left(1 - \sum_{i=1}^p \varphi_i L^i\right) (1-L)^d X_t = \left(1 + \sum_{i=1}^q \theta_i L^i\right) \varepsilon_t \quad (13)$$

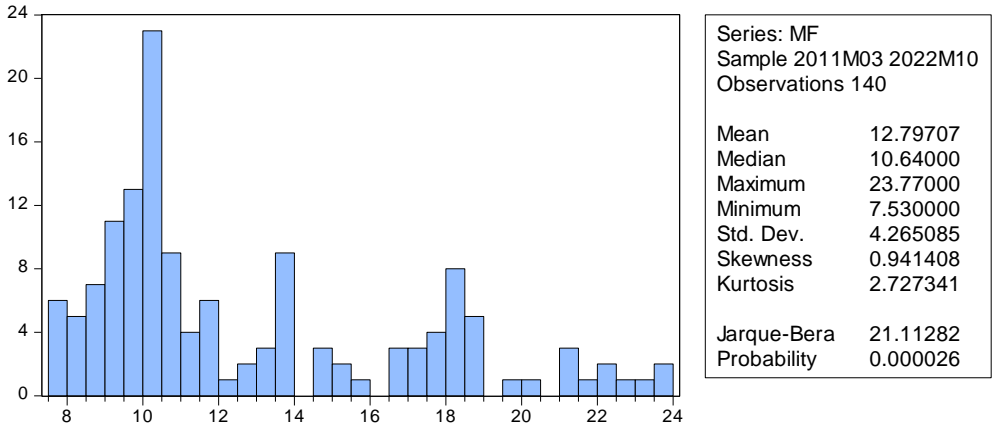
4. Bulgular

Bir yıl vadeli TL mevduat faizinin yıllara ve aylara göre değişimi Şekil 1'deki gibidir.

Şekil 1: Bir Yıl Vadeli TL Mevduat Faizinin Yıllara ve Aylara Göre Değişimi

Şekil 1’de görüleceği gibi, 2019 yılına kadar dalgalı bir yükseliş trendinde olan mevduat faizi, 2020 yılının ortalarına kadar sert bir düşüş göstermiş ve 2020 yılının ilk çeyreğinden itibaren yine sert bir şekilde yükselişe geçmiştir. 2010-2022 yılları arasında mevduat faizinin aylara göre serisinin tanımlayıcı istatistikleri Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2: 2010-2022 Yılları Arasında 1 Yıl Vadeli TL Mevduat Faizinin Aylara Göre Serinin Tanımlayıcı İstatistikleri

2010-2022 yılları arasında 1 yıl vadeli TL mevduat faiz oranları normal dağılıma uymayan bir dağılım göstermiştir. 2013, 2015, 2016 ikinci çeyreğinde düşüşler gözlemlenmiştir. İncelenen zaman serisinde mevduat faizinin ortalama değeri 12.78 ± 4.26 olup, 7.53 ile 23.77 arasında değişmektedir.

1 yıl vadeli mevduat faizinin birim kök testi için yapılan Augmented Dickey-Fuller testi sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: 1 Yıl Vadeli TL Mevduat Faizinin Birim Kök Testi İçin Yapılan Augmented Dickey Fuller Testi Sonuçları

	SEVİYE	1. fark	Entegrasyon
Mevduat Faizi %	-2.8247	-3.7649*	I(1)

* $p < 0.05$

Augmented Dickey Fuller testi sonuçlarına göre 2010-2022 yılları arasında 1 yıl vadeli TL mevduat faiz oranı birim kök içermektedir ($p > 0.05$). Ancak serinin birinci farkı birim kök içermemektedir ($p < 0.05$).

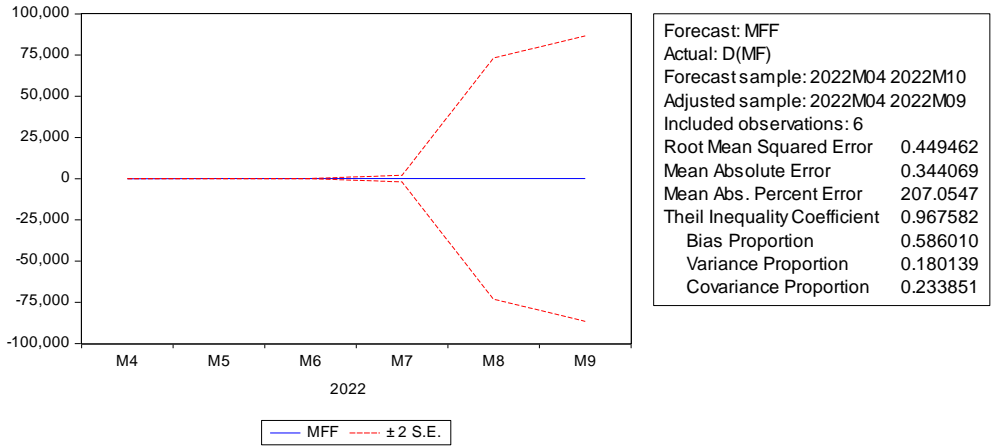
Türkiye’de 2010-2022 yılları arasındaki 1 yıl vadeli TL mevduat faizi için ARIMA model sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Türkiye’de 2010-2022 Yılları Arasındaki 1 Yıl Vadeli TL Mevduat Faizi İçin ARIMA (1,1,1) Model Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Prob.
C	0.048260	0.153438	0.314524	0.7536
AR(1)	0.826937	0.066691	12.39957	0.0000
MA(1)	-0.317045	0.112512	-2.817881	0.0055
R-kare	0.452710	Ortalama		0.045132
Ayarlanmış R-kare	0.445364	Std. Sapma		0.641454
Regresyon S.E.	0.477716	Akaike info criterion		1.379938
Resid kareler toplamı	34.00364	Schwarz criterion		1.439620
Log benzerlik	-101.8753	Hannan-Quinn criter.		1.404183
F- istatistiği	61.62539	Durbin-Watson stat		2.071743
Prob(F-istatistik)	0.000000			
Inverted AR Kökleri	.83			
Inverted MA Kökleri	.32			

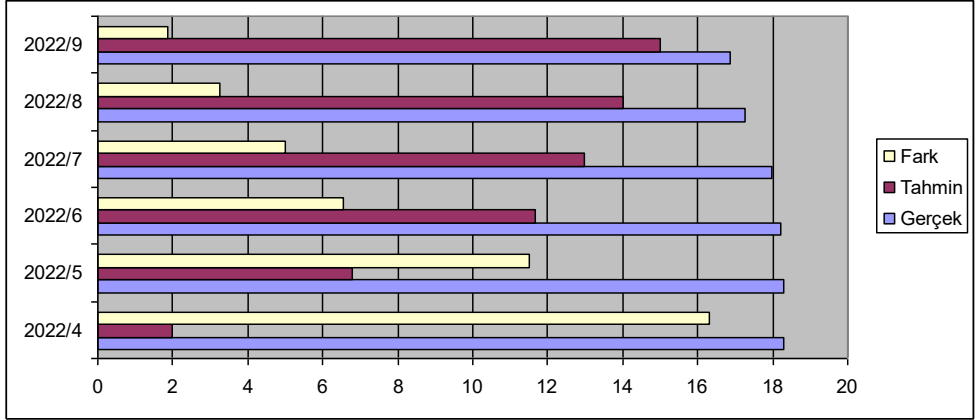
ARIMA model sonuçlarına göre modeldeki sabitin etkisi anlamlı değilken, AR (B=0.8269; $p<0.01$) ve MA (B=-0.3170; $p<0.01$) değişkenlerinin katkısı anlamlıdır. Genel olarak modelin anlamlılık düzeyi yüksek olup (F=61.6254; $p<0.01$), model 1 yıl vadeli TL mevduat faizi serisinin %44.54’ünü açıklamaktadır.

Modele göre son altı ayın tahmin değerleri Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3: Modele Göre Son Altı Ayın Tahmin Değerleri

Tahmin modelinde 4 ve 5. aya kadar tahmin düzeyi anlamlı derecede düşükken, 6. adan itibaren modelin tahmin gücü yükselmektedir. Özellikle 2022 yılının 9. ayında tahmin değeri en yüksek noktasına erişmektedir.

Modele göre tahmin edilen mevduat faizi değerleri ile gerçek değerler ve aradaki farklar Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4: Modele Göre Tahmin Edilen 1 Yıl Vadeli TL Mevduat Faizi Değerleri İle Gerçek Değerler ve Aradaki Farklar

Şekil 4'te görüleceği gibi, 2022 yılının 4. ayında tahmin ile gerçek değer arasındaki fark en yüksek noktadayken, 2022 yılının 10. ayına doğru düzenli bir azalış trendine girmiştir. Dolayısıyla tahmin gücü de artmıştır.

Sonuç

Auto Regressive Integrated Moving Average (Oto Regresif Entegre Hareketli Ortalama) (ARIMA) modeli, tek değişkenli zaman serisi verilerini, transfer fonksiyonu verilerini ve ayrıca müdahale verilerini eşit şekilde dağıtan verilerde analiz ve tahminler için kullanılmaktadır. Bir ARIMA modeli, kendi geçmiş değerlerinin, geçmiş hataların veya şokların ve ayrıca diğer zaman serilerinin mevcut ve geçmiş değerlerinin doğrusal bir kombinasyonu olarak tepki süresi serilerinde, bir değer öngörmektedir. ARIMA yöntemi, ilk olarak Box ve Jenkins (1976) tarafından açıklanmıştır, bu nedenle ARIMA modelleri genellikle Box-Jenkins modelleri olarak anılmaktadır. ARIMA tekniği tarafından kullanılan Genel

Transfer Fonksiyonu Modeli, Box ve Tiao (1975) tarafından ele alınmıştır. Pankratz (1991) bu modelleri canlı (vibrant) regresyon modelleri olarak belirtmektedir.

Bu araştırmada elde edilen sonuçlar sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermiştir ve bu nedenle bu araştırmada kullanılan Box-Jenkins (ARIMA) modelinin tutarlı olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuçlar ayrıca 1 yıl vadeli TL mevduat faiz oranlarının birim köke sahip olduğunu ve birinci fark transformasyonu ile durağan hale getirilebileceğini göstermiştir. Çalışma % 5 oranında anlamlıdır, oranların tahmini oranların gerçeğe çok yakın olduğunu göstermektedir ve ayrıca uygulanan Box-Jenkins (ARIMA) modelinin tahmin için mükemmel olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar, kesinlik ve matematiksel doğruluk nedeniyle ARIMA tekniğini öne süren, Contreras ve arkadaşlarının (2003), daha önceki bulgularıyla uyumludur.

Bu makalede; Otoregresif Entegre Hareketli Ortalama (ARIMA) tahmini ölçülmüştür. Araştırmanın sonuçları, McLeod ve Li'nin (1983), Amos (2010), Alnaa ve Ahiakpor (2011), Awogbemi ve Oluwaseyi (2011), Abledu ve Agbodah (2012) ve Ahmed ve diğerlerinin (2017) daha önce gerçekleştirdiği araştırmalarla oldukça uyumludur. ARIMA modelleri akademik olarak kabul edilmektedir ve alternatif çok değişkenli modelleme yaklaşımlarına göre oldukça tutarlı olabilmektedir.

Bu araştırma makalesi için AIC (Akaike İnfomasyon Kriterinin) sonuçları, otokorelasyonun kanıtlanmadığını ve örnekleme hatası olmadığını ve modelin uygun olduğunu ortaya koymaktadır. Modelimiz; Akaike (1974) tarafından gösterilen AIC (Akaike İnfomasyon Kriterleri) ile uyumludur. Ayrıca; Hannan (1980) tarafından ifade edilen Hannan Quinn Kriterleri ve Schwartz (1978) tarafından geliştirilen Schwarz İnfomasyon Kriterleri ile de örtüşmektedir. Bu modeller, zaman serisi uzmanlarına, model basitliğinde, çelişkili itirazlarla hataların minimuma indirilmesi gereken asimilasyonlarda yardımcı olmak için geliştirilmiştir.

Bu araştırmada sonuçlar sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermiş ve bu nedenle araştırmada kullanılan Box-Jenkins (ARIMA) modelinin geçerli olduğu

sonucuna varılmıştır. ARIMA (1,1,1) modelinin hem model uyum düzeyi ve modelin açıklama gücü, hem de tahmin değerleri ile gerçek değerler, modelin tahminde kullanılabilir en iyi model olduğunu göstermektedir. Modele göre otoregresif entegre hareketli ortalama yöntemi, Türkiye’de 2010 yılından itibaren gerçekleşen 1 yıl vadeli TL mevduat faiz oranlarını tahminde geçerli modeldir. Sonuçlar ayrıca 1 yıl vadeli TL mevduat faiz oranlarının birim köke sahip olduğunu ve durağan hale getirilmesi için birinci fark transformasyonunun gerçekleştirilmesi gerektiğini göstermiştir. Çalışma %5 oranında anlamlıdır, oranların tahmini oranların gerçeğe çok yakın olduğunu göstermektedir ve ayrıca uygulanan Box-Jenkins (ARIMA) modelinin tahmin için mükemmel olduğu sonucuna varılmıştır. AIC sonuçları, otokorelasyon kanıtı olmadığını ve örneklem hatası olmadığını ve modelin kullanışlı olduğunu ortaya koymuştur. Sonuç olarak 1 yıl vadeli TL mevduat faiz oranlarının Box-Jenkins (ARIMA) modeli ile tahmin edilmesinin politika yapıcıları için oldukça faydalı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu modelden çıkarılan sonuçlar, herhangi bir tahminde bulunmak için güvenilirdir ve ayrıca devlet görevlileri, finans uzmanları ve finansal kurumların politika yapıcıları tarafından, gelecekteki stratejilerin belirlenmesinde faydalıdır. Bu araştırma aynı zamanda diğer ülkelerdeki araştırmacılara kendi finansal ve bankacılık faiz oranlarını hesaplamak veya tahmin ederken bu modeli araştırmalarına dahil etmeleri için bir temel sağlamaktadır.

Kaynakça

- Abu Bakar, N., & Rosbi, S. (2017). Autoregressive Integrated Moving Average (ARIMA) Model for Forecasting Cryptocurrency Exchange Rate in High Volatility Environment: A New Insight of Bitcoin Transaction. *International Journal of Advanced Engineering Research and Science (IJAERS)*, 4(11),130-137.
- Adhikari, R., & Agrawal, R. K. (2014). A combination of artificial neural network and random walk models for financial time series forecasting. *Neural Computing and Applications*, 24(6), 1441-1449.
- Ahmed, R.A., Shabri, A.B. (2014). DAILY CRUDE OIL PRICE FORECASTING MODEL USING ARIMA, GENERALIZED AUTOREGRESSIVE CONDITIONAL HETEROSCEDASTIC AND SUPPORT VECTOR MACHINES. *American Journal of Applied Sciences*, 11 (3), 425-432.

- Ahmed, R.R., Vveinhardt, J., Ahmad, N. & Štreimikienė, D. (2017). KARACHI INTER-BANK OFFERED RATE (KIBOR) FORECASTING: BOX-JENKINS (ARIMA) TESTING APPROACH. *E&M Economics and Management*, 20(2),188-198.
- Ahoniemi, K. (2006). Modeling and forecasting implied volatility - an econometric analysis of the VIX. Helsinki Center of Economic Research [Discussion Paper.
- Akaike, H. (1974). A New Look at Statistical Model Identification. *IEEE Transactions on Automatic Control*, AC-19, 716-723.
- Al-Gounmecin, R.S., & İsmail, M.T. (2020). Forecasting the Exchange Rate of the Jordanian Dinar versus the US Dollar Using a Box-Jenkins Seasonal ARIMA Model. *International Journal of Mathematics and Computer Science*, 15(1), 27–40.
- Almasarweh, M., & Wadi, S. (2018). ARIMA model in predicting banking stock market data. *Modern Applied Science*, 12, 309–312.
- Bağcı, B. (2021). ARİMA VE GRİ TAHMİN MODELLERİNDE FOURİER SERİSİ MODİFİKASYONU: TÜRKİYE ENFLASYONU UYGULAMASI. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 559-577.
- Balli, F., & Elsamadisy, E.M. (2012). Modelling the currency in circulation for the State of Qatar. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 5 (4),321-339.
- Banerjee, D. (2014). Forecasting of Indian stock market using time-series ARIMA model. In Proc. Conference Paper, ICBIM-14, 2014.
- Bilgili, F. (2001). ARİMA ve VAR Modellerinin Tahmin Başarılarının Karşılaştırılması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17, 37-53.
- Box, G. E. P., & Tiao, G. C. (1975). Intervention Analysis with Applications to Economic and Environmental Problem. *Journal of the American Statistical Association*, 70(349), 70-79.
- Box, G. E. P., Jenkins, G. M., & Reinsel, G. C. (1994). *Time Series Analysis: Forecasting and Control* (3rd ed.). Prentice-Hall.
- Chinn, M.D., LeBlanc, M.R., & Coibion, O. (2005). *The Predictive Content of Energy Futures: An Update on Petroleum, Natural Gas, Heating Oil and Gasoline*. 1st Edn., National Bureau of Economic Research,
- Contreras, J., Espinola, R., Nogales, F. J., & Conejo, A. J. (2003). ARIMA models to predict next-day electricity prices. *Power Systems, IEEE Transactions on Power Systems*, 18(3), 1014-1020.
- Dinh, D.V. (2020). Forecasting domestic credit growth based on ARIMA model: Evidence from Vietnam and China. *Management Science Letters*, 1001–1010.
- Dua, P., Raje, N., & Sahoo, S. (2004). Interest Rate Modeling and Forecasting in India. Occasional paper no. 3. Centre for Development Economics, Delhi School of Economics.
- Dua, P., Raje, N., & Sahoo, S. (2008). Forecasting Interest Rates in India. *Margin-The Journal of Applied Economic Research*, 2 ,1, 1–41.
- Etuk, E.H. (2016). Box-Jenkins Method Based Additive Simulating Model for Daily Ugx-Ngn Exchange Rates. *Academic Journal of Applied Mathematical Sciences*, 2(2),11-18.

- Gough, O., Nowman, K.B., & Van Dellen, S. (2014). Modelling and forecasting international interest rate spreads: UK, Germany, Japan and the USA. *International Journal of Financial Engineering and Risk Management*, 1(4),309-333.
- Guha, B., & Bandyopadhyay, G. (2016). Gold Price Forecasting Using ARIMA Model. *Journal of Advanced Management Science*, 4(2), 117-121.
- Hage, R.S., & Mghames, S.J. (2020). Modelling and Estimating Interest Rate: A Comparative Study of ARIMA, and ARIMA Kalman Model. *European Journal of Scientific Research*, 155(4),440-454.
- Hannan, E. (1980). The Estimation of the Order of ARMA Process. *Annals of Statistics*, 8(5), 1071-1081.
- Irfan, M., Maria, M., & Awais, M. (2010). Modeling Conditional Heteroscedasticity and Forecasting in Short Term Interest Rate of KIBOR. *International Journal of Economic Perspectives*, 4(4), 635-654.
- Jadavicius, A., & Huston, S. (2015). ARIMA modelling of Lithuanian house price index. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 8 (1),135-147.
- Makridakis, M., & Hibon, M. (2000). The M3-Competition: results, conclusions and implications. *International Journal of Forecasting*, 16(4), 451-476.
- Mallick, A.K., & Mishra, A.K. (2019). Interest rate forecasting and stress testing in India: PCA-ARIMA approach. *Palgrave Communications*, 5(32),1-17.
- Meyler, A., Kenny, G., & Quinn, T. (1998). Forecasting irish inflation using ARIMA models. Central Bank and Financial Services Authority of Ireland Technical Paper Series, 3, 46.
- Mustafa, A., Ahmad, M. H., & Ismail, N. (2017). Modelling and forecasting US Dollar/Malaysian ringgit exchange rate. *Reports on Economics and Finance*, 3, 1-13.
- Ngan, T. M. U. (2016). Forecasting foreign exchange rate by using ARIMA model: A case of VND/USD exchange rate. *Research Journal of Finance and Accounting*, 7, 38–44.
- Omekara, C.O., Okereke,O.E., & Ehighibe, S.E. (2016). Time Series Analysis of Interest Rate in Nigeria: A Comparison of Arima and State Space Models. *International Journal of Probability and Statistics*, 5(2), 33-47.
- Pankratz, A. (1991). Forecasting with Dynamic Regression Models. New York: John Wiley & Sons.
- Radha, S., & Thenmozhi, M. (2005). Forecasting Short Term Interest Rates Using Arma-Garch and Arma-Egarch Models. Indian Institute of Capital Markets 9th Capital Markets Conference Paper.
- Schwarz, G. (1978). Estimating the Dimension of a Model. *Annals of Statistics*, 6(2), 461-464.
- Sehgal, S., Bijoy, K., & Deising, F. (2011). Modeling and forecasting debt market yields: evidence from India. *Banks and Bank Systems*, 6(4), 49-63.
- Toor, S., & Ali, M. (2013). Forecasting of Deposit Rates and Time Series Analysis Technical Report, BS Actuarial Sciences and Risk Management. University of Karachi. Retrieved from https://www.academia.edu/6054561/FORECASTING_OF_DEPOSIT_RATES_AND_TIME_SERIES_ANALYSIS.

- Wang, Y., & Guo, Y. (2020). Forecasting Method of Stock Market Volatility in Time Series Data Based on Mixed Model of ARIMA and XGBoost. *China Communications Emerging Technologies & Applications*, 17(3), 205-221.
- Yıldırım, C. U., & Fettahoğlu, A. (2017). Forecasting USD/TRY rate by ARIMA method. *Cogent Economics and Finance*, 5, 1-11.
- <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/portlet/lrcsQFWXtqo%3D/tr> (Erişim: 07.12.2022)

Extended Abstract

One of the most notable characteristics of financial data is that they form a series over time. For this reason, the elements of the time series also include information on the economic and financial parameters expressed by the data in question. Forecasting variables has vital importance in finance studies. Accurate forecasting of financial variables is an indispensable condition for stakeholders in financial markets. Forecasting has become an important tool in statistical analysis because it aids the decision-making process. In historical terms, the importance of forecasting is undeniable, given the fact that accurate forecasting for future interest rates helps policymakers take timely steps to run economic functions accurately. The forecasting of interest rates has been the focus of the attention of financial researchers and those interested in fixed-income markets. One of the most frequently used methods in making forecasting is the ARIMA Method. The Auto Regressive Integrated Moving Average (ARIMA) Method is used for the analysis and forecasting of data that are evenly distributing univariate time series data, transfer function data, as well as intervention data. The ARIMA Method is based on its historical values, past errors, or shocks and predicts a value in the response time series as a linear combination of the current and past values of other time series.

A significant amount of literature is available and various research has been conducted to predict important macroeconomic variables such as inflation, oil prices, and interest rates in different parts of the world by using autoregressive models. Such studies are extremely valuable and useful for this research article. It has been noted that ARIMA Models are generally used to estimate stock market indices and stocks in financial markets, but they are used less frequently to estimate interest rates. The main studies in which ARIMA Models were used to estimate interest rates are as follows.

In the study that was conducted by Bilgili (2001:52), in which the estimation successes of ARIMA and VAR Models were compared for the January 1994-July 2000 period in Turkey, it was reported that the VAR System was more successful compared to the ARIMA Models. Dua et al. (2004) estimated the long- and short-term interest rates of 15-91-day Treasury Bill interest rates, one-, five-, and ten-year Government Security interest rates, and Call Money interest rates by developing Multivariate Models (VAR, Bayesian VAR, and VECM) and Univariate Models (ARCH/GARCH, ARIMA). Weekly data were taken from April 1999 to December 2001 and from January 2002 to September 2002 and 36 weeks of data were taken for the out-of-sample estimation. The study concluded that the LVAR Model is the most suitable model for the short and long-term Treasury Bill Interest rates between 15 and 91 days. LVAR was the correct model for the 10-year government bond estimation, VECM showed a good fit for the 5-year government bond, and ARMA-GARCH was the most appropriate model for long- and short-term loan rates.

Radha and Thenmozhi (2005: 1) developed a univariate model to predict short-term interest rates for the commercial note rate, overnight MIBOR rate, call money rate, and implicit return of 91-day Treasury Bills. The models examined were Random Walk, ARIMA, ARMA-GARCH, and ARMA-EGARCH. The results showed that Random Walk and ARIMA Models were not useful, but short-term interest rates had a volatility clustering effect in the time series of GARCH/E-GARCH. In this way, institutional investors, regulators, and bankers can use the ARIMA-GARCH Model. The ARIMA-EGARCH Model is the best to estimate the commercial note ratio, and the ARIMA-GARCH Model is useful to estimate the overnight MIBOR rate, call money rate, and implicit return of 91-day Treasury Bills. Dua et al. (2008, 36) used univariate time series data (e.g., ARIMA and ARCH-GARCH) as well as multivariate models such as VAR, VECM, and Bayesian VAR to estimate short and long-term interest rates in India, using multivariate models as a single variable in longer-term estimations. It was reported that the Bayesian VAR Model was the most successful method in estimating interest rates.

Gough et al. (2014: 309) reported that the Merton Model was the most suitable in their study in which they used ARIMA, ARFIMA, and Merton Models to predict interest rates in Germany, Japan, the United Kingdom, and the USA in 2007-2009 global crisis. In their study examining the data for the 2005-2015 period in Nigeria, Omekara et al. (2016: 33) concluded that ARIMA (2, 3, 1) was the most appropriate model to estimate interest rates. Mallick and Mishra (2019: 1) reported that ARIMA (2, 1, 1) was the model that gave the most accurate results in estimating short and long-term interest rates in India. Hage and Mghames (2020: 440) employed ARIMA and Kalman Filter Methods to estimate US interest rates and proved that the ARIMA Model gave much more accurate results in the prediction of interest rates. Dinh (2020, 1001) made use of the ARIMA Model in his study to examine the comparison and estimation of credit expansion in the economies of Vietnam and China. The review period was from 1996 to 2017. He reported that the most suitable model for Vietnam was ARIMA (2, 3, 1), but the most suitable model was ARIMA for China (2, 3, 5).

The models applied to series that are not stationary but converted into stationary by differencing are called integrated models or “non-stationary stochastic models”. If the degree of the autoregression parameter is p , the degree of the moving average parameter is q , and the difference is made d times, this model is called the (p, d, q) -order Autoregressive Integrated Moving Average Model and is written as ARIMA (p, d, q) .

The ARIMA Method was first described by Box and Jenkins (1976). For this reason, ARIMA Method is also referred to as Box-Jenkins Model. A significant amount of literature is available and numerous studies were conducted to predict important macroeconomic variables such as inflation, oil prices, and interest rates in different parts of the world by using autoregressive models. These studies are extremely valuable and useful for this research article.

In the present study, 1-year TL deposit interest rates for the period between 2010 and 2022 in Turkey were predicted with the ARIMA Method. 1-year maturity Turkish Lira deposit interest rates were used for Turkey, and the data were monthly data for the period between 2010 and 2022. The data were obtained from the database of the Central Bank of the Republic of Turkey.

The results obtained in this study showed that the Null Hypothesis was rejected, and for this reason, it was concluded that the Box-Jenkins (ARIMA) Model that was used in the study was consistent. The results also showed that 1-year TL deposit interest rates had a unit root and could be made stationary by the first difference transformation. The results

were significant at the rate of 5% and showed that the predicted rates were very close to the truth. It was also concluded that the Box-Jenkins (ARIMA) Model was excellent for predicting. These results are in agreement with the earlier findings of Contreras et al. (2003), who suggested the ARIMA Method for precision and mathematical accuracy.

This article measured the Autoregressive Integrated Moving Average (ARIMA) prediction. The results of the study were in line with the results of previous studies conducted by McLeod and Li (1983), Amos (2010), Alnaa and Ahiajpor (2011), Awogbemi and Oluwaseyi (2011), Abledu and Agbodah (2012), and Ahmed et al. (2017). ARIMA Models are academically accepted and can be quite consistent when compared to alternative multivariate modeling approaches.

The results of the AIC (Akaike Information Criterion) for this study show that autocorrelation is not proven and there is no sampling error and the model is appropriate. Our model complies with the AIC (Akaike Information Criteria) demonstrated by Akaike (1974) and also overlaps with the Hannan Quinn Criteria expressed by Hannan (1980) and the Schwarz Information Criteria developed by Schwartz (1978). These models were developed to assist time series experts in model simplicity and assimilations where errors must be minimized with contradictory objections.

In the present study, the results showed that the Null Hypothesis was rejected, and for this reason, it was concluded that the Box-Jenkins (ARIMA) Model that was used in the study was valid. The model fit level of the ARIMA (1, 1, 1) Model, the explanatory power of the model, as well as the predictive values and actual values, show that the model is the best model that can be used in forecasting. According to the model, the Autoregressive Integrated Moving Average Method is a valid model for estimating the 1-year maturity TL deposit interest rates in Turkey since 2010. The results also showed that 1-year maturity TL deposit interest rates had a unit root and the first difference transformation must be performed to make them stationary. The results were significant at 5% and show that the forecasted rates are very close to the truth. It was also concluded that the Box-Jenkins (ARIMA) Model is excellent for forecasting. The AIC results showed that there was no evidence of autocorrelation and no sampling error, and the model was useful. As a result, it was concluded that estimating 1-year TL deposit interest rates with the Box-Jenkins (ARIMA) Model is very beneficial for both the actors in the financial markets and the policymakers. The conclusions drawn from this model are reliable for making forecasting and are also useful in determining future strategies by government officials, financial professionals, and policymakers of financial institutions. The study also provided a basis for researchers in other countries to include this model in their research in calculating or estimating their own financial and banking interest rates.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 385-419

Geliş Tarihi:14.02.2023 Kabul Tarihi:08.03.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1251140>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

“ÖĞRETİMİN YOLU OYUNDAN GEÇER”: OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA OYUN BECERİLERİNE YÖNELİK NİTEL BİR İNCELEME

Dinçer SARAL*

Öz

Oyun, bireyin aktif katılımını, gönüllülüğünü ve güdülenmesini gerektiren, gerçekleştirilirken bireye haz veren ve onu daha fazla güdüleyen sosyal etkinliklerdir. Otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocukların dil ve iletişim, sosyal etkileşim ve taklit becerilerinde yaşadıkları yetersizlikler nedeniyle özellikle oyun becerileri en çok güçlük yaşadıkları becerilerden biri haline gelmektedir. Bu çalışmada, OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarının sahip olması gerektiğini düşündükleri oyun becerilerine, gereksinimlerine, oyun becerilerinin öğretiminin önemine ve ebeveynlerin oyun öğretiminde bilgi ve beceri gereksinimlerine yönelik görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Durum çalışması modeliyle tasarlanan araştırmanın katılımcıları OSB olan çocuğa sahip 12 ebeveyn oluşmaktadır. Araştırma amaçları doğrultusunda veriler yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanmış ve içerik analizi ile analiz edilmiştir. Bulgular, ebeveynlerin oyun becerilerini öğretme/öğrenme, etkileşim ve sosyalleşme aracı olarak tanımladıklarını, çocuklarının oyun becerilerini edinmelerini önemli ve öncelikli bulduklarını ve çocuklarının oyun bağlamlarının ebeveyn-merkezli olduğunu göstermiştir. Ayrıca, ebeveynlerin çocuklarının sınırlı düzeyde oynadıkları, oyunlarının yinelenen davranışlarla örüntülediği, çocuklarının sosyalleştireceği nedeniyle sosyodramatik oyun becerilerini edinmeleri, çocuklarının oyun becerilerini desteklemek amacıyla eğitim gereksinimlerinin bulunduğu ve bu gereksinimin aile eğitimleriyle karşılanması gerektiği görüşüne sahip olduklarını göstermiştir. Araştırmada elde edilen bulgular alanyazın çerçevesinde tartışılmış ve ileri uygulamalara ve araştırmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Otizm, Oyun, İçerik Analizi, Görüşme, Anne, Ebeveyn

“Path of Teaching is Play”: A Qualitative Investigation of Play Skills in Autism Spectrum Disorder

Abstract

Play is a social activity requiring active participation and willingness, which pleases and motivates the player as practiced. Due to the impairments in language and communication, social interaction, and imitation skills of children with autism spectrum disorder (ASD), play skills

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü Bölümü, dincersaral@hacettepe.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-0795-255X>

are one of the most impaired skills among these children. The purpose of the current qualitative study was to describe the opinions of parents of children with ASD toward the importance of play skills, significant play types and skills to acquire by their children, and their theoretical and practical needs regarding how to teach play skills. Thus, a total of 12 parents of children with ASD participated in the semi-structured interviews that were transcribed and analyzed using content analysis. Results of the analysis indicated that the parents defined play as a tool for teaching/learning, interaction, and socialization, found play skills significant for their children, and the play contexts of their children were parent-centered. Moreover, the results showed that the play of their children included simple or repetitive behaviors, the parents indicated sociodramatic play as necessary to acquire for their children, they needed training for teaching play skills to their children, and referred to parent trainings to meet this need. Overall, the results and implications for future research are discussed.

Keywords: Autism, Play, Content Analysis, Interview, Mother, Parent

Giriş

Otizm spektrum bozukluğu (OSB) farklı bağlamlarda sosyal iletişim ve etkileşim becerilerinde yetersizliklerle kendini gösteren ve sınırlı, yineleyici ilgi ve davranışların varlığıyla nitelendirilen nöro-gelişimsel bir yetersizlik türüdür (American Psychiatric Association [APA], 2015). OSB olan çocuklar özellikle dil ve iletişim, sosyal etkileşim ve taklit becerilerinde sınırlılıklar sergilemektedirler (Töret, Özdemir, Selimoğlu, & Özkubat, 2014). Bu becerilerde yaşadıkları yetersizlikler nedeniyle, OSB olan çocuklar için özellikle oyun en çok güçlük yaşadıkları becerilerden biri haline gelmektedir (Papacek, Chai, & Green, 2016).

Oyun, bireyin aktif katılımını, gönüllülüğünü ve güdülenmesini gerektiren, gerçekleştirilirken bireye haz veren ve onu daha fazla güdüleyen sosyal etkinlikler olarak tanımlanmaktadır (Wolfberg, 1999). Bu etkinlikler çocuğun sosyal-duygusal, bilişsel, fiziksel, dil ve iletişim becerilerini desteklemede kritik bir öneme sahiptir. Çocuklar oyun oynayarak günlük yaşamda gözledikleri davranışları sergileme, karşılaştıkları problemlere çözüm üretme ve mantık yürütme fırsatı bulmaktadırlar (Phillips & Beavan, 2012). Ayrıca, çocuklar oyun sırasında pek çok kavrama ek olarak eşleme, sınıflama ya da analiz etme gibi pek çok bilişsel becerileri edinmekte, düşüncelerini ve duygularını ifade edebilmekte, toplumsal rolleri erken dönemde deneyimlemekte ve hayal güçlerini geliştirmektedirler (Kuhaneck, Spitzer, & Bodison,

2020). Erken dönemde oynanan hayal gücü gerektiren oyunların ise okul öncesi dönem karmaşık dil ve iletişim becerileri için bir tür önkoşul olma özelliği gösterdiği belirtilmektedir (Zhao & Gibson, 2022). Oyun, çocuğun akranları ve ebeveynleriyle etkileşim düzeyinin en üst düzeye çıktığı bir bağlam niteliği taşımakta ve böylelikle ebeveyn kaygı düzeyini de azaltmaktadır (Dijkstra-de Neijs, Tisseur, & Kluwen, 2021; Kent vd., 2020). Dolayısıyla gelişim için gerekli olan becerileri desteklemekle birlikte, oyun çocuğun çevresiyle bütünleşebilmesi, sosyal kabul görmesi, kaygı düzeyinin azalması ve toplumsal rolleri erken dönemde deneyimleyebilmesine zemin hazırlamaktadır (Kuhaneck vd., 2020). Bu bağlamda, oyun becerileri çocuğa yeni beceriler edinme, etkileşim kurma ve davranış dağarcığını genişletme olanağı sunan bir anahtar beceri (behavioral cusp) niteliği taşımaktadır (Charlop, Lang, & Rispoli., 2018).

Basitten karmaşığa oyun basamakları türetebilen, gerçek ya da sembolik nesnelere uygun oyun davranışları oluşturan, oyun arkadaşlarıyla karmaşık senaryolar üretebilen ve kendisine, nesnelere ya da oyun arkadaşlarına roller atayabilen tipik gelişim gösteren akranlarına kıyasla OSB olan çocukların oyun davranışları birbirinden kopuk ve uyaran elde etme amaçlı kalıplaşmış oyun basamaklarından oluşmaktadır (Chan, Chen, Feng, Lee, & Chen, 2016). Bu bağlamda, OSB olan çocuklar hem tipik gelişim gösteren akranlarıyla karşılaştırıldığında daha az sıklıkta oyun oynamakta hem de oyunları daha az çeşitlilikte olmaktadır (SARAL & Ulke-Kurkcuoglu, 2022). Ek olarak, OSB olan çocuklar genellikle kendiliğinden oyun başlatamamakta, arkadaşlarıyla etkileşime girerek oyun oynayamamakta ve oyunları hayal gücünden yoksun olmaktadır (Kırcaali-İftar & Odluyurt, 2018). Dolayısıyla, oyun becerileri OSB olan çocuklar için en fazla yetersizlik yaşadıkları becerilerden biri haline gelmektedir. Bu doğrultuda, çocuğun bilişsel, sosyal-duygusal, dil ve iletişim gibi bağımsızlığı için kritik öneme sahip becerilerin gelişebilmesi açısından oyun becerileri bu bireylere sistematik bir şekilde öğretilmesi gereken öncelikli beceriler haline gelmektedir.

Alanyazın OSB olan bireylerin kendilerine sistematik öğretim sunulduğunda oyun becerilerini edinebildiklerini göstermektedir (Barto, Murray, O’Flaherty, Sweeney, & Gossett, 2020). Son yıllarda yürütülen araştırmalar incelendiğinde bu bireylere oyun becerilerinin öğretiminde özellikle video modelle öğretim ve ipucunun giderek arttırılmasıyla öğretimin ön plana çıktığı ve genellikle işlevsel ve sembolik oyun türlerinin öğretiminin hedeflendiği görülmektedir (Barton vd., 2020). Ek olarak, güncel araştırmalar OSB olan çocuklara oyun becerilerinin öğretiminde ebeveynlerin uygulamacı rolünde olmasının hem çocuklarının oyun oynama sürelerinde ve oyun davranışlarının çeşitliliğinde hem de kendilerinin öz-yeterliklerinin artmasında büyük bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Bentenuto, De Falco, & Venuti, 2016; Dijkstra-de Neijs vd., 2021; Kent vd., 2020). Ancak, OSB olan bireylere oyun becerilerinin öğretiminin hedeflendiği araştırmalarda ebeveynlerin uygulama sürecinde yer aldığı nicel araştırmaların sınırlı düzeyde olduğu rapor edilmekle birlikte (Lory, Rispoli, & Gregori, 2017), hem ulusal hem uluslararası alanyazında OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin oyun becerilerinin öğretimine ilişkin görüşlerinin nitel olarak derinlemesine ele alındığı yalnızca bir araştırmaya rastlanılmaktadır (Şentürk-Cesur & Odluyurt, 2019).

Şentürk-Cesur ve Odluyurt (2019) tarafından yürütülen araştırmada 3-7 yaş arasındaki OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin ve öğretmenlerin oyun becerilerine ve OSB olan çocuklara bu becerilerin öğretimine yönelik görüşleri incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden betimsel modelle desenlenen araştırmaya 15 öğretmen ve 15 ebeveyn katılmıştır. Araştırma bulguları katılımcıların oyunu çocuğun gelişimini destekleyen bir etkinlik olarak ele aldıklarını, oyunun öğretim sürecinde bir araç olarak kullanılabileceğini düşündüklerini ve oyun becerilerinin öğretiminde görsel materyallere gereksinim duyduklarını göstermiştir. Araştırma derinlemesine incelendiğinde ise ebeveynlerin yalnızca oyunun tanımına, oyun becerilerinin öğretimine, çocuklarıyla oyun sırasında karşılaştıkları güçlüklerle ve gereksinimlerine ilişkin görüşlerine odaklanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, OSB olan çocuğa sa-

hip ebeveynlerin oyun becerilerinin çocuklarının gelişimindeki etkisine, çocuklarının hangi tür oyunları nasıl oynadığına, çocuklarının oyun sırasında yaşadıkları güçlüklerle ve hem çocuklarının oyun becerilerine hem de kendilerinin çocuklarına oyun becerilerinin öğretimine ilişkin gereksinimlerine yönelik görüş ve deneyimlerine odaklanan araştırmalara gereksinim olduğu görülmektedir. OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin oyun ve oyun becerilerinin öğretimine ilişkin görüş ve deneyimlerinin bir bütün olarak ortaya konmasının ileride oyun becerilerinin öğretimine yönelik ebeveyn aracılı müdahalelerin tasarlanmasına ve yürütülecek araştırmalara yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Buradan hareketle, bu araştırmada OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarının sahip olması gerektiğini düşündükleri oyun becerilerine, gereksinimlerine, oyun becerilerinin öğretiminin önemine ve ebeveynlerin oyun öğretiminde bilgi ve beceri gereksinimlerine yönelik görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

1. Yöntem

Bu başlık altında araştırma modeli, katılımcılar, verilerin toplanması ve analizi ile inandırıcılık başlıklarına yer verilmiştir.

1.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma nitel araştırma modellerinden durum çalışması modeliyle tasarlanmıştır. Durum çalışması araştırmalarında bir ya da birkaç durum derinlemesine araştırılır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu araştırmada da OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerine yönelik çocuklarının oyun becerilerine ilişkin durumu ortaya koymak ve bu durumu bütüncül olarak analiz etmek amaçlanmıştır. Araştırmanın verileri görüşmeler ile toplanmıştır.

1.2. Katılımcılar

Anadolu Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu'ndan etik kurul izni alındıktan sonra (No: 196800) araştırmanın katılımcıları belirlenmiştir. Araştırmada zengin bilgilere ulaşmak ve ebeveynlerin konuya ilişkin görüşlerinin daha derinlemesine inceleyebilmek amacıyla söz konusu durumla ilişkili belirli niteliklere sahip katılımcılara

ulaşılmasına olanak tanıyan amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır (Patton, 2002). Bu noktada, bu araştırma için katılımcılarda (a) OSB tanısı olan çocuğa sahip olma ve (b) OSB olan çocuğun 3-6 yaş arasında olması ölçütleri aranmıştır. Bu ölçütleri karşılayan katılımcıların belirlenmesi amacıyla OSB olan çocuklara eğitim veren okul öncesi kurum ve kuruluşlarla iletişime geçilerek yedi katılımcıya ulaşılmıştır. Ek olarak katılımcıların belirlenmesinde kartopu örnekleme de kullanılarak görüşme yapılan katılımcılara belirlenen ölçütleri karşılayan başka hangi ailelerle görüşülebileceği sorulmuş ve ayrıca beş gönüllü katılımcıya daha ulaşılmıştır. Sonuç olarak, araştırma belirlenen ölçütleri karşılayan, kartopu örnekleme yoluyla ulaşılan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan 12 katılımcı ile yürütülmüştür. Katılımcıların ve OSB olan çocuklarının demografik özelliklerine ilişkin bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

1.3. Verilerin Toplanması Süreci

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler öncesinde araştırmanın amaçlarına dayalı olarak sorular hazırlanmış, ancak görüşme sırasında katılımcılardan konuya ilişkin daha derinlemesine bilgi almak amacıyla katılımcıların yanıtlarına bağlı olarak ek sorular sorulmuştur (Fylan, 2005).

Tablo 1: *Katılımcıların ve Çocuklarının Özellikleri*

No	Ebeveyn		OSB Olan Çocuk		
	Cinsiyet ve Yaş	Eğitim Durumu	Cinsiyet ve Yaş	Eğitime Başlama Yaşı	Eğitim Ortamları
K1	K, 31	Lisans	K, 4	2.5	ÖE Rehab. Mrk.
K2	K, 29	Lise	E, 7	2.5	ÖE Ok. ÖE Rehab. Mrk. Yarı Zm. Kayn.
K3	K, 36	Lise	E, 7	2.5	ÖE Ok. ÖE Rehab. Mrk.
K4	K, 45	Yüksek Lisans	E, 7	5	ÖE Ok.

K5	K, 37	Lisans	E, 3	2.5	ÖE Rehab. Mrk.
K6	K, 31	Lisans	K, 6	4	ÖE Ok. Öz. Eğt. Sın.
K7	K, 37	İlkokul	K, 7	4	ÖE Rehab. Mrk.
K8	K, 38	Lisans	K, 7	4.5	ÖE Rehab. Mrk.
K9	K, 39	İlkokul	K, 3	2.5	ÖE Rehab. Mrk.
K10	K, 32	Lisans	K, 6	3	ÖE Rehab. Mrk.
K11	K, 41	Lisans	E, 7	3	ÖE Sın. ÖE Rehab. Mrk.
K12	K, 30	Lise	K, 6	3	ÖE Rehab. Mrk.

Not: *E*: Erkek, *K*: Kadın, *ÖE Ok.*: Özel Eğitim Okulu, *ÖE Sın.*: Özel Eğitim Sınıfı, *ÖE Rehab. Mrk.*: Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, *Yarı Zm. Kayn.*: Yarı Zamanlı Kaynaştırma

1.3.1. Yarı yapılandırılmış görüşme formu

Araştırmada katılımcılara yöneltilen soruların belirlenmesi amacıyla öncelikle konuyla ilgili alanyazın taraması yapılmıştır. Bu amaçla, oyun becerilerine ilişkin çeşitli paydaşların (örn. öğretmen, ebeveyn) görüşlerinin alındığı araştırmalardaki görüşme sorularından bir havuz oluşturulmuştur (Gülveren, Özkan, & Öncül, 2022; Şentürk-Cesur & Odluyurt, 2019). Bu havuz içinden araştırma amacına uygun sorular seçilerek görüşme formu oluşturulmuş ve Özel Eğitim alanında doktora derecesine sahip ve nitel araştırma yöntemlerinde uzman üç akademisyenin uzman görüş ve önerileri dikkate alınarak forma son şekli verilmiştir. Görüşme formu 15 açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Talep halinde, yazar ile iletişime geçilerek görüşme sorularına ulaşılabilir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla veri toplanmadan önce görüşme sorularının araştırmanın amacına ve içeriğine uygunluğunu değerlendirmek için pilot çalışma yürütülmüştür.

1.3.2. Pilot çalışma

Pilot çalışma katılımcılar başlığında belirlenen ölçütleri karşılayan iki katılımcı ile çevrimiçi gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışmada görüşlerine başvuru katılımcılar 37 ve 44 yaşında OSB olan çocuğa sahip annelerdir. Pilot çalışma sürecinde hem katılımcılara hem de araştırmacıya uygun olan bir gün ve saatte katılımcıların

tercih ettikleri uzaktan toplantı platformu üzerinden her bir katılımcı için bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme sonrasında katılımcılardan soruların uygunluğunu; eklenmesi, çıkarılması ya da değiştirilmesi gereken sorular olup olmadığını değerlendirilmesi istenmiştir. Katılımcılar soruların uygun olduğunu belirtmiştir. Ek olarak görüşmeler sonrasında araştırmacı görüşme kayıtlarını dinlemiş ve soruların araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olduğuna, herhangi bir düzenleme yapılmasına gerek olmadığına karar vermiştir.

1.3.3. Görüşmelerin yapılması

Araştırmanın katılımcısı olmak için belirlenen ölçütleri karşılayan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan 12 katılımcıyla iletişime geçilerek uygun takvim ve görüşmenin yapılacağı uzaktan toplantı platformu belirlenmiştir. Tüm görüşmeler Zoom (www.zoom.us) üzerinden gerçekleştirilmiş ve görüşmelerin ses ve görüntü kaydı alınmıştır. Görüşme sorularına geçmeden önce her bir katılımcıya görüşmenin konusuna ve görüşmenin kayıt altına alınacağına ilişkin bilgi verilmiş; elde edilen bilgilerin ve kişisel bilgilerinin gizlilik ilkeleri doğrultusunda nasıl kullanılacağı belirtilmiş; istenildiğinde araştırmadan çekilme hakkının kullanılabilmesine ilişkin etik ilkelere yönelik açıklamalarda bulunulmuş; katılımcılardan araştırmaya katılmayı kabul edip etmediklerini ve görüşmenin kayıt altına alınmasına izin verip vermediklerini sözlü olarak ifade etmeleri istenmiştir. Görüşmeler sırasında gerektiğinde akışa göre görüşme sorularının sıralamasında değişiklikler yapılmış, sorunun katılımcı tarafından anlaşılmadığı, yanıtlamada tereddüt yaşadığı ya da daha fazla bilgiye gereksinim duyduğu durumlarda aynı soru daha açık bir şekilde tekrar edilmiştir. Katılımcıdan soruya ilişkin doyurucu bilgi alındıktan sonra diğer soruya geçilirken, ayrıntılı bilgilerin elde edilemediği durumlarda kapsamlı bilgilere ulaşılması amacıyla ek sorular sorulmuştur. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerin tarih, saat ve sürelerine ilişkin bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur. Görüşmeler ortalama 20 dk 31 sn (Ranj = 13 dk 17 sn - 27 dk 33 sn) sürmüştür.

Tablo 2: Görüşmelerin Gerçekleştirildiği Tarih, Saat ve Sürelerine İlişkin Bilgiler

Katılımcı	Görüşme Tarihi	Görüşme Saati	Görüşme Süresi
K1	23.06.2022	20.42	27 dk 33 sn
K2	23.06.2022	21.46	16 dk 35 sn
K3	24.06.2022	21.11	27 dk 16 sn
K4	19.08.2022	20.41	27 dk 10 sn
K5	04.10.2022	20.34	20 dk 53 sn
K6	17.10.2022	20.35	21 dk 14 sn
K7	17.10.2022	21.39	20 dk 29 sn
K8	19.10.2022	21.21	22 dk 04 sn
K9	20.10.2022	11.08	16 dk 06 sn
K10	03.11.2022	21.24	17 dk 27 sn
K11	03.11.2022	21.59	15 dk 57 sn
K12	13.11.2022	18.31	13 dk 17 sn

Not: *dk*: dakika, *sn*: saniye

1.4. Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Bu aşamada öncelikle görüşme kayıtlarının dökümü yapılarak ve dökümlere satır ve sayfa numaraları verilerek veriler analiz için hazırlanmış ve tüm veriler bağımsız bir gözlemci tarafından okunarak incelenmiştir. İçerik analizinde elde edilen veriler benzer kavramlar, kategoriler ve temalar çerçevesinde okuyucunun anlayabileceği şekilde yorumlanmıştır (Creswell, 2014). Bu amaçla araştırmada görüşme sorularından yola çıkılarak bir çerçeve oluşturulması, oluşturulan kodlama anahtarına göre oluşturulan çerçeveye dayalı olarak verilerin kodlanması, ardından kodlanan verilerin temalar altında toplanması, kod, kategori ve temaların tekrar gözden geçirilmesi, doğrudan alıntılara yer verilerek bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklinde bir süreç izlenmiştir. Bu süreç araştırmacı ve Özel Eğitim bölümünde doktora eğitimine devam eden bir başka araştırmacı tarafından ayrı ayrı gerçekleştirilerek güvenilirlik işlemleri yapılmıştır. Araştırmacılar bağımsız olarak görüşme dökümlerini okuyarak

görüşme kodlama anahtarlarını doldurmuşlar, verileri alt kategorilere dönüştürmüşler ve kategorilerden yola çıkarak temalara son halini vermişlerdir. Bu süreçte araştırmacılar arasında anlaşmazlık yaşanması durumunda araştırmacılar görüşme kodlama anahtarını doldurma sürecinde benimsedikleri bakış açısını ifade ederek tartışma yoluyla uzlaşma sağlamışlardır. Analizler sonucunda toplam 10 kategori ve 4 tema oluşturulmuştur.

1.5. İnandırıcılık

Nitel araştırmalarda geçerlik-güvenirlik kavramları yerine inandırıcılık, aktarılabirlik ve tutarlılık gibi ölçütler kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Araştırmada inandırıcılığı sağlamak üzere veri toplama süreci sonunda katılımcılardan alınan bilgiler metne dönüştürülerek tüm katılımcıların onayına sunulmuştur. Ayrıca bulguların teyidi amacıyla araştırmacıların bu talebini kabul eden sekiz katılımcıyla tekrar görüşülerek katılımcı teyidi alınmıştır. Araştırmada aktarılabirliğin sağlanabilmesi için araştırma süreci ve bu süreçte yapılanlar (katılımcıların belirlenmesi, görüşme sorularının hazırlanması, görüşmelerin yapılması, görüşmelerle elde edilen verilerin analizi) ayrıntılı bir şekilde açıklanmış ve bulguların raporlaştırılmasında doğrudan alıntılardan yararlanılmıştır. Araştırmada amaçlı örnekleme yönteminin kullanılması da aktarılabirliğin sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Araştırmada görüşme dökümlerinin doğruluğu ve kodlamaların tutarlılığı değerlendirilerek tutarlılığın sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaçla özel eğitim alanında araştırma görevlisi olarak görev yapan ve lisansüstü eğitimi süresince nitel araştırma yöntemleri dersi alarak araştırma yürütme deneyimi olan bir uzman tüm görüşmelerin ses kaydını dinleyerek dökümlerin eksiksiz olduğuna karar vermiştir. Görüş ayrılıklarının meydana gelmesi durumunda araştırmacının ve uzmanın bir araya gelerek tartışma yoluyla uzlaşmaları planlanmıştır. Ancak, bu aşamada herhangi bir görüş ayrılığı ortaya çıkmamıştır.

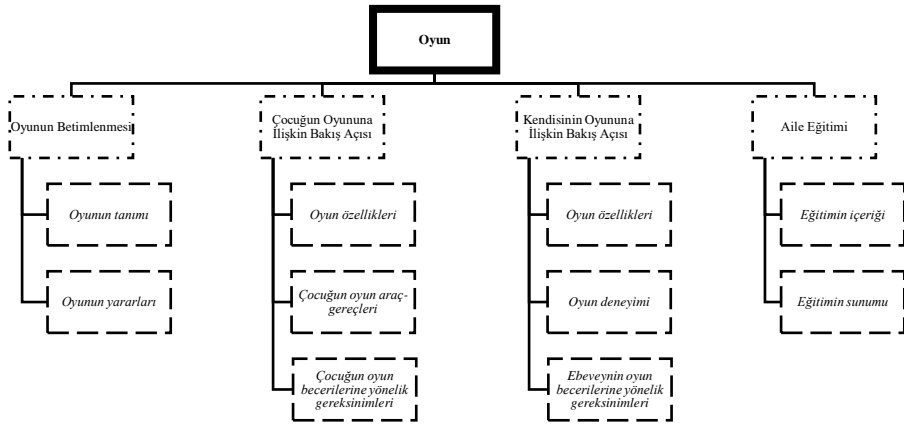
2. Bulgular

Katılımcıların oyun becerilerine yönelik görüşleri dört temada analiz edilmiştir. Bu temalar “oyunun betimlenmesi”, “çocuğun oyununa ilişkin bakış açısı”,

“kendisinin oyununa ilişkin bakış açısı” ve “aile eğitimi” olarak belirlenmiştir. Araştırmanın temaları ve kategorilerine Şekil 1’de yer verilmiştir. Ek olarak bulguların sunumunda katılımcılardan doğrudan alıntılara yer verilmesine ve ilgili alıntının katılımcı bilgisi, alıntının yer aldığı sayfa ve satır numarası verilerek sunulmasına dikkat edilmiştir. Örneğin “K6, 2, 57-58” şeklindeki açıklamada K6 Katılımcı 6’yı, 2 alıntının kaçınıcı sayfada olduğunu, 57-58 ise alıntının geçtiği satır aralığını ifade etmiştir.

2.1. Tema 1: Oyunun Betimlenmesi

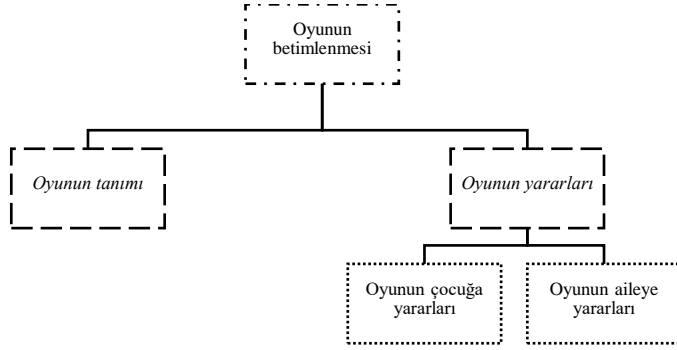
Oyunun betimlenmesi temasında veriler oyunun tanımı ve oyunun yararları olmak üzere iki kategoride analiz edilmiştir. Bu temaya ait kategori ve alt kategorilere Şekil 2’de yer verilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Temaları ve Kategorileri

Oyunun tanımı kategorisinde katılımcıların dördü oyunu öğrenme/öğretme aracı olarak tanımlamışlardır. Dört katılımcı ise tanımlamalarında oyunun bir etkileşim ve sosyalleşme aracı olduğunu belirtmişlerdir. Bir katılımcı oyunu çocuğun yaratıcılığını kullanma, diğer katılımcı ise çocuğun kendini anlatma aracı olarak tanımlamıştır. Oyunu öğrenme/öğretme ve etkileşim aracı olarak tanımlayan katılımcılardan biri görüşlerini “*Ya oyun becerileri deyince aslında eskiden çok fazla bir şey gelmezdi aklıma ama özel eğitimle birlikte aslında çocuklar için temel öğrenim şekli*

diyebilirim aslında. Oyun aynı zamanda bütün aile bireylerini birbirine yaklaştıran da bir şeydir (K7, 5, 246-247).” şeklinde ifade etmiştir.

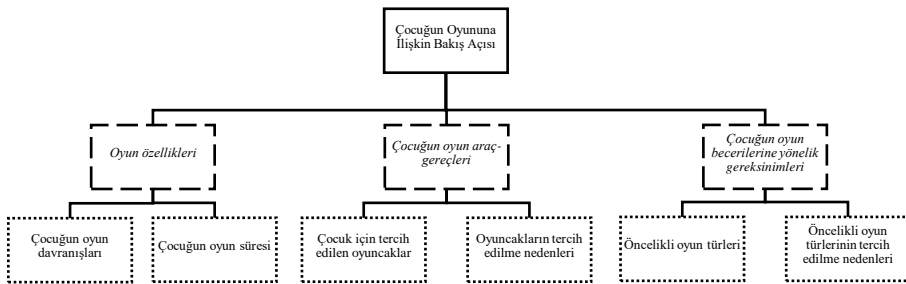
Şekil 2. Tema 1'e Ait Kategori ve Alt Kategoriler

Oyunun yararları kategorisindeki katılımcı görüşleri iki alt kategoride incelenmiştir: Oyunun çocuğa yararları ve oyunun aileye yararları. Katılımcıların tamamı çocuklarının oyun becerilerini edinmelerinin çocuklarına yarar sağlayacağını belirtmişlerdir. Bir katılımcı oyun becerilerinin çocuklara yararını “*Yani bu oyun konusu hocam otizmli çocuklarda bence u, elde etmemiz gereken en büyük becerilerden bir tanesi diye düşünüyorum hatta nerdeyse tek bile olabilir. Çünkü oyun içinde çocuk her şeyi öğrenebilir. Her şeyi o anda ona öğretebiliriz ve çocuk mutlu bir şekilde öğrenir* (K1, 8, 381-383).” ifadeleriyle dile getirmiştir. 10 katılımcı oyun becerilerinin çocuklarının özellikle sosyal becerilerini destekleyeceğini ifade etmiştir. Üç katılımcı oyun becerilerinin yararlarını dil ve iletişim becerilerine, ikişer katılımcının serbest zaman, bilişsel ve bağımsız yaşam becerilere, bir katılımcı ise motor becerilere atıfta bulunarak vurgulamıştır. İki katılımcı ise oyun becerilerinin çocuklarının istenmeyen davranışlarını azaltacağını belirtmiştir. Bir katılımcı oyun becerilerinin çocuğa sağladığı yararları şu cümlelerle dikkat çekmiştir: “*İletişim kurmasını etraflıyla ya da akran arkadaş edinmesine mesela yardımcı olabilir. Oyun kurmasına bundan ziyade belki konuşmasına yani bunların hepsini bence tetikleyebilir, ilerletebilir. Mesela sosyal yaşama artık ayak uydurabilir. En önemlisi bu bence zaten... Çocuklar zaten oyunla öğreniyor. Bence ilerlemesi lazım daha da ilerlemesi lazım.*”

En azından otizmdeki takıntıların da bir süreliğine rafa kaldırmış olur diye düşünüyorum (K6, 3, 130-134).” Oyunun aileye yararları alt kategorisinde görüş bildiren üç katılımcı çocuklarının oyun becerilerini edinmesinin ailenin yaşam kalitesini arttıracığını belirtmiştir. Üç katılımcı oyun becerilerinin çocuklarına çeşitli davranışları kazandırmada yarar sağlayacağını ifade etmiştir. Bu alt kategoride ikişer katılımcı ise oyun becerilerinin aile bireyleri ve OSB olan çocukları arasındaki ilişkiyi ve iletişimi güçlendireceği yönünde görüş bildirmiştir. Bir katılımcı bu konudaki görüşlerini “*Oyun oynarız! En büyük yararı bu olur. Oyunda üstlendiği bir karakter varsa o karakterle ilgili neler öğrenmesi gerektiğini oyunla öğretmek bir çocuğa her zaman daha kolaydır. Hatta bazen birçok beceriyi öğretmenin yolu da oyundan geçeceği için u yani bugün baktığınız zaman bir dış fırcalamayı bile öğretirken başta oyunlarla öğretiyoruz. Ya da bir tırnak kesme öğretirken oyunlarla öğretiyoruz. Oyunun öğretmeye ve öğrenmeye çok katkısı olduğunu düşünüyorum (K7, 4, 155-159).”*

2.2. Tema 2: Çocuğun Oyununa İlişkin Bakış Açısı

Çocuğun oyununa ilişkin bakış açısı teması altında oyun özellikleri, çocuğun oyun araç-gereçleri ve çocuğun oyun becerilerine yönelik gereksinimleri olmak üzere üç kategori belirlenmiştir. Bu temaya ait kategori ve alt kategorilere Şekil 3’te yer verilmiştir.

Şekil 3. Tema 2’ye Ait Kategori ve Alt Kategoriler

Oyun özellikleri kategorisi altında çocuğun oyun davranışları alt kategorisinde görüş bildiren katılımcıların büyük çoğunluğu çocuklarının sınırlı düzeyde

oyun oynadığını ya da hiç oyun oynamadığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda, yedi katılımcı çocuklarının oyununun sınırlı düzeyde olduğunu, üç katılımcı ise çocuklarının hiç oyun oynamadıklarını ifade etmiştir. Çocuğunun oyununun sınırlı düzeyde olduğu yönünde görüş bildiren katılımcılar çocuklarının yalnızca dikkat çeken nesnelere oynadıklarını, oynanan oyunu değiştirmediklerini ve sürekli aynı oyunu oynadıklarını, oyuncakları elinde çevirme, oyuncaklarla inceleme ve sıralama gibi davranışlarla etkileşime girdiklerini, oyuncacı işlevine yönelik kullanma gibi basit oyun davranışları sergilediklerini ve genellikle koşmak, top oynamak gibi fiziksel oyunlar oynadıklarını belirtmiştir. Bir katılımcı bu konudaki görüşlerini *“Bir yani bir oyuna takıldığı zaman çok uzun bir süre sadece o oyunu oynuyor. Yani onu değiştirme, değiştirmiyoruz. Kendisi değiştirmek istemiyor. Onun konfor alanı bozulmuş oluyor. Eğer legolarla oynuyorsa bu sekiz ay boyunca legolarla oynadığını gösteriyor. Nasıl oynayıp, puzzle yapıyorsa, sekiz, dokuz ay puzzle yapar. İı, bunun gibi ama böyle bir bebekle oynamak, bir oyun kurmak ve kendi kendine konuşup o oyuncaklarla oynamama durumunu daha gelemedik (K9, 1, 13-18).”* şeklinde belirtmiştir. Bu alt kategori altında görüş bildiren yalnızca iki katılımcı çocuklarının oyun oynadığını *“Gerçi biz de şey yapıyoruz, yanında duruyoruz. Bebekleri falan var, bebeklerini yıkıyor işte. Saçını şey yapıyor tarıyor, kesiyor... Bir tane oyuncak evi var. Onun için de işte şeyleri falan koyuyor böyle. Bardakları, tabakları işte ‘hadi yemek yiyelim, şuraya gidelim’. Böyle... Ama aslında bizi taklit ediyor bir yanda (K5, 1, 20-23).”* ifadeleriyle betimlemiştir. Bu kategoride çocuğun oyun süresi alt kategorisinde görüş bildiren altı katılımcı çocuklarının yaklaşık 2-10 dakika, dört katılımcı ise 10-20 dakika arasında oyun oynadıklarını ifade etmişlerdir. Bu katılımcılar çocuklarının oyun sırasında çok sıkıldıklarına ve dikkatlerini sürdüremediklerine dikkat çekmişlerdir. Çocuğunun yalnızca iki dakika oyun oynadığını belirten bir katılımcı takıntılı olduğu oyuncaklar verildiğinde bu sürenin 40 dakikaya çıktığını, çocuğunun bu süre boyunca oyuncakla işlevine göre oynamadığını belirtmiştir. Bir diğer katılımcı ise çocuğunun yaklaşık 30 dakika fiziksel etkinlikler içeren oyun oynayabildiğini ifade etmiştir. Bu alt kategoride görüş bildiren bir katılımcı düşüncelerini *“Daha çok oyun*

oynamadan ziyade çok kısa sürüyor mesela. Oyuncaklarıyla oynama hani beş dakikayı belki geçmiyor. Çok çabuk sıkılıyor (K6, 1, 12-13).” ile ifade etmiştir.

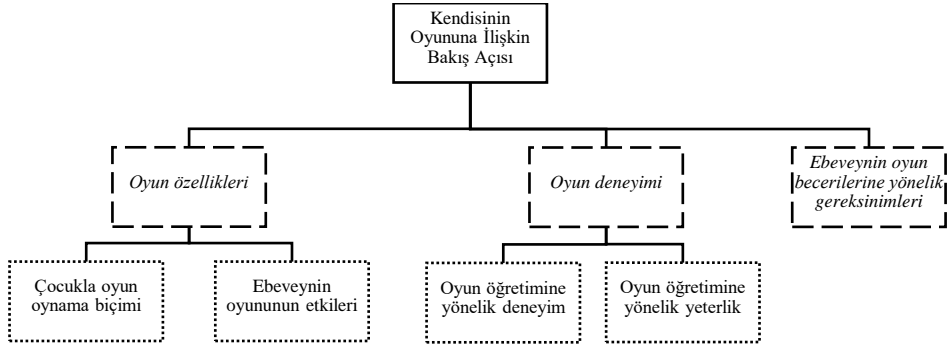
Çocuğun oyun araç-gereçleri kategorisinde çocuk için tercih edilen oyuncağlar alt kategorisinde ise katılımcıların çocuklarının oyun oynaması için tercih ettikleri ve satın aldıkları oyuncağlar ve araç-gereçler ele alınmıştır. Bu doğrultuda, dört katılımcı çocuklarının oyun oynaması için takmalı ve çıkarmalı (örn. lego, blok) oyuncağlar aldıklarını ifade etmiştir. Üçer katılımcı çocukları için yapboz, bebek ve araç (örn. araba) tercih ettiklerini belirtmiştir. İki katılımcı çocukları için mutfak setleri, birer katılımcı ise oyuncak hamur, hayvan figürleri ve kitap aldıklarını ifade etmiştir. İki katılımcı ise çocuklarına oyuncak almadıklarını belirtmiştir. Bu kategoride ele alınan katılımcı görüşlerine “*Çok uzun zamandır oyuncak almıyoruz hocam. Çünkü çok fazla oynamıyor dediğim gibi. Oyuncakları çok tercih etmiyor. Çok uzun zamandır almıyoruz (K7, 2, 79-80).”* örnek verilebilir. Aynı kategoride oyuncağların tercih edilme nedenleri alt kategorisinde dörder katılımcı tercih ettikleri oyuncağları çocuklarının ilgisine göre ve motor becerilerini desteklemek amacıyla aldıklarını ifade etmiştir. Üç katılımcı öğretmen önerisiyle, birer katılımcı ise doktor önerisiyle ve çocuğunun bilişsel becerilerini desteklemek amacıyla oyuncağları aldıklarını belirtmiştir. Bu alt kategoride katılımcı görüşlerine “*Valla bunları tercih etmemizin nedenleri ince motor gelişimi için daha çok tercih ettik. El becerileri için (K2, 2, 92-93,).*” örnek gösterilebilir.

Çocuğun oyun becerilerine yönelik gereksinimleri kategorisi altında katılımcı görüşleri öncelikli oyun türleri ve öncelikli oyun türlerinin tercih edilme nedenleri olmak üzere iki alt kategoride incelenmiştir. Öncelikli oyun türleri alt kategorisinde katılımcılar çocuklarının öncelikli olarak hangi oyun türlerini oynamalarını istediklerini belirtmiştir. Bu doğrultuda, katılımcılar ilk iki sırada sosyodramatik oyun, üçüncü sırada yapı-inşa oyunu, dördüncü sırada işlevsel oyun ve beşinci sırada yapı-inşa oyunu ve işlevsel oyunu belirtmiştir. Bu bağlamda, yedi katılımcı ilk sırada, dört katılımcı ise ikinci sırada sosyodramatik oyunu çocuklarının öncelikli olarak oynaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Beş katılımcı üçüncü sırada yapı-inşa

oyununun, dört katılımcı dördüncü sırada işlevsel oyunun, dörder katılımcı ise beşinci sırada hem yapı-inşa hem işlevsel oyunun öncelikli olarak çocuklarına kazandırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu alt kategoride bir katılımcı görüşlerini “*Kesinlikle bizimle etkileşime gireceği evcilik, doktorculuk gibi oyunlar oynamasını çok isterdim. Yani hem hayal gücümüzü geliştirip hem de bizimle etkileşime girebileceği çok iyi bir araç olurdu bizim için* (K1, 3, 129-130).” ifadeleriyle belirtmiştir. Öncelikli oyun türlerinin tercih edilme nedenleri alt kategorisinde ise katılımcılar çocuklarının öncelikli olarak oynamasını istedikleri oyun türlerini neden tercih ettiklerini sıralamıştır. Bu bağlamda, beş katılımcı belirttikleri oyun türlerinin çocuklarını daha çok sosyalleştireceğini düşündükleri için tercih ettiklerini ifade etmiştir. Diğer beş katılımcı ise çocuklarının bu oyun türlerini hiç oynamadıklarını ve dolayısıyla oynamalarını istedikleri için öncelik sırasına koymuştur. Ek olarak, üç katılımcı çocuklarının oynamalarını istedikleri oyun türlerinin bilişsel gelişimi destekleyeceği için öncelik sırasına koyduklarını belirtmiştir. Son olarak, ikişer katılımcı öncelik sırasına koydukları oyunları çocuklarının halihazırda sergilediği oyun türlerine göre ve çocukla aralarındaki etkileşimi güçlendirme derecesine göre tercih ettiklerini ifade etmiştir. Bu alt kategorideki katılımcı görüşlerine “*Hayal gücünü kullanamadığımı düşünüyorum. Hayal gücünü kullanabilmesi için de bir nesnelere aslında olmadığı başka bir şeymiş gibi kullanıp o şekilde bir oyun kurması hayal gücünü daha iyi etkileyecektir diye düşünüyorum. Ki zaten aslında saydığımız beş oyunun beşi de bir çocuğun gelişimi için gereken eğitim süreçlerini kapsayan oyunlar. Dolayısıyla da hani önceliğim bu ikisinde olduğu için şu anda önceliği o ikisine verdim. Diğerleri de olması gerektiğini düşündüğüm için* (K7, 3, 125-130).” örnek verilebilir.

2.3. Tema 3: Kendisinin Oyununa İlişkin Bakış Açısı

Kendisinin oyununa ilişkin bakış açısı teması altında oyun özellikleri, oyun deneyimi ve ebeveynin oyun becerilerine yönelik gereksinimleri olmak üzere üç kategori belirlenmiştir. Bu temaya ait kategori ve alt kategorilere Şekil 4’te yer verilmiştir.

Şekil 4. Tema 3'e Ait Kategori ve Alt Kategoriler

Oyun özellikleri kategorisinde katılımcıların görüşleri çocukla oyun oynama biçimi ve ebeveynin oyununun etkileri alt kategorilerinde ele alınmıştır. Çocukla oyun oynama biçimi alt kategorisinde katılımcılar OSB olan çocuklarıyla nasıl oyun oynadıklarını belirtmiştir. Bu bağlamda, yedi katılımcı oyun sırasında oyunu kendilerinin yönlendirdiklerini ifade etmiştir. Ayrıca, üçer katılımcı çocuklarını oyun başlatmaları için zorladıklarını ve oyun sırasında jest, mimik ya da ses tonlarıyla çocuklarının dikkatini oyuna çekmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Yalnızca iki katılımcı oyun sırasında çocuklarının liderliğini izledikleri yönünde görüş bildirmiştir. Bu alt kategoride katılımcı görüşlerine “*Yok diyorum mesela ‘Hani bu böyle olmaz. Bunun doğrusu bu’ diyorum. Çoğu zaman itiraz ediyor buna. Doğrusunu anlatana kadar ben üsteliyorum. Daha sonra anlamadığı zaman ben duruyorum oyunda. Mesela diyorum işte ‘Bu böyle olmazsa ben oynayamam. Çünkü oyunun kuralı bu’ diyorum* (K4, 2, 59-63).” örnek verilebilir. Ebeveynin oyununun etkileri alt kategorisinde ise katılımcılar çocuklarının oyununa katılmalarının ya da birlikte oyun oynamalarının çocuklarının oyun davranışlarına ve oyun oynama süresine yansımalarına ilişkin görüş bildirmiştir. Bu doğrultuda, sekiz katılımcı çocuklarının oyununa katıldıklarında çocuklarının oyun sürelerinin arttığına çocukların ve dikkatlerini oyuna daha fazla yönlendirdiğine dikkat çekmiştir. Dörder katılımcı ise çocuklarının oyun sırasında daha mutlu olduğunu ve oyun davranışlarının çeşitlendiğini belirtmiştir. İki katılımcı çocuklarının oyununa katıldıklarında çocuklarının oyununda herhangi bir değişiklik yaşanmadığını, bir katılımcı ise çocuğunun oyun oynamayı bıraktığını ifade etmiştir.

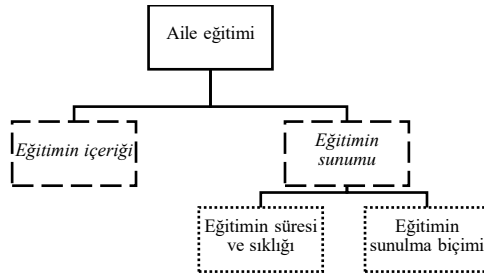
Bu alt kategoride katılımcı görüşlerine “*Ya bu durum yarım saati rahatlıkla geçiyor. Ama ben oyun onun oyununu devam ettiriyorsam hoşuna gidiyor evet. Hani üstüne koyuyor ve daha çok zevk alıyor* (K8, 2, 51-52).” örnek verilebilir.

Oyun deneyimi kategorisinde, katılımcıların görüşleri oyun öğretimine yönelik deneyim ve oyun öğretimine yönelik yeterlik olmak üzere iki alt kategoride incelenmiştir. Oyun öğretimine yönelik deneyim alt kategorisinde katılımcıların çocuklarına oyun öğretimine yönelik deneyimleri ele alınmıştır. Bu doğrultuda, altı katılımcı çocuğuna oyun davranışlarını öğretirken çocuklarına ilk önce kendilerinin oyun davranışını gösterdiklerini ve çocuklarının oyun davranışlarının nasıl yerine getirilmesi gerektiğine ilişkin onlara açıklama yaptıklarını ifade ederken, bir katılımcının çocuğunun ellerinden tutarak ona oyun becerilerini öğretmeye çalıştığını belirtmiştir. Birer katılımcı ise çocuklarının oyun davranışlarını taklit ettiğini, pekiştirmeden ve etkinlik çizelgelerinden yararlandığını belirtmiştir. İki katılımcı ise çocuklarına oyun davranışları öğretirken herhangi bir yol izlemediklerini belirtmiştir. Bu alt kategoride katılımcı görüşlerine “*Ama şu anda ona öğretecek olursam mesela o oyuncağı çevirmek mi istiyor? Karşısına geçip ben de onunla birlikte çeviriyorum ve ona bir amaç yüklemeye çalışıyorum* (K1, 5, 207-208).” örnek gösterilebilir. Oyun öğretimine yönelik yeterlik alt kategorisinde, katılımcılar çocuklarına oyun becerilerinin öğretiminde kendilerini yeterli bulmalarına yönelik görüş bildirmişlerdir. Bu doğrultuda, altı katılımcı çocuklarına oyun becerilerinin öğretiminde kendilerini yetersiz, üç katılımcı ise kısmen yeterli gördüklerini ifade etmiştir. Üç katılımcı ise çocuklarına oyun becerilerini öğretebileceklerini belirtmiştir. Bir katılımcı çocuğuna oyun becerilerini öğretmede yetersiz olduğunu “*Normal gelişim gösteren çocuklarda bu aslında biraz da kendiliğinden gelen bir şey oluyor. Çünkü çocuklar o zaman hayal güçlerini daha kuvvetli kullanabildikleri için... Hatta çoğu kez kendileri oyun kuruyorlar ve bizim o oyuna dahil olmamızı kendileri talep ediyorlar ama benim çocuğumda bu böyle olmadığı için ben çocuğuma oyun becerileri konusunda nasıl destek olacağım konusunda hiçbir şey bilmiyorum şu anda açıkçası* (K7, 4-5, 148-153).” şeklinde ifade etmiştir.

Ebeveynin oyun becerilerine yönelik gereksinimleri kategorisinde katılımcıların tümü çocuklarının oyun becerilerini desteklemek gereksinimlerinin bulunduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, dokuz katılımcı çocuklarına oyun becerilerini nasıl öğretebileceklerine yönelik aile eğitimlerinin düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. İki katılımcı çocuklarına oyun becerilerinin öğretimi sırasında ve sonrasında uzman ve deneyimli kişilerden danışmanlık almak istediklerini, birer katılımcı ise seminerlere ve çocukları için oyun arkadaşına gereksinim duyduklarını ifade etmiştir. Bu kategoride bir katılımcı gereksinimlerini “*Nerede nasıl yaparız bilmiyorum. Ya ama çok gerçekten çok öğrenmek istiyorum bir faydası olabilmesi için. Çünkü oyunla her şey. Bu çağda mesela şu anda çok çok önemli oyun. Oyunla ilerleyebiliriz ancak. O şekilde yani öğrenmeyi istiyorum aslında. Hani kitaplar da var elimizde ama okuyorum da. Ama çocuğa daha uygun olmuyor yani. Ne yapmamız gerektiğini ya da tıkkandığımız yerde ne yapmamız gerektiğini, danışmamız gereken birisi olsa daha da güzel olur* (K6, 4, 151-155).” şeklinde ifade etmiştir.

2.4. Tema 4: Aile Eğitimi

Bu tema altında katılımcıların oyun becerileri üzerine aile eğitimlerine ilişkin görüşleri ve önerileri incelenmiştir. Bu temaya ait kategorilere Şekil 5’te yer verilmiştir.

Şekil 5. Tema 4’e Ait Kategori ve Alt Kategoriler

Eğitimin içeriği kategorisinde katılımcıların oyun becerilerine yönelik hazırlanacak aile eğitimlerinin içeriğine ilişkin görüş ve önerileri ele alınmıştır. Bu bağlamda, 10 katılımcı kendilerine sunulacak eğitimde kendilerine model olunması ge-

rektiğini ifade etmiştir. Sekiz katılımcı becerilerinin öğretimine yönelik video örneklerinin kullanılması gerektiğini belirtirken, beş katılımcı eğitim sırasında uygulamalarına yönelik geribildirimlerin sunulması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu kategoride katılımcı görüşlerine “*Yazılı şeyler zaten bu tarz üzerine bir ton, bir sürü kitaplar var ve gerçekten okuduğum kitaplar da var bunun üzerinde ama olmuyor hocam. Biz aileler için hani yazı çok şey kalıyor. Bilimsel kalıyor bizle, bizlerde ama biz işte görerek yaşayarak daha güzel öğreniyoruz. Daha çabuk öğreniyoruz. Hani bir video model olabilir. Hani direkt hani belki yanımda olamayabilir ama video modelle çok daha güzel. Canlı model de daha güzel olur* (K8, 6, 277-282).” örnek verilebilir.

Eğitimin sunumu kategorisinde katılımcıların oyun becerilerine yönelik hazırlanacak aile eğitimlerinin süresine ve sıklığına ilişkin görüşleri eğitimin süresi ve sıklığı alt kategorisinde, aile eğitimlerinin kendilerine sunulmuş biçimi ise eğitimin sunulma biçimi alt kategorisinde incelenmiştir. Eğitimin süresi ve sıklığı alt kategorisinde, yedi katılımcı düzenlenecek eğitimlerin bir gün ve bir-iki saat, dört katılımcı ise iki gün bir iki saat arasında olması gerektiğini ifade etmiştir. Bir katılımcı ise bu eğitimlerin dört gün boyunca iki saat sürmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu alt kategoride katılımcı görüşlerine “*Bence haftada bir gün ve işte bir buçuk iki saat kadarlık bir eğitim yeterli olur diye düşünüyorum. Çünkü zaten o oyunu öğrenmeyi, biz anneler öğrendiğimiz zaman çocuğa öğretme süresi en azından bir haftayı alır diye düşünüyorum* (K12, 5, 230-233).” örnek gösterilebilir. Eğitimin sunulma biçimi alt kategorisinde ise altı katılımcı aile eğitimlerinin yüz yüze, üç katılımcı uzaktan sunulması gerektiğini belirtmiştir. Üç katılımcı ise “*Yüz yüze de olabilir. Uzaktan da olabilir. Ya ben her şeye açığım. Yeter ki öğreneyim yani. Destek olsun* (K11, 7, 323).” ile bu eğitimlerin sunulmuş biçiminin fark etmediği yönünde görüş bildirmiştir.

3. Tartışma

Bu araştırmada, OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin oyun becerilerine ilişkin görüşleri ortaya konmuştur. Görüşleri “oyunun betimlenmesi”, “çocuğun oyununa ilişkin bakış açısı”, “kendisinin oyununa ilişkin bakış açısı” ve “aile eğitimi” olmak üzere dört temada analiz edilmiştir. İzleyen satırlarda her bir temaya ilişkin

ulaşılan bulgular tartışılarak ileri araştırma ve uygulamalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

3.1. Oyunun Betimlenmesi

Araştırmada ulaşılan temalardan biri olan “oyunun betimlenmesi” altında yer alan ve katılımcıların en fazla görüş bildirdikleri kategorilerden biri de oyunun tanımıdır. Katılımcılar tanımlamalarında oyunu bir öğrenme/öğretme, etkileşim ve sosyalleşme aracı olarak betimlemişlerdir. Oyuna ilişkin en çok kabul gören kuramlar (örn. sosyal oyun ve bilişsel oyun kuramları) ve oyun alanyazını incelendiğinde, oyunun sosyal ve bilişsel gelişimi destekleyen, yeni öğrenmelerin gerçekleşmesi için fırsatlar yaratan etkinlikler olarak tanımlandığı görülmektedir (Lifter, Mason, & Barton, 2011; Parten, 1932; Smilansky, 1968; Wolfberg, 1999). Diğer taraftan, önceki araştırmalarda okul öncesi öğretmenlerin ve ailelerin oyunu çocuğun gelişim alanlarını destekleyen (Şentürk-Cesur & Odluyurt, 2019), özel eğitim öğretmenlerinin ise öğretici, öğrenme ve gelişim fırsatlarının sunulduğu etkinlikler olarak tanımladıkları görülmektedir (Gülveren vd., 2022). Bu bağlamda, bu araştırmada ailelerin oyuna yönelik tanımlamalarının hem oyun kuramları hem önceki araştırma bulgularıyla tutarlılık gösterdiği görülmektedir.

Alanyazın incelendiğinde, oyunun çocuğa yeni etkileşim kurmasına zemin hazırlayarak çocuğun yeni beceriler kazanmasına olanak sağlayan anahtar davranış (behavioral cusp) niteliği taşıdığı ifade edilmektedir (Lifter vd., 2011). Benzer bir şekilde, katılımcı aileler oyun becerilerinin OSB'nin de temel belirti alanları olan sosyal, dil ve iletişim becerileri başta olmak üzere serbest zaman ve bağımsız yaşam gibi diğer alanlarda çocuklarının çeşitli becerileri edinmelerinde yarar sağlayacağını ifade etmişlerdir. Ancak, katılımcılar oyunun yalnızca çocuğa değil aile bireyelerine de yarar sağlayacağını ifade etmiş, bu yararları ise başlıca çocuklarına beceri kazandırma ve etkileşim aracı olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu, konuya ilişkin önceki araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermekle birlikte (Şentürk-Cesur & Odluyurt, 2019), oyunun yalnızca beceri öğretimine yönelik bir araç değil çocuğun gelişimini desteklemede bir amaç olarak ele alınması gerektiğini de göstermektedir.

3.2. Çocuğun Oyununa İlişkin Bakış Açısı

Araştırmada ön plana çıkan ve konuya ilişkin önceki araştırmalarda ele alınmayan noktalardan biri de katılımcıların OSB olan çocukların oyununa ilişkin bakış açılarıdır. Jarrold ve diğ. (1996) tarafından yürütülen bir araştırmada OSB olan çocukların tipik gelişim gösteren akranlarına kıyasla daha az oyun oynadıkları ve oyunlarının basit düzeyde olduğu görülmüştür. Benzer bir şekilde, bu araştırmada katılımcıların çocuklarının oyunlarını hem sıklık hem çeşitlilik bağlamında “sınırlı” düzeyde olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Bir başka ifadeyle, katılımcıların büyük çoğunluğunun (n = 10) çocuklarının ya sınırlı düzeyde basit ya da yineleyici davranışlarla oyun oynadıklarını ya da hiç oyun oynamadıklarını belirtmiş; çocuklarının oyun oynama sürelerinin 20 dakikayı geçmediğini ve oyun sırasında dikkatlerinin sıklıkla dağıldığını vurgulamıştır. Bu doğrultuda, sosyal ve özellikle hayali ürünlerden, çeşitlilikten ve esneklikten yoksun olan OSB olan çocukların becerilerinin (Wolfberg, 1999), bu çocukların oyun oynama sıklığını ve oyun davranışlarının çeşitliliğini sınırlandırdığı düşünülebilir. Ayrıca, OSB olan çocukların edindikleri becerileri genelleme yaşadıkları güçlüklerin oyun oynama sürelerini sınırlandırdığı düşünüldüğünde (Petursdottir & Gudmundsdottir, 2021), oyun becerilerinin öğretimi konu alan araştırmalara genelleme çalışmalarını sistematik bir biçimde planlamaları ve uygulamaları önerilebilir.

Araştırmada katılımcıların OSB olan çocukları için tercih ettikleri oyuncaklar incelendiğinde, katılımcıların takmalı çıkarmalı oyuncaklar (örn. lego), figürler (örn. bebek, hayvan) ve hareketli nesnelere (örn. araba) üzerine yoğunlaştıkları görülmüştür. Ayrıca, katılımcıların bu oyuncakları çoğunlukla çocuklarının ilgisine göre ve uzman önerisi doğrultusunda tercih ettikleri görülmüştür. Bu doğrultuda, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun çocuklarının gelişimini desteklemek amacıyla bu oyuncakları makul gerekçelere dayanarak tercih etmeleri her ne kadar olumlu olsa da iki katılımcının çocuklarının oyun oynamadıklarını öne sürerek oyuncak almamaları da o kadar olumsuz bir görünüm sunmaktadır. Bu bağlamda, ileri araştırmalarda

geniş çalışma grupları ve örneklerle katılımcıların çocukları için tercih ettiği/etmediği oyuncakları, bu oyuncakları tercih etme/etmeme nedenleri ve tercih edilen oyuncakların çocuklarının gelişimine ne düzeyde katkıda bulunduğuna yönelik katılımcı görüşleri incelenebilir.

Araştırmada, katılımcıların OSB olan çocuklarının öncelikli olarak edinmeleri gerektiğini düşündükleri oyun türünde sosyodramatik oyun ön plana çıkmış, bu oyun türünü ise yapı-inşa ve işlevsel oyun izlemiştir. Katılımcılar öncelikli oyun türlerini tercih etme nedenleri olarak da çocuklarının bu oyun türlerine yönelik hiç davranış sergilememeleri ve bu oyun türlerinin çocuklarının sosyal ve bilişsel gelişimlerini desteklemesi olarak sıralamıştır. Sosyodramatik oyun en az iki çocuğun bir yetişkin ya da kahramanın rolünü dramatize ettiği oyunlardır (McLoyd, 1982). Sosyodramatik oyunun çocuklara sosyal problem çözme, sıra alma, duygu ve düşüncelerini ifade etme, yaratıcılığı kullanma, soyut düşünme, değişime uyum sağlama ve mantık yürütme gibi pek çok yarar sağlamaktadır (Boucher, 1999; Lifter, 2008; Stagnitti & Unsworth, 2000). Ancak, sosyodramatik oyun diğer oyun türlerine kıyasla daha gelişmiş sosyal, dil ve bilişsel performans gerektirmekte (Ülke-Kürkçüoğlu, 2013; Thorp, Stahmer, & Schreibman, 1995), bu özellikler ise sosyodramatik oyunu diğer oyun türlerinden ayırarak OSB olan çocuklar için en karmaşık oyun türü haline getirmektedir. Bu noktada, ailelerin görüşleri ve sosyodramatik oyunun OSB olan çocuklara yararları dikkate alındığında OSB olan çocukların temel yetersizlik yaşadığı becerilerden sosyodramatik oyunun öğretimini konu alan yüksek nitelikli araştırmalar yürütülebilir.

3.3. Kendisinin Oyununa İlişkin Bakış Açısı

Araştırmada dikkat çeken bulgulardan biri de katılımcıların çocuklarıyla sürdürdükleri oyun bağlamında çocuklarının oyununu kendilerinin yönlendirdiğine ve çocuklarını oyun başlatmaları için zorladıklarına ilişkin görüşler bildirmesidir. Oyun, bireye haz veren, oyuncunun aktif katılımını, dikkatini ve gönüllülüğünü gerektiren, oyuncuyu güdüleyen ve esnek niteliklere sahip etkinlikler olarak tanımlan-

maktadır (Wolfberg, 1999). Bu noktada, Russell ve Saebel (1997) tarafından yönetici (kontrol edici ve yönlendirici) ve kolaylaştırıcı (çocuk-merkezli ve yardımcı) olmak üzere ebeveyn-çocuk oyun etkileşim biçimlerinin çocuğun oyununa etkilerinin incelendiği bir araştırma yürütülmüştür. Araştırma sonucunda, ebeveynin kolaylaştırıcı rolünü üstlendiği ve oyunun çocuk-merkezli, bir başka ifadeyle oyunun çocuk tarafından yönlendirildiği oyun bağlamlarında, çocuğun daha sık oyun başlattığı, çocuğun ebeveyninin oyun davranışlarını daha çok onayladığı, ebeveynin çocuğun oyununu daha az böldüğü ve böylece nitelikli ebeveyn-çocuk etkileşiminin en üst düzeye çıktığı görülmüştür. Dolayısıyla, katılımcıların da belirttiği gibi çocuklarının oyunlarını kendilerinin yönlendirmesi ve oyun bağlamlarının ebeveyn-merkezli olması, araştırma bulgularının da ortaya koyduğu gibi çocukların oyun davranışlarının daha az çeşitlilikte olmasına yol açıyor olabilir. Bu noktada, oyun sırasında çocuklarının liderliğini izlediklerini ifade eden iki katılımcı, oyun sırasında çocuklarının oyun davranışlarının çeşitlendiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla, ileri araştırmalarda ebeveynlerin çocuklarıyla oyun oynama biçimleri ve çocukların oyun davranışlarının çeşitliliği arasındaki ilişki incelenebilir.

Katılımcılar çocuklarına oyun becerilerinin öğretimine yönelik deneyimlerine ilişkin görüş bildirirken öncelikle kendilerinin oyun davranışını çocuklarına gösterdiklerini ve çocuklarına yönerge sunduklarını belirtmiştir. Katılımcıların çocuklarına oyun davranışlarını nasıl yerine getireceklerine ilişkin açıklama yapmaları, bir başka ifadeyle model ipucu sunmaları, OSB olan çocuklara oyun becerilerinin öğretiminde sıkça kullanılan bir tekniktir. Ancak, ipuçlarının OSB olan bireylerde etkili olabilmesi için sistematik bir biçimde sunulması ve silikleştirilmesi gerekirken, katılımcıların ise bu kurala ne düzeyde uydukları bilinmemektedir. Ek olarak, katılımcıların çocuklarına oyun becerilerini öğretirken yönerge sunmaları da çocuklarının oyunlarını kendilerinin yönlendirmesine ilişkin elde edilen bulgularla tutarlılık göstermektedir. Bu noktada, katılımcıların büyük çoğunluğunun (n = 9) çocuklarına oyun becerilerinin öğretiminde kendilerini yetersiz ya da kısmen yeterli olarak görmeleri de dikkat çekmektedir. Ayrıca, katılımcıların tümü OSB olan çocuklarının

oyun becerilerini destekleme gereksinimlerinin bulunduğunu ve bu gereksinimlerinin aile eğitimleri yoluyla karşılanabileceğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, doğal kişilerin uygulamacı olarak yer alması OSB olan çocuklara oyun becerilerinin öğretiminde etkili olduğu düşünüldüğünde (Fedewa, Watkins, Barnard-Brak, & Age-moglu, 2022), bu çocukların aileleri üzerinde etkili olduğu bilimsel araştırma bulgularıyla ortaya konan çocuğun dikkatini çekme, tercih ettiği oyun bağlamları yaratma, liderliğini izleme, davranışlarını taklit etme, sıra alma ve doğal pekiştirme sunma gibi strateji ve teknikleri (Fedewa vd., 2022; Schreibman vd., 2015) nasıl kullanacaklarına yönelik eğitimler sunulması hem ailelerin oyun deneyimlerinin hem de OSB olan çocukların oyun becerilerinin niteliğini arttırabilir.

3.4. Aile Eğitimi

Katılımcılar OSB olan çocuklarına oyun becerilerini öğretmede kendilerini yeterli hale getirmede birkaç gün boyunca yüz yüze düzenlenecek kısa (örn. 1-2 saat) aile eğitimlerini ön plana çıkarmışlardır. Katılımcı görüşlerine göre, düzenlenecek aile eğitimlerinin içeriğinde ise sırasıyla canlı model olma, video örnekleri ve yapacakları öğretim uygulamalarına ilişkin geribildirim alma bileşenlerini ön plana çıkarmaktadır. Bu noktada, araştırma bulguları konuya ilişkin yürütülen önceki araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermekle birlikte (Şentürk-Cesur & Odluyurt, 2019) katılımcıların bir anlamda davranışsal beceri öğretimini işaret ettikleri öne sürülebilir. Davranışsal beceri eğitimi, bireye bir davranış ya da beceri kazandırmak üzere hedef davranışa ilişkin açıklama yapma, hemen ardından bu davranışa model olma, birey ile rol oynama ve performansına ilişkin bireye geribildirim sunma bileşenlerinin izlendiği bir uygulamadır (Değirmenci & Olçay, 2022). Davranışsal beceri eğitimi OSB olan çocukların ailelerine beceri öğretiminde bilimsel dayanaklı bir uygulama olarak rapor edilmekte ve özellikle geribildirim sunma bileşeninin kritik bir öneme sahip olduğu ifade edilmektedir (LaBrot vd. 2018; Schaefer & Andzik, 2021). Ek olarak, uygulamanın kısa sürede etkili sonuçlar ortaya koyması ve sosyal geçerliğinin yüksek olması davranışsal beceri öğretiminin başlıca yararları arasında yer

almaktadır (Schaefer & Andzik, 2021). Bu bağlamda, ileri araştırmalarda zaman açısından katılımcıları yeterli hale getirmede verimli bir uygulama olması, bilimsel dayanışmanın oluşması ve sosyal açıdan geçerli bir uygulama olması nedeniyle OSB olan çocuklarına oyun becerilerinin öğretiminde aileleri yeterli hale getirmede davranışsal beceri öğretimi uygulamasının kullanılması önerilebilir.

Nitel araştırmalarda görüşmeler ile elde edilen bazı sonuçların çeşitli yollarla desteklenmesi önemlidir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Bu bağlamda, elde edilen verilerin yalnızca görüşme yoluyla toplanması araştırmanın bir sınırlılığı olarak görülebilir. Konuya ilişkin yürütülecek ileri araştırmalarda sonuçlara yönelik veri çeşitliliğinin sağlanması amacıyla (örn. ebeveynin oyun oynama biçimi) görüşmeye ek olarak gözlemlerden de yararlanılabilir. Sözü edilen bu sınırlılığa rağmen araştırmanın ülkemizde henüz emekleme evresinde olan oyun becerilerini ve bu becerilere yönelik OSB olan çocuğa sahip ailelerin görüşlerini ele almasının, ileride yürütülecek uygulamalar ve araştırmalara yön göstererek ulusal ve uluslararası alanyazına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, OSB olan çocuğa sahip katılımcıların görüşlerine dayalı olarak yürütülen bu araştırmada aileler tarafından oyun becerilerinin öğretimi üzerinde durulan önem ve ailelerin gereksinimleri başta olmak üzere birtakım önemli noktalar sonuç ön plana çıkmıştır. Öncelikle, aileler oyunu birer öğrenme/öğretme aracı olarak ele aldıkları ancak oyunu hem amaç hem araç olarak kullanarak çocuklarına bu becerileri öğretmede genel olarak başarısız oldukları, ailelerin OSB olan çocuklarının bu becerileri öncelikli olarak edinmeleri gerektiğini düşündükleri görülmüş ve bu noktada öncelikli oyun türü olarak sosyodramatik oyunu ön plana çıkardıkları görülmüştür. Son olarak, araştırmanın sonuçları ailelerin ebeveyn-çocuk oyun etkileşiminin ve deneyimlerinin nitelik ve nicelik açısından sınırlı olduğunu, bu noktada çocuklarına oyun becerilerini öğretmede bilgi ve beceri gereksinimleri bulunduğunu ortaya koymuştur.

Yazarın Notu

Bu yayın, yazarın doktora tezinden üretilmiştir. Araştırmanın planlanması sürecinde sunduğu değerli katkıları için danışmanım Prof. Dr. Burcu Ülke-Kürkçüoğlu'na teşekkür ederim.

Kaynakça

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of Mental Disorders*. APA.
- Barton, E. E., Murray, R., O'Flaherty, C., Sweeney, E. M., & Gossett, S. (2020). Teaching object play to young children with disabilities: A systematic review of methods and rigor. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities, 125*(1), 14-36. <https://doi.org/10.1352/1944-7558-125.1.14>
- Bentenuto, A., De Falco, S., & Venuti, P. (2016). Mother-child play: A comparison of autism spectrum disorder, Down syndrome, and typical development. *Frontiers in Psychology, 7*(1), 1829. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01829>
- Boucher, J. (1999). Editorial: Interventions with children with autism methods based on play. *Child Language Teaching and Therapy, 15*(1), 1-5. <https://doi.org/10.1177/026565909901500101>
- Cesur, M. Ş., & Odluyurt, S. (2019). An investigation of the opinions and suggestions of parents and teachers about the teaching of play skills to children with autism spectrum disorders. *International Journal of Early Childhood Special Education, 11*(2), 128-140. <https://doi.org/10.20489/intjecse.670469>
- Chan, P., Chen, C., Feng, H., Lee, Y., & Chen, K. (2016). Theory of mind deficit is associated with pretend play performance, but not playfulness, in children with autism spectrum disorder. *Hong Kong Journal of Occupational Therapy, 28*(1), 43-52. <https://doi.org/10.1016/j.hkjot.2016.09.002>
- Charlop, M. H., Lang, R., & Rispoli, M. (2018). *Play and social skills for children with autism spectrum disorder*. Springer International Publishing.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. SAGE Publications.

- Değirmenci, H. D., & Olçay, S. (2022). Model olma ve model olmanın bileşen olarak kullanıldığı uygulamalar. Ç. Aykut & S. Olçay (Eds.), *Özel Gereksinimli Bireyler İçin Etkili Öğretim Yöntemleri* içinde (s. 121-152). Vize Akademik.
- Dijkstra-de Neijis, L., Tisseur, C., Kluwen, L. A., van Berckelaer-Onnes, I. A., Swaab, H., & Ester, W. A. (2021). Effectivity of play-based interventions in children with autism spectrum disorder and their parents: a systematic review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1-30. <https://doi.org/10.1007/s10803-021-05357-2>
- Fedewa, M., Watkins, L., Barnard-Brak, L., & Akemoglu, Y. (2022). A systematic review and meta-analysis of single case experimental design play interventions for children with autism and their peers. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1-23. <https://doi.org/10.1007/s40489-022-00343-5>
- Fylan, F. (2005). Semi-structured interviewing. J. Miles ve P. Gilbert (Eds.), *A handbook of research methods for clinical and health psychology* (s. 65-78). Oxford University Press.
- Gülveren, A. Ç., Özkan, Ş. Y., & Öncül, N. (2022). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara oyun becerilerinin öğretimine ilişkin özel eğitim öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi. *Journal of Qualitative Research in Education*, 29(1), 56-77. <https://doi.org/10.14689/enad.29.3>
- Jarrold, C., Boucher, J., & Smith, P. K. (1996). Generativity deficits in pretend play in autism. *British Journal of Developmental Psychology*, 14(3), 275-300. <https://doi.org/10.1111/j.2044-835X.1996.tb00706.x>
- Kent, C., Cordier, R., Joosten, A., Wilkes-Gillan, S., Bundy, A., & Speyer, R. (2020). A systematic review and meta-analysis of interventions to improve play skills in children with autism spectrum disorder. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 7(1), 91-118. <https://doi.org/10.1007/s40489-019-00181-y>
- Kırcaali-İftar, G., & Odluyurt, S. (2012). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere iletişim becerilerinin kazandırılması. E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri* içinde (s. 329-368). Vize Akademik.
- Kuhaneck, H., Spitzer, S. L., & Bodison, S. C. (2020). A systematic review of interventions to improve the occupation of play in children with autism. *OTJR: Occupation, Participation and Health*, 40(2), 83-98. <https://doi.org/10.1177/1539449219880531>

- LaBrot, Z. C., Radley, K. C., Dart, E., Moore, J., & Cavell, H. J. (2018). A component analysis of behavioral skills training for effective instruction delivery. *Journal of Family Psychotherapy, 29*(2), 122-141. <https://doi.org/10.1080/08975353.2017.1368813>
- Lifter, K. (2008). Teaching reciprocal imitation skills to parents of young children with autism supports socially valid parent engagement with their children. *Evidence-Based Communication Assessment and Intervention, 2*(1), 14-16. <https://doi.org/10.1080/17489530801948688>
- Lifter, K., Mason E.J., & Barton, E.E. (2011). Children’s play: where we have been and where we could go. *Journal of Early Intervention, 33*(4), 281-297. <https://doi.org/10.1177/1053815111429465>
- Lory, C., Rispoli, M., & Gregori, E. (2018). Play interventions involving children with autism spectrum disorder and typically developing peers: A review of research quality. Review *Journal of Autism and Developmental Disorders, 5*(1), 78-89. <https://doi.org/10.1007/s40489-017-0124-2>
- McLoyd, V. C. (1982). Social class differences in sociodramatic play: A critical review. *Developmental Review, 2*(1), 1-30. [https://doi.org/10.1016/0273-2297\(82\)90002-8](https://doi.org/10.1016/0273-2297(82)90002-8)
- Papacek, A. M., Chai, Z., & Green, K. B. (2016). Play and social interaction strategies for young children with autism spectrum disorder in inclusive preschool settings. *Young exceptional children, 19*(3), 3-17. <https://doi.org/10.1177/1096250615576802>
- Parten, M. B. (1932). Social participation among pre-school children. *The Journal of Abnormal and Social Psychology, 27*(3), 243. <https://doi.org/10.1037/h0074524>
- Patton, M. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Sage Publications.
- Petursdottir, A. L., & Gudmundsdottir, T. (2021). Supporting social play skill acquisition and generalization of children with autism through video modeling. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 1*-12. <https://doi.org/10.1007/s10803-021-05204-4>
- Phillips, N., & Beavan, L. (2012). *Teaching play to children with autism: Practical interventions using Identiplay*. Sage Publications.
- Russell, A., & Saebel, J. (1997). *Individual differences in parent-child play styles: their nature and possible consequences*. Meeting of the Society for Research in Child Development

- Saral, D., & Ulke-Kurkcuoglu, B. (2022). Using least-to-most prompting to increase the frequency and diversity of pretend play in children with autism. *Topics in Early Childhood Special Education, 42*(1), 33-49. <https://doi.org/10.1177/0271121420942850>
- Schaefer, J. M., & Andzik, N. R. (2021). Evaluating behavioral skills training as an evidence-based practice when training parents to intervene with their children. *Behavior Modification, 45*(6), 887-910. <https://doi.org/10.1177/0145445520923996>
- Schreibman, L., Dawson, G., Stahmer, A. C., Landa, R., Rogers, S. J., McGee, G. G., & Halladay, A. (2015). Naturalistic developmental behavioral interventions: Empirically validated treatments for autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 45*(8), 2411-2428. <https://doi.org/10.1007/s10803-015-2407-8>
- Smilansky, S. (1968). *The effects of sociodramatic play on disadvantaged preschool children*. Wiley.
- Stagnitti, K., & Unsworth, C. (2000). The importance of pretend play in child development: An occupational therapy perspective. *British Journal of Occupational Therapy, 63*(3), 121-127. <https://doi.org/10.1177/030802260006300306>
- Thorp, D. M., Stahmer, A. C., & Schreibman, L. (1995). Effects of sociodramatic play training on children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 25*(3), 265-282. <https://doi.org/10.1007/BF02179288>
- Töret, G., Özdemir, S., Selimoğlu, Ö. G., & Özkubat, U. (2014). Otizmli çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocuklarının günlük yaşam özellikleri, günlük oyun etkileşimleri, problem davranışlar ve iletişim stillerine ilişkin görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi, 15*(1), 1-44. <https://doi.org/10.12984/eed.12243>
- Ülke-Kürkçüoğlu, B. (2013). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara oyun becerilerinin öğretimi. E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri* içinde (s. 421-468). Vize Yayıncılık.
- Wolfberg, P. J. (1999). *Play ve imagination in children with autism*. Teachers College Press.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Zachary C. LaBrot, Keith C. Radley, Evan Dart, James Moore & Hannah J. Cavell (2018) A component analysis of behavioral skills training for effective instruction delivery,

Journal of Family Psychotherapy, 29(2), 122-141.
<https://doi.org/10.1080/08975353.2017.1368813>

Zhao, Y. V., & Gibson, J. L. (2022). Evidence for protective effects of peer play in the early years: better peer play ability at age 3 years predicts lower risks of externalising and internalising problems at age 7 years in a longitudinal cohort analysis. *Child Psychiatry & Human Development*, 1-16. <https://doi.org/10.1007/s10578-022-01368-x>

Extended Abstract

Play is a social activity requiring active participation and willingness, which pleases and motivates the player as practiced. Play skills are significant as they support and improve children’s social, emotional, cognitive, physical, language, and communication skills. Furthermore, children are able to acquire various concepts, and cognitive skills such as classifying or analyzing, as well as common roles at an early age. Therefore, play skills are a behavioral cusp that allows the child to acquire novel skills, interact with people, and improve behavioral repertoire.

The play of children with autism spectrum disorder (ASD) typically emerges as simple and repetitive behaviors compared to those with typical development who can exhibit spontaneous and imaginative play behaviors. The play of children with ASD lack of complexity and frequency. Due to the impairments in language and communication, social interaction, and imitation skills of children with ASD, play skills are one of the most impaired skills among these children. Therefore, play skills are one of the most pivotal skills to teach children with ASD.

The literature on special education shows that children with ASD can acquire play skills when systematic instruction is provided to them. Furthermore, parent participation while teaching these skills to children with ASD enhances instructional efficiency, namely in increasing frequency, complexity, as well as training time. However, there is only a handful of quantitative and experimental studies in which parents implemented a procedure to teach their child play skills. Moreover, to our knowledge, there is only one study that examined parental opinions regarding teaching play skills to children with ASD. Şentürk-Cesur and Odluyurt (2019) described the opinions of teachers and parents of children with ASD toward teaching play skills. A total of 30 (15 each) parents and teachers of children with ASD aged 3 and 7 participated in the study. The results indicated that the participants defined play

as an activity that supports child development and a tool to teach these children. However, the researchers focused on only the definition, training, difficulties faced by parents while playing with their children, and their needs. In other words, the study did not describe how parents observed their child playing, the difficulties faced by their child while playing, as well as their needs for learning and teaching play skills. Describing parental opinions toward these issues may guide future researchers and studies that focus on play skills for children with ASD. Therefore, the purpose of the current study is to describe the opinions of parents of children with ASD toward the importance of play skills, significant play types and skills to acquire by their children, and their theoretical and practical needs regarding how to teach play skills.

Method

The current study used a qualitative case study research design to describe one or more cases. Therefore, the study aimed at describing the opinions of the informants (i.e., parents of children with ASD) on the case of play skills.

The participants were identified after obtaining ethical consent from Ethics Committee at Anadolu University. The researcher used criterion sampling to obtain in-depth and detailed information regarding the play skills of children with ASD. Furthermore, the following inclusion criterion was used as an eligibility criterion to identify the participants: (a) having a child with ASD aged between 3 and 6. Additionally, snowball sampling was used, and the eligible parents were asked whether they knew any other parents who were likely to meet the criterion. This resulted in a total of 12 participants having a child with ASD.

The data were collected using semi-structured interviews with the eligible participants. The interview questions were developed based on the study aims and questions in previous research. A question pool was developed and suitable questions considering the study aims were selected in this pool. Next, the semi-structured question form was sent to three experts who held PhD in Special Education and were experienced with qualitative research methodology. The form included a total of 15 open-ended questions.

A pilot session was individually conducted with two participants (aged 37 and 44) who met the eligibility criterion. Zoom platform was used for the interview which was recorded and audiotaped. Once the session was completed, the participant was asked whether the questions were comprehensible and whether there were any questions to include or omit. Both participants stated the questions were understandable and comprehensible.

After the pilot interview session, the participants who met the eligibility criterion were contacted and time options were determined. All interviews were performed using a videoconferencing platform, Zoom. All interviews were audiotaped and recorded. The duration of the interviews averaged 20 min 31 sec (range = 13 min 17 sec – 27 min 33 sec).

The data were analyzed through content analysis. For this purpose, all audio recordings were transcribed in page- and line-numbered Microsoft Word documents. A second observer read through all documents. The data were interpreted considering similar concepts, categories, and themes (Creswell, 2014). Thus, the data were coded, transformed into categories, then themes. This process was independently performed by another observer who was a doctoral student in Special Education. Also, the author and the observer stated their perspectives regarding the codes in case of any discrepancies. This process resulted in a total of 10 categories and 4 themes.

For trustworthiness, eight transcribed interviews were sent to the participants for respondent validation. For transferability, all procedures and data collection and analysis steps were detailed, and direct citations were used for the findings. Also, an independent observer checked each code, category, and theme in the files.

Findings

The data collected through semi-structured interviews were analyzed using content analysis, thus resulting in four themes “description of play”, “perspectives on child’s play”, “perspectives on their play”, and “parent training.”

In the first theme, description of the play, the first category was the definition of play, where four participants each defined play as a means of learning/teaching tool and interaction tool. In the second category, benefits of play, all participants found play skills significant for their child with ASD. 10 participants indicated play skills were important to support their child’s social skills. Three participants stated these skills were also beneficial for the family because they would allow them to teach new skills to their child. Two participants also stated these skills enhance the quality of interaction between them and their children.

In the second theme, perspectives on child’s play, the first category was characteristics of play. The majority of the participants remarked their child’s behavioral repertoire lacked play behaviors or included repetitive behaviors. Furthermore, 10 participants indicated the duration of their child’s play ranged from 2 min to 20 min, their child easily got bored, and did not maintain attention for play. In the second category, child’s play materials,

the participants preferred and/or bought lego, blocks, puzzle, doll, and vehicles for their child with ASD. Moreover, two stated they did not buy any toys. Four participants each bought these materials based on a child's interest or because they thought they would improve their child's motor skills. In the second category, child's needs on play skills, sociodramatic play ranked first and second, constructive play third, functional play fourth, and both constructive and functional play fifth among the participants. Five participants indicated they preferred these types of play because they would socialize with their children.

In the third theme, perspectives on their play, the first category was characteristics of play. Seven participants stated they directed their child's play. Moreover, three participants forced their children to play. Eight participants indicated that the duration of child's play increased when they joined child's play. Four participants also indicated their children got happier when they played together. In the second category, play experience, six participants each remarked that they first instructed or showed their child how to exhibit a target play behavior. Moreover, six participants said they felt not sufficient in teaching play skills to their children. In the parental needs on play skills category, all participants stated they needed to learn how to support their child's play skills. Nine participants referred to parent trainings about play skills.

In the fourth theme, parent training, the first category was the content of trainings. 10 participants said that they needed a live model who should show how to teach play skills. In the second category, presentation of trainings, seven participants stated that the trainings may occur one day a week for a few hours. Moreover, six participants preferred these trainings in a face-to-face format.

Discussion

In general, the participants defined play as a tool for learning, teaching, and interaction. This definition shows similarity with those in previous research and play theories. Also, previous research conducted with preschool teachers, parents, and special education teachers found similar results. Moreover, in the current study, the participants indicated play skills were significant to enhance a child's social, language, communication, independent living, and motor skills. They also stated these skills were beneficial for the other family members in that they improve family interaction. This clearly shows that play skills should be taken as not only a means of teaching but also a goal for children with ASD.

The majority of the participants indicated their child’s play lacked frequency and diversity and the duration of play was remarkably short. Previous research found that impairments in generalization among children with ASD decrease the amount of playtime. Thus, future research should systematically design and implement generalization in teaching play skills to children with ASD.

One of the important findings in the study was the participants chose sociodramatic play as the most important play type for their child. Children with ASD have difficulties and impairments in exhibiting this type of play as it requires advanced social, language, and communication skills. Given the limited number of studies in the literature, additional studies are warranted to teach this type of play to children with ASD.

Participants indicated they directed their child’s play. However, this could have decreased the frequency and diversity of play in their child. Two participants who stated they followed their child’s lead also stated the child diversified play when they joined the game. Thus, future research may examine the relationship between parent-child play style and diversity of play in the child with ASD.

The parents required parent trainings to train them how to teach play skills to their child. They said modeling, video exemplars, and feedback were important during these trainings, referring to behavioral skills training. Future research may use behavioral skills training to train parents as it is a socially valid, effective, efficient, and evidence-based practice.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 420-460

Geliş Tarihi:13.03.2023 Kabul Tarihi: 11.04.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1264533>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

ÖĞRETİM ELEMANLARININ GÖRÜŞLERİNE GÖRE PİYANO EĞİTİMİNDE TÜRK KADIN BESTECİLER*

Eda NERGİZ**

Şirin AKBULUT DEMİRÇİ***

Öz

Kadın bestecilere ait eserlerin Türkiye'de ve dünya genelinde konser programları ve eğitim müfredatlarında çok sınırlı yer aldığı literatürde vurgulanmaktadır. Çalgı eğitiminde söz konusu literatür eksikliğini anlamak ve çözüm önerileri elde etmek için Türkiye'de yüksek öğretim düzeyinde piyano dersi veren piyano öğretim elemanlarının Türk kadın bestecilerin solo piyano eserlerinin piyano eğitiminde kullanımına ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden Örnek Olay (Özel Durum) Modeli esas alınmış, veriler yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla elde edilmiştir. Görüşmeler farklı üniversitelerden dokuz öğretim elemanı ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler Maxqda 2022 Nitel ve Karma Yöntemler için Profesyonel Veri Analizi Yazılımı programı ile içerik analizine tâbi tutulmuştur. Analiz sonucunda; "Eğitimde Kadın Besteci ve Eserlerine İlişkin Öneriler", "Türk Kadın Bestecilerin ve Eserlerinin Tanınma Durumları", "Piyano Eğitiminde Türk Kadın Bestecilerin Eserlerinin Yeri" ve "Türk Kadın Besteci Eserlerinin Piyano Eğitimine Olası Katkıları" temalarının elde edilmiştir. Sonuçlar arasında dokuz öğretim elemanından piyano eğitiminde kadın besteci eseri kullanan sayısının sınırlı olduğu ve kadın besteci eserlerine yönelik derleme çalışmalarının, konserlerde kadın bestecilerin solo piyano eser repertuarlarına daha sık yer vermenin, bu konuda daha fazla akademik çalışma yapmanın Türk kadın bestecilerin görünürlüğünü arttıracığı ve kadın bestecilerin solo piyano eserlerinin eğitimde kullanımlarına yönelik hiyerarşik düzenlemelerin ve basım çalışmalarının alana katkı sağlayacağı önerileri elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş müzik, kadın besteciler, piyano eğitimi, Türk besteciler.

* Bu çalışma Eda NERGİZ'in "Kadın Bestecilerin Solo Piyano Eserlerinin Ters Yüz Öğrenme Modeli ile Piyano Eğitimde Kullanılabilirliği" isimli doktora tezinden elde edilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı Müzik Bölümü, eda.nergiz@giresun.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0952-6191>

*** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, akbulut.sirin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8904-4920>

Turkish Women Composers in Piano Education According to the Opinions of Instructors

Abstract

It is emphasized in the literature that pieces by women composers have a very limited place in concert programs and educational curricula in Turkey and around the world. In order to understand the lack of literature in instrument education and to get solution suggestions, this study aims to determine the opinions of the piano instructors who give piano lessons at the higher education level in Turkey on the use of solo piano works by Turkish women composers in piano education in order to understand the lack of existing literature and to obtain solutions. The study was based on the Case Study (Special Case) Model, one of the qualitative research methods, and the data were obtained with semi-structured interview questions. The interviews were conducted with nine lecturers from different universities. The obtained data were subjected to content analysis with Maxqda 2022 Professional Data Analysis Software for Qualitative and Mixed Methods. As a result of the analysis, the themes of "Suggestions Regarding Women Composers and Their Works in Education", "Recognition of Turkish Women Composers and Their Works", "Place of Works of Turkish Women Composers in Piano Education" and "Possible Contributions of Works of Turkish Women Composers to Piano Education" has been obtained. The results include that the number of nine lecturers using women composer works in piano education is limited, and that compilation studies of women composers' works, including women composers' solo piano work repertoires more frequently in concerts, and more academic studies on this subject will increase the visibility of women composers and solo women composers. Suggestions have been obtained that hierarchical arrangements and press works for the use of piano works in education will contribute to the field.

Keywords: Contemporary music, piano education, Turkish composers, women composers.

Giriş

Ülkemizde genel müzik eğitiminde, özengen müzik eğitiminde ve mesleki müzik eğitiminde yer alan, çalgı ve müzik eğitiminin ana unsurlarından olan piyano eğitimi hem solo hem de eşlik çalgısı olarak kullanıldığı için çok yönlü ve işlevsel bir çalgıdır (Kandemir, 2018). Mesleki müzik eğitimi veren kurumlara bakıldığında Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Ana Bilim Dallarında, Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bilimleri Bölümlerinde ve Konservatuvarların Müzik Bölümlerinde piyano eğitimi bulunduğu görülmektedir.

Bu kurumların ders müfredatları incelendiğinde piyano dersi, bölümlerin oluşumuna göre ana çalgı, bireysel çalgı, zorunlu ders, seçmeli ders, yardımcı çalgı gibi ders isimleriyle karşımıza çıkmış, dönemlik dersler içerisinde zaman zaman değişmeler olsa da piyano dersinin müfredatlar içerisinde her zaman yer aldığı görülmüştür...

Jelen (2013) piyano eğitiminde karşılaşılan sorunları incelediği çalışmasında, piyano ders içeriği de sorunlardan birisi olduğu bildirmiştir. Deniz (2000) piyano dersi programının nitelikli olabilmesi ve bu niteliğini koruyabilmesinin piyano dersi müfredatına bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu araştırmalar ışığında piyano eğitiminde müfredatın önemli bir faktör olduğu söylenebilir (Karataş ve Şengül, 2018, s. 367).

Piyano eğitiminin tüm kademelerinde hedeflenen davranışları, becerileri kazanma ve geliştirmede en önemli araçlardan birinin repertuvar olduğu görülmektedir. Piyano eğitiminde öğrencinin düzeyine uygun eser seçimi en kritik konulardan biridir. "Repertuvar belirlerken, piyano edebiyatının çeşitli dönemlerine ait eserlere yer vererek, eserlerde düzey ve çeşitlilik bakımından seçenekler arttırılmalı, farklı dönem, stil ve karakterdeki eserleri tanıma olanağı sağlanmalıdır." (Ertem, 2011, s. 652). Bunun yanı sıra Türkiye'de konservatuarların çalgı eğitimi müfredatları incelendiğinde, piyano dışında tüm çalgılarda solo ve piyano veya orkestra eşliğinde Çağdaş Türk Müziği eserlerinin çok az olduğu veya hiç olmadığı vurgulanmaktadır (Artaç, 2021, s. 52). Benzer şekilde hem müfredat hem de konser ekseninde, çağdaş besteciler içerisinde kadın bestecilere ait eserlerin ülkemizde ve dünya genelinde konser programları ve eğitim müfredatlarında çok sınırlı yer aldığı (Makal, 2020) bilgisi mevcuttur. Bu durum ülkemizde icrada kadın bestecilere ne sıklıkta yer verildiği konusu üzerinde düşündürmektedir. Özkişi'ye göre "Türkiye'de özellikle Avrupa Akademik Müziği üzerine yoğunlaşan kadın bestecilerin deneyimlerine dayanan bir literatür eksikliği vardır." (2009, s. 1).

Uluslararası alanda çok sesli müzik ekseninde isimlerine erişilebilen kadın bestecilerin, Oxford Music Online-Grove Music Online sitesinde çağlara ve dönemlere göre kategorize edildiği görülmektedir (Oxford Music Online-Grove Music Online, 2021). Söz konusu kategorizasyona bakıldığında Erken Orta Çağ'da 3, Orta Çağ'da 4, Erken Rönesans'ta 2, Rönesans'ta 2, Erken ve Orta Barok'ta 10, Orta ve Geç Barok'ta 7, Geç Barok'ta 9, Klasik Dönem'de 21, Erken Romantik'te 42, Geç Romantikte 85, Erken 20. yüzyılda 200 ve Çağdaş Dönemde 798 kadın besteci olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu listede yalnızca 2 Türk kadın bestecinin yer

aldığı görülmektedir. Bu isimler Nazife Güran (Avniye Nazife Aral Güran) ve Yüksel Koptagel'dir.

Türkiye'de yazılı kaynaklar ekseninde kadın besteci sayılarına bakıldığında ise "Türkiye'de Kadın ve Müzik" (Chiti ve Gülün, 2019), "Kadın Besteciler" (Taşan, 2000), "Müzikle Yaşayan Kadınlar" (Koloğlu, 2019), "Türk Bestecileri Eser Kataloğu: Çağdaş Türk Müziği Bestecilerinin Yapıtlarından Oluşturulmuş Eser Listesi" (Antep, 2006), "71 Türk bestecisi: 71 Turkish Composers" (İlyasoğlu, 2007), "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye'de Kadın Besteciler: Tanzimat'tan Günümüze Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Kadın Besteciler ve Yapıtları" (Özkişi, 2009), "Contemporary Female Âşıklar and Âşık Music Tradition of Turkey" (Çınar, 2013), "Müzik Sohbetleri" (Kızıltuğ, 2015) ve "Genç Türk Bestecilerinin Eser Yaratma Süreçlerinde Kullandıkları Ritimsel Elemanlar" (Bulut, 2007) isimli kaynaklardan elde edilen Türk kadın bestecileri listelenmiş olduğu; elde edilen bulgular sonucunda 20 Türk kadın bestecinin Türk Halk Müziği, 40 bestecinin popüler müzik, 186 bestecinin Türk Sanat Müziği, 93 bestecinin çok sesli müzik alanında eser verdikleri tespit edilmiş olup alan bilgisine ulaşılmayan 4 bestecinin mevcut olduğu görülmektedir (Nergiz, 2022). Günümüzde konservatuvarlarda kompozisyon eğitimi gören kadınlar ile birlikte bu sayısının artmakta olduğu düşünülmektedir.

1. Araştırmanın Önemi

Akademik çalışmalara bakıldığında, kadın bestecileri ele alan çalışmaların çoğunlukla biyografilerini (Çakarlı, 2017; Akalın, 2015; Hoch ve Lister, 2019), otobiyografilerini (Hollingworth, 2019), eserlerinin ve stil özelliklerinin incelenmesini (Sarıkaya, 2016; Yağcı, 2019; Torunoğlu, 2016; Rensink-Hoff, 2015; Tonella Tüzün, 2019), tarihsel süreç içerisindeki görünürlüklerinin tespitini (Yazıcı ve Topalak, 2014; Sarıkaya ve Özer, 2015) içerdiği görülmektedir. Ayrıca günümüz müzik dünyasında erkek egemen düzen içerisinde var olma çabaları (Sakar, 2007; Baker ve Biggers, 2018), kadın bestecilerin müzik sektöründe görünür olmalarının çözüm yollarına ilişkin önerileri (Sarper, 2015; Hennekam, Bennett, Macarthur, Hope ve Goh,

2019; Jenkins, 2014) ve konser programları ve eğitim müfredatlarında ne sıklıkta yer aldıklarının tespiti (Lindeman, 1992; Palmquist ve Payne, 1992; Mittner, 2018) ekseninde de çalışmalar olduğu görülmektedir. Eğitimde kadın besteci eserlerinin kullanımında ne gibi etkiler elde edildiği konusunda ilgili az sayıda çalışmanın (Bonnycastle, 2018) yer aldığı da görülmektedir.

Yapılan akademik çalışmalarda kadın besteci eserlerinin hem konser programlarında hem solo çalgı ve orkestra derslerine yönelik müfredatlarda sınırlı olduğu görülmekte olup, bu eksikliğin piyano eğitimine de yansımakta olduğu düşünülmektedir. Söz konusu eksikliğin daha iyi anlaşılması adına "Piyano öğretim elemanlarına göre Türk kadın bestecilerin solo piyano eserlerinin piyano eğitiminde kullanımına ilişkin görüşleri nelerdir?" problem durumu çerçevesinde Türkiye'de yükseköğretim düzeyinde piyano eğitimi veren öğretim elemanlarının görüşlerinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda öğretim elemanlarının piyano eğitiminde Türk kadın bestecilerin eserlerini kullanma durumlarını, öğretim elemanlarının Türk kadın bestecilere ait piyano eserlerini dinleme durumlarını, kadın besteciler ile ilgili akademik bir çalışmada yer alma durumlarını, eğitimde kadın besteci ve eserlerine ilişkin önerilerini ve öğretim elemanlarına göre Türk kadın bestecilere ait eserlerin eğitimde kullanılmasının öğrencilerin bakış açılarını nasıl etkileyeceğine ilişkin görüşlerini belirlemek çalışmanın alt problemleri olarak sıralanabilir.

Çalışmanın problem durumu ve önemi göz önüne alındığında piyano öğretim elemanlarına göre Türk kadın bestecilerin solo piyano eserlerinin piyano eğitiminde kullanımına ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular Eğitim Fakülteleri Müzik Öğretmenliği Bölümlerinden üç, Güzel Sanatlar Fakülteleri veya Müzik ve Sahne Sanatları Fakültelerinden üç ve Devlet Konservatuvarlarında lisans düzeyinde piyano eğitimi veren üç olmak üzere toplam dokuz öğretim elemanı görüşleri ile sınırlıdır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma modeli, Nitel Araştırma Yöntemleri içinde yer alan Örnek Olay (Özel Durum) Yöntemidir. Durum Çalışması; "... Güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesi (içeriği) içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan, görgül bir araştırma yöntemidir." (Yin, 1984, s. 23; aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 289). Örnek Olay Yönteminin kullanılmasının uygun olduğu çalışma grupları ve yöntemin ele aldığı sorular şöyle özetlenmektedir:

Bu yöntem ile daha çok 'Nasıl?', 'Niçin?' ve 'Ne?' sorularına cevaplar aranır. Buradaki asıl amaç; bazı genel teorileri aydınlatmak için incelenen örnek olayları etraflica tanıtmaktır... Bu örnek olay bazen bir olay, bazen bir kişi ve bazen de bir grup olabilir. Bu yöntemin en önemli avantajı araştırmacıya çok özel bir konu ya da durum üzerinde yoğunlaşma fırsatı vermesidir. Buradan elde edilen veriler araştırmacının çok ince ayrıntıları; sebep-sonuç ve değişkenlerin karşılıklı ilişkileri cinsinden açıklayabilmesine olanak sağlar (Çepni, 2012, s.75-76).

Bu doğrultuda, çalışmayı katılmayı kabul eden 9 öğretim elemanı durum olarak değerlendirilmiş, bulgular probleme yönelik elde edilen veriler ile değerlendirilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışmada aktarılabirlik ilkesi çerçevesinde amaçlı örneklem seçilmiştir. Amaçlı örneklem, "...nitel araştırmalarda... hem genele hem de özele ait bilgilere ulaşma yönelimi vardır. Bu amaçla araştırmaya dahil edilen veri kaynaklarının bu farklılığı yansıtacak biçimde seçilmesi önem kazanmaktadır." (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 282). Bu doğrultuda yarı yapılandırılmış görüşmelerin gerçekleştirildiği çalışma grubu 3'ü Eğitim Fakülteleri Müzik Öğretmenliği Bölümlerinde, 3'ü Güzel Sanatlar Fakülteleri veya Müzik ve Sahne Sanatları Fakültelerinde ve 3'ü de Devlet Konservatuvarlarında lisans düzeyinde piyano eğitimi veren toplam 9 öğretim elemanı, söz konusu çeşitliliği sağlamıştır.

Araştırmanın problemine yönelik, Samsun 19 Mayıs Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzik Bölümü, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı, Balıkesir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Devlet Konservatuvarı Müzik Bölümü, Ordu Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi, Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü ve Giresun Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzik Bölümünde lisans düzeyinde piyano dersi vermekte olan dokuz öğretim elemanı ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler için ilgili üniversitelerden gerekli izinler alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmanın problemine yönelik, Türkiye'de lisans düzeyinde piyano repertuarındaki Türk kadın bestecilerin yerini belirlemek amacıyla öğretim elemanları ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. "Stewart ve Cash (1985) görüşmeyi, önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci (s. 7) olarak tanımlamıştır." (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 129). Bu çalışmada görüşme türlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir. "Yarı Yapılandırılmış Mülakatta araştırmacı mülakat sorularını mülakata başlamadan önce hazırlar, fakat bireyler ve koşullara bakarak bazı esneklikler sağlayabilir... Soruların sırasını değiştirebilme ve soruları daha ayrıntılı olarak açıklayabilme olanakları vardır." (Çepni, 2012, s. 160-161). Bu doğrultuda çalışmanın amacına yönelik hazırlanan görüşme soruları aşağıdaki gibidir.

- 1) Piyano eğitiminde Türk kadın bestecilerin eserlerini kullanıyor musunuz? Kullanma nedenleriniz ve nasıl kullandığınız ile ilgili bilgi verir misiniz?
- 2) Türk kadın bestecilere ait piyano eserlerini dinler misiniz?
- 3) Kadın besteciler ile ilgili bir yayın okuma, yazma ve akademik bir çalışmada yer alma durumunuz nedir?

- 4) Türk kadın bestecilere ait eserlerin eğitimde kullanılmasının, öğrencilerin bakış açılarını nasıl etkileyeceğini düşünüyorsunuz?

2.4. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Çalışmanın amacına yönelik yarı yapılandırılmış sorular hazırlanmış ve çalışma grubun ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmenin diğerlerinden farkı şöyle özetlenmektedir: "Özel bir konuda derinlemesine soru sorma, cevap eksik veya açık değil ise tekrar soru sorarak durumu daha açıklayıcı hale getirip cevapları tamamlama fırsatı sunma bu teknik yardımı ile gerçekleşebilir." (Çepni, 2012, s. 161). Konuyu derinlemesine anlama açısından görüşme esnasında sözü edilen yarı yapılandırılmış görüşme sorularına ek sorular sorulmuştur. Birinci soruyla ilgili Türk kadın bestecilerin eserlerinin kullanma nedenleri de ek olarak sorulmuştur. İkinci araştırma sorusuna ek olarak "Nerede ve ne zaman dinlediniz? Bir etkinlik içinde mi?" soruları ilave edilerek öğretim elemanının hangi etkinlik içerisinde kadın besteci dinlediğini anlamak amaçlanmıştır. Üçüncü araştırma sorusu için makale, kitap, proje, çalıştay gibi etkinliklerde yer alıp almadıkları, herhangi bir yazılı kaynaktan kadın bestecilerin biyografisi veya eserleriyle ilgili bilgiler ile karşılaşmışlar mı, karşılaşmadıkları soruları yöneltilmiştir. Son soruda ise ek soru yöneltilmemiştir. Dördüncü araştırma sorunun sonunda ise eğitimde kadın besteci ve eserlerine ilişkin önerilerinin ne olduğu sorularak konuyla ilgili ihtiyacın daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Elde edilen veriler Maxqda 2022 Nitel ve Karma Yöntemler için Profesyonel Veri Analizi Yazılımı programı ile içerik analizine tabii tutulmuştur. "İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır... İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır." (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 242).

Araştırmanın yarı yapılandırılmış görüşme aşamasında yönlendirme yapmaya dikkat edilmiştir. Araştırmanın geçerliliğini sağlamak için inandırıcılık ve aktarılabirlik önemli olduğundan, katılımcıların açıklamalarına doğrudan yer verilmiş ve bu görüşlerden yola çıkarak sonuçlar yorumlanmıştır. Ayrıca araştırmanın inandırıcılık ve tutarlılığının sağlanması için veri analizi süreci de ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmenin gerçekleştirildiği öğretim elemanlarının buldukları kurum ve bölümler, görüşme şekilleri ve süreleri aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1: Piyano Öğretim Elemanları Yarı Yapılandırılmış Görüşme Bilgileri

Öğretim Elemanı (ÖE)	Görev Yaptığı Kurum	Görüşme Şekli	Tarih	Süre
ÖE1	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı	Telefon	02.12.2020	21'23"
ÖE2	Samsun 19 Mayıs Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzik Bölümü	Telefon	25.10.2020	36'41"
ÖE3	Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı	Google Meet	23.10.2020	56'26"
ÖE4	Giresun Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzik Bölümü	Yüz yüze	20.12.2020	15' 25"
ÖE5	Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü	Google Meet	10.04.2021	44'17"
ÖE6	Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı	e-posta	13.12.2020-30.04.2021	4 ay 17 gün içinde belli aralıklarla yazışmalar.
ÖE7	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Devlet Konservatuvarı Müzik Bölümü	e-posta	02.09.2020-08.09.2020	6 gün içinde belli aralıklarla yazışmalar.
ÖE8	Ordu Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi Çalgı Eğitimi Bölümü	e-posta	25.11.2020-28.12.2020	1 ay 3 gün belirli aralıklarla yazışmalar.
ÖE9	Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü	e-posta	27.10.2020-24.11.2020	27 gün içinde belli aralıklarla yazışmalar.

2.5. İnanırcılık ve Etik

Nitel araştırmanın doğasına uygun olabileceği düşünülen "inanırcılık", "aktarılabirlik", "tutarlılık" ve "teyit edilebilirlik" kavramlarının yer aldığı görülmektedir (Lincoln ve Guba, 1985; akt. Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 277). Bu kavramlardan "inanırcılık" ilkesi çerçevesinde veriler öğretim elemanlarından uzun süreli etkileşim, derin odaklı veri toplama kavramları göz önünde bulundurularak toplanmış; farklı öğretim elemanlarından toplanan veriler çeşitliliği sağlamıştır. Ayrıca araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme soruları araştırmacı tarafından oluşturulduktan sonra 2 uzman tarafından incelenmiş, çalışmanın problem durumuna yönelik verileri elde etmeye uygun olduğu görüşleri alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler telefon, görüntülü çevrim içi görüşme, mail yoluyla iletişim ve yüz yüze görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Yazılı olarak elde edilen cevapların yanında yapılan telefon, yüz yüze ve çevrim içi görüşmeler olduğu gibi transkript haline getirilmiş, ilgili öğretim elemanlarının kontrolüne sunularak katılımcı teyidi sağlanmıştır.

Tablo 1'de yer alan öğretim elemanlarıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerle elde edilen bulgular içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen verilerin güvenilirliği tespit etmek için 2 uzman eğitimci tarafından tutarlılık incelemesi yapılmıştır. Bu inceleme, tutarlılık yüzdesi formülü olan "P (Tutarlılık yüzdesi) = Na (İki formda aynı kodlanan madde sayısı) x 100/ Nt (Bir formda bulunan toplam madde sayısı)" formül kullanılarak hesaplanmıştır (Çepni, 2012, s. 226). Bu doğrultuda, gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerin içerik analizinden elde edilen tema, kategori ve kodları iki uzmanın değerlendirmelerinin % 97,87 oranında uyum sağladıkları tespit edilmiştir. Bu değerler 70'in üzerinde olduğu için araştırmanın güvenilirliğinin sağlandığı kabul edilmiştir.

3. Bulgular

Çalışmanın amacı doğrultusunda gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Farklı üniversitelerde mesleki müzik eğitimi alanlarında lisans düzeyinde görev yapmakta olan 9 piyano öğretim elemanı ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmenin içerik analizi aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2: Piyano Öğretim Elemanları Yarı Yapılandırılmış Görüşme Analizi

TEMA	KATEGORİ	KOD	ÖĞRETİM ELEMANLARI	FREKANSLAR/ TOPLAM FREKANS
Eğitimde Kadın Besteci ve Eserlerine İlişkin Öneriler		Notasyonda Besteci İsimlerinin Açık Olması	ÖE5	1
		Eserin Sanatsal Özelliğinin Ön Planda Tutulması	ÖE2 ÖE3 ÖE7	1 / 3
	Kadın Besteci Eserlerinin Yaygınlaştırılması	Kadın Besteci Eserlerinin Tanınırlığını Arttırmak	ÖE3 ÖE5 ÖE6 ÖE9	2 / 5
		Kadın Besteci Eserlerinin Ulaşılabilir-Basılı Olması	ÖE5 ÖE6	1 / 2
		Kadın Bestecilerin Notasyonlarını Derleme Çalışmaları Yapma	ÖE5	1
		Kadın Bestecilerin Eserlerinin Seslendirilmesini Arttırmak	ÖE6	1
		Kadın Besteci Eserlerini Eğitime Yönelik Hiyerarşik Düzenleme	ÖE5 ÖE6	1 / 2
	Akademik Çalışmalarda Kadın Besteci Farkındalığının Artması	Bildiri Yayınlama	ÖE5	1
		Makale Yazma	ÖE5	1
		Kitap Yazma	ÖE5	1
			ÖE2	1 / 3

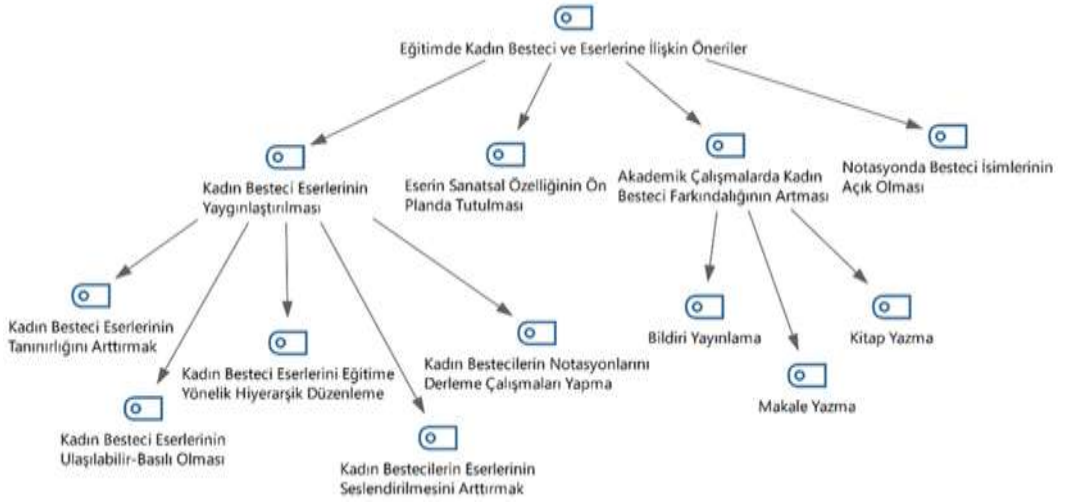
Türk Kadın Bestecilerin ve Eserlerinin Tanınma Durumları	Türk Kadın Bestecilerin Eserlerinin Dinlenme Durumları	Konserde/Etkinlikte Türk kadın besteci eserlerini dinleme	ÖE4 ÖE9	1 1			
		Türk kadın besteci eserlerini dinlememe	ÖE1 ÖE2 ÖE6 ÖE7 ÖE8	1 1 1 1 1	/ 5		
		Türk Kadın Bestecilerin Tanınması	ÖE3	2			
	Türk Kadın Bestecilerin Tanınması	Yüksel Koptağel'in Tanınması	ÖE4 ÖE6	1 1	/ 2		
			Kevser Hanım'ın Tanınması	ÖE2	1		
		Avniye Nazife Aral Güran'ın Tanınması	ÖE2 ÖE4	1 1	/ 2		
			Zeynep Gedizlioğlu'nun Tanınması	ÖE5 ÖE6	1 1	/ 2	
		İlkin Tongur'un Tanınması	ÖE5	1			
		Leyla Saz'ın Tanınması	ÖE5	1			
		Piyano Eğitiminde Türk Kadın Bestecilerin Eserlerinin Yeri	Piyano Eğitiminde Türk Kadın Bestecilerin Eserlerini Kullanmama	ÖE1 ÖE2 ÖE3 ÖE4 ÖE5 ÖE6 ÖE7 ÖE8 ÖE9	1 1 2 1 1 1 1 1 1	/ 10	
Türk Kadın Besteci Eserlerinin Eğitimde Kullanılmama Sebepi				Eser Seviyesinin Öğrenciye Uygun Olmaması	ÖE1 ÖE7	1 1	/ 2
	Eserlerinin Basılı Kaynakta Yer Almamaları			ÖE1 ÖE2	1 1	/ 2	
Türk Kadın Bestecileri Tanınmaları	ÖE3 ÖE5			2 1	/ 3		
	Türk Kadın Besteci			Duyuşsal Kazanıma Katkı	Motivasyon Sağlama	ÖE1 ÖE5	1 1

Eserlerinin Piyano Eği- timine Olası Katkıları	Özgüven Gelişi- mine Katkı	ÖE5	1	
	Kendini İfade Etme	ÖE1	1	
	Beste Yapmaya Teşvik	ÖE1	1	/ 3
		ÖE5	1	
		ÖE6	1	
Bilişsel Kaza- nıma Katkı	Farklı Kültür Özellikleri Öğ- renme	ÖE2	1	
	Farklı Besteci Stilleri Deneyim- leme	ÖE5	1	/ 2
		ÖE9	1	
	Geniş Literatüre Sahip Olma	ÖE6	1	/ 2
		ÖE9	1	
Kadın Besteci Farkındalığı Ka- zandırmak	ÖE6	1	/ 2	
	ÖE8	1		
Devinişsel Ka- zanıma Katkı	Aksak Ritim Öğ- renmeye Katkı	ÖE4	1	
	İcrada Müzikalite Becerisi Gösterme	ÖE5	1	/ 2
		ÖE7	1	

3.1. Eğitimde Kadın Besteci ve Eserlerine İlişkin Öneriler

Bu bölümde "Kadın Besteci ve Eserlerine İlişkin Öneriler" temasına yönelik ka-
tegori ve kodlara yer verilmiştir. Temaya ait Maxqda 2022 programı ile oluşturulan
harita aşağıda yer almaktadır.

Şekil 2: Eğitimde kadın besteci ve eserlerine ilişkin öneriler

Şekil 2'de görüldüğü gibi "Eğitimde Kadın Besteci ve Eserlerine İlişkin Öneriler" temasına ait 2 kategori ve 10 kod bulunduğu görülmektedir. İlgili kategori ve kodlara aşağıda yer verilmektedir.

3.1.1. Notasyonda Besteci İsimlerinin Açık Olması

Bu başlıkta kadın bestecilerin isim ve soy isimlerinin notasyonda açık olması önerisini kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşü aşağıda yer almaktadır.

ÖE5: Bestecilerin açık isimleri yazılmıyor. Sadece soy isimleri gözüküyor. Belki çalışıyoruz, o eserler önümüze geliyor. Ama bunu kadın mı erkek besteci mi olduğunu bilmiyoruz. Ön yargıyla erkek besteci diye düşünüyoruz. Belki o kadın besteci. Bunun da bir etken olduğunu düşünüyorum açıkçası.

3.1.2. Eserin Sanatsal Özelliğinin Ön Planda Tutulması

Bu başlıkta eserin sanatsal özelliğinin ön planda tutulması gerektiği önerisini kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

ÖE2: Kadınlar ve erkekler farklılar. İfade yönünden farklılar. Bu bizim insanlık değerlerimizdir ve bu farkları anlamak destelemek geliştirmek iyi bir şeydir bence. Ama kıyaslamak... "Şu iyi, bu iyi değil." demek ne kadar doğru bilmiyorum.

Wieck'in eserlerini duydum, dinledim. Çok güzel eserler. Sadece Schumann'ın gölgesinde kalıyor. Ama mesela, o zamandaki birçok erkek besteci de Schumann'ın gölgesinde aynı şekilde kalıyor. Birçok erkek bestecinin besteleri Clara Wieck'ten çok daha düşük seviyede. Yani yetenek boyutu ölçülür, bence. Ama mesela, herhangi bir kadın besteci Schumann, Beethoven veya Bach kadar adamıyor kendini bütünüyle. Çünkü genel olarak aileye bakıyor. Geleneksel bakış bu. Bir de yaşam gereği... Onun için burada, kıyaslamaktan değil de; "Brezilyalı besteciler bu şekilde müzik yapar, Japonlar bu şekilde yapar." diyerek ekol olarak bakmak da daha doğrudur. Bir tarz değeri var orada. Yani kadınlar da daha fazla eser yaparsalar o zaman tarz olarak tartışılır.

ÖE3: Ben şimdi şöyle düşünüyorum. Bir kere herhangi bir işin kadın ya da erkek tarafından yapılmasının bir farklılık olacağını düşünmüyorum... Dolayısıyla kadın bir bestecinin eserini çalan, okuyan kadın öğrencilerin kız öğrencilerin bu konuda farklı bir görüş içerisine sürüklenmesi gerekliliğinin doğru olmadığını düşünüyorum. Bunun dışında kadın bestecinin, kadın ya da erkek herhangi bir bestenin eğitime katkısı güzel yazılmış bir örgüyle iyi yazılmış, belirli bir seviyede yazılmış, yazılırken eğitim amaçlı olmuş ve ya da belirli bir seviyeye gelmiş öğrencinin bir serbest eser olarak, çağdaş eser olarak x bestecisinin yazdığı eserin tabii ki katkısı olur. Yani kadın olmasının herhangi bir vurguya sebep olmasını ben istemem. Sonuçta günümüzde farklı tarzlarda üretilen bir eser çalınabilir de. Eğitime katkısı olur yani. Dedğim gibi "Kadın olmasının şöyle bir farkı vardır. Kızları şöyle motive eder" gibi öyle bir bakış açısı düşünmüyorum.

ÖE7: Bestecilerin ya da genel olarak sanatçıların kadın-erkek şeklinde cinsiyetçi bir yaklaşımla değerlendirilmelerini doğru bulmuyorum. Çağdaş sanat üreten tüm sanatçılar, şahsi hassasiyetlerini eserlerine yansıtmayı tercih edebilirler ki bu kimi zaman cinsiyet-odaklı olabileceği gibi, etnisite veya başka konular üzerine de olabilir. Türk kadın bestecilere ait eserleri, eğitim materyali olarak kullanmam, ancak eserin içerik olarak öğrenciye yararlı olacağını ve "müzikal" yönden ufkunu ve bakış açısını genişleteceğine inanıyor olmamdan ötürü gerçekleşebilir/gerçekleşecektir.

3.1.3. Kadın Besteci Eserlerinin Yaygınlaştırılması

Bu kategoride kadın bestecilerin eserlerini yaygınlaştırılmasına yönelik 5 koda yer verilmiştir.

Kadın Besteci Eserlerinin Tanınırlığını Arttırmak: Bu kod, kadın besteci eserlerinin tanınırlığının artırılmasına yönelik önerileri kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

ÖE3: Bu konuda eksik olduğumu düşünüyorum kendimin. Dediğim gibi eğitim amaçlı yaptığımız için belirli kalıplar var yürütülmesi gereken. Pedagojik yaklaşımlar var. Bunlar üzerine eğitim veriyoruz öğrencilere. Ama hani bu besteciler araştırılıp eserleri ortaya konulup ama bu konuda literatüre onların da eserlerini koyması gerek.

ÖE3: O konuda da açık fikirliyim yani ille de geçmişten gelen metotta onun üzerinde çıkılmaz gibi de bir yaklaşımım yok ama dediğim gibi halihazırda yaşayan hayatta olan besteci kimliğine sahip bu kişilerin çalışmalarını da paylaşması lazım ve yapılacak bu türlü tezlerle incelenen makalelerle de insanlar ulaşımı sağlanabilir.

ÖE5: En önce farkındalık yaratıp bunların bilinmesi gerektiğini ve bunları da sergilememiz gerektiğini düşünüyorum.

ÖE6: Kitaplarda yer verilse mutlaka kullanılır ama maalesef yok. Bir de bir önceki soruda bahsettiğim konu, kadın bestecilerin eserlerine ulaştığımızda ne kadar çalışabilir seviyede olacak bu önemli. Öğrenciler yeri geliyor Der Erste Bach çalamıyor, Czerny 599 çalamıyor. Eğer kadın bestecilerin eserlerinin arasında kolay eserler yoksa yine çalışamayacak bir durum ortaya çıkacaktır. Bu sebeple öncelikle kadın bestecilerin tanınırlığı arttırılmalı, eserleri seslendirilmeli, kitaplarda yer verilmeli, elinde notası olan varsa eğitimciler ile mutlaka bir platformda paylaşmalı ki kadın bestecilerin eserleri tanınsın ve yaygınlaşsın.

ÖE9: Bu nedenle bu konuda pozitif ayrımcılık yapılarak, kadın bestecilerin eserlerini tanımak/ tanıtmak ve öğretmek doğru olacak.

Kadın Besteci Eserlerinin Ulaşılabilir-Basılı Olması: Bu kod, kadın besteci eserlerinin basılı ve ulaşılabilir olması önerilerini kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

ÖE5: Yani bu farkındalığı arttırmak için dediğim gibi derleme... Bu bestecilerin dönem dönem notasyonlarında derlemeler yapılabilir. Şu an aklıma o geliyor. Derleme yapılıp en azından piyano çalan insanların ulaşabilmesi gerekiyor. Yani özellikle Türk kadın bestecilerinin...

ÖE6: Kitaplarda yer verilse mutlaka kullanılır ama maalesef yok. Bir de bir önceki soruda bahsettiğim konu, kadın bestecilerin eserlerine ulaştığımızda ne kadar çalışılabilir seviyede olacak bu önemli. Öğrenciler yeri geliyor Der Erste Bach çalamıyor, Czerny 599 çalamıyor. Eğer kadın bestecilerin eserlerinin arasında kolay eserler yoksa yine çalınamayacak bir durum ortaya çıkacaktır. Bu sebeple öncelikle kadın bestecilerin tanınırlığı artırılmalı, eserleri seslendirilmeli, kitaplarda yer verilmeli, elinde notası olan varsa eğitimciler ile mutlaka bir platformda paylaşmalı ki kadın bestecilerin eserleri tanınsın ve yaygınlaşsın.

Kadın Bestecilerin Notasyonlarını Derleme Çalışmaları Yapma: Bu kod, kadın bestecilerin eserlerini derleme çalışmaları yapılması önerisini kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşü aşağıda yer almaktadır.

ÖE5: Yani bu farkındalığı arttırmak için dediğim gibi derleme... Bu bestecilerin dönem dönem notasyonlarında derlemeler yapılabilir. Şu an aklıma o geliyor. Derleme yapılıp en azından piyano çalan insanların ulaşabilmesi gerekiyor. Yani özellikle Türk kadın bestecilerinin...

Kadın Bestecilerin Eserlerinin Seslendirilmesini Arttırmak: Bu kod, kadın bestecilerin eserlerinin seslendirilmesinin artırılması önerisini kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşü aşağıda yer almaktadır.

ÖE6: Kitaplarda yer verilse mutlaka kullanılır ama maalesef yok. Bir de bir önceki soruda bahsettiğim konu, kadın bestecilerin eserlerine ulaştığımızda ne kadar çalışılabilir seviyede olacak bu önemli. Öğrenciler yeri geliyor Der Erste Bach çalamıyor, Czerny 599 çalamıyor. Eğer kadın bestecilerin eserlerinin arasında kolay eserler

yoksa yine çalınamayacak bir durum ortaya çıkacaktır. Bu sebeple öncelikle kadın bestecilerin tanınırlığı arttırılmalı, eserleri seslendirilmeli, kitaplarda yer verilmeli, elinde notası olan varsa eğitimciler ile mutlaka bir platformda paylaşmalı ki kadın bestecilerin eserleri tanınsın ve yaygınlaşsın.

Kadın Besteci Eserlerini Eğitime Yönelik Hiyerarşik Düzenleme: Bu kod, kadın bestecilerin eserlerinin eğitime yönelik zorluk seviyelerine göre düzenlenmesi önerilerini kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

ÖE5: Yani eğitimciler bunun üzerinde durabilir. Hatta müfredata eklenebilir. Özellikle bir kadın bestecinin eseri çalınsın diye, her dönem için. En azından bunun farkındalığı yaratılabilir.

ÖE6: Kitaplarda yer verilse mutlaka kullanılır ama maalesef yok. Bir de bir önceki soruda bahsettiğim konu, kadın bestecilerin eserlerine ulaştığımızda ne kadar çalınabilir seviyede olacak bu önemli. Öğrenciler yeri geliyor Der Erste Bach çalamıyor, Czerny 599 çalamıyor. Eğer kadın bestecilerin eserlerinin arasında kolay eserler yoksa yine çalınamayacak bir durum ortaya çıkacaktır. Bu sebeple öncelikle kadın bestecilerin tanınırlığı arttırılmalı, eserleri seslendirilmeli, kitaplarda yer verilmeli, elinde notası olan varsa eğitimciler ile mutlaka bir platformda paylaşmalı ki kadın bestecilerin eserleri tanınsın ve yaygınlaşsın.

3.1.4. Akademik Çalışmalarda Kadın Besteci Farkındalığının Artması

Bu kategoride kadın bestecilerle ilgili akademik çalışmaların artmasına yönelik 3 koda yer verilmiştir.

Bildiri Yayınlama: Bu kod, kadın bestecilere yönelik daha fazla bildiri yayınlanması önerisini kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşü aşağıda yer almaktadır.

ÖE5: Bu konuya özel ilgi duyup vakit ayırıp araştırma yapılacağı için, herkesin de böyle bir vakti olmadığı için, buna ulaşımın sınırlı olacağını düşünüyorum... İşte dediğim gibi sürekli bir yerlerde bildiriler yapılabilir. Makaleler veyahut kitap yazılabilir.

Makale Yazma: Bu kod, kadın bestecilere yönelik daha fazla makale yayınlanması önerisini kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşü aşağıda yer almaktadır.

ÖE5: Bu konuya özel ilgi duyup vakit ayırıp araştırma yapılacağı için, herkesin de böyle bir vakti olmadığı için, buna ulaşımın sınırlı olacağını düşünüyorum... İşte dediğim gibi sürekli bir yerlerde bildiriler yapılabilir. Makaleler veyahut kitap yazılabilir.

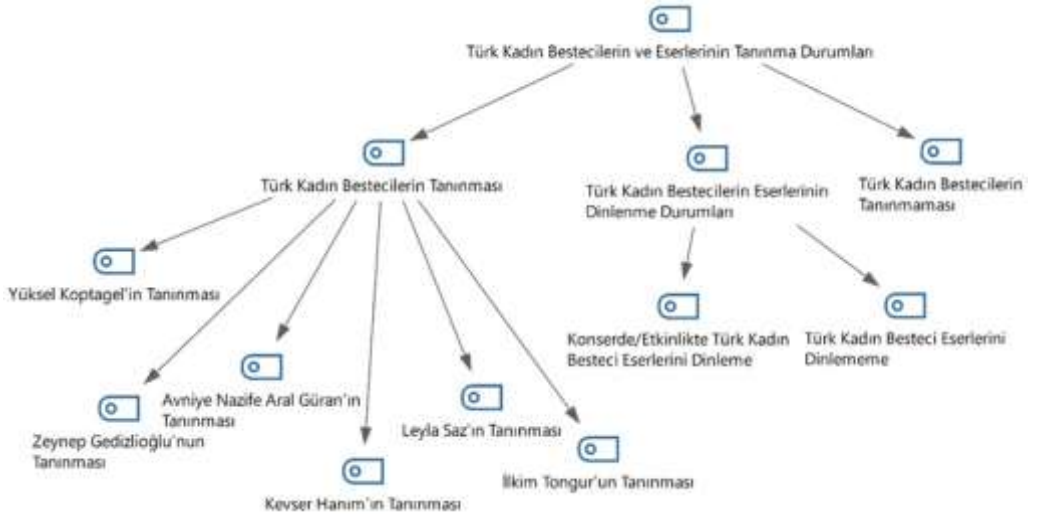
Kitap Yazma: Bu kod, kadın bestecilere yönelik daha fazla kitap yazılması önerisini kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşü aşağıda yer almaktadır.

ÖE5: Bu konuya özel ilgi duyup vakit ayırıp araştırma yapılacağı için, herkesin de böyle bir vakti olmadığı için, buna ulaşımın sınırlı olacağını düşünüyorum... İşte dediğim gibi sürekli bir yerlerde bildiriler yapılabilir. Makaleler veyahut kitap yazılabilir.

3.2. Türk Kadın Bestecilerin ve Eserlerinin Tanınma Durumları

Bu bölümde "Türk Kadın Bestecilerin ve Eserlerinin Tanınma Durumları" temasına yönelik kategori ve kodlara yer verilmiştir. Temaya ait Maxqda 2022 programı ile oluşturulan harita aşağıda yer almaktadır.

Şekil 3: Türk kadın bestecilerin ve eserlerinin tanınma durumları

Şekil 3'te "Türk Kadın Bestecilerin ve Eserlerinin Tanınma Durumları" temasına ait 2 kategori 9 kod bulunduğu görülmektedir. İlgili kategori ve kodlara aşağıda yer verilmiştir.

3.2.1. Türk Kadın Bestecilerin Eserlerinin Dinlenme Durumları

Bu kategoride Türk kadın besteci eserlerinin dinlenmesine yönelik 2 koda yer verilmektedir.

Konserde/Etkinlikte Türk Kadın Besteci Eserlerini Dinleme: Bu kod, öğretim elemanlarının Türk kadın besteci eserlerini dinleme durumlarını kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

ÖE2: Yok bulunmadım. Kızım piyanist Avusturya'da yaşıyor. Onu dinledim. O yaptı böyle bir konser. Bu şekilde tanıdım. (Konserde seslendirilen eserler sahibi: Avniye Nazife Aral Güran).

ÖE4: Avniye Nazife Aral Güran'ı kızım çaldı. Bir konserde onu dinledim.

ÖE9: Etkinlikler içerisinde dinledim fakat kendim özellikle dinlemedim.

Türk Kadın Besteci Eserlerini Dinlememe: Bu kod, öğretim elemanlarının Türk kadın besteci eserlerini dinlememe durumlarını kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

ÖE1: Kadın bestecilere yönelik bir konserde veya karma bir konser içerisinde dinlemedim bugüne kadar.

ÖE2: ... Ama özellikle tanıdığım da bir kadın besteciye dinleyeyim demedim.

ÖE6: Türk kadın bestecilere ait piyano eserlerini maalesef dinlemiyorum. Yabancı kadın bestecileri ise çok nadir, karışık bir albüm içerisinde denk geldiğinde dinleme fırsatı buluyorum.

ÖE7: Çağdaş piyano müziklerini dinlerken ya da icra etmek üzere çalışacağım zaman, bestecinin cinsiyetine dayalı bir seçimim/yaklaşımım olmamıştır. Türk kadın bestecilerin eserlerine yönelik de icra etmek ya da dinlemek etkinliklerim ne yazık ki mevcut değildir.

ÖE8: Hayır.

3.2.2. Türk Kadın Bestecilerin Tanınması

Bu kategoride öğretim elemanları tarafından tanınan 6 Türk kadın besteciye yer verilmektedir.

Yüksel Koptagel'in Tanınması: Bu kod, Yüksel Koptagel isimli bestecinin öğretim elemanları tarafından tanınma durumlarına ilişkin görüşleri kapsamaktadır. Görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

ÖE4: Yüksel Koptagel. Bakıyorum. Eserlerini hazırlıyorum ama daha önce canlı konserde çalmadım.

ÖE6: Hildegard of Bingen, Maddalena Casulana, Barbara Strozzi, Cecilia Maria Barthelemon, Fanny Mendelssohn, Clara Schumann, Amy Marcy Beach, Nazife Güran (Avniye Nazife Aral Güran), Elisabeth Lutyens, Keiko Abe, Ada Gentile, Yüksel Koptagel'i tanıyorum.

Kevser Hanım'ın Tanınması: Bu kod, Kevser Hanım isimli bestecinin öğretim elemanları tarafından tanınma durumuna ilişkin görüşü kapsamaktadır. Görüşe aşağıda yer verilmiştir.

ÖE2: Kevser Hanım, sanırım 19. Yüzyıldaki bir isimdir ve daha fazla sanat ve halk müziğinde herhalde iz bırakmıştır. Ondan sadece Nihavend Longa eserini tanıyorum

zaten. Ama çağdaş kadın bestecileri var Türkiye'de ve hatta Almanya'da da belki vardır. Burada da var... Satılan kitapları gördüm. Alıp bakacağım.

Avniye Nazife Aral Güran'ın Tanınması: Bu kod, Avniye Nazife Aral Güran isimli bestecinin öğretim elemanları tarafından tanınma durumlarına ilişkin görüşleri kapsamaktadır. Görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

ÖE2: Yok bulunmadım. Kızım piyanist Avusturya'da yaşıyor. Onu dinledim. O yaptı böyle bir konser. Bu şekilde tanıdım. (Konserde seslendirilen eserler sahibi: Avniye Nazife Aral Güran).

ÖE4: Avniye Nazife Aral Güran'ın eserlerini kızım çaldı. Bir konserde onu dinledim.

Zeynep Gedizlioğlu'nun Tanınması: Bu kod, Zeynep Gedizlioğlu isimli bestecinin öğretim elemanları tarafından tanınma durumlarına ilişkin görüşleri kapsamaktadır. Görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

ÖE5: ... Evet Zeynep Gedizlioğlu olabilir... Leyla Saz'ı biliyorum zaten, ilk Türk Osmanlı besteci... İlkin Tongur onu tanıyorum ben, evet.

ÖE6: Türk besteci olarak yanılmıyorsam bir de Zeynep Gedizlioğlu vardı, İlhan Usmanbaş'ın öğrencisi. Bir iki eseri Gürer Aykal yönetiminde BİFO tarafından seslendirildi diye hatırlıyorum, adını göremedim. Bir de bence kadın besteci ve piyanistler içinde en popüler olanlardan Aziza Mustafa Zadeh var.

İlkin Tongur'un Tanınması: Bu kod, İlkin Tongur isimli bestecinin öğretim elemanları tarafından tanınma durumunu kapsamaktadır. Görüşe aşağıda yer verilmiştir.

ÖE5: ... Evet Zeynep Gedizlioğlu olabilir... Leyla Saz'ı biliyorum zaten, ilk Türk Osmanlı besteci... İlkin Tongur onu tanıyorum ben, evet.

Leyla Saz'ın Tanınması: Bu kod, Leyla Saz isimli bestecinin öğretim elemanları tarafından tanınma durumunu kapsamaktadır. Görüşe aşağıda yer verilmiştir.

ÖE5: ... Evet Zeynep Gedizlioğlu olabilir... Leyla Saz'ı biliyorum zaten, ilk Türk Osmanlı besteci... İlkin Tongur onu tanıyorum ben, evet.

3.2.3. Türk Kadın Bestecilerin Tanınmaması

Bu kod, öğretim elemanlarının Türk kadın bestecileri tanımama durumlarına ilişkin görüşleri kapsamaktadır. Görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

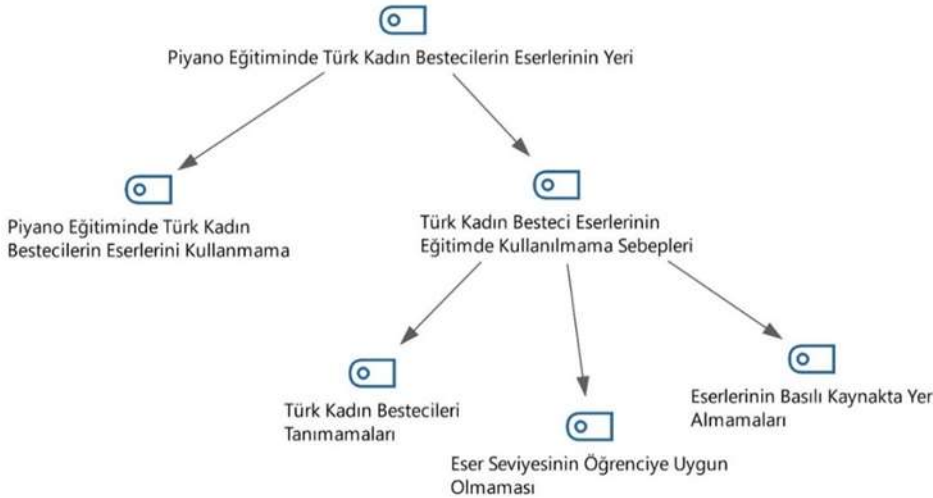
ÖE3: Türk bestecileri olarak ben yine popüler olmuş, mesela İlhan Baran'ın basit düzeyde eserleri var. Küçük çocuklara onu çalıştırıyorum. Ya da 1. 2. sınıf seviyesinde Ulvi Cemal çaldırıyorum. Cemal Reşit Rey çaldırıyorum. Onun dışında çok fazla Türk eseri çaldırılmıyor. Hani bildiğim de bir kadın besteci açıkçası yok.

ÖE3: Ben saydığın bu bestecileri, açıkçası tanımıyorum. Yani eserlerine rastlamadım ya da çaldırmadım. Bilmiyorum o yüzden.

3.3. Piyano Eğitiminde Türk Kadın Bestecilerin Eserlerinin Yeri

Bu bölümde "Piyano Eğitiminde Türk Kadın Bestecilerin Eserlerinin Yeri" temasına yönelik kategori ve kodlara yer verilmiştir. Temaya ait Maxqda 2022 programı ile oluşturulan harita aşağıda yer almaktadır.

Şekil 4: Piyano eğitiminde Türk kadın bestecilerin eserlerinin yeri

Şekil 4'te "Piyano Eğitiminde Türk Kadın Bestecilerin Eserlerinin Yeri" temasına ait 1 kategori ve 4 kod bulunduğu görülmektedir. İlgili kategori ve kodlara aşağıda yer verilmektedir.

3.3.1. Piyano Eğitiminde Türk Kadın Bestecilerin Eserlerini Kullanmama

Bu kod, öğretim elemanlarının Türk kadın besteci eserlerini eğitimde kullanmama durumlarına ilişkin görüşleri kapsamaktadır. Görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

ÖE1: Gündeme gelmedi. Türk kadın bestecilerimiz var. Kitapları da var bende. O kitapların çok fazla kullanılabilirlik yönü yok. Çünkü çok ağır eserler bunlar.

ÖE2: Türk kadın bestecileri çok yaygın değil. Yani bu benim bahsettiğim kitap 1 veya 2 tane en fazla... Onlar elimde yok eserleri tanımıyorum onun için çaldırıyorum bunun için başka fikrim yok. Bakmam lazım...

ÖE3: Türk bestecileri olarak ben yine popüler olmuş, mesela İlhan Baran'ın basit düzeyde eserleri var. Küçük çocuklara onu çalıştırıyorum. Ya da 1. 2. Sınıf seviyesinde Ulvi Cemal çaldırıyorum. Cemal Reşit Rey çaldırıyorum. Onun dışında çok fazla Türk eseri çaldırıyorum. Hani bildiğim de bir kadın besteci açıkçası yok.

ÖE3: Ben saydığın bu bestecileri açıkçası tanımıyorum. Yani eserlerine rastlamadım ya da çaldırmadım. Bilmiyorum o yüzden.

ÖE4: Yüksel Koptagel. Bakıyorum. Eserlerini hazırlıyorum ama daha önce canlı konserde çalmadım.

ÖE5: Eserlerinden yararlanmıyorum. Çünkü çok da Türk kadın besteci bilmiyorum desem yalan olmaz.

ÖE6: Kullanmıyorum.

ÖE7: Piyano öğrencilerime henüz Türk kadın bestecilerin eserlerinden çalıştırmadım. Öğrencilerime Türk beşleri ve erken kuşak Türk bestecilerin eserlerinden pek çok eser çalıştırdım ve halen de eğitimde kullanıyorum. Ancak tanıdığım Türk kadın besteciler Çağdaş döneme ait karmaşık ve ileri seviyeli yapıtlar ürettikleri için, henüz bu eserleri icra edebilecek öğrencilerim mevcut değil; bu sebeple de henüz onların eserlerini öğrencilerime çalıştırma fırsatım olmadı. Ancak şu noktayı da vurgulamak

isterim ki, öğrencilerime son 30-40 yıldır beste yapan erkek Türk bestecilerin eserlerinden de henüz çalıştırmadım; yani bu yaklaşımımın sebebi, bu eserlerin içeriği ile ilgili olmuştur; bestecilerinin cinsiyeti ile bir bağlantısı yoktur.

ÖE8: Hayır

ÖE9: Kullanmıyorum.

3.3.2. Türk Kadın Besteci Eserlerinin Eğitimde Kullanılmama Sebepleri

Bu kategori, öğretim elemanlarının Türk kadın besteci eserlerini eğitimde kullanmamalarına ilişkin 3 kodu kapsamaktadır. Görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

Eser Seviyesinin Öğrenciye Uygun Olmaması: Bu kod, öğretim elemanlarının Türk kadın bestecilerin eser seviyelerinin eğitim için öğrenciye uygun olmamasına yönelik görüşleri kapsamaktadır. Görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

ÖE1: Gündeme gelmedi. Türk kadın bestecilerimiz var. Kitapları da var bende. O kitapların çok fazla kullanılabilirlik yönü yok. Çünkü çok ağır eserler bunlar.

ÖE7: Piyano öğrencilerime henüz Türk kadın bestecilerin eserlerinden çalıştırmadım. Öğrencilerime Türk beşleri ve erken kuşak Türk bestecilerin eserlerinden pek çok eser çalıştırdım ve halen de eğitimde kullanıyorum. Ancak tanıdığım Türk kadın besteciler Çağdaş döneme ait karmaşık ve ileri seviyeli yapıtlar ürettikleri için, henüz bu eserleri icra edebilecek öğrencilerim mevcut değildi; bu sebeple de henüz onların eserlerini öğrencilerime çalıştırma fırsatım olmadı. Ancak şu noktayı da vurgulamak isterim ki, öğrencilerime son 30-40 yıldır beste yapan erkek Türk bestecilerin eserlerinden de henüz çalıştırmadım; yani bu yaklaşımımın sebebi, bu eserlerin içeriği ile ilgili olmuştur; bestecilerinin cinsiyeti ile bir bağlantısı yoktur.

Eserlerinin Basılı Kaynakta Yer Almamaları: Bu kod, öğretim elemanlarının Türk kadın bestecilerin eserlerinin basılı olmamasına yönelik görüşleri kapsamaktadır. Görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

ÖE1: ... Çoğunlukla şöyle görüyorum: Kadın piyanistler daha çok icracı olmuşlar. İcracılık yönünde ilerlemişler. Mutlaka eser üretmişlerdir ama herhangi bir kaynakta

karşılaşmadığımız için, çalmadığımız çok kullanılabilir yanı olmadığını söyleyebilirim yani bizim için.

ÖE2: Türk kadın bestecileri çok yaygın değil. Yani bu benim bahsettiğim kitap 1 veya 2 tane en fazla... Onlar elimde yok eserleri tanımıyorum onun için çaldırılmıyorum bunun için başka fikrim yok. Bakmam lazım...

Türk Kadın Bestecileri Tanımamaları: Bu kod, öğretim elemanlarının Türk kadın bestecileri tanımamaları durumunu kapsamaktadır. Görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

ÖE3: Türk bestecileri olarak ben yine popüler olmuş, mesela İlhan Baran'ın basit düzeyde eserleri var. Küçük çocuklara onu çalıştırıyorum. Ya da 1. 2. Sınıf seviyesinde Ulvi Cemal çaldırıyorum. Cemal Reşit Rey çaldırıyorum. Onun dışında çok fazla Türk eseri çaldırılmıyorum. Hani bildiğim de bir kadın besteci açıkçası yok.

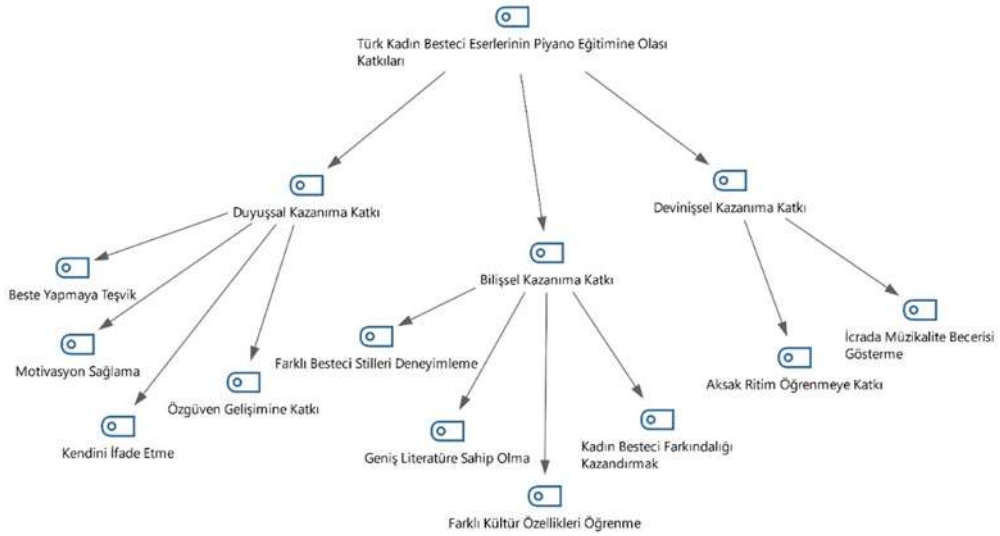
ÖE3: Ben saydığım bu bestecileri açıkçası tanımıyorum. Yani eserlerine rastlamadım ya da çaldırmadım. Bilmiyorum o yüzden.

ÖE5: Eserlerinden yararlanmıyorum. Çünkü çok da Türk kadın besteci bilmiyorum desem yalan olmaz.

3.4. Türk Kadın Besteci Eserlerinin Piyano Eğitime Olası Katkıları

Bu bölümde "Türk Kadın Besteci Eserlerinin Piyano Eğitime Olası Katkıları" temasına yönelik kategori ve kodlara yer verilmiştir. Temaya ait Maxqda 2022 programı ile oluşturulan harita aşağıda yer almaktadır.

Şekil 5: Türk kadın besteci eserlerinin piyano eğitimine olası katkıları

Şekil 5'te "Türk Kadın Besteci Eserlerinin Piyano Eğitimine Olası Katkıları" temasına ait 3 kategori ve 10 kod bulunduğu görülmektedir. İlgili kategori ve kodlara aşağıda yer verilmektedir.

3.4.1. Duyuşsal Kazanıma Katkı

Bu kategoride Türk kadın bestecilerin piyano eğitiminde eserlerinin kullanılmasının duyuşsal kazanıma olası katkılarına yönelik 4 koda yer verilmektedir.

Motivasyon Sağlama: Bu kod, Türk kadın bestecilerin piyano eğitiminde eserlerinin kullanılması durumunda motivasyon sağlama katkısını ifade etmektedir. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

ÖE1: Şaşırtıcı bir noktası olacağına inanıyorum. Bence etkili olur her açıdan. Kadın bir bestecinin eserini, kadın bir öğrencinin seslendirmesi bence onda farklı bir duygu yoğunluğuna sebep olabilir. Kendisinin de beste yapma ihtiyacı duyurabilir. Kendini ifade etme yönünü bulabilir. Kadınlar arasında bir motivasyonu sağlayabileceğini düşünüyorum.

ÖE5: Bizim ön plana çıkartmamız gerektiğini düşünüyorum. Bunun da öğrenciler üzerinde özgüven sağlaması, bir beste yapma girişiminde olmaları veya beste yapabilir olduklarını görmeleri açısından iyi bir örnek teşkil edeceğini düşünüyorum.

Özgüven Gelişimine Katkı: Bu kod, Türk kadın bestecilerin piyano eğitiminde eserlerinin kullanılması halinde öğrencilerde özgüven gelişimine katkı durumunu kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşü aşağıda yer almaktadır.

ÖE5: Bizim ön plana çıkartmamız gerektiğini düşünüyorum. Bunun da öğrenciler üzerinde özgüven sağlaması, bir beste yapma girişiminde olmaları veya beste yapabilir olduklarını görmeleri açısından iyi bir örnek teşkil edeceğini düşünüyorum.

Kendini İfade Etme: Bu kod, Türk kadın bestecilerin piyano eğitiminde eserlerinin kullanılması halinde öğrencilerde kendini iyi ifade etme durumunu kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşü aşağıda yer almaktadır.

ÖE1: Şaşırtıcı bir noktası olacağına inanıyorum. Bence etkili olur her açıdan. Kadın bir bestecinin eserini, kadın bir öğrencinin seslendirmesi bence onda farklı bir duygu yoğunluğuna sebep olabilir. Kendisinin de beste yapma ihtiyacı duyurabilir. Kendini ifade etme yönünü bulabilir. Kadınlar arasında bir motivasyonu sağlayabileceğini düşünüyorum.

Beste Yapmaya Teşvik: Bu kod, Türk kadın bestecilerin piyano eğitiminde eserlerinin kullanılması halinde öğrencilerde beste yapmaya teşvik durumunu ifade etmektedir. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

ÖE1: Şaşırtıcı bir noktası olacağına inanıyorum. Bence etkili olur her açıdan. Kadın bir bestecinin eserini, kadın bir öğrencinin seslendirmesi bence onda farklı bir duygu yoğunluğuna sebep olabilir. Kendisinin de beste yapma ihtiyacı duyurabilir. Kendini ifade etme yönünü bulabilir. Kadınlar arasında bir motivasyonu sağlayabileceğini düşünüyorum.

ÖE5: Yani bizim ön plana çıkartmamız gerektiğini düşünüyorum. Bunun da öğrenciler üzerinde özgüven sağlaması, bir beste yapma girişiminde olmaları veya beste yapabilir olduklarını görmeleri açısından iyi bir örnek teşkil edeceğini düşünüyorum.

ÖE6: Öncelikle Türk bestecilere ait eserleri çalmak tabii ki çok faydalı olacaktır. Eğer fırsatım olsa farklı müzisyenleri tanımaları için, geniş bir literatüre sahip olmaları için ve bestecilerin içinde kadınların da olduğunu farkındalığını yaratmak için mutlaka yabancı/Türk kadın bestecilere yer veririm. Bu mutlaka öğrencilerde olumlu

yönde etkili olacaktır, 'kadınların da besteleri varmış' diyenlerin yanında, 'bir kadın olarak ben de beste yapabilirim' diyen öğrenciler olacaktır. Fakat burada en önemli husus, kadın-erkek fark etmeksizin eserin çalınabilme olasılığıdır.

3.4.2. Bilişsel Kazanıma Katkı

Bu kategoride Türk kadın bestecilerin piyano eğitiminde eserlerinin kullanılmasının bilişsel kazanıma olası katkılarına yönelik 4 koda yer verilmektedir.

Farklı Kültür Özellikleri Öğrenme: Bu kod, Türk kadın bestecilerin piyano eğitiminde eserlerinin kullanılması durumunda öğrencilerin farklı kültürel özellikleri öğrenebileceğini ifade etmektedir. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşü aşağıda yer almaktadır.

ÖE2: Kadınlar ve erkekler farklılar. İfade yönünden farklılar. Bu bizim insanlık değerlerimizdir ve bu farkları anlamak destelemek geliştirmek iyi bir şeydir bence. Ama kıyaslamak... "Şu iyi, bu iyi değil." demek ne kadar doğru bilmiyorum. Wieck'in eserlerini duydum, dinledim. Çok güzel eserler. Sadece Schumann'ın gölgesinde kalıyor. Ama mesela, o zamandaki birçok erkek besteci de Schumann'ın gölgesinde aynı şekilde kalıyor. Birçok erkek bestecinin besteleri Clara Wieck'ten çok daha düşük seviyede. Yani yetenek boyutu ölçülür, bence. Ama mesela, herhangi bir kadın besteci Schumann, Beethoven veya Bach kadar adamıyor kendini bütünüyle. Çünkü genel olarak aileye bakıyor. Geleneksel bakış bu. Bir de yaşam gereği... Onun için burada, kıyaslamaktan değil de; "Brezilyalı besteciler bu şekilde müzik yapar, Japonlar bu şekilde yapar." diyerek ekol olarak bakmak da daha doğrudur. Bir tarz değeri var orada. Yani kadınlar da daha fazla eser yaparsalar o zaman tarz olarak tartışılır.

Farklı Besteci Stilleri Deneyimleme: Bu kod, Türk kadın bestecilerin piyano eğitiminde eserlerinin kullanılması durumunda öğrencilerin farklı besteci stilleri deneyimlemelerini ifade etmektedir. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

ÖE5: Kesinlikle öğrencilerde bakış açısında değişiklik olabilir. Belki kadın-erkek besteciler arasındaki stillerin farklı olabileceğini fark eden öğrenciler de olabilir.

ÖE9: Öğrencilerin farklı müzisyenler tanımış olacakları ve daha geniş bir literatüre sahip olacakları yaklaşımı daha doğru geliyor.

Geniş Literatüre Sahip Olma: Bu kod, Türk kadın bestecilerin piyano eğitiminde eserlerinin kullanılması durumunda öğrencilerin geniş literatüre sahip olma durumunu ifade etmektedir. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşü aşağıda yer almaktadır.

ÖE6: Öncelikle Türk bestecilere ait eserleri çalmak tabii ki çok faydalı olacaktır. Eğer fırsatım olsa farklı müzisyenleri tanımaları için, geniş bir literatüre sahip olmaları için ve bestecilerin içinde kadınların da olduğunun farkındalığını yaratmak için mutlaka yabancı/Türk kadın bestecilere yer veririm. Bu mutlaka öğrencilerde olumlu yönde etkili olacaktır, 'kadınların da besteleri varmış' diyenlerin yanında, 'bir kadın olarak ben de beste yapabilirim' diyen öğrenciler olacaktır. Fakat burada en önemli husus, kadın-erkek fark etmeksizin eserin çalınabilme olasılığıdır.

ÖE9: Öğrencilerin farklı müzisyenler tanımış olacakları ve daha geniş bir literatüre sahip olacakları yaklaşımı daha doğru geliyor.

Kadın Besteci Farkındalığı Kazandırma: Bu kod, Türk kadın bestecilerin piyano eğitiminde eserlerinin kullanılması durumunda öğrencilerin kadın besteci farkındalıklarının artacağını ifade etmektedir. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

ÖE6: Öncelikle Türk bestecilere ait eserleri çalmak tabii ki çok faydalı olacaktır. Eğer fırsatım olsa farklı müzisyenleri tanımaları için, geniş bir literatüre sahip olmaları için ve bestecilerin içinde kadınların da olduğunun farkındalığını yaratmak için mutlaka yabancı/Türk kadın bestecilere yer veririm. Bu mutlaka öğrencilerde olumlu yönde etkili olacaktır, 'kadınların da besteleri varmış' diyenlerin yanında, 'bir kadın olarak ben de beste yapabilirim' diyen öğrenciler olacaktır. Fakat burada en önemli husus, kadın-erkek fark etmeksizin eserin çalınabilme olasılığıdır.

ÖE8: Türk kadın bestecilere ait eserlerin eğitimde kullanılmasının, bu bestecilerin ve eserlerinin tanınması, duyulması noktasında önemli olduğunu düşünüyorum.

3.4.3. Devinişsel Kazanıma Katkı

Bu kategoride Türk kadın bestecilerin piyano eğitiminde eserlerinin kullanılmasının devinişsel kazanıma olası katkılarına yönelik 2 koda yer verilmektedir.

Aksak Ritim Öğrenmeye Katkı: Bu kod, Türk kadın bestecilerin piyano eğitiminde eserlerinin kullanılması durumunda öğrencilerin aksak ritim becerilerine katkı durumunu kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşü aşağıda yer almaktadır.

ÖE4: Evet. Özellikle Türk bestecilerin eserlerini seslendirirlerse, aksak ritim açısından kazanım sağlayabileceğini düşünüyorum.

İcrada Müzikalite Becerisi Gösterme: Bu kod, Türk kadın bestecilerin piyano eğitiminde eserlerinin kullanılması durumunda öğrencilerin icrada müzikal becerilerine katkı durumunu kapsamaktadır. Koda ilişkin öğretim elemanı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

ÖE5: ... Genellikle çocuğa teknik anlamda ve müzikalite anlamında katabileceğini düşündüğüm eserleri seçiyorum... Yani bizim ön plana çıkartmamız gerektiğini düşünüyorum. Bunun da öğrenciler üzerinde özgüven sağlaması, bir beste yapma girişiminde olmaları veya beste yapabilir olduklarını görmeleri açısından iyi bir örnek teşkil edeceğini düşünüyorum. Olumlu yönde olacağına inanıyorum. Armonisel anlamda, müziksel anlamda hikayesel olarak yansıttıkları çok güzel eserler var.

ÖE7: Bestecilerin ya da genel olarak sanatçıların kadın-erkek şeklinde cinsiyetçi bir yaklaşımla değerlendirilmelerini doğru bulmuyorum. Çağdaş sanat üreten tüm sanatçılar, şahsi hassasiyetlerini eserlerine yansıtmayı tercih edebilirler ki bu kimi zaman cinsiyet-odaklı olabileceği gibi, etnisite veya başka konular üzerine de olabilir. Türk kadın bestecilere ait eserleri, eğitim materyali olarak kullanmam, ancak eserin içerik olarak öğrenciye yararlı olacağını ve "müzikal" yönden ufku ve bakış açısını genişleteceğine inanıyor olmamdan ötürü gerçekleşebilir/gerçekleşecektir.

Sonuç ve Öneriler

Klasik piyanistler tarafından eğitim süreçlerinde incelenen repertuarda büyük ölçüde beyaz, Avrupalı erkeklerin besteleri hakim olduğu, ayrıca öğrencilerin

kendileriyle ilişkilendirebileceği bestecilerin eserlerine maruz kalmanın faydalı olduğu bilgisinin vurgulandığı görülmektedir (Klein, 2022, s. 34). Bu sebeple öğrencilere bütüncül, ilişkilendirebileceği, rol model alabileceği ve herkesi kucaklayan öğretim müfredatı sunmanın önemli olduğu ve öğretmenlerin farklı bestecilere yer verdikleri repertuarı oluşturmalarının söz konusu çeşitliliği sağlayan önemli bir basamak olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda öğretim elemanlarıyla gerçekleştirilen görüşler içerik analizine tabii tutulmuştur.

Analize bakıldığında; "Türk Kadın Bestecilerin ve Eserlerinin Tanınma Durumları", "Piyano Eğitiminde Türk Kadın Bestecilerin Eserlerinin Yeri", "Türk Kadın Besteci Eserlerinin Piyano Eğitimine Olası Katkıları" ve "Eğitimde Kadın Besteci ve Eserlerine İlişkin Öneriler" temalarının elde edildiği görülmektedir.

Çalışma sonucunda dört öğretim elemanı tarafından tanınan bestecilerin Yüksel Koptagel, Zeynep Gedizlioğlu, Avniye Nazife Aral Güran, Kevser Hanım, Leyla Saz ve İlkin Tongur olduğu görülmektedir. Söz konusu dört öğretim elemanının altı Türk kadın besteciye tanıdığı, üç öğretim elemanının konserde veya etkinlikte Türk kadın besteci eseri dinlediği ve dokuz öğretim elemanının tamamının piyano derslerinde Türk kadın besteci eseri kullanmadıkları tespit edilmiştir. Oysaki gerek dünya genelinde gerekse Anadolu uygarlıkları ve Osmanlı'dan günümüze bu topraklarda bestecilik yapan müzik üretiminde bulunan kadınların var oldukları bilinmektedir (Ersoy Çak ve Beşiroğlu, 2018; Makal, 2020; Chiti ve Gülün, 2019; Şahin, 2020; Kutlay, 2017). Benzer şekilde kadın besteci eserleri kullanan öğretim elemanı sayısının az olması durumunu destekler nitelikte tespiti Özkişi yapmıştır: "Türkiye'de özellikle Avrupa Akademik Müziği üzerine yoğunlaşan kadın bestecilerin deneyimlerine dayanan bir literatür eksikliği vardır." (Özkişi, 2009, s. 1). Üçüncü araştırma sorusundan hareketle öğretim elemanlarının Türk kadın besteci eserlerini kullanmama sebeplerine bakıldığında ise Türk kadın bestecileri tanımamaları, Türk kadın besteci eserlerinin öğrenci seviyesine uygun olmaması ve eserlerin basılı kaynakta yer almaması-eserlerin tanınmaması cevaplarının elde edildiği görülmektedir.

Bu doğrultuda Türk kadın bestecilerin eserlerinin piyano eğitiminde kullanılabilmesine yönelik derleme ve basım çalışmalarının yapılmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Dördüncü araştırma sorusuna bakıldığında Türk kadın bestecilerin solo piyano eserlerinin eğitimde kullanılması durumunda sağlayabileceği olası katkılara ilişkin yedi öğretim elemanı tarafından; motivasyon sağlama, özgüven gelişimine katkı, kendini ifade etme, beste yapmaya teşvik, farklı kültür özellikleri öğrenme, farklı besteci stilleri deneyimleme, geniş literatüre sahip olma, kadın besteci farkındalığı kazandırmak, aksak ritim öğrenmeye katkı ve icrada müzikalite becerisi gösterme olasılıkları olduğu bilgisi elde edilmiştir. Öğretim elemanları tarafından Türk kadın besteci eserlerinin kullanılma durumunda öğrencide duyuşsal, bilişsel ve devinişsel kazanımlar sağlayabileceği ön görülmüştür. Öğretim elemanlarından olasılıklara ilişkin görüşler elde edilmişse de, konu kapsamında uluslararası literatürde piyano eğitimi veren öğretim elemanlarının görüşleri incelendiğinde, lisans ve lisansüstünde eğitim veren öğretim elemanlarının farklı bestecilerin repertuarlarının piyano eğitiminde kullanılmasına yönelik görüşlerini anket ile elde eden çalışmada Klein'in (2022) farklı besteciler tarafından piyano repertuarına maruz kalma, birbirinden farklı bestecilerin repertuarıyla ilgili inançlar ve farklı besteciler tarafından güven öğretimi repertuarı konu başlıklarını incelediği görülmektedir. Söz konusu çalışmada katılımcıların farklı bestecilerin eserlerini öğrenme deneyimleri ile farklı repertuar öğretme konusundaki güvenleri arasında güçlü bir ilişki olduğu sonuçları elde edilmiştir. Öğretim elemanları ırk ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin, farklı bestecilerin piyano eserlerinin müfredatta yer almasının önemli ve değerli olduğunu belirtmişlerdir. Klein'in çalışmasından elde edilen sonuçların, bu çalışmada elde edilen "Türk Kadın Besteci Eserlerinin Piyano Eğitimine Olası Katkıları" temasına bağlı olan motivasyon sağlama, özgüven gelişimine katkı, kendini ifade etme gibi kodlar ile benzerlik taşıdığı dikkat çekmektedir. Benzer şekilde, lise seviyesinde orkestra derslerinde kadın besteci eserleri çalışıldığı ve uygulama sonunda öğrencilerin görüşlerinin alındığı çalışmada Bonnycastle (2018), öğrencilerin kadınlardan oluşan

bir repertuarı çalmaktan hoşlansalar da bazılarının bu tür bir “müdahalenin” yani özellikle kadın besteci eseri çalıştırılmasının, genel olarak öğrenci tutumları ve davranışları üzerinde çok az etkisi olacağını düşündükleri sonucunu elde etmiştir. Bunun yanı sıra kadın bestecilerin rol model olarak öğrencileri etkilediği, öğrencilerde beste için düşük öz-yeterlik düşüncesinin "olası bestecilik kişiliği" olarak değiştiği ve sözü edilen bu etkinin olası bilim adamı olma konusunda da gündeme geldiği ve kadın besteci-bilim insanları biyografileri okumaya teşvik ettiği de elde edilen bilgiler arasındadır. Elde edilen bu sonucun, bu çalışmada yer alan “farklı kültür özellikleri öğrenme”, “farklı besteci stilleri deneyimleme”, “geniş literatüre sahip olma”, “kadın besteci farkındalığı kazandırmak” kodlarıyla örtüştüğü ve paralellik taşıdığı; “beste yapmaya teşvik”, “özgüven gelişimine katkı” gibi kodlarla benzerlik taşımadığı görülmektedir. Dolayısıyla kadın besteci eserlerinin çalışılmasının öğrencide literatür çeşitliliği tanıma, farklı stilleri öğrenme kazanımları üzerinde yoğun etkisi olabileceği ve beste yapmaya teşvik, özgüven gelişimine katkı kavramları üzerinde etkili olmayabileceği konusunda düşündürmektedir.

Dördüncü araştırma sorusuna ek olarak kadın bestecilere ve eserlerine ilişkin önerileri sorulduğunda, notasyonda besteci isimlerinin açık olmasının, kadın besteci eserlerinin tanınırlığını artırılmasının, kadın besteci eserlerinin ulaşılabilir-basılı olmasının, kadın bestecilerin notasyonlarını derleme çalışmaları yapılmasının, kadın besteci eserlerinin eğitime yönelik hiyerarşik olarak düzenlenmesinin ve eser seslendirilmesinin artırılmasının, bu alana ilişkin daha fazla bildiri, makale ve kitap yazılmasının önerildiği görülmektedir. Notasyonda besteci isimlerinin "İsim-Soyisim" şeklinde yazılmasının kadın bestecilerin tanınırlığına katkı sağlayacağı ve kadın bestecilerin ve eserlerinin basılı ve çevrim içi kaynaklarda yer almasının ulaşılabilirliği arttıracığı düşünülebilir. Söz konusu eserlerin eğitim basamaklarına göre düzenlenip derlenmesinin ise piyano eğitimi veya çalgı eğitimi alan öğrencilere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ayrıca öğrenciye yönelik eser seçiminde eserin sanatsal özelliğinin ön planda tutulması gerektiği, öğrenciye bireysel gelişimi göz önünde bulundurularak,

müfredat çerçevesinde kazanım sağlayacak eserler seçilmesi gerektiği de özellikle vurgulandığı görülmektedir. Uluslararası literatürde bu duruma bakıldığında, kadın bestecilerin sektöre nasıl girdiklerinin, nasıl tanındıklarının ve uygulamalarına nasıl destek bulduklarının ve kariyerlerini nasıl yönettiklerinin ortaya çıkarılmasının amaçlandığı çalışmada uluslararası 225 kadın bestecinin anket yanıtlarından elde edilen nitel ve nicel olarak elde edildiği görülmektedir (Hennekam, Bennett, Macart-hur, Hope ve Goh, 2019). Elde edilen sonuçlara bakıldığında, kadınları müzik bes-teleme kariyerleri için daha fazla hibe ve finansman seçeneğine, bestecilerin görü-nürlüğü artırma, destek bulmak için çevrim içi alanı etkili bir şekilde kullanma, iş-birlikçi bir çaba ve sektördeki cinsiyet eşitsizliğini azaltma ihtiyaçlarını ortaya koy-maktadır. Bunun yanı sıra daha fazla yarı yapılandırılmış görüşmeler veya odak grupları sonuçları güçlendirecek çalışmalar olması önerildiği görülmektedir (Hennekam vd., 2019). Söz konusu çalışmada ulaşılan sonuçlardan “bestecilerin görünür-lüğü artırma” seçeneğinin bu çalışmada elde edilen “kadın besteci eserlerinin tanı-nırlığını arttırılması” koduyla örtüştüğü dikkat çekmektedir. Benzer şekilde bu ça-lışmada elde edilen “kadın besteci eserlerinin ulaşılabilir-basılı olması”, “kadın bes-tecilerin notasyonlarını derleme çalışmaları yapılması” öğretim elemanı önerilerinin, Hennekam ve diğerlerinin (2019) çalışmasında elde edilen “işbirlikçi bir çaba ve sektördeki cinsiyet eşitsizliğini azaltma ihtiyaçları” sonucuna yönelik kalıcı çözümler getirebileceği düşünülebilir.

Elde edilen görüşler arasında 3 öğretim elemanı tarafından, çalgı eğitimde eser seçiminde bestecinin cinsiyeti yerine eserin sanatsal özelliğinin ön planda tutul-ması gerektiğinin altı önemle çizilmiştir. Uluslararası literatüre bakıldığında ise Mittner'in (2018) çalışmasında, İngiltere'deki orta öğretim müzik eğitiminde 2015 yılında cinsiyet açısından dengeli bir müfredat oluşturmak amacıyla kadın bestecile-rin müfredata dahil edilmesi için hazırlanan bir projenin ele alınması amaçlanmıştır. Nitel verilerin elde edildiği çalışmada toplumsal cinsiyet perspektifi açısından daha dengeli bir müfredata ulaşılmasının öğrencilerini eleştirel düşünme konusunda nasıl

güçlendirebileceğine dair tavsiyelerin verildiği, öğretmenlerin öğrencileri yeni repertuar keşfetmeye teşvik etmesi, sınavlarda kadın bestecilerin müzik örneklerini ve dengeli referans listelerini kullanabilmeleri gibi önerilerin sunulduğu görülmektedir. Mittner'in bu çalışmasından elde edilen sonuçlar içinde "dengeli referans listesi sunma" kavramının bu çalışmada elde edilen sonuçlarla paralellik gösterdiği ve bu çalışma sonuçları haricinde "öğrencileri teşvik etme" kavramının da ön plana çıktığı dikkat çekmektedir. Oysaki bu çalışmanın sonuçları arasında öğrenciyi motive etme, repertuar çeşitliliği sağlama, özgüven gelişimine katkı gibi kodların öne çıkmasının yanı sıra üç öğretim elemanının eser seçiminde sanatsal özelliğin ön planda tutulması düşüncesini vurguladıkları görülmektedir. Söz konusu durumun Mittner'in (2018) çalışmasında elde edilen "öğrenciyi teşvik etme" kavramı ile örtüşmediği görülmektedir.

Dokuz öğretim elemanından piyano eğitiminde kadın besteci eseri kullanan sayısının sınırlı olduğu sonucu elde edilmekle birlikte, Türk kadın bestecilerin ve uluslararası literatüre katkı sağlayan tüm kadın bestecilerin tanınırlığı ve eserlerinin görünürlüğü arttırmak için konserlerde daha sık seslendirilmesi ve eserlerin ulaşılabilirliğini arttıracak basın ve derleme çalışmalarının yapılması, müzik eğitimi ve çalgı eğitiminde kullanımına yönelik hiyerarşik düzenlemelerin yapılması, konser programlarında daha sık yer alması için basın-yayın organlarında, çevrim içi platformlarda fırsat eşitliği sağlanarak alan tanınması adına katkı sağlayabilecek öneriler olarak düşünülmektedir. Tüm bunların yanında bu konuya yönelik araştırma yapmak isteyen araştırmacılara konu ile ilgili besteci ve öğrenci görüşü alınarak yapılabilecek çalışmaların farklı açılardan katkı sağlayabileceği, ulusal ve uluslararası platformlarda Türk kadın besteci eserlerine yönelik akademik yayınları arttıracakları, söz konusu literatür ve müfredat çalışmalarına yönelik çalıştaylar yapılabileceği önerileri sunulabilir.

Kaynakça

- Akalın, N. G. (2015). *20. yüzyıl'da bir kadın besteci: Neveser Kökdeş* (Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Antep, E. (2006). *Türk bestecileri eser kataloğu: Çağdaş türk müziği bestecilerinin yapıtlarından oluşturulmuş eser listesi*. Sevda-Cenap And Müzik Vakfı Yayınları.
- Artaç, A. (2021). Konservatuvarların çalgı eğitimi müfredatlarında çağdaş Türk müziği eserlerinin yerinin incelenmesi. *Akademik Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi*, 14, 51-80. Doi: 10.34189/asd.2021.14.005
- Baker, V., ve Biggers, C. (2018). Research-to-Resource: Programming ensemble literature composed by women. *Update: Applications of Research in Music Education*, 36(3), 51-54.
- Bonnycastle, A. (2018). Female students talk about women composers: Two misconceptions and a self-limiting belief. *Canadian Journal of Action Research*, 19(2), 67-79.
- Bulut, M. Ö. (2007). *Genç Türk bestecilerinin eser yaratma süreçlerinde kullandıkları ritimsel elemanlar* (Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Chiti, P. A., ve Gülün, S. (2019). *Türkiye'de kadın ve müzik*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakarlı, G. (2017). *Türk müziğinde batılılaşma sürecinde bir kadın bestekâr Neveser Kökdeş* (Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çepni, S. (2012). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Celepler Matbaacılık.
- Çınar, S. (2013). Contemporary female âşıklar and âşık music tradition of Turkey. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 8(2), 176-195.
- Deniz, J. (2000). Piyano eğitimi programının müzik eğitimi öğretmenliği öğrencilerinin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12, 115-134.
- Ersoy Çak, Ş., ve Beşiroğlu, Ş. Ş. (2018). Avrupa'da müzikoloji alanında yapılmış çalışmalarda kadının varlığı. Ersoy Çak, Ş., ve Beşiroğlu, Ş. Ş. (Editörler). *Kadın ve Müzik* içinde (s. 47-61). Milenyum Yayınları.
- Ertem, Ş. (2011). Orta düzey piyano eğitimi için repertuar seçme ilkeleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 645-652.
- Hennekam, S., Bennett, D., Macarthur, S. Hope, C., ve Goh, T. (2019). An international perspective on managing a career as a woman composer. *Human Resource Management*, 21(3), 4-13.
- Hoch, M. ve Lister, L. (2019). Choral music composed by women- A brief history. *Choral Journal*, May, 59(10), 8-19.
- Hollingworth, L. (2019). String quartet as autoethnography: The writing of out of the Snowstorm, An Owl (2014–17). *Action, Criticism, and Theory for Music Education*, 18(2), 147–56. Doi:10.22176/act18.1.147
- İlyasoğlu, E. (2007). *71 Türk bestecisi: 71 Turkish composers*. Pan Yayıncılık.
- Jelen, B. (2013). Türkiye'de müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde piyano eğitiminde karşılaşılan sorunlar. *Rast Müzikoloji Dergisi/Rast Musicology Journal*, 1(1), 258- 285.
- Jenkins, L. (2014). The Dalmatian: First Australian opera by a woman. *Australian Journal of Music Education*, 2,106-18.

- Kandemir, Ö. (2018, Ekim). Müzik öğretmeni adaylarının piyano eserini ilk çalışma aşamasındaki öğrenme başarıları: Parçadan bütüne stratejisine karşı armonik özetleme stratejisi [Kongre sunumu]. Sınır, İ., Gülbeyaz, K., ve Yazıcı, T. (Ed.), *Müzik ve Dans Araştırmaları-4*, 43-62. E-ISBN: 978-605-2238-60-8.
- Karataş, K. O., ve Şengül, C. (2018). Türkiye’de mesleki müzik eğitimi veren kurumlardaki piyano ders içeriklerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 365-373.
- Klein, J. (Feb. 2022). Diversity within the Piano Repertoire: An exploration of piano major's experience with and perceptions of music by women composers and composers of color. *MTNA e – Journal*, 13(3), 34-35.
- Kızıltuğ, F. (2015). *Müzik sohbetleri*. Akıl Fikir Yayınları.
- Koloğlu, D. (2019). *Müzikle yaşayan kadınlar*. Kara Plak Yayınları.
- Kutlay, E. (2017). *100 soruda Osmanlı müziği*. Rumuz yayınları.
- Lincoln, Y. S., ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistik inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Lindeman, C. A. (1992). Teaching about women musicians: Elementary classroom strategies. *Music Educators Journal*, 78(7), 56–59.
- Makal, A. (2020). Toplumsal cinsiyet açısından müzik ve kadın: Dünyada ve Türkiye’de kadın müzisyenler ve cinsiyete dayalı ayrımcılık. *Çalışma ve Toplum*, 2(65), 739-790.
- Mittner, L. (2018). “Students can have a really powerful role...”- Understanding curriculum transformation within the framework of canon critique and critical pedagogy. *Journal for Research in Arts and Sports Education*, 2(2). 62- 74. Doi: /10.23865/jased.v2.928
- Nergiz, E. (2022). *The usability of women composers' solo piano works with the Flipped Learning Model in piano education* (Doktora Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özkişi, Z. G. (2009). *Toplumsal cinsiyet bağlamında türkiye’de kadın besteciler: Tanzimat’tan günümüze Osmanlı imparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nde kadın besteciler ve yapıtları* (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Palmquist, E. J. ve Payne, B. (1992). The inclusive instrumental library- Works by women. *Music Educators Journal*, 78(7), 52-55.
- Rensink-Hoff, R. (2015). The life and works of four female Canadian choral composers. *Choral Journal*, 56(3), 34-60.
- Sakar, M. H. (2007). *Özlem Tekin örneğinde rock müzikte kadın toplumsal cinsiyet, etnisite, hegemonya* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Sarıkaya, E. ve Özer, M. C. (2015). Kadının sanat, yaratıcılık ve romantik dönem bestecileri üzerinden bir okuması. *EÜ Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, (7), 97-109.
- Sarıkaya, E. (2016). *Kadının sanatta yetersizlik mitinin Fanny Mendelssohn Hensel Das Jahr (The Year) eseri üzerinden incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarper, D. (2015). *Kadın pop star imgeleri ve toplumda kadın algısı: Amerika, İtalya ve Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Stewart, C. J., ve Cash, W. B. (1985). *Interviewing: Principles and partices (4th ed.)*. Du-buque, IO: Wm. C. Brown Pub.
- Şahin, G. M. (2020). *Hititlerde Müzik, müzik aletleri ve müzisyenler*. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Taşan, T. (2000). *Kadın besteciler*. Pan Yayıncılık.

- Tonella Tüzün, L. M. (2019). Breaking of Chiquinha Gonzaga in the history of music: Inclusion of the female creative power. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, K15(21), 53-59.
- Torunoğlu, N. (2016). *On yedinci yüzyıldan günümüze Türk müziğindeki kadın bestekârlara ait eserlerin tespiti ve tahlili* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Women Composers by Time Period. (29 Ekim 2021). *Oxford music online-Grove music online*. <https://www.oxfordmusiconline.com/page/women-composers-by-time-period>'den alınmıştır.
- Yağcı, S. (2019). Erken cumhuriyet dönemi Türk müziği kadın bestekârlarından Melahat Pars'ın eserleri üzerine bir inceleme. *Turkish Studies*, 14(1), 819-831. Doi: 10.7827/TurkishStudies.14774
- Yazıcı, T., ve Topalak, Ş. İ. (2014). Batı müzik tarihinde kadın bestecinin adı yok. *UHBAB-Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, Ocak / Şubat/Mart K15 Dönemi, 3(7), 45-56.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. K. (1984). *Case study research: Design and methods*. SAGE Publications.

Extended Abstract

In both the curriculum and the concert, it is emphasized that the works of women composers among contemporary composers are very limited in concert programs and educational curricula in Turkey and around the world (Makal, 2020) and that there is a lack of literature on women composers (Özkişi, 2009).

It is seen that women composers whose names can be accessed internationally on the axis of polyphonic music are categorized according to age and period on the Oxford Music Online-Grove Music Online site (Oxford Music Online-Grove Music Online, 2021). Considering the categorization in question, 3 in the Early Middle Ages, 4 in the Middle Ages, 2 in the Early Renaissance, 2 in the Renaissance, 10 in the Early and Middle Baroque, 7 in the Middle and Late Baroque, 9 in the Late Baroque, It has been determined that there were 21 women composers in the Classical Period, 42 in the Early Romantic, 85 in the Late Romantic, 200 in the Early 20th century, and 798 in the Contemporary Period. It is seen that there are only 2 Turkish women composers on this list. These names are Nazife Güran (Avniye Nazife Aral Güran) and Yüksel Koptagel.

When the academic studies are examined, it is seen that it includes the examined biographies, autobiographies, their pieces and style features, the determination of their visibility in the historical process and the determination of how often they are included in concert programs and education curricula. There are few studies on the subject of what kind of effects are obtained in the use of works by women composers in education. This situation makes us think about how often women composers are included in instrument education in Turkey. It is known that there have been women who have been producing music and composing in these lands from the Anatolian civilizations and the Ottoman period to the present day. Despite this, this study aims to determine the opinions of the piano instructors who give piano lessons at the higher education level in Turkey on the use of solo piano works by Turkish women composers in piano education in order to understand the lack of existing literature and to obtain solutions.

The findings obtained in the study are limited to the opinions of a total of nine instructors who teach piano at the undergraduate level in the mentioned institutions: three from Education Faculties' Music Teaching Departments, three from Fine Arts Faculties/ Music and Performing Arts Faculties, and three from State Conservatories. The study was based on the Case Study (Special Case) Model, one of the qualitative research methods, and the data were obtained with semi-structured interview questions. Instructors were asked 6 open-ended questions about the subject. The interviews were conducted with nine lecturers from different universities. Necessary permissions were obtained from the relevant universities in order for these interviews to be conducted with a total of nine lecturers working in the Music Education Department, three in the Fine Arts Faculty and three in the State Conservatory Piano Department. The obtained data were subjected to content analysis with Maxqda 2022 Professional Data Analysis Software for Qualitative and Mixed Methods. In order to determine the reliability of the obtained data, consistency analysis was carried out by 2 expert trainers. This examination was calculated using the formula for the percentage of consistency, "P (Percent Consistency) = Na (The number of items coded the same in two forms) x 100/ Nt (Total number of items in one form)" (Çepni, 2012, p. 226). In this direction, it was determined that the themes, categories and codes obtained from the content analysis of the semi-structured interviews were 97.87% compatible with the evaluations of the two experts. Since these values were over 70, it was accepted that the reliability of the study was ensured.

According to the analysis findings, 4 themes were obtained from the content analysis. It has been determined that "Dissemination of Works by Women Composers" with 5 codes, "Increasing Awareness of Women Composers in Academic Studies" with 3 codes, and 2 independent codes belonging to the theme of "Suggestions on Women Composers and Their Works in Education". In addition, it is among the findings that the category of "Resting Status of the Works of Turkish Women Composers" with 2 codes, the category of "Recognition of Turkish Women Composers" with 6 codes and 1 independent code belong to the theme of "Recognition Status of Turkish Women Composers and Their Works". It is seen that the category of "Reasons for Not Using Turkish Women Composers' Works in Education" with 3 codes and 1 independent code constitutes the theme of "The Place of Turkish Women Composers' Works in Piano Education". The last theme, "Possible Contributions of Turkish Women Composers' Works to Piano Education", has the following categories: "Contribution to Affective Acquisition" category with 4 codes, "Contribution to Cognitive Acquisition" category with 4 codes, and "Contribution to Psychological Acquisition" category with 2 codes.

As a result of the study, it was determined that four instructors recognized six Turkish women composers, three instructors listened to Turkish women composer works in concerts or events, and all nine instructors did not use Turkish women composer works in their piano lessons. However, it is known that there are women who have been composing music in these lands, from the Anatolian civilizations and the Ottomans to the present day (Ersoy Çak and Beşiroğlu, 2018; Makal, 2020; Chiti and Gülün, 2019; Şahin, 2020; Kutlay, 2017). When the reasons for the result obtained in the study are examined, it is seen that the answers were obtained that the instructors do not know Turkish female composers, the works of Turkish female composers are not suitable for the level of students, and the works are not included in the printed source - the works are not recognized. When examining the use of women composer works by the instructors in the lessons, it was seen that there were three women composers who used solo piano works in one of the instructors' piano lessons, and these composers were international women composers, and two instructors used international women composer works in their chamber music lessons. It is seen that three lecturers among nine lecturers use the works of international women composers in the lessons. Özkişi has

determined that the number of lecturers using works of women composers is low, supporting the situation: "There is a lack of literature in Turkey based on the experiences of women composers who focus on European Academic Music." (Özkisi, 2009, p. 1). Among the reasons for this situation, the fact that they do not recognize the women composers in the previous theme and the works of women composers for education can be shown. Considering the reasons for choosing these works by a small number of instructors who use solo piano works of women composers in lessons, it is seen that the students show musical skills in performance, show technical skills in performance, use 7 and 9 chords, use pedals, recognize alternative works in contemporary period literature. It has been obtained information that it can provide behavioral changes such as recognizing styles and learning genres.

Seven lecturers regarding the possible contributions of Turkish women composers' solo piano works if they are used in education; It has been learned that they are likely to provide motivation, contribute to the development of self-confidence, express oneself, encourage composing, learn different cultural characteristics, experience different composer styles, have extensive literature, raise awareness of women composers, contribute to learning rhythm and show musicality skills in performance.

Considering the suggestions given by the instructors for women composers and their works, it is considered important; the names of the composers are clear in the notation, the recognition of the works of women composers is increased, the works of women composers are accessible and in print, the studies of compiling the notations of women composers are carried out, the hierarchical arrangement of the works of women composers for education and the increase of the vocalization of the works, more papers, articles and books on this field writing. In addition, among the opinions obtained, it was emphasized by 3 instructors that the artistic feature of the work should be prioritized rather than the gender of the composer in the selection of the work in instrument education.

The results include that the number of nine lecturers using women composer works in piano education is limited. It is seen that Turkish women composers and all women composers who contribute to the international literature are recognized and their works are performed more frequently in concerts in order to increase the visibility, and press and compilation studies that can increase the accessibility of the works are obtained. It is considered suggestions that can contribute to the field by providing equal opportunity in the press and media organs and online platforms to make hierarchical arrangements for its use in music education and instrument education, to take place more frequently in concert programs. In addition to all these, it can be suggested to researchers who want to research this subject that the studies that can be done by taking the opinions of composers and students on the subject can contribute from different perspectives, that they can increase academic publications on the works of Turkish women composers in national and international platforms, and workshops can be held on the aforementioned literature and curriculum studies.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 461-478

Geliş Tarihi:12.03.2023 Kabul Tarihi:27.04.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1282026>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

MEHTERHÂNE-İ HÜMÂYUN'DAN MÜZİKÂ-YI HÜMÂYUN'A OSMANLI MÜZİK KURUMLARINDA BATILILAŞMA TEMÂYÜLÜ

Murat Can DİLBER*

Cemal KARABAŞOĞLU*

Öz

Osmanlı toplumsal hayatı, II. Mahmud dönemindeki batılılaşma, yenilik hareketlerinin yanında, 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte kapsamlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişim neticesinde sanat dallarında çeşitli reformlar ortaya çıkmıştır. Geleneksel yaklaşımların yanında Batı ekolleri de yavaş yavaş etkisini göstermeye başlamıştır. Resimden heykele, edebiyattan müziğe sanatın hemen her alanında yeni yönelimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Türk müziği icracılığı ve besteciliği alanında da bu yönelim ile birlikte, gelenekselden uzaklaşma ve batı formlarına doğru değişim ve dönüşümler görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bu yana askerî müziğin resmî temsilcisi olan Mehterhâne-i Hümayun, II. Mahmud döneminde 1826 yılında görev kapsamı daraltılarak yerine, Batı müziği icrasını esas alan Müzikâ-yı Hümayun kurulmuştur. Bu değişim, Batılılaşma hareketinin müzik alanında da görülmeye başlandığını ifade etmektedir. Batı standartlarında bir bando kurma düşüncesi ile İstanbul'da bulunan Fransız Manguel ilk olarak Müzikâ-yı Hümayun'da görevlendirilmiştir. Sonrasında İtalyan ekolünde yetişen Giuseppe Donizetti ile birlikte kurum istenilen seviyeye ulaşmaya başlamıştır. Donizetti, Müzikâ-yı Hümayun ustakârı unvanı ile göreve getirildiği gün itibari ile Batı müziği eğitimine başlayarak, kısa süre içerisinde saraya bağlı ilk Batı repertuarı icra eden bando takımını kurmuştur. II. Mahmud döneminden itibaren Cumhuriyetin kurulduğu döneme kadar Müzikâ-yı Hümayun faaliyetlerine devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Riyaset-i Cumhur Orkestrası adını alan Müzikâ-yı Hümayun, günümüzde Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu çalışmada 19. Yüzyıl'da faaliyet gösteren Müzikâ-yı Hümayun ile başlayan müzik reformları ve aynı yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki Batılılaşma temâyülü incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Batılılaşma, Müzik Kurumları, Mehterhâne-i Hümayun, Müzikâ-yı Hümayun

* Dr., Sakarya Üniversitesi, Devlet Konservatuarı Müzikoloji Bölümü, muratdilber@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4824-0287>

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Devlet Konservatuarı Müzikoloji Bölümü, cemalk@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6182-3578>

THE WESTERNIZATION TENDENCY IN OTTOMAN MUSIC INSTITUTIONS FROM MEHTERHÂNE-İ HÛMÂYUN TO MÛZİKÂ-YI HÛMÂYUN

Abstract

Ottoman social life, II. Along with the innovation movements, the westernization in the Mahmud period entered a comprehensive change process with the Tanzimat Edict declared on November 3, 1839. As a result of this change, various reforms have emerged in the branches of art. In addition to traditional approaches, Western schools have also started to show their influence gradually. From painting to sculpture, from literature to music, new directions have begun to emerge in almost every field of art. In the field of Turkish music performance and composition, along with this orientation, changes and transformations have been seen, moving away from traditional and towards western forms. Mehterhâne-i Hümâyün, which has been the official representative of military music since the establishment of the Ottoman Empire, II. During the reign of Mahmud, in 1826, the scope of duty was narrowed and instead of it, Mûzikâ-yı Hümâyün, based on the performance of Western music, was established. This change indicates that the Westernization movement has started to be seen in the field of music as well. French Manguel, who was in Istanbul with the idea of establishing a band in western standards, was first assigned to Mûzikâ-yı Hümâyün. Later, with Giuseppe Donizetti, who grew up in the Italian school, the institution started to reach the desired level. Donizetti started his Western music education as of the day he was appointed with the title of Mûzikâ-yı Hümâyün master, and in a short time he established the first Western repertoire of the palace. II. Mahmud from the period of until the establishment of the Republic, Mûzikâ-yı Hümâyün continued its activities. Mûzikâ-yı Hümâyün, which became the Presidential Orchestra with the proclamation of the Republic, continues its activities as the Presidential Symphony Orchestra today. In this study, the music reforms that started with the Mûzikâ-yı Hümâyün operating in the 19th century and the westernization tendency in the Ottoman Empire in the same century will be examined.

Keywords: Tanzimat, Westernization, Music Institutions, Mehterhâne-i Hümâyün, Mûzikâ-yı Hümâyün

Giriş

Türklerde istiklâl, özgürlük gibi düşünceler, toplumsal yaşamlarındaki birçok geleneğe ve mûsikî uygulamalarına yansımıştır. İslâmiyet öncesinde Türklerde mûsikî, dinsel ve büyüsel bir araç olarak kullanılmış ve aynı zamanda savaş alanlarında da yer almıştır. İslamiyet sonrası Türk toplumlarında ve bilhassa Selçuklu ile Osmanlı devletlerinde bağımsızlığın ve hâkimiyetin sembolü mûsikî ile ifade edilmiştir.

Askerî müzik geleneği Osmanlı devletinin kuruluşunun ilk yıllarına tarihlenmektedir. Osman Bey ilk devirlerde uçta bir aşiret beyi ve daha sonra uç beyi olmuştur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın aktardığına göre, Selçuklu hükümdarlarından II. Gıyaseddin Mesud tarafından Osman Bey'e berat, tuğ, bayrak, davul ve nak-kare gönderilmiş olması ile Osmanlı'da mehterin bu tarihten itibaren oluşmaya başladığı söylenebilir (Uzunçarşılı, 1988, s. 109).

Türk kültür tarihinde Osmanlı Devleti'ne kadar askerî müzik toplulukları çeşitli isimlerle ifade edilmiştir. Hun döneminde askeî müzik teşkilatlanmaları *tuğ* ismiyle anılmak ile birlikte, Türklerin İslâma geçişinden evvel bu ifade sancak, bayrak ya da âlem gibi siyasî ve askerî gücü temsil etmesi açısından önemli görülmüştür. Askerî ve siyâsi gücün simgesi olan tuğ, Osmanlı döneminde de bir süre askerî müzik teşkilâtını ifade etmek için kullanılmıştır (Çoruhlu, 2012, 41/331). Ancak tuğ ifadesi zamanla yerini mehter ifadesine bırakmıştır.

Farsça daha büyük, en büyük anlamına gelen ve Türkçede kullanımı mehterân olarak yaygınlaşan mehter kelimesinin 15. yüzyıla kadar mûsikî terimi olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır (Özcan, 2003, 28/545). 15. yüzyıla ait kaynaklarda ise bu kelimenin bir mûsikî topluluğunu tanımladığı görülmektedir (Gazimihal, 2019, s. 26). Özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminde ortaya çıkan çalıcı mehter terimindeki çalıcı ifadesi zamanla kullanılmamış ve mehter, tek başına müzik topluluğunu ifade eden bir terim olarak halk diline yerleşmiştir (Vural, 2014, s. 1066). Bununla birlikte Osmanlı sarayında mehter kelimesi, Fatih döneminden önce hizmetli sınıfı için de kullanılmıştır. Bu hizmetli sınıfında Bâbîâli çavuşu, rütbe-nişan müjdecisi, at uşağı ve çadır uşağı görevlileri yer almıştır.

Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde mehter ile ilgili bilgileri çeşitli seyyahların notlarından ulaşılmaktadır. Osmanlı topraklarına seyahat eden birçok gezgin, Türk askerî müziği hakkında mühim bilgilere notlarında yer vermiştir. 1578-1581 tarihlerinde Osmanlı topraklarına seyahat eden Salomon Schweigger adlı gezgin, Osmanlı Devleti'nin 12. hükümdârı olan III. Murad döneminde işittiği mehter mü-

ziği ile ilgili düşüncelerini kaydetmiştir. Bu bağlamda mehter mûsikîsinin sefer vakitlerinde, bilhassa düğün günlerinde ve bayramlarda icrâ edildiğine dair mühim detaylardan bahsetmiştir. Ancak Schweigger mehter müziğini sert ve saldırgan bulduğunu kitabında belirtmiştir (Schweigger, 2004, s. 207).

Savaş alanlarında düşmana karşı gösterdiği tesir sebebiyle, mehter mûsikîsi Batılı toplumların müziklerinde de görülmüştür. Özellikle 17. ve 18. yüzyıldaki Avrupa müzik topluluklarında, mehterde kullanılan çalgılar ve mûsikî motifleri yer almaya başlamıştır. Mehterin bu etkisi ile Batı mûsikîsi bestekârlarının Alla Turca başlığı altında mehter mûsikîsine benzer eserler ortaya koydukları görülmektedir.

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı toplumsal hayatı Tanzimat Fermanı (1839) ile birlikte, geleneksel yapıdan uzaklaşmaya ve Batı tarzında yaşama adım atmaya başlamıştır. 19. yüzyılda yaşanan gelişmeler, çeşitli sanat dallarında hissedilir değişimleri ortaya çıkartmıştır. Bu durum, Osmanlı sarayına bağlı mûsikî kurumları ve toplumu arasında bir takım değişimlere sebep olmuştur. Bu değişimlerin en belirgin yaşandığı mûsikî kurumlarına, Osmanlı'da askeri müzik tarihi açısından önemli bir geçmişi bulunan Mehterhâne-i Hümâyûn ve yine Osmanlı'da Batı tarzında askerî müziğin temsilcisi Mûzikâ-yı Hümâyûn örnek verilebilir. Bu noktada Osmanlı'nın ilk askerî müzik teşkilâtı olan Mehterhâne-i Hümâyûn'un tarih sürecindeki kurumsal işleyişi incelenecektir.

1. Mehterhâne-i Hümâyûn ve Osmanlı Devleti'nde Mehter Mûsikîsi

Osmanlı Devleti'nde mehter mûsikîsinin, devletin kuruluşuyla birlikte başladığı tahmin edilmekle birlikte kuruluş döneminden Fatih dönemine kadar mehter ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. II. Sultan Murad döneminde başlayan ve Fatih devrinde devam eden ilim ve sanat faaliyetlerine uygun olarak İstanbul Demirkapı'da nevbethâne inşâ edilmiş ve bu nevbethâne Fatih devrinden III. Selim devrine kadar mehterler tarafından faaliyetlerin ve konserlerin icrâ edildiği bina olarak kullanılmıştır (Altınölçek, 2014, s. 1116). Aynı zamanda mehter takımı bu nevbethânedeki ve şehrin diğer nevbethânelerinde günün belirli vakitlerinde nevbet vurmuştur.

Evliya Çelebi, Topkapı Sarayı girişlerinden Demirkapı'daki nevbethânenen sabaha karşı divan erkânını ve saray çevresinde yaşayan halkı sabah namazına ve güne uyandırmak için üç fasıl nevbet vurulduğunu belirtmektedir (Ortaylı, 2008, s. 65). Mutad olan nevbet vurma geleneğinin, mühim kişilerin vefat günlerinden itibaren birkaç gün ertelendiği hakkında arşiv belgeleri mevcuttur (BOA, Y.EE.K.P., 4/349).

Sözlük anlamı topluluk, felâket gibi mânalara gelen nevbet (nöbet) kelimesi, genellikle hükümdarın saray veya otağı önünde davul vurarak icra ettiği mûsikî anlamında kullanılmaktadır. Bu uygulama esnasında icrâ edilen eser günümüzde bilinmemektedir. Ancak Abdülaziz Efendi tarafından kaleme alındığı mecmuasında *Usulât-ı Mehterân-ı Âlem* bölümünde mehterin icrâ ettiği usûlleri şu şekilde sıralamıştır:

Ahlatî, Halilevi, Kalenderî, Peşrev, Türkî, Sakîl, Çenber, Küçük Hafîf, Büyük Hafîf, Nakş, Saf, Revânî, Def Usûlü, Yarım Ahlatî, Perîşân, Değişme, Samm-ı Sakîl, Samm-ı Devir, Murabba, Devr-i Hindî, Karabatak, Ezgi, Sofyân, Semâî, Cengi Harbî (Berksan, 2010, s. 323).

Mûsikî takımının şehirde veya şehir dışında faaliyette buldukları yerlere tablâne, nakkârehâne, nevbethâne denilmektedir (Özaydın, 2007, 33/39). Nevbet geleneği İslâmî devirde kurulan Türk devletlerinde de görülmektedir. Ortaçağ Türk ve İslâm devletlerinde nevbet çaldırma, savaş dışında bir hâkimiyet göstergesi olarak önem kazanmıştır. Mehter takımının nevbet vurmak için kullandıkları çalgıların yanında diğer mehter çalgıları da önem göstermektedir.

1.1. Mehter Takımının Yapısı

Mehter takımının kadrosunu net bir şekilde ifade etmek çok mümkün değildir. Dönemler arasında mehter takımı sayısı zaman zaman değişikliğe uğramıştır. Bu bağlamda Evliya Çelebi'nin aktardığına göre Fatih'in himâyesi doğrultusunda nevbethânenin kurulması ile çalıcı mehter takımında 300 kadar sanatkâr bulunmaktadır (Gazimihal, s. 27).

Bu sanatkârlar belirli çalgıları toplu olarak icrâ etmektedir. Her çalgı topluluğunun başında bir ekip başı bulunmakla birlikte bu ekip başlarına ağa denmektedir. Davul çalanların başında bulunan kişiye baş mehter ağa mehter takımının başında bulunan kişiye ise mehterbaşı ağa denmektedir. Mehter takımı, yurağ (zurna), borğuy (boru), tümrük (davul), küvrük (kös), çarığ (zil) çalgılarından oluşmaktadır (Ünlü, 2009, s. 6). Ana iskeleti oluşturan bu çalgıların yanına eklenen diğer çalgılar da olmuştur.

Mehter takımları sayıları ve büyüklükleri bakımından farklılık göstermiştir. Mehter takımındaki sâzendelerin sayıları kat olarak belirtilmiştir (Yücel, 2019, s. 12). En büyük mehter takımına dokuz kat mehter denilsede bu sayı 17. yüzyılda on iki kat olmuş ve savaş alanlarında ise yirmi dört kata kadar çıkarılmıştır. Dokuz kat mehter takımı 1 zilzen başı ile 8 zilzenden, 1 zurnazen başı ile 8 zurnazenden, 1 nakkareci başı ile 8 nakkareciden, 1 borazan başı ile 8 borazandan, 1 davulcu başı ile 8 davulcudan oluşmaktadır (İrtem, 2018, s. 227).

Mehter takımının bulunduğu mehterhânedeki meşkhâne, koğuş, yemekhane gibi birçok bölüm bulunmaktadır. Mehter takımında görevli bulunanların mûsikî eğitimi de bu binada verilmiştir. Çaldıkları çalgılara göre bölüklere ayrılan mehter takımı, Davulcular bölüğü, Zurnazenler bölüğü, Alemdârlar bölüğü gibi isimlerle bilinen bölüklerde görevde bulunmuştur (Toker ve Özden, 2013, s. 110). Bahsettiğimiz yapı 19. yüzyıla kadar faaliyetlerine devam etmiştir.

1.2. Mehterhâne-i Hümâyün'un Görev Kapsamının Daraltılması

Mehterhâne-i Hümâyün'un faaliyetlerine devam ettiği 19. yüzyılın ilk çeyreği olan III. Selim döneminde Nizâm-ı Cedîd girişimi ile birlikte Avrupa tarzında düzenli ve eğitilmiş birlik kurma düşüncesi oluşmuştur (Beydilli, 2007, 33/175). Batı tarzında oluşturulan bu birliğe eşlik edecek bir boru takımı tertîb edilmiştir. Ancak Osmanlı'nın ilk Batı tarzda bando takımı olarak bilinen bu boru takımının Osmanlı ordusunun geneline yayılmayan Nizâm-ı Cedîd girişimi ile birlikte ciddi bir etkisi olmamıştır (Özden, 2020, s. 53).

Türklerde askeri müzik kullanma geleneği içerisinde ortaya çıkan Mehterhâne-i Hümâyun teşkilatı, II. Mahmud döneminde yaşanan ve Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesiyle sonuçlanan Vak'a-i Hayriyye'ye (1826) kadar savaş alanlarında ve toplumsal yaşamda varlığını sürdürmüştür (Öztuna, 2006, s.80; Karabaşoğlu, 2018, s. 292). Ocağın lağvedilmesi sonucunda Mehterhâne-i Hümâyun'un kurum olarak Yeniçerileri anımsattığı gerekçesiyle görev kapsamı daraltılmıştır. Mehterhâne teşkilâtının sadece saray ve çevresinde olmadığı, neredeyse Osmanlı'nın tüm merkezlerinde bulunduğu düşünülürse, mehter takımlarının da bir anda yok olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili gerçekleştirdiğimiz araştırma neticesinde Mehterhâne-i Hümâyun teşkilâtına müntesib kişilerin Vaka'-i Hayriyye'den sonra dahi mehterlik görevlerini ifa ettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Hatta Yeniçeri ocağının ilgasından neredeyse 10 sene sonra Mehterhâne-i Hümâyun için maaş pusulaları arşiv vesikaları arasında yer almaktadır (BOA, D..BŞM.d., 42566). Bu noktada mehterliğin Osmanlı'da ilgası uzun bir süreci ihtiva etmektedir.

Vaka'-i Hayriyye ile birlikte Osmanlı askerî kanadın temsili için Sultan II. Mahmud himâyesinde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adıyla yeni bir teşkilât kurulmuştur (Özcan, 1991, 3/457). Buna bağlı olarak Batı tarzında bando takımı kurulması ihtiyacı tekrar oluşmuştur. Böylece Mûzikâ-yı Hümâyun adında kurulan bando takımı II. Mahmud döneminde faaliyetlerine başlamış ve siyâsi ve toplumsal gelişmelerin yaşandığı 19. yüzyılda Batılılaşma temâyülü hız kazanmıştır.

2. Osmanlı'da Batı Müziğinin Resmî Temsilcisi: Mûzikâ-yı Hümâyun

Kuruluşunun ilk zamanlarında Mûzikâ-yı Hümâyun, Enderûn'daki genç müzisyenler tarafından yönetilmiştir. Bu genç müzisyenlerin yetersiz olduğu düşüncesiyle Osmanlı topraklarında çalgı ustası olarak görev yapan Fransız Manguel, bando takımının şefi olarak görevlendirilmiştir. Manguel ile ilgili tarafımızca tespit edilen herhangi bir resmî evrak, arşiv belgesi bulunmamaktadır. Ancak Süleyman Kâni İrtem'in Lûtfî tarihini kaynak göstererek ifade ettiği “*Bu Donized, Mûzikâ-yı Hümâyun'a gelen ikinci muallimdir*” (İrtem, s. 242) bilgisinden hareketle, Manguel'in Mûzikâ-yı Hümâyun'un ilk muallimi olduğu düşünülebilir.

Bando şefliği görevi uzun sürmeyen Fransız Manguel'in yerine, Mûzikâ-yı Hümâyun'un şefliğine 1828 yılında İtalyan Guiseppe Donizetti getirilmiştir (Aracı, 2006, s. 51). Donizetti'nin Mûzikâ-yı Hümâyun'un başına getirilmesi ile birlikte, Osmanlı döneminde III. Selim döneminden itibaren kurulması hedeflenen Batı tarzında bando takımı kapsamlı bir şekilde varlık göstermeye başlamıştır.

Mûzikâ-yı Hümâyun kadrosunda bulunan müzisyenlerin Hamparsum notasını bilmesi sebebiyle, Donizetti göreve geldiği ilk yıllarda Hamparsum nota yazısını öğrenmiştir. Bu sayede Mûzikâ-yı Hümâyun efrâdına Batı nota yazım sistemini de öğretmesi kolaylaşmıştır (Özcan, 2006, 31/422).

19. yüzyıla kadar Osmanlı'da mûsikî eğitimi usta-çırak anlayışı ile birlikte meşk usûlü üzerinde varlık göstermiştir. 19. yüzyılda yaşanan yenilikçi hareketlerle, dönemin mûsikî eğitiminde ve mûsikîşinaslar çevresinde görülen nota kullanma alışkanlığı, bir takım nota yazılarını da ortaya çıkartmıştır. Hamparsum Limonciyan tarafından icat edilen Hamparsum notası da 19. yüzyıldaki mûsikî eğitiminde kullanılan nota yazılarından bir tanesi olmuştur.

Donizetti Osmanlı Saltanat Muzıklarının Baş Ustakârı unvanıyla görevde bulunduğu 28 yılda, Osmanlı'da Batı tarzında bandonun gelişmesi için büyük çaba harcamıştır. II. Mahmud döneminde başarılarından dolayı çeşitli rütbelerde nişanlar ile taltif edilmiştir. Bestelediği marşlar, vefatından sonra dahi unutulmamış, en önemli mercilerde el üstünde tutulmuştur. 1918 yılında, II. Mahmud döneminde bestelediği bir marş Osmanlı Marşı olarak kabul edilmiştir (BOA, HR.SFR.4, 287/96). 1856 yılında İstanbul'da öldükten sonra yerine Callisto Guatelli gelmiştir (Aracı, s. 42).

İlk zamanlarda Batı tarzında bando takımından mürekkep Mûzikâ-yı Hümâyun bünyesinde zamanla alt bölümler açılmıştır. Bu bölümler Ziya Şakir'in aktardığına göre, muazzam bir bando takımı, zengin kadrolu bir orkestra, kırk kişilik bir gitar takımı, hanende ve sazandelerden oluşan alaturka ince saz takımı, tiyatro dram heyeti, tiyatro komedi heyeti, yeni kukla takımı, cambaz takımı, orta oyun takımı, hokkabaz takımı, kabakçı takımı ve müezzin takımından oluşmaktadır (Şakir,

1946). Sonradan kurulan Türk mûsikîsi bölümü, Fasl-ı Atık ve Fasl-ı Cedîd alt bölümleriyle faaliyetlerine devam etmiştir.

Mehterhâne-i Hümâyün'un Yeniçeri Ocağı ile birlikte kapatılmasından sonra II. Mahmud'un himayesi ile kurulan Mûzikâ-yı Hümâyün, Osmanlı'da Batı tarzda bandoyu temsil eden kurum olma özelliğini göstermiştir. Mûzikâ-yı Hümâyün kadrosunda bulunanlar, mûsikîşinas olmakla birlikte nefer olarak da görev yapmıştır. İlk yıllarında 80 kişilik kadrosu bulunan bando sayısı zamanla genişletilmiştir. Yetenek sahibi kişilerden oluşan kadro mensupları, zamanla neferlikten yüksek rütbelere kadar yükseltilmiştir (Şakir, 1946).

Mûzikâ-yı Hümâyün kurumunu yakından tahlil etme arzusuyla gerçekleştirdiğimiz arşiv araştırması neticesinde, Mûzikâ-yı Hümâyün'un yapısı, kadrosu ve mûsikî çalışmalarını kapsayan ayrıca kurumun yönetim ve işleyişine dair mühim bilgilere ulaşılmıştır. Bu bulgular sayesinde Osmanlı'da 19. yüzyıl itibariyle görülen müzik alanındaki dönüşüm yakından incelenmiştir.

2.1. Kurumsal Anlamda Mûzikâ-yı Hümâyün ve Mûsikî Eğitimindeki Dönüşüm

Mûzikâ-yı Hümâyün bölümlere ayrıldıktan sonra dönemin Saray Konservatuvarı misyonunu üstlenmiştir. 1831 yılında Mûzikâ-yı Hümâyün ve askeri bandolara müzisyen yetiştirmek için Mûzikâ-yı Hümâyün mektebi kurulmuştur (Özcan, 31/422). Bu dönem itibariyle Osmanlı'da kurumsal anlamda Batı müziği eğitiminin verildiği söylenebilir. Eğitim-öğretim materyalleri ise Mûzikâ-yı Hümâyün mualimleri tarafından oluşturulmuştur. Bununla birlikte Avrupa'dan Batı müziği repertuarına ait nota siparişleri edilmiş (BOA, HR.İD., 1841/31) nota kitapları neşredilmiştir (BOA, MF.MKT, 245/32).

Saray'da Batı müziği enstrümanlarının kullanımı ise Mûzikâ-yı Hümâyün ile başlamıştır. Donizetti'nin ilk olarak sipariş ettiği enstrümanların 1832 yılında Avrupa'dan Osmanlı sarayına geldiği arşiv kayıtlarında yer almaktadır (BOA, C..ML., 182/7653). 18. asırda üretilip popülerlik kazanan Batı sazlarının 19. yüzyıldan önce

İstanbul'da hâlihazırda mevcut bulunduğu birçok kaynakta ifade edilmiştir. Bu noktada piyano, keman gibi Batı sazları, Avrupa ülkelerinden gelenlerin yaşadığı semtlerde bulunmaktadır. Ancak toplum nezdinde Batı sazlarının kabulü ise Tanzimat süreciyle mümkün olmuştur.

Farklı dönemlerde Mûzikâ-yı Hümâyun'da muallimlik yapanların maaş kayıtları, rütbe tevcihleri, terfi ve mükellef buldukları vazifeler arşiv belgelerinde yer almaktadır. Mûsikî derslerinin verildiği mekteplerde uygulanacak yönteme dair yayınlanan Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidâiyye Kalemî 370-20 numaralı tâlimatnâmede dönemin ilköğretim seviyesindeki mûsikî derslerinin işlenişi hakkında bilgi verilmektedir. Aşağıda görseline yer verdiğimiz tâlimatnâme ile Osmanlı'da mûsikî eğitiminin birtakım kurallar çerçevesinde verildiği görülmektedir.

Fotoğraf 1: Mekâtiblerde Okutulacak Mûsikî Derslerine Daire Tâlimatnâme

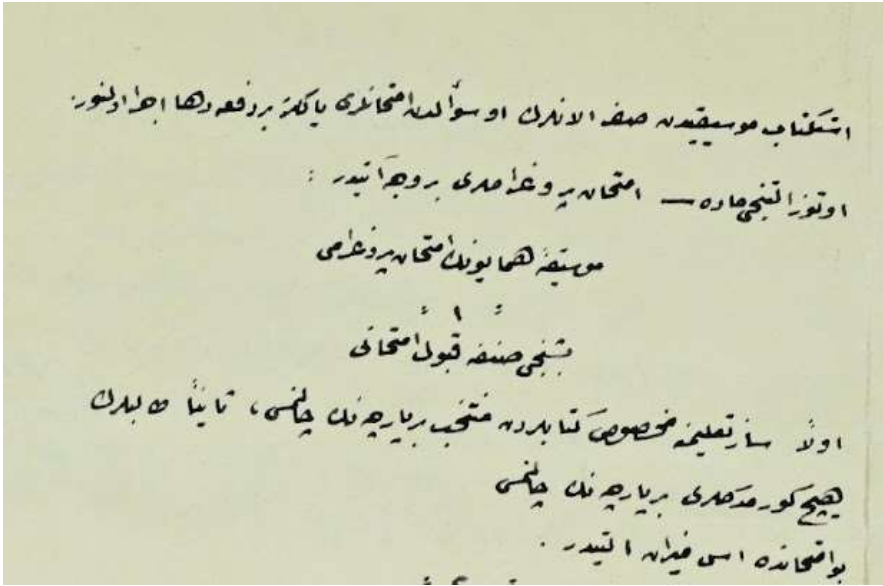

Bu tâlimatnâme ile mûsikî derslerinin belirli kurallara göre yapılması gerektiği, Maârif-i Umûmiyye Nezâreti tarafından ifade edilmiştir. Nota eğitiminde öğrencinin dokuz yaşını doldurmuş olması ve günde 1 saat nota ile çalışma şartının getirilmesi şartı ile Türk mûsikî eğitimindeki geleneksel meşk yaklaşımının yanında

Batı müziği eğitimindeki nota kullanımının tercih edildiği söylenebilir. Nefesli çalgıların icrâsında bulunacak öğrencinin 16 yaşını bitirmiş olması ve herhangi bir sağlık sorununun olmadığı doktor tarafından rapor edilmesi ile kurumdaki eğitim kalitesini etkileyecek problemlerin önüne geçildiği anlaşılmaktadır (BOA, MF.İBT., 370/20).

Arşiv belgeleri arasında yer alan Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi 35174 - 20 numaralı nizamnâmede ise Mûzikâ-yı Hümâyün'un son döneminde kurumsal anlamda ne kadar düzenli bir işleyişe geçtiğini gösteren imtihan programı görülmektedir. Bu belgede aynı zamanda Mûzikâ-yı Hümâyün alt bölümleri, şubeleri, sınıfları, müezzin takımı, ince saz takımı ile ilgili de bilgiler bulunmaktadır.

Fotoğraf 2: Mûzikâ-yı Hümâyün İmtihan Programını Gösteren Nizamnâme

Mûsikî eğitiminde Batı müziği formlarının kullanıldığı, kısım muavinliği ve muallim muavinliğine terfi imtihanlarında görülmektedir. 19. yüzyıl itibari ile Türk mûsikîsinde büyük formda eserlerin yerini küçük formlar alırken, konçerto gibi Batı müziğindeki büyük formların Mûzikâ-yı Hümâyün müfredatında yer aldığı bu noktada ifade edilebilir. Osmanlı'da mûsikî eğitimindeki değişimi göstermesi adına bu arşiv belgesi detaylı bilgiler içermektedir (BOA, İ.DUİT., 22/20). Bu nizamnâme ve

tâlimatnâmeler ile Osmanlı'da mûsikî alanında yeni bir eğitim anlayışının filizlendiği söylenebilir.

Osmanlı mûsikî eğitiminde Batı metodlarının başladığı Mûzikâ-yı Hümâyun, Cumhuriyet dönemine kadar faaliyetlerini sürdürmüş, Cumhuriyet ile birlikte Riyâseticumhur Mûsikî Heyeti adını almıştır.

2.2. Mûzikâ-yı Hümâyun'da Görev Alan Türk Mûsikîsi Bestekârları

Sermüezzîn Rifat Bey, Hacı Ârif Bey, Muallim İsmail Hakkı Bey, Mehmet Zâti Arca gibi Mûzikâ-yı Hümâyun bünyesinde görev alan Türk mûsikîsi bestekârları Osmanlı'daki Batıya yönelme hareketi doğrultusunda, bestekârlık alanında daha küçük formları tercih etmişlerdir. Bu bağlamda Türk mûsikîsi repertuvarına şarkı formunda birçok eser kazandırılmıştır. Bununla birlikte 19. yüzyıl itibariyle Türk mûsikîsi bestekârları tarafından marş formunda eserler verilmeye başlamıştır. Marş formunun Osmanlı sarayında görülmesi Batılılaşma olgusunu yakından göstermektedir.

Fotoğraf 3: Sermüezzîn Rifat Bey Tarafından Çoksesli Bestelenen Hamidiye Marşı

Türk mûsikîsi bestekârlarının süreç içerisinde Batı müziğini de öğrendikleri, Batı müziği eserleri besteledikleri ve Batı müziğinin nota yazım sistemine hâkim oldukları arşiv belgelerinde görülmektedir. Sermüezzîn Rifat Bey'in 1876 yılında tertib ettiği piyano notası için muvakkat ruhsat aldığı (BOA, MF.MKT., 37/25), yine aynı yılın Haziran ayında ise kaleme aldığı piyano notasını neşretmesi için izin verildiğine dair arşiv belgeleri mevcuttur (BOA, MF.MKT., 38/35).

Bu bulguların ortaya çıkması Batı yönelimini göstermesi adına oldukça mühimdir. Mûzikâ-yı Hümâyun'a dair yeni belgelerin ortaya çıkmasıyla kurumun yapısı, işleyişi, müfredatı ve yetişen bestekârlara dair daha detaylı bilgilere ulaşılabileceğimize kanaatindeyiz. Böylelikle Osmanlı'daki Batı temâyülünün kurumlara olan etkisi daha yakından tahlil edilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada kökeni Osmanlı'nın ilk yıllarına dayanan en eski askeri müzik teşkilâtı Mehterhâne-i Hümâyun ve 19. yüzyıl itibarı ile Batı müziği çalışmalarının yapıldığı kurum olma özelliğini taşıyan Mûzikâ-yı Hümâyun ile Osmanlı mûsikî kurumlarındaki yaşanan Batılılaşma temâyülü incelenmiştir.

III. Selim döneminde başlayan Batı tarzında bando takımı kurma isteğinin Mûzikâ-yı Hümâyun'la başarıya ulaşması, Osmanlı sarayında Batı müziğinin kurumsal anlamda başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte Osmanlı toplumsal yaşamının yenilik arayışları neticesinde ilan edilen Tanzimat Fermanı, mûsikî eğitimindeki değişim ve dönüşümleri başlatan mühim bir dönemi temsil etmektedir.

Türk mûsikîsinin geleneksel eğitim modeli olan meşk usûlünün yanında 19. yüzyıl yenilikleri kapsamında Batı müziğinin Osmanlı sarayına girmesi ile nota kullanımının yaygınlaştığı, kullanılan eğitim modellerinde açıkça görülmektedir. II. Mahmud'un gerçekleştirdiği yenilikçi yaklaşımlar sebebiyle geleneksel mûsikî eğitimi ve aktarımı modeline alternatif seçeneklerin de ortaya çıktığı ve Mûzikâ-yı Hümâyun idaresine getirilen yabancı uzmanların Batı notasını resmî olarak mûsikî eğitimine dâhil etmeleri, Osmanlı sarayındaki mûsikî eğitimi değişiminin en önemli

reformları arasında yer almaktadır. Öyle ki Osmanlı'da mevcut bulunan mûsikî eğitime alternatif olabilecek girişimler 19. yüzyıla kadar denenmiş olsa da bu girişimlerin hayata geçirilmesi ancak Mûzikâ-yı Hümâyun ile mümkün olmuştur.

Tüm bu yenilikler ve gelişmeler ile birlikte, Mehterhâne-i Hümâyun zamanında başlayan askerî müzik hareketlerinin, 19. yüzyıla gelindiğinde köklü bir değişime uğradığı ve Mûzikâ-yı Hümâyun ile resmî anlamda Batı tarzında bando takımının görüldüğü Osmanlı Devleti'nin, mûsikî tarzında geleneksel eğitimin yanında Batı metotlarına da yer vermeye başladığı ifade edilebilir.

Eğitim sistemi meşuk usûlünden, nota ile icrâya temâyül etmiş ancak Mûzikâ-yı Hümâyun'un Türk mûsikîsi bölümünde yer alan Fasl-ı Atîk ile Türk mûsikîsi çalışmalarının da devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Fasl-ı Atîk bölümünde görevli Türk mûsikîsi bestekârlarının eserlerinin yabancı muallimler tarafından çok seslendirilmesi, Türk mûsikîsinde çok seslilik çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu noktada Cumhuriyet döneminden günümüze kadar devam eden Türk mûsikîsindeki çok sesliliğin Mûzikâ-yı Hümâyun döneminde başlayan çalışmaların bir sonucu olduğu kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Altınöçek, Haşmet. (2014) Askerî Mûsikî Geleneği ve Mehterhânenin Bir Kurum Olarak Yerleşme Süreci. *Yeni Türkiye* (57), 1114-1119.
- Aracı, Emre. (2006). *Donizetti Paşa Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berksan, F. Emine. (2010). Hekimbaşı Abdülaziz Efendi'nin Güfte Mecmuası'ndaki Şarkılar. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Beydilli, Kemal. (2007). Nizâm-ı Cedîd. *DİA*, 33, 175-178.
- Çoruhlu, Tülin. (2012). Tuğ. *DİA*, 41, 330-332.
- Gazimihal, Mahmut Ragıp. (2019). *Türk Askeri Muzikaları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- İrtem, Kâni Süleyman. (2018). *Osmanlı Sarayı ve Haremın İçyüzü Mûzikâ-yı Hümâyun ve Saray Tiyatrosu*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Karabaşoğlu, Cemal. (2018). Osmanlı Dönemi Türk Müziğinde Eğitim Kurumları ve Müzikal Aktarım. *Osmanlıda Mimari, Sanat ve Yemek Kültürü*. ed. Mükerrerrem Bedizel Zülfiyar, Aydın Ravza Aydın. 283-297. İstanbul: Mahya Yayıncılık.
- Ortaylı, İlber. (2008). *Osmanlı Sarayında Hayat*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Özaydın, Abdülkerim. (2007). Nevbet. *DİA*, 33, 38.41.
- Özcan, Abdülkadir. (1991). Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye, *DİA*, 3, 457-458.
- Özcan, Nuri. (2006). Muzika-yı Hümâyun. *DİA*, 31/422-423.

- Özcan, Nuri. (2003). Mehter. *DİA*, 28/545-549.
- Özden, Erhan. (2020). *Osmanlı Maârifi'nde Müsiki*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öztuna, Yılmaz. (2006). *II. Sultan Mahmud*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Schweigger, Salomon. (2004). Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581. S. Türkiş Noyan (çev.). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şakir, Ziya. (1946). "Muzikai Hümayun". *Büyük Doğu Dergisi* (1/17).
- Toker, Hikmet. Özden, Erhan. (2013). Osmanlı Devletinde Müzik Eğitimi Veren Önemli Kurumlar. *Rast Müzikoloji Dergisi*, (1/2), 107-128.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1988). *Osmanlı Tarihi*. I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Ünlü, Cemal. (2009). *Osmanlı Marşları*. İstanbul: Kalan Müzik.
- Vural, Timur. (2014). Türklerde Askeri Müzik Geleneği. *Yeni Türkiye* (57), 1066-1077.
- Yücel, Haluk. (2019). Osmanlı Dönemi Musiki Kurumları Enderun-i Hümayun, Mehterhâne-i Hümayun, Musikâ-i Hümayûn, Dârüelhan. *Müzik Kültürüne Dair Çeşitli Görüşler III*. ed. Haluk Yücel, Serda Türkel Oter 7-21. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Arşiv Belgeleri**
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bab-ı Defteri [D..BŞM.d.]*. No. 42566.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti İdare [HR.İD.]*. No. 1841, Gömlek No. 31.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti Paris Sefareti [HR. SFR.4.]*. No. 287, Gömlek No. 96.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İrade Dosya Usulü [İ.DUİT.]*. No. 22, Gömlek No. 20.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF.MKT.]*. No. 245, Gömlek No. 32.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF.MKT.]*. No. 37, Gömlek No. 25.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF.MKT.]*. No. 38, Gömlek No. 35.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi [MF.İBT.]*. No. 370, Gömlek No. 20.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Kamil Paşa Evrakı [Y.EE.K.P.]*. No. 4, Gömlek No. 349.

Extended Abstract

As of the 19th century, Ottoman society sought innovation in line with the social developments in Europe. Although the Nizam-ı Cedid initiative of Sultan III Selim was ineffective, it represented an important innovation in terms of creating political awareness. After the Nizam-i Cedid process The Vak'a-i Hayriyye, which took place in 1826, is accepted as an important historical event that prepared the ground for the Tanzimat. Because the Ottoman organizational structure firstly took shape in a military manner and then extended to other areas. At this point, the need for a musical team arose within the Asâkir-i Mansure-i Muhammediyye army, which was established as a result of the abolition of the Janissary Corps. In this context, the westward orientation of the Ottoman State began to be built on solid ground. However, Mehterhâne-i Hümayun, the rooted representative of Turkish military music, could not escape being overshadowed by the Westernization trend. His outstanding service in the field of Turkish military music was restricted in 1826 as a result of the political and social tendencies of the period. This development paved the way for the institutional progress of Müzikâ-yı Hümayun.

The tendency towards Westernization in Ottoman society gained momentum with the Tanzimat. Mehterhâne-i Hümâyün, the long-established military music organization of the Ottoman State, transferred its place to Mûzikâ-yı Hümâyün as a result of this westernization tendency. The westernization trend in music, which started with Mûzikâ-yı Hümâyün, was brought to a higher level with the famous musician Giuseppe Donizetti, who was brought to Istanbul from Europe. It is noted in the archive records that Giuseppe Donizetti came to Istanbul with a very high authority. Donizetti, who will lead the process of Ottoman adoption of Western music, successfully completed the first 28 years of Mûzikâ-yı Hümâyün, which is expressed as the early period.

After Giuseppe Donizetti, the chiefs who had a say in the management of Mûzikâ-yı Hümâyün made great efforts for the evolution of the institution by following different methods. The management team of Mûzikâ-yı Hümâyün, which started with Giuseppe Donizetti, was managed by names such as Callisto Guatelli, Ferik Ahmet Necip Pasha, Fernando De Aranda Pasha, Zati Bey, Safvet Bey in different periods. However, among these names, Fernando De Aranda Pasha, whose name is not heard much in the lines of music history, was in the palace from the time of Sultan II Abdulhamid and served in the Mûzikâ-yı Hümâyün until the Second Constitutional Period. In addition, he aimed to raise the functioning of the institution to a higher level by preparing many bylaws during his chiefship period. These regulations and instructions were brought to light as a result of the research we carried out in the Ottoman archives. Fernando De Aranda Pasha held talks with music stores in Europe about the repair and orders of Western instruments in the Ottoman palace. These meetings are important in terms of showing the Ottoman-European trade relations. The purchase of Western instruments, which started with Giuseppe Donizetti, continued at various times at the request of Fernando De Aranda Pasha. At this point, in a request we reached, Aranda Pasha stated that the instruments in the band should be changed because they were not useful. In the list he prepared, the types and breeds of Western sedges that should be taken are indicated. In these documents, which coincide with the period of II Abdulhamid, the importance of the Western orchestra in the Ottoman palace draws attention.

On the other hand, there are Turkish music composers among the members of Mûzikâ-yı Hümâyün who contributed to the Westernization process of the Ottoman State. Because these composers kept up with the transformation in music as of the 19th century and produced compositions belonging to Western music forms. With the performance of Western music forms such as march, opera and operetta in the Ottoman palace, the tendency to be Western began to be felt in music events. Among the Turkish music composers working in the palace are the important musicians of the period. The works of figures such as Sermüezzîn Rifat Bey, Hacı Arif Bey, Hacı Faik Bey, Muallim İsmail Hakkı Bey, Şevki Bey, who have an important place in the composition of Turkish music, converted into polyphonic form by various European musicians are in the archive. Polyphony studies started in the Ottoman Empire as a result of the harmony studies carried out by the Mûzikâ-yı Hümâyün chiefs and Western music teachers of the period. Today, the understanding of polyphony in Turkish music emerged as a result of the Westernization trend that took place in the 19th century.

The tendency towards Westernization, which intensified in the 19th century, is also seen in official welcoming ceremonies. The Mûzikâ-yı Hümâyün orchestra was assigned to the banquets held in the Ottoman palace, where the official representatives of various European countries were hosted. In these banquets, the orchestra performed the works of the Western music repertoire while on duty. The musical performances that took place in the Ottoman palace at various times consist of the works of famous composers such as Mozart,

Beethoven and Mozart. In addition to preferring this repertoire, it is necessary to have learned Western music at a level to be performed.

In the education method realized in Mûzikâ-yı Hümâyün, it emerges that the Western education model is used apart from the traditional method. Because with the meşk system, which is the traditional teaching method of Turkish music, it is not possible to teach works in the form of Western music. Although the meşk system is a very successful model in the transfer of Turkish music, it is not a method to be used in the teaching of a polyphonic work. For this reason, the Western notation system, which was preferred in the palace as an alternative to the meşk system, was preferred in Western music education starting with Mûzikâ-yı Hümâyün. At this stage, Western methods were brought to the fore both in the execution section and in the education system.

The Ottoman's turning its face to the West even though it started with III Selim, the formation of official institutions only started with Sultan II Mahmud. It was during the reign of. In this context, Mûzikâ-yı Hümâyün taking the place of Mehterhâne-i Hümâyün, which represented the military wing of the Ottoman Empire in the field of music, is among the most important official steps since the establishment of the Ottoman Empire. However, in the 19th century, apart from music, the westernization movement was seen in many fields of art from literature to painting, from sculpture to architecture.

The band formed within the body of Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye was expanded over time and turned into an institution called Mûzikâ-yı Hümâyün. From this point of view, Western music education in the Ottoman State was officially represented by Mûzikâ-yı Hümâyün. As a result of the developments in the 19th century, the westernization tendency of the Ottomans also led to great reforms in the field of music. In this study, the westernization tendency of the Ottoman State in the 19th century was examined in detail and its effect on musical institutions was discussed.

The developments created by the tendency of westernization in the field of music continued from the first period of Mûzikâ-yı Hümâyün until the proclamation of the Republic. The documents found in archival documents show how stable the trend of acquiring musical notes and instruments from Europe in the first quarter of the 19th century was. Likewise, the assignment of foreign musicians who came to the Ottoman lands from Europe reveals the necessity of Western-style education in the institutional sense.

However, contrary to the information written in music history studies, Mehterhâne-i Hümâyün was not closed with the Vak'a-i Hayriyye event. Considering the position of the mehter in the Ottoman organizational structure since the establishment of the Ottoman Empire, it would be more accurate to say that the scope of the task of the mehter narrowed with the establishment of the Mûzikâ-yı Hümâyün. As a result of the research we have carried out in the archive documents, it is included in the salary records of the mehter rank almost 13 years after the abolition of the Janissary Corps. In this context, it is useful to state that archival research has an important place in the field of music history.

It is the generally accepted model document technique in historical studies. With the document technique, journals, articles, books, documents, electronic documents containing historical information are scanned and the most comprehensive information on the subject is preferred. Since our study serves the field of historical musicology, the socio-cultural and political information of the period can only be obtained with the document technique. In addition, the fact that Turkish music history studies are carried out without contacting the archive documents is due to the method error. If the researcher uses the document technique effectively in his field research, he can easily identify the resources he needs to reach and

expand the scope of his work. At this point, it is useful to emphasize the importance of archival documents in Turkish music history studies. In this study, many documents in the archive were reached with the document technique.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 479-507

Geliş Tarihi:02.01.2023 Kabul Tarihi: 16.04.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1226990>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

COMPARATIVE ANALYSIS OF PRACTICES OF FAMILY BENEFITS IN EU MEMBER STATES

Selim DAĞLIOĞLU*

Uğur Emre BEKTAŞ**

Abstract

According to the ILO Convention No. 102, family benefits are a social security branch established to compensate for the increase in the expenditure of those protected due to the expenses necessary for the care of the children, they are responsible for, and to protect the level of life they have reached before the child's existence. Nevertheless, family benefits can make contributions in many such areas as increasing the fertility and population of the country, reducing poverty, preventing child poverty, extending the country's welfare level to the whole society, and raising physically and mentally healthier individuals. In this respect, countries develop various practices of family benefits depending on their policies. In this study, current practices in EU member countries are examined on the basis of minimum standards of family benefits under Convention No. 102 and a comparative analysis of these practices is presented. As a result of the study, it has been determined that there is a child benefit application, which is a periodic payment aid, in all EU member states although there is no obligation to make periodic payments within the scope of family benefits in the Convention No. 102. In addition, it has been observed that many types of family benefits that can contribute to goals such as increasing birth rates and encouraging parents, especially women, to stay in employment are widely applied in EU member states. There are almost all types of family benefits in Türkiye, including the child benefit application, which is the most common benefit in the family benefits social security branch. However, when compared to the practices in EU member states, the scope and utilization conditions of these benefits are quite limited. Gathering these benefits under an institutional family benefits social security branch and restructuring them to cover all people residing in the country will increase the effectiveness of the existing benefits in Türkiye and make significant contributions in many areas such as preventing the aging of the population by increasing the birth rates and encouraging women to stay in employment.

Keywords: Family Benefits, Child, ILO Convention No. 102, Social Security, Social Risk

* Dr., Head of Department, Ministry of Labour and Social Security, General Directorate of External Relations, selim.daglioglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2006-8788>

**Labour Expert, Ministry of Labour and Social Security, General Directorate of External Relations, ugur.bektas@csgb.gov.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4524-4925>

AB Üyesi Ülkelerdeki Aile Yardımı Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi

Öz

102 sayılı ILO Sözleşmesi'ne göre aile yardımları, geçimini sağlamakla mükellef oldukları çocukların bakımı için gerekli harcamalar nedeniyle korunan kimselerin giderlerinde meydana gelen artışların telafi edilmesi ve çocuğun varlığından önce ulaşılmış oldukları yaşam seviyesinin korunması amacıyla kurulan bir sosyal güvenlik koludur. Bununla birlikte aile yardımları; ülkedeki doğurganlığın ve ülke nüfusunun artırılması, yoksulluğun azaltılması, çocuk yoksulluğunun engellenmesi, ülke refah seviyesinin tüm topluma yaygınlaştırılması, fiziki ve ruhsal açıdan daha sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi gibi pek çok alanda katkı sağlayabilmektedir. Bu bakımdan ülkeler, ülke politikaları çerçevesinde farklı aile yardımı uygulamaları geliştirmektedir. Bu çalışmada 102 sayılı Sözleşme kapsamındaki aile yardımı asgari standartları esas alınarak AB üyesi ülkelerdeki mevcut uygulamalar incelenmiş ve bu uygulamaların karşılaştırmalı bir analizi sunulmuştur. Çalışma sonucunda 102 sayılı Sözleşme'de aile yardımları kapsamında periyodik ödeme yapılması zorunluğu bulunmamasına rağmen tüm AB üyesi ülkelerde periyodik ödeme şeklindeki bir yardım olan çocuk yardımı uygulamasının olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca doğum oranlarının artırılması ve özellikle kadınlar olmak üzere ebeveynin istihdamda kalmasını teşvik edilmesi gibi amaçlara katkı sağlayabilecek pek çok aile yardımı türünün AB üyesi ülkelerde yaygın olarak uygulandığı görülmüştür. Aile yardımları sosyal güvenlik kolundaki en yaygın yardım olan çocuk yardımı uygulaması da dâhil Türkiye'de hemen hemen tüm aile yardımı türleri bulunmaktadır. Ancak AB üyesi ülkelerdeki uygulamalar ile karşılaştırıldığında bu yardımların kapsamı ve yararlanma koşulları oldukça sınırlıdır. Bu yardımların kurumsal bir aile yardımları sosyal güvenlik kolu altında toplanması ve ülkede ikamet eden tüm kişileri kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılması, Türkiye'deki mevcut yardımların etkinliğini artıracak doğum oranlarının artırılması yoluyla nüfusun yaşlanmasının önlenmesi ve kadınların istihdamda kalmasının teşvik edilmesi gibi pek çok alanda önemli katkı sağlayabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aile Yardımları, Çocuk, ILO 102 sayılı Sözleşme, Sosyal Güvenlik, Sosyal Risk

Introduction

Social security can be defined as securing individuals against certain social risks and providing the necessary assistance to individuals if they encounter these risks in order to protect the level of life they reached before they faced these risks. Taking into account the ILO Income Security Recommendation 1944 (No. 67), adopted at the International Labour Conference convened in Philadelphia in 1944, the social risks covered by social security may be listed as; a) illness, b) maternity,

c) disability, d) old age, e) death of the breadwinner, f) unemployment, g) unexpectedly increased expenses, h) occupational risks (work accidents and occupational diseases) (Dilik, 1980, p.77). Similar social risks have been adopted with the Social Security (Minimum Standards) Convention No. 102 during the International Labour Conference in 1952, and minimum standards for benefits have been defined in terms of 9 social security branches which are a) medical care benefits, b) sickness benefit, c) unemployment benefit, d) old-age benefit, e) employment injury and occupational disease benefits, f) family benefit, g) maternity benefit, h) invalidity benefit, and i) survivors' benefit so that individuals can be secured against these social risks.

The minimum level of benefits required for a social security branch is generally determined in international documents. The minimum standards for such benefits in different international instruments may differ. In addition, the demographic structure, level of economic development and social policies of the countries and method of financing the benefits are also effective in determining the social security benefits. In economically developed countries, higher minimum standards may be set for a social security branch. In this respect, framework regulations may be adopted to provide higher standards of social security benefits in countries with communities with higher welfare levels, as in European Union (EU) countries.

In the context of ILO Convention No. 102, family benefits are the ones provided to individuals in order to protect them against the increase in expenses on grounds of their dependent children and to maintain the level of welfare they reached previously. However, as a result of the provision of these benefits, many positive outcomes will likely such as increasing the fertility and population of the country, reducing poverty, preventing child poverty, extending the welfare level to the whole society, and raising physically and mentally healthier individuals. Conclusions on the possible positive contributions of family benefits can be found in the following studies:

Kurtulmuş (1988, p.243) states that family benefits are adopted in Western countries in order to alleviate even a little bit of the burden of social problems

brought about by the dissolution of family structures. In addition, she emphasizes that in our changing world in terms of individual-family- society relations, it has become essential to support the family due to socioeconomic reasons and consequently family benefits gain great importance. Dumon and Esengün (1991, p.5) state that family benefits are set up as measures to increase the welfare of children and/or to contribute to social equality while it is debatable whether social security measures to strengthen the family should be considered within the family or population policy or not. They also state that although these measures are not defended as measures encouraging childbirth, they turn out to be measure which encourage childbirth, and national reports showing that family benefits do not have childbirth-promoting results are of political nature. Kurtulmuş (1995, 145) emphasizes that in Western societies, through family benefits, at least the economic burden families endure for children can be reduced and thus a little bit of material satisfaction can be achieved, and it is emphasized that by doing so, an effort is made to prevent the collapse of the family even to some extent.

Gauther and Hatzius (1997, p.295), taking into account the levels of financial government support for families in 22 industrialized countries in the 1970-1990 period, concluded that there was a 0.07 fertility increase per woman if, on average, 25% more benefits was provided in the long-term in these countries. In his own study, Björklund (2006, p.3) examined the change in completed fertility patterns for Swedish women born in 1925-1958, concluded that the expansion of policies for family benefits increased the fertility level, shortened the birth intervals and caused fluctuations in the fertility rates. Oberlin and et al. (2007, p.1) concluded that family benefits can serve additional goals, such as promoting a higher birth rate or supporting a health policy, and can be used as a tool for alleviating risks as well as providing non-formal education by tackling poverty. Atatanır (2011: 164) states that as the demographic structure affects the social security system and policies, social security systems can also be determinative of demographic data such as birth, average life expectancy, migration and age pyramid.

As Özdemir and Karabayır (2019, p.96) quoted from Prude'humme (2004), there are two important reasons for financing family benefits within the scope of the social security system. First, it can be a balancing tool that allows women to take part in work life and have children. The second is the redistribution of income, securing the family with a minimum income and allowing the family to be protected as a whole.

The goal of this study is to examine the current practices of family benefits in EU member states and to present a comparative analysis of these practices, taking into account the minimum standards related to the social security branch defined in ILO Convention No. 102. Thus, it is aimed to shed light on practices of family benefits that can be put into practice in Türkiye in the course of its EU accession process.

In some EU member states, family benefits have been designed with the livelihood of the whole family in mind, including children and spouses. However, under ILO Convention No. 102, family benefits are based on the liability to maintain children. In this context, in our study, while examining the practices of family benefits in EU member countries, the benefits that can only be considered within the scope of the liability to maintain children, without considering the benefits granted to the spouses, have been taken into account.

In the first part of the study, the concepts of child and family benefits in international documents, especially ILO Convention No. 102, are touched on and the minimum standards determined for family benefits in these documents are examined. In the second part, the data and method used in the study and the practices of family benefits encountered in EU member countries are introduced in general. In the third part of the study, practices of family benefits in EU member countries are compared.

1. Concepts of Child and Family Benefits in International Documents

Many international documents contain arrangements for the protection of children's rights and interests. One of the most fundamental documents in which these arrangements appear is the UN's Universal Declaration of Human Rights of

1948. In Paragraph 2 of Article 25 of the Declaration is stated that children have the right to special care and benefits, and the right of all children to benefit from the same social protection, even if they were born out of wedlock, is secured. Another fundamental document that regulates the rights of the child and imposes liabilities on the States party to the Declaration to protect these rights is the (Revised) European Social Charter of 1996. With the Social Charter, significant liabilities are imposed on the States party to the Charter in order to take the necessary measures to effectively realize the fundamental rights and principles in the Charter in acknowledgement that 'Children and young persons have the right to a special protection against the physical and moral hazards to which they are exposed' and 'the right to appropriate social, legal and economic protection'.

The liability to maintain children and ensure the conditions of their living is primarily entrusted to the parents or others responsible for the child, as per Paragraph 2 of Article 27 of the Convention on the Rights of the Child. It is the responsibility of the States Parties not only to take the necessary measures for the parents to show the necessary attention towards the maintenance of their children but also to support the parents to secure their children's living. This responsibility is clearly regulated in Paragraph 3 of Article 27 of the Convention on the Rights of the Child. According to this regulation, "States Parties, in accordance with national conditions and within their means, shall take appropriate measures to assist parents and others responsible for the child to implement this right and shall in case of need provide material assistance and support programmes, particularly about nutrition, clothing and housing". Within this framework, various social security practices of benefits are being developed in countries. Family benefits are the most important social security branch that aims to support individuals within the framework of ensuring parents' responsibility to maintain their children and to provide for their living.

Children's fundamental rights are generally defined and secured by international instruments such as the Universal Declaration of Human Rights, the Convention on the Rights of the Child and the (Revised) European Social Charter. There are

also various international documents that contain minimum standards of benefits to families or individuals in order to ensure these basic rights of children. These documents are multilateral documents for the protection and promotion of social security rights, in which the minimum amounts of benefits which the States Parties are required to provide to the protected persons are determined.

The most basic international document that sets the minimum standards for family benefits and social security is the ILO Convention No. 102. In this Convention, it has been determined in which situations family benefits will be provided, who will be secured, whether such conditions as premium payments for a certain period of time, working or residence period must be met or not, and which minimum benefits will be provided within the framework of social security family benefits branch. The document that imposes liabilities on countries regarding family benefits to be provided in the European region and sets the minimum standards for these benefits is the 1964 European Social Security Code of the Council of Europe. No additional benefits to the minimum standards regarding family benefits in ILO Convention No. 102. is considered in the Code.

In Article 40 of ILO Convention No. 102, the situation in which family benefits will be provided is defined as “the responsibility for the maintenance of children” as prescribed by the legislation. According to the definition of child in the Convention, a child whose maintenance entails liability is a child under the school-leaving age prescribed in the legislation or under 15 years of age.

The age requirement set by ILO Convention No. 102 is the minimum age requirement, and the ages above this age requirement may be set as an upper limit depending on the type of benefits to be provided within the scope of family benefits. However, in accordance with Article 1 of the Convention on the Rights of the Child, “a child means every human being below the age of eighteen years unless under the law applicable to the child, majority is attained earlier”. In addition, benefits may be provided for children over the age of 18, taking into account the type of expenditures for a child whose maintenance entails liability. For example, if it is recognised that

the child's parents are responsible for the expenses incurred during his/her university education, the age requirement may be increased to the 20s. Similarly, when it comes to a child with a disability who needs of his/her parents' care, the age requirement may be removed completely.

In Article 41 of ILO Convention No. 102, not children nor family but persons working or residing in the country, workers and servants who have the liability of providing a living for the child are defined as persons protected in family benefits, and it has been made possible for anyone of these three groups to be designated as a person protected within the scope of family benefits by the States Parties. The designation of these groups as protected persons by Convention No. 102 is also compatible with Article 27 of the Convention on the Rights of the Child.

In ILO Convention No. 102, it is stipulated that family benefits be secured at least for protected persons who fulfil the conditions of at least 3-month premiums payment or employment or one-year residence within a certain period, in accordance with the procedure prescribed by the legislation. ILO Convention No. 102 hence allows room for establishing systems financed by taxes on the basis of residence, as well as systems where family benefits are financed by premiums.

Within the framework of Article 42 of Convention No. 102, the benefits to be provided within the scope of family benefits may be a periodical cash payment granted to any person protected, as well as in-kind benefits in the form of food, clothing, housing, holidays or benefits for household management. However, Article 42 of the Convention makes it possible to provide the above-mentioned benefits in cash and in kind together within the scope of family benefits.

In Article 45 of the Convention, it is prescribed that the benefits to be provided in the form of periodic payments will be provided during the continuation of the situation requiring benefits. Since the situation requiring benefits is defined as the liability to maintain the child's living, periodic payments must be made as long as the liability to maintain the child's living continues. The parent's liability to maintain the child's living will be lifted if the child reaches the predetermined age or

becomes an adult for reasons such as marriage, or engages in an income-generating activity for his/her own living, or dies or if the parent refuses to maintain the child.

In addition to international documents that set minimum standards for social security benefits, States also conclude social security agreements in order to protect and develop their citizens' social security rights in other countries. Social security agreements have some differences compared to international documents such as ILO Convention No. 102 and European Social Security Code. While conventions such as the ILO Convention No. 102 and the European Social Security Code indicate the minimum standards of benefits to be provided to those protected under a social security branch, social security agreements allow benefits to be provided over the total insurance periods spent in the contracting countries within the scope of a social security branch. In addition, if a residence condition is stipulated in order to provide benefits in a social security branch, it is assumed that the residence condition is fulfilled in case of residence in the countries that are party to the agreement through these agreements.

Another international document with regulations on family benefits is the European Convention on Social Security. The concept of family benefits in Article 1 of the European Convention on Social Security is dealt with differently from ILO Convention No. 102. There are two distinct definitions, namely "family allowances" and "family benefits" in subparagraph (w) of the first paragraph of Article 1 of the European Convention on Social Security. The term family allowances is defined as "periodical cash benefits granted according to the number and age of children", while the term family benefits is defined as "any benefits in kind or in cash granted to offset family maintenance costs, except the special birth grants. From this, it is understood that the question of family benefits is addressed by the Council of Europe Member States with a broader approach than the family benefits approach of ILO Convention No. 102. As a matter of fact, individuals within the scope of the concept of family benefits are secured not only against the increase in their expenses regarding children, but also by taking into account the liability to provide for the living of the

whole family consisting of the spouse and children. However, in this study, the concept of family benefits is addressed within the scope of ILO Convention No. 102, and only the benefits provided depending on the existence of children are taken into account while making a comparison among practices of family benefits in EU member countries.

2. Obligations of EU Member States in the Scope of Family Benefits According to International Documents

The multilateral international documents that have provisions related to family benefits, to which the EU member states are party are the Rights of the Child, the European Social Charter, the Revised European Social Charter, ILO Convention No. 102 on Social Security (Minimum Standards), the European Code of Social Security and the Revised European Code of Social Security. All of the EU countries we examined in this article are parties to the Convention on the Rights of the Child.

Table 1. *Ratifications of EU Member States on the International Documents Related to Family Benefits*

Member State	European Social Charter	European Social Charter (Revised)	ILO Convention No. 102	European Code of Social Security	European Code of Social Security (Revised)
Austria	x	x	x	Not ratified	
Belgium	x	x	x	x	
Bulgaria	x	x	x	Not ratified	
Croatia	x	Not ratified	Not ratified Part VII	Not ratified	
Cyprus	Not ratified the Article 16	Not ratified the Article 16	Not ratified Part VII	x	
Czechia	x	Not ratified	x	x	
Denmark	x	Not ratified	Not ratified Part VII	x	
Estonia	x	x	Not ratified	x	
Finland	x	x	Not ratified	Not ratified	
France	x	x	x	x	

Selim DAĞLIOĞLU & Uğur Emre BEKTAŞ, Comparative Analysis Of Practices Of
Family Benefits In EU Member States

Germany	x	x	x	x	
Greece	x	x	Not ratified Part VII	Not ratified Part VII	
Holland	x	x	x	x	x
Hungary	x	x	Not ratified	Not ratified	
Ireland	x	x	x	x	
Italy	x	x	x	x	
Latvia	x	x	Not ratified	Not ratified	
Lithuania	x	x	Not ratified	Not ratified	
Luxembourg	x	Not ratified	x	x	
Malta	x	x	Not ratified	Not ratified	
Poland	x	Not ratified	x	Not ratified	
Portugal	x	x	x	x	
Romania	x	x	x	x	
Slovakia	x	x	x	Not ratified	
Slovenia	x	x	Not ratified Part VII	x	
Spain	x	x	Not ratified Part VII	Not ratified Part VII	
Sweden	x	x	x	x	

Part VII of ILO Convention No. 102, the European Code of Social Security and the Revised European Code of Social Security contain provisions on family benefits. The European Social Charter and the Revised European Social Charter have provisions on family benefits in Article 16.

As seen in Table 1, the European Social Charter has been ratified by all member states. Article 16 of the aforementioned document has not been ratified only by Cyprus. The Revised European Social Charter has been ratified by 22 member states. Among these 22 states, Cyprus has not ratified Article 16 of the Revised Charter. ILO Convention No. 102 has been ratified by 21 member states, 6 of which have

not ratified Part VII of the Convention. The European Code of Social Security has been ratified by 17 member states. Among these 17 states, Greece and Spain have not ratified Part VII of the Code. Finally, the Revised European Code of Social Security has been ratified only by Holland.

Croatia, Finland, Greece, Hungary, Latvia, Lithuania, Malta and Spain have ratified neither Part VII of ILO Convention No. 102 nor VII of the European Code of Social Security. Thus, there are not any obligations of these member states of the EU in the scope of family benefits according to ILO Convention No. 102 and the European Code of Social Security.

3. Data Sources and Research Method

In the study which aims to identify and comparatively analyse the practices of family benefits in the EU member countries, the data and documents on the websites of the official institutions or organizations responsible for providing these benefits have been taken into account. These data and documents have been used to construct the tables showing whether there is an application of family benefits concerned in an EU member county. Although the information on the family benefits from official websites of the countries is taken into account for the findings and comments of this study, the information from websites has not been directly cited but constitutes a base together with other sources of information for this study. Therefore each of the official websites is not individually referred but stated in the bibliography section. In addition to these data, the data in the Mutual Information System on Social Protection (MISSOC) information sharing system, which was established in 1990 to encourage continuous information sharing on social protection in EU member countries, the data on the website of The International Social Security Association (ISSA) and the national reports submitted in conformity with Article 74 of the European Code of Social Security have also been used. In other words, the results obtained in this study, which is based on qualitative comparative data analysis, are

based on the information and documents obtained from the country institutions responsible for providing family benefits in EU member countries, as well as MISSOC and ISSA.

Considering the purpose of the study and the number of EU member countries, all EU member countries were included in the study without using any sampling method.

In the study, primarily the data sources were examined and the framework of the study was formed. Considering the data obtained from data sources, the benefits provided within the scope of practices of family benefits in EU member countries have been examined and different types of benefits provided in this context have been identified in the second phase of the study. While identifying the benefits provided within the scope of family benefits, the minimum standards set for social security branches in the ILO Convention No. 102 have been taken into account. In this context, some benefits provided under a different social security branch in the relevant country have also been evaluated within the scope of the family benefits social security branch. Nevertheless, although some benefits are indicated within the scope of the family social security branch in the relevant country, they have been excluded from the family benefits since they are considered to be the ones within the scope of a different social security branch according to ILO Convention No.102. In ILO Convention No. 102, the benefits provided for spouses are not considered as family benefits, since the social security branch of family benefits is based on the liability to care for the children.

When the benefits provided within the scope of practices of family benefits in EU member countries are examined, it is seen that there are many types of benefits provided for individuals within the scope of the liability to provide for their children. Since these benefits are of the same type but have varying names according to the countries, first of all in the third phase of the study, a certain need arises to categorize the benefits provided within the scope of practices of family benefits in EU member countries. In this respect, the benefits discussed in the study have been defined by

taking into account the scope, conditions and durations of the existing benefits in the EU member states. In this framework, even though they are defined under different names in the relevant country, the benefits in countries are categorized by considering the family benefits in ILO Convention No. 102. The definitions of family benefits used in the study are presented in the following section.

Using the data coded and categorized in the third phase of the study, tables showing which family benefits are available in EU member countries were created in the fourth phase. In the last stage of the study, the findings obtained in the study were interpreted and presented in the fifth part of the study.

4. Types of Family Benefits in EU Member States

In this section, the categories of family benefits created for benefits in EU member states by taking into account the minimum standards set for the social security branch of family benefits in the ILO Convention No. 102 have been presented. Moreover, for each category of family benefits available in EU member states, the current benefits available in Türkiye are also included.

Childcare benefits: Benefits provided for parents in countries to support their children's care costs are considered childcare benefits. These benefits may be provided in the form of daily care of the child in kindergartens, nursing homes or by caregivers free of charge, the form of partial compensation of the care costs, or in the form of a fixed monthly cash payment. There are practices that may be categorised under these benefits in 22 EU member countries. Although there are some applications for childcare benefits in Türkiye, there has not been an institutional childcare benefit. These benefits have been provided to their workers, especially female workers, by employers. In addition, some municipalities may provide free childcare assistance to families residing within the municipality's borders. There are also examples of childcare assistance provided in Türkiye within the scope of some temporary projects financed with EU funds.

Child benefits: In order to mitigate the costs of raising children and to ensure that the basic needs of children are met, the monthly benefits provided for the parents for each child until the child reaches a certain age, are considered child benefits. Basically, to be eligible for these benefits, the child and the eligible parent must reside in the country that provides the benefits. In addition, some countries may have additional conditions such as premiums and participation in employment. Child benefits are usually provided in cash. While the number of benefits may be fixed for all ages, there are also examples where benefits are provided in amounts that vary according to the age of the child. All EU member states have similar practices for child benefits. Viewing that, one can say that child benefits are the most basic practices of family benefits.

Child benefits are paid up until the specified age limit. In some cases, such as the child's continuing schooling, disability or living in an extended family, the period of child benefits may be extended. These time extensions may be mistaken for benefits such as allowances for children in education, disabled child benefits, and large family allowances. The purpose of time extensions is to offset the child's care costs through child benefits. Therefore, prolonging the period of child benefits for whatever reason is still considered within the scope of child benefits. However, in the event that additional benefits are provided in addition to the family benefits and to the number of child benefits for the reasons listed above, such benefits are not considered within the scope of child benefits but are assessed under different family benefits items according to the purpose of the grant.

There are also child benefit applications such as the family allowance (named as Aile Ödeneği) given to civil servants for their children and the Multiple Birth Assistance Aid (named as Çoklu Doğum Yardımı) given to needy families for children born with multiple births are a child benefit application in Türkiye. There are also child benefits given to their employees by their employers within the scope of the collective bargaining agreement. However, the scope of these benefits is quite limited compared to the scope of child benefits in EU member states.

Childbirth grants: In countries, one-time benefits provided for parents for each live-born child are generally accepted as childbirth grants in order to support the first expenses related to children after birth. Childbirth grants may be in kind and/or in cash. Cash benefits amounts are generally fixed and applied incrementally in multiple births. There are equivalents of childbirth grants in 19 EU member states. There is also a childbirth grant application (named as Doğum Yardımı) in Türkiye.

Parental leave: Benefits in countries in the form of full-time or part-time leave to the parent who takes care of the child in order to provide care for the child, starting from the end of the parental leave period until the child reaches a certain age limit, are considered as parental leave benefits. The leave given within the scope of parental leave may be paid or unpaid leave. These equivalents of benefits are implemented in 26 EU member states. There are parental leave practices in the form of both paid and unpaid leave in Türkiye. In addition, the postpartum milk leave (named as Süt İzni) given to female employees in Türkiye is also an application of parental leave family benefit.

Parental benefits: In countries, the benefits provided for parents for the care of the child, starting from the end of the parental leave period until the child reaches a certain age limit, are considered parental benefits. While these benefits are usually provided for persons who use parental benefits throughout their leave, in some member states they may also be provided for those who do not use parental leave. The equivalents of these benefits are implemented in 21 EU member states. Half work allowance (named as Yarım Çalışma Ödeneği) which has been paid in accordance with the Unemployment Insurance Law No. 4447 during the unpaid leave given to a female employee within the scope of the Labour Law No. 4857 is an application of parental benefit.

Allowances for children in education: The benefits provided for parents in order to support the schooling expenses of their children in countries are considered allowances for children in education. Allowances for children in education may be provided in kind or cash including free schoolbooks, stationery items, lunch at

schools, etc. There are practices in 14 EU member states that can be included in these benefits. There are many applications of allowances for children in education made to support parents in meeting the additional costs incurred for the education of their children in Türkiye. These are Educational Material Aid, Miscellaneous Educational Aid, Student Housing-Transportation-Food Aid, Conditional Educational Aid, Conditional Education Aid for Foreigners, Aid for Higher Education Students, Private School Education and Training Support, Free Textbooks, Education and Training Aid grants.

Disabled Child Benefits: The benefits provided for the parents of disabled children under a certain age or the persons who have become disabled at a certain age and exceeded this age, in order to support the expenses arising from their disability are considered the disabled child benefits. The benefits are usually in cash and paid monthly. In 24 EU member countries, there are equivalents of these benefits. There are many disabled child families benefits for children with disabilities to support parents in meeting the additional costs of children because of their disabilities in Türkiye. These are Home Care Support for the Disabled, Free Transport of Disabled Students, Disabled Relatives Pension and Disabled Special Education Support.

Large family allowances: The benefits provided for parents with more than a certain number of children in order to alleviate the raising costs of their children, are considered large family allowances. The benefits may be given in kind or cash. There are practices that can be included in the scope of these benefits in 10 EU member countries. There is not an application for large family allowance specifically given to extended families in Türkiye.

Housing benefits: The benefits provided for parents with children who do not have a home and pay rent for their residence, to support their rental costs or to help them buy a house to live in, are considered as housing benefits. In rental supports, the total or a part of the house rent where the family resides may be covered. In benefits that support the purchase of housing, a certain percentage of the price of the house to be purchased is covered by the State and/or low-interest housing loans

are made available to the family. There are practices that can be included in this scope of benefits in 4 EU member countries. There is not an application for housing benefits in Türkiye.

Alimony benefits: In countries, the benefits provided in connection to children whose care is undertaken by a single parent, for the other parent, who is obligated to pay child support and cannot pay the child support amount partially or completely, are considered as alimony benefits. These benefits are provided for the child's parent in cash, equal to the amount of unpaid child support. Alimony benefits are implemented in 15 EU member states. There is not an application of alimony benefit in Türkiye.

Social and cultural benefits: The benefits provided for parents in support of the expenses incurred due to the social and cultural activities they participate in, to ensure their children's personal development in countries, are considered within the scope of social and cultural benefits. These benefits are usually provided in kinds such as free trips, movie tickets, theater tickets, gym memberships and music courses. There are practices that can be included in this scope of benefits in 8 EU member countries. Youth camps (named as Gençlik Kampları), which were established to enable young people to spend their free time with various social, cultural and sportive activities and benefit from free of charge, can be given as an example of social and cultural family assistance in Türkiye.

Single-parent benefits: The benefits provided for single parents who have at least one child under a certain age that they are responsible for, or for parents with a single income, to support their child-rearing expenses, are considered within the scope of single-parent benefits. Single-parent benefits are usually provided as an addendum to child benefits. The benefits are usually in cash and paid monthly. There are practices that can be included in this scope of benefits in 16 EU member countries. Examples of the implementation of Single-parent benefits in Türkiye are Aid for Military Children in Need, Aid for Orphans and Social and Economic Support (SED) Service.

Tax allowances and social insurance premium supports: The benefits provided for parents in countries to support their children's living expenses are assessed within the scope of Tax allowances and social insurance premium supports. Within the scope of tax exemptions; housing, education, healthcare, etc. expenses incurred for children are not taxed or tax deductions are applied to them. In addition, certain deductions may be made from the annual income tax payments of the parents. In the social insurance premium supports, the social insurance premiums of the parents who cannot continue their work due to the daily care of their children, are covered. There are practices of tax allowances and/or social insurance premium supports that can be included in this scope of benefits in 21 EU member states. There are family benefits in the form of both tax exemption and insurance premium support in Türkiye. In Türkiye, some tax exemptions are applied to parents who have children with disabilities. In addition, the Minimum Living Allowance, which is the basic application of the tax exemption family benefits application, in which the necessary part of the taxpayer's children is subtracted from their income and no tax is charged on this part, was implemented in Türkiye between 2008 and 2022. Social insurance premium payment for women insured within the scope of half-time work allowance in Türkiye is an insurance premium support family benefit. The early retirement right provided to women insured who have severely disabled children in need of someone else's constant care with the seventh paragraph of Article 28 of Law No. 5510 is also a kind of social security support and family benefit.

Other benefits: Although other benefits are less common than the ones listed above, benefits that may be considered as family benefits among the existing benefits in EU member countries are defined as other benefits. These benefits are benefits that can be defined as sick child care benefits, emergency benefits, church confirmation and clothing benefits and vehicle purchase support.

Sick child care benefits are benefits provided for a parent who stays at home with their sick child during their child's sickness and cannot continue to work. These benefits are implemented in 2 EU member countries (Germany and Sweden).

Emergency benefits are benefits provided for families with children when they encounter difficulties in their financial livelihood due to extraordinary reasons (natural disaster, disease, accident, fire, epidemic, death, etc.). These benefits are implemented in 3 EU member countries (Austria, Hungary and Slovakia).

Confirmation to the church and clothing benefits are religious benefits in Denmark. With these benefits, it is aimed to support the children's confirmation of the church and the costs of clothing for this special ceremony.

Vehicle purchase support is a benefit in the form of cash support for families with multiple children for the purchase of a vehicle they will use, within the framework of the need for larger vehicles, which arises depending on the number of children.

Compared to the family benefits applied in other countries, the benefits in Türkiye, which have no examples or are rarely found in these countries; Breastfeeding Benefit (Emzirme Ödeneği), Sick Child Care Assistance and Circumcision Assistance (named as Sünnet Yardımı) are examples (Dağlıoğlu and Bektaş, 2022).

5. Comparison of Practices of Family Benefits in EU Member States

The types of family benefits provided in EU member states differ from country to country. Although the names of benefits provided within the scope of family benefits in EU countries vary from country to country, it is possible to define different categories of family benefits explained in the second part, taking into account the scope, conditions and durations of the benefits in question. The types of family benefits provided within the scope of practices of family benefits in EU member countries are discussed in this part, taking into account the types of benefits defined in the second part.

Table 2. *Types of Family Benefits in EU Countries*

Member State	Child Benefits	Parental leave	Disabled Child Benefits	Childcare Benefits	Parental benefits	Tax allowances and social insurance premium supports	Childbirth grants

Selim DAĞLIOĞLU & Uğur Emre BEKTAŞ, Comparative Analysis Of Practices Of
Family Benefits In EU Member States

Austria	x	x	x		x	x	
Belgium	x	x	x	x	x	x	x
Bulgaria	x	x	x		x	x	x
Croatia	x	x	x	x	x	x	x
Czechia	x	x	x	x	x	x	x
Denmark	x	x	x	x	x		
Estonia	x	x	x	x	x	x	x
Finland	x	x	x	x	x		x
France	x	x	x	x	x	x	x
Cyprus	x	x		x			x
Germany	x	x		x	x	x	
Greece	x	x				x	x
Holland	x	x	x	x		x	
Hungary	x	x	x	x	x	x	x
Ireland	x	x	x	x			x
Italy	x	x	x	x	x	x	
Latvia	x	x	x	x	x		x
Lithuania	x	x	x	x	x	x	x
Luxembourg	x	x	x	x	x	x	x
Malta	x		x	x		x	x
Poland	x	x	x	x	x	x	x
Portugal	x	x	x	x	x	x	
Romania	x	x	x		x	x	
Slovakia	x	x	x	x	x	x	x
Slovenia	x	x	x	x	x	x	x
Spain	x	x	x			x	x
Sweden	x	x	x	x	x		

Table 2 shows the types of family benefits provided within the framework of family benefits implementation in EU member states. When examined, the Table shows that periodic cash benefits are included in the EU member countries and these periodic benefits are diversified to provide different types of benefits, taking into account different conditions. In addition, there are different types of family benefits that are in-kind within the scope of family benefits in EU member states.

Table 2. *Types of Family Benefits in EU Countries (continued)*

Member State	Single-parent benefits	Alimony benefits	Allowances for children in education	Large family allowances	Social and cultural benefits	Housing benefits	Other benefits
Austria	x	x	x	x	x		x
Belgium	x		x				
Bulgaria		x	x		x		
Croatia							
Czechia							
Denmark	x	x	x				x
Estonia	x	x		x			
Finland	x	x					
France	x	x	x	x	x	x	
Cyprus	x						
Germany		x	x		x	x	x
Greece							
Holland							
Hungary	x	x	x	x	x	x	x
Ireland	x		x				

Italy				x	x		
Latvia		x		x			
Lithuania	x		x	x			
Luxembourg		x	x		x		
Malta	x	x	x				
Poland	x	x	x	x			
Portugal	x		x				
Romania	x						
Slovakia		x	x				x
Slovenia	x	x		x			
Spain	x			x	x		
Sweden		x		x		x	x

As can be seen from the Table above, the most basic type of benefits provided within the framework of practices of family benefits in EU Member States are child benefits. Child benefits in cash in the form of periodic payments are available in all EU Member States. After child benefits, the most common benefits provided within the scope of practices of family benefits in EU member States, are parental leave (26 countries), disabled child benefits (24 countries), childcare benefits (22 countries), parental benefits (21 countries), Tax allowances and social insurance premium supports (21 countries) and childbirth grants (19 countries). Of these benefits, parental leave, childcare benefits, parental benefits and social insurance premium benefits not only contribute to the purpose of offsetting the decrease in the welfare level of the protected persons due to the expenses incurred within the framework of the liability to maintain the child's living, which is the main purpose of family benefits, but also serves the purposes of encouraging parents to stay in employment and increasing birth rates.

The two countries that provide the most different types of benefits within the scope of family benefits from the EU member states are Hungary (14 different benefits) and France (13 different benefits). The country with the fewest number of different types of family benefits in the EU member states is Greece (4 different benefits).

Conclusion

When the current practices of family benefits in EU member countries are examined, it is seen that there are some benefits additional to the minimum family benefits determined in the ILO Convention No. 102. Some of these benefits (child-care benefits, parental leave, parental benefits, large family allowances, housing benefits, insurance premium benefits and vehicle purchase support) have the aspect of not only offsetting the decrease which may occur in the welfare level of the protected persons on grounds of presence of children for whom they have the liability to provide a living, which is the main purpose of family benefits under ILO Convention No. 102, but also of encouraging parents to have children. Some benefits (child care benefits, parental leave, parental benefits and social security premium benefits) serve the purpose of keeping parents (especially mothers) in employment and increasing the birth rates and population of the country, in addition to the main purpose of family benefits.

Although the ILO Convention No. 102 does not require periodic payments within the scope of family benefits, there exist child benefits practices in the form of periodic payments in all EU member states. Considering that these benefits are available in all EU member states, it is possible to say that the most basic family benefits in these countries are child benefits.

All parents residing in EU member states are under social security in terms of family benefits. However, for parents to benefit from family benefits, they and/or their children must meet certain conditions. These conditions generally stipulate that the parents maintain their children and that the child resides with his/her parents in the country providing the benefits (this condition is not required in case of residence

in one of the EU/EEA countries or in a country with which a bilateral social security agreement has been concluded), and that his/her income is below a certain level (income requirement exists in Bulgaria, Czech Republic, Cyprus, Croatia, Spain, Italy, Malta, Poland, Portugal, Slovenia and Greece).

Following family benefits, the most common benefits provided within the scope of practices of family benefits in EU member states are parental leave (26 countries), disabled child benefits (24 countries), childcare benefits (22 countries), parental benefits (21 countries), tax exemptions and social insurance premium benefits (21 countries) and childbirth grants (19 countries). The widespread implementation of parental leave, childcare benefits and parental benefits in EU member states shows that these countries' family benefits aim also at increasing birth rates and encouraging parents, especially women to stay in employment. It is aimed to increase the number of child benefits depending on the number of children, to contribute positively to the demographic policies of the countries concerned, and to increase fertility rates with the help of tax exemptions and social insurance premium benefits.

Apart from a few benefits, applications for family benefits in EU member states, including child benefits, which is the most basic family benefit, are also available in Türkiye. Nevertheless, the scope of current assistance in Türkiye, especially child benefits, is quite limited. Despite the fact that almost all of the existing family benefits in EU member countries are also available in Türkiye, the fact that these benefits are not gathered under an institutional roof and that limited groups benefit from some basic benefits such as child benefits, which form the basis of family benefits, reduces the effectiveness of these benefits.

Considering the possible positive contributions of family benefits in areas such as increasing the country's fertility rates and population, reducing poverty, preventing child poverty, extending the country's welfare level to the whole society, raising healthier individuals physically and mentally, it would be beneficial to provide the existing benefits in Türkiye from a single source under an institutional structure. Within the framework of this institutional structure, the scope and utilization

conditions of the current benefits, especially child benefits, should be reviewed and restructured.

Family benefits that there have been in EU member states but not there has not been in Türkiye are large family allowances, housing benefits and alimony benefits. Among these benefits, large family allowances and housing benefits are the benefits aiming at encouraging families to have children. Türkiye has a relatively young population structure. However, it is a known fact that fertility rates are on a downward trend. If the fertility rates continue at this level and below, it is inevitable that the population of the country will decrease and the population will age. While Türkiye still has a young population, it would be beneficial to review family benefits, especially child benefits, to encourage the increase in fertility rates. Nevertheless, considering the divorce statistics in Türkiye and the problems related to the enforcement of alimony for children, the establishment of alimony benefits in Türkiye may provide a solution to the problems in this area.

References

- Atatanır, H. (2011). Social Security and Family Aid Practices. *Journal of Labour Relations*, 2 (1) , 143-169.
- Björklund, A. (2006). Does family policy affect fertility?, *Journal of Population Economics*, 19(1), 3-24.
- Convention on the Rights of the Child, United Nations (1989, 44/25), <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
- Dağlıoğlu, S. and Bektaş, U. E. (2022). 102 sayılı ILO Sözleşmesi'ne Göre Aile Yardımı Olarak Sınıflandırılabilir Türkiye'deki Mevcut Yardımlar. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 12 (2) , 327-346. DOI: 10.32331/sgd.1223517.

- Dilik, S. (1980). Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 35, S. 1-4, 73-84.
- Dumon, W., ve Esengün, R., Ç. M. (1991). National Family Policies In Ec-Countries. *Journal of Social Policy Studies*,2(2).
- European Code of Social Security, CoE (1964, No.48), <https://rm.coe.int/168006b65e>
- European Convention on Social Security, Council of Europe (1972, No. 78), <https://rm.coe.int/1680074611>
- European Social Charter (Revised), Council of Europe (1996, no.163), <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=163>
- Gauthier, A. H. ve Hatzius, J. (1997). "Family Benefits and Fertility: An Econometric Analysis", *Population Studies*, 51(3), s.295-306.
https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEX-PUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C102
- Income Security Recommendation. ILO (1944, No.67), Accessed on September 23, 2022, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEX-PUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312405
- Karabayır, İ. (2019). Family Benefits as an International Labour Standard in Social Security in Germany. *Fırat University International Journal of Economics and Administrative Sciences*, 3 (1) , 91-113.
- Karabayır, İ. (2019). Integration of Family Benefits within the Scope of the ILO Fundamental Social Security Standards to the Turkish Social Security System: EU Comparative Recommendations (Master's thesis, Sakarya University).
- Kurtulmuş, S. (1988). A Comparative Analysis Of Family Benefits. *Istanbul University Journal of Faculty of Economics*, 46, 243-257.
- Kurtulmuş, S. (1995). Family Benefits As A Modern Social Security Tool. *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (40) , 145-159.
- National reports submitted in conformity with Article 74 of the European Code of Social Security, [https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/reporting-procedure#%2214501987%22:\[\]](https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/reporting-procedure#%2214501987%22:[])
- Oberlin, E. M., Caristo, A. M., Lagomarsino, G. ve Santos, S. (2007). Family allowances: Policy, practice and the fight against poverty in Europe and Latin America?, Technical Report 02, *International Social Security Association*, 1-25.
- Özdemir, M. Ç., Karabayır, İ. (2019). Sosyal Güvenlikte Uluslararası Çalışma Standardı Olarak Almanya'da Aile Yardımları. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,3(1), 91-113.
- Regulation (EC) No 987/2009 of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 laying down the procedure for implementing Regulation (EC) No 883/2004 on the coordination of social security systems (Text with relevance for the EEA and for Switzerland), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32009R0987>
- Regulation (EC) No 883/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the coordination of social security systems (Text with relevance for the EEA and for Switzerland), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02004R0883-20140101>
- Social Security (Minimum Standards) Convention, ILO (1952, No. 102), Accessed on September 29, 2022,

Şentürk, F. (2016). Türkiye İçin Bir Aile Sigortası Model Önerisi. *Sosyal Güvençe*, (9), 102-139.

Universal Declaration of Human Rights, United Nations (1948), <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

Institutional References

Austrian Prime Ministry Family and Youth Services. "Familie". Accessed on April 4, 2023. <https://www.bundeskanzleramt.gv.at/agenda/familie.html>

Belgian Family Benefits, Accessed on April 4, 2023. <https://www.iriscare.brussels/fr/citoyens/familles-avec-enfants/informations-generales-pour-vos-allocations-familiales/>

Bulgarian Agency of Social Assistance, <http://www.asp.government.bg/>, Accessed: April 4, 2023.

Bulgarian Social Assistance Department, <https://asp.government.bg/bg/kontakti/teritorialni-strukturi/>, Accessed: April 4, 2023.

Croatia Health Insurance Fund, <https://hzzo.hr/rodiljne-i-roditeljske-potpore>, Accessed on April 4, 2023.

Czech Ministry of Labor and Social Affairs, Accessed on April 4, 2023. <https://www.mpsv.cz/web/en/state-social-support>

Danish Public Information System. "Børne- og ungedelse". Accessed on April 4, 2023. <https://www.borger.dk/familie-og-boern/Familieydelse-oversigt/Boerne-ungedelse%20-Caisse%20d'allocations%20familiales>

Estonian Social Insurance Institution, Accessed on April 4, 2023. <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/en/family-benefits-and-allowances/social-security-european-union>

Finnish Social Insurance Institution, Accessed on April 4, 2023. <https://www.kela.fi/families>

German Federal Employment Agency. "Kindergeld verstehen." Accessed: April 4, 2023. <https://www.arbeitsagentur.de/familie-und-kinder/infos-rund-um-kindergeld>

German Federal Ministry of Family, Senior Citizens, Women and Youth. "Family Information Portal" Accessed on April 4, 2023. <https://familienportal.de/familienportal/familienleistungen/bildung-und-teilhabe>

Government of Malta Ministry for Social Policy and Children's Rights, Accessed on April 4, 2023. <https://family.gov.mt/en/departments-and-entities/>

Greek Ministry of Labor and Social Affairs, Accessed on April 4, 2023. <https://opeka.gr/oikogeneies/oreines-kai-meionektikes-perioches/>,

Hungarian Family Center (Családbarát Magyarország Központ) CSALAD.HU. "CSOK-KÖLCSÖN" Accessed on April 4, 2023. <https://csalad.hu/tamogatasok/csok-kolcson>

Hungarian Public Information System (Kormányablak). "Gyermekgondozási díj iránti kérelem" Accessed on April 4, 2023. <https://magyarorszag.hu/>

Hungarian State Treasury. (Magyar Államkincstár). "Családi pótlék - nevelési ellátás, iskoláztatási támogatás" Accessed on April 4, 2023. <https://www.allamkincstar.gov.hu/csaladok-tamogata-saell%20a1t%20a1sok/csal%20a1dip%20a3b3tl%20a9k.html>

Information Service of the Federal Government of Germany. "Elterngeld" .” Accessed on April 4, 2023. <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/familie/familienleistungen/elterngeld/elterngeld-73752?view=>.

- Irish Ministry of Social Protection, Accessed on April 4, 2023. <https://www.gov.ie/en/collection/ff767-social-welfare-schemes-and-services/#children-and-families>
- Latvian Social Insurance Institution, Accessed on April 4, 2023. <https://www.vsaa.gov.lv/lv>
- Lithuanian Social Security Institution, Accessed on April 4, 2023. [https://www.sodra.lt/Mutual-Information-System-on-Social-Protection-\(MISSOC\)](https://www.sodra.lt/Mutual-Information-System-on-Social-Protection-(MISSOC)), [https://www.missoc.org/National-Institute-of-Social-Security-\(INPS\)](https://www.missoc.org/National-Institute-of-Social-Security-(INPS)). Accessed on April 4, 2023. <https://assegnounicoitalia.it/>
- Official Website of the Austrian Prime Ministry. “Familienbeihilfe. Accessed on April 4, 2023. <https://www.oesterreich.gv.at/lexicon/F/Seite.991663.html>
- Official Website of the Government of Luxembourg “Guichet.lu, Bürger, Steuern” Date of Accessed on April 4, 2023. <https://guichet.public.lu/de/citoyens/impots-taxes.html>
- Polish Ministry of Family and Social Policy, Accessed on April 4, 2023. <https://www.gov.pl/web/rodzina/wiadczenia-rodzinne>
- Portugal Family Benefits. Accessed on April 4, 2023. <https://en.seg-social.pt/homepage>
- République Française. “Allocations Familiales.” Accessed: April 4, 2023. <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F14809>
- Romanian Childcare Allowance, Accessed on April 4, 2023. <http://www.dgaspc-sec-torul1.ro/pagina.aspx?pid=91&keyn=27>
- Romanian Family Benefits, Accessed on April 4, 2023. <http://www.mmuncii.ro/j33/index.php/ro/politici-familiale-incluziune-si-asistenta-sociala/783-alocatia-pentru-sustinerea-familiei>
- Romanian State Child Benefits, Accessed on April 4, 2023. <https://www.dgaspc4.ro/servicii/aloca-ie-de-stat>
- Slovak Social and Family Affairs Authority, Accessed on April 4, 2023. <https://www.upsvr.gov.sk/>
- Slovenian Ministry of Labour, Family, Social Affairs and Equal Opportunities, Accessed on April 4, 2023. <https://www.gov.si/podrocja/druzina-otroci-in-zakonska-zveza/pravice-in-prejemki-druzine/>
- Southern Cyprus Social Insurance Service. Accessed on April 4, 2023. <https://www.mlsi.gov.cy/mlsi/sid/sidv2.nsf/All/DAB17B2759E353EEC2257C92004776F7?OpenDocument>
- Spanish Social Security Institution, Accessed on April 4, 2023. <https://www.seg-social.es/wps/portal/wss/internet/Inicio>
- Sociale Verzekeringsbank (SVB). “Kinderbijslag.” Accessed on April 4, 2023. <https://www.svb.nl/nl/kinderbijslag>
- Swedish Social Insurance Agency. “Sidan Kan Tyvärr Inte Hittas.” Accessed on April 4, 2023. https://www.forsakringskassan.se/privatpers/ersattningar_a_o/familjebidragen
- The Family Branch of Social Security, “La branche Famille de la Sécurité sociale”. Accessed on April 4, 2023. https://www.caf.fr/sites/default/files/medias/cnaf/Nous_connaître/International/PresentationBrancheFamille/2019/BrancheFamilleFancas2019.pdf
- The International Social Security Association (ISSA), <https://www.issa.int/>, Accessed on April 5, 2023

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 508-535

Geliş Tarihi:23.02.2023 Kabul Tarihi:21.03.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1255488>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

OSMANLI KADINININ CEZA HUKUKUNDAKİ YERİ VE ŞİKÂYET HAKKINI KULLANIMI (1785-1810)

Kader DEMİR*

Öz

Suç kavramı, birey veya bireylerin yapmış oldukları birtakım davranışların, buldukları topluluğa ters düşmesine denilmektedir. Bu tür davranışlar toplum tarafından tepkiye yol açtığı gibi kanunlar ile de birtakım hukuki prosedüre tabi tutulmuştur. Suç kişisel olmakla birlikte suçun herhangi bir cinsiyeti yoktur. Bu sebeple suç toplumda sadece bir erkeğe veya kadına atfedilemez. Bu çalışmada Osmanlı sınırları dahilinde yaşayan Müslüman veyahut Gayrimüslim Osmanlı kadınının işlemiş oldukları suç filleri ve işlenen suçların dini kimliklere göre dağılımı incelenmiştir. Ayrıca suç potansiyeli oluşturan kadınlar olabildiği gibi mağdur olan kadınlar ve bu kadınların mağdur eden kişilerin cinsiyetlerine ve dini hüviyetlerine göre oranı belirlenerek mahkemeye taşınma süreci hakkında bilgi verilmiştir. İncelenen arşiv kayıtları neticesinde kadınların fuhuş, hırsızlık, mal, eşya gaspı, miras hissesi zaptı vs. gibi suç fiillerinin bulunduğu görülmüştür. Yine uğradıkları haksızlıklar neticesinde mahkemeye başvuran kadınların çoğunluğunun (Müslüman mı/ Gayrimüslim mi) olduğu tespit edilmiştir. Şikâyet hakkını kullanmak isteyen kadınlar mahkemeye başvururken genellikle bizzat giderek başvuruda bulunma ve arzuhal ile başvuruda bulunma yollarını kullanmışlardır. Netice itibari ile şikâyet eden kadınların ve şikâyet edilen kadınların oranlarına bakıldığında kadınların erkeklere oranla şikâyet sistemini daha az kullandıkları görülmüştür. Ayrıca kadınların erkeklere nazaran daha düşük oranda suç işledikleri de görülmüştür. Bu çalışmada arşiv kaynakları içerisinde yer alan Atik Şikâyet Defterleri, diğer arşiv kayıtları ve tetkik eserlerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kadın, Suç, Şikâyet, Hak

The Place of the Ottoman Woman in Criminal Law and the Use of the Right to Complain (1785-1810)

Abstract

The notion of criminality is the act of many individuals or individuals who have dealt with their communities. Such behavior has been followed by several legal procedures, as well as by law which have caused social reactions. While crime is personal, there is no gender of crime. Therefore, crime cannot be attributed to a man or a woman in society. This study

* Dr., kaderdemiir@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3573-7147>

examined the distribution of crimes and crimes committed by religious identity of Muslim or non-Muslim Ottoman women living within Ottoman borders. Furthermore, women who are potential crime victims, women who are victims and those women who are victims have been identified by their gender or religious affiliation and provided information about the process of being transported to court. As a result of the archival records examined, women were found to have criminal verbs such as prostitution, theft property, extortion, inheritance, etc. The majority of women (Muslim or non-Muslim) have also been found to have been subpoenaed for wrongdoing. Women who wish to exercise their right to complain often go to court in person and use the means to apply and appeal ardently. As a result, women and women who complain are less likely to use the complaints system than men. Women have also been found to have committed a lower rate of crimes than men. This study benefited from the ancient Complaints Books, other archive records and the study of the archive's resources.

Keywords: Ottoman, Women, Crime, Complaint, Right

Giriş

Kadın, Eski Türk Devletleri'nde "ana ve kahraman" imgeleri ile tanımlanmış ve devlet idaresinde söz hakkına sahip olmuştur. O dönemde kadınlar at ve silah kullanabildiği gibi sefere katılmış bunun yanı sıra sefirleri dahi misafir etmişlerdir (Altındal, 1994, s. 9). Ancak İslamiyet'ten sonra Osmanlı Devleti'nde kadının konumu değişime uğramış ve ataerkil toplum düzeninin benimsenmesi ile birlikte kadının ikinci planda kaldığı ifade edilmiştir (Kavaklı-Kundakçı, 2019, s. 1790). Jennings çalışmasında, batılı gözlemciler ile Arap bilimci ve antropologların kadınlar hakkındaki görüşlerine de yer vererek iki farklı görüş açısı ile kadının toplumdaki yeri hakkında bilgi vermiştir. Bu doğrultuda batılı gözlemcilerin, kadının İslam kültürünün iktisadi ve içtimai sistemi içerisinde küçük görüldüğünü ancak Arap bilimcileri ve antropologların ise kadının İslamiyet ile birlikte mülkiyet hakkını elde ettiği görüşünde olduklarını ifade etmiştir (Jennings, 1975).

Osmanlı kadının sosyo-ekonomik durumu hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında kadının sosyal ve ekonomik yaşamdan tamamen silinmediği kısıtlı da olsa var olduğu görülmektedir. Bu durum hakkında Fariba çalışmasında, Osmanlı Devleti'nde köyde ve şehirde yaşayan kadınların ekonomide etkin bir rol oynadığını özellikle de ipek atölyelerinde, pamuk ve tiftik endüstrilerinde yer aldıklarını dile getirmiştir (Zarinebaf-Shahr, 2001, s. 141). Gerber ise kadınların çok az da olsa za-

naatkarlık ile uğraştığını ifade etmiştir. Bunu da elinde olan bir dava kaydına dayandırmıştır. Bahsi geçen kayıta, Bursa’da yaşayan Fatma adındaki kadının, babasının vefatı üzerine miras olarak kendisine bir mum yapımı yeri kaldığını ve bu yeri işlettiği bilgisi mevcuttur. Ancak Bursa’daki mumcular loncası Fatma adlı kadına, bu loncada hiçbir kadının bulunmadığını ileri sürerek bu işi kanunlara aykırı olarak yaptığını ifade edip dava açtıkları görülmüştür. Bu durum üzerine Fatma’nın bu yerin babasından miras olarak kaldığını ve bu sebeple yasal olduğunu ileri sürdüğünü ifade etmiştir. Gerber ayrıca kadınların yaptıkları zanaatkarlık işini “küçük ev endüstrisi” şeklinde isimlendirmiştir. Ayrıca kadınların eşyalarını kendilerinin ürettiklerini ve buldukları yerdeki sokaklarda ve pazarlarda satabildiklerini belirtmiştir. Bu konu ile ilgili verdiği örnek ise dikkat çekicidir. Gerber çalışmasında; 8 kadının ipek tüccarları loncasına dava açarak buldukları yerlerde istedikleri gibi dolaşarak ürünlerini satabilme haklarının olduğunu ve bu duruma kimsenin müdahalede bulunamayacağını kanıtladıklarını kaleme almıştır (Gerber, 1980, s. 237-238).

Osmanlı Devleti’nde yaşayan kadınların sosyal yaşamda buldukları durumlara bakıldığında fuhuş, hırsızlık, miras zaptı, arazi ve eşya zapt etme gibi suçları işledikleri görülmüştür. Kadınlar işledikleri suçlar karşılığında gerekli olan cezaları da almışlardır. Ancak kadınların işledikleri suçlara bakıldığında erkeklere oranla daha az suç oranına sahip oldukları görülmüştür.

Osmanlı Devleti’nde suç işleyen kadınlar olduğu gibi haksızlığa ve zulme uğrayarak mağdur edilen kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınlar maruz kaldıkları haksızlıkları, devletin bütün bireylerine tanıdığı şikâyet hakkını kullanarak engellemeye çalışmış ve haklarını aramışlardır. Çünkü kadınların da tıpkı erkeklerde olduğu gibi karşılaştıkları haksız fiilleri ve zulümleri dava etme hakları bulunmaktaydı. Hatta bu haklarını Müslüman- Gayrimüslim gibi dini hüviyet farkı olmaksızın bütün kadınlar istedikleri zaman kullanabilmekteydiler.

Bu çalışmanın amacı da Osmanlı kadınının sosyal yaşamda bulunduğu yere ve konuma tek bir perspektiften değil de geniş bir perspektiften bakılmasını sağlamaktır. Bu sebeple suç işleyen kadın ve mağdur kadın profilleri arşiv vesikalari vasıtası ile anlatılmıştır.

1. Osmanlı Devleti'nde Kadınların İşledikleri Suçlar

Suç, birey veya bireylerin sosyal düzene karşı sergiledikleri kanun dışı tutum ve davranışlardır (Selçuk, 2014, s. 85). “*Cürm ve cerime*” olarak karşımıza çıkan suç tabiri sözlükte ise “*törelere ve ahlak kurallarına aykırı davranış ya da bir toplumda haksız sayılıp yazılı yazısız kurullarla yasaklanan ve yaptırıma bağlanan eylem*” (Boynukalın, 2009, s. 453) anlamına gelmektedir. Suç kişisel bir eylem olduğu gibi suçun herhangi bir cinsiyeti de yoktur. Yani suç eylemi suçu işleyen kişi ile sınırlı kalmakla birlikte cezai müeyyideye sebep olacak tutum ve davranışları sergileyen kişi/ler erkek ve kadın da olabilir. Çünkü suç kavramı yalnızca erkeklere veya yalnızca kadınlara özgü bir davranış değildir. Ancak Osmanlı halkı göz önüne alındığında erkeklerin ve kadınların sosyal hayatta var olma durumlarına göre suç oranları değişmektedir. Nitekim 1788-1789 tarihli incelenen bir arşiv kaynağında suç işlediği iddia edilerek şikâyetçi olunan kişilerden erkeklerin %84'lük orana sahip olduğu, kadınların ise %6'lık orana sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca şikâyet içermeyen ve şikâyet eden ve edilen kişilerin cinsiyetleri hakkında bilgi verilmeyen hükümler bilinmiyor başlığı altında toplanmış olup %10 orana sahiptir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 196)ⁱ. Bu orana göre kadınların erkeklere nazaran daha az suç işlediği söylenebilir. Ancak sadece bu kaynağa dayanarak erkeklerin suç oranı kadınların suç oranına nazaran yüksektir denilemez.

Osmanlı kadınlarının işledikleri suçlar düşük orana sahip olsa da miras hissesi zapt etme, alacak verecek, yalan beyan ile hak iddia etme, ev basma, adam öldürme ve mal gaspı, araziye müdahale, vakıf görevlisine ve gelirine müdahale, hırsızlık, fuhuş gibi suçları işledikleri görülmüştür (Demir, 2022, s. 50-52). Ancak bu suçlar arasında kadınların en fazla fuhuş yani zina ile ilgili suçların kayıtlarda yer

aldığı ifade edilmektedir (Aksın, Baytimur, 2018, s. 404; Karaca, 2005, s. 157; Özdemir-Kızıllıkan, 2011, s. 112).

1.1. Fuhuş

Osmanlı Devleti'nde halkın özümsemiği ataerkil toplum yapısı neticesinde kadın daha çok ev işleri ve çocukları ile ilgilenen bir meta olarak düşünölmüş bu sebeple de sosyal hayatla belirli seviyede etkileşime girmiştir. Kadına sosyal hayatta biçilen rol, toplumsal cinsiyet ayrımcılığını doğurmuş ve böylece kadın erkeğin tahakkümü altında kalan ve ona çizilen sınırlar çerçevesinde hareket etmesi istenen bir varlığa dönüştürölmeye çalışılmıştır. Kadının sosyal hayattaki durumu çoğu kez birtakım kısıtlamalar neticesinde şekillendirölmeye çalışılmış ve bu kısıtlamaların ortaya çıkaracağı sorunlar çok dikkate alınmamıştır. Nitekim çamaşırcı kadınların dükkanlarının önüne toplanan erkeklerin bu eylemini ortadan kaldırmak için kadınlara dükkân verilmemesi emri bu kısıtlamalardan bir tanesidir. Sübyan mektepleri dışında kız çocuklarına eğitim veren bir kurum ve kuruluşun olmaması ise bir başka kısıtlayıcı uygulamadır (Kavuncu, 1999, s. 166). Yine kadınların çarşı ve pazarda açık renk ve açık yakalı ferace giyinmemeleri doğrultusunda yapılan uyarı ve tembihlerde bu kısıtlamaların bir diğeri yönüdüdür (BOA, HAT, 1408/57104)ⁱⁱ. Bu durumun, kadınları sosyal çerçevede kısıtladığı ve eğitim hayatlarının sınırlı çerçevede kalmasına neden olduğu söylenebilir. Ayrıca ahlaki sorunların kadınlara getirilen tedbir ve yasaklar neticesinde çözüme kavuşturölmeye çalışılması kadınların yalnızlaşmasında ve iş olanaklarının azalması hususunda etkili olduğu düşünölebilir. Böylece eğitimdeki kısıtlamalar ile cahil bırakılan, birtakım yasaklar ve sınırlar neticesinde hayatta kalma mücadelesi veren kadınlar ekonomik sıkıntılar ve yalnızlık gibi bazı sebepler neticesinde birtakım ahlak dışı ve yasa dışı yollara sapmışlardır (Karaca, 2005, 157).

Arşiv kayıtlarına yansıyan bu suç fiillerine bakıldığında birçok örnek karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Arnavutköy'e demir atmış olan Fazlı kapudanın neferleri cumartesi gecesi Kuzguncuk köyü civarında olan bahçede üçer nefer fuhuş yapan kadınlar ile geceler iken kol tarafından üzerlerine gidilerek yakalanmış ve

kayıkhaneye hapsedilmişlerdir. Ayrıca yakalanan kişilerin 4 erkek ve 8 kadın olduğu belirtilmiş ve isimleri dahi verilmiştir. Bu durum üzerine bahsi geçen kadınların çavuş mübaşeretiyile Bursa'ya sürgün edilmesine dair emir verilmiştir (BOA, C.ZB. 11/502). Yine Fatih Sultan Mehmet Han'ın yaptırdığı medresenin öğrencilerinden olan Molla İbrahim, Molla Yusuf, Molla Ali ve Molla Ömer adlı kişiler Sultan Mehmet Cami civarında olan virane bir yere gece vakitleri 3 fuhuş yapan kadın ile gitmişler. Bu durum üzerine kişiler zabitanlar tarafından yakalanmış ancak erkeklerden biri firar etmiş olup diğer 3 kişi Limni adasında kalabend olmuştur (BOA, C.MF. 58/2896). Fuhuş ile ilgili kayıtlar arasında bir diğer arşiv kaydında ise Tetimme Medresesine 4 kadının götürüldüğü haberi üzerine zabitanlar bahsi geçen yere gitmiştir. Bu durum üzerine yakalanan suhte Osman ve İsmail'in Rodos'a kalabend edilmelerine dair emir çıkmıştır (BOA, C.MF. 125/6219). İncelenen belgelerden de görüldüğü üzere fuhuş suçunun işlendiğine dair alınan ihbarlar üzerine gidilen yerlerde sadece fuhuş suçunu işleyen kadınlar değil suç ortağı olan kişilerde yapılan baskınlarda yakalanarak cezalandırılmışlardır.

Kayıtlara bakıldığında kadınların bazı yerleri kendilerine mesken seçerek oralarda fuhuş suçunu işledikleri görülmektedir. Mesela Üsküdar ve Balaban İskelesi civarında bekar odalarında kalyoncu neferatları fuhuş yapan kadınları topladıkları işitilmiş. Bu durum üzerine duruma sebep olan kişilerin ortaya çıkarılarak def edilmesi için hattı hümayun gönderilmiştir. Ayrıca bahsi geçen odaların gece yarısı basılarak odalarda kalyoncu veya fuhuş yapan bir kadın bulunur ise yakalanması emredilmiştir (BOA, HAT 11/433). Bu konu ile ilgili bir diğer arşiv kaydında ise donanma ve asker çıkarılması yapılanaya kadar İstanbul, Üsküdar, Tophane ve Tersane gibi yerlerde fuhuş yapan kadınların hapsedilmesine dair emir bulunmaktadır (BOA, HAT 13/496). İncelenen arşiv kayıtlarından da görüldüğü üzere fuhuş suçunun engellenmesi için birtakım tedbirler alındığı ve baskınlar yapıldığı görülmüştür. Ayrıca kayıtlardan da anlaşılacağı üzere suç kavramı sadece fuhuş yapan kadına addedilmemiş, suça ortak olan kişi veya kişilerde sorumlu kabul edilmiştir. Böylece alınan tedbirlerin her iki tarafı kapsayacak şekilde alındığı görülmüştür.

Bu ahlak ve yasa dışı suç eylemi devlet tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Bu sebeple kefilsiz ve işsiz olarak dolaşan kişilerin tespit edilmesi için han, hamam, dükkân ve bekar odalarında teftiş ve yoklamalar yapılmıştır (BOA, AE.SSLM.III 422/24215). Bu yoklama ve teftişler neticesinde bekar olup kefil olanlar ve kefilsiz olanlar belirlenerek kayıt altına alınmıştır (BOA, A.DVN.d. 832). Yoklamalar esnasında kefil olmayan kişiler memleketlerine gönderilmeye çalışılmıştır (BOA, A.DVN.d. 852). Hatta içki içerek zina ettikleri sebebi ile Kasımpaşa ve Galata'da han odalarında kalan bekarların odalarının kapatıldığı da görülmüştür (BOA, TS.MA.e. 896/59). Ayrıca hem fuhuş yapan kadına hem de erkeğe birtakım cezai müeyyideler uygulanmış fakat yine de tam manası ile bu duruma engel olunamamıştır. Dönemin şartlarına bakıldığında özellikle 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan uzun savaşlar, iktisadi ve içtimai durumda ortaya çıkan birtakım sorunlar devlet içerisinde göç hareketliliğinin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durum da fuhuş olaylarının artmasında sebep olmuştur (Alan, 2014, s. 252). Fuhuş suçuna karşılık kadınlara “nefy ve icla” olarak tanımlanan sürgün cezası ve hapis cezalarının verildiği görülmektedir.

Netice itibari ile bakıldığında fuhuş suçu toplumda çok eski tarihlere dayanmakta olup yapılan incelemelerde de suçun işlenmesi, bu durum karşısında verilen cezalar ve suçu engellemek için devletin aldığı bir dizi tedbirler hakkında bilgi verilmektedir. Ancak kayıtlarda, fuhuş suçunu işleyen kadınların bu suçu işleme sebepleri, suçu işlemeye iten etkenler veya suçu işleyen kişilere toplumun bakış açısı hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bu durum da fuhuş suçunu işleyen kadınların sosyal baskılara maruz kalıp kalmadıklarını ve toplumda ne aşamada yer alabildiklerini anlatma hususunu zorlaştırmaktadır.

1.2. Miras Hisselerini Zapt Etme

Kadınların işledikleri bir diğer suç fiili ise miras paylaşımı esnasında başka bir kişinin hissesini zapt etme eylemidir. Osmanlı Devleti'nde birey/lerin üzerlerinde olan mal ve mülkler, bu mülklerin kıymeti, bunun yanı sıra alacak-verecek durumu, ölen kişinin mirasçıları gibi birçok bilgiler tereke defterlerinde yer almaktadır

(Düzbakar, 2016, 95). Bu durum vefat eden kişi/lerin mal ve mülkleri ile mirastan pay alacağı hisse sahiplerinin bilinmesini sağlamaktadır. Ancak ölen kişilerin mirasçıları kendilerine isabet eden hisselerle riayet etmeyerek birbirlerinin hisselerini zapt etmişlerdir. Bu suçu işleyen bireyler arasında kadınlar da yer almaktadır. Nitekim Erdek Nahiyesine bağlı Mucanya köyü sakinlerinden Sermo adlı zımmi kadının Dimitri adındaki eşi vefat etmiş. Eşinden kalan terekesi kendisi ve aynı köyde oturan iki gayrimüslim kadına sirayet etmiş ancak diğer kadınlar hisselerine düşen payı almayarak tüm mirasa el koymuştur. Bu durum üzerine bahsi geçen Sermo adlı kadın fetva ve berat ile savını destekleyerek şikayetçi olmuştur (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 193: 7/25). İncelenen şikayet kaydında şikayet eden ve şikayet edilen tarafın kadın olduğu görülmektedir. Ayrıca kişilerin gayimüslim olması da suç işleyen kadınların yalnızca Müslüman olmadığını Gayrimüslim kadınların da suç işlediğini göstermektedir. Bu durum da suçun cinsiyetinin, kimliğinin veya dini hüviyetinin olmadığını göstermektedir.

Miras hissesini zapt etme suçu ile kadının mağdur ettiği kişiler arasında erkekler de bulunmaktadır. Bursa sakinlerinden Kütahyalı Ömer Paşa'nın kardeşi oğlu El-hac Mir Hasan'ın vefatı üzerine mirası eşi Zeynep adlı kadına ve Veli adlı kişiye kalmış. Ancak adı geçen Zeynep'in kendi payına düşen miras hissesi ile yetinmeyerek Veli'nin payına da el koyduğu görülmüştür (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 194: 80/366).

Bu suç fiilini işleyen kadınların sadece akrabasına karşı değil kendinden küçük olan kardeşine karşı dahi acımasızca davranarak hakkını gasp ettiği durumlarda kayıtlarda görülmüştür. İhsancı kazasında anneleri vefat eden Hatice ve Zeynep arasında vuku bulan sorun bu duruma örnek olarak görülebilir. Havva hanımın vefat etmesi üzerine varis olan iki kız kardeşten yaş olarak büyük olan Zeynep adlı kişi kardeşinin çocuk olmasını fırsat bilerek bütün mirasa el koymuş. Hatice dava açmaya uygun yaşa geldiği zaman kendi hisse payını istediğinde Zeynep'in karşı çıktığını ve mağdur olduğunu ifade etmiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 196: 16/71).

Osmanlı Devleti'nde miras paylaşımı hususunda yaşanan problemler her dönemde vuku bulmuştur. Ancak bu durumun bir suç adı altında anılması bu sorunu yaşayan kişiler tarafından olayın mahkemeye taşınması ile gerçekleşmektedir. Kişiler aralarında yaşanan anlaşmazlıkları mahkemeye taşıdıktan sonra haklı ve haksız kavramlarına göre ayırmakta böylece mağdur ve suçlu kişi dava sonucunda belirlenmekteydi. Bu durumda toplumda bir bütün olarak yaşayan kadın ve erkek bireyler arasında da cinsi hiçbir ayırım olmaksızın miras sorunları yaşanmaktaydı. Ancak miras ile ilgili yaşanan suçlara bakıldığında kadınların bu suçu yalnız akrabalık bağı olan bireyleri arasında yaşamadığı, her kesimden insanlar arasında vuku bulduğu görülmüştür. Yine bu suçu işleyen kadınların sorun yaşadıkları ya da mağdur ettikleri bireyler arasında hem cinsleri olabildiği gibi erkeklerde bulunmaktadır.

1.2. Alacak-Verecek İlişkisi ile Kişileri Zarar Uğratma Suçu

Bu suç kategorisi, bireyler arasında yaşanan borç, alacak-verecek gibi durumlarda borçlu kişinin borcunu ödemeyip, çeşitli bahaneler sunarak alacaklı kişiyi mağdur etmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bireylerin üzerinde kalan borçlar belgelerde “deyn ve karz” sözcükleri ile anılmıştır (Koçak, 2022, s. 1606). Alacak-verecek sorunu ile işlenen suçlar farklı şekillerde görülmektedir. Bunlar;

- Borcu olmadı halde ya da vefat etmiş birinde alacağının olduğu iddiası ile kişiye zulüm etme
- Kişinin sağ iken almış olduğu borcunu vefatı üzerine varislerinin kabul etmemesi ile zulüm
- Kişinin aldığı borcu vermekte zorluk çıkarması
- Kişinin borcu karşılığında rehin bıraktığı eşya, mal veya ziynetine zarar verme

Alacağı olduğu iddiası ile kişilere veya vefat etmiş kişilerin varislerine yapılan zulüm ve zorbalıklar mağdur edilen kişilerin mahkemeye başvurması ile yargı süreci başlardı. Kişilerin herhangi bir borç ve kefillik durumu olmadığı haliyle borcu varmış gibi karşı tarafın birtakım talep ve zulümleri ile karşılaşması kişilerin

mağduriyetlerine sebep olmaktadır. Mesela İzmir şehrinde yaşayan Ahmet ibni El-Hac Yusuf adındaki kişi kimseye borcu ve kefilliği olmadığı halde kayınvalidesi Şerife Hatice'nin kendisinde 700 kuruş alacağını olduğunu iddia ettiğini ifade ederek mahkemeye başvurmuş. Ayrıca bahsi geçen Hatice hanımın kendisine aynı sene içerisinde iki defa dava ettiğini ve savını ispat edemediğini bildirmiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 193: 16/64). Çemişgezek kazasına bağlı Tal köyü sakinlerinden Halil'de kimseye borcunun ve kefilliğinin olmadığını ancak Maral ve Tamasna adındaki kadınların kendisinde alacağını olduğunu iddia ederek zulüm ettiklerini bildirmiştir. Yukarıda incelenen kayıt ile benzer durumları taşıyan bu kayıttaki diğer bir detay ise bahsi geçen kadınlarla 15 yıl bu davayı sürdürdükleridir. Halil bu durum üzerine suçsuzluğunu ispat etmek için fetva almış olsa da yaşadığı zulüm ve baskı yüzünden zor duruma düştüğünü ifade etmiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 193: 48/203). Görüldüğü üzere ilk verilen örnekte kişi her ne kadar alacak-verecek suçu ile dava açarak hakkını aramak istese de gerekli delil ve ispatı olmadığı takdirde girmiş olduğu hak arayışı sonuçsuz kalmaktaydı. Ya da bir diğer örnekte olduğu gibi kişi hiçbir şekilde alacak-verecek ilişkisine girmediği halde iftira ile borcu olduğu iddia edilerek zulme uğrayabilmekteydi. Çünkü alacak-verecek davaları herhangi bir senet veya şahit huzurunda yapılmadığı sürece ispatı da zor bir husustur. Bu durum kişileri olmayan davalarla yıpratılabildiği gibi varolan davanın ispatında da zor duruma düşürebilmektedir.

Alacak-verecek ile ilgili sorunlardan bir diğeri de kişinin hayatta iken aldığı borcunu vefatı üzerine varislerinin kabul etmemesidir. Bu durum üzerine alacaklı kişi mağdur olurken borcu alan kişinin varisleri ise bahsi geçen borcu inkâr etmeyi seçerek zulüm etmektedir. Nitekim, Mustafa adlı kişinin yaşadığı sorun bu duruma örnek teşkil etmekteydi. Mustafa Give kazasında Alemdar İbrahim adlı kişiye 100 kuruş borç vermiş ancak bu borcu alamadan Alemdar İbrahim'in vefat etmişti. Bu durum üzerine bahsi geçen İbrahim'in terekesi eşine sirayet etmiş ancak eşi borcu ödemedi zorluk çıkararak Mustafa'ya zulümde bulunmuş (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 193: 99/429).

Borç alıp verme ilişkisi insanlar arasında çok yaygın bir durumdur. Kişiler zor bir durum ile karşılaştığı zaman aile fertlerinden, akraba, komşu vs. tanıdık kişilerden bir müddetliğine bir miktar borç isteyebilmektedir. Ancak alınan borcun ödenmesi hususu geldiğinde kişilerin borcu alırken ki gösterdikleri hassasiyetleri göstermedikleri hatta durumu husumet derecesine taşıdıkları görülmüştür. Nitekim Zalime ve Fatma adındaki kişilerin aralarında vuku bulan sorun bu duruma örnek olmaktadır. Çemişgezek kazasına bağlı Ekarak köyü sakinlerinden olan Zalime aynı köyde olan Fatma'ya belli bir miktar borç vermiş ancak almak istediği zaman Fatma zorluk çıkarmaya başlamış. Bu durum üzerine durum mahkemeye yansımış ve Zalime Hanım eşini vekil tayin ederek alacağı miktarın kendisine teslim edilmesini istemiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 194: 38/171). Yine Siroz kazası sakinlerinden Hatice Hatun 1200 senesinden beri aynı kazada oturan Çorapçı Ali Ağa'nın ehli Fatma'da 2.500 kuruş alacak hakkı bulunmaktaydı. Hatice Hatun birkaç defa alacağını talep etmiş ancak bahsi geçen Fatma karşı çıkarak borcunu ödemiş. Durum bu sebeple mahkemeye taşınmış ve Hatice Hatun hakkının verilmesini istemiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 199: 87/354).

Alacak verecek davaları ile yaşanan sorunlardan sonuncusu ise alınan borç karşılığında rehin olarak bırakılan mal, eşya ve ziynetlerin verilmemesi sebebiyle ortaya çıkan sorunlardır. Nitekim Kengiri Sancağında olan Kalaycık köyü sakinlerinden Emine, Dağlı oğlu Mustafa'nın kızı Rabia'dan 60 kuruş borç aldığını ve karşılığında ise bağını, kürkünü, altın üzerine incili bir gerdanlığını rehin olarak bırakmış. Daha sonra ise borcunu ödeyip eşyalarını almak istediğinde bahsi geçen Rabia adlı kadın kürk ve gerdanlığın zayı' olduğunu söyleyerek vermemiş. Hatta bununla da kalmayıp sonra bağ, kürk ve gerdanlığı bana sattı diyerek zulümde bulunmuş. Bu durum üzerine konu mahkemeye intikal etmiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 196: 179/733). İncelenen şikâyet kayıtlarının sonuçları her ne kadar belli olmasa da bu davalarda herhangi bir şahit ve belge bulunmuyorsa bu durumun davaların uzamasına veya sonuçsuz kalmasına sebep olduğu söylenebilir.

1.4. Arazi ve Mal Zaptı

Kadınların, arazi ve mal zaptı gibi suç fiillerini birtakım kişiler ile iş birliği içerisinde gerçekleştirdikleri görülmüştür. Bu suç fiillerinde kadınların yanlarında olan kişiler ile birlikte hareket ederek ev basma eylemine girdikleri ve zorbalıkla kişilerin ziraat ettikleri arazilerini, taşınır ve taşınmaz birtakım mal ve mülklerini zapt ettikleri görülmüştür. Nitekim Arak köyü sakinlerinden Salih'in, yaşadığı köyde ziraat ederek öşür ve rüsumunu verdiği tapulu ve temessüklü belli sınırlara sahip arazisi bulunmaktaydı. Bahsi geçen bu yerlere kimsenin müdahale etme hakkı olmadığı halde aynı köy sakinlerinden Fatma adlı kadın ile eşi İsmail ve oğlu Hüseyin adlı kişiler bu yerleri zapt etmiştir. Ayrıca bununla da kalmayarak evini basıp 40-50 adet koyununu ve eşyalarını gasp etmişlerdir. Salih bu durumu mahkemeye taşımış ve zapt edilen yerler ile mal ve mülkünün kendisine geri iade edilmesini istemiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 194: 35/159). İncelenen belgede arazi ve malı zapt edilen kişi ile bu suçu işleyen kişiler arasında herhangi bir akrabalık ilişkisi bulunmamaktadır. Ayrıca kayıтта mağdur kişinin suç işleyen kişi ile arasında herhangi bir alacak-verecek ilişkisi ve müdahale gerektirecek bir konu olmadığı da belirtilmiş olmasına rağmen kişilerin bu suçu işledikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra suç işleyen kişilere bakıldığında ise suç ortaklarının aile bireyleri olduğu görülmektedir. Ancak bu durumun aksine aile bireyleri arasında da arazi ve mal gaspı olaylarının olduğu görülmektedir. Mesela; Göynük kazası sakinlerinden imam Mehmet adındaki kişi bir odalı evini, bir adet han ve miktarı belli mal ve eşyasını eşi Refikiye adlı kadına hibe ve teslim etmiş. Kişi isteği ile gerçekleşmiş olan bu hibe olayı sonrası kimsenin bahsi geçen taşınır ve taşınmaz mal ve mülke müdahale etme hakkı olmadığı halde bu mal ve mülkü vefat eden imam Mehmet'in oğulları İbrahim ve Ali Bey ile kız kardeşleri Saliha, Emine ve Hatice adlı kadınlar zapt etmişlerdir. Zorbalıkla ile mal ve mülkünden olduğunu iddia eden Refikiye Hanım durumu mahkemeye taşıyarak gereğinin yapılmasını, malının ve mülkünün alınarak kendisine iade edilmesini istemiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 194: 53/242). Bu belgeye bakıldığında suçun arazi ve mal gaspı olayı dışında miras ile de ilgili olduğu görülmektedir. Nitekim kişiler

arasında aile birliği olmakla birlikte kişinin hayatta iken almış olduğu kararların vefatı üzerine varisleri tarafından yok sayıldığı ve bu doğrultuda kişinin haklarının ihlali yönünde hareket edildiği görülmektedir.

Kişilerin mal ve eşya gaspı esnasında cinayet suçunu işledikleri de görülmektedir. Nitekim İstanbul sakinlerinden Ali'nin annesi Hacı Ümmühan'ın ölümü bu duruma örnek olarak görülebilir. Ali bu durum ile ilgili şikâyet başvurusunda annesini Kafacık Yusuf ve eşi Ayşe'nin yaptığını ve kayıtlı olarak bulunan 35 keselik nakit parasının, mücevher ve diğer eşyalarının da zapt edildiğini bildirmiştir. Ayrıca kişilerin firar ederek İzmir'e gittiklerini ve orada oturduklarını bildirerek haklarının kendisine teslim edilmesini istediğini belirtmiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 194: 121/558). Ayrıca bir başka kayıta ise Bursa'da, Gazi Sultan Orhan vakfı arazilerinde Yusuf adlı kişinin tasarrufunda olan sekiz dönüm tarlaya kimsenin müdahale etme hakkı olmadığı halde Bursa sakinlerinden Bakkal Halil'in kızı Emine Hatun ve Kasap İzzettin fuzuli bahaneler sunarak zapt etmeye çalışmış. Bu durum üzerine bahsi geçen Yusuf durumu meclis-i şer'e giderek bildirmiştir (BOA, AE.SSLM.III 348/20043).

1.5. Hırsızlık

Hırsızlık arşiv kaynaklarında "sirkat" olarak ifade edilmekte olup Hırsızlık suçu işleyen kadınların zindana konulma ve sürgün cezalarını aldıkları görülmektedir. Hırsızlık suçunu işleyen kadınlara sürgün cezası verildiği görülmektedir. Nitekim Esmâ ve annesi Ümmügülsüm adlı kadınların hırsızlık suçu üzerine yakalanmaları ile Limni adasına sürgün edilmeleri ve orada ikamet etmelerine dair emir verildiği görülmüştür (BOA, C.ZB. 13/607). Hırsızlık suçunda kişinin durumuna merhamet edilerek cezalandırılmadan salınması suçun tekrarlanmasına olanak sağlamaktadır. Hafize adlı kadının yapmış olduğu hırsızlık suçu bu duruma verilecek en güzel örneklerden biridir. Bahsi geçen Hafize daha önce iki defa hırsızlıkta bulunup yakalanmış ancak bir daha yapmamak şartı ile merhamet edilerek serbest bırakılmış. Bu durum üzerine Çarşamba pazarında Sakız Ağacı olarak tabir edilen yerde oyma odalarda bir kişinin evinde kalmış. Bulunduğu yerde olan komşularla ve etrafla

dostane geçinmeyip sürekli ağza alınmayacak kötü konuşmalarda bulunmuş. Bir gün yine koltuğunda bir bohça ile gidip etrafında olan kişilerin mal ve eşyalarına el uzattığından dolayı civarda bulunan kişiler tarafından yakalanarak bohçası ile birlikte zabıta verilmiş. Ağa kapısına gider iken konağın önünde hile yaparak yalandan feryat etmesi ile neferlerin elinden alınıp kadın bırakılmış. Bu durum üzerine bahsi geçen neferlerin durumu anlatması üzerine kadın tekrar oturduğu evden çaldığı eşyalar ile alınarak ağa kapısına getirilmiş. Huzura geldiğinde 6 evden çaldığı eşyalardan verilmeye hazır olanlar, devlet huzurunda verilmiş ancak diğerlerinin eşyalarının verilmesi için asesbaşı ve subaşı marifeti ile 21 Temmuz 1802 tarihinde Hafize zindana konulmuştur. Kadının konuşması üzerine diğer kişilere de eşyaları teslim edilmiş. Ancak 9 Mayıs 1803’de verilen emir ile Hafize adlı kadın serbest bırakılarak Bozcaada’ya sürgün edilmiştir (BOA, C.ZB. 16/761). Yüz kızartıcı suçlar karşılığında kişilere herhangi bir ceza verilmeyerek sadece tembih ile serbest bırakılmaları işlenen suçun tekrarlanmasına hatta şiddetinin artmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden suç kavramı büyük ya da küçük gibi ibarelerin kullanılması ile şiddetini yitirmemeli suçu işleyen kişinin gözünü korkutacak şiddette bir ceza ile sonuçlandırılmalıdır. Yine hırsızlık suçu ile yakalanan Hatice adlı kadının Bursa tarafına sürgün edildiği görülmüştür (BOA, C.ZB. 71/3523).

2. Kadınların Adalet Arayışları

Osmanlı Devleti’nde yaşayan kadınları sadece suçlu ya da sadece haklı olarak sınıflandırmak hatalı bir tabir olur. Kadınlar Osmanlı ceza hukuku karşında mağdur olarak yer alabildiği gibi suçlu konumda da bulunmuştur. Ancak karşılaştıkları haksız bir fiil karşısında erkekler gibi kadınlarda mahkemeye başvurma ve şikâyet etme hakkına sahiptir.

Osmanlı Devleti, oluşturmuş olduğu şikâyet mekanizması ile bünyesinde bulunan tüm tebaanın hakkını savunmak, mağduriyetleri gidermek ve suçluyu cezalandırmak maksadı ile birden fazla şikâyet mercii oluşturmuştur. Hakkını aramak isteyen kişileri ise bu merciler önünde eşit görerek, dil, din, cinsiyet, köken veya sosyal statü gibi hiçbir ayrıma tabi tutmadan mahkemeye başvuruda bulunma

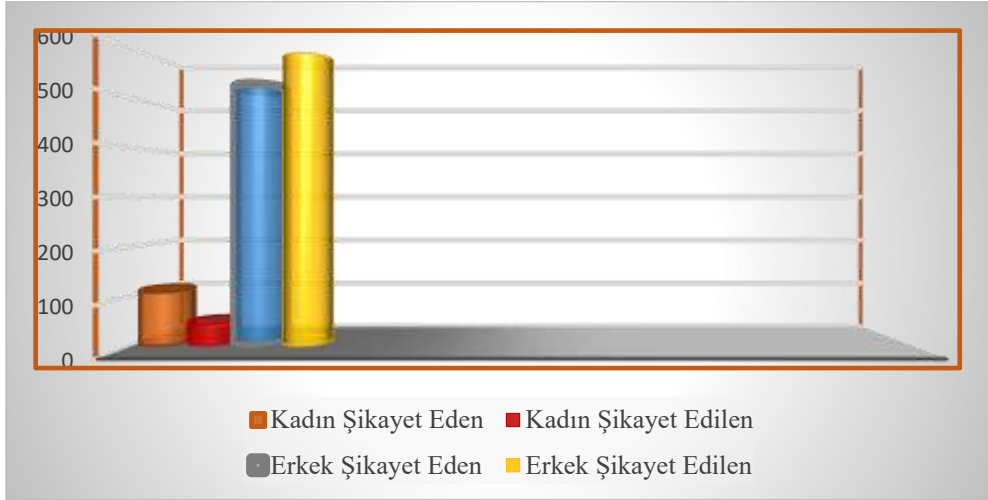
hakkını vermiştir (Demir, 2022, s. 15). Kadınların mahkemeyi kullanma durumları hakkında Akyüz çalışmasında “*orta sınıf mensuplarınca, özellikle babalarını ve kocalarını yitirmeleri ve hane halkı arasında nüfuzlu ve zengin bir erkeğin bulunmaması sebebiyle güçlü akrabalık bağları bulunmayan kadınlar tarafından kullanılıyordu*” şeklinde ifade etmiştir (Akyüz, 2007, s. 77; Zachs, Ben-Bassat, 2015, s. 768). Ancak Jennings bu savın aksine haksız bir durum ile karşılaşmış olan zengin-fakir, köylü-şehirli ve Müslüman-Gayrimüslim fark etmeksizin tüm kadınların sorunlarını mahkemeye taşıdıklarını ifade etmiştir (Jennings, 1975, s. 65).

Osmanlı Devleti’nde şikâyet kabul eden merciler, taşrada ve merkezde birden fazla görevliye tanımlanarak oluşabilecek adam kayırma, haksızlık yapma, yanlış karar verme gibi mağduriyetlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Şikâyet kabul eden merciler başta padişah ve divan-ı hümayun olmak üzere veziriazam, kadı, beylerbeyi ve sancakbeyi gibi görevlilerden meydana gelmektedir. Haksız bir fiille karşılaştığını iddia eden her birey -kadın veya erkek fark etmez- bahsi geçen bu mercileri kullanarak şikâyetinde bulunup dava açabilme hakkına sahiptir. Kadınların hak arayışları esnasında şikâyet mercilerinde mekân ve zaman farklılıkları da söz konusu değildir. Kadınlar da erkekler gibi istedikleri zaman şikâyet haklarını kullanarak davalarını gördürebilmekteydiler. Hatta Müslüman ve Gayrimüslim kadınların mahkemeye sundukları davaları, antları ve kendilerini müdafaaları Müslüman ve Gayrimüslim erkeklerle eşit kabul edilmiştir. Kadın dava edildiğinde yeterli tanık bulunmadığı takdirde ise aynı erkeklerde olduğu gibi kadının da masumiyet yemini etmesi istenirdi (Jennings, 1975, s. 61).

Bu çalışmada, 196 numaralı Atik Şikâyet defteri doğrultusunda şikâyet hakkını kullanmak isteyen kadınların erkeklere nazaran oranları, şikâyet içerikleri hakkında bilgiler ve örnekler verilerek kadınların şikâyet mekanizmasını kullanım şekilleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda incelenen defter kaydında şikâyet eden erkeklerin %55’lik orana sahip olduğu ancak kadınların ise %15’lik orana sahip olduğu görülmüştür. Kadınların yaptıkları şikâyetlerin, diğer şikâyet defterlerine yansıyan oranlarına bakıldığında; Majer’in çalışmasında kadınların

%5,5, Ursinus'un çalışmasında %14, Tuğluca'nın çalışmasında %7 (Tuğluca, 2010, s. 60) ve Gürhan'ın çalışmasında %4 (Gürhan, 2017, s. 331) oranla erkeklerden daha az oranla başvuruda buldukları görülmüştür. İncelenmiş olan 196 numaralı Atik Şikâyet defterinde kadınlar ve erkeklerin şikâyet başvuru oranları aşağıdaki grafikte verilmiştir. (Bkz. Grafik 1)

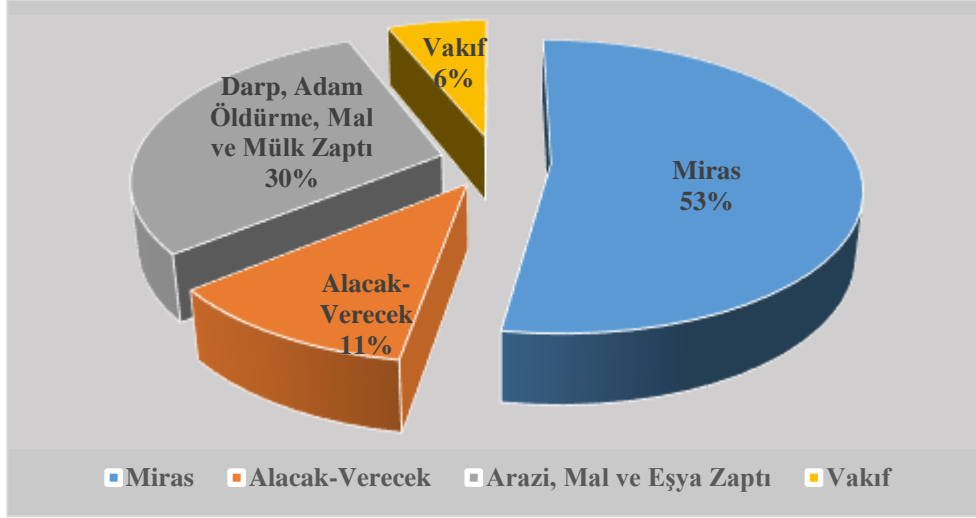
Grafik 1: 196 Numaralı Atik Şikâyet Defterine Göre Şikâyet Eden/Edilen Kadın ve Erkeklerin Oranı

Yaşadıkları problemler sebebi ile mahkemeye başvuruda bulunan tarafların cinsiyetlerine bakıldığında şikâyet eden kadınlar %17 orana sahip iken şikâyet edilen kadınların ise %7 orana sahip olduğu görülmüştür. Aynı şekilde şikâyet eden erkeklerin oranı %47 iken şikâyet edilen erkeklerin oranı ise %53'tür. Bunların yanında defter içerisinde şikâyet eden/edilen kişilerin bilinmediği ve şikâyetin olmadığı kayıtlarda mevcuttur. Bu kayıtlar bilinmiyor başlığı altında toplandığı için bu yüzdelerle dahil edilmemiştir. İncelenen defterde tarafların cinsiyetlerine göre oranlarına bakıldığında tarafların her ikisinin de kadın olduğu şikâyetlerin kadın-erkek olan şikâyetlere oranla daha düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca kayıtlara göre kadınların dini kimliklerine bakıldığında Müslüman kadınların yanı sıra Gayrimüslim kadınların da bulunduğu görülmektedir. Nitekim Mihaliç kazasından

Marola adlı zimmi kadının şahsen giderek yapmış olduğu şikâyet başvurusu bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Marola şikâyet kaydında eşinin kendi halinde olduğu halde bazı kişilerin eşini katlettiğini bildirmiştir. Ayrıca bununla da kalmadıklarını mal ve eşyalarını ve 100 adet koyunlarını dahi zapt ettiklerini ifade etmiştir. Bu durum üzerine davanın çavuş tarafından mahalinde görülmesine dair emir çıkmıştır (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 196: 98/416). Müslüman kadınların yapmış olduğu şikâyet hakkını kullanımına örnek olarak ise İhsancı kazasında Hatice ile Zeynep adlı iki kız kardeş arasındaki sorun örnek olarak gösterilebilir. Bahsi geçen Hatice yapmış olduğu şikâyet başvurusunda annesinin vefat ettiği esnada çocuk olduğunu ve annesinden kendilerine kalan mirasa kız kardeşi Zeynep'in el koyduğunu ifade etmiştir. Kendi hissesine düşen miras payını kardeşinden istediğinde vermeyerek zulüm ettiğini bildirmiş ve hakkının kendisine iadesini istemiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 196: 16/71). İncelenen belgelerden de görüldüğü üzere kadınların dini kimlikleri fark etmeksizin şikâyet başvurusunda bulunarak dava açma ve haklarını arama özgürlükleri bulunmaktadır.

Kadınların haklarını aramak maksadı ile başvuru yaptıkları dava konularına bakıldığında genellikle miras, alacak-verecek, arazi, mal ve eşya zaptı ve vakıf gibi konular bulunmaktadır. Yine Zarinebaf'da çalışmasında Şam ve Kahire'de olan kadınların 16. yüzyılın yarısından 19. yüzyıla kadar eşleri ile aralarında olan borç, başlık parası, nafaka, mihir, mal ve miras gibi konularda dava açtıklarını ifade etmiştir (Zarinebaf-Shahr, 2001, s. 142). Jennings ise kadınların şikâyet ettiği konuları "hükümet, idare ve lonca" konuları haricinde erkeklerle hemen hemen aynı konulardan şikâyetçi olduklarını belirtmiştir (Jennings, 1975, s. 65). Bu konu ile ilgili defterdeki oranlara aşağıdaki grafikten ulaşılabilir. (Bkz. Grafik 2)

Grafik 2: 196 Numaralı Atık Şikâyet Defterine Göre Şikâyet Konularının Dağılımı

Tablodan görüldüğü üzere şikâyet konularının %53'ü miras, %30'u darp, adam öldürme, mal ve mülk zaptı %11'i alacak-verecek ve %6'sı vakıf kayıtlarından meydana gelmektedir. Kayıtlardan görüldüğü üzere kadınlar en çok miras sorunları hakkında şikâyette bulunmuşlardır. Miras, bireyin yaşamı boyunca kazandığı taşınır, taşınmaz mal ve mülkünü ifade ettiği gibi borç ve alacak hakkının da varislerine intikalinden meydana gelmektedir. Ancak şikâyete konu olan sorunlar varislere intikal eden mirasın paylaşımı esnasında ortaya çıkmaktadır. Nitekim Göynük kazasına bağlı Bulacık köyü sakininden Halil ve İbrahim adlı kişiler ile kız kardeşleri Fatma giderek yaptıkları başvurularında babaları Mustafa adlı kişinin vefat ettiğini söylemişlerdir. Babalarının vefatı üzerine bahsi geçen köydeki bahçesinin miras olarak kendilerine ve büyük kardeşleri Mehmet'e kaldığını bildirmişler. Ancak o zaman diliminde bahsi geçen Halil, İbrahim ve Fatma çocuk olduklarını ifade ederek bu durumu fırsat bilen büyük kardeşleri olan Mehmet'in mirasın tamamına el koyduğunu bildirmişlerdir. Bu durum üzerine dava mahaline sevk edilerek kanunlara göre görülmesi için emir verilmiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 196: 175/717). Bu örnekte de görüldüğü üzere miras ile ilgili şikâyetlerin temel sebepleri arasında genellikle varisler arasında yaşanan miras paylaşım sorunları yer almaktadır. Ancak

bu durum haricinde ölen kişi ile bir yakınlığı olmadığı ve varisleri arasında bulunmadığı halde kişilerin miras olarak kalan mal ve mülkünü zapt etme sebebi ile ortaya çıkan sorunlarda bulunmaktadır. Tatarpazarı kazasında meydana gelen problem bu duruma örnek niteliği taşımaktadır. İncelenen şikâyet kaydında Naile adlı kadın kocası Fevzi'nin vefat ettiği ve miras olarak kendisine kalan 3 buçuk kese nakit parasıyla bir altın saatini Tatarpazarı sakininden saka başı Kılıçoğlu Ahmet Ağa'nın zapt ettiğini bildirmiştir. Naile hanım şikâyetinde zapt edilen nakit parasını ve altın saatini istediğinde bahsi geçen Ahmet Ağa'nın vermediğini ve zulümde bulunduğunu ifade etmiştir. Bu durum üzerine mübaşir tayin edilmiş ve mübaşir vasıtasıyla davanın mahalinde görülmesine karar verilmiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 196: 98/418).

Kadınların şikâyet ettiği diğer bir önemli konu da darp, adam öldürme mal ve mülk zaptı konusudur. Nitekim İznikmid kazasına bağlı Sekbanlı köyünde oturan Fatma adlı kadın giderek yaptığı şikâyetinde eşinin vefat ettiğini ve tasarrufunda olan yerlerin tapu hakkının ise oğlu olmadığından dolayı çocuk yaşta olan kızına geçtiğini belirtmiştir. Fatma araziyi tasarruf etme hakkını almak için talip olduğunda ise sahib-i arzın aç gözlü davrandığını, “başkasına veririm” diyerek tehdit ettiğini ifade etmiş ve hakkını istemiştir. Bu durum üzerine kanunlara göre hareket edilmesi için emir çıkmıştır (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 196: 113/478). İncelenmiş olan hüküm hem miras hem de arazi tasarrufu hususuna örnek niteliği taşımaktadır.

Darp, adam öldürme, mal ve mülk zaptı sorunu sadece Müslüman kadınların değil Gayrimüslim kadınların da şikâyetçi olduğu konulardandır. İznikmid sakilerinden Sarnuci adlı zimmi kadın şahsen yapmış olduğu şikâyet başvurusunda; tasarruf hakkı olan bir odalı ev, dükkân ve bağında kimsenin hakkının olmadığını ifade etmiş. Ancak buna rağmen yine aynı kazada oturan Ovanis ve Hacahor? veled Esail adlı zimmilerin bahsi geçen ev ve dükkanını yine bunların içerisinde olan mal ve eşyalarını, 400 kuruş nakit parasını, bağını ve 1 senelik mahsulünü zapt ettiklerini bildirmiştir. Ayrıca bu konu ile ilgili davasına uygun şeyhülislamdan fetva aldığı da ilave ederek hakkının verilmesini istemiştir. Bu durum üzerine davanın yerinde şer'i

kanunlar doğrultusunda görülmesine dair emir çıkmıştır (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 196: 98/420). İncelenen şikâyet kaydında dikkati çeken hususlardan biri Gayrimüslimlerin kendi mahkemelerinde haklarını arama özgürlüğü olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin mahkemelerini kullanmalarıdır. Bir diğer önemli husus ise mahkemelerde önem arzeden bazı belgeleri -fetva- edinme yolunu seçmiş olmalarıdır. Fetva kişilerin dava açmadan evvel başvurdukları ve dava açacakları hususu desteklemek maksadı aldıkları bir belgedir. Bu belgeyi aldıktan sonra kişiler şikâyet haklarını kullanarak davalarını açar ve davalarının ellerindeki fetva doğrultusunda görülmesini istemektedirler. Şikâyet Kabul eden kurumların ise bu belgeler neticesinde başvuruları değerlendirdikleri hatta karar verdikleri görülmüştür. (Demir, 2022, s.48.)

Kadınların şikâyet ettikleri bir diğer konu ise vakıf konusudur. Burada şikâyete sebep olan mevzu vakıf halinde olan kadınların tasarrufundaki ev, dükkân vs. mülklere başkalarının müdahale etmesi hususudur. Sabanca kazasında sakin Fatma adlı kadının yapmış olduğu şikâyet bu duruma örnek teşkil etmektedir. Fatma şahsen yapmış olduğu şikâyetinde 4 adet dükkân ve 1 adet vakıf hamamında kimşenin hakkı ve alakasının olmadığını ifade etmiş. Sabanca kazası sakini olan Şeyhoğlu Emin adlı kişinin bahsi geçen mülklerini zapt ettiğini bildirmiş ancak mülklerini alamadan Fatma Hanım vefat etmiştir. Bu durum üzerine kızı Hanife annesinden kalan haklarını istediğini bildirmiştir. Davanın mahallinde ve şer'i kanunlar doğrultusunda görülmesi için emir verilmiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 196: 64/280).

Alacak-verecek davaları da kadınlar şikâyetçi oldukları konular arasında yer almaktadır. Nitekim Küre-i Nühas (Kastamonu) sancağı emini Hacı Salih Ağa'nın kızı Sabire adlı kadının yapmış olduğu şikâyet bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Sabire hanım şahsen yapmış olduğu başvurusunda kocasının kendisini darp ederek 1500 kuruştan fazla mal ve eşyası ile 50 adet altınını zorla aldığını ifade etmiştir. Ayrıca aynı kaza sakinlerinden Ali, Hüseyin ve Hasan adlı kişilerin zimmetlerinde 80 kuruş alacağı olduğunu ve bu kişilerden alacağını talep ettiğinde ise vermediklerini ve bununla da kalmayarak menzili içinde olan ambarını kırıp 135 kile buğday ve

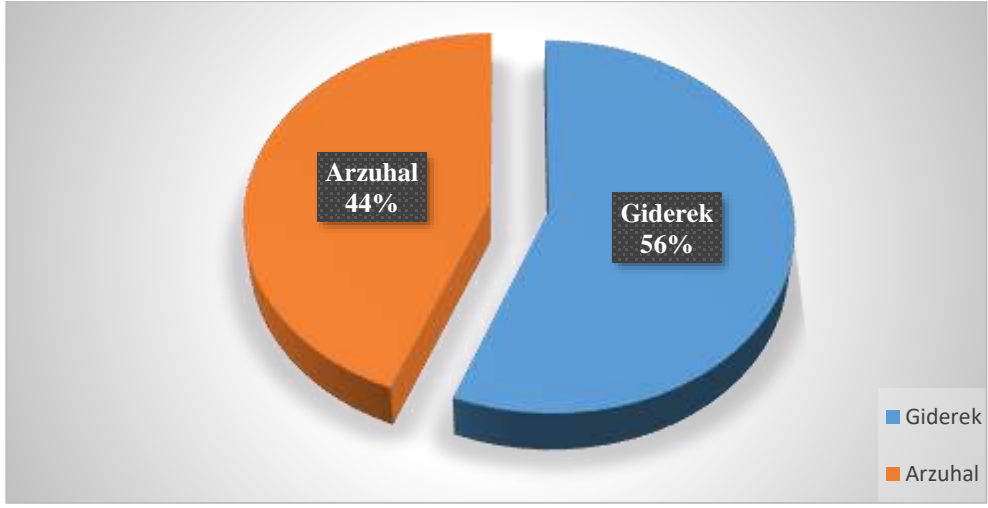
arpassını aldıklarını bildirmiştir. Bu durum üzerine davanın mahalinde şer'î kanunlara göre görülmesi için emir verilmiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 196: 182/748).

2.1. Şikâyet Hakkını Kullanan Kadınların Tercih Ettiği Müracaat Yolları

Osmanlı Devleti'nde yaşayan her birey dini inancı, cinsiyeti, yaşı, sınıfı her ne olur ise olsun mahkemeye başvuru yapma hakkına sahiptir. Kişiler şikâyet başvurularını bireysel olarak yapabildiği gibi toplu olarak da gerçekleştirebilmektedir. Şikâyet hakkını kullanmak isteyen kadınlar da davalarını farklı şikâyet kanallarını kullanarak gerçekleştirebilmekteydiler (Demir, 2022, s. 61-67).

Başvuru yolları arasında bizzat giderek şikâyet, arzuhal, mahzar, ihbar, ilam, mektup, takrir, arz ve tahrirat gibi yollar bulunmaktadır. Kadınlar bu şikâyet yollarından genellikle bizzat giderek şikâyette bulunma (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 203: 5/9)ⁱⁱⁱ ve arzuhal ile şikâyette bulunma (BOA, HAT, 1397/5653)^{iv} yollarını kullanmışlardır. Bizzat giderek şikâyet etme yolu halkın en fazla kullandığı müracaat şeklidir. Bu başvuru şeklinde kişi şahsen merkeze giderek şikâyette bulunmaktadır. Arşiv kayıtlarında bizzat giderek yapılan şikâyetler “*gelüb, varub*” şeklinde ifade edilmiştir (Demir, 2022, s. 63). Arzuhal ile müracaat etme ise kişilerin isteklerinin ve sorunlarını ilgili şikâyet mercilerine dilekçe yoluyla iletme şeklidir (İpşirli, 1991, s. 447). Bu başvuru yolları halkın istek ve şikâyetlerinin merkeze ulaşmasını kolaylaştırmak amacı ile ortaya çıkmıştır. İncelemiş olduğumuz Atik Şikâyet defterinde şikâyet hakkını kullanarak hakkını aramak isteyen kadınların seçtikleri şikâyet başvuru yolları ve oranları aşağıdaki grafikte verilmiştir. (Bkz. Grafik 3)

Grafik 3: 196 Numaralı Atik Şikâyet Defterine Göre Şikâyet Hakkını Kullanan Kadınların Seçtikleri Müracaat Yolları Oranı

Görüldüğü üzere kadınların, haklarını aramak için şikâyet mercilerine şikâyetlerini bizzat giderek veya arzuhal ile yaptıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra kadınların en fazla %56'lık oranla giderek şikâyette bulunma yolunu seçtikleri görülmüştür.

Giderek başvuru hakkını sadece kadınların değil erkeklerin de yoğun olarak tercih ettikleri görülmektedir. Bizzat giderek yapılan şikâyet başvurularının daha fazla tercih edilmesinin sebebini Taş, klasik şikâyet sisteminin işleyişi sebebi ile ortaya çıkacak olan problemlerin artışının engellenmesi için yapıldığını ifade etmiştir (Taş, 2007, s. 192). Bizzat yapılan başvuruların hızlı işleme alınıp çözüme kavuşturulacağı düşüncesi bu başvuru yolunu daha önemli kılmış ve daha çok tercih edilmiştir. Ancak gayrimüslim kadınların kadı mahkemelerini kullandırmalarına dair Koçak yapmış olduğu çalışmasında; kadı mahkemelerini gayrimüslim kadınların bizzat değil de vekilleri aracılığı ile kullandıklarını ifade etmiştir. Bunun sebebini ise mahkemeye olan mesafe ve toplumdaki cinsiyet algısı olarak ifade etmiştir (Koçak, 2018, s. 173-174).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde kadın ve erkek sosyal hayatta ve çalışma hayatında birtakım farklı konumlarda yer almıştır. Ataerkil düzene sahip olan Osmanlı Devleti'nde erkek tarım, ticaret, idari vs. birçok alanda etkin bir şekilde rol alırken

kadın daha çok ev işleri ile meşgul daha kapalı bir çerçevede kalmıştır. Bu sebeple de özellikle şehirde yaşayan kadınlar sosyal hayatta daha pasif olarak yaşamış bu durum arşiv kaynaklarına da yansımıştır. Ancak her ne kadar az da olsa kadının sosyal düzen içerisinde yer aldığı aşikardır. Bu durumda Osmanlı hukuku karşısında kadının bulunduğu konum dikkat çekici ve merak uyandırıcı olmuştur.

Osmanlı kadınının suç oranına bakıldığında erkeklerden daha düşük orana sahip olduğu görülmüştür. İşledikleri suç türleri ise fuhuş, miras hissesini zapt etme, alacak verecek sorunu, hırsızlık, arazi ve mal zaptı gibi konular etrafında şekillenmiştir. Arşiv kayıtlarında her ne kadar işlenen suçların sebepleri belirtilmemiş olsa da ekonomik sıkıntılar ve yalnızlık problemi kadınların bahsi geçen suçları işlemesinde etkili olduğu söylenebilir. Kadınların işledikleri suçlar karşılığında ise sürgün ve hapis cezalarını aldıkları görülmüştür.

Suç işleyen kadınlar olduğu gibi mağdur durumda olup hakkını aramak için Osmanlı Hukukuna başvuran kadınlar da mevcuttur. Osmanlı Devleti'nde yaşayan kadınlar da erkekler gibi yaşadıkları sorunlar ve haksızlıklar karşısında mahkemeye şikâyet başvurusunda bulunarak haklarını arama özgürlüğüne sahiptiler. Bu doğrultuda istedikleri şikâyet merciine başvuru yapabilmekteydiler. Mağdur kadınların şikâyet mekanizmasını kullanma sebeplerine bakıldığında miras, alacak-verecek, arazi, mal ve eşya zaptı ve vakıf gibi konular olduğu görülmektedir. Yaşanan bu sorunlar neticesinde şikâyet hakkını kullanmak isteyen kadınların, çoğunlukla giderek şikâyet etme ve arzuhal ile şikâyet etme yolunu tercih ettikleri görülmüştür.

Son Notlar

ⁱ Bu hesaplama incelenen defterdeki 715 hüküm baz alınarak yapılmıştır.

ⁱⁱ “*Bu defa çakerlerine hitaben beyaz üzerine şeref yafta-i sudur olan hatt-ı hümayunları mazmununda nisa taifesi çarşu ve pazarda açık renk feraceler ile gezüb edepsizlik ettikleri mesmu’ ve manzur-ı şahaneleri buyrulmağla fi-mabâd açık ren ferace ve hadden ziyade yaka giymeyüb herkes edebiyale olması ...*”, “*... aralık aralık bakılıb ve yakalar kesilüb ve bazı edepsizler nefy olunmak lazım idüğü...*”

ⁱⁱⁱ “*Çorlu kasabasında Karaca Ahmet Sultan tekkesinde oturan Zaliha adlı kadın giderek adı geçen tekkenin vakfının vakfiyesin yazılı olan vakıf arsasında kimsenin alakası yok iken Saka oğlu Mehmet ve kardeşi Kara Mustafa adlı kişilerin zapt ettiğini bildirmiştir.*”

iv “Hristiyan bir kadının rikab-ı hümayuna gönderdiği arzuhalinde oğlu Andon’un Büyükdere diye bilinen yerde bazı kişiler tarafından kurşun ile darp edildiği ve öldüğünü bildirmiş. Ancak oğlunun hakkının verilmediğini ifade etmiştir.”

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- BOA. A.DVN. d. 832.
BOA. A.DVN. d. 852.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 193:16/64.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 193:48/203.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 193:7/25.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 193:99/429.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 194: 121/558.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 194: 35/159.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 194: 38/171.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 194: 53/ 242.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 194: 80/366.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 196: 16/71.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 196:179/733.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 196.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 196. 16/71.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 196.113/478.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 196.175/717.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 196.182/748.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 196.64/280.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 196.98/416.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 196.98/418.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 196.98/420.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 199.87/354.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 203:5/9.
BOA. AE. SSLM. III. 422/24215.
BOA. AE.SSLM.III. 348/20043.
BOA. C.MF. 125/6219.
BOA. C.MF.58/2896.
BOA. C.ZB. 11-502.
BOA. C.ZB. 13/607.
BOA. C.ZB. 16/761.
BOA. C.ZB. 71/3523.
BOA. HAT. 11/433.
BOA. HAT. 13/496.
BOA. HAT. 1397-5653.
BOA. HAT. 1408/57104.
BOA. TS.MA.e. 896/59.

Tetkik Eserler

- Aksın, A. ve Baytimur, S. O. (2018). Osmanlı Devleti’nde Toplumsal Suçlar ve Cezalar (1789-1839). *XVII. Tür Tarih Kongresi (15-17 Eylül 2014)*. Ankara: TTK Yayınları, s. 395-430.

- Akyüz, J. (2007). Osmanlı Kadınlarının Hukuksal Haklarını Kullanımı Hakkında Bazı Değerlendirmeler, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (6), 75-91.
- Alan, G. (2014). 19. Yüzyılda Osmanlıda Sürgün Politikası Çerçevesinde Sürgün Kadınlar, *Belleten*, 78(281), 245-272.
- Altındal, M. (1994). *Osmanlıda Kadınlar*, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Boynukalın, M. (2009). “Suç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, C. 3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 453-457.
- Demir, K. (2022). *Atık Şikâyet Defterlerine Göre Savaş Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Sosyo-Ekonomik Durumu (1788-1810)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Düzbakar, Ö. (2016). 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kadınların Ekonomik Alandaki Faaliyetlerine Yönelik Olarak Bursa Şer'iyeye Sicillerine Yansıyan Örnekler, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (30), 93-108.
- Gerber, H. (1980). Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700, *International Journal of Middle East Studies*, 12(3), 231-244.
- Gürhan, V. (2017). Kadınların Divan-ı Hümayûn'a Şikâyet Haklarını Kullanmaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler (Diyarbakır Eyaleti 1 Numaralı Ahkam Defterine Göre), *Tarih Okulu Dergisi*, XXXII, 323-347.
- İşşirli, M. (1991). “Arzuhal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, C. 3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 447-448.
- Jennings, R. C. (1975). Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 18(53-54), 53-114.
- Karaca, A. (2005). XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün. Emine Gürsoy-Naskali, Hilal Oytun Altun (Ed.), *Osmanlı Hapishaneleri* içinde (s. 152-162). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kavaklı-Kundakçı, S. (2019). Osmanlı'da Mahkeme ve Kadın: Mahkemede Kadınların Taraf Olduğu Konular (1732-1733), *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 1788-1812.
- Kavuncu, M. (1999). Osmanlılarda Aile ve Kadın, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 143-168.
- Koçak, Z. (2018). Osmanlı Toplumunda Zimmî Kadınların Kadı Mahkemelerini Kullanma Pratiği: Vidin Örneği (1700-1750), *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 167-210.
- Koçak, Z. (2022). Osmanlı Toplumunda Müslüman Kadınların Kadı Mahkemelerini Kullanma Pratiği: Vidin Örneği (1700-1750), *XVIII. Türk Tarih Kongresi, (1-5 Ekim 2018)*. Ankara: TTK Yayınları, s. 1593-1616.
- Özdemir Kızıllkan, A. (2011). *Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkumlar (1839-1922)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Selçuk, S. (2014). Suç, Suçun Öz Nitelikleri ve Tanımı, Ayşe Nuhoglu, M. Sinan Altunç, Ceren Zeynep Pirim, (Ed.), *Prof. Dr. Feridun Yenisey'e Armağan Cilt 1* içinde (s. 85-106). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Taş, H. (2007). Osmanlıda Şikâyet Hakkı'nın Üzerine Düşünceler, *Memleket Siyaset Yönetim*, 2(3), 186-204.
- Tuğluca, M. (2010). *Osmanlı'da Devlet-Toplum İlişkilerinin Açık Alanı: Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi (1683-1699)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Zachs, F., Ben-Bassat, Y. (2015). Women's Visibility in Petitions from Greater Syria During The Late Ottoman Period, *International Journal of Middle East Studies*, 47(4), 765-781)

Zarinebaf-Shahr, F. (2001). The Role of Women in the Urban Economy of İstanbul, 1700-1850, *International Labor and Working-Class History*, 60, 141-152.

Extended Abstract

Crime is defined as the act of a person or persons against their community as a result of their actions. Such behaviors have caused reactions by society and have been subjected to some legal procedures by laws. While the crime is personal, the crime has no gender. For this reason, crime cannot be attributed to only one man or woman in society. In this study, the crimes committed by Muslim or non-Muslim Ottoman women living within the borders of the Ottoman Empire and the distribution of crimes committed according to religious identities were examined. In addition, the use of the right to complain of women who have been victimized by persecution has also been examined in the study.

Information about the process of taking the court to the court was given by determining the ratio of women who are victims of crime, as well as women who create crime potential, according to the gender and religious identity of the victims. As a result of the archive records examined, women's prostitution, theft, the usurpation of goods, property, inheritance shares, etc. were found to have committed such criminal acts. While applying to the court, women who want to use their right to complain generally used the methods of going to the court and applying by request. As a result, when the rates of women who complain and women who complain are examined, it is seen that women use the complaint system less than men. It has also been observed that women commit crimes at a lower rate than men.

The period examined covers the end of the 18th century and the beginning of the 19th century, and as of this period, the Ottoman Empire is in a struggle with England, France, Austria-Hungary and Russia. This situation affected the social and economic situation of the period. In this case, some degenerations began to occur in the society, and there were sometimes suppressible small-scale uprisings among the people, and sometimes revolts that had to make concessions. In this period, famine broke out from time to time, and the people had to migrate, leaving their homes, villages, and fields they had cultivated because of the banditry incidents and the oppression of the rulers. While the immigrants became devastated and ruined, social problems such as overcrowding, insecurity and similar problems were experienced in the immigrant places. For this reason, the state's loss of authority, especially in the provinces, adversely affected administrative functioning. In this case, some problems have started to emerge in the society where there has been an increase in crime rates. Women also took their place in Ottoman law with the crimes they committed. As a result of the sources examined, although they have a lower crime rate than men, there are also women in their criminal profiles.

When we look at the position of women in the Old Turkish States and the Ottoman Empire, it has been seen that there are some differences. It is seen that the distinction between men and women in the old Turkish society was on a finer line, but this line became more pronounced in the Ottoman Empire. The restrictions imposed on women's social and business life in the Ottoman Empire were the clearest indication of this situation. The women's house was seen as a living creature with a family and children, but it was exposed to a series of obstacles in education and working life. The collars, shape and even the color of the dresses worn by women were interfered with, and their education was limited only to the Primary

Schools. Opportunities brought to business life by the orders issued to prevent women from opening shops and not setting up shops were among the reasons that prompted women to commit several bad behaviors and crimes in order to survive on their own. For this reason, women generally committed crimes such as prostitution, theft, and the seizure of goods and belongings. In return for these crimes, some penalties were applied. Among these, it was seen that generally exile and imprisonment were given. The punishment of women, especially after the crime of prostitution, was not limited to them, but also some punishments were applied to the people who were partners in this crime. Although this situation is seen as a positive action for the elimination of this criminal element, it has been seen that it is not a clear solution. Although the punishments given are deterrents, it has been seen that the fact that people have some economic reasons to commit the crime causes the criminal act to continue increasing day by day.

The women committed the crime of seizure of land and property together with their collaborators. In this case, it was seen that they raided houses with the people who were with them, and confiscated some movable and immovable property and property even though they did not have rights. Since the examples given on this subject are generally given within the framework of Atik Şikâyet Registers, there is no information about the outcome of the case following this crime. Another criminal act is the problem of creditors. In the archive records examined, the debtor party usually presents various excuses to the creditor and does not pay the debts they have received and persecutes them in debt and debit-credit cases. The person who is the victim of this criminal act first applies to the sheikh al-Islam and gets a fatwa on the subject and then files a lawsuit. During the complaint to the court, the person submits the fatwa in his hand and wants his case to be heard in line with the fatwa. In this process, the fatwa in the hands of the people is important in terms of the course of the case, and it has been seen that a decision has been made about the trial of the case on the spot and in line with the fatwa.

Among the crimes committed by women and the problems they experience, there are also problems arising from the sharing of inheritance shares. Inheritance sharing, which occurred in the form of sharing the movable and immovable properties and properties remaining from the deceased person among the heirs of the deceased, turned into a problem due to the seizure of each other shares. The crime of theft is among the crimes in which penal sanctions such as exile and imprisonment are applied. The punishments applied in response to the crimes committed by individuals and the amnesty made under the name of mercy to these punishments have caused individuals to repeat the crimes they have committed. Women have been sentenced to certain penalties for committing the above-mentioned crimes. However, some reasons such as the deterrence rate of the punishments, the amnesty is given, the factors underlying people's committing these crimes, and their susceptibility to crime could not prevent the act of crime. Women living in the Ottoman Empire could use their right to complain when they faced an unfair situation or were persecuted, or they could be tried in court when they committed a crime. In this respect, they are no different from men. In society, some women are in the category of criminals, as well as women who are victims. Just as women were punished for their crimes, they sought justice when they were victims. In this case, women also used the right to complain, which the state granted to all its citizens. Therefore, women who face any persecution and tortious acts have the right to complain equally in front of the court without any discrimination. Women who want to exercise their right to complain have the right to sue people regardless of their religious preferences, race, language and social status. In order to eliminate the problems and grievances of all the people within

the borders of the Ottoman Empire, it created the complaint mechanism and tried to increase accessibility by dividing this structure into more than one authority. In the Ottoman Empire, the authorities that accepted complaints were defined as more than one office in the provinces and the center, and it tried to prevent grievances such as nepotism, injustice and making wrong decisions. The authorities that accept complaints are composed of officials such as the sultan, the imperial council, the grand vizier, the kadi, the beylerbeyi and the sancakbeyi. Every individual -whether male or female-who claims to have encountered an unfair act has the right to file a complaint and file a lawsuit using these authorities. Every individual who claims to have encountered an unfair act can file a complaint and file a lawsuit using the authorities. During the women's search for their rights, there are no spatial and temporal differences in the complaint authorities.

In the study, the ratios of the women who complained/who complained about and the men who complained/who complained were subtracted and compared according to the Atik Şikâyet Registers No. 196. Thus, it has been observed that women who complain and are reported have a lower rate than men who complain and are reported. As a result of the archive records examined, when the issues that women complain about, it is seen that there are generally issues such as inheritance, receivables and debts, land, possessions and foundations. When we look at the ratios of the issues that women complain about, according to the Atik Şikâyet Register, it is seen that the most common issues are inheritance, assault, murder, property and property seizure, and foundation-related issues, respectively.

When we look at the remedies used by women who want to use their right to complain, complaints are mostly made gradually. In addition to this, it is another complaint method that is also used on request. As a result, when we look at the place of Ottoman women in criminal law, it is seen that although they have a lower crime rate than men, they have committed some crimes and were punished. Likewise, it is clear that women are more involved in the complaint system than men. It has been observed that the rates of women in the category of complainant and complainant are lower than the rates of men. Among the reasons for this situation, the role assigned to women according to the conditions of the period and their position in social life can be counted.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 536-569

Geliş Tarihi:05.04.2023 Kabul Tarihi:25.04.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1277571>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

FROM MARKETING AS A THOUGHT TO MARKETING AS A SCIENCE: THE SCOPE, PROPERTIES AND METHODOLOGY OF MARKETING SCIENCE

Onur İZMİR*

Abstract

Since its emergence in economics as a distribution matter, marketing has been discussed as to whether it is an art or a science. Although marketing as a thought dates back approximately a century, its existence ontologically coincides with the similar timeline of the appearance of mankind on earth. While practitioners and some scholars with a narrow view of marketing are inclined to see marketing as an art, scholars and practitioners with non-profit/macro/positive perspective acknowledge marketing as ontologically, epistemologically, and methodologically an original science. The main purpose of this study is to raise awareness about the scientific nature of marketing and discuss its scope, properties, and methodology. In the context of this study, it has been emphasized that marketing is a science of exchanges which is built upon the teachings of the four pillars of social sciences, namely sociology, psychology, economics and anthropology. Marketing aims to understand, explain, predict and, to a certain extent, control the exchange behaviors of humans in the real-world conditions and to bring theory and practice together. If marketing is separated from practice, it would diverge from reality and turn to a blackboard science which produces synthetic knowledge that fails to provide benefits to businesses and society, at large. This is why marketing has been evaluated as an original and synthesized applied science in this paper.

Keywords: Marketing Theory, Marketing Science, Science of Exchanges, Exchange Relations, Marketing Methodology

Bir Düşünce Olarak Pazarlamadan Bilim Olarak Pazarlamaya: Pazarlama Biliminin Kapsamı, Özellikleri ve Yöntemi

Öz

Dağıtım konusu olarak iktisadın içerisinde ortaya çıktığından beri, pazarlamanın bir sanat mı yoksa bilim mi olduğu tartışılmaktadır. Pazarlama bir düşünce olarak yaklaşık yüz yıl kadar geriye gitmesine rağmen, ontolojik olarak var oluşu, insanlığın yeryüzünde ortaya çıkışıyla aynı zaman çizgisine rast gelmektedir. Pazarlama konusunda kısıtlı bir görüşe sahip

* Arş. Gör. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İşletme Bölümü, onurizmir@gumushane.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3307-9344>

uygulamacılar ve bilim adamları pazarlamayı bir sanat olarak görme eğilimindeyken kar amacı gütmeyen/makro/pozitif açıdan bakan bilim adamları ve uygulamacılar ise pazarlamanın ontolojik, epistemolojik ve metodolojik olarak bağımsız bir bilim olduğunu kabul etmektedirler. Bu çalışmanın temel amacı, pazarlamanın bilimsel doğası hakkında bir farkındalık oluşturmak ve kapsamı, özellikleri ve yöntemi üzerinde tartışmaktır. Bu çalışma kapsamında, pazarlamanın sosyal bilimlerin dört temel direği olan sosyoloji, psikoloji, iktisat ve antropolojinin öğretileri üzerine inşa edilmiş bir değişim bilimi olduğu vurgulanmıştır. Pazarlamanın asıl amacı, gerçek dünya koşullarındaki insanların değişim davranışlarını anlamak, açıklamak ve belli bir ölçüde kontrol etmek ve teori ile pratiği bir araya getirmektir. Eğer pazarlama uygulamadan ayrılırsa gerçekten uzaklaşarak işletmelere ve, geniş ölçekte, topluma fayda sağlamayan sentetik bilgi üreten bir karatahta bilimine dönüşür. Bu yüzden, pazarlama bu çalışmada orijinal, sentez ve uygulamalı bir bilim olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama Teorisi, Pazarlama Bilimi, Değişim Bilimi, Değişim İlişkileri, Pazarlama Metodolojisi

Introduction

According to Sheth (2021), while the modern practice of marketing is almost two hundred years old, its roots can be traced back to the ancient trading relationships between buyers and sellers. Organized trading began on the Silk Route over two thousand five hundred years ago, where international trade between Chinese silk and Western products took place. As a result, marketing is an ancient practice that has existed for as long as civilizations. It is worth noting that in terms of its definition, description, and explanation as a science, marketing has been studied for almost a hundred years.

The debate over whether marketing is a science or an art dates back to around the 1950s (Bartels, 1976). This decade marked a turning point for marketing, as it entered a period of maturity and began to transform into a unique and original branch of science (Weitz and Wensley, 2002). However, the foundation of marketing as a concept can be traced back to the 1900s (Bartels, 1951), and the first marketing course was offered at the University of Michigan in 1902 (Baker and Saren, 2016). Initially, marketing was discussed primarily as a distribution matter in economics, and scholars did not fully comprehend the concept they were dealing with. Over time, however, marketing has developed into a science in its own right. By the 1920s,

marketing had been identified, conceptualized, and studied within the field of economics (Weitz and Wensley, 2002).

The positivist paradigm has played a significant role in shaping the foundation and development of marketing, leading to a dominance of quantitative research in the field (Hunt, 2014). Researchers in marketing are expected to excel in quantitative methods, and those who lack such skills are deemed incompetent and unworthy in scientific terms. In this vicious cycle, it is not surprising that marketing fails to generate new and original theories. On the one hand, marketers are under the stress to learn every new statistical technique and apply them in studies, which often overshadows the importance of the research purpose, content, and problem-solving. On the other hand, marketers are prone to criticizing the field for its inability to generate original theories and for conducting studies with fruitless results that fail to solve existing marketing problems, while solving artificial problems that researchers themselves generate. This situation presents a dilemma for most marketing studies.

To gain respect as a young science in academia, marketing must create its own theories and distinguish itself from the dominance of other social sciences from which it borrows concepts and theories (Hunt, 2014). This requires theoretical and conceptual studies to develop the meta-theory of marketing. However, before achieving this goal, marketing must first clarify its core ideas and what it deals with as a science. This paper aims to evaluate marketing ontologically, epistemologically, and methodologically as a science, investigating its concept, scope, and properties. The motivation for writing this paper arises from the dilemma currently faced by marketing and the need for theoretical and conceptual papers on what marketing is as an applied synthesis science. The study will analyze the development of marketing from its emergence as a thought in economics to a systematized and distinctive branch of science. In doing so, the concept, scope, and methodology of marketing will be discussed.

1. What is Marketing: Its Scope and Properties?

According to Kotler (2005), the very first marketing activity occurred between Eva and Adam. The item that was subject to this exchange behavior was the forbidden fruit (apple) from the tree of knowledge of good and evil in the Garden of Eden. Eva ate the apple to gain the wisdom of the “good and evil” and offered it to Adam, too. Although God was rather clear about the sin of having a fruit from that tree, in exchange for Eva’s love, Adam paid a great deal of cost by consuming the apple. The cost of the apple was the exile from heaven. However, the only price of staying in the heaven was not to eat the apple. To summarize this transaction behavior from marketing mix perspective, the product is the apple, through which the need for the wisdom of good and evil is intended to be satisfied, the price is breaking the law of God which is the exile from Heaven, the place is the Garden of Eden in Heaven and the promotion is the words of Satan (serpent) who initially convinced Eva to eat the apple in order to gain the wisdom of good and evil. Satan told Eva if she eats the fruit from the tree of knowledge, she would gain a God-like power to know good from evil. In summary, Satan’s promotion of the apple caused all these. Maybe, Izmir (2021) states that this is the reason why marketing has been inaccurately perceived as an evil art by some. However, marketing as a young scientific discipline is still in the process of development and since in its first appearance in the field of economics as a distribution matter, it has covered a great distance. According to Izmir (2021:96), when the definition of marketing is made as “value exchange behavior that arouses satisfaction to the parties involved”, one can easily assume that everything in human relations that create value and satisfaction in the end is a subject of the marketing field. Kotler and Levy (1969), hence, state that everything is, in a sense, “marketable” if approached from a broader perspective. Therefore, Izmir (2021) states that marketing as a science ontologically goes as far back as the appearance of the first humans in history scene.

Hunt (2014) states that each science has a specific “subject matter” with which the researchers deal. For example, chemistry is a science of substances that is

interested in structure, properties and reactions; however, physics also deals with substances. What sets chemistry apart from physics is that it primarily deals with reactions of substances as a focal point. Accordingly, marketing, as a science, has also its own subject matter. In this line of thinking, the subject matter of marketing, in its most basic form, is exchanges whether single or repeated among anonymous parties or parties with long-term relationships. In the same analogy of chemistry, it can be said that marketing is a science of exchanges on which the focal point is the structure, properties and the reactions of marketing with other sciences in the context of the exchanges of values.

As in all other social sciences, humans and their behaviors are the major interest area in marketing. Economics, for instance, is interested in humans, their activities in the market and how they utilize scarce resources. Marketing, on the other hand, substantially deals with human exchange relations in that the major focus is the exchange behaviors (value exchanges) of humans. Human being is a complex being that is usually unpredictable in the way that he acts and reacts. Hence, simplifying and limiting the exchange behavior of an individual in buying goods by paying a specific amount of money is simply a facile argument because consumers, in fact, tend to buy experiences, symbols, and value along with the functional benefits of the physical product (Bagozzi, 1975).

Proposing the generic concept of marketing, Kotler (1972) claimed that the core marketing concept roots in the “transactions” or “exchanges of values” between individuals and other parties. The word “value” here does not necessarily have to correspond to “goods and services” for the consumer side and “money” for the business side. Value concept embraces any physical or psychological phenomena (product, service, idea, effort, time, feeling etc.) that create satisfaction for both the exchanging parties. The content of the exchange involves utilitarian consumption, symbolic consumption or both. Kotler and Levy (1969) in their seminal work “Broadening the concept of marketing” shed light on the fact that the area where marketing is active is not only in the goods market. As opposed to what traditional marketing

suggests, marketing also deals with “services, persons, experiences and ideas”. Once it is stated that marketing is basically the exchange relations of humans, it can be expected that marketing should further comprise non-profit relations, as well.

According to Hunt (2014), marketing can be divided into three distinct categories based on three dichotomies: profit sector/non-profit sector, micro/macro, and positive/normative. The profit sector includes entities that have a primary objective of maximizing profit, while the non-profit sector has unique and lofty goals that do not necessarily involve profit. Positive marketing seeks to understand, describe, explain, predict, and to some extent, control marketing phenomena. In contrast, normative marketing provides advice and wisdom to practitioners and firms on how marketing efforts should be and what organizations and individuals should do. Positive marketing examines “what is,” while normative marketing focuses on “what ought to be.” Micromarketing is also known as tactical or operational marketing. It is considered as an approach focusing on the individual components of the marketing mix and how the elements of the marketing mix are applied to meet the needs and wants of the consumers in specific target markets. This bottom-up approach focuses on a set of marketing activities and strategies at the company and consumer levels. According to Kotler and Armstrong (2016), micromarketing consists of "tailoring products and marketing programs to suit the tastes of specific individuals and locations". This approach makes it possible for firms to meet the unique needs and wants of the specific consumers and to create products/services appealing to these consumer segments. In contrast, macromarketing has a broader perspective and examines marketing systems, efficiency, productivity, and social issues. It also debates the impact of marketing systems on society and vice versa. This top-down approach strives to reach the bigger picture of marketing as a social and economic system. According to Hunt and Burnett (1982), macromarketing deals with the interaction between the aggregate (macro-level) outcomes of marketing activities and the quality of life for members of society. This approach stresses the vitality of comprehend-

ing the social and economic outcomes of marketing activities and the social responsibility of both marketing science and practice for the contribution to the well-being of the society.

Marketing has long been portrayed as an art mainly by practitioners and some scholars with a limited view of what marketing is really interested in. Over emphasis on profit/micro/normative level issues led some practitioners to think that marketing consists of no more than marketing mix elements or so-called micromarketing marketing issues. Marketing, hence, has been perceived and used as a strategic tool for the decision-making of the firms. However, nonprofit/macro/positive perspectives have broadened the marketing concept and elevated its status from being an art to an original science.

1.2. The Idea of Marketing Man as Opposed to Homo-Economicus

Social sciences strive to understand human-being under different circumstances in terms of “what he does, when he does and why he does”. In the effort of explaining, predicting and controlling human behaviors, several branches of social sciences have different perspectives and philosophies of their own. However, each branch has a limited view in the quest to discover, understand and explain human behaviors. This endeavor, although not wrong, should be deemed extremely important despite incomplete identifications and conclusions (Baker and Saren, 2016). For this reason, marketing must better understand the behaviors of consumers, or humans in a broader perspective, in the real market conditions so that it could provide stronger insights for both scholars and practitioners through real and valid theory based on the real world. Once alienated from the real world and practice, marketing would turn into a blackboard science that might have strong theories and equations in explaining the exchange relationships of humans but produce synthetic (unnatural) knowledge and conclusions beyond the realities in the real human behaviors and

market conditions (Baker, 1995; Saren, 2000). Marketing, hence, is an applied science that cannot be separated from “real” world conditions and happenings formed by the behaviors of “real” human beings.

Marketing, therefore, utilizes theories of different branches of social sciences to be able to evaluate human behaviors more appropriately. Human beings are inherently hard to understand, explain, predict and control, therefore, looking from the perspective of only one discipline is likely to result in partly seeing the big picture. However, marketing as a synthesis science intends to fully understand humans’ exchange relations arousing satisfaction so that real recommendations to the practitioners can be made (Baker, 1995). The fact that applicability of the teachings of a given field in science is very crucial yet difficult because gaining the label of “science” for a field of study might be sometimes equally the same with divergence from reality to some extent. For instance, Bagozzi (1975) implicitly criticizes the foundations of the thought of "economic man" (homo economicus) on the grounds that the depiction of man in economics science is flawed and does not bear the real characteristics of the real person in real life. He basically aligns the reflections of this thought in marketing under four main points:

- “1. Men are rational in their behavior.*
- 2. They attempt to maximize their satisfaction in exchanges.*
- 3. They have complete information on alternatives available to them in exchanges.*
- 4. These exchanges are relatively free from external influence.”*

Contrary to the reflections of classical economics thoughts in marketing, Bagozzi (1975) argued that the behaviors of the humans are not always centered around rationality. Humans are mostly motivated by both tangible and intangible rewards gained by engaging in both utilitarian and symbolic exchanges involving a set of psychological and social aspects. Bagozzi (1975) acknowledges that people do not always act on their self-interest and that social, cultural and individual factors make

certain influences on their behavior. Levy (1959) also criticized the classical economic view on human behavior. He objected to the depiction of humans as a rational-beings and argued that individuals are not purely rational actors. Therefore, proposing a social/symbolic man whose main characteristics are opposite to homo-economicus, he acknowledged that human beings are social beings who are influenced by the behaviors of others. Levy (1959) argued that individuals may make irrational decisions in order to conform to social norms or to differentiate themselves from others. Bagozzi (1975) goes further and tries to depict a real “marketing man” as opposed to “economic man” under six main points:

“1. Man is sometimes rational, sometimes irrational.

2. He is motivated by tangible as well as intangible rewards, by internal as well as external forces.

3. He engages in utilitarian as well as symbolic exchanges involving psychological and social aspects.

4. Although faced with incomplete information, he proceeds the best he can and makes at least rudimentary and sometimes unconscious calculations of the costs and benefits associated with social and economic exchanges.

5. Although occasionally striving to maximize his profits, marketing man often settles for less than optimum gains in his exchanges.

6. Finally, exchanges do not occur in isolation but are subject to a host of individual and social constraints: legal, ethical, normative, coercive, and the like.”

Bagozzi (1975) was one of the pioneer scholars in the development of the idea of marketing man as opposed to homo economicus. The idea that Levy (1959) has initiated is also consistent with the concept of the marketing man, in which various social and individual factors beyond self-interest are recognized. The marketing-man concept can be regarded as a reaction to the concept of homo economicus of the traditional economic view. The idea of homo economicus is based on a model of economic behavior that evaluates individuals as purely rational and self-interested actors whose decisions are shaped by complete information on the costs and benefits

of their choices. This economic model has been criticized by marketing and other social sciences for being overly simplistic and failing to reflect the complexity of real-world human behavior. Contrary to this view, the concept of marketing man intends to take into account the vitally important social, cultural, and psychological factors that make strong impacts on consumer behavior. In his marketing-man model, what Bagozzi (1975) strove to do is, more or less, to approximate and depict a real human with his behaviors in the real life. There are other scholars in the development of the thought of marketing who made certain contributions to the idea of marketing man. According to Sheth et al. (1999), the motivations of consumers are centered around utilitarian, symbolic, and hedonic needs. Similar to the opponents of the idea of homo economicus, they asserted that behaviors of the consumers cannot be only and purely rational and that their decisions are shaped by emotions, perceptions, and attitudes. The mistake of economics is to evaluate humans as mechanical, robotic and artificial beings for the sake of abstraction and simplification of real human behaviors to create meta-theories. In the end, economics, so to speak, managed to create theories that other disciplines utilize in their works, yet the cost was the divergence from the real-life conditions and happenings.

As an applied science, marketing cannot fall into the same mistake as economics. The concept of the marketing man as opposed to homo economicus represents a shift away from the traditional economic model of human behavior towards a more nuanced understanding of consumer behavior and has important implications for marketing theory and practice. Upon recognizing the utilitarian, symbolic, and hedonic needs together and that consumers are not purely rational actors who are under the influence of various social, cultural, and psychological factors, marketers can develop more effective marketing strategies that better suit the specific needs and desires of the consumers. In that, through the right advertising and other marketing tactics, consumers' emotions and perceptions are emphasized over the utilitarian benefits of products or services. This perspective can enhance customer satisfaction and loyalty, which can in turn lead to increased profits for the firm.

1.3. The Mistake of Marketing Mix Approach

According to Baker (2000), there are two main schools of thought in marketing, Alp-German and Anglo-Saxon. The Anglo-Saxon approach focuses mainly on transactions and is more business-oriented than consumer-oriented. The extensions of this thought have formed the concept of the marketing mix, or so-called 4P's of marketing. Each element of the marketing mix concept is geared toward managing various business processes through a pure (business-oriented) managerial approach. However, this approach overlooks the importance of the consumer, which is a key element in all marketing activities. In contrast, the Alp-German approach emphasizes the vitality of building relationships with customers, striving to establish trust and commitment with them over the long term, rather than just achieving a one-time transaction.

According to Grönroos (1994), critics of the traditional marketing mix concept argue that the focus on the 4P's (product, price, promotion, and place) is too narrow and business-oriented, failing to fully capture what consumers truly desire. Conceptualizing the needs and interrelationships in the dynamic market structure from the aspects of the marketing mix ignores the processes, experience, interdependence and cooperation. This myopic approach is unsustainable in establishing satisfying and long-term relationships, as it ignores the importance of understanding the needs and desires of the consumers in the target market. Instead, every marketing paradigm should be based on a customer-oriented approach, allowing companies to better understand their consumers and offer appropriate products and services.

The business-oriented approaches in marketing are destined to fail in meeting the expectations of the consumers in the long run, for they lay focus more on the business-side than the consumer-side. However, the existence of a business strictly depends on consumers. Understanding how they perceive the world requires empathy and seeing through their lenses. Hence, consumer-oriented approaches are vital for the satisfaction of consumers and the establishment of long-term relationships

with them. The market environment is outside the business environment and it always starts and ends with consumers because they are the key stakeholder in the business network (Heinomen and Strandvik, 2015).

Vargo and Lusch (2004) advocate that historical marketing management means and methods cannot manage to understand and explain today's market environment. They suggest that a new paradigm is needed to fully comprehend the relationships among different market actors. The traditional marketing paradigm, inherited from the microeconomic paradigm and model of exchange, is concerned more with goods, tangible resources and transactions (short-term relationships), which are business-oriented issues. It ignores the significance of both the service approach and relationships.

Conversely to the business-dominant view, the main purpose of a company cannot solely be maximizing its profit because the existence of a company is based on consumer satisfaction. A satisfied consumer is inclined to make future purchases of the same brand's products. If the brand manages to reinforce consumer satisfaction in the continuing purchases, mutual trust can be established between the brand and the consumer. Over time, the consumer turns out to be a customer and long-term relations based on commitment would be achieved. This is the main idea of relationship marketing. Vargo and Lusch (2004) and Finch et al. (2015) claim that when a business casts its focus from its internal processes to the consumers/market, it can achieve consumer satisfaction, trust, and commitment through long term relationships. What is essential is being consumer centric than business centric and looking to market through the consumer's lens because otherwise, the business turns to be product-oriented which leads to myopia and losing the grip of the real market conditions.

1.4. Relationship Marketing, Service Marketing and the Concept of Value

According to Grönroos (1990, p. 138), “Marketing is the establishment, maintenance, and enhancement (usually, but not necessarily, long-term) of relationships with customers and other partners, at a profit, so that the objectives of the parties involved are met. This is achieved by a mutual exchange and fulfillment of promises.”. Gummesson (1987) states that the aim of relationship marketing is to establish satisfactory relationship networks with customers, distributors, suppliers, and governmental institutions, among others.

Relationship marketing differentiates itself from traditional marketing by not focusing solely on short-term transactions for the sake of immediate sales increases. Instead, it strives to establish brand loyalty through the concept of value co-creation, in order to build long-term commitment with customers. Marketing cannot ignore the wants and desires of consumers. Takala and Uusitalo (1996) state that social exchange theory, which is applicable to marketing exchange theory, is concerned with motivational investment and the socially expected gain. Resources such as love, status, information, money, goods, and services are in circulation among exchange partners in relation to their needs and power. The power, needs, and dependence of the exchange parties are not equally balanced due to the unequal distribution of resources. However, the pressure of social media and consumer-centric laws has strengthened the hand of consumers against businesses.

Marketing interactions, in essence, work in a mechanism where one side of the exchange relationship should offer something valuable to attract the other side to willingly sacrifice something in return to possess ownership of the content in that offering. In the end, both parties expect benefits. A healthy exchange relationship should lead to a sense of satisfactory benefit gain. If the scale of the balance in this exchange favors one side more than the other (or if one side of the exchange relationship feels so), the nature of this relationship is destined to be a short-term transaction. However, Grönroos (1989) states that relationships must be perceived as

profitable by exchange parties so that long-term relationships based on commitment can be established. The essence of establishing, maintaining, and even developing relationships is strongly connected with promises and benefits embedded in the market offering. Szmigin and Bourne (1988) claim that long-term relationships based on trust lead to mutual benefit for both the consumer and the supplier. However, a successful company should set a well-balanced relationship considering company profitability and customer satisfaction. For the sake of perfectly meeting the wants and demands of the consumers to build a long-term relationship, the question of to what extent a company should be willing to sacrifice its profit arises. Creation of value with the consumer can be sometimes too costly for a company to bear, in that the company needs to reconsider the transaction over the relationship.

Gummesson (2007) mentions that in its most basic form, a consumer moves toward the decision of whether or not to buy a market offering that satisfies needs, wants and desires. The market offering may include goods or services, but what a consumer ultimately purchases is the value attached to it. According to Levitt (1986), a market offering consists of four levels: core product, expected product, augmented product and potential product. Similarly, Kotler and Armstrong (2010) claim that there are three levels of a product, which are namely core, actual and augmented product. In both concepts, the core product is the most basic form of the product, for example, that a camera takes a picture is its core benefit. When its core benefits are prepared to be sold as a product in the market, for instance, with its price, brand and package etc., it transforms into actual (or expected) product. However, to differentiate the product from rivals', a company needs to attach more benefits to the intangible elements such as warranty, cheap delivery etc. to increase the perceived value of the product. Then the market offering becomes an augmented product. Drawing on Levy's (1959) seminal work 'Symbols for Sale,' it can be inferred that consumers do not simply purchase a product for its superior quality; rather, they seek to possess symbols that align with their personal identity and worldview. Therefore, a manufacturer needs to perfectly comprehend the fact that it sells symbols as well as goods.

De Chernatony and McDonald (1992) suggest that a consumer perceives the brand as a whole including the quality of the product and what the company stands for. Thus, the value of a market offering consists of both functional and representational elements.

Gummeson (2007) argues that differentiating between goods and services is difficult because the line between them is blurred in today's market structure. The elements that traditionally distinguish services from goods, such as intangibility, heterogeneity, inseparability, and perishability, are symbolic, elusive, and insufficient. For example, there is almost no physical difference between eating a piece of cake at a café, which would be classified as a service, or buying the cake from a patisserie and eating it at home, which would be classified as goods. Similarly, when a consumer purchases a cup of coffee from a café, it is a service, but when a consumer buys a package of filter coffee and prepares it at home, it is a good.

However, from a broader perspective, any goods bought, from the production process to the delivery to the consumers, have a service element embedded in them. For instance, the design of the product and the package, and transportation from factory to supermarket, might have been done by other companies, making the service element a part of the value chain. Even in supermarkets that appear to sell pure goods, consumers make quality judgments based on the supermarket's atmosphere, lighting, staff attitude, membership cards, coupons, lottery, etc. Therefore, Gummeson (2007) suggests that whether classified as goods or services, the product offered is, in fact, a service. Ultimately, what a consumer purchases in a marketing offer is the value attached to the product or service.

Aijo (1996) argues that the rapid and radical changes in the market have led firms to place more emphasis on services, building close relationships, optimizing business processes, and satisfying the needs of different stakeholders. According to Morgan and Hunt (1994: 22), exchange behavior in marketing relationships cannot be constrained to the interactions between buyers and sellers alone. They suggest that "exchange participants... are not just buyers, sellers, customers, or key accounts,

but rather partners who exchange resources." When viewed from a broader perspective, exchange relationships involve multiple stakeholders, not just buyers and sellers. Aijo (1996) emphasizes that a company cannot effectively satisfy customer needs without close and smooth cooperation with other parties involved. The consumer's experience with the product (value-in-use) is a vital element, as is the co-creation of value with the provider. Therefore, the meaning of an offer to consumers depends on the total value-in-use and co-created value. Heinomen and Strandvik (2015) argue that marketing should create an environment in which consumers are responsible for creating, dominating, and controlling value, not the other way around. According to Grönroos (2012), value creation is a process that requires essential co-creation between the consumer and the provider. To achieve this, a company should always keep its communication channels with consumers open.

2. The Fundamentals of Marketing: Interactions between Four Pillars of Social Sciences and Marketing

According to Baker and Saren (2016), the foundation of marketing is based on the teachings of four pillars of the social sciences, which are economics, psychology, sociology, and (cultural) anthropology as illustrated in **Figure 1**. Winick (1961) states that anthropology is defined as the "study of man". If anthropology is meant to be applied in marketing studies, the teachings of cultural anthropology are more relevant because according to LeVine (1982), the interaction between culture and personality is an important matter in especially consumer behaviors. Hofstede and McCrae (2004) claim that culture and personality interaction under different socialization contexts forms personality types in which anthropology is interested. Cultural anthropology has many common themes, concepts and interests together with psychology and sociology.

Winick (1961) mentions that three basic sciences are interested in humans in their own cultural settings. However, when it comes to the emphases of these sci-

ences on different dimensions of the relationship between humans and their environment, it is quite salient that psychology, sociology, and anthropology address different elements of this relationship. When approached in a broader sense, human behaviors in their origin come out of the interrelationships of psychology, sociology, and anthropology whose focal points, respectively, are personality, social systems and culture.

Figure 1: Four Pillars of Social Sciences on Which Marketing Bases

According to Varey (2016), sociology studies on internal composition of marketing groups and their relationships. Psychology, however, focuses on the behaviors of individuals in marketing activities by studying on such unobservable variables as “attitudes, motivation and personality” to understand, predict and control the observable variables. Economics examines the market, behaviors and the interplays between both buyer and consumer sides to unravel their impacts on the utilization and allocation of scarce resources. Anthropology is interested in the psychical, social and cultural aspects of humans to better understand the roots of their behaviors in marketing processes.

Through the lenses of different social sciences, a researcher would be able to see and evaluate his subject matter differently. For instance, when these sciences look at a family, they would see disparate elements and evaluate the behavior patterns of the family differently from each other. Psychology would examine the family as an individual entity and intent to understand the elements that drive the emotions, happiness, attitudes, learning and motivations of the family members. Sociology would substantially focus on the role, status, power, norms, conflict within the family and relations with other families which form social structure through internal and external arrangements. However, the training of a psychologist is based on different schools like Gestalt, behaviorist, psychoanalytic, learning theory etc., while the training of a sociologist includes such schools as demographic, functionalism, historical, ecological, and determinism. All these trainings provide both the sociologist and psychologist different views which results in different emphases. Anthropologists would look through a different lens and investigate technology, culture and their relationships, housing and food choices of the family, inheritance of property, language, kinship and the impact of the age difference etc. Anthropology, in fact, would collaborate closely with sociology and psychology while examining human behaviors. Sociology and psychology would not acquire the knowledge that anthropology has; however, sociology and psychology have their unique ways of deciphering the dynamics of social life (Winick, 1961). On the other hand, economics would observe how the interaction between producers and consumption patterns of the households make an impact on resource allocation and utilization. Under the context of family members' rational choices in their purchase behaviors, it is meant to realize how much money they earn and how much money they need to maintain their purchase habits (Varey, 2016).

The teachings of the four pillars of the social sciences play crucially significant roles in better understanding the behaviors of real humans and not losing grip of real life because each mentioned science has a unique way of explaining human behavior. Nonetheless, the complex nature of humans is required to employ a holistic

view. When, for example, the psychological aspect outweighs, human behaviors are portrayed as personally oriented. Similarly, when sociological aspects are emphasized more, human behaviors may be attributed solely to social reasons, leading to the oversight that individuals possess unique personal characteristics that are inherently linked to their existence in society. Classical thought in economics puts a strong emphasis upon the rationality of humans and profit maximization in purchase behaviors, while marketing partly accepts rationality and proposes the idea of bounded rationality of humans. Basing its foundation on these four pillars of social sciences, marketing, hence, appears to be a synthesis science of above-mentioned social sciences. These arguments propose the idea that marketing is an applied-synthesized science that basically deals with the exchange behaviors that generate reciprocal value and satisfaction to the parties of the (preferably long term) exchange.

3. Discovery and Justification of Empirical Generalizations, Theories and Laws

Lewin (1952:169) asserts that “there is nothing more practical than a good theory.”. Baker (1995) suggests that there is an excessive need for a sound and solid theory in marketing. He claims that the orientation in science should aim to move from descriptive to analytical basis by which scientific breakthroughs can be reached. On the one hand, naming/describing the various organs of the human body and their physical appearance is done on a descriptive basis. On the other hand, Harvey's discovery of blood circulation was an analytical breakthrough that revolutionized medicine as a profession. Baker (1995) claims that many breakthroughs in “thought” and “practice” has not come into existence through the “application of the developed theory”. For instance, James Watt, without knowing about the theory of thermo-dynamics, created the first prototype of steam engine based on his observations of the pressure of the steam derived from boiled water in the teapot that moves the lit. However, after the development of the theory of thermo-dynamics based on

the expanded theoretical principles rather than more observations and random applications, the steam engine transformed into today's technological and efficient engines. The transition from applications based on observations to analytical (theoretical) knowledge has proven its use in the development of civilizations. Hence, it can be said that to start the initial steps of development, observation and application are of great essence so that analytical knowledge can be raised over time.

Baker (1995) asserts that theory consists of meaningful, clear, and precise definitions of various terms and concepts, which are used to make related observations and interpretations to test the theory. A robust theory requires definitions of the conditions and assumptions on which it relies. Theories should be constructed based on hypotheses that explain facts or phenomena and their relationships. Marketing, as a synthesized applied science, should strike a delicate balance between theory and practice. If one outweighs the other, a problem arises, and marketing may end up being either a blackboard science that generates only artificial theories with little use in practice, or simply an art that has high practical use but a limited scientific and systematic methodology for problem-solving.

Bartels (1951) notes that marketing has been a concept since the early 1900s, but its ontological roots can be traced back to the beginning of human history. Therefore, marketing as a science is still relatively young and not yet fully developed. This may be one reason why many marketing scholars struggle with both "discovery" and "justification," as Hunt (2014) suggests. Rules, procedures, hypotheses, theories, and laws all require separate processes of discovery and justification. However, some scholars and journals, particularly in the field of marketing, strongly criticize authors for failing to justify their work. Marketing, as a science, has failed to generate new theories and law-like generalizations and this may be partially attributed to the obsession of marketing academia on justification.

Marketing has traditionally been focused on empirical research and quantitative analysis, which have limited the development of new theories and concepts. To address this, there is a growing need for more interdisciplinary research, mixed-

method studies and a broader perspective on marketing that takes into account social and cultural factors, as well as the not-for-profit sector. While some novel theories and concepts, such as the Customer Engagement Theory and Service-Dominant Logic, have emerged in recent years, there is still a general sense that the field has yet to generate as many groundbreaking theories and generalizations as other social sciences. The shortcomings of marketing academics with regards to discovery can be attributed to the methodological hegemony of the dominant paradigm (positivism) and its emphasis on the use of deductive methods and research justification. By looking at the world only through deductive and justification-focused lenses, researchers may miss real-world phenomena and deviate from reality. They may also manipulate data to fit hypothetical models using statistical tricks.

However, academia often ignores the possibility that non-significant paths between two variables might lead to interesting and important results to be evaluated. Each research conducted is a quest for approaching the truth, not just finding significant results. Therefore, just because the research methodology of a scientific paper is excellent in statistical terms, it does not guarantee the excellence of the whole study. Researchers might find statistically significant results that mainstream journals care a lot about, but the results may not reflect facts and events in the real world. Finding statistically flawless but artificial results might be considered significant in statistical terms, but may be definitely insignificant in practical terms.

According to Hunt (2014), the context of discovery involves routes such as "eureka," "dream," "metaphor recognition," observation, and speculation. Archimedes' buoyancy of water and Newton's law of gravitation are examples of the eureka route. The "dream" route involves seeing the formula of a problem or an unsolved equation during a doze. The metaphor recognition route involves using metaphors like "Marketing is a war!" and relating marketing with such war concepts as allies, intelligence, strategy, defense, etc. The observation route through data collection and classification arrives at induction, while the speculation route through assumptions and hypothetical models reaches deduction. All these routes are expected to lead to

the point where the researcher can build empirical generalizations, theories, and laws.

In this phase, the researcher becomes aware of something unknown by a planned act of investigation or through instinct, eureka, intuition, dream, unintended observation, etc. However, in the context of justification, the researcher tests, understands, explains, predicts, and controls the phenomenon that has been discovered. Based on this idea, discovery and justification are separate issues, and there are no certain ways and procedures for discovering theories and law-like generalizations. However, it should be noted that a multi-scientific methodological approach is needed during the justification of the theories and laws.

3.1. What Constitutes a Sound Methodology in Marketing?

Öztay (2021) mentioned the differences between quantitative and qualitative research methods, as well as the positivist and post-positivist paradigms that underpin them. According to Öztay (2021), the positivist paradigm views science as an attempt to acquire predictive and explanatory knowledge about the external world, and asserts that scientific techniques can be used in both natural and social sciences. Quantitative research is founded on positivism and employs numerical data to conduct empirical research and draw objective conclusions. On the other hand, the post-positivist paradigm holds that reality takes place in the social environment and is in a constant state of flux, and that qualitative research is of greater significance than quantitative research. Qualitative research entails engaging with individuals in a specific social context to explore connections and comprehend intrinsic motivations and emotions.

It is well-known that within the academic setting of social sciences, positivism is the dominant paradigm that relies on objective reality. Due to the strong influence of positivism in marketing science and other social science disciplines, scholars often focus on drawing predictions and models of consumer behavior rather than striving to describe and understand it. However, some scholars fall into the trap

of methodology fetishism, leading to unfruitful outcomes and a disconnect between theory and practice.

Weiss (1962) suggests that Marketing Science Institute in the USA should remove the word “science” from its title because he believes that some disciplines in the social sciences are substantially “undisciplined disciplines”. Behaviors of a human cannot be “average”; therefore, it does not make any sense to develop scales to measure, predict and analyze parameters related to behavior. On the other hand, Buzzell (1963) states that science is a classified knowledge in a system that is based upon one or more central theories where quantitative methods are of use and it helps researchers to predict and, to some certain extent, control future events. Weiss (1962) states that the scientific method is the only way to succeed. The steps in the scientific methods are “observations and measurement”, “experimentation”, “classification” and “accurate generalization”.

In marketing, whether the scientific method should be quantitative or qualitative is open to debate as in the social sciences in general (Kotler, 1995). Descartes in philosophy, Adam Smith in economics and Augusto Comte in sociology believed that life and the things in the world work by their own mechanism in a static way that it can only be understood through reason and logic. Mechanical philosophy in physics transformed into positivism in social sciences. From that time on, social movements and realities have been explained through the mechanical philosophy in natural sciences.

Hunt (1994) argues that positivism implies the use of quantitative methods, in which researchers focus on causal relationships through deterministic theories. Positivists, in their approach to science:

- Used formal logic as a means of conducting research.
- Acknowledged that unobservable concepts can have validity.
- Avoided metaphysical ideas and relied only on observable phenomena.
- Considered "cause" to be a non-observable and potentially misleading concept.

-Believed that science should only deal with "certain knowledge," and therefore rejected inductive reasoning.

After the mechanical philosophy, which began with Newton, was applied to social sciences by Comte, marketing became concerned with distributing goods and services to mass markets by treating consumers as uniform groups, regardless of their cultural and personal characteristics. This approach was based on the quest for objective knowledge of individuals, rather than subjective knowledge that is prevalent in modern societies. Marketers believed that consumers are substantially affected by common sense and the overall tendencies of society. However, Levy (1959) introduced the opinion that consumers actually buy "symbols" along with the core product itself. Elliott (1997) suggests a similar perspective, stating that consumers are more symbolic than materialistic, more individualistic than social, and more satisfaction-oriented than need or want-oriented. They can be rational or irrational in their consumption behavior. Firat et al. (1995) note that, after the modern movement transformed into the postmodern movement, which recognizes multiple (objective and subjective) realities, fragmentation, variety, and so on, generalizability and precision in marketing studies have decreased. As a result, focusing on the requirements of the purpose of the study, researchers should not be enslaved by either subjective or objective reality. This approach requires the use of hermeneutics in science to capture the truth of a phenomenon under investigation.

Hunt (1994) argues that major marketing journals tend to avoid publishing qualitative studies, even though such studies can be motivated by several reasons, including:

- The incommensurability rule makes it impossible to make an objective choice between research paradigms.

- While marketing has traditionally embraced positivism, which favors quantitative methods and emphasizes realism, causality, and determinism, this paradigm has been challenged by the rise of relativism, constructionism, and subjectivism in social science research.

- As a result of this shift, marketing has also come to embrace qualitative methods such as naturalistic inquiry, humanistic inquiry, historicism, ethnography, postmodernism, critical theory, semiotics, deconstructionism, and feminism.

There is a possibility that postmodernist lifestyles in the future may result in the loss of common values in society, weakened cultural codes and reflexes, and ultimately, a fragmented society of individuals. Therefore, the singular realities emphasized in positivism have been discredited, and the recognition of multiple realities in hermeneutics has increased. The systemization and presentation of knowledge do not have to follow a specific way, and this can relieve social sciences from the methodological hegemony of natural sciences. In marketing, facts and events need to be explained through qualitative terms (Firat et al., 1995; Firat and Shultz, 1997).

Marketers who adopt qualitative methods ground their approach on "relativism," "constructionism," and "subjectivism." This may raise concerns about how the researcher justifies the validity and reliability of the study results because he/she has no other means than just "trust me". However, it should not be underestimated that each research is constrained by the paradigm, worldview, and subjectivity of the researcher. The construction of the research methodology heavily depends on the researcher's discretion, regardless of whether they advocate for pure positivism or hermeneutics (Hunt, 1994). The dilemma between objectivity and subjectivity has been a major problem in marketing as in other social science disciplines (Brown, 1995). It is impossible to attain pure objectivity in marketing research. Studies conducted in the field of social sciences have moved towards hermeneutics and qualitative research methods from positivism and quantitative research methods (Brennan et al., 2011).

For example, a researcher conducting a study on brand equity may assign more significance to certain aspects, while others may consider other aspects and factors related to brand equity as equally important. Brand equity is a complex construct that encompasses various dimensions such as brand awareness, perceived quality, brand associations, and brand loyalty (Keller, 1993). On the other hand,

Aaker (1991) proposes a model of brand equity that includes five key components: brand loyalty, brand awareness, perceived quality, brand associations, and other proprietary brand assets. Furthermore, in the literature, different scholars have further broken down these dimensions into sub-dimensions, creating a rich and multi-faceted concept that reflects consumers' beliefs, attitudes and behaviors toward a brand.

Given the complexity of brand equity, scholars might attribute more emphasis to certain aspects of this construct based on their own personal, theoretical or empirical interests. For instance, if the researcher is interested in the effect of advertising on brand equity, the focus might be on brand awareness and brand associations dimensions of brand equity. On the other hand, if the researcher has an experiential perspective toward brand equity, the emphasis can be on the perceived quality and brand loyalty dimensions. Moreover, some researchers may prioritize Aaker's (1991) theoretical framework of brand equity, while others might regard Keller's (1993) perspective of brand equity as more useful and relevant based on their own judgments and experiences. For instance, Yoo and Donthu (2001) developed the famous consumer-based brand equity scale based on Aaker's (1991) theoretical frameworks, but failed to ensure the discriminant validity between brand awareness and brand association dimensions. Based on Aaker's (1991) five-dimensional theoretical framework of brand equity, Yoo and Donthu (2001) proposed a three-dimensional consumer-based brand equity scale. All these studies have gained widespread recognition from the literature, but who decides one is better than the other?

In reality, the researcher constructs the hypotheses based on his/her subjective assumptions, and there are multiple and simultaneous relationships in consumer behavior, rather than causality. Therefore, explaining consumer behavior in relation to the context of social and cultural realities becomes more important than predicting it. It should be noted that positivism is the dominant view in marketing research and is based on realism. This perspective advocates that independent realities should free themselves from methodological myopia and recognize that values embedded in

symbolic meanings cannot be expressed comprehensively and literally in quantitative terms (Bareham, 2004).

Social scientists face a paradigm limitation that shapes how they perceive and study phenomena. Therefore, a revision for research methodology in marketing, as well as other social sciences is necessary, as it is challenging to arrive at objective conclusions from a subjective starting point due to the human factor. Direct application of natural sciences' methodological approach is not suitable for social sciences. Similarly, today's philosophical approaches in qualitative studies do not fulfill the requirements of the scientific method because of its advocates' persistence in relativism, constructionism, and subjectivism. Hunt (1994) contends that "critical pluralism" and "scientific realism" can resolve methodological confusion. By being open, critical, tolerant, and fallible, critical pluralism and scientific realism provide a balanced and objective approach to social science research.

Marketing as a growing body of science should not only apply current theory for problem-solution. It should generate new and original theories that match the existing problems practitioners are suffering from. There is a strong belief in science that the existing knowledge can be enhanced through quantitative methods, yet new knowledge can be obtained through qualitative studies. A smart researcher cannot be a follower of either positivism or hermeneutics. Therefore, the method or philosophy to be used in research is only limited to the scope and the purpose of the study.

Concluding Remarks

Every science has its distinct subject matter broadly accepted by the mainstream academic environment. This subject matter should be distinctive and expressive straightforwardly by a couple of words. In this aspect, marketing is the science of exchanges, whether they are short or long term, repeated or with anonymous parties. The applicability of marketing research results is a crucial aspect that distinguishes marketing as a science. If marketing were to prioritize theory over practice

and move away from reality, it would lose its unique characteristic. Marketing's distinctiveness lies in its examination of exchanges between humans and entities (and various combinations of them) in real-world conditions. Divergence from reality would mean the loss of its scientific nature, leading to the creation of synthetic (unnatural) knowledge that creates another mechanical world and a mechanical man, similar to the mistake economics made in the past. Marketing aims to comprehend and elucidate human behavior in market conditions by examining exchanges of humans and human-made entities.

Our marketing man, unlike the homo-economicus of economics, is not perfect. He is susceptible to human errors, just like we are, when making real-life choices. Sometimes, he makes irrational decisions and ends up paying more for less. Being an individual, he cannot completely disregard society's opinions and takes them into account while making choices. Although he may not always have complete information about the alternatives, he strives to make the best decision with the limited information he has. He tends to make certain judgments about the quality of market offerings based on the available information and inferences/heuristics about the products and brands. He enjoys making symbolic consumptions by willingly bearing extra costs, as well as utilitarian consumptions to find optimal solutions to meet his needs and wants.

Marketing man is a complex being; therefore, to understand and explain his exchange behaviors, marketing science relies on the teachings of sociology, psychology, economics, and anthropology. Each science provides a unique perspective on human behavior, but no single science evaluates humans holistically and comprehensively. For example, sociology regards humans as a group, while psychology emphasizes individuality. However, humans act as a group in their individual contexts, living in a society as individuals. Classical economics depicts humans as rational beings, yet humans can be irrational depending on the context. Anthropology emphasizes the vitality of culture and its power to shape personality and behavior. Therefore, to correctly understand and explain consumer behavior in the real-world

marketing conditions, there is a great need to synthesize the significant contributions of these sciences, as marketing aims to do.

In this paper, it has been emphasized that marketing as a science is based on the teachings of four pillars of social sciences. However, this does not mean that marketing is a fake science forged by academics and practitioners simply by borrowing theories and concepts from other disciplines. Rather, marketing adopts and modifies the concepts and theories borrowed from other disciplines into a new form that suits its purposes. Thus, marketing adds its own unique flavor to its dough and kneads it by itself. It can, therefore, be said that marketing is a synthesized applied science.

Although marketing has proposed original theories such as the Customer Engagement Theory and Service-Dominant Logic, it has long been criticized by some academics for its deficiency in generating original theories and meta-theory of marketing. The reason why marketing lacks, to a certain extent, in generating original theories is due to the confusion between discovery and justification. Any effort to create a theory related to phenomena may end up with a valid theory in the future. A dream, a moment of realization, observations, or speculations might lead to the discovery of a strong theory. However, discovery is one thing, justification is another. Each discovery, when its theory is settled after a period of time, requires justification to determine if the hypotheses and assumptions of the theory reflect the realities in the world conditions. Unfortunately, when it comes to publication possibilities in mainstream academic marketing journals, papers written with the purpose of discovery are often discarded and considered ineligible for publication because they lack justification unless the author is well-known.

When James Watt observed the lifting of a teapot lid due to steam pressure, he had an original idea that led to the first prototype of the steam engine. This invention changed the world over time, and it is important to note that neither thermodynamics nor the theory of machines had even been discovered yet. Similarly, Archimedes discovered the principle of buoyancy through a moment of realization, and

Newton had a moment of realization that led to his theory of gravitation (Eureka!). The significance of these theories cannot be underestimated or disregarded simply because they were based on a moment of realization, observation, or a dream. These discoveries have contributed to the development of civilizations.

After the discovery, these theories had been justified by scientific methods and means to check if they match the facts and events existing in the real world. The discovery route may involve conscious or unconscious efforts, events, and happenings, while justification requires a multi-scientific method that is applicable to each science. When this confusion is resolved in marketing academia, as well as in other social sciences, there is a greater chance to generate original theories that can solve existing problems and make the world a better place.

Marketing should focus on real-life situations and human behavior. Debates about whether marketing is a science or an art do not damage its scientific nature. As evaluated in this paper, marketing is ontologically, epistemologically and methodologically original science with its own theories and advanced methodologies that incorporate contemporary qualitative and quantitative approaches. However, marketing risks losing its scientific validity if it ignores the complexities and realities of the world in favor of creating abstract, simplified meta-theories of human behavior. It is important to remember that marketing deals fundamentally with the exchange relations (value exchange) of humans, and these relationships can be complex due to the complex nature of humans themselves. Insistence on attempting to define the exchange behaviors (value exchanges) of humans through only mathematical equations might ultimately turn marketing into a blackboard science, as has happened with economics. This could lead to the formation of another mechanical man in science history and this mechanistic understanding of human behavior can only explain some aspects of it, while failing to capture its full complexity in real life.

This paper is driven by a quote from Homans, which states that "What makes a science are its claims not its results". Therefore, the main purpose of science is to solve problems for society (Baker, 1995: 15). In the case of marketing, the goal is to

understand, explain, and control exchange behaviors among humans to address issues within marketing systems. As such, debates over whether marketing is an art or a science are no longer fruitful or constructive. The perspective from which one views marketing as an art or a science depends on their point of view. From a profit/micro/normative perspective, marketing may seem like an art, but from a non-profit/macro/positive perspective, it is an original science with great potential.

Limitations and Future Research

Although this study intends to provide certain contributions and insights, there are several limitations that need to be addressed. First of all, because the scope and methodology of marketing science are vast, it is very likely that this paper could fail to cover all aspects of it. Therefore, future studies could expand on the thoughts presented here and delve into more specific areas of marketing science.

Second, it is important to acknowledge that the findings presented in this study are based on theoretical and conceptual frameworks. Although some of these frameworks such as Brand Equity, Customer Engagement Theory, Service Dominant Logic etc. have been tested and supported by empirical research, more empirical studies are needed to further validate and refine these frameworks. However, most of the assertions and statements/propositions made by the author in this study cannot be tested empirically as hypotheses because this study is primarily conceptual in nature, reflecting the author's own perceptions of marketing based on the arguments in the literature.

Third, the criticisms of marketing science presented in this study cannot be ignored. While this study argues that marketing science is an original and synthesized applied science, future studies could further explore these criticisms and examine potential solutions to address them.

Fourth, it is worth noting that the field of marketing is constantly evolving due to advancements in technology, changes in consumer behavior, and other external factors. As emphasized in this study, marketing science is rather young and still

continues to develop. Therefore, it is important for scholars and practitioners to stay up-to-date with the latest developments in the field and continually reassess the scope and methodology of marketing science.

Finally, while this study emphasizes the importance of bringing theory and practice together in marketing science, there may be challenges in effectively bridging this gap. Future research could explore strategies for improving the application of marketing science in real-world settings and addressing potential barriers to implementation.

References

- Aaker D. (1991). *Managing Brand Equity*. New York: The Free Press.
- Aijo, T. S. (1996). The theoretical and philosophical underpinnings of relationship marketing: Environmental factors behind the changing marketing paradigm. *European journal of Marketing*, 30(2), 8-18.
- Anderson, J. C., Håkansson, H., & Johanson, J. (1994). Dyadic business relationships within a business network context. *The Journal of Marketing*, 1-15.
- Bagozzi, R. P. (1975). Marketing as exchange. *The Journal of Marketing*, 32-39.
- Baker, M. J. (1995). The need for theory in marketing. In *Marketing Theory and Practice* (pp. 10-22). Macmillan Education UK.
- Baker, M. J. (2000). Marketing—philosophy or function. *Marketing Theory: a student text*, 01-20.
- Baker, M. J., & Saren, M. (Eds.). (2016). *Marketing theory: a student text*. Sage.
- Bareham, J. R. (2004). Can consumers be predicted or are they unmanageable?. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 16(3), 159-165.
- Bartels, R. (1951). Influences on the development of marketing thought, 1900-1923. *Journal of Marketing*, 16(1), 1-17.
- Bartels, R. (1976). *The history of marketing thought*. Columbus, OH: Grid.
- Brennan, L., Voros, J., & Brady, E. (2011). Paradigms at play and implications for validity in social marketing research. *Journal of Social Marketing*.
- Brown, S. (1995). Sources and status of marketing theory. In *Marketing Theory and Practice* (pp. 23-39). Macmillan Education UK.
- Buzzell, R., D. (1963), "Is marketing a science?", *Harvard Business Review*, 41 (January February), 32-40, 166-170.
- De Chernatony, L., & McDonald, M. (1992). *Creating powerful brands: the strategic route to success in consumer, industrial, and service markets*. Butterworth-Heinemann.
- Elliott, R. (1997). Existential consumption and irrational desire. *European Journal of Marketing*, 31(3/4), 285-296.
- Finch, D., O'Reilly, N., Hillenbrand, C., & Abeza, G. (2015). Standing on the Shoulders of Giants: An Examination of the Interdisciplinary Foundation of Relationship Marketing. *Journal of Relationship Marketing*, 14(3), 171-196.
- Firat, A. F., Dholakia, N., & Venkatesh, A. (1995). Marketing in a postmodern world. *European journal of marketing*, 29(1), 40-56.

- Firat, A. F., & Shultz, C. J. (1997). From segmentation to fragmentation: markets and marketing strategy in the postmodern era. *European journal of marketing*, 31(3/4), 183-207.
- Grönroos, C. (1989). Defining marketing: a market-oriented approach. *European journal of marketing*, 23(1), 52-60.
- Grönroos, C. (1990). *Service management and marketing: Managing the moments of truth in service competition*. Jossey-Bass.
- Grönroos, C. (1994). From marketing mix to relationship marketing: towards a paradigm shift in marketing. *Management decision*, 32(2), 4-20.
- Grönroos, C. (2012). Conceptualising value co-creation: A journey to the 1970s and back to the future. *Journal of Marketing Management*, 28(13-14), 1520-1534.
- Gummesson, E. (1987). The new marketing—developing long-term interactive relationships. *Long range planning*, 20(4), 10-20.
- Gummesson, E. (2007). Exit services marketing-enter service marketing. *Journal of Customer Behaviour*, 6(2), 113-141.
- Hart, N. A. (1978). *The practice of advertising*. Oxford: Butterworth Heinemann (4th edition).
- Heinonen, K., & Strandvik, T. (2015). Customer-dominant logic: foundations and implications. *Journal of Services Marketing*, 29(6/7), 472-484.
- Hofstede, G., & McCrae, R. R. (2004). Personality and culture revisited: Linking traits and dimensions of culture. *Cross-cultural research*, 38(1), 52-88.
- Hunt, S. D. (1994). On rethinking marketing: our discipline, our practice, our methods. *European Journal of Marketing*, 28(3), 13-25.
- Hunt, S. D. (2014). *Marketing Theory: Foundations, Controversy, Strategy, and Resource-advantage Theory*. Routledge.
- Hunt, S. D., & Burnett, J. J. (1982). The macromarketing/micromarketing dichotomy: a taxonomical model. *Journal of marketing*, 46(3), 11-26.
- Izmir, O. (2021). What is marketing and where does it progress? Past, present and future directions. Telli, G. and Civelek, M. (Eds) in *International Congress on Business and Marketing*, Istanbul, Turkey, 95-103.
- Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of marketing*, 57(1), 1-22.
- Kotler, P. (1972). A generic concept of marketing. *The Journal of Marketing*, 46-54.
- Kotler, P. (2005). *FAQs on marketing: answered by the guru of marketing*. Cyan.
- Kotler, P., & Armstrong, G. (2010). *Principles of marketing*. Pearson education.
- Kotler, P., & Armstrong, G. (2016). *Principles of marketing*. 16th ed. Boston: Pearson.
- Kotler, P., & Levy, S. J. (1969). Broadening the concept of marketing. *The Journal of Marketing*, 10-15.
- LeVine, R. A. (1982). *Culture, behavior, and personality*. Transaction Publishers.
- Levitt, T. (1986). *The Marketing Imagination*. New York: Free Press.
- Levy, S. J. (1959). Symbols for sale. *Harvard business review*, 37(4), 117-124.
- Lewin, K. (1952). *Field theory in social science: Selected theoretical papers by Kurt Lewin*. London: Tavistock.
- Morgan, R. M., & Hunt, S. D. (1994). The commitment-trust theory of relationship marketing. *The journal of marketing*, 20-38.
- Öztay, H. (2021). A Methodological Review of Fashion Marketing Studies. *Journal of Research in Entrepreneurship Innovation and Marketing*, 5(10), 68-83.

- Saren, M. (2000). Marketing theory. *Marketing Theory: a Student Text Baker, MJ (ed.), London: Thomson Learning*, 21-42.
- Sheth, J. N., Mittal, B., & Newman, B. I. (1999). *Customer behavior: Consumer behavior and beyond*. Fort Worth, TX: Dryden Press.
- Sheth, J. (2021). New areas of research in marketing strategy, consumer behavior, and marketing analytics: the future is bright. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 29(1), 3-12.
- Szmigin, I., & Bourne, H. (1998). Consumer equity in relationship marketing. *Journal of Consumer Marketing*, 15(6), 544-557.
- Takala, T., & Uusitalo, O. (1996). An alternative view of relationship marketing: a framework for ethical analysis. *European Journal of marketing*, 30(2), 45-60.
- Vargo, S. L., & Lusch, R. F. (2004). Evolving to a new dominant logic for marketing. *Journal of marketing*, 68(1), 1-17.
- Varey, R. J. (2016). The economic basis of marketing. In Baker, M. J., & Saren, M. (Eds.). (2016). *Marketing theory: a student text*. Sage.
- Weiss, E. B. (1962). Will Marketing Ever Become a Science?. *Advertising Age*, 33, 64-65.
- Weitz, B. A., & Wensley, R. (2002). *Handbook of marketing*. Sage..
- Winick, C. (1961). Anthropology's contributions to marketing. *The Journal of Marketing*, 53-60.
- Yau, O. H., McFetridge, P. R., Chow, R. P., Lee, J. S., Sin, L. Y., & Tse, A. C. (2000). Is relationship marketing for everyone?. *European Journal of Marketing*, 34(9/10), 1111-1127.
- Yoo, B., & Donthu, N. (2001). Developing and validating a multidimensional consumer-based brand equity scale. *Journal of business research*, 52(1), 1-14.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 570-603

Geliş Tarihi:28.02.2023 Kabul Tarihi:03.05.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1258022>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

RUHSAL ZEKÂNIN KARIYER UYUM YETENEĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AKADEMİSYENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Katibe AKYOL**

Abdullah YILMAZ***

Öz

Günümüz iş dünyasında ortaya çıkan değişim ve dönüşümlere adapte olabilmek, artan belirsizlik ve karmaşıklık ile başa çıkabilmek, sağlıklı ve doğru kararlar verebilmek ve iyi performans sergilemek için önemli bir psikososyal kaynak olarak görülen kariyer uyum yeteneklerine, ruhsal zekâ düzeylerinin ne ölçüde destek olabileceği bu araştırmanın temel merak konusunu ve problemini oluşturmaktadır. “Ruhsal zekâ kariyer uyum yeteneğini etkilemekte midir?” sorusu temelinde kurgulanan bu çalışmanın amacı, ruhsal zekânın kariyer uyum yeteneği üzerinde etkisinin olup olmadığını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda Selçuk Üniversitesi Fakülte ve Meslek Yüksek Okullarında görev yapmakta olan 1842 akademisyenden online anket yöntemi aracılığıyla değişkenlere ilişkin ifadeleri cevaplamaları istenmiştir. Geri dönüşü gerçekleşen 540 anket formundan elde edilen veriler SPSS 26.0 ve AMOS 24 programları ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ruhsal zekânın kariyer uyum yeteneği üzerinde pozitif ve anlamlı, kariyer uyum yeteneği alt boyutlarından güven, sorunlarla başa çıkma, kontrol, kaygı ve araştırma üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin olduğu, keşfetme boyutu üzerinde ise istatistiksel bakımdan anlamlı bir etkisinin olmadığı bulgulanmıştır. Ayrıca ruhsal zekâ alt boyutlarının kariyer uyum yeteneği alt boyutları üzerinde pozitif ve anlamlı etkileri tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarının alandaki metodolojik boşluğun doldurulmasına katkı sağlayarak, özellikle ulusal literatürü zenginleştirilmesi ve ileride yapılacak benzer araştırmalara ışık tutması bakımından fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zekâ, Ruhsal Zekâ, Kariyer, Kariyer Uyum Yeteneği, Akademisyen.

* Bu çalışma ilk yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Y. Lisans Mezunu, Selçuk Üniversitesi, İşletme Bilim Dalı, katibe.akyol566@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2185-1229>

*** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İşletme Bölümü, abduhahyilmaz@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7443-6064>

The Effect of Spiritual Intelligence on Career Adaptability: A Research on Academicians

Abstract

To what extent individuals' psychological intelligence levels can support their career adaptability skills, which are seen as an important psychosocial resource in order to adapt to the changes and transformations emerging in today's business world, to cope with increasing uncertainty and complexity, to make healthy and accurate decisions and to perform well, constitutes the main curiosity and problem of this research. "Does spiritual intelligence affect career adaptability?" which is based on the question of the aim of this study is to determine whether there is an effect of spiritual intelligence on career adaptability. In line with the purpose of the study, 1842 academicians working at Selçuk University Faculties and Vocational Schools were asked to answer the scale statements regarding the variables by using the online questionnaire method. The data obtained from 540 returned questionnaires were analyzed with the SPSS 26.0 and AMOS 24 programs.

According to the results of the analysis, it was found that spiritual intelligence had a positive and significant effect on career adaptability, positive and significant effect on the sub-dimensions of career adaptability, trust, coping with problems, control, anxiety and research, and it had no statistically significant effect on the discovery dimension. In addition, positive and significant effects of psychological intelligence sub-dimensions on career adaptability sub-dimensions were determined. It is thought that the results of the research will contribute to filling the methodological gap in the field, enrich the national literature and shed light on similar studies to be conducted in the future.

Keywords: Intelligence, Spiritual Intelligence, Career, Career Adaptability, Academicians.

Giriş

21. yüzyılda küreselleşme, dijitalleşme ve ekonomik değişimin hızlı temposu, iş ortamını ve işin doğasını değiştirmektedir (Low, Yeves, Latorre & Ramos, 2020, s. 1178). İş dünyasındaki hızlı değişimler nedeniyle mesleki karar verme araştırmaları ve uygulamaları, bireyleri uygun mesleklerle eşleştirmekten ziyade değişikliklere uyum sağlamaya doğru kaydırmıştır (Paradniké & Bandzevičienė, 2016, s. 71-72). Günümüz iş dünyasında artan değişim karşısında, bireyin etkili kariyer kararları verebilmesi ve değişikliklerle başa çıkma yeteneği de giderek önem kazanmaktadır (Schuesslbauer, Volmer & Göritz, 2018, s. 489). Çevresel değişikliklerle başa çıkmak ve yaşam geçişlerini yönetmek için belirli psikolojik, sosyal ve kimlik kaynakları gereklidir. Bu nedenle yeni yapılar ortaya çıkmaktadır. Bu yapılardan biri de kariyer uyum yeteneğidir (Paradniké &

Bandzevičienė, 2016, s. 71-72). Kariyer uyum yeteneği, çalışanların kariyer değişikliklerini ve zorluklarını etkin bir şekilde yönetmelerine yardımcı olabilen ve böylece çalışanların çalışma ortamlarına uyumunu kolaylaştıran psikososyal bir kaynak oluşturmaktadır (Zacher, Ambiel & Noronha, 2015, s. 164).

Öte yandan rasyonel zekâ (IQ) veya duygusal zekâ (EQ) sorunları çözme, farklı şekillerde düşünme yeteneği, insanların artan değişim, belirsizlik ve karmaşıklık ile başa çıkması için yetersiz kalabilmektedir (Zappalà, 2021, s. 160). EQ ve IQ dâhil olmak üzere diğer tüm zekâ türleri, ruhsal zekâ ile gelişmekte ve bu zekâ türü, insan hayatını ve etrafındaki her şeyi değiştirme yeteneğinden dolayı en önemli insan zekâsı olarak kabul edilmektedir (Al-Salkhi, 2019, s. 143; Gedela, Sharma & Kang, 2021, s. 250). Ruhsal zekâ, insanları günlük yaşamın ikileminden çıkararak olayları sağlıklı ve anlayışlı bir şekilde görmeye teşvik etmektedir (Gedela, Sharma & Kang, 2021, s. 250). Bununla birlikte ruhsal olarak zeki olan insanlar, örgütleri için sorumlu, üretken ve sağlıklı karar vererek iyi bir performans göstermektedirler (Awais, Malik & Qaisar, 2015, s. 203). Bu anlamda ruhsal zekâ, günümüz iş dünyasının bir ön koşul haline gelmeye başlamıştır (Gedela, Sharma & Kang, 2021, s. 250).

Bu bilgiler ışığında bireylerin günümüz iş dünyasında ortaya çıkan değişim ve dönüşümlere adapte olabilmek, artan belirsizlik ve karmaşıklık ile başa çıkabilmek, sağlıklı ve doğru kararlar verebilmek ve iyi performans sergilemek için önemli bir psikososyal kaynak olarak görülen kariyer uyum yeteneklerine, ruhsal zekâ düzeylerinin ne ölçüde destek olabileceği bu araştırmanın temel merak konusunu ve problemini oluşturmaktadır. Dahası, iş rolüne hazırlanmanın, iş ve çalışma koşullarındaki değişimlerin yol açtığı öngörülemeyen düzenlemelerle başa çıkmaya hazır olma durumu (Savickas, 1997, s. 254) olarak görülen kariyer uyum yeteneğini, en etkili ve önemli zekâ türleri arasında görülen ruhsal zekânın şekillendirip şekillendiremeyeceği, bu yeteneğe ne doğrultuda katkı sağlayabileceği çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Disiplin düzeyi yüksek olan akademisyenlik mesleğinde, sorumluluklarının fazla olması ve bu sorumlulukları yerine getirmenin

birçok fedakârlık gerektirmesi, diğer yandan akademisyenlerin atanma ve yükselme ölçütlerinin sıklıkla değiştirilmesi ile idari ve akademik iş yüklerinin yanı sıra iş-yaşam dengesini kurma zorluğu onları birtakım zorluklarla baş başa bırakması ise bu çalışmanın örnekleminin akademisyenler üzerinde şekillenmesini mantıklı kılmıştır. Bu doğrultuda “Akademisyenlerin ruhsal zekâ düzeyleri kariyer uyum yeteneklerini etkilemekte midir?” sorusu üzerine inşa edilen bu çalışmanın temel amacı, ruhsal zekânın kariyer uyum yeteneği üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını tespit etmektir.

Ruhsal zekâ ve kariyer uyum yeteneği arasındaki ilişki veya etkileşimi literatürde ele alan yalnızca bir araştırmaya (Nurrokhmah & Kuncoro, 2021) ulaşılmış olması nedeniyle bu çalışma ile söz konusu metodolojik boşluğun doldurulabilmesi yönünde bir adım atılarak özellikle ulusal literatüre katkı sağlanarak, ileride yapılacak benzer araştırmalara ışık tutulması ve iki değişken arasındaki etkileşimin yukarıda açıklanan nedenlerle akademisyenler üzerinde araştırılmasının çalışmayı önemli kılacağı düşünülmektedir.

Çalışmada öncelikle ruhsal zekâ ve kariyer uyum yeteneği kavramları, yapılan önceki araştırmalar ve kuramsal temelleri ile yer bulmuştur. Daha sonra araştırmanın metodolojisi ve bulguları sunulurken; çalışma sonuç, tartışma ve öneriler başlıkları ile sona erdirilmiştir.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Ruhsal Zekâ

Zekânın doğasına ilişkin fikirler binlerce yıldır var olmasına rağmen, zekâ hakkında bildiklerimizin çoğu 19. yüzyılın sonlarında keşfedilmiştir. Zekâ üzerine kavramsal bağlamda farklı tanımlamalar mevcuttur. Örneğin zekâ, bir sorunu çözme, bir veya daha fazla kültürel ortamda değer verilen bir ürün tasarlama becerisidir (Gardner, 1987, s. 25). Wechsler'e (1944, s. 3) göre zekâ, bireyin rasyonel düşünme, amacına uygun hareket etme ve çevresiyle etkili bir şekilde ilgilenme konusundaki toplam veya küresel kapasitesidir. Sternberg'a (1997, s.

1030) göre zekâ ise herhangi bir çevresel bağlama uyum sağlamanın yanı sıra, onu şekillendirmek ve seçmek için gerekli olan zihinsel yetenekleri içermektedir.

Ruhsal kelimesi, Latince’de bir sisteme hayat veya canlılık veren anlamına gelen “spiritus” kelimesinden türetilmiştir (Nasel, 2004, s. 17). Ruhsal zekâ, Gardner (1993) tarafından çoklu zekâ kuramına dâhil edildikten sonra birçok araştırmacı tarafından özerk bir insan zekâsı olarak tartışılmıştır (King, 2008, s. 34). Zohar (1997) “ruhsal zekâ” terimini ortaya atarak şu fikri savunmuştur: “Bizi bir bütün yapan, bize bütünlüğümüzü veren zekâdır.” Bu zekâ türü ruhun zekâsıdır, derin benliğin zekâsıdır ve temel soruları sorduğumuz, yanıtlarımızı yeniden çerçevelediğimiz zekâdır (Zohar’dan aktaran Srivastava, 2016, s. 224). Zohar ve Marshall’a (2001) göre ruhsal zekâ, sorunları ele aldığımız ve çözdüğümüz, bilgeliğe bağlı olan benliğin derin kısmında ya da zihinde bulunan zekâdır. Bu zekâ, sadece mevcut değerleri tanımakla kalmaz, aynı zamanda yaratıcı bir şekilde yeni değerlerin keşfini sağlar. Kısaca ruhsal zekâ, hedefe ulaşmayı kolaylaştırmak için problemleri ele aldığımız ve çözdüğümüz, ruhsal bilgi ve yeteneklerin kullanılması olarak tanımlanabilir.

Ruhsal zekâ beş temel boyut veya yetenekten oluşmaktadır (King, 2008, s. 82; King & DeCicco, 2009, s. 69-71; Karadeniz & Aydın, 2016): **Metafizik farkındalık**, anlam, amaç ve diğer varoluşsal veya metafizik sorunları (örneğin, evren, uzay, zaman, ölüm) eleştirel olarak düşünme kapasitesini içermektedir. **Kişisel anlam üretimi**, yaşam amacı yaratma ve ustalaşma kapasitesi dâhil olmak üzere tüm fiziksel ve zihinsel deneyimlerde kişisel anlam ve amaç oluşturma yeteneği olarak tanımlanmaktadır. **Yüksek bilinç ve farkındalık durumlarına girme**, bilincin normal, uyanık hali sırasında benliğin (örneğin aşkın bir benlik), başkalarının ve fiziksel dünyanın (maddesel olmayan) aşkın boyutlarını algılama kapasitesini içermektedir. **Hayatın ruhsal/manevi boyutunu anlama yeteneği**, kişinin kendi kararına bağlı olarak ruhsal bilinç durumlarına (örneğin saf bilinç, kozmik bilinç) girme yeteneğidir. Psikoloji bakış açısıyla yüksek bilinç ve farkındalık durumlarına girme ve hayatın ruhsal/manevi boyutunu anlama yeteneği arasındaki ayrım ile

desteklenir. İlki, normal uyanıklık hali sırasında meydana gelmelidir, ikincisi ise bu durumu aşma ve daha yüksek veya ruhsal durumlara girme yeteneğini içermektedir. Son olarak **farkındalık** ise bireylerin sahip olduğu değerlerin farkına varmasıdır ve bu sayede bireyler, yaşananların veya olup bitenlerin hemen farkına varmaktadırlar.

Ruhsal zekâ, bireyin yaşamını anlamlandırma, etik ikilemleri ele alma, varoluşun anlamını araştırma ve varoluşunu başkaları üzerinden tartışabilme biçimine bağlı olarak bireysel olarak değişen önemli bir değişken olarak değerlendirilebilir (Maheshwari, 2015, s. 30). Ruhsal zekâ, zihinde karmaşık bir uyarlanabilir sistem olarak işlev gördüğünden, bu sistemlerin daha iyi araştırılmış ve daha net anlaşılmuş nitelikleri, ruhsal zekânın tanımlayıcı niteliklerini aramak için açık bir alan gibi görünmektedir (Zohar & Marshall, 2004, s. 78). Bu sistemler, Zohar ve Marshall (2004) tarafından on iki ayırt edici özellik olarak belirlenmiştir. Bunlar; öz-farkındalık, kendiliğindenlik, vizyon ve değer odaklı olmak, bütüncülük, şefkat, farklılıkları kutlamak, alan bağımsızlığı, temel sorular sorma, yeniden çerçeveleme, zorlukların yapıcı kullanımı, alçakgönüllülük ve meslek anlayışı şeklindedir.

1.2. Kariyer Uyum Yeteneği

1970’li yıllardan itibaren sıkça kullanılmaya başlanan kariyer kavramının temeli, 1963 yılında Treidman ve O’Hara’nın “bireysel kariyer gelişim teorisi” ile 1966 yılında John Holland tarafından geliştirilen “meslek tercihi teorisi”ne dayanmaktadır (Treidman & O’Hara ile Holland’dan aktaran Tutar, 2020, s. 29-30). Kariyer sözcüğü Latince “carrus”, “savaş veya at arabası” anlamına gelen ve “carrera” “yol” anlamına gelen sözcüklerden türemiş (Online Etymology Dictionary, 2017) ve kişinin yaşamı boyunca (ya da yaşamın belirli bir bölümünde) izlediği yol veya ilerleme anlamına gelmektedir (Gunz & Heslin, 2005, s. 106). Kariyer kavramı Hall’a (1987, s. 302) göre, kişinin yaşamı boyunca işle ilgili faaliyetler ve deneyimlerle ilgili bireysel olarak algılanan davranış ve tutumların dizisidir. Kısaca kariyer, bireylerin hem özel hem de çalışma yaşamları boyunca kazandıkları

deneyimler ve bu deneyimleri davranış ve tutumlar yardımıyla sürekli olarak geliştirmeleri şeklinde tanımlanabilir.

Hızla değişen ekonomik ortam nedeniyle kariyer seçimi ve gelişimindeki değişikliklere esnek bir şekilde yanıt verme ve uyum sağlama yeteneği, çok aranan bir beceri seti haline gelmiştir (Kwon, 2019, s. 4). Bireyler, yaşamın tüm alanlarında hayatta kalmak ve gelişmek için uyum sağlamak zorundadır (Hartung & Cadaret, 2017, s. 15). Hayatta kalmak ve gelişmek için uyum sağlamak ve bunu iş alanında yapmak; kariyer uyumluluğu, kariyer tatmini ve başarı için durumda değişiklikler yapmak, gerekli psikososyal kaynakları bilmek ve kullanmak için özel kapasite gerektirir. Yaşam boyu, yaşam alanı teorisine dayanan kariyer uyumluluğu, kariyer olgunluğu yapısından ortaya çıkmış ve yaklaşık 40 yıl önce ilk kez tanıtıldığından bu yana hem kavramsal hem de pratik olarak gelişmiştir (Hartung & Cadaret, 2017, s. 15,22). Yaşam boyu yaşam-alanı teorisi bölümleri arasında köprü kurmanın ilk adımı, kariyer olgunluğu kavramının yerine “kariyer uyum yeteneği” kavramının kullanılmasıdır. Kariyer uyum yeteneği, iş rolüne hazırlanmanın ve bu role katılmanın öngörülebilir görevleriyle, iş ve çalışma koşullarındaki değişikliklerin yol açtığı öngörülemeyen düzenlemelerle başa çıkmaya hazır olma durumu olarak tanımlanır (Savickas, 1997, s. 254).

Kariyer yapılandırma teorisi, kariyer uyum yeteneğinin dört küresel boyutunu tanımlar; **kaygı** geleceğe yönelik bir yönelim, yarına hazırlanmanın önemli olduğu duygusu anlamına gelirken, **kontrol**, kendi kendini düzenleme ve sorumluluk alma, geleceğin neler getireceğini ele alma ve sağlam kariyer kararları verme kapasitesidir. **Merak**, çeşitli durum ve rollerin kariyer keşfine yönelik yeteneği ifade eder. Bireyler, sosyal yaşamlarında ve kariyerlerinde yeni ufuklar ve olasılıklar keşfetmeye çalışırlar. **Güven**, bireyin uygun eğitimsel ve mesleki seçimleri yapmak ve uygulamak için gereken bir eylem planını başarılı bir şekilde yürütme yeteneğine ilişkin öz-yeterlik duygularını ifade eder (Dateling, 2021, s. 8; Savickas, 2005, s. 52, 56).

1.3. Ruhsal Zekâ ile Kariyer Uyum Yeteneği Arasındaki İlişki

Havenga'ya (2011) göre kariyer uyum yeteneğinin bir birey tarafından başarılı bir şekilde gösterilebilmesi için belirli özelliklerin sergilenmesi gerekir. Bu özellikler, bireylerin mesleki benlik kavramlarını iş rolleriyle sentezlerken, gerçek problem çözme stratejilerini ve başa çıkma davranışlarını şekillendiren farklı tutumlar, inançlar ve yeterlilikler aracılığıyla belirlenir (Stoltz, 2014, s. 43). Aynı şekilde insanlara sorunları çözme ve hedeflere ulaşma olanağı sağlayan, işleyişi ve uyumu öngören ruhsallık, zekânın merkezi bir unsuru olarak kabul edilir (Ahmed Arshad, Mahmood & Akhtar, 2016, s. 66). Sternberg (1996) zekâyı, herhangi bir çevresel bağlama uyum sağlamak, aynı zamanda onu şekillendirmek ve seçmek için gerekli olan zihinsel yetenekler olarak açıklamıştır (Animasahun, 2010, s. 122). Bu bağlamda ruhsal zekâ günlük problem çözmeyi ve hedefe ulaşmayı kolaylaştırmak için ruhsal bilginin uyarlanabilir kullanımı olarak tanımlanmıştır (Emmons, 2000, s. 59). Ruhsal zekâ sadece ruhsallığı tahmin etmekle kalmaz, aynı zamanda bireylerin uyum sağlama yeteneğini de tahmin eder ve ona problemleri çözme ve hedeflere ulaşma konusunda bazı yetenekler sağlar (Ahmedi, Ahghar & Abedi, 2012, s. 392). Aynı zamanda birey, ruhsal zekâsıyla eylemlerini, davranışlarını değerlendirebilir ve hangi yolun daha değerli olduğunu görebilir (Gedela, Sharma & Kang, 2021, s. 250). Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak hem kariyer uyum yeteneğinin hem de ruhsal zekânın problem çözme yeteneklerine sahip olduğu söylenebilir. Bu açıklamalar ışığında araştırmanın temel hipotezi şu şekildedir:

H₁: Ruhsal zekânın kariyer uyum yeteneği üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

Bireyler kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmek için güvene ihtiyaç duyarlar. Güven, zorluklarla karşılaşma ve engellerin üstesinden gelme noktasında başarı beklentisini ifade eder (Savickas, 2013, s. 161). Ruhsal zekâ, bireye kişisel öncelikleri ve değerleri göz önünde bulundurarak krizler ve sorunlar karşısında hedeflere ulaşmak için doğru yolu seçmesinde yardımcı olabilir (Nejad, Heidari, Naderi, Pour & Hafezi, 2019, s. 2). Bireylerin kariyer seçimi karmaşık problemlerin

çözülmesini gerektirir (Savickas, 2005, s. 56). Bu noktada ruhsal zekâ, sorunlara çözüm bulmak için gerekli bilgileri kolaylaştırır (Joseph & Sailakshmi, 2011, s. 23). Bir öz-düzenleyici ve işlemsel yeterlilik olarak kariyer uyum yeteneği ise bireylerin mesleki yaşamları boyunca ortaya çıkan karmaşık veya tanıdık olmayan sorunları çözmelerini sağlar (Avram, Burtaverde & Zanfrescu, 2019, s. 871). Kariyer uyum yeteneği öz-düzenleyici kaynakları temsil ettiğinden, yüksek düzeyde kariyer uyumluluğuna sahip çalışanların iyi performans elde etme olasılıkları daha yüksektir (Yang, Guan, Lai, She & Lockwood, 2015, s. 155). Savickas ve Porfeli (2012), kariyer uyum yeteneğinin, bir kişinin öngörülebilir görevleri tamamlama yeteneğinin yanı sıra iş ve çalışma koşullarındaki değişikliklerden kaynaklanan beklenmedik sorunlarla baş etme yeteneği olduğunu savunmaktadırlar (Nurrokhmah & Kuncoro, 2021, s. 245). Bu açıklamalar doğrultusunda araştırmanın ikinci ve üçüncü hipotezleri şu şekilde kurulmuştur:

H₂: Ruhsal zekânın güven üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{2a}: *Metafizik farkındalığın* güven üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{2b}: *Hayatın ruhsal/manevi boyutunu anlama yeteneğinin* güven üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{2c}: *Kişisel anlam üretiminin* güven üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{2d}: *Farkındalığın* güven üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H₃: Ruhsal zekânın sorunlarla başa çıkma üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{3a}: *Metafizik farkındalığın* sorunlarla başa çıkma üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{3b}: *Hayatın ruhsal/manevi boyutunu anlama yeteneğinin* sorunlarla başa çıkma üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{3c}: *Kişisel anlam üretiminin* sorunlarla başa çıkma üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{3d}: *Farkındalığın* sorunlarla başa çıkma üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

Kontrol, kendi kendini düzenleme ve sorumluluk alma, geleceğin neler getireceğini ele alma ve sağlam kariyer kararları verme kapasitesidir (Dateling, 2021, s. 8). İyi bir kariyer kararı vermek, yalnızca belirli şekillerde hareket etme motivasyonuna değil, aynı zamanda bunu yapabilme yeteneğine de bağlıdır ve karmaşık bilgi toplama, yorumlama ve bütünleştirme gerektirir (Sagiv & Schwartz, 2004, s. 241). Diğer yandan ruhsal zekâ sadece bir hedefe ulaşma yeteneği değil, aynı zamanda kişinin bu hedeflere nasıl ulaştığıyla da ilgilidir. Ruhsal zekâ hayata yön veren ve bir insanın büyümesiyle, ayrıca yaşamda ilerleme ve yön sahibi olmakla ilgilidir (Kumar & Metha, 2018, s. 284) ve ruhsal zekâ, bireylerin her şeye daha anlamlı veya geniş bir bakış açısına sahip olmalarını sağlayabilir, böylece çalışan bireyler beklenmedik bir durumla karşı karşıya kaldıklarında daha açık fikirli ve karar verme noktasında daha akıllıca davranabilirler (Nurrokhmah & Kuncoro, 2021, s. 246). Bu açıklamalar doğrultusunda araştırmanın dördüncü hipotezi şu şekilde kurulmuştur:

H₄: Ruhsal zekânın kontrol üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{4a}: *Metafizik farkındalığın* kontrol üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{4b}: *Hayatın ruhsal/manevi boyutunu anlama yeteneğinin* kontrol üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{4c}: *Kişisel anlam üretiminin* kontrol üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{4d}: *Farkındalığın* kontrol üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

Bireylerin kariyer seçme ve kariyere hazırlanma gibi sorumlulukları, yeni iş ortamları ve koşullarına uyum sağlama yeteneğini öne çıkarmakta ve kendilerini iş dünyasına hazırlamalarını gerektirmektedir (Nurrokhmah & Kuncoro, 2021, s. 245). Çevreye uyum sağlayabilme ve gelecekte başarısızlığı bir öğrenme biçimi olarak kabul edebilme noktasında ise çalışanların ruhsal zekâları önem arz etmektedir (Noegroho & Wulansari, 2020, s. 114). Ruhsal zekâ, bireyin içsel ve dışsal bütünlüğe tam olarak ulaşmasını sağlayan bilişsel, etik, duygusal ve kişilerarası alanlardaki en üst düzeyde büyümeyi içerir. Dahası ruhsal zekâ, insanların daha istikrarlı

olmalarına, endişe ve kaygı ile daha derinden ilişki kurmalarına yardımcı olur (Hatami, Mahmoudi, Nia, Badrani & Kamboo, 2019, s. 9) ve stres faktörlerine uyumu artırmak için yetenekleri ve ruhsal kaynakları kullanma potansiyelidir (Khodakarami, Bibalan, Soltani, Soltanian & Mohagheghi, 2017, s. 859). Kariyere uygun işler yapmak üretkenliği, iş memnuniyetini, iş başarısını artırır, stres düzeylerini, zihinsel sağlık sorunlarının görülme sıklığını azaltır (Borrelli, Farwana, & Agha, 2017, s. 35). Bu açıklamalar doğrultusunda araştırmanın beşinci hipotezi şu şekilde kurulmuştur:

H₅: Ruhsal zekânın kaygı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{5a}: *Metafizik farkındalığın* kaygı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{5b}: *Hayatın ruhsal/manevi boyutunu anlama yeteneğinin* kaygı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{5c}: *Kişisel anlam üretiminin* kaygı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{5d}: *Farkındalığın* kaygı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

Merak, araştırma ve keşfetme dürtüsüdür (Fitzgerald, 1999, s. 70). Merakın temel işlevi, araştırma ve bilgi arama davranışıdır. Kariyer merakı, benlik ve iş dünyası arasındaki uyumun araştırılmasını ve merak edilmesini ifade eder (Savickas, 2005, s. 55). İşin ifade edilmesi en önemli insan faaliyetlerinden biridir ve insanlar zamanlarının dörtte birinden fazlasını iş faaliyetleri yaparak geçirdikleri için iş günlük yaşamlarında özel bir yer ve önem kazanır. Başka bir deyişle bir kişinin kişiliği ve tutumu, mesleki faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdiğini etkilemektedir. Bir iş seçerek ve sorumluluklarını kabul ederek, kişinin mesleki görevlerini bağlılıkla yerine getirmesi beklenir (Hariri & Zarinabadi, 2011, s. 80). Zohar ve Marshall (2001) ruhsal zekânın işteki bireysel başarı üzerinde büyük bir etkisi olduğunu iddia etmektedir (Nurrokhmah & Kuncoro, 2021, s. 246). Çoğu araştırmacı, ruhsal zekânın, bireylerin daha fazla bilgi ve anlayış elde etmelerini sağlayan ve yaşamda mükemmelliğe ve ilerlemeye ulaşmak için arka plan sağlayan deneyimli yetenek olduğunu iddia etmektedir (Kulshrestha & Singhal, 2017, s. 3). Birçok konuda literatür taramak ve bilgi toplamaya çalışmak, bireylerin araştırmacı yönünü ve

araştırma sonucunda elde edilen bilgiler ise bireylerin keşfedici yönünü ortaya çıkarmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın altıncı ve yedinci hipotezleri şu şekilde kurulmuştur:

H₆: Ruhsal zekânın keşfetme üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{6a}: *Metafizik farkındalığın* keşfetme üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{6b}: *Hayatın ruhsal/manevi boyutunu anlama yeteneğinin* keşfetme üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{6c}: *Kişisel anlam üretiminin* keşfetme üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{6d}: *Farkındalığın* keşfetme üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H₇: Ruhsal zekânın araştırma üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{7a}: *Metafizik farkındalığın* araştırma üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{7b}: *Hayatın ruhsal/manevi boyutunu anlama yeteneğinin* araştırma üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{7c}: *Kişisel anlam üretiminin* araştırma üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{7d}: *Farkındalığın* araştırma üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

2. Metodoloji

2.1. Araştırmanın Problemi, Amacı ve Önemi

Bireyler kariyerlerini sürdürmeleri konusunda değişen yaşam şartları, fırsatlar ve iş imkânları karşısında uyumlu olmaları gerekmektedir. Söz konusu bu değişiklikler, pozisyon değişimleri, kariyerin başında karşılaşılan fırsatlar doğrultusunda farklı alanlara yönelim şeklinde gerçekleşebilir. Bu noktada ise “kariyer uyum yetenekleri” önem kazanmaktadır (Şahin & Gürbüz, 2022, s. 4). Öte yandan zekâ türleri arasında yer alan IQ veya EQ sorunları çözme, farklı şekillerde düşünme yeteneği, insanların artan değişim, belirsizlik ve karmaşıklık ile başa çıkması için yetersiz kalabilmektedir (Zappalà, 2021, s. 160). Bu nedenle, bireyler

ortaya çıkan değişimlere ayak uydurabilmek, sağlıklı kararlar vermek, artan değişim, belirsizlik ve karmaşıklık ile başa çıkmak ve iyi performans sergilemek için kariyer uyum yeteneğine ve ruhsal zekâya ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bilgiler ışığında bireylerin günümüz iş dünyasında ortaya çıkan değişim ve dönüşümlere adapte olabilmek, artan belirsizlik ve karmaşıklık ile başa çıkabilmek, sağlıklı ve doğru kararlar verebilmek ve iyi performans sergilemek için önemli bir psikososyal kaynak olarak görülen kariyer uyum yeteneklerine, ruhsal zekâ düzeylerinin ne ölçüde destek olabileceği bu araştırmanın temel merak konusu ve problemini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda “ruhsal zekâ düzeyi kariyer uyum yeteneğini etkilemekte midir?” sorusu üzerine inşa edilen bu çalışmanın temel amacı, ruhsal zekânın kariyer uyum yeteneği üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını tespit etmektir. Ruhsal zekâ ve kariyer uyum yeteneği arasındaki ilişki veya etkileşimi literatürde ele alan yalnızca bir araştırmaya (Nurrokhmah & Kuncoro, 2021) ulaşılmış olması nedeniyle bu çalışma ile söz konusu metodolojik boşluğun doldurulabilmesi yönünde bir adım atılarak özellikle ulusal literatüre katkı sağlanarak, ileride yapılacak benzer araştırmalara ışık tutulması ve iki değişken arasındaki etkileşimin akademisyenler üzerinde araştırılmasının çalışmayı önemli kılacağı düşünölmektedir.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma ampirik bir araştırmadır; amacı açaşından açaıklayıcı (ruhsal zekâ ve kariyer uyum yeteneği arasında ilişki-etkiyi araştırmaya yönelik olduğu için), yöntem açaşından nicel-tarama (anket yöntemi-soru sorma tekniği gereği nicel verilere dayalı), süre açaşından kesitsel (belirli süreli -anket yapılma süresi), analiz birimi açaşından birey düzeyinde (akademisyenlere uygulandığı için) tasarlanmıştır.

Bu araştırmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik özellikler, ikinci bölümde ruhsal zekâ algısı ve üçüncü bölümde kariyer uyum yeteneğine ilişkin ifadeler yer almaktadır. Çalışmada demografik değişkenler olarak cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, yaş, örgütündeki çalışma süresi ve unvan soruları katılımcılara sorulmuştur. İkinci

bölümde çalışanların ruhsal zekâ algılarını ölçmek için King ve DeCicco (2009) tarafından geliştirilmiş ve Karadeniz ve Aydın (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Ölçek; hayatın ruhsal/manevi boyutunu anlama yeteneği, metafizik farkındalık, yüksek bilinç ve farkındalık durumlarına girme, farkındalık ve kişisel anlam üretimi olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek, 5'li Likert türündedir, "1= Hiçbir zaman 2=Nadiren 3=Bazen 4=Çoğu Zaman 5=Her Zaman" şeklindedir. Ölçekte 23 olumlu, 3 olumsuz ifade bulunmaktadır. Olumsuz ifadeler ters kodlanmıştır. Üçüncü bölümde çalışanların "Kariyer Uyum Yeteneklerini" ölçmek için Savickas ve Profeli (2012) tarafından düzenlenmiş ve Kanten (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Ölçek; kaygı, kontrol, merak ve güven olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek, 5'li likert türündedir, "1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum" şeklindedir. Ölçekte ters kodlanan ifade bulunmamaktadır.

2.3. Araştırmanın Kapsamı

Disiplin düzeyi yüksek olan akademisyenlik mesleğinde, sorumluluklarının fazla olması ve bu sorumlulukları yerine getirmenin fedakârlık gerektirmesi (Odabaşı, Fırat, İzmirli, Çankaya, & Mısırlı, 2010, s. 131; Pelit, 2019, s. 61), ayrıca akademisyenlerin atanma ve yükselme ölçütlerinin sürekli değiştirilmesi (Yılmaz, 2020, s. 1975-1976) gibi sorunlar birtakım zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu durum akademisyenlerin kaygı ve stres düzeylerini etkilemektedir. Diğer yandan akademisyenler; araştırma ve keşfetmeye meraklı olmaları, kariyer basamaklarında karşılaştıkları stres faktörleri ile birlikte akademik ve idari iş yükleri nedeniyle birtakım zorluklarla baş başa kalmaktadırlar. Bu noktada akademisyenlerin kariyerlerindeki değişimlere ayak uydurabilme, sağlıklı kararlar verebilme, artan belirsizlik ve karmaşıklık ile başa çıkma ve iyi performans gösterebilmeleri için ruhsal zekâlarının önemli rol oynayacağı ve bunun da kariyer uyum yeteneği üzerinde etkisi olacağı düşünülmüş ve akademisyenler, bu araştırma kapsamına alınmışlardır. Bu bağlamda Selçuk Üniversitesi'nde 2021 yılında yaklaşık olarak

2800 akademisyenin görev yaptığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla Selçuk Üniversitesi'nde görev yapmakta olan 2800 akademik personel araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu bağlamda ulaşılmak istenen örneklem sayısının yapılan ölçümler sonrasında %95 güvenilirlik düzeyi %5 hata payı dikkate alındığında en az 384 adet olması gerektiği saptanmıştır (Gürbüz & Şahin, 2018, s. 129). Çalışmada pandemi şartları ile zaman ve maliyet kısıtlarından ötürü “kolayda örnekleme” yöntemi kullanılarak katılımcılara ulaşılmıştır. Anket formu 1842 akademik personele online olarak ulaştırılmış ve toplamda 540 anketin geri dönüşü gerçekleşmiş ve veriler, SPSS 26.0 programına girilerek analizleri yapılmıştır.

Araştırmaya katılanların demografik bilgilerine ilişkin frekans dağılımı incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun; erkek (%61,9), evli (%81,3), 51 ve üzeri yaşlarında (%24,1), eğitim durumlarının doktora (%77,2), üniversitelerinde çalışma sürelerinin 21 yıl ve üzeri (%28,7) ve unvanlarının Dr. Öğr. Üyesi (%20,4) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Öncelikle ölçeklerin yapı geçerliliğinin ortaya konulması için doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) yapılmıştır. Beş boyuttan oluşan ruhsal zekâ ölçeğinin AMOS programı ile yapılan DFA doğrultusunda ideal bir model uyumuna ulaşmak amacıyla istatistiksel olarak anlamsız veya faktör yükleri 0,4'ün altında olan (Tabachnick & Fidell, 2018), ölçeğin; 17., 18., 15., 16., 19., 22. ve 8. ifadeleri sırayla analizlerden çıkarılarak analizler her defasında yenilenmiştir. Geriye kalan toplamda 19 ifade ve dört boyutun oluşturduğu birinci düzey faktör modelinin uyum indeksleri, kurulan “modifikasyon düzeltme yolları”na rağmen istatistiksel sınırnın (Meydan & Şeşen, 2015; Karagöz, 2017) altında kalmıştır (X^2 Uyum Testi=0,00; $X^2/sd=8,784$; RMSEA=0,120; RMR=0,080; GFI=0,818; CFI=0,831; NFI=0,814; TLI=0,793). İkinci olarak dört boyuttan oluşan kariyer uyum yeteneği ölçeğinin AMOS programı ile yapılan DFA doğrultusunda ideal bir model uyumuna ulaşmak amacıyla faktör yükleri 0,4'ün altında olan ölçeğin; 18. ve 7. ifadeleri sırayla

analizlerden çıkarılarak analizler her defasında yenilenmiştir. Geriye kalan toplamda 22 ifade ve dört boyutun oluşturduğu birinci düzey faktör modelinin uyum indeksleri, kurulan “modifikasyon düzeltme yolları”na rağmen istatistiksel sınırın altında kalmıştır (X^2 Uyum Testi=0,00; $X^2/sd=10,652$; RMSEA=0,134; RMR=0,050; GFI=0,746; CFI=0,700; NFI=0,680; TLI=0,646). Bu bulgular bağlamında ruhsal zekâ ile kariyer uyum yeteneği ölçeklerinin orijinal faktör yapılarının Selçuk Üniversitesi akademisyenlerinden toplanan veriler üzerinde doğrulanmadığı anlaşılmıştır.

Sosyal bilim araştırmalarında yaygınlaşan ve kabul gören genel kanı, daha önce farklı araştırmalarla Türkçe’ye uyarlanan ve geçerliliği kanıtlanmış ölçeklere DFA yaparak, yapı ve faktör geçerliliğine dair kanıtların ortaya konulmasıdır. Fakat DFA sonucunda literatürde kabul gören sınır değerlere ulaşamayarak, yapı ve faktör geçerliliğinin doğrulanamaması durumunda ölçek maddeleri ve faktörleri arasındaki ilişki örüntüsünü keşfetmek için açıklayıcı faktör analizi yapılabilmektedir (Gürbüz & Şahin, 2018, s. 317-318). Bu noktadan hareketle yararlanılan ölçekler her ne kadar birçok farklı araştırmada kullanılan, geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış ölçekler olsa da araştırma katılımcıları tarafından ifadelerin farklı anlaşılmış ve değerlendirilmiş olabileceği düşüncesiyle ölçek ifadelerinin katılımcılar tarafından kaç farklı faktörde algılandığının ve ifadelerin hangi faktörler altında toplandığının tespiti için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Örneklemden elde edilen verilerin, açıklayıcı faktör analizi için yeterli olup olmadığını belirlemek amacıyla KMO testi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen KMO değerinin 0,60 ve üzerinde olması örneklemin faktör analizi için yeterli olduğuna işaret etmektedir (Gürbüz & Şahin, 2018, s. 319). KMO değeri, ruhsal zekâ ölçeği için 0,835; kariyer uyum yeteneği ölçeği için 0,716 ve Bartlett test değerlerinin 0,05 önem derecesinde anlamlı olduğu ($p=0,00$) tespit edilmiştir. Ölçeğin faktör geçerliliğini tespit etmek amacıyla temel bileşenler analizi ile faktörlerin yorumlanmasında en kolay ve tercih edilen yöntem olması nedeniyle (Gürbüz & Şahin, 2018, s. 321) varimax eksen döndürmesi tekniği tercih edilmiştir.

Tablo 1: Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi Bulguları

Ölçek	Değişkenler	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha (α)	CR	AVE
Ruhsal Zekâ	<i>Metafizik Farkındalık</i>	28,011	,911	0,968	0,627
	<i>Hayatın Ruhsal/Manevi Boyutunu Anlama Yeteneği</i>	21,704	,885	0,972	0,663
	<i>Kişisel Anlam Üretimi</i>	8,995	,519	0,968	0,634
	<i>Farkındalık</i>	8,524	,668	0,973	0,670
	Ruhsal Zekâ	67,234	,892	0,976	0,576
Kariyer Uyum Yeteneği	<i>Kaygı</i>	15,528	,834	0,972	0,657
	<i>Kontrol</i>	11,652	,705	0,969	0,635
	<i>Sorunlarla Başa Çıkma</i>	11,310	,718	0,972	0,659
	<i>Güven</i>	10,501	,743	0,972	0,663
	<i>Araştırma</i>	10,280	,747	0,972	0,663
	<i>Keşfetme</i>	9,219	,709	0,974	0,676
	Kariyer Uyum Yeteneği	68,490	,837	0,961	0,557

Yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda öncelikle faktör yükleri sosyal bilimler alanında kabul edilebilir geçerli sınır olan 0,4'ün (Şencan, 2005, s. 390) altında olan ifadeler kontrol edilmiş ve tüm faktör yüklerinin 0,4'ün üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Ruhsal zekâ ölçeği için birden fazla faktör yükü dağılımı ve faktör yükleri arasında 0,1'den az fark olan binişik ifadeler (Büyüköztürk, 2020, s. 135) incelenmiş olup 17., 19., 24., 25., 26., 7. ve 15. ifadeler sırayla analizden çıkarılmıştır. KMO sonucunda, 19 ifadeli ölçeğin dört faktörlü bir yapıda olduğu, faktörlerin toplam varyansın %67,23'ünü açıkladığı tespit edilmiştir. Daha sonra kariyer uyum yeteneği ölçeğinde 10., 22., 12. ve 6. ifadelerin faktör yük değerinin altında kaldığı için sırayla analizden çıkarılmış ve analiz tekrar edilmiştir. KMO testi sonucunda, 20 ifadeli ölçeğin altı faktörlü bir yapıda olduğu, faktörlerin toplam varyansın %68,49'unu açıkladığı tespit edilmiştir. Analizler sonucunda oluşan yeni faktörlere ifadelerin anlam bütünlüğü, kuramsal alt yapıları ve orijinal ölçek boyutları doğrultusunda isimler verilmiştir. Ruhsal zekâ ölçeği, orijinal ölçekten farklı olarak beş faktör yerine dört faktör altında toplanmış, bu çalışmada “yüksek bilinç ve farkındalık durumlarına girme” faktörü yer almamıştır. Kariyer uyum yeteneği ölçeği ise orijinal ölçekten farklı olarak dört faktör yerine altı faktör altında toplanmış, orijinal ölçekteki “merak” faktörü katılımcılarca iki farklı faktörde algılanmış ve bu faktörlere “araştırma” ve “keşfetme” isimleri verilmiş, yeni oluşan

diğer faktöre ise “sorunlarla başa çıkma” ismi verilmiştir. İlgili faktör yapılarının yapı geçerliliğinin doğrulanması için tekrar DFA yapılmak istenmiştir, ancak analizler için bir örtük/gizil değişkenin en az üç gözlenen değişkenden oluşması şartı bulunmaktadır (Gürbüz & Şahin, 2018; Karagöz, 2017). Ruhsal zekâ ölçeğinin “farkındalık”, kariyer uyum yeteneği ölçeğinin ise “keşfetme” faktörlerinin iki gözlenen değişkenden oluşması nedeniyle DFA tekrar edilememiştir.

Değişkenlere ait güvenilirlik analizi için Cronbach’s Alpha değerleri hesaplanmıştır. Cronbach’s Alpha değeri 0,60’ın altındaki güvenilirlikler “zayıf”, 0,70 aralığında olanlar “kabul edilebilir” ve 0,80’in üzerindeki “iyi” olarak kabul edilir (Sekaran, 2003, s. 311; Kılıç, 2016, s. 48). Bu doğrultuda ruhsal zekâ ölçeğinde güvenilirlik katsayılarının “kişisel anlam üretimi” alt boyutunun 0,50 (zayıf güvenilirlikte), diğer boyutların 0,60’ın (güvenilir) üzerinde olduğu belirlenmiştir. Öte yandan ruhsal zekâ ölçeğinin farkındalık alt boyutuna ait 17. ve 19. ve kişisel anlam üretimi alt boyutlarına ait 24., 25. ve 26. ifadeler ölçeğin güvenilirliğini düşürmesi nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır. Ayrıca ilgili ifadeler açıklayıcı faktör analizi esnasında kontrol edilmiş, bu ifadelerin binişik faktör olduğu ve faktör yüklerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Kalan ifadeler üzerinden tekrar güvenilirlik analizi yapılmıştır. Kariyer uyum yeteneği ölçeğinin güvenilirlik katsayılarının 0,60’ın (güvenilir) üzerinde olduğu belirlenmiştir.

Diğer yandan yapısal geçerlilik ile birlikte yakınsak ve iraksak geçerliliğin test edilmesi amacıyla CR (Composite Reliability) ve AVE (Average Variance Extracted) değerleri hesaplanmıştır. Fornell ve Larcker’a (1981) göre CR değeri 0,6’ın üzerinde; AVE değeri ise 0,50’nin üzerinde olmalıdır. Tablo 1’de yer alan ilgili değerler incelediğinde, genel olarak istatistiksel bakımdan kabul edilebilir aralıkta oldukları görülmektedir. Sonuç olarak, araştırma değişkenlerinin yapısal geçerliliğin yanı sıra genel olarak yakınsak ve iraksak geçerliliği de sağladığı söylenebilir.

3.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 2’de araştırmaya katılan akademisyenlerin ruhsal zekâları ve kariyer uyum yeteneklerine yönelik algılarına dair tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	X	SS	Min.	Max.	Çarpıklık	Basıklık
Ruhsal Zekâ	3,90	0,54	2,00	4,95	-,715	,927
Hayatın Ruhsal/Manevi Boyutunu Anlama Yeteneği	3,94	0,74	2,00	5,00	-,583	-,143
Metafizik Farkındalık	4,00	0,74	1,63	5,00	-,971	,757
Farkındalık	3,86	0,67	2,00	5,00	-,649	,604
Kişisel Anlam Üretimi	3,58	0,69	1,67	5,00	-,259	-,236
Kariyer Uyum Yeteneği	4,16	0,35	3,50	4,95	,140	-,704
Kaygı	3,89	0,71	1,00	5,00	-,705	1,307
Kontrol	4,22	0,50	2,50	5,00	-,650	,958
Keşfetme	4,06	0,65	2,50	5,00	-,218	-,282
Araştırma	4,18	0,49	3,00	5,00	,165	-,831
Sorunlarla Başa Çıkma	4,26	0,48	3,33	5,00	,257	-,1127
Güven	4,46	0,46	3,67	5,00	-,238	-,1371

X= Aritmetik Ortalama (Mean); SS= Standart Sapma

Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, ruhsal zekâ ortalamasının 3,90 ($X=3,90\pm 0,54$) ve kariyer uyum yeteneği ortalamasının 4,16 ($X=4,16\pm 0,35$) olduğu görülmektedir. 5’li Likert ölçeği bağlamında ilgili değişkenlere ilişkin ortalama değerler, “1,00-2,33” düşük düzey, “2,34-3,66” orta düzey ve “3,67-5,00” yüksek düzey olarak değerlendirildiğinde; araştırmaya katılan akademisyenlerin ruhsal zekâları ile kariyer uyum yeteneklerinin yüksek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde, tümünün -2 ile +2 aralığında dağılım gösterdikleri tespit edilmiş ve bu doğrultuda normal dağılıma sahip olduklarına karar verilmiştir (George & Mallery, 2010).

3.3. Regresyon Analizi

Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerini tespit edebilmek için basit ve çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Bu doğrultuda araştırmaya katılan akademisyenlerin ruhsal zekâlarının kariyer uyum yeteneklerini etkileyip etkilemediğini araştırmak için yapılan doğrusal regresyon analizi bulguları, Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: Ruhsal Zekânın Kariyer Uyum Yeteneği Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi Bulguları

Model	Bağımsız Değişkenler*	Model Özeti ve Anova					Std. Edilmiş Katsayılar			
		R	R ²	ΔR ²	F	p	B	β	t	p
1	Ruhsal Zekâ	,253	,064	,063	36,94	,000	,167	,253	6,08	,000
Bağımlı Değişken: Kariyer Uyum Yeteneği										
2	Ruhsal Zekâ	,153	,023	,022	12,93	,000	,131	,153	3,60	,000
3	Metafizik Farkında.	,213	,045	,038	6,35	,000	,033	,053	1,04	,297
	Ruhsal/Manevi Boy. Anlama Yet.						,137	,219	4,58	,000
	Kişisel Anlam Üret.						-,023	-,034	-,703	,483
	Farkındalık						-,035	-,050	-,103	,302
Bağımlı Değişken: Güven; Durbin Watson=2,194										
4	Ruhsal Zekâ	,242	,029	,057	15,93	,000	,215	,242	5,79	,000
5	Metafizik Farkında.	,302	,091	,084	13,39	,000	-,010	-,015	-,306	,760
	Ruhsal/Manevi Boy. Anlama Yet.						,048	,074	1,59	,113
	Kişisel Anlam Üret.						,084	,121	2,58	,010
	Farkındalık						,155	,217	4,54	,000
Bağımlı Değişken: Sorunlarla Başa Çıkma; Durbin Watson=2,514										
6	Ruhsal Zekâ	,170	,029	,027	15,93	,000	,158	,170	3,99	,000
7	Metafizik Farkında.	,370	,137	,131	21,24	,000	-,057	-,084	-,174	,082
	Ruhsal/Manevi Boy. Anlama Yet.						,047	,069	1,51	,132
	Kişisel Anlam Üret.						-,039	-,053	-,116	,247
	Farkındalık						,289	,384	8,26	,000
Bağımlı Değişken: Kontrol; Durbin Watson=2,493										
8	Ruhsal Zekâ	,192	,037	,035	20,51	,000	,252	,192	4,53	,000
9	Metafizik Farkında.	,255	,065	,058	9,33	,000	-,052	-,054	-,109	,276
	Ruhsal/Manevi Boy. Anlama Yet.						,132	,138	2,90	,004
	Kişisel Anlam Üret.						,067	,065	1,36	,173
	Farkındalık						,178	,168	3,47	,001
Bağımlı Değişken: Kaygı; Durbin Watson=1,855										
10	Ruhsal Zekâ	,040	,002	,000	,871	,351	-,048	-,040	-,933	,351
11	Metafizik Farkında.	,126	,016	,009	2,16	,072	-,053	-,061	-,119	,236
	Ruhsal/Manevi Boy. Anlama Yet.						,078	,088	1,82	,069
	Kişisel Anlam Üret.						-,097	-,103	-,211	,036
	Farkındalık						,018	,018	,365	,715
Bağımlı Değişken: Keşfetme; Durbin Watson=1,932										
12	Ruhsal Zekâ	,184	,034	,032	18,82	,000	,168	,184	4,34	,000
13	Metafizik Farkında.	,264	,070	,063	10,01	,000	-,053	-,080	-,160	,111
	Ruhsal/Manevi Boy. Anlama Yet.						,105	,157	3,33	,001
	Kişisel Anlam Üret.						,112	,156	3,27	,001
	Farkındalık						,051	,069	1,43	,152
Bağımlı Değişken: Araştırma; Durbin Watson=1,799										
* Çoklu Doğrusalılık Parametreleri: Met. Far. (Tolerance: ,701; VIF: 1,43); R/M. Boy. Anl. Yet. (Tolerance: ,779; VIF: 1,29); Kiş. Anl. Ürt. (Tolerance: ,768; VIF: 1,30); Farkındalık (Tolerance: ,746; VIF: 1,34).										

Tablo 3'e göre öncelikle bağımsız değişken ruhsal zekânın, bağımlı değişken kariyer uyum yeteneği üzerindeki etkisine dair modelin istatistiksel bakımdan anlamlı olduğu görülmektedir. Kariyer uyum yeteneğine ilişkin %6,3'lük varyansın ruhsal zekâya bağlı olduğu ve ruhsal zekânın kariyer uyum yeteneği üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi ($\beta=,253$; $p=0,000<0,05$) olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu ışığında H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Daha sonra bağımsız değişken ruhsal zekânın, bağımlı değişken kariyer uyum yeteneğinin alt boyutları üzerindeki etkileri incelendiğinde ise ikinci modelde, kariyer uyum yeteneği alt boyutu olan güvene ilişkin %2,2'lik varyansın ruhsal zekâya bağlı olduğu ve ruhsal zekânın güven üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin ($\beta=,153$; $p=0,000<0,05$) olduğu; dördüncü modelde sorunlarla başa çıkma boyutuna ilişkin %5,7'lik varyansın ruhsal zekâya bağlı olduğu ve ruhsal zekânın sorunlarla başa çıkma üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin ($\beta=,242$; $p=0,000<0,05$) olduğu; altıncı modelde kontrol boyutuna ilişkin %2,7'lik varyansın ruhsal zekâya bağlı olduğu ve ruhsal zekânın kontrol üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin ($\beta=,170$; $p=0,000<0,05$) olduğu; sekizinci modelde kaygı boyutuna ilişkin %3,5'lik varyansın ruhsal zekâya bağlı olduğu ve ruhsal zekânın kaygı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin ($\beta=,192$; $p=0,000<0,05$) olduğu; onuncu modelde ise ruhsal zekânın keşfetme boyutu üzerinde istatistiksel bakımdan anlamlı bir etkisinin olmadığı ($\beta=-,040$; $p=0,351>0,05$); on ikinci modelde araştırma boyutuna ilişkin %3,2'lik varyansın ruhsal zekâya bağlı olduğu ve ruhsal zekânın araştırma üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin ($\beta=,184$; $p=0,000<0,05$) olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda H_2 , H_3 , H_4 , H_5 ve H_7 hipotezleri kabul edilirken; H_6 hipotezi ise reddedilmiştir.

Öte yandan araştırmaya katılan akademisyenlerin ruhsal zekâ boyutlarına ilişkin algılarının kariyer uyum yeteneklerinin boyutlarını etkileyip etkilemediğini ortaya koymak için çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle bağımsız değişkenin boyutları arasında olası bir çoklu doğrusal bağıntı sorununun varlığını tespit edebilmek için tolerans ve VIF değerleri incelenmiştir. Tolerance değerinin 0,2'den büyük (Menard, 2002) ve VIF değerinin ise 10'dan

küçük (Kim, 2019) olması durumunda çoklu doğrusal bağıntı sorunu yaşanmamaktadır. Tablo 3'te yer alan ilgili değerler incelendiğinde, ruhsal zekâ boyutları arasında çoklu doğrusal bağıntı sorunu olmadığı belirlenmiştir. Durbin Watson katsayısı ise boyutlar arasında olası bir otokorelasyon sorununu belirlemek amacıyla kullanılmaktadır ve ilgili katsayı, 1,5 ile 2,5 arasında bir değer aldığı anda böyle bir sorunun varlığından bahsedilememektedir (Kalaycı, 2005). Tablo 3'teki Durbin Watson değerleri incelendiğinde ruhsal zekâ boyutları arasında bir otokorelasyon sorunu olmadığı tespit edilmiştir. Bu ön koşullar sağlandıktan sonra çoklu doğrusal regresyon analizi bulgularının değerlendirilmesine geçilmiştir. İlgili bulgular çerçevesinde ruhsal zekâ boyutlarından *hayatın ruhsal/manevi boyutunu anlama yeteneğinin* kariyer uyum yeteneği boyutlarından *güven* ($\beta=,219$; $p=0,000<0,05$), *kaygı* ($\beta=,138$; $p=0,004<0,05$) ve *araştırma* ($\beta=,157$; $p=0,001<0,05$) üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin; ruhsal zekâ boyutlarından *kişisel anlam üretiminin* kariyer uyum yeteneği boyutlarından *sorunlarla başa çıkma* ($\beta=,121$; $p=0,010<0,05$) ve *araştırma* ($\beta=,156$; $p=0,001<0,05$) üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin; ruhsal zekâ boyutlarından *farkındalığın* kariyer uyum yeteneği boyutlarından *sorunlarla başa çıkma* ($\beta=,217$; $p=0,000<0,05$), *kontrol* ($\beta=,384$; $p=0,000<0,05$) ve *kaygı* ($\beta=,168$; $p=0,001<0,05$) üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu anlaşılmıştır. Bu bulgular ışığında H_{2b}, H_{3c}, H_{3d}, H_{4d}, H_{5b}, H_{5d}, H_{7b} ve H_{7c} hipotezleri kabul edilirken; H_{2a}, H_{2c}, H_{2d}, H_{3a}, H_{3b}, H_{4a}, H_{4b}, H_{4c}, H_{5a}, H_{5c}, H_{6a}, H_{6b}, H_{6c}, H_{6d}, H_{7a} ve H_{7d} hipotezleri ile reddedilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bireyler günlük yaşantılarında çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunlar bireylerin kariyerlerini de etkilemektedir. Bireylerin öngörülemez olaylar karşısında değişen kariyer planlarına, iş sorumluluklarına ve değişen yaşam şartlarına uyum sağlamaları gerekmektedir. Bu nedenle günlük problem çözme ve hedefe ulaşma konusunda kullanılan ruhsal zekâ, bireylerin olaylara yaklaşımları ve problemleri çözmeleri ile kariyerlerini sürdürmeleri konusunda fayda sağlamaktadır. Bu araştırma, ruhsal zekânın kariyer uyum yeteneği üzerinde etkisinin olup olmadığı

problemi üzerine inşa edilmiştir. Araştırma, “Ruhsal zekâ kariyer uyum yeteneğini etkilemekte midir?” sorusu temelinde kurgulanmış ve bu doğrultuda ruhsal zekânın kariyer uyum yeteneği üzerinde etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu araştırma; disiplin düzeyi yüksek olan akademisyenlik mesleğinde, sorumluluklarının fazla olması ve bu sorumlulukları yerine getirmenin fedakârlık gerektirdiği, atanma ve yükselme ölçütlerinin sürekli değiştirilmesi gibi sorunlarla karşılaşan akademisyenler üzerine yapılmıştır. Araştırma, görgül bir araştırma olarak tasarlanmış olup, nicel araştırma desenlerinden tarama modeli tercih edilmiş, veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Veriler ise SPSS 26.0 ve AMOS 24.0 programları ile analiz edilmiştir.

Ruhsal zekânın kariyer uyum yeteneği üzerindeki etkisini test etmek amacıyla basit ve çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Analizler sonucunda ilk olarak, ruhsal zekânın kariyer uyum yeteneği üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, Anas & Hamzah (2020) ve Nurrokhmah & Kuncoro'nun (2021) araştırmaları ile paralellik göstermektedir. Bireylerin kariyer planları, iş sorumlulukları ve değişen yaşam şartları neticesinde bazı problemler baş göstermektedir. Bireyler özel ve iş yaşamlarına devam edebilmek için ortaya çıkan problemleri çözmek zorundadırlar. Bu nedenle bireylerin uyum yeteneğini artırmaya ve tahmin etmeye yarayan ruhsal zekâ problemleri çözme ve hedeflere ulaşma konusunda bazı yetenekler sağlar (Bagherian & Rad, 2020, s. 2; Ahmedî vd., 2012, s. 392). Araştırma sonucuna göre akademisyenlerin hedeflerine ulaşmak ve kariyer uyum yeteneklerini artırmak için ruhsal zekâlarını kullandıkları görölmüştür.

Daha sonra ruhsal zekâ ve alt boyutlarının kariyer uyum yeteneği alt boyutu olan güven üzerindeki etkilerine bakıldığında; ruhsal zekâ ile alt boyutlarından hayatın ruhsal/manevi boyutunu anlama yeteneğinin, güven üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Güvenin zorluklarla karşılaşma ve engellerin üstesinden gelmede başarı beklentisini ifade ettiği göz önüne alındığında, kariyer basamaklarında karşılaştıkları stres faktörleri ile birlikte akademik ve idari iş

yükleri nedeniyle birtakım zorluklarla karşılaşarak sağlıklı kararlar verebilme, artan belirsizlik ve karmaşıklık ile başa çıkma ve iyi performans göstererek kariyerlerinde uyum sağlayabilme amacıyla akademisyenlerin güven duygusuna ihtiyaç duydukları söylenebilir.

Ruhsal zekâ ve alt boyutlarının kariyer uyum yeteneği alt boyutu olan sorunlarla başa çıkma üzerindeki etkilerine bakıldığında; ruhsal zekâ ile alt boyutlarından kişisel anlam üretimi ve farkındalık boyutlarının, sorunlarla başa çıkma üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışma koşullarındaki değişikliklerden kaynaklanan beklenmedik sorunlarla baş etme (Nurrokhmah & Kuncoro, 2021, s. 245) bireyleri kariyerlerine uyum sağlama noktasında zorlamaktadır. Sorunlarla başa çıkan bireyler kariyerlerinde ilerleme ve kariyerlerine uyum sağlama konularında avantaj elde etmektedirler. Bu nedenle akademisyenlerin kariyerlerine uyum sağlarken beklenmedik sorunlarla başa çıkmak için ruhsal zekâlarını kullandıkları görülmüştür.

Ruhsal zekâ ve alt boyutlarının kariyer uyum yeteneği alt boyutu olan kontrol üzerindeki etkilerine bakıldığında ise; ruhsal zekâ ile alt boyutlarından farkındalığın, kontrol üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Kontrol; sorumluluk alma, geleceğin neler getireceğini ele alma ve kariyer kararları verme kapasitesiyle ilgilidir (Kumar & Metha, 2018, s. 284; Dateling, 2021, s. 8). Bireyler kariyer kararları verirken ve kariyerlerinde ilerlerken gelecekte karşılına çıkacak fırsat ya da tehditlerden dolayı sorumluluk altına girmektedirler. Bu nedenle akademisyenlerin, kariyerlerine uyum sağlamak, fırsat ve tehditleri kontrol altında tutmak için ruhsal zekâlarını kullandıkları görülmüştür.

Ruhsal zekâ ve alt boyutlarının kariyer uyum yeteneği alt boyutu olan kaygı üzerindeki etkilerine bakıldığında; ruhsal zekâ ile alt boyutlarından hayatın ruhsal/manevi boyutunu anlama yeteneği ve farkındalık boyutlarının, kaygı üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Kariyer kaygısı, yarına hazırlanmanın önemli olduğu duygusu anlamına gelmektedir (Savickas, 2005, s. 52). Bireyler kendi kariyerini etkileyebileceği için yeni ortamlara ve koşullara uyum

sağlama yetenekleri ve iş dñnyasına girmeden önce kendilerini hazırlamaları gerekmektedir (Nurrokhmah & Kuncoro, 2021, s. 245). Bireylerin kariyerlerinde ilerlerken karşılaştıkları çeşitli sorunlar, kariyerleri açısından bir tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle akademisyenlerin kariyerlerine uyum sağlama konusunda yaşadıkları kaygıyı etkin yñnetme ve kariyerlerinde ilerleme noktasında ruhsal zekâlarını kullandıkları gñrñlmüřtür.

Daha sonra akademisyenlerin ruhsal zekâ ve alt boyutlarının kariyer uyum yeteneği alt boyutu olan keşfetme üzerindeki etkileri incelenmiş ve istatistiksel bakımdan anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır. Akademisyenlerin bilgi toplamaları, araştırmacı yanlarının olması ve bunun sonucunda bilgiyi keşfetmeleri, bilgileri sayesinde önemli bir problemi çözmeleri ve başarıya ulaşmaları için ruhsal zekâlarını kullanmaları gerektiği dñřñnñlmektedir. Araştırma sonucunda ruhsal zekânın keşfetme değişkenini etkilemesi beklenirken, bu durum gerçekteşmemiştir.

Son olarak akademisyenlerin ruhsal zekâ ve alt boyutlarının kariyer uyum yeteneği alt boyutu olan araştırma üzerindeki etkileri incelenmiş ve ruhsal zekâ ile alt boyutlarından hayatın ruhsal/manevi boyutunu anlama yeteneği ve kişisel anlam üretimi boyutlarının, araştırma üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Ruhsal zekâ, bireylerin daha fazla bilgi ve anlayış elde etmelerini sağlayan ve yaşamda mükemmelliğe ve ilerlemeye ulaşmak için arka plan sağlayan bir yetenektir (Kulshrestha & Singhal, 2017, s. 3). Bu nedenle akademisyenlerin başarılı olabilmek, kariyerlerini sñrdñrebilmek ve kariyerlerine uyum sağlamak amacıyla sık sık araştırma yaparken ruhsal zekâlarının da etkili olduğu anlaşılmıştır.

Öneriler

“Ruhsal Zekânın Kariyer Uyum Yeteneği Üzerindeki Etkisi: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma” başlıklı bu araştırmada yapılan literatür taraması ve araştırma sonucunda elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde bireylere, yñneticilere, örgñtlere ve diğer ilgililere birtakım öneriler sunulabilir:

- Her bireyin günlük yaşantısında veya kariyerlerinde sorunlarla, problemlerle karşılaşmaları doğal bir süreçtir. Ancak bireylerin olaylara yaklaşımları, çözüm üretmeleri için “ruhsal zekâlarını” geliştirmeleri bireylere fayda sağlayacaktır.

- Bu noktada örgütler veya yöneticiler, ruhsal zekâlarını verimli kullanırlarsa bireylerin kariyerleri konusunda uyum sağlamalarına ve kariyerlerinde ilerlemelerine katkı sağlayacaklardır. Bu yönde yapılan iyileştirmeler bireysel ve örgütsel başarıyı da beraberinde getirecektir.

- Akademisyenlerin ruhsal zekâlarını etkili ve verimli bir biçimde kullanmaları veya ruhsal zekâlarını geliştirmek için çaba sarf etmeleri, bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak eğitim düzeyine ve öğrencilerin kariyerlerinin şekillenmesine katkı sağlayacaktır.

- Örgütler açısından olaylara ılımlı yaklaşan ve çözüm üretebilen, bir diğer ifade ile ruhsal zekâları yüksek olan bireylerin örgütlerini daha üst seviyelere çıkarabilme ihtimalleri bulunmaktadır.

Ayrıca ileride yapılacak çalışmalar için araştırmacılara birtakım öneriler sunulabilir:

- Bu çalışma, Konya Selçuk Üniversitesinde görev yapmakta olan akademisyenlerle sınırlandırıldığı için gelecek çalışmalarda farklı üniversite veya kuruluşlarda, daha geniş evrenlerde araştırma yapılmasında fayda görülmektedir.

- Yapılan ulusal literatür taramasında ruhsal zekâ ve kariyer uyum yetenekleri arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaya rastlanılmamış olmasından dolayı tek bir çalışma sonucunda bireyler, örgütler ve ilgili diğer çevreler için araştırmanın sonuçlarını genellemek doğru olmadığından konunun farklı örneklemeler üzerinde yapılması yararlı olacaktır.

- Farklı devlet veya özel/vakıf üniversitelerinde araştırma yapılması, devlet-özel üniversite karşılaştırması yapılması, eğitim sektörü dışındaki farklı örgütlerde veya daha geniş evrenlerde yapılması; ayrıca ruhsal zekâ ile kariyer uyum yeteneği ilişkisinde liderlik, örgüt kültürü gibi kuramsal temelde ortak noktalarda

buluşabilecek örgütsel davranış değişkenlerinin aracı veya düzenleyici etkisinin incelenmesi, araştırma değişkenlerinin daha derinlemesine mülakat, odak grup görüş gibi nitel veri toplama araçları kullanılarak farklı yöntemlerle incelenmesi faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Ahmed, A., Arshad, M.A., Mahmood, A., & Akhtar, S. (2016). Spiritual intelligence (SQ): A holistic framework for human resource development. *Administratie si Management Public*, 26, 60-77.
- Ahmedi, A., Ahghar, G., & Abedi, M.R. (2012). The relationship between spiritual intelligence and taking responsibility with life quality. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 2(3), 391-400.
- Al-Salkhi, M.J. (2019). Spiritual intelligence and its relation with psychological stability of a sample of students from the College of Arts and Sciences in the University of Petra. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 18(3), 142-163.
- Anas, I., & Hamzah, S.R. (2020). Predicting career adaptability of fresh graduates through personal factors. *European Journal of Training and Development*, 46(3/4), 302-316.
- Animasahun, R.A. (2010). Intelligent quotient, emotional intelligence and spiritual intelligence as correlates of prison adjustment among inmates in Nigeria Prisons. *Journal of Social Sciences*, 22(2), 121-128.
- Avram, E., Burtaverde, V., & Zanfrescu, A.Ş. (2019). The incremental validity of career adaptability in predicting academic performance. *Social Psychology of Education*, 22, 867-882.
- Awais, M., Malik, M.S., & Qaisar, A. (2015). A review: the job satisfaction act as mediator between spiritual intelligence and organizational commitment. *International Review of Management and Marketing*, 5(4), 203-210.
- Bagherian, F., & Rad, G.M. (2020). The effect of spiritual intelligence training on communication ability for nurses. *Modern Care Journal*, 17(1), 1-8.
- Borrelli, M.R., Farwana, R., & Agha, R. (2017). Career building starts in the mind. *IJS Short Reports*, 2(3), 35-40.
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı İstatistik, Araştırma Deseni Spss Uygulamaları Ve Yorum*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çankaya, M. (2020). Sağlık çalışanlarında algılanan örgütsel destek ve psikolojik iyi oluşun işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(8), 79-98.
- Dateling, T.R. (2021). Rina. The Moderating Effect of Cultural Values on Career Adaptability and Work Engagement. *Master Thesis*. South Africa: Johannesburg University.
- Emmons, R.A. (2000). Spirituality and intelligence: Problems and prospects. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 10(1), 57-64.
- Fitzgerald, F.T. (1999). Curiosity. *Annals of internal medicine*, 130(1), 70-72.
- Fornell, C., & Larcker, D.F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Gardner, H. (1987). The theory of multiple intelligences. *Springer*, 37, 19-35.

- Gedela, N., Sharma, S., & Kang, T.K. (2021). Impact of spiritual intelligence on perceived stress in joint and nuclear families. *Indian Journal of Positive Psychology*, 12(3), 250-257.
- George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*. Boston: Pearson.
- Gunz, H.P., & Heslin, P.A. (2005). Reconceptualizing career success. *Journal of Organizational Behavior*, 26(2), 105-111.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hall. (1987). Careers and socialization. *Journal of Management*, 13(2), 301-321.
- Hariri, N., & Zarinabadi, Z. (2011). Measuring the relationship between spiritual intelligence and job commitment in public University Librarians in Isfahan City. *Journal Of Library Studies and Information Science*, 10, 79-96.
- Hartung, P.J., & Cadaret, M.C. (2017). Career Adaptability: Changing Self and Situation for Satisfaction and Success. K. Maree içinde, *Psychology of Career Adaptability, Employability and Resilience* (s. 15-28). Africa: Springer International Publishing.
- Hatami, A., Mahmoudi, R., Nia, D.H., Badrani, M.R., & Kamboo, M.S. (2019). The relationship between spiritual intelligence and resilience with self-efficacy of clinical performance in nurses working in Shoushtar educational hospitals. *Journal of Research in Medical and Dental Science*, 7(3), 8-13.
- Joseph, C., & Sailakshmi, S. (2011). Spiritual intelligence at work. *Journal of Soft Skills*, 4(4), 21-30.
- Kanten, S. (2012). Kariyer uyum yetenekleri ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(16), 191-205.
- Karadeniz, A., & Aydın, D. (2016). Ruhsal zekâ özellikleri ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 7(23), 69-93.
- Karagöz, Y. (2017). *SPPS ve AMOS Uygulamalı Nitel-Nicel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Khodakarami, B., Bibalan, F. G., Soltani, F., Soltanian, A., & Mohagheghi, H. (2017). Impact of a counseling program on depression, anxiety, stress, and spiritual intelligence in pregnant women. *Journal of Midwifery and Reproductive Health*, 5(2), 858-866.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach's Alpha reliability coefficient. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 6(1), 47-48.
- Kim, J.H. (2019). Multicollinearity and misleading statistical results. *Korean Journal of Anesthesiology*, 72(6), 558-569.
- King, D. (2008). Rethinking Claims of Spiritual Intelligence: A Definition, Model, and Measure. *Degree of Master of Science, Trent University Natural and Social Sciences Program*. Canada.
- King, D.B., & DeCicco, T.L. (2009). A viable model and self-report measure of spiritual intelligence. *The International Journal of Transpersonal Studies*, 28(1), 68-85.
- Kulshrestha, S., & Singhal, T. K. (2017). Impact of spiritual intelligence on performance and job satisfaction: A study on school teachers. *International Journal of Human Resource & Industrial Research*, 4(2), 1-6.
- Kumar, V.V., & Mehta, M. (2011). Gaining Adaptive Orientation through Spiritual and Emotional Intelligence. A.K. Chauhan & S.S. Nathawat içinde, *New Facets of Positivism* (s. 281-301). Delhi, India: Macmillan Publishers.

- Kwon, J.E. (2019). Work Volition and Career Adaptability as Predictors of Employability: Examining a Moderated Mediating Processes. *Sustainability*, 11(24), 1-16.
- Low, J.T.-H., Yeves, J., Latorre, F., & Ramos, J. (2020). Validating the career adapt-ability scale in Mexico and examining the relative importance of career adaptability and employability in career success. *Revista Psicologia Organizações e Trabalho*, 20(4), 1177-1187.
- Maheshwari, N. (2015). Spiritual intelligence: Occupational commitment. *SCMS Journal of Indian Management*, 12(2), 29-38.
- Menard, S. (2002). *Applied Logistic Regression Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Nasel, D.D. (2004). Spiritual Orientation in Relation to Spiritual Intelligence: A Consideration of Traditional Christianity and New Age/Individualistic Spirituality. *Doctoral dissertation, University of South Australia*.
- Nejad, A.J., Heidari, A., Naderi, F., Pour, S.B., & Haffezi, F. (2019). Effectiveness of spiritual intelligence in resilience and responsibility of students. *International Journal of School Health*, 6(3), 1-7.
- Noegroho, A.D., & Wulansari, A.N. (2020). Religiosity as a moderation of the effect of intellectual and spiritual quotient on employee performance. *Management Analysis Journal*, 9(2), 113-121.
- Nurrokhmah, A.R., & Kuncoro, J. (2021). Hubungan antara kecerdasan spiritual dengan adaptabilitas karir pada Mahasiswa Universitas Islam sultan agung semarang. *PSISULA : Prosiding Berkala Psikologi*, 3, 244-253.
- Odabaşı, F., Fırat, M., İzmirli, S., Çankaya, S., & Mısırlı, A. (2010). Küreselleşen dünyada akademisyen olmak. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 127-142.
- Online Etymology Dictionary* (2017). Etymonline: <https://www.etymonline.com/> (Erişim Tarihi: 06.05.2022).
- Paradnikè, K., & Bandzevičienė, R. (2016). Career construction in academic setting: Links between career adaptability and study engagement. *International Journal of Psychology: A Biopsychosocial Approach*, 18, 71-88.
- Pelit, M. (2019). İş Aile Yaşam Çatışması: Sakarya Üniversitesi Akademisyenleri Üzerine Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Sakarya.
- Sagiv, L., & Schwartz, S.H. (2004). Values, intelligence and client behavior in career counseling: A field study. *European Journal of Psychology of Education*, 19(3), 237-254.
- Savickas, M.L. (1997). Career adaptability: An integrative construct for life-span, life-space theory. *The Career Development Quarterly*, 45(3), 247-259.
- Savickas, M.L. (2005). The Theory and Practice of Career Construction. S.D. Brown, & R.W. Lent içinde, *Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work* (s. 42-100). Canada: John Wiley & Sons.
- Savickas, M.L. (2013). Practice, Career Construction Theory and Practice. S.D. Brown, & R.W. Lent içinde, *Career Development and Counseling Putting Theory and Research to Work* (s. 147-183). Canada: John Wiley & Sons.
- Schuesslbauer, A.F., Volmer, J., & Görizt, A.S. (2018). The goal paves the way: Inspirational motivation as a predictor of career adaptability. *Journal of Career Development*, 45(5), 489-503.

- Sekaran, U. (2003). *Research Methods For Business A Skill Building Approach*. America: John Wiley & Sons.
- Srivastava, P.S. (2016). Spiritual intelligence: An overview. *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 3(3), 224-227.
- Sternberg, R.J. (1997). The concept of intelligence and its role in lifelong learning and success. *American Psychologist*, 52(10), 1030-1037.
- Stoltz, E. (2014). Employability Attributes and Career Adaptability As Predictors of Staff Satisfaction with Retention Factors. *Master of Commerce*,. University of South Africa.
- Şahin, Z., & Gürbüz, S. (2022). *Kariyer Yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2018). *Using Multivariate Statistics*. New York: Pearson.
- Tutar, H. (2020). *Kariyer Planlaması ve Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Wechsler, D. (1944). Definition of intelligence. <https://pshs.psd202.org/documents/eforsber/1546820228.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2022).
- Yang, W., Guan, Y., Lai, X., She, Z., & Lockwood, A.J. (2015). Career adaptability and perceived overqualification: Testing a dual-path model among Chinese human resource management professionals. *Journal of Vocational Behavior*, 154-162.
- Yılmaz, N. (2020). Göreli yoksunluk ve algılanan stres arasındaki ilişkinin incelenmesi: Akademisyenler üzerine bir inceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1974-1983.
- Zacher, H., Ambiel, R.A., & Noronha, A.P. (2015). Career adaptability and career entrenchment. *Journal of Vocational Behavior*, 88, 164-173.
- Zappalà, G. (2021). Cultivating spiritual intelligence for a participatory worldview: The contribution of archetypal cosmology. *Journal for the Study of Spirituality*, 11(2), 159-173.
- Zohar, D., & Marshall, I. (2001). *Spiritual Intelligence : The Ultimate Intelligence*. London: Bloomsbury Publishing Plc.
- Zohar, D., & Marshall, I. (2004). *Spiritual Capital : Wealth We Can Live By*. San Francisco, California: Berrett-Koehler Publishers, Incorporated.

Extended Abstract

Spiritual intelligence is our moral intelligence and gives us an innate ability to distinguish goodness, beauty, compassion, truth, and right from wrong (Zohar & Marshall, 2004, p. 3-4). It is a type of intelligence that helps the person to think creatively, have a vision, and set or change a rule so that the individual can work much better (Lee & Kusumah, 2020, p. 52). A person can evaluate his actions and behaviors with his spiritual intelligence and see which way is more valuable (Gedela et al., 2021, p. 250). Career, on the other hand, includes the development of an individual's work-related attitudes over time. Individuals try to structure their careers by participating in workplace roles and thereby accumulating professional experience. The career construction theory proposed by Savickas suggests that individuals develop various self-regulatory resources in their career development efforts to adapt themselves to the changing work environment (Kaur & Kaur, 2021, p. 929). Certain psychological, social and identity resources are required to cope with environmental changes and manage life transitions. Therefore, new structures emerge. One of these constructs is

career adaptability (Paradnike & Bandzevičienė, 2016, pp. 71-72). Career adaptability creates a psychosocial resource that can help employees effectively manage their career changes and difficulties, thus facilitating the adaptation of employees to their work environment (Zacher et al., 2015, p. 164). Among the characteristics of academics, a sense of curiosity comes to the fore. Boyer (1990) states that academics perform four actions which are the discovery, integration, application and teaching of knowledge (Gürkan, 2018, p. 441). In addition, academics conduct exploration and scientific research to contribute to the literature (Odabaşı et al., 2010, p. 132). Academicians use their knowledge and skills for community service through activities of discovering and integrating investigative and synthesizing features, and sharing their skills and attitudes with their students through teaching actions (Gürkan, 2018, p. 441). When these features are carried out together, the process to solve an important problem due to the search for information can lead to success (Odabaşı et al., 2010, p. 131). On the other hand, in the academic profession with a high level of discipline, the responsibilities are high and fulfilling these responsibilities requires sacrifice (Odabaşı et al., 2010, p. 131; Pelit, 2019, p.61) and the criteria for the appointment and promotion of academics are constantly changing (Yılmaz, 2020, p. 1975-1976) brings some difficulties. This situation affects the anxiety of academicians. Stressful situations can cause individuals to wear out both psychologically and physiologically and experience various problems (Akyol & Işık, 2018, p. 3). One of the methods of coping with stress is to develop one's "spiritual" self and gain inner wealth. Individuals try to get away from the problem by establishing a plan, learning new skills, getting suggestions and advice, and going elsewhere. With such behaviors, they try to reduce the negative effects of events (Göksel & Tomruk, 2016, p. 322). Thus, when working individuals are faced with an unexpected situation, they can be open-minded and wise in making decisions (Nurrokhmah & Kuncoro, 2021, p. 246). This affects the control status of academicians. Based on this information, it was desired to investigate the spiritual intelligence of academicians because of their curiosity about research and discovery, the stress factors they encounter while raising their careers in business life, the difficulties they face due to heavy workloads, their coping with problems and their approach to solutions. In the face of increasing change in today's business world, the individual's ability to make effective career decisions and cope with changes is increasing (Schuesslbauer et al., 2018, p. 489). A career encompasses the development of an individual's work-related attitudes over time. Individuals need to be adaptable in the face of changing living conditions, opportunities and job opportunities in order to continue their careers. These changes can take place in the form of position changes, and orientation to different areas in line with the opportunities encountered at the beginning of the career. At this point, "career adaptability" gains importance (Şahin & Gürbüz, 2022, p. 4). On the other hand, the ability to solve problems, and think in different ways, IQ or EQ, which is among the intelligence types, is insufficient for people to cope with increasing change, uncertainty and complexity (Zappala, 2021, p. 160). Therefore, individuals need career adaptability and spiritual intelligence to keep up with emerging changes, make healthy decisions, cope with increasing change, uncertainty and complexity, and perform well. Based on this information, the aim of this study is to determine whether spiritual intelligence has an effect on career adaptability. It aimed to investigate whether there is an effect of psychic intelligence on career adaptability through regression analysis between variables. This study is ampirical research, it was designed as explanatory in terms of its purpose, quantitative screening in terms of method, and individual level in terms of cross-sectional analysis unit in terms of time. The data

obtained from 540 questionnaires obtained from the academicians of Selçuk University with the convenience sampling method were analyzed through the SPSS program.

The general opinion, which has become widespread and accepted in social science research, is to provide evidence of construct and factor validity by conducting CFA on scales that have been previously adapted into Turkish through different studies and whose validity has been proven. However, if the CFA does not reach the limits accepted in the literature and the construct and factor validity cannot be confirmed, exploratory factor analysis can be performed to explore the relationship pattern between scale items and factors (Gürbüz & Şahin, 2018, pp. 317-318). From this point of view, although the scales used in the study are scales that have been used in many different studies and whose validity and reliability have been proven, explanatory factor analysis was conducted to determine how many different factors the scale statements were perceived by the participants and under which factors the statements were grouped, considering that the statements may have been understood and evaluated differently by the research participants. As a result of the exploratory factor analysis, it was determined that the factor loadings were above 0,4 by checking the statements whose factor loads were below 0,4, which is the acceptable valid limit in the field of social sciences (Şencan, 2005, p. 390). Since the analysis was repeated and there was more than one factor load in the expression, and overlapping expressions with a difference of less than 0,1 were detected (Büyükoztürk, 2020, p. 135). For the spiritual intelligence scale, the overlapping expressions were examined, and the 17., 19., 24., 25., 26., 7. and 15. expressions were removed in the first analysis. As a result of KMO, it was determined that the 19-item scale had a four-factor structure and the factors explained 67,23% of the total variance. Then, since the 10th, 22nd 12th and 6th statements in the career adaptability scale were below the factor load value, they were excluded from the analysis and the test was repeated. As a result of the KMO test, it was determined that the 20-item scale had a six-factor structure and the factors explained 68,49% of the total variance. It was determined that the “personal meaning production” sub-dimension of the reliability coefficient in Cronbach’s Alpha spiritual intelligence scale had weak reliability, while the other dimensions were reliable. Cronbach’s Alpha reliability coefficients of the career adaptability scale were found to be reliable. On the other hand, Composite Reliability and Average Variance Extracted values were calculated in order to test the convergent and divergent validity along with structural validity. According to Fornell, and Lacker (1981), the CR value is over 0,6; The AVE value should be above 0,50. When the relevant values are examined, it is seen that they are in the statistically acceptable range in general. As a result, it can be said that research variables generally provide convergent and divergent validity as well as structural validity.

After the validity and reliability analyses, linear regression analyses were conducted to reveal the effects between the variables. Linear regression analyses were conducted to test the effect of mental intelligence on career adaptability. As a result of the first analysis, it was concluded that mental intelligence has a positive and significant effect on career adaptability. This result showed parallelism with the studies of Anas & Hamzah (2020) and Nurrokhmah & Kuncoro num (2021). Some problems arise as a result of individuals’ career plans, job responsibilities and changing living conditions. Individuals have to solve the problems that arise in order to continue their private and business lives. For this reason, spiritual intelligence, which helps to increase and predict the adaptability of individuals, provides some abilities in solving problems and reaching goals (Bagherian & Rad, 2020, p. 2; Ahmedi et al., 2012, p. 392). According to the results of the research, it was seen that academicians use their spiritual intelligence to reach their goals and increase their career adaptability. Then,

when the effect of spiritual intelligence on the confidence dimension, which is the career adaptability sub-dimension, was examined, it was determined that it had a positive and significant effect. Confidence refers to the expectation of success in meeting difficulties and overcoming obstacles (Savickas, 2013, p. 161). For this reason, academicians who face difficulties such as fulfilling their responsibilities require sacrifice (Odabaşı et al., 2010, p. 131; Pelit, 2019, p.61), constantly changing the criteria for appointment and promotion (Yılmaz, 2020, p. 1975-1976) they need a sense of trust in order to adapt in their careers. It was also found that the psychological intelligence of the academicians working in the institution had a positive and significant effect on the dimension of coping with problems, which is the career adaptability sub-dimension. Coping with unexpected problems arising from changes in working conditions (Nurrokhmah & Kuncoro, 2021, p. 245) forces individuals to adapt to their careers. Individuals who cope with problems gain advantages in advancing and adapting to their careers. For this reason, it has been seen that academics use their spiritual intelligence to cope with unexpected problems while adapting to their careers. In addition, it was determined that the psychological intelligence of academicians had a positive and significant effect on the control dimension, which is the sub-dimension of career adaptability. Control is about the capacity to take responsibility, address what the future holds, and make career decisions (Kumar & Metha, 2018, p. 284; Dateling, 2021, p. 8). Individuals take responsibility for future opportunities or threats while making career decisions and advancing in their careers. For this reason, it has been seen that academics use my spiritual intelligence to adapt to their careers and to keep opportunities and threats under control. It was found that mental intelligence had a positive and significant effect on the anxiety sub-dimension of career adaptability. Career anxiety means the feeling that it is important to prepare for tomorrow (Savickas, 2005, p. 52). Individuals need to be able to adapt to new environments and conditions and to prepare themselves before entering the business world, as it can affect their careers (Nurrokhmah & Kuncoro, 2021, p. 245). Various problems that individuals face while advancing in their careers pose a threat to their career advancement. For this reason, it has been seen that academicians use their spiritual intelligence to eliminate their anxiety about adapting to their careers and progress in their careers. Afterward, it was concluded that the mental intelligence of the academicians working in the institution did not have a statistically significant effect on the discovery dimension, which is the career adaptability sub-dimension. It is thought that academics should use their spiritual intelligence to gather information, to have a researcher side, and to discover information as a result, to solve an important problem thanks to their knowledge, and to achieve success. As a result of the research, it was expected that spiritual intelligence would affect the discovery variable, but this did not happen. In addition, it was determined that the psychological intelligence of the academicians working in the institution had a positive and significant effect on the research, which is the career adaptability sub-dimension. Spiritual intelligence is an ability that enables individuals to gain more knowledge and understanding and provides the background to achieve excellence and progress in life (Kulshrestha & Singhal, 2017, p. 3). For this reason, it has been seen that academics use their spiritual intelligence to achieve excellence in life and adapt to their careers. Finally, positive and significant effects of psychological intelligence sub-dimensions on career adaptability sub-dimensions were determined. It was found that the ability to understand the spiritual dimension of life, one of the sub-dimensions of spiritual intelligence, had positive and significant effects on trust, anxiety and research among the sub-dimensions of career adaptability; personal meaning-making, one of the sub-dimensions of spiritual intelligence,

had positive and significant effects on coping with problems and research among the sub-dimensions of career adaptability; and mindfulness, one of the sub-dimensions of spiritual intelligence, had positive and significant effects on coping with problems, control and anxiety among the sub-dimensions of career adaptability.

Since this study is limited to academicians working at Selçuk University, it is aimed to include different university employees in the sample in future research, to compare state and private universities, to conduct research in different institutions outside the education sector or in larger universes, to lead in the relationship between spiritual intelligence and career adaptability, it will be useful to examine the mediating or regulatory effects of organizational behavior variables that can meet on a theoretical basis such as organizational culture.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 604-642

Geliş Tarihi:16.04.2023 Kabul Tarihi: 15.05.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1284242>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

SOSYO-TARİHSEL VE DÜŞÜNSEL KÖKENLERİ BAĞLAMINDA FRÉDÉRIC LE PLAY'NİN GÖRÜŞLERİNDE SOSYAL REFORM, SOS- YAL BARIŞ, AİLE VE BİREY KAVRAMLARI

Sinan VARDAR*

Öz

Frédéric Le Play (1806-1882) yürüttüğü sosyolojik çalışmalar, kurulmasına öncülük ettiği bilimsel çalışma grupları ve kent yaşamına ilişkin saptamaları bağlamında önemli bir bilim insanıdır. Çalışmaları boyunca yaşadığı dönemin sosyal sorunlarını anlamaya ve bu sorunlara çözümler getirmeye çalışmıştır. 19. yüzyılda yaşanan sosyal hareketliliğin yıkım ve vahşete yol açmaması adına sosyal barışın sağlanması gerektiğini savunmuş, devrimsel dönüşümleri değil evrimsel değişimleri önermiş, sosyal uyumun önemini vurgulamıştır.

Le Play'nin bu yöndeki sosyal görüşlerinin anlaşılabilmesi için kullandığı *réforme sociale* [sosyal reform], *paix sociale* [sosyal barış], *famille* [aile] ve *individu* [birey] kavramlarının anlaşılması önemlidir. Zira sosyal, tarihsel ve düşünsel temellere dayanan bu kavramlar, Le Play'nin sosyal görüşlerinin kilit unsurlarıdır. Bu kavramların çözümlenmesi de Le Play'nin topluma, aileye ve bireye yönelik görüşlerinin anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Çalışmamızda, sosyo-tarihsel ve düşünsel kökenleri bağlamında, Le Play'nin bu kavramlarını çözümlenmeye çalışacağız. Le Play'nin görüşlerini etkileyen 19. yüzyıl konjonktürünü hazırlayan sosyal ve tarihsel koşulları değerlendirecek; bu görüşlerin düşünsel kaynaklarını soruşturacağız.

Anahtar Kelimeler: Frédéric Le Play, Sosyal Reform, Sosyal Barış, Aile, Birey.

Concepts of Social Reform, Social Peace, Family and Individual in the Views of Frédéric Le Play and Their Socio-Historical and Intellectual Basis

Abstract

Frédéric Le Play (1806-1882) was an important social scientist who pioneered the establishment of scientific working groups. In his studies, he examined the types of society, family and individual. In his works, he tried to understand the social problems of the period in which he lived and to find solutions to these problems. He advocated social peace, evolutionary

* Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Tarih Bölümü, vardarsinan@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0001-5192-5677>

changes instead of revolution, and social harmony among individuals so that the revolutionary movements in the 19th century would not lead to destruction and brutality.

The concepts of *réforme sociale* [social reform], *paix sociale* [social peace], *famille* [family] and *individu* [individual] in Le Play's social views are important. Because these concepts are based on social, historical and intellectual foundations and are key elements of Le Play's social views. The analysis of these concepts will contribute to the understanding of Le Play's views on society, family and the individual.

In our study, we will analyze the content and social, historical and intellectual origins of these concepts of Le Play. We will investigate the social and historical conditions that prepared the 19th-century conjuncture that influenced Le Play's views and the intellectual sources of these views.

Keywords: Frédéric Le Play, Social Reform, Social Peace, Family, Individual.

Giriş: Frédéric Le Play'nin Yaşamı ve Eserleri

Avrupa'da sanayileşme ile birlikte başlayan sosyal dönüşüm kır ve kent nüfusunun sosyal ve kültürel yapısında ciddi bir dönüşümün başlamasına sebep olmuştur. 18. yüzyılın ortalarından itibaren kır nüfusunun azalmasına paralel olarak sanayi kentlerinde görülen nüfus artışı, yeni bir sosyo-kültürel atmosferin oluşmasını hızlandırmıştır. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Fransa başta olmak üzere Avrupa'nın genelinde bir sosyal hareketlilik başlamıştır. Bu hareketliliğe bağlı olarak gelişen iç savaşlarla güvenlik sorunu baş göstermiş, sosyal dengeler zarar görmüş, barış ve uyum yerini çatışmaya bırakmıştır.

Modern sosyal bilim metodolojisinin kurulmasında önemli bir payı bulunan Frédéric Le Play, böylesi bir dönemde, 11 Nisan 1806'da Seine nehri kıyısındaki La Rivière-Saint-Sauveur köyünde doğmuştur. Gelir İdaresi'nde memurluk yapan babasını çocuk yaşta kaybeden Le Play'nin karakterinin gelişiminde dindar bir insan olan annesinin etkisi büyüktür. Fransız Devrimi'ne (1789) şahit olmuş ve bu süreçte yaşanan sıkıntılardan nasibini almış olan amcasının arkadaşlarıyla yaptığı toplantılarda konuşulanlar sayesinde tarih, felsefe ve siyaset bilimi ile tanışmıştır. I. Napoleon'un yükselişine ve düşüşüne şahit olmuş, devrim ve ardından savaşın getirdiği yıkımın ardından barışın tesis edilmesini izlemiş, Fransız toplumunda yaşanan dönüşümleri o sırada mukim olduğu Paris'ten takip etmiştir. *Collège du Havre*'da

(Le Havre) beşerî bilimler öğrenimi görmüş ve bitirme sınavında başarılı olarak buradaki öğrenimini tamamlamıştır. Ardından 1827'de *École des Mines*'e (Paris) giren Le Play, öğrenimi boyunca Avrupa'nın birçok kent ve bölgesini dolaşmış, buralardaki toplumlari yerinde incelemiştir. 1829'da Almanya'ya gitmiş, 1829-1830 yıllarında ise Paris'e giderek kentteki işliklerde incelemeler yapmıştır. 1830'lu yılların başında ise bu kez 1830 Devrimi'ne tanık olmuş, ayaklanmalar sürerken açığa çıkan devrimci şiddeti tepkiyle karşılaşmıştır. *École des Mines*'deki öğreniminin ardından, 1840'ta aynı okulda akademisyen olmuş, seyahatlerine devam etmiş; 1848 yılına gelindiğinde ise sosyal bilimler alanındaki çalışmalarına ağırlık vermek adına çalıştığı okuldaki görevinden ayrılmıştır. Yaşamı boyunca *Les Ouvriers européens* (1855) ve *Le réforme sociale* (1864) gibi çok sayıda çalışmaya imza atan; *La Société d'économie sociale* (1856) ve *Unions de la Paix* (1871) gibi oluşumların kurulmasına öncülük eden ve *La réforme sociale* (1881) süreli yayınıni kuran Frédéric Le Play, 5 Nisan 1882'de yaşamını yitirmiştir (Herbertson, 1950, s. 1-17, 116).

Özgün bir sosyal bilim anlayışı ortaya koymuş olan Le Play, toplumlari bir bütün halinde incelemiş ve toplumsal sorunlara odaklanmıştır. Le Play'e göre, insani değerlerin korunabilmesi ve insan hayatının iyileştirilebilmesinin, ancak sosyal gerçeklerin ve toplumdaki karşılıklı bağımlılıkların incelenmesi yoluyla mümkün olabileceğini savunmuştur. Bu anlamda, muhafazakâr eğilimlere dayanan, döngüsel bir sosyal reform fikrini benimsemiş ve bu görüşleriyle Montesquieu'dan Durkheim'a kadarki Fransız düşünce geleneği içerisinde yer almıştır. Le Play, ekolojinin, toplumun doğasını anlamak için en önemli faktör olduğunu ve hem mesleklerin hem de sosyal örgütlenmenin temelini burada yattığını savunmuştur. Toplumun anlamak için toplumdaki yalıtılmış bireyin değil, ailenin incelenmesi gerektiğini, zira bireylerin bu aile birimlerinde yetiştirildiğini belirtmiştir. Bu anlamda, Le Play, bireyi anlamak için ailenin çözülmesi gerektiği fikrini ortaya atmıştır. Bu aileler içerisinde ise işçi ailelerinin önemine vurgu yapmış, sosyal uyum bağlamında işçi ve işverenler arasındaki ilişkinin izleğinin bu türdeki aileler üzerinden takip edilmesi ge-

rektiğini söylemiştir. Bu fikir doğrultusunda Avrupa'nın birçok noktasında aile tiplerini incelemiş ve bu incelemelerini *monografiler* halinde kayda dökmüştür (Fletcher, 1969, s. 51-56). Sanayileşmenin ve devrim hareketlerinin toplumda yarattığı yarılmayı incelemiş ve buradan doğan sosyal uyum ve barışa ilişkin sorunların çözümü için öneriler sunmuştur (Silver, 1982, s. 20-27).

Bu bağlamda, Le Play'in *réforme sociale* [sosyal reform], *paix sociale* [sosyal barış], *famille* [aile] ve *individu* [birey] kavramları, onun sosyal görüşlerinin kilit kavramlarıdır. Bu kilit kavramlar ise sosyo-tarihsel ve düşünsel temellere dayanmaktadır. Bu açıdan, kavramların ve onların dayanaklarının irdelenmesi, Le Play'in görüşlerinin anlaşılabilmesi açısından faydalı olacaktır. İlerleyen bölümler boyunca, Reinhart Koselleck'in kavram tarihi metodolojisinin temel hatlarını oluşturan tarihsel ve sosyal koşullar altında kavramların semantik dönüşüme uğradıkları yönündeki genel perspektifi baz alarak ve metinlerarası ilişkiler bağlamında okumalar yaparak bu kavramların nasıl bir dönüşüm seyrini izlediklerini inceleyeceğiz.

1. 18. Yüzyıl Fransa'sında Sanayi, Bunalım ve Devrim: Le Play'nin Görüşlerinin ve Kavramlarının Sosyo-Tarihsel Kökenleri

18. yüzyılın ikinci yarısında, sanayileşmenin etkisi altındaki ülkelerin sosyal yapılarında ciddi dönüşümler yaşanmıştır. Sanayileşme ile birlikte yaşanan iktisadi dönüşüm içerisinde yaşamını sürdürmeye çalışan insanların başlattığı sosyal hareketlilik ise beraberinde siyasal dönüşümleri getirmiştir. Bu dönüşümün açık şekilde yaşandığı bölgelerden biri de Fransa'dır. Fransa açısından kent ve kır nüfusunun 1848 öncesinde yaşadığı en önemli dönüşüm kuşkusuz 1789 Fransız Devrimi'dir, fakat 1789'u anlamak da onunla birlikte baskın sınıf haline gelen burjuvazinin ve onun maddi gücünün temelini oluşturan Sanayi Devrimi kazanımlarının menşeyini tespit etmekle imkân kazanacaktır. Lewis Mumford'a göre, kır ile kent nüfusu arasında erken modern dönemdeki ilk önemli çatışma, Avrupa'da, yeni bir zenginlik kaynağı olarak ortaya çıkan *özgür kentin* gerek feodalizme gerekse kırsal nüfusa bir tehdit unsuru olarak belirmesiyle yaşanmaya başlamıştır. Kentli yurttaşın, köylü

serflerden farklı olarak kendi iradesince inşa ettiği kent yaşamı bir kent-kır ayrışmasını tetiklemiş; 16. yüzyıla gelindiğinde ise kır ayrıcalıklarından yoksun kılarak “yeni bir ekonomik atılma ve düzensiz bir kent gelişimine” yol açmıştır (Mumford, 2007, s. 330).

Bu dönemi takip eden yıllar boyunca, kent gerek nispeten güçlü ekonomiden gerekse yüksek kültür ve yüksek eğitim gibi sembolik unsurlardan güç devşiren burjuvaziye ev sahipliği yapıyor oluşu sayesinde özgün bir yaşam alanı olarak belirmiş ve yine özgün aile tipleri doğurmuştur. Bununla birlikte, Sanayi Devrimi'nin yaşanması kentin gücüne güç kattığı gibi, kır ekonomisini ve sosyolojisini ciddi anlamda dönüştürmüştür. Fransa'da ve İngiltere'de, 18. yüzyıla dek görece kendine yeter düzeyde işleyen ve yaşayan bu tarım işçisi aileler, Sanayi Devrimi'nin getirileri doğrultusunda deri değiştiren sosyal yapıda eski güç ve ayrıcalıklarını yitirmeye başlamıştır. Buharlı tekstil makinelerinin dönemin ruhunu yansıtan başat ve simgesel bir araç olarak yükseldiği bu dönemde, özellikle Britanya'da köylü nüfusun yaşam şartlarında gözle görülür bir düşüş yaşanmış; kent nüfusunun el emeği ile yaşamını sürdüren kesimleri için de benzer zorluklara kapı aralamıştır (Hobsbawm, 2003, s. 13-33).

Bu dönemde makinelerin seslerinin yankılandığı sanayi kentlerinde hem kentlilerin hem de tarımsal üretim alanları daraldıkça çareyi kente göç etmekte bulan köy kökenlilerin yaşamları, ciddi manada zorlaşmıştır. Psiko-sosyal bir varlık olarak insanın üretim ereğine koşulmuş bir araç haline getirilmesi, bütünü bir parçası kılınması ve bu yeni toplum düzeninde ontolojik sorunlarla karşı karşıya getirilmesi, kent veya kır kökenli endüstri işçilerinin manevi bunalımlarına zemin hazırlamıştır (Freyer, 2014, s. 68). İçine düştükleri maddi bunalım ise en az bir diğeri kadar vahim boyutlardadır. Sanayi Devrimi'nin başlattığı dönüşüm vesilesiyle ata toprağından koparak Paris, Edinburgh, Liverpool ve Manchester gibi kentlerde kendine yeni bir yaşam kurmaya çalışan işçi aileleri, oldukça zor ve yorucu şartlarda yaşamışlar ve çalışmışlardır. Çoğu fabrikalar ile –fabrikalara ulaşım imkânı tanıyan– demiryolları

arasına kurulmuş olan havasız, rutubetli, ışıklandırılmamış, kanalizasyonu bulunmayan ve birden fazla ailenin tek bir odayı paylaşmak zorunda kaldığı hanelerdeki yaşam koşulları, ailelerin tüketim ve üretim kapasitelerini ister istemez en düşük seviyeye indirmiştir (Ragon, 2010, s. 23-24).

Fransız Devrimi'nin alt üst ettiği Fransa'da, özgürlükçü fikirlerin muhafazakâr karşı çıkışlar ile başa baş görüldüğü bir evrede, özelde Fransız toplumu, genelde ve uzun vadede ise tüm Avrupa hatta Asya halkları bir sosyal dönüşüm eğilimine girmiştir. 18. yüzyıl sonlarında, kır nüfusunda önemli dalgalanmalar yaşanmıştır. Üretim biçimine veya verimliliğe vermemiş olsa da kırdaki ivme kazanan iktisadi özgürlüklerin etkisiyle bir düşman temsili olarak beliren *ancien régime*, kır nüfusunun gözünde baş düşman olarak algılanmaya başlamıştır. Devrim hareketinin tırmandığı 1789 yılı ise tepkinin de tırmanışa geçtiği kilit yıldır; bu yıla gelindiğinde, hükümetin müsaade ettiği –tarımda iktisadi serbestiye dayalı bir ekonomik yapının oluşmasına zemin hazırlayan– “çitleme” hareketine yönelik tepkilerde köylülük etkin bir rol oynamıştır (Moore Jr., 1989, s. 54-56).

Fransız Devrimi öncesinde tarımsal faaliyetler ile iştiغال eden ve çiftlik evlerinde, mezralarda, köylerde veya küçük kasabalarda ikamet eden kır nüfusunun yaşam şartları, James M. Anderson'un ifade ettiği şekilde, Marie-Antoinette'in hayalindeki Petit Trianon'daki pastoral kır yerleşiminden oldukça farklıdır. Oldukça zor şartlarda yaşamını sürdürmek zorunda kalmış olan kır nüfusu, o yıllarda, en fazla bir veya iki odadan oluşan, kirli, bakımsız, penceresiz ve kerpiç duvarlı evlerde yaşayan insanlardan müteşekkildir. Hatta Maine ve Loire boyunca, birçok insan mağaralarda veya oldukça ilkel hanelerde ikamet etmek zorunda kalmıştır. Kadını ve erkeğiyle köy insanı hem ev içinde hem de ev dışında tarım, pazarcılık ve hayvancılık gibi işler yaparak hayatta kalma mücadelesi vermiş, kendi ürettikleriyle beslenmiştir. Nispeten daha zengin ailelerin çocuklarının eğitim alabildikleri kır yerleşimlerinde, geleceğe yönelik endişelerde bir ortaklık hakimdir. Tarımsal verimin başat yaşam faktörü olması, herhangi bir köylü ailenin ancak hasat bereketliyse vergilerini ve

borçlarını ödeyerek beslenme imkânı bulabilmesine yol açmıştır. Kadınların ve erkeklerin yaşam mücadelesinde en büyük yükü yüklendikleri kırsalda, çocuklar da 6-7 yaşlarında iş hayatına atılmak gereği hissetmeye başlamıştır (Anderson, 2007, s. 195-196).

Devrim ve devrimi takip eden dönüşüm yıllarında, kır nüfusu ilk devrim çağından pek etkilenmese de 1839 yılı itibarıyla Fransız Devrimi'nin ideolojisinin etkisi altına girmeye başlamıştır. Kentten hem maddi hem de manevi surette uzak kalan kırdaki sosyal protesto ve başkaldırı pratiklerinin farklı *dilde* ifade edilmesi de devrim ideolojisinin bu *geç kalmışlığının* işareti olarak görülebilir surettedir. Kır insanının kullandığı bu farklı dilin 1848 Devrimleri sırasında da görünmüş olması, dönem entelektüellerinin de zihninde farklı bir kimlik tasarımının oluşmasına zemin hazırlamıştır (Hobsbawm, 2009, s. 47-49).

Kent nüfusu mercek altına alındığında ise karşımıza bambaşka tablolar çıkabilmektedir. Devrimin baş aktörlerinden burjuvazinin ve işçi sınıfının yerleşim alanı sayılan, sınırları içerisinde yer alan işletmelerle ülke ekonomisinde –kır yerleşimleri ile birlikte– önemli bir payın sahibi olan kentler, kendine has çalışma/üretim şartları minvalinde kırlardakinden oldukça farklı yaşam tarzlarının mekânı olmuştur. Fransa nüfusunun önemli bir kısmının yaşadığı kentler, 18. yüzyılın ikinci yarısında endüstriyel üretimin ve ticaretin merkezi haline gelmiştir. Kır nüfusunun nispeten daha tepkili ve farklı bir yaşam tarzını sürdürmesine karşılık, kentler eğitimin, ticaretin ve Aydınlanma fikirlerinin merkezi olmuştur. Gelgelelim, Le Play'nin kendisine çalışma konusu addettiği bir diğer sosyal sınıf olan kent işçileri söz konusu olduğunda, aynı koşulların varlığından bahsedebilmek oldukça güçleşmektedir. Fransız Devrimi'ne dek görece daha stabil yaşamlar sürdüren kent kesimleri için, devrim, bir çalkantı getirmiş; bu çalkantı ise en çok işçi sınıfını etkisi altına almıştır. Üretim ve ticaretteki bu çalkantı, endüstri ve kent yaşamında ciddi bir ivme kaybına yol açmıştır. Devrimin –özellikle kentlerde– mala dayalı zenginlik biçimlerini ortadan kaldırması ile tırmanan geçim sıkıntısı, Paris, Marsilya ve Bordeaux gibi büyük en-

düstri kentlerinin nüfus oranlarının 1789-1806 yılları arasında ciddi ölçülerde azalmasına neden olmuştur. Üstelik, yine aynı yıllar arasında kâğıt paranın kullanımının terk edilmesini takiben enflasyonda görülen ciddi tırmanış, tarımsal ücretlerdeki düşüş, gelir kaybı ve faiz oranlarının yükselişi ciddi bir mali bunalıma yol açmıştır. Kentsel yaşam biçimlerinin –çoğunlukla işçiler açısından– alt üst olduğu dönem Fransa’ında, aile de payına düşeni almıştır (Blanning, 1998, s. 57-58).

Fransız Devrimi ve onu takip eden 1830 Devrimleri, Le Play’nin düşünsel dünyasının şekillenmesindeki en önemli etmenlerdendir. Le Play’nin, devrimler ile dönüşüm gösteren üstelik kendi izdüşümünde büyük bir kargaşanın içine savrulan, Fransız toplumunu anlamlandırma çabasında, köylülük ve kırsal bölge önemli bir rol oynamaktadır. Zira Le Play’ye göre, kent, içerdği kültürel ağ ve sosyal yaşam düzeni itibarıyla geleneksel toplulukların ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Le Play’nin geleneksel topluluklar bağlamında kente ilişkin bu olumsuzlayıcı görüşleri, yaşadığı dönemde etkin olan klasik sosyolojinin kenti yabancılaşma, düzensizlik ve zihinsel soyutlanma ile ilişkilendiren görüşleriyle bağlantılıdır (Scott, 2009, s. 24-25). Toplumdaki dönüşümü ailedeki dönüşüm üzerinden anlamaya çalışan, bunu yaparken de köylü veya kentli işçi ailelerini ayakta tutan birden fazla üretim ve tüketim kalemini kayıt altına alıp değerlendiren Le Play’nin özgün metodolojisi bu minvalde gelişmiştir (Cunliffe, 1974, s. 222). Le Play’nin 1830 Devrimleri hususunda etkilediği en önemli detay ise sosyal ve siyasal manada kendini gösteren devrimci şiddet eylemleri olmuştur. Bu eylemlerin mahiyetini çözümlmek için ise 1830 ve 1848 Devrimleri dönemine gitmemiz faydalı olacaktır.

Üretimin yükseldiği 1840’lı yılların kent yaşamı ticari, bilimsel ve endüstriyel gelişmelerle yeniden şekillenirken, kentçilik açısından da önemli aşamalar kat edilmiştir. Bununla birlikte, yoksul işçi ailelerinin durumu her geçen gün daha da kötüye gitmiş; kentli aileler gittikçe kalabalıklaşan kentlerde daha da zor koşullarda yaşamak durumunda kalmıştır. Kırdan ise nüfus gitgide azalmış ve tarımsal üretim belirli bir azınlığın faaliyeti haline gelmiştir. Orta sınıf kentli nüfusun arttığı bu dö-

nemde, en büyük artış ise işçi nüfusunda görülmüştür. Kent işçileri sayıca hem sermayeyi elinde bulunduran kent orta sınıfını hem de maddi koşulları gittikçe zayıflayan kır nüfusunu geçmiş, sayıları yüzbinlerle hatta milyonlarla ölçülür hale gelmiştir. 1830 Devrimi ile artık kent yaşamının merkezi bir rol oynadığı Batı Avrupa'da görülmeye başlanan liberal anayasalarının etkisiyle, 1840'lı yılların politik atmosferi de önemli ölçüde şekillenmiştir. Sistemsel dönüşümleri ve Fransa'nın diğer kentlerinin yanı sıra başkent Paris'te de görülen kitlesel bir yıkım dalgasını beraberinde getiren 1830 Devrimleri (Benjamin, 1969, s. 261-262), getirdiği bu şiddet iklimini 1840'lı yıllara dek taşımıştır. 1789 Devrimi ile kolektif şiddet iklimine kapılan kitlelerin eylemleri, 1848 Devrimleri'ne varıldığında şiddetin dozunu fazlasıyla artırmıştır. Nihayetinde, çoğunlukla Batı ve Orta Avrupa kentlerindeki yoksul kesimlerin başlattığı bu ayaklanma, Avrupa'nın eski rejimlerini gittikçe zayıflatmış, sosyal yapıda ciddi bir bunalıma yol açmıştır (Hobsbawm, 2003, s. 320-332).

Özellikle Paris'te ve diğer başkentlerde sergilenen şiddetli ve kan dökücü eylemler Fransa'da Louis Philip, Prusya'da ise IV. Friederich Wilhelm örneklerindeki gibi, Avrupa'nın birçok yerindeki hükümdarların ve yöneticilerin halkın taleplerine boyun eğmesine neden olmuştur. Liberal bakanların göreve atanması, sivil haklar, anayasa, parlamenter temsilin kapsamının genişletilmesi ve tüm vatandaşların silahlandırılması hususlarında taahhütlerde bulunulması ile bu şiddet dalgasının gücü ancak azaltılmıştır. Nihayetinde Louis Philip'in tahttan indirilerek Fransa'da II. Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle sonuçlanan bu hareketler, yöneticilerin nazarında, o yıllarda Avusturya şansölyeliğini yürüten ünlü Klemens von Metternich'in Avusturyalı bir diplomata yazdığı mektubunda bahsettiği gibi, devrimci şiddetin tırmandığı bir diğer önemli tarihsel evre olan 1792'yi hatırlatacak denli "korkunç olaylar"a dönüşmüştür (Weyland, 2009, s. 413-416).

2. Düşünsel Kökenleri Çerçevesinde Le Play'nin Sosyal Evrim, Sosyal Barış, Aile ve Birey Kavramları

18. yüzyılın sonundan itibaren yaşanan sosyal hareketlerin yol açtığı düzensizlik, aynı dönem itibarıyla siyasetçilerin, sosyal bilimcilerin ve düşünürlerin çalışmalarını etkilemiştir. Fransız Devrimi (1789) evrensel boyutlarda, dönemin sosyal, kültürel ve iktisadi yapısını alt üst etmiştir. Bu süreçte açığa çıkan şiddetin etkisiyle düzenini yitiren ve mali iflaslar ile boğuşan Fransa'da, demokratik kurumlar lağvedilmiş ve imparatorluğun ilanını hazırlayan koşullar şekillenmeye başlamıştır. Fransa tahtına geçen I. Napoleon'un başlattığı ve *Napoleon Savaşları* (1803-1815) olarak anılan Birinci İmparatorluk Dönemi'nde (1804-1815) Avrupa siyasal haritasında yaşanan değişimler ve karşılaşılan yıkım, ilgili çevrelerde, *barış* kavramının ciddiyetle üzerinde durulması gereken bir mesele olduğu düşüncesini doğurmuştur (Davies, 2006, s. 723-757). Viyana Kongresi (1815) bu anlamda siyasal düzenlerde bozulmanın ve uyum kaybının önüne geçilebilmesi adına önemli bir girişim olmuştur. Kongre sonrasında, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Şansölyesi Prens Klemens von Metternich'in öncülüğünde kurulan *Viyana Diplomasisi* Avrupa'da barışı ve sosyal ayaklanmaları önlemeye, imparatorluk düzenlerini yıkmayı hedefleyen milliyetçi ve devrimci hareketler karşısında Avrupa'nın büyük imparatorluklarını birlik olmaya çağırmıştır (Vick, 2014, s. 21-27).

Bu süreçte, sosyal bilimler literatüründe, toplumsal bilgi ile toplumsal gerçeklik arasında bir özdeşlik bulunduğu fikri yerleşmeye başlamıştır. Sosyal yapının yeniden inşasında sosyal bilimler kurucu bir rol üstlenmiş; sosyal bilimciler bir *mühendislik* ürünü olarak gördükleri toplumu, dönemin pozitivist yöntemleriyle incelemeye ve toplum sorunlarına çözüm getirmeye çalışmışlardır. Sosyal bilimler, bu süreçte, sosyal politikaları, eğitim sistemlerini, dış ilişkileri ve diğer politik uygulamaları doğrudan ya da dolaylı olarak şekillendiren bir güç olarak görülmüştür. Bununla birlikte, bu yeni bilim, öjeni, sosyal politikalar, işgücü piyasası politikaları, yoksullukla mücadele ve bireyleri tercih edilen davranış biçimlerine yönlendirmeyi amaç-

layan manipülatif çalışmaları da içeren politikalara rehberlik yapmak amacıyla konuşlandırılmıştır (Steinmetz, 2023, s. 59-60). Bu süreçte çalışmalar yürüten sosyal bilimciler içerisinde yer alan Frédéric Le Play ise özgün bir yere sahiptir. Le Play'nin özgünlüğü dayandığı kavramlara yönelik görüşlerinde ve uyguladığı yöntemlerde varlık kazanmaktadır.

Le Play'nin sosyal ve siyasal fikirlerinin kökenlerinde hem 1830 hem de 1848 Devrimleri'nin kolektif şiddet ikliminin payı büyüktür. 1830 Devrimi'nde, Paris'te bulunduğu sırada şahit olduğu kanlı şiddet eylemleri, Le Play'yi, –kendi deyişiyle– “*sokaklardan oluk oluk kan akmasına*” neden olan bu şiddeti doğuran koşulları anlamak ve daha sağlam bir sosyal düzenin inşasına katkıda bulunmak adına motive etmiştir (Le Play, 2017, s. 7-8). Bu amaç doğrultusunda, 1830-1848 yılları arasında maden mühendisi olarak bulunduğu Avrupa'nın birçok yerinde *sosyal monografi* [monographie sociale] yöntemi ile aile bütçelerini araştırmış ve araştırmalarında resmi istatistikleri baz almıştır. Fakat istatistiklerin güvenilirliği meselesi 1848'den itibaren Le Play için bir şüphe konusu olmuş ve aynı tarihten itibaren yaptığı çalışmalarda resmi istatistiklerin değil, kendi yaptığı anket çalışmalarından çıkan istatistikleri kullanmıştır (Porter, 2010, s. 287). 1855'te yayınladığı *Les Ouvriers européens* isimli eserinde aileleri ve cemaatleri detaylı istatistiksel veriler üzerinden karşılaştırmış, ayrıca işçi ile dini inanç arasındaki ilişkiyi incelemiştir (Nisbet, 2005, s. 55); 1857 tarihli *Les Ouvriers des deux mondes* isimli eserinde aynı yöntemle dayalı olarak yürüttüğü araştırmalarının sonuçlarını yayınlamıştır. Araştırmaları boyunca feodal sistemden endüstriyel sisteme geçiş sürecinde baş gösteren sosyal dönüşümü çözümlenmeye çalışan Le Play, salt ülkesi ile sınırlı kalmamış, Avrupa'nın farklı birçok yerinde de çalışmalar yürütmüştür. Çalışmalarının nihayetinde, feodal ilişkilerin sürdüğü yerlerde cemaat ilişkilerinin, endüstriyelleşmiş bölgelerde ise serbest ve bireyci ilişkilerin hüküm sürdüğü sonucuna ulaşmıştır. Endüstriyel alanlardaki bu bireyci ilişkinin ise kendisini himaye etmesi adına çeşitli kurumlara başvurmasına rağmen burada aradığını bulamayan işçinin durumunda temellendiğini saptamıştır. Bü-

tün bu dönüşümdeki ortak kaygının “sosyal istikrar” arayışına dayandığını vurgulayan Le Play, kendi döneminde oldukça hızlandığını düşündüğü sosyal hareketliliğin kontrol altına alınarak refahın istikrarlı surette geri kazanılmasına uğraşmıştır (Zimmerman, 1964, s. 1-2). Bu amaç doğrultusunda çalışan Le Play, öncüsü olduğu monografik çalışmaların kurumsallık kazanabilmesi için de farklı oluşumların kurulmasına öncülük etmiştir. Bu süreçte 1856’da *Société internationale des études pratiques d’économie sociale* derneği kurulmuş ve dernek çatısı altında bir araştırma grubu oluşturulmuştur. Grup, Le Play’nin sosyal görüşleri arasında önemli bir yer tutan *sosyal reformun* sağlanabilmesi adına pratik sonuçlara ulaşmayı amaçlamıştır (Périer, 1960, s. 103).

Le Play, *sosyal reforma* ilişkin olarak, keskin dönüşümler yerine, aşamalı değişimleri önermiştir. Aşamalı ve temkinli bir reform politikasının Avrupa’daki sosyal dengenin korunmasına katkı sağlayacağını savunmuş, sağduyulu bir değişim hareketinin, tıpkı önceden olduğu gibi, demokrasiyi ve bireysel özgürlükleri koruyacağını ileri sürmüştür. Değişimler, genel sosyal eğilimleri hiçe sayarak yapılmamalıdır; aksi halde bu hareket geçmişe dönük bir kısır döngü yaratacak ve sosyal sorunların doğmasına sebep olacaktır (Le Play, 1982, s. 283-287). Kitlesele şiddetin psiko-sosyal etkilerini yansıtan –özellikle– Fransız Devrimi sonrası metinlerini incelediğimizde Le Play’nin bu köktenci ve keskin politik manevraların olumsuz etkileri hususunda neden bu denli kaygılı olduğunu anlayabilmemiz mümkündür. Le Play’nin bu devrim karşıtlığında ve evrim savunusunda, Fransız Devrimi sonrasında dilde yaşanan semantik dönüşümün izleri görülür. Bu durum, Fransız diline de yansımıştır. Devrim öncesinde *réforme* [reform] ve *révolution* [devrim] kelimeleri sıklıkla politik dönüşümü ifade eden kelimeler olarak kullanılmış, devrim-sonrası yayımlanan metinlerde ise bu iki kavram farklı bağlamlarda kullanılmıştır (Schlüter, 2020, s. 36-37). Bununla birlikte, devrim-öncesi dönemde, *réforme* ile *révolution* kavramlarının farklı kullanım örneklerine de rastlamak mümkündür. Sözelimi, Fransa’daki yaşamı boyunca gerçekleştirilmiş ayaklanmalara ve iç savaflara tanık olan Michel de

Montaigne, ayaklanma ve iç savaşı yıkıcı bir eylem olarak nitelendirmiştir (Montaigne, 1993, s. 176-177). Devrimsel değişimlerin ise devleti ezdiğini, böylesine büyük bir yapının temellerini kaydırıldığını ve böylesi hareketlerin –kendi ifadeleriyle– “*hastalıkları ölümle iyileştirmek*”ten başka anlama gelmediklerini savunmuştur. Montaigne’e göre tüm büyük *devrimler* devletleri sarsmakta ve onu düzensizliğe götürmektedir. Bu savına kanıt olarak ise Roma İmparatorluğu’nu gösterir: Roma, gücünün doruklarındaiken, devrimler, ayaklanmalar ve kargaşalar yüzünden sarsılmış ve sonunda yıkılmıştır. Siyasal ve kültürel dönüşüm dalgası, Montaigne’e göre, kendi çağına (16. yüzyıl) dek sürmüştür ve sürmektedir. Değişimi ele alırken onu *insan yaşamı* üzerinden alegorikleştiren Montaigne, tıpkı insanın yaşlanıp değiştiğçe kötü duruma düşüyor olmasına görüldüğü gibi, devlette yaşanacak bir değişimin de benzer bir duruma yola açacağını söylemiştir. En çok da böylesi bir yıkıcı değişim yüzünden Paris’in zarar göreceğinden, ona nifak sokulacağından korktuğunu belirtmiştir (Montaigne, 1993, s. 1085-1101). Buradan hareketle, *réforme* ile *revolution* kavramlarının, Fransız Devrimi öncesinde daima birbirlerinin yerine kullanılan kavramlar olduklarını söyleyebilmemiz güçtür. Yine Montaigne bağlamında, onun değişim karşıtlığının kökenlerinin, taşıdığı muhafazakar görüşte yattığını da eklememiz gerekir (Laursen, 1989, s. 129-130).

Yıkım, kargaşa ve düzenin yitirilmesi gibi olumsuz anlamlarda kullanıldığı örnekler mevcut olmakla birlikte, Fransız Devrimi öncesinde, felsefe ve bilim yazınında, *devrim* kavramı genellikle çağ atlatan büyük atılımları ifade etmek için kullanılmış bir kavram olmuştur. Sözgelimi, Francis Bacon, tarih boyunca yaşanmış üç büyük *devrim* olduğunu, bunların da Yunan, Roma ve Batı Avrupa uygarlıklarında gerçekleştirildiğini ve *ilerlemenin* bu surette sağlandığını ifade etmiştir. Devrim-sonrası yazında ise artık *devrim*, *evrim* kavramı ile farklılıkları üzerinden okunmaya başlanmıştır. Burada Fransız Devrimi’ni takiben yaşananların payı büyüktür. Nitekim devrimin önderlerinden Maximilien Robespierre, beraberindekiler ile birlikte, devrim hareketini kolektif şiddet ile mezcederek *la Terreur*’u [Terör Rejimi] (1793-1794) yaratmış ve bu süreçte Fransız Devrimi’nin ideallerini korumak adına siyasi

infazlara ve devrimci şiddete sıklıkla başvurulmuştur (Furet, 2013, s. 111-112). Bu da *devrim* kavramının yıkıcılık ve şiddet ile ilişkilendirilmesine Zemin hazırlamıştır. Fransız Devrimi'nin yaşandığı dönemde, devrime ve yaydığı şiddet iklimine verilen tepkiler ise oldukça çeşitlidir. Devrimi ve devrimci şiddeti destekleyen isimler arasında Immanuel Kant'ın yeri ise önemlidir. Kant'ın evrim-devrim kavramları arasındaki çatışmaya dair söyledikleri oldukça ilginçtir. Zira, Fransız Devrimi hareketini tamamen destekleyen Kant, devrimsel değişimden değil evrimsel dönüşümden yana olan bir tavır ortaya koymuştur. 1798'de yayınladığı *Der Streit der Fakultäten* başlıklı eserinde, aşağıdan yukarıya doğru değil *yukarıdan aşağıya doğru ilerlemenin* sağlanacağı, evrimsel dönüşüm yoluyla, şiddet içermeyen bir *ilerleme* tasarısını savunmuştur (Koselleck, 2007, s. 76-88). Bununla birlikte, aynı eserinde, Fransız Devrimi idealini övdüğünü, bu eserin yayımlandığı yıla dek açığa çıkan yoğun şiddete rağmen Fransız Devrimi'ni bir tür tarihsel dönüm noktası olarak kabul ettiği için bu idealden kopmadığını, hatta bu ideali her ortamda savunduğunu belirtmek gerekir. Oysa Kant'ın Fransız Devrimi özelinde savunduğu bu idealler, Fransız toplumunun nazarında farklı anlamlar ifade etmiştir. Özellikle 1790'lı yıllara gelindiğinde, devrimci savaşlardan etkilenen Fransız halkının Fransız Devrimi'ne yönelik sempatisi büyük oranda azalmış; şiddet olayları, onları, *istikrar* ile özdeşleştirdikleri imparatorluk rejimine yönlendirmiştir (Beiser, 2018, s. 66-69; Geier, 2009, s. 263-264).

Sosyal dönüşümlerin dile yansımaları, Reinhart Koselleck'in *kavram tarihi* anlayışı bağlamında daha da fazla açıklık kazanır. Kavramlar tarihinin sosyal tarih ile ilişkili olduğunu savunan Koselleck'e göre, toplumsal bir varlık olan insanın dilindeki değişimler ve dönüşümler tarihin bir boyutudur; yine tarihin bu boyutu, kuşaklar arasında dil aracılığıyla taşınır (Koselleck, 2009, s. 14-19). Bu minvalde, *réforme* ve *révolution* arasındaki anlam karşıtlığı da tarihsel bir oluş sürecinin ürünüdür ve dilde kendisine yer bulmuştur. Bu sürecin boyutlarını entelektüeller arasında görmemiz mümkündür. Sözgelimi, 19. yüzyılda liberal düşüncüyü şekillendiren isimlerden biri olarak anılan Herbert Spencer'in kuramsallaştırdığı evrim düşüncesi, devrim karşıtlığına dayanmıştır. Spencer, bu bağlamda, evrimin yıkıcılığına

karşı bir çözüm olarak barışçıl ve aşamalı bir reform tasarısı önermiştir. Sosyal katmanların savaşımının yıkım getireceğini savunarak, biyolojik evrimle bağdaştırdığı bu türden sosyal reformların gerçekleştirilmesinin önemli vurgulamıştır (Spencer, 2009, s. 468-471). Spencer'ın bu fikirleri, devrim sonrası Fransız sosyal bilimcileri ve liberalleri arasında oldukça yaygın bir kanı halini almıştır (Oğuz, 2017, s. 188). Hatta Murray N. Rothbard, Spencer'ın bu şiddet karşıtlığını ve evrim savunusu eleştirerek Spencer'ı liberal düşüncenin muhafazakarlaşmasına sebep olmakla itham etmiştir (Rothbard, 2009, s. 468-471).

Fransız Devrimi'nin ardından yıkıcılık ve kan dökücülük ile ilişkilendirilmeye başlanan *devrim* kavramı ise tanımı itibarıyla iki farklı bağlamda kullanılabilir. Theda Skocpol *devrimi toplumsal ve siyasal devrim* şeklinde ikiye ayırır. Bu ayrıma göre, toplumsal devrim bir sosyal sınıfın ayaklanması ile başlayıp başarılı olması durumunda sosyal yapıda köklü bir dönüşümü getiren devrim türüdür. Şiddet içeren toplumsal ve siyasal mücadeleler bu türden devrim hareketlerinin aracıdır. Siyasal devrim ise bir sosyal sınıfın değil, siyasal grubun faaliyetlerine dayanır; sosyal değil siyasal yapıda bir dönüşüm yaratır. Bununla birlikte, Skocpol, toplumsal ya da siyasal kargaşanın ve dönüşümün sadece ayaklanma hareketleri ile gerçekleştirilemeyeceğini vurgular. Sözgelimi, sanayileşme gibi süreçler de siyasal veya sosyal bir kargaşaya sebep olmaksızın sosyal yapıları dönüştürebilir (Skocpol, 2004, s. 25-27).

Siyasal açıdan muhafazakâr olan Le Play'nin Fransa'nın geleceğine ilişkin tasavvuru bu minvalde akan kanı artıracak kitlesel hareketlerle iştilig olmak yerine belki uzun soluklu fakat daha güvenli sosyal reform düşüncesini esas almıştır (Le Play, 1874, s. 3-5). Le Play, özellikle 1848'in devrim atmosferi konusunda, Edmund Burke'nin Fransız Devrimi hakkında söyledikleriyle benzeş görüşlere sahip olduğunu bildirir. Burke, İngiltere'ye ulaşması muhtemel *zararlı* etkilerinden ürktüğü Fransız Devrimi'nin kaotik bir tasvirini yapar. Bu tasvirin en göze çarpan ögesi ise en karşıt sayılabilecek tutkuların art ardalığı, bir aradalığıdır. Bir muhafazakâr olarak Burke'ün Fransız Devrimi yorumu, özellikle "*azgınlığa*" ilişkin vurgularında Le Play'nin devrim korkusu ile benzeşir. Burke Fransa'daki hadiseler üzerinden 18.

yüzyıl Fransa'sıyla neredeyse özdeşleşmiş olan *devrim* kavramının olumsuz anlamına yer verir. En önce, Fransa'da devrim sürecinin en önemli prensiplerinden sayılan "kralın meşruiyetinin halkın tercihinin dayanması" fikrine atıfta bulunarak bu fikrin sakatlığını göstermek ister. Burke'e göre, bu prensip, yeryüzündeki tüm kralları haksız bir gasp ile tahtı ele geçirmiş soyguncular güruhu olarak görmek anlamına geleceğinden sakattır ve Britanya'daki monarşi için hakaret anlamına gelmektedir (Burke, 2019, s. 33-35). Böylesi aşırı ve suçlayıcı prensiplerin kaynağı saydığı Fransız Devrimi'ni ise insani manada bütün tezatlıkları bünyesinde barındıran kocaman bir *burlesk* olarak görür:

Bütün koşullar birlikte ele alındığında Fransız Devrimi, dünyada şimdiye dek meydana gelmiş en hayret verici olaydır. En şaşılacak şeyler, çoğu kez abes ve tuhaf vasıtalarla, en gülünç şekillerde ve açıkça en alçak araçlarla gerçekleştirilir. Her şey hafiflik ve azınlığın bu tuhaf keşmekeşinde doğaya aykırı görünüyor. Her türden suç ve ahmaklık birbirine karışıyor. Bu canavarca trajikomik sahneyi seyrederken, zihninde en karşıt tutkular ister istemez birbirini izliyor ve bazen iç içe geçiyor: nefret yerini infiale, kahkaha yerini gözyaşlarına, tahkir yerini dehşete bırakıyor (Burke, 2019, s. 29).

Öte yandan, Burke'ün tutkuların ve aklın bir aradalığının olumsuz bir manzara teşkil ettiği yönündeki yorumuna karşılık, aydınlanmanın önemli isimlerinden Anne Robert Jacques Turgot, hem Fransız Devrimi'nden hem de Burke'nin metninden önce, bu bir aradalığın başat ve olumlu bir rol oynadığı bir ilerlemecilik yorumu sunmuştur. Burke'nin yorumunda birbirine karışarak dehşet verici bir tablo oluşturan *tutkular*, Turgot'da akıl ile birlikte özgürlüğe giden yolu açar. Le Play'nin de –ileride göreceğimiz şekilde– insan doğasının karanlık yüzünü yaratan tutkuları olumsuzlaşması ile Burke'nin alıntıladığımız yorumu arasındaki benzerlik, Turgot'nun *tutku*, *akıl* ve *özgürlük* güzellemesinde karşıtını bulur. Turgot da çağdan çağa süregelen ilerlemenin bir *gösteri* olarak nitelenebileceğini kabul eder; fakat bu karmaşık gösteri, tarihin akışının temel açıklaması olduğu anlamda hem kaçınılmaz bir yasa hem de gerçeğin en doğru tasviri durumundadır. Turgot'ya göre, dünyanın mevcut durumu bir sonrakine bağlanırken izlenecek yolu *akıl*, *tutkular* ve *özgürlük* açar (Turgot, 2011, s. 321).

İktisadi liberalizmin en önemli düşünürlerinden biri sayılan Turgot'nun yorumunun birer muhafazakâr olarak Burke ve Le Play'nin yorumlarıyla benzeşmesi anlaşılırdır; buna karşılık asıl dikkat çekici husus –kutup farklılığına rağmen– Burke'de “ahmakça” görülen “devrim hengamesinin” (Burke, 2019, s. 28), Turgot'da “barbarlık” ile ilişkilendirilmesinde görülen benzerliktedir. Bir manada kaçınılmaz olarak aklın, tutkuların ve özgürlük idealinin yol göstericiliğinde ilerleyen her türden tarihsel sürecin içinde, devrim, “insanları birbirleriyle eşit kılan”, onları ve onların dillerini, geleneklerini birbirine harmanlayan barbarlığın tecessüm etmesini sağlayan yollardan sadece biridir (Turgot, 2011, s. 323).

Silaha sarılmanın ve barışa zarar vermenin sakıncası, “ilgisini çekmediğini” belirtmesine rağmen detaylıca ele aldığı Amerikan Devrimi (1765-1791) hakkındaki yorumunda da kendisini gösterir. Amerikan Devrimi'nin Avrupa'daki yozlaşmış ve despotik idarelere karşı sivil otoriteyi öne çıkarması bakımından insanlığa hizmet ettiğini vurgulayan, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluş sürecinde radikal özgürlükçü fikirleriyle yer edinmiş Richard Price'a (Morgan, 1815, s. 73-74) yazdığı mektubunda; Amerika'daki ve Avrupa'daki durumların aynı olmadığını vurgular. Zira Avrupa'da yöneticiler hırslarından ve devletler arasındaki eskicil rekabetlerden doğan sorunlar yüzünden hükümete bağlı ordu birlikleri oluşturmak zorunda kalıyorlar, Amerika'da böylesi bir dış tehdit bulunmadığından idari erki bölümlendirmek gibi bir zorunluluğun söz konusu değildir. Turgot'ya göre, Amerika bu suretle Avrupa'daki askeri çatışmanın bir benzerine tanık olmaktan kurtulmuştur. Turgot, savaşmanın, ezeli rekabetlerden kaynaklanıyor ve zorunlu olarak kendini tekrar ediyor olmasına rağmen insani açıdan tasvip edilemeyeceğini “barış içinde yaşamamanın mutluluğunu tadan insanlar için silahların şanının hiçbir şey ifade etmeyeceği” fikri ekseninde savunur (Price, 2011, s. 47). Zira, Turgot'ya göre, Amerika büyük bir devlet olacaksa, bunu savaşla değil, ancak kültürle başarabilecektir (Turgot, 2011, s. 503). Bu yanıyla, Price ve Turgot'da görülen savaş karşıtı söylem, Immanuel Kant'ın savunuları ile ciddi benzerlikler arz eder. Evrensel bir barış için çatışmaların sona

erdirilmesi gerektiğini savunan Kant, orduların ülkeler arası rekabet sebebiyle kurulduklarını, zaman içerisinde gerek sayısal gerekse iktisadi açıdan devlete yük olmaya başladıkça bu yükten kurtulmak isteyen devletler arasında savaşların başlamasını tetiklediğini belirtir. Bunun için yapılması gereken, orduları aşamalı olarak terhis etmek ve bunların yerine vatandaşlardan oluşacak milis kuvvetler oluşturmaktır. Kant'a göre, askerlerin belirli ücretler karşılığında ölüme gönderilmeleri *insanlık hakkı* açısından ciddi bir sorundur (Kant, 2021, s. 33-34).

Ana ekseninde, Turgot ile Price'ın fikirlerinde öne çıkan savaş karşıtlığı bahsi, görüldüğü gibi, Turgot'da tümel bir savaş kötüleme şeklinde mevcutken, Price'da çoğunlukla *ancien régime* hükümetlerindeki rekabetin kanlı bir sonucu olan çatışmalara yönelik karşıtlık şeklinde ifade edilir. Price'ın Amerikan Devrimi'ne yönelik hassasiyeti göz önüne alındığında sergilediği bu tavır anlaşılırdır; bununla birlikte, Fransız Devrimi sürecine baktığımızda, özellikle Fransız entelektüellerinde de –Turgot'nun devrim öncesi fikirlerini de yansıtır şekilde– savaşı eski rejimin bir “oyunu” olarak görme ve bu suretle kötüleme eğilimine rastlarız. Bu eğilim 1792 yılına kadar aynı biçimde devam eder; bu yıldan itibaren ise başlangıçta olumlu bir anlam ifade ediyor görünse de Terör Rejimi'nin inşası ile bu olumlu anlam yerini tıpkı 1792 öncesinde olduğu gibi “*barbarlığa dönüş*” yorumuna bırakır (Wright, 1990, s. 3). Le Play'nin savaşa ve keskin dönüşümlere –silaha başvurma tavrını içeriyor olması dolayısıyla– karşı çıkmasını etkileyen bu düşünsel kaynak, şüphesiz hem kuracağı okula hem de bu okula mensup sosyal bilimcilerin yaratacakları insan ve birey tasarımlarına biçim verecektir.

Devrim ve askeri çatışmanın olumsuzlandığı yaklaşımlara karşılık, ilerlemeci görüşler ile *devrim* kavramının ilişkilendirildiği yaklaşımlardan da bahsetmemiz mümkündür. Böylesi bir bakış açısına sahip bir düşünür ve eylem insanı olan Pyotr Alekseyeviç Kropotkin savaşın ve devrimin doğasına ilişkin görüşlerini Fransız Devrimi'ndeki durumu örnekleyerek sunar. Daha dün idarecilerinden ancak onların duyamayacağı bir tonda şikâyet edecek kadar cesareti olan köylülerin, bugün

nasıl ellerinde mızraklarla saray basacak cesareti bulabildiklerini, bu dönüşüm nasıl meydana gelebildiğini sorar ve karşılığında şu yanıtı verir:

Eylem, azınlıklar tarafından sergilenen sürekli ve durmaksızın yenilenen eylem, böylece bir dönüşümü doğurur. Cesaret, fedakârlık ve kendini kurban etme şevki, korkaklık, tevazu ve panik kadar bulaşıcıdır (Kropotkin, 1971, s. 38).

Fransız Devrimi'ne dair görüşlerine yer verdiğimiz, devrimci cesareti öven Kropotkin'in, söz konusu şiddetin boyutları olduğunda Price gibi liberaller veya Burke gibi muhafazakârlardan ayrıldığını görürüz. Kropotkin, Burke'ün "*ahmakça bir hengâme*" şeklinde tasvir edeceği türden bir şiddeti meşrulaştır. Bunu yaparken ironik bir dille devrimci şiddetin, devrim öncesi devrin resmi şiddet pratiklerinden kaynaklandığını şöyle ifade eder: "*Kuşkusuz, mızrakların ucunda taşınan kelleler bizi eğlendirir; fakat eski rejimin çeşit çeşit darağaçları ve Victor Hugo'nun sözünü ettiği demir kafesler kanlı yürüyüşün nedeni değil miydi?*" (Kropotkin, 2005, s. 46). Kropotkin'de göze çarpan bu şiddet vurgusu, dönemin sosyal hareketliliğinin bir diğer teorisyeni Karl Marx'ın nazarında ikincil önem derecesindedir. Zira Marx'a göre, eski toplumun yıkılması için aslolan şey uygulanacak şiddet değil, bu toplumun iç çelişkileridir. Şiddet yeni toplumun kurulmasını önceliyor olsa da bu sürecin temel nedeni değildir (Arendt, 1997, s. 17).

Aşırı radikalliği dolayısıyla çalışmamız bağlamında ayrı bir yerde tutulması gereken Kropotkin'i ve sürecin doğası itibarıyla bir kaçınılmazlık olarak gördüğü şiddete ikincil bir değer biçen Marx'ın özgün şiddet yorumunu bir kenara bırakırsak; aynı konu üzerine farklı ve çatışmalı yorumlar geliştirmiş olsalar da hem Price hem de Turgot için ilerlemenin asla yok edilemeyecek bir doğa kanunu olduğunu söyleyebiliriz. Sözgelimi, Price'a göre, eşyanın doğası gereği ilerleme devam etmek zordur; kimi zaman kesintiye uğrayabilir, fakat hiçbir zaman yok edilemez (Price, 1991, s. 118). Çağın özgü bu ilerlemecilik fikri, Le Play'nin sosyal görüşlerinde özgün bir yer bulur. Le Play, Price'ın çizdiği tabloyu farklı bir açıdan ele alır; Le Play'ye göre, ilerlemecilik belki yok edilmemiştir, fakat savaşlarla birlikte gelen yıkımın etkilerini de hiç azaltmamıştır. Silahlı mücadelenin her türü öyle bir kötülük

getirmiştir ki bu kötülük yüzünden halklar silahlı oluşumlar kurmak zorunda kalmışlar ve bu kurdukları oluşumlara ayırdıkları sermayenin ahlaki ve maddi ilerlemeler için ayrılmış olan sermayeyi aşmasına göz yummuşlardır (Le Play, 2017, s. 238-239). Bu noktada hem Turgot hem de Price ile aynı kaygıyı paylaşan Le Play, kaygının sebeplerine ilişkin değerlendirmesinde de diğer isimlerle ortak bir kaynağa vurgu yapar. Savaş, Le Play'nin gözünde, ister iki devlet/iki halk isterse halk ile devlet arasında –devrim biçiminde– yaşansın, ancak ve ancak kötülüğün temsilidir. Bu çıkarım, Le Play'nin ilerlemecilik ve sosyal dönüşüm konularındaki tepkisini yansıtır.

Savaşın ve daha özelde devrim fikrinin kötülenmesinin kaynaklarını en iyi bulacağımız yer ise kanaatimizce Le Play'nin fikirleri üzerinde de geniş etkiler uandırdığını saptayabileceğimiz pozitivizmde ve Auguste Comte'un düşüncelerindedir. Bu manada, kendi verdiği isimle *pozitif felsefeden* hareketle, tarihsel süreçlerin *eylem*, *yorum* ve *his* arasındaki ilişkide karakter kazandığını savunan Comte'un görüşlerinde, sosyal düzen arzusunun ve bölümlere ayrılmış tarihsel izlekte bir ilerleme dinamiği bulma arzusunun izlerini görürüz. Bu doğrultuda, tarihsel süreçlerin en baskın karakterlerinin –sırasıyla– “*saldırı savaşı*”, “*savunma savaşı*” ve “*endüstri*”den ileri geldiğini; bu süreçlerin “*teolojik*”, “*metafizik*” ve “*pozitif*” olarak isimlendirilebileceklerini ve politik manada “*antikçağ*”, “*orta çağ*” ve “*modern çağ*” evrelerine karşılık geldiklerini söyleyen Comte, ortaya attığı bu sosyal bilim anlayışının temelini, ilgili gelişme teorisinin doğruluğunun tesis edilmesine bağlı olduğunu savunmuştur (Comte, 2009, s. 36).

Sürekli ilerleme prensibi dahilinde daha aşağı olandan daha akılcı olana doğru bir gidişatın varlığını savlayan Comte'un *savaşım* kavramına atfettiği ima kuşkusuz dikkat çekicidir. Önemseydiği pozitif veya bilimsel evre öncesinde yer alan teolojik ve metafizik evreleri savaşım ve kargaşa ile karakterize etme yönündeki tavrı, Comte'un sosyal düzen konusundaki fikirlerinde de kendisini gösterir. Felsefi manada idealist bir anlayışı akıllara getirecek biçimde iyi veya kötü tüm sosyal düzenlerin düşüncelere dayandığını savunan Comte, kendi çağının temel sorunu olarak

gördüğü sosyal düzensizliği de yine buradan hareketle açıklar. Comte'a göre, kendi çağının mevcut düşünce karmaşası, zekalardaki farklılaşmadan doğmaktadır ve ideal sosyal düzenin kurulması da işte bu farklılaşmanın ortadan kaldırılarak düşüncede birliğin sağlanmasına bağlıdır. Eğer düşüncelerde bir birlik sağlanırsa, toplumlarda süregiden devrim hareketleri de sona erecek ve gerçek bir sosyal düzen tesis edilecektir. Bu sürekli devrim ve savaşım halinin sonlandırılması ve ortak düşüncenin hakimiyet kazanması halinde ise böylesi ideal bir düzene ait kurumlar hiçbir sarsıntıya mahal vermeden teşekkül edecek ve toplum düzene girecektir (Comte, 1964, s. 233-234). Başka bir *sarsıntı* yaşanmaması Comte için önemlidir, keza bunu önleyebilmek uğruna, pozitif ilerleme dizgesi ile yeni politik düzen arasındaki kati bağlantıyı göstermek ve buna katkıda bulunmak gayesiyle karmaşık sosyoloji disiplini icat etmek ve geliştirmek ihtiyacı duymuştur. Sosyolojik düşünce, bu anlamda, yeni toplumun ya da pozitif evrenin açıklamasını sunacak temel "*sosyal fizik*" bilimini var etmektedir. Bu noktada, sosyal bütünü ele alan yeni bilim, kimyaya ve matematiğe belirli ölçüde tabi olan biyolojiye bağlı olacak, temel ilkelerini biyolojiden ödünç alarak kendi sistematığına uyarlayacaktır. Sosyal yapıyı fizik, kimya, biyoloji gibi bilimlerden kurulacak metodoloji yardımıyla anlama çabası, kuşkusuz onu planlama çabasının da bir parçası olarak görülmüştür (Gane, 2006, s. 65-68). Comte'un –bilimsel çalışmalarının ilk dönemlerinde sekreterliğini ve öğrenciliğini yaptığı– Claude Henri Saint-Simon'un yaklaşımlarından faydalanarak geliştirdiği bu pozitivist metodoloji, önceki dönemlerdeki gibi sosyal istatistiklere değil, doğrudan *sosyal dinamiklere* odaklanmıştır. Bu odak noktasını seçerken de Fransız Devrimi ve Aydınlanma hareketinin yarattığı *hastalıklara* yönelik bir çözüm bulma kaygısıyla hareket etmiştir. Sosyal yaşamı, doğal yaşamın bilimsel ilkeleri üzerinden inceleme ve değerlendirme eğilimi de bu doğrultuda ortaya çıkmıştır (Ritzer, 1996, s. 13-15).

Pozitivist düşüncenin doğuşunda devrim fikrinin *karmaşa* ile tasvir edilmesi, Fransız Devrimi üzerine yorumlar geliştiren birçok yazar ve düşünürde göze çarpan antipatiyi hatırlatmaktadır. Yine aynı düşüncenin şekillendirdiği dönemde –

Comte'un isimlendirmesiyle– bir “sosyal fizikçi” olarak öne çıkan Le Play'nin devrime yönelik tavrı da kanaatimizce bu surette anlaşılabilirlik kazanmaktadır. Gerek 1830 Devrimi'nin gerekse daha başka sosyal hareketlerin doğurduğu kitlesel şiddetin travmasını taşıyan Le Play için sosyal düzenin inşası, en önce bu kısır kan davalarından kaçınacak ve ortak bir paydaya erişmeye çabalayacak bireylerin yaratılması ile mümkün olacaktır. Bu bireylerin yaratılması ereği ise Le Play'yi uzmanı olduğu madden mühendisliği işinden uzaklaştırmış; köy köy, bucak bucak gezerek toplumun en anlamlı yapı taşları olarak gördüğü aile birimini anlamaya yönlendirmiştir. Yapmış olduğu geziler esnasında aradığı temel olgu keskin dönüşümlerin uzağında bir sosyal düzenin nasıl inşa edilebileceği olmuştur. Bu arayışına cevap bulabilmek adına önce aile tiplerini beslenme, tüketim, üretim ve kültürel hayat gibi kıstaslar üzerinden incelemeye, ardından incelediği bu aileleri tematik özellikleri bağlamında kategorize etmeye çalışmıştır. Aile, Le Play'nin düşünce dünyasının en önemli kavramlarından biridir, zira aile, Le Play'ye göre “bütün düzenli örgütlerde kendini mülkiyetten bile daha buyurgan bir biçimde kabul” ettiren ve bu suretle sosyal bütünün de en temel yapı taşı olan bir unsurdur (Le Play, 2017, s. 95).

Le Play sosyolojisinde ailenin bu denli kilit bir yere sahip olması ise bireyin durumunu belirlemiştir. Bireyin en küçük ve en temel cemaat/topluluk türlerinden birinin parçası olmak zorunda bırakılmış bir varlığa indirgendiği Le Play'nin değerlendirmelerinde, sonraki dönemlerde sosyal bilim çevrelerinde ciddi etkiler uyandıracak olan komüniteryanizmin ve solidarizmin öncülü sayılabilecek düşünsel izler görürüz. Daha sonra Ferdinand Tönnies'in ünlü eseri *Gemeinschaft und Gesellschaft*'ta (1887) beliren cemaatin ahlaki açıdan cemiyetten daha üstün tutulduğu, cemiyetin cemaat karşısında kötücül bir anlamda yorumlandığı, sivil toplum yaşamının “çelişkili bir kavram” olarak görüldüğü, cemaatin tüm insanlık aleminde mevcut bulunmuş organik bir kavram veya yapı addedilip buna karşılık bireylerin yan yana fakat birbirinden bağımsız yaşayışları şeklinde anlaşılabilir sivil toplumun yapay olduğunun savunulduğu (Tönnies, 2001, s. 18-20) komüniteryan görüşlerin arketiplerini Le Play'nin değerlendirmelerinde görürüz.

Bu değerlendirmelerde öne çıkan ahlaki kıstas, bireysel davranışların ve bencilliğin en sık görüldüğü, hatta adeta karakter özelliği haline geldiği savunulan varlıklı sınıfların *kötülüklerinin* kaynağını oluşturur. Le Play'ye göre, genellikle bu varlıklı sınıflardan seçilen dini ve siyasi otoritenin temsilcileri –ya da Le Play'nin tercih ettiği kavramla “*emanetçileri*”– kötülüğü ilk yayan zümrelerdir; onlar kötülüğün tohumlarını ektikleri halkı, ahlak yoksunu varlıklı sınıfların bencil isteklerinin ve bedensel arzularının düzensizliğine terk etmişlerdir (Le Play, 1872, s. 33). İleriki dönemlerde düşün çevreleri tarafından komüniteryanizm şeklinde isimlendirilecek olan düşünceler manzumesini hatırlatacak türden, bencilliğin şeytanileştirilmesini, ahlak yoksunluğunun da bu türden varoluşsal ve hazcı bencilliğin eseri olabileceğini savunan bu ifadeler, bireyin bireycilik karşısında topluluk ve görece daha ahlaklı alt sınıflar yararına korunması gereken bir varlık olarak öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sosyal düzenin ve barışın sağlanmasında aile topluluklarına ve onlarla örülmüş ahlaklı bir topluma büyük işler düşeceğini savunan Le Play'ye göre, bencilliğin ve hazcılığın her türü, az ya da çok, kötülükle ilişkilidir. Le Play'nin alt sınıflara ya da kastettiği anlamda işçi sınıfına böylesi bir merkezi yer ayırmış olması kuşkusuz şaşırtıcıdır. Gerçekten de en önemli sosyolojik çalışmalarında, işçi sınıfı gerek ahlaki zenginliği gerekse sosyal düzenin temel yapı taşı oluşuyla hemen dikkat çekmektedir. Durumun dikkat çekici yanı ise Le Play'nin şahsi mülkiyeti savunan bir iktisadi muhafazakâr olmasından kaynaklanır; buna rağmen *Les Ouvriers européens* (1855) eserinde o çağın işçi sınıfı güzellemesinin örnekleri göze çarpar. Her şeyden önce, Le Play'nin muhafazakâr değerlendirmelerinin tümünde, işçi sınıfı, sosyal yapının merkezindedir. Bu minvalde, işçi sınıfı hem hayatın hem de sosyal düzenin mimarı, bütün bir zenginliğin yaratıcısıdır. Öyle ki bir maden mühendisi olarak bir teknik okulda verdiği dersler esnasında bütün sınıfa “*Madenden çıkan en değerli şey nedir?*” sorusunu sorduğu ve bu sorusunu yine kendisinin “*İşçidir*” şeklinde cevapladığı aktarılır (Nisbet, 1976, s. 79). Le Play'nin işçilere verdiği önem sadece onun bireysel görüşleriyle ve çalışmalarıyla sınırlı kalmamıştır. Kurulmasına öncülük et-

tiği *Société internationale des études pratiques d'économie sociale* (1856) oluşumunun ilk başkanı, 1840'ta işçilerin yaşam ve çalışma koşulları üzerine araştırmalarını yayımlayan ve bulgularıyla Fransa'daki ilk *işçileri koruma yasalarına* öncülük eden Dr. Villermé'dir (Périer, 1960: 103). Le Play'nin sosyal reformların teorize edilmesine dönük çabaları arasında *Le réforme sociale* ve *L'organisation du travail* çalışmaları; ayrıca 1870 Fransa-Prusya Savaşı'ndan sonra sosyal barışı sağlamak adına izlenecek yolları araştırmak adına kurulan *Unions de la paix sociale* oluşumu gösterilebilir. Le Play, iktisadi liberalizmin ve liberal bireyciliğin yükselişe geçtiği bir dönemde, sosyal barışı sağlamak adına işverenler ile işçiler arasında uyumun sağlanması gerektiğini düşünmüş ve işçi hareketlerinin yükselerek komünist idarelere dönüşmemesi adına birtakım öneriler getirmiştir. Bu önerileri çerçevesinde (i) işveren ile işçi arasında verilmiş karşılıklı taahhütlerin tutularak süreklilik kazanmaları, (ii) ücretler konusunda tam bir anlaşmanın sağlanması, (iii) fabrikalar ile tarımsal üretim merkezleri arasındaki ilişkilerin artırılması, (iv) tasarruf etme alışkanlığının kazandırılması, (v) aile ile ev arasında kopmaz bir bağ kurulması ve (vi) kadınlara saygı ve korumanın tesis edilmesi gerektiğini savunmuştur. Le Play'ye göre, bunlar altı önemli hareket ilkesidir ve devrim hareketleriyle sosyal yapının yeniden zarar görmemesi için bunlara dikkat edilmesi gerekir. Le Play'nin devrim hareketlerinin önlenmesine yönelik bu tasarısı, sendikacılık olgusunu içermez; sosyal sorunları barışçıl yollardan çözmeyi amaçlar. Bununla birlikte, Le Play'nin ardından, Edmond Demolins, Henri de Tourville, Robert Pinot, Paul Bureau, de Rossier gibi takipçileri, artan sendikacı eğilimlerin etkisini fark ederek işçilerin koşullarında ilerlemenin sağlanabilmesi için politik olmayan, mesleki sendikaların kurulmasını desteklemiştir (Périer, 1960, s. 105).¹

¹ Le Play'nin çalışmalarının Osmanlı-Türk modernleşmesine de önemli etkileri olmuştur. Osmanlı modernleşme düşüncesi içerisinde, adına ilk kez Ali Suavi'nin metinlerinde rastladığımız Frédéric Le Play'nin ve takipçilerinin çalışmaları, Prens Sabahaddin'in *meslek-i içtimai* savunusunun ve 20. yüzyıl Türk sosyolojisinin oluşumunda etkili olmuştur. Le Play'nin ve onun takipçilerinin çalışmalarında ortaya koyduğu sosyal görüşlerin etkilerini, Türk sosyoloji tarihinde bulabilmemiz mümkündür (Fındıkoğlu, 1962; Reyhan, 2008, s. 65; Akkaya Kia, 2019, s. 52). Bu açıdan, Prens Sabahaddin'in ve öncüsü olduğu çevrenin düşünsel ve

Le Play'nin işçi sınıfına yönelik bu sempatisini anlamak onun sosyal fikirlerini çözümlemek açısından önemlidir; kır ve kent işçi sınıfının –yukarıdaki bölümlerde özetlemeye çalıştığımız– kötü durumu, anlaşıldığı üzere, Le Play'nin de dikkatini ve tepkisini çekmiştir. Sosyal düzenin kurulması adına bencil yönelimlerin bertaraf edilmesi gerektiğine inanıyor olması da aileyi, özellikle de işçi ailelerini, sosyal uyumun yapı taşı olacak samimiyetin öznesi olarak görmesine zemin hazırlamıştır (Herbertson, 1950, s. 24-25). Zira, aile tiplerine yönelik özgün kategorizasyonunda, olumlu tipteki ailelerin alameti farikasının sosyal bağlarının kuvvetli olmasından ileri geldiğini vurgulayan Le Play, bu aileleri bireyselliği cemaat yararına sağaltarak veya ehlileştirerek bencilliğin gelişimini önleyen örnek aileler olarak görmüştür. Le Play'nin kategorizasyonunda bu manada üç ayrı aile tipi bulunur: (i) Ataerkil aile, (ii) istikrarsız aile ve (iii) kök aile. Bunlardan ilki olan *ataerkil aile*, Le Play'ye göre, Doğu'daki çoban topluluklarında, Rus köylülerde ve Orta Avrupa'da yaşayan Slavlarda görülmektedir. Babanın çocukları üzerinde mutlak bir idare gücünü elinde bulundurduğu bu tip ailelerin üyeleri arasında taşınır kimi nesnelere haricinde herhangi bir mal paylaşım söz konusu değildir. Ailenin hem maddi hem de manevi idaresi aile reisi olan babanın elindedir. Çocuklar evlenseler dahi babanın tahakkümünden uzaklaşamazlar. *İstikrarsız aile* ise sayıca nispeten daha az bireyden müteşekkil ailelere verilen isimdir. Bu aile tipi endüstrinin gelişmiş olduğu Batı Avrupa ülkelerinde daha sık görülmektedir. Ebeveynler ve az sayıdaki çocuklardan ibaret olan bu tür ailelerde babanın idari rolü diğer tipteki ailelere kıyasla çok daha azdır. Ailenin genç bireyleri, evlilik çağları geldiğinde çeyizden dilediğince faydalanır ve kendi evini kurar. Bu ikisine nazaran daha olumlu bir yapıya sahip olan *kök aile* ise Le Play'ye göre gerek aile üyeleri arasındaki bağları korunması gerekse kontrollü bir bireyselliğe imkân tanınması mucibince ideal toplumun inşası adına en doğru aile tipine karşılık gelmektedir. Her ne denli babanın aile tiplerindeki rolü birbirinden

siyasal faaliyetlerinin yanı sıra II. Meşrutiyet dönemi politik atmosferini anlayabilmek için de Frédéric Le Play'nin düşünce ve kavram dünyasını dikkatlice incelemek gerekir.

farklıysa da Le Play, babanın, çocuklarını “saygılı”, “basiretli” ve “çalışkan” kimseler olarak yetiştirmeyi ve ulusal gelenekleri gelecek kuşaklara aktarmayı kendine görev edinmesi gerektiğini savunur. Bu amaç doğrultusunda, baba, mirasın bölüşümüne dahi karar vermelidir; bu bağlamda *vesayet* oldukça önemli bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Le Play vesayetin hakkının/kararının babanın kontrolünde olması gerektiğini, babanın kendisine bakmaya durumu en çok elveren çocuğunu yanında tutması ve mirasını da bu çocuğa bırakması gerektiğini söyler. Böylece, aile bireyleri, mirastan aldıkları payla yetinecek ve asalaklaşmayacak, çalışıp üretmeye devam edecektir. Yine vesayet söz konusu olduğunda, Le Play, erkek çocukların kendi ailelerini kurarak bunları bizzat yönetmek zorunda kalacak olmalarından ötürü bu mirası almayı daha fazla hak ettiklerini savunmuştur. Kadın ise idaresi altında yaşayacağı kocasının getirdikleriyle yaşamını sürdüreceği için –boşanma durumunda erkek kardeşlerinden göreceği yardım haricinde– baba mirasından herhangi bir pay almamalıdır. Le Play’ye göre baba, ailenin otorite merkezidir; babanın aile otoritesini temsil etmesi gerektiği tezini ise *ilahi kanunlardan* yola çıkarak meşrulaştırır. Babanın otoritesi altında –özellikle kök aile biçiminde– bir araya gelmiş olan ailelerin varlığı, sosyal hastalıkların sağaltılması ve ilerlemenin devam ettirilebilmesi adına önem arz eder. Le Play’nin aileler üzerinde yaptığı değerlendirmelerinde erkek merkezi bir role sahipken; kadın “*organlarının yetersizliği sebebiyle*” geçimini tek başına sağlayamayan, asli görevi çocuğuna bakmak olan, ailede de yine cinsiyete dayalı olarak belirlenmiş iş bölümü doğrultusunda görev almakla yükümlü bir birey olarak görülmüştür (Le Play, 2017, s. 96-119).

Le Play’nin bütün bu işçi sınıfı savunuları hatta güzelleme ve *kök aile* biçiminde kurulmuş baba otoritesine dayalı aile tipine önem vermesi, bireyin “*barbarlık*” şeklinde tarif ettiği bireyci aşamaya düşmemesi adına kontrol altına alınmasını da içermektedir. Sosyal anlamda devrimi değil, reformu savunan ve bunun da dürüstlük, çalışkanlık, erdemlilik gibi ahlaki değerlerin sağlıklı aileler aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarılmasıyla gerçekleştirilebileceğini söyleyen Le Play’de bireysellik ancak çalışma ve mülk edinme noktasında önemsenen bir durum halini alır.

Zira Le Play, “*ahlakî düzenin en önemli yardımcısı*” olarak gördüğü çalışmayı, zenginliği değil erdemi üreten bir kavram olarak ele alır (Le Play, 2017, s. 121-126). Bireysel olarak çalışmak ve mülk edinmek bu manada “*işinin ehli bireylerin*” çıkarına görünür. Böylece insanlar hem bireysel ölçekte çalışıp toplum ölçüğünde – ahlâkın sürdürülmesine katkıda bulunarak– fayda yaratırlar hem de mülk sahibi olarak toplumdaki girişimcilik ruhunu beslerler (Le Play, 2017, s. 36-37). Bu olumlu durumun karşısında yer alabilecek her türden baskıcı politika ise reddedilir. Le Play devletin bireyi ve bireysel çalışmayı doğrudan yönlendiremediği kimi durumlarda din gibi tali bir yola başvurduğunu belirtir. Devletin bu tavrı istenesi bir tavır değildir, keza Le Play'nin devletin katı tahakkümü altında bireyin var olma ve yaratma imkanının azalacağını önemle vurgular (Le Play, 2017, s. 38-41). Le Play'ye göre, devletin iktisadi alana zorlama yoluyla müdahil olmadığı durumlarda ise zenginliğin artışı mümkün hale gelecektir. Ticaretin ve mübadelenin özgür bırakılması, Le Play'nin “*çok sayıda iyi eylem*” olarak isimlendirdiği daha fazla mal ve ticaretteki artışa, dolayısıyla da refaha kapı aralayacaktır (Watts, 1992, s. 9).

Le Play'nin iktisadi özgürlük söyleminin kökenlerinde 19. yüzyıl liberalizminin izlerini görmemiz mümkündür. Karl Polanyi'nin ifadeleriyle, 19. yüzyılın siyasi ve iktisadi ruhunu belirleyen liberalizm, altın standardını esas alan finansal yapıyı ve piyasaları getirmiş, bu sayede oluşan refah ortamında liberal devlet doğmuştur (Polanyi, 2014, s. 35). Düşünsel köklerini John Locke'un özgürlüğü ve mülkiyeti korurken bireylerin yaşamlarına müdahale etmeyen *sınırlı devlet* tasarımından (Locke, 2014, s. 27-28, 117-124; Heywood, 2010, s. 51) alan bu devletin piyasalara ve fiyatlara müdahalesi iktisadi yapıyı sarsacak bir hareket olarak kabul edilmiştir. Sanayileşme sonrasında ilk kez Adam Smith'in *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776) eserinde ileri sürülen bu savda, devletin uyguladığı bu yöndeki politikaların eşitsizliklerin, piyasanın işleyişinin ve emek ile sermayenin dolaşımının önündeki bir engel olduğu ileri sürülmüştür (Smith, 2020, s. 114-131). Le Play'nin *ahlakî düzen* ile *çalışma* arasında kurduğu ilişkide çalışmayı maddi zenginliği değil erdemi üreten bir kavram olarak ele almasının kökenleri ise

18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başında, serbest piyasa rejiminin yayılmasına bağlı olarak güç kazanan muhafazakar düşüncede yatmaktadır. Kurt Samuelsson'a göre, bu dönemde, Max Weber'in *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1905) eserindeki savlarının (Weber, 1999, s. 29-79) aksine, *çalışma* kavramının ahlâki kurallar ve dogmalara dayalı öğütlerin konusu edildiğini görürüz. Çalışırken maddi zenginliğin değil, çoğunlukla sağlanacak sosyal faydanın önemsendiği bu muhafazakar düşünce atmosferinin (Samuelsson, 2018, s. 47-51), Le Play'nin o yıllarda sanayileşmekte olan Fransa'daki sosyal uyumu ve ahlâki yapıyı korumak adına ortaya attığı fikirleri etkilediğini söyleyebiliriz.

Le Play'nin takipçilerinden Edmond Demolins, Le Play'nin *çalışma* kavramına ilişkin görüşleri doğrultusunda, çalışkan, ahlâklı, sosyal uyum ve barışın bilincinde bireyler yetiştirilebilmesi için *École des Roches*'i (1899) kurmuştur. Demolins'in kurduğu bu okulun programında öğrencilere onların tercihleri doğrultusunda oluşacak bir bilim müfredatı okutarak şahsiyetlerini geliştirmek, yaşamlarını kolaylaştıracak teknik bilgiler öğretmek, bitkileri ve hayvanları doğal yaşam alanlarında inceleyebilecekleri bir bilimsel araştırma alanı sunmak, onları iktisadi yaşamda etkin bireyler haline getirebilmek, aile ve toplumlarıyla ilişkilerinde hak ve özgürlüklerinin bilincinde olmalarını sağlamak amaçlanmıştır (Kolektif, 1903, s. 26-58).

Le Play'nin sosyal görüşlerinde sosyal organizasyonu bozacak her türden olumsuz durum ve faaliyet, geleceğe yönelik bir tehlike olarak kabul edilir. *Sosyal barışın* sağlanması bu manada tek çıkar yoldur. Kurulacak olan *sosyal barış* ortamında birey ve aile önemli bir yere sahiptir. Le Play'ye göre toplum, birey için vardır ve bireyden ayrıksı bir varlık olarak düşünülemez. Bununla birlikte, aile, bireyden de önemli bir varlık olarak, toplumun temelini oluşturur. Birey ve toplum arasındaki bu ilişki, organiklik-inorganiklik farklılığından doğar. Bir doğal varlık olarak insanın eylem prensibi doğal kaynaklıdır, doğadan gelir ve bu yüzden sonradan üretilemez; ancak insan tarafından keşfedilebilir. Buna karşılık toplum ise doğrudan bireyler tarafından icat ve inşa edilen bir sosyal organizasyon biçimidir. Doğa bilimlerinden

hareketle kurulan bu ilişki, birey ile toplum arasındaki öncelik sıralamasını da belirler. Le Play bu noktada meseleye doğadaki evrimsel süreçler üzerinden bir değerlendirme getirir: İnsanın da aralarında bulunduğu varlıklar doğal evrimsel süreç içerisinde biçim değiştirirken, toplumlar ancak insanların kararları doğrultusunda biçim değiştirebilir. Bu noktada, Le Play'nin, doğa bilimleri ile sosyal bilimler (ya da tin bilimleri) arasında bir paralellik kurduğunu görürüz. Fakat oluşan bu paralellik, dönemin sosyal bilimcilerindeki gibi, sosyal bilimleri doğa bilimlerinin bir alanı veya uzantısı olarak görme eğilimine dayanmaz; aksine, Le Play bu ilişkiden bahsederken oldukça tedbirli davranmaya çalışır. Le Play'nin doğa bilimleri ile tin bilimleri arasındaki sınırların vurgulanmasına dayanan tedbirli tavrı, dostlarından Emile Cheysson'un ifadelerine bakılacak olursa, Le Play üzerindeki "*Vico etkisinden*" kaynaklanmaktadır (Brooke, 1970, s. 98-99).

Aydınlanma Çağı'nın önemli düşünürlerinden sayılan, tarih ve hukuk felsefecisi Giambattista Vico'nun *insan odaklı* felsefi yaklaşımları, kendi döneminde olduğu kadar ilerleyen dönemlerde de –Le Play'yi de kapsayan– geniş bir etki alanı meydana getirmiştir. René Descartes'ın idealarımızın ve kavramlarımızın ancak *açık ve seçik* oldukları takdirde doğru kabul edilmesi gerektiğine dair savunusuna (Descartes, 1998, s. 30-31) karşı çıkışı ile bilinen Vico'ya göre, bilgi ve kesinlik ancak insani eylemlerde bulunabilir. Sözcüğü, doğru bilgiye erişim yollarından biri olarak görülen matematik, bu fonksiyonunu insan eylemlerinin neticesi olarak ortaya çıkmış olmasından alır. Vico'nun insana yaptığı bu vurgu ve ayırdığı merkezi yer Aydınlanma eleştirilerinde de yer bulur. Aydınlanma düşünürlerinin insan doğasını sabit ve statik olarak gördükleri noktada, Vico, doğa yasalarının evrenselliği çerçevesinde tahmin edilebilir bir surete bürünen insan doğası tasarımını reddeder. Vico'ya göre, bu insan tasarımının nihayetinde vardığı nokta doğa bilimlerini tin bilimleri üzerinde hâkim bir noktaya yerleştirmektir. Oysa insan, Kartezyanizm ve onun deneysel veya matematiksel yöntemi ile açıklanamayacak denli farklı bir varlıktır. Vico bu noktada kendisine *tarihi* temel alır ve tarih üzerinden bir insanlık bilimi geliştirmeye girişir (Cevizci, 2009, s. 762-763.). *Principi di una scienza nuova*

intorno alla come nature delle nazioni (1744) başlıklı eserinde, Vico, insanın ve onun oluşturduğu sosyal organizasyonların ancak yine insan üzerinden düşünülerek anlaşılabilirliğini savunur. Sivil toplum dünyası tamamen insanın bir ürünüdür, öyleyse bu dünya ve ona içkin tüm ilkeler “*bizim kendi insan zihnimizin değişimleri içinde bulunmaktadır* (Vico, 2007, s. 132).”

Vico'nun sosyal bilimlerin kaynağını teşkil eden görüşlerinin Le Play üzerindeki etkisi büyüktür. Tıpkı Vico'nun beşerî bilimleri doğa bilimlerinden bağımsız kılabilmek için sarf ettiği çabayı Le Play de sarf eder (Brooke, 1970, s. 99). Bu, doğrudan, Comte'un doğa bilimlerinden örneklediği/devşirdiği ilkelerle kurduğu sosyolojinin temel ilkelerinin zıddına karşılık gelir. Üstelik sosyolojinin, popüler olmaya başladığı dönemde Fransız cumhuriyetçilerini olduğu kadar onların karşıtlarını da meşgul eden dönüştürücü bir yaklaşım veya bilim olarak görülmeye başlandığı hesaba katıldığında (Hawthorn, 1987, s. 115-116), Le Play'nin beşerî bilimlerin bağımsızlığı adına sarf etmiş olduğu uğraşının değeri daha iyi anlaşılır. Buna rağmen, Le Play'nin doğa bilimleri metodolojisinden tamamen bağımsız ve farklı bir metot kullandığını söylemek güçtür. Her şeyden önce *gözlem* Le Play için önemli ve işlevsel bir metottur. Devrimler ve ayaklanmalar sürecinde uyumunu yitirdiğini düşündüğü sosyal organizasyonun yaralarının sarılması, sorunlarının giderilmesi ve yeniden uyuma kavuşturulabilmesi adına gerekli planların oluşturulabilmesi için gözlem metodunun oldukça faydalı olacağını savunur (Healy, 1947, s. 105). Anlayacağımız üzere, Le Play'nin –Brook'un altını çizdiği– tedbirli tavrı da buradan ileri gelir. Salt gözlem metodunu kullanarak oluşturduğu bu monografiler ile özellikle Avrupa kültürünün karşı karşıya kaldığı sosyal krizi anlamlandırmaya çalışırken, her bir aileyi bireyler ve onların ekonomik, etik, estetik, politik hatta psikolojik altyapılarını ve faaliyetlerini gözlemleyerek kayda alır. Elde ettiği kayıtların mevcut krizin aşılması adına bir projeksiyon sunması beklentisiyle, Le Play, elli yıllık çalışmasının neticesinde yaklaşık üç yüz monografi ortaya çıkarmıştır (Healy, 1947, s. 101).

Le Play her ne kadar mevcut döneminin pozitivist anlayışının birey kavrayışını tam manasıyla paylaşmamış olsa da incelediği ailelerdeki birey tiplerini çok

yönlü olarak değerlendirirken en temelde her birinin –tıpkı pozitivist yaklaşımda olduğu gibi– coğrafi, psikolojik veya biyolojik değişkenlerin etkisiyle şekillendiklerini öne sürmüştür (Fındıkoğlu, 1962, s. 23). Le Play'nin tasavvurunda, doğası gereği kötülüğe meyilli görülen birey, doğal koşullara bağlı kötümser bir kadercilik perspektifinde ele alınır (Ülken, 1949, s. 136; Le Play, 2017, s. 22-23). *Kötülük* sorunsalı Le Play'nin sosyal görüşlerinde önemli bir yer tutar. Le Play'ye göre kötülük insan doğasından kaynaklanır ve dejenerasyon yoluyla tarihselleşir. Bilge insanların azlığı ve yaşamlarını yitiriyor olmaları karşısında bilgisiz insanların hızla çoğalarak yer yüzüne yayılmaları bu kötülüğü yaygınlaştırır. Böylesi bir durumda, kitleselleşmiş kötülüğün kontrol altına alınabilmesi için sağlam idari kurumların tesis edilmesi gerekir. Bununla birlikte, politik kurumlar, insanlar arasındaki uyumu bozmamalı; genç bireylerin bilgisizliklerinden doğan zararlı eğilimleri engellemelidir (David, 1902, s. 8). Özellikle coğrafi belirlenim ve bu bağlamda ortaya çıkan nedensellik ilkesi ve kadercilik, doğa bilimlerine özgü pozitivist içeriğiyle, köken itibarıyla dönemin Fransız sosyolojisine dayanmaktadır. Saint-Simon ve Comte'tan başlayarak erken dönem Fransız sosyolojisine rengini veren –yukarıda da detaylarıyla irdelediğimiz– bu pozitivist eğilimde, birey, toplumun geçireceği doğal/evrimsel sürecin belirleyiciliğinde varlık gösteren ailenin temel birimidir. Önemi de buradan kaynaklanır. Bu döneme tarihlenen değerlendirmelerin genelinde, birey, aileden bağımsız bir olgu olarak ele alınmamıştır. Toplumu şekillendiren doğal koşulların aileyi ve bireyi de şekillendirdiği savunulmuştur. Bu yüzden sosyal dönüşümü anlayabilmek adına onu çevreleyen doğal süreci –doğa bilimlerinin araştırma metotları üzerinden– anlaşılır kılmak gereklidir (Ritzer, 1996, s. 14). Böylesi bir denklemde, birey, tıpkı aile ve toplum gibi, kendisini kuşatan fiziksel dünyanın oluş yasalarının etkisine tabidir.

Sonuç

Le Play'nin sosyal görüşlerinde *sosyal reform* biçiminde, doğal oluşa tabi bir evrimsel süreç öngörülürken; devrim, bu sağlıklı gidişi sekteye uğratacak bir engel olarak görülür. Fransız sosyolojisinin de erken dönemine şeklini veren pozitivist

ilkelere ve doğal belirlenimcilik esasına dayanan bu yaklaşım, toplumu ve aileyi olduğu kadar bireyi de aynı oluş sürecine tabi görür. Bu açıdan, Le Play, yürüttüğü monografik çalışmalarda bireyleri ve aileleri içinde yaşadıkları coğrafya ve bu coğrafyaya özgü iktisadi faaliyet biçimleri üzerinden değerlendirmiştir.

Le Play'ye göre, *birey*, toplumu oluşturan en temel yapı taşı olan *ailenin* – özellikle de *işçi ailesinin*– temel birimi olması sebebiyle önem arz eder. Toplum-birey karşılaştırmasında, birey ve ondan daha öncelikli olarak aile, toplumu bilinçli eylemiyle var eden temel birim olarak görülür. Bireyin toplumu var eden eylemi ise doğal süreçler çerçevesinde geliştiğinden ancak –doğa bilimlerinin metodolojisinden devşirilen– gözlem metodunun yardımıyla anlaşılabilir. Birey bu eylemlerini, siyasal manada, özgür bir zeminde gerçekleştirebilmeli, herhangi bir baskı veya dayatmayla karşı karşıya bırakılmamalıdır. En sağlıklı aile tipi olarak gösterdiği *kök ailenin* kurulması, sağlıklı ve iktisaden kendine yetebilen bireylerin yetişebilmesi için önemlidir. Bu anlamda, Le Play, bireylerin siyasal mekanizmaların baskısından bağımsız olması kadar iktisaden kendilerine yeter hale gelmelerinin de önemli olduğunu düşünür. Bununla birlikte, toplumdaki soyut bir bireyselliği olumsuzlar ve bireyin ancak aile ve toplum içinde anlam kazanabileceğini savunur.

Bireyin, ailenin ve toplumun özgürce ekonomik faaliyetlerini yürütmesine, erdemli bir yaşam sürebilmesine ve özgür kalmasına imkân sağlayacak olan ana faktör ise *sosyal barıştır*. Sosyal barış, sanayileşmenin ve siyasi devrim hareketlerinin neden olduğu bireysel ve sosyal rahatsızlıkların giderilebilmesi adına tavsiye edilen en etkili reçetedir. Bu açıdan bakıldığında, ideolojik olarak muhafazakâr sayılsa da Le Play'nin değişime ve dönüşüme tam olarak kapalı bir zihne sahip olduğunu söylemek güçtür. Onun muhafazakârlığı keskin siyasal dönüşümlere karşı ortaya çıkar. Bunun yerine işveren-işçi, kadın-erkek, yaşlı-genç bireyler arasında *sosyal uyumun* sağlanabilmesi adına uyulması gereken ilkeler sunar. Le Play'ye göre bu ilkeleri tatbik etmek, bahsini ettiğimiz gruplar arasında çatışmanın engellenebilmesi açısından önemlidir.

Frédéric Le Play'nin devrimler çağı Fransa'sında sosyal düzeni kurmak ve bireyler arasında uyumu tesis etmek adına ileri sürdüğü tezlerin etkileri, kendi yaşam süresiyle sınırlı kalmamıştır. Le Play, 1856'da kurduğu *La Société d'étude pratique d'économie* ile *Science sociale* ekolünün düşünsel perspektifinde monografik çalışmalar yürüten sosyal bilimcileri bir araya getirmiştir. Bu çevrede yer alan Edmond Demolins, Henri de Tourville, Robert Pinot, Paul Bureau, de Rossier gibi isimler, Le Play'nin *sosyal reform* ve *sosyal barış* tasarılarının hayata geçirilebilmesi adına çalışmalar yürütmüştür. Le Play sosyolojisi, özellikle 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında Avrupa ve Kuzey Amerika'da yürütülen sosyoloji çalışmalarına ciddi etki ve katkılarda bulunmuştur. Ayrıca, Le Play'nin ve takipçilerinin çalışmaları, Osmanlı-Türk modernleşme düşüncesini de etkilemiştir. Özellikle II. Meşrutiyet dönemi düşünce dünyasında Prens Sabahaddin ve takipçileriyle anılan *meslek-i içtimai* yaklaşımı/hareketi, temel tezlerini Le Play'nin öncüsü olduğu *Science sociale* ekolünden uyarlayarak ortaya koymuştur.

Bu açıdan, Le Play'nin sosyal görüşlerini anlamaya çalışmak, sadece onun çalışmalarının içeriğini görmek adına değil, aynı zamanda bu çalışmaların –Osmanlı'daki örnek isim ve hareketleri de kapsayan– geniş bir alanda hissedilen etkilerinin politik ve bilimsel boyutlarını çözümleyebilmek adına da önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akkaya Kia, R. (2019). *Prens Sabahaddin*. İstanbul: Der Yayınları.
- Anderson, J. M. (2007). *Daily Life During the French Revolution*. Connecticut & Londra: Greenwood Press.
- Arendt, H. (1997). *Şiddet Üzerine*. (B. Peker, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beiser, F. C. (2018). *Aydınlanma, Devrim ve Romantizm: Modern Alman Politik Düşüncesinin Doğuşu, 1790-1800*. (A. Önal, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benjamin, W. (1969). *Illuminations: Essays and Reflections*. (H. Zohn, Çev.). New York: Schocken Book.
- Blanning, T. C. W. (1998). *The French Revolution: Class War or Culture Clash?*. Hampshire: Macmillan Press.
- Brooke, M. Z. (1970). *Le Play: Engineer and Social Scientist: The Life and Work of Frédéric Le Play*. Londra: Longman.
- Burke, E. (2019). *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler, 1790*. (A. Özcan, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Cevzici, A. (2009). *Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a*. İstanbul: Say Yayınları.
- Comte, A. (1964). Pozitif Felsefe Dersleri. (Ü. Meriç, Çev.). *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, II(XIX)*, 213-258.
- Comte, A. (2009). *A General View of Positivism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cunliffe, M. (1974). *The Age of Expansion, 1848-1917*. Massachusetts: G. & C. Merriam Company, Publishers.
- David, M. G. (1902). Séances générales: Discours de M. Gaston David. Kolektif (Ed.) içinde, *La Réforme sociale* (c. IV, s. 5-21). Paris: Secrétariat de la société d'économie sociale.
- Descartes, R. (1998). Usu Doğru Yönetmek ve Gerçeği Bilimlerde Aramak İçin Yöntem Üzerine Söylem (1637). A. Yardımlı, (Çev. & Ed.) içinde, *Descartes – Söylem, Spinoza – İnceleme, Leibniz – Monadoloji* (s. 7-55). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Davies, N. (2006). *Avrupa Tarihi*. (B. Çığman, E. Topçugil, K. Emiroğlu & S. Kaya, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1962). *Le Play Mektebi ve Prens Sabahaddin*. İstanbul: Türkiye Harsî ve İçtimaî Araştırmalar Derneği.
- Fletcher, R. (1969). Frédéric Le Play. T. Raison (Ed.) içinde, *The Founding Fathers of Social Sciences* (s. 51-58). Maryland: Penguin Books.
- Freyer, H. (2014). *Sanayi Çağı*. (B. Akarsu & H. Batuhan, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Furet, F. (2013). *Devrim'in Yorumu: Fransız Devrimi'ne Üç Yaklaşım Biçimi*. (A. Kuyaş, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Gane, M. (2006). *Auguste Comte*. Londra & New York: Routledge.
- Geier, M. (2009). *Kant'ın Dünyası*. (E. Özbek, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hawthorn, G. (1987). *Enlightenment and Despair: A History of Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Healy, S. M. E. (1947). Le Play's Contribution to Sociology: His Method. *The American Catholic Sociological Review*, 8(2), 97-110.
- Herbertson, D. (1950). *The Life of Frédéric Le Play*. Herefordshire: Le Play House Press.
- Heywood, A. (2010). *Siyasî İdeolojiler*. (A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2003). *Devrim Çağı, 1789-1848*. (B. S. Şener, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Hobsbawm, E. J. (2009). *Fransız Devrimi'ne Bakış: İki Yüzyıl Sonra Marseillaise'in Yankıları*. (O. Akinhay, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kant, I. (2021). *Ebedî Barış Üzerine Felsefi Bir Tasarı*. (C. Yeşilçayır, Çev.). Ankara: Fol Kitap.
- Kolektif. (1903). *L'École des Roches*. Paris: Librairie de Paris.
- Koselleck, R. (2007). *İlerleme*. (M. Özdemir, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Koselleck, R. (2009). *Kavramlar Tarihi: Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatik Üzerine Araştırmalar*. (A. Dirim, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kropotkin, P. (1971). *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*. (R. N. Baldwin, Ed.). New York: Dover Publications, Inc.
- Kropotkin, P. (2005). *Anarşi: Felsefesi-İdeali*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları.
- Laursen, J. C. (1989). Michel de Montaigne and the Politics of Skepticism. *Historical Reflections*, 16(1), 99-133.
- Le Play, F. (1872). *The Organization of Labor in Accordance with Custom and the Law of the Decalogue with a Summary of Comparative Observations: Upon Good and Evil in the Regime of Labor, the Causes of Evils Existing at the Present Time, and the Means Required to Effect Reform; with Objections and Answers, Difficulties and Solutions*. (G. Emerson, Çev.). Philadelphia: Claxton, Remsen & Haffelfinger.
- Le Play, F. (1874). *La réforme sociale en France* [Cilt 1]. Tours: Alfred Mame et Fils, Libraires- Éditeurs.
- Le Play, F. (1982). *On Family, Work, and Social Change*. (C. B. Silver, Çev.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Le Play, F. (2017). *Seçilmiş Metinler*. (A. K. Yılmaz, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Locke, J. (2014). *Hükümet Üstüne İkinci Tez*. (A. Doğan, Çev.). İzmir: İlyaz İzmir Yayınevi.
- Montaigne, M. de. (1993). *The Complete Essays*. (M. A. Screech, Çev.). Londra: Penguin Books.
- Moore Jr., B. (1989). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü*. (Ş. Tekeli & A. Şenel, Çev.). Ankara: V Yayınları.
- Morgan, W. (1815). *Memoirs of the Life of The Rev. Richard Price, D.D. F.R.S.*. Londra: Printed for R. Hunter.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*. (G. Koca & T. Tosun, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nisbet, R. (1976). *Sociology as an Art Form*. Londra & Oxford & New York: Oxford University Press.
- Nisbet, R. (2005). Sosyoloji ve Din. A. Coşkun (Der. & Çev.) içinde, *Din, Toplum ve Kültür: Din Sosyolojisi ve Antropolojisine Giriş* (s. 53-76). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Oğuz, M. C. (2017). *Liberalizmden Sosyal Reforma: Liberal Düşüncenin Entelektüel ve Kuramsal Dönüşümü*. Ankara: LYKEION Yayınları.
- Périer, P. (1960). Le Play and His Followers: Over a Century of Achievement. *International Science Sociale Journal*, XII(1), 103-109.
- Porter, T. M. (2010). Reforming Vision: The Engineer Le Play Learns to Observe Society Sagely. L. Daston & E. Lunbeck (Ed.) içinde, *Histories of Scientific Observation* (s. 281-302). Chicago: University of Chicago Press.
- Price, R. (1991). *Political Writings*. (D. O. Thomas, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Price, R. (2011). *Observations on the Importance of the American Revolution, and the Means of Making it a Benefit to the World [1784]*. 02 20, 2021 tarihinde The Online Library

- of Liberty: https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/1788/Price_0894_EBk_v6.0.pdf adresinden alındı
- Ragon, M. (2010). *Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi*. (M. A. Erginöz, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Reyhan, C. (2008). *Türkiye’de Liberalizmin Kökenleri: Prens Sabahaddin (1877-1948)*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ritzer, G. (1996). *Classical Sociological Theory*. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.
- Rothbard, M. N. (2009). *Eşitlikçilik: Doğaya Karşı İsyân*. (M. Acar, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Samuelsson, K. (2018). *Din ve İktisadî Faaliyet: Protestan Ahlâk, Kapitalizmin Yükselişi ve Bilginin Suistimali*. (A. Uzun, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Schlüter, G. (2020). The Concept of Reform in Polyglot European Enlightenment. S. Richter, T. Maissen & M. Albertone (Ed.) içinde, *Languages of Reform in the Eighteenth Century: When Europe Lost Its Fear of Change* (s. 29-61). New York: Routledge.
- Scott, J. (2009). *A Dictionary of Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Silver, C. B. (1982). Introduction. F. Le Play içinde, *On Family, Work, and Social Change* (Çev. C. B. Silver, s. 3-134). Chicago: The University of Chicago Press.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin’in Karşılaştırılabilir Bir Çözümlemesi*. (S. E. Türközü, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Smith, A. (2020). *Milletlerin Zenginliği: Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme*. (M. Acar, Çev.). İstanbul: Liberus Kitap.
- Spencer, H. (2009). *First Principles*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Steinmetz, G. (2023). Concept-Quake: Toward a Historical Sociology of Social Science. D. Fass & G. Steinmetz (Ed.) içinde, *The Social Sciences in the Looking Glass: Studies in the Production of Knowledge* (s. 21-80). Durham & London: Duke University Press.
- Tönnies, F. (2001). *Community and Civil Society*. (J. Harris & M. Hollis, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Turgot, A. R. J. (2011). *The Turgot Collection: Writings, Speeches, and Letters of Anne Robert Jacques Turgot, Baron de Laune*. (D. Gordon, Ed.). Alabama: Ludwig von Mises Institute.
- Ülken, H. Z. (1949). Sosyolojinin Dalları. *Sosyoloji Dergisi*, 4-5, 134-144.
- Vick, B. E. (2014). *The Congress of Vienna: Power and Politics After Napoleon*. Cambridge: Harvard University Press.
- Vico, G. (2007). *Yeni Bilim*. (S. Önal, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Watts, V. O. (1992). Capitalism: Definition, Origin, and Dynamics. M. W. Hendrickson (Ed.) içinde, *The Morality of Capitalism* (s. 7-13). New York: The Foundation for Economic Education, Inc.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Z. Gürata, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Weyland, K. (2009). The Diffusion of Revolution: ‘1848’ in Europe and Latin America. *International Organization*, 63(3), 391-423.
- Wright, D. G. (1990). *Revolution and Terror in France, 1789-1795*. Londra & New York: Longman.
- Zimmerman, C. C. (1964). *Le Play ve Sosyal İlimler Metodolojisi*. (O. Arı, Çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları

Extended Abstract

Purpose

In our study, we aim to examine the important concepts of social scientist Frédéric Le Play's social views, *réforme sociale* [social reform], *paix sociale* [social peace], *famille* [family] and *individu* [individual]. While examining the concepts, we will also consider the social, political and intellectual foundations of these concepts. Thus, we will try to illuminate the connection of these concepts in Le Play's social views with historical processes and their effects on the Science sociale école.

Method

While examining Le Play's concepts and their origins, we will scan the relevant literature and refer to the works of social scientists and philosophers. In accordance with the Reinhart Koselleck concept history methodology, we will examine the concepts in their historical context. According to Koselleck, man is a social being and, like society, man also changes and transforms. Language is also subject to this transformation. Language is a means of conveying history among generations. As the language changes, the words and concepts, which are the objects of the language, also undergo transformation. The language change is the result of a socio-historical and intellectual transformation. Therefore, in order to understand a concept, it is necessary to look at its historical roots. For example, the contrast of meaning between the concepts of *réforme* [reform] and *révolution* [revolution] emerged in the historical process. Therefore, in order to understand these two concepts, it is necessary to examine the historical processes that shape their meanings.

In this context, we will consider Le Play's views and concepts in integrity with the perspective of historical transformation. In order to analyze the relevance of these views and concepts with different views and concepts, we will refer to the relevant philosophical texts. We will examine the relationship between concepts and texts in terms of intertextuality. Thus, Le Play advocates *réforme sociale* [social reform], not revolution, as a means of social transformation.

Results and Discussion

The semantic transformation in language after the French Revolution is influential in Le Play's opposition to revolution and defense of evolution. Before the revolution, the words *réforme* [reform] and *révolution* [revolution] implied political transformation and were often used interchangeably. These contexts of the concepts changed after the French Revolution. The meanings of these two words, previously associated with the concept of *progrès* [progress], later became completely opposite. Before the French Revolution, in the literature of philosophy and science, *révolution* was used to refer to great breakthroughs that came through the era. Francis Bacon, for example, stated that the Greek, Roman and Western European periods underwent three great revolutions, and that these revolutions led to progress. But after the French Revolution, there were differences between the concepts of revolution and evolution. Maximilien Robespierre, one of the leaders of the revolution, established *la Terreur* [the Reign of Terror] (1793-1794) by combining the revolutionary movement with violence. During this period, executions and revolutionary violence were used to uphold the ideals of the French Revolution. Immanuel Kant, on the other hand, supported the idea of evolution even though he supported the French Revolution. Kant's concept of evolution meant nonviolent evolutionary transformation, in which progress would be made from the top down. The distinction between these concepts was carried over into the 19th century. For example, the evolution idea of Herbert Spencer, one of the liberal thinkers of the 19th century, is based on the opposition to revolution. Spencer advocated peaceful and gradual reform as

a solution to the destructiveness of the revolution. Spencer's idea of social evolution was basically based on the theory of biological evolution. Spencer's ideas influenced French social scientists and liberals, as well as many intellectuals of the time. The anarcho-capitalist Murray N. Rothbard criticized Spencer's idea of evolution and stated that liberalism had become conservative because of Spencer. The concept of revolution continued to be used in the sense of "violence" in the 19th century. Theda Skocpol separated the concept of "revolution" into two meanings: social revolution and political revolution. Social revolution begins as an uprising of a social class, involves revolutionary violence, and if successful, it radically changes the social structure. Political revolution, on the other hand, is made by political groups. It creates a transformation in the political structure, not the social one. On the other hand, transformations do not occur only as a result of uprisings. For example, industrialization is nonviolent, but it has initiated an important social and political transformation. In Le Play's century, the concepts of evolution and revolution underwent a semantic transformation. We can see the effects of this semantic transformation in Le Play's use of concepts.

The origins of Le Play's social and political ideas were influenced by the violent environment of the 1830 and 1848 Revolutions. Reducing violence and ensuring social cohesion have been one of the most important aims of Le Play's works. For this purpose, between 1830-1848, he conducted research on families in many parts of Europe with the method of *monographie sociale* [social monograph]. In these studies, he researched family budgets, examined individual types, and created statistics. According to Le Play, *paix sociale* [social peace] and harmony were essential for the individual to live in a healthy society. With the violence it creates, the revolution is the biggest threat to disrupt social peace and harmony. Thus, Le Play advocates *réforme sociale*, not revolution, as a means of social transformation. For social reform to be successful, relations between social groups must be improved. Social harmony will be ensured as the relations between employer and worker, woman, and man, young and old, are improved. In this context, it is important to raise individuals who are self-sufficient, talented, hardworking and have a sense of duty. The existence of individuals of this type can only be possible with the existence of healthy families that will support free-spirited and hardworking individuals. When individuals are raised well, the family institution becomes stronger, and society benefits from it. But if social peace and harmony are not taken care of, the family institution collapses, qualified individuals cannot be raised, and society suffers. In Le Play's view the concepts of social peace, social reform and the individual are interconnected.

Conclusion

The French Revolution and the situation of French society after the revolution had a great impact on the formation of Le Play's views. Radical violence that took place during the revolution was reflected in everyday language and concepts after the revolution. Contrary to the pre-revolutionary period, the words *réforme* and *révolution* after the revolution are no longer used in the same sense. Moreover, in the minds of intellectuals who witnessed revolutionary violence, the word *révolution* came to represent savagery and barbarism. This semantic transformation also affected 19th-century liberalism. Herbert Spencer, in his works, defended evolution against the bloodshed of the revolution. He created the concept and idea of evolution from a positivist perspective and related it to biological evolution.

Le Play advocated reform and social evolution, as did conservative Edmund Burke and liberal Herbert Spencer. Le Play's personal witness also has an impact on the formation of these views. In this context, it is not possible for us to qualify Le Play as a revolutionary. However, Le Play did not hold liberal views. We can characterize him as a conservative who aims to restore the social order in terms of the conditions of his time. He was against the

state's control over the economy and advocated the emergence of independent entrepreneurs. With his views and concepts, Frédéric Le Play has an important place in sociology and conceptual history.

Le Play tried to do social engineering to solve the problems of French society. The social violence factor had no place in his ideal society. He argued that individuals should be the starting point for creating a healthy society. For this reason, he gave importance to the education of the individual in the family. He argued that only virtuous families with strong social ties could give a good family education. He defined this type of family as one in which both the individual has partly freedom and is part of the household economy. According to Le Play, the more such families multiplied, the stronger the society would be. Social peace and harmony were necessary for families to live together. If these did not happen, public order would be broken, and social life would become impossible. In order not to disturb the social peace, the changes had to be made gradually, not all at once, but in the process. For this reason, evolution-based reform rather than violent revolution should have been preferred. Transformations should not disrupt the social structure and should be suitable for society. In this context, the concepts of individual, social peace and reform are interconnected in Le Play's social views. Each concept complements the other, and in the absence of these concepts, the others will suffer or even disappear. These views of Le Play were not limited to his own country but influenced various movements in the 19th and 20th centuries. For example, in the Ottoman Empire, Prince Sabahaddin put forward a political project called *meslek-i içtimai* in accordance with his concepts and views.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 643-670

Geliş Tarihi:25.02.2023 Kabul Tarihi:22.05.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1256325>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN SİBER GÜVENLİK ALGISI ÜZERİNE ETKİSİ: Z KUŞAĞI ÖRNEĞİ

Nurgül ERDAL*

Mustafa FİLİZ**

Olkan BUDAK***

Öz

Bu çalışma da, üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerinin siber güvenlik algıları üzerindeki etkisini ve çeşitli demografik değişkenlere göre farklılıkları ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini Türkiye’de 2022-2023 yılı güz dönemi Artvin Çoruh Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulunda eğitim alan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmaya 387 öğrenci katılmış ve toplanan veriler SPSS 25 paket programı ile analiz edilmiştir. Öğrencilerin kişilik alt boyutlarından yumuşak başlılık boyutunun diğer kişilik tiplerine göre daha çok öne çıktığı ve nevroitiklik boyutunun en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Siber güvenlik algısı ölçeğinin alt boyutlarından güvenilmeyenden kaçma boyutu en yüksek ortalamaya ve kişisel gizliliği koruma boyutunun en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Kişiliğin siber güvenlik algısının alt boyutlarından kişisel gizliliği koruma üzerindeki etkinin anlamlı olduğu görülmektedir. Kişilik alt boyutları ile siber güvenlik alt boyutlarından güvenilmeyenden kaçınma, önlem alma, ödeme bilgilerini koruma ve iz bırakmama boyutları arasında ilişkilerin anlamlı olmadığı görülmüştür. Kişilik özelliklerinin ve siber güvenlik algısının alt boyutlarından hiçbiri öğrenim düzeyine göre değişmediği görülmüştür. Öğrencilerin siber güvenlik alt boyutlarına ve kişilik alt boyutlarından dışa dönüklük, deneyime açıklık, nevroitiklik ve yumuşak başlılık düzeylerinin sosyal medya kullanım süresine göre değişmediği görülmüştür. Genel anlamda kişilik tipine göre siber güvenlik algısı ciddi şekilde etkili olmamakta ve önemli farklılıklara neden olmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Güvenliği, Kişilik, Siber Güvenlik, Üniversite Öğrencileri, Z Kuşağı.

Etik kurul onayı: Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın etik kurulu tarafından 30.11.2022 tarih ve ve E-18457941-050.99-72972 sayılı etik kurul onayı

* Dr., İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Hastanesi (Emekli), kaanomer.erdal@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2961-3906>

* Öğr. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, mustafafiliz1109@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7445-5361>

* Dr., Beykent Üniversitesi, Maslak Kampüsü, olkan_budak@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2276-2300>

The Effect of Personality Features on Perception of Cyber Security: Generation Z Example

Abstract

This study was conducted to examine the impact of personality traits on cybersecurity perceptions among university students and to identify differences based on various demographic variables. The population of the study consisted of students enrolled in the Fall semester of 2022-2023 at Artvin Çoruh University Health Services Vocational School in Turkey. A total of 387 students participated in the research, and the collected data were analyzed using the SPSS 25 software package. It was observed that the subdimension of agreeableness stood out more compared to other personality types, while the neuroticism dimension had the lowest mean. Among the subdimensions of the cybersecurity perception scale, the dimension of avoidance of distrust had the highest mean, while the dimension of protecting personal privacy had the lowest mean. The influence of personality on the subdimension of protecting personal privacy in cybersecurity perception was found to be significant. However, no significant relationships were found between personality subdimensions and subdimensions of cybersecurity, including avoidance of distrust, precautionary measures, protection of payment information, and not leaving traces. None of the personality traits or subdimensions of cybersecurity perception were found to vary according to educational level. The subdimensions of extraversion, openness to experience, neuroticism, and agreeableness from the personality traits, and the subdimensions of cybersecurity from the cybersecurity perceptions did not vary based on the duration of social media usage. Overall, it can be concluded that personality type does not significantly affect cybersecurity perceptions among university students, and it does not lead to significant differences.

Keywords: Information security, Personality, Cyber security, University students, Generation Z.

1. Giriş

Yeryüzünde, ekonomik ve sosyal hareketlerle meydana gelen zaman aralıklarına jenerasyon ya da kuşak denir. Aynı kuşaktakiler yaklaşık olarak aynı yıllarda doğan, aynı çağın koşullarını paylaşan, benzer olaylar gören ve benzer sıkıntılar yaşayanlardır. Günümüzde kuşak sınıflaması, Gelenekselciler, Bebek Patlaması, X, Y ve Z Kuşağı olarak sıralanır. Kuşak sıralamasında daki en güncel kuşaklardan biri olan Z kuşağı 2000 yılından sonra doğanları kapsar (Kırık ve Köyüstü, 2018). Bu kuşaktakiler teknolojik gelişmelere açık ve teknolojik aletleri çok iyi kullandıkları bilinmektedir. Bu yüzden bunlara aynı zamanda dijital yerliler veya ekran gençliği denir (Yalçın Kayıkçı ve Kutluk Bozkurt, 2018; Karadoğan, 2019). Araştırmacılar ve uygulayıcılar için kuşaklar önemlidir. Kuşakların

özellikleri bilmek ve bu yönde girişimde bulunmak örgütlerin verimliliği ve başarısı için elzemdir (Altunbay ve Bıçak, 2018).

Küreselleşme, teknolojik ilerlemeler, sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşme dünya düzenini de değiştirmiştir. Kişiler ve örgütler bu değişime ayak uydurabilmek için kendilerini daha fazla geliştirmenin yollarını aramaya devam etmektedirler. Z nesli oldukça hırslı ve materyalist düşüncelerle hareket eden bir nesildir. En önemli özelliği ise diğer kuşaklara göre bilgiyi daha hızlı yorumlayabilmesidir (Mishra vd., 2012). Bu kuşaktakiler, internet ve dijital teknolojilerle büyüyen bir nesildir. Z kuşağı, dünya zevklerine düşkün, teknolojiyi hızlı şekilde kavrayan, işlerini kısa sürede ve titiz biçimde yerine getiren davranış özellikleriyle dikkat çekmektedir. Z kuşağı, bilişim teknolojilerini daha çok çevresiyle iletişimini sağlamak, araştırma ve inceleme yapmak, oyun oynamak, eğlence amaçlı kullanmak, ürün ve hizmetler hakkında bilgi edinmek, fiyat araştırmak ve alışveriş için kullanmaktadır. Z kuşağı zamanın büyük bir bölümünde internet ortamında tablet ve akıllı telefonlar ile geçirir (Gümüş, 2020).

Günümüzde ceplerimize kadar sığabilen teknolojik cihazlar, insanların hayatlarını kolaylaştırmış ve yaşamlarının vazgeçilmezleri arasına girmiştir. Teknoloji ve internetin birçok yararı bulunmasına rağmen, bilinçsiz kullanımında maddi veya manevi zararlar görülebilmektedir (Talan ve Aktürk, 2021). Başlangıçta iyi niyetli olarak tasarlanan ve modellenen yapılar zamanla teknolojilerin ve saldırı tekniklerinin gelişmesi ile olası büyük tehdit ve riskleri ortaya çıkarmıştır (Canbek ve Sağiroğlu, 2006).

İnternet, verimlilik, sürat, işlerlik gibi özellikleriyle yarar sağlarken, siber güvenlik açıklıkları da son dönemlerde gündem oluşturmaktadır (Yılmaz vd., 2021). Doğrudan ve dolaylı olarak siber tehditler bireyleri, kurum ve kuruluşları etkilemekte, maddi ve manevi kayıplara neden olmaktadır. Dünyada, siber güvenlik eksiğinden kaynaklı olarak ortaya çıkan zarar 1 trilyon dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir (Kane, 2010).

İnternet üzerinden işlenen suçların tespit edilmesi ve failinin ortaya çıkarılması gibi işlemlerin zor olması, siber suçları daha da yaygın hale getirmiştir (Moore vd., 2016). Bu açıdan internet kullanan her bireyin çevrimiçi işlenen çeşitli suçlara doğrudan ve dolaylı olarak maruz kaldığı söylenebilir (Chen vd., 2017).

Geleceği simgeleyen öğrencilerin genel özelliklerinin bilinmesi eğitim başarısı için önemlidir. Bu özellikler sayesinde öğrencilerin eğilimleri, yetenekleri, algıları değerlendirilir ve buna yönelik girişimlerde bulunulur (Karadoğan, 2019). Kişilik, psikolojinin önemli dallarındandır, örgütlenmiş duygusal, bilişsel, toplumsal ve fiziksel özelliklerin tamamıdır. Kişilik doğuştan gelen ve çevreyle etkileşim yoluyla şekillenen ve kolay değişmeyen özelliklerdir. Bireylerin kişilik özellikleri davranışlarını etkiler (Kayış, 2016). İnternet kullanımının kişilik özelliklerinden etkilendiği bilinmektedir (Landers ve Lounsbury, 2006; Uffen vd., 2012; Servidio, 2014). İnternet kullanım davranışlarının siber güvenlik algısı üzerinde önemli bir faktör olarak düşünüldüğünde, araştırma konusunun kişilik değişkeninin siber güvenlik algısı ile beraber incelenmesinin uygun olduğu öngörülmüştür. Diğer bir deyişle, siber güvenlik konusunda yeterli olumlu davranış sergilemeyen bireylerin genel anlamda kişiliklerinin belirlenmesi ile özellikle bu kişiliğe sahip bireylere özgü olarak geniş ve derin siber güvenlik eğitimlerinin verilebileceği öngörülmektedir. Literatürde siber güvenlik ve kişilik özelliklerini inceleyen kısıtlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmayla kişilik özellikleriyle siber güvenlik ilişkisi ortaya çıkarılacak ve bu konu hakkındaki eğilimler belirlenecektir.

2. Literatür Taraması

2.1. Z Kuşağı

Z kuşağı, Y kuşağı ve Alfa kuşağı arasında yer alır. Anne ve babaları genellikle X kuşağı bireyleridir. Z kuşağının ortak özelliği teknolojiye yatkındır ve diğer kuşaklara göre farkındalıkları yüksektir. Kuşaklar değerlendirilirken bunların kim oldukları, çevrelerini nasıl değerlendirdikleri, otorite ile nasıl ilişki kurdukları, aile ve toplumdaki rollerine bakılmalıdır (Swanzen, 2018).

Z kuşağı zamanın ruhu anlamına gelir ve Almancadan Zeitgeist, kelimesi ile oluşmuştur. Alfabenin Z harfi ile bitmesine rağmen teknolojiye olduğu gibi gelecekte de nesiller devam edecek ve yeni kuşaklar gelecektir (Naggy ve Kölcsey, 2017). İndigo çocuklar ya da kristal çocuklar olarak bilinen Z nesli ve Z neslinden sonra gelen Alfa nesli, internet, sosyal medya, akıllı cihazlar ve ileri teknolojik araçlar kullanmaya oldukça meyillidir (Yalçın Kayıkçı ve Kutluk Bozkurt, 2018). Z kuşağı diğer kuşaklara göre daha farklı, inatçı, çabuk sıkılan, hızlı, analitik düşünen ve teknoloji onlar için çocuk oyuncuğu gibidir. Bunların farklı zihniyetleri vardır, istemedikleri hiçbir şeyi yapmazlar ve zorlanmaya gelmezler (Dağseven, 2020). Bireyselliğe çok önem veren, en yeni iletişim araçlarını kullanan, iş arkadaşlarıyla dost olmayı tercih eden, yeniliğe açık, haberleşmek için e-posta yerine sosyal medyayı kullanan ve teknolojiyi doğal yaşam standardı olarak algılayan bir kuşaktır (Naggy ve Kölcsey, 2017).

2.2. Kişilik Özellikleri

Kişilik özellikleri, bireyleri birbirinden ayırt eden, farklı zaman ve durumlarda tutarlılık gösteren nispeten kalıcı psikolojik özelliklerdir. Kişilik özellikleri kişinin yaşamında kalıcı olmayıp, çeşitli faktörler sonucunda, uzun zaman diliminde farklılaşabilmektedir (Roberts vd., 2017). Literatür incelendiğinde kişilik özelliklerinin değerlendirilmesinde en çok Beş Faktör Kişilik Modeli (Five Factor Model) kullanılmaktadır (Yiğit ve Seferoğlu, 2019).

Kişiler sahip oldukları kişilik özellikleri sosyal ve iş yaşamlarını etkilemektedir. Kişilerin bu özellikleri onların iş ve sosyal yaşamda başarılı olup olmadığını, herkes tarafından değer verilip verilmediğini, sevilip sevilmediğini belirler. Atak (2013) 5 faktörlü kişilik özelliklerini Türkçeye uyarlamış ve bu uyarlama sonucunda, dışadönüklük, yumuşak başlılık, sorumluluk, duygusal dengelilik ve deneyime açıklık alt boyutları ortaya çıkarılmıştır. Beş Faktör Kişilik Modeli Ölçek John ve Srivastava (1999) tarafından geliştirilmiş olup, Türkçeye uyarlanması Sümer vd., (2005) tarafından yapılmıştır. Beş faktörlü ölçekte Her bir faktörün bir kişilik boyutunu yansıtmaktadır. Bunlar, "dışadönüklük". "nevrotiklik"

"uyumluluk", "sorumluluk" ve "deneyime açıklık" alt boyutundan oluşur. Bu çalışmada bu boyutlar kullanılmıştır.

2.3. Siber Güvenlik

Siber kelimesi, bilgisayar ve ağlarını içeren kavramları ifade eder. Siber alan (cyber space) kelimesi de birbiriyle bağlantılı system, yazılım, donanım ve bireylerin iletişim ve/veya etkileşimde buldukları soyut veya somut alanı anlatır. Siber güvenlik, birey ve organizasyonlara ait verilerin siber ortamdan gelebilecek olan tehditlere karşı korunmayı içeren teknolojik uygulamalar ve buna yönelik yeteneklerdir. Siber güvenlik de gizlilik, bütünlük ve erişilebilirlik çok önemlidir (Mamanov ve Benbunan-Fich, 2018).

Siber güvenlik kelimesi, bilgi güvenliği kelimesi yerine kullanılır. Bunların aralarında benzerlik olmasına rağmen aynı şey değildir. Siber güvenlik, sadece bilgi kaynaklarının korunmasını değil, aynı zamanda kişinin kendisi de dâhil olmak üzere diğer varlıkların korunmasını kapsayan geleneksel bilgi güvenliği sınırlarının ötesini kapsar (Von Solms ve Van Niekerk 2013). Yeni teknolojilerin kullanılması ile yeni güvenlik tehditleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin, IoT, akıllı şehirler vb. yararları oldukça fazla olmasına rağmen bilgi güvenliği de risk oluşturmaktadır. Siber güvenliği sağlamak için Blok zinciri, kripto grafik algoritmalar, dijital imzalar ve özet fonksiyonları gibi güvenlik yöntemleri kullanılır (Karaaslan ve Akbaş, 2017).

Siber güvenlik oldukça önemli bir konudur. Sıradan bir siber saldırı birey ve bilgi güvenliğini etkileyebileceği gibi, kapsamlı bir siber saldırı ise ekonomi ve çevre güvenliğini, toplumsal hatta küresel güvenliğini etkileyebilmektedir. Literatürde siber tehditler incelendiğinde insanlardan kaynaklanan hatalarında teknolojik yetersizlik kadar önemli olduğu bilinmektedir (Mamanov ve Benbunan-Fich, 2018). Kötü amaçlı yazılım ya da oltalama ile gerçekleştirilen saldırılarda da insanların siber güvenlik ile ilgili bilgilerinin yetersiz olması sonucunda yaptıkları hata ve ihmaller sonucu oluşmaktadır. Bu yüzden siber tehditlerin engellenmesi hem birey merkezli hem de işletme merkezli olması önem arz etmektedir.

2.4. Kişilik Özelliklerinin Siber Güvenlik Algısı İlişkisi

Günümüzde internet kullanımındaki hızlı artış, insanları sanal ortama itmekte ve birçok riskle karşı karşıya bırakmaktadır (Karakuş vd., 2014). Bilgi toplumuna geçişle birlikte, bireysel, ticari ve politik motivasyonlar barındıran zararlı yazılımlarda da artış göstermiştir. Bireyler, kurum ve kuruluşlar hatta ülkeler siber risklerle karşı karşıya gelmişlerdir (Yılmaz vd., 2015).

Siber güvenliği sağlamak için teknoloji tabanlı önlemler alınmakla birlikte, siber güvenlik için öncelikli olarak insanlara siber güvenlik farkındalığının kazandırılması gerekmektedir. Teknik güvenlik önlemleri yanında, idari önlemler alınması da önemlidir (Yiğit ve Seferoğlu, 2019).

Yapılan araştırmalar siber güvenlik konusunda "en zayıf halkanın" insan olduğu ve çok sayıda siber güvenlik saldırısı ve siber güvenlik açığının yine insandan kaynaklandığını görülmektedir (Öğütçü vd., 2016; Sasse vd., 2001). İnternetin verdiği hizmetler, insan hayatının birçok alanına girmiş ve yaşamdan ayrılmaz bir parçası olmuştur. İnternet üzerinden işlenen siber suçlar ve karşılaşılan siber tehditler sonucunda birçok birey ve kurum ekonomik olarak zarara uğramaktadır. Bu yüzden kurumların olduğu kadar, bireylerinde siber güvenlik konusunda farkındalık sağlamaları önemlidir (Sasse vd., 2001).

Beş faktörlü kişilik özellikleri, birçok kültüre uyarlanmış ve farklı kültürlerde yapılan çalışmalar, modelin geçerliğini desteklemektedir (Costa ve McCrae, 1992; Digman, 1990). Her birey, yaşam tarzı, görüşü bakımından diğer kişilerden farklı özelliktedir. Bireyleri harekete geçiren güdüler çeşitlilik ve şiddet bakımından farklı düzeydedir. Bazı insanlar risk almayı sever, girişimcilik özelliği taşır, hırslı olur, bazıları sorumluluk alırken bazıları sorumluluk almaz. Bu durum genel anlamda kişilik ile ilgilidir (Türkel,1992).

Kişilik özelliklerinin siber güvenlik algısı üzerine etkisini araştıran araştırmaların sayısı oldukça azdır. Daha önceki çalışmalar siber güvenliğin dosya koruma veya cihaz koruma, oltalama saldırılarından kaçış incelenmiştir. Bu çalışmada ise beş faktörlü kişilik özellikleriyle, siber güvenlik davranışlarıyla olan

ilişkilerin incelenecektir. Literatürde üniversite öğrencilerinin kişilik gizliliklerini koruma, güvenilmeyenden kaçınma, siber tehditlere karşı önlem alma, ödeme bilgilerini koruma ve bu bilgileri silme gibi önlemler aldıkları bulgulanmıştır (Pusey ve Sadera, 2011; Karacı vd., 2017; Yiğit ve Seferoğlu, 2019).

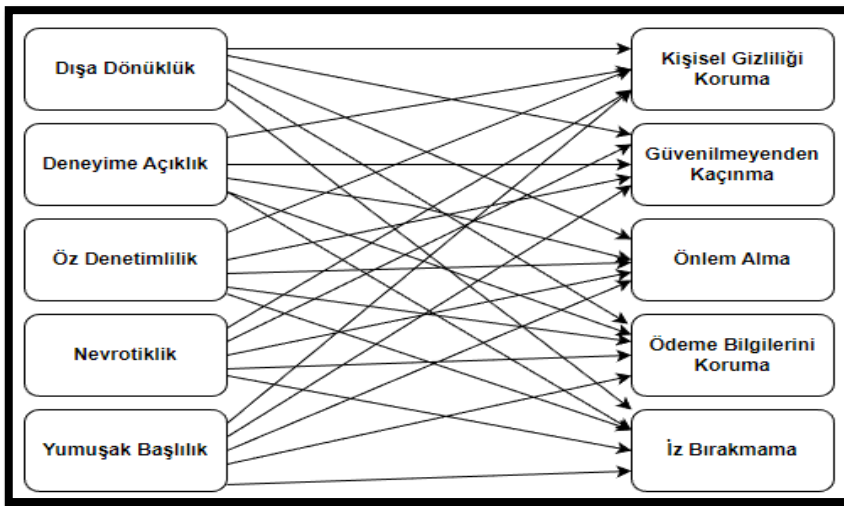
3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Z kuşağının kişilik özelliklerinin siber güvenlik algıları üzerindeki etkisini ve bu algıların çeşitli demografik değişkenlere göre farklılıkları ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir

3.2. Araştırma Modeli

Araştırmada kullanılan kişilik değişkeninin bireylerin siber güvenlik davranışları ve farkındalığı üzerindeki etkisi üzerinde sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Çalışmada kişilik ve siber güvenlik algısı olmak üzere iki değişken kullanılmıştır. Literatürde genel anlamda kişiliğin bağımsız değişken siber güvenliğin ise bağımlı değişken olarak alındığı görülmüştür (Pusey ve Sadera, 2011; Karacı vd., 2017; Yiğit ve Seferoğlu, 2019). Bu açıdan çalışmada öğrencilerin kişilik özellikleri bağımsız değişken, siber güvenlik algıları ise bağımlı değişken olarak alınmıştır. Araştırma kapsamında geliştirilen model şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırmada Şekil 1’de gösterilen model kapsamında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1:Öğrencilerin dışa dönüklük kişilik özellikleri kişisel gizliliği koruma davranışlarını etkilemektedir.

H2:Öğrencilerin dışa dönüklük kişilik özellikleri güvenilmeyenden kaçınma davranışlarını etkilemektedir.

H3:Öğrencilerin dışa dönüklük kişilik özellikleri önlem alma davranışlarını etkilemektedir.

H4:Öğrencilerin dışa dönüklük kişilik özellikleri ödeme bilgilerini koruma davranışlarını etkilemektedir.

H5:Öğrencilerin dışa dönüklük kişilik özellikleri iz bırakmama davranışlarını etkilemektedir.

H6:Öğrencilerin deneyime açıklık kişilik özellikleri kişisel gizliliği koruma davranışlarını etkilemektedir.

H7:Öğrencilerin deneyime açıklık kişilik özellikleri güvenilmeyenden kaçınma davranışlarını etkilemektedir.

H8:Öğrencilerin deneyime açıklık kişilik özellikleri önlem alma davranışlarını etkilemektedir.

H9:Öğrencilerin deneyime açıklık kişilik özellikleri ödeme bilgilerini koruma davranışlarını etkilemektedir.

H10:Öğrencilerin deneyime açıklık kişilik özellikleri iz bırakmama davranışlarını etkilemektedir.

H11:Öğrencilerin öz denetimlilik kişilik özellikleri kişisel gizliliği koruma davranışlarını etkilemektedir.

H12:Öğrencilerin öz denetimlilik kişilik özellikleri güvenilmeyenden kaçınma davranışlarını etkilemektedir.

H13:Öğrencilerin öz denetimlilik kişilik özellikleri önlem alma davranışlarını etkilemektedir.

H14:Öğrencilerin öz denetimlilik kişilik özellikleri ödeme bilgilerini koruma davranışlarını etkilemektedir.

H15:Öğrencilerin öz denetimlilik kişilik özellikleri iz bırakmama davranışlarını etkilemektedir.

H16:Öğrencilerin nevroitiklik kişilik özellikleri kişisel gizliliği koruma davranışlarını etkilemektedir.

H17:Öğrencilerin nevroitiklik kişilik özellikleri güvenilmeyenden kaçınma davranışlarını etkilemektedir.

H18:Öğrencilerin nevroitiklik kişilik özellikleri önlem alma davranışlarını etkilemektedir.

H19:Öğrencilerin nevroitiklik kişilik özellikleri ödeme bilgilerini koruma davranışlarını etkilemektedir.

H20:Öğrencilerin nevroitiklik kişilik özellikleri iz bırakmama davranışlarını etkilemektedir.

H21:Öğrencilerin yumuşak başlılık kişilik özellikleri kişisel gizliliği koruma davranışlarını etkilemektedir.

H22:Öğrencilerin yumuşak başlılık kişilik özellikleri güvenilmeyenden kaçınma davranışlarını etkilemektedir.

H23:Öğrencilerin yumuşak başlılık kişilik özellikleri önlem alma davranışlarını etkilemektedir.

H24:Öğrencilerin yumuşak başlılık kişilik özellikleri ödeme bilgilerini koruma davranışlarını etkilemektedir.

H25:Öğrencilerin yumuşak başlılık kişilik özellikleri iz bırakmama davranışlarını etkilemektedir.

3.3. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini 2022-2023 yılları arasında Artvin Çoruh Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulunda eğitim alan yaklaşık 2200 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise gönüllü katılım sağlayan 387 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem kütesinin belirlenmesinde Yazıcıoğlu ve Erdoğan

(2004)'nın 1,000,000-100,000,000 arasındaki evreni 384 örneklem %95 güven aralığı ve %5 hata payı ile eder, ölçütü dikkate alınmıştır. Bu açıdan elde edilen örneklem büyüklüğünün ana kütleli temsil etme kabiliyeti açısından yeterli olduğuna karar verilmiştir. Veriler toplanmasında kolayda örneklem tekniği takip edilmiştir. Bu teknik kolay, az maliyetli ve kısa sürede veri toplanacağı için tercih edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2014).

3.4. Veri Toplama Araçları

Veriler çevrimiçi anket yoluyla toplanmıştır. Ankette üç bölüm olup, birinci bölümde kişisel bilgi formu, ikinci bölümde kişilik ölçeği ve üçüncü bölümde ise siber güvenlik sağlama ölçeği kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Bu bölüm araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Öğrencilerin cinsiyet, sınıf, öğrenim türü, öğrenim gördüğü bölüm, laptopa sahip olup olmaması, internet üzerinden alışveriş yapıp yapmaması, yaşadığı bölge, gelir durumu ve sosyal medyayı günlük ortalama kullanma süresini belirlemek üzere 9 adet ifadeden oluşmaktadır.

Kişilik Ölçeği: Ölçek John ve Srivastava (1999) tarafından geliştirilmiş olup, Türkçeye uyarlanması Sümer vd., (2005) tarafından yapılmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde olup, 5 faktör ve 44 maddeden meydana gelmektedir. Her bir faktörün bir kişilik boyutunu yansıttığı ölçekte "dışadönüklük" (8 ifade), "nevrotiklik" (8 ifade), "uyumluluk" (9 ifade), "sorumluluk" (9 ifade) ve "deneyime açıklık" (10 ifade) olarak adlandırılan kişilik boyutları bulunmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı alt boyutlar düzeyinde Türkiye örnekleme için 0.64 ile 0.77 arasında değişiklik göstermektedir. Çalışmada Atak (2013) tarafından oluşturulan ölçeğin kısa formu kullanılmıştır. Kısa formda 10 soru ve beş adet boyut olup her boyut altında ikişer ifade yer almaktadır.

Siber Güvenlik Sağlama Ölçeği: Erol vd., (2015) tarafından geliştirilen ölçek 25 maddeden ve beş boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte temel amaç, internet kullanıcılarının süreç içerisindeki siber güvenlik algılarını ortaya koymaktır. Erol, Şahin, Yılmaz ve Haseski (2015) ölçeğin genel Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısını

0,735 olarak saptamıştır. Ayrıca yapılan doğrulayıcı faktör analizi ile ölçeğin uyum değerlerinin iyi düzeyde olduğu görülmüştür. Ölçeğin alt boyutlarının Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısının 0,704 ile 0,829 arasında değiştiği saptanmıştır. Ölçek 18 yaş ve üstü bireyler için uygun olduğu belirtilmiştir.

3.5. Veri Toplama ve Veri Analizi

Araştırmada kullanılan veriler 01.11.2022-07.11.2022 tarihleri arasında Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda eğitim gören üniversite öğrencilerinden, çevrimiçi toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 25 paket programında kodlanmıştır. Kişilik ve siber güvenlik sağlama ölçeklerinin alt boyutlarına ait ortalama puanlar, ilgili boyutun içerdiği maddelere verilen yanıtların ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Ölçeklere verilen cevaplar en olumsuz seçenekten en olumlu seçeneğe doğru 1, 2, 3, 4, 5, şeklinde kodlanmıştır. Ters anlam içeren sorular ters olarak kodlanmıştır. Çalışmada tanımlayıcı, betimleyici istatistikler kullanılmıştır. Çalışma verileri normal dağılım gösterdikleri için farklılık analizleri için t testi ve Anova testleri kullanılmıştır. Öğrencilerin kişilik özelliklerinin siber güvenlik algıları üzerindeki etkisini belirlemek adına çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

3.6. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın amaç ve veri toplama araçları belirlendikten sonra, çalışmanın etik uygunluğu için Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kuruluna başvuruda bulunmuştur. Kuruldan 30.11.2022 tarihli ve E-18457941-050.99-72972 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Araştırma sürecinde Helsinki Etik Bildirgesine uygun davranılarak araştırmaya katılım sağlayan üniversite öğrencilerinin anketi doldurmadan önce rızası alınmıştır.

4. Bulgular

Tablo 1: Öğrencilerin Tanımlayıcı Özellikleri

Değişkenler		Sayı	(%)	Değişkenler		Sayı	(%)
Cinsiyet	Kadın	314	81,1	Yaşadığımız bölge	Güneydoğu Anadolu	83	21,1
	Erkek	73	18,9		Doğu Anadolu	101	26,1
Öğrenim türü	1.Öğrenim	296	76,5		Akdeniz	30	7,8
	2.Öğrenim	91	23,5		Karadeniz	141	36,4
Öğrenim gördüğü bölüm	Yaşlı bakımı	45	11,6		Marmara	11	2,8
	Tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik	50	12,9		Ege	4	1,0

	İlk ve acil yardım	49	12,7	İç Anadolu	17	4,4			
	Çocuk gelişimi	70	18,1		Ailenizin gelir durumu	Çok kötü	7	1,8	
	Optisyenlik	32	8,3			Kötü	52	13,4	
	Ağız ve diş sağlığı	28	7,2			Orta	269	69,5	
	Tıbbi laboratuvar teknikleri	10	2,6			İyi	56	14,5	
	Fizyoterapi	32	8,3			Çok iyi	3	0,8	
	İş ve uğraşı terapisi	39	10,1			Günlük ortalama sosyal medya kullanma sıklığımız ?	Hiç Kullanmıyorum	6	1,6
	Eczane hizmetleri	32	8,3				1 scatter az	26	6,7
Online alışveriş yapıyor musunuz?	Evet	321	82,9				1-3 saat arası	120	31,0
	Hayır	66	17,1				3-5 saat arası	142	36,7
Sınıf	1. sınıf	272	70,3	5-8 saat arası			64	16,5	
	2. sınıf	115	29,7	8-10 saat arası	13		3,4		
Bilgisayar veya tabletiniz var mı?	Var	155	40,1	10 saatten fazla	16		4,1		
	Yok	232	59,9						

Tablo 1’de çalışmaya katılan öğrencilerin demografik değişkenlere yönelik bilgileri verilmiştir. Buna göre çalışmaya katılan öğrencilerin %81,1’i kadındır. 10 farklı bölümden katılım olduğu, bilgisayar veya tablete sahip olan öğrenci oranının %59,9 olduğu, yedi farklı bölgeden de katılım olduğu, öğrenci ailelerinin %69,5’inin orta düzeyde gelire sahip oldukları ve günlük ortalama sosyal medya kullanım süresinin nispeten (%36,7) 3-5 saat arasında değiştiği görülmüştür.

Tablo 2: Kişilik Ve Siber Güvenlik Ölçeklerine İlişkin Değerler

Değişkenler	S.S	Ortalama	Cronbach Alpha a
Dışa Dönüklük	0,801	3,15	0,735
Deneyime Açıklık	0,763	2,96	0,756
Öz Denetimlilik	0,586	3,22	0,792
Nevrotiklik	0,891	2,93	0,745
Yumuşak Başlılık	0,768	3,38	0,801
Kişisel Gizliliği koruma	0,510	2,31	0,835
Güvenilmeyenden Kaçınma	1,200	3,64	0,720
Önlem alma	0,851	2,89	0,890
Ödeme bilgilerini koruma	1,521	3,44	0,710
İz bırakmama	0,784	3,60	0,854

Tablo 2’de kişilik ve siber güvenlik ölçeklerine yönelik tanımlayıcı bilgiler verilmiştir. Buna göre öğrencilerin kişilik alt boyutlarından yumuşak başlılık boyutunun diğer kişilik tiplerine göre daha çok (3,38) öne çıktığı ve nevrotiklik boyutunun en düşük (2,93) ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Siber güvenlik algısı ölçeğinin alt boyutlarından güvenilmeyenden kaçma boyutu (3,64) en yüksek ortalamaya ve kişisel gizliliği koruma boyutunun (2,31) en düşük ortalamaya sahip

olduğu görülmüştür. Diğer yandan Cronbach Alpa a katsayısının tüm boyutlarda $p>0,700$ üstünden olmasından dolayı verilerin güvenilir olduğuna karar (Gürbüz ve Şahin, 2014) verilmiştir.

Tablo 3: Normallik Dağılımı

Değişkenler	Çarpıklık	Basıklık
Dışa dönüklük	-,267	,247
Deneyime açıklık	-0,018	0,196
Öz denetimlilik	-,107	,146
Nevrotiklik	-,779	,389
Yumuşak başlılık	-,030	-,018
Kişisel gizliliği koruma	0,894	1,083
Güvenilmeyenden kaçınma	-0,760	-,544
Önlem alma	0,130	-,447
Ödeme bilgilerini koruma	-,508	-1,264
İz bırakmama	-,352	-,058

Tablo 3'te ölçek alt boyutlarının normallik dağılımlarının ölçütü olan basıklık ve çarpıklık değerleri verilmiştir. Ölçüt olarak Tabachnick ve Fidell (2001) basıklık ve çarpıklık değerleri +1,5/-1,5 arasında değişiyorsa normal dağılım olarak kabul edilebilir ifadesi dikkate alınmıştır. Buna göre tablo 3'te ölçek alt boyutlarının tamamı -1,5/+1,5 arasında değiştiği görülmektedir. Buna binaen verilerin normal dağılım gösterdiği ve parametrik testlerin uygulanması için uygun olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 4: Cinsiyet Değişkeni T Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Değişkenler	N	Ort.
Dışa Dönüklük	Kadın	314	3,15
	Erkek	73	3,16
Deneyime Açıklık	Kadın	314	2,97
	Erkek	73	2,91
Öz Denetimlilik	Kadın	314	3,25
	Erkek	73	3,12
Nevrotiklik	Kadın	314	4,01
	Erkek	73	3,59
Yumuşak Başlılık	Kadın	314	3,39
	Erkek	73	3,33
Kişisel Gizliliği koruma	Kadın	314	2,27
	Erkek	73	2,45
Güvenilmeyenden Kaçınma	Kadın	314	3,63
	Erkek	73	3,67
Önlem alma	Kadın	314	2,87
	Erkek	73	2,96
Ödeme bilgilerini koruma	Kadın	314	3,40
	Erkek	73	3,59
İz bırakmama	Kadın	314	3,65
	Erkek	50	2,07

Tablo 4’te öğrencilerin cinsiyete göre kişilik özelliklerinin ve siber güvenlik algılarının değişip değişmediğine yönelik t testi sonuçları verilmiştir. Buna göre kişilik alt boyutlarından dışa dönüklük, deneyime açıklık, öz denetimlilik ve yumuşak başlılık kişilik tiplerinin cinsiyete göre değişmediği görülmüştür ($p>0,05$). Ancak nevrotiliklik kişilik özelliğinin cinsiyete göre değiştiği görülmüştür ($p<0,05$). Buna göre kadın öğrencilerin (4,01), erkek öğrencilere (3,59) göre daha yüksek nevrotiliklik kişiliği eğiliminde oldukları görülmüştür.

Tablo 4’te siber güvenlik algısının alt boyutlarından güvenilmeyenden kaçınma, önlem alma, ödeme bilgilerini koruma ve iz bırakmama algısının cinsiyete göre değişmediği görülmüştür ($p>0,05$). Ancak kişisel gizliliği koruma boyutunu cinsiyete göre değiştiği görülmüştür ($p<0,05$). Buna göre erkek öğrencilerin (2,45), kadın öğrencilere (2,27) göre daha çok kişisel gizliliği korumaya dikkat ettikleri görülmüştür.

Tablo 5: Öğrenim Türü Değişkeni T Testi Sonuçları

Alt boyutlar	Değişkenler	n	Ort.	t	P
Dışa dönüklük	1.öğrenim	296	3,19	1,934	0,054
	2.öğrenim	91	3,01		
Deneyime açıklık	1.öğrenim	296	2,98	1,277	0,202
	2.öğrenim	91	2,87		
Öz denetimlilik	1.öğrenim	296	3,23	0,204	0,839
	2.öğrenim	91	3,21		
Nevrotiklik	1.öğrenim	296	3,92	-,316	0,753
	2.öğrenim	91	3,96		
Yumuşak başlılık	1.öğrenim	296	3,41	1,301	0,194
	2.öğrenim	91	3,29		
Kişisel gizliliği koruma	1.öğrenim	296	2,23	1,201	0,230
	2.öğrenim	91	2,51		
Güvenilmeyenden kaçınma	1.öğrenim	296	3,66	0,802	0,423
	2.öğrenim	91	3,55		
Önlem alma	1.öğrenim	296	2,94	2,279	0,023
	2.öğrenim	91	2,71		
Ödeme bilgilerini koruma	1.öğrenim	296	3,45	0,292	0,770
	2.öğrenim	91	3,41		
İz bırakmama	1.öğrenim	296	3,61	0,495	0,621
	2.öğrenim	91	2,56		

Tablo 5’te öğrencilerin öğrenim düzeyine göre kişilik özelliklerinin ve siber güvenlik algılarının değişip değişmediğine yönelik t testi sonuçları verilmiştir. Buna göre kişilik özelliklerinin ve siber güvenlik algısının alt boyutlarından hiçbiri

öğrenim düzeyine göre değişmediği görülmüştür ($p>0,05$). Diğer ifade ile öğrenim düzeyine göre kişilik ve siber güvenlik algısının farklılaşmadığı görülmüştür.

Tablo 6: Anova Sonuçları-1

Sosyal medya kullanma süresi	Hiç kullanma z	1 saatten az	1-3 saat arası	3-5 saat arası	5-8 saat arası	8-10 saat arası	10 saatten fazla	p
	Ort/ss	Ort/ss	Ort/ss	Ort/ss	Ort/ss	Ort/ss	Ort/ss	
Dışa dönüklük	2,75/0,94	3,19/0,86	3,09/0,81	3,29/0,74	3,11/0,76	2,92/0,73	2,88/1,13	0,139
Deneyime açıklık	3,08/0,49	2,60/0,95	2,98/0,79	2,99/0,72	2,95/0,72	2,27/3,27	2,84/0,79	0,183
Öz denetimlilik	3,08/1,21	3,13/0,56	3,04/0,85	3,38/0,81	3,17/0,80	3,50/1,17	3,47/1,21	0,034
Nevrotiklik	4,00/1,14	3,96/0,82	3,89/0,83	4,02/0,78	3,76/1,08	4,46/0,85	3,56/1,25	0,074
Yumuşak başlılık	3,50/0,55	3,33/0,73	3,26/0,80	3,36/0,71	3,49/0,74	3,84/0,75	3,59/1,09	0,102
Kişisel gizliliği koruma	1,90/0,56	2,26/0,46	2,28/0,42	2,32/0,55	2,40/0,52	2,42/0,63	2,17/0,59	0,193
Güvenilmeyen kaçınma	2,33/1,21	3,78/1,09	3,79/1,14	3,61/1,11	3,56/1,23	3,31/1,34	3,48/1,37	0,087
Önlem alma	2,80/1,53	3,15/0,74	2,91/0,84	2,94/0,80	2,83/0,88	2,61/0,75	2,31/1,00	0,060
Ödeme bilgilerini koruma	3,75/1,60	2,98/1,63	3,42/1,55	3,43/1,52	3,78/1,35	3,04/1,52	3,31/1,64	0,332
İz bırakmama	3,83/0,94	3,83/0,90	3,51/0,77	3,62/0,76	3,66/0,71	3,40/1,02	3,52/0,93	0,469

Tablo 6’da öğrencilerinin kişilik özelliklerinin ve siber güvenlik algılarının sosyal medya kullanım sürelerine göre değişip değişmediğini belirlemek amacıyla yapılan Anova testi sonuçları verilmiştir. Buna göre; öğrencilerin siber güvenlik alt boyutlarına ve kişilik alt boyutlarından dışa dönüklük, deneyime açıklık, nevrotiklik ve yumuşak başlılık düzeylerinin sosyal medya kullanım süresine göre değişmediği görülmüştür ($p>0,05$). Ancak kişilik alt boyutlarından öz denetimlilik kişiliğinin sosyal medya kullanım süresi açısından değiştiği görülmüştür ($p<0,05$). Farklılığın kaynağını bulmak adına Post hoc testlerinden LSD testi yapılmıştır. Buna göre; 3-5 saat arasında sosyal medya kullanan öğrencilerin (3,38), 1-3 saat arasında sosyal medya kullanan öğrencilere (3,04) göre daha yüksek öz denetimlilik düzeyine sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 7: Anova Sonuçları-2

Ailenizin gelir durumu	Çok Kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	p
	Ort/ss	Ort/ss	Ort/ss	Ort/ss	Ort/ss	
Dışa dönüklük	3,00/0,58	3,25/0,87	3,12/0,80	3,26/0,72	3,00/1,32	0,620
Deneyime açıklık	2,86/0,56	2,85/0,76	3,01/0,78	2,84/0,70	2,50/0,87	0,289
Öz denetimlilik	3,43/0,79	3,32/0,91	3,25/0,84	3,07/0,87	2,00/0,87	0,057
Nevrotiklik	4,14/0,56	4,04/0,96	3,88/0,90	4,06/0,83	3,17/0,76	0,258
Yumuşak başlılık	2,93/0,67	3,36/0,71	3,38/0,76	3,46/0,88	3,17/0,76	0,528
Kişisel gizliliği koruma	2,53/0,52	2,33/0,48	2,28/0,50	2,38/0,57	2,77/0,25	0,191
Güvenilmeyenden kaçınma	4,21/0,68	3,50/1,19	3,62/2,1	3,81/1,22	2,75/0,90	0,272
Önlem alma	3,03/0,88	2,74/1,02	2,90/0,82	2,96/0,82	2,73/0,30	0,676
Ödeme bilgilerini koruma	2,57/1,62	2,91/1,58	3,44/1,53	4,06/1,87	2,83/1,26	0,001
İz bırakmama	3,75/0,78	3,27/0,89	3,63/0,76	3,76/0,75	3,08/0,63	0,010

Tablo 7’de öğrencilerinin kişilik özelliklerinin ve siber güvenlik algılarının ailenin gelir düzeyi açısından değişip değişmediğini belirlemek amacıyla yapılan Anova testi sonuçları verilmiştir. Buna göre; öğrencilerin kişilik özelliklerinin ve siber güvenlik alt boyutlarından kişisel gizliliği koruma, güvenilmeyenden kaçınma ve önlem alma boyutlarının ailenin gelir durumuna göre herhangi bir farklılığa neden olmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Ancak siber güvenlik alt boyutlarından ödeme bilgilerini koruma ve iz bırakmama boyutlarının ailenin gelir durumu açısından değiştiği görülmüştür ($p<0,05$). Farklılığın kaynağını bulmak adına Post hoc testlerinden LSD testi yapılmıştır.

Buna göre, ekonomik durumunu çok kötü olarak tanımlayan öğrencilerin ortalama ödeme bilgilerini koruma alt boyut ortalamalarının (2,57), ekonomik durumun iyi olarak tanımlayan öğrencilere göre (4,06) daha düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Diğer yandan siber güvenlik alt boyutlarından iz bırakmama boyutunda gelir durumunu kötü (3,27) ve orta (3,63) olarak tanımlayan öğrencilerin, gelir durumunu iyi olarak (3,76) tanımlayan öğrencilere daha düşük düzeyde olduğu görülmüştür.

Tablo 8: Anova sonuçları-3

Yaşadığınız bölge	Güneydoğu Anadolu	Doğu Anadolu	Akdeniz	Karadeniz	Marmara	Ege	İç Anadolu	p
	Ort/ss	Ort/ss	Ort/ss	Ort/ss	Ort/ss	Ort/ss	Ort/ss	
Dışa dönüklük	3,19/0,88	3,16/0,87	3,12/0,73	3,20/0,75	3,13/0,48	3,41/0,49	2,94/0,88	0,828
Deneyime açıklık	2,98/0,76	2,96/0,75	2,92/0,78	3,02/0,85	2,75/0,29	3,32/0,90	2,88/0,60	0,739
Öz denetimlilik	3,15/0,84	3,24/0,85	3,21/0,89	3,35/0,94	3,25/0,65	3,31/0,78	3,38/0,65	0,915
Nevrotiklik	3,77/1,08	4,02/0,76	3,89/0,89	4,07/0,84	3,75/0,87	4,45/0,47	3,97/0,76	0,184
Yumuşak başlılık	3,26/0,81	3,33/0,77	3,41/0,75	3,57/0,69	2,62/0,75	3,32/0,78	3,76/0,69	0,053
Kişisel gizliliği koruma	2,30/0,48	2,28/0,51	2,32/0,53	2,42/0,54	2,62/0,61	2,30/0,53	2,17/0,46	0,583
Güvenilmeyenden kaçınma	3,72/1,05	3,60/1,25	3,55/1,26	3,63/1,17	3,88/1,37	4,00/0,98	3,79/1,36	0,854
Önlem alma	2,76/0,75	2,80/0,83	3,04/0,88	2,88/1,00	2,65/0,70	2,65/0,78	2,99/0,96	0,193
Ödeme bilgilerini koruma	3,36/1,58	3,17/1,56	3,76/1,36	3,37/1,61	1,50/1,00	3,14/1,75	3,65/1,60	0,009
İz bırakmama	3,46/0,80	3,58/0,84	3,68/0,73	3,61/0,77	3,38/0,63	3,59/0,96	3,69/0,75	0,589

Tablo 8’de öğrencilerinin kişilik özelliklerinin ve siber güvenlik algılarının yaşanılan bölge açısından değişip değişmediğini belirlemek amacıyla yapılan Anova testi sonuçları verilmiştir. Buna göre; kişilik özelliklerinin ve siber güvenlik alt boyutlarından kişisel gizliliği koruma, güvenilmeyenden kaçınma, önlem alma ve iz bırakmama boyutlarının yaşanılan bölge açısından farklılaşmadığı görülmüştür ($p<0,05$). Ancak siber güvenlik alt boyutlarından ödeme bilgilerini koruma alt boyutunun ailenin ikamet ettiği bölge açısından değiştiği görülmüştür ($p<0,05$).

Farklılığın kaynağını bulmak adına Post hoc testlerinden LSD testi yapılmıştır. Buna göre, Marmara bölgesinde yaşayan öğrencilerinin ödeme bilgilerini koruma alt boyut ortalamalarının diğer bölgelere göre daha düşük düzeyde olduğu görülmüştür.

Tablo 9: Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	T	P	F	Model (p)
Kişisel gizliliği koruma	Dışa dönüklük	0,071	2,023	<u>0,044</u>	3,309	<u>0,006</u>
	Deneyime açıklık	0,024	0,665	0,506		
	Öz denetimlilik	0,064	1,971	<u>0,049</u>		
	Nevrotiklik	-0,106	-3,301	<u>0,001</u>		
	Yumuşak başlılık	0,050	1,464	0,144		
$R^2:0,042$;Düz.$R^2:0,029$ F:3,309						
Güvenilmeyenden kaçınma	Dışa dönüklük	0,104	1,251	0,212	1,596	0,160
	Deneyime açıklık	-0,068	-0,803	0,422		
	Öz denetimlilik	-0,183	-2,358	<u>0,019</u>		
	Nevrotiklik	0,089	1,169	0,243		
	Yumuşak başlılık	-0,020	-0,245	0,807		
$R^2:0,21$;Düz.$R^2:0,008$ F:1,596						

Nurgül ERDAL & Mustafa FİLİZ & Olkan BUDAK, Kişilik Özelliklerinin Siber Güvenlik Algısı Üzerine Etkisi: Z Kuşağı Örneği

Önlem alma	Dışa dönüklük	0,041	0,699	0,485	1,222	0,298
	Deneyime açıklık	-0,089	-1,497	0,135		
	Öz denetimlilik	-0,041	-0,742	0,459		
	Nevrotiklik	-0,038	-0,698	0,486		
	Yumuşak başlılık	0,088	1,521	0,129		
<u>R²:0,16;Düz.R²:0,003 F:1,222</u>						
Ödeme bilgilerini koruma	Dışa dönüklük	-0,099	-0,934	0,351	0,890	0,488
	Deneyime açıklık	-0,077	-0,723	0,470		
	Öz denetimlilik	0,053	0,533	0,594		
	Nevrotiklik	-0,106	-1,098	0,273		
	Yumuşak başlılık	0,078	0,754	0,451		
<u>R²:0,12, Düz.R²:-0,001 F:0,890</u>						
İz bırakmama	Dışa dönüklük	-0,013	-0,247	0,805	0,883	0,493
	Deneyime açıklık	-0,039	-0,700	0,484		
	Öz denetimlilik	0,076	1,489	0,137		
	Nevrotiklik	0,003	0,051	0,959		
	Yumuşak başlılık	0,077	1,447	0,149		
<u>R²:0,11;Düz.R²:-0,002 F:0,883</u>						

Tablo 9’da kişilik özelliklerinin siber güvenlik algısı üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Kişiliğin siber güvenlik algısının alt boyutlarından kişisel gizliliği koruma üzerindeki etkinin anlamlı olduğu görülmektedir (F:3,309; p:0,006<0,05). Düzeltilmiş R2 değeri 0,029 olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre siber güvenlik algısının alt boyutlarından kişisel gizliliği koruma düzeylerinin %3 oranındaki varyansın dışa dönüklük, deneyime açıklık, öz denetimlilik, nevrotiklik ve yumuşak başlılık tarafından açıklandığını gösterir. Tüm bağımsız değişkenler regresyon modeline sokulduğu zaman deneyime açıklık ve yumuşak başlılık boyutlarının anlamlı etkisinin olmadığı(p>0,05) görülmektedir. Nevrotiklik kişiliğinin (β =-0,106, p:0,001<0,005) kişisel gizliliği koruma algısına negatif yönden etkisi olduğu görülmüştür. Dışa dönüklük ve öz denetimliliğin ise pozitif yönden kişisel gizliliği koruma algısı üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Sonuç olarak ortaya H1, H11 ve H16 hipotezleri kabul edilmiştir. Ancak H6 ve H21 hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 9’da kişilik alt boyutları ile siber güvenlik alt boyutlarından güvenilmeyenden kaçınma (0,160>p:0,05), önlem alma (0,298>p:0,05), ödeme bilgilerini koruma (0,488>p:0,05) ve iz bırakmama (0,493>p:0,05) boyutları arasında ilişkilerin anlamlı olmadığı görülmüştür. Diğer ifade ile kişilik özelliklerinin siber güvenliğin ifade edilen alt boyutlar üzerinde herhangi bir etkiye

sahip olmadıkları görülmüştür. Bu yüzden H2, H3, H4, H5, H8, H9, H10, H12, H13, H14, H15, H17, H18, H19, H20, H22, H23, H24 ve H25 hipotezleri rededilmiştir.

Kişiliğin alt boyutlarından öze denetimlilik siber güvenliğin alt boyutlarından güvenilmeyeden kaçma alt boyutu üzerinde anlamlı etkisi bulunmaktadır ($p:0,019<0,05$). Bu yüzden H7 hipotezi kabul edilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada 2022-2023 güz döneminde üniversite (Z kuşağı) eğitimi gören öğrencilerin siber güvenlik alguları ve davranışların şekillenmesinde önemli bir faktör olan kişilik özelliklerinin belirlenmesi ve iki değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla çeşitli analizler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular mevcut literatürle karşılaştırılarak tartışılacaktır.

Öğrencilerin kişilik alt boyutlarından yumuşak başlılık boyutunun diğer kişilik tiplerine göre daha çok öne çıktığı ve nevrotiklik boyutunun en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Nevrotiklik boyutu genel anlamıyla sinir, intikam ve olumsuz fiillerle ilişkilendirilmesinden dolayı düşük düzeyde olması beklenen bir durumdur.

Siber güvenlik algısı ölçeğinin alt boyutlarından güvenilmeyenden kaçma boyutu en yüksek ortalamaya ve kişisel gizliliği koruma boyutunun en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Öğütçü vd., (2016) çalışmasında bireylerin siber güvenlik farkındalık düzeylerinin orta düzeyde olduğu ve koruyucu davranışlarının tam olarak yerleşmediğini bulgulamıştır. Furnell vd., (2005) katılımcıların virüs gibi zararlı yazılımlara karşı farkındalık düzeylerinin iyi olduğunu bulgulamıştır. Yenisey vd., (2008) yaptığı çalışmada katılımcıların önemli bir bölümünün kredi kartı bilgilerim ele geçirilir korkusuyla alışveriş yapmadıkları ortaya çıkmıştır. Karaoğlan Yılmaz vd., (2014) çalışmalarında üniversite 1. sınıf öğrencilerinin bilgisayara erişim güvenliği, zararlı yazılımlar ve bu yazılımlardan korunma yolları, yedekleme yapma, parola güvenliği, ağ güvenliği, dosya erişim ve paylaşım güvenliği ve e-posta güvenliği gibi temel konularda yeterli miktarda tedbir almadıkları bulgulanmıştır. Karacı vd., (2017) çalışmalarında öğrencilerin siber

güvenlik algılarının iyi düzeyde olduğu bulgulanmıştır. Al-Janabi ve Al-Shourbaji (2016) akademik personel ve üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada lisans öğrencilerinin siber güvenlik konusunda yeterli düzeyde bilgiye sahip olmadıkları bulgulanmıştır. Chaudhary Zhao vd., (2015), Finli öğrencilerin siber güvenlik bilgi düzeylerinin Çinli öğrencilere göre daha yüksek olduğu ancak hem Finli hem Çinli öğrencilerin çoğunun siber güvenlik ile ilgili kavram yanılgılarının mevcut olduğu görülmüştür. Klahid vd., (2018) Malezya'da eğitim fakültesinde eğitim gören üniversite öğrencilerinin siber zorbalık, kişisel bilgiler ve internet bankacılığı gibi siber güvenliğin belirli unsurları hakkında yüksek düzeyde farkındalık göstermelerine rağmen, kişisel güvenliği sağlama konusunda bilgi eksikliklerinin olduğu belirlenmiştir. Alharbi ve Tassaddiq (2021) araştırmalarında Majmaah Üniversitesi'nde öğrenim gören lisans öğrencilerinin siber güvenlik farkındalığı ve kullanıcı uyumluluğuna yönelik yaptığı çalışmada öğrencilerin %92'sinin resmi bir güvenlik farkındalık programına katılmış olmasına rağmen çoğunun siber güvenlik temel kavramları farkındalıklarının olmadığı ve verilerini nasıl yöneteceklerini bilmedikleri bulgulanmıştır. Mai ve Tick (2021) yaptıkları araştırmada Macaristan ve Vietnam'daki üniversite öğrencilerinin akıllı telefon kullanımında siber güvenlik bilgi, farkındalık ve davranışlarını değerlendirdikleri çalışmada öğrencilerin siber güvenlik konusunda bilgi eksikliğine sahip olduğu ve öğrencilerin düşük düzeyde siber tehdit farkındalığının olduğu belirlenmiştir. Semerci'nin (2019) üniversitede öğrenim gören öğrencilerinin kişisel siber güvenliği sağlamaya yönelik davranışlarının orta düzeyde olduğu görülmüştür.

Cinsiyet değişkenine göre kişilik alt boyutlarından dışa dönüklük, deneyime açıklık, öz denetimlilik ve yumuşak başlılık kişilik tiplerinin cinsiyete göre değişmediği görülmüştür. Ancak nevrotiliklik kişilik özelliğinin cinsiyete göre değiştiği görülmüştür. Buna göre kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek nevrotiliklik kişiliği eğiliminde oldukları görülmüştür. Normal şartlarda kadınların erkeklere göre daha az nevrotiliklik davranışları sergilemeleri

beklenmektedir. Bu çalışmada farklı sonuçlar elde edilmesinde örneklem kitlesi ve kullanılan ölçeğin etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Sosyal medya kullanma süresi 3-5 saat arasında olan öğrenciler öz denetimlilik kişilik özellikleri 1-3 saat arasında sosyal medya kullanan öğrenciler göre daha yüksek düzeyde görülmektedir. Semerci'nin (2019) üniversitede öğrenim gören öğrencilerinin, Katılımcıların bir günde ortalama internet kullanma süreleri neredeyse 5 saat, büyük bir kısmının da internete bağlanmak için cep telefonlarını kullandıkları belirlenmiştir.

Sosyal medya kullanma süresi ile siber güvenlik algısı arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Öğrenim düzeyi açısından öğrencilerin kişilik özelliklerinin ve siber güvenlik algılarının değişmediği görülmüştür. Semerci'nin (2019) üniversitede öğrenim gören öğrencilerinin, öğrencilerin kişisel siber güvenlik sağlama davranış düzeyi ile “cinsiyet” ve “bir günde kullandıkları internet süreleri” arasında anlamlı farklılık olduğu gözlenirken, “sınıf düzeyi”, “bilgisayar kullanma” ve “internet kullanma becerileri” arasında ise anlamlı bir farklılık gözlenmediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin kişilik eğilimlerinin siber güvenlik algılarını bazı boyutlarda etkilerken bazı boyutlarda ise etkili bir faktör olmadığı görülmüştür. Öğrencilerin kişilik özelliklerinin siber güvenlik algısının alt boyutlarından kişisel gizliliği koruma üzerindeki etkinin anlamlı olduğu ve diğer alt boyutlar üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Halevi vd., (2013) çalışmalarında beş faktör kişilik özelliklerinden sadece sorumluluk boyutunun siber güvenlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Warrington (2017) ise bir işte çalışmakta olan 18 yaşından büyük katılımcıların beş faktör kişilik özelliklerinin dosya koruma davranışlarını anlamlı bir biçimde etkilediğini göstermiştir. Halevi vd., (2013) nevrozlu kişilik özelliği baskın olan bireylerin ortalama saldırılarına maruz kalma olasılığının anlamlı bir biçimde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Gratian vd., (2018). Çalışma sonunda dışadönüklük özelliğinin cihaz koruma davranışı ile sorumluluk özelliğinin ise parola kullanımı ve sistem güncelleştirilmesi davranışları

ile anlamlı bir ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Yiğit ve Seferoğlu (2019) çalışmalarında tüm kişilik özelliklerinin siber güvenlik davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca nevrozlu kişiliği siber güvenlik algısını negatif etkilerken ve diğer kişilik özellikleri ise pozitif etkide bulunduğu görülmüştür.

Çalışmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda çevrim içi siber güvenlik kursları verilerek kamu spotu ile öğrencilerin siber güvenlik konusunda farkındalık kazanmalarının sağlanabileceği öngörülmektedir.

Kaynakça

- Alharbi, T. ve Tassaddiq, A. (2021). Assessment of cybersecurity awareness among students of Majmaah University. *Big Data and Cognitive Computing*, 5(23), 1-15,23.
- Al-Janabi, S. ve Al-Shourbaji, I. (2016). A study of cyber security awareness in the educational environment in the middle east. *Journal of Information & Knowledge Management*, 15(01), 15-32.
- Altunbay, M. ve Bıçak, N. (2018). Türkçe eğitimi derslerinde “Z kuşağı” bireylerine uygun teknoloji tabanlı uygulamaların kullanımı. *Journal of World of Turks*, 10(1), 127-142.
- Atak, H. (2013). The Turkish adaptation of the ten-item personality inventory. *Nöro Psikiyatri Arşivi*, 50(4), 312-319.
- Canbek, G. ve Sağıroğlu, Ş. (2006). Bilgi, bilgi güvenliği ve süreçleri üzerine bir inceleme. *Politeknik Dergisi*, 9(3), 165-174.
- Chaudhary, S., Zhao, Y., Berki, E., Valtanen, J., Li, L., Helenius, M. ve Mystakidis, S. (2015). A cross-cultural and gender-based perspective for online security: Exploring knowledge, skills, and attitudes of higher education students. *IADIS*, 13(1), 57-71.
- Chen, H., Beaudoin, C. E. ve Hong, T. (2017). Securing online privacy: An empirical test on Internet scam victimization, online privacy concerns, and privacy protection behaviors. *Computers in Human Behavior*, 70, 291-302.
- Costa Jr, P. T., & McCrae, R. R. (1992). Four ways five factors are basic. *Personality and individual differences*, 13(6), 653-665.
- Dağseven Emecen, D. (2020). Z kuşağı ne istiyor. What does generation Z want? *Maltepe Üniversitesi, Scienceup*, 3, 68-69.
- Digman, J. M. (1990). Personality structure: emergence of the five-factor model. *Annual Review of Psychology*, 41, 417-440.
- Erol, O., Şahin, Y. L., Yılmaz, E. ve Haseski, H. İ. (2015). Personal cyber security provision scale development study kişisel siber güvenliği sağlama ölçeği geliştirme çalışması. *Journal of Human Sciences*, 12(2), 75-91.
- Furnell, S. M., Jusoh, A. ve Katsabas, D. (2005). The challenges of understanding and using security: A survey of end-users. *Computers & Security*, 25(5), 27-35.
- Gratian, M., Bandi, S., Cukier, M., Dykstra, J. ve Ginther, A. (2018). Correlating human traits and cyber security behavior intentions. *Computers & Security*, 73, 345-358.
- Gümüş, N. (2020). Z kuşağı tüketicilerin satın alma karar tarzlarının incelenmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(58), 381-396.

- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.
- Halevi, T., Lewis, J. ve Memon, N. (2013). A pilot study of cyber security and privacy-related behavior and personality traits. In Proceedings of the 22nd international conference on world wide web (pp. 737-744).
- John, O. P. ve Srivastava, S. (1999). The Big-Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives.
- Kane, R. K. (2010). Internet Governance in an Age of Cyber Insecurity. Council Special Report No. 56.
- Karaarslan, E. ve Akbaş, M. F. (2017). Blok zinciri tabanlı siber güvenlik sistemleri. Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi, 3(2), 16-21.
- Karacı, A., Akyüz, H. İ. ve Bilgici, G. (2017). Üniversite öğrencilerinin siber güvenlik davranışlarının incelenmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 25(6), 2079-2094.
- Karadoğan, A. (2019). Z kuşağı ve öğretmenlik mesleği. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 9-41.
- Karakuş, T., Çağiltay, K., Kaşıkçı, D., Kurşun, E., & Ogan, C. (2014). Türkiye ve Avrupa'daki çocukların internet alışkanlıkları ve güvenli internet kullanımı. Eğitim ve Bilim, 39(171).
- Karaoğlan Yılmaz, F. G., Yılmaz, R. ve Sezer, B. (2014). Üniversite öğrencilerinin güvenli bilgi ve iletişim teknolojisi kullanım davranışları ve bilgi güvenliği eğitimine genel bir bakış.
- Kayış, A. R., Satici, S. A., Yılmaz, M. F., Şimşek, D., Ceyhan, E. ve Bakioğlu, F. (2016). Big five-personality trait and internet addiction: A meta-analytic review. Computers in Human Behavior, 63, 35-40.
- Khalid, A., Kirisci, P., Khan, Z. H., Ghairi, Z., Thoben, K. D. ve Pannek, J. (2018). Security framework for industrial collaborative robotic cyber-physical systems. Computers in Industry, 97, 132-145.
- Kırık, A. M. ve Köyüstü, S. (2018). Z kuşağı konusunda yapılmış tezlerin içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 6(2), 1497-1518.
- Landers, R. N. ve Lounsbury, J. W. (2006). An investigation of Big Five and narrow personality traits in relation to Internet usage. Computers in human behavior, 22(2), 283-293.
- Mai, P. T. ve Tick, A. (2021). Cyber security Awareness and behavior of youth in smartphone usage: A comparative study between university students in Hungary and Vietnam. Acta Polytech. Hung, 18, 67-89.
- Mamonov, S. ve Benbunan-Fich, R. (2018). The impact of information security threat awareness on privacy-protective behaviors. Computers in Human Behavior, 83, 32-44.
- Mishra, R.K., Sarkar, S. P. ve Singh, P (2012). Today's HR for a Sustainable Tomorrow, Patranabis C. I., The Future of Workforce Management: Perspectives and Way Ahead. New Delhi: Allied Publishers.
- Moore, T., Dynes, S., & Chang, F. R. (2016, June). Identifying how firms manage cybersecurity investment. In Workshop on the Economics of Information Security (WEIS) (pp. 1-27).
- Nagy, Á. ve Kölcsey, A. (2017). Generation Alpha: marketing or science. Acta Educationis Generalis, 7(1), 107-115.
- Öğütçü, G., Testik, Ö. M. ve Chouseinoglou, O. (2016). Analysis of personal information security behavior and awareness. Computers & Security, 56, 83-93.

- Pusey, P. ve Sadera, W. A. (2011). Cyberethics, cybersafety, and cybersecurity: Preservice teacher knowledge, preparedness, and the need for teacher education to make a difference. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 28(2), 82-85.
- Roberts, B. W., Luo, J., Briley, D. A., Chow, P. I., Su, R. ve Hill, P. L. (2017). A systematic review of personality trait change through intervention. *Psychological Bulletin*, 143(2), 117-141.
- Sasse, M. A., Brostoff, S., & Weirich, D. (2001). Transforming the 'weakest link'—a human/computer interaction approach to usable and effective security. *BT technology journal*, 19(3), 122-131.
- Semerci, A. (2019). Üniversite öğrencilerinin kişisel siber güvenlik davranışlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *The Twelfth International Congress of Educational Research*, Rize.
- Servidio, R. (2014). Exploring the effects of demographic factors, Internet usage, and personality traits on Internet addiction in a sample of Italian university students. *Computers in human behavior*, 35, 85-92.
- Sümer N. & Sümer H. C. (2005). Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği. (Yayımlanmamış Çalışma)
- Swanzen, R. (2018). Facing the generation chasm: The parenting and teaching of Generations Y and Z. *International Journal of Child, Youth and Family Studies*, 9(2), 125-150.
- Talan, T. ve Aktürk C. (2021). Ortaöğretim öğrencilerinin dijital okuryazarlık ve bilgi güvenliği farkındalığı seviyelerinin incelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 158-180.
- Tükel, A.U. (1992), işletme yöneticilerinin davranışlarına yön veren hâkim kişilik faktörleri ile yönetsel davranış arasındaki ilişkiler ve uygulama, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Döner Sermaye İşl. Matbaası, İstanbul.
- Uffen, J., Guhr, N. ve Breitner, M. H. (2012). Personality traits and information security management: an empirical study of information security executives. *ICIS 2012 Proceedings*.
- Von Solms, R. ve Van Niekerk, J. (2013). From information security to cyber security. *Computers & Security*, 38, 97-102.
- Warrington, C. (2017). A study of personality traits to explain employees' information security behavior among generational cohorts. Yayımlanmamış doktora tezi. Capella University, Minneapolis, USA.
- Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004).
- Yalçın Kayıkçı, M. ve Kutluk Bozkurt, A. (2018). Dijital çağda z ve Alpha kuşağı, yapay zeka uygulamaları ve turizme yansımaları. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1, 54-64.
- Yenisey, M. M., Ozok A.A. ve Salvendy, G. (2008). Perceived security determinants in e-commerce among Turkish university students. *Proceedings of World Academy of Science, Engineering, and Technology*, 24(4), 259-274.
- Yılmaz, E., Ulus, H., & Gönen, S. (2015). Bilgi toplumuna geçiş ve siber güvenlik. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 8(3), 133.
- Yılmaz, E. N., Gönen, S., Şanoğlu, S., Karacayılmaz, G. ve Özbirinci, Ö. (2021). Endüstri 4.0'ın gelişim sürecinde unutulmuş bileşen: siber güvenlik. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 9(4), 1142-1158.
- Yiğit, M.F. ve Seferoğlu, S.S. (2019). Öğrencilerin siber güvenlik davranışlarının beş faktör kişilik özellikleri ve çeşitli diğer değişkenlere göre incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 186-215.

Extended Abstract

Literature Review:

Generation Z or Generation Z is used for people born between 2000 and 2020. This generation is located between the Y generation and the Alpha generation. The common feature of the Z generation is that they are prone to technology and their awareness is high compared to other generations. Different sources show the Z generation in different time periods and the most used method is birth dates. (Goh & Lee, 2018; Kitchen & Proctor, 2015) stated that those born between 2000-2020 are Generation Z. When evaluating generations, it is necessary to look at who they are, how they evaluate their environment, how they relate to authority, and their reflections on family and society (Swanzen, 2018). The services provided by the Internet have entered many areas of human life and have become indispensable for life. As a result of cyber crimes committed over the internet and cyber threats encountered, many individuals and institutions suffer economically. Therefore, institutions as well as individuals need to raise awareness about cyber security (Sasse et al., 2001). In the literature, it has been found that university students take precautions such as protecting their privacy, avoiding untrustworthiness, taking precautions against cyber threats, protecting payment information, and deleting this information (Pusey & Sadera, 2011; Karacı et al., 2017; Yiğit & Seferoğlu, 2019).

Methodology: The universe of this study consists of approximately 2200 students studying at Artvin Coruh University Health Services Vocational School between 2022 and 2023. The sample of the study consists of 387 students who participated voluntarily. Data were collected through an online survey. There are three parts to the questionnaire, the personal information form was used in the first part, the personality scale in the second part, and the cyber security provision scale in the third part. The data used in the research were collected online from university students studying at the Vocational School of Health Services between 01.11.2022 and 07.11.2022. The obtained data were coded in SPSS 25 package program. The average scores of the sub-dimensions of the personality and cybersecurity provisioning scales were calculated by taking the average of the responses given to the items contained in the relevant dimension. The answers given to the scales were coded as 1, 2, 3, 4, and 5, from the most negative to the most positive. Questions with reverse meanings were coded as the reverse. Descriptive and descriptive statistics were used in the study. Since the study data showed normal distribution, t-tests and ANOVA tests were used for different analyses. Multiple regression analysis was conducted to determine the effect of students' personality traits on their perceptions of cyber security.

Findings and Discussion: Among the personality sub-dimensions of the students, it was observed that the agreeableness dimension came to the fore more (3,38) than the other personality types, and the neuroticism dimension had the lowest average (2,93). It was seen that the sub-dimensions of the cyber security perception scale, avoiding the untrusted dimension (3,64) had the highest average and the dimension of protecting personal privacy (2,31) had the lowest average. In the study of Ögütçü et al., (2016), it was seen that the cyber security awareness level of individuals was moderate and their protective behaviors were not fully established. Furnell et al., (2005) found that participants had good awareness levels against malicious software such as viruses. Yenisey et al., (2008) found that a significant portion of the participants did not shop for fear of their credit card information being seized. In their study, Karaoğlan Yılmaz et al., (2014) conducted a study of first-year university

students on basic subjects such as computer access security, malicious software and ways of protection from this software, making backups, password security, network security, file access and sharing security, and e-mail security. They did not take any precautions.

Results and Recommendations:

In this study, various analyzes were carried out to determine the personality traits that are an important factor in shaping the cyber security perceptions and behaviors of the students according to the university (generation Z) education in the fall semester of 2022-2023 and to reveal the relationship between the two variables. Among the personality sub-dimensions of the students, it was observed that the agreeableness dimension came to the fore more (3,38) than the other personality types, and the neuroticism dimension had the lowest average (2,93).

It was seen that the sub-dimensions of the cyber security perception scale, avoiding the untrusted dimension (3,64) had the highest average and the dimension of protecting personal privacy (2,31) had the lowest average. In the study of Ögütçü et al., (2016), it was seen that the cyber security awareness level of individuals was moderate and their protective behaviors were not fully established. Furnell et al., (2005) found that participants had good awareness levels against malicious software such as viruses. Yenisey et al., (2008) found that a significant portion of the participants did not shop for fear of their credit card information being seized. In their study, Karaoğlan Yılmaz et al., (2014) conducted a study of first-year university students on basic subjects such as computer access security, malicious software and ways of protection from this software, making backups, password security, network security, file access and sharing security, and e-mail security. It was found that they did not take any precautions. Karacı et al., (2017) found that students' cyber security perceptions are at a good level. Al-Janabi and Al-Shourbaji (2016) found that undergraduate students do not have sufficient knowledge about cyber security in their study of academic staff and university students. Chaudhary Zhao et al., (2015) found that Finnish students had higher cybersecurity knowledge levels than Chinese students, but most both Finnish and Chinese students had misconceptions about cybersecurity. Klahid et al., (2018) It has been determined that although university students studying at the faculty of education in Malaysia show a high level of awareness about certain elements of cyber security such as cyberbullying, personal information, and internet banking, they lack knowledge about ensuring personal security.

According to the gender variable, it was observed that the personality types of extraversion, openness to experience, self-control, and agreeableness, which are personality sub-dimensions, did not change according to gender. However, it has been observed that the personality trait of neuroticism varies according to gender. Accordingly, it was observed that female students tended to have a higher neuroticism personality than male students. According to the gender variable, it was observed that the sub-dimensions of cyber security perception, avoiding the untrustworthy, taking precautions, protecting payment information and not leaving a trace, did not change according to gender. However, it has been observed that the dimension of protection of personal privacy varies according to gender. According to this, it has been observed that male students pay more attention to protecting personal privacy than female students.

Students who use social media between 3-5 hours have a higher level of self-control personality traits than students who use social media between 1-3 hours. It has been determined that Semerci's (2019) university students use the internet for an average of 5 hours a day on average. There is no relationship between the duration of social media use and the

perception of cyber security. It was observed that the personality traits and cyber security perceptions of the students did not change in terms of education level. Semerci (2019) university students showed that there was a significant difference between the students' level of personal cyber security providing behavior and "gender" and "the time they use the internet in a day", while "class level", "computer use" and "internet usage skills" were observed. It was found that there was no significant difference between " .

While students' personality tendencies affect their cyber security perceptions in some dimensions, it has been observed that it is not an effective factor in some dimensions. It was seen that the effect of students' personality traits on protecting personal privacy, one of the sub-dimensions of cyber security perception, was significant and did not have any effect on other sub-dimensions. Halevi et al., (2013) found that only the responsibility dimension of the five-factor personality traits has a significant effect on cyber security. Warrington (2017), on the other hand, showed that the five-factor personality traits of participants over the age of 18 who work in a job significantly affect their file protection behaviors. Halevi et al., (2013) found that individuals with a dominant neuroticism personality trait are significantly more likely to be exposed to phishing attacks. Gratian et al., (2018). At the end of the study, it was determined that the extraversion feature had a significant relationship with the device protection behavior and the responsibility feature with the password usage and system update behaviors. Yiğit and Seferoğlu (2019) found that all personality traits have a significant effect on cyber security behavior. In addition, it was observed that the personality of neuroticism harmed the perception of cybersecurity, while other personality traits had a positive effect.

In line with the results obtained in the study, it is predicted that by giving online cyber security courses, students can be made aware of cyber security with public service advertisements.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 671-699

Geliş Tarihi:04.03.2023 Kabul Tarihi:25.05.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1260037>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

OKUL SÖZLÜKLERİNİN NİTELİK VE NİCELİKLERİ ÜZERİNE 7. SINIF SEVİYESİ ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME

Bahadır GÜLDEN*
Ömer AYHAN**

Öz

Bu çalışmada hedef kitlesi ilköğretim seviyesindeki öğrenciler olan okul sözlüklerinin biçim ve içerik özellikleri irdelenmiştir. İlköğretim seviyesine ve Türk Dil Kurumunun belirlediği normlara uygun olduğu iddiasıyla muazzam sayıda sözlüğün öğrenci ve velilere seçenek olarak sunulması, okul sözlüklerine dair incelemelerin ve belirli tespitlerin ortaya koyulmasını daha da gerekli hâle getirmiştir. Bu kapsamda ölçüt örneklem yöntemiyle bir okul sözlüğü belirlenmiş ve 7. sınıf seviyesi öğrencileri için sözlüğün standartları birden fazla ölçüt baz alınarak irdelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Sözlüğün biçimsel özellikleri irdelenmeden önce alan yazındaki araştırma ve kaynaklardan biçimsel standartlara ve ilköğretim seviyesindeki öğrencilerin gelişim özelliklerine yönelik ölçütler belirlenmiş ve sözlük, iki alan uzmanınca incelenmiştir. Sözlüğün içerik özellikleri için beş ayrı inceleme noktası belirlenmiştir. Bunlardan üçü 7. sınıf seviyesine göre belirlenen ölçütlerdir. 2021-2022 eğitim- öğretim faaliyetlerinde kullanılan 7. sınıf Türkçe ders kitaplarından biri ölçüt örneklem yöntemiyle belirlenmiş ve ders kitabının söz varlığı etkinliklerindeki sözcükler (142 adet) listelenerek incelenen sözlüğün bu listedeki sözcükbirimlerden kaç tanesini karşılayabildiği tespit edilmiştir. Ardından alan yazında ortaya koyulan 1250 kelimelik “hedef kelime listesi”ndeki ve 649 kelimelik “7. sınıf öğrencilerin yaygın olarak kullandığı sözcük listesi”ndeki kavramlar sözlükte taranmıştır. Böylelikle sözlüğün içerik özelliklerine yönelik 7. sınıf seviyesi doğrultusunda veriler elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre incelenen sözlük, ders kitabının söz varlığı etkinliklerindeki kelimelerin %36,7’sini (52 kelime), hedef kelime listesindeki kelimelerin %62,5’ine (781 kelime) ve 7. sınıf öğrencilerinin yaygın olarak kullanıldığı kelimeler listesindeki kelimelerin %65’ine (417 kelime) sözcükbirim olarak yer vermektedir. Yapılan incelemeler doğrultusunda sözlüğün biçimsel olarak kâğıt kalitesi ve yazı puntosu açısından hedef kitlenin standartlarının altında kaldığı ancak diğer biçimsel standartlar açısından uygun niteliklere sahip olduğu tespit edilmiştir. Sözlüğün içerik özellikleri açısından hedef kitle grubunda yer alan 7. sınıf seviyesinin ihtiyaçlarına büyük oranda karşılık verebilecek nitelikte hazırlandığı ve amaca uygunluk taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

* Dr., Bayburt Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, bahadirdulden@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1917-8813>

** Y. Lisans Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, omeradalet99@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7850-3028>

Anahtar Kelimeler: Söz Varlığı, Sözlük, Okul Sözlüğü, Biçimsel Özellikler, İçerik Özellikleri.

On the Quality and Quantities of School Dictionaries A Review in the Framework of 7th Grade Level

Abstract

In this study, the format and content features of school dictionaries, whose target audience is primary school students, were examined. The fact that an enormous number of dictionaries are offered to students and parents, claiming that they are suitable for the primary education level and the norms determined by the Turkish Language Institution, has made it even more necessary to examine the school dictionaries and to ascertain their features. In this respect, a school dictionary was determined the criterion sampling method and the standards of the dictionary for 7th grade students were examined based on more than one criterion. This research adopts a qualitative research design, namely, the document analysis method. Before examining the formal features of the dictionary, criteria for formal standards and developmental characteristics of primary school students were determined based on existing research and literature, and the dictionary was examined by two experts in the field. The content of the dictionary was examined based on five different aspects. Three of them are criteria determined according to the 7th grade level. One of the 7th grade Turkish textbooks used in the 2021-2022 educational year was determined by the criterion sampling method and the words in the vocabulary activities of the textbook (142 units) were listed. It was determined how many of the vocabulary units in this list could be met by the specific dictionary in question. Then, the concepts in the “target word list” (1250 words) and the “word list commonly used by 7th grade students” (649 words) listed in the literature, were scanned in the dictionary. Thus, data on the content features of the dictionary were obtained in line with the 7th grade level. According to the results obtained, the analysed dictionary covers 36.7% (52 words) of the words in the vocabulary activities of the textbook, 62.5% (781 words) of the words in the target word list, and 65% of the words in the words list (417 words) that are commonly used by 7th grade students. In line with the examinations, it has been determined that the dictionary is below the standards of the target audience in terms of paper quality and font size, but has appropriate qualifications in terms of other formal standards. It has been concluded that the dictionary has been prepared to meet the needs of the 7th grade level in the target audience group in terms of content features and is appropriate for the purpose.

Keywords: Vocabulary, Dictionary, School Dictionary, Formal Features, Content Features.

Giriş

Sözlükler; söz varlığı unsurlarının kuşaklar arası aktarımının sağlanması ve yabancı/ikinci dillerin öğrenilmesi başta olmak üzere pek çok amaçla hazırlanan materyallerdir. Uygarlıkların birbiriyle olan etkileşimine bağlı olarak dillerin öğrenilmesi ihtiyacına katkı sağlamak amacıyla geçmiş devirlerden itibaren kullanılan bilgi

kaynaklarıdır. Günümüzde de basılı örneklere ek olarak çeşitli teknolojik formlara dönüşerek başucu eserleri arasında kalmayı başarabilmiş olan sözlükler, geçmişten günümüze işlevselliğini korumayı başarabilen ender kaynaklar olarak varlığını sürdürmektedir.

XI. yüzyılda Dîvânü Lugâti't-Türk'le başlayan Türk sözlükçülüğünde sözlük kelimesi, 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kuruluşuna kadar Farsça divan, ferheng; Arapça lugat, kamus, tuhfe, nuhbe gibi kelimelerle karşılanmıştır. Cemiyetin kuruluşundan sonra ise Türkçe kökenli sözlük kelimesi önerilerek kabul edilmiştir (Kocapınar, 2020, s. 1090). Sözlük kavramının birçok tanımı bulunmaktadır. Durunoğlu (2011, s. 256) sözlüğü, bir dildeki kelimeleri, alfabetik olarak sıralayıp onların anlamlarını gösteren bir kelimeler kitabı olarak tanımlar. Aksan ise (2015, s. 75) sözlüğü; bir dilin (ya da birden çok dilin) söz varlığını, söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla veren, bağımsız biçimbirimleri temel alarak bunların başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle birlikte anlamlarını, değişik kullanımlarını gösteren söz varlığı kitabı olarak tanımlar.

Bir kaynak olarak başucu eserler arasında önemli bir yere sahip olan sözlükler; kullanıcıların yaşı, eğitim düzeyi, ana dili, sözlükten yararlanma amacı, imkânlarına bağlı olarak çeşitlenmektedir (Çetinkaya, 2014). Sözlükler yüzyıllar boyunca benzer amaçla kullanılmış olsalar da zaman içerisinde farklı gereksinimleri karşılayabilmek için farklı içerik ya da biçimlerde sözlüklerin hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece farklı tipolojilerde sözlükler ortaya çıkmıştır. Aksan (2015, s. 75-76) sözlükleri türlerine göre şu şekilde tasnifler:

“1. Bir ya da birden çok dilin sözvarlığını işleme bakımından: a) Tek dilli, b) çok dilli sözlükler.

2. Abece sırasının temel alınıp alınmamış olmasına göre: Abecesel sözlükler, kavram (ya da kavram alanı) sözlükleri.

3. Ele alınan söz varlığının niteliğine göre: Genel sözlükler (ortak dil, yazı dili sözlükleri, ansiklopedik sözlükler); Gramer Sözlükleri; Eşanlımlı, eş adlı, ters anlamlı öğeler sözlükleri; Yabancı öğeler sözlükleri; Tarihsel sözlükler, Köken bilgisi Sözlükleri; Uzmanlık alanı sözlükleri (terim sözlükleri); Argo sözlükleri; Deyim ve atasözü sözlükleri; Anlatımbilim sözlükleri; Sanatçı ve metin sözlükleri; Yanlış yerleşmiş öge sözlükleri; Tersine sözlükler ve başka sözlük türleri.”

Aksan'ın tasnifinden hareketle sözlük türlerinin çeşitliliğini sözlüklerin yapısal, işlevsel özellikleri ve hedef kitlenin özellikleri gibi birtakım ölçütlere göre belirlendiği söylenebilir. İşlevine göre hazırlanış yöntemleri ve biçimsel niteliklerinin de değiştiği sözlüklerin pek çok niteliği hazırlanış amacı ve hedef kitlesine göre farklı planlanmak durumundadır. Sözlüklerin yüzlerce yıllık geniş zamandan dilimlerinden günümüze kadar işlevselliğini koruyabilmiş olmasında da bu değişikliklerin rolü bulunmakta, bu sayede sözlükler gerekli güncellemeler yapılarak ihtiyaçlara çözümler sunabilmektedir.

Sözlüklerin Taşınması Gereken Nitelikler

Yazılış amaçları ve hitap ettiği kitle doğrultusunda sözlüklerin hazırlanmasında dikkate alınması gereken birtakım hususiyetler bulunmaktadır: İlhan (2009, s. 536), bu hususiyetleri şu şekilde sıralar:

- Tarihi kaynaklara, halk söyleyişine bağlılık.
- Dil ve gramer açısından kelimelerin doğru kullanımı.
- Amaca uygunluk esası.
- Madde başlarının düzenlenmesinin doğru ve düzenli tarzda yapılması.
- Madde başı olan kelimelerin anlamlarının doğru olarak verilmesi”

Bahsi edilen sözlük türü okul sözlüğü olduğunda ise bu genel hususiyetlere ek olarak biçim ve içerik hususiyetlerine dair pek çok niteliğin sözlüklerde bulunuyor olması gereklilik arz etmektedir. Anlama ve anlatma becerilerinin temel malzemesini oluşturan söz varlığı unsurlarının öğretiminde okul sözlüklerinin önemli bir işlevi bulunmaktadır. Başta sözcükler olmak üzere diğer söz varlığı unsurlarına ait biçimsel ve anlamsal özelliklerin öğrenilmesinde nitelikli okul sözlüklerinin önemi büyüktür. Okul sözlüklerinin tipik işlevleri, birinci dili öğrenenlerin sözlükbilimsel gereksinimlerine atıfta bulunularak tartışılmaktadır. Sözlükbilimcilerin okul sözlüklerini planlarken öğretmenlere ve müfredat uzmanlarına danışması gerektiği, hedef kullanıcının sınıf seviyesinin ve yaşının dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Tarp & Gouws, 2012). Öte yandan bir okul sözlüğü oluşturulurken içeriğe dâhil

edilecek öncelikli sözcükbirimlerin tespit edilmesinde dikkate alınması gereken çeşitli ölçütler ve alanlar bulunmaktadır. Okul sözlüğü yazarları, sözlüklerinde yer alacak sözcükbirimleri belirlerken ders kitaplarındaki, başvuru kitaplarındaki, dergilerdeki, çalışma kitaplarındaki, broşürlerdeki ve çocukların fiilen okudukları edebiyat eserlerindeki kelime sıklığını dikkate alırlar (Laughlin, 1975, s. 826). Bu nedenle okul sözlüklerinin işlevselliğinin artırılmasında söz konusu kaynakların dikkate alınması ve ihtiyaç duyulan hedef kelimelerin analizinin iyi yapılması önem arz etmektedir. Okul sözlüklerinin çeşitli işlevleri yerine getirecek donanımda hazırlanması gerekmektedir. Tarp ve Gouws (2012) ideal bir okul sözlüğünün işlevlerini şu şekilde sıralar: “Okul çocuklarına,

- Metni anlama ve üretme konusunda yardımcı olmak (yazılı veya sözlü)
- Dil bilgisi öğreniminde yardımcı olmak,
- Kelime öğrenme konusunda yardımcı olmak,
- Dünyayı öğrenmelerinde yardımcı olmak,
- Etimolojiyi öğrenmelerinde yardımcı olmak,
- Sözlük becerilerini geliştirmede yardımcı olmak.”

Sözcükler dilin göstergeleri, kavram tanımlayıcıları ve belirleyicileridir (Ayдын & Gülden, 2021, s. 474). Dilin temel yapıtaşlarını oluşturan sözcükler, dış dünyanın algılanışını kolaylaştırmanın yanında insanların düşünme yetilerinin de yaratıcısı olmaktadır. İnsanlar bütün düşünme faaliyetlerini kavramlarla, yani dış dünyanın sembolik yansımaları olan sözcüklerle yapmaktadırlar. Sözcük olmadan insanın varlık alanında hiçbir şey yoktur (Yalçın & Özek, 2006, s. 130-131). Sözcükler, insan hayatında olmazsa olmaz olan ve dilin yapısını, imkânlarını, sınırlılıklarını, incelelik ve güzelliklerinin ortaya koyulmasında önemli işlevler gören temel unsurlardır. Öte yandan sözcükler ve diğer söz varlığı unsurları sayesinde bir milletin ortaya koyduğu edebî üretimlerden gelmiş ve gelecek tüm kuşakların istifadesi mümkün kılınmakta, böylelikle hayatın her alanına dair birikimlerin yaşaması ve korunması sağlanmaktadır. Bu bakımdan okullarda öğrencilerin eğitimlerinde başarılı olmaların-

dan gerçek hayata hazırlanmalarına kadar her alanda belirleyici olan söz dağarcıklarının zenginleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Öğrencilerin sözcük dağarcıklarının zenginleştirilmesinde başvurulan temel araçlar arasında ders kitapları ve bu kitaplardaki metinlerin yanında belki de ilk başvuru kaynağı okul sözlükleri gelmektedir (Göçer, 2020).

“Sözlük biliminin asıl amacı, bir dilin kelime hazinesinin tasvirini yapmak için prensip, ilke ve yöntemlerin bilimsel olarak oluşturulması için dilin yapısında yer alan kelimelerin incelenmesini değişik kullanım açılarından ele alarak sözlüğün oluşturulmasını sağlamaktır” (Kahraman, 2016, s. 3294). Bu hususiyetlere göre okul sözlüklerini hazırlayan sözlük bilimcilerinin eserlerinde dikkate almaları gereken bazı sorumluluklar vardır. Bu sorumluluklar, okul sözlükleri açısından ifade edilirse şu niteliklerin bulunması beklenmelidir:

- Hedef kitlenin ihtiyaç duyacağı sözcük birimlerin özellikle alan yazındaki söz varlığı ve ihtiyaç analizlerine yönelik araştırmalardan hareketle doğru tespit edilerek sözlüklerde yer alması

- Sözcük birimler için yapılan tanımlamaların hedef kitlenin anlayabileceği düzeyde olması

- Sözlüğün yardımcı materyal olarak destekleyeceği derslerin amaçları ve söz varlığının iyi analiz edilmiş olması

- Gerek tanımlarda gerekse sözlüğün diğer alanlarında imla kurallarına dikkat edilmiş olması

- Sözcük türlerine yönelik bilgilerin paylaşılması

- Sözlüğün cilt, kâğıt, kapak kalitesinin hedef kitlenin özelliklerine uygun olarak seçilmiş olması

- Hedef kitlenin pratik bir şekilde kullanabilmesine elverişli olarak tasarlanmış olması

- Yazı tipi ve puntosunun hedef kitleye uygun olarak seçilmesi

- Kısaltmalar dizininin ve sembollerin Türk Dil Kurumunun benimsediği şekilde kullanılması

Çotuksöken de (1999) 20 farklı okul sözlüğünü inceleme sürecinin sonucunda okul sözlüklerinin biçimsel ve içerik olarak şu niteliklere sahip olması gerektiğine dikkat çeker:

- I- Biçim Yönden Okul Sözlüklerinin Sahip Olması Gereken Nitelikler:
 - a. Dizgi-baskı b. Resimleme
- II- İçerik Yönden Okul Sözlüklerinin Sahip Olması Gereken Nitelikler:
 - a. Hedef kitle b. Söz varlığı c. Yazım ve sesletim d. Kökenbilim:
 - e. Sözcük türü f. Tanımlama g. Örnek tümceler

Okul sözlüklerinin taşınması gereken biçimsel standartlara Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nden (MEB, 2021) bakıldığında da belirli çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Yönetmelik'te ders kitaplarına yönelik belirlenen standartlar açık bir şekilde belirtilmiştir. Sözlükler de ders kitapları gibi materyal hüviyetinde nesnelere olması bakımından ve aynı hedef kitleye hitap etmeleri bakımından belirtilen nitelikleri sözlükler için de benimsemek yanlış olmayacaktır. Örneğin yazı puntosuna yönelik olarak Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nde (2021) ders kitaplarındaki metinlerin (metin kısımlarının başlıkları dışında kalan bölümlerde resim altı yazıları, dipnotlar ve benzerinde kullanılan yazılar hariç) ilkökul 1'inci sınıflar için yirmi, 2'nci sınıflar için on sekiz, 3'üncü sınıflar için on dört, 4'üncü sınıflar için on iki ve ortaokul 5'inci sınıflar için on bir, daha üst sınıflar için ise on puntodan daha küçük harfler kullanılmayacağı ifade edilir. Yönetmeliğin altıncı maddesinde ise ders kitaplarının ve diğer eğitim araçlarının nitelikleri ile ilgili olarak şu hususlara yer verilmiştir: “a) Anayasa ve kanunlara aykırı hususları içermez.

b) Bilimsel hata içermez.

c) Eğitim ve öğretim programının amaçladığı kazanımları kapsar.

ç) Dil ve anlatıma uygunluk yönünden hata içermez.

d) Görsel tasarım ve içerik tasarımı öğrenmeyi destekleyecek nitelikte ve öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak yazılır” (MEB, 2021, s. 3).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada amaç, örnekleme yer alan ilköğretim Türkçe sözlüğün biçim ve içerik özellikleri bakımından ele alınarak sözlüğün hedef kitlenin ihtiyaçlarına ne boyutta karşılık verebildiğinin tespit edilmesidir. Böylelikle ilköğretim öğrencilerine ve Türk Dil Kurumuna yönelik hususiyetlerin dikkate alınarak hazırlandığı ifade edilen hâlihazırda satışta olan okul sözlüklerinin niteliklerine dikkat çekilmesi amaçlanmıştır.

Bu bilgiler ışığında araştırmanın temel probleminin “ilköğretim seviyesi öğrencileri için hazırlanan okul sözlükleri hedef kitlenin özellikleri dikkate alınarak hazırlanmış mıdır?” sorusu oluşturmaktadır. Bu soru doğrultusunda yanıt aranan alt problemler ise şunlardır:

1. İncelenen okul sözlüğünün biçimsel nitelikleri hedef kitlenin özelliklerine uygun mudur?
2. İncelenen okul sözlüğü, 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki söz varlığı etkinliklerindeki hedef sözcüklerin ne kadarını kapsamaktadır?
3. İncelenen okul sözlüğü, 7. sınıf öğrencilerinin yaygın olarak kullandığı kelimelerin ve hedef kelime listelerinin ne kadarını kapsamaktadır?
4. İncelenen sözlüğün madde başlarında imla kurallarına uyulmuş mudur?
5. İncelenen sözlüğün kısaltmalar dizini oluşturulurken Türk Dil Kurumunun standartları dikkate alınmış mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada Ata Yayıncılık tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük, biçim ve içerik özellikleri açısından incelenerek nitelikli okul sözlüklerine yönelik farkındalık oluşturulması hedeflenmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden dokü-

man incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 191).

İnceleme Nesnesi ve Ölçütleri

İnceleme standartlarının tam olarak ortaya koyulması için amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemiyle 7. sınıf seviyesi öğrencilerinin ihtiyaçları dikkate alınmıştır. Amaçsal örnekleme, çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanır. Ölçüt örneklemede araştırmadaki gözlem birimlerinin belli niteliklere sahip nesnelere oluşması halinde örnekleme için belirlenen ölçütü karşılayan birimler (nesnelere, olaylar vb.), örnekleme alınır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2019).

İncelemeye konu olan ve amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenen okul sözlüğünün tercihinde birtakım ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütler şunlardır:

- Yayınevinin söz konusu sözlüğü uzun süredir satışa sunuyor olması,
- Yayınevinin sözlük alanında birden fazla yayına sahip olması,
- İncelenen sözlüğün kapak veya sunuş kısımlarında Türk Dil Kurumunun belirlediği kurallara uygun olarak hazırlandığının beyan edilmiş olması.
- İncelenecek sözlüğün araştırma sürecinde de satışının sürüyor olması.
- İncelenecek sözlüğün öğrencilere yönelik olarak hazırlandığının belirtilmesi

Hâlihazırda pek çok yayınevi tarafından ilköğretim düzeyine yönelik okul sözlükleri satışa sunulmaktadır. İnceleme nesnesi olarak tercih edilen sözlük (Ata Yayıncılık- Türkçe Sözlük) ise basım yılı itibarıyla (2018) beş yıldır öğrencilerin kullanımına sunulmaktadır. Buna ek olarak yayınevi, birçok türde sözlük hazırlayarak kullanıcı ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlamaktadır. Bu türler arasında atasöz-

leri, deyimler ve özdeyişler sözlüğü; eş anlamlı, zıt anlamlı ve eş sesli kelimeler sözlüğü; resimli Türkçe sözlük, büyük Türkçe sözlük ve araştırmaya konu olan ilköğretim öğrencilerine yönelik Türkçe sözlük bulunmaktadır. Ayrıca yayınevini sunduğu çeşitler arasında aynı sözlüğün plastik, sert ve karton kapaklı sürümleri de bulunmaktadır. Hem farklı türlerde ve yaş gruplarına yönelik sözlüklerin hazırlanması hem de farklı biçimsel standartları göz önünde bulundurarak alternatifler sunması, yayınevini hazırladığı yayınlarda hedef kitlelerin özelliklerini dikkate aldığına göstergesidir. Bununla birlikte sözlüğün Türk Dil Kurumunun belirlediği esaslar çerçevesinde ve ilköğretim öğrencilerine yönelik hazırlandığı beyan edilmiştir. Belirlenen bu ölçütleri karşılaması nedeniyle inceleme nesnesi olarak Ata Türkçe Sözlük tercih edilmiştir.

İnceleme Ölçütleri

Yapılan alan yazın taramasında sözlüklerin taşınması gereken niteliklerin biçim ve içerik olmak üzere iki temel başlıkta ele alındığı görülmüştür. Biçimsel standartlara yönelik olarak ilköğretim Türkçe sözlüklerinin taşınabilir olması, kapağı ile cildinin kaliteli ve dayanıklı olması, albenisinin olması, yazı tipinin sade, yazı büyüklüğünün yaş düzeyine uygun olması, baskı-renk kalitesinin yüksek olması, sözlüğün başında kullanma yönergelerinin, kısaltmalar listesinin ve alfabenin bulunması gibi nitelikleri öne çıkmaktadır. Ayrıca yapılan alan yazın taramasında (Çotuksöken, 1999; Gülден, 2019; Kılıç & Seven, 2003; Küçükahmet ve diğerleri, 2011; Ülper ve diğerleri, 2014) basılı materyallerin biçimsel özellikleriyle ilgili olarak sırt, ebat, kapak, kâğıt, punto ve yazı tipi gibi standartların dikkate alındığı tespit edilmiştir. Sözlüklerin küçük ebatlı olması, içeriğin (kelime miktarı, örneklendirme, yazı puntosu vb.) niteliğini olumsuz etkilerken büyük ebatlı ve kalın sözlüklerin de taşıma açısından problem yaratması olasılığının bulunmasından hareketle bu ölçütler arasında hassas bir denge gözetilerek belirlenmesi gerekmektedir (Gülден, 2019). Karadağ ise (2011) okul sözlüklerinin biçimsel özelliklerini şu şekilde belirtmiştir: Taşınabilir olmalıdır. Kapağı ve cildi kaliteli ve dayanıklı olmalıdır. Albenisi olmalıdır. Yazı tipi sade, yazı büyüklüğü yaş düzeyine uygun olmalıdır. Baskı-renk kalitesi

yüksek olmalıdır. Sözlüğün başında kullanma yönergeleri, kısaltmalar listesi ve alfabe kullanılmalıdır (s. 201-205).

İnceleme nesnesinin 7. sınıf seviyesinin ihtiyaçları ve gelişim özellikleri doğrultusunda araştırılmasının gerekçeleri ise şu şekildedir: 7. sınıf seviyesindeki öğrenciler gelişim dönemi olarak soyut işlemler döneminin başında yer almaktadır. “Somut işlemler dönemindeki çocuklarla soyut işlemler dönemindeki ergenler arasındaki temel fark, ergenlerin bir olayın çok değişik yönlerini görebilmeleri ve bilgiyi soyut olarak üretebilmeleridir. Ayrıca dil gelişimi bakımından kavramların atasözlerinin, deyimlerin anlaşılmasında artık problemleri yoktur” (Senemoğlu, 2011). Dolayısıyla bu yaş grubuna yönelik olarak hazırlanan ders kitaplarının hazırlanmasında hem soyut hem de somut sözcüklerin öğretimi daha dengeli oranda esas alınacak ve söz varlığı etkinlikleri bu çerçevede hazırlanacaktır. 7. sınıf seviyesinin ölçüt olarak alınması, sözlük irdelenirken bu açılardan elde edilecek verilerin geçerliğini ve güvenilirliğini daha da artıracak bir faktör olarak görülmüştür.

İnceleme nesnesi için ölçüt olarak 7. sınıf Türkçe ders kitabının belirlenmesinin gerekçeleri şunlardır:

- Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmış olma,
- Dört yıldır eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanılmaya devam ediyor olma,
- 2022-2023 eğitim-öğretim yılında da ders kitabı olarak kullanılıyor olması,

İnceleme nesnesi için ölçüt olarak belirlenen 7. sınıf Türkçe ders kitabı (Kır ve diğerleri, 2018) 2018 yılında basılmış olup 2018-2019 eğitim-öğretim yılından 2022-2023 eğitim-öğretim yılına kadar her yıl kullanılmış olan bir ders kitabıdır. Ders kitabının eğitim-öğretim faaliyetlerinde basıldığı yıldan beri kullanılıyor olması, ilgili birimlerce yeterli ve işlevsel görüldüğü şeklinde değerlendirilebilir. Bu nedenle incelenen sözlüğün ders kitaplarına hitap edebilmesine yönelik bulguların elde edilmesinde ölçüt olarak daha uygun görülmüştür.

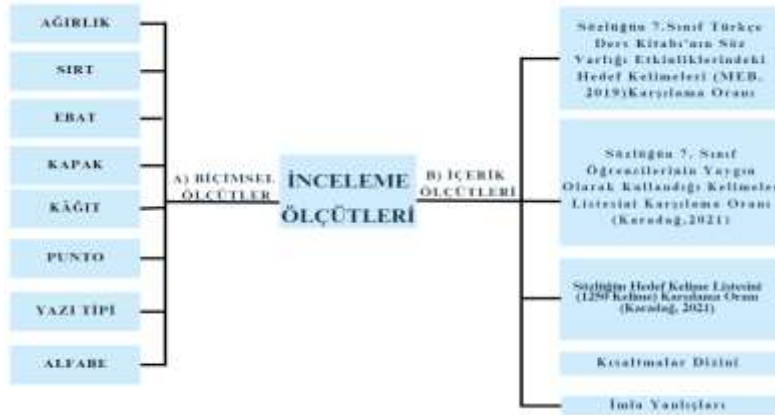
Veri Toplama Araçları

Biçimsel standartlar, Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nde (2021) ve alan yazındaki çeşitli araştırmalarda (Arı, 2020; Çotuksöken, 1999; Göçer, 2020; Gülden, 2019; Karadağ, 2011) ortaya koyulan standartlar derlenerek ortaya koyulmuş ve bu standartlar çerçevesinde sözlükler biçimsel incelemeye tabi tutulmuştur.

Sözlüklerin içeriğinde yer alan kelime tercihleri ise 7. sınıf seviyesi standartları dikkate alınarak incelenmiştir. Sözlüğün içerik özelliklerine yönelik olarak beş ayrı inceleme sahası oluşturulmuştur:

1. 7. sınıf Türkçe ders kitabının söz varlığı etkinliklerindeki hedef kelimeler
2. 7. sınıf öğrencilerinin yaygın olarak kullandığı kelimeler listesi
3. Alfabetik hedef kelime listesi
4. Sözlükteki madde başlarının imla açısından incelenmesi
5. Sözlüğün kısaltmalar dizininin incelenmesi

Sözlüğün incelemeye tabi tutulduğu biçim ve içerik ölçütleri Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. İncelenen Sözlüğün İncelemeye Tabi Tutulduğu Ölçütler

Sözlük, biçim ve içerik özellikleri açısından incelemeye tabi tutularak iki ayrı noktada veri analizi gerçekleştirilmiştir. Sözlüklerin biçim özelliklerini incelemek için alan yazında basılı eğitim materyallerine yönelik orta koyulan standartlar

(Arı, 2020; Çotuksöken, 1999; Göçer, 2020; Gülden, 2019; Karadağ, 2011, MEB, 2021) dikkate alınmıştır. İçerik incelemesi içinse alan yazında vurgulanan nitelikler doğrultusunda incelenecek sözlüğün öğrenci ihtiyaçlarına uygunluğuna yönelik veriler elde edilmesi amaçlanmış ve beş farklı ölçüt oluşturulmuştur. Bunlardan ilkinin okul sözlüklerinin 7. sınıf öğrencilerinin ihtiyaçlarını Türkçe ders kitapları ekseninde karşılayabilmesi açısından yapılan incelemeler oluşturmaktadır. Bunun için benzer örneklem yöntemine göre 2022-2023 eğitim- öğretim yılında kullanılmakta olan bir adet 7. sınıf Türkçe ders kitabı çeşitli ölçütler dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu ölçütler, inceleme nesnesi bölümünde açıklanmıştır. Söz konusu ders kitabının söz varlığına yönelik etkinliklerinde geçen kelimeler listelenmiş ve incelenecek sözlüklerde bu kelimeler taranmıştır. Böylelikle sözlüğün ders kitabı etkinliklerindeki hedef kelimelere yer verebilme durumuna yönelik bulgular ortaya koyulmuştur.

İkinci ve üçüncü adımda ise Karadağ'ın (2021) ilköğretim 5-8. sınıf öğrencilerinin kelime hazinelerini (1250) ve 7. sınıf seviyesindeki hedef kitleye öğretilmesi hedeflenebilir kelimeleri (649) tespit ettiği çalışmasındaki kelimeler ölçüt olarak alınmış ve incelenen sözlüklerde bu sözcüklerin karşılanma durumu tespit edilmiştir. Bu iki adımdan hareketle incelenen sözlüklerde yer verilen kelimelerin hedef kitlenin ihtiyaçlarının ne oranda gözetilerek oluşturulduğuna yönelik verilerin elde edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın içerik olarak son aşamasında ise incelenen sözlük “kısaltmalar dizini” ve “imla” açısından incelemeye tabi tutulmuştur. TDK'nin (2011) belirttiği kısaltmalar dizini ile sözlüklerde geçen dizinler karşılaştırılarak farklılıklara dikkat çekilerek standartlaşmanın sağlanmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Sözlükteki madde başlarında yer verilen her kelime, imla açısından incelenerek hatalı olanlar tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Sözlüğün ve Türkçe ders kitabının söz varlığı etkinliklerindeki hedef kelimelerin analizinde veri analiz yöntemi olarak betimsel içerik analizi kullanılmıştır.

Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunulmasıdır. Araştırmanın güvenilirliği için Huberman'ın güvenilirlik formülü esas alınmıştır. Araştırmada veriler, iki uzman tarafından betimsel içerik analizine tabi tutulmuştur. Veriler analiz edilerek kodlayıcılar arasındaki uyum dikkate alınmıştır. Kodlayıcılar arası tutarlık; tablolar oluşturulurken tema, alt temaların ve ortaya çıkan frekansların benzerlik ve farklılık oranları ortaya konulmuştur. Sırasıyla verilerin azaltılması, verilerin sunulması, kodlama, not alma, soyutlama ve karşılaştırma aşamaları uygulanmıştır (Balcı, 2021). Kodlayıcılar arası temaların, anahtar kelimelerin ve frekans değerlerinin sayısal olarak uyumluluğu bakımından %92 oranında benzerlik gösterdiği görülmüştür. Böylelikle araştırma verilerinin iç tutarlılığa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca nitel araştırmalarda araştırmanın bütün aşamalarının detaylı olarak yazılması da araştırmanın güvenilirliğini arttırmada önemli bir etken olarak görülmektedir. İncelenen sözlüğe dair elde edilen bulgular sözlüğün görselleri ve içerdiği bilgilerle desteklenmiştir. Bu araştırmada da araştırmanın tüm aşamaları bilimsel etik ilkeler doğrultusunda detaylı olarak rapor edilmiştir.

Bulgular

Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Sözlüklerin biçimsel hususiyetlerine yönelik değinilen ölçütler çerçevesinde incelemeye konu olan sözlüğün sırt, ebat, kapak, kâğıt, yazı tipi ve puntosu gibi biçimsel özellikleri ile ilgili nitelikleri Tablo 1'de belirtilmiştir:

Tablo 1: İncelenen Sözlüğün Biçimsel Özellikleri

Ağırlık	Sırt	Ebat	Kapak	Kâğıt	Punto	Yazı tipi	Kısalt. Dizini	Alfabe
	Amerikan Cilt		250 gr. Bristol				Var	Yok
	Tutkalla Birleştirilmiş	9,5x13,5 cm.	Parlak kâğıt, Selefonlu	70 gr. 1.				
220 gr.				Hamur	8,5	Helvetica		

Sözlük, tutkal ile birleştirilmiştir. Ayrıca sırtın, çabuk dağılmaması ve kitap kapağının muhafaza edilmesi için kapakta pilyaj iz de mevcuttur.

Kapak, 250 gram Amerikan Bristol parlak selefona kâğıtla oluşturulmuştur. Kapağın parlak olması ilgi çekiciliği artırıcı bir özelliktir. Kapağın estetik yönü ile ilgili olarak sade bir tasarıma sahip olduğu, seçilen ağırlıklı kırmızı ve mavi renklerle çocukların renkli dünyalarına hitap edebilmesi bakımından çok yeterli düzeyde olmasa da dikkat ve ilgi çekebilecek niteliklerde olduğu söylenebilir. Kapak kalınlığı da hedef kitlenin gelişim özelliklerine göre değerlendirilirse dış etkenlere karşı koruyucu standartta olduğunu söyleyebiliriz.

Dolayısıyla sağlamlık ve kullanılabilirlik açısından hedef kitle yaş grubuna uygun olduğu görülmektedir.

Şekil 2. İncelenen Sözlüğün Dış Kapak Görselleri

Sözlüğün kâğıt standartlarına bakıldığında ideal standardın (birinci hamur 80-90 gram) biraz altında kaldığı görülmektedir. (birinci hamur 70 gram). Sözlük kâğıdının beyaz renkte olması ve madde isimleri için yazılan yazıların magenta

(pembe) ve tanımlar için Kblack (siyah) renklerin kullanılması yine dikkatleri ve ilgiyi çekecek yeterlidir.

Sözlüklerde önemli olan unsurlardan bir tanesi yazı puntosunun hedef kitleye uygun olmasıdır. İdeal yazı büyüklüklerinin Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nde üçüncü sınıf düzeyindeki öğrenciler için 14, dördüncü sınıf seviyesi için 12, beşinci sınıf seviyesi için 11, daha üst sınıf seviyeleri için ise 10 puntosunun altında olamayacağı belirtilmiştir (MEB, 2021). Sözlük 8,5'lük metin içi puntosuyla belirlenen standardın altında kalmıştır. Yazı puntosunun belirlenen standartlarda (en az 10 punto) olmaması, hedef kitlenin kelimeleri bulmakta ve buldukları kelimelerin anlamlarını okumakta zorlanacakları anlamına gelmektedir.

birleşik isim	76	bitkin
<p>B bakımından kaynaşıp kalıplaşan fiil.</p> <p>birleşik isim,-smi <i>is. db.</i> Birleşik kelime biçiminde kurulmuş isim.</p> <p>birleşik kelime <i>is. db.</i> Ses düşmesi, ses türemesi, kelime türünün değişmesi veya anlam kayması dolayısıyla aralarına ek girmeyecek kadar kalıplaşmış iki veya daha çok sözden oluşan kelime.</p>	<p>bisküvi <i>is. Fr.</i> Uzun süre saklanabilen, tatlı ya da tuzlu, gevrek kurabiye.</p> <p>bismillah <i>is. Ar.</i> Besmele.</p> <p>bit <i>is. zool.</i> İnsan ve memeli hayvanların vücudunda asalak olarak yaşayan böcek.</p> <p>bitap,-bı <i>sf. Far.</i> Bitkin, yorgun.</p> <p>bitaraf <i>sf. Far.</i> Yansız, tarafsız.</p>	

Şekil 3. İncelenen Sözlüğün Yazı Tipi, Madde Başları ve Madde Başları Renklerini Gösteren Sayfa Örneği

Basılı eğitim materyallerinde tercih edilen Times New Roman ve Arial yazı tipleri hedef kitleye uygun, okunabilirliği yüksek yazı tipleridir. İncelenen sözlükte tercih edilen yazı tipi ise Helvetica'dır. Bu font da hedef kitleye uygun okunabilirliği yüksek yazı tipleri arasındadır.

İncelenen sözlüğün ebat ve ağırlık bakımından ilk ve ortaokul seviyesindeki öğrencilerin kullanımına elverişli olduğu söylenebilir. Ağırlık olarak 220 gram olan sözlük, yardımcı materyal olarak öğrencilerin çantalarında taşıyacakları ders kitabı ve diğer materyallere ek olarak ciddi bir yük oluşturacak ağırlığa sahip değildir.

Kenarında tüm harflerin bulunduğu ve alfabetik sıralamalar için kullanılacak şekilde tasarlanmış bir sözlük tipi olan fihristli sözlükler, kesimli veya kesimsiz tarzda tasarlanır. İncelemeye konu olan sözlük, kesimsiz fihrist (pembe renkte) özelliği taşımaktadır. Sözlüklerde madde başlarına yer verilmesi, madde başlarının açık ve renkli yazılması aranan sözcüklerin kolayca bulunması ve dikkat çekmesi açısından gereklidir. İncelenen sözlüğün madde başı kelimelerinin pembe renk ile yazılmış olması bu hususun dikkate alındığını göstermektedir.

Her sözlüğün ilk sayfalarında bir sunuş bölümü ve kısaltmalar bölümü bulunmaktadır. İncelemeye konu olan sözlüğün sunuş bölümünde, öğrenciler için hazırlanmış dile getirilmiştir. Sunuş bölümünde sözlüğün kullanım esaslarına yönelik sözcüklerin türleri ve etimolojisi hakkında bilgilendirici cümlelere yer verilmiştir: “Sözcüklerin türü, hangi dilden dilimize girdiği, yanlarındaki kısaltmalarla belirtilmiştir. Bu kısaltmaları anlayabilmek için sözlüğün başındaki ‘Kısaltmalar’ bölümüne bakmalısınız” (Odabaşı & Çalış, 2018). Bunun dışında madde başı sözcüklerinin nasıl bir işlevinin olduğuna ve öğrencilerin bu sözcükler sayesinde aradıkları sözcüklere ulaşmalarının nasıl kolaylaşacağına yönelik herhangi bir bilgilendirme yapılmadığı tespit edilmiştir.

İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’ndaki (Kır ve diğerleri, 2019) söz varlığına yönelik hazırlanan etkinliklerde yer alan hedef kelimeler, incelenen sözlükte taranmıştır. Böylelikle incelenen okul sözlüğünün 7. sınıf düzeyindeki ders kitaplarındaki söz varlığı etkinlikleri için ne kadar işlevsel olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Tablo 2: 7.Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nın Söz Varlığı Etkinliklerindeki Hedef Kelimeler

Adaş	Budak	Festival	İşlev	Kubbe	Santra	Telgraf/
------	-------	----------	-------	-------	--------	----------

						Telgraf- hane
Ağıl	Buluş	Fide	Kahya	Manifatura	Saplantı	Terapi
Ağıt	Burcu bulan-	Fon	Kaleydoskop	Muamma	Sedir	Tezgâh
Ahali	Buruk	Formül	Kamp	Müdahale	Semer	Tılsım
Algılama	Çarık	Gani	Kapısını çal- mak	Müfettiş	Sergile-	Tırmık
Amatör	Çelimsiz	Geleneksel	Kaplıca	Nesne	Serpiştir-	Totem
Andır-	Çeşni	Gergef	Kasvet	Nevale	Sığırtmaç	Törpü
Anımsa-	Çıra	Gezegen	Kaş	Oksijen	Sıla	Tümsek
Antren- man	Çivit	Giz	Kaşif	Olimpik	Simge	Umut
Azık	Desen	Göçüp git- mek	Kaygı	Operasyon	Skor	Ürkek
Azim	Düşündür	Göğce	Kepek	Optik	Suluk	Üzünc
Başının etini ye-	Ebru	Gök kubbe	Kerpiç	Özlem	Statü	Vaftiz
Battal	Edim	Gözet-	Keşfet-	Pardösü	Strateji	Yağlık
Bellek	Efor	Hamle	Keşif	Parkur	Stres	Yetki
Benimse-	Enerjik	Hare	Kırsal	Patika	Tasarla-	Yakın-
Beniz	Engin	İcat	Kıvrak	Perdah	Şablon	Yasa
Biyolog	Esnek	İçlen-	Kilise	Saçak	Talep	Yaygı
Biz	Evirip çevir-	İskemle	Koru	Sağır	Tavır	Yoksun
Bohça	Fakülte	İlen-	Kitle	Rota	Teleskop	Yörük
Broşür	Favori	İletişimsel	Kitre	Salık ver-	Unvan	Zamk
						Zihinsel

Tablo 3: Sözlüklerin 7.Sınıf Türkçe Ders kitabı Söz Varlığı Etkinliklerinde Geçen Kelimeleri Karşılama Durumu

7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Söz Varlığı Etkinliklerinde Bulunan Sözcük Sayısı	Sözlüğün Karşıla- dığı Kelime Sayısı	Sözlüğün Karşılayamadığı Kelime Sayısı
142	52	90
%100	%36,7	%63,3

Ölçüt olarak belirlenen 7. sınıf Türkçe ders kitabının söz varlığı etkinliklerinde 142 adet hedef kelime tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden 52'si incelenen sözlükte bulunmaktadır. Söz varlığı etkinliklerindeki 90 sözcük ise incelenen sözlükte yer almamaktadır.

Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Karadağ (2005) ve Kurudayıoğlu'nun (2005) Türkiye'nin yedi farklı bölgesinde söz varlığına yönelik olarak yaptığı çalışmalarda ilköğretim 5-8. sınıf öğrencileri için belirlenen hedef kelime listesindeki 1250 sözcük ve 7. sınıf öğrencilerinin yaygın olarak kullandığı sözcük listesindeki 649 sözcük, incelenen okul sözlüğünde taranmıştır, elde edilen bulgular Tablo 4'te paylaşılmıştır:

Tablo 4: *İncelenen Sözlüğün Hedef Kelime Listesi ve 7. Sınıf Öğrencilerinin Yaygın Olarak Kullandığı Sözcükleri İçerme Durumu*

Sözlüğün 7. Sınıf Öğrencilerinin Yaygın Olarak Kullandığı Kelimeler Listesini (649 Kelime) Karşılama Oranı	Sözlüğün Hedef Kelime Listesini (1250 Kelime) Karşılama Oranı
417 (%65)	781 (%62,5)

Araştırma sonucu ortaya çıkan kelime listelerine bakıldığında araştırmaya konu olan 7. sınıf öğrencilerinin yaygın olarak kullandığı 649 sözcüğün incelenen sözlükte 417'sinin yer aldığı tespit edilmiştir. 7. Sınıf Öğrencilerinin Yaygın Olarak Kullanıldığı Kelimeler Listesi'ndeki 1250 sözcüğün ise 781'i incelenen sözlükte tanımlanmıştır. Oransal olarak bakıldığında 7. sınıf öğrencilerine yönelik sözcüklerin %62-65 civarında sözlükte yer aldığı söylenebilir.

Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

İncelenen sözlükte imla yanlışlığı olduğu tespit edilen sözcükbirimler Tablo 5'te gösterilmiştir:

Tablo 5: *İncelenen Sözlükte İmlâ Yanlışlığı Tespit Edilen Sözcükbirimler*

Yazımı Yanlış Olan Sözcükbirimler	Sözcükbirimlerin Doğru Yazılışı
İkiyüzlü (sf. Özü sözü bir olmayan, riyakâr)	İki yüzlü
Jet – ski (jet – ski is. İng. Su kayağı.)	Jet ski

Okalıptüs (is. Avustralya’da yetişen bir ağaç türü.)	Okalıptus
Pli (is. Fr. 1. Kumaş, kâğıt vb. de bir bölümün öbürünün üzerine gelmesiyle oluşan kıvrım. 2. sf. Bu biçimde kıvrımı olan.)	Pili

Sözlükte yer verilen sözcükbirimlerin sayısı 7500-8000 civarındadır. Bu sayıyla mukayese edildiğinde incelenen sözlükte imla kurallarına uyulduğu, böylelikle öğrencilere imla açısından da kılavuzluk edildiğini söylemek mümkündür çünkü yapılan taramalarda az sayıda (4 adet) imla yanlış taşıyan sözcükbirim saptanmıştır.

Beşinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

İncelenen sözlüğün kısaltmalar bölümünde 74 kısaltmaya yer verilmiştir. Bu kısaltmalar, gelişigüzel sözcük kısaltmalarıyla oluşturulmamış, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük’teki (TDK, 2011) kısaltmaların ve açılımların dikkate alınarak sözlükte yer verildiği tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Nitelikli okul sözlüklerinin biçim ve içerik olarak hedef kitlenin ihtiyaçlarına karşılık verebilme durumunun ortaya koyulmaya çalışıldığı bu araştırmada örneklem olarak belirlenen sözlükle ilgili olarak şu değerlendirmeler yapılabilir:

Araştırmanın birinci alt problemi olan incelenen okul sözlüğünün biçim özelliklerinin hedef kitlenin özelliklerine uygunluğu ilgili olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır: İncelenen sözlük ağırlık (220 gr.), taşınabilirlik, ebat özellikleri (9,5x13,5 cm.), yazı tipi (helvetica), kapak özellikleri (250 gr. bristol parlak kâğıt, selefona), sırt yapısı (Amerikan cilt), sözlüğün birleştirilme şekli (tutkalla birleştirilmiş), madde başlarının renklendirilme şekli (farklı ve belirgin tonlarda), kısaltmalar dizinin belirli ölçütlere bağlı kalınarak hazırlanması açılarından hedef kitlenin ihtiyaçlarına uygun niteliklerde hazırlanmıştır. Güzel ve Süslü’nün (2022) benzer şekilde İllkokul Türkçe sözlüklerinin biçim ve içerik özellikleri üzerine gerçekleştirdiği araştırmada bu araştırmanın sonuçlarıyla benzer şekilde incelenen sözlüklerin de kısalt-

malar dizinine sahip olduğu ancak örneklemedeki iki sözlüğün sözcük türü tanımlamalarına yer verirken diğer sözlüklerin yer vermediğine dikkat çekilmiştir. İncelenen sözlüklerin kullanım esaslarına ilişkin açıklamalara yer verilip verilmediği ile ilgili ise araştırmada herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu araştırmada ele alınan sözlükte öğrencilere ilgili sözlüğe dair açıklayıcı belirli bilgiler sunulmuştur. Bununla birlikte Güzel ve Süslü'nün incelediği dört sözlüğün üçünde olduğu gibi bu araştırmada incelenen sözlükte de alfabe yer verilmemiştir. Özellikle öğrencilerin kullanımına sunulduğu ifade edilen bir materyal olarak, ilkokul 1. sınıf seviyesi dışındaki öğrenciler açısından alfabenin olmaması bir sorun teşkil etmeyecektir. Bu noktada okul sözlüklerinin ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin özelliklerine göre ayrı ayrı hazırlanmasının gerekliliğine ve alfabe vb. içeriklerinin bu doğrultuda sözlüklerde yer verilip verilmemesinin doğru olacağına dikkat çekilmelidir. İlkokul ve ortaokul seviyesi için hazırlanan bir okul sözlüğünün kullanım talimatnameleri de tamamen farklı şekilde hazırlanmalıdır. Karadağ da (2011, s. 196) bu hususla ilgili olarak ilköğretim öğrencileri için sözlük hazırlanırken öğrencilerin tamamını aynı düzeyde kabul etmenin imkânsız olduğuna ve ilköğretim çağını kendi içinde alt düzeylere ayırarak bunlara uygun okul sözlükleri hazırlamanın gerekliliğini savunmaktadır.

İncelenen sözlüğün sayfa nitelikleri (70 gr. 1. hamur) ve yazı puntosu (8,5) ise alan yazında belirlenen standartların altında kalmıştır. Güzel ve Süslü (2022) tarafından incelenen sözlüklerin de kâğıt kaliteleri (70 gr. 1. veya 2. Hamur) ve puntosunun (8 punto) hedef kitle (ilköğretim öğrencileri) için belirtilen standardın (10 punto ve üzeri yazı, 1. hamur 80 gr.) altında kaldığı tespit edilmiştir. Öğrenciler açısından kâğıt standardı ve yazı puntosu özellikleri sözlüklerin işlevselliklerini ve kullanılabilirliğini doğrudan etkileyecek niteliklerdir. Hedef kitleye hitap edecek punto standardının altında niteliklere sahip basılı bir materyalin okunabilirliği güçleşecek, buna bağlı olarak öğrencilerin sözlükten istifade etme arzularını olumsuz etkilenebilecektir. Kâğıt standardı ise hem sözlüğün dayanıklılığı hem de göz sağlığı başta

olmak üzere kullanışlılığa doğrudan etki edecek bir faktör olması nedeniyle önemlidir.

Araştırmanın ikinci alt problemi ile ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunulabilir: İlkokul öğrencileri için okul sözlüğü olarak hazırlanan sözlüğün hedef kitlesi içinde yer alan 7. sınıf seviyesine yönelik değerlendirilmesi yapılmıştır. Bunun için 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki söz varlığı etkinliklerindeki sözcüklerin incelenen sözlükte ne kadarının bulunduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle sözlüklerin hazırlanmasında dikkate alınması gereken materyallerden biri olan ders kitaplarına yönelik birtakım veriler elde edilmiştir. Buna göre bahsi edilen Türkçe ders kitabındaki söz varlığı etkinliklerinde yer alan 142 hedef sözcükbirimin yalnızca %36,7'si sözlükte yer almakta, %63,3'ü ise sözlükte bulunmamaktadır. Sözlükler hazırlanırken taşınabilirlik ve kullanışlılık açısından belirli bir hacim sınırı olduğu göz önünde bulundurulursa içerikte yer verilecek sözcükbirimlerin tercihinde ihtiyaca yönelik hassasiyet göstermenin önemi daha da ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın ikinci probleminde olduğu gibi üçüncü alt problemde de hazırlanan sözlüğün hedef kitlenin ihtiyaçlarına karşılık verebilme niteliği ayrı bir ölçüt benimsenerek irdelenmiştir. İlköğretim 5-8. sınıf öğrencileri için belirlenen hedef kelime listesindeki 1250 sözcüğü ve 7. sınıf öğrencilerinin yaygın olarak kullandığı sözcük listesindeki 649 sözcüğü karşılama oranı açısından incelenen sözlük, %62-65'lik bir orana sahiptir. Serin'in (2022) bu araştırmayla benzer şekilde okul sözlüklerinin niteliklerine yönelik Türkçe ders kitaplarındaki sözcüklerden (385 sözcük) hareketle veriler ettiği çalışmadaki sonuçlar şu şekildedir: İncelenen altı farklı sözlüğün ders kitaplarındaki hedef kelimeleri karşılama durumu %29, %41, %55, %41, %58, %86'lık oranlara sahiptir. Aynı hedef kitleye yönelik hazırlanmalarına rağmen incelenen sözlüklerdeki standardın bu çapta (%29-%86) farklılık göstermesi sözlük yazarlarının sözcükbirimleri belirlemede ders kitaplarını dikkate alıp almamalarının sözlüğün işlevselliğini ciddi boyutlarda etkilediği şeklinde değerlendirilebilir. Bu araştırmada incelenen sözlüğün verileri değerlendirildiğinde yazarların sözlüğün içeriğinin oluşturulmasında öğrencilerin yaygın olarak kullandıkları ya da kullanma

ihtiyacı hissedecekleri kelimelerin belirlenmesine gayret edildiği şeklinde yorumlanabilir. Türkçe öğretimi açısından değerlendirildiğinde çok yüksek bir oran olarak sayılmasa da sözlüğün ilköğretime yönelik tüm derslere hitap edici bir işlevde hazırlanmasının amaçlanmış olması ortaya çıkan oranların daha makul görülmesini sağlayabilir. Serin (2022) tarafından incelenen diğer sözlüklerin 385 kelimeelik bir liste doğrultusunda %29-86'lık bir aralıkta kapsayıcılığına sahip olduğu dikkate alınarak mukayese edildiğinde 649 ve 1250 kelimeelik iki kelime listesinde incelenen sözlüğün %62,5-65'lik bir orana sahip olması içerik olarak piyasadaki pek çok sözlükten daha iyi bir standarda sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın dördüncü alt probleminde incelenen okul sözlüğündeki madde başlarının imla yanlışları içerip içermediği ve sözlüğün imla açısından da öğrencilere doğru bilgiler sunup sunmadığı irdelenmiştir. Madde başlarından dördünün yazımında yanlışlıklar tespit edilmiştir.

Araştırmanın beşinci alt probleminde sözlüğün kısaltmalar dizini, Türk Dil Kurumunun belirlediği standartlara göre incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır: Sözlüğün kısaltmalar dizinin hazırlanmasında Türk Dil Kurumunun kısaltmalar dizininin dikkate alındığı (TDK, 2022) saptanmıştır. Kısaltmalar dizininde yer almayan bazı eklerin kısaltma ve açıklamalarına (-i Nesnesi -i durum eki alan fiil vb.) yönelik ise TDK Büyük Türkçe Sözlük'ün (2011) kısaltmaları ve açıklamaları benimsenmiştir. Bu da sözcük biliminde standartlaşmanın sağlanabilmesi açısından kıymetlidir. Kısaltmalar dizininin hazırlanmasında takip edilen bu yol, sözlüğün belirli standartlar gözetilerek hazırlanmaya çalışıldığının bir başka göstergesidir.

Yapılan bu değerlendirmeler çerçevesinde okul sözlüklerine yönelik olarak şu önerilerde bulunulabilir:

Nitelikli okul sözlüklerinin biçimsel standartlarının yayınevlerince gelişigüzel belirlenmesinin aksine piyasaya sürülmüş her sözcüğün hedef kitlenin gelişim özellikleri için belirlenmiş standartlara uygun olup olmadığına yönelik daha sıkı denetimden geçmesi gerekir. Alan yazında ve bu araştırmada incelenmiş olan sözlüklerin kâğıt kalitesi, yazı puntosu başta olmak üzere hedef kitlenin gereksinimlerine

uygun olmayan standartlara sahip olması bu önerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Sözlüklerin kullanıcılara sunduğu sözcük türü, etimoloji ve diğer önemli bilgilere ait kısaltmalar hakkında anlaşılır bilgiler verilmeli, sözlüğün kullanımına ilişkin esaslar, öğrencilere anlaşılır bir dille açıklanmalıdır.

Okul sözlüklerinde madde başı olarak yer verilecek sözcükler hedef kitlenin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak ders kitapları, edebî eserler, yapılan bilimsel araştırmaların sonuçları başta olmak üzere çok yönlü bir süreç yürütülerek derlenmelidir. Sözcükbirimlerin tanımları olabildiğince hedef kitlenin bildiği sözcüklerle yapılmalı, bir bilinmeyen sözcükle başlayan öğrenme süreci tanımlardaki anlamı bilinmeyen ve tahmin edilemeyecek kelimelerle çok bilinmeyenli bir hâle getirilmemelidir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim III. cilt*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arı, G. (2020). Türkçe ders kitaplarında biçimsel ve fiziksel görünüm. H. Ülper (Ed.), *Türkçe Ders Kitabı Çözümlemeleri* içinde (s. 43-56). Pegem Akademi.
- Aydın, G., & Gülден, B. (2021). Kelime Öğretimi. F. Temizyürek, & T. Türkben (Ed.), *Türkçe öğretimine genel bir bakış el kitabı* içinde (s. 473-512). Pegem Akademi.
- Balci, A. (2021). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9789756802403>
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E. K., Aygün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9789944919289>
- Çetinkaya, B. (2014). Sözlüklerde tanımlama söz varlığı üzerine bir inceleme. *Electronic Turkish Studies*, 9(9), 395-406.
- Kır, T., Kırman, E., & Yağız, S. (2018). *Ortaokul ve imamhatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 7*. MEB.
- Çotuksöken, Y. (1999). Okul sözlükleri üzerine. *Kebikeç*, 7-8, 61-65.
- Dursunoğlu, H. (2011). Cumhuriyet döneminde yapılan sözlük çalışmaları ve Türkçe sözlükler üzerine bir kaynakça denemesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(31), 255-272.
- Göçer, A. (2020). Okul sözlüklerinin biçimsel özellikleri ve akademik çalışmalarda değinilen sorunlar bağlamında Türkçe okul sözlüğü hazırlama süreç, ilke ve ölçütleri üzerine bir öneri: tematik okul sözlükleri. *Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7, 66-83. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.686488>
- Göğüş, B. (1978). *Orta dereceli okullarımızda Türkçe ve yazın eğitimi*. Gül.

- Gülden, B. (2019). Türkçe ders kitaplarının deyim varlığı ve okullar için hazırlanan deyim sözlüklerinin işlevsellikleri üzerine bir araştırma. *VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (s. 2344-2355). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://sbe.yildiz.edu.tr/sayfa/ETK%C4%B0NL%C4%B0K-VE-YA-YINLARIMIZ/Sosyal-Bilimler-Kongresi/232>
- Güzel, Z., & Süslü, H. D. (2022). İlkokul Türkçe sözlüklerinin niteliksel özellikleri üzerine bir inceleme. *Dijital Teknolojiler ve Eğitim Dergisi*, 1(2), 130-144. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7489399>
- İlhan, N. (2009). Sözlük hazırlama ilkeleri, çeşitleri ve özellikleri. *Electronic Turkish Studies*, 4(4), 534-554.
- Kahraman, M. (2016). Sözlük Bilim kuram, ilke ve yöntemler üzerine. *Journal of the Human & Social Science Researches*, 5(8). <https://doi.org/10.15869/itobiad.284821>
- Karadağ, Ö. (2005). *İlköğretim I. kademe öğrencilerinin kelime hazinesi üzerine bir araştırma*. (Tez No: 160509) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]
- Karadağ, Ö. (2011). İlköğretim Türkçe sözlüklerinin hazırlanmasında temel ölçütler. *Türkçülük Bilimi Araştırmaları*, 30, 193-207.
- Karadağ, Ö. (2021). *Kelime öğretimi*. Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786052415337>
- Kılıç, A., & Seven, S. (2003). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Pegem A.
- Kır, T., Kırman, E., & Yağız, S. (2019). *Ortaokul ve imamhatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 7*. MEB.
- Kocapınar, P. (2020). Sözlük nedir? *Karadeniz Araştırmaları*, 17(68), 1089-1101. <https://doi.org/10.12787/KARAM1663>
- Kurudayıoğlu, M. (2005). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin kelime hazinesi üzerine bir araştırma* (Tez No: 159613) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]
- Küçükahmet, L., Duman, T., Çakmak, M., Tertemiz, N., Ercan, L., Kayabaşı, Y., . . . Çalık, T. (2011). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*. Nobel.
- Laughlin, R. M. (1975). The state of school dictionaries. *Language Arts*, 52(6), 826-842.
- MEB. (2021, Ekim 14). *Resmî Gazete*. Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211014-1.htm>
- Odabaşı, S., & Çalış, P. D. (2018). *Türkçe sözlük*. Ata.
- Senemoğlu, N. (2011). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. Pegem Akademi.
- Serin, N. (2022). Okul sözlüklerinde yer alan örnek cümlelerin seçiminde kullanılacak ölçütler. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 53-70. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1179406>
- Tarp, S., & Gouws, R. H. (2012). School dictionaries for first-language learners. *Lexikos*, 22, 333-351. <https://doi.org/10.5788/22-1-1011>
- TDK. (2011). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- TDK. (2022, Eylül 2). *Kısaltmalar Dizini*. https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2019/01/K%C4%B1saltmalar_Dizini.pdf
- Ülper, H., Arı, G., Çetinkaya, G., Güneyle, A., İşeri, K., Okur, A., . . . Yaylı, D. (2014). *Türkçe Ders Kitabı Çözümlemeleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yalçın, S. K., & Özek, F. (2006). Söz varlığının temel dil becerilerinin ve akademik disiplinlerin kazanımına olan etkileri. *Millî Eğitim*, 35(171), 130-139.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.

Extended Abstract

Dictionaries are essential tools for learning second languages as well as for teaching terms in one's native tongue. The purpose of this study is to shed light on the characteristics of school dictionaries that are now available and purport to have been created with primary school kids and the Turkish Language Institute in mind. Both the form and the content elements of the example dictionary were studied. So, the goal is to ascertain how well the dictionary can meet the needs of students. Both in terms of format and content, dictionaries must satisfy the needs of pupils. "Are the school dictionaries made for primary school pupils prepared by taking into account the peculiarities of the students?" is the research's main issue. These are the sub-problems related to this question that need to be addressed:

1. Are the formal qualities of the evaluated school dictionary appropriate for the intended audience's characteristics?
2. What percentage of the target terms in the vocabulary exercises in the Turkish textbooks for the seventh grade are covered by the school dictionary under review?
3. What percentage of the 7th grade students' target word lists and frequently used words are present in the school dictionary under review?
4. Were the spelling conventions observed at the start of the entries in the dictionary under review?

By analyzing the Turkish Dictionary created by Ata Publishing in terms of form and content qualities, the research aimed to raise awareness about the quality of school dictionaries. One of the qualitative research designs, the document analysis approach, was used for this research. The demands of 7th grade students were taken into consideration by utilizing the criterion sample approach, one of the purposive sampling techniques, in order to completely reveal the test standards.

In the study's focus, the preference of the school dictionary, which is decided by criterion sampling, one of the purposive sampling techniques, a number of criteria have been established. These standards are:

The publisher said that the dictionary was still available for purchase.

The publishing company additionally provides dictionaries of various kinds. It is stated on the cover or presentation part of the dictionary under examination that it was created in compliance with the standards established by the TDK.

- The dictionary under examination is produced for students, as evidenced by the fact that it is still being sold throughout the study process.

Many publishing companies currently have school dictionaries for elementary school students available for purchase. As of the year of release, students have had access to the dictionary (Ata Publishing - Turkish Dictionary), which is preferred as the subject of study, for five years (2018).

The publishing company also tries to satisfy consumer needs by creating a variety of dictionaries. The research focuses on three different types of Turkish dictionaries: an illustrated Turkish dictionary, a large Turkish dictionary, and a Turkish dictionary for elementary school students. These genres include dictionaries of proverbs, idi-

oms, and aphorisms as well as dictionaries of synonyms, antonyms, and homophones. The publisher also includes hardcover, paperback, and plastic versions of the same dictionary in its selection. A sign that the publishing company considers the peculiarities of the target audiences in its books is the creation of dictionaries for various genres and age groups as well as the fact that they give options by taking into consideration various formal standards.

The publishing company also tries to satisfy consumer needs by creating a variety of dictionaries. The research focuses on three different types of Turkish dictionaries: an illustrated Turkish dictionary, a large Turkish dictionary, and a Turkish dictionary for elementary school students. These genres include dictionaries of proverbs, idioms, and aphorisms as well as dictionaries of synonyms, antonyms, and homophones. The publisher also includes hardcover, paperback, and plastic versions of the same dictionary in its selection. A sign that the publishing company considers the peculiarities of the target audiences in its books is the creation of dictionaries for various genres and age groups as well as the fact that they give options by taking into consideration various formal standards.

An element that will further increase the validity and reliability of the data to be acquired in these respects is the use of the 7th grade level as a criterion.

The 7th grade Turkish textbook was chosen as a criterion for the study object for the following reasons:

- Being released by the Ministry of National Education;
- Being used for at least four more years in educational activities;
- To serve as a textbook for the academic year 2022-2023,

The 7th grade Turkish textbook, which was chosen as the study object's criterion, was released in 2018 and has been in use from the 2018–19 school year through the 2022–2023 school year.

The fact that the textbook has been used in educational activities since the year it was published can be considered sufficient and functional by the relevant units. For this reason, it was considered more appropriate as a criterion in obtaining the findings for the examined dictionary to appeal to the textbooks.

Formal standards were created by combining the standards in the Ministry of National Education Textbooks and Educational Tools Regulation (2021) and various studies in the literature. Within the framework of these standards, dictionaries have been subjected to formal examination.

The word preferences in the content of the dictionaries were examined by considering the 7th grade level standards. For the content features of the dictionary, 5 different fields of study have been created:

1. The target words in the 7th grade Turkish textbook's vocabulary exercises
2. A list of words used frequently by 7th graders
3. An alphabetical list of keywords
4. Reviewing the dictionary's index of acronyms
5. Checking the spelling in the dictionary's headlines

The studied dictionary was scanned, the goal terms in the vocabulary exercises in the 7th Grade Turkish Textbook (MEB, 2021) were listed, and the circumstance where the lexicon met these concepts was shown.

“7. Words in the "List of Commonly Used Words" and "Alphabetical Target Word List” were scanned in the dictionary, and information on whether the dictionary meets the learning needs of 7th grade students was obtained. This was done for the dictionary to meet the needs of the target audience.

Other areas of study that are looked at in terms of content include the dictionaries’ index of acronyms and the target words’ spelling. According to the characteristics established by the Turkish Language Association, the abbreviations index and the spelling compatibility of the headings were verified.

“List of Commonly Used Words” and “Alphabetical Target Word List” were scanned in the dictionary, and information on whether the dictionary fulfills the learning needs of 7th grade students was obtained. This was done for the dictionary to meet the needs of the target audience.

Other areas of study that are looked at in terms of content include the dictionaries’ index of acronyms and the target words’ spelling. According to the characteristics established by the Turkish Language Association, the abbreviations index and the spelling compatibility of the headings were verified.

The following assessments can be made about the study’s second subproblem: The dictionary, which was designed as a classroom dictionary for elementary school pupils, was assessed for the target audience’s 7th grade level. It has been attempted to ascertain how many of the words in the vocabulary exercises in the Turkish textbook for the seventh grade are present in the examined dictionary for this purpose. As a result, information was gathered for textbooks, which is one of the sources taken into account while creating dictionaries. As a result, only 36.7% of the 142 target vocabulary units in the vocabulary exercises of the aforementioned Turkish textbook are found in the dictionary, while 63.3% are absent.

By using a different criterion, the ability of the dictionary created for the third problem of the research to meet the needs of the target audience was assessed. The dictionary has a rate of 62-65% for meeting the target word list of 1250 words created for grade kids and the word list of 649 words frequently used by 7th grade students. The dictionary studied in the two-word lists of 649 and 1250 words has a ratio of 62.5-65% when compared to many dictionaries on the market in terms of content, whereas other dictionaries have a coverage of 29-86% in line with a list of 385 words. exhibits a high standard.

The fourth sub-problem of the research has looked at whether the headings in the school dictionary have any spelling errors and whether it gives the students accurate spelling information. Four of the headlines have mistakes in their writing. The abbreviations and explanations from the TDK Turkish Dictionary were used to create the dictionary’s abbreviation index. This is crucial for maintaining standardization.

The dictionary's abbreviation index was analyzed for the fifth sub-problem of the research in accordance with the criteria established by the Turkish Language Institute, and the following conclusions were reached: It was discovered that the dictionary was created in accordance with the abbreviation index created by the Turkish Language Institute (TDK, 2022).

The abbreviations and explanations from the TDK Turkish Dictionary (2011) have been adopted for the abbreviations and explanations of some attachments that are not listed in the abbreviations index. This is beneficial for establishing lexicological uniformity. This approach taken in creating the abbreviations index is just another sign that certain standards are being taken into consideration when creating the dictionary.

KAMUDA KURUMSALLAŞMA OLGUSUNUN KURUMSAL İTİBAR VE ETİK YÖNETİM İLKELERİ PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ*

Handan BOYALI*
Yıldız ATMACA*

Öz

Kurumsallaşma, kurumun faaliyetlerinde yönetenlerin şahsi yöntemlerine bağlı olmadan varlığını sürdürme durumudur. Sürdürülebilir belli kural ve kaideler etrafında birleşerek bir yönetsel yapı oluşturmak kurumsallaşma olgusu ile doğrudan doğruya ilişkilidir. Kurumsallaşma olgusunu ayakta tutan bir takım ilkeler bütünü söz konusudur. Bu anlamda, kurumsal itibar ve etik yönetim ilkeleri, kurumsallaşmayı etkili ve verimli hale getiren en önemli ilkeler olarak kabul edilmektedir. Kurumsal itibar, kurumun hedef kitleler tarafından nasıl görüldüğünü belirten, kurumu ayakta tutan ve kurumun sürekliliğini sağlayan önemli bir olgudur. Bu ise hedef kitlenin ihtiyaçlarının giderilmesi ve memnuniyetlerinin sağlanması sonucunda kuruma dair algıların olumlu yönde ilerlemesiyle oluşmaktadır. Yine kurumsal performansın artırılması için etik değerlerin dikkate alınarak kararların alınması gereklidir. Kurumların kendi bünyelerinde oluşturdukları etik ilkelerin çalışanlar tarafından doğru bir şekilde algılanıp benimsenmesi ve uygulanması hem kurum içi hem de kurum dışı ilişkileri iyileştirecektir. Hakkaniyet, eşitlik, doğruluk, dürüstlük gibi etik ilkeler doğrultusunda hareket eden, çalışanlarının ve diğer paydaşlarının sorunlarını bu ilkeler çerçevesinde çözmeye çalışan kurumlar, vatandaşlar üzerinde olumlu bir intiba oluşturacaktır. Bu olumlu intiba ise kamu kurumlarındaki hem kurumsal itibar hem de kurumsallaşma düzeyini arttıracaktır.

Bu bağlamda, bu çalışma ile kamu kurumlarının kurumsallaşma sürecinde kurumsal itibar ve etik yönetim ilkelerinin hangi ölçüde etkili olduğu analiz edilmek istenmiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada kavramsal ve teorik açıklamalar yapılmış, sonrasında ise kurumsal itibar ve etik yönetim ilkelerinin bir kurumdaki kurumsallaşma düzeyini olumlu ölçüde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Kurumu, Kurumsallaşma, Kurumsal İtibar, Etik Yönetim, Kamu Görevlileri Etik Kurulu

* Bu çalışma, 22-25 Eylül 2022 tarihleri arasında 5. Uluslararası Eğitim, Ekonomi, Yönetim ve Sosyal Bilimler Kongresinde sunulmuş olan “Kurumsal İmaj ve Profesyonel Etik İlkeleri Bağlamında Kamuda Kurumsallaşma” adlı çalışmanın genişletilmiş ve güncellenmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, handanboyali@munzur.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4662-5124>

* Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü, yildizatmaca@yyu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6345-4745>

Analysis of Institutionalization from the Perspective of Corporate Reputation and Ethical Management Principles

Abstract

Institutionalization is the state of maintaining its existence without being dependent on the personal methods of the managers in the activities of the institution. Creating an administrative structure by uniting around certain sustainable rules and principles is directly related to the phenomenon of institutionalization. There is a set of principles that sustain the phenomenon of institutionalization. In this sense, corporate reputation and ethical management principles are accepted as the most important principles that make institutionalization effective and efficient. Corporate reputation is an important phenomenon that indicates how the institution is seen by the target audience, keeps the institution alive and ensures the continuity of the institution. This occurs as a result of meeting the needs of the target audience and ensuring their satisfaction, as the perceptions of the institution progress in a positive direction. Again, in order to increase institutional performance, it is necessary to take decisions by considering ethical values. Accurately perceiving, adopting and applying the ethical principles established by the institutions within their own structure by the employees will improve both internal and external relations. Institutions that act in line with ethical principles such as fairness, equality, integrity and honesty and try to solve the problems of their employees and other stakeholders within the framework of these principles will create a positive impression on citizens. This positive impression will increase both the corporate reputation and the level of institutionalization in public institutions.

In this context, this study aims to analyze to what extent corporate reputation and ethical management principles are effective in the institutionalization process of public institutions. In the study, in which the qualitative research method was used, conceptual and theoretical explanations were made, and then it was concluded that corporate reputation and ethical management principles positively affect the level of institutionalization in an institution.

Keywords: Public Institution, Institutionalization, Corporate Reputation, Ethical Management, Ethics Committee for Public Officials

Giriş

Küreselleşme ile değişimin hızlı gerçekleştiği ve buna bağlı olarak belirsizliğin arttığı süreç, zamanla yönetim anlayışında ve kamu yönetiminde de etkisini göstermeye başlamıştır. Kamu kurumlarının amacı uzun bir süre zarfında kamuya hizmeti en iyi şekilde gerçekleştirmektir. Bu anlamda kamu kurumlarının varlıklarını sağlam temeller üzerine inşa etmeleri ise ancak kurumsallaşmaları ile mümkün olmaktadır. Kurumsallaşma, örgütsel faaliyetlerin yöneticilere ve çalışanların şahsi yöntemlerine bağlı olmaksızın sürdürülebilmesi için bazı kuralların, standartların,

prosedürlerin ve yapının oluşturulmasıdır. Kurumsallaşmanın sağlanması ile kurum ve kuruluşlar, yönetici ve çalışanlara bağlı olmaksızın varlıklarını sürdürebilmektedirler. Ayrıca kurumsallaşma, kurumsal yapının daha güçlü ve değişime açık bir yapıya dönüştürülmesini gerektirmektedir. Kurumsallaşmada başarı sağlayan örgütler, hem içinde buldukları durumu hem de gelecekte ortaya çıkabilecek tahmin edilemeyen sorunları, krizleri ve çatışmaları da yönetebilme noktasında esnek tepkiler gösterip dayanıklı durarak bunu başarmakta ve var olan düzenlerini korumaktadırlar. Yani kurumsallaşma ile hızlı değişkenlik, belirsizlik ve karmaşıklığın oluşturacağı durumlarda kurumların izlemeleri gereken yol ve yöntemlere hazırlıklı olmaları sağlanmaktadır. Böylelikle kurumlar, kurumsallaşma ile var olan düzenlerini bozmadan istikrarlı ve güçlü bir yapıya kavuşabilmektedirler.

Kamu kurumlarındaki etkinlik ve verimliliğin artırılması, büyük oranda kurumsallaşmanın oluşturulmasına ve vatandaşların kamu kurumlarına dair algılarının olumlu yönde sağlanmasına bağlı olmaktadır. Kamu kurumlarında verimlilik ve sürekliliğin sağlanmasında kurumsallaşma seviyesi etkili iken, hedef kitlelerin kuruma dair algılarının olumlu yönde gelişmesinde kurumsal itibarın oluşturulması önemli görülmektedir. Kurumsallaşma sürecini başarılı bir şekilde tamamlayan ve değişimlere ayak uydurabilen kurumlar benimsediği misyon, vizyon ve değerler ile zamanla bir itibar sahibi olmaktadır. Kurumsal itibar, bir kurumun hedef kitleler tarafından nasıl algılandığını belirtmektedir. Aynı zamanda kurumun ayakta durup sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Kurumun sahip olduğu değerler, tutumlar, inançlar ve yapmış olduğu faaliyetlerinin bir sonucu olarak kendisini gösteren kazanımlar kurumsal itibarı oluşturmaktadır. Olumlu bir kurumsal itibar oluşturmak için, öncelikle hedef kitleler tarafından kurumun iyi bir şekilde tanınmasının sağlanması ve kurum hakkında doğru ve olumlu yönde izlenimler edinilmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda kurumlar uzun yıllar boyunca varlıklarını sürdürebilmekte ve daha güvenilir olmaktadır.

Bununla birlikte, kurumların alınacak kararlarda ve yürütülecek tüm faaliyetlerde profesyonel etik ilkelerinin göz önünde bulundurulması, kurumsal itibarı

olumlu yönde etkileyecektir. Etiğin amacı yaşamak değil yaşatmaktır yani varlığını sürdürmektir. Bu çerçevede kurumlarda doğru ve iyi davranışların benimsetilmesi ve geliştirilmesi gözetilerek toplumsal refahın sağlanmasına katkı sunulmaktadır (Özgener, 2004, s. 6-9). Kurumların kendi bünyelerinde oluşturdukları etik ilkeler ile değerlerin kurum çalışanları tarafından doğru bir şekilde algılanması, benimsenmesi ve uygulanması hedef kitle tarafından da kurumsal itibarın artmasını sağlamaktadır. Çünkü hak, adalet, doğruluk, dürüstlük gibi ilkeleri benimseyen ve bu doğrultuda toplumun faydasını da gözeten kurumlar vatandaş nezdinde itibarı yüksek kurumlar olarak kabul edilmektedir. Kurumsal itibarın olumlu yönde oluşturulabilmesi için kurum çalışanlarına da ahlaki ve sosyal açıdan önemli görevler düşmektedir. Toplum için iyi olanın kurum için de iyi olacağını düşünmeleri, hedef kitlenin kuruma güven duymasına ve olumsuz etik algılarının azalmasına neden olacaktır. Ayrıca kurumsal itibarın olumlu yönde oluşturulması için yapılan faaliyetlerin hedef kitleye yönelik olması ve onların beklentilerini karşılayıp memnuniyet derecesini arttırması gereklidir. Kurumlar bu ilkeleri dikkate alarak kurumsallaşma yönünde devamlı gelişim gösterir ve değişimlere uyum sağlarsa, o denli verimlilik ve etkinlik düzeyi artacaktır. Bu sebeple, kurumsal itibarın oluşturulması sürecindeki her aşamaya ayrıca dikkate etmek gerekmektedir.

Bu bağlamda bu çalışmada, küreselleşme sürecinde kurum ve kuruluşlarda gerçekleştirilen kurumsallaşma seviyesi kurumsal itibar ve etik yönetim ilkeleri çerçevesinde ele alınmıştır. Kurumsallaşmayı sağlayan esas unsurun kurumsal itibar, kurumsal itibarı arttıran unsurun ise etik yönetim ilkeleri olduğu çalışmada yapılan nitel araştırmalar sonucu anlaşılmıştır. Çalışmada öncelikle, kurumsal itibar ve etik yönetim ilkeleri ele alınmış ve kurumsallaşma sürecinde bu iki önemli olgunun potansiyel etkileri tartışılmıştır. Son olarak, kurumsal itibarı arttıran etik yönetim politikalarının kurumsallaşma sürecindeki yapısal ve işlevsel boyutu incelenmiş ve kurumsallaşma olgusuna hizmette önemli bir rolü olan Kamu Görevlileri Etik Kurulu'ndan bahsedilmiştir.

1. Kurumsallaşma: Kavramsal Açılım

1.1. Kurumsallaşma Nedir?

Kurumsallaşma, bir örgütün veya kurumun faaliyetlerinde yöneticilerden, kişilerden bağımsız olarak kuralları, standartları, prosedürleri uygulaması ve böylece sürekliliğini sağlamasıdır. Bireylerin, grupların ve toplulukların sosyal davranışlarını belirli bir benzerlik çerçevesinde şekillendiren, dengeleyen ve yönlendiren kurallar sistemi şeklinde ifade edilmektedir (Zucker, 1987, s. 443). Kurumsallaşma; kurumlarda belirlenen amaçlara ulaşabilmek için kabul gören normlar, değerler ve ilkeler doğrultusunda yönetimin sağlanmasıdır. Amaçların gerçekliği ve sağlamlığı ise örgüt yöneticilerinde kuruma bağlılığı artırmaktadır (Ülgen, 1990, s. 103). Luckmann'a göre kurumsallaşma süreci, devamlı tekrarlanan sorunların rutin çözümler sağladığı sosyal ilişkilere dayanmaktadır. Ayrıca zorunlu kuralların eylem için yalnızca bir kuruma devredilmesidir (Luckmann, 1992, s. 149-161). Kurumsal işleyiş ve süreçlerde birtakım belirlenmiş standartların varlığı ve bunların yazılı halde olması kurumların yaşam süresini uzatmakta, kurumsallaşma süreçlerinin başarı ile tamamlanmasına katkı sunmaktadır.

Kurumsallaşma, bir kurumun faaliyetlerini kişilerin şahıslarına bağımlı olmaksızın benzer vasıflara sahip diğer kişiler tarafından da yürütülebilmesini sağlamaktadır. Başka bir ifade ile kurumun bütün karar ile eylemlerine yön veren vizyona, temel amacını ve görevini tanımlayan misyona, faaliyetlerini sürdürürken uymayı temin ettiği ilke ve değerlere, izlediği yol ve yöntemleri yansıtan hedeflerine ulaşmak için gerçekleştireceği uygulamalarla nitelik ve sürekliliği sağlamasıdır (Karpuzoğlu, 2001, s. 72). Yani kurumsallaşmada kurumun kendine has yöntemleri ile kurum çalışanlarının kurumdan ayrılma bile kurumsal faaliyetlerin herhangi bir aksaklık yaşanmadan ilerleyebilmesi için gerekli yapı ve süreçlerin oluşturulması ve bunun kurum kültürü haline getirilmesi esastır (Bezirci, 2014, s. 2). Bu şekilde kurumsallaşma ile kurumlar farklı ve ayırt edici bir kimliğe sahip olmaktadır. Böylelikle, kurumun önemli kademelerinde insan olmasa bile herhangi bir aksama yaşanmadan normal faaliyetlerini sürdürebilmesi sağlanmaktadır.

Kurumsallaşmada asıl amaç, kurumun varlığını sürdürebilmesi için süreklilik kazanması ve bunu sağlamaya yönelik kurumsal bazı düzenlemelerin gerçekleştirilmesidir. Bu noktada kurumsallaşma kurumlar için hayati bir rol oynamaktadır. Bir kurumda, yöneticinin idare edemeyeceği çapta büyüme olduğu zaman kurumsallaşma zorunlu bir hal almaktadır (Aslan ve Çınar, 2010, s. 89-97). Bir başka amaç, kurumun ortaya koymuş olduğu imaj ile hedef kitleye güven vermeyi ve tanınmayı sağlamaktır. Kurumların ortaya koymuş olduğu faaliyetleri, düzenlemeleri ve normları yasal bir kurum olmasından kaynaklanmaktadır. Örgüt çevresinin bu eylemleri kabul etmesi yasallığını da kabul etmesini ifade etmektedir (Burns ve Wholey, 1993, s. 108). Yine kurumsallaşmadaki bir diğer amaç ise, kurumların eylemler karşısında nasıl tepki ve cevap vermesi gerektiği noktasında öngörme fırsatı sunmasıdır. Böylece kurumlar işbirliği içerisinde olduğu çevreyi de tahmin ederek belirsizlikleri azaltabilecektir. Buna bağlı olarak kurumların performansı ve güvenilirliği artacaktır (Künü, 2020, s. 29-30). Kurumsallaşmayı iyi şekilde hayata geçirmek isteyen kurumların öncelikle amaç ve hedeflerini belirlemeleri ve bunlara erişebilmek için gerekli alt yapıyı oluşturmaları gerekmektedir. Bu süreç içerisinde en önemlisi ise, sahip olunan profesyonel insan kaynağıdır. Kurumsallaşmada yalnızca kuralların değil belirli amaçlar için bir araya gelmiş insan unsurunun da büyük önemi vardır. Kurumsal yapı, kurumsal süreklilik için gerekli olsa da insan kaynağı da kurumsal yapıyı ve sürekliliği sağlayan önemli bir unsurdur (Sevinç, 2017, s. 13). Süreç içerisinde belirlenen amaç ve değerlerin gücü ile oluşturulan kurallar ve ilkelerin bağlayıcılığı ile kurumda bütün çalışanların sistem ve sisteme ilişkin mekanizmalarla bütünlük ve uyum içinde çalışmalarını yürütmesi gerçekleşmektedir.

Liderler bir kurumun kurumsallaşmasında ciddi rol oynamaktadırlar. Kurumsal misyon ve görevlerin belirlenmesinde, amaçların ve hedeflerin oluşturulmasında, kurumsal bütünlük ve iç çatışmaların yönetilmesi konularında asli görevler üstlenmektedirler (Künü, 2020, s. 28). Kurumsal yapının oluşturulmasıyla çalışanlar ile yöneticiler görev ve sorumluluk bilincine sahip olmaktadır. Kendilerine

verilen görevleri tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getirmeye çalışmaktadırlar (Erkan, 2012, s. 70). Ayrıca bu yapının sağlanması ile kurumda bütün faaliyetler rasyonel ilkeler doğrultusunda ve verimli bir şekilde yürütülmektedir. Vatandaşların ihtiyaçları ve bu doğrultuda beklentileri tespit edilerek yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla kurumsal yapıda devamlı güncellemeler yapılması, geliştirilip iyileştirilerek kabul gören ilkelerin kurumun insan kaynağı tarafına da benimsenmesi ve kurumsal çapta kalitenin elde edilmesi gerekmektedir (Aslan ve Özçelik, 2009, s. 111).

Kurumsallaşmayı sağlayan kurumlarda kurumun yapısı sağlam temeller üzerine kurulmuştur. Ayrıca kurumsallaşmayı başarılı şekilde tamamlayan bir kurum, kurumsal yapıda ortaya çıkabilecek değişimlere ayak uydurmada ve bu değişiklikleri benimsemeye zorluk yaşamamaktadır (Sevinç, 2017, s. 12). Hayatta kalma ve süreklilik kazanma amacını taşıyan kurumlarda kurumsallaşmanın sağlanması ile çevresi tarafından kabul edilen ve süreklilik kazanan bir kurum yapısı oluşmuş demektir.

Kısacası kurumsallaşma, kurumlarda bütün çalışanlar tarafından benimsenen, kurumun kişiliğini yansıtan değerler, kurallar ve standartların uygulanmasıdır. Yani o kurumun ayırt edilmesini sağlayan değerler bütünüünün uygulamadaki görünümüdür. Kurumsallaşma sürecinde yapılması gerekenler şu halde özetlenmektedir (Erbaş, 2022, s. 220-221):

- Kurumsal mevcut durum değerlendirmesi ile birlikte iç ve dış çevre analizinin yapılması,
- Kurumsal misyon, vizyon ve stratejinin belirlenmesi ve gözden geçirilmesi,
- Kurumsal değer ile ilkelerin belirlenmesi ve bunların yazılı hale getirilmesi,
- Amaçlara uygun olacak bir teşkilat yapısının oluşturulması,
- Yönetici ile çalışanların görevlerinin, yetkilerinin, sorumluluklarının belirlenmesi ve yazılı hale getirilmesi,
- Birimlerin işleri ile ilgili yönetmelik, prosedür ve iş akışlarının düzenlenmesi,

- Etkin bir bütçeleme, iç denetim ve kontrol sisteminin kurulması ve yönetilmesi,
- Kurum içi ve dışı bilgi yönetimi ve raporlama sisteminin kurulması,
- Verimli toplantı yönetim sisteminin kurulması,
- Etkili bir iletişim ve insan kaynakları politikası belirlenmesi ve uygulanması gibi çalışmalar yapılmalıdır ve uygulamaya koyulmalıdır.

Kurumsallaşmanın temel unsurları ise sadelik, esneklik, farklılaşma ve özerklik olarak sıralanabilmektedir (Sevinç, 2017, s. 14). Sadelik, kurumda görev ve sorumlulukların daha hızlı gerçekleştirilebilmesi için gereksiz olan her şeyden arınarak, sadece ihtiyaç duyduğu şeyleri kullanarak sade ve basit bir kurum yapısının oluşturulmasını belirtmektedir (Erkan, 2012, s. 63-64). Sadelik, belirlenen işlerin bitirme süresini kısaltmaktadır. Yapılan ve yapılması planlanan işlere dair çalışanlar aynı ölçüde ve aynı anda bilgilendirilmektedir. Sadelik, kurumların verimliliğinin artmasında ciddi katkılar sağlamaktadır. Kurumların çevresi sürekli olarak değişmekte ve kurumlar açısından bu durum belirsizlik oluşturmaktadır. Esnek yapıda olan kurumlar belirsizlikleri ve oluşturacağı tehditleri önceden öngörerek uyum sağlayabilmekte ve varlıklarını sürdürebilmektedirler (Künü, 2020, s. 30-31). Kurumların değişen çevre şartlarına uyum sağlaması için esnek yapıya sahip olması kurumsallaşmaya katkı sunmakta ve kurumsal itibara olumlu yönde katkıda bulunmaktadır (Sevinç, 2017, s. 15-16). Yine değişken ve belirsiz ortamlarda kurumlar farklılaşmayı başarabildiği ölçüde kurumsallaşma gerçekleştirebilmektedir. Bir kurumun farklılaşma düzeyinin yüksek olması, o kurumun değişim hızının yüksekliğiyle, bilgi aktarımının şeffaflığıyla ve geribildirim sürelerinin kısa olmasıyla yakından ilgilidir. Farklılaşmanın artışına bağlı olarak bütünleşme ihtiyacı da orantılı olarak artmaktadır (Erkan, 2012, s. 65). Buna bağlı olarak kurumsallaşma da artmış olacaktır. Kurumsallaşma sonucunda kurumsal kimlik kazanan kurumlar aynı zamanda özerklik de elde etmiş olurlar. Kurumsal özerklik; kendine has kuralları olan kurumların, karar alırken dışa bağlı olmaksızın, kendine özgü normlar ve

uygulamalar oluşturarak kendini diğer kurumlardan ayırt etme durumudur. Kurumların, çevre tarafından nasıl görüldüğünü, nasıl bir imaj yarattığını ve bu sayede kurumun nasıl bir kurumsal kimliğe sahip olduğunu göstermektedir (Karpuzoğlu, 2001, s. 77-78). Kurumsallaşmanın sağlanabilmesi için çalışanlar ile liderlerin kurumsallaşmaya dair kararlı, katılımcı ve şeffaf bir yönetim anlayışını oluşturmaları gerekmektedir (Erkan, 2012, s. 66). Kurumsallaşma sürecinde bu öğeler sağlandığında kurumun etkinliği ve verimliliği de artmaktadır.

1.2. Kurumsallaşma Faktörüne Etki Eden Temel İlkeler

Kurumsallaşma sürecinde örgütlerin varlıklarını sürdürebilmesi için birtakım ilkelere sahip olması gerekmektedir. Kurumsal itibarın sağlanabilmesi için öncelikle kurumsal kimliğin kazanılması gerekmektedir. Kurumsal kimliğin elde edilmesiyle sağlanacak olan imaj, kurumun etkinliğini artırmada önemli bir rol üstlenmektedir (Sevinç, 2017, s. 17).

Küreselleşme anlayışı ile yaşanan gelişmelerle birlikte örgütlerde kurumsal yönetimin sağlanmasında bazı temel ilkelerin uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. Bunlar; sorumluluk, eşitlik, adalet, kamuoyunu bilgilendirme, şeffaflık ve hesap verebilirliktir (Erkan, 2012, s. 71).

Örgütler, kurum yönetiminin her aşamasında çalışanlara ve örgütle menfaati bulunan paydaşlara eşit muamelede bulunarak oluşabilecek her türlü çıkar çatışmalarını engellemektedir (Erkan, 2012, s. 72). Örgütlerde kurumsallaşma sürecinde, eşitlik ve adaletin sağlanması ile kurum hem diğer kurumlara karşı hem de hedef kitleler üzerinde olumlu bir imaja sahip olacaktır.

Sorumluluk ilkesi, örgütlerde bütün faaliyetlerin örgütsel mevzuata ve kurum içi düzenlemelere uygun bir şekilde yürütülmesini ve denetlenmesini ifade etmektedir. Yönetimsel faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde yöneticiler ile çalışanların bu sorumluluk bilincini taşıyıp kurumu benimsemeleri gerekmektedir. Dolayısıyla örgütsel etkinlik ve verimlilik artacaktır. Ayrıca hizmet kalitesinin artışına bağlı bir

şekilde kurumsallaşma düzeyi de artacak ve olumlu bir imaj elde edilecektir (Sevinç, 2017, s. 18).

Hesap verme ilkesi, örgütlerin ulaşmak istedikleri amaçlar ve hedefler doğrultusunda üstlendikleri yetki ve sorumluluklarını belirli bir performans düzeyinde ne derecede yerine getirdikleri hususunda ilgili birimlere bilgi vermesidir (Sevinç, 2017, s. 19). Kurumsal yönetim ve kurumsallaşma kapsamında sorumluluk ve kurallar oldukça açık ve net bir şekilde belirlenmiştir. Çıkarlar, ortaklar ve yönetim arasında uyumlu bir şekilde gözetilmektedir. Bu nedenle hesap verilebilirlik ilkesi önem taşımaktadır. Yönetim anlayışına duyulan güveni de tesis edecektir.

Şeffaflık ilkesi ise, örgütlerin aldıkları kararlar ve yürüttüğü faaliyetler konusunda kamuoyunu zamanında, doğru ve eksiksiz bir şekilde bilgilendirmesidir. Dolayısıyla yönetilenler, yönetimin yaptığı işleri daha iyi bilmekte ve bu doğrultuda verilecek kararlara aktif katılarak istek ve beklentilerini yöneticilere kolaylıkla aktarabilmektedir (Önen, 2017, s. 251). Şeffaflığı sağlayan örgütlere ve sunduğu hizmetlere kamuoyunun güveni artmış olacaktır.

2. Kurumsallaşma Sürecinde İtibar Yönetimi ve Kurumsal İtibar

İtibar, güvenilir, saygın, prestij ve imaj gibi kavramlarla eşdeğer anlamlarda kullanılmaktadır. Herhangi bir kuruma, kişi veya topluma duyulan saygı, güven ve ileri seviyede gösterilen değer olarak öngörülmektedir (Ergenç, 2010, s. 3). Ancak itibar olgusunu, yalnızca bireylerdeki algı seviyelerine göre değerlendirmek doğru değildir. Toplumdaki ideolojik bakışı her ne olursa olsun bireye, çevreye ve kurumun çalışan bütün personellerine gösterdiği hareketler bütünü de algıların oluşmasında ve değerlendirilmesinde önem taşımaktadır (Şahintürk, 2019, s. 5).

İtibar, anlık bir hareketle gerçekleşen bir sonuç değildir. Uzun süreli çabalar sonucunda elde edilmektedir (Esenyel, 2020, s. 27). İtibarı yönetmek ve muhafaza etmek ise ayrı bir çaba gerektirmektedir. Çünkü itibar yönetimi temelinde, tutarlı, sürdürülebilir, bütünsel ve kalıcı olma gibi birtakım dikkate şayan kavramlar kümesine önem vermektedir. Özellikle kurumsal bazda bir itibar yönetiminde paydaşlara

ve paydaşlara ait beklentilere önem verilmesi, kurumun da kendini her şeyden önce konumlandırması gerekliliğine dikkat çekmektedir (Kuyucu, 2003, s. 15).

Kurumsal itibar, kurumsal kültür, kurumsal kimlik ve kurumsal imaj gibi birtakım kavramlarla birlikte kullanılan ve hatta bu kavramlarla eş değer olarak birçok yerde kullanılan bir kavramdır. Ancak kurumsal itibar, belirtilen bu kavramlarla aynı değil hepsini kapsayıcı bir özelliğe sahip olan kolektif bir kavramdır. Bir kurum kurumsal imajını geliştiren bir kurum olma özelliği ile toplumda itibar görür. Bu sebeple, itibar daha geniş bir kavram olarak kabul edilmektedir.

Kurumsal itibar genel olarak, saygın ve güvenilir bir hareketle kurumdaki bütün paydaşların ortaya koymuş olduğu duygusal bir etki ile kurumdaki değer yargılarını belirleyerek kurumun geleceğini şekillendiren, rekabet gücü kazandırarak rakiplerinden ayıran soyut bir değerdir (Işık vd. 2016, s. 166).

Kurumların hedef kitlenin gözünde olumlu bir itibara sahip olabilmesi için iyi yönetilmesi gereken bilinçli bir yönetim sürecini oluşturması gerekmektedir. Bunun için de, kurumlara itibar kazandırma bilinci ve kararlılığının olması gereklidir (Tortop ve Özer, 2013, s. 261). Etkili bir itibara sahip olma, kişilerin veya kurumların amaçlarına ulaşabilmelerinin yollarından biridir.

Bireysel veya kurumsal itibar, birey ya da kurumun diğer birey ve kurumlar tarafından yani dışardan nasıl görüldüğünü belirtmektedir. İtibar, “belli bir görüş objesi ile bağlantılı olan tüm tutum, bilgi, tecrübe, istek, duygu ve görüşlerin bütünüdür” olarak tanımlanmaktadır (Dinçer, 1998, s. 1). Kurumların bütün paydaş grupları, kurumun iletişim şeklinden etkilenecek o kuruma dair genel bir izlenime sahip olmaktadır. Böylelikle kurumun bütün paydaşlarının zihinlerinde bir imaj oluşturulmaktadır (Küçük, 2005, s. 45). Bir örgütün imajını; gerçekleştirmiş olduğu hizmetler, kurum personeli, kurumun sahip olduğu araç ve gereçleri, çevresi ile ilgili düşünce ve değerleri oluşturmaktadır. Bu nedenle kurumsal itibar, kurumu oluşturan görsel, sözel ve davranışsal bütün unsurları içeren bir süreci ifade etmektedir (Howard, 1998, s. 3-4).

Kurumsal itibar, bir kurumun hem örgüt içerisinde hem de dış çevresinde nasıl görüldüğünü ortaya koymaktadır (Küçük ve Bayuk, 2007, s. 801). Bir başka tanımda kurumsal itibar, “çeşitli kuruluşlar hakkında insanların bilincinde oluşan düşünsel resimlerdir. Bu düşünceler kişilerin dışarıdan algıladığı olgular ve deneyimlerin sonucu oluşmaktadır. Kurumların amacı bu resimleri kalıcı ve sürekli kılmaktır” şeklinde ifade edilmektedir (Ural, 2006, s. 142). Kısacası örgüte dair hedef kitlenin zihninde beliren inançlar, duygular, bilgiler, deneyimler ve izlenimlerin oluşturduğu anlık resim olarak belirtilmektedir (Bolat, 2006, s. 109; Gray ve Balmer, 1998, s. 697; Budak ve Budak, 2004, s. 175). Kurumsal itibar, hedef kitlenin örgüte dair algılamalarının ve izlenimlerinin sonucunda kendisini göstermektedir.

Bu anlamda kurumsal itibar ile ilgili yapılan tanımlamalar kurumsal itibarın bir takım özellikler çerçevesinde gelişim gösterdiği yönündedir. Bu özelliklerin en önemlisi kurumsal itibarın, somut değil soyut bir unsur olarak kabul edilmesidir. Bir diğeri, kurumsal itibarın rasyonel ve duygusal bağlılıklar ile kendisini göstermesidir. Kuruma ilişkin algılamaların hedef kitlenin zihninde zaten mevcut olarak bulunması ise bir diğer özelliğidir. Bir diğer önemli bir husus ise, hedef kitlenin bir parçasında değil, hepsinde bu itibarın oluştuğuna yönelik ortak kabullerin olmasıdır (Bakan, 2005, s. 37).

Kurumsal itibar, bütün kurumlar için önemlidir. Kurumun yapısı, kültürü, faaliyetlerini yürüttüğü çevre, personelin niteliği, liderlerin yaklaşımları, kurumun kabul ettiği misyon ve vizyon gibi birçok unsurdan etkilenmektedir (Howard, 1998, s. 1). Bir kurumun paydaşlarının ve toplumun kurumun imajına dair izlenimleri ve algıları, o kurumun başarıyı yakalamasında önemli sayılan faktörlerdendir. Bu sebeple, örgütlerin kurumsal imajını iyi bir şekilde yönetmesi ve gerekli çabayı göstermesi gerekmektedir (Aksoy ve Bayramoğlu, 2008, s. 86). Kurumsal itibar, kurumlarda iki sebepten ötürü önemli görülmektedir. İlki, bağlılıkları gün yüzüne çıkarmak ve sürdürmek için ihtiyaç duyulan bilgileri sunmak, ikincisi ise kurumun sürekliliğinin bir diğer anlamda uzun vadeliğinin sağlanması bakımından önemlidir (Sabuncuoğlu, 2004, s. 65).

Her kurumun kurulmasına esas teşkil eden bir itibarı vardır. Bu itibarın yönetim literatüründeki ilk aşaması misyondur. Kurumlar misyonları doğrultusunda bir itibar oluşturmak ve onu korumak isterler. Kurumsal itibardaki en belirgin özellik, insanların (çevrenin) konu ile ilgili bilgi ve tecrübelerine bağlı bir şekilde elde edilmesidir yani kazanılmasıdır. Çünkü kurumlar bilinçli veya bilinçsiz hedef kitlelerin kişiliklerine ve kurum ile kurdukları ilişkilerine bağlı şekilde olumlu ya da olumsuz bir imaj elde etmektedir. Kurumsal itibar; ün, şekil, deneyimle kazanılabildiği gibi çoğu zaman bilinçsiz de edinilebilmektedir (Peltekoğlu, 2001, s. 359). Kurumlar, kurum imajını stratejik hedef olarak algılamalı, planlamalı ve yönetmelidir.

Kurumsal itibar yönetimi, kurumun amaçlarının iç ve dış çevre tarafından doğru olarak algılanmasının sağlanması için kurumun güçlü yönleri ve kimliğinin vurgulanarak ve kuvvetlendirilerek devamlı bir şekilde düşünce ve değerlendirme oluşturma maksadıyla yürütülen bir süreçtir (Tosun, 2003, s. 184). Kurumlar hedef kitleleri tarafından nasıl algılandıklarını anlamak için buna yönelik araştırmalar yaparak itibarlarını geliştirebilirler. Kurumların sahip olduğu olumlu itibar, her türlü zorluklarla mücadele etmede ve karşılaşılan sorunlara çözüm bulmada yardımcı olmaktadır. Ayrıca kurumsal itibar, hedef kitlelerin güvenlerinin kazanılmasında ve bu güvenin sürdürülmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla kurumsal itibar sayesinde, örgütler tanınmakta, benimsenmekte, beğenilmekte ve varlıkları devam etmektedir (Alkibay ve Ayar, 2013, s. 30).

Kurumsal itibarını arttırmak isteyen kurumların ilk olarak hedef kitlelerin kuruma ilişkin algılarını olumlu yöne çekmeleri gerekmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluğu güçlendirmeli ve böylece topluma duyarlılığı artırmalıdır (Güzeltik, 1999, s. 173). Kurumsal itibar, bir kurumun misyonu kapsamında belirlediği vizyona erişebilmesi için izlenmesi gereken süreçleri ve bu süreçte hedef kitlede kuruma dair olumlu duyguların oluşturulmasıyla güvenin sağlanması ve bağlılığın artmasına katkıda bulunmaktadır (Sevinç, 2017, s. 33). Böylelikle, kurumların saygınlığı kolaylıkla sağlanmaktadır.

Kurumsal itibar, itibarın kaynağını oluşturan kurumlar ve itibarın algılayıcısı olan hedef kitleler açısından önemli bir kavramdır. Kurumların öncelikli amacı, hedef kitlesi üzerinde hatta toplum üzerinde olumlu bir itibar kazanmaktır. Kurumsal itibar, kurum bünyesinde çalışanların ve hedef kitlenin kuruma karşı aidiyet duygusunun korunması ve sürekliliğinin elde edilmesi, memnuniyetin artırılması, sunulan hizmetlerin kalitesinde iyileştirmelerin olması, her daim tercih edilen olması ve kurumun gelecekte varlığını devam ettirmesi açısından önem arz etmektedir.

3. Kurumsallaşma ve Etik Yönetim

Hızlı değişim ve gelişimlerin yaşandığı yüzyılda kurumların varlıklarını sürdürebilmeleri ve güçlü durabilmeleri için kendilerine yol gösterici etik kurallara sahip olmaları ve bu kurallar çerçevesinde yönetilmesi gerekmektedir. Kurumların ideal bir yapıya sahip olması ve daha kurumsal bir şekilde yönetilmesi için çalışanları ve bütün paydaşları da yakından ilgilendiren etik ilkeleri uygulaması ve sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmesi önemlidir.

İtibar sahibi bir kurumsal yönetimin temelinde şeffaflık, adillik, sorumluluk ve hesap verebilirlik gibi temel ilkeler bulunmalıdır. Kurumsal yönetimin sağlanmasına yönelik ortaya koyulan ilkeler de bu temel değerler üzerinde yükselmelidir. Kurumlar açısından yol gösterici, yön belirleyici niteliğe sahip olan bu ilkeler, kurumların temel misyonunu oluşturmaktadır. Karar alım süreçlerinde ikilemde kalan kurum çalışanlarına var oluş gayeleri ile birlikte etik ilkeler de rehber olmaktadır. Bu ilkelere yönelik düzenlemelerin yapılması hem kurumlar hem de çalışanlar için fayda sağlamakta, kurumların kurumsallaşması yönündeki gelişimine de olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu sebeple, etik ve etik yönetime ilişkin epistemolojik yapı iyi bilinmekle birlikte etik yönetim sisteminin kurumsal yönetim sistemine empoze edilmesine önem verilmeli ve uygulanması için çalışılmalıdır.

3.1. Etik ve Etik Yönetim

Etik, bir toplumun sahip olduğu ahlaki değerleri inceleyen Yunan kökenli bir kavramdır. Yunanca “ta” ve “éthé” ekleri “örf” anlamını taşımaktadır. Bu sebeple etiğin, Yunanca bir kelime olan “etos”da türetildiği ileri sürülmektedir (Eryılmaz, 2021, s. 376). Türk Dil Kurumu ise etiği bir ahlak ve töre kavramı olarak ifade etmektedir (www.tdk.gov.tr, 2023).

Bir toplum içerisindeki daha çok iyi değerleri ön plana çıkarma amacı olan etik, yanlış ve ahlak dışı kavramları reddederek ahlaki kural ve kaidelerin önemini ortaya koymaya çalışan bir kavram olma özelliğine sahiptir. Etik, erdemli yaşamayı ve bir insanın değerler doğrultusunda nasıl yaşaması gerektiğini ifade etmeye çalışan önemli bir kavramdır. İyi ve ahlaki olan her temel değerın temelini araştırmaya çalışmaktadır (Çalık, 2012, s. 1).

Etik, var oluş sistemini birtakım teoriler çerçevesinde geliştirmiştir. Erdem, deontolojik ve faydacı (telolojik) etik, mevcut geliştirilen teoriler içerisinde en fazla ön plana çıkan ve önemli olduğu kabul edilen etik teorileridir.

Erdem, alçak gönüllülük, ahlaklılık, yardımseverlik ve iyi niyetlilik kavramları ile anlatılan bir kavramdır. Bu anlamda erdem etiği, gerek uygulamada gerekse öğrenmede daha çok olması gerekli alışkanlıklar üzerine odaklanmaktadır. Bir insan “nasıl yaşamalıdır” sorusuna verilecek cevap “erdemli” olgusudur. Bir toplumdaki ahlaki yasaları ifade eden “ödev ve yükümlülük” öğretilerine karşı ortaya çıkmış önemli bir teoridir (Yaman, 2013, s. 22). Bir toplumda hakkaniyet, dürüstlük, yardımseverlik gibi temel kavramlar yaşam felsefesi haline getirilmiş ise bu toplum erdemlidir. Erdemli olan toplum da bu temel değerlerle beslendiği için mutludur. Çünkü mutluluk önce bireyin kendi içinde oluşturduğu huzur ile başlamaktadır. Huzurlu olan birey topluma da huzur aşılacaktır. Bir birey de ancak ahlaklı, yardımsever ve iyi niyetli olduğu ölçüde mutludur.

Deontolojik etik, ödev ve sorumluluklar üzerine kuru bir ahlak anlayışından bahseder (Boone, 2019, s. 81). Ayrım gözetmeden toplumun bütün fertlerine eşit davranılması gerektiğini belirtmektedir. Eğer bir eylem, bireysel hakka uygun ise

adalete de uygundur. Bununla birlikte toplumun geneline uygun bir eylemin bireysel hakka uygun olmadığı için kabul edilmemesi durumunun ise insan hak ve hukukuna aykırı olduğunu ifade etmektedir (İnal, 2012, s. 18). Deontolojik etik, yapılması doğru olan veya olmayan şeyleri yapmamızı /yapmamamızı söyleyen birtakım ahlaki ödevler bütününden bahseder. Bir durumun yanlış veya doğruluğunun sonuçlarla değil, eylemin o anki durumu ile ilgili olması gerektiğini söylemeye çalışır. Böyle bir anda ahlaki bir karar almayı ise ödevlerin (hakların) dikkate alınması gerekliliği ile açıklar (Lacewing, 2010, s. 1). Annesinin hasta olduğunu bile bile ona çok üzüleceği bir şeyi söylememek veya üzülmemesi için yalan söylemek o an yanlıştır. Ahlaki değildir. Ancak durum, annenin sağlığını düşünmek ve üzülmesi halinde sağlığının tehlikeye girmesi durumudur. Bu sebeple deontolojistler doğru ve yanlış olgusunu sonuç ile değil, o anki eylem ile belirtmektedir.

Fayda, bir insanın gerek kendine gerekse yaşadığı topluma yararı dokunacağı, “yararcılık” ve “mutluluk” kavramları ile ifade edilmeye çalışılan önemli bir kavramdır. Faydacı (telolojik) etik ise sonucunda bir başkasının zarar göreceği hareketi ahlaki bulmamaktadır. Bu sebeple, ortaya çıkan faydaları mukayese etmeye yönelik geliştirilen bir teoridir (Atmaca ve İzci, 2021, s. 22). İnsanlara kazandırılan doğrular ve yanlışlar üzerine eğilim gösterir. Fayda sağlayan doğrular üzerine odaklanır. Konunun ahlakilik boyutunu insanlara sağlanan fayda doğrultusunda değerlendirmektedir.

Etik teoriler ve bu teorilerle birlikte geliştirilen bütün ilkeler, bir toplumda olduğu kadar toplumu temsil eden kamu kurumlarında da önemli olduğu kabul edilen sistematik oluşumlardır. Kurumu geliştirmeyi ve iyileştirmeyi amaçlayan hedefler taşımaktadır. Tarafsızlık, dürüstlük, bağlılık, yardımseverlik ulusal veya uluslararası platformda önemi inkar edilemeyen etik ve ahlaki ilkelerdir (Adams vd. 2001, s. 1999; Özlem, 2004, s. 162). Kamu yönetimi disiplininde ise bütün bu ilkelere ek olarak liyakat, hesap verilebilirlik, şeffaflık ve hukukilik ilkeleri de ayrıca yönetimde olması gereken etik ilkeler olarak kabul edilmektedir.

Kamu yönetimi sistematığıne göre etik, devlete bağlı kurumlarda kuralları uygulamakla sorumlu olan kamu görevlilerinin görevlerini icra noktasında dikkat etmeleri gereken hareketler bütünüdür. Bu hareketler, gerek amire gerek çalışma arkadaşına gerekse hizmetin sunulduğu vatandaşa göre değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelerde temel ölçüt, liyakat, adalet, dürüstlük vb. etik ilkeler çerçevesinde gelişim göstermektedir.

Bu bağlamda, kamu yönetimine göre etik konusu, “nasıl davranılması gerektiğine” yönelik davranışlar üzerinedir. Etik değerler ve kurumdaki temel esasların bütününe kapsamaktadır. Olması gereken etik değerler, kamu yönetiminde etik anlayışın kapsamını oluşturmaktadır (Eşki Çaylak, 2021, s. 47). Bununla birlikte özellikle kurumsal itibarı arttıran önemli bir öge olan yöneticilerin karar alma ve uygulama aşamasındaki doğru ve yanlışlar kümesi de kurumsal yönetimin önemli bir konusunu oluşturmaktadır. Çünkü bu durum kurumsallaşma seviyesindeki iniş ve yükselişleri etkileyen önemli bir ölçüttür.

3.2. Kurumsallaşma Faktörüne Etki Eden Etik Yönetim İlkeleri

Kurumlarda etik dışı uygulamalar sonucunda ortaya çıkan olumsuz durumların artmasından ötürü etik karar ve faaliyetlerin gerekliliği anlaşılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla zaman içerisinde çalışanların görevlerini yürütürken davranışlarına yön veren bazı etik ilkeler oluşturulmuştur (Karabey ve Battal, 2018, s. 2252). Bu ilkeler, tutum ve davranışların yönlendirilmesinde bir araç olmakla birlikte, etiğe uygun hale getirilmesini de sağlamaktadır.

Etik ilkeler, örgütlerde hizmetlerin yerine getirilmesinde kamusal amacı ve güvene dayalı ilişkileri önceleyen, ayrıca yönetici ve çalışanların etik dışı davranışlarda hangi yolu izleyebileceklerine yardımcı olan ilke ve standartları belirtmektedir (Higgs-Kleyn ve Kapelianis, 1999, s. 363; Battal, 2019, s. 3145; Valentine ve Fleischman, 2008, s. 658). Kısacası bu ilkeler, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde doğruları ve sorumlulukları belirlemeyi amaç edinen prensipleri kapsamaktadır (Battal, 2019, s. 3144).

Etik ilkelerin önemli unsurlarından olan toplumdaki kültürel faktörler, kuruma ilişkin standartların oluşumunda önemli bir etki oluşturmaktadır. Bu standartlar, kurumların geleceğine yönelik oluşturulan planları etki altına almaktadır. Bu durumda kurumdaki personeller de tutum ve davranışlarını bu standartlar çerçevesinde şekillendirmektedir (Battal, 2019, s. 3144). Bu ilkelerin bir başka unsuru olan dernekler ile sivil toplum kuruluşları ise, belirlenen standartları eğitim, lisanslama ve sertifikasyon süreçleri ile destekleyerek toplumda sahip oldukları itibarlarını artırmakta ve kurumsal sosyal sorumluluk düzeylerini de dikkate değer artırmaktadırlar. Bu sebeple Meyer ve Rowan (1991)'e göre, kurumların kurumsallaştırılmış dernek ve sivil toplum kuruluşlarının kılavuzlarına uyum sağlama-ları kendi gelişimleri ve ilerlemeleri açısından önemli görülmektedir. Böylece belirli bir iş veya meslek ortamına dahil olan kurumlar “kamuya açık şeffaf amaçları, entelektüel gelenek ve inanç ilişkilerini” belirtmektedir (Battal, 2019, s. 3144).

Profesyonellik, görev bilinci, sorumluluk duygusu, güven, vicdan ve iyi niyet, adalet, liyakat, eşitlik, doğruluk, dürüstlük, hesap verebilirlik, tarafsızlık, halka hizmet bilinci ile hareket etme, sadakat, nezaket ve saygı başlıca etik ilkelere (Şen, 2017, s. 27-82).

Profesyonellerin, iş hayatlarında karşı karşıya kalabilecekleri ikilemler ve açmazlar karşısında davranış tarzlarını ve tutumlarını belirlemelerine yardımcı olabilecek, krizler karşısında anlaşma zemini oluşturabilecek, dağınıklaşmış şirket ve birey politikalarını toparlayacak birtakım prensipleri sıralamak ve bunları kavramsal bir çerçeve içine almak gereklidir Profesyonellerin iş hayatlarında karşılaştıkları durumlarda davranış tarzları ile tutumlarını belirlemelerine yardımcı olacak ilkeler ise şunlardır (Yamı, 2009, s. 270):

- Kurumdaki yönetici ve çalışanların belli bir bütünlük içinde davranması gerekliliği önemlidir. Bütünlük ile sadece dürüstlük ifade edilmemektedir. Aynı zamanda hakkaniyet ve doğruluk anlamlarını da belirtmektedir. Yasalar ve topluma karşı sorumluluk bilincinde olunmalı, kişisel menfaatler uğruna bu sorumluluklar çiğnenmemelidir.

- Yapılan iş ve işlemlerde objektiflik ilkesi göz önünde bulundurulmalı, bireysel değer yargularından arındırılmalıdır. Kamu yararı gözetilmelidir.
- Yöneticiler, kendi yeterlilik ve yeteneklerini göz önünde bulundurarak sorumluluk almalıdır.
- Kurumda işin gerektirdiği ve kendilerinden beklenen yetenek, ilgi, titizlik, teknik ve teknolojik standartlar dahilinde işler yürütülmelidir.
- Kurum yöneticileri ve çalışanları, insanlarla nezaket çerçevesinde ilişkiler kurmalı ve ince düşünce ile hareket etmelidir.

Profesyonel anlamda geliştirilen bu etik ilkeler, sayılan ilke ve standartları kapsayan ve bu doğrultuda kamuya ait eylem ve işlemlere uygun ahlaki ilke ve yükümlülüklerin oluşturduğu bir sistemdir. Bu ilke ve yükümlülükler, anayasa, yasa, demokrasi, bürokratik kurumun normları, meslek ve profesyonellik, iletişim halinde olunan topluluklar, kamu yararı ve genel refah, tanrı ve din ile kişinin kendisine ilişkin yükümlülüklerini içermektedir (Dina, 2013, s. 176-177). Yapılması gereken en önemli iş ise, kamu hizmetlerinin kamu menfaatini sağlamak için yerine getirildiğini, bunun için de kamu yönetiminde etik ilkelerin benimsenmesi ve uygulanması gerektiği bilincinin yerleştirilmesidir (Yüksel, 2005, s. 90).

Kurumlar da insanlar gibi bazı değerlerle yaşar ve bu değerlerle varlıklarını sürdürürler. Kurumsal etik, kurumların kendi uygulamalarında yer alan etik ilkeleri tanımlamaktadır. Bu ilkeler, kurumsal kültürün meydana gelmesine büyük katkı sağlamaktadırlar. Tüm ülkelerde etik ilkelerin amacı, etik davranış ilkelerinin yerleştirilmesi ve etiğe saygılı bir kurum kültürünün oluşturulmasıdır. Böyle bir kültürden söz edebilmek için kurum kararları etik ilkelere uygun olmalı, hizmetler kurumsal sorumluluk ve dürüstlikle yürütülmeli ve vatandaşın güvendiği etik uygulamaları var olmalıdır (Atmaca ve İzci, 2021, s. 17).

Toplumların kültürel farklılıkları evrensel kabul edilen etik ilkelere de değişiklik meydana getirebilmektedir (Yüksel, 2006, s. 173). Benimsenen profesyonel etik ilkeleri kurumdan kuruma hatta unsurların içeriğinde bile farklılık gösterebilmektedir. Karabey ve Battal (2018)'da yapmış oldukları bir çalışmada, çalışanın

profesyonel etik ilkeleri benimseme düzeyinin kuruma yönelik vatandaşlık davranışlarını doğrudan ve olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır (Battal, 2019, s. 3146).

Etik ilkelerin kurumsallaşması, “kamu yöneticilerinin, karar alırken ve hizmetleri yürütürken uymaları gereken tarafsızlık, dürüstlük, sosyal adalet, saydamlık, hesap verebilirlik, çıkar çatışmasından kaçınma, kamu yararını gözetme gibi bir takım ahlaki ilke ve değerler bütünüünün kamu örgütlerinde yerleştirilmesi ve benimsenmesi için gerekli olan yer, araç-gereç ve personelin sağlanması, bunların belli bir sistem dahilinde bir araya getirilmesidir” (Eşki Çaylak, 2014, s. 73). Ayrıca etik ilkeler, toplumun en iyi menfaatleri doğrultusunda hareket edileceği hususunda kamuoyuna da güvence sağlamaktadır (Johnson ve Ridley, 2008, s. 107). Özellikle, belirsizlik ortamlarında belli bir düzenin sağlanmasında, çalışanların doğru davranışlarla yönlendirilmesinde, toplumun yararının gözetilmesinde etik ilkelerin uygulanmasının büyük bir katkısı olmaktadır (Doğan ve Karataş, 2011, s. 3).

Kamu kurumlarının amacı kamu yararını gözetmek için hizmet sunmak olmasına rağmen zamanla bundan uzaklaşmış, vatandaşlar işlerini yapabilmek için etik dışı yollara başvurmaya başlamıştır. Bu sebeple kamu hizmetlerinin kamu menfaatini sağlamak için yerine getirildiğini, bunun için de kurumsal yönetimde etik ilkelerin benimsenmesi ve uygulanması gerektiği bilincinin yerleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Kurumların kendi uygulamalarında yer alan profesyonel etik ilkeleri, kurumsal kültürün oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, alınan kurum kararları bu ilkeler çerçevesinde, sorumluluk ve dürüstlük bilinci ile yürütülmeli ve vatandaşın güvenini kazanan etik uygulamalara yer verilmelidir.

Kamu çalışanlarının etik ilkeler açısından kontrolünün yapılabilmesi için şeffaf, hesap verilebilir, denetlenebilir, performans ölçülebilir, liyakat ve eşitliğe dayalı bir sistem oluşturulmalıdır. Hizmet standartları belirlenerek çalışanların buna uyumu sağlanmalıdır. Çalışanların görevleri sırasında kişisel menfaat elde etmesine yönelik, eşitliği bozacak tutum ve davranışlarda bulunması engellenmelidir (Mecek ve Kocakula, 2019).

Kurumların kendi bünyelerinde oluşturduğu etik ilkelerin ve değerlerin çalışanlar tarafından da benimsenmesi ve uygulanması hem kurum içi hem de kurum dışı ilişkilerin iyi olmasını sağlayacaktır. Profesyonel etik ilkeler çerçevesinde hareket eden, çalışanları ile paydaşlarının sorunlarını etik ilkeler dahilinde çözmeye çalışan kurumların kurumsallaşması ve buna bağlı olarak başarıyı elde etmesi mümkündür. Vatandaşlar açısından hak, adalet, doğruluk, dürüstlük gibi ahlaki ilkelerle yönünü çizen ve bunun yanında toplumun da faydasını gözetten kurumlar etkili olmaktadır. Kurum çalışanları açısından ise, bu etik ilkeler sayesinde çalışanlar birbirinin haklarına saygı duymakta ve böylece çalışanların motivasyonu ile performansı artmaktadır. Ayrıca motivasyonu yüksek olan çalışanlar, hedef kitleye daha iyi, kaliteli ve güvenilir hizmet sunabilmektedirler. Hizmet sunumunda paydaşların yararının da gözetilmesi ve çalışanların vatandaşa olumlu tavırları, kurumlara iyi bir itibar kazandırmaktadır.

Bu bağlamda, kamu kurumları ile çalışanlar ve paydaşları arasındaki ilişkinin niteliği, hem etik algıları hem de kurumsal itibar oluşumunu şekillendirmektedir. Bu ilişkinin niteliğinin olumlu şekilde olması temelde doğruluk, dürüstlük, samimiyet ve adalet gibi etik kavramlara bağlı olmaktadır. Geliştirilmiş etik ilkeleri benimseyen kurumların, vatandaşların istek ve beklentilerini karşılama sonucunda ise olumlu algılar oluşturularak iyi bir kurumsal itibar oluşturulmaktadır. Ayrıca etik ilkeler çerçevesinde oluşturulan politikalar ve faaliyetler de kurumlar açısından kurumsal itibarın sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

3.3. Kurumsal İtibar ve Etik Yönetim İlkelerinin Kurumsallaşma Sürecindeki Yapısal ve İşlevsel Görünümü

Kurumsal itibar hakkında yapılan çalışmalar, kurumsal itibarın kuruma dair algılar ve izlenimlerden kaynaklandığı konusunda hemfikirlerdir. Bunun yanı sıra paydaşların kanaatlerindeki kuruma ilişkin düşünceler, algılamalar, inançlar, izlenimler ve duyguların bütünü şeklindedir. Bütün bunların paydaşlar tarafından olumlu bir anlam içermesi de iyi bir kurumsal itibar ile sağlanmaktadır. Bu bağlamda kurumsal

davranış, söz ve mesajlar ile bu bütünlüğe etki eden önemli unsurlar olarak sayılmaktadır (Gümüş ve Öksüz, 2009, s. 19)

Dünya üzerindeki bütün devletler toplumu ayakta tutan kültürel ve ahlaki değerlere, inançlara ve kurumları etkili şekilde işletecek kurallar sistemine dayalı bir düzenin önemini anlatmışlardır. Devleti devlet yapacak ilke ve esasların temelinde olan adalet, hakkaniyet ve dürüstlük ilkelerine vurgu yaparak, bu ilkeler çerçevesinde hareket eden devlet veya millet, soylu ve itibarlı olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple, kurumsal itibar olgusuna önem vermekle birlikte itibarın ancak ve ancak etik ilkelerin uygulamaya geçmesi ile mümkün olabileceği belirtilmiştir.

Türkiye’de etik yönetim anlayışına ilişkin esasların tarihsel geçmişi eski Türk devletlerine kadar dayanmaktadır. O dönemlerde ele alınan risale ve siyasetnamelerde bir devlet politikasını şekillendiren en önemli unsurun etik ve ahlaki değerler olduğu belirtilmiştir. Katılımcı yönetim anlayışının hâkim olduğu yeni kamu yönetimi anlayışı ve yerel yönetimlerde yeniden düzenleme esaslarını ele alan 2000’li yıllardan sonra gerçekleştirilen idari reformların içerisinde etik yönetim anlayışı da yer almaktadır. 2000’li yıllar, 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında gerçekleştirilen Avrupa Birliği aday üye ülke kabulünün gerçekleştirilmesi ve Avrupa Birliği’nin üyelik koşulları sebebi ile idarede reformun hız kazandığı dönemlerdir. Bu dönem kabul edilen Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı’nda etik yönetime ilişkin özel bir düzenleme yoktur. Ancak getirilen diğer düzenlemelerin tamamının kapsamının etik yönetim ilkelerini taşıyan vatandaş odaklılık, şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi ilkeler çerçevesinde şekillendiği görülmektedir.

Etik yönetim anlayışını kurumlara yansıtan esas aktör, yönetici ve çalışanlar (kamu görevlileri)’dir. Bu sebeple, hem yönetici yasalara ve varoluş değerlerine saygı duyarak emri altındaki kamu görevlilerine etik ve ahlaki değerler çerçevesinde yaklaşmalı hem de kamu görevlisinin kendisi bu değerlere saygı duyarak hizmet sunduğu vatandaşa mevcut değerlerini empoze edecek yaklaşımlarda bulunmalıdır. Karşılıklı görüşmeler sevgi ve saygı ilişkisi içerisinde olmalıdır. Vatandaşa en yakın

yerde olan vitrin konumundaki kamu görevlisinin hal ve hareketleri kurumsal itibarın artmasına veya azalmasına sebep olacak en önemli hususlar arasında yer almaktadır.

Türkiye’de etik yönetim anlayışını kamu kurumlarında yapısal anlamda derinleştiren süreç 2004 yılında başlamıştır. 2004 yılından önce de bir kamu görevlisinin görevini icra ederken dikkat etmesi gereken etik ve ahlaki değerler 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu’nda ve ilgili yönetmeliklerde, Anayasa’da, kamu görevlisinin memurluğu bırakması halinde dahi yapamayacağı işlemlerde, Türk Ceza Kanunu ve rüşvetle mücadele düzenlemelerinde yer almıştır (Odyakmaz ve Güzel, 2013, s. 27). Ancak 2004 yılı ile birlikte etik yönetime ilişkin önemli adımlar atıldığı görülmektedir. Bu adımların en önemlisi 25.05.2004 yılında kabul edilen “5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” dur.

5176 sayılı Kanun amacını, “kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kuruluş, görev ve çalışma usul ve esaslarının belirlenmesidir” şeklinde özetlemiştir (M.1). Kurul üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir. Bu üyeleri, bakanlık, il belediye başkanlığı, Yargıtay, Sayıştay, Danıştay, Müsteşarlık, Büyükelçilik, Valilik, Bağımsız ve Düzenleyici Kurul Başkanlığı, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında üst kademe yöneticiliği rektörlük veya dekanlık yapmış öğretim üyeleri olmak üzere farklı mesleklerde bulunan veya emekliliğe ayrılan kamu görevlileri arasından seçmektedir. Toplam üye sayısı, 11’dir (M.2).

Kamu Görevlileri Etik Kurulu (KGEK), kamudaki etik kültürü kurumsallaştırabilmek ve bu alanda yapılacak çalışmalara destek olmakla görevlendirilmiştir. Bu kapsamda, kamu görevlilerinin görev ve sorumluluklarını yerine getirirken uymaları gereken etik davranış ilkeleri ile ilgili yönetmelikler düzenlemekle sorumlu tutulmuşlardır. Etik davranış ilkelerinin ihlal edilmesi durumunda ise, gelen başvuruları incelemek ve gerekli birimlere bildirmekle

görevlendirilmişlerdir (M.3). Her meslek gurubundan kıdemli ve deneyimli kesim seçilerek mesleki anlamda durum değerlendirilmesi yapmak ve bu çerçeveden bakılarak değerlendirmenin yapılması uygun görülmüştür. Ancak Etik Kurul'un "Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar, Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı mensupları ve üniversiteler hakkında" ilgili hükümleri kapsam dışıdır (M.1). Çünkü bu görevlilerin kendilerince oluşturduğu ve kurumsal seviyede uyguladığı ayrı bir etik kurulları bulunmaktadır.

Kurul, bir kurumdaki kurumsal itibarı arttıran etik ilkeleri ilgili kanunda 5-22. maddeleri arasında kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Bu ilkeler: "Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci (Md. 5)", "halka hizmet bilinci (Md. 6)", "hizmet standartlarına uyma (Md. 7)", "amaç ve misyona bağlılık (Md. 8)", "dürüstlük ve tarafsızlık (Md. 9)", "saygınlık ve güven (Md. 10)", "nezaket ve saygı (Md. 11)", "yetkili makamlara bildirim (Md. 12)", "çıkar çatışmasından kaçınma (Md. 13)", "görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması (Md. 14)", "hediye alma ve menfaat sağlama yasağı (Md. 15)", "kamu malları ve kaynaklarının kullanımı (Md. 16)", "savurganlıktan kaçınma (Md. 17)", "bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyan (Md. 18)", "bilgi verme, saydamlık ve katılımcılık (Md. 19)", "yöneticilerin hesap verme sorumluluğu (Md. 20)", "eski kamu görevlileriyle ilişkiler (Md. 21)" ve "mal bildiriminde bulunma (Md.22)" olarak kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve yıllık faaliyet raporları da bu minvalde incelenmiştir.

KGEK tarafından hazırlanan 2019-2022 yılı faaliyet raporları incelendiğinde etik kültürün kurumlarda etkili hale gelebilmesi için eğitim faaliyetlerine çok fazla eğilim gösterildiği anlaşılmıştır. Etik kültürü derinleştiren eğitim faaliyetlerini şu halde özetlemek mümkündür (www.etik.gov.tr, 2023):

- Kuruldaki gündem konularını görüşmek üzere aylık olarak "demokrasi ve özgürlükler adası" toplantıları yapılmıştır.
- Etik eğitim temalı ulusal ve uluslararası çalışma toplantıları yapılmıştır.

- Akademik araştırma çalışmaları ve yurt dışı araştırmaları kapsamlı bir şekilde yapılmaya çalışılmıştır.
- Etik eğitimi verenlerde önemlidir gerekçesi ile “etik eğiticisi eğitimi programları” ve “etik liderlik programları” düzenlenmiştir.
- Kurul ile Türkiye Belediyeler Birliği ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında 01.03.2022 tarihinde “Etik Eğitimi ve Etik Eğiticilerin Eğitimi Programlarının Yürütülmesine İlişkin İş Birliği Protokolü” imzalanmıştır.
- İnternet tabanlı etik eğitimi geliştirebilmek amacı ile 2021 yılında “Yerel Yönetimlerde Etik Farkındalık Projesi” gerçekleştirilmiştir.
- Yerel yönetimlerde etik eğitimin önemine vurgu yapılmış ve 2018-2021 yılları arası üç yıllık “Yerel Yönetimlerde Seçilmiş ve Atanmış Kamu Görevlilerinin Etik Farkındalığının Artırılması İçin Teknik Destek Projesi” hazırlanmıştır. Bu proje, yerel ve merkez arasındaki çatışmayı azaltma amacı taşımaktadır.
- “Kamu Yönetiminde Etik ve Etik Davranış İlkeleri” temalı bölgesel temalı konferanslar ve toplantılar yapılmıştır.
- Sadece 2022 yılında etik eğiticiler tarafından 23.931 kamu görevlisine etik eğitim verilmiştir.

Bu kapsamda, özellikle 2004 yılı sonrası yapılan akademik araştırmalar incelendiğinde hemen hemen tamamında kurumsallaşma olgusunu derinleştirecek ve kurumsal itibarı arttıracak temel mekanizmanın etik ve ahlaki ölçekli değerler olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü iş ahlaki kişinin kendisine huzur vermekte ve bu huzur hem çalışma ortamına hem de hizmet verdiği vatandaşa yansımaktadır. İyi çalışan, huzurlu ortam ve mutlu vatandaş üçlüsü de kurumsal itibarı arttırmaya yetmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Her alanda değişimin yaşandığı günümüzde kurumların varlıklarını sürdürebilmeleri için sürekli bir şekilde çevreye kendilerini uyarlamaları gerekmektedir. Değişen çevre şartlarına uyarlama ve uyum sağlama sürecinde ise kurumların kurumsallaşması önemli bir araç olmaktadır. Kurumsallaşma kurumların varlıklarını daim kılabilmek için kabul edilen önemli bir unsurdur.

Bir kurumun çalışanlarından ve yöneticilerinden bağımsız kurallara, standartlara, prosedürlere sahip olması, değişen çevre şartlarını izlemesi ve bu değişimi takip edecek yapıyı kurması dolayısıyla ayırt edici bir kimliği ve yapıyı oluşturmasını belirten kurumsallaşma kamu kurumlarında büyük önem taşımaktadır. Kamu kurumlarında hizmet kalitesinin artırılması ve vatandaş memnuniyetinin sağlanması için kurumsallaşmanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Kurumsal sürekliliğin elde edilebilmesi için kurumsallaşma sürecinin başarıyla tamamlanması gerekmektedir. Kurumsal yapının güçlü olması ise kurumsal itibarın etkinliğine bağlı olmaktadır. Kurumsallaşma ile birlikte sunulan hizmetler sonucunda elde edilen güçlü bir itibar, kamu kurumları için büyük önem taşımaktadır. Kurumsallaşmanın sağlanması sonucunda kurum çalışanları ve yöneticiler kurumu içselleştirmekte ve benimsemektedirler. Bu durum kurumun dışı karşı tanıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kuruma karşı hedef kitlelerin duyduğu memnuniyet, kurumun itibarını arttırmaktadır. İmaj algısı olumlu yönde ise kurumsal itibarı pozitif olarak etkileyecektir. Zaman içerisinde gelişen itibar, kurumsal statüyü arttırmaya devam edecektir. Bu anlamda kurumsallaşma ve kurumsal itibar birbirleri ile tamamlayıcı olgulardır. Kurumsallaşma düzeyi arttıkça kurumsal itibar da o yönde olumlu ilerleyecektir. Bununla birlikte iyi ve doğru düzenlenen etik ilkeler, hem örgüt çalışanlarının hem de hizmet alan vatandaşların tutum ve davranışlarını düzenlemesi açısından önemli sayılmaktadır. Ayrıca hangi davranışlar ve tutumların tasvip edildiğini veya yasaklandığını göstermesi ve teşvik edici olması açısından da değerlidir. Etik ilkelerin uygulanmasında gösterilecek olan dikkat ve özen, yönetim kalitesini artırmakta ve kamu hizmetlerinde verimliliği ve etkinliği

sağlamaktadır. Bu sebeple, kurumsallaşmanın sağlanmasında profesyonel etik ilkelerinin öncelikle devlet mekanizmalarına, toplumsal yapılanmalara ve bireylere aktarılması oldukça önemli olmaktadır.

Kurumsallaşma kurumlarda birden fazla faktörden etkilenecek şekilde gerçekleşmektedir. Kurum içerisinde oluşturulan etik ilkelerin etkin bir şekilde uygulanabilirliği ile çalışanların etiğe dair algılarının olumlu olması sağlanmalıdır. Ancak çalışanlarda, benimsenen ve uygulanan etik ilkelerin sadece kurumun değil aynı zamanda kendi menfaatleri için de gözetildiği algısı oluşturulursa çalışanlar bu ilkelere daha kolay şekilde uyum sağlayabilecektir. Böylelikle kurumun tamamında benimsenen etik ilkeler ve olumlu itibar algısı ile kurumlarda kurumsallaşma sağlanacak ve buna bağlı olarak verimlilik ve etkinlik artacaktır.

Türkiye’de kurumsallaşma olgusunu etik ilkeler çerçevesinde uygulamaya koyan en önemli kurumsal düzenleme 2004 yılında kurulan KGEK’dur. Kurul, etik kültürü derinleştirmek ve etik ilkeler çerçevesinde kamu kurumlarındaki kurumsal itibarı işlevselleştirmek için farklı zaman dilimlerinde çok önemli projeler geliştirmiştir. Bütün bu projeler, etik ilke ve değerlerle birlikte bir kurumun kurumsal itibarının gelişebileceğini ve bu gelişmişliğin de kamudaki kurumsallaşma sürecini hızlandıracağını göstermiştir.

Kaynakça

- Adams, J. S., Tashchian, A. Shore, T. H. (2001). Codes of Ethics as Signals for Ethical Behavior. *Journal of Business Ethics*, 29 (3), 199-211.
- Aksoy, R. ve Bayramoğlu, V. (2008). Sağlık İşletmeleri için Kurumsal İmajın Temel Belirleyicileri: Tüketici Değerlemeleri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, IV, 7, 85-96.
- Alkibay, S. ve Ayar, C. Ö. (2013). Kurumsal İmaj Yönetimi: Türkiye İş Kurumu Örneği. *Amme İdare Dergisi*, 46 (1), 29-55.
- Aslan, İ. ve Çınar, O. (2010). Bir Aile Şirketinin Kurumsallaşması: Yeniden Yapılandırma ve Varislerin Yönetime Hazırlanması Süreci. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 89-97.
- Aslan, S. ve Özçelik, H. (2009). İç Denetim ve Toplam Kalite Yönetimi İlişkisi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (10), 109-119.
- Atmaca, Y. ve İzci, M. (2021). *Kavramsal ve Kuramsal Açından Etik*, Yönetim ve Etik (ss.1-28) içinde, (Ed. Perihan Gözüm), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Bakan, Ö. (2005). *Kurum İmajı*, Tablet Yayınevi, Konya.

- Battal, F. (2019). Profesyonel Etik Standartları ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkide Örgütsel Özdeşleşmenin Rolü: Ortaokul Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11 (4), 3143-3156.
- Bezirci, Murat K. (2014). Kurumsallaşma Nedir Ne Değildir?, <https://silo.tips/download/kurumsallama-nedr-ne-deldr> (Erişim Tarihi: 17.09.2022).
- Bolat, O. İ. (2006). Konaklama İşletmelerinde Kurumsal İmaj Oluşturma Süreci. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs, 9 (15), 107-126.
- Boone, B. (2019). Etik 101 (Çev. Selin Aktuyun), Say Yayınları, İstanbul, 1. Baskı (Eserin Orijinali 2017'de Yayınlanmıştır)
- Budak, G. ve Budak, G. (2004). *Halkla İlişkiler Davranışsal Bir Yaklaşım*, Barış Yayınları, İzmir.
- Burns, L. R., and Wholey, D. R. (1993). Adoption and Abandonment of Matrix Management Master Programs: Effects of Organizational Characteristics and Inter-organizational Networks. *Academy of Management Journal*, 36 (1), 106-138.
- Çalık, K. (2012). Kamu Yönetiminde Etik Değerlerden Sapma, Yüksek Lisans Tezi, GÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dina, P. (2013). Ethics and Corruption in Public Administration. *Quality- Access to Success*, 14 (2), 176-180.
- Dinçer, M. K. (1998). *Kişisel İmaj*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Doğan, S. ve Karataş, A. (2011). Örgütsel Etiğin Çalışan Memnuniyetine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (37), 1-40.
- Erbaş, M. S. (2022). Kamu Kurumlarının Kurumsallaşması ve Markalaşması. *Ombudsman Akademik*, Yıl:8, Sayı: 16, 215-256.
- Ergenç, E. (2010). Kurumsal İtibar Yönetiminde Liderliğin Rolü Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erkan, M. (2012). *Türk Ticaret Kanunu'nda Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma ve İç Denetim*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Eryılmaz, B. (2021). *Kamu Yönetimi*, Umuttepe Yayınevi, Kocaeli.
- Esenyel V. (2020). Key Elements of Corporate Reputation, *Journal Homepage: <https://dergipark.org.tr/ekonomi>*, 4, 76-79,(Erişim Tarihi: 11.03.2022).
- Eşki Çaylak, Ş. (2014). *Amerika Birleşik Devletleri'nde Kamu Yönetimi Etiğinin Yapı ve İşleyişi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Eşki Çaylak, Ş. (2021). *Kamu Yönetimi Etiği Sisteminin Kurumsallaşma Süreci: ABD Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme*, Yönetim ve Etik (Ed. Perihan Gözüm), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Gray, E. R. and Balmer, J. M. T. (1998). Managing Corporate Image And Corporate Reputation. *Long Range Planning*, 31 (5), 695-702.
- Gümüş M. ve Öksüz B. (2009). *Turizm İşletmelerinde Kurumsal İtibar Yönetimi*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Güzelcik, E. (1999). *Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Higgs-Kleyn, N., & Kapeliansis, D. (1999). The Role of Professional Codes in Regarding Ethical Conduct. *Journal of Business Ethics*, 19 (4), 363-374.
- Howard, S. (1998). *Corporate Image Management: A Marketing Discipline for the 21st Century*, Butterworth Heinemann, Singapore.

- Işık, M., Çiçek, B. ve Almalı, V. (2016). Üniversitelerin İç Paydaşlarının Kurumsal İtibar Algısını Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 5, Ek Sayı, 163-180.
- İnal, G. (2012). Kamu Yönetiminde Merkezileşmiş Bir Otorite Olarak Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Yüksek Lisans Tezi, PÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Johnson, W. B. and Ridley, C. R. (2008). *The Elements of Ethics for Professionals* (St. Martin's Press, New York).
- Karabey, C. N. ve Battal, F. (2018). Profesyonel Etik Standartlar, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkiler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Aralık, 22 (4), 2249-2263.
- Karpuzoğlu, E. (2001). *Büyüyen ve Gelişen Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma*, Hayat Yayınevi, İstanbul.
- Kuyucu, B. A. (2003). *Kurumlarda Başarılı ve Etkin İtibar Yönetimi*, İtibar Yönetimi (ed. Yılmaz Argüden), Arge Danışmanlık Yayınları, 1, No:4. İstanbul.
- Küçük, F. (2005). Kurum İmajı Açısından Kurumsal İletişim. *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 3 (2), 45-52.
- Küçük, F. ve Bayuk, N. (2007). Kriz Ortamında Bir Başarı Faktörü Olarak Çalışanların Kurum İmajı. *Journal of Yaşar University*, Temmuz, 2 (7), 801-802.
- Künü, B. (2020). Günümüz Rekabet Ortamında Kurumsallaşmanın Örgütsel Dayanıklılığa Etkisi Üzerine Bir Araştırma, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Lacewing, M. (2010). "Deontoloji", Routledge (Taylor Francis Group). (ALP) Alevel Philosophy, CO., UK
- Luckmann, T. (1992). *Theorie des Sozialen Handelns*, De Gruyter, New York.
- Mecek, M. ve Kocakula, Ö. (2019). *E-Devlet ve E-Yönetişimde İdari, Siyasi ve Etik Sorunlar*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Önen, S. M. (2017). Kamu Yönetiminin Değişiminde Açıklık Anlayışı: Malatya Büyükşehir Belediyesi'nin Yeni Belediyecilik Uygulamaları. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 52 (2), 248-265.
- Özgener, Ş. (2004). *İş Ahlakının Temelleri: Yönelimsel Bir Yaklaşım*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Özlem, D. (2004). *Etik Ahlak Felsefesi*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Peltekoğlu, F. (2001). *Halkla İlişkiler Nedir?*, 5. baskı, Beta Basım-Yayım, İstanbul.
- Sabuncuoğlu, Z. (2004). *İşletmelerde Halkla İlişkiler*. 7. baskı, Aktüel Yayınları, İstanbul.
- Sevinç, H. G. (2017). Kamuda Kurumsallaşma ve Kurumsal İmaj: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Örneği, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Malatya.
- Şahintürk, S. (2019). Çalışan İtibarı ve Çalışan İtibarını Etkileyen Faktörler: Akademisyenler Üzerine Nitel Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.
- Şen, M. L. (2017). Kamu Görevlileri Etik Kurulu Rehberi, T.C. Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Ankara.
- Tortop, N. ve Özer, M. A. (2013). *Halkla İlişkiler*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Tosun, B. N. (2003). Kurumsal İletişim Sürecinde Reklam ve İmaj Yönetiminin Bütünleşik Konumu. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 18 (1), 173-191.
- Ural, E. G. (2006). *Stratejik Halkla İlişkiler Uygulamaları*, Birsen Yayınevi, İstanbul.
- Ülgen, H. (1990). *İşletmelerde Organizasyon İlkeleri ve Uygulaması*, Gençlik Basımevi, İstanbul.

- Valentine, S. and Fleischman, G. (2008). Professional Ethical Standards, Corporate Social Responsibility, and the Perceived Role of Ethics and Social Responsibility. *Journal of Business Ethics*, 82 (3), 657-666.
- Yaman, A. (2013). Türk Kamu Yönetiminde Etik Uygulamaları ve Kamu Çalışanlarının Etik Değerlere Bağlılığının Değerlendirilmesi: İçişleri Bakanlığı Örnekleme, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Yamı, V. Ş. (2009). Profesyonellik ve Etik. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 263-272.
- Yüksel, C. (2005). *Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik*, TÜSİAD Devlette Etik Altyapı Dizisi (1), İstanbul.
- Yüksel, C. (2006). Kamu Yönetiminde Etik ve Türk Kamu Yönetiminde Etik Hakkında Yeni Yasal Düzenlemeler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 64 (2), 167-211.
- Zucker, L. G. (1987). Institutional Theories of Organization. *Annual Review of Sociology*, 13, 443-464.
- 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
<https://www.etik.gov.tr/faaliyet-raporlari/> (Erişim Tarihi: 19.03.2023).
Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr. (Erişim Tarihi: 16.01.2023).

Extended Abstract

The process, in which the change took place rapidly with globalization and the uncertainty increased accordingly, started to show its effect on the understanding of management and public administration over time. The aim of public institutions is to provide the best service to the public over a long period of time. In today's world where change is experienced in every field, institutions need to adapt themselves to the environment in order to survive. The institutionalization of institutions is an important tool in the process of adapting and adapting to changing environmental conditions. Institutionalization is an important element accepted in order to make the existence of institutions permanent.

Institutionalization is the establishment of some rules, standards, procedures and structures so that organizational activities can be carried out without being dependent on the personal methods of the managers and employees, thus ensuring the continuity of the organization. With the provision of institutionalization, institutions and organizations can continue their existence without being dependent on managers and employees. In addition, institutionalization requires the institutional structure to be transformed into a stronger and more open to change structure. Organizations that succeed in institutionalization achieve this and maintain their existing order by showing flexible reactions in terms of managing both the situation they are in and the unpredictable problems, crises and conflicts that may arise in the future. In other words, with institutionalization, it is ensured that institutions are prepared for the ways and methods to be followed in cases where rapid variability, uncertainty and complexity will occur. As a result of institutionalization, institutions have a different and distinctive identity. Thus, it is ensured that the institution can continue its normal activities without any disruption, even if there are no people at important levels. Institutions can achieve a stable and strong structure without disturbing their existing order through institutionalization.

Increasing efficiency and productivity in public institutions largely depends on the establishment of institutionalization and the positive perception of citizens about public institutions. While the level of institutionalization is effective in ensuring efficiency and continuity in public institutions, the establishment of corporate reputation is also considered important in the positive development of the target audiences' perceptions of the institution. Corporate reputation is a concept that is used together with some concepts such as corporate culture, corporate identity and corporate image and is even used in many places as an equivalent of these concepts. However, corporate reputation is not the same as these concepts, but it is a collective concept that covers all of them. An institution is respected in society as an institution that improves its corporate image. For this reason, reputation is accepted as a broader concept. Corporate reputation is an intangible value that shapes the future of the institution by determining the value judgments in the institution with an emotional effect revealed by all stakeholders in the institution with a respectable and reliable action, and distinguishes it from its competitors by gaining competitive power. For institutions to have a positive reputation in the eyes of the target audience, they need to create a conscious management process that needs to be managed well. For this, it is necessary to have the awareness and determination to give a reputation to institutions. Having an effective reputation is one of the ways individuals or institutions can achieve their goals.

Institutions that successfully complete the institutionalization process and keep up with the changes gain a reputation over time with the mission, vision and values they have adopted. Corporate reputation refers to how an organization is perceived by target audiences. At the same time, it plays an important role in ensuring the continuity of the institution. The values, attitudes, beliefs and achievements of the institution as a result of its activities constitute a corporate reputation. Institutions that want to increase their corporate reputation should first attract the perceptions of the target audiences towards the institution positively. It should strengthen corporate social responsibility and thus increase sensitivity to society. In order to create a positive corporate reputation, first of all, it is necessary to ensure that the institution is well known by the target audience and to obtain correct and positive impressions about the institution. As a result, institutions can continue their existence for many years and become more reliable.

The correct perception, adoption and implementation of the ethical principles and values created by the institutions within their own structure by the employees of the institution ensure that the corporate reputation is increased by the target audience. Because institutions that adopt principles such as rights, justice, honesty and integrity, and in this direction, consider the benefit of the society, are accepted as institutions with high reputations in the eyes of citizens. The principles set forth for the provision of corporate governance should also rise on these basic values. These principles, which are guiding and guiding in terms of institutions, constitute the basic mission of the institutions. Ethical principles are also guided by the purpose of existence for the employees of the institution who are in dilemma in the decision-making processes. Making arrangements for these principles provides benefits for both institutions and employees, and contributes positively to the development of institutions in terms of institutionalization. For this reason, although the epistemological structure of ethics and ethical management is well known, the imposition of the ethical management system on the corporate management system should be given importance and efforts should be made to implement it. In order to create a positive corporate reputation, the employees of the institution also have important moral and social duties. Employees will be able to adapt to these principles more easily if the perception is created that the ethical principles adopted and applied are observed not only for the benefit of the institution but also for their own interests.

Thus, with the ethical principles and positive reputation perception adopted throughout the institution, institutionalization will be ensured in the institutions and efficiency and effectiveness will increase accordingly.

Thinking that what is good for society will also be good for the institution will cause the target audience to trust the institution and decrease their negative ethical perceptions. In addition, the activities carried out in order to create a positive corporate reputation should be aimed at the target audience and meet their expectations and increase the level of satisfaction. If institutions continuously develop towards institutionalization and adapt to changes by taking these principles into account, the efficiency and effectiveness level will increase. For this reason, it is necessary to pay special attention to each stage in the process of establishing a corporate reputation. It is possible for institutions that act within the framework of professional ethical principles and try to solve the problems of their employees and stakeholders within the framework of ethical principles, and thus achieve success.

The nature of the relationship between public institutions, employees and their stakeholders shapes both ethical perceptions and corporate reputation formation. The positive quality of this relationship basically depends on ethical concepts such as honesty, honesty, sincerity and justice. A good corporate reputation is created by creating positive perceptions as a result of the institutions adopting the developed ethical principles meeting the wishes and expectations of the citizens. In addition, policies and activities created within the framework of ethical principles are of great importance in terms of ensuring a corporate reputation for institutions.

The process that deepened the understanding of ethical management in public institutions in Turkey in a structural sense started in 2004. Even before 2004, the ethical and moral values that a public official should pay attention to while performing his/her duty were included in the Civil Servants Law No. 657 and related regulations, the Constitution, the Turkish Penal Code and the anti-bribery regulations for transactions that a public official cannot do even if he leaves the civil service. The most important institutional arrangement that puts the concept of institutionalization into practice within the framework of ethical principles in Turkey is the KGEK, which was established in 2004. The Board has developed very important projects in different periods in order to deepen the ethical culture and to functionalize the corporate reputation in public institutions within the framework of ethical principles. All these projects have shown that the corporate reputation of an institution can improve with ethical principles and values, and this development will accelerate the institutionalization process in the public sector.

In this context, in this study, the level of institutionalization realized in institutions and organizations in the globalization process has been discussed within the framework of corporate reputation and ethical management principles. It has been understood as a result of qualitative research in the study that the main element that provides institutionalization is corporate reputation, and the element that increases corporate reputation is ethical management principles. In the study, first of all, corporate reputation and ethical management principles were discussed and the potential effects of these two important facts in the institutionalization process were discussed. Finally, the structural and functional dimension of the ethical management policies that increase corporate reputation in the institutionalization process has been examined and the Ethics Committee of Public Servants, which has an important role in serving the institutionalization phenomenon, is mentioned.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 732-751

Geliş Tarihi:26.04.2023 Kabul Tarihi:22.05.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1275865>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

OSMANLI DEVLETİ'NDE HUKUKUN KÖKENİ: ÖRFİ HUKUK, KANUN- NAME VE DİNİ HUKUK (ŞER')

Fikriye ERKUL*

Öz

Büyük bir coğrafyada hakimiyet kuran Osmanlı Devleti farklı din ve mezhep mensuplarını bünyesinde barındırıyordu. Devletin kurucu unsuru Türk-Müslüman olmakla birlikte özellikle Balkan coğrafyasında gayrimüslim reaya büyük bir oranda yer aldı. Bu farklı unsurların idaresinde, Osmanlı fethi öncesinde var olan hukuki uygulamalar pek çok kez Osmanlı fethi sonrasında bazı değişikliklerle birlikte yürürlükte kaldı. Bu durum, esnek olarak nitelenen Osmanlı yönetim anlayışının önemli bir parçasını oluşturdu. Bu makalede Osmanlı Devleti'nde Türk- Müslüman nüfusun yoğun olduğu ve tımar sisteminin uygulandığı bölgelerde hakim olan hukukun kökenine yer verildi. Osmanlı Devleti'nin hukuki anlamda şer' i veya örfi bir devlet mi olduğu tartışmalarından bağımsız olarak yeri geldikçe şer' kavramına da değinilerek, örf ve örf ile birlikte yine bu kavramı ifade eden töre, yasak, adet, kanun gibi eski Türk hukukuna dair kavramlar üzerinde duruldu. Örfi hukukunu temsil eden Osmanlı kanunnameleri ışığında Osmanlı Devleti'nde örfi hukukun kökeni ve uygulama sahasına yer verildi. Bu kapsamda ilk Osmanlı kanunnamesi kabul edilen Fatih Kanunnamesi başlangıcında yer alan "atam dedem kanunudur" ibaresi Türk-İslam hukukunda örfün önemini net bir şekilde ortaya koyar. Bundan sonraki Osmanlı kanunnameleri temel olarak bu kanunnamenin tekrarı veya günün ihtiyaçları doğrultusunda genişletilmiş formudur. Daha sonraki kanunnamelerde de pek çok defa yer bulan "kadim" olana atıftan maksat yine eski Türk hukukudur. Bu hukukun kaynağı ise örfi hukuk veya töre dediğimiz kurallardır. Örf kavramı aynı zamanda sultanın icra yetkisi, gücü anlamına da gelir. Burada örfi hukuku temsil eden kanunname ile dini hukuku temsil eden şer' kavramı ile bu kavramların Osmanlı belgelerinde kullanımı ve son olarak kanun ibaresinin yerini şer' e bırakması üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Örf, Kanunname, Şer'

The Origin Of Law In The Ottoman State: The Concept Of Custom Law And Religious Law

Abstract

The Ottoman Empire which ruled over a large geography, included members of different religions and sects. Although the founding element of the state was Turkish-Muslim, non-

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Anabilim Dalı, fikriyeboy@hitit.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6070-120X>

Muslim people took a high place, especially in the Balkan geography. The legal practices of these different elements that existed before the Ottoman conquest, regardless of whether they were Muslim or non-Muslim, were mostly considered after the Ottoman conquest and remained in effect. This situation formed an important part of the flexible Ottoman management approach. In this article, the legal practices in the regions where the timar system was applied in the Ottoman Empire and where the Muslim Turkish population was dense are given. Regardless of the debates on whether the Ottoman Empire was a religious state, or a state based on customary law, only the concept of shar was referred to when appropriate, and concepts such as custom or tradition prohibition (yasak) of old Turkish law were included. These terms are sometimes used together and sometimes interchangeably. In the light of the Ottoman's code of laws that represents customary law, the basis and application of customary law in the Ottoman Empire were given. At the beginning of the Fatih's code of law, which was accepted as the first Ottoman law, there is the phrase "the law of my ancestors". It is seen that the laws made after Fatih are basically a repetition or a slightly expanded version of this law. The purpose of referring to the "ancient" (kadim), which has also been found many times in the later laws, is the old Turkish law. The source of this law is the rules that we call customary law (örf) or just custom (töre).

Keywords: The Ottoman, Customary, Code of Laws, Şharia Law

Giriş

Her toplumun kendine özgü sözlü ya da yazılı kuralları, yasaları, toplumsal düzeni ve idare mekanizması vardır. Bu sözlü ya da yazılı yasalar her toplumda farklı koşulların etkisi ile farklı şekilde belirir. Toplumların kendine özgü bu yasaları başka toplumlarla çeşitli sebeplerle temas sonucu az ya da çok başka kültürlerin tesiri altında kalabilir.

Sami kökenli topluluklarda din, Atinalılarda felsefe, Kartacılarda ticaret, Rodos'ta denizcilik alanında yasaların gelişmiş olması gibi örneklerden de anlaşılabilir. Üzere her toplumda yasaların temelini ve özgünlüğünü coğrafya, ticaret, yaşam koşullarının bağlı bulunduğu diğer sosyo-iktisadi koşullar, geçim kaynakları, çeşitli iç-dış mücadeleler, inanç ve gelenekler oluşturur (Rousseau, 2006, s. 67). Bu bakımdan kanunlar düzenlenirken ülkenin tabii ve kendine has özellikleri dikkate alınmalıdır. Kanunlar kendi içinde köken, dayandığı temel meseleler, kanun koyucunun durumu veya inisiyatif gibi çeşitli sebeplerden kaynaklanan bağlarla birbirine bağıntılıdır (Montesquieu, 2014, s. 47-48). Kanunlar düzenlenirken toplumu bir arada tutan bu bağlar dikkate alınmaz ise yürürlükte olan yasalar toplum realitesi ile

uyuşmaz. Böyle bir uyuşmazlığın beraberinde pek çok toplumsal sıkıntıya yol açması kaçınılmaz hale dönüşebilir.

Toplumların yasama faaliyetleri hukuk tarihi açısından iki döneme ayrılır. Birincisi yazılmamış hukuki kurallar örf ve adetten oluşan örfi hukuk devri ikincisi ise yazılı kanunlar devridir (Arsal, 1947, s. 13).

Eski Türk toplulukları söz konusu olduğunda kendine has hukuk düzeninin adı “töre”dir. Bu kapsamda Türk hukukunda, hukuk ve hukuki uygulamalar töre, örf, adet, yasa, gelenek gibi kavramlarla ifade edilir. Türk kültürünün en eski kaynaklarından Orhun abidelerinde pek çok defa “törü” kelimesi geçer. Burada il ve töre kavramının genellikle birlikte kullanıldığı görülür. Buna göre il'in ve törenin bozulması veya kazanılması birbirine sıkı sıkıya bağlıdır (Ergin, 2015, s. 41-73). 11. yüzyıla ait Türkçe sözlük Divân-ı Lugât-it Türk'e göre “törü” sözcüğü, görenek, adet anlamlarına gelir. Sözlükte törenin önemi, “il bırakılır, görenek bırakılmaz” şeklinde örnekler ile açıklanır (Atalay, 2013, s. 221). Kutadgu Bilig'de töre kavramı pek çok kez vurgulanır. Eserde, kavram bazen kanun ve bazen de usul ile birlikte yer alır. Kutadgu Bilig'e göre beylik çok iyi bir şeydir ancak daha iyi olan kanundur ve kanunu doğru uygulamak gerekir. Burada beylik işini en iyi beylerin bildiği, kanun, nizam, örf ve adetin beylerden geldiği kaydedilir (Arat, 1959, s. 43-117-147-159-185).

Kanunun kaynağı ise töreyi de kapsamakla birlikte sultanın emirlerini de içerir. Buradan da anlaşılabilceği gibi töre, örf, adet, nizam, gelenek gibi bazı kavramlar eski Türk hukukunda birbirinin yerine kullanılan ve hukukun kaynağına işaret eden temel kavramlardır.

Bu makalede eski Türk hukuku, kaynakları ve bu hukukun Osmanlı Devleti dönemindeki tesiri üzerinde duruldu. Mazisi uzun asırlara dayanan, pek çok kez tecrübe edildikten sonra ortaya çıkan bu toplumsal kurallar, töre veya örf, adet, gelenek sultanların emirleri ile birlikte Türk devletlerinde yönetim anlayışının merkezinde yer alır.

Töre, Örf ve Yasa

Fatih döneminde defterdarlık, divan katipliği gibi devlet kademesinde önemli görevlere getirilen ve Avrupa kıtasında gerçekleşen pek çok seferde yer alan Tursun Bey töre yerine Arapça kökenli örf kavramını kullanır. Esasen örf ve töre aynı anlamlara gelir. Yazar, örf kavramını, nizam-ı âlem için sultanlar tarafından konulan, siyaset-i sultanî ve yasağ-ı padişahî denilen düzenleme şeklinde ifade eder (Tulum, 1977, s. 13). Bu durum aşağıda Kutadgu Bilig'den yapılan diğer alıntılardan da açıkça anlaşıldığı üzere sultanın yasama yetkisini gösterir. Tursun Bey'in de yer verdiği yasa kavramının ise Moğollar ile tarih sahnesine çıktığı ve XIII. Yüzyılda Türk lehçelerine girmekle birlikte bu durumun bu kavramın Moğol kökenli olduğuna kesin delil olamayacağı, VIII. yüzyılda hakimiyet süren Uygur Hakanı Böğü Han zamanında yazılmış Uygur yazısında düzen ve kanun manasına gelen yasa tabirinin yer aldığı belirtilmiştir (Canatar, 2012, s. 26).

Kutadgu Bilig'de vezirin oğlu olan ve akıllı sembolize eden Ögdülmüş hükümdarı ve adaleti temsil eden Küntoğdu'ya kanun, nizam, örf ve adetin beylerden geldiğini anlatır (Arat, 1959, s.147). Adalet kavramına da vurgu yapılan eserde yöneticilerin halka karşı her zaman adaletli olması, kanunların adaleti sağlamak üzere tesis edilmesi gerektiğinin altı çizilir (Arat, 1959, s. 163-253). Kutadgu Bilig'de doğru kanun buna bağlı olarak zengin reaya, zengin reayadan tahsil edilen vergiler sonucu zengin hazine ve tüm bunların neticesinde de gerekli finansmanın sağlanması sonucu oluşturulan güçlü ordu, döngüsüne ya da daire-yi adalet olarak bilinen ve kökleri Aristoya uzanan yönetim anlayışı yer bulur (Arat, 1959, s. 55; İnalçık, 2012, s. 232).

Eski Türk hukukunu oluşturan unsurlar töre ile birlikte kurultaylarda alınan kararlar ve bizzat hanların iradeleridir (Arsal, 1947, s. 288). Örf kavramı aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde doğrudan sultanın iradesi olarak tanımlanabilir (Mumcu, 2007, s. 24; Heyd, 1973, s. 169).

Töre değişmez kurallar bütünü değildir. Türk hükümdarları zamanın ihtiyaçları doğrultusunda törede değişikliğe gidebilir (Kafesoğlu, 2010, s. 38). Kutadgu Bilig'de örf kavramının kanun, usul, nizam, adet kavramları ile birlikte kullanıldığı görülür (Arat, 1959, s. 159-485). Yunanca kökenli kanun sözcüğü ise daha çok mali konularda, vergi ve reyanın mükellefiyetleri ile ilgili hususlarda kullanılır (Heyd, 2002, s. 52). Adet kelimesi yine töreye işaret eder. Örf, adet, kanun, nizam, usul gibi kavramlar eski Türk hukukunda yazılı olmayan geleneksel hukuku ifade eder. Geleneksel hukuk herhangi bir eğitime ihtiyaç duyulmaksızın topluma ait bireylerin doğuştan itibaren aile ve toplum içinde bizzat gözlemleyerek ya da deneyimleyerek edindikleri hukuk bilgisi olduğundan herhangi bir eğitime ihtiyaç duyulmaksızın nesilden nesile aktarılır. Bu sebeple toplumun tüm bireyleri bu hukuka vakıftır.

İlk Müslüman Türk Devletlerinde Hukuki Yapı

İlk Müslüman Türk devletlerinden biri olan Karahanlı Devleti, İslami görüntü adı altında eski hukuki geleneklerini devam ettirir. Bu devir ve gösterdiği özellikler ortaçağ Türk hukuk tarihi bakımından geçiş dönemi olması sebebi ile ayrı bir öneme sahiptir (Köprülü, 2012, s. 61). Karahanlı döneminde sadece devlet yönetiminde değil vergi konusunda da kaynağını gelenekten alan uygulamalar devam eder (Genç, 1981, s. 94, 263). Yine ilk Müslüman Türk Devletlerinden biri olan Gazneli hükümdarlarının da İslami siyaset gütmelerine rağmen, mali konularda fıkıh yerine Karahanlı Devleti'nde olduğu gibi örfü dikkate aldığı ve Türk kabileleri arasında örfi hukukun uygulandığı anlaşılır. Başka bir dine geçişin henüz yeni bir süreç olması sebebi ile ilk Müslüman Türk devletleri ve devamında Anadolu Selçuklularında da İslam hukukunun çok iyi bilinmiyor olması da muhtemeldir. (Köprülü, 2012, s. 60). Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusu Tuğrul Bey, dindar bir Müslüman olmasına rağmen kararlarında daha çok Türk töre ve yasasını dikkate alır (Köymen, 1967, s. 134). Anadolu'da Selçuklular zamanında daha çok örfi kurallar egemendir (Çağatay, 1994, s. 659). Türk devletleri özellikle kamu hukuku ve kamu menfaati söz konusu olduğunda fıkıh bilginlerinin idealize edilmiş sistemlerini değil realiteye uygun eski Türk geleneklerine göre devletlerini idame ettirir (Mumcu, 2007, s. 26).

Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf ve Hukuk Uygulamaları

Osmanlı Devleti'nde vergiden muaf veya padişah beratı ile resmi bir göreve getirilmiş ve bu görevlerin karşılığı olarak belirli vergilerin toplayıcısı durumunda olan kesim genel olarak askerî sınıf olarak adlandırılır. Bu askeri sınıf kendi içinde ehl-î örf ve ehl-î şer olmak üzere iki kısımdır. Klasik dönemde “kul” kökenli olan ve devşirme sınıftan yetişen ehl-î örf, padişahın icra kuvvetini temsil eder ve gücünü sultana bağlılığından alır (İpşirli, 1994, s. 519; Ergenç, 2012, s. 173). Sancakbeyi, beylerbeyi, subaşı gibi görevlere ehl-î örf mensupları getirilir. Ehl-î şer ise Türk-Müslüman kökenli ailelerden gelen medrese eğitimi almış ve bunun sonucunda ilmiye dediğimiz, imam, kadı, müderris gibi görevlere atanmış görevlilerden oluşur.

Sancak denilen idari ünite içinde yer alan ve sancağa paralel idari bir birim olan kaza idaresi kadının denetiminde yer alır (Akdağ, 2010, s. 421). Ehl-î örf mensubu sultanın icra gücünün temsilcisi sıfatı ile bulunduğu kazanın mülki amiri durumunda olan kadının mahkemede aldığı kararların da uygulayıcısı olarak kabul edilir. Bizzat kazada sultanı temsil eden kadı aynı zamanda ehl-î örfün denetleyicisi konumdadır (Barkan, 1943, s. 114; Kalan, 2011, s. 256-257; Akdağ, 2010, s. 421). İncalcık tarafından Osmanlı klasik dönemi olarak adlandırılan dönemde (1300-1600) tımar sisteminin uygulandığı bölgelerde sistem genel hatları ile bu şekildedir. Kadı hükmü olmadan sancak beyi ve adamları herhangi bir cezai müeyyide uygulayamaz (İncalcık, 2011, s. 108). Bu bakımdan kadı şer'i ve örfî hukukun temsilcisi konumdadır. Kadı medresede dini ilimleri ve İslam hukuk bilimi olan fıkıh ilmi tahsil ederken örfî hukuku içeren kanunnameleri görevlendirildiği kaza merkezinde var olan uygulamalar, önceki teamüller ile sancak kanunnamelerinden tedris etmiş olmalıdır.

Osmanlı Kanunnameleri ve Örf-î Hukuk

Osmanlı kuruluş döneminde Aşıkpaşazade'nin kaydına göre Osman Gazi zamanında ilk kanuni düzenleme, pazardan alınan ve kaynağı töre ve adet olarak gösterilen bac vergisidir (Aşıkpaşazade, 2013, s. 30). Orhan Bey'in, devlet düzeni ve kanunu, töre ve yasaktan oluşur. Bu sebeple Osmanlı kanunlarına yasak-i Osmanî de denilmiştir (Togan, 1981, s. 122). XV. asırda yasakname terimi de aynı anlamda

kullanılır. Osmanlı imparatorluğunda kanunname terimi zamanla çeşitli düzenlemeler için sıklıkla kullanılan ve daha kapsamlı bir kavram haline dönüşür. Bununla birlikte kanunname tabiri herhangi bir kanun, sadece sultanın emri-fermanı şeklinde de ifade edilebilir. Tek bir ferman şeklinde bir kanun formu olabileceği gibi bütün imparatorlukta ya da belirli bir bölge ve belirli bir sosyal grupta (örneğin, maden yasakları veya yörük grupları, voynuklar hakkında) uygulanması amacıyla yayınlanmış kanunlar da olabilir (İnalçık, 1997, s. 562).

Osmanlı kuruluş döneminde genellikle ilmiye mesleğinden gelen ve iyi derecede fıkıh bilen veziriazamlar kanunların oluşturulmasında belirleyici rol oynar. Bu konuda devrin veziriazamlarına dönemin önde gelen alimleri yardım eder. I. Murad döneminde Osmanlı mali kurumlarının tesis edilmesinde dönemin alimleri ihtiyaç duyulan kanunların tesisi için devlet adamlarına telkinde bulunur. Şer'i hukuk toplum ihtiyacının tümüne cevap vermekten uzak olduğundan toplumda eskiden beri var olan örfi hukuk günün gereksinimleri doğrultusunda güncellenir (Taneri, 1997, s. 58).

Osmanlı kuruluş dönemine ait vakıf ve temlik belgelerinden örfi vergi esaslarının daha o dönemde yerleşmiş olduğu anlaşılır. 1366 tarihinde Murad Bey Ahi Musa'ya verdiği vakıf beratında onu avarız-ı divaniden, tekalif-i örfiden, ulakdan, sekbandan, cerahordan, naibden, salgundan muaf tutmuştur. Burada adı geçen görev ve vergiler örfi hukuka aittir. Burada geçen muafiyetler şekil ve içerik açısından eski Türk-Moğol tarhanlık geleneğinden kaynaklanır.(İnalçık, 2005, 31). Dini hukuku dair fetva mecmuları ise diğer hukuk metinleri çerçevesinden farklı değildir. Bu mecmualar kurallar ile uygulama arası, gelenek ve dönüşüm bağlamında bir ara yüzü simgeler (Van Leeuwen, 2012, s. 127).

İlk Osmanlı Kanunnamesi kabul edilen Fatih kanunnamesinde ve bundan sonra hazırlanan kanunnamelerde de görüldüğü üzere bu kanunname külliyatlarında umumi kanunnamelerin yanı sıra o günkü ihtiyaca binaen pek çok yasakname sureti de yer alır (İnalçık-Anhegger, 2000, s. 4-27). Örfi yasalar için dini hukuku temsil eden şeyhülislam şer'i maslahat değildir, ülü'l emr nasıl emretmişse öyle hareket

etmek gerekir diye beyanda bulunur (Çağatay, 1994, s. 660). Kur’anda ise ülü’l-emr’e itaat bir emirdir (Nisa Suresi 59. Ayet). Dini hükümleri uygulayacak olan dünyevi otoritedir. Dolayısı ile dini emirlerin uygulanması sultanın iradesine bağlıdır. Bunun farkında olan Fatih “hakim-i mutlak” sıfatı ile kamu hukukunu kendi iradesine göre tanzim etmiştir. Dini hükümler ise daha çok medeni hukuk gibi özel hukuk alanına giren sahalarda etkindir (Mumcu, 2007, s. 33). Fatih Kanunnamesi’nde yer alan, ve kamu vicdanını yaralayabilecek, kardeş katli meselesinde ise “ekser ulemanın tecviz ettiği” ibaresi ile bu durum dini açıdan meşrulaştırılma yoluna gidilmiştir (Özcan, 2012, s. 18). Esas olan devletin bekasıdır. Burada hatırlanması gereken durum Osmanlı Devleti kuruluşunda ve teşkilatlanmasında Türk-Müslüman kökenli ulemanın aktif rolüdür. Ülü’l emre itaat aynı zamanda dini bir emirdir ancak İslam dininin öngördüğü bir devlet modeli yoktur. Asıl olan adaletin tesis edilmesidir (Uludağ, 2020, s. 11). Aksi takdirde dindarlığın bir önemi kalmaz. Koçi Bey’in de naklettiği kadim düstura göre “küfr ile dünya durur, zulüm ile durmaz” (Koçi Bey, 1972, s. 47).

Fatih Kanunnamesi’nde biri reaya diğeri devlet teşkilatı için iki ayrı kısım yer alır. Kanunî döneminde de yoğun bir kanunname faaliyetine girişilir. Sultana Kanunî, lakabının verilmesine neden olan bu kanunname külliyatları Nişancı Celâzâde tarafından kaleme alınır. Bu kanunlar sultan iradesine dayanan kanun külliyatıdır ve şeriatla ilgili değildir. Örfî hukuku temsil eder (İnalcık, 2012, s. 17.). O dönem kanunname metinleri bugünkü gibi teferruatlı metinler değildir. Çoğunlukla sultanın emri ve var olan kanunların bir araya getirilmesinden oluşur (Barkan, 1943, s. XXII). Osmanlı Devleti’nde temel idari ünite olan sancakların kanunlarını ve içeriğini fetihden sonra ele geçirilen yeni bölgenin, vilayet tahrirlerini yapan Osmanlı görevlilerinin kaydettiği yerel örf belirliyordu. Osmanlı yönetim sistemi ele geçirilen her yerde aynı ve değişmez hukuk kuralını halka dikte etmemiştir (Singer, 1964, s. 61).

Osmanlı ceza kanunları ve vilayet kanunnameleri çoğunlukla ferman kayıtlarını ihtiva eder. Genel kanunnameler tüm imparatorlukta geçerli iken belli bir konuda belli bir bölgeye gönderilmiş ferman ya da yasakname formunda olan kanunlar ilgili bölgeyi kapsar (İnalçık-Anhegger, 2000). Genel kanunnamelerin mahkemelerde resmi kod olarak kullanımının zorlanmadığı belirtilebilir. Esas olarak Osmanlı Devleti'nde belirli emirler belirli tarihlerde geçerlidir. Her zaman imparatorluğun en son hükmü esas alınır (İnalçık, 1997, s. 566). İlke olarak kanun sultanın saltanatı boyunca geçerlidir. Yeni sultan tahta çıktığında bu kanunlar her yeni sultan tarafından tekrar teyit edilir veya ihtiyaçlar doğrultusunda daha önce de belirtildiği gibi bazı değişiklikler yapılabilir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, kanunlar söz konusu olduğunda korucuyu karakter arz eder. Kullanımdaki kanunları teyit edilme eğilimi görülür. Osmanlı sultanları kendilerinden önceki sultanların kanunlarını, yeni ele geçirilen bölgelerdeki yerel gelenekleri bölge halkının da memnuniyeti veya memnuniyetsizliğini dikkate alarak bu doğrultuda uygulama eğilimindedir. Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın kanunları, Akkoyunlu Uzun Hasan kanunları, Dulkadirli Alaüddin devle'nin kanunları bu bölgelerin fethi ardından Osmanlı kanunnameleri adı altında uygulanmaya devam eder (İnalçık, 1997, s. 562). Bu bakımdan bazı cezalar “örf-ü maruf” olarak tabir edilir (Barkan, 1943, s. 71; Heyd, 1973, s. 168-173). Fatih Kanunnamesi'nde yer alan “atam dedem kanunu” ibaresi de bu durumun göstergesidir. Daha sonra düzenlenen kanunnamelerde de sıklıkla “kadim” olana atıf vardır. “Adet-i kadim”, “kadimden olagelen”, “kanun-ı kadim”, “eyyam-ı kadim” gibi ifadeler özellikle vergi meseleleri ile ilgili hususlarda sıklıkla rastlamak mümkündür (Barkan, 1943, s. 39-46; Akgündüz, 1996, s. 516-586; Kurt, 2019, s. 4). Burada yer alan “kadim” tabiri ile kast edilen zaman hatırlanamayacak kadar eskidir. “Kadim oldur ki onun evvelini kimse bilmeye”. Zaman içinde sadece kadimden öncesi değil kadim kavramının bizzat kendisi bilinmeyen bir kavram haline dönüşür (Genç, 1999, s. 4). Esas olarak eski Türk geleneği varlığını farklı coğrafyalarda ve İslamiyet'e geçiş sonrasında yüzyıllar boyunca örf, örfü maruf, kadim gibi kavramlar ile dönüşerek varlığını sürdürür. Osmanlı Devleti'nde özellikle idari yapı, kamu müesseseleri ve

vergi düzenlenmesi gibi konularda milli ve örfî hukuk zaman zaman yerel özellikleri de bünyesine alarak etkisini gösterir ve sonuç olarak kendine has Osmanlı düzeni ortaya çıkar (Barkan, 1943, s. XVI). Sadece kanunnamelerde değil fetva mecmualarında da bazı durumlarda çeşitli meseleler hakkında “eğer kadim ise” cevaz olduğuna dair ibarelere rastlamak mümkündür (Düzdağ, 2012, s. 220-222). Bu “kadim” ibaresini Weber okumaları üzerinden anlamlandırmaya çalışırsak geleneksel toplumda, geleneksel hukuka eklenen yeni kuralların “eskiden beri geçerli imiş gibi” sayılması durumunda yasallaşabileceği varsayımının bir nevi teyidi olarak düşünülebilir (Weber, 2014, s. 343). Gelenek geleceği kuşatan güçlü etkiye sahiptir.

Osmanlı kanunnamelerinin bir başka özelliği devletin merkeziyetçi uygulamalarının en etkin bölgelerinde uygulanan tımar sistemine dair kayıtların kanunnamelerde önemli yer tutmasıdır. Doğal olarak, tımar sisteminin yozlaşması ile bu kanunnameler eski önemini yitirir (İnalçık, 1994, s. 565). Tımar sistemi kapsamında o günün koşulları gereği ulaşım ve güvenlik gibi konularda zorluklar yaşanabileceğinden askerî sınıfa görevleri karşılığında merkezden gönderilen bir tahsisat yer almaz. Bu sınıfın gelirleri tımar sistemine göre kendilerine tahsis edilen araziden topladıkları vergilerden oluşur. Bu vergiler karşılığında askerî sınıf, ehl-î örf, çeşitli devlet görevlerini yerine getirdikleri gibi tımarları oranında da asker beslediklerinden devletin hazinesinden ödeme yapılmaksızın hem kamu görevlerini yerine getirilmiş hem de eyalet askerleri denilen ordu tesis edilmiş olur. (Barkan, 1979, s. 286). Daha öncede belirtildiği gibi taşrada ehl-î örf sultanın icra kuvvetinin temsilcisidir. Osmanlı Devleti’nde sancak denilen temel idari ünitenin başında yer alan sancakbeyi barış zamanında sancağında görevlerini yerine getirirken, sefer zamanı maiyetindeki tımarlı sipahi (eyalet askerleri) ile sefere katılırdı (Kunt, 1978, s. 26).

Örfî vergileri, badı-ı heva da denilen resm-i arus, cinayet, ev tapusu, çiftlik, köle ve cariyeye yakalandığında yakalayan kişiye ödenen muştuluk, yava (kayıp hayvan), deştibani, sövme veya döğme gibi suçlar sonucu tahsil edilen vergiler oluşturur (Sahillioğlu, 1991, s. 417). Bu vergiler arazinin idari durumu, tımarın serbest tımar

olup olmaması gibi sebeplere bağlı olarak ehl-i örf tarafından veya has arazi ise merkezden gönderilen görevliler tarafından hazine adına tahsil edilir. Vakıf arazi ise vergiler vakıf görevlileri tarafından tahsil edilir. Örfi vergiler ve miktarları ile ilgili rakamlar kanunnamelerde belirtilmiştir (Barkan, 1943, s. 48-54). Miras paylaşımından ve genel olarak İslam fıkında öşür olarak adlandırılan daha çok toprak mahsullerinden aynî olarak tahsil edilen vergiler ise şer'i vergiler kapsamında değerlendirilmiştir (Güçer, 1964, s. 48-52). Sefer zamanları konan sürsat ve nüzul gibi vergiler örfi vergiler kapsamında yer alır. Vergilerin zamanında tahsil edilmesi kamu görevlerinin aksamadan yerine getirilmesi ve toplum düzeninin sağlanması devlet açısından hayati öneme sahiptir.

Osmanlı kanunnamelerinde “şer'îye-i müteameleve kava'id-i rüsumu örfîye-i mütearife”, “şer' ve rüsum-u örfîyye”, “şer'a ve örf”, “şer'a ve örf ve kanun-u kadime”, gibi şer' ve kanun, örf, adet kavramlarının sıklıkla bir arada kullanıldığı görülür. Örfi vergi ile ilgili bazı hususlarda daha önce de belirtildiği gibi yine şer' ve örf kavramına birlikte yer verildiği de görülür. (Barkan, 1943, s. 1-27). Osmanlı kanunları şer' ve örf kavramını kullanma şekli bakımından en azından bazı konularda kanun ve şeriat ayırımına gitmeksizin bazı kuralların her iki bakımdan geçerli sayıldığı göstergesidir (Heyd, 1973, s. 187-190). Zina gibi şer'i suç kapsamında değerlendirilen fiillerde Osmanlı Devleti şer'i hukukun öngördüğü cezayı değil örfi hukukun öngördüğü para cezasını, ya da hırsızlıkta şer'i hukukun getirdiği el kesme cezası yerine yine örfi hukuka dayanan para cezaları getirir. Bu para cezaları kişinin maddi durumu, zengin, orta halli veya fakir olmasına göre değişkenlik gösterir. (Barkan, 1943, s. 71-125). Osmanlı Devleti'nde kanunnamelerden de anlaşıldığı üzere, kaza organı, şeriatın sert ceza hukuku yerine suça ve suçu işleyen bireylerin durumuna göre farklı yaptırımlar getirebilir. Osmanlı Devleti'nde kaza fonksiyonu daha öncede ifade edildiği gibi şeriatın idealist düzeni yerine reel uygulamalara yönelir ve sonuç olarak kamu menfaati ile idari- siyasi maslahat gereğini dikkate alarak fonksiyonunu icra eder (Feyzioğlu, 2010, s.13).

Kanun ve Şer'

Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren fetih hareketleri devam etmekle birlikte 16. yüzyılın son dönemleri dünyada yaşanan gelişmelerle de bağlantılı olarak (yeni kıta keşfi, kıymetli maden artışı, yükselen fiyatlar) büyük ekonomik krizlerin patlak verdiği, iç isyanların Anadolu'yu kasıp kavurduğu, paranın büyük oranda değer yitirdiği kaotik bir dönemi ifade eder. Sınırlar bir süre daha genişlemekle birlikte Avrupa orduları karşısında eski usul askeri sistem ve teçhizatla mücadele etmeye çalışan ve artık ciddi yenilgiler almaya başlayan Osmanlı Devleti günün değişen koşullarına ayak uydurmakta zorlanır (Akdağ, 2010, s. 503-504).

1585-1650 yılları Osmanlı Devleti'nde ciddi oranlarda sikke taşışlarının yaşandığı bir süreçtir. 16. yüzyıl sonlarında basılan mangır para hazineye gelir sağlamakla birlikte para konusundaki istikrarsızlık devlet maliyesini gitgide daha zor duruma sokar (Pamuk, 1999, s. 154-161). 17. yüzyıla gelindiğinde kanunnamelerdeki vergi miktarları para ayarı düşmesine rağmen sabit kalınca doğal olarak toplanan vergi miktarı ve vergi geliri iyice azalır. Bu vergileri tahsil eden sipahi iflas durumuna gelince çeşitli suistimaller ortaya çıkar (Akdağ, 1966, s. 213).

17. yüzyıl ilk yarısında IV. Murad döneminde devlet otoritesi tekrar sağlanmakla birlikte bundan sonra devlet otoritesi ve nüfuzu üzerinde bu derece etkin bir sultanın yer almadığı Osmanlı Devleti'nde II. Mustafa dönemi Avrupa kıtasındaki Osmanlı topraklarının yarıya yakın kısmı ile birlikte mali kaynak ve askeri gücünü de yitirdiği döneme denk gelir (Zinkeisen, 2011, s. 168-169). Bu duruma çeşitli çözüm önerileri ortaya atılır. Bu çözüm önerileri yüzeysel kalır. Devletin içine bulunduğu duruma dikkat çeken siyasetname yazarlarından biri olan ve aynı zamanda Kanunî dönemi sadrazamı Lütfi Paşa (Asafname), eserini kaleme alma gerekçesi olarak sadaret makamına geldiğinde bazı töre ve yasalar ile divan-ı hümayun kararlarının perişan halde bulmasını gösterir (Lütfi Paşa, 1982, s. 11). 17. yüzyıl eserlerinden Kitab-ı Müstetab'da yine benzer durumlar ile birlikte bu kez şer'e vurgu yer alır. Buna göre işler, adalet, şer'i şerif ve kanuna göre yapıldığı dönemlerde reaya ve beyranın huzur içinde yaşadığı ancak adaletten ve kanundan yüz çevrilmesi, devlet

adamları arasındaki fesatlık gibi sebepler ile parlak ve mutlu günlerden uzaklaştığı kaydedilir (Yücel, 1988, s. 2). Eserini IV. Murad'a sunan bir diğer risale yazarı Koçi Bey ise Lütü Paşa gibi düşünmez. Koçi Bey, töre ve yasa yerine dini kurallara vurgu yapar. Koçi Bey yazma sebebini, fitne-fesadın artması, adaletin ortadan kalkması olarak belirtir. Ona göre bu durumun çözümü şeriata bağlanmaktan geçer (Koçi Bey, 1973, s. 3-4).

17. yüzyıl İstanbul'da dini çekişmelerin de yaşandığı bir süreçtir. Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyıl sonlarına kadar örfi hukuku şer'i hukuk kapsamına alma çabasına girilmez II. Mustafa dönemine gelindiğinde, sultan kanunnamelerde yer alan "şer ve kanun" ifadesinden "kanun" ibaresinin çıkarılmasını emreder (Barkan, 1943, s. XIX). Bununla birlikte resmi kayıtlarda bu tarihten sonra da kanun ibaresi kullanılmaya devam eder (Toraman, 2005, s. 56-72). Tımar sistemi ve buna bağlı vergiler kanunname metinlerde yer aldığından kanun ibaresi 19. yüzyıl başlarına kadar kullanılmaya devam eder (Akarsu, 2006). Bu dönemde eyalet yönetimlerinin büründüğü hale dikkat çeken Akdağ ise 17. yüzyılı kanun veya şeriatın hakim olduğu dönem olmaktan ziyade "zorbalar devri" olarak nitelendirir (Akdağ, 1966, s. 217).

Şer' ifadesinin ön plana çıkarılmasına gerek duyulan bu dönem sadece iktisadi konuda değil devlet idaresi ve toplumsal açıdan ciddi sıkıntıların baş gösterdiği dönemdir. Kadılara ve diğer askeri personele eşkıyalık, vergi meselesi, askeri sınıfın kanunsuz uygulamaları gibi sebeplerle merkezden gönderilen emirlerde artış görülür. (Uluçay, 1944, s. 444-472). Dönemin edebi eserlerine "Rüşvetin adını mahsul koymuşlar. Hükümden evvel ider hükmi mezâd" şeklinde yansıyan yolsuzluk iddiaları adalet mekanizmasının düştüğü durum hakkından da ipucu niteliğindedir: (Bilkan, 2002, s. 120). 17. yüzyıl yaklaşırken rüşvet iddialarının arttığı, eşkıyanın kol gezdiği, kadı, sipahi gibi askerî sınıfın suistimallerinden halkın bunaldığı bir dönemde kanun kavramının çıkarılıp, şer' kavramına vurgu yapılma gereği duyulması bazı siyasetname yazarlarının da öngördüğü şekli ile devletin içinde bulunduğu duruma kurtuluş reçetesi olarak dine sarılmak gerektiği düşüncesinin ortaya atıldığı bir süreç olarak ortaya çıkar (Uluçay, 1944, s. 110-143; Danışman, 1972, s. 4; Mumcu,

2005, s. 130). Kurtuluş dini emirlere sıkıca sarılmak olarak görülmekle birlikte şer'î sınıfı temsil eden ilmiye sınıfı ise devletin içinde bulunduğu genel yozlaşmanın bir parçası olmuştur. İلميye hiyerarşisi bozulmuş, Sultan İbrahim Cinci hoca lakablı Safranbolulu Hüseyin Efendi adlı hastaları okuyarak iyileştirdiği öne sürülen şahsı Anadolu kazaskerliğine kadar yükseltmiştir (Uzunçarşılı, s. 123-225).

17. yüzyıl risale ve fetva mecmualarının arttığı bir dönemdir (Akgündüz, 1994, s. 448; Şeyhülislam Yahya Efendi, 2009; Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, 2011). Yaşanan bu gelişmelerle birlikte Osmanlı kanunnameleri ve hukuk düzeni Tanzimat sürecine kadar büyük yapısal bir değişime uğramadan devam etmiştir (Feyzioğlu, 2010, s. 47-49).

17. yüzyıl genel krizlerine eklenen dini krizde başı Kadızadeliler çeker. Osmanlı Devleti'nde Fahreddin Razi mektebi ulemasının resmi uygulamalarına tepki olarak başka bir mektep, İbni Teymiyye mektebi ortaya çıkar. Özellikle cami vaizleri ve taşra uleması arasından çıkan bu mektep mensupları selefiyeci zihniyete sahiptir. Bu zihniyet ilk defa XVI. yüzyılda Birgivi Mehmet Efendi ve XVII. yüzyılda onun temsilcileri Kadızadeliler tarafından takip edilir. Birgivi'nin temel din anlayışını İslam'ın ana karakterinde var olmayan sonradan çeşitli sebeplerle halk arasında ortaya çıkan dini bid'atlerle mücadele ve dini ana yapısına döndürme şeklinde özetlenebilir (Ocak, 2002, s. 21). İstanbul'da cami cemaati arasında kadızadeliler taraftar bulmakta zorlanmamıştır (Zilfi, 2008, s. 131).

17. yüzyılda İstanbul'da ortaya çıkan Kadızadeliler hareketi ve Kadızadelilerin takipçileri (Kadızzade Mehmed, Vani Mehmed Efendi) sufi çevrelere düşman yaklaşımları ve akli ilimlerin bid'at sayılması, dinin peygamber döneminde olduğu şekli ile yaşanması gerektiği ve sonradan ortaya çıkan dini uygulamaların bid'at olduğu gibi düşünceleri savunur. Bu akım sosyal ve dini yaşamın yanı sıra devlet kurumlarını da etkisi altına alır (Çavuşoğlu, 2001, s. 100). Köprülü Mehmed döneminde Kadızadeliler Kıbrıs'a sürgün edilse de Sadrazam Fazıl Ahmed döneminde tekrar saray ile yakınlaşma yaşanır (Özcan, 1995, s. 210). Kadızadeliler hareketinin takipçilerinden Vani Mehmed Efendi IV. Mehmed'in şeyhliğini yapar (Zilfi, 2008,

s. 149-150). Mesihlik iddiasının da gündeme geldiği bu dönem dini algı açısından klasik dönemden farklılık arz eder. Kâtip Çelebi, Kadızadelilerin dayanağı Birgivi Mehmed Efendi eserleri hakkında, tarih bilgisi olmadığını ve toplumun örf ve adetlerini bilmediğini belirtir. Yazar aynı eserinde İbn-i Arabî'yi kafir olarak nitelendiren Kadızadeliler için Kadızadelerilerin bu konudaki yaftalamalarının kapı gıcirtısı, sinek vızıltısı mesabesinde olduğunu ifade eder (Kâtip Çelebi, 2008, s. 90-187). Kendi toplumsal dokusundan bihaber, kendi örf ve adetine yabancı bir din anlayışının uygulanabilirliği tartışmalıdır. Devlet yönetiminde ve toplumsal yaşamında baş gösteren sıkıntıların, dinden sapma düşüncesine bağlanması, akıl sahiplerine hitap eden ve akli kullanmayı tavsiye eden bir dinde üstelikte akli ilimlerin bid'at sayılarak, dine sarılma eğilimi dikkat çekici bir durum oluşturur.

Sonuç ve Öneriler

Osmanlı Devleti kuruluş sürecinde ilmiye kökenli sadrazamlar devlet teşkilatını şekillendirir. Bu süreçte özellikle vergi meselesi, ceza kanunları ve devlet idaresinde eski Türk hukuku, örfün esas alındığı görülür. Fatih Kanunnamesi ve daha sonra hazırlanan kanunname metinlerine bakıldığında örfi hukukun geniş bir uygulama sahası olduğu anlaşılabilir. Hem eski Türk hukuku ve devlet geleneği hem de İslami anlayış açısından devlet yönetiminde hedeflenen adaletin tesisidir. Devlet adalet ile ayakta durur. Adalet kavramı farklı toplumlarda farklı şekillerde tanımlanabilir olsa da her toplumda devleti yönetenlerden beklenen adaleti sağlamalarıdır. Adalet ise kanunlar vasıtası ile tecelli ettirilebilir. Bu ise idealize edilmiş ya da ütopyik kanunlar yerine toplumun kültür kodlarını, gelenek ve töresini dikkate alan, toplum ve bireyin ihtiyaçlarına zamanında cevap veren gerçekçi kanunlarla mümkün olabilir.

Osmanlı Risale yazarlarından Koçi Bey'in naklettiği üzere Müslüman olmasa bile bir devlet adalet üzere tesis edilmiş ise uzun ömürlü olabilir ancak adaletsiz bir yönetimin Müslüman olması o devleti uzun süre ayakta tutmaya yetmez. Bu kapsamda, Osmanlı Devleti'nde örf ve kanun yerine şer' kavramına vurgu yapıldığı 17. yüzyıl sonları dindarlığın değil aksine devlet yönetiminde ve toplumsal yaşamda pek

çok sıkıntının, suistimallerin baş gösterdiği, rüşvetin, iltimasın, zorbalığın arttığı bir dönemdir. Bu dönem adaletnamelerden de açıkça anlaşıldığı üzere kanunlara riayet edilmediği, devlet görevlilerinin de yer yer eşkıya ile bir olduğu bir süreçtir.

Osmanlı Devleti'nde yüzyıllar içinde yaşanan siyasi-iktisadi ve dini dönüşümlere karşın örfi hukuka dayanan Osmanlı kanunnameleri Tanzimat sürecine kadar yapısal bir değişime uğramadan varlığını korur.

Kaynakça

- Akarsu, Fatih, *213 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi 1801-1802 (H 1215- 1217)*, Sakarya Ün. SBE, Tarih Anabilim Dalı, YLT, Sakarya 2006.
- Akdağ, M., (1966), Genel Çizgileri ile 17. Yüzyıl Türkiye Tarihi, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.IV/6-7, s.201-247.
- Akdağ, M. (2010), *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, YKY, İstanbul, 1. Basım
- Akgündüz, A. (1994), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlili*, c.IX, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay.İstanbul.
- Arsal, S. M., (1947), *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul Ün. Hukuk Fak. Yay.
- Aşıkpaşazade, (2013), *Aşıkpaşazade Tarihi*, Necdet Öztürk (Haz.), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- Barkan, Ö. L., (1943), *Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları, Birinci cilt Kanunlar*, TTK İÜ Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul.
- Canatar, M., (2012), Yasa, Yasak, Yasakname Tabirleri , *Adalet Kitabı*, Editörler: Halil İnalçık, Bülent Arı-Selim Aslantaş, Kadim Yayınları, Öncü Basımevi, 21-37.
- Çağatay, Neşet (1994), Osmanlılarda Şer'i- Örfi Hukuk Kavramı ve Uygulanışı, *XII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, (c.III). TTK Yay.
- Danışman, Z. (1972), *Koçi Bey Risalesi*, MEB Yay.Defterdar Sarı Mehmed Paşa, (1995), *Zübde-i Vekayiat*, Abdükkadir Özcan (Haz),TTK Yay.
- Çavuşoğlu, S. (2001), Kadızadeliler, *DİA*, c.X,s.100-102.
- Düzdağ, E. (2012), *Ebussuud Efendi Fetvaları*, Kapı Yay.
- Ergenç, Ö, (2012), *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, TVYY, İstanbul.
- Ergin, M (2015), *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay.
- Feyzioğlu, H. S, (2010), *Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu*, Kitabevi Yay.
- Genç, R.(1981), *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Genç, M. (1994), "19. Yüzyılda Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Klasik Prensiplerindeki Değişmeler", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254340>.
- Güçer, L. (1964), *Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İÜ İktisat Fak.Yay.İstanbul.
- Heyd, U. (2002), *Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat*, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, Selahaddin Eroğlu (Çev.), Ed: Ferhat Koca, Ankara Okulu Yay.
- Heyd, U., (1973), *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, V.L. Menage (Ed. By), Oxford at the Clarendon Press.

- İnalçık, H. (2011), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Çağ (1300-1600)*, Ruşen Sezer (Çev.), YKY.İstanbul.
- İnalçık, H. (2012), "Kutadgu Bilig'de Türk İdare Geleneği ve Adalet", *Adalet Kitabı*, Editörler: Halil İnalçık, Bülent Arı-Selim Aslantaş, Kadim Yayınları, Öncü Basımevi, 1-20.
- İnalçık, H. (1997), Kanunname, *Encyclopedia of İslam*, vol. IV. edited by: B. Lewis-CH Pelat-J. Schact, Leiden.
- İnalçık, H.-Anhegger R. (2000), *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani*, TTK Yay., Ankara.
- İnalçık, H. (2005), Türk İslam Devletlerinde Devlet Kanunu Geleneği, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, Eren Yayınları, İkinci baskı, İstanbul.
- İpşirli, M. (1994), Ehl-i Örf, *DİA*, c.X. TDVY, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (2010), *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay.
- Kalan, Ş. G., (2011), "100/1 Numaralı Kayseri Şer'iyе Sicili (H.1004/M.1692) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Kaşgarlı Mahmud (2013), *Divân-ü Lugât-it Türk*, Besim Atalay (Çev.), Türk Dil Kurumu Yay.
- Kâtip Çelebi (2008), *Mizânü'l-Hakk Fi İhtiyari'l-Ehakk*, Türkçeleştirenler: O. Ş. Gökyay-S.Uludağ, Kabcacı Yay., İstanbul.
- Köprülü, F. (2012), "Ortaazam Türk Hukuki Müesseseleri: İslam Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok Mudur?", *Adalet Kitabı*, H. İnalçık-S.Aslantaş (Ed.), 39-72.
- Köymen, A. (1976), *Tuğrul Bey ve Zamanı, Kültür Bakanlığı Yay.*, İstanbul.
- Kurt, Y., "I. Ahmed dönemine Ait Bir Osmanlı Kanunnamesi", *Belgeler*, TTK, c.XXXI, Sayı:35, 1-48.
- Lütfi Paşa, (1982), *Asafname*, Ahmet Uğur (Haz.), Kültür ve Turizm Bak. Yay.
- Mumcu, A. (2005), *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, İnkılâp Yay., İstanbul.
- Mumcu, A. (2007), *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Phoenix Yay., 3. Baskı, Ankara.
- Ocak, A.Y. (2002), "Klasik Dönem Osmanlı Düşünce Hayatı", *Türkler Ansk.*, c.XI. Yeni Türkiye Yay.
- Özcan, A. (2012), *Fatih Sultan Mehmed Atam Dedem Kanunu*, Yitik Hazine Yay.
- Rousseau, J. J. (2006), *Toplum Sözleşmesi*, Tahsin Yalın (Çev.), Kalkedon Yay.
- Sahillioğlu, H. (1991), "Bad-ı Heva", *DİA*, c.IV, TDVY.
- Singer, A., (1996), *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*, Sema Bulutsuz (Çev.), TVYY.
- Taneri, A., (1997), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Devrinde Vezir-i A'zamlık (1299-1453)*, Akademi Kitabevi, 2. Basım, İzmir.
- Toğan, Z. V. (1981), *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi.
- Toraman Leyla (2005), *128 Numaralı ve 1717/1718 Tarihli Mühimme Defteri*, Fırat Üniv. SBĖ, Tarih Anabilim Dalı, YLT, Elazığ.
- Tursun Bey (1977), *Tarihi-i Ebü'l Feth*, Mertol Tulum (Hazırlayan), Baha Matbaası.
- Uluçay, Ç. (1944), *XVII Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halkevi Yayınlarından, sayı no: XI, Resimli Ay Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, c. II, 6. Baskı, TTK Yay.
- Van Leeuwen, R., (2012), *Bir Osmanlı Şehri Şam: Vakıflar ve Şehir*, çeviren: H. Ebru Aksoy, Küre Yayınları, İstanbul.
- Yusuf Has Hacip, (1959), *Kutadgu Bilig*, Reşit Rahmeti Arat (Çev.), Türk Tarih Kurumu Yay.

Yücel, Y., (1988), *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, TTK.

Zinkeise, J. W., (2011), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. V, Nilüfer Epçeli (Çev.), Yeditepe Yay.

Zilfi, M. (2008), *Osmanlı Uleması*, M. Faruk Özçınar (Çev.), Birleşik Yay.,

Extended Abstract

The "custom" constitutes the unique legal order of the old Turkish communities. In this context, law and legal practices are expressed with concepts such as custom, law, and tradition. The word "törü" is used many times in the Orkhon monuments, one of the oldest sources of Turkish culture. According to the 11th century Turkish dictionary *Divan-ı Lügat-it Türk*, "törü" means custom. In the dictionary, the importance of the ceremony is explained with an example such as "the province is left, the tradition is not" (Atalay, 2013, p. 221). In *Kutadgu Bilig*, another work of the 11th century, the concept of custom is emphasized many times. In the work, the concept sometimes takes place with the law and sometimes with the method. According to *Kutadgu Bilig*, the principality is a very good thing, but the law is better, and it is necessary to apply the law correctly. Here, it is recorded that the law, order, customs and traditions, which are best known by the beys, came from the beys (Arat, 1959, p.43-117-147-159-185). The law, on the other hand, includes the rites as well as the sultan's orders. As it can be understood from here, some concepts such as custom, order, and tradition are the basic concepts used interchangeably in the old Turkish law and point to the source of law. This article focuses on the old Turkish law, its sources and its influence in the Ottoman Empire period. These social rules, customs, or traditions, which have a long history and emerged after many experiences, are at the center of the understanding of administration in Turkish states together with the orders of the sultans.

The elements that make up the old Turkish law are the decisions taken in the congresses together with the customs and the will of the khans themselves (Arsal, 1947, p.288). The concept of custom, on the other hand, can be defined directly as the will of the sultan in the Ottoman order (Mumcu, 2007, p.24; Heyd, 1973, p.169).

Tradition is not a set of immutable rules. Turkish rulers may change the tradition in line with the requirements of the time (Kafesoğlu, 2010, p.38). It is seen that the concept of custom is used together with the concepts of law, procedure, order and custom in *Kutadgu Bilig* (Arat, 1959, p.159-485). The Greek origin word *kanun* (law), on the other hand, is mostly used in matters related to taxes and obligations of the people (Heyd, 2002, p.52).

Tursun Bey, who was appointed to important positions at the state level such as treasurer, and divan clerk, and took part in many expeditions in the European continent during the Fatih period, including the concept of Arabic origin custom (*örf*) instead of custom (*töre*). Customs (*örf*) and customs (*töre*) mean the same. The concept of custom can be expressed in the form of a regulation called "sultan's will" which was put by the sultans for the order of the world (Tulum, 1977, p.13).

According to the record of *Aşıkpaşazade*, the first legal regulation in the time of Osman Gazi was the *bac* (bazaar and market) tax, which was taken from the market and whose source was shown as custom. (*Aşıkpaşazade*, 2013, p.30). Orhan Bey's state order and law consist of customs and prohibitions. For this reason, Ottoman laws were also called *Yasak-ı Osmani* (Togan, 1981, p.122). XV. In this century, the term prohibition is used in the same sense.

In the Ottoman Empire, the term *Kanunname* turns into a concept that is frequently used and expanded for various regulations over time. However, the term *Kanunname* can also be expressed as any law, only the sultan's order-edict. It can be a law form in the form

of a single edict, or there can be laws published to apply it in the whole empire or a certain region and a certain social group (for example, about mining bans or nomadic groups, voynuks) (İnalçık, 1997, p.562).

In the Ottoman establishment period, grand viziers who came from the profession of ilmiye and had a good knowledge of fiqh (Islamic law) played a decisive role in the formation of laws. In this regard, the leading scholars of the period helped the grand viziers of the time. In the establishment of the Ottoman financial institutions during the reign of Murad I, the scholars of the period suggested to the statesmen to establish the laws needed.

Since sharia law (religious law or fiqh) is far from responding to all the needs of society, the customary law, which has existed for a long time and represents the legal structure of society, is regulated in line with current needs (Taneri, 1997, p.58). It is understood from the foundation and assignment documents belonging to the Ottoman establishment period that the customary tax principles were established in that period.

In addition to the general laws, there are many copies of the law in accordance with the forbidden need of that day, in the corpus of this code, as can be seen in Fatih's code of law and later in the law books (İnalçık-Anhegger, 2000, p. 4-5-6-7-8-11).

Shaykh al-Islam, shar'i is not beneficial for customary sovereignty, he states that it is necessary to act as ulu'l amr has ordered (Çağatay, 1994, p.660). In the Qur'an, obedience to ulu'l-amr is an order (Surat an-Nisa, Verse 59). It is the earthly transitions that will ultimately apply the religious use as well. Therefore, the future of religious orders depends on the results of the sultan. Being aware of this, Fatih has arranged according to his own intention to go to the public with the title of "absolute judge". Religious provisions, on the other hand, are more effective in the fields of private law such as civil law (Mumcu, 2007, p.33). There is no state model prescribed by the religion of Islam. The main thing is to establish justice (Uludağ, 2020, p.11). As reported by Koçi Bey, the ancient motto is that the world stops with unbelief, it does not stop with cruelty (Koçi Bey, 1972, p.47).

Basically, certain orders are valid on certain dates in the Ottoman Empire. The last rule of the empire is always taken as a basis (İnalçık, 1997, p.566). In principle, the law is valid throughout the sultan's reign. New sultan board transactions these laws are reaffirmed by each new sultan or have some updates at the end of the needs. The Ottoman sultans intend to apply the laws of their predecessors, the local traditions of the new elements, to consume the inhabitants of the region or to apply them, accordingly, considering heir displeasure. The laws of the Mamluk sultan Kayitbay, Uzun Hasan's code of law of Akkoyunlu, and Alaüddeve's code of law from Dulkadir continued to be applied under the name of Ottoman law books after the conquest of these regions (İnalçık, 1997, p.562).

The phrase "the law of my father and my grandfather" in the Fatih Kanunname (Fatih's code of law) indicates the origin of the laws. There is a reference to the "ancient" (kadim), which was also used in the code of laws issued later. It is possible to come across expressions such as "customary ancient", "ancient tradition", "law oldest", "eyyam-ı kadim" especially with tax issues (Barkan, 1943, p.39,46; Akgündüz, 1996, p. 516-586; 1996 Kurt, 2019, p.4). The time meant by the term "ancient" here is too old to be remembered. "Become ancient so that no one knows its predecessor". In time, not only the pre-ancient but also the ancient concept itself turns into an unknown concept (Genç, 1999, p.4). In the Ottoman Empire, the ruling class called ehl-i örf fulfilled its public deficits without being paid from the state treasury, as they provided various state enterprises as well as nurturing soldiers in proportion to their fiefs. The point to be noted is that the concept of "örf" (ehl-i örf) here refers to the Ottoman ruling class (İnalçık, 2012, p.75).

In the Ottoman laws, "şer'a ve örf'e" ve "kanun-u kadime" it is seen that the concepts of shar' such as and law, custom are often used together. It is also seen that the concepts of shar' and custom are included together, as mentioned before, in some matters related to customary tax. (Barkan, 1943, 1-18-23-26-27). In terms of the way the Ottoman laws used the concept of shar' and custom, it is an indication that some rules are valid in both respects, at least in some matters, without making any distinction between law and sharia (Heyd, 1973, p.187,190). As can be understood from the Kanunnâmes in the Ottoman Empire, the sanctions related to the criminal law in customary law are different from the heavy penal laws in the shari'a law. The district body fulfills its function by considering the public interest and the need for administrative-political interests (Feyzioğlu, 2010, p.13).

The 17th century is a process in which religious conflicts took place in Istanbul. In the Ottoman Empire, until the end of the 17th century, no attempt was made to make the customary law shari'a. By the time of Mustafa, the sultan ordered the removal of the phrase "law" (kanun) from the expression "religious law and law (kanun)" in the Kanunnames (Barkan, 1943, p.XIX). Akdağ, who draws attention to the state of the state governments, describes the 17th century as the "era of tyrants" rather than the period when law or sharia prevailed (Akdağ, 1966, p.217).

This period, in which the expression 'shar' needs to be brought to the fore, is the period when serious problems arise not only in economic matters but also in state administration and social aspects. There is an increase in orders sent from the center to kadis and other military personnel for reasons such as banditry, tax issues, and illegal practices of the military class. (Uluçay, 1944, p.444-472). As the 17th century approaches, in a period when allegations of bribery increased, bandits roamed, and the public was overwhelmed by the abuses of the military class such as kadı and sipahi, the need to emphasize the concept of law and to emphasize the concept of shar'a was to cling to religion as a recipe for salvation in the state as predicted by the authors of the policy. There is a process in which the idea that it is necessary is put forward (Uluçay, 1944, p.110-143; Mumcu, 2005, p.130). On the other hand, the ilmiye class (ulema), which represents the religious class, became a part of the general corruption of the state.

The Kadızadeliler movement emerged in Istanbul in the 17th century and the followers of the Kadızades (Kadızaade Mehmed, Vani Mehmed Efendi) were hostile to the Sufi circles and rational sciences were considered bid'at (religious innovation), that religion should be lived as it was in the time of the prophet. This movement influences state institutions as well as social and religious life (Çavuşoğlu, 2001, p. 100). Kâtip Çelebi wrote about Kadızade residents, and that he does not know the customs and traditions of the society.

As a result, although various changes were observed, the Ottoman Kanunnames and the legal order continued without any major structural changes until the Tanzimat period.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 752-781

Geliş Tarihi:30.04.2023 Kabul Tarihi:25.05.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1290273>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN MATEMATİK DERSLERİNDE TEKNOLOJİ KULLANIMINA YÖNELİK ALGILARI

Mehtap TAŞTEPE*

Selçuk ALKAN**

Öz

Teknolojinin hızlı değişimi eğitim sistemini de etkilemiştir. Bu değişimdeki en önemli öge ise öğretmendir. Bu nedenle öğretmenlerin teknoloji ve teknoloji kullanımına yönelik düşünceleri önemlidir. Özellikle teknolojinin yoğun olarak kullanılabilceği matematik derslerinde öğretmenlerin teknoloji ve teknoloji kullanımına dair yaklaşımları daha kritiktir. Bu çalışmada ortaokul ve lise matematik öğretmenlerinin eğitimde teknoloji kullanımına yönelik algılarının ve bu doğrultuda teknoloji uyum düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi kullanılmış ve araştırmacılar tarafından uyarlanan “Matematik Öğretmenleri Teknolojiye Yönelik Algı” anketi veri toplama aracı olarak ele alınmıştır. Verilerin analizinde SPSS paket programından yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre matematik öğretmenlerinin matematik derslerinde teknoloji kullanımına olumlu bakarken, sınıfta teknoloji kullanımına olumsuz baktıkları belirlenmiştir. Köydeki öğretmenlerin şehirdeki öğretmenlere kıyasla daha olumlu baktıkları görülmüştür. Öğretmenlerin düşüncelerine göre yönetici ve veliler teknolojiye dair olumsuz bir yaklaşım göstermektedirler. 40 yaş altı matematik öğretmenleri, 50 yaş üstü matematik öğretmenlerine göre öğrencilerin teknoloji ile daha iyi matematik öğreneceklerini düşünmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Matematik öğretmeni, Teknoloji kullanımı, Matematik dersi

* Dr., Sinop Üniversitesi, İlköğretim Matematik Öğretmenliği Anabilim Dalı, mehtap.tastepe@hotmail.com, 0000-0002-4535-3606

** Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, selcukal4401@hotmail.com, 0000-0001-8717-4983

Perceptions of Mathematics Teachers on the Use of Technology in Mathematics Lessons

Abstract

The rapid change in technology has also affected the education system. The most important element in this change is the teacher. For this reason, teachers' perspectives on technology and technology use are important. Especially in mathematics lessons where technology can be used intensively, teachers' approaches to technology and technology use are more critical. This study aims to determine the perceptions of secondary and high school mathematics teachers about the use of technology in education and their level of technology adaptation in this direction. For this purpose, the descriptive analysis method, one of the quantitative research methods, was used in the study and the "Mathematics Teachers Perception Towards Technology" questionnaire adapted by the researchers was used as a data collection tool. The SPSS package program was used in the analysis of the data. According to the results of the research, it was determined that while mathematics teachers viewed technology use in mathematics lessons positively, they viewed technology use in the classroom negatively. It has been observed that teachers in the village have a more positive attitude than the teachers in the city. According to teachers' thoughts, administrators and parents show a negative approach to technology. Mathematics teachers under the age of 40 think that students will learn mathematics better with technology than mathematics teachers over the age of 50.

Keywords: Mathematics teacher, Use of technology, Mathematics lesson

Giriş

Son yüzyılda teknoloji inanılmaz bir değişim göstermiş ve birçok sistemi önemli düzeyde etkilemiş, hatta bu sistemlerin ayrılmaz birer parçası haline almaya başlamıştır. Eğitimde teknolojik gelişmelerden etkilenen alanlardan biridir (Önür ve Kozikoğlu, 2020). Teknolojinin eğitime yansması ise öğretim teknolojisi şeklinde olmuştur. Öğretim teknolojisi; teknolojinin eğitim-öğretim ile bütünleştirilmesiyle oluşmuş bir tanım olup, bilimsel bilgi çerçevesinde konu kapsamında uygun araç-gereç, yöntem ve tekniklerin planlanması, geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi sürecidir (Bauer ve Kenton, 2005; Karamustafaoğlu, 2006). Öğretimin daha yararlı ve etkili bir şekilde uygulanmasında, derslerin teknoloji destekli olarak yürütülmesi ve bu teknolojilere uygun eğitimsel durumların benimsenmesi önemlidir (Adıgüzel ve Yüksel, 2012; Fabian ve Topping, 2019; Laurens vd., 2018; Turan-Güntepe, 2020).

Birçok ülkede, yenilikçi eğitim teknolojilerinin kullanılması, okullarda öğretme-öğrenme sürecini iyileştirmenin bir yolu olarak görülmüş ve ülkeler, okulların teknolojiye erişimlerini arttırmak için muazzam yatırımlar yaparak mevcut erişim sorunlarını azaltmaya çalışmışlardır. Ülkemizde de bu konuda Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından “Fırsatları Artırma Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH)” projesi gerçekleştirilmiş ve eğitim-öğretimde okullardaki teknolojiyi daha iyi hale getirmek amacıyla teknoloji odaklı yatırımlar yapılmıştır.

Öğretim sürecinde teknoloji bütünleştirilmesinin yapılabileceği en önemli derslerden biri matematiktir (Akkoç ve Yeşildere-İmre, 2015). Nitekim ABD Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyide [National Council of Teachers of Mathematics (NCTM)] bu konuda görüş bildirerek “Teknolojinin, 21. Yüzyılda matematiği öğrenmek için gerekli bir araç olduğuna ve tüm okulların öğrencilerin teknolojiye erişimini sağlayacak fırsatları sunması gerektiğine” vurgu yapmıştır (NCTM, 2008, s.1). Özellikle, teknolojinin matematik dersleri ile bütünleştirilmesi alanyazında ulusal ve uluslararası çok sayıda araştırma gerçekleştirilmesine karşın (Artigue, 2002; Assude, 2005; Baki, 1996; Cuban, Kaya ve Aydoğdu, 2022; Kirkpatrick ve Peck, 2001) bu araştırmaların genellikle teknoloji öğretmenleri ve düşüncelerini göz ardı ettikleri söylenebilmektedir (Lagrange vd., 2003). Hızla gelişmekte olan teknolojiye diğer kuşaklardan daha çok hâkim olan ‘Z’ kuşağı (1995’ten sonra doğanlar) öğretmenin sadece bilgi aktaran değil aynı zamanda teknolojiyi öğretim ortamı ile bütünleştirebilen ve öğrenciler için etkileşimli ortamlar sunan, yeni öğretim yöntem ve tekniklerini kullanabilmelerini istemektedirler (Çoban, Gülşen ve Bayhan, 2019). Benzer durum aileler içinde geçerlidir. Aslında ailelerin çocuklarının teknolojiyi eğitim amacıyla kullanmalarını istemelerindeki en önemli etken de yine öğretmenlerdir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Teknolojideki yenilikleri takip etmek ve bunları günlük yaşantımızda doğru bir şekilde uygulayabilmek herkesin kazanması gereken bir beceridir. Ancak

eğitim açısından bakıldığında teknolojideki gelişmelerden haberdar olma ve bu teknolojiyi kullanabilme becerisine öğretmenler hâkim değilse öğrencilere bu becerileri kazandırmaları da zor olacaktır (Kaya, 2006; Yılmaz, Akşit ve Dalkıran, 2022). Öğretmenlerin öğrencilere rol model olabilmeleri için bu beceriye sahip olmaları ve bu konuda kendilerini yeterli düzeyde görmeleri önemlidir (Demirkalp, 2022; Kurbanoglu ve Akkoyunlu, 2002; Özgür ve Ilgın, 2022).

Literatür genel olarak ele alındığında FATİH Projesi gibi uygulamalarla internet erişimi ve teknoloji altyapısı gibi sorunların genel anlamda çözüldüğü ancak özellikle öğretmenlerin bu sürece uyumunda problemler olduğu görülmektedir. Bu uyum sürecini en çok etkileyen öğenin öğretmenlerin teknoloji kullanımına dair algıları olduğu düşünülmektedir. Oskamp ve Schultz (2005) bu durumun özünde davranışsal tepkilerin olduğunu belirtmişlerdir. Bu doğrultuda davranışsal tepkilerin belirlenmesinde özellikle matematik öğretmenlerinin eğitimde teknoloji kullanımına yönelik duygu, düşünce ve tutumların araştırılmasının önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu çalışmada ortaokul ve lise matematik öğretmenlerinin eğitimde teknoloji kullanımına yönelik algılarının ve bu doğrultuda teknoloji uyum düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Diğer çalışmalardan farklı olarak ortaokul ve lise matematik öğretmenlerinin eğitimde teknoloji kullanımına yönelik algıları betimsel desen kullanarak araştırılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Matematik Öğretmenlerin eğitimde teknoloji kullanımına yönelik algıları nelerdir?

2. Matematik Öğretmenlerin eğitimde teknoloji kullanımına yönelik uyum düzeyleri nasıldır?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, ölçme aracı, ölçme aracının türkçeye uyarlanması, verilerin toplanması, veri analizi ve araştırmaya dair etik ilkeler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın amacı doğrultusunda bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz yöntemi, “araştırmacılar için çalışmak istedikleri farklı olgu ve olaylar hakkında özet bilgi elde edebilmeleri için sıklıkla başvurulan bir yöntemdir.” (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008, s. 125).

Veri Toplama Aracı

Pierce ve Ball’un (2009) kendi çalışmalarında geliştirdikleri “Matematik Öğretmenleri Teknolojiye Yönelik Algı” anketi araştırmacılar tarafından uyarlanmış ve kullanılmıştır.

Pierce ve Ball (2009) anket tasarım sürecinde öncelikle anket maddelerini oluşturmuş ve 200 ikinci kademe matematik öğretmenine mail yoluyla göndermiştir. Anketi 100 öğretmen cevaplamıştır. Anketin temel amacı matematik öğretmenlerinin sınıfta teknoloji kullanımına ilişkin temel tutum ve algılarını engelleyen ya da kolaylaştıran etmenlerin yaygınlığını belirlemektir. Pierce ve Ball (2009) tarafından öncelikle öğretmenlerle görüşmeler yapılmış ve anket maddeleri oluşturulmuştur. Daha sonra bu anket maddeleri ile 4 farklı okulda 57 maddelik bir pilot çalışma yapılmış ve 57 maddelik bu pilot çalışmadan anket 5’li likert tipinde 12 maddeye düşürülmüş ve böylece Pierce ve Ball (2009) tarafından ankete son hali verilmiştir.

Pierce ve Ball (2009) tarafından oluşturulan bu anket üç farklı boyuttan oluşmaktadır. Bunlardan ilki matematik öğretiminin teknoloji ile yapılmasına yönelik algıları (AT) içermektedir. İkinci boyutu matematik öğretmenin matematik öğretiminde teknoloji kullanımına ilişkin diğer eğitim öğelerine verdiği değeri (ÖD) içermektedir. Bir diğer boyut matematik öğretmenin matematiği öğretmek için teknoloji kullanımını zorlaştıran ve bu nedenle bir matematik öğretmenini bu uygulamayı benimsemekten caydıracak etmeni (TE) tanımlamaktadır. Aşağıdaki tabloda Pierce ve Ball (2009) tarafından oluşturulan bu

ankete dair madde boyutları ile birlikte teknolojiye yönelik olumlu etmenler (A) veya teknolojiyi engelleyen etmenler (E) gösterilmektedir.

Tablo 1: Ankette Bulunan Madde ile Birlikte Teknolojiye Yönelik Olumlu Etmenler ve Teknolojiyi Engelleyen Etmenler (Pierce ve Ball, 2009)

Anket Maddeleri	Olumlu Etmenler ve Engelleyen Etmenler	Etmen Türleri	Matematik Eğitiminde Teknoloji Kullanım Algısı Ölçeği
1	A	AT*	Teknolojiyi daha fazla kullanırsam, matematik çalışmalarında öğrencilerin motivasyonu daha yüksek olacaktır.
2	E	AT	Öğrenciler ilk öğrenmelerinde kâğıt-kalem ile yapmadıklarında matematiği anlamazlar.
3	E	TE**	Eğer teknoloji kaynaklı beklenmedik sorunlar olursa bu benim için çok zor bir durum olur.
4	A	AT	Teknoloji, sınıfta kâğıt-kalem kullanmaktan daha derin bir matematik anlayışı kazanmalarına yardımcı olmak için kullanılabilir.
5	A	ÖD***	Matematik zümre başkanı (ya da müdür) sınıfta teknoloji kullanmamı bekler.
6	E	ÖD	Meslektaşlarım, öğrencilerim matematik için teknoloji kullandıklarında, onların sadece tuşlara bastıklarını ve gerçekte matematik öğrenmediklerini düşünüyorlar.
7	A	ÖD	Veliler, matematik dersinde daha fazla teknoloji kullanılması gerektiğini düşünüyorlar.
8	E	TE	Teknolojiyi daha fazla kullanırsam, konuları yetiştirmek için gerekli zamanım olmayacaktır.
9	E	TE	Teknoloji, öğrencilerimin erişemeyeceği kadar çok pahalıdır.
10	A	TA****	Teknoloji kullanımı öğrencilerim için matematiği daha eğlenceli hale getirir.
11	E	TE	Matematik derslerim için yeni teknoloji kullanmayı öğrenmem, kişisel zamanımı çok fazla olumsuz etkileyecektir.
12	A	TA	Teknoloji, öğrencilerimin gerçek dünya problemleriyle daha fazla etkileşime girmelerini sağlamak için kullanılabilir.

Pierce ve Ball (2009) çalışmalarında verileri topladıktan sonra verileri frekans ve yüzde şeklinde sunmuştur. Çalışmalarında değişkenler arasındaki farkı

belirlemek için ki-kare testini ve Fisher testini uygulamıştır. Ki-kare testi ile iki ya da daha çok gruplu frekanslar arasında fark olup olmadığı test edilmektedir (Güngör ve Bulut, 2008). Ancak çalışmalarında birçok maddede ki-kare genel geçerliği karşılayamadığı için Fisher testi kullanılmıştır (Mehta ve Patel, 1996).

Veri Toplama Aracının Türkçeye Uyarlanması ve Verilerin Toplanması

Ölçme aracı öncelikle İngilizce eğitimi bölümünde görev yapan üç uzmana ayrı ayrı çevirilmiş ve daha sonra bu çeviriler araştırmacılar tarafından incelenerek en uygun maddeler belirlenmiştir. Belirlenen anket maddeleri bu sefer İngilizceye çevrilerek orijinal kaynak ile benzerliği karşılaştırılmış ve anket Türkçe olarak son haline getirilmiştir. Elde edilen anket 2 farklı matematik eğitimcisine gönderilmiş ve onlardan alınan dönütlerle anketin orijinalliğine bağlı kalınarak revizyona gidilmiştir. Daha sonra anket 30 kişilik bir öğretmen topluluğuna uygulanmış ve anket maddelerinin anlaşılabilirliği, günümüze uygunluğu öğretmenlerle tartışılmış, anket üzerinde tekrar orijinalliğe bağlı kalınarak revizyona gidilmiştir. Elde edilen anket örnekleme uygulanmıştır.

Anketler doğası gereği ölçeklerden farklı gelişim sürecine sahiptir (Karışan vd., 2017). Bundan dolayı anketin hem orijinal hem de bu çalışmada yapılan geliştirme sürecinde Açıklayıcı Faktör Analizi, Doğrulayıcı Faktör ve madde gücü ve güvenilirlik testleri uygulanmamıştır. Çalışmada aynı orijinal çalışmada olduğu gibi anketlere verilen cevaplar frekans ve yüzdeler olarak alınmıştır. Değişkenlerin farklılığının anlamlı olup olmadığını değerlendirmek için orijinal ankete yapıldığı gibi SPSS 15 kullanarak Ki-kare testi uygulanmış ve karşılayamadığı durumlarda da Fisher testi uygulanarak ki-kare testine benzer şekilde yorumlanmıştır (Mehta ve Patel, 1996).

Çalışmada rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Öğretmenlere anketler Google form üzerinden gönderilmiştir. Yaklaşık 300 matematik

öğretmenine gönderilmiş ve toplam 127 öğretmen anketi doldurmuştur. Öğretmenler hakkındaki bilgiler aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir.

Çalışmaya İlişkin Etik İlkeler

Bu araştırmanın yürütülebilmesi için xxx Üniversitesinden 02.11.2022 tarihli ve 11 sayılı toplantı kararı ile etik kurul izni alınmış ve “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi”nde yer alan tüm kurallara uyulmuştur.

Bulgular

Bu bölümde matematik öğretmenleri tarafından ankete verilen cevaplara dair bulgular yer almaktadır.

Ankete Katılan Öğretmenlere İlişkin Demografik Bilgiler

Bu bölümde ankete katılan öğretmenlere dair demografik bilgiler yer almaktadır. Bu kapsamda öğretmenlerin cinsiyetleri, yaşları, mesleki deneyimleri, mezun oldukları bölümler, çalıştıkları kurumların bulunduğu yerler ve çalıştıkları okul düzeyleri yer almaktadır.

Tablo 2: Öğretmenlerin Cinsiyeti

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Erkek	61	48
Kadın	66	52
Toplam	127	100

Tablo 2 incelendiğinde erkek ve kadın sayısının birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Kadınlar, erkeklerden sadece 5 fazladır.

Tablo 3: Öğretmenlerin Yaşları

Yaş	Frekans	Yüzde
21-30	22	17,3
31-40	47	37,0
41-50	34	26,8
50 +	24	18,9
Toplam	127	100

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin yaş aralıklarının farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. En fazla 31-40 yaş aralığında en az ise 21-30 yaş aralığındaki öğretmenler çalışmaya katılmıştır.

Tablo 4: Öğretmenlerin Mesleki Deneyimi

Mehtap TAŞTEPE & Selçuk ALKAN, Matematik Öğretmenlerinin Matematik Derslerinde Teknoloji Kullanımına Yönelik Algıları

Yaş	Frekans	Yüzde
1-5 yıl	18	14,2
6-10 yıl	31	24,4
11-15 yıl	19	15,0
16-20 yıl	15	11,8
21 yıl ve üzeri	44	34,6
Toplam	127	100

Tablo 4 incelendiğinde öğretmenlerin mesleki deneyimleri de farklılık göstermektedir. En fazla 21 yıl üzeri, en az 16-20 yıl arası meslek deneyimine sahip öğretmenler çalışmaya katılmıştır. 21 yıl üzeri öğretmenlerin sayısının çok fazla olmasının nedeni genel olarak 41 yaş ve üzeri öğretmen sayısının diğer seviyelere göre fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 5: Öğretmenlerin Mezun Olduğu Bölüm

Bölüm	Frekans	Yüzde
İMÖ	63	49,6
MÖ	64	50,4
Toplam	127	100,0

Tablo 5 incelendiğinde öğretmenlerin mezun oldukları bölüm sayılarının çok yakın olduğu görülmektedir. Matematik öğretmenlerinin sayısı, ilköğretim matematik öğretmenlerinden bir fazladır.

Tablo 6: Öğretmenlerin Çalıştıkları Kurumların Buldukları Yer

Okulun bulunduğu yer	Frekans	Yüzde
Merkez	97	76,4
Taşra	30	23,6
Toplam	127	100,0

Tablo 6 incelendiğinde çalışmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğunun merkez okullarda bulunduğu görülmektedir.

Tablo 7. Öğretmenlerin Çalıştıkları Okulun Düzeyi ve Türü

Okulun düzeyi ve	Frekans	Yüzde
------------------	---------	-------

niteliği		
Ortaokul	55	43,3
İmam Hatip Ortaokulu	9	7,1
Lise	16	12,6
Anadolu Lisesi	34	26,8
Fen Lisesi	3	2,4
Meslek Lisesi	10	7,9
Toplam	127	100,0

Tablo 7 incelendiğinde okul niteliği bakımından en fazla ortaokulda en az ise fen liselerinde çalışan öğretmenlerin çalışmaya katıldığı söylenebilir. Bunun nedeninin ortaokullarda diğer okullara göre daha fazla öğretmen olduğu söylenebilir. Ortaokul düzeyinde 64 ve lise düzeyinde 63 öğretmen çalışmaya katılmıştır. Bu açıdan öğretim kademesi açısından incelendiğinde değerlerin birbirine yakın olduğu söylenebilir. Tüm demografik değişkenler incelendiğinde değişkenlere göre örneklem sayılarının birbirine yakın olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevaplar

Çalışmada kullanılan anket 12 sorudan oluşmaktadır. Anketteki maddelerden altısı, bir öğretmeni teknoloji kullanımını teşvik edecek veya mümkün kılacak durumları olumlu tanımlarken (A, olumlu), diğer altı ifade ise olası engelleri (E) ortaya koymaktadır. Aşağıdaki tabloda anket maddelerine verilen cevaplar yüzdelik olarak gösterilmiştir.

Tablo 8: Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Frekansı

Anket Maddeleri	Matematik Eğitiminde Teknoloji Kullanım Algısı Ölçeği	1	2	3	4	5
1	Teknolojiyi daha fazla kullanırsam, matematik çalışmalarında öğrencilerin motivasyonu daha yüksek olacaktır.	0,8	11,0	4,7	59,8	23,6
2	Öğrenciler ilk öğrenmelerinde kâğıt-kalem ile yapmadıklarında matematiği anlamazlar.	4,7	20,5	11,0	41,7	22,0
3	Eğer teknoloji kaynaklı beklenmedik sorunlar olursa bu benim için çok zor bir durum olur.	10,2	45,7	12,6	25,2	6,3
4	Teknoloji, sınıfta kâğıt-kalem kullanmaktan daha derin bir	0	15,7	15,7	52,0	16,5

	matematik anlayışı kazanmalarına yardımcı olmak için kullanılabilir.					
5	Matematik zümre başkanı (ya da müdür) sınıfta teknoloji kullanmamı bekler.	5,5	27,6	22,0	42,5	2,4
6	Meslektaşlarım, öğrencilerim matematik için teknoloji kullandıklarında, onların sadece tuşlara bastıklarını ve gerçekte matematik öğrenmediklerini düşünüyorlar.	5,5	52,8	17,3	23,6	0,8
7	Veliler, matematik dersinde daha fazla teknoloji kullanılması gerektiğini düşünüyorlar.	9,4	33,1	29,1	27,6	0,8
8	Teknolojiyi daha fazla kullanırsam, konuları yetiştirmek için gerekli zamanım olmayacaktır.	18,9	45,7	12,6	15,0	7,9
9	Teknoloji, öğrencilerimin erişemeyeceği kadar çok pahalıdır.	16,5	40,2	16,5	20,5	6,3
10	Teknoloji kullanımı öğrencilerim için matematiği daha eğlenceli hale getirir.	0	4,7	3,9	63,0	28,3
11	Matematik derslerim için yeni teknoloji kullanmayı öğrenmem, kişisel zamanımı çok fazla olumsuz etkileyecektir.	19,7	48,8	12,6	7,9	11,0
12	Teknoloji, öğrencilerimin gerçek dünya problemleriyle daha fazla etkileşime girmelerini sağlamak için kullanılabilir.	3,9	15,0	15,7	52,0	13,4

Elde edilen veriler Genel Yaklaşım, Tutum Yaklaşımı, Teknolojiye Yönelik Diğer Eğitim Öğelerinin Verdiği Değer, Matematik Öğretmenlerini Teknolojiyi Sınıfta Kullanmaktan Caydıran Etmenler ve Tutumlar, Algılar ve Demografik Faktörler Arasındaki İlişkiler şeklinde 5 ana başlık altında analiz edilmiştir.

Genel Yaklaşım

Anketin 1, 4, 5, 7, 10 ve 12. maddeleri matematik öğretmenlerinin teknolojiyi matematik öğretiminde kullanımına yönelik olumlu algı ve tutumu

içermektedir (bkz. Tablo 1). Bu maddelerden 7. madde hariç diğer tüm maddelerde matematik öğretmenlerinin çoğunluğunun olumlu yanıt verdikleri görülmektedir. Bu maddelerden öğretmenlerin teknolojiyi matematik eğitiminde kullanımına yönelik olumlu niyeti olduğu görülmüştür. 7. maddeye matematik öğretmenleri %9,4 ve %33,1 olumsuz görüş bildirmişlerdir. Buradan matematik öğretmenlerinin velilerin teknolojiyi kullanımına yönelik bir beklentilerinin olmadığı fikrine sahip olduğu çıkarılabilir.

Anketin 2, 3, 6, 8, 9 ve 11. maddeler teknolojiyi matematik eğitiminde kullanımını engelleyen faktörleri içermektedir (bkz. Tablo 1). 2. madde hariç diğer tüm maddelerde matematik öğretmenleri olumsuz görüş bildirmişleridir. Bu maddelerden matematik öğretmenlerinin teknolojiyi kullanımına yönelik engellerin olmadığı görüşüne sahip oldukları görülmektedir. 2. maddede matematik öğretmenlerinin çoğu olumlu görüş belirtmişleridir. Buradan da matematik öğretmenlerinin, teknolojiyi eğitimin temel aracı olarak görmedikleri söylenebilir.

Tutum Yaklaşımı

Ankette 1, 2, 4, 10 ve 12 maddeleri tutum ile ilişkilidir. Matematik öğretmenleri genel olarak teknolojiye yönelik olumlu tutuma sahiptir. 1. madde teknolojinin matematik eğitiminde motivasyona ilişkin sorusunda matematik öğretmenlerinin çoğunluğu (% 83,6) olumlu cevap vermiştir. Benzer şekilde teknolojinin matematiği eğlenceli yapacağını belirten 10. madde ise matematik öğretmenlerin %91,3'ü olumlu cevap vermiştir. Benzer şekilde diğer maddeler 4. madde (%68,5), 10. madde (%65,4) ve hatta 2. madde (% 63,7) matematik öğretmenleri olumlu cevap vermişlerdir.

2. madde (“Öğrenciler ilk öğrenmelerinde kâğıt-kalem ile yapmadıklarında matematiği anlamazlar.”) aslında teknolojiye yönelik olumsuz bir tutumu içermektedir. Buradan da aslında matematik öğretmenlerinin teknolojiye yönelik genel olarak olumlu tutum sergiledikleri ancak teknolojiyi tamamen eğitimin asıl unsuru olarak görmedikleri çıkarılmaktadır.

Diğer Eğitim Paydaşlarının Teknolojiye Verdiği Değer

Anketin 5, 6 ve 7. maddeleri teknolojiye yönelik diğer eğitim öğelerinin verdiği değerle ilişkilidir. 5. ve 7. maddeler olumlu değer ile ilişkili maddeleri içerirken 6. madde ise olumsuz değerle ilişkili bir maddeyi içermektedir. Matematik zümre başkanı (ya da müdür) teknolojiyi kullanmasını beklemesine yönelik olan 5. maddede, matematik öğretmenlerinin %44,9'u olumlu cevap vermekle beraber, olumsuz oranı daha yüksektir. Buradan yöneticilerin teknoloji kullanımına dair olumludan ziyade olumsuz bakış açısına sahip oldukları söylenebilir. Velilerin teknoloji kullanımına yönelik beklentilerini içeren 7. madde de ise olumlu cevap oldukça düşüktür (%28,4). Olumsuz cevap veren öğretmenlerin (%42,4) oranı daha yüksektir. Matematik öğretmenlerine göre veliler derslerde teknoloji kullanımına çok sıcak bakmamaktadırlar. Öğretmen meslektaşlarının olumsuz beklentilerini belirten 6. maddede ise matematik öğretmenleri olumsuz görüş (%58,3) bildirmişlerdir. Burada matematik branşında ya da başka branştan olan öğretmenler teknolojiye olumludan ziyade olumsuz baktıkları görülmektedir.

Matematik Öğretmenlerini Teknolojiyi Sınıfta Kullanmaktan Caydıran Etmenler

Anketin 3, 8, 9 ve 11. maddeleri matematik öğretmenlerinin teknolojiyi sınıfta kullanmalarını engelleyen etmenler ile ilişkilidir. Matematik öğretmenlerinin çoğu bu maddelere olumsuz cevap vermiştir. Teknoloji kaynaklı sorunlarla ilişkili 3. maddede matematik öğretmenlerinin çoğunluğu (%55,9) olumsuz cevap vermiştir. Teknoloji kullanmanın ders programında zamanı olumsuz etkileyeceğine yönelik 8. madde ise matematik öğretmenlerinin çoğunluğu (%64,6) olumsuz cevap vermiştir. Teknolojinin pahalı olmasının bir engel olduğunu belirten 9. madde ise matematik öğretmenlerinin çoğunluğu olumsuz (%56,7) cevap vermiştir. Teknolojiyi kullanmanın öğrenilmesinin kişisel zamanın aldığını belirten 11. madde ise benzer şekilde matematik öğretmenlerinin çoğunluğu (%68,5) olumsuz cevap vermiştir. Buradan matematik öğretmenlerinin

gerek teknolojiye ulaşım, gerek teknolojinin pahalı olması, gerek derslerde zaman alması gerekse de öğretmenin öğrenmesi açısından zaman almasından dolayı sınıfta teknoloji kullanımına olumludan ziyade olumsuz baktıkları görülmektedir.

Tutumlar, Algular ve Demografik Faktörler Arasındaki İlişkiler

Aşağıdaki bölümlerde, bir veya daha fazla demografik faktörle istatistiksel bir ilişkinin olduğu maddeler incelenmektedir. Tablo 8'de Fisher'in kesin istatistikleri ve ilişkili p değerleri için bir özet tablo yer almaktadır. p değeri 0,05'ten küçük olan sonuçlar, kalın yazı tipi kullanılarak tanımlanmıştır. Bu "beklenen", atıfta bulunulan iki faktörün bağımsız olması durumunda beklenen sıklığı ifade eder.

Cinsiyete Göre Değişkenler

Bu bölümde cinsiyete göre matematik öğretmenlerinin ankete vermiş oldukları cevaplar analiz edilmiştir. Anketin analiz sonuçları aşağıdaki tablo 8'de özetlenmiştir. Bu tabloya göre 4. madde hariç diğer tüm maddelerde ki-kare geçerliliği sağlamadığı için Fisher's Exact Test uygulanmıştır.

Tablo 9: Cinsiyete Göre İstatistiksel Sonuçlar

Anket Maddesi	X^2	Df	P
Madde 1	2,295	4	,735
Madde 2	2,821	4	,606
Madde 3	2,710	4	,623
Madde 4*	2,169	3	,542
Madde 5	4,464	4	,353
Madde 6	7,659	4	,079
Madde 7	1,403	4	,948
Madde 8	2,896	4	,589
Madde 9	1,941	4	,763
Madde 10	3,460	3	,320
Madde 11	4,649	4	,329
Madde 12	4,605	4	,334

*4 madde ki-kare testi uygulanmıştır.

Tablo 9 incelendiğinde P değerinin 0.05'den büyük olduğu görülmüştür. Buradan da matematik öğretmenlerin teknolojiyi kullanım algısına yönelik cinsiyet farklılığı açısından anlamlı bir fark bulunmadığı gözlemlenmiştir.

Yaş Göre Değişkenler

Bu bölümde matematik öğretmenlerinin yaş gruplarına göre ankete verdikleri cevaplar analiz edilmiştir. Analiz sonuçları aşağıdaki tablo 9’da özetlenmiştir. İlk analiz sonuçlarına göre tüm maddeler ki-kare sonuçlarını sağlamadığı için Fisher’s Exact Test uygulanmıştır.

Tablo 10: Yaş Göre İstatistiksel Sonuçlar

Anket Maddesi	X^2	Df	P
Madde 1	20,488	12	,021
Madde 2	6,860	12	,884
Madde 3	15,046	12	,200
Madde 4	26,881	9	,001
Madde 5	19,454	12	,036
Madde 6	16,887	12	,095
Madde 7	16,100	12	,140
Madde 8	15,866	12	,169
Madde 9	9,646	12	,647
Madde 10	26,732	9	,000
Madde 11	21,768	12	,024
Madde 12	12,945	12	,328

Tablo 10 incelendiğinde Madde 4 ve Madde 10 hariç diğer tüm maddelerde anlamlı bir fark bulunamamıştır. 4. maddede (Teknoloji, sınıfta kâğıt-kalem kullanmaktan daha derin bir matematik anlayışı kazanmalarına yardımcı olmak için kullanılabilir.) 40 yaş altı matematik öğretmenleri olumlu cevap verirken, 40 yaş üstü matematik öğretmenleri olumsuz cevap vermiştir. Buradan da yaş ilerledikçe öğretmenlerin teknolojik araçları hala temel eğitim aracı olarak görmedikleri ve yardımcı bir araç olarak algıladıkları söylenebilir. Benzer şekilde 10. madde de ise (Teknoloji kullanımı öğrencilerim için matematiği daha eğlenceli hale getirir.) 50 yaş üstü matematik öğretmenlerinin olumsuz cevap verdiği, 50 yaş altı matematik öğretmenlerinin ise olumlu cevap verdikleri gözlemlenmiştir. Bu durumda 40 yaş altı matematik öğretmenleri, 50 yaş üstü matematik öğretmenlerine göre öğrencilerin teknoloji ile daha derin ve daha eğlenceli matematik öğreneceğini düşünmektedir.

Matematik Öğretmenlerinin Çalıştıkları Okulun Bulunduğu Yere Göre Değişkenler

Bu bölümde matematik öğretmenlerinin çalıştıkları okulun bulunduğu yere (şehir merkezi, köy) göre ankete verdikleri cevaplar analiz edilmiştir. Analiz sonuçları aşağıdaki tablo 10'da özetlenmiştir. İlk analiz sonuçlarına göre tüm maddeler ki-kare sonuçlarını sağlamadığı için Fisher's Exact Test uygulanmıştır

Tablo 11: Okulun Bulunduğu Yere Göre İstatistiksel Sonuçlar

Anket Maddesi	χ^2	Df	P
Madde 1	4,025	4	,393
Madde 2	2,857	4	,599
Madde 3	8,974	4	,050
Madde 4	12,169	3	,005
Madde 5	5,224	4	,234
Madde 6	2,871	4	,618
Madde 7	1,393	4	,871
Madde 8	2,444	4	,668
Madde 9	3,953	4	,409
Madde 10	11,572	3	,005
Madde 11	5,012	4	,273
Madde 12	,296	4	1,000

Tablo 11 incelendiğinde yine Madde 4 ve Madde 10 hariç diğer tüm maddelerde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Madde 4 ve Madde 10 incelendiğinde Köy okullarında çalışan matematik öğretmenlerinin tamamına yakınının olumlu (%90) cevap verdiği görülmektedir. Ancak aynı maddelerde şehir merkezlerinde çalışan matematik öğretmenlerinin olumlu cevapları yüksek olmakla birlikte (%66,8) köy okullarına göre olumlu verme ortalaması daha düşüktür. Yani köy okulunda çalışan matematik öğretmenleri, şehir merkezinde çalışan matematik öğretmenlerine göre öğrencilerin teknoloji ile daha derin ve daha eğlenceli matematik öğreneceğini düşünmektedirler. Bu tür bir farkın oluşmasının en önemli nedeni aslında yaş faktöründen kaynaklanmaktadır. Köy okullarında çalışan öğretmenlerin yaş ortalaması şehir merkezlerinde çalışanlara göre daha düşüktür. Bir önceki bulgularda 4. madde için 40 yaş üstü ve altı olarak anlamlı fark oluşmuştu. Çalışmaya katılan öğretmenlerden 40 yaş üstü olanların tamamı şehir

merkezinde eğitim vermektedir. Benzer şekilde 10. maddede kritik yaş 50'yi ve 50 yaş üstü öğretmenlerin tamamı şehir merkezlerinde eğitim vermektedir.

Matematik Öğretmenlerinin Çalıştıkları Öğretim Kademelerine Göre Değişkenler

Bu bölümde matematik öğretmenlerinin çalıştıkları okulun türüne (ortaokul, lise, Anadolu-fen lisesi, meslek lisesi) göre incelendiğinde okul türleri arasında çok büyük sayısal farklar gözlemlenmemiştir. Bundan dolayı değişken sayısı ortaokul ve lise öğretmenleri şeklinde ikiye ayrılmış ve bu şekilde ankete verdikleri cevaplar analiz edilmiştir. Analiz sonuçları tablo 11'de özetlenmiştir. İlk analiz sonuçlarına göre tüm maddeler ki-kare sonuçlarını sağlamadığı için Fisher's Exact Test uygulanmıştır

Tablo 12: Öğretmenlerin Çalıştıkları Öğretim Kademesine Göre İstatistiksel Sonuçlar

Anket Maddesi	X^2	df	p
Madde 1	11,297	6	,041
Madde 2	8,226	6	,188
Madde 3	5,179	6	,510
Madde 4	6,925	6	,297
Madde 5	16,370	6	,008
Madde 6	10,926	6	,073
Madde 7	8,711	6	,180
Madde 8	10,488	6	,081
Madde 9	4,191	6	,658
Madde 10	10,555	6	,045
Madde 11	5,739	6	,431
Madde 12	2,871	6	,844

Tablo 12 incelendiğinde p değerinin 0,005'den küçük olduğu görülmüştür.

Buradan da matematik öğretmenlerinin teknolojiyi kullanım algısına yönelik okul düzeyi farklılığı açısından anlamlı bir fark bulunmadığı gözlemlenmiştir.

Genel olarak matematik öğretmenlerinin teknolojinin kullanımına yönelik olumlu tutuma sahip oldukları söylenebilir. Bununla birlikte çalışmada en nemli değişkenin yaş olduğu ve yaş ile teknolojiye yönelik tutum arasında ilişki bulunduğu söylenebilir. Diğer etmenlerin ise teknolojiye yönelik tutum üzerinde fazla etkili olmadığı gözlemlenmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın bulgularına göre matematik öğretmenlerinin teknolojiyi matematik eğitiminde kullanımına yönelik olumlu bakış açısına sahip oldukları görülmüştür. Benzer şekilde öğretmenlerin teknoloji kullanımına dair düşüncelerinin incelendiği araştırmalarda, eğitimde teknolojik uygulamaları çoğunlukla gerekli gördükleri (Erbil ve Kocabaş, 2019; Özçelik ve Yıldız, 2019; Uslu, 2022) belirlenmiştir. Matematik öğretmenleri teknoloji kullanımına yönelik engellerin olmadığı görüşüne sahiptirler. Bu konuda özellikle FATİH projesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Bu proje ile beraber Türkiye genelinde okullara teknoloji odaklı yatırımlar yapılmıştır. Bu durumda okullarda ve sınıflarda teknolojiye ulaşımı kolaylaştırmıştır. 20 yıl öncesine kadar dijital teknolojilere ulaşmak, teknolojiyi herhangi bir şey ile bütünleştirmeyi engelleyen en önemli etkenlerden biri olmuştur (Pelgrum, 2001). Nicelik ya da nitelik olarak kategorilendirilen bu etkenler, niceliksel olarak yetersiz sayıda bilgisayar, yazılımlara ulaşım problemleri, sınırlı internet erişimi ve bilgisayar laboratuvarlarına yer verilememesi ile ilgiliyken, niteliksel açıdan genellikle bozuk veya eski makineler ve yavaş internet bağlantıları şeklinde olmuştur (Butler ve Sellbom, 2002; Manoucherhri, 1998; Pelgrum, 2001).

Elde edilen diğer bir sonuç ise matematik öğretmenlerinin, genellikle teknolojiyi eğitimin temel aracı olmadığını belirtmeleridir. Nitekim yapılan araştırmalar, dijital teknolojilerin matematik eğitimi ile arasındaki beklenen bütünleşmenin çok daha yavaş yol aldığını göstermektedir (Clark-Wilson, Robutti ve Sinclair 2014; Drijvers vd., 2010; Ruthven, 2009). Türkiye’de yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlar mevcuttur (Çiftçi, Taşkaya ve Alemdar, 2013; Kayaduman, Sırakaya ve Seferoğlu, 2011). Bu durumdaki en önemli etkenlerden birinin ise öğretmenler olduğu söylenebilir. Daha önce yapılan araştırmalarda öğretmenlerin akıllı tahtayı etkileşimli uygulamalardan çok sunum yapmak amacıyla kullandıkları (Avcı vd., 2019; Kazu ve Yavuzalp, 2008; Keleş vd., 2013) görülmüştür. Nitekim akıllı tahtalar dışında FATİH projesi kapsamında öğrencilere

ücretsiz olarak tablet bilgisayar dağıtılmış ancak yine yapılan araştırmalarda öğretmenlerin tabletler ile akıllı tahtanın uyumsuz olması (Demirer ve Dikmen, 2018; Yılmaz, 2018) ve bu süreçte öğrenci kullanımlarının kontrol edilememesi (Erbil ve Kocabaş, 2019; Keleş vd., 2013; Özdemir, 2017) gibi problemler yaşadıkları ve öğrencilerin derslerde tablet bilgisayar gibi araçları kullanmalarını gereksiz gördükleri (Altın ve Kalelioğlu, 2015; Keleş vd., 2013) bulunmuştur. Bu konuda yapılan çalışmalar öğretmenlerin bu tarz derslerde öğrencilerin pasif kaldığını düşündüklerini göstermektedir (Keleş vd., 2013; Namdar ve Küçük, 2018; Özdemir, 2017).

Taş, Sevgi ve Bayazır (2021) ise araştırmalarında matematik öğretmenlerinin etkileşimli tahta kullanımında soyut kavramların, geometrik şekillerin farklı programlar kullanılarak öğretilmesinin öğrenci katılımını ve etkili öğrenmeyi desteklediğini belirtmişlerdir. Gündüz, Gömlekçi ve Kutluca (2021) ilköğretim matematik öğretmen adayları ile gerçekleştirdikleri araştırmalarında öğretmen adaylarının matematik derslerinde teknoloji kullanımına dair algılarının genel olarak olumlu olduğunu ifade etmişlerdir. Başka araştırmalarda öğrencilerin (Gündüz, Kutluca ve Kutluca, 2020; Mıhçı, Aktürk ve Çelik 2014; Saraç 2019) ve öğretmenlerin (Saraç, 2018; Selvi 2020; Uslu, 2022 Yalap ve Yılmaz, 2017) teknoloji kullanımına dair algılarına yönelik araştırmalar olmakla birlikte, matematik öğretmenlerine dair özellikle teknoloji algısı konusunda yapılmış sadece algubilim ile desenlenmiş bir metafor çalışması (Akbaş, 2022) ile karşılaşılmıştır.

Bu çalışmadan elde edilen diğer bir sonuç; yöneticilerin (Müdür, müdür yardımcısı, zümre başkanı vb.) teknoloji kullanımına olumludan ziyade olumsuz bakış açısına sahip olduklarıdır. Seferoğlu (2009) araştırmasında yöneticilerin öğretmenlerden teknoloji kullanmalarını eğitimden daha çok yönetimsel işler için istediklerini belirlemiştir. Dağhan vd. (2015) ise yöneticilerin derslerin teknoloji destekli işlenmesinin etkili öğrenme, motivasyon ve olumlu katılım için önemli olduğunu belirttiklerini ifade etmişlerdir.

Elde edilen başka bir sonuca göre öğretmenler velilerin derslerde teknoloji kullanımına çok sıcak bakmadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu çalışmanın aksine, daha önce yapılan araştırmalarda (Soykan, 2015; Çetinkaya ve Sütçü, 2016; Gür, 2017) ailelerin çocuklarının teknolojiyi özellikle eğitim amaçlı kullanmalarını istedikleri belirtilmektedir. Bu durumun birçok farklı sebebi olabilmekle birlikte, bunlardan birinin teknolojinin çok hızlı bir şekilde gelişmesi, çocukların teknoloji bağımlılığı konusunda problem yaşamaları ve velilerin bu konuda hassasiyet göstermeleri olduğu düşünülmektedir. Diğer bir neden ise velilerin matematik eğitiminde teknoloji kullanımına dair yeterli düzeyde bilgiye sahip olmamaları olabilir.

Diğer bir sonuç ise, Matematik öğretmenlerinin gerek teknolojiye ulaşım, gerek teknolojinin pahalı olması, gerek derslerde zaman alması gerekse de öğretmenin öğrenmesi açısından zaman almasından dolayı sınıfta teknoloji kullanımına daha çok olumsuz baktıkları şeklindedir. Özellikle öğretmenlerin teknoloji konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları bu süreci olumsuz etkilemektedir (Demirer ve Dikmen, 2018; Özdemir, 2017). Ayrıca yapılan araştırmalarda bu konuda verilen hizmet içi eğitimlerde yetersiz görülmektedir (Demirer ve Dikmen, 2018; Erbil ve Kocabaş, 2019; Keleş vd., 2013; Keleş ve Turan, 2015; Yılmaz, 2018). Öğretmenlerin teknoloji kullanımına dair düşüncelerinin incelendiği araştırmalarda, eğitimde teknolojik uygulamaları çoğunlukla gerekli gördükleri (Erbil ve Kocabaş, 2019; Fazlı, 2023; Özçelik ve Yıldız, 2019) ve akıllı tahtayı sıklıkla kullandıkları (Avcı vd., 2019; Özçelik ve Yıldız, 2019; Yılmaz, 2018) ancak dersleri için uygun içerik bulamadıkları (Keleş ve Turan, 2015; Özerbaş ve Can, 2018) ve Eğitim Bilişim Ağı'nın (EBA) bu konuda eksik kaldığı (Altın ve Kalelioğlu, 2015; Avcı vd., 2019; İşbulan vd., 2020; Yılmaz, 2018) belirtilmektedir. Bu nedenle öğretmenlerin akıllı tahtayı etkileşimli uygulamalardan çok sunum yapmak amacıyla kullandıkları (Avcı vd., 2019; Bozkurt, 2022; Kazu ve Yavuzalp, 2008; Keleş vd., 2013) görülmüştür.

Cinsiyet farklılığı açısından ise anlamlı bir fark bulunmadığı gözlemlenmiştir. Bu araştırmadan farklı olarak, Uslu (2022) öğretmenlerin akıllı tahta kullanımına dair algılarını belirlemeye yönelik çalışmasında, kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre algılarının daha yüksel olduğunu belirlemiştir. Betoncu (2017) ve Bodur (2019) akıllı tahta kullanımı ile ilgili gerçekleştirdikleri çalışmalarında cinsiyet değişkenine göre bir farklılık bulamamışlardır.

Başka bir sonuca göre, 40 yaş altı matematik öğretmenleri, 50 yaş üstü matematik öğretmenlerine göre öğrencilerin teknoloji ile daha derin ve daha eğlenceli matematik öğreneceklerini düşünmektedirler. Bu sonucun öğretmenlerin teknolojinin artık hayatın önemli bir ögesi olduğunun farkında olmaları, kendilerini geliştirmeye daha açık, daha araştırmacı ve daha güncel olmaları ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde Binay Eyuboğlu ve Karaoğlan Yılmaz (2018) ve Uslu (2022) genç öğretmenlerin teknoloji kabullerinin daha yüksek olduğunu belirlerken, Daşdemir'in (2022) sınıf öğretmenlerinin matematik derslerinde teknoloji kullanımına yönelik tutumları kapsamında gerçekleştirdiği çalışmasında ise yaş açısından öğretmenler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu durumun yaş aralıklarının kısa (6 yıl) tutulması ile ya da örneklemin özelliği (teknolojiye ilgi, ulaşım vb.) olabileceği düşünülmektedir.

Diğer bir sonuca göre; köy okulunda çalışan matematik öğretmenleri, şehir merkezinde çalışan matematik öğretmenlerine göre öğrencilerin teknoloji ile daha derin ve daha eğlenceli matematik öğreneceğini düşünmektedirler. Bu durumun köy okullarında çalışan öğretmenlerin daha genç olması ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Yenilmez ve Sayar (2019) sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik görüşlerinin belirlendiği araştırmalarında köy ve merkez okulu arasında bir farklılık olmadığını ifade etmişlerdir.

Son olarak matematik öğretmenlerinin teknolojiyi kullanım algısına yönelik okul düzeyi farklılığı açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu

sonucun aksine Hadfield ve McNeil (1994) öğretmen adaylarına verilen teknoloji destekli eğitimde ilköğretim düzeyindeki öğretmenlerin daha başarılı olduğunu ifade ederken, Quinn (1997) benzer bir sonucu öğretmenlere verilen teknoloji destekli eğitimler sonucunda elde etmiş ve ilköğretim düzeyindeki öğretmenlerin lise düzeyindeki öğretmenlere göre daha başarılı olduğunu ifade etmiştir. Bu iki çalışmadan farklı olarak öğretmenlere bir eğitim verilmemiş bu konudaki bakış açıları belirlenmeye çalışılmış ve iki grup arasında bir farklılık söz konusu olmamıştır. Bu durum algı ve başarının farklı kavramlar olması ile ilgili olabilir.

Öneriler

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda, matematik öğretmenlerinin derslerinde teknoloji kullanımına yönelik bakış açılarını olumlu yönde değiştirebilmek adına öneriler şu şekilde ifade edilebilir: matematik öğretmenlerine ve öğretmen adaylarına matematik eğitiminde teknoloji kullanımına yönelik eğitimler verilebilir. Özellikle hizmetiçi eğitim kapsamında bu eğitimlerin belli aralıklarla güncellenmesi sağlanabilir. Benzer şekilde yöneticilere matematik eğitimde teknoloji kullanımının önemine ve bu konuda öğretmenleri teşvik etmelerine dair seminerler düzenlenebilir. Teknoloji kullanımına dair videoların ya da hazır içeriklerin internet ortamında arttırılması da diğer bir öneri olarak sunulabilir. Özellikle lise düzeyinde teknoloji uygulamalarını içeren etkileşimli içeriklerin arttırılması üzerinde durulabilir.

Yazarın Notu

Ankete katılan tüm matematik öğretmenlerine ve araştırmanın gerçekleştirilmesi için etik kurul izni veren Etik Kurul Komisyonuna teşekkürlerimizi sunarız.

Kaynakça

Adıgüzel, A., ve Yüksel, İ. (2012). Evaluation of teachers' instructional technologies integration skills: A qualitative need analysis for new pedagogical approaches. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education*, 6(1), 265-286.

- Akbaş, E. E. (2022). Matematik eğitimcilerinin gözünde teknolojinin yeri nedir?: bir metafor çalışması. *Eğitimde Güncel Araştırmalar*.
- Akkoç, H. ve Yeşildere-İmre, S. (2015). *Teknoloji pedagojik alan bilgisi temelli olasılık ve istatistik öğretimi*. Pegem Yayıncılık.
- Altın, H. M., ve Kalelioğlu, F. (2015). Fatih projesi ile ilgili öğrenci ve öğretmen görüşleri. *Başkent university journal of education*, 2(1), 89-105.
- Artigue, M. (2002). Learning mathematics in a CAS environment: the genesis of a reflection about instrumentation and the dialectics between technical and conceptual work. *International Journal of Computers for Mathematical Learning*, 7, 245-274.
- Assude, T. (2005). Time management in the work economy of a class, a case study: Integration of Cabri in primary school mathematics teaching. *Educational studies in mathematics*, 59, 183-203.
- Avcı, Ü., Kula, A., ve Haşlamam, T. (2019). Öğretmenlerin öğrenme-öğretme sürecine entegre etmek istedikleri teknolojilere ilişkin görüşleri. *Acta Infologica*, 3(1), 13- 21. <https://doi.org/10.26650/acin.556003>
- Baki, A. (1996). Matematik öğretiminde bilgisayar her şey midir?. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(12), 135-143
- Bauer, J., ve Kenton, J. (2005). Toward technology integration in the schools why it isn't happening. *Journal of Technology and Teacher Education*, 13(4), 519-547.
- Betoncu, O. (2017). *KKTC'de etkileşimli tahta kullanan öğretmenlerin tutum ve öz yeterlik algılarının belirlenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Kıbrıs.
- Bozkurt, G. (2022). Matematik eğitiminde teknoloji odaklı gerçekleştirilen bir proje kapsamında matematik öğretmenlerinin teknolojiye yönelik görüş ve farkındalıklarının incelenmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 196-211.
- Butler, D. L., & Sellbom, M. (2002). Barriers to adopting technology. *Educause quarterly*, 2(1), 22-28.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Gündüz, S., Kutluca, T. ve Kutluca, S. (2020). Ortaokul öğrencilerinin akıllı tahta kavramına ilişkin metaforik algıları. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 207-216.
- Güngör, M. ve Bulut, Y. (2008). Ki-kare testi üzerine. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 84-89.
- Clark-Wilson, A., Robutti, O., ve Sinclair, N. (2014). *The mathematics teacher in the digital era*. Dordrecht: Springer.
- Cuban, L., Kirkpatrick, H., ve Peck, C. (2001). High access and low use of technologies in high school classrooms: explaining an apparent paradox. *American Educational Research Journal*, 38(4), 813-834
- Çetinkaya, L., ve Sütçü, S. S. (2016). Çocukların gözüyle ebeveynlerinin bilişim teknolojileri kullanımına yönelik kısıtlamaları ve nedenleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 7(1), 79-116. <https://doi.org/10.17569/tojqi.58102>

- Çiftçi, S., Taşkaya, S. M., ve Alemdar, M. (2013). Sınıf öğretmenlerinin FATİH Projesine ilişkin görüşleri. *İlköğretim Online*, 12 (1), 227-240.
- Çoban, F. N., Gülşen, S. ve Bayhan, G. (2019). Bilim ve sanat merkezi öğretmenlerinin eğitimde dijital teknolojinin kullanımına yönelik farkındalıklarının incelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 78-94.
- Dağhan, G., Kibar, P. N., Akkoyunlu B., Baskan, G. A. (2015). Öğretmen ve yöneticilerin etkileşimli tahta ve tablet bilgisayar kullanımına yönelik yaklaşımları ve görüşleri. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education* Vol.6 No.3, 399-417
- Daşdemir, D. (2022). *Pandemi sürecinde sınıf öğretmenlerinin matematik dersi kazanımlarını aktarmada teknoloji kullanımına yönelik tutumları*. Tezsiz yüksek lisans projesi. Pamukkale üniversitesi eğitim bilimleri enstitüsü. Denizli.
- Demirer, V., ve Dikmen, C. H. (2018). Öğretmenlerin fatih projesine yönelik görüşlerinin teknolojik pedagojik alan bilgisi bağlamında incelenmesi. *İlköğretim Online*, 17(1), 26-45. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2018.413735>
- Demirkalp, S. (2022). *Öğretmen özelliklerine göre iş becerikliliği ve temel teknoloji kullanım yeterliliklerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Drijvers, P., Doorman, M., Boon, P., Reed, H., ve Gravemeijer, K. (2010). The teacher and the tool: Instrumental orchestrations in the technology-rich mathematics classroom. *Educational Studies in Mathematics*, 75(2), 213-234
- Erbil, D. G., ve Kocabaş, A. (2019). Sınıf öğretmenlerinin eğitimde teknoloji kullanımı, tersine çevrilmiş sınıf ve işbirlikli öğrenme hakkındaki görüşleri. *İlköğretim Online*, 18(1), 31-51. <http://doi.org/10.17051/ilkonline.2019.527150>
- Fabian, K., ve Topping, K. J. (2019). Putting “mobile” into mathematics: Results of a randomised controlled trial. *Contemporary Educational Psychology*, 59, 1-12. doi: 10.1016/j.cedpsych.2019.101783
- Fazlı, B. (2023). Gelişen Teknolojinin Öğretmen Roller ve Öğrenci Merkezli Öğretime Etkisine İlişkin Öğretmen Görüşleri: Durum Çalışması. *Journal of Sustainable Education Studies*, (Özel Sayı (Ö2)), 10-24.
- Gündüz, S., Gömlekçi, M., & Kutluca, T. (2021). İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Akıllı Tahta Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *1st International Eurasian Conferences on Educational and Social Studies*, (IECOES, 2021). Proceeding Book (s. 255-267). Antalya, Türkiye.
- Gür, D. (2017). Ortaokul öğrencilerinin bilişim teknolojileri kullanımlarına yönelik ebeveynlerin denetimleri ve tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Hadfield, O. D. & McNeil, K. (1994). The relationship between myers-briggs personality type and mathematics anxiety among preservice elementary teachers. *Journal Of Instructional Psychology*, 21(4), 375-385

- İşbulan, O., Arslan, E., Alkaya, E., ve Selvi, G. (2020). Eğitim Bilişim Ağı'nda (EBA) yer alan çoklu ortam uygulamalarının çoklu ortam öğrenme ilkeleri açısından değerlendirilmesi. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 182- 196. <https://doi.org/10.25272/j.2149-8385.2020.6.2.08>
- Karamustafaoğlu, O. (2006). Fen ve teknoloji öğretmenlerinin öğretim materyallerini kullanma düzeyleri: Amasya ili örneği. *Atatürk Üniversitesi Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 90-101.
- Karaoğlu Yılmaz, F., G. ve Binay Eyuboğlu, F., A. (2018). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme tutumları, dijital yerli olma durumları ve teknoloji kabulü arasındaki ilişkinin birbirleri ile ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of Education Science and Technology*. 4 (1), 1-17 e-ISSN:2458-8628
- Karışan, D., Bilican, K., & Şenler, B. (2017). The Adaptation of the views about scientific inquiry questionnaire: A validity and reliability study. *İnönü University Journal of the Faculty of Education*, 18 (1), 326-343.
- Kaya, Z. (2006). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kaya, D. & Aydoğdu, Ş. (2022). Teknoloji destekli matematik eğitimi: türkiye'deki lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* , *Dijitalleşme Özel Sayısı* , 185-203 . DOI: 10.30783/newsosbilen.1123491Kayaduman, H., Sırakaya, M., ve Seferoğlu, S.S. (2011). Eğitimde FATİH projesinin öğretmenlerin yeterlik durumları açısından incelenmesi. *Akademik Bilişim*, 11, 123-129.
- Kazu, İ. Y., ve Yavuzalp, N. (2008). Öğretim yazılımlarının kullanımına ilişkin öğretmen görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 33(150), 110-126.
- Keleş, E., Öksüz, B. D., ve Bahçekapılı, T. (2013). Teknolojinin Eğitimde kullanılmasına ilişkin öğretmen görüşleri: Fatih projesi örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 353-366.
- Keleş, E., ve Turan, E. (2015). Öğretmenlerin fırsatları artırma ve teknolojiyi iyileştirme hareketi (FATİH) hakkındaki görüşleri. *Turkish Journal of Education*, 4(2), 17-28. <https://doi.org/10.19128/turje.181112>
- Kurbanoğlu, S. Ve Akkoyunlu, B. (2002). Öğretmen adaylarına uygulanan bilgi okuryazarlığı programının etkiliği ve bilgi okuryazarlığı becerileri ile bilgisayar özyeterlik algısı arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(22), 98-105
- Lagrange J. B., Artigue M., Laborde C., ve Trouche L. (2003) Technology and mathematics education: a multidimensional study of the evolution of research and innovation. In: Bishop A.J., Clements M.A., Keitel C., Kilpatrick J., Leung F.K.S. (eds) *Second International Handbook of Mathematics Education* (s.237-269). Springer International Handbooks of Education, vol 10. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-010-0273-8_9
- Laurens, T., Batlolona, F., Batlolona, J. ve Leasa, M. (2018). How does realistic mathematics education (rme) improve students' mathematics cognitive achievement? *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 14(2), 569-578. <https://doi.org/10.12973/ejmste/76959>

- Mehta, C. R., & Patel, N. R. (1996). SPSS Exact tests 7.0 for Windows. Chicago: SPSS Inc
- Manouchehri, A. (1998). Mathematics curriculum reform and teachers: What are the dilemmas?. *Journal of teacher education*, 49(4), 276-286.
- Mıhçı, S., Aktürk, A. O. & Çelik, İ. (2014). Lise öğrencilerinin “akıllı tahta” kavramına ilişkin metaforları. Şahin, İ., Kıray, A. & Alan, S. (Ed.), *International Conference on Education in Mathematics, Science & Technology (ICEMST 2014) Proceeding Book* (s. 784-793). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), (2013). *Ortaöğretim matematik dersi (9 - 12. sınıflar) öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=343>
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018). *Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1,2,3,4,5,6,7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: MEB.
- National Center for Education Statistics (NCES), (2002). *Technology in schools: Suggestions tools and guidelines for assessing technology in elementary and secondary education*. Washington: Department of Education. <https://nces.ed.gov/pubs2003/2003313.pdf>
- National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) (2008). *The role of technology in the teaching and learning of mathematics*. Reston, VA, NCTM
- Namdar, B., ve Küçük, A. (2018). Fen eğitiminde teknoloji entegrasyonu çalışmalarının betimsel içerik analizi: Türkiye örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 355-383. <https://doi.org/10.21764/mauefd.375088>
- Oskamp, S., ve Schultz, P. W. (2005). *Attitudes and opinions* (3th ed.). Psychology Press.
- Önür, Z. ve Kozikoğlu, İ. (2020). The relationship between 21st century learning skills and educational technology competencies of secondary school students. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 13(1), 65-77. <http://dx.doi.org/10.30831/akukeg.535491>
- Özçelik, A., ve Yıldız, K. (2019). Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin kendilerini teknoloji okuryazarı olarak değerlendirmelerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Journal of World of Turks*, 11(2), 341-360.
- Özdemir, S. (2017). Teacher views on barriers to the integration of information and communication technologies (ICT) in Turkish teaching. *International Journal of Environmental and Science Education*, 12(3), 505-521. <https://doi.org/10.12973/ijese.2017.1244p>
- Özerbaş, M. A., ve Can, Ö. (2018). Öğretim yazılımlarının önemi ve uygulanabilirliğine yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16(1), 26- 41.
- Özgür, H., & Ilgın, G. Ü. L. (2022). Öğretmenlerin eğitimde teknoloji kullanma yeterlikleri ile bilgi ve iletişim teknolojilerini eğitim ortamlarına entegre etme durumları. *15. Uluslararası bilgisayar ve öğretim teknolojileri sempozyumu*, 126.

- Pelgrum, W. J. (2001). Obstacles to the integration of ICT in education: results from a worldwide educational assessment. *Computers and Education*, 37, 163-178.
- Pierce, R., & Ball, L. (2009). Perceptions that may affect teachers' intention to use technology in secondary mathematics classes. *Educational studies in mathematics*, 71, 299-317.
- Ruthven, K. (2009). Towards a naturalistic conceptualisation of technology integration in classroom practice: The example of school mathematics. *Éducation et didactique*, (3-1), 131-159.
- Seferoğlu, S., S. (2009). İlköğretim okullarında teknoloji kullanımı ve yöneticilerin bakış açıları. *Akademik Bilişim*. Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 11-13 Şubat 2009
- Selvi, G. (2020). *Sınıf Öğretmenlerinin Etkileşimli Tahta Kullanımına Yönelik Öz-Yeterlik Algı Düzeylerinin Belirlenmesi: Fatih Projesi 71 Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Soykan, E. (2015). Views of students', teachers' and parents' on the tablet computer usage in education. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 10(3), 228-244. <https://doi.org/10.18844/cjes.v1i1.68>
- Taş, B., Sevgi, S., & Bayazıt, İ. (2021). Ortaokul matematik öğretmenlerinin derslerinde etkileşimli tahta kullanımına yönelik görüşleri. *Trakya Eğitim Dergisi*. 11 (1), 285-300
- Turan-Güntepe, E. (2020). *Etkileşimli hologram teknolojisiyle okul öncesi kavramlarının öğretimi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Trabzon Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Quinn, R. J. (1997). Effects of mathematics methods courses on the mathematical attitudes and content knowledge of preservice teachers. *Journal of Educational Research*, 91 (2), 108- 113.
- Uslu, Ö. (2022). Öğretmenlerin etkileşimli tahta kullanımına yönelik öz yeterlik algıları. *EĞİTİM BİLİMLERİ, Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler* 4 36.
- Yenilmez, K., ve Sayar, N. (2019). Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretimine Yönelik Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. 2. ULUSLARARASI TEMEL EĞİTİM KONGRESİ, 1.
- Yılmaz, E. (2018). Fizik öğretmenlerinin öğretimde teknoloji kullanımına yönelik görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (47), 27-37. <https://doi.org/10.21764/maueufd.412324>
- Yılmaz, E. B., Akşit, S., & Dalkıran, O. (2022). Beden Eğitimi Derslerinde Teknoloji Kullanımı İle İlgili Yapılmış Çalışmaların Sistemik Derlemesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 5(4), 1153-1170.

Extended Abstract

In the last century, technology has shown an incredible change and has significantly affected many systems, and even started to become an integral part of these systems. It is one of the areas affected by technological developments in education (Önür and Kozikoğlu, 2020). The reflection of technology in education has been in the form of instructional technology. instructional technology; It is a definition formed by the integration of

technology with education and training, and it is the process of planning, developing, applying and evaluating appropriate tools, methods and techniques within the scope of scientific knowledge (Bauer & Kenton, 2005; Karamustafaoğlu, 2006). It is important to carry out the lessons with technical support and to adopt educational situations suitable for these technologies (Adıgüzel & Yüksel, 2012; Fabian & Topping, 2019; Laurens et al., 2018; Turan-Güntepe, 2020).

Following the innovations in technology and applying them correctly in our daily lives is a skill that everyone should acquire. However, from an educational point of view, it will be difficult for students to gain these skills if teachers cannot be aware of the developments in technology and to use this technology (Kaya, 2006; Yılmaz, Akşit, & Dalkıran, 2022). It is important that teachers have this ability and see themselves at a sufficient level in order to be role for students (Demirkalp, 2022; Kurbanoglu & Akkoyunlu, 2002; Özgür & Ilgin, 2022).

As a matter of fact, it is important to investigate the emotions, thoughts and attitudes of mathematics teachers toward the use of technology in education in determining these behavioral reactions. Taş, Sevgi, and Bayazır (2021) determined in their research that mathematics teachers have a positive perspective on the use of interactive whiteboards. Gunduz, Erkençi, and Kutluca (2021) stated in their research with pre-service elementary school mathematics teachers that the perceptions of pre-service teachers about the use of technology in mathematics lessons are generally positive. In other studies, there are studies on the perceptions of students (Gündüz, Kutluca, & Kutluca, 2020; Mıhçı, Aktürk & Çelik 2014; Saraç 2019) and teachers (Saraç, 2018; Selvi 2020; Uslu, 2022 Yalap & Yılmaz, 2017) about technology use. In this study, a metaphor study (Akbaş, 2022) designed with only phenomenology, especially on the perception of technology, was encountered. this study aimed to determine the perceptions of secondary and high school mathematics teachers about the use of technology in education and their level of technology adaptation in this direction. Unlike other studies, the perceptions of middle school and high school mathematics teachers about the use of technology in education were tried to be investigated by using a descriptive design. In this context, answers to the following research questions were sought:

1. Mathematics What are the teachers' perceptions about the use of technology in education?
2. What is the level of adaptation of mathematics teachers towards the use of technology in education?

Method

This study aims to determine the perceptions of mathematics teachers working at various teaching levels toward technology. For this purpose, the descriptive analysis method was used in quantitative research methods in the study. The "Math Teachers Perception Towards Technology" questionnaire developed by Pierce and Ball (2009) in their own study was adapted and used by the researchers.

127 mathematics teachers, 66 women and 61 men, participated in the survey. Teachers between the ages of 31-40 at the most and at least between the ages of 21-30 participated in the study. Teachers with a professional experience of at most 21 years and at least 16-20 years participated in the study. It is seen that the majority of the teachers participating in the study are in central schools. In terms of school quality, it can be said that teachers working in secondary schools and at least in science high schools participated in the study. 64

teachers at the secondary school level and 63 teachers at the high school level participated in the study.

Results

According to the findings of the study, it was seen that mathematics teachers had a positive perspective on the use of technology in mathematics education. Another result obtained from this study; managers (managers, assistant managers, heads of departments, etc.) have a negative view of technology use rather than a positive one. According to another result, the teachers stated that the parents did not look very favorably on the use of technology in the lessons. Another result is that Mathematics teachers have a more negative attitude towards the use of technology in the classroom because it takes time in terms of accessing technology, technology being expensive, taking time in lessons and learning by the teacher. It was observed that there was no significant difference in terms of gender difference. According to another result, mathematics teachers under the age of 40 think that their students will learn mathematics in a deeper and more fun way with technology compared to mathematics teachers over the age of 50. It is thought that this result may be related to the fact that teachers are aware of the fact that technology is now an important element of life, and they are more open to self-improvement, more research and more up-to-date. Finally, no significant difference was found in terms of school level differences in the perception of mathematics teachers' use of technology.

Conclusion

According to the findings of the study, it was seen that mathematics teachers had a positive perspective on the use of technology in mathematics education. Similarly, in studies examining teachers' thoughts on technology use, it was determined that they mostly considered technological applications in education necessary (Erbil & Kocabaş, 2019; Özçelik & Yıldız, 2019; Uslu, 2022). Mathematics teachers have the view that there are no barriers to technology use. The FATİH project is thought to be particularly effective in this regard. With this project, technology-oriented investments were made in schools throughout Türkiye. In this case, it has facilitated access to technology in schools and classrooms. Another result is that mathematics teachers generally state that technology is not the main tool of education. As a matter of fact, in previous studies, it has been seen that teachers use the smart board for presentation rather than interactive applications (Avcı et al., 2019; Kuzu & Yavuzalp, 2008; Keleş et al., 2013). Taş, Sevgi, and Bayazır (2021), on the other hand, stated in their research that teaching abstract concepts and geometric shapes using different programs by mathematics teachers the use of interactive whiteboards supports student participation and effective learning.

Another result obtained from this study; managers (managers, assistant managers, heads of departments, etc.) have a negative view of technology use rather than a positive one. In his research, Seferoğlu (2009) determined that administrators want teachers to use technology for administrative work rather than education. Daghan et al. (2015), on the other hand, stated that the administrators stated that technology-supported teaching of the lessons is important for effective learning, motivation and positive participation.

According to another result, the teachers stated that the parents did not look very favorably on the use of technology in the lessons. However, contrary to this study, in previous studies (Soykan, 2015; Çetinkaya & Sütçü, 2016; Gür, 2017) that families want their children to use technology, especially for educational purposes. Although there may be many different reasons for this situation, it is thought that one of them is the rapid development of

technology, children having problems with technology addiction and parents showing sensitivity in this regard. Another reason may be that parents do not have sufficient knowledge about the use of technology in mathematics education.

Another result is that Mathematics teachers have a more negative attitude towards the use of technology in the classroom because it takes time in terms of accessing technology, technology being expensive, taking time in lessons and learning by the teacher. In particular, the fact that teachers do not have sufficient knowledge about technology negatively affects this process (Demirer & Dikmen, 2018; Özdemir, 2017). In addition, researches show that in-service trainings on this subject are insufficient (Demirer and Dikmen, 2018; Erbil and Kocabaş, 2019; Keleş et al., 2013; Keleş and Turan, 2015; Yılmaz, 2018). It was observed that there was no significant difference in terms of gender difference. Different from this research, Uslu (2022) found that female teachers had higher perceptions than male teachers in his study to determine teachers' perceptions of the use of smart boards. Betoncu (2017) and Bodur (2019) did not find a difference according to the gender variable in their studies on the use of smart boards.

According to another result, mathematics teachers under the age of 40 think that their students will learn mathematics in a deeper and more fun way with technology compared to mathematics teachers over the age of 50. It is thought that this result may be related to the fact that teachers are aware of the fact that technology is now an important element of life, and they are more open to self-improvement, more research and more up-to-date. Similarly, Binay Eyuboğlu and Karaoğlu Yılmaz (2018) and Uslu (2022) determined that young teachers' technology acceptance was higher, while Daşdemir's (2022) study conducted within the scope of classroom teachers' attitudes towards technology use in mathematics lessons did not find a significant difference between teachers in terms of age. It is thought that this situation may be due to keeping the age ranges short (6 years) or the characteristics of the sample (interest in technology, transportation, etc.).

According to another result; Mathematics teachers working in village schools think that students will learn mathematics in a deeper and more fun way with technology than mathematics teachers working in the city center. It is thought that this situation may be related to the fact that teachers working in village schools are younger. Yenimez and Sayar (2019) opinions of classroom teachers on teaching mathematics.

OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİNDE BİR NEPOTİZM ÖRNEĞİ: BEŞİK ULEMALIĞI

Ömür Bilsay KUL*

Umut ÇEVİK**

Öz

Osmanlı İmparatorluğu idari olarak teşkilatlanma sürecinde, kendinden önce kurulan Müslüman Türk devletlerinin ilmiye sınıfına dair teşkilatlanma yapısını da değerlendirerek kendine özgü bir eğitim sistemi kurmuştur. Osmanlı eğitim sisteminin merkezinde ve temelinde ise medreseler bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyıldan itibaren başlayan ve 17. yüzyılda belirginleşen bozulmalar, eğitim sistemine de sirayet etmiştir. Bu durum müderrisliğe sıra ve sınav ile atama usulü olan mülazemet sisteminde de etkisini göstermiştir. Özellikle II. Mehmet'in Teşkilat Kanunnamesi ile birlikte ilmiye sınıfında yer alan kişilerin erkek çocuklarına devlet kadrolarında istihdam edilmek üzere bazı imtiyazlar tanınmıştır. Bu imtiyazlar ile çok küçük yaştaki çocuklara dahi mollalık, kadılık ve müderrislik gibi unvanlar verilmesi sonucunda beşik ulemalığı kavramı ortaya çıkmıştır. Beşik ulemalığı, aile üyeleri ve yakın akrabalara yönelik bir kayırmacılık uygulaması olarak da tanımlanan nepotizme bir örnek oluşturmaktadır. Bu çalışmada doküman analizi yöntemi vasıtasıyla beşik ulemalığı kapsamında ilmiye sınıfına mensup Ebussuud Efendi ve Mevlâna Muslihüddin Kastalani gibi diğer ulemaların da icraatları incelemeye tabi tutularak, Osmanlı eğitim sisteminde nepotizmin varlığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nepotizm, Medrese, Beşik Ulemalığı.

* Dr., Sinop Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi A.B.D., obkul@sinop.edu.tr, 0000-0003-2215-8338

** Dr., Sinop Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, ucevik@sinop.edu.tr, 0000-0003-1837-0547

An Example Of Nepotism In The Ottoman Education System: Cradle Ulema

Abstract

During the administrative organization process of the Ottoman Empire, it established a unique education system by evaluating the organizational structure of the Muslim Turkish states established before it, regarding the ilmiye class. In the center and foundation of the Ottoman ilmiye organization, there are madrasas. The deterioration that started in the 16th century in the Ottoman Empire and became evident in the 17th century also spread to the education system. This situation has also shown its effect in the mulazemet system, which is the method of appointment to the mudarris by order and examination. Especially with II. Mehmet's Organization Law, some privileges were given to the sons of the people in the ilmiye class to be employed in government positions. With these privileges, the concept of cradle ulema emerged because of giving titles such as mullah, kadi and mudarris even to very young children. Cradle ulema (scholar) is an example of nepotism, which is also defined as a nepotism practice towards family members and close relatives. In this study, the existence of nepotism in the Ottoman education system was revealed by examining the practices of other scholars such as Ebussuud Efendi and Mevlâna Muslihüddin Kastalani who were members of the ilmiye class within the scope of the cradle ulema through document analysis method.

Keywords: Nepotism, Madrasa, Cradle Ulema.

Giriş

Bilim ve ilim merkezi olarak kabul edilen eğitim kurumlarında çalışanların gerekli yetkinlikler ve liyakate sahip olmaları, diğer kurumlara göre çok daha kritik bir öneme sahiptir. Eğitim kurumları, genel itibariyle toplumun gerek sosyal hayatının gerekse tarihi varlığının oluşturulması ve sürdürülebilirliğinde en büyük etkiye sahip kurumlar olarak yer almaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Türklerin eğitim deneyimleri farklı aşamalardan geçmiş, diğer kültür ve medeniyetlerle olan etkileşimlerine de bağlı olarak özgün bir şekilde yapılanmıştır (Kenan, 2013, s. 3-4).

Osmanlı eğitim sisteminin temelini medrese adı verilen yükseköğretim kurumları oluşturmaktadır. Medreselerde görev alan hocalar müderris olarak adlandırılmış ve medreselerde görevlendirilmeleri belirli usul ve esaslar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Mülazemet usulü olarak adlandırılan bu atama sistemi müderrisliğe atanmak isteyen medrese mezunlarının sıra ve sınav ile atanmaları usulüne dayanmaktadır. Özellikle 16. yüzyılda mülazemet usulünde belirgin birtakım bozulmalar

ortaya çıkmıştır. Mülazemet usulünün bozulmasına yol açan en önemli nedenlerden birisi, alan yazında beşik ulemalığı olarak tanımlanan ve üst düzey bürokrat veya ilmiye sınıfı mensuplarının çocuklarına veya diğer aile üyelerine mülazemet usulleri dışında müderrislik başta olmak üzere birtakım kadroların tahsis edilmesi olmuştur. Bu kapsamda beşik ulemalığı, genel anlamda akraba kayırmacılığı olarak da tanımlanan nepotizm kavramının bir örneğini teşkil ettiği görülmektedir.

Alan yazında, Osmanlı ilmiye teşkilatı ile ilgili pek çok çalışma bulunmakla beraber ilgili araştırmalar genellikle tarihsel süreçler çerçevesinde ele alınmaktadır. İlmiye teşkilatının sadece tarihsel bağlamda değil yönetim bilimi açısından da değerlendirilmesi Osmanlı eğitim sistemini ve eğitim sisteminde meydana gelen bozulmaları tam anlamıyla çözümleyebilmek adına büyük önem arz etmektedir. Özellikle de eğitim sisteminin temelini teşkil eden medreselerin teşkilat yapıları ve istihdam süreçlerinin yönetim bilimi ve örgütsel süreçler açısından değerlendirilmesi, Osmanlı eğitim sisteminde zaman içerisinde yaşanan bazı sorunların çözümlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, doküman analizi yöntemine dayalı olarak nepotizm kavramı, Osmanlı eğitim sisteminin en önemli parçası ve ulema sınıfının ana kaynağını teşkil eden medreseler, medrese hocaları olan müderrislerin atama yöntemi olan mülazemet usulü ve beşik ulemalığı kavramı hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Daha sonra beşik ulemalığı uygulaması ve bu uygulamaya yönelik örnekler nepotizm kavramı çerçevesinde incelenmiştir.

Nepotizm Kavramı

Nepotizm kavramı, Türkçede “yeğen” anlamına gelen Latince “nepos” kelimesinden türetilmiş bir terimdir. Tarihsel süreçte ise ilk defa İtalya’da aile fertleri için çıkar sağlayan papaları tanımlayamaya yönelik olarak kullanılan “nepotismo” kelimesi ile alan yazına girmiştir (Erdem vd., 2013, s. 175; Kiechel, 1984, s. 143; Uygur ve Çağatay, 2015, s. 138). Nepotizm kavramının alan yazında birçok tanımı yer almakla birlikte genel olarak kişinin bilgileri, becerileri, yetenekleri, deneyimi ve eğitim düzeyi gibi nitelikleri göz ardı edilmesinin ardından akrabalık ilişkilerine

dayalı olarak işe alınması, işinde terfi ettirilmesi, işyerindeki diğer kişilere göre daha uygun çalışma koşulları içerisinde istihdam edilmesidir (Keleş vd., 2011, s. 11; Özsemerci, 2003, s. 20-21; Seçilmiş ve Uysal, 2016, s. 65). Ayrıca nepotizm, işyerinde vasıflı veya vasıfsız olsun liyakat esaslarına bakılmaksızın sadece aile üyelerine yönelik bir kayırma sürecini içeren etik dışı bir durum olarak da tanımlanmaktadır (Araslı vd., 2006, s. 305; Briggs, 2012, s. 267; Caputo, 2018, s. 152).

Alan yazında örgütlerde karşılaşılan farklı nedenlere bağlı kayırmacılık türleri ile ilgili, farklı kavramların ortaya çıktığı görülmektedir. Kayırmacılık süreci akrabalara yönelik olduğunda “nepotizm”, eş-dost ve tanıdıklara yönelik ise “kronizm”, siyasi partilerin seçmenlerine yönelik ise “klientelizm”, siyasi veya dini yönden bir yandaşlık söz konusu ise “patronaj”, ikili ilişkiler ve gruplara üyelik gibi nedenlerden dolayı ise “favoritizm” olarak adlandırılmaktadır (Aközer, 2003, s. 16-17; Hatipoğlu, 2019, s. 275).

Nepotizm; işe alım sürecinde, işyerindeki işlemler sırasında ve terfi sürecinde kayırmacılık olmak üzere farklı boyuta sahiptir (Ford & McLaughlin, 1985, s. 57, Asunakutlu & Avcı, 2010, s. 102). Nepotizmin ortaya çıkmasında insanların, kamu kuruluşlarında görev yapan akraba ve yakınlarının işe alımlarda veya işyerindeki uygulamalarda kendilerine birtakım ayrıcalıklar tanınmasına yönelik beklentiler belirleyici bir faktördür. (Özkoç vd., s. 2962). Özel sektörde ise özellikle aile işletmelerinde akrabalar, yakın dostlar veya aileye yakın insanların işe alındıkları görülmektedir. Bu durumun nedeni ise bu insanlara karşı duyulan güven duygusudur (Liu vd., 2015). Benzer biçimde bazı işletmelerde ise işletme yönetiminin aile üyelerine devri düşüncesi, kayırmacı davranışlar ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, bazı toplumlarda kayırmacılığın eleştirilen bir davranıştan ziyade erdemli bir davranış olarak görülmesi de nepotizmin nedenlerinden birisini oluşturmaktadır (Ashraf, 2017). Bu kapsamda nepotizm, daha çok geleneksel bağların ve ilişkilerin daha güçlü olduğu gelişmemiş veya az gelişmiş toplumlarda görülmektedir (Cesur & Erol, 2020, s. 3471).

Nepotizm etik açıdan olumsuz bir kavram olarak görülmele birlikte alan yazında birtakım faydalarının olduğu da belirtilmektedir. Bunlardan en önemlisi ise yönetim kadrolarında görev yapan aile üyelerinin farklı bir işyerine geçme ihtimallerinin diğer çalışanlara göre daha düşük olması, böylece iş yerindeki kritik bazı bilgilerin veya uygulamaların korunmasıdır (İyiişleroğlu, 2006, s.47). İşyerlerinde çalışanlar, mesai saatleri dışında çalışmayı kabul etmeseler de nepotizmin olduğu işyerlerinde mesai saatleri dışında çalışma hususunda daha esnek olabilmektedir (İyiişleroğlu, 2006, s. 47-48). Hernandez ve Page tarafından (2006, s.7) yapılan bir çalışmaya göre, işe alımlarda nepotik bir yaklaşım sergilenirse, iş çevresine ve iş sürecine aşına olarak yetişen bu kişilerin akrabalık bağlarından dolayı işveren ve işyerine karşı sadakat, güven ve bağlılık duyguları diğer çalışanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Nepotik bir yaklaşımın hâkim olduğu işyerlerinde çalışanlar, benzer kültürel değerlere ve dünya görüşlerine sahip olduğundan bir arada ve verimli bir şekilde çalışmaları daha olasıdır (İyiişleroğlu, 2006, s. 48). Ayrıca, Abdala vd. (1998) tarafından gerçekleştirilen diğer bir çalışmada kendini işe adanmış çalışanların, işletmelerin etkinliği açısından iyi olduğu belirtildikten sonra işyerinde katkı sağlayacak çalışan seçiminde geniş bir havuza göre akrabalık ilişkisi bulunan kişiler içerisinde daha kolay bir seçim olanağı sağladığı ve akrabalık ilişkisi olan kişilerin işyerinde farklı durumlarda ne tür davranışlar sergileyebileceğinin tahmin edilebilir olduğu ifade edilmiştir.

Nepotizmin yukarıda belirtilen yararlarına karşın, çalışanlar açısından sakıncalı ve dezavantajlı birtakım durumları da ortaya çıkarmaktadır. Nepotizm, örgüt içi demokrasinin en önemli engellerinden birisidir ve bu durum işyerinde kurumsallaşma ve profesyonelleşmeye de zarar vermektedir (Özler, Özler & Gümüştekin, 2007, s. 438). Kurumsallaşma ve profesyonel bir yönetim süreci için bazı işyerlerinde daha formel bir iletişim sürecinin işletilmesi gerekebilirken, nepotizmin görüldüğü işyerlerinde ise çalışanların akrabalık ilişkilerine bağlı olarak sosyal hayatta kullandıkları iletişim yollarını işyerine yansıtmaları amatör bir kurumsal yapı imajı ortaya koymaktadır. Nepotizmin en önemli dezavantajlarından birisi, Drucker

(1995) tarafından “piyasada örgütlere değer kazandıran unsurlar” olarak tanımlanan, entelektüel sermayenin güvensizliğin bir sonucu olarak kaybedilmesidir (Öztürk, 2008, s. 115).

Okyere-Kwayke vd. (2010) tarafından yapılan bir çalışmada ise işyerlerinde akrabaların terfi süreçlerinde kayırılması veya ödüllendirilmesi diğer çalışanlar açısından moral bozucu bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte işyerindeki nepotizm algısı, alınan kararlarda diğer çalışanlar açısından olumsuz önyargılara sebep olabildiği gibi nepotizme bağlı olarak ortaya çıkan homojenlik karar alma süreçlerinde yeniklikleri ve farklı fikirleri de engelleyebilmektedir. Ayrıca işyerlerinde meydana gelebilecek başarısız durumların, çalışanların bireysel özellikleri veya akrabalık ilişkilerinden mi kaynaklı olduğunun bilinmemesi gerek çalışanların gerek kayırmacılığı gerçekleştiren ailenin diğer üyelerinde psikolojik olarak bir baskı oluşturmaktadır (Ichniowski, 1988, s. 106).

Osmanlı Eğitim Sisteminde Medreseler

Medrese, İslam tarihinde eğitim ve öğretim kurumlarının genel adını ifade etmektedir. Ebu Bekir Ahmed b. İshak es-Sıbgi'nin Nişabur'da “Darüssünne” adıyla kurduğu medrese, İslam tarihindeki ilk medrese olarak kabul edilmektedir (Bozkurt, 2003, s. 323-324; Günay & Anaç, 2022, s. 68). Devlet vasıtasıyla İslam dünyasında bir medrese inşa etmenin ilk örneği ise Büyük Selçuklu Devleti ile karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda kurulan ilk medrese, Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün “Nizamiye” adıyla kurduğu medresedir (Baltacı, 2005, s. 64; Yancı, 2016, s. 396).

Selçukluların başlattığı bu eğitim kültürünü Osmanlılar da benimsemiş ve devam ettirmiştir. Osmanlılarda ise ilk medrese, Orhan Gazi tarafından beylik merkezi İznik'te inşa ettirilmiştir. 1330 yılında inşa edilen bu medreseye, kurucusuna ithafen “İznik Orhaniyesi” adı verilmiştir. Orhan Gazi, Bursa'yı fethedip, beylik merkezini buraya taşıması ile birlikte 1335 yılında hisarda bulunan manastırları birleştirerek, “Manastır Medresesi” adıyla beyliğin ikinci medresesinin kurulmasını sağlamıştır (Uzunçarşılı, 1998, s. 1-2, Akyüz, 2001, s. 58). Osmanlı Devleti'nin baş-

kentinin Edirne'ye taşınması ile birlikte medrese sisteminde yeni bir döneme girilmiştir. II. Murat'ın inşa ettiği "Darülhadis Medresesi", Sahn-ı Seman medreselerinin kuruluşuna kadar döneminin en yüksek mertebedeki medresesi olarak kabul görmüştür.

II. Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle birlikte ise medrese sisteminde asıl ilerleme dönemi başlamıştır. Bu dönemde 1459'da kurulan Eyüp Medresesi'nin ardından 1470'te sekiz medreseden oluşan Sahn-ı Seman ve sekiz adet Tetimme Medresesi inşa edilmiştir. Döneminin en ayrıcalıklı konumuna erişen Sahn-ı Seman Medresesi, bilimle iştigal eden alim bir zümrenin ortaya çıkmasını sağlamıştır (İpşirli, 2003, s. 328).

Sahn-ı Seman'ın faaliyete geçmesiyle birlikte medreselerin yapısında yeni bir teşkilatlanma süreci başlamıştır. Paye esaslı bu yeni yapıya göre medreseler, Yirmili denilen Haşiye-i Tecrid Medreseleri, Otuzlu denilen Miftah Medreseleri, Kırklı denilen Telvih Medreseleri, Hariç Ellili, Dahil Ellili ve Altmışlık olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre Sahn-ı Seman dahil ellili kategorisindeyken, Aya-sofya da altmışlık medrese statüsündedir. Ayrıca Sahn-ı Seman Medreseleri verilen dersler kapsamında günümüz tefsir, fıkıh, kelam ve Arapça eğitim veren İlahiyat, İslam Hukuku ve Arap Edebiyatı fakülteleri konumundadır (Uzunçarşılı, 1988, s.11; Baltacı, 2005, s. 73; Kılıç, 2012, s. 82-83).

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1557 yılında açtığı medrese-i evvel, sani, salis ve rabi adlı dört medrese ve Süleymaniye Medreseleri ile Osmanlı Devleti'nde eğitim en yüksek mertebeye ulaşmıştır. Adı geçen medreselerde tıp, doğa bilimleri, matematik, mantık, felsefe, fizik ve gökbilimi gibi bilimler ders olarak verilmiştir (Sakaoğlu, 2003, s. 22). Bununla birlikte medreselerde yeni bir teşkilatlanma süreci yaşanmış ve İbtida-i Haric, Hareket-i Haric, İbtida-i Dahil, Hareket-i Dahil, Musila-i Sahn, Sahn-ı Seman, İbtida-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Musile-i Süleymaniye, Hamis-i Süleymaniye, Süleymaniye ve Daru'l-Hadis-i Süleymaniye olmak üzere on iki derece ile sınıflandırılmıştır (Yancı, 2016, s. 397).

Medreselerin özerk yapısı nedeniyle her medrese ders müfredatı ve öğrenci seçimi gibi konularda birbirinden farklılık göstermektedir. Her ne kadar işleyiş anlamında aralarında bir farklılık söz konusu olsa da toplumsal bir hizmet verdikleri için devlet tarafından sıkı bir denetim altına alınmışlardır. Müderrislerin sorumluluğunda olan medreseler, ilk dönemlerde kazaskerlik tarafından denetlenirken daha sonra iki dereceye ayrılarak yüksek dereceli medreseler şeyhülislama, diğerleri ise kazaskere bağlanmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise medreseler, tamamen şeyhülislamın sorumluluğuna bırakılmıştır (İpşirli, 2003, s. 330).

Umumi ve ihtisas medreseleri olmak üzere iki kategoride sınıflandırmanın mümkün olduğu sistemde, birinci sınıf medreselerde pozitif bilimler de okutulmuş, kadı, müderris ve müftü yetiştirilmeye çalışılmıştır. İkinci kategorideki medreselerde ise tek bir ilmin öğretilmesi amacıyla müfredatı şekillendirilmiştir (Baltacı, 2005, s. 80-84).

Medreselerde kurulan bu düzenli sistem 16. yüzyılın sonlarına doğru bozulmaya başlamıştır. Disiplinsizlik, beşik ulemalığı, nüfuzlu kişilerin eğitim seviyelerinin yetersiz olmasına rağmen çocuklarını medreselere kaydetmeleri, ilmiye sınıfının devletin işleyişi ile ilgili konulara karışması, zenginleşme isteği, kadıların yanında eğitimsiz naiplerin yer almaya başlaması, tayin ve terfi sisteminde usulsüzlükler yaşanması, pozitif bilimlerin müfredattan çıkarılması gibi birçok faktör medreselerin kurulma amaçlarından sapmalarına neden olmuştur (Gündüz, 2013, s. 470).

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma fikrinin benimsenmesi sonucu özellikle 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren batı tarzı eğitim veren okulların açılmasıyla birlikte medreseler, devletin ana eğitim ve öğretim merkezi olmaktan çıkmıştır. 20. yüzyılın başından itibaren ise medreselerin yeniden yapılandırılması ve günün koşullarına göre bir eğitim vermesi gibi hususlarda çeşitli mecralarda sorunlar dile getirilmiş ancak çözüm anlamında ciddi bir adım atılamamıştır. Nihayetinde medreseler, 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maarif Vekaleti'ne bağlanmış ve kanun yürürlüğe girdikten on üç gün sonra kapatılmıştır (İpşirli, 2003, s. 332.)

Osmanlı Medreselerinde Atama Usulleri

Osmanlı eğitim sisteminde müderris atamaları, “mülazemet” adı verilen bir uygulama ile gerçekleştirilmekteydi. Osmanlı medreselerinde alt tabaka medrese öğrencilerine “softa”, daha üst mertebeye medrese öğrencilerine de “danişmend” denilirdi (Akyüz, 2001, s.62). Danişmendler içerisinde bazı öğrenciler müderrisler tarafından seçilir ve bu öğrenciler müderrislerin yardımcılığını yaparlardı. Seçilen bu öğrencilere de “muid” denilmekteydi. Bazı dersleri başarı ile bitiren veya bir medreseyi bitirip başka bir medreseye başlayacak öğrencilere “temessük” denilen bir belge, Sahn medreselerine kadar yükselen ve bu medreselerde belirli bir seviye için gerekli dersleri başarı ile bitirip, mezun olan danişmend ve muidlere “icazet” veya “icazetname” denilen bir diploma verilirdi (Uzunçarşılı, 1988, s.45; Akyüz, 2001, s. 64; Baltacı, 2005, s. 116).

İcazetname sahibi müderris adayları müderris veya kadı olarak atanmak istedikleri bölgeye göre ilgili kazaskerliğe başvururlardı. Askeri-hukuki ihtilafları çözmek amacıyla oluşturulan kazaskerlik makamı, zaman içerisinde mülazemet uygulamasının düzgün bir şekilde sürdürülmesinden de sorumlu olmuştur (İpşirli, 2002, s. 140-143). Müderrisler, eğer Anadolu’da görev almak istiyorlarsa Anadolu kazaskerinin veya Rumeli’de görev almak istiyorlarsa Rumeli kazaskerinin belirli günlerdeki meclislerine giderek ilgili kazaskerin “matlab” (ruzname) denilen defterine kayıt olurlardı. İlgili deftere kayıt olan müderris adayları, “nevbet” denilen bir süreç içerisinde girerler ve sıralarını beklerlerdi. Bu süreç içerisindeki müderris adaylarına da “mülazım” denilirdi (Uzunçarşılı, 1988, s.45; Baltacı, 2005, s. 117). Mülazemet sırası gelen müderris adayı en alt seviyedeki medreselere atanır, sırası ile üst medreselerde görev alır ve ilerleyen zamanlarda kazaskerin başkanlık yaptığı bir kurulda sınava alınıp, bu sınavda başarılı olan Sahn müderrisliğine getirilirdi. Ancak ileri gelen ulema ve devlet adamlarının ailelerine mensup olan müderris adayları, kendilerine sağlanan bazı ayrıcalıklardan dolayı yüksek mertebeye bir müderrislik kadrosuna atanabilmekteydi (İpşirli, 2006, s. 468). Bunun dışında padişahların tahta çıkış-

ları ve şehzadelerin doğumları gibi bazı önemli zamanlarda da mülazemet verilmekteydi (Uzunçarşılı, 1988, s.45). Medreselerin erken dönemlerinde mülazemete geçiş ile ilgili olarak belirli bir süre bulunmazken Ebussuud Efendi'den sonra bu süre yedi yıla çıkarılmıştı (Kılıç, 2012, s. 288).

Osmanlı eğitim sistemi içerisinde farklı mülazemet yollarının olduğu da görülmekteydi. Bunlar arasında usule uygun bir şekilde danışmendlik ve muaidlikten sonra alınan “iadedden mülazemet”, padişah tarafından çıkarılan fermanla sağlanan “hatt-ı hümayunla mülazemet”, padişahların hocaları ve şeyhülislam gibi devletin ileri gelen kademelerinde görev yapan kişilerin çocuklarına yönelik “müstakil arzla mülazemet”, danışmendin hocasının yüksek bir makama tayin edilmesi ile oluşan “teşriften mülazemet”, kazaskerin özel kalem müdürlüğünü yapan danışmentlere yönelik “kazasker tezkireciliğinden mülazemet” ve hocası vefat eden muaidler için mülazım olma yolunu açan “mevtadan mülazemet” yer almaktaydı (Baltacı, 2005, s.118-119). Bununla birlikte 15. yüzyılda ilmiye sınıfına mensup kişilerin atamalarında da değişik usuller uygulanmaktaydı. II. Mehmet (1451-1481) döneminde, müderrisler kazaskerler tarafından veya taşra teşkilatında görevli kadılar tarafından arz edilirken, bazı durumlarda vezirlerin ve sadrazamların atanacak müderrisler hakkında padişaha tavsiyede bulunduğu durumlar da yaşanmaktaydı (Baltacı, 2005, s. 111-112).

Medreselerde görev yapan müderrisler başta terfi olmak üzere “tevkit” denilen ve üç ile altı ay sürebilen bir süreç sonunda farklı medreselere geçebiliyorlardı. Aynı zamanda müderrisler, tevkit sürelerinin bitmesinin ardından bir üst derece medreseye geçebildiği gibi istekleri doğrultusunda müderrislikten ayrılabilirler yani “infisal” edebiliyorlardı (Kılıç, 2012, s. 288).

Müderris adaylarının bir medresede görev alabilmeleri ise uzun ve zorlu geçen bir süreçti. Müderris adaylarının mülazemet dönemi içerisinde herhangi bir düzenli gelirleri olmadan hizmet verme zorunlulukları bulunmaktaydı (Yancı, 2018, s. 345). 16. yüzyıl ile birlikte medreselerin sayıca artışına bağlı olarak mülazemet bekleyen müderris adaylarının sayısında da artış meydana gelmiş ve bu artış mülazemet

sürelerinin uzamasına sebep olmuştu (Yancı, 2018, s. 342). Hatta medreseden icazetname almasına rağmen kadro olmadığı için görev alamayan taşra medreselerinden icazetli bazı softalar, Anadolu’da birtakım isyan hareketlerine karışmış ve bu isyan hareketlerine de “softa” veya “suhte isyanları” denilmiştir (İpşirli, 2003, s. 330; Kars, 2020, s. 350).

18. yüzyılın ilk yarısında mülazemet uygulamasına yeni bir düzen getirilerek, belirli kurallara bağlanmıştır. Yeni usule göre şeyhülislam atamalarında üçer, kazasker atamalarında ise ikişer mülazim verilmesi kararlaştırılmıştır (İpşirli, 2020, s. 537). Ancak mülazemet kayıtları incelendiğinde bazı itibarlı ailelerin, devletin üst kademelerinde bulunan ulema çocuklarının müderris olarak atamalarında ve terfilerinde gelenekselleşen usule dokunulmamıştır. Bu uygulamanın önüne geçebilmek amacıyla 18. yüzyıl ortalarında ilmiye sınıfının ıslahı için gayret edenlerden biri olan I. Mahmut’un (1730-1754) şeyhülislam olarak görevlendirdiği Seyyid Murtaza Efendi, herhangi bir imtiyaz göstermeden müderris atamalarını yapmaya çalışmıştır. Murtaza Efendi, bunda bir dereceye kadar başarılı olsa da bazı ulemanın çocukları ve yakınlarının gerekli şartları sağlamadan müderris olmalarının önüne geçememiştir (Evsen, 2009, s. 36).

18. yüzyılın sonlarında ise mülazemet uygulamasına yeniden nizam getirilmeye çalışılmıştır. Medreselerden mezun olan müderris adayları, mülazemet imtihanlarına alınmış ve başarılı olanlar mülazemet almaya hak kazanmışlardır. Örneğin, 1786 yılında ulema heyeti karşısında 373 müderris adayı, Beyazıt Medresesi’nde imtihana tabi tutulmuştur. İmtihan sonucunda 34 aday yüksek, 16 aday orta derece ile mülazemet almayı başarmışlardır. Bu imtihanlar ilerleyen yıllarda da belirli aralıklarla tekrarlanmıştır. Bununla birlikte zaman içerisinde mülazemet usulü, bazı değişikliklere uğrayarak uygulanmaya devam etmiş ve Tanzimat döneminde memuriyet sisteminin değişmesi ile birlikte işlevini yitirerek, uygulamadan kaldırılmıştır (İpşirli, 2020, s. 537).

Osmanlı Eğitim Sisteminde Beşik Ulemalığı

Osmanlılarda ilmiye sınıfı içerisinde ayrıcalıklı birtakım grupların oluşması, II. Murat (1421-1444/1446-1451) zamanında Molla Fenari'nin çocukları ve torunlarına yönelik olarak bazı ayrıcalıkların tanınması ve daha sonra bu ayrıcalıkların başka aileleri de kapsaması sonucunda zamanla sistematik bir hale gelmiştir (İpşirli, 2000: 142). Fakat beşik uleması kavramının çıkış noktası, 15. yüzyılda II. Mehmet döneminde olmuştur. Fatih Kanunnamesi ile birlikte babaları ulemadan olan çocuklara doğumundan itibaren bazı ayrıcalıklar ve haklar verilmeye başlanmıştır. Bu ayrıcalıklardan birisi ise çocukların henüz yaşı veya yeterliliğine bakılmaksızın sadece akrabalık ilişkilerine dayalı olarak müderrislik yolunun açılmasıdır. Bu uygulamaya zaman içerisinde “Beşik Uleması” denilmeye başlanmıştır (Dalyan, 2009, s.98). Şanal (1999, s. 193) beşik ulemalığını, “ilmiye teşkilatındaki bazı kadroların mevcut işleyişe uyulmadan ulema ve devletin ileri gelenlerinin çocuklarına verilmesi” ile başlayan bir uygulama olarak tanımlarken, Uzunçarşılı (1988, s. 69-71) ise “padişah hocaları, şeyhülislam ve kazaskerlerin çocuklarının çok küçük yaşlardan itibaren müderrislik makamına getirilmeleri ve ilmiye sınıfında hızlı bir şekilde yükselmelerini sağlayan bir uygulama” olarak değerlendirmiştir.

II. Mehmet (1451-1481) döneminde beşik ulemalığı imtiyazını elde eden en önemli şahsiyetlerden birisi Hızır Bey, Hayalî ve Hocazade gibi dönemin meşhur ulemasından dersler alarak Sahn-ı Seman müderrisliğine kadar yükselen Mevlâna Muslihüddin Kastalani'dir. Kastalani, bir aile yakınının ısrarı üzerine işgal ettiği mevkiî liyakat anlamında menfi yönde kullanarak, henüz olgunlaşmadığı halde oğluna devlet kademesinde bir yer ayarlamak için devlet ricaline müracaatta bulunmuştur. Kastalani'nin arzuhalinde şu ifadeler yer verilmiştir: “*Konuyla ilgili gerekli bilgi, tecrübe ve liyakate sahip olmayan oğlum için devlet kademesinde bir görev alması maksadıyla siz vezirimizin yanınıza geldim. Kendisine devlet kademesinde verilecek görev elbette medrese de olmayıp, kadılık mevkiinde olursa, daha ehvendir ki bunda amaç ulemamızın incinmesini önlemektir.*”*

* “...rütbe-i isti'dâda varmaduk oğlı için” bir mansıp istemek niyetiyle vezîre mürâcaat ederek, “Benüm bunda geldiğim oğluma mansıp alıvmek içündür; mercûdur ki ana medrese virmeyüp

Beşik ulemalığı, yıllar geçtikçe üst düzey devlet adamlarının bile içine düştüğü bir sarmal halini almıştır. Bu bağlamda müderris atamalarında nepotizme örnek gösterilebilecek en dikkat çekici durumlardan birisi Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) devrinde şeyhülislam olarak görev yapmış olan Ebussuud Efendi'nin aile üyelerinin pek çoğunun müderris olarak görev almasıdır. Ebussuud Efendi'nin ailesine mensup olmak veya onun desteğini almak, ilmiye teşkilâtında ilerlemenin ve üst kademelere gelmenin yollarından birisi olabilmektedir (Unan, 1991, s. 25-29).

Ebussuud Efendi'nin oğullarından Mehmed Çelebi (1524-1562), babasının da desteği ile Fenarîzade Muhyiddin Efendi'den mülazemet almış ve müderris olarak atanmıştır (Donuk, 2017, s. 535-536). Diğer oğlu Ahmed Efendi de (1537-1562) benzer bir şekilde, Taşköprülüzade Ahmed Efendi'den ders aldıktan sonra on dokuz yaşında müderris olmuştur. (Donuk, 2017, s. 315). Üçüncü oğlu Mustafa Efendi ise (1557-1599) on yedi yaşında iken babasına hürmeten doğrudan Sahn Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. Ebussuud Efendi ailesine mensubiyetlerinden dolayı önemli medreselerde müderris olarak görev alan torunlarından bazıları ise Ebussuudzade Mehmed b. Mustafa (1588-1637), Ebussuudzade Mehmed Sadık b. Mehmed b. Mustafa (1620/1671), Ebussuudzade Ahmed b. Mehmed Sadık (1639-1680), kardeşi Ebussuudzade Mesud 1648-1680) ve onun kardeşi Abdülbaki Efendi (1663-1705) olarak gösterilebilir. Ayrıca Ebussuud Efendi'nin amcası Abdünnebi'nin oğulları Lütfullah Efendi, Ebussuud Efendi'nin damadı şeyhülislâm Malulzade Seyyid Mehmed Efendi, annesi Ebussuudzade Mustafa Efendi'nin kızı olan şeyhülislâm Bahayi Efendi de 16. ve 17. yüzyıllarda Ebussuud Efendi ailesine mensubiyetlerinden dolayı devlet kademelerinde önemli görevlere getirilmişlerdir (Donuk, 2017, s. 217; Unan, 1991, s. 25-29). Bununla birlikte Rumeli kazaskerliğine kadar yükselen Mustafa Efendi'nin torunları Abdülkerim Çelebi ve diğer torunu Abdülvasi de mü-

kādîlik inâyet eyleyesiz, ki buna ulemâ incinmekden müte'allukâtum incinmek yeğdür." Orijinal ifade için bkz. Fahri Unan, "Osmanlı Resmî Düşüncesinin 'İlmiye Tariki' İçindeki Etkileri: Patronaj İlişkileri", Türk Yurdu, XI/45 (Ankara, Mayıs 1991), s. 33-41.

derris olarak atanmışlardır. Abdülkerim Efendi, dedesine hürmeten mülazım olmasının ardından hariç müderrisliğiyle Mahmut Paşa Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir (Akgündüz, 1994, s. 366). Diğer torun Abdülvasi ise kısa süre içerisinde Sahn'a kadar yükselse de Süleymaniye'de müderrislik görevindeyken dedesinin ölümü üzerine ilmiye teşkilatındaki hızlı yükselişi duraklamıştır (Unan, 1991, s. 25-29).

18. yüzyıla gelindiğinde de Osmanlı medreselerinde nepotizm kapsamında beşik ulemalığı uygulamalarının devam ettiği görülmektedir. 1756-1776 tarihleri arasında gerçekleştirilen kadı ve müderris atamalarında mülazımların, başta şeyhülislam olmak üzere devletin üst kademesi içinde bilinen ve imtiyazlı ailelere mensup oldukları ve mülazımlardan yarısına yakınının hocasının da “zade” unvanına sahip olduğu göze çarpmaktadır (Arı, 2021, s. 33-42). Bu durum, ilmiye teşkilatının istihdam süreçlerinde nepotik bir durumun varlığına işaret etmektedir.

III. Selim (1789-1807) döneminde ise liyakate dayalı bir sistem getirmek için mülazmete uymayan beşik ulemalığını sonlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak 19. yüzyılda ilmiye sınıfı içinde yer alan veya üst düzey bürokrat olan bazı imtiyazlı kişilerin çok küçük yaştaki çocuklarının molla unvanına sahip olmaları, beşik ulemalığının uzun bir süre daha devam etmesine neden olmuştur (Dalyan, 2019, s. 100).

Sonuç

Osmanlı eğitim sistemi içerisinde müderrisliğe giriş kapısı olan mülazemet sisteminde 16. yüzyıl ve sonrasında nitelik ve nicelik açısından bazı değişimlerin yaşandığı görülmüştür. Yaşanan değişimlerin başında, önceki dönemlere göre mülazemet sisteminde yapılan birtakım değişiklikler sonucu başta ilmiye teşkilatı mensupları ve devlet kademelerinde görevli çeşitli üst düzey kişilere muid seçimi ve müderris atamalarında birtakım imtiyazlar tanınması gelmiştir. Bu durum zaman içerisinde müderrisliğe atanmak için bekleyen mülazım sayılarında ciddi bir artışın yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde fetva makamında olanların, sadrazamların veya ulemadan bazı ailelerin mülazım verme hususunda imtiyaza sahip olmaları ve

aile üyeleri ile yakınlarına müderrislik yolunda kayırmacı tutumları, medreseler ve mülazemet sistemine yönelik ıslahat çalışmalarını sekteye uğratmıştır.

Mülazamet uygulamasına yönelik olarak tarihi kaynaklarda yer alan örneklerden de anlaşılacağı üzere beşik ulemalığı nepotizmin en açık örneklerinden birisi olmuştur. 15. yüzyılda Sahn-ı Seman müderrisliği görevini icra eden Kastalani'nin henüz gerekli yeterliliklere sahip olmadığı halde oğluna devlet kademesinde kadro talep etmesi gibi bazı nepotizm örneklerine rastlanmıştır. Bununla birlikte 16. yüzyılda dönemin en önemli âlimleri içerisinde yer alan ve şeyhülislamlık makamında da bulunan Ebussuud Efendi'nin aile üyelerine birtakım imtiyazlar tanınması ve bu aile üyelerinin ilmiye teşkilatının çeşitli kademelerinde kendilerine yer bulmaları, nepotizmin eğitim sistemi içerisinde çok daha belirgin bir hale geldiğini göstermiştir.

Günay & Anaç (2022) tarafından yapılan çalışmada, dönemin şartları gereği ilmiye sınıfı mensuplarının erkek çocuklarının yetiştikleri ortama bağlı olarak ilmiye sınıfında ilerlemelerinin maddi ve manevi açıdan daha kolay gerçekleşmesinden dolayı beşik ulemalığının faydaları olduğu belirtilmiştir. Alan yazındaki bu tür çalışmalarda beşik ulemalığının dönemin şartları açısından olumlu yorumlanması gerektiği ve birtakım faydaları olduğu belirtilse de Dalyan (2019), Unan (1991), Yancı (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda ise beşik ulemalığının genel olarak olumsuz bir uygulama olduğu ifade edilmiştir. İlgili çalışmalara göre beşik ulemalığı sonucunda mülazemet sırası bekleyen müderris adaylarının sayıca artması, uzun süre atama bekleyen müderris adaylarının düzenli bir geliri olmadığı için birtakım suçlara karışmaları, gerekli yeterliliklere sahip olmayan kişilerin müderris olarak atanmalarından dolayı eğitim kalitesinin düşmesi gibi olumsuz durumlar yaşandığı belirtilmiştir.

Bir nepotizm örneği olarak değerlendirdiğimiz beşik ulemalığı uygulaması, müderris adaylarının yetenek ve niteliklerinin objektif bir şekilde değerlendirilmesi yerine aile bağlarına veya kişisel ilişkilere dayalı ayrıcalıklı bir sistem oluşmasına yol açtığı görülmüştür. Ayrıca bu uygulama, atama süreçlerinde adil bir rekabet ortamının oluşmasını engellendiği gibi nitelikli müderris adaylarının hakkaniyetli bir

şekilde değerlendirilmesine mâni olmuştur. Söz konusu durum bilgi ve yetkinlik açısından daha iyi niteliklere sahip olabilecek diğer adayların göz ardı edilmesine ve sistemde adaletsizlikler yaşanmasına neden olmuştur.

Beşik ulemalığı uygulaması, Osmanlı eğitim sisteminin kurumsal itibarını da zedelemiştir. Aynı zamanda ulemaların aile bağları veya kişisel ilişkiler temelinde müderrislik gibi kadrolara yerleştirilmesi, Osmanlı toplumunda sistemin tarafsızlık, güvenilirlik ve yetkinlikten uzak olduğu algısının doğmasına yol açmıştır.

Kaynakça

- Abdalla, H.F., Maghrabi, A.S., & Raggad, B.G. (1998). Assessing the perceptions of human resource managers toward nepotism. *International Journal of Manpower*, 19(8), 554-570.
- Akgündüz, A., (1994). Ebüssuûd Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.10, 365-371.
- Aközer, M. (2003). Kamuoyu gözüyle kamuda yolsuzluk. *Görüş Dergisi*, Aralık, 14-22.
- Akyüz, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 2001'e)*. Alfa Yayınları.
- Araslı, H., Bavik, A. ve Ekiz, E. H. (2006). The effects of nepotism on human resource management. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 26(7/8), 295-308.
- Arı, F. (2021). *Osmanlı ilmiye sınıfında kadı ve müderrislerin istihdamı*. Doktora Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ashraf, J. (2017). Public sector appointments, political influence and performance: perceptions of the situation in Pakistan. *Asia Pacific Journal of Public Administration*, 39(3), 211-216.
- Asunakutlu, T., & Avcı, U. (2010). Aile işletmelerinde nepotizm algısı ve iş tatmini ilişkisi üzerine bir araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 93-109.
- Baltacı, C. (2005). *XV-XVI. yüzyıllarda Osmanlı medreseleri*: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Bozkurt, N. (2003). Medrese. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, 323-327.
- Briggs, E. (2012). Who's your daddy? Addressing nepotism from a cultural perspective. *Proceedings of The National Conference On Undergraduate Research (NCUR)*. 29 – 31March, (266-271). Weber State University: Ogden, Utah.
- Caputo, A. (2018). Religious motivation, nepotism and conflict management in Jordan. *International Journal of Conflict Management*, 146-166.
- Cesur, A. & Erol, E. Okul yönetiminde kayırmacılık ve örgütsel adalet arasındaki ilişki: Afyonkarahisar ili örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi-International Journal of Society Researches*, 15 (25): 3467-3496.
- Dalyan, M. G. (2019). Medreselerdeki beşik ulemasından üniversitelerdeki modern ulemalara. *Akademi Adıyaman-Adıyaman Üniversitesi Bilim Kültür Dergisi*. (21): 98-101.

- Donuk, S. (2017), Hadâ'iku'l-hakâ'ik fi tekmileti'ş-şakâ'ik: Nev'izâde Atâyî'nin şakâ'ik zeyli, I-II, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Drucker, P, F. (1995). *The information executives truly need*. Harvard Business Review, 54-62.
- Erdem, B. Ceylan, U. ve Saylan, U. (2013). Aile işletmelerinde nepotizm ve örgütsel bağlılık ilişkisi: Kütahya'da faaliyet gösteren otel işletmelerinde bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 171-197.
- Evsen, E. (2009), Osmanlı ilmiye teşkilâtında mülâzemet sistemi (18. yüzyıl örneği). Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ford, R., McLaughlin, F. (1985). Nepotism. *Personnel Journal*, 64 (9), 57-61.
- Günay, M. & Anaç, A. S. (2022). Osmanlı ilmiye sınıfında istihdam problemleri ve beşik ulemalığı uygulaması; insan kaynakları yönetim ilkeleri açısından bir analiz. *Yönetim ve Örgüt Tarihi Dergisi*. 1(1), 66-90.
- Gündüz, M. (2013). Ahmed Hikmet Müftüoğlu and history of Turkish education in 16th century. *International Online Journal of Educational Sciences*, 5(2): 462-473.
- Hatipoğlu, O. (2019). Kamu yönetiminde liyakat dışı uygulamalar: kamu etiği kuramlarına göre bir değerlendirme. *Akademik Hassasiyetler*, 6(12), 269-290.
- Hernandez, E, H., & Page, R.A. (2006). Nepotism in the employment recruitment process: how nepotism builds organzatioal commitment. *Journal of Business Management and Change*, 1(1), 3-13.
- Ichniowski, T. (1988). The new nepotism: why dynasties are making a comeback. *Business Week*, April, 106-109.
- İyışşeroğlu, S.C. (2006). *Aile şirketleri: Adana ve çevresinde faaliyet gösteren aile şirketlerinde nepotizm uygulamasının tespitine yönelik bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İpşirli, M. (2003). Medrese. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, 327-333.
- İpşirli, M. (2006). Müderris, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 31, 468-470.
- İpşirli, M. (2020). Mülâzemet, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 31, 536-537.
- Kars, R. (2020). Osmanlı devleti'nde ilmiye mensuplarına ilişkin yozlaşmanın mühimme defterlerindeki yansımaları (1600- 1800). *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(10), 347-368.
- Keleş, H. N., Özkan, T. K. ve Bezirci, M. (2011). A study on the effects of nepotism, favoritism and cronyism on organizational trust in the auditing process in family businesses in Turkey. *International Business & Economics Research Journal (IBER)*, 10(9), 9-16.
- Kılıç, Ü. (2012). İlmiye teşkilatı. T. Gündüz (Ed.), *Osmanlı teşkilat tarihi* içinde (s. 217-315). Grafiker Yayınları.
- Kiechel, W. (1984). How to relate to nepotism. *Fortune*, February, 143-144.
- Liu, C., Eubanks, D.L. & Chater, N. (2015). The weakness of strong ties: Sampling bias, social ties, and nepotism in family business succession. *The Leadership Quarterly*, 26(3), 419-435.
- Okyere-Kwayke, E., Nor, K. & Nor, N. G. (2010). Nepotism and tribalism in teams: an initial investigation. *Africa Journal of Business Management*, 4(16), 3508- 3512.
- Özkoç, A. G., Kendir, H., Arslan, E. & Özgün, N. (2019). İşgörenlerin nepotizm ve sinizm algıları arasındaki ilişki: Nevşehir'deki otel işletmelerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11 (4), 2960-2971.

- Özler, H., Özler, D.E. & Gümüştekin, G. E. (2007). Aile işletmelerinde nepotizmin gelişme evreleri ve kurumsallaşma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 437-450.
- Özsemerci, K. (2003). *Türk kamu yönetiminde yolsuzluklar, nedenleri, zararları ve çözüm önerileri*. Sayıştay Yayınları.
- Öztürk, A T. (2008). Değişen çağın aile işletmelerinde kurum kültürünün yerleştirilmesinde profesyonel yöneticilerden beklentiler. *Journal of Arts and Sciences*, 10, 109-116.
- Sakaoğlu, N. (2003). Osmanlı'dan günümüze eğitim tarihi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Seçilmiş, C. ve Uysal, D. (2016). The moderating role of nepotism in the effect of employee empowerment on perceptions regarding organisational justice at hospitality organisations. *International Journal of Business and Management Invention*, 5(9), 65-76.
- Şanal, M. (1999). Eşref Efendizâde Mehmet Şevketi'nin medreselere ilişkin ıslahat düşünceleri ve çözüm önerileri. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*. 10(10): 193-218.
- Unan, F. (1991). XV ve XVII. yüzyıllarda osmanlı yönetim kademesi içinde Ebussuud Efendi âilesi. *Türk Yurdu, Dergisi*, 11(50), 25-29.
- Uygur, A. ve Çağatay, A. (2015). Nepotism in impact employee performance evaluation form with family business. *International Journal of Management Sciences*, 5(2), 136-146.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı devleti'nin ilmiye teşkilatı. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yancı, Ü. (2016). 18. yüzyıl Osmanlı medreselerinde müderrislerin atanma usulleri. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*. 8(1), 395-419.
- Yancı, Ü. (2018). 18. yüzyıl osmanlı medreselerinde müderrislerin istihdam sorunu. 5. *Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu Tam Metin Bildiriler Kitabı* (ss. 342-355) Düzenleyen Türk Tarih Kurumu ve İstanbul Üniversitesi. İstanbul. 10-12 Mayıs 2018.

Extended Abstract

It is of much more critical importance that the employees in educational institutions, which are accepted as science and science centers, have the necessary competencies and qualifications compared to other institutions. Educational institutions, in general, are the institutions that have the greatest impact on the creation and sustainability of both the social life and the historical existence of society. In the historical process, the educational experiences of the Turks have passed through different stages and have been structured in a unique way depending on their interactions with other cultures and civilizations (Kenan, 2013, p. 3-4).

In this study, the most important part of the Ottoman ilmiye organization and the main source of the ulama class, the madrasahs, the employment of the madrasah graduates and the cradle ulama, which emerged as an employment activity, will be analyzed within the framework of the concept of nepotism.

The concept of nepotism is a term derived from the Latin word "nepos" meaning "nephew" in Turkish. In the historical process, it entered the literature for the first time in Italy with the word "nepotismo", which was used to describe the popes who provided benefits for their family members (Erdem et al., 2013, p. 175; Kiechel, 1984, p. 143; Uygur and Çağatay, 2015, p. 138). Although there are many definitions of the concept of nepotism in the literature, it is generally ignoring the qualifications such as knowledge, skills, abilities,

experience and education level, then being recruited based on kinship relations, being promoted in the job, being employed in more suitable working conditions than other people in the workplace. (Keleş et al., 2011, p. 11; Özsemerci, 2003, pp. 20-21; Seçil & Uysal, 2016, p. 65). In the literature, it is seen that different concepts have emerged about the types of favoritism due to different reasons encountered in organizations. The process of nepotism is due to reasons such as "nepotism" when it is aimed at relatives, "chronism" for friends and acquaintances, "clientelism" for voters of political parties, "patronage" when it comes to political or religious support, bilateral relations and membership in groups. on the other hand, it is called "favoritism" (Aközer, 2003, pp. 16-17; Hatipoğlu, 2019, p. 275).

Madrassa refers to the general name of education and training institutions in the history of Islam. Abu Bakr Ahmed b. The madrasa founded by Ishak es-Sibgi in Nishapur with the name "Darüssünne" is accepted as the first madrasah in the history of Islam (Bozkurt, 2003, p. 323-324). The first example of building a madrasa in the Islamic world through the state is the Great Seljuk State. The first madrasa established in this context was the one founded by the Seljuk vizier Nizamülmülk under the name "Nizamiye" (Baltacı, 2005, p. 64; Yancı, 2016, p. 396). This education culture started by the Seljuks was adopted by the Ottomans and continued. In the Ottomans, the first madrasah was built by Orhan Gazi in the center of the principality, Iznik. This madrasah, built in 1330, was named "İznik Orhaniye" in honor of its founder. II. With the conquest of Istanbul by Mehmet, the real progress period in the madrasa system began. In this period, after Eyüp Madrasa was founded in 1459, Sahn-ı Seman consisting of eight madrasas and eight Tetimme Madrasahs were built in 1470. The Sahn-ı Seman Madrasa, which reached the most privileged position of its period, led to the emergence of a scholarly group engaged in science (İpşirli, 2003, p. 328).

Due to the autonomous structure of madrasahs, each madrasah differs from the others in terms of course curriculum and student selection. Although there is a difference between them in terms of functioning, they are under strict control by the state as they provide a social service. While the madrasahs, which were under the responsibility of the mudarris, were controlled by the qazaskery in the first periods, they were later divided into two degrees and the higher-grade madrasahs were attached to the Şeyhülislam and the others to the kazasker. In the 19th century, they were completely connected to the Şeyhülislam (İpşirli, 2003, p. 330).

This regular system established in madrasahs began to deteriorate towards the end of the 16th century. Many factors such as indiscipline, cradle ulama, influential people enrolling their children in madrasahs despite their insufficient education, the involvement of the ilmiye class in matters related to the functioning of the state, the desire to get rich, the uneducated regents starting to take place next to the kadıs, the irregularities in the appointment and promotion system, and the exclusion of positive sciences from the curriculum. It has caused madrasahs to deviate from their establishment purposes (Gündüz, 2013, p. 470).

As a result of the adoption of the idea of Westernization in the Ottoman Empire, especially with the opening of Western-style schools in the first quarter of the 19th century, madrasahs ceased to be the main education and training center of the state. Since the beginning of the 20th century, problems such as restructuring madrasahs and providing education according to the conditions of the day have been expressed in various media, but no serious steps have been taken in terms of solutions. Ultimately, the madrasahs were connected to the Ministry of Education with the Law of Unification of Education adopted on March 3, 1924, and they were closed thirteen days after the law entered into force (İpşirli, 2003, p. 332).

In the Ottoman education system, the appointment of mudarris was carried out through a practice called mulazemet. In Ottoman madrasahs, the students of the lower strata

were called *softa*, and the higher-rank *madrasah* students were called *danişmend* (Akyüz, 2001, p.62). Some students among the *Danişmend*s were chosen by the professors and these students were the assistants of the professors. These selected students were called *muids*. Students who successfully completed some courses or who finished a *madrasah* and started another *madrasah* were given a document called *temessük*, and a diploma called *icazet* or *icazetname* to the students who went up to the *sahn* *madrasah*s and who successfully completed the courses required for a certain level in these *madrasah*s and graduated. , 1988, p.45; Akyüz, 2001, p. 64; Baltacı, 2005, p. 116).

Candidates for *mudarris* holding a licence, applied to the relevant *kazaskery* depending on the region they wanted to be appointed as a *mudarris* or *kadi*. The *qazaskery* authority, which was created to resolve military-legal conflicts, was also responsible for the proper continuation of the *mulazemet* practice over time (İpşirli, 2002, pp. 140-143). If they wanted to take part in Anatolia, they would go to the meetings of the Anatolian *kazasker* or if they wanted to take office in Rumelia, they would go to the assemblies on certain days and register in the *matlab* (*ruzname*) book of the relevant *kazasker*. Candidate professors who registered in the relevant book entered a process called *nevbet* and waited for their turn. Candidates for *mudarris* in this process were also called *mulazim* (Uzunçarşılı, 1988, p.45; Baltacı, 2005, p. 117). The candidate for *mudarris*, whose turn was *mulazemet*, was appointed to the lowest level *madrasah*s, took charge in the upper *madrasah*s, and later has taken to the exam in a board chaired by the *kazasker*, and was successful in this exam was brought to the field professorship. However, teacher candidates who were members of the families of prominent scholars and statesmen could be appointed to a high-ranking professorship due to some of the privileges provided to them (İpşirli, 2006, p. 468).

It was a long and difficult process for the professor candidates to be able to work in a *madrasah*. Candidates for professors had an obligation to serve without any regular income during the *mulazemet* period (Yancı, 2018, p.345). Due to the increase in the number of *madrasah*s with the 16th century, there was an increase in the number of *mudarris* candidates waiting for *mulazemet*, and this increase caused the duration of *mulazemet* to prolong (Yancı, 2018, p. 342). In fact, some approved zealots from provincial *madrasah*s, who could not take office due to lack of staff despite receiving a diploma from the *madrasah*, were involved in some rebellion movements in Anatolia, and these rebellion movements were called *softa* or *suhte* rebellions (İpşirli, 2003, p. 330; Kars, 2020, p. 350).

When the *mulazemet* records of the 18th century were examined, it was seen that some prestigious families had some privileges in the appointment and promotion of the children of the *ulema* at the top of the state. Seyyid Murtaza Efendi, who was appointed as the *sheikh al-Islam* by Mahmud I, who was one of those who worked for the improvement of the *ilmiye* class in the mid-18th century, tried to appoint professors without showing any privileges. Although Murtaza Efendi was successful in this to some extent, he could not prevent the children and relatives of some *ulema* from becoming professors without meeting the necessary conditions (Evsen , 2009, p. 36).

The formation of some privileged groups within the *ilmiye* class in the Ottomans, II. As a result of the fact that some privileges were granted to the children and grandchildren of Molla Fenari during the reign of Murad, and then these privileges included other families, it became systematic over time (İpşirli, 2000: 142). However, the starting point of the concept of the *crib* *ulema* was in the 16th century II. It was during the reign of Mehmet. With the *Fatih* law, some privileges and rights were given to children whose fathers were *ulema* from their birth. One of these privileges is the opening of the path to professorship based only on

kinship relations, regardless of age or qualifications. This practice has started to be called “Cradle Ulema” over time (Dalyan, 2009, p. 98).

In the Ottoman Empire, cradle ulema was characterized by the privileges given to the children and grandchildren of certain families within the ulema class. These privileges often include appointment to a professorship or similar posts that enable rapid advancement to the upper echelons of the scholar class. The Beşik ulema created a system in which the rapid rise in the ilmiye organization and the appointment to senior positions were generally based on kinship and family ties, not on merit. As it can be understood from the examples in the historical sources regarding the practice of mulazamet, the cradle ulama is considered as one of the clearest examples of nepotism. Although it is stated in some studies in the literature that cradle ulama should be interpreted in terms of the conditions of the period and that it has some benefits, there are many studies showing that it is a negative practice in general. In addition, it is seen as an opportunity to question the cradle ulema, which became an employment practice in the Ottoman period ilmiye class, especially in the 19th century and after, in terms of the concept of nepotism and to evaluate it from different perspectives, to evaluate employment practices in today's education systems with a critical perspective and to bring new suggestions.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 803-822

Geliş Tarihi:14.04.2023 Kabul Tarihi:25.05.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1283254>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SANATSAL ETKİNLİKLERE KATILMA DÜZEYİNİN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ VE YAŞAM DOYUMUNU YORDAMA GÜCÜ

İlker KÖMÜRCÜ*

Öz

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin sanatsal etkinliklere katılma düzeyinin psikolojik iyi oluş ile yaşam doyumunu yordama gücünü araştırmaktır. Araştırmanın çalışma grubunu Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi öğrencileri arasında random yöntemi ile seçilen 257 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın sanatsal etkinliklere katılma düzeyi ve demografik bilgilerine ilişkin veriler araştırmacı tarafından hazırlanan “Sanatsal Etkinliklere Katılma Düzeyi Formu” ile toplanmıştır. Çalışma grubunun yaşam doyumuna ilişkin veriler “Yaşam Doyum Ölçeği”, psikolojik iyi oluş düzeylerine ilişkin veriler “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği” kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma verileri SPSS24 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde iki grubun ortalamalarını karşılaştırmak için t testi, daha fazla kategorik grup arasında ortalamaların karşılaştırılması için ANOVA testi, iki sürekli değişken arasındaki korelasyonel ilişkinin varlığını ölçmek için Pearson korelasyon analizi, bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki yordama gücünü belirlemek için regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda sanatsal etkinliklere katılım düzeyinin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunun anlamlı bir yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Araştırma verileri, sanatsal etkinliklere katılım düzeyinin psikolojik iyi oluşun toplam varyansın %79'unu ve yaşam doyumunun toplam varyansın %73'ünü anlamlı şekilde açıklayabildiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik iyi oluş, Yaşam doyumunu, Sanat, Sanatsal etkinlik, Yükseköğretim.

* Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü, ilkerkomurcu@beun.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5692-4040>

The Predictive Power of University Students' Participation in Artistic Activities on Their Psychological Well-Being and Satisfaction with Life

Abstract

This study aims to investigate the predictive power of university students' participation in artistic activities on their psychological well-being and life satisfaction. The study group of the research consists of 257 students randomly selected from among the students of Zonguldak Bülent Ecevit University. The data on the level of participation in artistic activities and demographic information of the research were collected with the "Level of Participation in Artistic Activities Form" prepared by the researcher. The data on the life satisfaction level of the study group were obtained by using the "Satisfaction with Life Scale", and the data on the psychological well-being levels were obtained by using the "Psychological Well-Being Scale". Research data was analyzed using the SPSS24 program. In the analysis of the research data, a t-test was used to compare the means of the two groups, an ANOVA test was used to compare the means between more than two categorical groups, Pearson correlation analysis was used to measure the existence of a correlational relationship between two continuous variables, and regression analysis was used to determine the predictive power between the dependent and independent variables. As a result of the research, it is determined that the level of participation in artistic activities is a significant predictor of psychological well-being and life satisfaction. The results of the research show that the level of participation in artistic activities can explain 79% of the total variance of psychological well-being and 73% of the total variance of life satisfaction.

Keywords: Psychological well-being, Satisfaction with life, Art, Artistic activities, Higher education.

Giriş

İnsanlar hayatta karşı karşıya kaldıkları olaylarla ilgili bir akıl yürütme ve tutum geliştirme süreciyle yüz yüzedir. Toplumsal araştırmaların en önemli hedeflerinden biri algı, tutum, psikoloji gibi insanların yaşama bakış açıları ve davranışları üzerine etki eden faktörlerin belirlenmesine yöneliktir. Bu faktörler karmaşık bir ilişkiler bütünüyle açığa çıkmış olsa bile insanların olaylara karşı geliştirmiş oldukları tepkilerin içine buldukları koşullarla ilişkili olması kaçınılmazdır. Bu koşullar insanda olumlu ve olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler insanın genel psikolojik dengesini belirleyen temel unsurlardır. Bu nedenle Bradburn'un (1969) geliştirdiği ve ilk psikolojik iyi oluş ölçeklerinden biri olan Bradburn Ölçeği, Etki Dengesi Ölçeği olarak da bilinmektedir.

Psikolojik iyi oluş, psikolojik açıdan bir denge durumuna işaret etmektedir. Bu denge durumu, insana bilişsel ve duyuşsal açıdan etki eden uyaranların yarattığı olumlu ya da olumsuz etkilerin bir bütün olarak düzenlenmesi ve duygu durum üzerinde bir öz denetim yapabilme becerisini gerektirmektedir. Ryff (1989a, s.1070), olumlu ve olumsuz etkiler arasındaki dengenin mutluluk indeksi işlevi gördüğünü belirtmektedir. Nitekim Galambos ve Costigan (2003), bu durumu tersten formüle ederek, duygu düzensizliğinin psikolojik sıkıntı göstergesi olduğunu ifade etmektedir. Tang, Tang ve Gross'a (2019) göre ruh sağlığının temel bir özelliği olan psikolojik iyi oluş, hedonik (haz, zevk) ve eudaimonik (anlam, tatmin) mutluluğun yanı sıra dirençliliği (başa çıkma, duygu düzenleme, sağlıklı problem çözme) içermektedir.

Psikolojik iyi oluşu etkileyen değişkenler üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Örneğin Ryff ve diğerleri (2006), yaşlanan kadınlardan oluşan bir örnekleme psikolojik iyi oluş ile fiziksel sağlık ölçümleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki saptamışlardır. Psikolojik iyi olma ve hasta olma ölçümlerinin, özellikle yaşlı deneklerde çok sayıda hormonal ve kardiyovasküler faktörlerle önemli ölçüde bağlantılı olduğunu bulmuşlardır. Farklı sağlık ve hastalık ölçümleri ile tükürük serbest kortizol, kan norepinefrin seviyeleri, DHEA-S ve HDL kolesterol, bel-kalça oranı (vücut yağ dağılımının antropometrik bir indeksi) ve sistolik kan basıncı arasında anlamlı ilişkiler saptamışlardır. Yapılan araştırmalar sosyo-ekonomik değişkenler, ekonomik gelişme düzeyi, sağlık ve eğitim sistemlerinin kalitesi gibi değişkenlerin de psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Diener, Diener ve Diener, 1995; Grob, Little, Wanner ve Wearing, 1996). Psikolojik iyi oluşa ilişkin üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bazı araştırmalar da istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara işaret etmektedir. Örneğin Roslan, Ahmad, Nabilla ve Ghiami (2017) ile Lovitts (2005), psikolojik iyi oluşun üniversite öğrencilerinin akademik hayatla başa çıkmalarına ve akademik başarılarına olumlu yönde katkı sağladığını belirtmektedir. Sharbafshaaer (2019), 500 üniversite öğrencisi üzerinde yapmış olduğu araştırmada psikoloji iyi

oluş ile yaşam doyumu arasında pozitif yönlü bir korelasyon saptamıştır.

Yaşam doyumu, kişilerin kendi belirledikleri ölçütlere göre yaşam kalitelerini değerlendirmeleridir. İnsanların içinde bulunduğu koşullara ilişkin düşünceleri, olaylar karşısındaki algılarını etkileyebilmektedir. İçinde bulunulan koşullara ilişkin düşünceler şüphesiz bilişsel değerlendirmeleri içermektedir. Yani birey, içindeki koşulları değerlendirirken mutlaka akıl süzgecinden geçirmekte ve belirli yargılara varmaktadır. İşte bu değerlendirmeler sonucu varılan yargılar, bireyin yaşam doyumuna işaret etmektedir. Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) yaşam doyumunu, kişinin yaşamı üzerinde bilişsel bir yargıya varması olarak tanımlar. Shin ve Johnson (1978) da yaşam doyumunu, kişinin seçtiği kriterlere göre yaşam kalitesinin genel bir değerlendirmesi olarak tanımlamışlardır. Sumner (1996) ise, kişinin yaşamı üzerinde yaptığı bu değerlendirmenin ve ulaştığı yargının yaşamdan beklentileri doğrultusunda işe koşulduğunu belirtmektedir.

Yaşam doyumu pek çok kaynakta “mutlu” bir yaşamın da önkoşullarından biri olarak görülmektedir. Harlow ve Cantor (1996), yapmış oldukları araştırmada sosyal katılımın yaşam doyumunun güçlü bir yordayıcısı olduğu sonucuna varmışlardır. Sousa ve Lyubomirsky'ye (2001) göre yaşam doyumu, kişinin hayatından ve yaşam koşullarından memnun olması veya bunları kabul etmesi veya bir bütün olarak yaşamı için istek ve ihtiyaçlarının karşılanması anlamına gelir. Yaşam doyumu kavramının öznel iyi oluşla iç içe geçtiği görülebilir. Çünkü yaşam doyumu, kişinin yaşamı üzerinde öznel bir değerlendirme yapmasını içermektedir. Diener ve Suh'a (1997) göre, öznel iyi oluş; yaşam doyumu, yüksek olumlu etki, düşük olumsuz duygu olmak üzere birbiriyle ilişkili üç psikolojik kaynaktan oluşur. OECD'nin yaptığı araştırmada, yaşamdan genel memnuniyetlerini 0'dan 10'a kadar bir ölçekte derecelendirmeleri istendiğinde, Türk halkının ortalama olarak verdiği puan 4,9'dur. Bu puan OECD ortalaması olan 6,7'nin çok altında ve OECD'deki en düşük memnuniyet puanlarından biridir. Veenhoven'ın (1996), belirttiği gibi yaşam doyumu hayatın bütününe kapsar. Bu bütün, insan varlığının etkileşimde olduğu pek çok bileşenden oluşmaktadır. İnsanın etkileşimde olduğu temel olgulardan biri de

sanat ve sanat eserleridir.

İnsanlığın sanat eserlerine karşı olan yatkınlığı en eski arkeolojik verilerde bile görülebilir. İnsanın doğasında estetik deneyime ilişkin varoluşsal bir eğilim bulunmaktadır. Kant (1781/2003), estetik deneyimi tanımlarken a priori ilkelere atıf yaptığında insanın bu varoluşundan gelen doğal eğilimine vurgu yapmaktadır. Bu eğilim gündelik hayatta insanın estetik bir deneyim yaşama ihtiyacı ile kendini açığa vurmaktadır. Tarihsel süreçte bu estetik deneyimden elde edilen hazzın ve zevkin insan yaşamının pek çok yönüne etki ettiği görülebilir. Sanatın insan psikolojisine etkisine ilişkin çalışmalar daha geç dönemlerde başlamış olmasına karşın, 20. yüzyıl ortalarından itibaren psikologlar sanatın hedonik niteliklerinin insan üzerindeki etkilerine odaklanmaya başlamışlardır (Berlyne, 1971). Silvia (2005) estetik deneyimin insanın iyi olmasına ilişkin etkisinin beyindeki ödüllendirme mekanizması ile aynı noktaya temas etmesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Yani estetik deneyim bir nevi insanın kendi kendini estetik obje üzerinden ödüllendirmesidir. Caplin (2017), müziğin duygusal öz düzenleme etkinliğine sahip olduğu ve psikolojik iyi oluşu olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Daykin, Byrne, Soteriou ve O'Connor (2008) sağlık ortamlarında yaptıkları çalışmada ziyaretçilerin sanatla yüzleşmelerinin kaygı ve depresyonu azalttığı ve iyi oluşa katkı sunduğunu sonucuna ulaşmışlardır.

Yukarıdaki örneklerin de ortaya koyduğu gibi psikolojik iyi oluş, yaşam doyumu ve sanatsal etkinliklerle yaşanan estetik deneyim birbirinden farklı kümeler olmakla birlikte ortak kesişim noktalarının bulunduğu görülmektedir. Bu araştırma, sanatsal etkinliklere katılma düzeyinin üniversite gençlerinin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumlarına olan etkisine odaklanmaktadır. Üniversite öğrencilerinin sanatsal etkinliklere katılma düzeylerinin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunu yordama gücüne ilişkin model test edilmiştir. Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin sanatsal etkinliklere katılma düzeylerinin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu ile ilişkisini araştırmaktır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, sanatsal etkinliklere katılım düzeyinin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu ile ilişkisini ortaya koyması bakımından ilişkisel tarama modelindedir (Balci, 2015; Karasar, 2016; Creswell, 2012). İlişkisel tarama modeli kapsamında önce sanatsal etkinliklere katılma düzeyi ve psikolojik iyi oluş değişkenleri üzerinde, daha sonra ise sanatsal etkinliklere katılma düzeyi ve yaşam doyumu değişkenleri üzerinde ölçüm yapılmıştır. Bu ölçümler sonucunda herhangi bir dış değişkenden etkilenmeden değişkenler arasındaki istatistiksel ilişki değerlendirilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan 257 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan katılımcıların tanımlayıcı özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Araştırma Grubunun Tanımlayıcı Özellikleri

Tanımlayıcı Özellik	f	%
Cinsiyet	Kadın	46,7
	Erkek	53,3
	Toplam	100
Sınıf	Lisans 1	25,7
	Lisans 2	32,6
	Lisans 3	19,5
	Lisans 4	22,2
	Toplam	100
Yaş	18-19	23,0
	20-21	28,0
	22-23	26,5
	24 ve üzeri	22,5
	Toplam	100

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında veriler iki ölçek ve bir form aracılığı ile toplanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler; Diener ve diğerleri tarafından geliştirilerek Telef tarafından Türkçe'ye uyarlanan Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ve yine Diener ve

arkadaşları tarafından geliştirilerek Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Yaşam Doyumu Ölçeği'dir. Katılımcıların sanatsal etkinliklere katılım düzeylerini belirlemek ve demografik bilgilerini toplamak amacıyla Sanatsal Etkinliklere Katılım Formu kullanılmıştır.

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği: Psikolojik iyi oluş ölçeği Diener, Wirtz, Biswas-Diener, Tov, Kim-Prieto, Choi ve Oishi (2009) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması ve Türkçe ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışması Telef tarafından yapılmıştır. Telef (2013), öğretmen adayları üzerinde yapmış olduğu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa katsayısını .80 olarak saptamıştır. Ölçekten elde edilen Cronbach alfa ve test-tekrar test katsayıları ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir (Field, 2005; Pallant, 2001; Tabachnick ve Fidell, 1996). Psikolojik İyi Oluş Ölçeği tek boyutlu olup 8 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin maddeleri 1 ile 7 arasında puanlanmakta olup ölçekten alınabilecek en düşük puan 7, en yüksek puan ise 56'dır. Diener ve diğerleri (2009), ölçekten alınan puanın yükseklik derecesinin, kişinin birçok psikolojik kaynağa ve güce sahip olduğunu temsil ettiğini belirtmektedir. Bu araştırma kapsamında ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık kat sayısı 0,87 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç psikolojik iyi oluş ölçeğinden elde edilen verilerin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Yaşam Doyumu Ölçeği: Yaşam Doyum Ölçeği, Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından yaşamdan duyulan memnuniyeti incelemek amacıyla geliştirmiştir. Tek faktörlü ve 5 maddeden oluşan ölçekte yer alan sorular çok geniş kapsamlı bir perspektifle hazırlanmıştır. Ölçekte yer alan 5 maddenin her biri, 7 kesinlikle katılıyorum ile 1 kesinlikle katılmıyorum arasında katılımcıların kendilerine en uygun seçeneği işaretlemeleri yoluyla puanlanmaktadır. Ölçeğin değerlendirilmesi: 31-35 puan son derece memnun; 26-30 puan memnun; 21-25 puan biraz memnun; 20 puan nötr; 15-19 puan biraz memnun değil; 10-14 puan memnun değil; 5 - 9 puan hiç memnun değil şeklindedir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması ve Türkçe ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışması Dağlı ve Baysal (2016) tarafından yapılmıştır. Dağlı ve Baysal, öğretmenler üzerinde yapmış olduğu çalışmada ölçeğin

Cronbach Alpha iç tutarlık kat sayısını 0,88 ve test- tekrar test güvenilirliği ise 0,97 olarak saptamıştır. Ölçekten elde edilen Cronbach alfa ve test-tekrar test katsayıları ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir (Pallant, 2001; Field, 2005; Tabachnick ve Fidell, 1996, Büyüköztürk, 2007; Balcı, 2015). Bu araştırma kapsamında ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık kat sayısı 0,86 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre bu araştırma kapsamında yaşam doyumu ölçeğinden elde edilen verilerin güvenilir olduğu söylenebilir.

Sanatsal Etkinliklere Katılım Formu: Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgilerini ve sanatsal etkinliklere katılma düzeylerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından Sanatsal Etkinliklere Katılım Formu kullanılmıştır. Formdan elde edilen veriler ile katılımcıların cinsiyet, yaş, sınıf gibi tanımlayıcı özellikleri belirlenmiş ve sanatsal etkinliklere katılımı düzeyleri nadiren, ara sıra ve çok sık olarak sınıflandırılmıştır.

2.4. İşlem

Araştırma verilerinin toplanabilmesi için ilk olarak Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'na başvurulmuş, kurulun 13.01.2023 tarih ve 262246 sayılı yazısı ile gerekli izinler alınmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında iki farklı yol izlenmiştir. İlk olarak yazılı olan ölçekler Google Formlar aracılığı ile çevrim içi ulaşılabilecek şekle dönüştürülmüştür. Örneklem grubunda yer alan öğrencilere e-posta ve mesaj yoluyla ölçeklerin yer aldığı link gönderilmiş ve öğrencilerden linkte yer alan ölçekleri doldurmaları istenmiştir. İkinci olarak örneklem grubunda yer alan ancak çevrimiçi olarak formları dolduramayan öğrencilere basılı kopya olarak çoğaltılmış olan ölçekler dağıtılmış ve kalemle ölçekleri doldurmaları istenmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerini analiz edebilmek için öncelikle araştırma kapsamında kullanılacak testleri belirlemek amacıyla verilerin normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığı kontrol edilmiştir. Verilerin normallik dağılımını belirlemede verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Araştırmanın Yaşam Doyumu

Ölçeği'ne ilişkin verilerin çarpıklık değerinin .129 ile .334 arasında, basıklık değerinin ise -.501 ile -.919 arasında değiştiği görülmüştür. Araştırmanın Psikolojik İyi Oluş Ölçeği'ne ilişkin verilerin çarpıklık değerinin .040 ile -.123 arasında, basıklık değerinin ise -.137 ile -.945 arasında değiştiği görülmüştür. Araştırma kapsamında elde edilen çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1.5 ile +1.5 arasında olduğu görülmektedir. Bu değerler araştırma verilerinin normallik varsayımını karşıladığını göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013; George ve Mallery, 2001; Wilcox, 2012).

Araştırma verilerinin normallik varsayımını karşıladığı görüldüğünden araştırma kapsamında parametrik testler kullanılmıştır. İki grubun ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için t testi, iki veya daha fazla kategorik grup arasında ortalamaların farklılıklarını test ederek istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için ANOVA testi kullanılmıştır. İki sürekli değişken arasındaki korelasyonel ilişkinin varlığını, büyüklüğünü ve yönünü ölçmek için Pearson korelasyon katsayısı ölçülmüştür. Araştırma kapsamında ele alınan bir bağımlı değişken ile bir veya daha fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkinin gücünü değerlendirmek ve yordama gücünü belirlemek için regresyon analizi kullanılmıştır.

Araştırmada uygulanan istatistiksel analizlerde $p < 0.05$ olan değerler anlamlı olarak kabul edilmiştir. Korelasyon analizlerinde r değerine ilişkin; 0.00 - 0.25 çok zayıf ilişki, 0.26 - 0.49 zayıf ilişki, 0.50 - 0.69 orta ilişki, 0.70 - 0.89 yüksek ilişki, 0.90 - 1.0 çok yüksek ilişki olarak kabul edilmiştir (Özdamar, 2002).

3. Bulgular

Araştırma kapsamında elde edilen veriler ışığında sanatsal etkinliklere katılım düzeyi, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma kapsamında öncelikle cinsiyet değişkeninin araştırma değişkenleri üzerindeki etkisi sınanmıştır. Bu amaç doğrultusunda cinsiyet değişkeninin araştırma değişkenleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Araştırmada ele alınan değişkenlerin cinsiyet

değişkeni ile ilişkileri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Cinsiyet Değişkenine Göre Psikolojik İyi Oluş (PİO), Yaşam Doyumu (YD) ve Sanatsal Etkinliklere Katılım Düzeyi (SEKD)

	Cinsiyet	n	\bar{x}	ss	t	p
PİO	Kız	120	2.033	.372	.326	.568
	Erkek	137	1.998	.394		
YD	Kız	120	3.743	1.120	.570	.616
	Erkek	137	3.662	1.139		
SEKD	Kız	120	2.483	.685	1.450	.046*
	Erkek	137	.2350	.772		

Tablo 2 incelendiğinde, cinsiyet değişkeninin araştırma kapsamında incelenen psikolojik iyi oluş ($p=.568$) ve yaşam doyumu ($p=.616$) üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı, sanatsal etkinliklere katılma düzeyi bakımından ise anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir ($p=.046$). Buna göre ölçek ortalamaları göz önüne alındığında, kızların erkeklere oranla anlamlı şekilde sanatsal etkinliklere daha fazla katılım gösterdikleri görülmektedir.

Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş, yaşam doyumu ve sanatsal etkinliklere katılım düzeyi ile yaş değişkeni arasındaki ilişkiyi test ederek bu kategorik gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla veriler üzerinde ANOVA testi uygulanmıştır. ANOVA testi sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Yaş Değişkenine Göre Psikolojik İyi Oluş, Yaşam Doyumu ve Sanatsal Etkinliklere Katılım Düzeyi

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	f	p
PİO	Gruplar arası	.084	3	.028	.189	.904
	Grup içi	37.721	253	.149		
	Toplam	37.805	256			
YD	Gruplar arası	1.824	3	.608	.474	.701
	Grup içi	324.746	253	1.284		
	Toplam	326.570	256			
SEKD	Gruplar arası	1.372	3	.457	.845	.470
	Grup içi	136.908	253	.541		
	Toplam	138.280	256			

Tablo 3 incelendiğinde, yaş değişkeninin araştırma kapsamında incelenen

psikolojik iyi oluş ($p=.904$), yaşam doyumunu ($p=.701$) ve sanatsal etkinliklere katılım düzeyi ($p=.470$) üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş, yaşam doyumunu ve sanatsal etkinliklere katılım düzeyi ile sınıf değişkeni arasındaki ilişkiyi test ederek bu kategorik gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla veriler üzerinde ANOVA testi uygulanmıştır. Sınıf değişkeni bağlamında uygulanan ANOVA testi sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Sınıf Değişkenine Göre Psikolojik İyi Oluş ve Yaşam Doyumu

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	f	p
PİO	Gruplar arası	.542	3	.181	1.226	.301
	Grup içi	37.264	253	.147		
	Toplam	37.805	256			
YD	Gruplar arası	3.421	3	1.140	.893	.454
	Grup içi	323.149	253	1.277		
	Toplam	326.570	256			
SEKD	Gruplar arası	.978	3	.326	.601	.615
	Grup içi	137.302	253	.543		
	Toplam	138.280	256			

Tablo 4’de yer alan veriler ışığında sınıf değişkeninin araştırma kapsamında incelenen psikolojik iyi oluş ($p=.301$), yaşam doyumunu ($p=.454$) ve sanatsal etkinliklere katılım düzeyi ($p=.615$) üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir.

Araştırma kapsamında incelenen psikolojik iyi oluş, yaşam doyumunu ve sanatsal etkinliklere katılım düzeyi arasında korelasyonel bir ilişki olup olmadığını ve bu ilişkinin ne kadar güçlü olabileceğini tespit edebilmek amacıyla Pearson korelasyon katsayısına bakılmıştır. Korelasyon analizi sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5: Sanatsal Etkinliklere Katılım Düzeyi, Psikolojik İyi Oluş ve Yaşam Doyumu Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	SEKD	PİO	YD
SEKD	-	-	-
PİO	.280**	-	-
YD	.290**	.788**	-

** $p < .05$

Tablo 5'te yer alan korelasyon katsayılarına bakıldığında değişkenlerin tamamı arasında anlamlı bir korelasyonel ilişkinin varlığı görülmektedir. Buna göre sanatsal etkinliklere katılım düzeyi ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r=.280$) ve sanatsal etkinliklere katılım düzeyi ile yaşam doyumu arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r=.290$) anlamlı bir korelasyonel ilişki olduğu görülmektedir. Psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu arasında ise pozitif yönlü ve yüksek düzeyde ($r=.788$) anlamlı bir korelasyonel ilişki bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında bağımsız değişken olan sanatsal etkinliklere katılma düzeyi ile bağımlı değişken olan psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin tahmin edilmesi, bu değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü değerlendirmek ve aralarındaki yordama gücünü tespit edebilmek amacıyla veriler üzerinde doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Sanatsal Etkinliklere Katılım Düzeyinin Psikolojik İyi Oluşu Yordamasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı Değişken	R	R ²	F	B	SH	t	p
Sanatsal Etkinliklere Katılım Düzeyi	.280	.079	21.776	.147	.030	4.667	.000*

* $p < .05$

Tablo 6'da yer alan bulgulara göre sanatsal etkinliklere katılım düzeyinin psikolojik iyi oluşun anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($p=.000$). Tabloda yer alan veriler, sanatsal etkinliklere katılım düzeyinin, psikolojik iyi oluşun %79'unu anlamlı şekilde açıklayabildiğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında bağımsız değişken olan sanatsal etkinliklere katılma düzeyi ile bağımlı değişken olan yaşam doyumu arasındaki ilişkinin tahmin edilmesi, bu değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü değerlendirmek ve aralarındaki yordama gücünü tespit edebilmek amacıyla veriler üzerinde doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Sanatsal Etkinliklere Katılım Düzeyinin Yaşam Doyumunu Yordamasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı Değişken	R	R ²	F	B	SH	t	p
--------------------	---	----------------	---	---	----	---	---

Sanatsal Etkinliklere Katılım Düzeyi	.270	.073	20.038	.415	.084	4.476	.000*
--------------------------------------	------	------	--------	------	------	-------	-------

* p < .05

Tablo 7’de yer alan bulgular, sanatsal etkinliklere katılma düzeyinin yaşam doyumunu anlamlı şekilde yordadığını göstermektedir (p=.000). Buna göre sanatsal etkinliklere katılma düzeyi yaşam doyumunun %73’ünü anlamlı şekilde açıklayabilmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

İnsanların gündelik yaşamda doğrudan ya da dolaylı olarak etkileşimde oldukları olgulardan biri sanatsal etkinliklerdir. Üniversite öğrencileri, üniversitelerin kendilerine sağladıkları olanaklar göz önüne alındığında bu tip etkinliklere daha kolay ulaşabilmektedir. Bu araştırma üniversite öğrencilerinin sanatsal etkinliklere katılma düzeylerinin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumlarını yordama gücünü belirlemek amacıyla yapılmıştır. Aynı zamanda araştırma kapsamında cinsiyet, yaş, sınıf gibi demografik değişkenlerin sanatsal etkinliklere katılım, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunu üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Araştırma bulguları doğrultusunda yaş ve sınıf değişkenlerinin gerek sanatsal etkinliklere katılım, gerek, psikolojik iyi oluş, gerekse yaşam doyumunu üzerinde anlamlı bir etkisi görülmemiştir. Bir başka ifade ile yaş ve sınıf düzeyi araştırma kapsamında incelenen değişkenler üzerinde etkili değildir.

Demografik değişkenlerden biri olan cinsiyetin, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunu üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken sanatsal etkinliklere katılım düzeyinde anlamlı bir farklılık yarattığı görülmüştür. Buna göre üniversite öğrencileri içinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla daha fazla sanatsal etkinliklere katılım gösterdiği görülmüştür. McManus ve Furnham (2006: 557), İngiltere’de üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı deneysel çalışmada sınıf, yaş ve cinsiyetin estetik tutum üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu araştırmanın sonuçları sınıf ve yaş değişkenleri bakımından McManus ve Furnham’ın çalışmalarıyla benzerlik gösterirken cinsiyet değişkeni

bakımından farklı bir sonuç ortaya çıkmıştır. İngiltere’de üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırma cinsiyet değişkeninin estetik tutum üzerinde bir etkisi bulunmadığını göstermesine karşın Türkiye’de yapılan bu araştırma sonuçları kızların erkeklere oranla sanatsal etkinliklere daha fazla ilgi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Kızıldağ ve Çalapkulu (2021: 867) da Türkiye sınırlarında yapmış oldukları çalışmada, kız çocuklarının sanatsal etkinliklere katılım oranının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu, erkek öğrencilerin daha çok sportif faaliyetlere yöneldiğini belirtmektedir. Bu durum, farklı kültürlerde sanatsal etkinliklere yönelim konusunda cinsiyet bağlamında değişkenlikler görülebileceğini ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları sanatsal etkinliklere katılım düzeyi, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu arasında pozitif yönlü bir korelasyonel ilişkiye işaret etmektedir. Bu durum araştırma kapsamında incelenen üç değişkenden herhangi birinde artış olması durumunda diğerlerinde de artış olacağı, azalma olması durumunda ise diğerlerinde de azalma olacağına işaret etmektedir. Bu sonuç psikolojik iyi oluş ile yaşam doyumu arasında değerlendirildiğinde beklendiği bir durumdur. Çünkü örneğin Ryff (1989b), yaşam doyumunu psikolojik iyi oluşu etkileyen bileşenler içinde tanımlanmıştır. Pek çok çalışmada yaşam doyumu ile psikolojik iyi oluşun iç içe geçtiği ve birbirini bütünleyen bileşenler olarak değerlendirildiği görülebilir (Diener vd., 1999; Guney, 2009; Lombardo vd., 2018). Sanatsal etkinliklere katılım düzeyinin psikolojik iyi oluşa ilişkin toplam varyansın %79’unu, yaşam doyumuna ilişkin toplam varyansın ise %73’ünü açıklayabiliyor olması sanatsal etkinliklere katılım düzeyinin de bu denklemin bir parçası olduğunu göstermektedir. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bu çalışmanın sonuçlarına göre bireyin sanatsal etkinliklere katılım düzeyi, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunun bir yordayıcısıdır. Üniversite öğrencilerinin sanatsal etkinliklere katılım düzeyilerindeki artışın psikolojik açıdan iyi oluşa ve yaşam doyumuna olumlu yönde etki ettiği anlaşılmaktadır. Bir başka ifade ile bireyin sanatsal etkinliklere katılımı arttıkça psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu düzeyinde artma, sanatsal etkinliklere katılımı

azaldıkça, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunu düzeyinde azalma meydana gelmesi beklenebilir.

Sonuç olarak, araştırma kapsamında kurulan sanatsal etkinliklere katılım düzeyinin, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunu yordamasına ilişkin modelin anlamlı olduğu ve sanatsal etkinliklere katılım düzeyinin, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunu tahmin etmekte kullanılabilir bir parametre olduğu söylenebilir.

Araştırma sonuçları bağlamında genel olarak toplumun tüm bireylerinin özel olarak ise üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunu ve psikolojik iyi oluş düzeylerini artırmak için sanatsal etkinliklere ulaşmalarının kolaylaştırılması, sanatsal etkinliklere katılımlılarının teşvik edilmesi ve sanat dünyalarının zenginleştirilmesi önerilmektedir. Bu araştırmada her ne kadar psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunun sanatsal etkinliklere katılım düzeyi ile olan ilişkisi incelenmişse de gerek psikolojik iyi oluş gerekse yaşam doyumunu çok farklı parametrelerden etkilenmeye açık olgulardır. Bu nedenle bu olguları etkileyen farklı parametrelerin belirlenmesi amacıyla çeşitli değişkelerle olan ilişkilerinin araştırılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Balcı, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler*. PegemA Yayınevi.
- Berlyne, D. E. (1971). *Aesthetics and psychobiology*. Appleton-Century-Crofts.
- Bradburn N. M. (1969). *The structure of psychological well-being*. Aldine.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Caplin, M. T. (2017). *The Relationship between Music and Psychological Well-being*. (Publication No. 10169573) [Bachelor dissertation, Brage INN University]. ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ed.). Pearson Education, Inc.
- Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1262.
- Daykin, N., Byrne E., Soteriou, T., & O'Connor, S. (2008). Review: The impact of art, design and environment in mental healthcare: a systematic review of the literature. *Journal of the Royal Society for the Promotion of Health*, 128(2), 85-94. <https://doi.org/10.1177/1466424007087806>
- Diener, E., & Suh, E. M. (1997). Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40(1-2), 189–216.

- Diener, E., Diener, M., & Diener C. (1995). Factors predicting the subjective well-being of nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(5), 851-864.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of program. *Psychological Bulletin*, 125, 276-302.
- Diener, E., Wirtz, D., Biswas-Diener, R., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., and Oishi, S. (2009). New Measures of Well-Being. In Diener, E. (Eds.), *Assessing Well-Being: The Collected Works of Ed Diener, Social Indicators Research Series: Vol. 39*. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-90-481-2354-4_12
- Field, A. (2005). *Discovering statistics using SPSS for windows*. Sage Publications.
- Galambos, N. L., & Costigan, C. L. (2003). Emotional and personality development in adolescence. In R. M. Lerner, M. A. Easterbrooks, & J. Mistry (Eds.), *Handbook of psychology: Developmental Psychology: Vol. 6* (pp. 351-372). John Wiley & Sons Inc. <https://doi.org/10.1002/0471264385.wei0614>
- George, D., & Mallery, M. (2001). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference 10.0 update*. Allyn and Bacon.
- Grob, A., Little, T. D., Wanner, B., & Wearing, A. J. (1996). Adolescents' well-being and perceived control across 14 sociocultural contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(4), 785-795.
- Guney, S. (2009, Haziran 18-23). *Life satisfaction of university students in Turkey* [Conference presentation]. 1st world positive psychology conference, Pennsylvania, USA.
- Harlow, R. E., & Cantor, N. (1996). Still participating after all these years: A study of life task participation in later life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(6), 1235-1249. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.6.1235>
- Sumner, L.W. (1996). *Welfare, Happiness, and Ethics*. Oxford.
- Kant, I. (2003). *Arı Usun Eleştirisi* (Çev. Aziz Yardımlı). İdea.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi* (32. Baskı). Nobel.
- Kızıldağ, K., & Çalapkulu, Ç. (2021). Yerel Yönetimlerin Sanatsal Hizmet Kalitesine Yönelik Vatandaş Memnuniyet Ölçümü: Gaziosmanpaşa Belediyesi Sanat Akademisi Örneği. *Social Sciences Research Journal*, 10(4), 856-870.
- Lombardo, P., Jones, W., Wang, L., Shen, X., & Goldner, E. M. (2018). The fundamental association between mental health and life satisfaction: results from successive waves of a Canadian national survey. *BMC Public Health*, 18(1), 342-351. <https://doi.org/10.1186/s12889-018-5235-x>
- Lovitts, B. E. (2005). Being a good course taker is not enough: A theoretical perspective on the transition to independent research. *Studies in Higher Education*, 30(2), 137-154.
- McManus, I., & Furnham, A. (2006). Aesthetic activities and aesthetic attitudes: Influences of education, background and personality on interest and involvement in the arts. *British Journal of Psychology*, 97, 555-587.
- OECD. (2020). *OECD Better Life Index*. <https://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/life-satisfaction/>
- Özdamar, K. (2002). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi 1*. Kaan Kitabevi.
- Pallant, J. (2001). *SPSS survival manual*. Open University Pres.
- Roslan, S., Ahmad, N., Nabilla, N., & Ghiami, Z. (2017). Psychological well-being among postgraduate students. *Acta Medica Bulgarica*, 44 (1), 35-412.

- Ryff, C., Love, G. D., Urry, H. L., Muller, D., Rosenkranz, M. A., Friedman, E. M., Davidson, R. J., & Singer, B. (2006). Psychological well-being and ill-being: do they have distinct or mirrored biological correlates?. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 75(2), 85-95. <https://doi.org/10.1159/000090892>
- Ryff, C. D. (1989a). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069–1081. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>
- Ryff, C. D. (1989b). In the eye of the beholder: Views of psychological well-being among middle-aged and older adults. *Psychology and Aging*, 4(2), 195–210. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.4.2.195>
- Sharbafshaaer, M. (2019). Correlation between dimensions of psychological well-being with life satisfaction and self-regulation. *Journal of Fundamentals of Mental Health*, 21(3), 160-66.
- Shin, D.C., & Johnson, D.M. (1978) Avowed Happiness as an Overall Assessment of the Quality of Life. *Social Indicators Research*, 5, 475-492.
- Sousa, L., & Lyubomirsky, S. (2001). Life satisfaction. In J. Worell (Ed.), *Encyclopedia of women and gender: Sex similarities and differences and the impact of society on gender* (Vol. 2, pp. 667-676). Academic Press.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Pearson.
- Tang, Y. Y., Tang, R., & Gross, J. J. (2019). Promoting Psychological Well-Being Through an Evidence-Based Mindfulness Training Program. *Human Neuroscience*, 13(237), 1-5. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2019.00237>
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik İyi Oluş Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 374-384.
- Veenhoven, R. (1996). Happy Life-Expectancy: A Comprehensive Measure of Quality of Life in Nations. *Social Indicators Research*, 39, 1–58.
- Wilcox, R. R. (2012). *Modern statistics for the social and behavioral sciences: A practical introduction*. Chapman & Hall/CRC Press.
- Silvia, P. J. (2005). Cognitive Appraisals and Interest in Visual Art: Exploring an Appraisal Theory of Aesthetic Emotions. *Empirical Studies of the Arts*, 23(2), 119-133. <https://doi.org/10.2190/12AV-AH2P-MCEH-289E>

Extended Abstract

People are faced with a process of developing reasoning and attitudes about the events they encounter in life. One of the most important purposes of social research is to determine the factors such as perception, attitude, and psychology that affect people's perspectives and behaviors toward life.

Psychological well-being refers to a psychological balance. Psychological balance requires the ability to regulate the positive or negative effects of stimuli that affect people cognitively and emotionally as a whole and to be able to self-control emotions. Ryff (1989a, p.1070) states that the balance between positive and negative effects functions as an index of happiness. According to Tang, Tang, and Gross (2019), psychological well-being is a core feature of mental health and may be defined as including hedonic (enjoyment, pleasure) and eudaimonic (meaning, fulfillment) happiness, as well as resilience (coping, emotion regulation, healthy problem solving).

Various studies have been conducted on psychological well-being variables. For example,

Ryff et al. (2006) found a positive and significant relationship between psychological well-being and physical health measures in a sample of aging women. Studies show that variables such as socio-economic factors, level of economic development, and the quality of health and education systems have a significant effect on psychological well-being (Diener, Diener, & Diener, 1995; Grob, Little, Wanner, & Wearing, 1996). Some psychological well-being studies on university students also show statistically significant results. For example, Roslan, Ahmad, Nabilla, and Ghiami (2017) and Lovitts (2005) state that psychological well-being contributes positively to university students' coping with academic life and academic success. Sharbafshaaer (2019) found a positive correlation between psychological well-being and life satisfaction in her research on 500 university students.

Life satisfaction is people's evaluation of their quality of life according to the criteria they determine. People's thoughts about their living conditions can affect their perceptions of cases. The judgments made as a result of these evaluations point to the individual's life satisfaction. Diener, Emmons, Larsen, and Griffin (1985) define life satisfaction as a cognitive judgment of one's own living conditions. Shin and Johnson (1978) also defined life satisfaction as a general assessment of the quality of life according to the criteria chosen by the person. Sumner (1996) states that this evaluation and judgment of a person's life is determined in line with expectations from life.

Life satisfaction is seen as one of the prerequisites for a "happy life" in many sources. Harlow and Cantor (1996) concluded in their study that social participation is a strong predictor of life satisfaction. According to Sousa and Lyubomirsky (2001), satisfaction with life means that a person is satisfied with his living conditions and that his expectations are met. In the research conducted by the OECD, the average score given by the Turkish people is 4.9 out of 10. This score is well below the OECD average of 6.7 and one of the lowest satisfaction scores in the OECD. As Veenhoven (1996) states, life satisfaction covers the whole of life. This whole consists of many components with which the human interacts. One of the basic phenomena with which people interact is art and works of art.

The predisposition of humanity to works of art can be seen even in the oldest archaeological data. There is an existential tendency toward aesthetic experience in human nature. When Kant (1781/2003) refers to a priori principles while describing an aesthetic experience, he emphasizes the natural tendency of human beings coming from this existence. This tendency manifests itself in daily life with the human need to have an aesthetic experience. Silvia (2005) states that the effect of aesthetic experience on human well-being is located at the same point as the reward mechanism in the brain. Caplin (2017) states that music has a self-regulating effect on emotions and positively affects psychological well-being. Daykin, Byrne, Soteriou, and O'Connor (2008), concluded that the visitor's encounter with art in a healthcare environment reduces anxiety and depression and contributes to well-being.

As the examples above reveal, although psychological well-being, life satisfaction, and aesthetic experience are different clusters, it is seen that there are common intersection points. This study aims to investigate the predictive power of university students' participation in artistic activities on their psychological well-being and life satisfaction. The research is in the relational screening model in terms of revealing the relationship between the level of participation in artistic activities and psychological well-being and life satisfaction (Balci, 2015; Karasar, 2016; Creswell, 2012). The study group of the research consists of 257 students studying at Zonguldak Bülent Ecevit University.

The data on the level of participation in artistic activities and demographic information of the research were collected with the "Level of Participation in Artistic Activities Form" prepared by the researcher. The data on the life satisfaction level of the study group were obtained by

using the “Satisfaction with Life Scale”, and the data on the psychological well-being levels were obtained by using the “Psychological Well-Being Scale”.

The psychological well-being scale was developed by Diener, Wirtz, Biswas-Diener, Tov, Kim-Prieto, Choi, and Oishi (2009). The Turkish adaptation of the scale and the validity and reliability study of the Turkish scale were done by Telef. Telef (2013) found the Cronbach alpha coefficient of the scale to be .80. Cronbach's alpha and test-retest coefficients obtained from the scale show that the scale is valid and reliable (Field, 2005; Pallant, 2001; Tabachnick & Fidell, 1996). The Psychological Well-Being Scale is unidimensional and consists of 8 items. The items on the scale are scored between 1 and 7, the lowest score that can be obtained from the scale is 7 and the highest score is 56. Diener et al. (2009) state that the high degree of the score obtained from the scale represents that the person has many psychological resources and power. Within the scope of this research, the Cronbach Alpha internal consistency coefficient of the scale was calculated as 0.87. This result shows that the data obtained from the psychological well-being scale are reliable.

The Life Satisfaction Scale was developed by Diener, Emmons, Larsen, and Griffin (1985) to examine satisfaction with life. It has a single factor and consists of 5 items. Each of the 5 items on the scale is scored between 7 strongly agree and 1 strongly disagree. An evaluation of the scale: 31-35 points extremely satisfied; 26-30 points satisfied; 21-25 points somewhat satisfied; 20 points neutral; 15-19 points slightly dissatisfied; 10-14 points not satisfied; 5 - 9 points are not satisfied at all. The Turkish adaptation of the scale and the validity and reliability study of the Turkish scale were carried out by Dağlı and Baysal (2016). Dağlı and Baysal found the Cronbach Alpha internal consistency coefficient of the scale to be 0.88 and the test-retest reliability to be 0.97. Cronbach alpha and test-retest coefficients obtained from the scale show that the scale is valid and reliable (Pallant, 2001; Field, 2005; Tabachnick & Fidell, 1996, Büyüköztürk, 2007; Balcı, 2015). Within the scope of this research, the Cronbach Alpha internal consistency coefficient of the scale was calculated as 0.86. According to this result, it can be said that the data obtained from the life satisfaction scale within the scope of this study are reliable.

The Artistic Activities Participation Form was used by the researcher to determine the demographic information and participation levels of the students participating in the research. With the data obtained from the form, the descriptive characteristics of the participants such as gender, age, and class were determined and their participation levels in artistic activities were classified as rare, occasionally, and very often.

Research data were analyzed using the SPSS24 program. In the analysis of the research data, a t-test was used to compare the means of the two groups, an ANOVA test was used to compare the means between more than two categorical groups, Pearson correlation analysis was used to measure the existence of a correlational relationship between two continuous variables, and regression analysis was used to determine the predictive power between the dependent and independent variables.

In light of the research findings, age and grade variables did not have a significant effect on participation in artistic activities, psychological well-being, and life satisfaction. In other words, age and grade level are not effective on the variables examined within the scope of the research. While gender did not have a significant effect on psychological well-being and life satisfaction, it was observed that it created a significant difference in the level of participation in artistic activities. Accordingly, it has been observed that female students participate in artistic activities more than male students among university students.

Research findings indicate a positive correlational relationship between the level of participation in artistic activities, psychological well-being, and life satisfaction. This

indicates that if there is an increase in any of the three variables examined within the scope of the research, there will be an increase in the others, and if there is a decrease, there will be a decrease in the others. When this result is evaluated between psychological well-being and life satisfaction, it is an expected situation. Because, for example, Ryff (1989b) defined life satisfaction as one of the components that affect psychological well-being. In many studies, it can be seen that life satisfaction and psychological well-being are intertwined and evaluated as components that complement each other (Diener et al., 1999; Güney, 2009; Lombardo et al., 2018). The fact that the level of participation in artistic activities can explain 79% of the total variance related to psychological well-being and 73% of the total variance related to life satisfaction shows that the level of participation in artistic activities is also a part of this equation. According to the results of this research conducted on university students, the individual's level of participation in artistic activities is a predictor of psychological well-being and life satisfaction. It is understood that the increase in the level of participation in artistic activities of university students has a positive effect on psychological well-being and life satisfaction. In other words, as the individual's participation in artistic activities increases, an increase in the level of psychological well-being and life satisfaction can be expected. As the individual's participation in artistic activities decreases, it can be expected that there will be a decrease in the level of psychological well-being and life satisfaction.

It was observed that the model established in explaining psychological well-being and life satisfaction was meaningful. It can be said that the level of participation in artistic activities is a parameter that can be used to predict psychological well-being and life satisfaction.

In the context of the research results, it is recommended to facilitate access to artistic activities, encourage participation in artistic activities, and enrich the art world to increase the life satisfaction and psychological well-being of all individuals in society in general and university students in particular. Although the relationship between psychological well-being and life satisfaction with the level of participation in artistic activities has been examined in this research, both psychological well-being and life satisfaction are open to being influenced by very different parameters. For this reason, it is recommended to investigate their relations with various variables to determine the different parameters affecting these phenomena.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 823-843

Geliş Tarihi:19.03.2023 Kabul Tarihi:27.05.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1267695>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ECONOMIC POLICY UNCERTAINTY AND RENEWABLE ENERGY- IS THERE A RELATION? CASE - STUDY G7

Başak ÖZARSLAN DOĞAN*

Alfred WILLIAMS*

Adedolapo WILLIAMS*

Abstract

Economic uncertainty significantly affects the macroeconomic performances of countries and many sectors. In this context, one of the sectors affected by economic uncertainty is the renewable energy sector. Since the industry in question is a relatively new sector, it is a capital and technology-intensive sector with high costs. For this reason, in addition to domestic savings, foreign capital flows from abroad are needed in renewable energy investments, as in most investment items, especially in developing countries. Capital flow from abroad depends on the economic stability of the country and the applied economic policy. In this context, in this study, the relationship between economic policy uncertainty and renewable energy investments has been empirically examined for the 1997-2021 period, with the help of the Han and Phillips (2010) method in the case of G7 countries. The results show that increases in economic policy uncertainty reduce renewable energy investments in the countries selected as the sample group and throughout the study period.

Keywords: Economic policy uncertainty, Renewable energy investments, Panel data, Economic stability

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF-Uluslar arası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, bozarslan@gelisim.edu.tr, 0000-0002-5126-7077

* Y. Lisans Öğrencisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF-Ekonomi ve Finans Bölümü, williamsalfred60@gmail.com, 0009-0009-6354-4199

* Y. Lisans Öğrencisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF-Ekonomi ve Finans Bölümü, oguntayoadedolapo@gmail.com, 0009-0003-3582-7630

Ekonomi Politikası Belirsizliği ve Yenilenebilir Enerji Yatırımları İlişkisi, G7 Örneği

Öz

Ekonomik belirsizlik, ülkelerin makroekonomik performansı ile birlikte birçok sektörü de etkileyebilmektedir. Bu kapsamda ekonomik belirsizliğin etkilediği sektörlerden birisi de yenilenebilir enerji sektörüdür. Söz konusu sektör nispeten yeni bir sektör olduğu için yüksek maliyetlere sahip ve aynı zamanda sermaye ve teknoloji yoğun bir sektördür. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkelerde çoğu yatırım kaleminde olduğu gibi yenilenebilir enerji yatırımlarında da yurt içi tasarrufların yanı sıra yurt dışından yabancı sermaye akımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Yurt dışından sermaye akışı, ülkenin ekonomik istikrarına ve uygulanan ekonomi politikasına bağlıdır. Bu kapsamda çalışmada ekonomi politikası belirsizliği ve yenilenebilir enerji yatırımları arasındaki ilişki G7 ülke örneği özelinde Han ve Phillips (2010) metodu yardımı ile, 1997-2021 dönemi için ampirik olarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, örneklem grubu olarak seçilen ülkelerde ve çalışma periyodu boyunca ekonomi politikası belirsizliğindeki artışların yenilenebilir enerji yatırımlarını azalttığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi Politikası Belirsizliği, Yenilenebilir Enerji Yatırımları, Panel Veri, Ekonomik İstikrar

Introduction

Economic policy uncertainty has become a significant concern for the economic and energy sectors in recent years. This uncertainty can result from various factors, including changes in tax policies, regulations, and political instability (Bloom & van Reenen, 2013). Economic policy uncertainty can significantly impact investment decisions, as it creates uncertainty about the future and makes it more difficult for businesses and investors to make informed decisions (Baker et al. 2016). In addition to its impact on investment decisions, economic policy uncertainty can lead to increased risk aversion, causing businesses and investors to delay investment decisions and limit their exposure to new projects (Baker et al., 2016). In the energy sector, economic policy uncertainty can affect the development of new energy projects and the deployment of renewable energy technologies (Kammen & Baer, 2012). This can have a negative impact on the growth of renewable energy, as it reduces the flow of investment into the sector and slows the deployment of new technologies (Kammen & Baer, 2012).

The relationship between economic policy uncertainty and renewable energy is complex and has important implications for the future of the energy sector. Understanding this relationship is crucial for policymakers, businesses, and investors looking to promote a more sustainable and secure energy system. The growth of renewable energy has been driven by several factors, including declining costs, increased public support, and government policies promoting new technologies (International Renewable Energy Agency, 2021). However, this growth has been accompanied by increased economic policy uncertainty, which can affect investment decisions and slow the deployment of new technologies (Baker et al. 2016). Economic policy uncertainty can create a hostile investment environment and make it more difficult for businesses and investors to make informed decisions (Kammen & Baer, 2012). This can have a negative impact on the growth of renewable energy, as it reduces the flow of investment into the sector and slows the deployment of new technologies (Baker et al., 2016). Understanding the relationship between economic policy uncertainty and renewable energy is vital to address these challenges. This can help policymakers, businesses, and investors to identify the factors that drive investment decisions and develop strategies to reduce uncertainty and promote the growth of renewable energy.

The Group of Seven (G7) countries are a group of seven of the largest and most economically advanced countries, including Canada, France, Germany, Italy, Japan, the United Kingdom, and the United States (G7, n.d.). These countries play a significant role in shaping the global economy and energy landscape, making it crucial to understand the impact of economic policy uncertainty on renewable energy in this context. The G7 countries are major energy consumers, accounting for a significant share of global energy consumption (International Energy Agency, 2019). As such, their energy policies and investment decisions significantly impact renewable energy development and the sector's growth. The G7 countries have a leadership role in promoting sustainable and secure energy systems and addressing the challenges of climate change (Jacobs & Zoi, 2016). The G7 countries have committed to

promoting the deployment of renewable energy technologies and reducing their greenhouse gas emissions to address the impacts of climate change (G7, n.d.). However, economic policy uncertainty can pose a significant challenge to achieving these goals, as it affects investment decisions and slows the growth of renewable energy (Rana & Lahiri, 2018).

Previous studies have explored this relationship in various contexts, including at the local, regional, and universal levels, and have produced mixed results. One of the earliest studies in this area was conducted by Sathaye et al. (2007), who found that policy uncertainty had an adverse effect on investment in renewable energy technologies in the United States. Similarly, a study by Gillingham et al. (2009) found that policy uncertainty had an adverse effect on renewable energy investment in Germany. However, other studies have found no significant relationship between economic policy uncertainty and renewable energy investment. For example, a study by Sterner & Persson (2008) found that policy uncertainty had no significant impact on renewable energy investment in Sweden. Meanwhile, Gelber and Paltsev (2010) found that policy uncertainty did not significantly affect European renewable energy investment.

More recent studies have focused on the relationship between economic policy uncertainty and renewable energy investment in the context of the G7 countries. Rana & Lahiri (2018) found that economic policy uncertainty had a negative impact on renewable energy investment in the G7 countries. Greacen et al. (2015) found that economic policy uncertainty had a negative effect on the deployment of renewable energy technologies in the G7 countries, leading to decreased investment and slowed growth in the sector. Kaffine and Godbold (2017) found that the deployment of renewable energy technologies was significantly influenced by economic policy uncertainty in the G7 countries, highlighting the importance of stable and predictable economic policies to promote the growth of renewable energy.

Literature Review

In recent years, several studies have investigated the effect of economic policy uncertainty on renewable energy investment. According to Lozano et al. (2020), economic policy uncertainty affects investment decisions in various sectors, including renewable energy. The authors found that uncertainty about government policies, regulations, and subsidy programs affects the decision of investors to invest in renewable energy projects. Moreover, uncertainty about future political and economic conditions can also impact the level of investment in renewable energy. Li et al. (2021) reported similar findings and found that economic policy uncertainty negatively affects renewable energy investment in China. The authors concluded that government policies and regulations play a significant role in shaping renewable energy investment decisions. Uncertainty about these policies and regulations can create a challenging investment environment, leading to decreased investment in renewable energy. Lee and Kim (2019) also found that economic policy uncertainty significantly negatively impacts renewable energy investment in South Korea. The authors found that renewable energy investment is sensitive to policy changes, making investors wary of the potential risks associated with an investment in the sector. The study results suggest that reducing policy uncertainty is critical in promoting renewable energy investment.

Previous studies suggest that economic policy uncertainty has a negative impact on renewable energy investment. The findings of these studies highlight the need for stable and predictable policies to create a favorable investment environment for renewable energy. Renewable energy investment and economic growth have been shown to have a positive relationship, with increased investment in renewable energy leading to economic growth and vice versa (Böhringer & Rohner, 2015). This relationship is driven by various factors, including creating new jobs in the renewable energy sector, reducing energy costs for households and businesses, and increasing overall energy security (Schmitz & Holz, 2017). However, economic policy uncertainty has been found to have a negative impact on renewable energy investment,

hindering the positive relationship between renewable energy investment and economic growth. Economic policy uncertainty can cause investors to become cautious and delay or even withdraw their investments in the renewable energy sector (Creti & Gallegati, 2017). This can result in reduced investment in renewable energy, slowing down the sector's growth and, in turn, the overall economy's growth (Foster & Ramírez, 2017). The relationship between renewable energy investment and economic growth is complex, with economic policy uncertainty playing a significant role. To mitigate the negative impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment, governments need to implement stable and predictable policies that provide long-term certainty for investors (Görg & Strobl, 2017). This can include establishing long-term goals for renewable energy use, the implementation of feed-in tariffs, renewable energy mandates, and other regulations, and the provision of transparent and predictable rules and standards for renewable energy (Schumacher & Smit, 2019). By reducing economic policy uncertainty through stable and predictable policies, governments can help to promote renewable energy investment and support economic growth.

Ahmed and Raza (2020) analyzed the impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment in Pakistan. Using time-series data from 2008 to 2018, they found that economic policy uncertainty significantly negatively impacts renewable energy investment in Pakistan. The authors also found that economic policy stability, economic growth, and energy prices are crucial in renewable energy investment decisions. Eichner and Kroeger (2018) investigated the impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment in Germany. The study found that economic policy uncertainty had a negative effect on investment in renewable energy, with investors delaying investments until policy and regulatory conditions became more favorable. Foster and Ramírez (2017) analyzed the impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment in the United King-

dom. The study found that economic policy uncertainty had a negative effect on investment in renewable energy, with investors delaying investments until policy and regulatory conditions became more favorable.

Görg and Strobl (2017) analyzed the impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment in the European Union. The study found that economic policy uncertainty harmed investment in renewable energy, with investors delaying investments until policy and regulatory conditions became more favorable. Kholodilin and Marx (2021) analyzed the impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment in Europe. The authors used data from 25 European countries from 2005 to 2016 and found that economic policy uncertainty significantly negatively impacts European renewable energy investment. The results also showed that the impact of economic policy uncertainty is more substantial in countries with lower levels of economic freedom and higher levels of corruption. Kim and Lee (2019) studied the relationship between economic policy uncertainty and renewable energy investment in South Korea. The study found that economic policy uncertainty had an adverse effect on renewable energy investment in the country, with investors delaying investments until policy and regulatory conditions became more favorable. Liu and Zhang (2019) studied the impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment in China. The study found that economic policy uncertainty had a negative effect on investment in renewable energy, with investors delaying investments until policy and regulatory conditions became more favorable. Pinto and Alves (2019) analyzed the impact of economic policy uncertainty on the renewable energy sector in Portugal. Using time-series data from 2008 to 2016, they found that economic policy uncertainty has a negative impact on renewable energy investment in Portugal. The authors also found that other factors, such as economic growth, oil prices, and environmental policies, positively affect renewable energy investment. Schumacher and Smit (2019) analyzed the impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment in the Netherlands. The study

found that economic policy uncertainty had an adverse effect on investment in renewable energy, with investors delaying investments until policy and regulatory conditions became more favorable. Wang et al. (2020) conducted a study to explore the relationship between economic policy uncertainty and renewable energy investment in China. The study analyzed the data of the Chinese National Bureau of Statistics and the National Energy Administration. The results showed that economic policy uncertainty significantly negatively impacts renewable energy investment in China. The authors suggested that the Chinese government should provide more stable and predictable policies to support renewable energy development.

Wu et al. (2021) analyzed the relationship between economic policy uncertainty and renewable energy investment using panel data from 20 countries from 2005 to 2016. The authors found that economic policy uncertainty significantly negatively impacts renewable energy investment. The results also showed that the impact of economic policy uncertainty is stronger in countries with higher levels of corruption and weaker governance. Zhang and Liu (2020) studied the relationship between economic policy uncertainty and renewable energy investment in China. The study used a panel data approach to examine the impact of policy uncertainty on the growth of renewable energy investment in the country. The results of the study showed that policy uncertainty had a negative effect on renewable energy investment in China. They suggested that the government should provide more stable policies and regulations to encourage renewable energy investment and mitigate the negative impact of policy uncertainty. Zhou and Fan (2020) analyzed the relationship between economic policy uncertainty and renewable energy investment in developing countries. The authors used data from 27 developing countries from 2005 to 2016 and found that economic policy uncertainty significantly negatively impacts renewable energy investment in developing countries. The results also showed that the impact of economic policy uncertainty is stronger in countries with higher levels of corruption and weaker governance. Zhou and Qiu (2016) studied the effect of economic policy uncertainty on renewable energy investment in Australia. The study found

that economic policy uncertainty had a negative impact on investment in renewable energy, with investors delaying investments until policy and regulatory conditions became more favorable. These studies provide evidence that economic policy uncertainty has a significant negative impact on renewable energy investment. These findings highlight the importance of stable and predictable government policies.

Despite the growing body of literature on the relationship between economic policy uncertainty and renewable energy, gaps in current knowledge must be addressed. One of the main gaps in the existing literature is the limited focus on the relationship between these two variables in the context of the G7 countries (Rana & Lahiri, 2018). While several studies have explored this relationship in other regions and at the global level, there is a need for more research that focuses explicitly on the G7 countries. Another gap in the current literature is the limited use of comprehensive measures of economic policy uncertainty (Kaffine & Godbold, 2017). Many previous studies have used simple proxies for economic policy uncertainty, such as the number of policy changes or the media coverage of policy uncertainty (Sathaye et al., 2007). However, these proxies may not accurately reflect economic policy uncertainty's complexity and multi-dimensional nature. They may therefore result in an incomplete understanding of the relationship between these two variables. This study aims to fill these gaps in the current literature by comprehensively examining the relationship between economic policy uncertainty and renewable energy investment in the context of the G7 countries. The study will use a multi-dimensional measure of economic policy uncertainty, incorporating various economic, political, and regulatory factors known to impact renewable energy investment (Gillingham et al., 2009).

1. Dataset and Method

1.2. Data set

In the study, a model was created as follows to determine the relationship between economic policy uncertainty and renewable energy investments for G-7 countries.

$$RE = F(EPU, INF, LABOR, GDP, FF) \quad (1)$$

When equation 1 is rewritten in the panel data form:

$$LNRE_{it} = \beta_0i + \beta_1i LNEPU_{it} + \beta_2i INF_{it} + \beta_3i LNLABOR_{it} + \beta_4i LNGDP_{it} + \beta_5i$$

$$FF_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

In equation (2), i represents the panel individual (country), t represents the period, and ε_{it} defines the error term with constant variance and zero means. The variables expressed in Equation 2 and their explanations are given in Table 1.

Table 1: Variables and Descriptions

Variables	Descriptions	Source of data	Expected sign
RE	Renewable energy generation (installed power capacity TWh)	https://ourworldindata.org	
EPU	Economic Policy Uncertainty Index	https://www.policyuncertainty.com	-
INF	Inflation Rate (% change calculated as CPI)	World Bank	- / +
LABOR	Total labor force	World Bank	+
GDP	Real GDP (in US dollars at 2010 constant prices)	World Bank	+
FF	Fossil fuel consumption (% share of total consumption)	World Bank	-

In the study investigating the relationship between renewable energy investments and economic policy uncertainty, the 'economic policy uncertainty index (EPU)' created by Baker, Bloom, and Davis (2012) was used to measure economic uncertainty. This index was first mentioned in the articles in 10 of the leading US newspapers, two of which were "Economy" and "Uncertainty," for the USA "national assembly," "budget deficit," "central bank," "Legislative," "regulation" or It has been created monthly since 1985 to reflect the frequency of a triple term consisting of one or more words, such as "White House."

Later, Baker et al. (2016) created the economic uncertainty index for 11 countries in addition to the USA (Australia, Brazil, Canada, France, Germany, India, Italy, Mexico, South Korea, Russia, and the United Kingdom) with a method similar

to the study in 2013. The economic policy uncertainty index of other countries is calculated by Chile Cerda et al. (2016); China, Baker et al. (2013); Colombia, Gil and Silva(2018); Greece, Hardouvelis et al. (2018); Ireland, Zalla (2017); Japan, Arbatli et al. (2017); Netherlands, Kroese et al. (2015); Singapore, Davis (2016); Spain, Ghirelli et al. (2019); Sweden, Armelius et al. (2017) was created by researchers (Gemici, 2020). This study's analysis period consists of the 1997-2021 annual data and includes Germany, the USA, the United Kingdom, Italy, France, Japan, and Canada, expressed as the G-7. The reason for choosing the G7 markets in the study is the crucial role of the countries in question in the international market. The thought that the uncertainty results in these markets can show an essential behavior in global renewable energy investments.

1.3. Methodology

The panel data method was preferred for the analysis of economic policy uncertainty. Due to its many advantages, such as being able to examine the G-7 countries as a whole and considering the variability and unobserved heterogeneity in the countries in this integrity, reducing the deviation of the estimation, eliminating the multicollinearity problem and preventing the degree of freedom distortions caused by the short time dimension, renewable energy investments are highly valued. Panel data is preferred to cross-section data and time series in many respects and provides more efficient parameter estimations. In addition, while panel data allows the analysis of models with complex relationships, it makes it possible to control the unobservable variables more quickly because it contains the relationships in the time dimension and the specific information of the units. In addition, panel data brings together the data belonging to different units by revealing the dynamic structures of economic behaviors and enables more consistent estimates (Hsiao, 2007: 2-6; Demirci, 2018).

Dynamic Panel Data analysis developed by Han and Phillips (2010) examined the relationship between renewable energy investments and economic policy uncertainty. Among the analysis methods based on panel data, dynamic panel data

analysis is one of the most used methods. With dynamic panel data models, the effect of the dependent variable in the past period on the dependent variable in the current period is measured. Dynamic panel data models, unlike static panel data models, are models with delayed variables or variables (Küçükkaya et al., 2019: 65; Tatoğlu, 2013: 65). The inclusion of the lagged dependent variable in the model eliminates the non-stationary residual problem in static panel data models. The dynamic panel data model is expressed as follows:

$$\gamma_{it} = \delta\gamma_{it-1} + \chi'_{it-1}\beta + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$\varepsilon_{it} = \mu_{it} + v_{it} \quad (2)$$

The *i* and *t* indices in equations 1 and 2 represent the country and time dimensions, respectively. In addition, μ_i in equation 2 is *i*. expresses the unit effect, and since it is constant throughout the whole time, both γ_{it} and γ_{it-1} are a function of this unit effect (Baltagi, 2005, p.135).

The fixed effects estimator in dynamic models is inconsistent because the first difference is required, and the short time interval is short (Han-Phillips, 2010: 119). In such cases, Arellano-Bond's (1991) Generalized Method of Moments (GMM) or Anderson-Hsiao's (1981) instrumental variables estimator are widely used. However, when the autoregressive parameter in the model approaches 1, both methods remain weak since these estimators are inherently dependent on the time dimension (*T*). These estimators are asymptotically random when the time dimension (*T*) is small and inconsistent when the time dimension (*T*) is large (Ulucak, 2016). Therefore, it is recommended to overcome these problems by developing a new estimator (Wooldridge, 2002; Green, 2007). Han and Phillips (2010) developed, for this purpose, developed an estimator that is better at making dynamic panel estimations. This method makes it possible to eliminate the problems of weak instrumental variables even when the parameter of the lagged variable is close to one. Due to the abovementioned advantages, the empirical relationship between renewable energy investments and economic policy uncertainty was estimated using Han and

Phillips's Dynamic Panel Data Analysis method (2010). The model created in this context is expressed in Equation 3:

$$Y_{it} = \alpha I + \beta Y_{i0} + \lambda Y_{i(t-1)} + \gamma X + \rho_1 \omega Y_{i0} + \rho_2 \omega X + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Y_{it} Equation 3 represents the renewable energy investments for the i region in year t . Y_{i0} refers to the first renewable energy investments in different regions. According to equation 3, while I represents the unit matrix, ω represents a spatial weight matrix of order $n \times n$. X is the impact factors matrix, ρ_1 , and ρ_2 spatial effects; α , β , λ , and γ represent the parameters to be estimated, and finally, ε represents a random error term.

2. Empirical Results

In the study examining the relationship between renewable energy investments and economic policy uncertainty, it is necessary to investigate the descriptive statistics of the variables used in the model before the model estimation. In this context, the descriptive test statistics of the variables are expressed in the table.

Table 2: Descriptive Statistics

Variables	RE	EPU	INF	LABOR	GDP	FF
Mean	4.786689	4.859772	1.524437	17.52233	10.56546	44.68141
Maximum	6.782192	6.296677	4.697859	18.92735	11.03256	82.24
Minimum	1.94591	3.627084	-1.352837	16.55769	10.28718	18.684
Standard deviation	1.039929	0.5081762	1.055673	0.6678022	0.1764834	19.12664
Number of Observations	175	175	175	175	175	175

According to the descriptive statistics given in Table 2, it is seen that the variables with the highest standard deviation are LABOR and GDP. The lowest standard deviation is observed in the INF variable. The mean values for the variables were 4.786689 for the RE variable, 4.859772 for the EPU variable, 1.524437 for the INF variable, 17.52233 for the LABOR variable, 10.56546 for the GDP variable and 44.68141 for the FF variable. Thus, it was observed that the descriptive test statistics

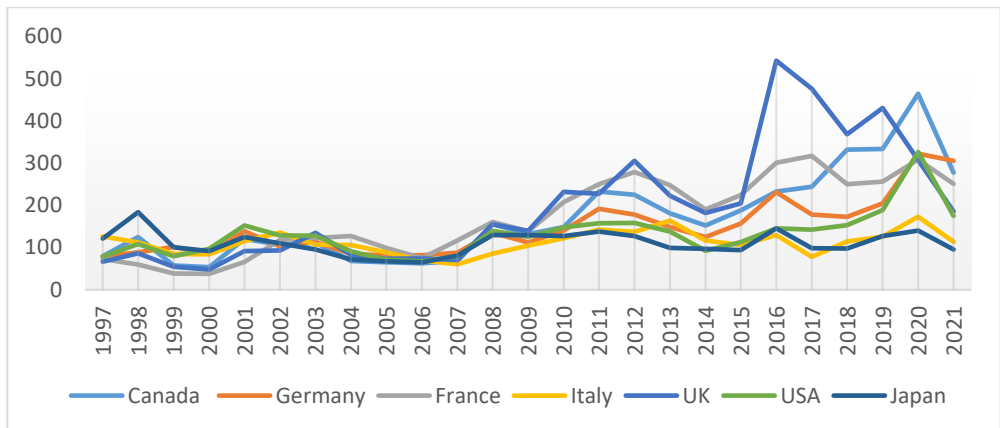
of the variables did not contain any problems regarding the panel data analysis. After the descriptive test statistics in the study, the correlation matrices of the data set used are expressed in Table 3.

Table 3: Correlation Matrix of Variables

Variables	RE	EPU	INF	LABOR	GDP	FF
RE	1.0000					
EPU	0.2476	1.0000				
INF	0.0558	0.0247	1.0000			
LABOR	0.3653	-0.0385	-0.0383	1.0000		
GDP	0.5231	0.2987	0.4153	0.5243	1.0000	
FF	0.6562	-0.1522	0.3072	0.2952	0.5965	1.0000

The correlation matrix values in Table 3 are applied to test the multicollinearity assumption between the independent variables and are considered an essential indicator in this context. When the correlation matrix in Table 3 is examined, it is seen that there is a positive correlation between RE and EPU, INF, LABOR, GDP, and FF. Tabachnick and Fidell (2001) stated that if the correlation coefficient between the variables is above 0.90, the problem of multicollinearity may arise. Accordingly, the highest correlation coefficient among the variables used in the study was calculated as 0.65. According to this result, it can be said that there is no multicollinearity problem between the variables.

Figure 1: EPU Index of G-7 Countries (1997-2021)

Source: <https://www.policyuncertainty.com>

Figure 1 expresses the time travel of the economic policy uncertainty index calculated annually between the 1997-2021 period of the G7 countries. As can be seen from the chart, it is observed that the economic policy uncertainty index, especially for the United Kingdom, increased in 2016. The reason for this is the effect of the Brexit referendum held in the United Kingdom. On the other hand, the second noteworthy point is that as of the end of 2019, the economic policy uncertainty index has increased in all G-7 countries, especially in Japan. It can be said that this is due to the economic recession caused by the Covid-19 pandemic.

Table 4: Han and Phillips (2010) Forecast Results

Dependent Variable: RE		
Variables	Coefficient	Z statistic
RE(-1)	1.034811	3.68***
EPU	-0.046827	-1.77*
INF	0.014160	1.54
LABOR	3.178425	3.50***
GDP	0.739884	1.79*
FF	-0.034190	-6.23***
Wald- Test	91.7229***	
F-test	15.2872***	
Hausman Test	65.17 (0.00)	

Note: ***, **, and * signs in the table indicate that the relevant test statistic is statistically significant at the 1%, 5%, and 10% significance levels, respectively.

Before estimating the Han and Phillips model, it is necessary to determine which of the fixed and random effects models will be used in the study. For this purpose, the Hausman test was performed. As can be seen from Table 4, as a result of the test, it was determined that the fixed effects model was the most appropriate. When the estimation results in Table 4 are evaluated, it is seen that the 1% increase in the economic policy uncertainty decreased the renewable energy investments by 0.04. This result is also statistically significant. Renewable energy investments, like other investments, are affected by the host country's geopolitical, economic, political, etc. events. On the other hand, economic policy uncertainty harms firms' future income expectations.

In the study mentioned above, it was found that there is a negative relationship between economic policy and renewable energy in the USA. For this reason, it

prevents companies from taking more risks. This leads to a decrease in renewable energy investments. It is also compatible with 2021. These results were obtained by Shafiullah et al.

Inflation is another variable that is thought to affect renewable energy investments in the study. According to the table, although a 1% increase in inflation increased renewable energy investments by 0.01, the coefficient was statistically insignificant. Malik et al. (2014) obtained these results but did not overlap with the studies of Yıldırım and Kaya (2021). Accordingly, it is observed in the literature that there is no clear consensus on the effect of inflation on renewable energy production.

Another variable expressed in the table is the workforce. A 1% increase in the workforce increases renewable energy investments by 3.17 percent, and this result is also statistically significant. The increase in population, industrialization, and urbanization in recent years is the main reason for the rise in energy consumption. Alternative energy sources such as renewable energy are on the agenda to meet the increasing energy demand. Renewable energy investments are an area with relatively new technology and new job descriptions. In addition, countries need to create both new occupations and transformed occupations that require new skills for the economy to use renewable energy sources more intensively in the transition to a more environmentally responsible economy. This can only be achieved by increasing the workforce. These results are also compatible with Kantarmacı and Birecikli (2020).

Another variable whose effect on renewable energy investments is examined in the study is GDP. A 1% increase in GDP increases renewable energy investments by 0.73, which is statistically significant. GDP is used to measure economic development and development in a country. Renewable energy investments are costly investments in terms of initial installation costs. For this reason, a higher income level is essential in meeting the necessary costs for renewable energy generation. These results were compatible with Bakırtaş and Çetin (2016).

Finally, a 1% increase in fossil fuel consumption reduces renewable energy investments by 0.03, which is also statistically significant. Since fossil fuels and renewable energy sources are known as substitutes for each other, the results obtained are also in line with the expectation.

Conclusion

With the progress of globalization, the increase in the interdependence of economies is negatively affected by the uncertainty in the economy in many sectors. One of these sectors is the renewable energy sector. The industry in question has high costs as it is a new sector. On the other hand, the renewable energy sector is a capital and technology-intensive industry. For this reason, in addition to domestic savings, foreign capital flows from abroad are needed in renewable energy investments, as in most investment items, especially in developing countries. The capital flow from abroad depends on the economic stability of the country and the applied economic policy.

The future expectations of the companies that invest in an economically uncertain situation cannot be positive, which prevents companies from taking risks. In this direction, the relationship between economic policy uncertainty and renewable energy investments in G-7 countries (Germany, USA, UK, Italy, France, Japan, and Canada) has been empirically examined. In this context, the relationship between economic policy uncertainty and renewable energy investments was analyzed with the help of the Han and Phillips (2010) method and a panel data set containing the data between 1997-2021. The findings found a negative relationship between the economic policy uncertainty index and renewable energy investments. Accordingly, a 1% increase in the economic policy uncertainty index reduces renewable energy investments by 0.04. These results are also compatible with Kim and Lee (2019) and Pinto and Alves (2019).

In addition, in the study, the effects of other variables, which were examined to affect renewable energy investments and determined within the literature framework, were also controlled. According to this, first of all, a 1% increase in inflation

increased renewable energy investments by 0.014, a 1% increase in the labor force increased renewable energy investments by 3.17, and a 1% increase in GDP increased renewable energy investments by 0.73%. In comparison, the increase in fossil fuel consumption increased by 0.73%. A rise of 1 reduces renewable energy investments by 0.03. In addition, all other variables except the inflation variable were found to be statistically significant.

Renewable energy investments, like other investment types, are affected by the host country's economic, political and social policies. When evaluated in this context, renewable energy investors need to eliminate economic policy uncertainty by ensuring political stability and sustainable economic performance. Increasing investments in renewable energy in a country can also be attributed to eliminating uncertainties in economic policy. Policymakers need to make efforts to reduce economic policy uncertainty. Because in a market dominated by uncertainty, it becomes very difficult for economic actors to make sound decisions and transfer funds to suitable sources. At this point, as a part of future research, examining the role of economic policy uncertainty on different country groups and renewable energy may reveal interesting findings for investors who want to direct their investments.

References

- Ahmed, K. & Raza, S. (2020). The impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment in Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 126, 110708.
- Arbatlı, E. C., Davis, S. J., Ito, A. ve Miake, N. (2017), "Policy uncertainty in Japan," National Bureau of Economic Research.
- Arellano M. and Bover O., (1995), "Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models", *Journal of Econometrics* 68; 29-51.
- Arellano, M. and Bonds S. (1991), "Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations", *The Review of Economic Studies* 58; 277-297.
- Arellano, M. and Bonds S., (1998), "Dynamic Panel Data Estimation Using DPD98 for Gauss", *A Guide for Users*.
- Arelleno M. and Bover O., (1995), "Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models", *Journal of Econometrics* 68; 29-51.
- Armeliuş, H., Hull, I. ve Köhler, H. S. (2017), "The timing of uncertainty shocks in a small open economy", *Economics Letters*, 155, 31–34.
- Baker, S. R., Bloom, N. & Davis, S. J. (2016). Measuring economic policy uncertainty. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(4), 1593-1636.

- Baker, S. R., Bloom, N. & Davis, S. J. (2016). Measuring economic policy uncertainty. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(4), 1593-1636.
- Baker, S. R., Bloom, N. ve Davis, S. J. (2016), "Measuring economic policy uncertainty", *The quarterly journal of economics*, 131(4), 1593–1636.
- Bakirtaş, İ., & Çetin, M. (2016). Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: G-20 ülkeleri. *Sosyoekonomi*, 24(28), 131-146.
- Bloom, N. (2009). The impact of uncertainty shocks. *Econometrica*, 77(3), 623-685. <https://doi.org/10.3982/ECTA7703>
- Bloom, N. & Baker, S. R. (2017). Policy uncertainty and investment dynamics. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 9(2), 1-33.
- Bloom, N., & van Reenen, J. (2013). Uncertainty and economic policy. In *Handbook of macroeconomics* (pp. 1-49). Elsevier.
- Bloom, N., Baker, S. R. & Davis, S. J. (2015). Does policy uncertainty rise during recessions? *National Bureau of Economic Research*.
- Blundell R. and Bond S., (1998), "Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models", *Journal of Econometrics*, 87, 115-143.
- Böhringer, C. & Moslener, U. (2013). Energy policy uncertainty, technological innovation and investment. *Energy Policy*, 62, 687-696.
- Böhringer, C. & Rohner, D. (2015). Renewable energy, economic growth and the environment: A panel data analysis. *Energy Policy*, 82, 541-548. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2015.02.018>
- Cerda, R., Silva, A. ve Valente, J. T. (2016), "Economic policy uncertainty indices for Chile", *Economic Policy Uncertainty working paper*.
- Creti, A. & Gallegati, M. (2017). Policy uncertainty and investment in renewable energy. *Journal of Environmental Economics and Management*, 83, 11-30.
- Davis, S. J. (2016), An index of global economic policy uncertainty. *National Bureau of Economic Research*.
- Demirci S, N. (2018). İç ve Dış Finansman Kaynaklarının Ar-Ge Harcamalarına Etkisi: BIST'e Kote Ar-Ge Yoğun Şirketler Üzerine Dinamik Panel Veri Analizi (2006-2015). *Verimlilik Dergisi*, (3), 7-30.
- Eichner, T. & Kroeger, A. (2018). Renewable energy and tax incentives: Evidence from the US. *Journal of Environmental Economics and Management*, 89, 365-385.
- Foster, V. & Ramírez, M. (2017). Renewable energy and policy uncertainty: Evidence from Latin America. *Energy Economics*, 63, 185-195.
- G7. (n.d.). G7 countries. Retrieved from <https://g7.gc.ca/g7-countries/>
- Ghirelli, C., Pérez, J. J. ve Urtasun, A. (2019), "A new economic policy uncertainty index for Spain", *Economics Letters*, 182, 64–67.
- Gil, M. ve Silva, D. (2018), "Economic Policy Uncertainty Indices for Colombia", *Working Paper*.
- Gillingham, K., Kotchen, M. J. & Vandenberg, M. P. (2016). Energy policy uncertainty: Why it matters and what we know. *Annual Review of Environment and Resources*, 41, 479-499.
- Gillingham, K., Palmer, K. & Peters, G. P. (2009). Renewable energy and policy uncertainty: Evidence from Germany. *Energy Policy*, 37(8), 2845-2853.
- Görg, H. & Strobl, E. (2017). Economic policy uncertainty and renewable energy investment: Evidence from the European Union. *Energy Policy*, 105, 201-209.

- Greene W., (2007), "Econometric Analysis," 6th ed., Macmillan Publishing Company Inc., New York, USA Growth", American Economic Review, 85, 1138-1151
- Hardouvelis, G. A., Karalas, G., Karanastasis, D. ve Samartzis, P. (2018), "Economic policy uncertainty, political uncertainty and the greek economic crisis", Political Uncertainty and the Greek Economic Crisis (April 3, 2018).
- International Energy Agency. (2020). Renewables 2020. *Analysis and forecast to 2025*. IEA.
- International Energy Agency. (2021). Renewable Energy. Retrieved from <https://www.iea.org/topics/renewables>
- International Renewable Energy Agency. (2021). Renewables 2021. *Global status report. IRENA*.
- Jacobs, M. & Zoi, C. (2016). Energy transitions and the G7. *Energy Policy*, 97, 132-139.
- Kammen, D. M., & Baer, W. (2012). Energy policy uncertainty: An evolving landscape. *Energy Policy*, 46, 7-12.
- Kantarmacı, S., & Üçdoğruk, Ş. (2020). Yenilenebilir enerji birincil üretiminin ekonomik büyüme ve işgücü üzerine etkisi: AB-28 Panel Veri Analizi. *İzmir Yönetim Dergisi*, 1(1), 10-28.
- Kholodilin, K. A. & Marx, P. (2021). The impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment: Evidence from Europe. *Energy Policy*, 149, 112374.
- Kim, J. & Lee, J. (2019). The impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment: Evidence from South Korea. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 110, 509-517.
- Kroese, L., Kok, S. ve Parlevliet, J. (2015), "Beleidsonzekerheid in Nederland", Economisch Statistische Berichten, 4715, 464-467.
- Lee, J. & Kim, Y. (2019). The impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment in South Korea. *Energy Policy*, 126, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.05.007>
- Li, K., Guo, Z., & Chen, Q. (2021). The effect of economic policy uncertainty on enterprise total factor productivity based on financial mismatch: Evidence from China. *Pacific-Basin Finance Journal*, 68, 101613.
- Liu, J. & Zhang, J. (2019). Government policies and renewable energy investment: Evidence from China. *Energy Policy*, 126, 309-318.
- Lozano, J. A., Cuadrado-Ballesteros, B. & Jimenez-Jimenez, D. (2020). The effect of economic policy uncertainty on renewable energy investment. *Energy Policy*, 138, 111293. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2020.111293>
- Malik, I. A., Abdullah, A. B., Alam, A., Zaman, K., Kyophilavong, P., Shahbaz, M., ... & Shams, T. (2014). Turn on the lights: Macroeconomic factors affecting renewable energy in Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 38, 277- 284.
- Pinto, J. & Alves, P. (2019). The impact of economic policy uncertainty on the renewable energy sector: Evidence from Portugal. *Energy Policy*, 126, 54-61.
- Rana, P., & Lahiri, S. (2018). The impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment: A panel analysis of G7 countries. *Renewable Energy*, 115, 936-946.
- Sathaye, J. A., Phadke, A. P., & Ravindranath, N. H. (2007). Policy uncertainty and private investment in renewable energy. *Energy Policy*, 35(6), 3109-3116.
- Schmitz, A. & Holz, F. (2017). The impact of renewable energy on economic growth: Evidence from a panel of countries. *Energy Policy*, 102, 354-365. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.01.053>

- Schumacher, K. & Smit, B. (2019). Investment in renewable energy under policy uncertainty: A real options approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 102, 402-411.
- Shafiullah, M., Miah, M. D., Alam, M. S., & Atif, M. (2021). Does economic policy uncertainty affect renewable energy consumption?. *Renewable Energy*, 179, 1500-1521.
- Tabachnick, B., Fidell, L. (2001). Using multivariate statistics, Boston: Allyn and Bacon
- Tatoğlu, F. (2013). Panel veri ekonometrisi, İkinci Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Ulucak, R. (2016). Doğal kaynak laneti: Avrasya Bölgesi için bir uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4), 85-94.
- United Nations Environment Programme. (2021). Renewable Energy and Energy Efficiency. UNEP.
- Wang, Y., Jia, L. & Ma, Q. (2020). The impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment in China. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 125, 110089.
- Wooldridge, J. M. (2003). Econometric analysis of cross-section and panel data. MIT press, 58(2), 752.
- Wu, J., Li, X. & Liu, X. (2021). Economic policy uncertainty and renewable energy investment: Evidence from panel data. *Energy Policy*, 147, 112365.
- Yıldırım, U., & Muhammed, Kaya (2021). Seçilmiş OECD Ülkelerinde Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Makro Ekonomik Belirleyicileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 267-289.
- Zalla, R. (2017), "Economic policy uncertainty in Ireland", *Atlantic Economic Journal*, 45(2), 269–271.
- Zhang, H., Zhang, Y., & Xiong, W. (2016). Economic policy uncertainty and renewable energy investment: Evidence from China. *Energy Economics*, 58, 48-56.
- Zhang, Y. & Liu, Y. (2020). The impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment in China. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 130, 110066.
- Zhao, J. Geng, Y., Fang, D. & Cheng, J. (2020). Impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment: Evidence from China. *Renewable Energy*, 153, 1783-1790.
- Zhou, Q. & Fan, Y. (2020). Economic policy uncertainty and renewable energy investment: Evidence from developing countries. *Energy Policy*, 136, 111075.
- Zhou, Q. & Qiu, Y. (2016). The impact of economic policy uncertainty on renewable energy investment: Evidence from Australia. *Energy Policy*, 94, 165-173.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Kitap İncelemesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 844-848

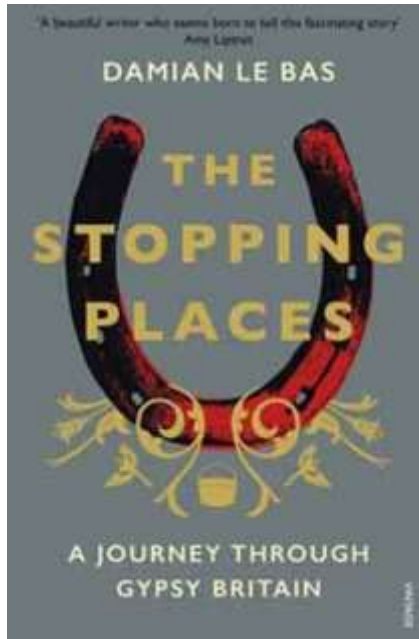
Geliş Tarihi:23.02.2023 Kabul Tarihi:22.05.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

**THE STOPPING PLACES: A JOURNEY THROUGH GYPSY BRITAIN,
Damian Le Bas, London: Vintage, 2018, 320 S.
ISBN 139781784704131**

Sevket AKYILDIZ*

* SOAS London, sevket.akyildiz1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9545-4432>

Öz

Damian Le Bas'ın *The Stopping Places: A Journey Through Gypsy Britain* seyahat günlüğü ve anı kitabı, çoklu mirasa sahip bir İngiliz yazarın bu arayışına bir örnektir: Çingene ve Çingene olmayan. La Bas'ın çalışması önemlidir çünkü piyasada Roman ve İrlandalı Gezginlerin uğradıkları yerler hakkında çok az kitap vardır.

Anahtar Kelimeler: Britanya, Çingene, Kimlik, Çok Kültürlü, Romany.

The Stopping Places: A Journey Through Gypsy Britain

Abstract

It is not uncommon for a child of a minority community in Britain to explore their parents' cultural heritage and understand how and where elements of their identity were formed. Often this includes journeying to a place in Britain or overseas to experience a built (home) environment, family network, and family friends that have been spoken about in stories and overheard in family conversations for many years. However, the colourful stories of parents, uncles and aunts about a distant place and the people found there can contrast with reality. Visiting sites and people far away might not be congruent with the parents' stories. Exploring an authentic past or golden age can be problematic in this case. Damian Le Bas's *The Stopping Places: A Journey Through Gypsy Britain* travelogue and memoir is an example of this quest by one British author of multiple heritage: Gypsy and non-Gypsy. La Bas's work is important because there are few books on the market about the stopping places of the Romani and Irish Travellers.

Keywords: Britain, Gypsy, Identity, Multicultural, Romani.

It is not uncommon for a child of a minority community in Britain to explore their parents' cultural heritage and understand how and where elements of their identity were formed. Often this includes journeying to a place in Britain or overseas to experience a built (home) environment, family network, and family friends that have been spoken about in stories and overheard in family conversations for many years. However, the colourful stories of parents, uncles and aunts about a distant place and the people found there can contrast with reality. Visiting sites and people far away might not be congruent with the parents' stories. Exploring an authentic past or golden age can be problematic in this case. Damian Le Bas's *The Stopping Places: A Journey Through Gypsy Britain* travelogue and memoir is an example of this quest by one British author of multiple heritage: Gypsy and non-Gypsy. La Bas's

work is important because there are few books on the market about the stopping places of the Romani and Irish Travellers.

Travelling for one year in a ‘white van’ from southern England to Wales, northern England, to Scotland, and spending time at many sites, the author is on a personal quest connected to the stopping places – ‘*Where are they? Who used to go there before, and who is there now? Why have I always felt it was crucial to remember them? What might we learn from them? What redemption might lie there, in a country that still passes new legislation aimed at ending the Traveller way of life? Is it still possible to live on the road? Was the end of the old Gypsy life a tragedy, or was it a case of good riddance to an irredeemably hard and pitiless life on the edge? Above all, I hoped to resolve the biggest question: the question of myself, whether I could make my peace with Gypsy culture and its love of a clean, stark line*’ (p. 30). Le Bas is well positioned to undertake this journey as he speaks Romani and was raised in a settled Romani family, giving him a unique perspective and the advantage of insider ethnographic knowledge.

The Stopping Places has eleven chapters, each discussing one journey element. Notable themes are the sense of loss for the old Gypsy ways of living and the significance of stopping places. We learn about Romani words in everyday conversations among Gypsies and non-Gypsies in Britain. It shows an intercultural relationship dating back 500 years old between the settled peoples and the Romani travellers.

Le Bas thoughtfully comments on the culture and society of the Gypsies. First, in light of the increasingly settled way of life of contemporary Gypsies and because of the British government’s policy-making, an alternative or nomadic life is increasingly difficult in Britain. The book creates a sense of a lost past. It involves the Romanies painted wagon ‘*that piques memory, nostalgia and pride*’ (p. 16); it was associated with ‘*freedom and colour*’ and became romanticised in mainstream society. Other elements include the extended family networks and the emphasis

placed upon mutual support, the seasonal crop (hops) picking, bender tents, fairground and entertainment work (pp. 39-41), playing the spoons musically (p. 174), and a type of singing called ‘diddling’ (p. 175). Some elements continue in a settled environment, like the horse culture and annual horse fairs (pp. 59-61), folklore, superstitions and cleaning rituals, and death and funerals (pp. 164-65). Nonetheless, even during the old times, the Gypsies acknowledged that living on the road was not without problems. It could be ‘*heaven and hell, there was dark and light*’ (p. 16). The stopping places’ names foster in Le Bas a sense of wonder. Some are known, while others are obscure: Messenger’s Meadow, Hartley Park, Butler’s Down, Shalden Green, Horsmonden, Gipsy Hill, and Appleby.

Second, Romani terms found in the English vernacular include *diddakoi* (so-called ‘*half-Gypsy*’), *dinlo* (a fool), *div* (a fool), *kushti* (good), *minge* (vagina), *mush* (man), and *vonger* or *wonga* (money). General cultural characteristics include entrepreneurial spirit (p. 194), charisma (p. 20), and work as singers, musicians and raconteurs. Conversely, their existence on society’s edges means they are ‘othered’. Historically, Gypsies have been persecuted, demonised, and enslaved in Europe—and targeted by the Nazis. Le Bas explores the marginalisation of the Gypsies and their precarious life throughout the book.

The book clarifies Travellers’ issues and problems regarding their stopping places. Some inter-Gypsy encounters at the stopping places are friendly, some potentially hostile. Some local councils seek to accommodate the Romani and Travellers, while others do not. The book is an education and connects the Gypsy milieu with the wider British society in a way that makes the reader understand better the Gypsy values, norms, and attitudes. Le Bas’s book is a thoughtful and timely antidote to the negative stereotyping and sensationalism aimed at the British and European Gypsies. It also reminds us that Gypsy DNA is probably more dispersed in British, European, Eurasian, American, and Middle Eastern peoples through intermarriages than often acknowledged.

This book is well-researched and contains information that make people think positively about the Romani and Irish Traveller communities. Le Bas writes in a readable and evocative style incorporating well-observed descriptive sections about places and people. It is possible to read *The Stopping Places* in a week; however, the book's content will remain swirling around in one's mind for weeks and months. The study is insightful and vibrant. It is recommended for general readers and students of ethnography and multicultural Britain and Europe.

Source:

Damian Le Bas. (2018). *The Stopping Places: A Journey Through Gypsy Britain*. London: Vintage.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Kitap İncelemesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 849-853

Geliş Tarihi:05.05.2023 Kabul Tarihi:18.05.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

**THE EXPECTATION EFFECT: HOW YOUR MINDSET CAN
TRANSFORM YOUR LIFE, DAVID ROBSON**

Edinburgh: Canongate, 2022, 296 S.

ISBN: 9781838853303

Sevket AKYILDIZ*

* SOAS London, sevket.akyildiz1@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-9545-4432>

The notion that the mind influences the body has ancient philosophical roots; however, modern scientific research finds that the ancients might have been correct. David Robson's *The Expectation Effect: How Your Mindset Can Transform Your Life* brings together the latest research about our positive and negative expectations and how they can impact us physically, mentally, and socially. The former-BBC science journalist and editor Robson declares, '*... in this book I want to show you how those beliefs, in themselves, are shaping your health and well-being in profound ways, and that learning to reset our expectations about these issues can have truly remarkable effects on our health, happiness, and productivity*' (p. 1).

The book's notes consist of 58 pages of references (journal articles, books, and online sources) and ten chapters. Starting with an analysis of how our beliefs shape our reality in chapter one ('The Prediction Machine'), with its focus on a new theory: '*According to an increasing number of neuroscientists, the brain is a "prediction machine" that constructs an elaborate simulation of the world, based as much on its expectations and previous experiences as the raw data hitting the senses. For most people, most of the time, these simulations coincide with objective reality, but they can sometimes stray far from what is actually in the physical world*' (p. 10).

Chapter two ('A Pious Fraud') explores how beliefs can transform recovery from illness, the mind-body "connection" and how our thoughts positively or negatively affect our biological functions. In particular, the positive role of the placebo ('I shall please') in maintaining a healthier body (p. 36). Also discussed is how the brain manages the body's resources '*based on its previous memories and associations*' (p. 37), for instance, its release of dopamine and opioids (p. 55). Further topics include (psychosomatic) illness combated by enhanced expectations and positive beliefs. It includes '*reconfiguring the prediction machine's expected outcomes using rational analysis to resolve unfounded doubts*' (p. 45).

The dark side of the 'prediction machine' and how negative expectations of illness – and associated stress hormones and chronic inflammation – affect our physiology and health are investigated in chapter three ('Do No Harm'). Robson

says, ‘*Our new understanding of the brain as a prediction machine provides us with innovative strategies to mitigate those effects and neutralise our self-made curses*’ (p. 52); the strategy is referred to as ‘reframing’ (p. 63).

Chapter four (‘The Origins of Hysteria’) shows how negative expectations spread within groups and how social contagion affects mental health. This leads to modern health scares in developed countries affecting millions of people (in the form of psychogenic illnesses) (p. 71). The specific contagion process (labelled the ‘mirror system’) is a component of the prediction machine, ‘*which allows us to build others’ physical and mental states into our simulations of the world*’ (p. 71). One example is the statin intolerance debate. Robson also examines the stigma ‘*attached to psychogenic and psychosomatic illnesses*’; these illnesses have psychological, social and cultural origins that need acknowledgement (p. 89).

Chapter five (‘Faster, Stronger, Fitter’) analyses the mind and sport, exercise and health. Emphasis is placed on one’s mindset to improve physical performance. Other topics explore the use of imagination, visualisation and mental crutches, and rituals used by elite and everyday sportspeople. Chapter six (‘The Food Paradox’) discusses – in the context of the mind and reframing – some practical ways to combat obesity and a ‘ravenous appetite’ (p. 117). Two notable food-related topics are: for evolutionary reasons, economically poor people will consume as much food as possible when the opportunity arises and burn the calories slowly (as controlled by the brain) in case of future food scarcity. It leads to obesity (p. 132). Secondly, Robson mentions that we live with cultural expectations about ‘different foodstuffs’ and how they might negatively impact our health (for example are dairy products good or bad for humans?); ‘*Remember that people who believe they are more at risk of a heart attack are four times more likely to suffer from heart disease*’ (p. 136).

Chapter seven (‘De-stressing Stress’) explains how to reframe negative expectations and feelings to one’s benefit. The author asks us to rethink our attitude towards anxiety, accept it and work with it. Another topic considers our perceptions of sleep and the amount required to complete daily work. Chapter eight (‘Limitless

Willpower') discusses enhancing self-control, resilience, and mental focus. The key points are that willpower can grow with practice (p. 162), and everyday 'superstition' and 'ritual' (acting somewhat like a placebo) can help with self-control and dampen anxiety (p. 176).

Chapter nine ('Untapped Genius') considers different ways of thinking that enhance intelligence, creativity and memory. In brief, Robson reviews how to bring out the best (or worst) in someone (p. 181) and how we 'absorb assumptions from people around us' for good or bad (p. 183). The political impact is shown in the debate about social equality and social marginalisation. Robson comments: '*There is abundant evidence that many people – who are not overly racist – hold implicit prejudices based on ethnicity and that biases can be communicated non-consciously, with important consequences for academia and the workplace*' (p. 195). Also highlighted is the 'stereotype threat' that hinders performance due to anxiety around '*conforming to negative expectations about their group*' (p. 195).

Chapter ten ('The Super-Agers') analyses self-perception and expectations about ageing, how we feel about our mind and body, how others make us feel about ageing, and how this affects our actual ageing process.

The book's strength is its collation and presentation of current research. The reader will refer to Robson's popular science text for future clarification and fact-checking. The chapters are diverse and cover topics that many will find relevant. The Epilogue is thoughtful and reminds the reader that being average in life is fine, the mind 'is a work in progress', and being kind to oneself.

Regarding criticism, the in-text research examples originate from a few countries, and the reader is left wondering what scientists and academics are discovering (or not) in other countries. Palestinian schoolgirls are briefly mentioned as an example of 'mass psychogenic illness' during political upheaval and warfare on page 79. Nevertheless, no further context is analysed as to why? Also, sections of the content are not new information as they have been published in quality media for

the past few years. Lastly, no mention is made of how authoritarian and totalitarian governments might use expectation research findings.

Despite this, what Robson has achieved is bringing the research about the mind, body and culture together and in the context of the ‘prediction machine’ (the mind), expectations, the placebo and the nocebo (‘I shall harm’) usage in scientific studies, and the notion of framing. The Expectation Effect is written clearly, making scientific research comprehensible. It suits the general reader, university students, and scholars of human culture, mind and body.

Source

David Robson. (2022). *The Expectation Effect: How Your Mindset Can Transform Your Life*. Edinburgh: Canongate.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 854-859

Geliş Tarihi:20.04.2023 Kabul Tarihi:30.05.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ISSN
2547-989X

Kitap İncelemesi

İSLAM DÜŞÜNCESİNİN BATI DÜŞÜNCESİNE ETKİLERİ, BEKİR KARLIĞA

İstanbul, Litera Yayıncılık, 2004, ss. 543, ISBN 975-6329-05-1

Özkan KERİMOĞLU*

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/ İslam Felsefesi, ozkankilbas@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4354-7749>

Öz

Adıyaman'ın Besni ilçesinde dünyaya gelen Bekir Karlığa, İslam düşüncesi alanında yaptığı çalışmalar ile tanınmaktadır. Özellikle 1985-1986 yılları arasında Paris'te yaptığı bilimsel araştırmalar ve akabinde pek çok Avrupa ve Ortadoğu ülkelerinde yapmış olduğu incelemeler sonucunda 'İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri' adlı eseri ortaya çıkmıştır. Eserde iki farklı kültür, iki farklı din ve iki farklı dünya felsefi bir perspektif ile ele alınarak mukayese edilmiştir. Eser, yazarın çalışmalarını öncelikle birincil kaynaklara ulaşarak hazırlama hususundaki hassasiyeti ile daha da önem arz etmektedir. İslam düşüncesinin batıdaki fikir hareketlerine etkisinin ana kaynaklara dayanılarak ortaya konulması da eserin bir diğer özgün yönüdür. Eserin İslam felsefesi alanında önemli bir boşluğu doldurduğu aşikârdır.

Anahtar Kelimeler: İslam düşüncesi, Batı düşüncesi, Tercüme hareketleri, Tercüme merkezleri

Abstract

Bekir Karlığa, who was born in the Besni district of Adıyaman, is known for his studies in the field of Islamic thought. Especially as a result of the scientific research he made in Paris between 1985 and 1986 and the Decrees he made in many European and Middle Eastern countries, his work entitled 'The Effects of Islamic Thought on Western Thought' was published. In this work, two different cultures, two different religions and two different worlds are compared by considering them from a philosophical perspective. The work is even more important with the sensitivity of the author to prepare his works primarily by accessing primary sources. The presentation of the influence of Islamic thought on the intellectual movements in the West based on the main sources is another original aspect of the work. It is obvious that the work fills an important gap in the field of Islamic philosophy.

Keywords: Islamic thought, Western thought, Translation gestures, Translation centers.

Kitap Tanıtımı

Bekir Karlığa eserine "İslam Düşüncesi" ve "Batı Düşüncesi" kavramlarını tanımlayarak başlamaktadır. Yazara göre İslam'ın insan, hayat, kâinat ve Allah hakkındaki telakkilerinin bir bütünü olarak tanımlayabileceğimiz İslam düşüncesi, fikri, felsefi ve edebi türler olarak yazılı şekilde ifade edilebileceği gibi, musiki, resim, hat, süsleme ve mimari gibi değişik kalıplar içerisinde de yorumlanabilir. Batı düşüncesi ise, Batı Avrupa'da geliştirilen düşünce akımının adıdır. Yazar Batı düşünce sisteminin Hıristiyan dünya görüşü, antik dünyadan devralınan Grek-Latin kültürü ve Batı Avrupa halklarının geçmişten miras kalan milli ve ırki birikimin

oluşturduğu geleneksel değerlerden oluşan üç önemli kaynağının olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu üç kaynaktan yararlanılarak insan, hayat, kâinat ve Tanrı hakkında oluşturulan fikri, felsefi ve edebi birikimi de Batı düşüncesi diye isimlendirmektedir. Her iki düşünce sisteminin de oluşumunda Tanrı tarafından gönderildiği kabul edilen ilahi mesajın ve bu mesajdan hareket ederek Müslüman ve Hıristiyanların geliştirdikleri entelektüel birikimin önemli katkısı söz konusudur. İlahi vahyin ve insan aklının ürünü olan İslam ve Batı düşüncesinin birbirleri ile olan ilişkisinin başlangıcını Hz. Peygamber'in hayatta olduğu döneme kadar gittiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber döneminde tanışmaya başlayan bu iki dünya 1400 yıllık tarihi boyunca zaman zaman savaştı, kimi zaman birbirini ilgiyle izledi, kimi zaman birbiriyle yarıştı. Ama bu iki düşünce sistemi birbirini anlama, birbirine saygı duyma, birbirini olduğu gibi kabul etme gibi olumlu bir anlayışın içinde olmadılar. İşte bu çalışmada 1400 yılı aşkın zamandır olumlu, olumsuz hep bir etkileşim halinde olan bu iki dünyanın karşılıklı yaşadığı serüven Prof. Dr. Bekir Karlığa tarafından kaleme alınan "İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri" adlı eserde anlatılmaktadır. Yazar eserinin "İslam Düşüncesinin Batıya Geçişi" ve "İslam Düşüncesinin Batıya Etkileri" diye iki ciltten oluşacağını beyan etmektedir. Biz bu çalışmada eserin yayınlanan, giriş ve "İslam Düşüncesinin Batıya Geçişi" başlığını içeren ilk cildi inceleyeceğiz.

Prof. Dr. Bekir Karlığa'nın kaleme aldığı bu eser, on beş sayfalık önsöz, elli sayfalık bir giriş ve Karşı Karşıya İki Dünya, Batının Uyanışı, Tercümenin Rolü, Batıda Yakından Tanınan İslam Düşünürleri olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Litera Yayıncılık tarafından 2004 yılında İstanbul'da basılan bu eser, 541 sayfadan oluşmaktadır. İnsanlığın bilinen tarihinde üç büyük kültür intikalinden söz eden Bekir Karlığa, bunlardan ilkinin M.Ö. VI-IV. yüzyıllar arasında Batı Asya kıyıları ile Ege adalarında gerçekleştiğini söylemektedir. Antik Mısır, Mezopotamya, Hind ve İran düşüncelerini yakından tanıyan Pythagoras ve Platon gibi pek çok Grek düşünürü bunları kendi ülkelerine taşımış ve kendilerine özgü yeni bir düşünce tarzı geliştirmişlerdir. İkinci büyük kültür geçişi ise VIII. asrın

başlarından itibaren Hind, Mısır, Mezopotamya ve İran düşüncelerinden geriye kalan malzemeler ve Grek düşüncesinin hemen hepsinin Arapça'ya tercüme edilmesi ile oluşan geçiştir. Üçüncü ve son büyük kültür geçişi de XI. asırdan başlayıp XIII. asrın sonlarına kadar devam etmiştir. Bu aşamada Arapçadan Latince ve İbranice başta olmak üzere Batı dillerine yapılan tercümelemlerle gerçekleşmiştir. Uygarlıkların temelini oluşturan bilim ve düşünce, insanlığın ortak değeridir. Her toplum bu ortak değere kendi kabiliyeti ve çabası nispetinde katkıda bulunmuş ve tarihin belirli zamanlarında ona kendi rengini vermiştir. İnsanlığın ortak ürünü olan düşünce ve kültürlerin birbirleriyle bağlantısını sağlayan ana yol, tercümedir. Tercümelerin insanlığın gelişmesinde çok önemli yerinin olduğunu görmekteyiz. Bu çalışma bir yargılama, savunma ya da övünme veya yerme amacı gütmekten çok, materyallerin sergilenerek gerçeğin tespit edilmesini ve objektif bir bakış açısının ortaya konmasını hedef almaktadır.

Eserin giriş bölümünde İslam düşüncesi ve Batı düşüncesi kavramları hakkında bilgi veren yazar Avrupa'nın durumu ve II. Sylvestre'in açtığı çığır, Ortaçağ Hıristiyan ve İslam düşüncesi ile ilgili modern çalışmalar hakkında bilgi vermektedir.

Eserin karşı karşıya iki dünya bölümünde ise zaman zaman karşı karşıya gelen iki din ele alınmaktadır. İslam'ın Hıristiyanlığa bakışı, Arabistan ve çevresinde yaşayan Hıristiyanlar, Doğu ve Batı Hıristiyanlığının İslam'a bakışı incelenmektedir. Karşı karşıya iki kültür kısmında ise Endülüs ve Sicilya şehirlerinin fethi ve bu iki şehrin Batı Hıristiyanlığına etkileri gibi konular hakkında doyurucu bilgiler verilmektedir. Ayrıca Haçlı Savaşları ve bu savaşların başlamasının nedenleri ve bu savaşların yaşandığı anda İslam ve Batı dünyasının durumu irdelenmektedir.

Batı'nın uyanışı başlığı altında ise eğitim ve kültür hareketleri ele alınmaktadır. Katedral okulları, üniversitelerin kuruluşu, İslam ve Batı dünyasında yükseköğrenimin durumu hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Ayrıca İslam medreseleri ve Batı üniversiteleri ele alınmış ve açıklayıcı bilgi verilmektedir.

Kitabın diğer bir bölümü ise Tercümenin Rolü başlığını taşımaktadır. Latin ve Yahudi mütercimlerin tek tek isimleri ile tanıtıldığı bu kısımda Antik düşünceden İslam düşüncesine yapılan tercüme ve bu tercümelerin yapıldığı düşünce merkezleri tanıtılmaktadır. Bu bağlamda İskenderiye, Suriye, Cundişapur, Hindistan gibi düşünce merkezleri ve işlevleri tanıtılmaktadır. Grekçe'den Arapça'ya tercümelerin başlaması ve bu tercüme faaliyetleri sonrasında İslam dünyasında tanınan Antik düşünürler ve tercüme edilen eserleri hakkında bilgiler verilmektedir. Bu tercümelerin sonucunda İslam dünyasında ortaya çıkan entelektüel ve teolojik tartışmalar hakkında izahlar yapılmaktadır. Yine aynı bölümde bu kez İslam düşüncesinden Batı düşüncesine yapılan tercümeler ve tercüme merkezleri tanıtılmaktadır. İspanya'da Toledo çevresi ve Sevilla, Güney Fransa, Sicilya ve Portekiz bu merkezler arasında yer almaktadır. Yazar bu yoğun tercüme faaliyetinin, Batı dünyasının bir taraftan antik düşünürleri, diğer yandan kendi dönemine farklı alanlarda damga vurmuş pek çok İslam düşünürü ve bilim adamını yakından tanıma imkanı bulduğunu ileri sürmektedir.

Kitabın dördüncü ve son bölümünde ise Batı'da yakından tanınan İslam düşünürleri ele alınmaktadır. Kindi, Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd, Gazzali, İbn Bacce, İbn Tufeyl başta olmak üzere İbn Fatik, Mehdi İbn Tumert, İbnü's-Seyyid el-Batalyevsi ve et-Tebrizi bu düşünürlerdendir. Bu düşünürler tanıtılırken özellikle onların Batı'da bilinen eserleri ele alınmış ve bu eserlerin batıda çevrildiği bütün diller hakkında bilgi verilmiştir.

Bekir Karlığa eserin bu cildinde İslam düşüncesinin batıya geçiş serüvenini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymayı hedeflediğini belirtmektedir. Bunun için çok uzun zaman alan bir gayret gösterildiğini ve çok farklı ülkelere bizzat giderek, kütüphanelere girerek birinci el kaynaklara ulaşmayı başardığını, bunun mümkün olmadığı durumlarda ise ikinci el kaynaklarla yetindiğini ifade etmiştir. Yaptığı araştırmalar sonucunda elde ettiği bilgilerin aktarımında olabildiğince objektif davrandığını ve amacının bir dini, milleti, bir bölgeyi gerçeğe aykırı olarak öne çıkarmak gibi duygu ve düşüncelerden uzak durarak çalışmasını tamamladığını

belirtmektedir. Yazarın bu objektif ve bilimsel yaklaşımının tam olarak hedefe ulaşması çalışmanın ikinci cildinin tamamlanması ile daha da anlam kazanacaktır. Çalışma tamamlandığında İslam ve Hıristiyan düşüncesinin tanınması ve anlaşılması alanında çok önemli bir kaynağa sahip olmuş olacağız. Bu çalışmanın tamamlanan birinci cildinin, İslam düşüncesi serüveninin güvenilir bir kaynaktan öğrenilmesi adına lise ve üniversite gençliği ile buluşturulmasının büyük bir kazanım olacağını düşünmekteyiz.